

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

V (2004)

ΕΚΔΟΣΗ ΔΗΜΟΥ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ
ΤΟΜΟΣ V (2004)

Έκδοση του Δήμου Ναυπλιέων, 21 100 Ναύπλιο
Τηλ.: 27520 - 23332, FAX: 27520-28607

Συντακτική Έπιτροπή:

π. Γεώργιος Χώρας, ιστορικός
Γ. Δημακόπουλος, ιστορικός
Έλένη Δρούζα, ποιήτρια
Χρ. Πιτερός, αρχαιολόγος

Συντονιστής έκδοσης, επιμέλεια:
Γιώργος Ρούβαλης Δρ. Ίστορίας - λογοτέχνης

© Δήμος Ναυπλιέων ISSN 1105-5081

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πίνακας περιεχομένων	7
Πρόλογος του Δημάρχου Ναυπλιέων Παναγιώτη Ἀναγνωσταρά . . .	11

Α. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Ἐλένη Ε. Κούκκου , Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Α. Καποδίστριας καὶ οἱ ἀγῶνες του γιὰ τὴν προστασίαν τοῦ περιβάλλοντος	15
Πέτρος Πιζάνιας , Ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση στὴν Μοναρχία	25
Γεώργιος Δ. Δημακόπουλος , Σπαράγματα εἰδήσεων περὶ Βικεντίου Γκαλλίνα	35
Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου , Αἴτησις τῶν Ναυπλιέων περὶ μὴ μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας εἰς Ἀθήνας (1834)	43
Μᾶρκος Ν. Ροῦσσοσ-Μηλιδώνης , Ὁ διαφωτιστὴς τοῦ ἔθνους Γεώργιος Μᾶρκος Τερτσέτης (1800-1874) στὸ Ναύπλιο	57
Θεόδωρος Δημ. Γιαννακόπουλος , Τρία μελετήματα:	81
1. Μεγάλου Βασιλείου, «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων»	81
2. Μία δημοσιογραφικὴ σύγκρουσις δύο ἀρχαίων δικηγόρων . . .	166
3. Εἶδωλα καὶ εἶδωλα	187
Βασίλης Κ. Δωροβίνης , Τρεῖς ἐπιστολὲς τοῦ Wulf Schaefer	191
Βασίλης Δωροβίνης , Πολιτιστικὸ κέντρο στὸ Ναύπλιο: Ἐνα ὑπόμνημα τοῦ 1980	199
Ἄγγελος Καράκαλος , Ἡ ἔμπνευσις τοῦ Δούρειου Ἴππου	205
Ρεγγίνα Quack-Μανουσάκη , Ἐπίσκεψις τοῦ γερμανοῦ πρίγκιπα Πύκλερ στὸ Ναύπλιο τὸ 1836	217
Χρῆστος Ι. Πιτερὸς , Μία σημαντικὴ ἐπέτειος γιὰ τὴν παλιὰ πόλιν τοῦ Ναυπλίου	233
Μαρίνα Τσουλουχᾶ , Ἀρχεῖα Νομοῦ Ἀργολίδας: Νεότερες προσκλήσεις ἀρχαϊκῶν συλλογῶν	241

Κώστας Καιροφύλας , <i>Τό Ναύπλιο τήν ἡμέρα τῆς δολοφονίας τοῦ Καποδίστρια</i>	249
Πέτρος Κ. Κομιανός , <i>Στόν ἀνεμοστρόβιλο τῆς ντροπῆς καί τῆς ὀδύνης</i>	255
Γιώργος Καραμάνος , <i>Τό ἔγκλημα τοῦ Ὀδυσσεύς</i>	269
Ἰωάννης Θ. Κοτίτσας , <i>Ἀθανάσιος Γεωρ. Ἀντίκας (1889-1977)</i>	275
Θωδωρῆς Κοΐνης , <i>Μία ἐπίσκεψη στά «Ἀρχεῖα Νομοῦ Ἀργολίδας»</i>	297
Ἰωάννης Μ. Κουτσουμπός , <i>Εἰκόνες τοῦ Ναυπλίου ἀπό τόν πόλεμο καί τήν Κατοχή</i>	305
Βασιλική Α. Παγούνη , <i>Ἡ ἐκπαίδευση θηλέων στό Ναύπλιο. Παρθεναγωγεῖο Charlotte Volmerange</i>	317
Νικόλαος Γ. Σαββάκης , <i>Θύματα Ἰταλικῆς-Γερμανικῆς κατοχῆς περιόδου 1941-1945 περιφερείας Δήμου Ναυπλίου</i>	331

Β. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

Β. Ι. Παπαμαχαλόπουλος , <i>«Ἐνα χωριό γράφει τήν ἱστορία του» (Κατσιγκρι - Ἅγιος Ἀδριανός)</i>	343
Γιώργος Ἀντωνίου , <i>Μύλοι Ἀκροναυπλίας</i>	379
Γιώργος Ἀντωνίου , <i>Προσκυνητάρια τοῦ Ναυπλίου</i>	389
Ἀναστάσιος Δ. Σαλαπάτας , <i>Ἡ οἰκογένεια «Σαλαπάτα»</i>	391

Γ. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Α. Ἀναπλιώτη , <i>Εὐβοϊκές ἱστορίες, Τά δύο μπράουνινγκ</i>	397
Κώστας Ἀθ. Θεοφανόπουλος , <i>Ἡ ποίηση καί ὁ Ἀντώνης Ἀναπλιώτης</i>	399
Ν. Δ. Καρούζος , <i>Ἡ στοχαστική διάσταση τοῦ Ἄγγελου Τερζάκη</i>	431
Δημήτρης Α. Κράνης , <i>Ἡ συνεργασία τοῦ ποιητή Ν. Δ. Καρούζου μέ τό λογοτεχνικό περιοδικό τοῦ Ναυπλίου «Ἀμυμώνη»</i>	435
Ἑλένη Κοββαντζή-Στόϊκοβιτς , <i>Τό Ναύπλιο, οἱ γραφικοί τύποι του καί ὁ Ν. Καρούζος</i>	451
Ἑλένη Δρούζα , <i>Ὁ Μεγάλος Δρόμος</i>	455
Ἄννα Ρόζενμπεργκ , <i>Συμπόσιο γιά τόν Γιώργο Β. Μακρῆ</i>	459
Νάνος Βαλαωρίτης , <i>Γιώργος Μακρῆς, μιὰ ματιὰ ἀπό μακρυνά</i>	461
Μπάμπης Καρακάλος , <i>Πεῖρα: Θέματα καί Variations</i>	471
Γιώργος Ρούβαλης , <i>Τερέζα Ρούβαλη (1918-1985). Μιά ζωή στά γράμματα καί στό Ναύπλιο</i>	479
Ἀμαλία Ρούβαλη , <i>Τερέζα Παπαδόγιαννη-Ρούβαλη: Ἡ ζωή της</i>	481

Χρήστος Ν. Κουλούρης, <i>Ἡ ποίηση τῆς Τερέζας Ρούβαλη</i>	485
Εὐάγγελος Γ. Ρόζος, <i>Τερέζα Ρούβαλη</i>	488
Δημήτρης Ι. Καραμβάλης, <i>Γιὰ τὸ ἔργο τῆς Τερέζας Ρούβαλη</i>	490
Τερέζα Ρούβαλη, <i>Ποιήματα γιὰ τὸ Ναύπλιο</i>	498
Κατερίνα Γαρδικιώτη-Κοΐνη, <i>Ποιήματα γιὰ τὸ Ναύπλιο</i>	511
Λάμπρος Πορφύρας, <i>Τὸ Κάστρο</i>	524
Γιῶργος Καραμάνος, <i>Θέλω νὰ γίνω... ἀναχωρητῆς (Συνέντευξη μὲ τὴν Ἑλένη Δρούζα)</i>	525
Ἑλένη Δρούζα, <i>Ἀνέκδοτα ποιήματα</i>	537
Γιῶργος Ρούβαλης, <i>Ναύπλιον, Σπηλιάδου 1 (ἀποσπάσματα)</i>	541
Πᾶνος Λιαλιάτσης, <i>Ἐπιλογή ποιημάτων</i>	561
Θεοδόσης Κωστοῦρος, <i>Ἡ Μαρία ἀπὸ τὸ Γεράκι</i>	571
Θεοδόσης Κωστοῦρος, <i>Μόνος στὴν Κάψια</i>	575
Διογένης Μαλτέζος, <i>Ἡ μοίρα καὶ ἡ ἀνάγκη ὀδηγοῦσαν... (ποιήματα)</i>	579
Τάσος Βυζάντιος, <i>Ποιήματα</i>	583
Ἑλένη Κοββαντζῆ-Στόϊκοβιτς, <i>Ποιήματα</i>	591
Μίμης Μάζης, <i>Οἱ ἀδελφοὶ Νασάκη καὶ ἡ ἑλληνικὴ ρομαντικὴ ποίηση</i>	597
Ἀναστασία Γαβρήλου, <i>Ποιήματα</i>	607
Γιάννης Καρβέλας, <i>Τραγούδι (ποίημα)</i>	610
Εὐαγγελία Γιαννακούλη-Δεληγιάνη, <i>Ποιήματα</i>	611
Γιῶργος Λεκάκης, <i>Κιῶτισσα, Ἡ ἑλληνίδα γυναῖκα-μαχητῆς</i>	613
Ἑλπίδα Π. Κομιανοῦ, <i>Ἔργα καὶ ἡμέρες τοῦ θεάτρου στὸ Ναύπλιο</i>	615
Βασίλης Κουρῆς, <i>Ποιήματα</i>	621

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ

Χάρις Τσεκούρα	639
Νάντιας Νανοπούλου	642
Γιάννη Μπόμπου	644
Ἑλένης Κοββαντζῆ-Στόϊκοβιτς	646
Τάσου Καραμέλη	648
ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	651

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ 2001-2003

Φεστιβάλ Μουσικής Ναυπλίου	683
Δήμος Ναυπλιέων, Πολιτιστικές εκδηλώσεις	697
Δημοτικό Θέατρο Ναυπλίου	711
Δημοτικό Ώδείο Ναυπλίου «Κωνσταντίνος Νόνης»	717
Ή Δημοτική Χορωδία Ναυπλίου	721
Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα	723
Έκδηλώσεις 2001-2002-2003 της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ναυπλίου «Ό Παλαμήδης»	739
Σύλλογος «Ό Παλαμήδης»	745
Ό Σύλλογος Άπανταχού Ναυπλιέων «Ό Ναύπλιος»	749

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετά από ένα κενό τεσσάρων ετών προλογίζω με μεγάλη χαρά την έκδοση του V τόμου των «Ναυπλιακών Αναλέκτων». Η νέα Δημοτική αρχή είχε παρακολουθήσει με θερμό ενδιαφέρον τη δύσκολη εκδοτική προσπάθεια του περιοδικού αυτού από την αρχή της εμφανίσεώς του, στο οποίο δημοσιεύτηκαν πλείστες μελέτες για πολλές χρονικές περιόδους της ιστορίας του Ναυπλίου, καθώς και λογοτεχνικές δημιουργίες πολλών Ναυπλιέων συγγραφέων και λογοτεχνών, όπως και άλλων συναδέλφων τους, των οποίων έχει τραβήξει τὸ ενδιαφέρον τους και ξελογιάσει την ψυχή τους η «φουμιστή» πόλη μας. Γι' αυτό θεωρεί υποχρέωση να ευχαριστήσει, όλους μαζί και καθένα χωριστά, όσους προσέφεραν τη συνεργασία τους και συνέβαλαν στην ευόδωση του λαμπρού σκοπού που είχε θέσει η πρώτη δημοτική αρχή, όταν είχε την επιτυχή έμπνευση της εκδόσεως ενός περιοδικού συγγράμματος, το οποίο θα περιελάμβανε την ὅλη συγγραφική και πολιτιστική δραστηριότητα των κατοίκων της πόλεώς μας και της επαρχίας μας.

Ο Δήμος ανέκαθεν ενέπνεε, επιχορηγούσε και βοηθούσε με πολλούς τρόπους διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις και θεώρησε αναγκαίο να συνεχίση την έκδοση του συγγράμματος αυτού, που μπορεί να γίνει ὄργανο δημοσιεύσεως της πνευματικής παραγωγῆς του πλήθους των λογίων και συγγραφέων που κατάγονται από την πόλη μας.

Στον ανά χείρας τόμο ο αναγνώστης θα βρει πλειάδα ιστορικών ερευνών για θέματα αναφερόμενα σε πολλές χρονικές περιόδους (Αρχαιότητα, 4ος αιώνας μ.Χ., Επανάσταση του '21, Καποδιστριακή περίοδος, Βαλκανικοί πόλεμοι, Κατοχή, εμφύλιος), που διερευνώνται λεπτομερειακά ή συνθετικά, ή ἔστω από μια οπτική γωνία, και επισύρουν το γενικότερο ενδιαφέρον του κάθε φιλομαθούς αναγνώστη. Τα Αρχεία επίσης του Νομού Αργολίδος, η υποδειγματικά οργανωμένη αυτή δημόσια υπηρεσία, που προσφέρει πολλά στην ιστορία του τόπου μας και ὅλης της Πελοποννήσου, δημοσιεύει κατάλογο των τελευταίων προσκτήσεων και καλεί κάθε πολίτη να δωρίσει χειρόγραφα, έντυπα και φωτογραφίες, για να διασωθούν από την καταστροφή και να χρησιμεύσουν ως πηγή και πολύτιμο εργαλείο μελέτης σε ενδιαφερόμενους επιστήμονες ή στον ιστορικό του μέλλοντος.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για τη λαογραφία. Δημοσιεύεται μελέτημα για τα έθιμα ενός από τα χωριά της επαρχίας μας, του Αγίου Αδριανού, καθώς και απόσπασμα μιας ενδελεχούς έρευνας για τους μύλους και τα προσκυνητάρια της Αργολίδος.

Η Λογοτεχνία, φυσικά, κατέχει πολλές σελίδες του περιοδικού με μελέτες και κείμενα για πολλούς έγκριτους Αναπλιώτες λογοτέχνες, πεζογράφους και ποιητές, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν οι νεότεροι ποιητές και οι γυναίκες ποιήτριες.

Ο τόμος έγινε προσπάθεια να κοσμηθεί με εικαστικά αρχαίων καλλιτεχνών, που δίνουν χρώμα και χάρη στις σελίδες του. Τα σκίτσα από γωνιές και μνημεία του Ναυπλίου φιλοτεχνήθηκαν από τον εκλεκτό ζωγράφο Βαγγέλη Ρούσο.

Τέλος, θέση καταλαμβάνουν στον τόμο αφενός οι «Βιβλιοπαρουσιάσεις» των εκδόσεων διαφόρων Αναπλιωτών συγγραφέων, οι οποίες μας ενημερώνουν για το περιεχόμενο των αναζητήσεων και των οραμάτων τους, και αφετέρου η λεπτομερής σε μια σειρά χρονικών καταγραφή των εκδηλώσεων όλων σχεδόν των πολιτιστικών συλλόγων της πόλης μας (του «Παλαμήδη», της ομώνυμης δημόσιας βιβλιοθήκης, των ωδείων κ.λπ.) κατά τα τελευταία τρία χρόνια (2001-2003), κατά τα οποία συνεχίζουν την ανοδική πορεία μιας ζηλευτής πολιτιστικής παρουσίας.

Μουσική, θέατρο, διαλέξεις, κινηματογράφος πλουτίζουν καθημερινά τη ζωή των πολιτών μας, αποσπούν διακρίσεις σε πανελλήνιους διαγωνισμούς και κάνουν πιο γνωστό το όνομα της πατρίδας μας στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Ο Δήμος Ναυπλιέων και εγώ προσωπικά υποσχόμαστε να συνεχίσουμε την τακτική έκδοση αυτού του αξιόλογου περιοδικού —πνευματικού καθρέπτη της πόλης μας— και την ενίσχυση παντός είδους πολιτιστικών δραστηριοτήτων, για τις οποίες το Ναύπλιο, η πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδος, θα είναι περήφανο, όπως και στο παρελθόν.

Θέλω επίσης να ευχαριστήσω τον ιστορικό κ. Θ. Γιαννακόπουλο για την βοήθεια που προσέφερε στην προετοιμασία του τόμου αυτού.

Καλούμε όλους τους Ναυπλιείς συγγραφείς και κάθε λόγιο ή λογοτέχνη που εμπνέεται από την ιστορική πόλη μας ν' αποστείλουν συστημένα και σε κλειστό φάκελο ή να παραδώσουν στο Γραφείο μου τη συνεργασία τους, που θα αξιολογηθεί αντικειμενικά και με αγάπη από τη Συντακτική Επιτροπή του επόμενου τόμου, ώστε να συντομευθεί η εκτύπωσή του.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΡΑΣ
Δήμαρχος Ναυπλιέων

A. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

ΕΛΕΝΗ Ε. ΚΟΥΚΚΟΥ

Ομ. Καθηγήτρια του Εθνικού & Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ*

Μια ακόμη, από τις σπουδαιότερες και ουσιαστικότερες άμεσες ενέργειες του Κυβερνήτου, που αφορούσαν και στην περιφρούρηση της υγείας των κατοίκων —κυρίως των πόλεων και των κωμοπόλεων— για την προστασία του περιβάλλοντος, «την κάθαρσιν των δρόμων, από τους όγκους των ακαθαρσιών, αι οποίαι εμόλυνον τον αέρα, τον οποίον εισέπνεεν ο λαός, προς βλάβην της υγείας του», μεταξύ των τόσων άλλων σοβαρών δραματικών γεγονότων, τα οποία καθημερινώς τον ταλάνιζαν. Αποδεικνύει τις τόσο ανθρώπινες αποφάσεις του για τον Ελληνικό λαό και την βαθειά του γνώση των επειγόντων καθηκόντων του, αμέσως μετά την άφιξή του.

Στις 27 Φεβρουαρίου του 1828, ο προσωρινός Διοικητής της επαρχίας και της πόλεως Ναυπλίου, έστειλε «προς τον τοποτηρητήν, τον αρχιερέα της επαρχίας και της πόλεως ταύτης, του Ναυπλίου, κατ' εντολήν του Κυβερνήτου», έγγραφον, το οποίον αναφερόταν σε σοβαρό πρόβλημα: Στην υγιεινή κατάσταση των κατοίκων και στην μόλυνση του περιβάλλοντος¹.

* Και αυτό το θέμα αποτελεί ένα από τον μεγάλον αριθμό των κεφαλαίων, τα οποία αποτελούν το περιεχόμενο του Α' Τόμου, του υπό έκδοση ογκώδους συγγράμματος, με τον κύριον τίτλον: Ιωάννης Α. Καποδίστριας. Ο Άνθρωπος - Ο Κυβερνήτης. Το κυρίως σύνολό του αποτελείται από ανέκδοτες πρωτογενείς πηγές από τα Αρχεία της Ελλάδος και πολλών άλλων χωρών.

1. ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, φ. 122, αριθ. εγγράφου 149. Προσωρινός Διοικητής της επαρχίας Ναυπλίας, ήταν ο Ιωάννης Θεοτόκης. ΓΑΚ = Γενικά Αρχεία του Κράτους.

«Είναι τρανώς αποδεδειγμένον, ότι ο ενταφιασμός των νεκρών, εντός των πόλεων, προξενεί μεγίστην βλάβην εις τους ανθρώπους, καθ' ό,τι δια της σήψεως, διαφθείρει τον καθαρόν αέρα των πόλεων. Επομένως είναι φρόνιμον να εμποδισθή γενικώς ο ενταφιασμός, εντός των πόλεων. Εξαιρέτως όμως είναι αναγκαίον να απαγορευθή, διά την πόλιν ταύτην του Ναυπλίου, η οποία, κατ' ατυχίαν, δεν χαίρει τόσον καθαρόν αέρα εκ φύσεως.

»Επομένως ο τοποτηρητής του Αρχιερέως —κατά παράκλησιν του Κυβερνήτου— έπρεπε, από του νυν και εις το εξής, να μη συγχωρεί, εις κανένα, οποιονδήποτε ιερέα, να ενταφιάσει νεκρόν, εντός της πόλεως, αλλά να μεταφέρονται έξω εις τον επίτηδες διορισμένον τόπον».

Στις 5 Μαρτίου 1828, ο Κυβερνήτης έγγραφε, από τον Πόρον στον Δημήτριον Υψηλάντην, για την ρύπανση των χωραφιών, όπου είχε δώσει διαταγές να σπαρούν, με το νεοφερμένο προϊόν, της πατάτας και του έδινε συγκεκριμένες εντολές, μόλις έλαβε αυτήν την ανεπίτρεπτη πληροφορία:

Στον Ιρλανδό γεωπόνο Stevenson είχε δώσει «διαταγήν να επισκεφθή, την ιδίαν ημέραν, την γύρω περιοχόν του Πόρου και τας απέναντι ακτάς, δια να ευρή γαίας αρμοδίους, εις την καλλιέργειαν των γεωμήλων και άλλων προϊόντων, αναγκαίων, δια την τραγικήν κατάστασιν του λαού». Ο γεωπόνος Stevenson επισκέφθηκε, μεταξύ πολλών άλλων τόπων, «και την πλησίον του χωρίου Μαζώματα γην. Εις τούτο το χωρίον, παρά εις κάθε άλλο μέρος, είδεν αυτοπροσώπως στρατιώτας να εκριζώνουν τα ελαιόδενδρα, προκειμένου να κτίσουν εκεί παρανόμως τα οσπήτιά των. Είδεν επίσης εκεί τα άλογα να βοσκούν και να ρυπαίνουν τα εκεί χωράφια, τα εσπαρμένα και κατάφυτα. Με περίλυπον καρδίαν, ο ξένος αυτός, μ' εδιηγήθη αρκετήν ώραν», γι' αυτό το ανεπίτρεπτον γεγονός, και για την καταστροφήν του περιβάλλοντος όπου έγινε αυτόπτης: «Σε αφήνω να κρίνεις, οποίαν εντύπωσιν και λύπην μ' επροξένησεν αυτό τούτο», έγγραφε ο Κυβερνήτης στον Δ. Υψηλάντη. Και του έδινε διαταγή, να εξακριβώσει σε ποιό Σώμα στρατιωτικόν ανήκαν αυτοί οι στρατιώτες, οι οποίοι βρίσκονταν σ' αυτήν την συγκεκριμένη ημέρα, «εις αυτό το χωρίον, και έργον σου είναι να κάμεις αμέσως εις αυτούς, την πρέπουσα παιδείαν», του έγγραφε².

Τον ίδιο μήνα, στις 31 Μαρτίου 1828, ο Κυβερνήτης έστειλε στον

2. ΓΑΚ, Γενική Γραμματεία, φ. 25, αριθ. εγγράφου 657.

«προσωρινόν Διοικητήν Αιγίνης», επίσης από την Αίγινα, άλλο έγγραφο, σχετικό με την προστασία του περιβάλλοντος³:

«Διατάτῃσαι να εκδώσεις διακήρυξιν, δια της οποίας ν' απαγορεύεται το να ρίπτον ακαθαρσίας εις τους δρόμους και πλατείας των πόλεων, αι οποίαι εκαθαρίσθησαν, έως τώρα, και εδιορθώθησαν!...». Σε διάστημα δύο-μισυ μηνών. Και συνέχιζε:

«Ωσαύτως απαγορεύεται, το ν' αφήνουν τους χοίρους, να τρέχουν εις τους δρόμους και τας πλατείας. Αι απαγορεύσεις αὐται, πρέπει να φυλάττωνται επίσης, και εις τους άλλους δρόμους, οι οποίοι μένουν ακόμη ακαθάριστοι και αδιόρθωτοι. Δια να προληφθῇ δε η στενοχωρία, η οποία θα προκύψει από αὐτάς τας απαγορεύσεις, οι κάτοικοι των διαφόρων μερῶν των πόλεων, πρέπει να υπακούσουν και εις τας διαταγάς, τας οποίας ο κύριος Θεόδωρος Βαλλιάνος —ο πολεοδόμος και μηχανικός— είναι επιφορτισμένος να ενεργήσει.

»Ο ίδιος δε —ο Βαλλιάνος— θέλει διορίσει τας χρηματικὰς ποινὰς, εις τας οποίας, πρέπει να καθυποβάλλονται, οι παραβάται τούτων των διαταγῶν. Τα χρήματα δε αὐτά, καθὼς και εκείνα ὅσα ἐσύναξεν ἕως τώρα, ἀπὸ ὅσους παρέβησαν την διαταγὴν, του να μη ρίπτον πιστολιές και τουφεκιές, θέλουν παραδοθῆι εις την επιτροπὴν της Οικονομίας, τα οποία θα χρησιμεύουν εις τα έξοδα των κοινῶν εργασιῶν, δια τον καθαρισμὸν εις την πόλιν της Αιγίνης!...».

Ο Γραμματεὺς της Επικρατείας Σπ. Τρικουπῆς, κατ' ἐντολήν του Κυβερνήτου, ἔγραψε στον «ἐπώνυμον πολίτην του Ναυπλίου, Δημήτριον Τσαμαδόν», στις 12 Ἀπριλίου του 1828, ἀπὸ το Ναύπλιον⁴. Ο Τσαμαδὸς εἶχε στείλει αναφορὰ στο Δικαστήριον του Ναυπλίου, «περὶ της οποίας ἐμέλλε να επιχειρήσει οἰκοδομήν». Την αναφορὰ του αὐτὴ ο Διοικητὴς την ἔστειλε στον Κυβερνήτη, και η Γενικὴ Γραμματεία, την ἀπέστειλε στον Φρούραρχον του Ναυπλίου, «διὰ να δώσει την περὶ τούτου ἀνήκουσαν γνώμην του», ἐφόσον η οἰκοδομὴ του αὐτῆ, θα κτιζόταν πλησίον του φρουρίου, ὅπου οι πολεοδόμοι, τους οποίους εἶχε διορίσει ο Κυβερνήτης —ὅπως ρητῶς αναφέρεται και ἄλλού— εἶχαν λάβει διαταγὴ να καθωρίσουν τα ρυμοτομικά σχέδια και του Ναυπλίου, προκειμένου να απαγορευθῶν, οι μέχρι τότε φοβερὲς ρυμοτομικὲς παραβάσεις και αυθαιρεσίες:

3. ΓΑΚ, Γενικὴ Γραμματεία, φ. 41, αριθ. ἐγγράφου 1403.

4. ΓΑΚ, Γενικὴ Γραμματεία, φ. 51, αριθ. ἐγγράφου 542.

«Κατά τας παρατηρήσεις λοιπόν του φρουρίου τούτου —του έγγραφε ο Σπ. Τρικούπης— διά να Σας δώσει η Κυβέρνησις την σχετικήν άδειαν, απαιτείται να φυλαχθούν, ως προς την οικοδομήν, οι εξής αυστηροί όροι:

»Α'. Η οικοδομή να απέχει από το πρώτον τείχος —του φρουρίου— δώδεκα πόδας γαλλικούς.

»Β'. Να μην είναι υψηλότερα, του εσωτερικού τείχους, και

»Γ'. Όποτε ήθελε κριθεί αναγκαίον, διά μέτρα πολεμικά, να λείπει η οικοδομή αυτή, να κριμνίζεται, με έξοδα δικά Σου!

»Τούτα, Σε γνωστοποιούνται, προς οδηγίαν Σου... Περιμένει δε η Κυβέρνησις την απάντησίν Σου, διά να Σε δώσει επομένως την άδειαν, εάν αποδέχεσαι τα προβαλλόμενα και δίδεις την περί τούτων υπόσχεσίν Σου εγγράφως, η οποία θέλει φυλαχθεί όπου ανήκει!...»⁵.

Και η απάντηση του Δημητρίου Τσαμαδού, την ίδια ημέρα: Στις 12 Απριλίου 1828!...

«Προς την έξοχον Γενικήν Γραμματείαν της Επικρατείας: Ελήφθη η υπ' αριθ. 542 διαταγή της, περί της οικοδομής, την οποίαν μέλλω να κάμω, εις της οποίας τα προβαλλόμενα υπόσχομαι να φυλάξω, ως ιερά!

»Όπως: η οικοδομή, να απέχει από το πρώτον τείχος δώδεκα πόδας γαλλικούς. Να μην είναι υψηλότερα του έσωθεν τείχους και οπόταν ήθελε κριθή αναγκαίον, διά μέτρα Πολεμικά, να λείπει η οικοδομή αυτή, να κριμνίζεται, με έξοδα ιδικά μου. Διό και παρακαλώ να μοι δοθή η ανήκουσα άδεια, περί της οικοδομής ταύτης!»⁶.

Και υπέγραφε:

«Με βαθύτατον σέβας, ο ευπειθής Πολίτης

Δ. Τσαμαδός.

Εν Ναυπλίω, τη 12 Απριλίου 1828

Ο Δημάκης Ιερομνήμων, «πολίτης του Ναυπλίου», στις 30 Μαΐου 1828, έστειλε αναφορά, «Προς τον Έκτακτον Επίτροπον του Τμήματος της Αργολίδος», στην οποία εξέφραζε τα παράπονά του, «διά τον υπόνομον των αναγκαίων της Εθνικής καζάρμας⁷ (= των αποχωρητηρίων), ο οποίος

5. Κανένας δεν θα μπορέσει να μην αναγνωρίσει το «μυθικό» έργο, αυτού του ανθρώπου, με τις τότε φοβερές συνθήκες: του Κυβερνήτου.

6. ΓΑΚ, Γενική Γραμματεία, φ. 51.

7. Καζάρμα (λέξη ιταλική) = ο στρατώνας.

υπόνομος, επειδή είναι κλεισμένος, πάντοτε εκρέει, εις τον δρόμον. Οπότε και από τον καθημερινόν καπνόν και από την βρώμαν, τα πράγματα ήσαν ανυπόφορα. Διά τα αναγκαία, δεν είναι δύο μήνες, όπου επλήρωσα τέσσαρα τάλληρα· τα μεν δύο πριν έλθει το Τακτικόν Σώμα και ανοίξει την καζάρμαν, εξ ιδίων μου, όπου το εκαθάρισα. Τα δε άλλα δύο, όταν έβαλεν ο κύριος Heideck και τα εκαθάρισεν. Και διά του Διοικητηρίου τούτου — του Ναυπλίου— υπεχρεώθην και επλήρωσα. Και μ' όλα ταύτα, την σήμερον, άρχισεν πάλιν να εκρέει εις τον δρόμον άλλος υπόνομος, εκτός των καθαρισμένων...

»Η Διοίκησης καθημερινά φροντίζει, κατ' αυστηράν εντολήν του Κυβερνήτου μας, και διά κηρύκων, κατ' εντολήν του ιδίου, υποχρεώνουν τους κατοίκους της Πόλεως ταύτης, να καθαρίζουν τους δρόμους και να ανοίγουν τους υπονόμους των αναγκαίων των, διά να μη μολύνεται ο αέρας, από τας ακαθαρσίας και η Εθνική Καζάρμα, να είναι εις αυτήν την κατάστασιν και να ενοχλεί τους πολίτας καθημερινώς...».

Παρακαλούσε το Διοικητήριον, όπως, σύμφωνα με τις κατηγορηματικές διαταγές του Κυβερνήτου, να διατάξει την εφαρμογήν τους, ώστε «να μην γίνεται τούτο ανυπόφορον και ζημιώδες, διά τους κατοίκους», έγγραφε ο Δημάκης Ιερομνήμων⁸.

«Η Επιτροπή της Γενικής Διοικήσεως, του Κράτους», στις 2 Ιουλίου του 1828, από τον Πόρο, κατ' εντολήν του Κυβερνήτου, έστειλε την ακόλουθη διαταγή, προς όλες τις αρμόδιες υπηρεσίες⁹.

Από διάφορες πληροφορίες, που είχε «περί του τρόπου, κατά τον οποίον θεωρούνται προς άλληλα, τα διάφορα μέρη του Κράτους, μεμολυσμένα και αμόλυντα», οπότε αυτός ο διαφορετικός χαρακτηρισμός δημιουργούσε «όχι αρεστά αποτελέσματα, Διατάττει:

»Α'. Τα πλοία, επιβάται και πραγματεΐαι, άπαντα ερχόμενα εκ Πελοποννήσου, τα υγειονομεία όλου του Κράτους, θα τα καθυπέβαλλον εις υγειονομικήν κάθαρσιν τεσσαράκοντα ημερών (40).

8. ΓΑΚ, Έκτακτοι Επίτροποι, φ. 14-16 (16).

9. ΓΑΚ, Αρχείον Βλαχογιάννη, Γενική Γραμματεία, φ. 81, αριθ. εγγράφου 39. Το Διάταγμα υπέγραψαν: «Η Επιτροπή: Γεώργιος Κουντουριώτης, Ανδρέας Ζαΐμης. Επικύρωσε το διάταγμα ο Γραμματεΐς της Επιτροπής της Γενικής Διοικήσεως», ο Βιάρος Α. Καποδίστριας.

»Β΄. Τα κενά πλοία, με μόνον επιβάτας, προερχόμενα από την πόλιν του Ναυπλίου, τα υγειονομεία, ...θα τα υπέβαλλον εις υγειονομικήν προφύλαξιν, επτά μόνον ημερών. Αυτή η εξαίρεσις της πόλεως του Ναυπλίου, είναι δικαία και πρόπουσα, διά την επιμέλειαν, κατά την οποίαν αυτή η πόλις προστάτευσε την υγείαν της.

»Γ΄. Τα πλοία, επιβάται και πραγματεία, προερχόμενα εκ της νήσου Αιγίνης, καθυποβάλλονται επίσης εις υγειονομικήν εκκαθάρισιν, είκοσι μιάς ημερών.

»Δ΄. Τα πλοία, πραγματεία και επιβάται, τα προερχόμενα εκ της νήσου Σαλαμίνας, καθυποβάλλονται εις Υγειονομικήν εκκαθάρισιν, είκοσι μιάς ημερών.

»Ε΄. Τα πλοία, πραγματεία και επιβάται, προερχόμενα εκ Μεγάρων, καθυποβάλλονται εις υγειονομικήν εκκαθάρισιν σαράντα ημερών.

»ΣΤ΄. Τα επίλοιπα μέρη του Κράτους, είναι εις ελευθέραν κοινωνίαν..., ταύτα τα υγειονομικά μέτρα παύουν... καθώς καθέν των ήδη μολυσμένων μερών, διακηρυχθή εις ευτελή κατάστασιν υγείας και άξιον της ελευθέρας κοινωνίας, με το επίλοιπον Κράτος».

Στις 2 Νοεμβρίου του 1828, ο Κυβερνήτης, με έγγραφό του, από τον Πόρο, «Προς την επί της Οικονομίας Επιτροπήν», ενέκρινε την πρόταση του εκτάκτου Επιτρόπου της Ήλιδος, ο οποίος με αναφορά του προς αυτήν την Επιτροπή, την παρακαλούσε «να ενεργήσει των επισκευών των δύο τοίχων του κραβάτου, επί του οποίου διαβαίνει ο ποταμός Άβροτος» στη Δωρίδα, ώστε να μη καταστρέφει, με τις πλημμύρες του, τις σπαρμένες περιοχές¹⁰.

Ο Κυβερνήτης πληροφορούσε την Επιτροπή της Οικονομίας, ότι η Κυβέρνηση θα αντιμετώπιζε θετικά την πρόταση, προκειμένου να προφυλάξει τον περιβάλλοντα τον ποταμόν, τόπον.

Ο προσωρινός Διοικητής Πόρου, Ν. Γκίκας, στις 30 Νοεμβρίου 1828, απηύθυνε προς τον Κυβερνήτην της Ελλάδος, αναφορά, με την οποία τον πληροφορούσε, για τις μεγάλες καταστροφές, που είχαν προξενήσει, στα δένδρα του νησιού τους, οι Γάλλοι ναύτες του πολεμικού δικρότου, που ήταν αραγμένο στο λιμάνι τους. Παρά το γεγονός ότι το Διοικητήριο του

10. ΓΑΚ, Επιτροπή Οικονομίας, φ. 14, αριθ. εγγράφου 7552.

Πόρου, έγραψε στον Διοικητή του δικρότου, για τις καταστροφικές ενέργειες των Γάλλων ναυτών, οι οποίοι, «με τας καταχρήσεις αυτάς και τας καταστροφάς εις τα δένδρα και τους αμπελώνας των κατοίκων της νήσου, κατέστρεφον και το υγιεινόν περιβάλλον της νήσου των».

Ο Κυβερνήτης μόλις πληροφορήθηκε αυτό το δυσάρεστο γεγονός που ήταν λεπτό και επικίνδυνο, από πολλές πλευρές, με τις δικές του σωστές ενέργειες και την γνωστήν μέριμνά του, για την προστασία του περιβάλλοντος, έφερε θετικά αποτελέσματα: με την μελετημένη διπλωματική παρέμβαση, στον κυβερνήτη του γαλλικού δικρότου.

Μία ακόμη, εξαιρετική και σημαντική, από τις πολλές ενέργειες του Κυβερνήτου, ήταν και η ίδρυση υγειονομείων, στις σπουδαιότερες πόλεις, προκειμένου να προσφυλάξει και την υγεία των κατοίκων και να προστατεύσει το περιβάλλον:

Στις 8 Απριλίου του 1828, «ο Κυβερνήτης της Ελλάδος διάτασσε:

«Α'. Το Υγειονομείον του Ναυπλίου, ως αποτελούν μέρος της λιμεναρχίας, ανατίθεται εις την επιστασίαν του ιδίου λιμεναρχου.

»Β'. Είς γραμματέυς, διατελών, υπό τον λιμεναρχην, θα εκτελεί ειδικώτερον, τα της υγειονομίας καθήκοντα.

»Γ'. Ο λιμεναρχης, μετά του γραμματέως, οφείλουν να δίδουν λόγον εις την Κυβέρνησιν, διά τα αφορώντα τα της υγειονομίας»¹¹.

«Ο κατά το Τμήμα της Αργολίδος, έκτακτος Επίτροπος», ο Νικόλαος Καλλέργης, στις 20 Οκτωβρίου 1828, με έγγραφό του, από το Ναύπλιον, «Προς το Λιμεναρχυγειονομείον Ναυπλίου», καθώριζε τα χρέη και τις αρμοδιότητές του¹². Έστειλε τα σχετικά ψηφίσματα και τις διατάξεις του Κυβερνήτου, οι οποίες απέβλεπαν, «εις την τακτικήν σύστασιν του υγειονομείου και λιμεναρχείου.

»Το Λιμεναρχυγειονομείον, θα ενεργεί τα χρέη του, με μεγάλην ακρίβειαν και προσοχήν, όπως υπαγορεύουν αι σχετικαί διατάξεις, που απέβλεπαν εις την υγιεινήν κατάστασιν των ακτών, και εις την απαγόρευσιν, της ρυπάνσεως της θαλάσσης».

11. ΓΑΚ, Γενική Γραμματεία, φ. 47, αριθ. εγγράφου 1518. Βλ. και Γεωργίου Δημακοπούλου, Η επί του αγώνος υπέρ της δημοσίας υγείας Κυβερνητική πολιτική, σ. 277-284, όπου και άλλη βιβλιογραφία.

12. ΓΑΚ, Γραμματεία Οικονομίας, φ. 142, αριθ. εγγράφου 2139.

Ο Κυβερνήτης, τον επόμενο χρόνο, το 1829, στις 27 Ιουλίου, έγγραφε από το Άργος «προς το επί των Ναυτικών μέλος του Γενικού Φροντιστηρίου, ότι ο Γενικός Έκτακτος Έφορος των λιμένων, «κατ' αίτησιν του λιμενάρχου Ναυπλίου, εξήτει να του δοθή μία λέμβος, με τους αναγκαίους κωπηλάτας, διά να επισκέπτεται τα εκεί ελλιμενιζόμενα».

Ο Κυβερνήτης έγγραφε ότι, και για την διευκόλυνση του λιμένος του Ναυπλίου, «και διότι τα ελλιμενιζόμενα διάφορα πλοία προσορμίζονται αρκετά μακράν», ενέκρινε την αίτηση του Εφόρου, εφόσον ο ίδιος είχε διατάξει να ελλιμενίζονται, «αρκετά μακράν των ακτών», για να προφυλάξει τα παράλια από την ρύπανση. Ο ίδιος έφορος, με νεώτερη αναφορά του, και «κατ' αίτησιν του υγειονομολιμενάρχου Σύρας», πρότειναν να προστεθή και δεύτερη λέμβος, σ' αυτήν την υπηρεσίαν, οπότε και ο υγειονόμος και ο λιμενάρχης θα διευκολύνονταν στην εκτέλεση των χρεών τους.

Ο Κυβερνήτης παρακαλούσε την Ναυτικήν υπηρεσίαν, να ενεργήσει τα δέοντα, για την προμήθειαν αυτών των λέμβων και να τον ειδοποιήσουν¹³.

Στις 28 Οκτωβρίου του 1829, ο Γραμματέυς της Επικρατείας Ν. Σπηλιάδης, έγγραφε στον Πρόεδρον της Γερουσίας, ότι «κατ' επιταγήν της Α. Εξοχότητος του Κυβερνήτου», του έστειλε τρεις αναφορές του Εκτάκτου Γενικού Εφόρου των λιμένων της Επικρατείας, του Θεοδώρου Μαθιού¹⁴:

«Η πρώτη περιείχε, το περί διοργανισμού των υγειονομικών καταστημάτων σχέδιον, το οποίον υπέβαλον εις την Κυβέρνησιν Ο Α^{ος} Γραμματέυς, του εις Σύραν υγειονομείου Στέφανος Γρησπάρης.

»Η δευτέρα διαλαμβάνει τας παρατηρήσεις του Κυρίου Αντωνίου Τζούνη, ως προς την νόσον της λέπρας, η οποία μολύνει μερικά μέρη της Πελοποννήσου και τας γνώμας του, περί των μέτρων, όσα έπρεπε να ληφθούν, προς εξάλειψιν του δεινού τούτου.

»Η τρίτη αναφορά πραγματεύεται περί των υγειονομείων, των λοιμοκαθαρητηρίων της Επικρατείας, εν γένει. Περιέχει και παρατηρήσεις ακριβείς, ως προς τας απαιτουμένας μεταρρυθμίσεις και την τακτοποίησιν αυτών των καταστημάτων».

Τα έγγραφα αυτά, έγγραφε ο Ν. Σπηλιάδης, θα βοηθούσαν «τας σκέψεις και τας αποφάσεις της Γερουσίας, καθ' όσον ο κ. Αντώνιος Τζούνης, είχεν

13. ΓΑΚ, Γενικόν Φροντιστήριον, φ. 55, αριθ. εγγράφου 13549.

14. ΓΑΚ, Γενική Γραμματεία, φ. 224, αριθ. εγγράφου 3032.

περιέλθει όλα σχεδόν τα παραθαλάσσια μέρη της Επικρατείας και παρατηρήσας αυτοπροσώπως τας διαφόρους αυτού θέσεις, ημπόρθεσεν, εκ της προς άλλαλλα συγκρίσεως, να συνάξει τα συμπεράσματά του».

Ο Ν. Σπηλιιάδης έστειλε επίσης στον Πρόεδρον της Γερουσίας, αναφοράν του Ν. Πονηροπούλου, «αφορώσαν, την διά δενδροφυτείας διακόσμησιν, των πέριξ του Ναυπλίου καθύγρων τόπων και τον κατ' αναλογίαν αναδασμόν¹⁵, της γεωργησίμου γης, ταύτης της επαρχίας...».

Όλα αυτά, ανέφερε τέλος ο Ν. Σπηλιιάδης, επειδή αποτελούσαν «μέρος των αντικειμένων, εις τα οποία μέλλει να ενασχοληθή η Γερουσία», τα έστειλε στον Πρόεδρον της, «κατ' επιταγήν της Α. Εξοχότητος του Κυβερνήτου».

Τον Αύγουστο του 1830 υπηρετούσαν στο «Υγειονομολιμεναρχείον του Ναυπλίου»: Ο λιμενάρχης Θεόδωρος Μαθιός, με 160 φοίνικες μισθόν, από τα Ψαρά, ο Στέφανος Γρησπάρης, ως υγειονόμος, με τον ίδιο μισθόν, ο αρχιφύλακας Γεώργιος Κασσιμάτης, με μισθό 128 φοίνικες, ο Γ. Καθολούλης με τον ίδιο μισθό (εντελώς σβησμένη η θέση του), ο Νικόλαος Φ. Τζηκούνης, ως βοηθός, με 120 φοίνικες ο Κων. Μιτζάτζος φύλακας, με 40 φοίνικες, ο κωπηλάτης Σταμάτιος Σωτήρου και άλλοι τέσσαρες κωπηλάτες, με 24 φοίνικες, οι οποίοι «μη ηξέροντες να γράφουν, κάνουν το σημείον του Σταυρού»¹⁶.

Το πολύπλευρο και ασύλληπτο έργο του Καποδίστρια, που αφορούσε στην προστασία του περιβάλλοντος και στα μέτρα, που έλαβε για την εξυγίανση και «καλλωπισμόν» όλων των πόλεων, για την περιφρούρηση της υγείας του λαού και τόσα άλλα, αναφέρονται σε άλλα κεφάλαια λεπτομερώς: Για τα τεράστια μέτρα που έλαβε, όταν εκδηλώθηκε, αμέσως μετά την άφιξή του, η θανατηφόρος επιδημία της πανώλους, για την δενδροφύτευση όλης της κατεστραμμένης από τους Αιγυπτίους χώρας, για την ίδρυση νοσοκομείων, για τον καθαρισμό των δρόμων, για την υδροδότηση, για την βελτίωση της διατροφής των κατοίκων, και τόσων άλλων ακόμη, αναφέρονται στα σχετικά κεφάλαια και στις αναφερόμενες επαρχίες της Ελλάδος. Το συντριπτικό πλήθος αυτών των πληροφοριών, προέρχεται από ανέκδοτες πηγές.

15. Αναδασμός = η εκ νέου αναλογία της καλλιεργησίμου γης.

16. ΓΑΚ, Επιτροπή Οικονομίας, φ. 142.

ΠΕΤΡΟΣ ΠΙΖΑΝΙΑΣ
Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας,
Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΜΟΝΑΡΧΙΑ*

Κάθε επανάσταση που οδήγησε στην δημιουργία εθνικού κράτους και μάλιστα οι δύο μεγάλες, όπως η αγγλική και η γαλλική, θεμελιώθηκαν σε ένα μείζονα συμβολισμό: την κατάργηση του θεσμού της βασιλείας, η οποία συχνά συνοδευόταν με την εκτέλεση του βασιλιά. Στην περίπτωση της ελληνικής επανάστασης έχουμε μια όλως διαφορετική εξέλιξη που κατέληξε στην απόλυτη μοναρχία, κατέληξε κυρίως στην δημιουργία του βασιλικού θεσμού.

Για αυτή την εξέλιξη, που δεν ταίριαζε καθόλου με τα πρότυπα που είχε δημιουργήσει ιδίως η γαλλική επανάσταση, αλλά ούτε με τις αλληπαλλήλες Εθνοσυνελεύσεις και τα τρία Συντάγματα που ψηφίστηκαν κατά την διάρκεια της ελληνικής επανάστασης, Έλληνες ιστορικοί αλλά και συνάδελφοι από άλλες χώρες που ασχολήθηκαν με την ελληνική ιστορία, επιδίωξαν να δώσουν μια εξήγηση. Η ερμηνεία που επικράτησε τόσο στους Έλληνες ιστορικούς όσο και στους άλλους ιδίως κατά τον 20^ο αιώνα, ήταν αυτούσιο δάνειο από τα πολιτικά συνθήματα τμημάτων των ηγετικών ομάδων των Ελλήνων και άρχισαν να στρέφονται κατά του Όθωνα από το 1836-37. Η ερμηνεία αυτή συνοπτικά υποστηρίζει, πως ο βασιλικός θεσμός που εξέφρασε ο Όθωνας καθώς και το πολίτευμα της απόλυτης μοναρχίας ήταν αποκλειστική επιλογή των μεγάλων δυνάμεων της εποχής, επιλογή η οποία είχε ως μοναδικό μέλημα τον έλεγχο των Ελλήνων και του νεοσύ-

* Διάλεξη στο Βουλευτικό Ναυπλίου τον Σεπτέμβριο 2003, στον ετήσιο εορτασμό μνήμης του Ιωάννη Καποδίστρια, που οργανώθηκε από το Ίδρυμα Καποδίστριας του Ναυπλίου.

στατου κράτους. Η ερμηνεία αυτή είναι υπερβολικά μονοσήμαντη και ιδεολογικά βολική. Ο λόγος είναι ότι φτάνει στο σημείο να εμφανίζει τους Έλληνες, παρότι έχουν κάνει μια επανάσταση, να είναι απλώς χειραγωγούμενοι από τις μεγάλες δυνάμεις, και ακόμη το ελληνικό κράτος να έχει τόσο πολύ σημαντική θέση ώστε να πρέπει πάση θυσία να ελεγχθεί από τα ισχυρά κράτη.

Αν πάψει κανείς να υιοθετεί την άποψη που είχαν οι άνθρωποι της εποχής για την Μοναρχία, δηλαδή να αντιγράφει τις πηγές παίρνοντας στην ονομαστική τους αξία τις εκτιμήσεις αρκετών Ελλήνων ηγετών της εποχής για την πολιτική τους εξουσία, τότε μπορεί να περιλάβει στις τάσεις διαμόρφωσης του πολιτειακού καθεστώτος και την εσωτερική δυναμική του πολιτικού συσχετισμού των δυνάμεων, ξεκινώντας ιδίως από την δεύτερη περίοδο της επανάστασης, την περίοδο της αρχόμενης δυνητικής συντριβής της.

Η καμπή της επανάστασης

Όταν εκτεταμένα κοινωνικά στρώματα επαναστατούν, όπως για παράδειγμα τα αστικά και αγροτικά στην Γαλλία, ο συσχετισμός δύναμης μεταξύ αυτών και της εξουσίας εναντίον της οποίας στρέφονται, μπορεί να είναι υπέρ των επαναστατημένων. Αντίθετα, οι Έλληνες επαναστάτες όταν εξεγέρθηκαν δεν αποτελούσαν αρχικά παρά μια μικρή ομάδα, συνασπισμό κοινωνικά ετερογενών ελίτ στο πλαίσιο μιας μεγάλης και ισχυρής αυτοκρατορίας. Η μεγάλη γεωγραφική διασπορά των ελληνικών ηγετικών ομάδων, ιδίως όμως οι μάλλον αδύναμες εσωτερικές κοινωνικές συμμαχίες με τα ευρύτερα τμήματα του αγροτικού πληθυσμού, οδήγησαν γρήγορα τις ηγετικές ομάδες της επανάστασης στην σύμπτυξη ποικίλων προνομιακών σχέσεων με μεγάλες δυνάμεις. Από το 1825, οπότε η επανάσταση άρχισε να καταρρέει εμφανώς, οι γνώμες για τις εκδοχές της πολιτειακής συγκρότησης που θα επέτρεπαν να μην χαθούν εντελώς οι επιτυχίες της πρώτης επαναστατικής περιόδου, ήταν πολλές και αντιφατικές. Κάποιοι θυμήθηκαν το σερβικό παράδειγμα και πρότειναν μια μικρή ηγεμονία υπό Ρώσο ή Γάλλο πρίγκιπα, που θα περιοριζόταν λίγο πολύ στα όρια της Πελοποννήσου, άλλοι, σε μια παραλλαγή της προηγούμενης, πρόκριναν μια συνθηκολόγηση με τους Οθωμανούς που θα άφηνε πάλι την Πελοπόννησο ως ημιανεξάρτητο κρατίδιο, άλλοι καλλιεργούσαν την εκδοχή μιας λύσης που θα άφηνε την Πελοπόννησο υπό την κοινή προστασία της Πύλης και μιας με-

γάλης δύναμης, και άλλοι εφαρμόζαν μια σκέτη συνθηκολόγηση, το «προσκύνημα». Όλες οι λύσεις που προτείνονταν την περίοδο της ήττας είχαν τα κοινά χαρακτηριστικά ότι συρρίκνωναν δραστικά την επικράτεια που έλεγχε η Διοίκηση, και εξαλείφανε σχεδόν πλήρως το πολιτικό και ιδεολογικό πρόταγμα συγκρότησης ανεξάρτητου εθνικού κράτους. Σε σχέση με τα σχέδια της Φιλικής Εταιρείας αλλά και τους στόχους των πρώτων χρόνων της επανάστασης, όλες σχεδόν οι προτάσεις υποχωρούσαν τόσο, ώστε η επανάσταση να εκπίπτει εκ του αποτελέσματος σε ένα είδος εξέγερσης για την απλή αλλαγή του ηγεμόνα.

Ορισμένους μήνες πριν, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, αντιλαμβανόμενος ότι ο ορισμός του Γεωργίου Κάνινγκ, ως Υπουργού Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας κατά το τέλος του 1823, σήμαινε την σταδιακή εγκατάλειψη της δέσμευσης της Μεγάλης Βρετανίας έναντι της εδαφικής ακεραιότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, απέστειλε στον νέο Υπουργό επιστολή η οποία συνοπτικά διατύπωνε την ακόλουθη πολιτική πρότασή: «...σας προσφέρουμε διαρκή συμμαχία, αν σώσετε την ελληνική επανάσταση, υπονοώντας ότι αν δεν ενδιαφερθεί η Μεγάλη Βρετανία, ασφαλώς κάποια από τις μεγάλες δυνάμεις θα στέρξει σε βοήθεια. Αυτή είναι η πολιτική πρόταση του Φαναριώτη ριζοσπάστη φιλικού προς την κατεξοχήν φιλελεύθερη δύναμη της εποχής, την οποία αναδιατύπωσαν επί το απλοϊκότερο, εξαναγκασμένοι ή αυτοβούλως, και άλλοι Έλληνες ηγέτες πολλούς μήνες αργότερα και την απέστειλαν ως έκκληση του ελληνικού έθνους προς την Μεγάλη Βρετανία.

Βέβαια, η ελληνική επανάσταση, και πάλι από πρωτοβουλία του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, είχε ήδη τύχει μιας οιονεί διεθνούς αναγνώρισης από τα δύο μικρά δάνεια που είχε εξασφαλίσει το 1822-23 στο κέντρο της διεθνούς χρηματαγοράς, στο City, επίσης είχε κυριολεκτικά ξεσηκώσει τους Ευρωπαίους ομοϊδεάτες, είχε ακόμη περιβληθεί ηρωικό χαρακτήρα, επειδή πολεμούσαν λίγοι ενάντια σε μια ακόμα ισχυρή αυτοκρατορία, που επιπλέον εθεωρείτο η πλέον σκοταδιστική της εποχής της. Αφού στο εσωτερικό μέτωπο ο συσχετισμός είχε καταρρεύσει σε βάρος των Ελλήνων, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος συνέλαβε την ιδέα της αξιοποίησης του ευνοϊκού για τους Έλληνες συσχετισμού στην Ευρώπη. Σύμβολα, δίκτυα διεθνούς αλληλεγγύης και πολιτικός εκβιασμός στην επιστολή του Φαναριώτη διαφωτιστή διανοούμενου προς τον υπουργό εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας, υπονοούσε πως αν δεν ήταν αυτή η δύναμη που θα στήριζε την ελ-

ληνική επανάσταση, θα μπορούσε να είναι μια άλλη. Η στρατηγική αυτή σύλληψη περιλάμβανε και μια ακόμη κίνηση, σχετική με τον εσωτερικό συσχετισμό, αυτή που με την εισβολή του Ιμπραήμ και το Μεσολόγγι στα πρόθυρα της κατάρρευσης ήταν πολιτικά αναγκαία: την δράση του στρατιωτικού ηγέτη των Ελλήνων, του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, στην Πελοπόννησο ενάντια στους «προσκυνημένους» στον Ιμπραήμ. Η δράση αυτή, με την απόλυτη κάλυψη, αν όχι ευθεία οργάνωση του Ιωάννη Κωλέττη, Γραμματέα τότε του Εκτελεστικού, ανατέθηκε στους Ρουμελιώτες Αρματωλούς και τους Σουλιώτες. Αυτές οι ομάδες των ενόπλων ανέλαβαν να εκκαθαρίσουν την Πελοπόννησο από τους «προσκυνημένους», να τους τρομάξουν περισσότερο από ότι ο Ιμπραήμ ώστε να επανέλθουν στην υπηρεσία της εθνικής Διοίκησης. Με αυτές τις κινήσεις πολιτικά γινόταν σαφές προς κάθε κατεύθυνση πως, παρά τις συντριπτικές ήττες που είχε υποστεί ήδη, η ελληνική επαναστατική ηγεσία δεν είχε σκοπό να εγκαταλείψει τον αρχικό στόχο της, την δημιουργία ανεξάρτητου εθνικού κράτους. Οι πρώτες νίκες του Γέρου του Μοριά, που κατάφερε με το σύστημα του δεκατισμού του ελληνικού πληθυσμού και των προυχόντων που έλεγχε ο Ιμπραήμ στην κατακτημένη από τους Αιγυπτίους Πελοπόννησο, κατέστησαν τις προθέσεις των Ελλήνων ηγετών σαφέστατες προς κάθε κατεύθυνση, και διέγειραν την μουδιασμένη αλληλεγγύη των ευρωπαϊών φιλελλήνων.

Η πολιτική σύλληψη του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου ήταν, όπως πάντα, μεγάλης στρατηγικής εμβέλειας: πρόσφερε προνομιακή σχέση κατά προτεραιότητα στην Μεγάλη Βρετανία ή σε όποια δύναμη θα βοηθούσε τους Έλληνες και ταυτοχρόνως ξεκίνησε με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη μια (απελπισμένη στην πραγματικότητα) αντεπίθεση στην Πελοπόννησο, ελπίζοντας και στην ενεργοποίηση των πιέσεων των ευρωπαϊών φιλελλήνων προς τις κυβερνήσεις τους. Ταυτοχρόνως ακύρωνε κάθε πιθανό συμβιβασμό σε σχέση με την μείζονα στόχευση της επανάστασης. Το σχέδιο πέτυχε. Η θετική στροφή της Μεγάλης Βρετανίας, η συμφωνία των τριών μεγάλων δυνάμεων της εποχής, ακολούθως η συγκρότηση του συμμαχικού στόλου και τέλος η ναυμαχία του Ναβαρίνου. Αυτή η πορεία αντιστροφής της ήττας των Ελλήνων οδήγησε αργότερα στην ίδρυση του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού εθνικού κράτους και φυσικά στην ένταξη του ελληνικού κράτους στην Δύση και ως εκ τούτου στην μόνιμη ανάμιξη των Δυτικών στα της Ελλάδας.

Ο Κυβερνήτης

Οι Έλληνες λοιπόν άρχισαν οι ίδιοι να συζητούν από το 1824-25 την επιλογή ενός σημαίνοντος προσώπου προερχόμενου από κάποια ευρωπαϊκή δύναμη που θα αναλάμβανε τον ρόλο του ηγεμόνα του αναδυόμενου ελληνικού έθνους. Και αυτό ξεκίνησε από τις δικές τους πολιτικές ανάγκες. Με στόχο να ενοποιήσουν τις άκρως ανταγωνιστικές ελληνικές επαναστατικές ηγεσίες, αλλά και να κατοχυρώσουν τις κατακτήσεις της επανάστασης από τον οξυτάτο τοπικιστικό ανταγωνισμό με την κεντρική Διοίκηση. Ιδίως όμως να ενισχύσουν την πολιτική τους δύναμη έναντι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία παρά τις μέχρι τότε ήττες της διέθετε συντριπτική ισχύ έναντι των Ελλήνων και από το 1825 είχε αρχίσει να συντρίβει, όπως είπαμε, τις επαναστατικές δυνάμεις των Ελλήνων. Κινήσεις ανεύρεσης ηγεμόνα έγιναν πολλές, προς την Ρωσία και την Γαλλία ιδίως. Ωστόσο, μεταξύ της απολυταρχικής εξουσίας ενός πιθανού ηγεμόνα και της κατανομής των εξουσιών μεταξύ δύο αντιπροσωπευτικών πολιτικών θεσμών, όπως είχε επικρατήσει στην διάρκεια της επανάστασης, επικράτησε ένας συμβιβασμός. Στο τελευταίο Σύνταγμα της Επανάστασης, στο Σύνταγμα της Τροιζήνας που ψηφίστηκε το 1827, καθιερώθηκε ένας μονοπρόσωπος θεσμός, αυτός του Κυβερνήτη. Ο θεσμός αυτός ήταν ενισχυμένος με ειδικές εξουσίες, οι οποίες καταργούσαν το παλαιό Εκτελεστικό και έφταναν μέχρι και την παράκαμψη του Βουλευτικού. Στόχος του θεσμού αυτού ήταν η ικανοποίηση των νέων πολιτικών αναγκών. Δηλαδή η διακυβέρνηση του αναδυόμενου έθνους, την οποία οι ανταγωνισμοί των πολιτικών ρευμάτων που είχαν διαμορφωθεί κατά την διάρκεια της επανάστασης είχαν καταστήσει πολιτικά αδύνατη.

Η επιλογή του Καποδίστρια ως κυβερνήτη, εκτός από εξαιρετικά εύστοχη για το εσωτερικό μέτωπο, δήλωνε και την επιδίωξη των ελληνικών ηγετικών ρευμάτων της επανάστασης να εκπροσωπηθούν στις επερχόμενες διεθνείς διαπραγματεύσεις για την αναγνώριση του ελληνικού έθνους από μία προσωπικότητα κύρους. Ο Ιωάννης Καποδίστριας από την πλευρά του, παρέκαμψε το Βουλευτικό και τα πολιτικά κόμματα, αλλά διατήρησε την κοινή πολιτική τους στρατηγική: συγκρότηση ενιαίου εθνικού κράτους δυτικού τύπου και ενσωμάτωση των παραδοσιακών τοπικών εξουσιών στην κεντρική Διοίκηση, δηλαδή στο εθνικό κράτος. Και σε χρόνο μηδέν, με την βοήθεια της γαλλικής στρατιωτικής αποστολής και πολλών στελεχών της επανάστασης, αναδείχθηκε σε σύμβολο του κράτους αυτού, σε έναν

Homme d'Etat, που ενδιαφερόταν πρωτίστως για την συγκρότηση του κράτους, τον καθορισμό της επικράτειας και την αναγνώριση της ανεξαρτησίας. Ο θεσμός του Κυβερνήτη και η έμπρακτη διαχείρισή του από τον Ιωάννη Καποδίστρια, παρότι ήταν ένας συμβιβασμός, καθιέρωνε οριστικά την επικρατέστερη πολιτική επιδίωξη να συγκροτηθεί ενιαίο εθνικό κράτος ευρωπαϊκού τύπου. Η δολοφονία του τον Σεπτέμβριο του 1831 ήταν μια απλοϊκή απόπειρα ακύρωσης αυτής της επιδίωξης, από τους κατεξοχήν εκπροσώπους του παραδοσιακού ένοπλου τοπικισμού.

Η μοναρχία

Η δολοφονία του Καποδίστρια αποστέρησε τους Έλληνες από τον μοναδικό εκπρόσωπο των ελληνικών επιδιώξεων στις μεγάλες δυνάμεις. Και ταυτοχρόνως η παρόξυνση του τοπικισμού και του ανταγωνισμού των ηγετικών ελληνικών ομάδων, και ο εμφύλιος που ακολούθησε και μετά την αναγνώριση του ελληνικού έθνους το 1832, έθεσαν ξανά με οξύτητα το ζήτημα της διακυβέρνησης των Ελλήνων. Οι ελληνικές πολιτικές ηγεσίες, και ιδίως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, πολεμώντας τον Καποδίστρια στο όνομα του Συντάγματος, κατέληξαν σε έναν εμφύλιο, αν και όχι γενικευμένο, αλλά αρκετό ώστε να θέσει σε αμφισβήτηση τα θεμελιώδη κεκτημένα της επανάστασης. Δηλαδή, την εθνική επικράτεια που εκκρεμούσε ακόμη να προσδιοριστεί, την πολιτική ανεξαρτησία των Ελλήνων που επίσης εκκρεμούσε να αναγνωριστεί διεθνώς, και το υπό συγκρότηση εθνικό κράτος, την κεντρική διοίκηση, δηλαδή, που έπρεπε να οικοδομηθεί σχεδόν εξ αρχής. Κοντολογίς, ένα τουλάχιστον χρόνο πριν την επίσημη διεθνή αναγνώριση της ανεξαρτησίας των Ελλήνων, όλα τα επιτεύγματα της επανάστασης μετεωρίζονταν με τις τάσεις εσωτερικής αποσύνθεσης να ενισχύονται. Η επιλογή, συνεπώς, ενός ευρωπαϊού πρίγκιπα για την θέση του Έλληνα μονάρχη, του Όθωνα της Βαυαρίας, ο οποίος μάλιστα προερχόταν από ένα βασιλείο υψηλού κύρους με φιλέλληνα βασιλιά, αλλά περιορισμένης πολιτικής δύναμης, υπήρξε ένας ευτυχής συμβιβασμός για όλους. Οι Έλληνες με τον θεσμό του Βασιλιά έλυναν το ζήτημα της διακυβέρνησής τους και διέσωζαν όλες τις θεμελιώδεις κατακτήσεις τους, εκτός από τα πολιτικά δικαιώματα και την συνταγματική διακυβέρνηση. Ενώ οι μεγάλες δυνάμεις με την επιλογή του Όθωνα δεν έχαναν τις δυνατότητες της επιρροής τους στο νέο έθνος.

Η αντιβασιλεία που ανέλαβε την διακυβέρνηση της χώρας μέχρι το

1837 ακολούθησε και στην πραγματικότητα απλώς εφάρμοσε την πολιτική του Καποδίστρια. Συγκρότηση κράτους και ενσωμάτωση του συνόλου των τοπικών κοινωνιών που απαρτίζανε την Ελλάδα, αυτοί ήταν συνοπτικά οι στόχοι της Αντιβασιλείας. Και αυτοί οι δύο μείζονες στόχοι εκφράστηκαν με μία σωρεία πολιτικών μέτρων, όπως η συγκρότηση στρατού και χωροφυλακής, δικαστικού συστήματος, οργάνωση εκπαιδευτικού συστήματος, έκδοση εθνικού νομίσματος, ίδρυση μιας ιδιότυπης κεντρικής Τράπεζας κτλ. Η διαφορά είναι ότι σε αντίθεση με τον Καποδίστρια, η Αντιβασιλεία άσκησε αυτή την πολιτική σε ένα πλαίσιο ικανοποιητικής πολιτικής σταθερότητας και με την χρηματική άνεση που της παρείχε το δάνειο της ανεξαρτησίας.

Η Αντιβασιλεία, όπως και ο Καποδίστριας, αλλά και αργότερα ο Όθωνας, προσπάθησε και εν πολλοίς κατάφερε να υπερκεράσει τα κόμματα, ενίοτε να συμβιβάσει τις αντιθέσεις τους με την κεντρική εξουσία, οι οποίες ήδη από το 1829 εκφράζονταν με την απαίτηση εφαρμογής του Συντάγματος. Ο στόχος των συνασπισμένων μεσαίων στελεχών των τριών κομμάτων για Σύνταγμα επιτεύχθηκε, όπως είναι γνωστό, με το προνουσταμιέντο της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1843. Φυσικά, οι βασικές αρχές της ισότητας έναντι του Νόμου, των βασικών ελευθεριών και όλες οι θεμελιώδεις αρχές, εκτός από τα πολιτικά δικαιώματα, εφαρμόζονταν ήδη από την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας. Τα πολιτικά δικαιώματα εφαρμόστηκαν εν τέλει για το μεγαλύτερο μέρος του ανδρικού πληθυσμού με το Σύνταγμα του 1844. Ωστόσο, εκ του αποτελέσματος προκύπτει ότι δεν διευκόλυναν την πολιτική ανάπτυξη της κοινωνίας. Το κύριο αποτέλεσμα της εφαρμογής τους ήταν ότι σχεδόν αμέσως ενσωμάτωσαν την κεντρική εξουσία στο παλαιό δίκτυο των τοπικών κοινωνιών, αποστερώντας έτσι πολύ νωρίς την πολιτική από την σχετική της αυτοτέλεια.

Η Βουλή

Παρότι η αναθεωρητική Βουλή του 1843-44 ήταν αποτέλεσμα της ήττας του Όθωνα έναντι των ριζοσπαστών συνταγματικών της τρικομματικής συμμαχίας, η σύνθεσή της παρά ταύτα φαίνεται ότι ενίσχυσε την Μοναρχία στους πολιτικούς συσχετισμούς. Και οι ευνοϊκοί συσχετισμοί καθόρισαν σε σημαντικό βαθμό τις επιλογές ως προς τους θεμελιώδεις προσανατολισμούς της χώρας μέχρι την ανατροπή του Όθωνα. Ευνόησαν συγκεκριμένα την εφαρμογή της μίας από τις δύο βασικές και μεταξύ τους

ανταγωνιστικές στρατηγικές για την ανάπτυξη της Ελλάδας, και ό,τι συνεπαγόταν η κάθε στρατηγική για τον ρόλο του κράτους.

Η μία στρατηγική, που εξέφραζε ιδίως το αγγλικό κόμμα και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ως μετριοπαθής συνταγματικός, επιδίωκε την ταχεία ένταξη των Ελλήνων στο πολιτικό και θεσμικό σύστημα του εθνικού κράτους και το ελληνικό κράτος στην χορεία των δυτικών κρατών. Και για τούτο προέβλεπε την βαθμιαία πολιτική, θεσμική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας στα σύνορα που είχαν αναγνωρίσει οι μεγάλες δυνάμεις. Η άλλη, που εξέφραζε ιδίως το ρωσικό κόμμα και αργότερα ο Ιωάννης Κωλέττης, έθετε ως στρατηγική προτεραιότητα την διεύρυνση της εθνικής επικράτειας που πήρε το σχήμα της μεγάλης ιδέας —αν και το περιεχόμενο αυτής της στρατηγικής απέληξε πολύ διαφορετικά από ότι ο ίδιος ο Ιωάννης Κωλέττης είχε συλλάβει. Η Αντιβασιλεία εφάρμοσε συστηματικά την πρώτη επιλογή. Η αλλαγή του προσανατολισμού προς την δεύτερη ξεκίνησε με τον Όθωνα.

Ο νέος Βασιλιάς δύο μόλις χρόνια από την ενηλικίωσή του και την ανάληψη των καθηκόντων του, και με αφορμή μία από τις πολλές κρίσεις του ανατολικού ζητήματος το 1839, εξεδήλωσε εμπράκτως τον στρατηγικό προσανατολισμό του. Εφάρμοσε για δύο χρόνια, μέχρι το 1841, ένα σύστημα κυκλικών συμμαχιών με τις δυνάμεις που αποτελούσαν στην εκάστοτε συγκυρία της κρίσης, τον κύριο εχθρό της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Παράλληλα στο ίδιο διάστημα κατάφερε να εξωθήσει σε παραίτηση την μετριοπαθή κυβέρνηση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ακυρώνοντας τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις που επιδίωκε ο αρχηγός του αγγλικού κόμματος.

Η αποτυχία στην οποία οδηγήθηκε ο Όθωνας από την Μεγάλη Βρετανία με την λήξη της κρίσης το 1841, δεν τον εμπόδισε αργότερα, με την έκρηξη του Κριμαϊκού πολέμου στις αρχές της δεκαετίας του 1850, να ταχθεί με το μέρος της Ρωσίας αποβλέποντας και πάλι στην διεύρυνση της ελληνικής επικράτειας. Αυτή η δεύτερη απόπειρα του Όθωνα εφαρμογής της Μεγάλης Ιδέας απέληξε σε μία ακόμη μείζονα πολιτική αποτυχία. Και οδήγησε στην κατάληψη του Πειραιά και της Αθήνας από τα στρατεύματα των Γάλλων και των Άγγλων, καθώς και στον προσωρινό έλεγχο της διακυβέρνησης της χώρας. Αυτή υπήρξε η αρχή του τέλους για τον Όθωνα και την βασιλεία του, η οποία καταλύθηκε οριστικά από μία σειρά αστικών εξεγέρσεων μεταξύ 1861 και 1863. Οι εξεγέρσεις αυτές επέτυχαν όχι απλώς

την έξωσή του, αλλά την ανατροπή του πολιτεύματος της Συνταγματικής Μοναρχίας και την επικράτηση της Βασιλευομένης Δημοκρατίας. Επρόκειτο για αμιγώς αστικές εξεγέρσεις που στρέφονταν εναντίον ενός καθεστώτος και του βασιλιά, ο οποίος, παρακινημένος από τον κλασικισμό με τον οποίο είχε ανατραφεί, ταυτίστηκε υπερβολικά με κάποιο φανταστικό κλασικό μεγαλείο της Ελλάδας και ελάχιστα με την κοινωνική και πολιτική της πραγματικότητα.

Επίλογος

Οι αστικές ομάδες, μετά τις επιτυχημένες εξεγέρσεις τους κατά το 1861-63 και το δημοκρατικό πολίτευμα που εγκαθίδρυσαν, προσέδωσαν μία νέα δυναμική στο ελληνικό εθνικό κράτος και την κοινωνία του, ιδίως στις πόλεις, όπου λίγο πολύ ο ανερχόμενος αστικός πληθυσμός έλεγχε και τους δημοτικούς θεσμούς. Συνολτικά, από το τέλος της δεκαετίας του 1860 διαμορφώθηκε μία νέα πολιτική στρατηγική για το έθνος, σύνθεση μάλλον των δύο παλαιότερων. Ο τυχодиωκτισμός της Μεγάλης Ιδέας παραμερίστηκε, όχι όμως και η επιδίωξη διεύρυνσης της επικράτειας. Ωστόσο, η επιδίωξη αυτή πραγματοποιιόταν με αμιγώς πολιτικά μέσα, που τηρούσαν σχολαστικά τους συσχετισμούς των ευρωπαϊκών δυνάμεων στη Βαλκανική. Σε ότι αφορά στην εσωτερική πολιτική, το κύριο περιεχόμενό της, το κέντρο βάρους της, επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη και τον εξορθολογισμό των δομών και της λειτουργίας του κράτους, καθώς και στην ενίσχυση της οικονομικής δυναμικής, ιδίως των ανερχόμενων αστικών ομάδων. Η νέα αυτή δυναμική πολιτικής και κοινωνικής ανάπτυξης διήρκεσε σχεδόν έως το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Και τα πεπραγμένα της όχι μόνο σταθεροποίησαν, αλλά διεύρυναν πολλαπλασιαστικά τον θεμελιώδη στόχο που είχε επικρατήσει μετά από αλλεπάλληλες συγκρούσεις κατά την διάρκεια της ελληνικής επανάστασης.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΠΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΙΔΗΣΕΩΝ
ΠΕΡΙ ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ ΓΚΑΛΛΙΝΑ
Γενικοῦ Γραμματέως
τοῦ Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν (1822)

Ὅπως εἶναι γνωστόν, ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ πρώτου συντάγματος τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀνεξαρτήτου ἑλληνικοῦ Κράτους, τοῦ *Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος*, κοινῶς ἀποδιομένου καὶ ὡς «Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου», ψηφισθέντος ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1821 συνελεύσεως ἐν Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐκδοθέντος κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822, «*Α΄ Ἔτους τῆς Ἀνεξαρτησίας*», ἀπετελέσθη ἐκ τῶν Πληρεξουσίων Θεοδώρου Νέγρη, Γεωργίου Αἰνιᾶνος, Δρόσου Μανσόλα (τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος), Ἰωάννου Ὁρλάνδου, Πέτρου Σκυλίτση Ὁμηρίδου, Ἀναγνώστου Μοναρχίδου (τῶν Νήσων), Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Ἰωάννου Κωλέττη, Φωτίου Καραπάνου (τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος), Μητροπολίτου Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, Πανούτσου Νοταρᾶ, Ἀθανασίου Κανακάρη (τῆς Πελοποννήσου)¹. Μὲ τὴν ὡς ἄνω Ἐπιτροπὴν συνειργάσθη ὁ Ἰταλὸς πολιτικὸς πρόσφυξ Βικέντιος Γκαλλίνα (Vincenzo Gallina), ὁ ὁποῖος διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐτιμήθη, κατ' ἐξαίρεσιν, μὲ τὸ Ἀναμνηστικὸν Μετάλλιον τῆς Α΄ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τὸ συσταθὲν εἰδικῶς καὶ μόνον διὰ τὰ μέλη αὐτῆς².

1. Α. Ζ. Μάμουκα, *Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. Α΄, Ἐν Πειραιεῖ 1839, σελ. 9-10. Βλ. ἐπίσης Γ. Δ. Δημακοπούλου, *Ἡ Διοικητικὴ Ὁργάνωσις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν*, Ἐν Ἀθήναις 1966, σελ. 88-89 καὶ *Αὐτόθι*, ὑπόσημ. 3, ἐνθα παράθεσις ὅλης τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.

2. Βλ. ἐν Γ. Δ. Δημακοπούλου, *Ἡ Νέα Ἐπίδαυρος (Πιάδα), Κοιτὶς τῆς Νεοελληνικῆς Πολιτικῆς Ὁργανώσεως (Δεκέμβριος 1821 - Ἰανουάριος 1822). Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστριαί*, Ἐν Ἀθήναις 1998, σελ. 29-31. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ Κώδιξ τῶν Νόμων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, 1822-1828», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 10-11

Ἡ συνεργασία καὶ συντακτικὴ συνεισφορὰ τοῦ Βικεντ. Γκαλλίνα προφανῶς συνεδέετο μὲ βιβλιογραφικὴν βοήθειαν ἐκ συνταγματικῶν κειμένων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς γαλλοκρατηθείσης Δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν περίοδον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἀκολουθήσανσαν Ναπολεόντειον, κειμένων ἐκ συλλογῆς τὴν ὁποίαν ἔφερε μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀφίξιν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, πιθανῶς μετὰ τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου. Πολεμικὴ δραστηριότης του, ὡς τῶν ἄλλων ξένων κατὰ τὰ ἔτη 1821 καὶ 1822, δὲν μαρτυρεῖται, οὔτε γνώσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης οὔτε συγκεκριμένη τίς προηγουμένη ἐπαγγελματικὴ ιδιότης τούτου.

Βέβαιον εἶναι ὅτι ἅμα τῇ συγκροτήσει τῶν Ὑπουργείων (Μινιστερίων) καὶ εἰδικώτερον ἐκείνου τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου διωρίσθη ὁ Θεόδ. Νέγρης, παραλλήλως ἀσκῶν καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας (ἢ Ἀρχιγραμματεία τῆς Ἐπικρατείας ἐλογίσθη ὡς ἴδιον αὐτοτελὲς Μινιστέριον), ὁ Βικέντιος Γκαλλίνα ἐποθετήθη Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ ὡς ἄνω Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων. Περὶ τῆς νόμου ἀποστολῆς τούτου ἐγράψαμεν τὰ δέοντα³, περὶ τῆς συνθέσεως, ὅμως, τοῦ προσωπικοῦ του, δηλ. τῶν διορισθέντων εἰς αὐτὸ ὑπαλλήλων, δὲν εἵχομεν μέχρι τοῦδε πληροφορίας. Ἡ σύστασις ἰδίου Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων συνεδέετο πρὸς τὴν σύστασιν κράτους ἀνεξαρτήτου καὶ κυριάρχου, πέρα τῶν ὧν ὁ πρῶτος Ὄργανισμὸς αὐτοῦ ἐξηγεῖ λεπτομερῶς.

Ἡ δραστηριότης τοῦ Βικεντίου Γκαλλίνα ὡς Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Μινιστερίου (κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Γραμματείας ταύτης) δὲν ἔχει ἐρευνηθῆ, ἴσως διότι ἡ παραμονὴ ἐν Ἑλλάδι τοῦ ὡς ἄνω Ἰταλοῦ πρόσφυγος,

(1963-64), Ἐν Ἀθήναις 1966, σελ. 70-71. Ὁ Μιχαὴλ Γ. Οἰκονόμου, γραμματεὺς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἔγραψεν ὅτι ὁ Γκαλλίνα ἐβοήθησε τὴν συντακτικὴν ἐπιτροπὴν ἔχων ὑπ' ὄψει «τὸ βελγικὸν σύνταγμα» (*Ἱστορικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας ἢ ὁ Ἰερός τῶν Ἑλλήνων Ἀγῶν*, φωτομηχανικὴ ἐπανεκδόσις ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις Α' ἐκδόσεως τοῦ ἔτους 1873, Ἐν Ἀθήναις 1976, σελ. 251). Ἀλλὰ τῷ 1822 οὔτε Βέλγιον εἶχε συγκροτηθῆ ὡς κράτος, οὔτε βεβαίως βελγικὸν σύνταγμα εἶχε συνταχθῆ. Πιθανὸν ἀνεφέρετο εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1795 καὶ 1806 République Batave (δηλ. τὸν χῶρον τῶν Κάτω Χωρῶν), ἀντίστοιχον πολιτείαν πρὸς ἐκείνην τῆς République Ligurienne (1797-1805), τῆς République Cisalpine (1797-1802), ἴσως καὶ τῆς République Héliétique (1798-1803).

3. Γ. Δ. Δημακοπούλου, «Ἀποστολὴ καὶ ἀρμοδιότητες τῶν Ὑπουργείων κατὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ Κράτους (Φεβρουάριος 1822)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν*, τόμ. 12 (2001-2003), σελ. 223-242. Πρβλ. Τοῦ Αὐτοῦ, «Ὁ πρῶτος "Ὄργανισμὸς" τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τὰ ἀρχικὰ στάδια τοῦ Ὑπουργικοῦ Θεσμοῦ παρ' ἡμῖν (1822-1832)», *Ἐπιθεώρησις τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως*, περ. Δ', ἔτος 4, τευχ. IB', Ἐν Ἀθήναις 1972, σελ. 1231-1257.

λογισθέντος και ὡς Ἕλληνας ὑπηκόου, ὑπῆρξε βραχυχρόνιος. Ἀναζητήσις τῆς τύχης τοῦ ἐν λόγῳ προσώπου ἐγένεν εἰς τὸ παρελθόν, ἄνευ οὐσιαστικοῦ ἀποτελέσματος. Ὑπάρχει ἡ βεβαία πληροφορία ὅτι ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Κριμαίαν μέσῳ Σύρου⁴. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀποχώρησις του ἐξ Ἑλλάδος παραμένει θολὴ χρονικῶς ἀλλὰ καὶ τυπικῶς. Δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν αἰτίαν τῆς ἀποχωρήσεώς του ἀπετέλεσε διάστασις αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόδ. Νέγγρην ἢ πρὸς τὸν Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον, Πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος (ἀνωτάτης Ἐκτελεστικῆς Ἀρχῆς). Τὰ ἀρχεῖα τῆς Α΄ Βουλευτικῆς καὶ Διοικητικῆς Περιόδου εἶναι πτωχά, προφανῶς καὶ ἐκ καταστροφῆς κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Δράμαλη Πασᾶ καὶ τῆς ἐπελθούσης μετακινήσεως τῶν κρατικῶν Ἀρχῶν ἐκ τῆς Κορίνθου, πρώτης κατὰ τὸ *Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος* κυβερνητικῆς Ἐδρας (πρωτευούσης), ὡς κειμένης μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἡ γνωστὴ δραματικὴ ἐκκλισηὶς τοῦ Ἄθαν. Κανακῆρη, Ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος, ὅπως διασωθῶν τὰ κυβερνητικὰ ἀρχεῖα καὶ ἡ κατὰ τὰς διαταγὰς του μεταφορὰ ἀρχείων ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου Ἐλαϊῶνος εἰς γολέτταν ὑδραϊκὴν εἰς τὸν Ἀργολικὸν Κόλπον⁵ μαρτυροῦν τὴν ἐπελθούσαν τότε διοικητικὴν ἀναστάτῳσιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ σωθέντα σπαράγματα τοῦ ἀρχικοῦ ἀρχεῖακοῦ ὕλικου εἶναι κατεσπαρμένα εἰς ποικίλας ἀρχεῖακας ὑπηρεσίας καὶ ἰδρύματα, ἴσως καὶ εἰς ἰδιωτικὰς συλλογὰς, καὶ ἐπομένως εἶναι δυσχερεστάτη ἡ πλήρης ἀνασύστασις τοῦ πολυτίμου σώματος αὐτοῦ⁶.

Συμβολὴν ὡς πρὸς τὸ πέρας τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Βικεντίου Γκαλλίνα καὶ τῶν βοηθῶν τοῦ ἐν λόγῳ πρώτου Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Μινιστηρίου τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων δύο ὑπογραμματέων, φρονῶ ὅτι ἀποτελεῖ τὸ ἀκολουθῶς δημοσιευόμενον ἔγγραφο ἐκ τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους περὶ «προσωρινῆς» ἀποχωρήσεως τόσοσιν τοῦ Βικ. Γκαλλίνα ὅσον καὶ τῶν δύο βοηθῶν του «πρὸς ἀνάπαυσιν».

4. Βλ. Ἐπιστολὴν τοῦ Β. Γκαλλίνα πρὸς τὸν Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον ἐκ τοῦ Λοιμοκαθατηρίου τοῦ Kaffa τῆς Κριμαίας, 6 Ἀπριλίου 1823, *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου*, τευχ. III, *Ἐγγραφα τοῦ 1823*, Ἐν Ἀθήναις 1968 (*Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. Ε΄), σελ. 225-226.

5. Βλ. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐπανάστασιν (1821-1829)*, τόμ. ΣΤ΄. *Ἡ ἐσωτερικὴ κρίσις (1822-1825)*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1982, σελ. 224.

6. Περὶ τῶν ἀρχείων τοῦ Μινιστηρίου τῶν Ἐξωτερικῶν βλ. ἐνδεικτικῶς εἰς τὰ *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας*, τόμ. Α΄, Ἐν Ἀθήναις 1971², σελ. 395-400 (ἔγγραφα κυρίως τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας κ.λπ.) καὶ εἰς τὰ *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. Λυτὰ Ἐγγραφα Α΄ καὶ Β΄ Βουλευτικῆς Περιόδου*, τόμ. 6 (Ἐπιφυλακτικὴ Β΄), Ἐν Ἀθήναις 1981, σελ. 33-45 (ἔγγραφα τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καὶ Μινιστροῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων).

Ἄρ. Ἄρχ. 8850

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας, Μινίστρος τῶν Ἐξωτερικῶν
Ἑποθέσεων καὶ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῶν Μινιστρῶν

Πρὸς τοὺς Κυρίους Ἐφόρους τῶν Ἀθηνῶν

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν Ἑποθέσεων Κύριος Βικέντιος Γαλλίνας μετὰ τῶν δύο Ἑπογραμματέων τοῦ αὐτοῦ Μινιστερίου Κυρίων Βουλγερόλου καὶ Γκιήζιου ἀπέρχεται εἰς τὴν Νῆσον Σας διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑγίαν του. Οὗτος, ἐκτὸς τοῦ ὑπουργήματος, τὸ ὁποῖον ὡς ἄνωθεν ἔχει, ἔκαμε καὶ πολλὰς καὶ μεγάλας ἐκδουλεύσεις πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος μας καὶ ἐλπίζομεν ἐπομένως περισσοτέρας. Ὡς τοιοῦτον, λοιπόν, τὸν καλὸν τοῦτον Φιλέλληνα μετὰ τῶν δύο Ἑπογραμματέων του νὰ τοὺς ὑποδεχθῆτε καὶ νὰ τοὺς περιθάλητε παντοίως τρόποις, δίδοντές τους καλὴν κατοικίαν κ.τ.λ. ὡς ἀνήκει εἰς τοιοῦτους, διὰ νὰ μένωσιν εὐχαριστημένοι καὶ ἀναλαμβάνοντες τὴν ὑγίαν των νὰ ἐξακολουθοῦν μὲ τὸν συνήθη ζῆλον των καὶ προθυμίαν δουλεύοντες τὴν Πατρίδα.

Ἐν Ἄρχει τῇ 28 Ἰουνίου 1822

Θ. Νέγρης

Τ. Σ.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς
Ἰωάννης Βιζούλας

Εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ἐγγράφου, ἄνω ἀριστερῶς, ἀναγράφεται ἐντύπως ἡ ἔνδειξις: «Μινιστέριον τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῶν Ἐξέων Ἑποθέσεων. Α. – τοῦ Πρωτοκόλ. Εἰς τὴν ἀπάντησιν ν' ἀναφέρεται ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἡμέρα». Τὸ κείμενον ἀκολουθεῖ τὸν καθιερωθέντα τότε τύπον ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς διοικητικῆς ἀλληλογραφίας ἰσχύσαντα δι' ὅλα τὰ Μινιστέρια.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ Βικεντίου Γαλλίνας εἰς τὴν δοθεῖσαν κατὰ τὴν 26^{ην} Μαρτίου 1822 ἐντολὴν τῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν πρὸς τὸν Γεώργιον Σπανιολάκη⁷ ὅπως μεταβῆ ὡς πληρεξούσιος αὐτῆς εἰς τὸ Ἠνωμένον Κράτος τῶν Ἰονίων Νή-

7. Τὰ σχετικὰ ἔγγραφα βλ. εἰς τὸ Ἄρχειον τῆς Κοινότητος Ἰθάκης, 1778-1832, τόμ. 8 (1822), Ἐν Πειραιεῖ 1927, σελ. 59-68.

σων (Κέρκυραν) καὶ διαπραγματευθῆ βάσει παρασχεθεισῶν συγκεκριμένων Ὁδηγιῶν (ὑποχρεωτικῶν διὰ τὸν Γ. Σπανιολάκη) μετὰ τοῦ Βρεταννοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ (Lord High Commissioner) Sir Thomas Maitland (1759-1824)⁸ περὶ τῆς ὡς ναυτικῆς λείας συλληφθείσης ἑλληνικῆς (ὑδραϊκῆς) ἡμιολίας (γολέττας) «Τερψιχόρη», κυβερνωμένης ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Ραφαήλ, ἐνεργοῦντος κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ διοικοῦντος τὸν Ἑλληνικὸν Στόλον Ἀνδρέου Δ. Βώκου-Μιαοῦλη. Ἡ γολέττα εἶχε συλληφθῆ ὑπὸ τοῦ πλοιαρχοῦ Gawen William Hamilton, κυβερνήτου τῆς βρεταννικῆς φρεγάτας «Cambrrian»¹⁰ καὶ Διοικητοῦ τοῦ βρεταννικοῦ Στολισκοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Σημαντικωτέρα τοῦ θέματος τῆς ναυτικῆς λείας εἶναι ἡ δοθείσα πρὸς τὸν Γ. Σπανιολάκη, διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν Ὁδηγιῶν, ἐντολὴ ὅπως «προσπαθήσῃ νὰ συνδέσῃ σχέσεις ἢ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις μετὰ τὸ Κράτος τῶν Ἰονίων Νήσων, ἐν περιπτώσει δὲ ἐπιτυχίας (θὰ) στείλῃ τὴν εἶδησιν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν διὰ τῆς ταχύτερας ὁδοῦ. Ἐὰν δὲν ἐπιτύχῃ τοῦτο, (θὰ) ζητήσῃ νὰ ἐπιτραπῆ θαλασσίᾳ ταχυδρομικῆ συγκοινωνία, τῆς ὁποίας σκοπὸς θὰ εἶναι νὰ κομίζωνται ἐκάστοτε εἰς Κέρκυραν γράμματα καὶ ἐμπορικαὶ ἐπιστολαί, ἀπευθυνόμεναι εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τ' ἀνάπαλιν»¹¹.

Τὸ σχετικὸν πρὸς τὸν Maitland ἔγγραφο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος, ἀποσταλλέν ἐκ Κορίνθου, πρώτης Ἑδρας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, ἦτο λίαν διπλωματικὸν καὶ ἀπέβλεπεν ἄφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ νὰ δικαιολογήσῃ ἀτυχεῖς ἴσως ἐνεργείας τοῦ Ἀντ. Ραφαήλ, ἄφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑπομνήσῃ τὰς «ἐπανειλημμένας διαβεβαιώσεις τῆς Βρεταννικῆς Διοικήσεως (de la puissance Britannique) ὅτι θὰ μείνῃ οὐδετέρα καὶ ἥρεμος θεατῆς τοῦ ἀγῶνος τὸν ὅποιον διεξάγει ἡ Ἀπελπισία κατὰ τῆς Ἀδικίας, καὶ ὅτι θὰ προστατεύσῃ τοῦλάχιστον μετὰ τὴν ἀδρανῆ ἀδιαφορίαν τῆς ἑνα δυστυχῆ λαὸν σφαδάζοντα ἵνα θραύσῃ τὰς συντριβούσας αὐτὸν ἀλύσεις τῆς τυραννίας», τέλος δὲ νὰ ἐκφράσῃ «τὴν ἐκπληξίν τῆς (:τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας) καὶ τὸ ἄλγος τῆς, ἐνῶ βλέπει νὰ διαψεύδωνται

8. Βλ. *Dictionary of National Biography*, τόμ. XII (Oxford University Press, 1937-1938), σελ. 818-820. Βλ. καὶ D. Howarth, *The Greek Adventure*, Ἐν Λονδίῳ 1976, σελ. 48-50.

9. Βλ. καὶ I. Λαζαροπούλου, *Τὸ Πολεμικὸν Ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ Ἀνεξαρτησίας μέχρι Βασιλείας Ὁθωνος*, Ἐν Ἀθήναις 1936, σελ. 468 (ἐκδ. περ. *Ναυτικῆ Ἐπιθεώρησις*).

10. Περὶ τοῦ Gawen William Hamilton βλ. ἐν Κ. Κ. Σπηλιωτάκη, *Ὁ Ἀναγνώστης Σπηλιωτάκης εἰς τὸ πολιτικὸν προσκήμιον (1823-1826)*, Ἐν Ἀθήναις 1980, εἰς πολλὰς σελίδας. Πρβλ. καὶ D. Howarth, *The Greek Adventure*, σελ. 50-51.

11. Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ἑδρας, τόμ. 8 (1822), σελ. 64.

ἀναφανδόν αἱ διαβεβαιώσεις ἐκεῖναι διὰ τῆς μακρᾶς διαμονῆς τῶν ἐχθρῶν τῆς εἰς τὰς νήσους τοῦ Μούρτου (Συβότων) ἐν Ἀλβανίᾳ» καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Στόλον νὰ προσβάλλῃ τὰ τουρκικὰ πλοῖα τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐκεῖ ἀγκυροβολημένα¹².

Σημειωτέον ὅτι διὰ Διακηρύξεως τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας πρὸς τοὺς «προξένους τῶν φιλικῶν Δυνάμεων, τοὺς εὐρισκομένους εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας», χρονολογουμένης ἀπὸ τῆς 13^{ης} Μαρτίου 1822 καὶ ἐκδοθείσης ἐν Κορίνθῳ, ἐγνωστοποιεῖτο ὅτι «Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος πολεμεῖ κατὰ τῆς τυραννίας αὐθόρμητον», ὅτι «Ἐκῆρξεν ὅτι θέλει τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐσύστησεν Διοικήσιν Κεντρικὴν» καὶ ὅτι διεδήλωσε (:κατὰ τὴν ἡμέραν ὑπογραφῆς τῆς ὡς ἄνω γνωστοποιήσεως) ὅτι εἶχε κηρύξει, «κατὰ τὸ Δίκαιον τῶν Ἐθνῶν καὶ τῆς Εὐρώπης, εἰς κατάστασιν ἀποκλεισμοῦ ὅλα τὰ παρὰ τὰ μέρη τὰ κατακρατούμενα εἰσέτι ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, τόσον εἰς Ἡπειρον ὅσον καὶ εἰς Πελοπόννησον, Εὐβοίαν καὶ Θεσσαλίαν, ἀπὸ Ἐπιδάμνου (Τουλίνου) μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς τοῦτοις καὶ ὅλους τοὺς λιμένας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, Σποράδων καὶ Κρήτης, τοὺς κρατούμενους ἀπὸ τὸν ἐχθρόν»¹³. Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο θεσμικῶς κείμενον διακρίνει τὴν «ἐπανάστασιν» ἀπὸ τὴν νομικὴν ἔννοιαν τοῦ «πολέμου», κατὰ συνέπειαν ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὴν ἤδη συντελεσθεῖσαν σύστασιν καὶ συγκρότησιν τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1822 Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὡς τοιοῦτου ἐφεξῆς πολεμοῦντος κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν ἐκδοθεῖσαν ἐν Ἐπιδαύρῳ κατὰ τὴν 15^{ην} Ἰανουαρίου 1822 τελικὴν Διακήρυξιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, διευκρινουῦσαν τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀναληφθέντος Ἀγῶνος καὶ προσδιορίζουσαν ὅτι ἡ πολεμικὴ σύγκρουσις ἔχει εἰς τὸ ἔξῃς τὸν χαρακτῆρα «πολέμου» μεταξὺ δύο κρατῶν¹⁴. Ἀπολύτως συγγενῆς πρὸς τὴν ἔννοιαν ταύτην ἦτο ἡ συγκρότησις Μινιστηρίων τοῦ Πολέμου (Στρατιωτικῶν) καὶ τῶν Ναυτικῶν.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὸ δημοσιευόμενον ἔγγραφο πρὸς τοὺς Ἐφόρους τῶν Ἀθηνῶν¹⁵, παρατηροῦμεν ὅτι μνημονεύονται ἐν αὐτῷ δύο ὑπογραμματαίς τοῦ Μινιστηρίου τῶν Ἐξωτερικῶν, οἱ Βουλγερόλος καὶ Γκιήζιος, ἀναφερόμενοι δι' ἐξελληνισμένων ἐπωνύμων. Εἰκάζομεν ὅτι οὕτω ἀποδίδονται

12. Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας, τόμ. 8 (1822), σελ. 67.

13. Αὐτόθι, σελ. 55-56. Βλ. ἐπίσης Αὐτόθι, σελ. 413-415.

14. Α. Ζ. Μάμουκα, *Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. Α', σελ. 43-50.

15. Περὶ τῶν Ἐφόρων τῶν Ἀθηνῶν (καὶ Ἀττικῆς), τοπικῆς περιφερειακῆς Ἀρχῆς τοῦ Ἀγίου Πάγου τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, βλ. ἐν Α. Ζ. Μάμουκα, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 97-98.

τά ἐπώνυμα Boulgerole (;) καὶ Guys, περί τῶν ὁποίων ἔλλείπουν προσωπογραφικαὶ εἰδήσεις.

Παράδοξος φαίνεται ἡ σαφής ἐν τῷ ἐγγράφῳ πληροφορία πρὸς τοὺς Ἐφόρους τῶν Ἀθηνῶν ὅτι ἡ τριάς Γκαλλίνα, Βουλγερόλου καὶ Γκιηζίου ἀπέρχεται «εἰς τὴν νῆσον» τους. Πρόκειται πιθανῶς περί τῆς Αἰγίνης, ὑπαγομένης εἰς τὴν Ἐφορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἄλλην ἐξήγησιν δὲν δυνάμεθα πρὸς τὸ παρὸν νὰ δώσωμεν. Μᾶλλον περιεργος ὅμως φαίνεται ἡ ἀπὸ κοινοῦ νόσησις τῆς ὡς ἄνω τριάδος, καθ' ἡμᾶς διπλωματικῶς καλύπτουσα δι' εὐσχήμου τρόπου τὴν ἀποχώρησίν των ἐκ τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας ὑπηρεσίας. Κατὰ τὸν Μ. Raybaud ἡ ἀποχώρησις τοῦ Γκαλλίνα ὠφείλετο εἰς τὰς ἀναπτυχθείσας τότε τοπικὰς ἀντιζηλίας¹⁶, μᾶλλον ὅμως φοβουμένους τὰς πολεμικὰς ἐξελίξεις καὶ τὴν τοπικὴν ἀναστάτωσιν. Ἐκ τῆς νήσου θὰ ἦτο εὐκολωτέρα ἡ σιωπηρὰ ἀναχώρησις τῶν ὡς ἄνω τριῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν καὶ οὕτω συνέβη, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη. Ἐξ ἄλλου ἡ Κυβέρνησις μετεκινήθη ἐκ Κορίνθου εἰς τὸ μεσόγειον Ἄργος λίγοντος τοῦ Μαΐου 1822 (διαδοχικῶς 25, 28 Μαΐου) ἐν ὄψει τῆς καθόδου τοῦ Μαχμουτ Πασᾶ Δράμαλη.

Τὰ καθήκοντα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν ἀνέλαβεν ὁ Ἰωάννης Βιζούλας, κατέχων τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ παρὰ τῇ Ἀρχιγραμματείᾳ τῆς Ἐπικρατείας. Σημειωτέον ὅτι ὁ Γκαλλίνα, μὴ γνωρίζων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, δὲν προσυπέγραφε τὰ ἐξερχόμενα ἐγγραφα τοῦ Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν συντεταγμένα εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ὡς ἀπευθυνόμενα εἰς ξένα πρόσωπα ἢ Ἀρχάς. Τὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐξερχομένην ἀλληλογραφίαν τοῦ Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν προσυπέγραψεν, «εἰς ἔλλειψιν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως», εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ ὁμόλογος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀρχιγραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας Ἰ. Βιζούλας. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ ἐφηρμόζετο ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς ἀμφοτέρων τῶν Μινιστερίων, δηλ. ἐκείνου τῆς Ἀρχιγραμματείας τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἐκείνου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἦτο ὁ Θεόδωρος Νέγρης. Τὰ δύο ὑπουργεῖα, διακεκριμένα θεωρητικῶς, ἐλειτούργουν οὐσιαστικῶς ὡς δύο τμήματα τῆς αὐτῆς ὑπὸ τὸν Θ. Νέγρη Ἀρχῆς. Τὸ καθεστῶς τοῦτο διήρκεσε μέχρι τέλους τῆς Α' Βουλευτικῆς καὶ Διοικητικῆς Περιόδου.

Καταλήγοντες, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ συνδρομὴ τοῦ Γκαλλίνα, πέρα

16. Μ. Raybaud, *Mémoires sur la Grèce pour servir à l'Histoire de la Guerre de l'Indépendance*, τόμ. Β', Ἐν Παρισίοις 1825, σελ. 166-167, ὑπόσημ. 2. Περὶ τοῦ Μ. Raybaud βλ. πολλὰ ἐν Γ. Δ. Δημακοπούλου, «Αἱ Ἐφημερίδες Courrier d' Orient - Le Courrier de la Grèce (6 Δεκεμβρίου 1828 - 27 Φεβρουαρίου 1832), Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 21 (1978), σελ. 469-497.

ἐκείνης περὶ τὴν σύνταξιν τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος, καὶ αὐτῆς πιστεύομεν βιβλιογραφικῶς μόνον, περιορίσθη εἰς ἐλαχίστας ἐνεργείας τοῦ Μινιστερίου τῶν Ἐξωτερικῶν. Ὡς φαίνεται δέ, μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐξ Ἑλλάδος δὲν διετήρησεν ἐπαφὴν τινά. Ὁ Ν. Δραγούμης εἰς τὰς Ἀναμνήσεις του σημειώνει ὅτι ἠγνόει ἂν ὁ ἐφήμερος εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν Ἰταλὸς πολιτικὸς πρόσφυξ ἕξῃ κατὰ τὸ 1835, διὰ τὴν λάβην τὸ Ἀναμνηστικὸν Μετάλλιον τῶν Μελῶν τῆς Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, μετὰ τὴν ἀνασύστασιν καὶ κατασκευὴν τούτου ἐν Ἀθήναις¹⁷.

17. Βλ. Ν. Δραγούμη, Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις, Ἐν Ἀθήναις 1925³, σελ. 29.

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ Γ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

**ΑΙΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ
ΠΕΡΙ ΜΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ
ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ (1834)**

Εἰς προηγούμενον τόμον τῶν *Ναυπλιακῶν Ἀναλέκτων* εἶχομεν παρουσιάσει τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Ναυπλίου ὡς Ἔδρας τῆς Διοικήσεως (: Κυβερνήσεως)¹. Ὁ βίος τοῦ Ναυπλίου ὡς πρωτεύουσας πόλεως ἐκάλυψε τρεῖς πολιτειακὰς περιόδους: τῆς *Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος*, τῆς *Ἑλληνικῆς Πολιτείας* καὶ τῶν πρώτων δύο ἐτῶν τοῦ *Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος*.

Κατὰ τὸ 1833 ἐλήφθησαν ἀποφάσεις αἱ ὁποῖαι ἐμελλον νὰ ἐπηρεάσουν βαθύτατα τὸν ἀστικὸν βίον τοῦ Ναυπλίου. Πολιτικοί, στρατιωτικοὶ καὶ ὕγειονομικοὶ λόγοι ὠδήγησαν τὸ νέον καθεστῶς, δηλ. τὸν Βασιλέα Ὅθωνα καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου Α' τῆς Βαυαρίας, πατρός τοῦ νεαροῦ ἡγεμόνος, εἰς ἀναζήτησιν ἄλλης πόλεως ὡς πρωτεύουσας - Ἔδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους².

Ἀπὸ πολιτικῆς ἐπόψεως τὸ Ναύπλιον εἶχε «βεβαρημένον» παρελθόν. Συνεδέετο πρὸς τοὺς δραματικοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῆς περιόδου τοῦ Ἀγῶνος καὶ κυρίως πρὸς τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου Ἰ. Καποδιστρίου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔκτροπα τοῦ προσφάτου ἀκόμη τότε Ἔτους τῆς Ἀναρχίας (1832)³. Αἱ ἀναμνήσεις τῶν «μονομαχιῶν» πυροβολικοῦ μεταξὺ Παλαμηδί-

1. Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, «Τὸ Ναύπλιον Ἔδρα τῆς Διοικήσεως (Κυβερνήσεως), 1823-1834», *Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα*, τόμ. III (1998), σελ. 112-125.

2. Βλ. Παρυσάτιδος Παπαδοπούλου - Συμεωνίδου, *Ἡ ἐπιλογή τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδος, 1833-1834*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1996. Πρβλ. καὶ Ἑλένης Μπαστέα, *The creation of Modern Athens. Planning the Myth*, Ἐν Cambridge (Μ. Βρετανία) 2000.

3. Βλ. Κ. Α. Βακαλοπούλου, *Ἡ Περίοδος τῆς Ἀναρχίας (1831-1833). Ἐσωτερικὸς διχασμὸς καὶ ξένες ἐπεμβάσεις κατὰ τὴ μετακαποδιστριακὴν περίοδο*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1984.

ου και Ἀκροναυπλίας με θύματα ἐντὸς τῆς πόλεως και αὐτοῦ τοῦ Βουλευτηρίου⁴, ἀλλὰ και τὸ γεγονός ὅτι ἡ πόλις και συνεπῶς αἱ ἐγκατεστημένα ἐκεῖ Ἀρχαὶ εὐχερέστατα ἠδύναντο νὰ μεταβληθοῦν εἰς ὀμήρους ἐνὸς τῶν φρουράρχων, ἐκαλλιέργουν μεταξύ τῶν Μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας αἰσθησὶν ἀνασφαλείας, ἔστω και ἂν φρούραρχοι εἰς τὸ Παλαμῆδι και τὴν Ἀκροναυπλίαν εἶχον τοποθετηθῆ ἀξιωματικοὶ τυγχάνοντες τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τοῦ νέου καθεστώτος⁵.

Στρατιωτικῶς τὸ Ναύπλιον ἦτο εὐχερὲς νὰ ἀποκλεισθῆ ἀπὸ θαλάσσης και νὰ περιέλθῃ εἰς δεινὴν κατάστασιν πολιορκίας. Ἡ ὁδὸς ποῦ συνδέει (και συνδέει) τὴν πόλιν με τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον και τελικῶς με τὴν λοιπὴν ἐπικράτειαν εὐρίσκετο ἐντὸς τοῦ βεληνεκοῦς τῶν πυροβόλων ξένων πολεμικῶν πλοίων ναυλοχούντων εἰς τὸν Ἀργολικὸν Κόλπον. Ἐπίσης ἦτο ἰδιαίτερος εὐάλωτον ἀπὸ θαλάσσης, παρὰ τὰ παλαιὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα.

Ἄλλὰ και ἐξ ἐπόψεως ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας εἶχεν ἀποδειχθῆ ὅτι τὸ Ναύπλιον δὲν παρῆχε τὰ ἀναγκαῖα ἐχέγγυα. Αἱ στεναὶ ὁδοὶ και αἱ δρομόσκαλες καθίστων τὴν καταδίωξιν κακοποιῶν ἐξόχως δυσχερῆ. Παραλλήλως ἡ τεράστια συγκέντρωσις προσώπων ποῦ ἐζήτουν κρατικὴν ἀρωγὴν ἢ ρύθμισιν ὑποθέσεων, τὸ ἀνεπίλυτον στεγαστικὸν πρόβλημα ποῦ ὑπεχρέωνε προκρίτους και ὑπουργοὺς νὰ ἀρκούνται εἰς κατάλυμα ἐνὸς ἢ τὸ πολὺ δύο δωματίων, ἀλλὰ και ἡ συρροὴ τῶν κατοίκων εἰς τοὺς ὀλίγους ναοὺς κατὰ τὰς Κυριακάς και εἰς ἐλαχίστους ὑπαιθροίους χώρους, ἐδημιούργουν προβλήματα ἀσφαλείας διὰ τὸν νεαρὸν Βασιλέα.

Ὁ τελευταῖος δὲν ἦτο προετοιμασμένος ψυχικῶς νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐλληνικὴν πραγματικότητα, πρὸς τὴν ὁποίαν εἶχε συνδεθῆ ἀρρηκτικῶς διὰ τῆς ἐνθουσιώδους ἀποφάσεως τοῦ Φιλέλληνοσ πατρός του και τῆς συμφωνίας τῶν Τριῶν Δυνάμεων. Ἡ ἀπλῆ ζωὴ ἐνὸς μαθητοῦ εἰς τὰ Ἀνάκτορα τοῦ Μο-

4. Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, *Ἡ Ναυπλία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*. Ἐν Ἀθήναισ 1950², σελ. 271-274.

5. Κατὰ τὴν ἀφιξὴν τοῦ Βασιλέωσ Ὅθωνοσ και τοῦ Συμβουλίου τῆσ Ἀντιβασιλείας εἰς τὸ Ναύπλιον ἡ κατάστασις τῆσ ἀμύνης τῆσ πόλεωσ ἦτο συγκεχυμένη και εἶχε περιέλθει de facto, εἰς χεῖρας τῆσ *Γαλλικῆσ Ταξιαρχίας Κατοχῆσ τοῦ Μορέωσ* (*Brigade d'Occupation de la Morée*). Τὴν Φρουραρχίαν τῆσ Πόλεωσ Ναυπλίου εἶχεν ἀπὸ τῆσ τελευταίας περιόδου τῆσ Ἑλληνικῆσ Πολιτείας ὁ Πορτογάλουσ Φιλέλλην συνταγματάρχησ Ἀντώνιοσ Φιγκουέιρα ντ' Ἀλμείδα (1781-1847), ἀλλ' οὐσιαστικῶσ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτουσ ἐτέλει ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν γαλλικῶν δυνάμεων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Gueheueuc. Ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1833 Φρούραρχοσ τῆσ Πόλεωσ και τῶν Φρουρίων Ναυπλίου ἐποθετήθη ὁ θεῖοσ τοῦ Βασιλέωσ Ὅθωνοσ Πρίγκηψ Ἐδουάρδοσ von Sachsen - Altenburg (1804-1852). Αὐτὸν διεδέχθη εἰς τὴν ἐν λόγω νευραλγικὴν θέσιν ὁ Βαυαρὸσ συνταγματάρχησ και ἐν συνεχείᾳ Ὑπουργὸσ Στρατιωτικῶν ἐν Βαυαρίᾳ Ludwig von Lüder (1795-1862).

νάχου δὲν εἶχε θωρακίσει τὸν Βασιλέα Ὅθωνα κατὰ τρόπον κατάλληλον ὥστε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ σκληρὸν πρόσωπον τῆς ζωῆς ποῦ συνήντα εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἀληθῆς Βαβέλ διαλέκτων καὶ καλειδοσκοπίον πολυχρῶμων ἐνδυμασιῶν⁶ ἐπλαισίωσαν τὰς δραματικὰς εἰκόνας τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν ἀναπήρων τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας, τῶν ρακενδύτων καὶ πενομένων ὄρφανῶν καὶ τῶν χηρῶν τῶν πεσόντων ὑπὲρ πατρίδος ἢ εἰς τὴν καλύτεραν περίπτωσιν τὴν ἀμείλικτον πραγματικότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ ποῦ ἐξήρχετο ἀπὸ τετρακοσίων ἐτῶν ξένην καὶ βάρβαρον κατοχὴν καὶ δεκαετὴ ὀλοκληρωτικὸν πόλεμον⁷.

Ἐκτὸς αὐτοῦ, κάθε κίνησις τοῦ νεαροῦ Βασιλέως ἦτο συνεχῶς ὑπὸ παρατήρησιν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ ξένου διπλωματικοῦ σώματος⁸. Τὸ ἀσφυκτικὸν αὐτὸ κλίμα ἤρχισε νὰ βαρύνῃ σοβαρῶς τὸν Ὅθωνα καὶ νὰ τοῦ προξενῇ κατάθλιψιν, ἐντεινομένην καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν εἶχεν εἰσέτι ἄλλα καθήκοντα πλὴν τῆς καλῆς ἐκμαθήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς γενικῆς ἐνημερώσεώς του διὰ περιοδῶν κ.λπ. περὶ τῆς νέας πατρίδος του καὶ ἐλαχίστων εὐκαιριῶν ἐπισήμου παραστάσεως. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία

6. Τὴν καλύτεραν εἰκόνα τοῦ ἀμέσως μετεπαναστατικοῦ Ναυπλίου ἐξακολουθεῖ νὰ παρέχῃ ἡ κωμῳδία τοῦ Δημητρίου Κ. <Χατζηασλάνη> Βυζαντίου, *Ἡ Βαβυλωνία*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 2003, ἐπιμ. Ζήση Σαρίκα (ἐκδ. Ζήτρος, ὅπου παρατίθενται αἱ δύο ἐκδοχαὶ τοῦ ἔργου τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐκτενὴς Εἰσαγωγή) καὶ τὴν ἀντίστοιχον κάπως παλαιότεραν, Ἐν Ἀθήναις 1972 (εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Σπύρου Εὐαγγελάτου, ἐκδ. Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη). Βλ. καὶ Μάρως Καρδαμίτση - Ἀδάμη, «Ἡ κατάστασις στὸ Ναύπλιο στίς ἀρχὲς τοῦ 1833». *Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα*, τόμ. IV (2000), σελ. 11-30 καὶ Ἀλ. Μπουτζουβῆ - Μπανιᾶ, «Τὸ Ναύπλιο στὰ χρόνια 1828-1833. Σκιαγράφηση τῆς κοινωνικῆς, πολιτισμικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς», *Ὁ Ἐραμιστής*, τόμ. ΙΗ' (1986), σελ. 106-135.

7. Παραστατικὴν εἰκόνα τῶν σχετικῶν παραπόνων παρέχει ὁ Ἀγωνιστὴς καὶ λογοτέχνης Μιχαὴλ Χουρμούζης εἰς τὸ ἔργον του: *Διάλογοι ἐπτὰ καταχωρισθέντες εἰς τὴν ἐφημερίδα Ἡ Ἐποχὴ (τῷ 1834 ἔτει)*, Ἐν Ἀθήναις 1980 (ἐκδ. Ἰθάκη), σελ. 35-41. Ἐπιλέγομεν νὰ παραπέμφωμεν εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ καὶ ὄχι εἰς τὰ συνήθως παραπεμπόμενα *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Ἰωάννου Μακρυγιάννη, διότι οἱ *Διάλογοι ἐπτὰ* τοῦ Χουρμούζη ἔχουν τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐδημοσιοποιήθησαν ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἀνεφερομένην περίοδον καὶ μάλιστα διὰ τοῦ Τύπου ἐν Ναυπλίῳ. Περί τοῦ Μ. Χουρμούζη βλ. Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, «Ὁ Μ. Χουρμούζης ὡς στρατιωτικὸς (Ἡ Ἀναφορὰ περὶ τῶν ἐκδουλεύσεών του)», *Ἐπετηρὶς Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν*, τόμ. 7 (1991-1992), σελ. 211-222. Βλ. καὶ Γάσσου Λιγνάδη, *Ὁ Χουρμούζης. Ἱστορία - Θεᾶτρο*, Ἐν Ἀθήναις 1986, καθὼς καὶ Κ. Γ. Κασίνη, *Μ. Χουρμούζης. Παρωδικὴ μικρογραφία μυθιστορημάτων*, Ἐν Ἀθήναις 1999.

8. Wolf Seidl, *Die Bayern in Griechenland*, Ἐν Μονάχῳ 1981², σελ. 169-170 (ἑλλ. μετάφρασις: *Βαυαροὶ στὴν Ἑλλάδα*, Ἐν Ἀθήναις ἄ.ἔ.ἔ., ἐκδ. Ἑλληνικὴ Εὐρωεκδοτικὴ). Πρὸβλ. Bettina Schinas, geb. von Savigny, *Leben in Griechenland, 1834 und 1835. Briefe und Berichte an ihre Eltern in Berlin*, Ἐν Μύνστερ 2002 (ἐπιμ. Ruth Steffen).

ήσκειτο ακόμη υπό του Συμβουλίου της Ἀντιβασιλείας. Ἀλλά καί οἱ τρόποι ψυχαγωγίας δέν ἦσαν πολλοί. Ἡ συναισθηματικότης τοῦ Οἴκου τῶν Wittelsbach καί τὸ ὄλον κλίμα τῆς ἔδρας τοῦ νέου Βασιλείου συνεδνάσθησαν καί προεκάλεσαν εἰς τὸν μόλις 18ετῆ Βασιλέα κρίσιν μελαγχολίας, νοσταλγίας τῶν οἰκείων του καί βαθυτάτης ἀθυμίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κινητοποιηθῆ ἡ Αὐλή τοῦ Μονάχου πρὸ τῶν ἀναφορῶν ὅτι ἴσως ὁ νεαρός ἡγεμὼν ἦτο ἀκατάλληλος νὰ βασιλεύσῃ⁹.

Εἰς τὰ προβλήματα ἦλθε νὰ προστεθῆ ἡ δυσχερὴς ὑγειονομικὴ κατάσταση τοῦ Ναυπλίου. Ἡ πόλις ἦτο μικρὰ καί τειχισμένη, μὲ ὑποδομὴν προσιδιάζουσαν εἰς μεσαιωνικὴν ἀχυρωμένην καστροπολιτείαν. Περιεβάλλετο ἀπὸ ἔλη καί ἀβαθῆ λιμνάζοντα ὕδατα, τὰ ὁποῖα καθίστων τὸν πληθυσμὸν εὐκόλως θύμα τῆς ἐλονοσίας καί τοῦ τύφου ἢ τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ. Τὰ Μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας καί ὁ νεαρός Βασιλεὺς κατέφυγον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1833 εἰς τὸ γειτονικὸν Ἄργος, πού ἐθεωρεῖτο «ὑγιέστερος» τόπος¹⁰. Ἐν τούτοις, ὁ Βασιλεὺς Ὅθων ἠσθένησεν ἀπὸ πυρετόν, ὁ ὁποῖος προεκάλεσεν ἀγωνίαν διὰ τὴν υἱείαν του, ἀλλὰ καί πολιτικούς φόβους εἰς τοὺς διπλωματικούς κύκλους.

Πάντα ταῦτα, ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν ἀνάγκην ἀναπτύξεως πολεοδομικῶς τῆς Ἐδρας τῆς Κυβερνήσεως ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ αἰγλήν ἀνάλογον τῶν φιλελληνικῶν καί κλασικιστικῶν ὁραματισμῶν τοῦ Ὅθωνος καί τοῦ πατρός του Βασιλέως Λουδοβίκου Α΄, ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν μετα-

9. Ἐγγραφοὶ Ed. J. Dawkins πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Ἐξωτερικῶν Λόρδον Palmerston, Ναυπλιον 15/27 Ἰουνίου 1834, ἐν Φιλ. Γλύτση, Χρ. Λούκου, Ἑλένης Μπελιᾶ, Ἐπιτομαὶ Ἐγγράφων τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν - Γενικὴ Ἀλληλογραφία, Ἑλλάς, τόμ. Β΄ (1833-1835), Ἐν Ἀθήναις 1979 (τόμ. 9 τῆς σειράς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας), σελ. 315. Πρβλ. John A. Petropoulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece, 1833-1843*, Ἐν Princeton 1968, σελ. 230-231 (ἐλλ. μετάφρασις: *Πολιτικὴ καί Συγκρότηση Κράτους στὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο (1833-1843)*, Ἐν Ἀθήναις 1985, ἔκδ. Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπέζης).

10. Βλ. Βασ. Δωροβίνη, «Συμβολές στὴν ἱστορία τῆς κτιριοδομίας τῆς Καποδιστριακῆς ἐποχῆς (1828-1833), Μέρος 5ο. Τὸ «Καλλέργειο» («Παλάτιον τῆς Κυβερνήσεως») στὸ Ἄργος. 160 χρόνια ἀπὸ τὴν οἰκοδόμησή του», *Ἀρχαιολογία*, τεύχ. 36 (Σεπτ. 1990), σελ. 54-63. Οἱ ἐκ Βαυαρίας ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα δέν ἦσαν καθόλου προετοιμασμένοι διὰ καύσωνα. Σχετικῶς βλ. καί Christian Schmalz, «Aus dem Leben des Generalmajors von Schmalz, mit besonderer Berücksichtigung des Zuges nach Griechenland», *Darstellungen aus der Bayerischen Kriegs- und Heeres-Geschichte, herausgegeben vom K. B. Kriegsarchiv*, Heft 20, München 1911, σελ. 178. Συγκεκριμένως ὁ Schmalz ἀναφέρει ὅτι ἐσημειώθησαν ἀκόμη καί αὐτοκτονίαι λόγῳ τοῦ καύσωνος ἀνδρῶν τοῦ Βαυαρικοῦ Ἐπικουρικοῦ Σώματος.

φορᾶς τῆς πρωτευούσης. Μετὰ ποικίλους δισταγμούς καὶ ἐνδελεχῆ μελέτην τοῦ ὅλου θέματος καὶ τῶν πολεοδομικῶν, στρατιωτικῶν, κοινωνικῶν, ἠθικῶν καὶ λοιπῶν παραμέτρων του, προεκρίθησαν αἱ Ἀθήναι¹¹. Ἡ Βασιλικὴ Ἀπόφασις τῆς 29ης Ἰουνίου / 11ης Ἰουλίου 1833 ὥρισεν ὅτι ἡ Ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως θὰ μεταφέρετο ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1834 εἰς Ἀθήνας¹². Τεχνικοὶ λόγοι ἀναφερόμενοι κυρίως εἰς τὴν στέγασιν τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐπεβράδυναν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀρχικῆς Ἀποφάσεως. Ἐχρειάσθη νὰ ἐκδοθῆ τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα τῆς 18ης / 30ης Σεπτεμβρίου 1834 ποὺ ὥρισε τὴν μετάθεσιν καὶ τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας (Koenigl. Residenz) εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ 1ης Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους¹³, διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ μεταφορὰ τοῦ ὅλου κρατικοῦ μηχανισμοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Τὸ Ναύπλιον, μετὰ ἀπὸ δεκαετῆ σχεδὸν βίον ὡς ἐπισήμου Ἔδρας τῆς Διοικήσεως, εὐρέθῃ αἰφνιδίως εἰς τὴν θέσιν ἀπλῆς ἔδρας νομοῦ. Αἱ κεντρικαὶ ὑπηρεσίαι εἶχον σταδιακῶς ἀναχωρήσει διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὸ Ναύπλιον ἐξεκενοῦντο κτίρια, δημόσια καὶ ἰδιωτικά. Διὰ πρώτην φορὰν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πόλεως ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κατοχὴν, τὸ Ναύπλιον ἀντεμετώπιζεν ὀλιγανθρωπίαν καὶ οἱ ἐντόπιοι δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν μεταβολὴν τοῦ ρυθμοῦ τῆς ζωῆς τῆς πόλεως των.

Τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἀπετυπώθη εἰς Ἀναφορὰν πρὸς τὸν Βασιλέα Ὅθωνα καὶ τὸ ἀσκοῦν τὴν ἀνωτάτην ἀρχοντίαν Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας ποὺ ὑπεγράφη κατὰ τὴν 24ην Σεπτεμβρίου 1834¹⁴ καὶ ὑπεβλήθη κατὰ τὴν

11. Παρυσ. Παπαδοπούλου - Συμεωνίδου, Ἐνθ' ἀνωτ. γενικῶς.

12. Βλ. Βασ. Ἀπόφασιν ὑπ' ἀριθμ. 5090, *Bestimmung Athens zur Residenzstadt und Wiederherstellung derselben*, τῆς 29ης Ἰουνίου / 11ης Ἰουλίου 1833, *Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους*, Ὁθων. Ἀρχεῖον, Ὑπ. Ἐσωτ. Φ. 222. Ἡ ἐν λόγῳ Ἀπόφασις δὲν ἐδημοσιεύθη τότε, ἀλλὰ πολὺ βραδύτερον εἰς τὴν *Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως* ἐπὶ βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α', ἐπειδὴ εἶχαν προκύψει προβλήματα περὶ τὸ σχέδιον τῆς πόλεως. Βλ. *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. 26 (27 Ἀπρ. 1865), σελ. 147-149. Βλ. σχετικῶς καὶ ἐν Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, «Ἡ ὕδρευσις τῶν Ἀθηνῶν, 1833-1835. Νεώτερα στοιχεῖα (Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Δημοσίων Ἔργων)», Πρακτικά τοῦ Συνεδρίου: *Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ Πολεοδομία ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἕως Σήμερα: Ἡ Περίπτωση τῆς Ἀθήνας*, Ἀθήνα 15-18 Φεβρουαρίου 1996, Ἐν Ἀθήναις 1997, σελ. 212-228.

13. *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. 36 (28 Σεπτ. / 10 Ὀκτ. 1834), σελ. 266.

14. *Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους*, Ὁθων. Ἀρχεῖον, Ὑπ. Ἐσωτ., Φ. 110, *Gemeinde Nauplia*, ἔγγρ. 124. Ἐπισημειωματικῶς ἐπὶ τῆς σελίδος - καλύμματος τῆς Ἀναφορᾶς σημειοῦνται αἱ ἐνδείξεις: *Vorprod. (frühere Eingabe der Bewohner Nauplias) befindet sich bei Herrn Rath befindlichen Akte über Athen. Ad acta. Nauplia am 10/22 Oktober 1834. Armansperg, von Kobell, von Heideck.*

7ην / 19ην Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὑπ' ἀριθμ. εἰσερχ. R.P. 17738, εἰς τὴν Γραμματεῖαν τῆς Ἀντιβασιλείας, ἐνῶ μόλις εἶχεν ἐκδοθῆ τὸ νέον Βασ. Διάταγμα τῆς 18ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς περὶ μεταθέσεως καὶ τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ ἀναφερόμενοι προέβαλον τὰς ὑπηρεσίας τῆς πόλεως τῶν καὶ ἐξέφραζον τὴν «ἐγκάρδιον λύπην» τὴν ὁποῖαν ἐδοκίμαζον «μαθόντες τὴν μετάθεσιν τόσον ἐγρήγορα τῆς Καθέδρας εἰς τὰς Ἀθήνας».

Οἱ Ναυπλιεῖς ὑπενθύμιζον ὅτι εἶχον ἀγωνισθῆ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα, «ἀφοῦ ὑπέφερον τὰ ἐκ τῆς ἀναρχίας καὶ τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν δεινά», εἶχον ὑποβληθῆ εἰς μεγάλας δαπάνας διὰ νὰ ἀνακαινίσουν καὶ νὰ ἐξωραίσουν τὴν πόλιν ὥστε νὰ τὴν καταστήσουν ἀνταξίαν τοῦ νέου Ἀνωτάτου Ἄρχοντος. Προέβαλον ἐπίσης τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἐσπευσμένη μεταφορὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας, ὡς καὶ τῶν κεντρικῶν Ἀρχῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ὁμαλὴν καὶ ἤρεμον πολεοδομικὴν διαμόρφωσιν τῆς νέας πρωτεύουσας. Προέτεινον, λοιπόν, «διὰ τινὰ καιρὸν» νὰ παραμείνῃ ὁ Βασιλεὺς εἰς τὸ Ναῦπλιον, ὥστε νὰ δοθῆ ὁ χρόνος εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν νὰ «ἀποκατασταθῆ πρώτη πόλις ὡς εὐρωπαϊκῆ». Μὲ χαρακτηριστικὴν εὐστροφίαν ὑπεγράμμιζον καὶ τὸ καιρῖον ἐπιχείρημα ὅτι ἐν Ναυπλίῳ ὑπῆρχον (καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο) πλεῖστα ὄσα δημόσια κτίρια διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ὑπηρεσιῶν, ἐνῶ εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ὑπῆρχον κρατικὰ ἀκίνητα καὶ συνεπῶς τὰ γλίσχρα οἰκονομικὰ τοῦ Δημοσίου θὰ ὑπεβάλλοντο εἰς δοκιμασίαν ἐκ τῶν δαπανῶν διὰ τὰ μισθώματα ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ καταβληθοῦν διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ποικίλων ἰδιωτικῶν κτιρίων.

Τὸ αἶτημα ἦτο σαφές: «νὰ διαμείνῃ εἰσέτι Καθέδρα τῆς Κυβερνήσεως ἢ Ναυπλία, ὅπου ἢ Ὑ. Μεγαλειότης θέλει λαμπρύνει ὡς ἄλλος λαμπρὸς ἀστὴρ τὸν ὀρίζοντα τῆς Ἀργολίδος».

Ἡ Ἀναφορὰ ὑπεγράφετο ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ναυπλίου, ὄχι ὁμῶς καὶ ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἀργολίδος¹⁵, καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον ἐγκρίτους κατοίκους μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐν συνεχείᾳ πρῶτον Δήμαρχον Σπυριδῶνα Παπαλεξόπουλον. Τὸ σύνολον τῶν ὑπογραφῶν ἀνήρχετο εἰς 271 ὀνόματα, ἐπεκυροῦτο δὲ ὁ ἀριθμὸς ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Ἀναφορᾶς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Δημογεροντίας Ναυπλίας¹⁶.

15. Μητροπολίτης Ἀργολίδος ἦτο τότε ὁ πρῶην Μητροπολίτης Λαρίσης Κύριλλος Βογάσαρης. Βλ. Βασ. Ἀτέση, *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ 1833 μέχρι σήμερον*, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1948, σελ. 145-146. Πρβλ. ὑπηρεσιακὰς κρίσεις περὶ αὐτοῦ ἐν Σπ. Ν. Τρωϊάνου - Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, *Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία. Οἱ σχέσεις τους κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα (1833-1852)*, Ἐν Ἀθήναις 1999, σελ. 183-184.

16. Περὶ τοῦ Σπυρ. Παπαλεξοπούλου καὶ τῆς ἐκλογῆς του ὡς πρῶτου Δημάρχου

Ἡ Ἀναφορὰ τῶν Ναυπλιέων παρέμεινεν ἐκ ἐκκρεμότητι μέχρι τῆς 10ης/22ας Ὀκτωβρίου 1834 παρὰ τῆ Γραμματεία τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, ὅποτε καὶ ἐτέθη εἰς τὸ Ἀρχεῖον, χωρὶς νὰ δοθῇ ἀπάντησις, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ὑφισταμένων ἀρχεῖακῶν στοιχείων. Ἡ παράλειψις ἀπαντήσεως ἔστω καὶ ἀπορριπτικῆς, δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήττη, δοθέντος ὅτι κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον ὁ ὄγκος τῶν διεκπεραιουμένων δημοσίων ἐγγράφων ἦτο τεράστιος, ἐνῶ ἡ ἀντιμετώπισις ἰδιωτικῶν αἰτημάτων ὑπὸ τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς θὰ προσέθετε μέγα βᾶρος εἰς τὰς ἐξαιρετικῶς ὀλιγανθρώπους ὑπηρεσίας τοῦ ἐπιτελείου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐξ ἄλλου, τὸ αἴτημα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ δεκτόν, ἀφοῦ αἱ ἐπίσημοι ἀποφάσεις εἶχον ληφθῆ καὶ ἀρχίσει νὰ ἐφαρμόζωνται ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους. Ἡ διατύπωσις ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως πρὸς τοὺς Ναυπλιεῖς θὰ προεκάλει μείζονα ἀντίδρασιν. Προφανῶς, λοιπόν, προεκρίθη ἡ ἄνευ σχολίων θέσις τῆς Ἀναφορᾶς εἰς τὸ Ἀρχεῖον καὶ ἀνεζητήθη ἐνδεχομένως ἕμμεσος τρόπος ἀπαλύνσεως τῶν παραπόνων τῶν Ναυπλιέων.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι εἰς τὸ Ναύπλιον παρέμειναν ἐπ' ἀρκετὸν ἀκολουθῶς διάστημα ὠρισμέναι κρατικαὶ ὑπηρεσίαι, κυρίως στρατιωτικαί, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀνακοπῆ ἐντελῶς ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ καὶ πολλαὶ δραστηριότητες τῶν κατοίκων¹⁷.

Ἀκολουθῶς δημοσιεύομεν τὴν Ἀναφορὰν τῶν Ναυπλιέων ὡς εὑρέθη εἰς τὰ *Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους*. Ἐπηνέχθησαν σιωπηρῶς αἱ ἀναγκαῖαι ὀρθογραφικαὶ διορθώσεις. Ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ Ἀναφορὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν μελέτην τῆς συνθέσεως τῆς κοινωνίας τοῦ Ναυπλίου, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ὑπογραφῶν.

Ναυπλιέων βλ. Γ. Δ. Δημακοπούλου, *Ἡ Θεμελίωσις τοῦ Δημοτικοῦ Συστήματος, 1833-1834*, Ἐν Ἀθήναις 2001, σελ. 102-108. Ἡ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας Δημογεροντία Ναυπλίας ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ νέου καθεστώτος καὶ συνέχισεν ὑφισταμένη μέχρι τῆς ἀναδείξεως τοῦ Δημάρχου καὶ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Ναυπλιέων βάσει τοῦ νέου *Νόμου περὶ Συστάσεως τῶν Δήμων* τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1833 / 8ης Ἰανουαρίου 1834.

17. Βλ. Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδου, *Ἐνθ' ἀνωτ.*, σελ. 327 καὶ Γ. Ἀθ. Χώρα, *Μουσικὴ παιδεία καὶ ζωὴ στὸ Ναύπλιο (18ος-20ὸς αἰῶνας)*, Ἐν Ναυπλίῳ 1994.

Ἡ Ἀναφορὰ

Praes. 19. October 1834

R.P. 17738

Versuchung der Gemeinde Nauplia,
die Verlegung der Residenz betr.

Μεγαλειότατε!

Οἱ ὑποφαινόμενοι δημόται καὶ κάτοικοι τῆς πόλεως Ναυπλίας, πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ Ὑ. Βασιλείου, τολμοῦμεν νὰ ἐμφανισθῶμεν διὰ τῆς ταπεινῆς μας ταύτης ἀναφορᾶς εἰς τοὺς πόδας τοῦ Θρόνου καὶ νὰ ἐκφράσωμεν ἀφ' ἑνὸς μέρους τὰ ζωηρὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἐδοκιμάσαμεν ὅτε ἠξιώθη πρώτη ἡ πόλις μας νὰ δεχθῆ τὸν πρῶτον Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, τὴν Ὑ. Μεγαλειότητα, ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν ἐγκάρδιον λύπην τὴν ὁποῖαν δοκιμάζομεν μαθόντες τὴν μετάθεσιν τόσον ἐγρήγορα τῆς Καθέδρας εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ποτὲ δὲν ἐφαντάσθημεν ὅτι ἡ Ναυπλία θέλει εἶσθε ἡ παντοτεινὴ Καθέδρα τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, διότι καὶ τὸ ἐπιθυμοῦμεν καὶ τὸ εὐχόμεθα νὰ ἴδωμεν τὸ Ἔθνος μας Κράτος δυνατόν, Κράτος ἐκτεταμένον καὶ Καθέδραν ἐκείνην τὴν ὁποῖαν ἐπροώρησεν ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου.

Ἄλλὰ μήτε πάλιν ἐλπίζομεν τόσον τάχιστα νὰ στερηθῆ ἡ πόλις μας τὴν παρουσίαν τοῦ Γαληνοτάτου Βασιλέως μας.

Μεγαλειότατε! Ἄν αἱ Ἀθηναὶ καυχῶνται διὰ τὰς ἀρχαιότητας τῶν προγόνων μας, ἡ Ναυπλία ἐμπορεῖ νὰ καυχῆθῃ ὅτι εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας πόλεμον ἐστάθη ὁ κεντρικὸς προμαχὼν τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἔθνους, ἐστάθη ἡ στρατιωτικὴ, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ἐμπορικὴ Ἀποθήκη, ἐξ ἧς ἐκινουῦντο αἱ θαλάσσιαι καὶ πεζικαὶ δυνάμεις, ἐστήθη τέλος πάντων τὸ ἄσυλον τῆς Ἀνεξαρτησίας μας, καὶ πρώτη ἦτις ἔλαβε τὴν λαμπρὰν τύχην νὰ σᾶς ἀξιωθῆ, Βασιλεῦ, εἰς τοὺς κόλπους της.

Καὶ τῶνόντι ἀφοῦ συνεκέντρωσε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος τὴν Κυβέρνησίν του εἰς τὸ Ναύπλιον, τότε συνέλαβε χρηστὰς ἐλπίδας ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας του, τότε ἐκαυχᾶτο ὅτι θ' ἀποκτήσῃ ὅσα πρὸ τοσούτων αἰώνων τυραννίας τὸ ἐστέρησαν.

Ἀφοῦ, λοιπόν, κατέχει ἔνδοξον σελίδα εἰς τὰ χρονικά τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ εἰς τὸν ἔνδοξον ἀγῶνα μας οἱ κάτοικοί της συνεισέφερον εἰς ὅλας τὰς δεινὰς περιστάσεις χρηματικῶς καὶ σωματικῶς, ἀφοῦ ὑπέφερον τὰ ἐκ τῆς ἀναρχίας καὶ τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν δεινὰ, ἀφοῦ δι' ἀδρῶν ἐξόδων ἐκαλλώπιζον τὴν πόλιν, καὶ δι' ὑπερόγκων κόπων ἀνεκαίνιζον οἰκίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεγαλοπρεπεῖς, διὰ νὰ τὴν καταστήσωσιν ὅσον ἔνεστιν ἀξίαν νὰ ὑποδεχθῆ τὴν Ὑ. Μεγαλειότητα, διατὶ νὰ μὴν ἐλπίζωσι καὶ νὰ εὐχῶνται διὰ νὰ διαμεῖνῃ Καθέδρα ὅσον ἔνεστι περισσότερον καιρόν;

Οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπλίας δὲν ἐννοοῦν νὰ διαμεῖνῃ τὸ Ναύπλιον Καθέδρα διὰ πάντα, ἀλλ' ἕως οὗ οἱ παλαιοὶ καὶ νέοι κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν φιλοτιμηθῶν νὰ καλλωπισθῇ ἡ πόλις τῶν μὲ ἱκανὰ κτήρια καὶ δρόμους, καὶ ὅσα ἄλλα ἀπαιτεῖ ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ Βασιλέως.

Μεγαλειότατε! Ἄν μεταβῇ τάχιστα ἡ Καθέδρα εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ πόλις αὕτη θέλει μείνῃ ἡμιτελής, καὶ ἀντὶ προόδου θέλει ὀπισθοδρομήσῃ, ἀπ' ἐναντίας δέ, ἂν ἡ παρουσία τῆς Ὑ. Μεγαλειότητος θέλῃ τιμῆσαι τὴν πόλιν μας διὰ τινὰ καιρὸν, θέλει ἀνακαινισθῇ ὅλως διόλου καὶ θέλει ἀποκατασταθῇ πρώτη πόλις ὡς εὐρωπαϊκῇ, τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ κάτοικοι θέλουσιν εὐγνωμονεῖν τὸν Σεβαστὸν Ἄνακτά μας.

Ἄν μᾶς ᾔναι συγχωρημένον νὰ ἐκφράσωμεν εὐσεβᾶστως ὅτι ἡ ταχεῖα μετάθεσις τῆς Καθέδρας εἰς τὰς Ἀθήνας σιμὰ τῶν ἄλλων δυσκολιῶν καὶ ταλαιπωριῶν, θέλει ἀκολουθήσῃ καὶ ἐπαισθητῇ ζημίᾳ εἰς τὸ Β. Ταμεῖον, καθότι ἐδῶ ὑπάρχουν ἀρκετοὶ στρατῶνες καὶ δημόσια καταστήματα καὶ μ' ὅλα ταῦτα πολλάκις ἀκολουθοῦν ἐλλείψεις, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ὅπου δὲν ὑπάρχουν δημόσια καταστήματα θέλουσιν ἀναπληρωθῆ δι' ἄδρων ἐξόδων τοῦ Β. Ταμεῖου.

Διὰ τοὺς προεκτεθέντας μετὰ βαθυτάτης ὑποκλίσεως λόγους, οἱ ὑποσημειούμενοι τολμοῦμεν νὰ προστρέξωμεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Θρόνου καὶ νὰ καθικετεύσωμεν διὰ νὰ διαμεῖνῃ εἰσέτι Καθέδρα τῆς Κυβερνήσεως ἡ Ναυπλία, ὅπου ἡ Ὑ. Μεγαλειότης θέλει λαμπρύνει ὡς ἄλλος λαμπρὸς ἀστὴρ τὸν ὀρίζοντα τῆς Ἀργολίδος.

Μένομεν δὲ μὲ σέβας βαθύτατον τῆς Ὑ. Μεγαλειότητος

εὐπειθέστατοι καὶ ὑποκλινέστατοι πιστοὶ ὑπήκοοι

Ἐν Ναυπλίᾳ τῇ 24 ββρίου 1834

Οἰκονόμος Ναυπλίου
Σακελλάριος Ναυπλίου
Πρωτοπαπᾶς Ναυπλίου
Γεώργιος ἱερεὺς Σακελλίων
Σ. Παπαλεξόπουλος
Πανάγος Μερέλλας
Βασίλειος, ἱερεὺς
Γεώργιος, ἱερεὺς τῶν Ἀγ. Πάντων
Χαράλ<αμπος> ἱερεὺς Κρής
Ἰωάννης Γαλανόπουλος
Γ. Μιχαλόπουλος
Ἄναγ. Καραγιαννόπουλος
Παναγιώτης Ναοῦμ

Γεώργιος Μικρόπουλος
Ἄ. Παπαγιαννόπουλος
Στρατῆς Κουραχᾶς
Χ' Νικόλαος Κωνσταντίνου
Ἰωάννης Ῥάλλης
Χ' Ἀντώνης Τζαούσογλου
Πασχάλης Τζαρδιναρόπουλος
Ἄ. Μαλινδρῖνος
Γιάννης Ἀνδριανόπουλος
Μ. Ἰωάννου Καζάκης
Δ. Διαμαντόπουλος
Ἄναγνώστης Δηληγιάννης
Ἰωάννης Βιζούλας

Ευστράτιος Ρούπας
 Ίωάννης Γ. Ίατρος
 Μ. Ίατρος
 Ίωάννης Μειδανόπουλος
 Α. Γιαννακόπουλος
 Ίωάννης Ίατρίδης
 Π. Κοτήρας
 Γ. Άγαλόπουλος
 Β. Μ. Παγωνάτος
 Χαράλαμπος Παπαδόπουλος
 Χρήστος Ίατρίδης
 Γ. Νικολάου
 Μ. Κοτζονόπουλος
 Δημ. Μελετόπουλος
 Ίωάννης Ν. Μεκάς
 Κωνστ. Μαυρίας
 Γ. Νικολάου Χατζής
 Β. Χ΄΄ Ψάλτης
 Κ. Τζατζάς
 Δημ. Παπαβασιλείου
 Ίωάννης Ευσταθίου
 Άνδρέας Πολυγένης
 Μ. Γ. Λύρας
 Γιαννάκης Χ΄΄ Πέτρου
 Φώτης Σωλαϊδής

Σπυρίδων Παπαρήτωρ
 Δημήτριος Λάμαρης
 Παναγιώτης Γιαννακόπουλος
 Δ. Κιαμπούρης
 Χρίστος Χ΄΄ Ίωάννου
 Π. Χριστοφίλου
 Α. Χαρβάτης
 Κωνστ. Χ΄΄ Παναγιώτου
 Νικόλαος Μαγνήσαλης
 Γιάννης Μεγαλόφωνος
 Ίωάννης Μ. Μπαρμπαρέσος
 Ν. Δ. Πετρόπουλος
 Άναστάσιος Σεδηγιαννόπουλος

Δημήτριος Οικονόμου
 Ίωάννης Κορονετόπουλος
 Δημήτριος Τομαράς
 Β. Χρηστόπουλος
 Γ. Δαρειώτης
 Γ. Ταμπακόπουλος
 Ευστράτιος Άναστασίου
 Μανώλης Βαλαμαΐς
 Άντώνιος Σαρατζόπουλος
 Π. Λαζαρής
 Φ. Γ. Κανελλόπουλος
 Ήλ. Άσημακόπουλος
 Γεώργιος Κανελλόπουλος
 Ά. Μαυροκέφαλος
 Π. Γκιουζελίτης
 Πανάγος Σαλμπανόπουλος
 Άργύρης Παπαδόπουλος
 Θεοδωράκης Ταρλής
 Ά. Ν. Χρηστοδουλόπουλος
 Δ. Άλούπτης
 Μ. Μαντζούνης
 Γιαννάκης Σουνατζόγλου
 Σωτήριος Τζόχας
 Μανώλης Μέξης

Δημήτριος Κωνσταντόπουλος
 Χ΄΄ Πανάγος Καντρέσης
 Νικόλαος Σάλλας
 Ίωάννης Νικολόπουλος
 Ά. Ν. Δημόπουλος
 Σ. Ά. Σπηλιωτάκης
 Ίωάννης Χ΄΄ Παναγιώτου
 Νικόλαος Παύλου
 Άνάστος Νικολόπουλος
 Κωνσταντής Συρμακκέξης
 Παναγιώτης Κιαχαγιόπουλος
 Κωνστ. Άθανασίου
 Σωτήριος Βασιλείου

Δημήτριος Γεωργόπουλος
 Βασίλειος Τουντόπουλος
 Ἰωάννης Σκόρδος
 Σταῦρος Γαλανόπουλος
 Κωνστ. Τοπαλόπουλος
 Γεώργιος Τζόβας
 Δημήτριος Ζαμπέλης
 Θεόδωρος Λεβέντης
 Νικόλαος Γαλανόπουλος
 Ἰωάννης Βασιλείου
 Γεώργιος Σπαθῆς
 Ἰωάννης Δ. Λαζάρου
 Δημήτριος Βασιλείου
 Μιχάλης Ἀνεξήρης
 Παναγιώτης Σκούρας
 Κυριακὸς Βανιτζιώτης
 Δημήτριος Παρασκευόπουλος
 Γιαννάκης Γεωργίου
 Ἀναστάσης Καπλάνης
 Εὐστράτιος Δημητρίου
 Νικόλαος Ἀ. Νερουτζόπουλος
 Π. Καρανεντῆς
 Ἀποστόλης Μιχαλόπουλος
 Γεώργιος Ἰωάννου
 Χρ. Ἀδαμόπουλος
 Δημήτριος Ἰωάννου
 Σωτήριος Λαμπρόπουλος
 Γεώργιος Γιαννόπουλος
 Ἀθανάσιος Σκουρόπουλος
 Παναγιώτης Ἡλιόπουλος
 Ἀγγελῆς Δημητρακόπουλος
 Κ. Κορδίας
 Ἰωάννης Μιχαλόπουλος
 Δημήτριος Μαστροπάνου
 Νικόλαος Δημητρίου
 Νικόλαος Λύντζος
 Κωνστ. Πέτρου
 Ἀθανάσιος Ἰωάννου
 Γιάννης Τρεμοκέφαλος
 Ἀνδρέας Παναγιώτου

Ἐμμ. Χ΄ Τζουῦχος
 Θεόδωρος Μερίας
 Νικόλαος Ζάγκος
 Ἀντώνιος Πορπιρῆς
 Θεόδωρος Χαρμινδῆς
 Γιάννης Τζολιάς
 Βασίλης Λαγωνίκας
 Ἀναστάσιος Λαγωνόπουλος
 Παναγ. Λυμπερόπουλος
 Παναγ. Σπυρόπουλος
 Γιάννης Πανγγελόπουλος
 Ζ. Ἀ. Ζαφειρόπουλος
 Ζαχάρης Παπαδόπουλος
 Παναγ. Παξηνός
 Βασίλειος τῆς Μαρίνης
 Ἀ. Σέκερης
 Κ. Ἰατροῦ
 Ἰωάννης Οἰκονομόπουλος
 Σωτήριος Δημητρόπουλος
 Δημήτριος Λιόπουλος
 Γιάννης Ἀναπλιώτης
 Παναγιώτης Κωνσταντίνου
 Ἀντώνιος Σαλαμανῆς
 Γεώρ. Δ. Σταμάτης
 Εὐάγγ. Μπαλασίου
 Θ. Λαγωνίκας
 Ἰσίδωρος Δαβετῆς
 Σπύρος Μαντζουῖος
 Γ. Ἰω. Σμυροῦλος
 Πέτρος Πακόπουλος
 Κωνσταντῖνος Ἰατρίδης
 Θ. Βουργαρόπουλος
 Χρ. Λέσβιος
 Γεώργιος Ἰωάννου
 Μᾶρκος Σώτερος
 Σιδέρης Θεοδώρου
 Γεώργιος Καρδαρᾶς

Ίωάννης Γ. Τζουλίτης
 Γεώργιος Ἀδάμης
 Παναγιώτης Κακανίκας
 Ἡλίας Τζαρουχόπουλος
 Σαράντος Ἀγγελόπουλος
 Γεώργιος Σωφρονόπουλος
 Σαράντης Γεωργίου
 Κωνστ. Οἰκονόμου - Γεωργαντῆς
 Γεώργιος Κωνσταντίνου
 Δημήτριος Σμυρνῆς
 Ἀντώνιος Σοφόπουλος
 Κωνσταντῆς Καλαντζῆς
 Δημήτριος Κωνσταντίνου
 Λυμ. Μανεσιώτης
 Γιάν. Χρηστόπουλος
 Δ. Μανεσιώτου
 Νικόλ. Παναγιώτου
 Θανάσης Γεωργίου
 Μανώλης Πολίτης
 Ἀθαν. Σταϊκόπουλος
 Ἡλίας Ἡλιακόπουλος
 Δημ. Τζακονόπουλος
 Παναγ. Μητρομάρας
 Γιάννης Ἀναστασίου
 Ἀνδρέας Δημητρίου
 Ἀργύρης Σκοῦρος
 Ἀλέξ. Τυφλογιάννης
 Ἀποστ. Ἀθανασίου
 Ἀντ. Γουλιέρμος
 Νικόλ. Μπογιαμᾶς
 Ίωάννης Σταθόπουλος
 Σπύρος Προεστόπουλος
 Γεώργιος Καρακανᾶς
 Μ. Μιχαλόπουλος
 Λάζαρος Κορθωνῆς
 Π. Κιαμπέρογλου
 Σπύρος Ἀθανασίου
 Χρ. Κυριαζόπουλος
 Κωνστ. Ξενός
 Χ'' Δ. Πανάγος

Χρ. Γεωργίου Μερπακίτης
 Ίωάννης Παναγιώτου
 Γεώργιος Καρναβόπουλος
 Ίω. Χριστοδούλου
 Ρῆγας Φράγκου
 Γεώργιος Νικολάου
 Λουκᾶς Μυτηληναῖος
 Ἀ. Ἰατρος
 Νικόλαος Γαλοῦρος
 Ἀναγ. Μαρκόπουλος
 Π. Γοματόπουλος
 Μιχάλης Γ. Γιαννίτζης
 Μ. Ν. Μαγνήσαλης
 Ἀντώνης Ἀποστόλου
 Γ. Σκαγιαννόπουλος
 Χ'' Βασίλης Χ'' Νικολάου
 Ίωάννης Μουστακόπουλος
 Ἀθ. Λαλόπουλος
 Ἀ. Δ. Παπαδόπουλος
 Βαγγ. Τριανταφύλλου
 Γ. Ζενάκος
 Νικόλαος Ἀθανασίου
 Νικόλ. Πανάγου
 Στ. Χατζηδάκης
 Κωνστ. Καμελῆς
 Λουκᾶς Τροπολιτζιώτης
 Κ. Ἀλλάνης
 Μ. Ἀλλάνης
 Ίωάννης Πανάγου
 Ἀ. Κάλλου
 Μ. Κοτζαμπασόπουλος
 Χ'' Δημήτριος Ῥάπτος
 Χ'' Ἀλεξίου
 Μ. Ἀναστασίου
 Π. Βρουλιώτης
 Γεώργ. Σωτήρου
 Ζαχαρίας Ίωάννου
 Παναγιώτης Ἀναστασίου
 Θύμιος Γεωργίου
 Ἐμμ. Ίωάννου

Ἀ. Θεοδωράκης
 Β. Θεοδωράκης
 Γεώρ. Κορτζοῦλος
 Χ΄ Σάββας Γιακουμῆς

Μ. Θεοδωράκης
 Μιχ. Θεοδωράκης
 Γιαννάκης Καρδαρῆς

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

Ἡ Δημογεροντία Ναυπλίας

Ἐπικυροῖ τὸ γνήσιον τῶν ὀπισθεν διακοσίων ἐβδομήκοντα μιᾶς ὑπογραφῶν τῶν συνδημοτῶν τῆς καὶ κατοίκων Ναυπλίας, ὁμοῦ καὶ τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα τῆς παρούσης κατ' αἰτησίαν των.

Ἐν Ναυπλίᾳ τῇ 4ῃ Ἰβρίου 1834

Οἱ Δημογέροντες Ναυπλίας

(Τ.Σ.) Δ. Παπαλεξόπουλος
 Κ. Μασκλαβάνης
 Γ. Θ. Ὀρφανίδης

Ὁ Γραμματεὺς
 Γ. Κ. Τοπαλόπουλος

Ἀντίγραφον ἀπαράλλακτον τῆς πρὸς τὴν Α.Μ. δοθείσης πρωτοτύπου Ἀναφορᾶς παρὰ τῶν δημοτῶν καὶ κατοίκων Ναυπλίας.

Ἐν Ναυπλίᾳ τῇ αὐτῇ ἡμερομηνίᾳ

Οἱ Δημογέροντες

(Τ.Σ.)¹⁸ Δημήτριος Παπαλεξόπουλος
 Κωνσταντῆς Μασκλαβάνης
 Γ. Θ. Ὀρφανίδης

Ὁ Γραμματεὺς
 Γ. Κ. Τοπαλόπουλος

18. Ἡ σφραγὶς εἶναι ἢ τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας Ναυπλίας.

Δρ. ΜΑΡΚΟΣ Ν. ΡΟΥΣΣΟΣ-ΜΗΛΙΔΩΝΗΣ
Επίτροπος Καθολικής Εκκλησίας Ναυπλίου

Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΣ ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ (1800-1874) ΣΤΟ ΝΑΥΠΑΙΟ

Αποθανατισμένη στο λευκό μάρμαρο, η μορφή του Γεωργίου Μάρκου Τερτσέτη, από τους τελευταίους μεγάλους διαφωτιστές του Έθνους των Ελλήνων, κοσμεί, συντροφιά με την προτομή του Αναστάσιου Πολυζωΐδη (1803-1872), την είσοδο του Δικαστικού Μεγάρου Ναυπλίου. Τους λόγους της τιμητικής αυτής διάκρισης σε ένα από τα πιο κεντρικά σημεία της αργολικής πρωτεύουσας θα αναφέρουμε ευθύς αμέσως.

Προχωρώντας στην οδό Φωτομάρα που οδηγεί από την Πύλη της Ξηράς στο κέντρο της παλαιάς πόλης και λίγο πριν αντικρύσουμε τον επιβλητικό τρούλο της καθολικής εκκλησίας, στην οποία ο υπογράφων έχει την τιμή να υπηρετεί ως επίτροπος από το 1988, η κάθετος επί της Φωτομάρα οδός φέρει την επιγραφή «Τερτσέτου», αντί του ορθού «Τερτσέτη», που έτσι κι αλλιώς αγνοούν οι περισσότεροι των δημοτών. Παλαιότερα είχαμε κάνει πρόταση αναγραφής επί των πινακίδων των οδών της κύριας ιδιότητας των ανδρών και γυναικών των οποίων φέρουν το όνομα. Κάτι το οποίο γίνεται στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, όχι όμως και στη δική μας. Τουλά-

Βραχυγραφίες:

- ό.π.: όπως παραπάνω
- τ.: τόμος
- περ.: περιοδικό
- σελ.: σελίδα
- κ.λπ.: και λοιπά
- κ.ά.: και άλλοι
- †: έτος θανάτου.

χιστον, όμως, όσον αφορά στον Τερτσέτη, οι αναγνώστες των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» θα έχουν την ευκαιρία να τον γνωρίσουν από την σύντομη παρουσίασή του, με ιδιαίτερη βέβαια έμφαση στην τριετία 1832-1834, την οποία πέρασε στο Ναύπλιο, διδάσκοντας στο «Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο» και υπερασπιζόμενος τον Κολοκοτρώνη και άλλους αγωνιστές του Εικοσιένα, που ο εισαγγελέας του Βασιλείου Εδουάρδος Masson, επιθυμούσε να δει στο εκτελεστικό απόσπασμα. Καταδίκη που δεν εκτελέστηκε εν πολλοίς χάρη στον Πολυζωΐδη και Τερτσέτη.

Διαπρεπής πεζογράφος και ποιητής, δάσκαλος και δικαστής, αρχειοφύλακας και ιδρυτής της βιβλιοθήκης της Βουλής, ο ζακυνθινός Γεώργιος Μάρκος Τερτσέτης συγκαταλέγεται στη χορεία των τελευταίων μεγάλων διαφωτιστών του Έθνους κατά την πεντηκονταετία που ακολούθησε την απελευθέρωσή του από τον οθωμανικό ζυγό. Τον τίτλο αυτό οφείλει στα πολυάριθμα πεζά και έμμετρα πατριωτικά του συγγράμματα, στις παραδόσεις του μαθήματος της ιστορίας στο «Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο» Ναυπλίου (1832-1833), το οποίο στεγάζονταν στο κτίριο του σημερινού Παραρτήματος του Πολεμικού Μουσείου, και στους πανηγυρικούς λόγους που εκφωνούσε στη Βουλή των Ελλήνων κατά τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου από το 1846 έως το έτος εκδημίας του το 1874.

Ιδιαίτερη τιμή περιποιεί ο άνδρας αυτός στους καθολικούς το θρήσκευμα Έλληνες. Βαπτίστηκε και γαλουχήθηκε στα ιδανικά του Ευαγγελίου και νυμφεύτηκε την επίσης καθολική Αδελαΐδα Germain, δασκάλα γαλλικών των παιδιών της οικογενείας Σούτσου, με την οποία απέκτησε τον Σπυρίδωνα, ο οποίος σταδιοδρόμησε διπλωματικά στη Γαλλία.

Παράλληλα με το καθολικό του δόγμα, ο Γ. Τερτσέτης υπήρξε «οικουμενιστής» πριν την ώρα. Άνθρωπος που γνώριζε να παραβλέπει τα δευτερεύοντα στη θρησκεία και να δίνει σημασία στα ουσιαστικά του χριστιανισμού διδάγματα, όπως την πίστη στον τριαδικό Θεό, το απολυτρωτικό έργο του Σωτήρος Ιησού Χριστού και στα πρωτεία της αγάπης για την οποία γράφει: «Η αγάπη ριζώνει εις τα στήθη εκείνων οι οποίοι προσκυνούν την αυτήν θεότητα, οι οποίοι κυβερνώνται από έναν νόμον ιερόν, δεν χωρίζονται σε έθνη, Άγγλοι, Γάλλοι, Ρώσσοι, Γερμανοί, Αμερικανοί, Έλληνες, αλλά μορφώνουν ένα γένος, το γένος των Χριστιανών»¹.

1. Λόγος στη Βουλή των Ελλήνων στις 25 Μαρτίου 1855. Εις Άπαντα Γ. Τερτσέτη υπό Γ. Βαλέτα, Εκδόσεις Πηγή, Αθήνα 1953-54, τ. Β' σελ. 94.

Ο Γεώργιος Μάρκος Τερτσέτης, του Ναθαναήλ και της Αικατερίνης Στρούζα, γεννήθηκε στην πόλη της Ζακύνθου στις 4 Νοεμβρίου 1800. Βαπτίστηκε στις 25 του ιδίου μήνα στην καθολική εκκλησία του Αγίου Μάρκου από τον ιερέα Νικόλαο Renaud και με ανάδοχο τον Νικόλαο Κοργιανίτη².

Γιατρός το επάγγελμα με σπουδές στη Δύση, ο Ναθαναήλ Τερτσέτης ανήκε σε οικογένεια η οποία κατάγονταν από την πόλη La Ciotat, κοντά στη Μασσαλία της γαλλικής Προβηγκίας. Ο πρόγονός του Ιάκωβος Terzet, έμπορας, εγκαταστάθηκε στη Ζάκυνθο με το γιό του Ιωάννη, το 1615. Τρεις από τους απογόνους του, ο Αντώνιος († 1778), ο Νικόλαος († 1790) και ο Αναστάσιος († 1885), υπηρέτησαν ως ιερείς, την καθολική κοινότητα Ζακύνθου.

Τα ελληνικά και ιταλικά γράμματα διδάχθηκε μαζί με το νεότερο αδελφό του Νικόλαο, στο ιδιωτικό Σχολείο του Σπύρου Μερκάτη. Τις σπουδές του συνέχισε στη Δημόσια Σχολή Ζακύνθου. Από τον ιταλό καθολικό ιερέα Λαυρέντιο Di San Remo, έμαθε τα λατινικά. Ακόμη πιο σημαντικός ήταν για τον Τερτσέτη ο επίσης καθολικός ιερωμένος Ιωάννης Βαπτιστής Moratelli, για τον οποίο γράφει ο συμμαθητής του Ερμάνος Λούντζης: «Ένθερμος φιλέλλην, ο Moratelli, οσάκις ευρισκόμεθα εις τον τόπον όθεν εβλέπαμεν την απέναντι Πελοπόννησον, τότε υπό των Οθωμανών καταπιεζομένην, έμπλεος ενθουσιασμού αυτοσχεδίαζε στίχους πότε μεν ελεινολογών την πτώσιν πότε δε προσδοκών την έγερσιν της Ελλάδος. Τοιουτοτρόπως διήγειρεν εν ταις νεαραίς καρδίαις των μαθητών, τον έρωτα της πατρίδος και της ελευθερίας, προς τον οποίον σκοπόν έτεινεν και άπασα η διδασκαλία του. Από τον ξένο έμαθον πρώτη φοράν ότι ανήκω εις έθνος ένδοξον»³.

Περισσότερα για την επιρροή που εξάσκησαν στον έφηβο Τερτσέτη οι ιερωμένοι διδάσκαλοί του Moratelli και San Remo, γράφει ο Γ. Βαλέτας: «Η επίδραση του Μορατέλλι στον Τερτσέτη ήταν σημαντική και καθορίζει την κατοπινή του ιδεολογική πορεία. Σημαντική επίσης από θρησκευτική πλευρά, ήταν παράλληλα με την καθολική του ανατροφή, η επίδραση του

2. Ιταλικό κείμενο του Βαπτίσματος εις Ντίνου Κονόμου, Ο Γεώργιος Τερτσέτης και τα ευρισκόμενα έργα του. Έκδοση Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 1984, σελ. 5.

3. Ερμάνου Λούντζη, Ανέκδοτα κείμενα. Έκδοση Συλλόγου προς διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1962, σελ. 35.

Λορέντζο Σαν Ρέμο, καθολικού παπά και κατηχητή. Αυτός το είχε και στο αίμα του —αν κρίνουμε απ' τους παπάδες της γενιάς του— του στάλαξε βαθιές χριστιανικές αρχές, τον έβαλε στο νόημα του χριστιανισμού και της αγάπης, της ανθρωπιάς. Η πνοή της θρησκευτικότητας που βρίσκεται στους λόγους του, καθώς και η ρητορική διδαχτική του ροπή, είναι γεννήματα της καθολικής του ανατροφής, ποτισμένης και μαγεμένης απ' το κήρυγμα και τη διδαχή της δυτικής εκκλησίας κι απ' τα θρησκευτικά καθολικά του αναγνώσματα σ' αυτή την ηλικία. Θα είχε διαβάσει τον πατριώτη του Λίτινο, άλλους καθολικούς διδαχτάδες, όπως ο Ροδινός κ.λπ. Δημοτικιστές αυτοί, κατηχούσαν με την ποίηση και τη ρητορική τους. Γιατί ο Τερτσέτης στην ουσία του είναι και μένει ένας κατηχητής, ένας διδαχτής. Και η λογογραφία του, η αθεράπευτη μανία του να μιλάει στο κοινό, να ζητάει και να δημιουργεί ακροατήριο κάθε τόσο, να πιστεύει πως ο λόγος και η κατήχηση είναι μια αποστολή για κάθε άνθρωπο, όλα αυτά και άλλα, τα βρίσκουμε στη γλώσσα και στη ρητορική του σταλαγμένα. Από την θρησκευτική του αγωγή έχουν την αρχή τους. Ο Σαν Ρέμο άφησε σημάδια αξέγραφα που σε λίγο, κοντά στο Βαρβιέρη, θα τυπωθούν βαθύτερα στην ψυχή του και θα μορφώσουν οριστικά τον εσωτερικό του κόσμο»⁴.

Τον Οκτώβριο του 1816, ο Ναθαναήλ Τερτσέτης έστειλε τον πρωτότοκον γιό του στην Πάδοβα της Ιταλίας για να σπουδάσει Νομικά στο φημισμένο από το μεσαίωνα Πανεπιστήμιό της, στο Πανεπιστήμιο που ανέδειξε κατά την τουρκοκρατία εκατοντάδες Ελλήνων επιστημόνων, κυρίως Επτανησίων και Αιγαιοπελαγιτών.

Πριν αναχωρήσει για την Πάδοβα, ο καθολικός Επίσκοπος Ζακύνθου Αλοΰσιος Σκάκοτς, δαλμάτης την καταγωγή, εφοδίασε τον Γεώργιο με την ακόλουθη συστατική επιστολή της 26 Νοεμβρίου 1816: «Ο ευγενής κ. Γεώργιος Μάρκος Τερτσέτης, νόμιμος υιός του ευγενούς κ. Ναθαναήλ, δόκτορος της ιατρικής, καθολικού δόγματος και με έμφυτες καλές διαθέσεις, ανταποκρίνεται στην καθολική πίστη και έχει κάνει προόδους στις σπουδές του. Επειδή αναχωρεί στην Ιταλία, του χορηγείται η παρούσα συστατική επιστολή»⁵.

4. Τερτσέτη, Άπαντα υπό Γ. Βαλέτα, 1 τ. Α', σελ. 14, σημ. 1.

5. Φωτοαντίγραφο συστατικής επιστολής Σκάκοτς εις Ντίνου Κονόμου, ό.π., σελ. 50. Το εγκώμιο Αλοΰσιου Σκάκοτς έπλεξε ο Τερτσέτης στην Απολογία του προς τον εισαγγελέα της Αντιβασιλείας σκάιτο, καλβινιστή το δόγμα, Εδουάρδο Masson, ο οποίος τον καθήρεσε από το δικαστικό έδρανο, επειδή αρνήθηκε να ενδώσει στις πιέσεις του

Από τους καθηγητές του στην Πάδοβα, για την οποία διατήρησε τις καλύτερες των αναμνήσεων εφόσον υπήρξε η πραγματική του τροφός (Alma Mater), με πολύ σεβασμό μνημονεύει τον διάσημο καθηγητή των Λατινικών, της Ρητορικής και του Δικαίου Ιωσήφ Barbieri. Χάρη κυρίως σ' αυτόν, οι καρποί που έδρευε κατά την πενταετή παραμονή του στην Πάδοβα (1816-1820), ήταν ποσοτικά άφθονοι και ποιοτικά άριστοι. Γράφει επ' αυτού ο ειδικός J. Bouchard, καθηγητής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Concordia του Μόντρεαλ (Καναδά): «Πρέπει να σημειώσουμε πρώτα την επίδραση του θρησκευτικού παράγοντα. Ο Τερτσέτης γεννήθηκε και ανατράφηκε καθολικός αλλά σε χώρα ορθόδοξη. Στην Ιταλία βρίσκει ένα περιβάλλον όπου το θρήσκευμά του επιτρέπει να αισθάνεται πιο άνετα από όλους τους συμπατριώτες του —χτυπητή είναι η διαφορά με τον Ερμάνο Λούντζη, που είχε αισθανθεί κάθε στιγμή πως είναι αλλόθρησκος στην Ιταλία. Κι' αυτό παρά το ελεύθερο κλίμα που εξαπλώνεται. Η θρησκευτική εμπειρία του Τερτσέτη στην Ιταλία σημαδεύεται από τον φιλελεύθερο καθολικισμό. Η προοδευτική αυτή πτέρυγα, που συνδυάζεται με τη ρομαντική εξόρμηση, πρεσβεύει μιαν εμβάθυνση της θρησκευτικής ζωής, η οποία, με τη χαλάρωση του δογματισμού, πρόβαλε την ανεξιθρησκεία και τελικά τον αδιαφορι-

για την καταδίκη σε θάνατο του Θ. Κολοκοτρώνη και άλλων αγωνιστών του Εικοσιένα. «Ορέγεσαι να μάθεις, γ. Masson, δια την θρησκείαν μου. Να σε ευχαριστήσω. Αρχίζω από τον καιρόν που γεννήθηκα, όχι πριν. Χείρες ιερέως λατίνου μ' εβάπτισαν εις την εκκλησίαν του Αγίου Μάρκου, εκεί που, 20 χρόνους έπειτα, ο δεσπότης του δυτικού δόγματος Σκάοτς έψαλε δοξολογίες για τα νικηφόρα άρματα των Ελλήνων. Έρθε λόγος εις την πόλιν (της Ζακύνθου) ότι ο Υψηλάντης επήρε την Κωνσταντινούπολιν. Ο λαός, ως ήτο φυσικόν, έτρεξε εις τον Δεσπότην του Ανατολικού δόγματος, αλλ' αυτός, φοβούμενος από την τότε Διοίκησιν (την αγγλική), δεν έστερξε εις το ζήτημα του λαού να δοξολογήσει την τερπνοτάτην εθνικήν είδησιν. Εσύρθη το κύμα του κόσμου εις την Επισκοπήν των Λατίνων. Ο Δεσπότης ήτον Δαλμάτης. Άνοιξε τις θύρες της εκκλησίας και με την φωνήν της αρχαίας Ρώμης, η οποία είχε βασιλεύσει τον κόσμον, έψαλε τα ευχαριστήρια εις τον Θεόν. Ο λαός της Ζακύνθου, μου φαίνεται, εκάθονταν εις θρόνον προφήτου αλλ' εις το τότε της προφητείας του έσφαλε». Εις Ντίνου Κονόμου, ό.π., σελ. 849. Το κείμενο πρωτοδημοσιεύτηκε στο εκδιδόμενο υπό του Τερτσέτη περιοδικό «Ρήγας», τ. Δ' (Αθήνα 5 Μαΐου 1845), σελ. 34. Την επομένη της δοξολογίας, ο γενναίος Επίσκοπος απελάθη από τους Άγγλους στη Μάλτα και του απαγορεύτηκε εφ' όρου ζωής να επισκεφτεί τη Ζάκυνθο. Έτσι πληρώνουν οι ήρωες τις γενναίες πράξεις τους!

Για τους τρεις καθολικούς κληρικούς Santo Rossi, Luigi Scasoz και G. B. Moratelli, βλ. «Κριτικά Φύλλα», τ. 5 (Αθήνα 1975), τ. 2/32, σελ. 214.

σμό, όπως γράφει ο πάπας Γρηγόριος ΙΣΤ΄ στην εγκύκλιο «Mirari Vos» (1832).

Ο κοινωνικός και πολιτικός φιλελευθερισμός έχει συχνά για βήμα τον άμβωνα. Η εκκλησιαστική ρητορεία εγκαταλείπει τις θεολογικές υψιπέτειες και ασχολείται με τα ανθρώπινα. Η αισθηματολογία υπερέχει, ενώ οι δημοκρατικές αρετές χριστιανίστηκαν. Ο καθολικισμός αυτός, με ανθρωπιστικά ιδανικά, διέπει το πνεύμα του νεαρού Τερτσέτη, ο οποίος αργότερα θα μιλήσει συχνά για τον χριστιανισμό αποφεύγοντας όμως πάντοτε να προσδιορίσει τη δογματική του στάση. Μολονότι φαίνεται δύσκολο να προσδιορίσουμε ακριβώς τι οφείλει ο Τερτσέτης στους καθολικούς ιεροκήρυκες για τη διαμόρφωση της ρητορικής του τέχνης, και ποια θα είναι η αγγλική επίδραση ύστερα, μπορούμε εύκολα να υποθέσουμε πως η πρώτη διδασκαλία του Moratelli και Barbieri στάθηκε αποφασιστική: καθολικοί ιεροκήρυκες καλλιέργησαν τη ρητορική έκθεση των ιδεών στον Τερτσέτη και στις εκκλησίες, σχεδόν αποκλειστικά, άκουσε ζωντανά δείγματα ρητορείας στα νεανικά του χρόνια»⁶.

Μετά την απόκτηση του πτυχίου του και αφού εν τω μεταξύ είχε δημοσιεύσει τα πρώτα ιταλικά του ποιήματα στο Μιλάνο, ο Γ. Τερτσέτης επέστρεψε στη Ζάκυνθο στις αρχές του 1821, όταν σύσσωμος ο Ελληνισμός ζούσε στον παλμό της επανάστασης για την αποκατάσταση της εθνικής του ανεξαρτησίας. Αφού μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία, έφυγε μυστικά στην απέναντι της Ζακύνθου ηπειρωτική ακτή (Κάλαμος Ακαρνανίας) για να πολεμήσει τον εχθρό. Αρρώστησε όμως και αναγκάστηκε να γυρίσει στο νησί του, όπου έγινε μέλος της φιλολογικής συντροφιάς του ανερχόμενου Διονυσίου Σολωμού. Σ' αυτήν ανήκαν διαπρεπείς λόγιοι, όπως ο πρωτεξάδελφος του Τερτσέτη Αντώνιος Μάτεσις, ο γνωστός συγγραφέας του πολυπαιγμένου δράματος «Βασιλικός»⁷, ο Νικόλαος Λούντζης, ο Γαετάνος Grassetti, ο Παύλος Μερκάτης, ο Σπυρίδων Τρικούπης κ.ά.

Ήταν η εποχή που ο Σολωμός έγραφε τον «Ύμνο στην Ελευθερία», ο

6. Jacques Bouchard, Γεώργιος Τερτσέτης, βιογραφική και φιλολογική μελέτη (1800-1843), Αθήνα 1970, σελ. 42-43.

7. Ο λογοτέχνης Αντώνιος Μάτεσις (1794-1874), ήταν γιος του Αντωνίου και της Βεατρίκης, αδελφής του Ν. Τερτσέτη. Σ' αυτόν ο εξάδελφος του Γεώργιος αφιέρωσε το έμμετρο «Γάμοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου» το 1756. Νεκρολογία στα γαλλικά του Αντωνίου Μάτεσι, δημοσίευσε το 1874, η Αδελαΐδα Germain, σύζυγος του Γ. Τερτσέτη.

Μάτεσις το Δημοτικιστικό Μανιφέστο και ο Τερτσέτης δημοτικά ποιήματα για τα Ψαρά και το Φώτο Τζαβέλλα⁸.

Το 1828, πιεζόμενος από την επιθυμία να συμμετάσχει στον αγώνα που έφτανε σε αίσιο τέλος, έφυγε στο Μεσολόγγι. Εκεί υπηρέτησε για δυό χρόνια τον άγγλο φιλέλληνα στρατηγό Ριχάρδο Church. Στις 24 Απριλίου 1828, επέτειο των φονευθέντων στους Τρεις Πύργους, απήγγειλε στο στρατόπεδο Μύτικα τον πρώτο πατριωτικό του λόγο. Στο Μύτικα επίσης, εξεφώνησε επικήδειο λόγο του άγγλου φιλέλληνα Hastings, που έμεινε ανέκδοτος λόγω των τολμηρών μαχητικών του θέσεων.

Στο Ναύπλιο 1832-1834

Μετά την ίδρυση ανεξάρτητου Ελληνικού Βασιλείου το Φεβρουάριο του 1830, ο Γ. Τερτσέτης ταξίδεψε στην Αίγινα, όπου λειτουργούσε το ιδρυμένο από τον Ι. Καποδίστρια πρώτο δημόσιο εκπαιδευτήριο στο οποίο πρόσφερε τις υπηρεσίες του.

Το χειμώνα του 1832, διορίστηκε καθηγητής ιστορίας, γεωγραφίας και λατινικών στο νεοϊδρυθμένο Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο του Ναυπλίου, πρόδρομο της Σχολής Ευελπίδων Αξιωματικών, η οποία λειτούργησε στην Αθήνα μετά την επιλογή της σε πρωτεύουσα του Βασιλείου, το Δεκέμβριο του 1834. Την εκλογή του ώφειλε στο συνταγματάρχη Εδουάρδο Rheineck, πρώτο διευθυντή της Σχολής, για τον οποίο γράφει στο περιοδικό «Ρήγας» τ. Δ' (Μάϊος 1845): «...Νιώθω εις την καρδίαν μου βαθυτάτην αγάπην και ευγνωμοσύνην προς τον τιμιώτατον άνδρα, αγωνιστήν φιλέλληνα κ. Ρεϊνέκ, ο οποίος ήταν διευθυντής της Σχολής και με είχε αυτός διορίσει εις την ειρημένην θέσιν...».

Πολλές ομιλίες και παραδόσεις του στο Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο χάθηκαν μαζί με άλλα πολύτιμα χειρόγραφα του, στο σεισμό που έπληξε τη Ζάκυνθο τον Αύγουστο του 1953. Έξι ωστόσο παραδόσεις του είχαν δημοσιευτεί το 1832, στη Ναυπλιακή «Εθνική Εφημερίδα», μεταξύ των οποίων και ο πρόλογος επί τη ενάρξει των μαθημάτων στις 31 Μαΐου 1832. Τα κείμενα αυτά είναι γραμμένα στην αρχαΐζουσα, όχι επειδή έτσι το ήθελε ο πεπεισμένος οπαδός της γλώσσας του λαού, αλλά επειδή το επέβαλε ο κανονισμός της Σχολής. Στην ίδια «Εθνική Εφημερίδα» δημοσιεύτηκε, τον Ιούνιο του 1832, το μακρόσυρτο επικόλυρικό ποίημα «Ο Χορός των Οπλαρχη-

8. Γεώργιος Τερτσέτης, εις περ. «Παρνασσός», τ. Α' 1877, σελ. 156.

γών και η νύχτα του Μαΐου», το οποίο δεν υπέγραψε για τον απλούστατο λόγο ότι ήταν γραμμένο στη δημοτική.

Πάντα στην ίδια Εφημερίδα και σε αρχαϊζουσα βέβαια γλώσσα, ο Τερτσέτης δημοσίευσε ενυπόγραφα το καλοκαίρι του 1832, λόγο επί τη ανακομιδή των λειψάνων του Δημητρίου Υψηλάντη τοποθετηθέντων στο επί τούτο ανεγερθέν μνημείο, στην πλατεία του στεγαζόμενου στο κτίριο του πρώτου Γυμνασίου της Ελλάδος, σημερινού Δημαρχείου.

Κατά την τριετή παραμονή του στο Ναύπλιο, ο Τερτσέτης έγραψε επίσης τα έμμετρα δημοτικά «Ο Ιμπραΐμης και ο Κιουταχής», «Ο μορφονιός αγάπησε...» και τον ύμνο στον Όθωνα «Φίλημα», με τον υπότιτλο «Δοκίμιον Εθνικής Ποιήσεως»⁹.

Από τα δημοσιευμένα κείμενα των παραδόσεών του, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι πρόκειται για ολοζώντανες αφηγήσεις, ικανές να διεγείρουν διαρκώς το ενδιαφέρον των ακροατών. Ο εμπνευσμένος λόγος του πάλλεται από πατριωτικό ενθουσιασμό αυθόρμητα μεταδιδόμενο στους μαθητές. Κατά το αρχαιοελληνικό ρητό «πάσα επιστήμη αρετής χωριζομένη κακία μάλλον ή σοφία φαίνεται», δεν παύει να «κηρύττει» την αρετή παράλληλα με την προσφορά γνώσεων. Γεννημένος παιδαγωγός, όπως το απέδειξε με τη μεταγενέστερη υπηρεσία του στη Βουλή των Ελλήνων, καθοδηγεί τους νέους αξιωματικούς του νεοσύστατου Ελληνικού Βασιλείου στην αγάπη της πατρίδας και στην αποφυγή ό,τι μπορεί να τη βλάψει, όπως η διχόνοια που τόσα δεινά επεσώρευσε στον τόπο. Παραδείγματα δίνει τόσο από την αρχαία όσο και από τη σύγχρονη Ελλάδα με κορωνίδα το Εικοσιένα. Αρχαία και Νέα Ελλάδα αποτελούν τη συνέχεια της ίδιας ιστορικής αλυσίδας. Ο αρχαιοελληνικός φιλοσοφικός στοχασμός και η χριστιανική πίστη συνιστούν, κατά το Ντίνο Κονόμο, τα κύρια χαρακτηριστικά του ανήσυχου και άγρυπνου πνεύματός του.

Τη διδακτική προσφορά του, στο Κεντρικό Πολεμικό Μουσείο, σφράγισε ο Τερτσέτης με την ομιλία του για την έναρξη των εξετάσεων στις 27 Οκτωβρίου 1833, η οποία δημοσιεύτηκε σε ξεχωριστό φυλλάδιο: «Παρήλθον εξ έτη αφ' ότου κατεβλήθησαν τα θεμέλια του στρατιωτικού

9. Ο Όθωνας είναι για τον Τερτσέτη του 1833, το εγγύς της ενότητας και ευνομίας της Ελληνικής Πολιτείας. Για τα ποιήματα της ναυπλιακής περιόδου, έγραψε ο Σολωμός στον Τερτσέτη στις 1η Ιουνίου 1833: «Χαίρωμαι να παίρνονται για ξεκίνημα τα δημοτικά τραγούδια. Ήθελα, όμως, όσοι μεταχειρίζονται την κλέφτικη γλώσσα, να παίρνουν την ουσία και όχι την μορφήν, μ' εννοείς...».

τούτου σχολείου. Και έκτον ήδη τα δώματα ταύτα αντηχούν υπό των νέων μαθητών τας εξετάσεις. Εις εποχήν επαναστάσεως, έγιναν τα προλαβόντα γυμνάσια. Το ενεστώς όμως πρώτον τούτο, γίνεται εις ημέραν ελευθερίας. Συγχαίρω υμάς, ω νέοι, συγχαίρω υμάς και την πατρίδα δια την τύχην σας ταύτην...».

Στην ίδια ομιλία μνημονεύει τους Φιλέλληνες του Εικοσιένα, τους οποίους ποτέ δε λησμονούσε: «Πολλοί ένδοξοι Ευρωπαίοι, ακολουθούντες την τελευταία ορμήν της καρδίας των, έδραξαν την ρομφαίαν και έδραμον να μας βοήθήσουν εις την τρομεράν πάλην και τα σώματά των κείνται πλησίον των πεσόντων Ελλήνων εις πολλές μάχας ενδόξους, ως ιεραί απαρχαί εις τον Θεόν του δικαίου πολέμου και ως τρόπαιον δόξης δια το Έθνος μας. Εις την πορωτάτην Αμερικην, τα αγαπητά εκείνα τέκνα της ελευθερίας, εθέσπισαν ως οι αρχαίοι προπάτορές μας, επικηδείους τιμάς εις πρόσον τινά και ισχυρόν Έλληνα, ήρωα φονευθέντα προς τα μεθόρια της Αιτωλίας... Τελειώνω τέλος πάντων τον λόγον, και στρέφομαι προς σας, ω μαθηταί, και σας λέγω ότι η τύχη σας θέλει είσθαι λαμπρά και αν περιοριστείτε εις ό,τι νομίμως δύναται τις να ελπίζει από εσάς. Διότι ή θέλετε ζήσει ως δίκαιοι ή θέλετε αποθάνει ως ήρωες, και εις τας δύο περιπτώσεις θέλετε θαυμαστεί και επαινεθεί από τους συγχρόνους σας και τους μεταγενεστέρους. Και εις τον άλλον κόσμον, πλέον αθάνατον από τον παρόντα, θέλετε απολαύσει τα βραβεία τα οποία δίδονται εις εκείνους οίτινες υπηρέτησαν καλώς την πατρίδα».

Ήταν το κύκνειο άσμα του στο Κεντρικό Πολεμικό Μουσείο. Με το ίδιο πνεύμα ξανάρχισε μια δεκαπενταετία αργότερα, τις ομιλίες του στη Βουλή των Ελλήνων.

Το Σεπτέμβριο του 1833, ο ζακυνθινός δάσκαλος αλλά και πτυχιούχος της Πάδοβας στην επιστήμη του Δικαίου διορίστηκε από την Αντιβασιλεία των βαναρών δικαστής στο Ναύπλιο και μάλιστα εν όψει της πολύκροτης δίκης του Γέρου του Μωρηά, του Πλαπούτα και άλλων αγωνιστών του Εικοσιένα. Πίστευε η Αντιβασιλεία ότι, ο μέχρι τότε υμνητής του ανήλικου Όθωνα, θα ήταν πειθήνιο όργανό της στην προγραμματισμένη από αυτήν καταδίκη των ελευθερωτών της Ελλάδος. Έπεσε όμως οικτρά έξω. Μόνο κριτήριο στις αποφάσεις του, όπως εξάλλου και ο ισάξιάς του Α. Πολυζωΐδης, είχε ο Τερτσέτης το δίκαιο και τη φωνή της συνείδησής του. Για να μείνει σ' αυτά πιστός, προτίμησε να επισύρει επ' αυτού τη μήνι του Σκώτου εισαγγελέα, ο οποίος φρόντισε να απολύσει τους δύο σωστούς λει-

τουργούς της Θέμιδας. Δυστυχώς δεν ήταν ούτε η πρώτη ούτε η τελευταία φορά στην πολυτάραχη ιστορία της νεοελληνικής δικαιοσύνης.

Η δίκη άρχισε στις 7 Μαρτίου 1834 και τελείωσε στις 24 Μαΐου του ίδιου έτους. Ο πρόεδρος Πολυζωΐδης και ο δικαστής Τερτσέτης, παλαιός πολέμιος των κατηγορουμένων ο πρώτος και φιλοβασιλικός ο δεύτερος, στάθηκαν στο ύψος των περιστάσεων: Έκριναν τους κατηγορουμένους αθώους, ενώ οι τρεις άλλοι δικαστές τους καταδίκασαν εις θάνατο, που ευτυχώς μεταβλήθηκε σε ισόβια κάθειρξη στο Παλαμήδι και εν συνεχεία σε απονομή χάριτος από τον ενηλικιωθέντα Όθωνα¹⁰.

Γράφει ο εισαγγελέας πρωτοδικών Ιωάννης Ζεγκίνης σε μελέτη του για τον Γ. Τερτσέτη, εκδοθείσα το 1960 από την «Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων Πρεβέζης»: «Εν τω προσώπω του Γ. Τερτσέτη, επάλαισαν το μεγαλείον της δικαιοσύνης με τας πολιτικές πιέσεις και την βίαν και ενίκησεν το μεγαλείον του δικαίου. Ο Τερτσέτης ύψωσε το ηθικό ανάστημά του κατά της Αντιβασιλείας. Ο Τερτσέτης κατέστη τηλαυγής φάρος. Είναι υπόδειγμα ασπίλου δικαστικού χαρακτήρος. Υψηλόν παράδειγμα δικαστικής συνειδήσεως και ελευθερίας της σκέψεως, εκραύγασε προς την βίαν της εξουσίας: «Δεν σε φοβούμαι. Η ηθική μου δύναμις είναι υψηλότερα της ευτελείας σου».

Στις 28 Μαΐου 1834, ο φανατικός Επίτροπος Επικρατείας, ο εισαγγελέας Εδουάρδος Masson, κατήγγειλε τους δύο αγέρωχους δικαστές «ως ενόχους αρνήσεως υπηρεσίας και παραβιάσεως της εχεμυθείας περί την ψυφοφορίαν του δικαστηρίου».

Απολογήθηκαν αλλά η απόφαση ήταν προειλημμένη. Επαύθησαν από το δικαστικό τους λειτούργημα και ο μεν Πολυζωΐδης εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, ο δε Τερτσέτης αυτοεξορίστηκε για έξι χρόνια πρώτα στο Λονδίνο και εν συνεχεία στο Παρίσι, όπου παρακολούθησε μαθήματα διαπρεπών καθηγητών, φιλολόγων και φιλοσόφων, όπως των Lenormand, Rossi, Michelet, Ampère κ.ά.

Τον Αύγουστο του 1843, πήρε το δρόμο του γυρισμού μέσω Ρώμης. Καθ' οδόν πληροφορήθηκε την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου και την κατοχύρωση των συνταγματικών ελευθεριών των Ελλήνων. Στην Αθήνα δημοσίευσε την «Απολογία», που είχε αναγνώσει στο Ναύπλιο στις 24 Σε-

10. Τόμπρου Αλέξη, Η δίκη του Κολοκοτρώνη, περ. «Νέα Ζωή», Αθήνα 1954, τ. 5, σελ. 115-167.

πτεμβρίου 1834, το μαχητικό περιοδικό «Ρήγας» από το Νοέμβριο του 1843 έως το Μάιο του επομένου έτους.

Για την «Απολογία» του στη δίκη Κολοκοτρώνη, γράφει ο Γ. Βαλέτας: «Η Απολογία αυτή δεν ήταν μια προσωπική υπόθεση. Ήταν μια μάχη ηθική, μάχη εθνική. Ξέσπασμα πατριωτισμού, καταράχτης εθνισμού, ηφαίστειο κατηγορίας που με τους μύδρους του χτύπησε την αυθαιρεσία και την αδικία των Βαυαρέζων. Περισσότερο από δική του Απολογία, είναι μια διαμαρτυρία του κατατρεγμένου λαού. «Ποιός είσαι εσύ, φωνάζει σε μια στιγμή στο Μάσσωνα, που παίζεις με ημάς στη γη της γεννήσεώς μας. Αλλού ειρωνεύεται, αλλού βροντοφωνάζει και κατηγορεί»¹¹.

Στον «Ρήγα», ο Τερτσέτης καταφέρεται εναντίον της ξενοκρατίας και των αυθαιρεσιών των διοικούντων. Μαστιγώνει τη λογικατοκρατία και την πονηροκρατία. Διεκτραγωδεί την εγκατάλειψη των αγωνιστών του Εικοσιένα και την οικτρή οικονομική τους κατάσταση. Δημοσιεύει βιογραφίες λιγότερο γνωστών αγωνιστών όπως του Καλατζή και του Δημοτσέλιου. Είχε προηγηθεί η πολυσέλιδη καταγραφή των Αναμνήσεων του Θ. Κολοκοτρώνη και Δ. Πλαπούτα, οι οποίες εκδόθηκαν σε αυτοτελή συγγράμματα. Ανέκδοτες έμειναν οι Αναμνήσεις του τουρκοφάγου Νικηταρά.

Με το διορισμό του στη Βιβλιοθήκη της Βουλής στις 13 Ιανουαρίου 1845, κλείνει η πρώτη περίοδος της ζωής και του έργου του Γ. Τερτσέτη, η αγωνιστική, και αρχίζει η δεύτερη, που εύστοχα χαρακτηρίστηκε ως «διδασκτική» και «διαφωτιστική». Είναι η περίοδος έντονης εκδοτικής δραστηριότητας, της απαγγελίας λόγων στη Βουλή, κυρίως κάθε 25η Μαρτίου, και στο Βαρβάκειο ίδρυμα.

Από το 1857 έως το 1862, δημοσίευσε τους δύο πρώτους τόμους των Αρχείων της Ελληνικής Παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της βασιλείας». Το υλικό του πολύ σημαντικού αυτού έργου συγκέντρωσε ο ίδιος συνδιαλεγόμενος με σύγχρονους της Επανάστασης πληροφοριοδότες. Με προτροπή και δική του συνεργασία, ο Φωτάκος εξέδωσε τα δικά του Απομνημονεύματα και το βίο του Παπαφλέσα.

Το 1853 και το 1856, υπέβαλε στο Ράλλειο διαγωνισμό τα ποιήματά του «Κορίννα και Πίνδαρος», «Το όνειρον του Βασιλέως» και «Γάμοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου». Τότε έγραψε για τον Τερτσέτη ο κριτικός Άγγελος Βλάχος: «Αληθής εθνικός ψάλτης υπήρξεν ο Τερτσέτης. Ου μόνον την καρ-

11. Τερτσέτη Άπαντα, υπό Γ. Βαλέτα, ό.π., τ. Α', σελ. 22.

διαν αλλά και την διάνοιαν αυτήν την φράσιν έχων ελληνικήν, και όπως αρχόμενος είπον, και νυν αδιστάκτως επαναλαμβάνω, ο γνησιώτερον εθνικός πάντων των ποιητών της νέας Ελλάδος»¹².

Κατ' εξοχήν διδακτικός και πρακτικός, ο Γ. Τερτσέτης δεν αρκέστηκε στο γραπτό λόγο. Το 1858 και το 1866, πραγματοποίησε μεγάλες περιοδείες στη Δυτική Ευρώπη. Επισκέφτηκε τον αρχιερατεύοντα πάπα Πίο τον Θ' (1846-1877), για να προπαγανδίσει την υπόθεση της απελευθέρωσης των υποδούλων στους Τούρκους ελληνικών χωρών. Στη Ρώμη νυμφεύτηκε στην προχωρημένη ηλικία των 67 ετών, την θαυμάστρια του έργου του Αδελαΐδα Germain, διδασκάλισσα γαλλικών των Σούτσων και άλλων διαπρεπών αθηναϊκών οικογενειών. Στη Ρώμη επίσης εξέδωσε το βίο και το ηρωικό τέλος του μεγάλου ιταλού φιλέλληνα Σαντόρε Di Santa Rosa, πεσόντος στη Σφακτηρία το 1823. Υπενθυμίζουμε ότι το όνομά του είναι εγγεγραμμένο με μεγάλα γράμματα στο Μνημείο των Φιλελλήνων που στεγάζεται από το 1843, στην καθολική Εκκλησία Ναυπλίου, το οποίο προτείνουμε να κηρυχθεί από το Δήμο σε «Μνημείο της Ευρώπης». Ήταν από τους αγαπητούς στον Τερτσέτη τόπους περισυλλογής για τον οποίο είπε, μεταξύ άλλων, στον πανηγυρικό της 25ης Μαρτίου 1854: «Θέλω, Κύριοι, να δώσω τον ορισμό του Φιλέλλην, τί εστι "Φιλέλλην". Λέω ότι φιλέλλην είναι όποιος δεν εγεννήθη εις χώματα ελληνικά. Είναι τέκνον ξένης φυλής, ήλθε εις την Ελληνικήν γην, εκινδύνευσε εις τα φρούρια τα ελληνικά, επολέμησε εις το Χαϊδάρι, εχάθη εις του Πέτα, εκλείσθη εις την Αθήνα, εκάηκε εις το Μεσολόγγι, έκαψε τα οθωμανικά καράβια εις τα νερά του Νεοκάστρου, χάριν της απολαύσεως της ελευθερίας, της αυτονομίας των χριστιανών Ελλήνων.

Ιδέτε παρακαλώ, εκεί εις την άκραν του Αναγνωστηρίου, εικόνα προς τιμήν των Φιλελλήνων, έργον αγαθόν φιλέλληνος αγωνιστού, του γενναίου συνταγματάρχου κ. Τουρέτ. Παρατηρήσατε την εικόνα αυτήν και θα δείτε να κυματίζουν τριάντα-τέσσαρες σημαίες ξένων εθνών. Τα ονόματα των φο-

12. Άγγελου Βλάχου, Ανάλεκτα τ. Β', σελ. 108. Γράφει ο Βλάχος: «Το όνομα Γεώργιος Τερτσέτης αποτελεί οιονεί έμβλημα της μνήμης ημών της εθνικής και συγχουφοί εις ένα άνδρα, εις μίαν καρδίαν, νεαράν πάντοτε υπό τον παγετόν του γήρους, εις μίαν γλώσσαν, έντονον ηχούσαν πάντοτε από του βήματος, τας παραδόσεις ημών τας εθνικάς, τας αναμνήσεις του χθεσινού έτι παρελθόντος ημών, τους πόθους του νυν έλληνος και τα ιερά αυτού καθήκοντα, τας δάφνας του πρώην έλληνος και την ιερωτάτην αυτού κληρονομίαν».

νευθέντων φιλελλήνων, και η γη της γεννήσεως του καθενός, είναι χαραγμένα εις εκείνες τες μαύρες στήλες»¹³.

Το «Μνημείο Τουρέτ», του οποίου μεγάλων διαστάσεων φωτογραφία κοσμούσε το Αναγνωστήριο της Βουλής των Ελλήνων, μετά από πρωτοβουλία του ιδίου του Γ. Τερτσέτη, δεν είναι άλλο από την στεγαζόμενη εντός της καθολικής Εκκλησίας Ναυπλίου αψίδα με τα 286 ονόματα πεσόντων αλλοδαπών, οι οποίοι συμμετείχαν στον αγώνα για την απελευθέρωση της αιώνιας Ελλάδας και δικής τους πνευματικής πατρίδας.

13. Ντίνου Κονόμου, Ο Γεώργιος Τερτσέτης, ό.π., σελ. 481.

F. R. A L O Y

ORDINIS MINORUM

DEI ET APOSTOLI

EPISCOPUS CEPHALE

NEC NON PELOPONNESI MIS

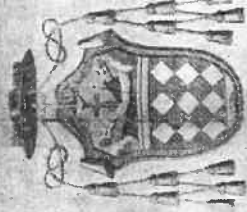
SIUS SCACCOZ

OBSERVANTIUM

CAE SEDIS GRATIA

NIÆ ET ZACYNTHI

SIONUM ADMINISTRATOR.

Incirca piena ed indubitata fede qualmente il Nobil. Signore Giorgio e Marco Torgelli, figlio legittimo del Nobil. Signore e Marchese Dottore in Medicina, di Paolo Calino, di questa Città, avendo dalla natura, virtù, ed altre circostanze, fu istantamente, a questa, convocato con un sacro collegio di pietà, Cristiana, e professa, nello studio, di cui per compiere il corso doverò portarsi in Italia, lo accompagnarono colle convenienti notizie, non servivene, possa averne a bisogno. In quorum

Natum Torgelli ex Nobilis. Notus die 26. Septembris 1810.

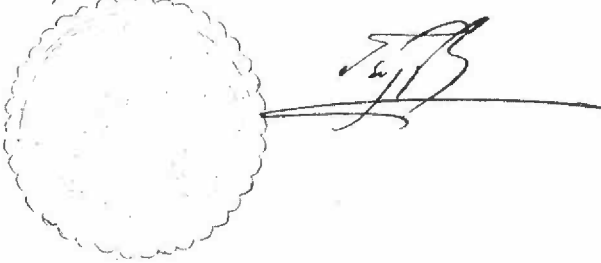
Fr. Augustus Torgelli

Ca. Georg. Torgelli per signum

Πιστοποιητικό Επισκόπου Α. Σκαζοζ για τον Τερτσέτη (26.9.1816)
(από το βιβλίο Κονόμου, Γ. Τερτσέτης)

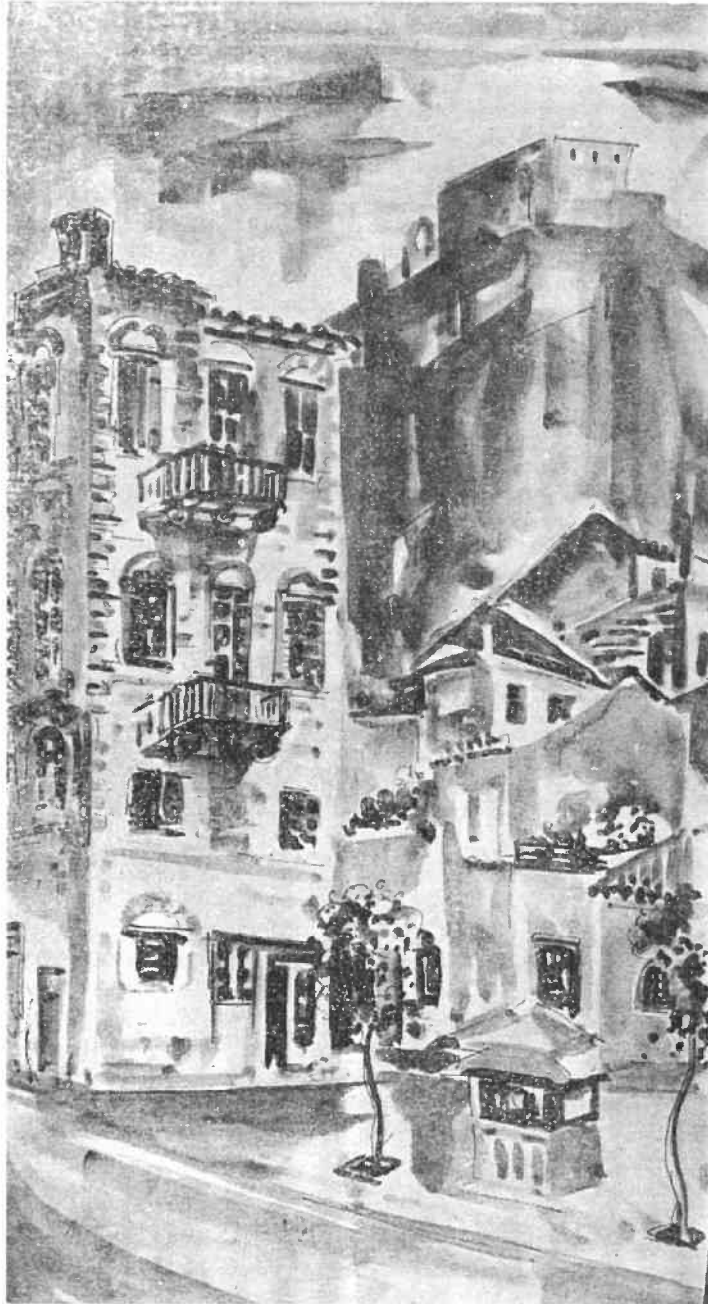

Απονομή των Ανωτάτων διασημών Αιολικών Βελωνιδιωτικών της Βουκής, δια της πενταετίας
 παρ' ης αὐτοῦ υπηρεσίας, τῶν Ἀργυρῶν Σταυρῶν τῶν Ἰπποτικῶν
 τῶν Βασιλικῶν Τάγματος καὶ Λεωφόρου
 Ἐπει εὐχάριστα κούρια, ἐκείνην τὴν πρὸς δέξιμα, ἐπισημασμένων κατ' Ἡμεῶν καὶ πρὸς
 ἀριστεράς, κατὰ τὴν ἑξῆς ἐπισημασμένων ἑξαετηρίων ὑπηρεσίαν
 Ἐν Ἀθήναις, τῆν Δεκάτην Ἰουλίου τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου τῶν Ἀθηνῶν αἰωνίου καὶ ἱερῶς
 Ἰακώβου ποταμῶν ἔτους

Handwritten signature

Ἀπονομή στὸν Γεώργιο Τερτσέτη ἀπὸ τὸν Γεώργιο Α' τοῦ «Ἀργυροῦ Σταυροῦ
 τῶν Ἰπποτικῶν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος» (14-4-1874)
 (Ἀπὸ τὸ βιβλίο Κονόμου, Γ. Τερτσέτης)

Ντιάνας Ἀντωνακάτου: Σχολή Εὐελπίδων (Ἀπό τὸ βιβλίο τῆς «Ναύπλιο»).

N O S

RECTOR MAGNIFICUS

ET CAESAREA REGIA UNIVERSITAS PATAVINA

PERVEYUSTA AC CELEBERRIMA

LEGENTIBUS

A DEO OPTIMO MAXIMO

Singulis et universis fidelem faciens, atque testatum D. Joanne de Carzob, archidiacono fidei univ. ver. Padov. et theol. Reg. Caes. univ. Padov. in Matriculam hujus Caesareae Regiae Universitatis rite descriptam fuisse, cognoscit, in omnia iudiciorum, ac litterarum dignum haberi, qui omnibus privilegiis, et immunitatibus gaudeat, auctoritate concessis; ad cuius rei documentum has modo litteras manu nostra subscribitur, et principali sigillo Universitatis obsequens eadem tradimus.

Pat. IX. Cal. Decemb. M. DCCC. XVIII. ex. Aedibus Caesareae Regiae Universitatis.

*Acto in Aula Universitatis Anno III. 1800
Auctor. Magni Senatus
Magistri*

Giulio Camillo

(Από το βιβλίο: Κονόμου, Γ. Τερτσέτης)

Αριθ. 233.

Επ' Αθήναις τῆς 26 Μαΐου 1917

ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ.

Προσῆ
 Ἰωάν. Κόρινθ. Ἰ. Φερδινάνδου Βασιλοφύλακα
 τῆς Βουλίας.

Ἐξοχότης ἐπὶ ὄψην τῆς ἀπὸ 24 αἰγύπτου κινητῆς ἐπιπέρας αἰθουσῆς, χαρακτηριζομένη ἐνταῦθα
 φημιμὸν ἄσθενε ἀσπασίᾳ, ἀσχετόντι ἀπὸ τῆς 15 εἰς ἀρροχίτη Ἰουλίῳ, μετ' ἀγέλης
 ἐπὶ μυστοπόσοσά ἐγείνη. ἀξίοντι δὲ σκίση τὰ ἐκαστήριον εἰς τὸ χροῖον οὐκ ἐπὶ τῆς
 ἀντιόφου ἀσθίης.

Ὁ Πρόεδρος
 Ἰωαννῆς

Ὁ Γραμματεὺς
 Νικολάου

ATTESTATO SCOLASTICO
REGNO LOMBARDO- VENETO

GOVERNO DI VENEZIA

FACOLTA' POLITICO-LEGALE

DELLA IMPERIALE REGIA UNIVERSITA' DI PADOVA.

Επισημοποιήθηκε με το πρωτότυπο

Gl' infrascritti attestano, che il Sig.^o Levzetti Piozzio
figlio del Sig. Natale Possi^o nativo di Zante Isole
jonie Scolare dell' anno III della facoltà Politico-Legale
ha frequentato con medievole Diligenza le lezioni di Diritto
mercantile, Cambiale ec. —————
e nel primo esame semestrale di quest' anno scolastico 1818 -
1819 — ha riportato la Classe seconda

Li costumi del medesimo furono men conformi alle
Leggi Accademiche.

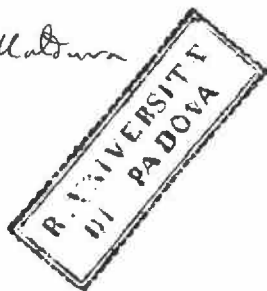
Padova li 31 Marzo — 1819

Il Direttore della
Facoltà

Federico Co. Maldura

Il Professore di Diritto

mercantile cambiale
ab. Antonio ss. Menghelli

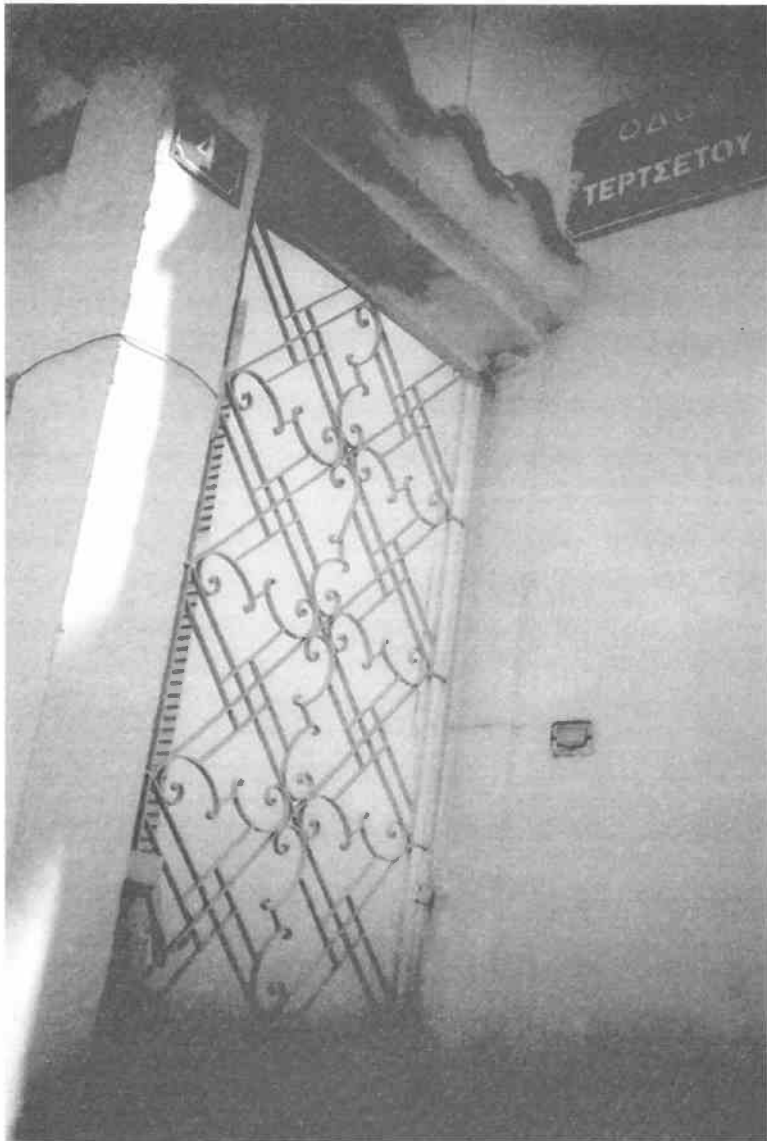

Είσοδος της οικίας Άρμανσπερκ

Το Μνημείο Δημητρίου Υψηλάντη. Ο Τερτσέτης απήγγειλε τον λόγο των εγκαινίων

Η οδός Τερτσέτου κάτωθεν της Καθολικής Εκκλησίας

Προτομή Τερτσέτη στην είσοδο του Δικαστικού Μεγάρου

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΔΗΜ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Πτυχιούχος Φιλολογίας και Νομικής
Έπίτιμος Έπιθεωρητής Έπουργείου Οίκον/κών

ΤΡΙΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

1) ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλλη- νικῶν ὠφελοῖντο λόγων»¹

Ἡ προσέγγισι τῶν ἱστορικῶν προσώπων καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ ἀξιολό-
γησί τους ἢ κάποιου ἔργου αὐτῶν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνεται μὲ σύγχρο-
νους -ισμοὺς καὶ μὲ ὅποιαδήποτε τοῦ συρμοῦ πολιτικά ἢ μὴ ἰδεολογήματα,
οὔτε εἶναι λογικὸ νὰ ἐξετάζωνται ἀποκομμένα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἔδρασαν
καὶ ἴσως ἐμεγαλοῦρησαν ἢ ἀντιστρόφως ἔθυσαν καὶ ἀπώλεσαν. Ἐξ ἄλλου
οἱ προσωπικὲς ἐρμηνευτικὲς ἐνοράσεις γιὰ μιὰ ἐποχὴ καὶ γιὰ μερικὲς ση-
μαντικὲς φυσιογνωμίαις τῆς οὔτε παπικὸ ἀλάθητο περιέχουν οὔτε ἐπιστημο-
νικὴ ἱστορικὴ μέθοδο συνιστοῦν, γιὰτι χωρὶς τεκμηρίωσι ὅποιαδήποτε
ὠραιόλογη διατύπωσι μὲ κουλτουριάρικη ἀσάφεια καὶ μεγαλοστομία καὶ μὲ
ὑψηλόφρονες καὶ αἰθεροβάμονες ἀλλ' ἄοριστόλογες διανθίσεις μόνον ἐντυ-
πωσιάζει τοὺς ἀδαιεῖς σὰ φτηνὴ ρητορεία καὶ δὲν στοιχειοθετεῖ μιὰ σοβαρὴ
ἐπιστημονικὴ σύλληψι καὶ συγγραφὴ, πολὺ περισσότερο ὅταν ὁ γράφων
εἶναι δέσμος ἢ φοβᾶται νὰ μὴν παρεξηγηθῇ ἀπὸ ὅσους ἔχουν ἤδη ἐκδώσει
ἀνέκκλητα καταδικαστικὴ ἀπόφασι σὲ βάρος τοῦ ἀντικειμένου τῆς μελέτης
του. Ἄς μὴν ἀγνοοῦμε, ὅτι χωρὶς παθιασμένη καὶ ἐξαντλητικὴ ἰχνηλασία
τῶν ἱστορικῶν πηγῶν κυρίως καὶ ἐπικουρικῶς τῶν βοηθημάτων, καὶ τῆς
ἐποχῆς πού ἐξετάζεται καὶ τῶν προγενεστέρων, ἕνας ὠλοκληρωμένος ἱστο-
ρικὸς ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σίγουρος, ὅτι κατώρθωσε νὰ συνθέσῃ καὶ
νὰ τεκμηριώσῃ μιὰ πιστὴ καὶ μὲ κάποια πληρότητα σκιαγραφία γιὰ μιὰ
ἐποχὴ ἢ γιὰ ἕνα ἱστορικὸ πρόσωπο, ὅταν μάλιστα δὲν εἶναι ἐξειδικευμένος
καὶ σὲ ἐπὶ μέρους ἐπιστημονικοὺς τομεῖς. Θέλω δηλ. νὰ τονίσω, ὅτι ὁ οἰκο-
νομολόγος π.χ. ἢ ὁ φιλόλογος δὲν ἐπαρκεῖ νὰ κἀνῃ συγχρόνως καὶ τὸν
ἱστορικὸ τῆς οἰκονομίας, ἂν δὲν μελετήσῃ ἐπισταμένα καὶ σὲ βάθος ὁλό-
κληρο τὸ πλέγμα τοῦ νομικοῦ καθεστώτος πού ἴσχυε κατὰ τὴν περίοδο τοῦ

παρελθόντος, για την οποία ενδιαφέρεται. Οί οικονομικοί νόμοι της αγοράς δρούν σε μία κοινωνία αυτοτελώς και ανεξάρτητα από κάθε νομική επιταγή, αλλά παραλλήλως ελέγχονται και τιθασεύονται από τις υπάρχουσες νομικές επιταγές που υπαγορεύουν και περιορίζουν την οικονομική συμπεριφορά. Καμμιά πολιτεία, ανεξαρτήτως βαθμού εξέλιξης και ανέλιξης, δεν επιτρέπει την ανεξέλεγκτη συμπεριφορά των μελών της, ό,τι και αν ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν, αλλά και οι ξευπνοί εκπρόσωποι μιάς πολιτείας, όταν δεν αφήνουν να υποταχθή ή ευφύια των σε στιγμιαίες εγωιστικές παρορμήσεις και ανευθύνους συμβούλους και όταν δεν επιτρέπουν παρεκκλίσεις ή ανατροπές σε μιά νουνεχή πολιτική συμπεριφορά, δεν άγνωσούν και τους έξωκοινοβουλευτικούς ήγέτες, και μάλιστα τους θρησκευτικούς, ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού.

«Όμιλία»² ή πραγματεία, κήρυγμα γραπτό ή διδασκαλία επιστολικής μορφής, ή συγγραφή αυτή του Μεγάλου Βασιλείου (330-378 μ.Χ.) είναι περισπούδαση. Ένθυμίζει ό τίτλος της ένα λίγο παρόμοιο τίτλο ενός έργου του Πλουτάρχου³. Η άρχή της πραγματείας του μεγάλου Βασιλείου είναι ή εξής:

«Πολλά με τά παρακαλοούντά έστι ξυμβουλευσαι ύμιν, ώ παιδες, ά βέλτιστα είναι κρίνω και ά ξυνοίσειν ύμιν έλομένους πεπίστευκα...» (παρ. α' -173D), πολλά δηλ. είναι εκείνα που με παρακινούν, παιδιά μου, για να σάς συμβουλευσω όσα κρίνω ότι είναι άριστα και όσα έχω πιστέψει ότι σάς συμφέρει, εάν τά προτιμήσετε. Καί τελειώνει:

«...τούς όρθώς έχοντας των λογισμών άποφεύγοντες» (παρ. κζ' -185A), δηλ. εϋχεται στο τέλος να μήν άποφεύγουν και ν' άκοϋν αυτούς που σκέπτονται όρθά.

Άπευθύνεται τυπικά προς άνεψιούς του ή άπλως συγγενείς, αλλά κυρίως προς όλους τους νέους⁴, οί όποιοι έσπούδαζαν τότε οί περισσότεροι, μετά την άνασταλτική παρέμβασι του «άποστάτου» αυτοκράτορα Ίουλιανού (361-363 μ.Χ.), όχι σε χριστιανικές φιλοσοφικές σχολές, αλλά σε «έθνικές», στα παλαιά δηλ. σχολεία, στα όποια έδιδάσκοντο τά προχριστιανικά γράμματα, δηλ. ή γνώσι της άρχαίας πολυθείας και φιλοσοφίας, όπως είχε διαμορφωθή μέχρι τότε και από τους νεοπλατωνικούς και τους νεοπυθαγορείους. Άπευθύνεται όμως και στους νέους, που φοιτούσαν σε χριστιανικά σχολεία, και στους διδάσκοντας στα ίδια σχολεία, που είχαν συστήσει και συνετήρουν οί κατά τόπους Έκκλησίες, καθώς και σε όσους έδιδάσκοντο στο σπίτι τους με οικοδιδασκάλους.

Α'. Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 4ον ΑΙΩΝΑ

Ποία όμως ήτο ή γενικότερη κατάσταση κατά τή διάρκεια του 4ου αιώνας, κατά τον οποίο όχι μόνο έπετεύχθη ή αναγνώρισι του Χριστιανισμού σάν επίσημης κρατικής θρησκείας, αλλά εξεδηλώθησαν συνάμα και πλείστες διαφορές περι τήν έρμηνείαν βασικών έννοιών, και περι τής φύσεως άκόμη τής θεότητας, τής νέας θρησκείας; Οί διαφορές αυτές ώδήγησαν στις άπειράριθμες και πολυώνυμες θρησκευτικές έτεροδιδασκαλίες, κακοδοξίες και αίρέσεις ήδη από τον 1ον αιώνα⁵, και τον 2ον και τον 3ον (Μοντανιστών⁶, Σαβελλιανών, Μανιχαίων, Έρμογένους, Τατιανού, Βήρωνος και Ήλικος, Παύλου του Σαμοσατέως, Θεοδότου του Σκυτέως κλπ.), με βασικότερη έξ αυτών και πλέον επικίνδυνη, των άρχων όμως του 4ου αι., των Άρειανών. Οί συνέπειες γνωστές, όπως άκριβώς τις είχε προβλέψει και περιγράψει περιληπτικώς ο Άπόστολος Παύλος: ζητήσεις άπαιδευτοι και μωραί, λογομαχίαι, διχοστασίαι και σκάνδαλα, «έξ ών φθόνος, έρις, βλασφημίαι, ύπόνοιαι πονηραί, παραδιατριβαί διεφθαρμένων ανθρώπων τον νούν και άπεστερημένων τής άληθείας»⁷. Και όχι μόνον. Ή Ίστορία συνεπλήρωσε άτυχώς πλείοτερα: συκοφαντίες και διαβολές, ταλαιπωρίες και έξορίες, φόνοι, δάκρυα και αίμα⁸. Ζητήσεις⁹ λοιπόν και συζητήσεις και διχοστασίες, που κατέληξαν όμως σε έρμηνευτικές έπεξηγήσεις και διασαφήσεις, μετά από συνοδικές *dijudicationes*-διαγνώσεις¹⁰, κάποιων διδαχών τής χριστιανικής φιλοσοφίας, ή όποία άνεδείχθη ή πιό πολύτιμη και μεγαλύτερη κατάκτησι του ανθρώπινου πνεύματος, είτε αναγνωρίζει κανείς τή θεοπνευστία της είτε όχι. Το τίμημα βαρύ, όπως μεγάλοι πόνοι πάντοτε συνοδεύουν κάθε γεννοβόλημα μεγάλων ιστορικών κατορθωμάτων και προπαντός πνευματικών άριστευμάτων.

Άπαντες οί διάδοχοι του μεγάλου Κωνσταντίνου (306-337, αλλά από το 324 κέξ. μονοκράτωρ)¹¹ δέν έφήρμοσαν τή θρησκευτική πολιτική του. Ο υίός του Κωνσταντίος Β΄ (337-361)¹², δεισιδαίμων και άσταθής στις πεποιθήσεις του, «πάντα ραδίως πειθόμενος» στους βυσσοδομοούντας «παραδυναστεύοντας», έχων, όπως γράφει ο άγιος Θεοδώρητος Κύρ(ρ)ου, «εΰριπον τήν γνώμην, καθάπερ καλάμους ύπ' άνέμων εναντίων τήδε κάκεισε κλινομένοις προσεικνύαν», γενόμενος χριστιανός έλάχιστα πρό του θανάτου του, δέν κατεδίωξε καιρίως τήν ειδωλολατρεία, ή όποία διετηρείτο, άν και το 341 εξέδωκε νόμους, με τους όποιους άπηγορεύοντο οί θυσίες και διετάσseto ή κατάλυσι των ναών τής άρχαίας θρησκείας. Έστράφη με μανία κατά τής μαγείας και τής μαντικής, έπέδειξε όμως εϋνοϊαν προστατεύσας τους Άρειανούς, αυτήν «τήν αίρετικήν εισδεξάμενος νόσον», με άποτέλεσμα λόγω τής προκλητικότητας και των βιαιοτή-

των αὐτῶν νὰ προκληθοῦν ἐπανειλημμένως πολλές ταραχές στὶς μεγάλες κυρίως πόλεις τῆς Ἀνατολῆς (τὴν Ἀντιόχεια, τὴν Ἀλεξάνδρεια κλπ.) καὶ σὲ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολι. Οἱ διωγμοί, ποὺ ἐπικολούθησαν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων καὶ τοῦ ἀτρομήτου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων καταδίκες σὲ θάνατο, συγκρινόμενες μὲ ἐκείνες τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ, ἴσως καὶ χειρότερες, σφραγίζουν τὴν ἐποχὴ του¹³. Οἱ τρεῖς ἐπόμενοι αὐτοκράτορες, οἱ Φλάβιοι, δηλ. ὁ Φλάβιος Κλαύδιος Ἰουλιανός, ὁ περίπυστος ἀποστάτης (361-363)¹⁴, ὁ Φλάβιος Κλαύδιος Ἰοβιανός (363-364) καὶ ὁ Φλάβιος Οὐάλης (364-378), ὁ συνάρχων στὴν Ἀνατολή, ὑπῆρξαν ἢ Ἀρειανισταὶ ἢ εὐνοοῦσαν τὸν Ἀρειανισμόν.

Ὁ Ἰοβιανός (ἐλληνιστὶ Ἰωβιανός, ἐκ τοῦ Ἰώβ;) καὶ οἱ σύμβουλοί του φαίνεται πὼς δὲν εἶχαν ξεκάθαρες θρησκευτικὲς πεποιθήσεις, γιατί κατὰ τὴν ὀλιγοχρόνια διακυβέρνησί του περιορίστηκε στὴν κατάργησι τῶν διαταγμάτων τοῦ Ἰουλιανοῦ ποὺ εὐνοοῦσαν καὶ ἄφηναν ἀνεξέλεγκτη τὴν εἰδωλολατρεία, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων ποὺ ἐστρέφοντο ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ἐπέτρεψε ὅμως τὴν ἐλεύθερη χρῆσι τῶν ἐθνικῶν ναῶν. Κανένα μέτρο δὲν ἔλαβε κατὰ τῶν Ἀρειανῶν¹⁵. Ἴσως μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε πὼς καθιέρωσε μιὰ μορφή γενικῆς ἀνεξιθρησκείας¹⁶, μὲ διάταγμα ὅμως τοῦ Μαΐου τοῦ 364 μ.Χ. στὸ ὁποῖο φέρονται αὐτοκράτορες οἱ Οὐαλεντιανός καὶ Οὐάλης καὶ ὑπατος ὁ «divinus Ionianus», ὁ θεῖος Ἰοβιανός, ἐνδιαφέρθησαν γιὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ «τοὺς ἐν ἀνάγκῃ διατελοῦντας» Χριστιανοὺς, «quibus verus cultus est», στοὺς ὁποίους δηλ. ὑπῆρχε «ἡ ἀληθὴς λατρεία»¹⁷. Πιστεύω ὅτι ὑπονοοῦνται οἱ ὀρθόδοξοι. Ἔχουμε λοιπὸν μιὰ κοινωνικὴ μέριμνα ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν. Ὁ ἐπίσκοπος Κύρου Θεοδώρητος στὴν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία» του¹⁸ γράφει ὅτι τὰ στρατεύματα ποὺ ἀνέβασαν στὸ θρόνον τὸν Ἰοβιανό, ἦσαν «μαθήμασιν εὐσεβέσι συντεθραμμένα», δηλ. χριστιανικά, καὶ ὅτι μόλις ὁ βασιλεὺς εἰσηλθε στὰ ρωμαϊκὰ ἐδάφη, ἐπιστρέφων, μετὰ τὴ σύναψι τῆς 30ετοῦς εἰρήνης, ἐκ τῆς Περσίας, στὴν ὁποία εἶχε εἰσβάλει ὡς ἀρχιστράτηγος, ἐξέδωκε ἀμέσως νόμο γιὰ νὰ ἐπανεέλθουν ἐκ τῆς ἐξορίας οἱ Ἐπίσκοποι καὶ ν' ἀποδοθοῦν οἱ ἐκκλησίες στοὺς διαφυλάσσοντας «ἀκήρατον τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν», δηλ. στοὺς Ὄρθοδόξους (καὶ ὄχι στοὺς Ἀρειανοὺς ἐπομένως). Μὲ νόμο ἐπίσης ἐπανεφέρε τὰ πρὸς τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν σιτηρέσια, ποὺ εἶχε χορηγήσει ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὑπῆρχε τότε λιμός, ὥρισε νὰ δοθῆ, ὡς πρώτη παροχὴ (:), τὸ τρίτημόριο, δηλ. τὸ ἓνα τρίτο.

Ὁ Οὐάλης, «ὁ χριστομάχος», ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός¹⁹, πιστεύων στὸν Ἀρειανισμό, προκάλεσε τόσο τοὺς Ὄρθοδόξους, ὥστε νὰ βοηθήσουν σημαντικὰ τὸν ἀποστάτη στρατηγὸ

Προκόπιο²⁰, ὁ ὁποῖος ἀναγορεύτηκε αὐτοκράτορας καὶ παραλίγο νὰ καταλάβῃ τὸ θρόνο τὸ 365. Ὁ νικητὴς Οὐάλης δὲν ἐπέδειξε ὑπερβολικὴ αὐστηρότητα ἐναντι τῶν Ὁρθοδόξων, ἀνέχθηκε τὸν ἔθνισμὸ, ἐφέρθη μὲ ἐπιείκεια πρὸς τὸν μέγα Βασίλειο, ἐξώρισε ὁμῶς καὶ πάλι τὸν μέγαν Ἀθανάσιο (τὸ 366), τοῦ ὁποῖου τὴν ἐπιστροφή στὸν θρόνο ἐπέτρεψε μετὰ ἀπὸ λίγο διάστημα. Ὁ ἐπιφανὴς ἱστορικὸς τοῦ 5ου αἰ. πρεσβύτερος Παῦλος Οἰσίου ἀναφέρει «quomodo Christianos punierit Valens imperator», δηλ. τίνι τρόπῳ ἐτιμώρησε τοὺς Χριστιανοὺς ὁ Οὐάλης²¹.

Ὁ Ἰουλιανὸς μεταστραφείς εὐθέως στὴν εἰδωλολατρεία, «ἐπὶ τὸ ἐλληνίζειν ἀποκλίνας» ὡς «ρεμβώδης», διέταξε τὸ ἀνοιγμὰ τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν καὶ ὁ ἴδιος προέβαινε σὲ δημόσιες θυσίες, ἀφαίρεσε συνάμα ὅσα πρόνομια εἶχε ἀναγνωρίσει στοὺς πιστοὺς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁ μέγας Κωνσταντῖνος. Ἐξανάγκασε τοὺς χριστιανοὺς νὰ θυσιάξουν στὰ εἰδῶλα, ἀρχικὰ μὲ κολακείες καὶ ὑποσχέσεις γιὰ ἀξιώματα καὶ χρηματικὲς δωρεές, ὅταν ὁμῶς ἀντιμετώπιζε τὴν ἐμμονὴ στὴν πίστι καὶ τὴν ἄρνησι, ἐπέβαλε χρηματικὲς τιμωρίες ἀναλόγως τῆς περιουσίας τοῦ ἀρνούμενου, γιὰτί στόχος του ἦτο καὶ ὁ χρηματισμὸς, τὸν ὁποῖον ἐπέτυχε καὶ ἔγινε πράγματι πλούσιος «ἐκ τῆς ἀδίκου συλλογῆς ἀδίκων χρημάτων», καίτοι προεβάλλετο ὡς πρόφασις ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος. Οὔτε ἐμπόδισε τοὺς ἐπαρχιακοὺς διοικητὰς του, moderatores ἢ rectores, ὁ Ἰουλιανὸς νὰ χρηματίζονται σὲ βάρος τῶν χριστιανῶν, τοὺς ὁποῖους ὑπέβαλλον καὶ σὲ σωματικὲς τιμωρίες. Στὰ παράπονά των ἀπαντοῦσε εἰρωνικὰ: παράγγελμα τοῦ θεοῦ σας εἶναι νὰ ὑπομένετε κακῶς πάσχοντες. Δὲν εἶναι ἀνεύθυνος καὶ οὐσιαστικῶς αὐτὸς ἐνέπνευσε τοὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων, ἱκανὸς ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ἐμαρτύρησε²². Δὲν ἤθελε νὰ κηρύξη φανερά διωγμοὺς ἀπὸ ὑπολογισμὸ καὶ φθόνου, γιὰ νὰ μὴ δώσῃ τὴν εὐκαιρία στοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀναγνωρίσουν καὶ πάλι, βασανιζόμενοι, τὴν πίστι των στὸν Χριστὸν καὶ λάβουν τὸν «Στέφανον τοῦ Μαρτυρίου». Ὁ ἴδιος ὁμῶς «ἐκνοφῶρει τὸν κατὰ Χριστιανῶν φανερόν διωγμόν»²³. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του οἱ εἰδωλολάτρες δὲν περιορίσθησαν στὸ νὰ τελοῦν στοὺς ναοὺς των τελετὲς καὶ θυσίες, ἀλλὰ ἐξήρχοντο στοὺς δρόμους «κορυβαντιῶντες καὶ λοιδοροῦντες καὶ βωμολοχοῦντες κατὰ τῶν χριστιανῶν». Ἦτο ἐπομένο ὁ χριστιανικὸς λαὸς ν' ἀντιδράσῃ, μὴ ἀνεχόμενος καὶ μὴ ὑποφέρων τις προκλήσεις αὐτὲς καὶ τις ἐναντίον του εἰδωλολατρικὲς βλασφημίες. Ἀντελοιδοροῦν. Συμπλοκὲς ἐπακολουθοῦσαν, ὅποτε οἱ εἰδωλολάτρες, γνωρίζοντες ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁλόκληρη ἡ κρατικὴ μηχανή, ὑπέικουσα στίς ἐντολές του, ἦσαν εὐνοϊκοὶ πρὸς αὐτοὺς, ἐπετίθεντο μὲ λύσσα κατὰ τῶν χριστιανῶν «ἐπιφέροντες ἀνηκέστους πληγὰς», ὅπως γράφει ὁ ἐπίσκοπος Κύρου Θεοδώρητος (386-458 ἢ 395-460 μ.Χ. περ.), ὁ ὁποῖος ὡς σοφὸς ἱστορικὸς, ἐγγύτερος πρὸς τὰ γεγονότα καὶ συνεπῶς δυνάμενος κατὰ τὴν νεότητά του νὰ εἶχε λάβει πλη-

ροφορίες έξ ανθρώπων, πού ἐγνώριζαν «ιδίους ὀφθαλμοῖς καὶ ὠσί» ὅσα ὑπέστησαν οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ, ὀρθῶς ἐρμήνευσε, ὅτι ὁ παμμίαρος ἐκεῖνος βασιλεὺς «τοὺς δῆμους κατ' ἀλλήλων ἐξέμηνε», δηλ. ἡ κρατική ἐξουσία εἶχε φέρει ἀντιμέτωπο καὶ διήγειρε καὶ ἐξήγειρε τὸ λαό, «ἐκμανέντα ἐναντίον ἀλλήλων». Εἶναι μία ἀστυνομική μεθοδολογία, στὴν ὁποία καταφεύγουν καὶ τὴν ὁποία ἐφαρμόζουν καὶ σήμερα ἀρκετὰ κράτη, ὅταν στεροῦνται πολιτικῆς εὐελιξίας καὶ εἶναι ἀνίκανα καὶ νὰ προβλέπουν καὶ νὰ χαράσσουν τὰ ἴδια, σὲ γενικὲς γραμμές, τὴν πολιτικὴν συμπεριφορὰν ἢ ὅταν ἀσκοῦν συγκεκαλυμμένως πολιτικὴν πτυγμῆς. Ὁ Ἰουλιανὸς διέταξε καὶ ἐξεδιώχθησαν τοῦ στρατεύματος ὅλοι οἱ χριστιανοί, δηλ. ὅσοι ὠμολόγησαν καὶ ἐπέμειναν ὅτι ἦσαν καὶ παραμένουν χριστιανοί²⁴. Προφητικῶς ὁ μέγας Ἀθανάσιος, καταδιωκόμενος καὶ διαφεύγων, προέβλεψε γιὰ τὸν Ἰουλιανὸν καὶ ἐπιτυχῶς τὸν παρωμοίωσε: «νεφύδριόν ἐστι καὶ παρέρχεται»²⁵. Καὶ πράγματι ἡ βασιλεία του γρήγορα παρῆλθε σὰ μικρὸ νέφος. Γιὰ τὸν αἰφνιδιαστικὸ θάνατό του οἱ χριστιανοὶ τότε ἐπίστευσαν, ὅτι ἐντολῇ τοῦ Σωτῆρος ὁ ἅγιος Μερκούριος προέβη στὸ φόνου του²⁶ καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ θεία φωνὴ προεἶπε τὴ σφαγὴ του στὸν ὁμώνυμο ὄσιον Ἰουλιανόν, πού ἔξει ἀσκούμενος σὲ κάποιον σπήλαιον κοντὰ στὸν Εὐφράτη ποταμό²⁷.

Ὑπενθυμίζουμε λεπτομερέστερα, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς, αὐτὸς ὁ ψυχικὰ ἀνώμαλος καὶ ἀνισόρροπος Ἱεροβοάμ²⁸, κατὰ τὴ σύντομη βασιλεία του, ἀνατρέποντας τὰ πάντα, δὲν ἐξετράπη θραυστομῶν²⁹ μόνο σὲ ἀσύστατες κατηγορίες κατὰ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ἀλλὰ διέβαλε καὶ ὅλα τὰ χριστιανικὰ μυστήρια καὶ ἔθιμα. Λόγιος, σπουδασμένος στὶς ρητορικὲς καὶ φιλοσοφικὲς σχολὲς τῶν Ἀθηνῶν³⁰, δὲν εἶχε ἀνάγκη παλατιανῶν συμβούλων, οὔτε σπουδασμένων «παραδυναστευόντων» ὑποβόλων. Ἐλάβαινε μόνος τὶς ἀποφάσεις του καὶ ἤξερε ὄχι μόνο νὰ τὶς δικαιολογῇ ὑποκριτικὰ, ἀλλὰ καὶ ν' ἀλλάξῃ εὐκόλα τακτικῆ, ν' ἀντικαθιστᾷ τὴν πονηρὴ μειλιχίότητα καὶ ἐπιφανειακὴ μεγαλοψυχία μὲ καίρια χτυπήματα. Ὅπως ἔγραφε γενικὰ σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του (α/α 42) «ὅστις ἕτερα μὲν φρονεῖ, διδάσκει δὲ ἕτερα τοὺς πλησιάζοντας, αὐτὸς ἀπολελεῖσθαι δοκεῖ τοσοῦτω παιδείας, ὅσω καὶ τοῦ χρηστός ἀνὴρ εἶναι», δηλ. «ὅποιος ἄλλα πιστεύει καὶ ἄλλα διδάσκει αὐτοὺς πού τὸν πλησιάζουν (μαθητὲς ἢ ἄλλοι), αὐτὸς φαίνεται ὅτι ἀπέχει τόσο ἀπὸ τὴν παιδεία, ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ νὰ εἶναι χρηστός ἄνθρωπος». Ἦταν ἐπόμενο νὰ ἐπέμβῃ καὶ ἐπενέβῃ καὶ στὴν κρατικὴ ἐκπαίδευσιν δημοσιεύοντας στὶς 17 Ἰουνίου τοῦ 362 μ.Χ. τὸν «περὶ διδασκάλων» νόμο του. Τοῦ ἰδίου σώζεται μιὰ ἄλλη ἐπιστολή³¹, μὲ τὴν ὁποία ἐρμηνεύει καὶ αἰτιολογεῖ ὁ ἴδιος τὸν ἐκπαιδευτικὸ νόμο του, ἕναν ἀπὸ τὰ «φιλόανθρωπα προστάγματα» του, ὅπως ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τοὺς νόμους του (πρβλ. καὶ ἀ/α 52 ἐπιστ.), ἐνῶ ἐκήρυξε οὐσιαστικῶς μὲ

τό νόμο αυτό τό διωγμό κατά τῶν ἐκπαιδευτικῶν πού ἦσαν χριστιανοί, ὅπως καί ἐναντίον ὄλων τῶν χριστιανῶν.

Μέ τή βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἀναγκαία μιὰ περιληπτική οὐσιαστική ἐρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καί ἀποσπασμάτων σχετικῶν ἐξ ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ ἰδίου πρὸς κατανόησι τῆς ὅλης ἀνατρεπτικῆς πολιτικῆς πού καθιέρωσε ὁ Ἰουλιανὸς ἐπαναφέροντας τὴν εἰδωλολατρεία, ἀναφέρουμε ὅτι μὲ τό νόμο αὐτό ἐπετρέπετο τυπικά σέ κάθε νέο, εἴτε χριστιανό εἴτε εἰδωλολάτρη, νά φοιτᾷ στὰ κρατικά σχολεῖα, στὰ ὅποια ἐδιδάσκετο πλέον ἀποκλειστικῶς ἡ εἰδωλολατρεία, ἡ «ὄρθη» καί «βελτίστη ὁδός», ὅπως γράφει ὁ Ἰουλιανός, καί γενικά ἐδιδάσκοντο «τὰ πάτρια», «τὰ ἐξ αἰῶνος ἡμῖν παραδεδομένα»³². Οἱ διδάσκοντες δὲν ἐπετρέπετο ἄλλα νά διδάσκουν καί ἄλλα νά πιστεύουν, δηλ. ἀπηγορεύετο νά ἦσαν χριστιανοί ἐπαινοῦντες ὡς «παμπόνηροι» ὅσα ἐπίστευαν «φαῦλα», δηλ. τὴν πολυθεϊάν. Ἐπρεπε λοιπὸν οἱ «ἐπαγγελλόμενοι διδάσκειν» ρήτορες, γραμματικοὶ καί «ἔτι πλέον» οἱ σοφιστές, οἱ ἐπαγγελματίες δάσκαλοι, νά εἶναι εἰλικρινεῖς καί νά μὴ φέρνουν μέσα στὴν ψυχὴ τους ἄλλα «δοξάσματα», τὰ ὅποια δημοσίως στὴ διδασκαλία τους ὑπεχρεοῦντο νά κατηγοροῦν. Ἰδιαίτερα οἱ σοφιστές, πού ἰσχυρίζονται ὅτι διδάσκουν εἰδικὰ τὴν «πολιτικὴ φιλοσοφία», πρέπει νά εἶναι διδάσκαλοι ὄχι μόνο λέξεων ἀλλὰ συνάμα καί τῆς ἠθικῆς. Χαρακτηρίζεται στὴν ἴδια ἐπιστολῇ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀνεπίτρεπτο, «ἄτοπο», νά διδάσκεται ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Δημοσθένης, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Λυσίας, πού ἐπίστευαν στοὺς θεοὺς σὰν προστάτες «πάσης παιδείας», καί παραλλήλως «ἀτιμάζειν τοὺς ὑπ' αὐτῶν τιμηθέντας θεοὺς». Δὲν ἐπιβάλλει, ὅπως γράφει ὑποκριτικά, τὴν ἀλλαξοπιστία τῶν χριστιανῶν δασκάλων, ἀλλὰ «ἐπιτρέπει» τὴν ἐπιλογὴ ἢ νά παύσουν νά διδάσκουν ὅσα δὲν θεωροῦν «σπουδαῖα», δηλ. τὰ πολυθεϊστικά διδάγματα, ἢ νά ἐξακολουθήσουν τὴ διδασκαλία, ἀφοῦ διακηρύξουν πρῶτα στοὺς μαθητές των, κάνοντας δηλ. αὐτοκριτικὴ καί προφορικὴ δήλωσι μετανοίας δημοσίως ἐξευτελιζόμενοι, ὅτι ἀπὸ ἀσέβεια, ἄνοια καί πλάνη, αἰσχροκερδέστατα μισθαροῦντες, κατηγορήσαν ὅσους ἀρχαίους συγγραφεῖς εἶχαν ἐρμηνεύσει. Περαιτέρω γράφει ὅτι πρὸ τῆς δικῆς του θρησκευτικῆς μεταβολῆς καί πολιτικῆς, πού ἐπέβαλε τὴν εἰδωλολατρεία μὲ τὴν «ἐλευθερία» πού «ἔδοσαν οἱ θεοί», ἀπεκρῦπτοντο ἀπὸ φόβο οἱ ἀληθέστατες «ὑπὲρ τῶν θεῶν δόξαι», δηλ. οἱ πολυθεϊστικὲς πεποιθήσεις. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ, μνημεῖο διοικητικῆς καί κρατικῆς ὑποκρισίας καί διαστροφῆς τῆς πραγματικότητος, γιὰ νά καλύψῃ τὴν ἀνάληπτη καί ἀπόλυτη αὐθαιρεσία, στὴ συνέχεια, μετὰ τὴν παραπάνω διαζευκτικὴ καί διλημματικὴ ἐπιλογὴ, ἐπιτάσσει εὐθέως μὲ ἓνα «ζηλοῦτωςαν αὐτῶν πρῶτον τὴν εἰς τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν», ὅτι ὅλοι οἱ δάσκαλοι (προστακτικῶς) πρέπει νά γίνουν μὲ ζῆλο εὐσεβεῖς πρὸς τοὺς θε-

ούς, ειλικρινεῖς εἰδωλολάτρες, ἄλλως νὰ φύγουν καὶ νὰ πᾶνε στὶς χριστιανικὲς Ἐκκλησίες, «τῶν ἐχθίστων Γαλιλαίων»³³, γιὰ νὰ ἐξηγήσουν, εἰρωνικῶς, τὸν Ματθαῖο καὶ Λουκᾶ, δηλ. τὰ χριστιανικὰ Εὐαγγέλια. Τελικῶς συνιστᾶ ὅτι πρέπει νὰ διδάσκωνται καὶ ὄχι νὰ τιμωροῦνται οἱ «ἀνόητοι», ἐννοῶν τοὺς χριστιανούς, τοὺς ὁποίους ἐπίσης ἀποκαλεῖ «πανουργοὺς ἀνθρώπους»³⁴ καὶ «πεπλανημένους», «ἐν ἀγνοίᾳ μᾶλλον ἢ γνῶμῃ», ἐξαπατουμένους ἀπὸ τοὺς «κληρικούς», οἱ ὅποιοι προηγουμένως, ἐπὶ μεγάλου Κωνσταντίνου προφανῶς καὶ Κωνσταντίου, ἐδυνάστευαν καὶ τυραννοῦσαν δικάζοντες καὶ σφετεριζόμενοι ξένες κληρονομίες (τῶν εἰδωλολατρῶν) καὶ τὰ πάντα³⁵. Οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουλιανοῦ εἶναι ὅλοι φτηνὲς προφάσεις, καθ' ὅσον οἱ «ἀνόητοι» εὐκόλως μὲν πλανῶνται, ἀλλ' ἀποκλείεται νὰ εἶναι πανουργοί. Ἐπαναλαμβάνων στὴ συνέχεια τὶς παραινέσεις του, ἐπειδὴ οἱ εἰδωλολάτρες εἶχαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας του ἐκτραπῆ σὲ ἀρπαγὲς καὶ βαναυσότητες κατὰ τῶν χριστιανῶν (πλείστοι ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐβασανίσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν καὶ ἔγιναν «μάρτυρες τῆς πίστεως», ὅπως προαναφέραμεν), συμβουλεύει αὐτοὺς νὰ μὴν ἀδικοῦν «τῶν Γαλιλαίων» τὰ πλήθη, οὔτε νὰ ἐπιτίθενται κατ' αὐτῶν, οὔτε νὰ τὰ βρίζουν, καὶ ὅτι πρέπει «λόγῳ πείθεσθαι καὶ διδάσκεσθαι τοὺς ἀνθρώπους, οὐ πληγαῖς οὐδὲ ὕβρεσιν οὐδὲ αἰκισμῶ τοῦ σώματος». Συμπληρώνει τὶς συμβουλές του πρὸς ὅλους, χριστιανούς καὶ εἰδωλολάτρες, συνιστῶν ὁμόνοια καὶ κατάργησι τῶν ἀντιθέσεων καὶ παρανομιῶν. Ἀπευθυνόμενος μὲ ἄλλη ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν Βόστρον τῆς Ἀραβίας προσπαθεῖ τεχνήντως νὰ προκαλέσῃ ρῆξι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ αὐτόθι χριστιανικοῦ ἱερατείου καὶ τοὺς παροτρύνει νὰ μὴν παρανομοῦν σὲ βάρος τῶν εἰδωλολατρῶν, ποὺ ἦσαν στὰ Βόστρα ἰσάριθμοι καὶ ποὺ ὀρθῶς καὶ δικαίως³⁶ λατρεύουν τοὺς θεοὺς κατὰ τὰ πατροπαράδοτα. Αὐτὴ ἦταν ἡ ὑπὸ τοῦ χριστιανομάχου³⁷ Ἰουλιανοῦ αἰτιολόγησι τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ νόμου του, οὐσιαστικῶς ἀπολογητικὴ, παραπλανητικὴ, ἀλλὰ καὶ ἀνειλικρινῆς, ἀφοῦ πολλὰ ἀποσιωπᾶ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ διέσωσαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ τοῦ Ε' αἰῶνος μ.Χ. Σωκράτης ὁ σχολαστικὸς (380-439)³⁸ καὶ Ἑρμείας ὁ Σωζομενὸς ἢ Σωζόμενος (†446-450)³⁹, οἱ ὅποιοι γράφουν ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἐμπόδιζε τοὺς Χριστιανούς «καὶ τοῦ μετέρχεσθαι τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν», δηλ. νὰ διδάσκουν τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς, καὶ νὰ διεκδικοῦν καὶ νὰ λαμβάνουν θέσεις δικαστοῦ ἢ ἄρχοντος ἢ δημοσίου ὑπαλλήλου. «Φθονῶν τὴν ἰσοπολιτείαν» ἀπηγόρευε συνάμα νὰ μετέχουν σὲ συλλόγους καὶ ν' ἀσκοῦν ἐμπόριο. Ἐπίσης ἀπηγόρευε νὰ ἀσκήσουν τὴν τέχνη τους, καὶ συνεπῶς κατεδικάζοντο σὲ ἀνεργία καὶ πείνα ὅσοι χριστιανοὶ δὲν ἤρνοῦντο τὴν πίστι τους⁴⁰. Δὲν ἐπέτρεπε ἀκόμη στοὺς Χριστιανούς νὰ διδάσκωνται αὐτοὶ καὶ τὰ παιδιά τους τοὺς

Ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς καὶ γενικὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, οὔτε νὰ εἶναι μαθητὲς δασκάλων (εἰδωλολατρῶν) ποὺ ἐδίδασκαν τὴν ἑλληνικὴ παιδεία⁴¹.

Ὁ νόμος αὐτὸς κατετάραξε τοὺς χριστιανούς, γιατί ἐστόχευε σαφῶς νὰ μὴν μποροῦν, «μὴ ἀκονώμενοι τὴν γλῶτταν», νὰ ἀντιμετωπίζουσαν ἐπιτυχῶς καὶ ἀντικρούουσαν ἐπαρκῶς «τοὺς διαλεκτικούς τῶν Ἑλλήνων», ὅσους δηλ. ἐκ τῶν εἰδωλολατρῶν ἦσαν ἱκανοὶ στὴ διαλεκτικὴ, τοὺς ρήτορες καὶ σοφιστὲς, καὶ ἐμάχοντο μὲ τοὺς σοφιστικὸς ἰσχυρισμοὺς τῶν τὸν χριστιανισμό. Ἐνα πρᾶγμα προβάλλει ἀναμφισβητήτως ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἰουλιανοῦ, κατὰ σύστημα ἐπιδεικτικὲς ἑνὸς ἐπεικουῦς δῆθεν, ἀντικειμενικοῦ καὶ φιλαγάθου αὐτοκρατορικοῦ πνεύματος, ὅτι ἐπιβεβαιοῦν τὶς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ τοὺς βασανισμοὺς τῶν, καθὼς καὶ τὴν περιουσιακὴ ἀπογύμνωσί τῶν. Ἐβάπτιζε τὶς διαταγὲς του ὡς παραινέσεις, ἀναληθῶς ἰσχυρίζετο ὅτι οὐδεὶς ἄκων ἐσύρετο στοὺς εἰδωλολατρικὸς βωμοὺς γιὰ νὰ θυσιάσῃ, ἐχαρκτηρίζε τὴν ἄμυνα τῶν χριστιανῶν κατὰ τὶς ἐπιθέσεις τῶν εἰδωλολατρῶν ὡς στάσι καὶ ἔθεώρει ὑπευθύνους τοὺς κατὰ τὸπους ἐπισκόπους καὶ τὸν κληρο. Ἐπέβαλε ἀκόμη νὰ γίνωνται οἱ κηδεῖες μετὰ τὴ δύσι τοῦ ἡλίου καὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς του. Ἄς ἐπιστρέψωμεν ὁμως στὴν εὐσύνοπτη ἀνάλυσι τοῦ τόσο σημαντικοῦ αὐτοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου Βασιλείου γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν ἑλληνοχριστιανικὴ ἀγωγή.

Β' ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΛΥΣΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Στὸ πρὸς τοὺς νέους παραινετικὸ ἔργο του ὁ μέγας Βασίλειος προτρέπει τοὺς νέους «τὸν ὀρθὸν λόγον ἡγεμόνα ποιείσθαι τοῦ βίου» (183E) καὶ τὸν «ἄριστον βίον ἕκαστος νὰ προαιρεῖται», νὰ προτιμᾷ, χωρὶς ν' ἀποφεύγῃ τὰ «χαλεπὰ καὶ πόνου δεόμενα», ὅσα δηλ. εἶναι δύσκολα καὶ ἀπαιτοῦν κοπιώδη ἐργασία καὶ ταλαιπωρίες ἀκόμη, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ τὰ «ἐφόδια γιὰ τὴν αἰωνιότητα τῆς ἀθάνατης ψυχῆς» (184D). Οἱ Χριστιανοί, ὀρίζει, δὲν θαυμάζουμε οὔτε τὴν περιφάνεια τῶν προγόνων, οὔτε τὴ σωματικὴ δύναμι, οὔτε τὴν ὀμορφιά, οὔτε τὸ μεγαλεῖο τοῦ παραστήματος, οὔτε τὶς τιμὲς ποὺ προσφέρουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, οὔτε αὐτὸ τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα, οὔτε ὅτιδήποτε ἄλλο σπουδαῖο ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ εἰπῇ κάποιος, ἀλλὰ οὔτε κρῖνουμε ἄξιο γιὰ νὰ τὸ εὐχηθοῦμε νὰ γίνῃ ἢ θαυμάζουμε αὐτοὺς ποὺ τὰ ἔχουν. Ἀλλὰ γεμάτοι ἐλπίδες προχωροῦμε πιὸ μακριὰ καὶ προετοιμαζόμεθα πρᾶττοντες τὰ πάντα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουμε μιὰν ἄλλη ζωὴ, τὴ μέλλουσα (γ' -174 B-C). «Τὰ ἔξωθεν τοῦ Χριστιανισμοῦ παιδεύματα» δὲν πρέπει ὅλα νὰ τὰ παραδεχόμεθα, δηλ. τὴν ἐξωχριστιανικὴ γενικὰ διδασκαλία, ἀλλὰ ὅσα εἶναι χρήσιμα καὶ τρέφουν τὴν ψυχὴ (179E,184B), γιατί εἶναι φυσικό, ὅταν

ἀκοῦμε διεφθαρμένες μελωδίες, νὰ γεννιῶνται ἀπὸ τέτοιου εἴδους μουσικὴ «ἔκγονα πάθη ἀνελευθερίας» καὶ ἐξευτελισμοῦ (182A). Νὰ μὴν κυνηγοῦν τὶς ἡδονές τῆς ἀφῆς καὶ τῆς γεύσεως, ποὺ καταναγκάζουν τοὺς κυνηγοὺς αὐτῶν τῶν ἡδονῶν νὰ ζοῦν σάν τὰ κτήνη ἔρμαια τῆς κοιλιᾶς τῶν καὶ «τῶν ὑπ' αὐτὴν» (182C) καὶ μὲ μιὰ λέξι νὰ παραβλέπουν ἀδιαφοροῦντες γιὰ τὸ σῶμα ὅσοι δὲν θέλουν νὰ καταχωθοῦν μέσα στὶς ἡδονές σάν σὲ βόρβορο. Γενικά, τόσο μόνο νὰ φροντίζουν τὸ σῶμα, ὅσο ὑπηρετεῖ καὶ βοηθάει μιὰ φιλοσοφημένη ζωὴ. Αὐτὰ τὰ λόγια ὁμοιάζουν μὲ ὅσα γράφει ὁ ἀπόστολος Παῦλος⁴², ποὺ παροτρύνει νὰ μὴν ἔχουμε καμμιά φροντίδα γιὰ τὸ σῶμα «εἰς ἐπιθυμιῶν ἀφορμὴν». Ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ἀπὸ ὅλους «τιμιωτέρα» τοῦ σώματος (174D) καὶ γιὰ τὴν ἄλλη ζωὴ ἐκπαιδεύεται ἀπὸ τοὺς «ἱεροὺς λόγους», δηλ. τὶς ἅγιες Γραφές, «δι' ἀπορρήτων», μὲ μυστηριώδεις διδασκαλίες. Ἀπαιτεῖται ὅμως νὰ προγυμναζώμεθα ἐπικοινωνοῦντες μὲ τὰ διδάγματα τῶν ποιητῶν καὶ λογοποιῶν καὶ ρητόρων, ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐφ' ὅσον προκύψει κάποια ὠφέλεια στὴν «τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν» (175A). Αὐτὰ τὰ «ἐκ τῶν ἔξω» διδάγματα-μαθήματα «τῆς θύραθεν σοφίας», τῆς κοσμικῆς, τῆς ἐξωχριστιανικῆς, ποὺ θὰ καταστήσουν «ἀνέκπλυτον», ἀνεξάλειπτη δηλ. στὸν ἅπαντα χρόνον τὴν περὶ τοῦ καλοῦ γνώμη μας, θὰ μᾶς βοηθήσουν γιὰ νὰ «ἐπακούσωμεν τῶν ἀπορρήτων παιδευμάτων», ποὺ εἶναι «θεῖα παιδεύματα». Μόνον ἔτσι «οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς» τὰ ἔξωθεν ταῦτα, δὲν θὰ εἶναι ἄχρηστα γιὰ τὴν ψυχὴ μας τὰ ἐκτὸς τοῦ χριστιανισμοῦ μαθήματα (175 D). Ἀλλὰ κανόνας ἀπαράβατος «μὴ πᾶσιν προσέχειν τὸν νοῦν», ὄχι σὲ ὅλα νὰ προσέχη τὸ μυαλό μας, ἀλλὰ νὰ ἀγαπᾶμε τὶς πράξεις καὶ τοὺς λόγους τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν καὶ νὰ προσπαθοῦμε νὰ τοὺς μιμηθοῦμε, συνάμα νὰ κλείνουμε τὰ αὐτιά καὶ ν' ἀποφεύγουμε κάθε μίμησι, ὅταν διηγοῦνται πράξεις «μοχθηρῶν ἀνδρῶν». «Πάση φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητέον», μὲ κάθε προστασία καὶ φροντίδα νὰ διαφυλάξουμε τὴν ψυχὴ μας. Νὰ μὴ μιμούμεθα «τὴν περὶ τὸ ψεύδεσθαι τέχνην τῶν ρητόρων» (176B). Νὰ καρπούμεθα τὰ χρήσιμα καὶ νὰ προφυλασσώμεθα ἀπὸ τὰ βλαβερά, ὅπως ἀποφεύγουμε τὰ ἀγκάθια, ὅταν κόβουμε ἀπὸ τὴ ροδωνιὰ τὸ ἄνθος (176C). Μόνον ὅσα ἔχουν στενὴ σχέση μὲ τὴν ἀλήθεια νὰ κρατᾶμε, καὶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα νὰ τὰ ξεπερνᾶμε ἀδιαφοροῦντες, ἐὰν εἴμεθα σώφρονες. Πρέπει μάλιστα νὰ προσέχουμε τὰ λόγια τῶν ποιητῶν, τῶν συγγραφέων καὶ ἀκόμη περισσότερο τῶν φιλοσόφων ἀνδρῶν, ὅταν ἐξυμνοῦν τὴν ἀρετὴν. Μὲ τὴν Ἀρετὴν οἱ χριστιανοὶ ἐπιβάλλεται νὰ φθάσουμε στὴν ἄλλη ζωὴ. Καὶ συνεχίζει ἐν ἐκτάσει ἐπικαλούμενος πλεῖστα ὅσα ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παραδείγματα σπουδαιῶν πράξεων ὡς προπαιδεύματα, τὰ ὁποῖα αἴρουν κάθε δυσπιστία στὸ νὰ θεωροῦν ὡς

ἀδύνατα ὅσα (σπουδαῖα) πράττουν οἱ χριστιανοί. Ἀναφέρει τὸν Ἡσίοδο καὶ τὸν Ὅμηρο, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα «ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος», τὸν Σόλωνα, Θέογνιν, Πρόδικον, Ἡρακλέα, Περικλῆν, Εὐκλείδην, Σακράτην, μέγαν Ἀλέξανδρον, Κλεινίαν, τὸν ἀρματοδρομὸν Πολυδάμαντα, τὸν ἀθλητὴ Μίλωνα τὸν Κροτωνιάτην, τὸν ἀθλητὴ Τιμόθεο, τὸν Σαρδανάπαλο, «Μαργίτην», τὸν Πιττακό, Διογένην, Πυθαγόρα, Πλάτωνα, τὸν Πυθία, Φειδία, Πολύκλειτο, τὸν Πριηνέα Βίαντα. Τελικὰ δέχεται τὸ σοφὸ παράγγελμα, ὅτι «οὐ τὸ ὀρώμενόν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος», δηλ. δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ φαίνεται, ἀλλὰ ὅτι ἔχει ἀνάγκη περισσότερης σοφίας, μὲ τὴν ὁποία κάθε ἕνας ἀπὸ μᾶς θὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτοῦ ποιὸς πραγματικὰ εἶναι. Καὶ αὐτὸ θὰ ἐπιτευχθῇ μὲ τὴν «κάθαρσιν τῆς ψυχῆς», δηλ. μὲ τὴν περιφρόνησι τῶν ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἡδονῶν (181E).

Τὸ οὐσιώδες τῆς ὅλης διδακτικῆς διαδικασίας γιὰ τὸν ἅγιο Βασίλειο εἶναι μὲ ποῖο τρόπο «μεθεκτέον τῶν ἕξωθεν μαθημάτων», δηλ. τίνι τρόπῳ θὰ λάβουμε γνῶσι ὄχι τῶν πάντων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παιδείας, ἀλλὰ ὅσων πρέπει νὰ ἐπιλέγωμεν, γιὰτι «τὰ ἕξωθεν», «τὰ θύραθεν» κείμενα περιλαμβάνουν πράξεις καὶ λόγους ἀγαθῶν ἀλλὰ καὶ «μοχθηρῶν» ἀνδρῶν. Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ λοιπὸν τῶν βλαβερῶν καὶ τὴν οἰκείωσι τῶν ἀφελίμων, μὲ τὰ ὁποία θὰ ὀδηγοῦνται οἱ χριστιανοὶ στὴν ἀρετὴ, εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐπιλογὴ καὶ συστηματικὴ μελέτη, μὲ τὴν ὁποία θὰ εἶναι δυνατόν νὰ διεισδύσουν στὴν οὐσία καὶ στὸ βάθος τῶν ιδεῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν κατωρθῶνεται, ἂν περιορίζονται στὴν ἐπιτόλαιη ἀνάγνωσι καὶ φτηνὴ ἀπόλαυσι. Πιστεύω πὼς δὲν βρίσκεται κανεὶς ἔξω ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἂν συμπληρώσῃ ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Πνευματικότης δὲν ἔχει ἄμεση ἀνάγκη τῆς Ἑλληνικῆς Λογιότητος, ἢ σύζευξι ὁμως ἀμφοτέρων αὐτῶν εἶναι ἀθύπαρακτη καὶ αὐτοδύναμη, γιὰτι καὶ οἱ δύο χρησιμοποιοῦν τὰ ἴδια ἐκφραστικὰ καὶ λεκτικὰ μέσα, τὴν ἴδια γλῶσσα. Πλεῖστα ἐπίσης ἐπὶ μέρους ιδεῶν καὶ ἠθικὰ παραγγέλματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπέζησαν, ἐπολιτογραφήθησαν — ὄχι ὅλα — καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς⁴³. Ἐτσι ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ταυτόσημα ἑλληνικὰ ιδεῶν διευκολύνουν τὴν ἄλλως μακροχρόνια καὶ κοπιώδη πορεία στὸν ἀγῶνα γιὰ ἔλλογη κατάκτησι τῆς χριστιανικῆς Πίστεως. Γι' αὐτὸ ὁ Μέγας Βασίλειος, ὃς ὑποδείξω, γράφει ὅτι τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας «δὲν εἶναι ἄχρηστα στὶς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν», δὲν εἶπε εὐθέως ὅτι εἶναι χρήσιμα ἢ ἀναγκαίως χρήσιμα. Τονίζει λοιπὸν ὅτι εἶναι «γιὰ τίς ψυχὰς ὄχι ἄχρηστα». Αὐτὴ ἡ διατύπωσι ἀποτελεῖ ἀπόκλισι τῶν ὅσων ὑπεστήριζαν προγενέστερα εὐθέως, χωρὶς περιορισμό, ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀθηναῖος ἢ Ἀλεξανδρεὺς. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ μιὰ ἐκτενέστερη διευκρίνησις, ἀναγκαία κατὰ τὴν ταπεινὴ γνώμη μας.

Γ' ΓΝΩΜΕΣ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ἡ συγγραφή τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὅταν ὁ μέγας Βασίλειος εὐρίσκειτο σὲ ὠριμη ἡλικία, ἀπέβλεπε στὸ νὰ δώσει ἀπάντησι σὲ ἓνα ἀντιθετικὸ προβληματισμὸ πού εἶχε ἔντονα ἀπασχολήσει ἀπὸ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος τοὺς χριστιανούς τῆς ἡρωϊκῆς πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς καὶ ἐκυριαρχοῦσε μέσα στὸν ὄχι ἀδικοιολόγητο, λόγω τῶν διωγμῶν, φανατισμὸ καὶ στὴν ἀνάγκη ξεκάθαρων καὶ ὄχι συγκεχυμένων πίστειων. Ὁ προβληματισμὸς αὐτὸς συγκεκριμένα συνίστατο στὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα, ἂν ἦταν ἀπαραίτητη καὶ εἶχε ἀξία ἢ γνῶσι τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας καὶ παιδείας, τῶν «ἐθνικῶν», ἀπὸ τοὺς χριστιανούς καὶ ποία ἢ ἐκ ταύτης ὠφέλεια. Ἐξ ἄλλου εἶχε δημιουργηθῆ ἢ ἐντύπωση, ὅτι οἱ αἰρετικοὶ χριστιανοὶ καὶ μάλιστα οἱ αἰρεσιάρχες ἦσαν ὅλοι γραμματικοὶ καὶ ρήτορες⁴⁴ καὶ ἀντλοῦσαν τίς ἀπόψεις τῶν ἀπὸ τῆ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ θεωρίες ἀστρολόγων καὶ μάγων καὶ δὲν ἐστηρίζοντο στὴν Ἁγία Γραφή καὶ στὴν Ἱερὴ Παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὑπεστήριξε ἐπίσης εὐθέως ὁ μαθητὴς τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπίσκοπος τοῦ Ροιτο τῆς Ρώμης Ἰππόλυτος (+236;)⁴⁵, ὁ ὁποῖος ἀναπτύσσει τὰ «φιλοσοφούμενα δόγματα» τῶν Ἑλλήνων στὰ τέσσερα πρῶτα βιβλία τοῦ ἔργου του «Κατὰ πασῶν αἱρέσεων ἔλεγχος» ἢ «Φιλοσοφούμενα».

Ἡ ἀρνητικὴ λοιπὸν θέσι πολλῶν χριστιανῶν δὲν ἦταν ἐντελῶς ἀδικοιολόγητη. Ἀρκετοὶ ὅμως Πατέρες καὶ μάρτυρες τῶν πρώτων αἰῶνων εἶχαν φοιτήσει σὲ ἐθνικὲς σχολές. Παράδειγμα ὁ Ἰουστίνος πού εἶχε διδαχθῆ τῆ φιλοσοφία τῶν στωϊκῶν, τῶν περιπατητικῶν, τῶν πυθαγορείων καὶ τῶν πλατωνικῶν καὶ εἶχε ἰδρῦσει δική του φιλοσοφικὴ σχολή. Ἀνεγνώρισε τελικὰ τὸ 133 μ.Χ. σὲ ἡλικία 28 ἐτῶν τὸν Χριστιανισμὸ, τὴν «μόνην ἀσφαλῆ τε καὶ σύμφορον φιλοσοφίαν»⁴⁶, καὶ ὑπῆρξε ὁ ἀρχαιότερος καὶ ἐκ τῶν πλέον ἐπισήμων ἀπολογητῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξακολουθοῦσε ὅμως νὰ θαυμάζη τὰ διδάγματα τοῦ Πλάτωνος, πιστεύοντας προφανῶς, ὅπως καὶ ἄλλοι, ὅτι «οὐκ ἀλλότριά εἰσι τὰ τοῦ Πλάτωνος διδάγματα τῶν τοῦ Χριστοῦ». Ἔτσι ἐπῆλθε ἐξ ἀντικειμένου ἓνας ἀνεπίσημος καὶ ἄτυπος συμβιβασμὸς μεταξὺ τῆς παλαιᾶς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας⁴⁷ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ⁴⁸, ὁ ὁποῖος πέρα τοῦ ἀσκητικοῦ καὶ μοναχικοῦ ιδεώδους ἀπέκτησε εὐρύτερο κοινωνικὸ περιεχόμενον καὶ ἔγινε «Ἐκκλησία» τῶν πιστῶν. Πρῶτος ὁ Ἰουστίνος ὑπέδειξε τὴν ὁμοίότητα πού ἔχουν χωρὶς τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐρμηνεῖαι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀπόψεις καὶ ιδέες τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ὡς «σπέρματα ἀληθείας»⁴⁹. Ἐπίστευε συνάμα ὅτι ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἡράκλειτος «μετὰ Λόγου ἐβίωσαν» καὶ ἦσαν συνεπῶς Χριστιανοὶ «κἂν ἄθεοι ἐνομίσθησαν».

Ἐπέστη ὁ Ἰουστίνος τὸν μαρτυρικὸν θάνατον μεταξὺ τῶν ἐτῶν 163-167 μ.Χ. Ἐπῆρξε ἐκ τῶν «ὀρθογνομόνων» ἀνήρ τῆς τε καθ' ἡμᾶς —τῆς χριστιανικῆς— φιλοσοφίας καὶ μάλιστα γὰρ τῆς θύραθεν —τῆς κοσμικῆς, τῆς ἀρχαίας— εἰς ἄκρον ἀνηγμένος», ἀναγνωρίζων ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἦταν «παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν». Πρῶτος ὁ Τερτυλλιανὸς (160-240 μ.Χ.)⁵⁰ ὠνόμασε αὐτὸν «φιλόσοφον καὶ μάρτυρα».

Ὁ Πάνταινος (†212 μ.Χ.)⁵¹, φιλόσοφος στωϊκός, προσῆλθε στὸν Χριστιανισμό, «διαλάμπων ἐν τῷ θεῷ λόγῳ», καὶ ἵδρυσεν ἐν τῇ Ἀλεξάνδρεια Κατηχητικὴ Σχολή⁵², ὅπου μὲ θαυμαστὸ ζῆλο ἐδίδαξε. Δὲν ἀρκέσθηκε στὸ διδακτικὸ αὐτὸ ἔργο, ἀλλὰ ἔφτασε μέχρι τῶν Ἰνδιῶν γιὰ νὰ διαδόσῃ τὴν χριστιανικὴν πίστι. Ἐπέτυχε μὲ τὶς μελέτες του καὶ τὴν διδασκαλίαν του τὴν σύζευξι χριστιανισμοῦ καὶ φιλοσοφίας.

Ὁ Ὠριγένης (185-240 ἢ 250 μ.Χ.), πρεσβύτερος αὐτοενοουχισθεὶς, ἄλλως Ἀδαμάντιος ἢ Ἀδαμάντινος καὶ Χαλκέντερος λεγόμενος⁵³, διδάξας ἐν τῇ Κατηχητικῇ Σχολῇ τῆς Ἀλεξανδρείας τριάντα ὀλόκληρα χρόνια (203-233 μ.Χ.), γνώστης βαθύς ὄλων τῶν κλάδων τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, τοῦ ὁποῦ «μέγα κλέος καθ' ὅλης τότε τῆς οἰκουμένης ἐφήπλωτο»⁵⁴ καὶ γιὰ τὸ διδακτικὸ καὶ γιὰ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο. «Ἦδετο» ὅτι συνέγραψε ἕξι χιλιάδες «βίβλων», γι' αὐτὸ «ματαιόπονον» τὸν ἐχαρακτήρισε καὶ ὡς «ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τυφλωθέντα τὸν νοῦν» ὁ αὐστηρότατος ἐχθρὸς του, ὁ πλέον τῶν συντηρητικῶν Πατέρων, ποῦ εἶχε στραφῆ καὶ κατὰ τοῦ Ἰ. Χρυσοστόμου, ἐπίσκοπος Κωνσταντίας Κύπρου Ἐπιφάνιος. Ὁ Ἐπιφάνιος καίτοι, ὅπως γράφει, «τὰ ὑπέρογκα ὑπὲρ τοῦ Ὠριγένους λεγόμενα πάνυ πεπίστευκα», «πράξαντος πολλὰ ἀνδραγαθήματα ὑπὲρ τῆς πίστεως», τὸν κατηγορεῖ γενικῶς περὶ κακοδοξίας καὶ ὅτι οὐχὶ «ἐκουσία γνώμη μᾶλλον», ἀλλὰ «ἐπινόια διαβολικῆς ἐνεργείας» ἐγονάτισε θυσιάσας στὰ εἶδωλα καὶ «ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐξέώθη». Ὁ Ὠριγένης ἐδίδαξε ἐπὶ δετιάν τὴν λογικὴν, φυσικὴν, μαθηματικὴν, γεωμετρίαν, ἀστρονομίαν, ἠθικὴν φιλοσοφίαν καὶ χριστιανικὴν θεολογίαν καὶ ἐρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς στοὺς ἀδελφοὺς Ἀθηνόδωρον καὶ Θεόδωρον, τὸν μετέπειτα γνωστὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν θαυματουργόν, Ἐπίσκοπον ἀκολούθως Νεοκαισαρείας (†270-275;)⁵⁵, τὸν ὁποῖον συνεβούλευε: «παραλαβεῖν καὶ φιλοσοφίας Ἑλλήνων τὰ οἰοῖται εἰς Χριστιανισμόν δυνάμενα γενέσθαι ἐγκύκλια μαθήματα ἢ προπαιδεύματα καὶ ἀπὸ γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας χρήσιμα ἐσόμενα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν γραφῶν διήγησιν»⁵⁶. Παρεδέχετο δηλ. ὁ Ὠριγένης καὶ παρῶτρυνε τὸν ἄριστο καὶ εὐφυέστατο μαθητὴν του Θεόδωρο-Γρηγόριον νὰ δέχεται α) ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ὅσα μπορεῖ νὰ γίνοντο ὡς ἐγκύκλια μαθήματα ἢ προπαιδεύματα στὸν Χριστιανισμό, δηλ. ὅχι ὅλα, γιὰτὶ ἀνεγνώριζε ὅτι ἀρκετὰ διδάγματα τῆς, «οὐκ εὐκαταφρόνητα τοῖς πολλοῖς», ἐνεφάνιζαν «τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν»⁵⁷, καὶ β) ἀπὸ τὴν γεωμετρίαν καὶ

τήν αστρονομία ὅσα θὰ εἶναι χρήσιμα στήν ἐξήγησι καί κατανόησι τῶν ἀγίων Γραφῶν. Ὁ Ὁριγένης, γυιὸς τοῦ μάρτυρος Λεωνίδου (†202), ὁ ὁποῖος τοῦ ἐνέβαλε τὴν πίστι καὶ τοῦ ἐδίδαξε τὰ πρῶτα ἱερά γράμματα, κατηγορήθηκε γιὰ ὑπερβάλλοντα ζῆλο πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ σὲ αὐτὴ τὴν κατηγορία φέρεται ἀπολογηθεῖς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἀπόσπασμα πού διέσωσε ὁ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου⁵⁸.

Ὁ σύγχρονος καὶ κατὰ τι μεγαλύτερος, διδάσκαλος τοῦ Ὁριγένους, Τίτος Φλάβιος Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἢ Ἀθηναῖος (150;-215 ἢ 220; μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ἔγινε χριστιανὸς σὲ γεροντικὴ ἡλικία, ἐπίστευε ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, πού «ὑπερέχει πάσης διὰ τοῦ νοῦ κτωμένης», εἶναι ἡ τέλεια φιλοσοφία καὶ ἔχει πρόδρομο καὶ τὸν μωσαϊκὸ νόμο καὶ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀπόβλητη γιὰ τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ μᾶλλον ὠφέλιμη καὶ ἀναγκαία, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν καὶ τὴν ἐνίσχυσι τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τὴν ὑπεράσπισι αὐτῆς. Ὑπερασπιζόμενος τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἀν καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ἔλαβε αὐτὴ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ σοφία («Ἕλληνες κλέπτει πάσης Γραφῆς»)⁵⁹, ἀποδέχεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι «θεῖα δωρεά», πού ἐδόθη στοὺς Ἕλληνας, καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀντλεῖ ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ὁμως ὑπηρετεῖ αὐτοτελῶς τὰ χριστιανικὰ ἰδεώδη. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, πού εἶναι «ἀλήθεια, εἰκὼν ἐναργῆς δωρεὰν τοῖς Ἕλλησι δεδομένη»⁶⁰ «ἐπαιδαγώγει τὸ ἑλληνικὸν εἰς Χριστὸν» καὶ εἶναι μιὰ μορφή προπαιδείας σὲ ὄσους «τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρποῦνται» ἢ, προσθέτω, θέλουν νὰ καρπωθοῦν. Ὁ Κλήμης προσπάθησε νὰ ἀναγάγῃ τὴν Πίστι σὲ Γνώσι, μὲ τὴν ὁποία Γνώσι τελειοῦται ἡ Πίστι. Αὐτὸς πρῶτος ἐρμήνευσε ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς τίς δύο αὐτῆς λέξεις⁶¹. Μὴν ξεχνᾶμε ὁμως, ὅτι στήν κοσμικὴ γνώσι, τὴ γνώσι τοῦ κόσμου τούτου, τοῦ ὕλικου, πού εἶναι «ψευδώνυμη γνώσι», ἀντιπαραβάλλεται ὑπερέχουσα ἡ «ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς γνώσις τῆς σωτηρίας», «ἡ γνώσις τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ», ἀπὸ τὴν ὁποία μόνον γνήσια μόρφωσι καὶ φωτισμὸς καὶ σοφία, θεῖα σοφία. Ἡ Γνώσι ὁμως «οὐκ ἐν πᾶσιν» καὶ κατὰ τὴν ἀπόλυτη χριστιανικὴ ἐρμηνεία, ὅπως τὴν προσδιορίζει ἀθθεντικῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλος⁶², «φυσιοῖ», προκαλεῖ δηλ. ἀλαζονεῖα εἴτε προβάλλεται ἐπιδεικτικῶς καὶ ὑποστηρίζεται φανατικῶς εἴτε ὄχι, ἀρεσκομένη σὲ σιωπηλοῦς ὄνειδισμούς. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ τοῦτο ἐκφράζει, ὅταν γράφῃ στήν περίπτωσι ἑλλειψως ἀγάπης, ὅτι ὁ «ἀκτῆμων φυσᾶται πολλάκις, ὁ λέγειν εἰδώς καὶ δοξομανίαν νοσεῖ καὶ ὁ ταπεινόφρων πολλάκις κατὰ τὸ συνειδὸς μέγα φρονεῖ»⁶³. Ἔτσι λοιπὸν Κλήμης καὶ Ὁριγένης, ἐπιφανεῖς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, εἶχαν ἀποδεχθῆ στὰ γραπτά τους, ὅτι εἶναι χρήσιμη ἡ γνώσι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς «προπαιδεία» καὶ

πνευματική άσκησι και ψυχική προπαρασκευή για τή βαθύτερη διείσδυσι και εύκολότερη κατανόησι τών «ιερών και άπορρήτων» διδαγμάτων τής «θείας σοφίας», όπως στα ιερά βιβλία αναπτύσσονται, στην όποία αποβλέπει σά σκοπό και «τέλος» ή χριστιανική παιδεία. Άναπηδά συνεπώς αναγκαστικώς μιά στενή σύζευξι τής χριστιανικής και τής θύραθεν παιδείας, «τής έξω και έξω παιδείας»⁶⁴, τής θρησκευτικής και τής κοσμικής, και περαιτέρω του έκατέρου έξ αυτών ανθρωπισμού, άλληλοσυμπληρουμένων, όπως απέδóθη έπιτυχώς από τους μεγάλους τής Έκκλησίας Πατέρας, τους Τρεις Ίεράρχας⁶⁵. Άλληλοσυμπληρουμένων, ούδέποτε όμως ταυτιζόμενων. Γι' αυτό Ευσέβιος ό Παμφίλου έτόνιζε: «Ό Χριστιανισμός ούτε Έλληνισμός τίς έστιν ούτε Ίουδαϊσμός»⁶⁶.

Τρεις κατά σειράν μαθητές του Ώριγένους διετέλεσαν «προεσώτες» τής Άλεξανδρινής Σχολής, που προαναφέρθη, «του διδασκαλείου τών ιερών μαθημάτων και τής ιερής πίστεως», ή αντιθέτως του «δυσσεβούς διδασκαλείου», όπως τό είχε χαρακτηρίσει ό «άρνησάμενος τό δόγμα τών Χριστιανών προγόνων του»⁶⁷ ειδωλόδουλος καταστάς και ειδωλοθύτης Ίουλιανός (έπιστ. α/α 51):

Ό Ήρακλās (231-233 μ.Χ.)⁶⁸, 2ος στή συνέχεια έπίσκοπος και πάπας Άλεξανδρείας (233-247), ό όποίος «βιβλία Έλλήνων κατά δύναμιν ούκ έπαύετο φιλολογών», Διονύσιος ό μέγας (†264-265 μ.Χ.)⁶⁹, καταγόμενος από έπιφανή οικογένεια ειδωλολατρών, κατηχηθείς υπό του διδασκάλου του, διάδοχος έπίσης στον έπισκοπικό θρόνο Άλεξανδρείας, και Θεόγνωστος (280 μ.Χ.)⁷⁰. Άκολουθως Σεραπίων, έπίσκοπος Θιούεως, ό διά τήν εύφυϊαν του έπονομασθείς Σχολαστικός⁷¹, ειλικρινής και γνήσιος φίλος του όσίου μοναχού Άντωνίου του μεγάλου, μετέπειτα Πέτρος⁷², έπίσκοπος Άλεξανδρείας και αυτός (310-311 μ.Χ.) και μάρτυς, ό πρώτος που άφώρισε τον Άρειον. Ύστερα ό πολυμαθέστατος πρεσβύτερος και έκουσίως «άκρως άκτήμων» Πιέριος⁷³, ό όποίος «ύπερφυώς έξησκημένος» στίς περι τά θεϊα έρμηνείες και έξηγήσεις και στίς «διαλέξεις» ένώπιον του εκκλησιασματος είχε κριθί άξιός και «μαθήμασι φιλοσόφους δεδοκίμαστο», «έμπειρος διαλεκτικής και ρητορικής έπιστήμης». Προέστη και αυτός τής Άλεξανδρινής Κατηχητικής Σχολής κατά τά έτη 264-282, «νέος Ώριγένης» έπονομασθείς. Τέλος έπίσης προϋστάμενος τής αυτης Σχολής περι τά 50 έτη Δίδυμος ό τυφλός (309 ή 315-395 ή 400), «άνήρ θαυμαστός και έλλόγμιος», με όξύτητα νοϋ, συγγραφεύς, στον όποιο «παντοδαπή σοφία ήκει, ποιηταί τε και ρήτορες, άστρονομία τε και γεωμετρία και άριθμοί και δόξα φιλοσόφων πάντων δέ νω μόνω και άκοή είδησιν εκτήσατο»⁷⁴, ό όποίος όμως μετέπειτα «έξέλεσε τής άληθείας» ένταγείς στους Άρειανίζοντες. Και ό διάδοχος του Πέτρου στον έπισκοπικό θρόνο Άλεξανδρείας

Ἀχιλλᾶς (311-313) οὐδενὸς ὑστέρει ὡς πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ ἐνημέρωσι καὶ τὴ γνήσια εὐαγγελικὴ πολιτεία⁷⁵. Πρέπει νὰ προστεθῆ ὁ ἐπίσκοπος Ὀλύμπου Λυκίας ἢ Τύρου Φοινίκης ἢ Φιλίππων Μακεδονίας Μεθόδιος ὁ μάρτυς (†303 ἢ 311 ἢ 312 μ.Χ.)⁷⁶, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε ἐπίσης καλῶς τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ μάλιστα τὴν πλατωνικὴ, συντάξας κατὰ μίμησι τοῦ «Συμποσίου» τοῦ Πλάτωνος «Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας», στὸ ὁποῖο ὑποστηρίζει ἀπόψεις ἐντελῶς ἀντίθετες πρὸς τὶς ἀπόψεις τοῦ Πλατωνικοῦ Συμποσίου. Ὑπῆρξε ἐκ τῶν λογίων, φανατικὸς ἀντιωριγενιστῆς, πού ἀγωνίστηκε «σφόδρα περὶ τῆς ἀληθείας» τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἐκ τῶν τότε Πατέρων τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ὁ θαυμάσιος γιὰ τὶς «ἀμώμητες διδασκαλίες» του πρεσβύτερος ἐκ Στρηδόνας Sorphronius Eusebius Hieronymus (340 ἢ 345;-420 μ.Χ.)⁷⁷, γενόμενος χριστιανὸς ὅταν ἦτο 20 ἐτῶν περίπου, εἶχε φοιτήσῃ στὴ Σχολὴ τοῦ γραμματικοῦ Αἰλίου Δονάτου στὴ Ρώμη διδαχθεὶς τὴ λατινικὴ φιλολογία, φιλοσοφία καὶ ρητορική. Στὴν Παλαιστίνη, πού εἶχε ἐγκατασταθῆ καὶ ἔζησε ἐπὶ 35 χρόνια καὶ εἶχε ἰδρῦσει δύο κοινόβια μοναστήρια, ἐδίδασκε συνάμα στὰ παιδιὰ τῶν γειτόνων ὄχι μόνον τὰ χριστιανικὰ δόγματα, ἀλλὰ καὶ γραμματικὴ καὶ τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς, Ἑλληνας καὶ Λατίνους⁷⁸.

Ἐνα εἶναι ἀναμφισβητήτως βέβαιο, ὅτι γιὰ τὴν κατανόησι τῶν Ἀγίων Γραφῶν, πού εἶναι γραμμένες στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἀρίστη γνώσι αὐτῆς εἶναι ἀναγκαία, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (†390)⁷⁹, ἐπίσκοπος Σασίμων καὶ μετὰ Ναζιανζοῦ, πού ἐχρημάτισε διδάσκαλος καὶ τοῦ Ἱερωνύμου, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει⁸⁰, διακρίνει τὸν «Ἑλληνα λόγον» ἀπὸ τῆς (ἑλληνικῆς) γλώσσης, ὅπως καὶ τοὺς «Ἑλληνίζοντας τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν», στηλιτεύοντας τοὺς Ἑλληνες γιὰ τὴν πολυθεϊκὴ πίστι τους καὶ τὸν ἄλλοτε στὴν Ἀθήνα συμμαθητὴ του, μετέπειτα αὐτοκράτορα, Ἰουλιανόν, γιὰτὶ «χριστιανὸς ὢν εἰς δεισιδαίμονα πλάνην ἀπήχθη, τῶν ἀθλίων εἰδώλων ἀθλιώτερος λάτρις καταστάς»⁸¹. Θέλει ὁ ἅγιος Γρηγόριος νὰ «πλάττωνται» οἱ χριστιανοὶ «εἰς ἀρετὴν» μὲ διδάγματα σωφροσύνης καὶ ἐγκράτειας, μὲ δημιουργία βιωμάτων «αἰδοῦς καὶ τιμῆς τῶν γονέων» των. Ἀναγνωρίζει ἀκόμη ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὁ ὁποῖος κατ' αὐτὸν ἐδέχθη ὅτι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐξύμνησαν ὀρθῶς τὴν ἀρετὴν καὶ ἔπραξαν καὶ εἶπαν ὀρθὰ καὶ εἶναι ἄξιοι μνείας, τῶν ὁποίων ἡ σπουδὴ θὰ ὠφελήσῃ τοὺς νέους. Αὐτὸς ὁ θεολόγος Γρηγόριος εἶχε στὴ βιβλιοθήκη του, μεταξὺ τῶν ἄλλων βιβλίων, καὶ ἓνα «πυκτίον» μὲ τὶς Ἐπιστολὰς τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ ὁποῖο ἐδάνεισε στὸν ἀνώτατο δικαστὴ καὶ ἔπαρχο Καππαδοκίας Ὀλυμπιανό⁸². Ὁ αὐτὸς Γρηγόριος, ἐπειδὴ «πολλοὶ τῶν χριστιανῶν, κακῶς εἰδότες (ἀπληροφόρητοι καὶ ἀπαιδευτοί), τὴν ἔξωθεν παιδείαν διέπτυν ὡς

ἐπίφοβον καὶ σφαλερὰν καὶ Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν», συνιστοῦσε ἀντιθέτως νὰ τὴν ἐπιδιώκουμε, τὴν ἐξωχριστιανικὴν, ἐκλεκτικῶς ὁμως⁸³. Ἀναλυτικώτερα, σχεδὸν ξαναγράφων συνοπτικῶς ὅσα ὁ μέγας Βασίλειος εἶχε προηγουμένως γράψει, συνεβούλευε καὶ αὐτός, μὲ ὕφος ὁμως καὶ λέξεις πιὸ ἔντονες καὶ ζωηρές⁸⁴: *Σπούδαζε ἐπιμελῶς τὶς ἄριστες παιδεύσεις καὶ στὰ βιβλία τῶν ποιητῶν καὶ στὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἱστορικῶν, ἀντιπαρερχόμενος τὴν εὐφράδεια τῶν ρητόρων. Χρησιμοποίησε τὶς εὐστοχες σκέψεις τῶν φιλοσόφων. Ὅφείλεις νὰ συλλέξης ἐξ αὐτῶν φρονίμως ὅσα δὴποτε εἶναι χρήσιμα καὶ ἀντιθέτως ν' ἀποφεύγης, μὲ συνετὴ κρίσι, ὅτι δὴποτε εἶναι ἐπιβλαβές, μιμούμενος τὴ φιλεργία τῆς πολὺλαλῆς μέλισσας, πού ἀρέσκεται νὰ ἐπικάθεται σὲ κάποια ἄνθη, καίτοι ἔχει συνηθίσει καὶ δρέπει μόνον τὰ χρήσιμα, ἔχουσα δασκάλα, μὲ ἐξαιρετὴ σχεδὸν σύνεσι, αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ φύσι. Ἐσὺ προνοῶν ἅς δρέψῃς ἀφθόνως... Εἶναι ἄξια γιὰ γέλωτα ἢ γιὰ δάκρυα ὅσα περὶ θεῶν ἐγράφησαν, θαυμαστὲς φλυαρίες, μῦθοι εὐτελεῖς καὶ αἰσχροί, παιδεύματα κακῶν δαιμόνων, μυθεύματα. Ὅλα αὐτὰ ὡς ἀπάτες ν' ἀποστρέφῃσαι... Αὐτὰ γράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, τὰ ὅποια διεσώθησαν λατινιστί.*

Καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἅγιος Γρηγόριος, ὁ Νύσσης ἐπίσκοπος (335-394 περ.), ὑπεστήριξε⁸⁵ ἐπίσης τὶς ἀπόψεις τοῦ ἀδελφοῦ του, γράφοντας ὅτι, ὅπως ὁ Μωϋσῆς ἦτο γνώστης τῆς κατὰ κόσμον σοφίας, ἔτσι καὶ οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ μὴ δέχωνται ὅτι εἶναι «ἀπόβλητη ἢ ἔξω παιδεύσι», γιατί ἔτσι θὰ ἐπιτύχουν «τεκνογονία ἀρετῆς». Εὐχεται συνάμα νὰ γίνουν «σύζυγος καὶ φίλη καὶ κοινῶν τῆς ζωῆς τῶν» γιὰ «ὑψηλότερο βίον» ἢ ἠθικὴ καὶ φυσικὴ φιλοσοφία, ἢ γεωμετρία καὶ ἀστρονομία καὶ ἢ λογικὴ, πού θὰ χρησιμεύσουν ἐν καιρῷ μὲ τὸν «λογικὸν πλοῦτον» πού φέρουν, γιὰ νὰ «καλλωπίσουν τὸ θεῖο τοῦ μυστηρίου ναό». Βεβαίως τὰ ἐκ τῆς ἔξω παιδεύσεως «κυήματα», πού ὁ μέγας Βασίλειος ἐδέχθη μὲ τὶς σπουδές του κατὰ τὴ νεότητά του καὶ ἀνέθεσε ὡς δῶρο στὸ Θεό, «κατακομοῦν τὴν ἀληθῆ τῆς Ἐκκλησίας σκηνήν», ὅταν δὲν φέρουν μαζί τους τίποτα ἀπὸ τὸ εἰδωλολατρικὸ «μίασμα». Καὶ γι' αὐτὸν λοιπὸν ἐπιβάλλεται ἡ ἐπιλογή καὶ ἀποδοχὴ ἐκ τῆς κλασσικῆς παιδείας μόνον ὅσων συντελοῦν στὴ θεμελίωσι καὶ καλλιέργεια τῆς ἀρετῆς⁸⁶ καὶ στὴν ἐπιτυχῆ διείσδυσι στὰ βαθύτερα νοήματα τοῦ χριστιανισμοῦ.

Πρέπει νὰ προστεθῆ, ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος⁸⁷ ἀναλύων τοὺς λόγους τῆς ἀναγκαστικῆς χρήσεως τῆς Γραμματικῆς, ἢ ὅποια ὡς «τέχνη καὶ ἐπιστήμη» ἀποτελεῖ κατάκτησι τῆς θύραθεν παιδείας, ἀναφέρεται στὴν «περὶ τῶν συλλαβῶν τεχνολογίαν ἐκ τῆς ἔξωθεν σοφίας», δίνει ὁδηγίες γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἕνας χριστιανὸς μιὰ «ἀνθυποφορὰ»⁸⁸ στὸ «εἰς ὕδωρ βαπτίζομεθα», καὶ γράφει στὴ συνέχεια, ὅτι ἡ Γραφὴ «κέρχεται τῇ ἐν συλλαβῇ ἀντὶ τῆς σὺν», «ἐν ᾧ καὶ ἡ καὶ ἰσοδυναμεῖ τῇ σὺν», ἐξακολουθῶν περαιτέρω:

«Πόθεν ἢ σὺν ἤρξατο συλλαβὴ καὶ ποίαν δύναμιν ἔχει, ἐν ᾧ καὶ τὰ περὶ τῶν ἀγράφων τῆς Ἐκκλησίας νομίμων»⁸⁹.

Ὁ ἅγιος ὁμως Ἰσιδώρος ὁ Πηλουσιώτης (†440 περ. μ.Χ.), αὐστηρὸς, στρέφεται σὲ πλείστες ὅσες ἐπιστολές του⁹⁰ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ «Ἑλληνισμοῦ», τὶς «θεοποιεῖς» τοῦ ὁποῖου πολλοὶ τότε ἀκόμη «ἐπρέσβευον», διακρίνει τὴν «καλλιέπειαν», προφανῶς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπὸ τῆς «σαφηνείας» καὶ «ἀληθείας», ποὺ διδάσκει «ἡθεῖα καὶ οὐράνιος Γραφή», καὶ κατηγορεῖ αὐτὴ τὴν καλλιέπεια σὰν ἄχρηστη καὶ ἀνωφελῆ, ὅταν κοσμῆ τὸ ψεῦδος τῶν σοφιστῶν, ποὺ τὸ κερνᾶνε σὰν δηλητήριο μέσα σὲ χρυσὸ κρασοπότηρο. Στῶν Ἑλλήνων τοὺς ψευδεῖς μύθους καὶ τὴν πρακτικὴ ἀρετὴ τῶν «λεξιθέρων», «μετεωροσοφιστῶν» καὶ «μεταρσιολεσχῶν» ἀντιπαραβάλλει τὰ οὐράνια δόγματα τῆς «Πρεσβυτέρας καὶ τῆς Νέας Διαθήκης»⁹¹, ποὺ εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἀληθινές καὶ ἀκονίζουσιν τὴ σύνεσι καὶ ὁδηγοῦν στὴν εὐσέβεια καὶ στὰ ἐπουράνια, ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ἐπίγεια. Ἡ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία, γιὰ τὴν ὁποία δὲν πρέπει νὰ «κομπάζωμεν», εἶναι «ἐχθρά», δηλ. ἀντίπαλη στὴ χριστιανικὴ «ὄντως σοφία», ποὺ ὄχι μόνον τὸ λόγο ἀλλὰ καὶ τὸ βίο σεμνύνει καὶ τὴν ἀληθῆ θρησκεία «παιδεύει»⁹². Γιὰ τοὺς ἀναχωρητὲς, τοὺς πάσης φύσεως μοναχοὺς, οἱ ὅποιοι «τὰ γῆινα περιφρόνησαν καὶ συνηγέρθησαν τῷ Χριστῷ» καὶ οἱ ὅποιοι «διάκεινται πρὸς Θεὸν ἐρωτικῶς»⁹³, δηλ. μὲ παθιασμένη πίστι, εἶναι ἀνυποχώρητος: «πάντη ἀλλότριον τὸ ἑλληνικοῖς ἐντυγχάνειν συγγράμμασιν»⁹⁴. Ἀξίζουσιν γιὰ μιὰ συνθετικὴ ἀνάλυσι ὅλες οἱ ἀπόψεις τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου, ὁ ὁποῖος καταφέρει σταθερὰ κατὰ τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» (=τῆς εἰδωλολατρείας) καὶ συνιστᾷ τὴν ἀνάγνωσι βιβλίων ποὺ φέρνουν χριστιανικὴ καρποφορία⁹⁵. Δὲν πρέπει νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ὁ ἅγιος Ἰσιδώρος ἀγνοοῦσε τὴν κλασσικὴ παιδεία. Ἐγνώριζε καὶ τὸν Δημοσθένη, τοῦ ὁποῖου ἀναφέρει τὸ ἀποφθεγματικὸ πλεόν «δεῖ χρημάτων καὶ ἄνευ τούτων...», ἀλλὰ καὶ τὸν «ἄμαχον ῥήτορα», ὅπως ἀποκαλεῖ τὸν Ἰσοκράτην, τοῦ ὁποῖου χαρακτηρίζει «ἀληθεστάτην καὶ σοφωτάτην παραίνεσιν» ὅσα περὶ πλοῦτου εἰς τὸν «πρὸς Δημόνικον» (β' 6) προσδιορίζει: «πλοῦτος κακίας μᾶλλον ἢ καλοκαγαθίας ὑπηρετὴς ἐστίν, ἐξουσίαν μὲν τῇ ραθυμίᾳ παρασκευάζων, ἐπὶ δὲ τὰς ἡδονὰς τοὺς νέους παρακαλῶν». Ἐγνώριζε καὶ τὸν Ξενοφῶντα, τοῦ ὁποῖου ἀποδέχεται ἄνευ ἐπιφυλάξεως τὴ διαβεβαίωσι ὅτι ὁ Σωκράτης «οὐδὲν ἀσεβές, οὐδὲν ἀνόσιον ἔπραξε ἢ εἶπεν». Τὰ αὐτὰ ἀπεδέχτο ἐπιβεβαιῶν καὶ ὁ «ἐλλογιμώτερος ἀπάντων» Πλάτων, Ἐπαινεῖ ὁ ἅγιος Ἰσιδώρος καὶ τὸν δίκαιον Ἀριστείδην, καὶ τὸν Κράτητα τὸν Θηβαῖον, καὶ τὸν Φωκίωνα, τὸν Λυκοῦργον, τὸν Ἐπαμεινώνδα. Ἦτο λοιπὸν ἀναμφισβητήτως γνώστης τῆς κλασσικῆς παιδείας, ἐπίστευε ὁμως ἀκράδαντα ὅτι οἱ ἀρχαῖες θεότητες εἶναι «πηγαὶ τῆς αἰσχρότητος».

Μέσα στον 4ο αιώνα, τον πλήρη ρευστότητας ως προς τα θρησκευτικά πιστεύω, αναλόγως προς την εκάστοτε ισχύουσα έννομη αντίληψη, συνετελέσθη μιὰ επανάστασι κατά περιφέρειες, όχι χρονικά συντετριασμένη και όχι ενιαίως κατευθυνόμενη σε όλες, για να ενημερωθῆ στις χριστιανικές διδασκαλίες και να πεισθῆ τὸ πολὺγλωσσο μωσαϊκὸ τῶν λαϊκῶν μαζῶν τῆς ἀπέραντης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, στὴν ὁποία ἀντεμάχοντο φοβερὸι ἀντίπαλοι⁹⁶ ὄχι μόνο ἡ κρατοῦσα ἀπὸ αἰῶνων πολυθεΐα καὶ ὄλος ὁ ἀρχέγονος παγανισμὸς⁹⁷, ἀλλὰ καὶ ὁ μαχητικὸς μιθραϊσμὸς⁹⁸ καὶ τὰ ὑπολείμματα τῆς λατρείας τοῦ Τιανέως Ἀπολλωνίου⁹⁹. Ὁ Χριστιανισμὸς ὁμως, ὅπως γράφει ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος, «συνηρμοσμένους» με οὐράνια δόγματα, παραδοθεὶς στὰ χέρια ιδιωτῶν καὶ ἀγραμμάτων καὶ πτωχῶν καὶ εὐτελῶν, διεδόθη πανταχοῦ σὲ λίγο διάστημα, «δικὴν ἀστραπῆς», καὶ φώτισε ὄχι μόνο τὶς «ὄψεις» ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων¹⁰⁰.

Καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔγραφε ἐπίσης, λίγο ἐνωρίτερα, ὅτι «ἀμαθεῖς, ἀγράμματοι, πένητες, εὐτελεῖς, ἀσύνετοι, ἀφανεῖς, ιδιώται, ἀγροῖκοι, δηλ. οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ ἄλλοι ἄπειροι ἀπλοῖ πιστοί, διὰ τῆς τοῦ σταυροῦ δυνάμεως ἔπεισαν καὶ ἐθήρευσαν σοφοὺς καὶ δυνατοὺς καὶ τυράννους ἐπὶ πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ τοῖς ἔξωθεν πᾶσι κομπάζοντας». Καὶ ὁ μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ἑλλήνων (=εἰδωλολατρῶν) ἀντιπαραθετικὸς ἀγώνας, λεκτικὸς ἢ μὴ, ἦταν «μάχη πρὸς ἀλλήλους». Καὶ κατὰ τὴν ἀντιπαράθεσι καὶ σύγκρισι Πλάτωνος καὶ ἀποστόλου Παύλου, καὶ ὁ Πλάτων ἦτο «ἐλλογιμώτερος» γιὰ τοὺς «Ἑλληνας» (=ἐθνικοὺς), τοὺς «δεινοὺς εἰπεῖν», τοὺς ἱκανοὺς στό λέγειν, καὶ «ἀμαθῆς καὶ ιδιώτης» ὁ Παῦλος¹⁰¹, ἀλλὰ γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς εἶναι ἐγκώμιον καὶ δόξα νὰ δεχθῶν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἦσαν ἀπαίδευτοι¹⁰², ἀγροῖκοι καὶ ὅτι ἄλλο κάθε «ἐλλογη» κακογνωμία μπορεῖ νὰ προσάψῃ, ἀλλὰ τὸ κήρυγμα ποὺ ἔκαναν «ἐγένετο Θεοῦ χάριτι καὶ οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ», «οὐ κατὰ φύσιν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ ὑπὲρ φύσιν ἦν τὰ κατορθούμενα»¹⁰³.

Εὐθέως ὁμοῦς ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐδέχετο καὶ συνιστοῦσε νὰ διδάσκωνται οἱ νέοι περὶ «τῶν πάλαι ἐπὶ σωφροσύνη λαμβάντων καὶ τῶν ἔξω καὶ τῶν παρ' ἡμῖν»¹⁰⁴, δηλ. νὰ γίνεται συνεχῶς διδασκαλία γιὰ ὅσους τὴν παλαιὰν ἐποχὴν διέλαμψαν με τὴ σωφροσύνη τους καὶ τὴν ἀρετὴ τους, χωρὶς διάκρισι, καὶ γιὰ τοὺς ἐκτὸς τοῦ χριστιανισμοῦ, «τοὺς ἔξω», μέσα στὴν πολυθεΐα ζήσαντας Ἑλληνας, καὶ γιὰ τοὺς πρώτους καὶ παλαιότερους χριστιανοὺς, ἂν καὶ ἐδέχετο ὁ Χρυσόστομος, ὅτι «ἢ ἔξωθεν σοφία», ἢ ἐκτὸς τοῦ χριστιανισμοῦ σοφία, «ἢ σοφία τοῦ κόσμου τούτου» —τοῦ ὕλικου— «τοῦ αἰῶνος τούτου», «ἢ σαρκικὴ σοφία», ὅπως τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ὅρους ἔχει εἰσάγει στὴ χριστιανικὴ θεολογία καὶ φιλοσοφία ὁ Ἀπόστολος Παῦλος¹⁰⁵, εἶναι «ἀληθῶς μωρία», «βλαβερά», «ποιεῖ τὸν τύφον» καὶ εἶναι ἡ «αἰτία πασῶν τῶν κακιῶν»¹⁰⁶. Αὐτὴν

τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου δὲν τὴν ἔχει ἀνάγκη ὁ χριστιανός, γιατί τὸν ἀποκόπτει καὶ τὸν «διατειχίζει»¹⁰⁷ ἀπὸ τὰ δεσποτικά μυστήρια καὶ τὴ γνῶσι τῶν μελλόντων, πού μόνο ἡ «σοφία τοῦ Θεοῦ», «ἡ ἄνωθεν σοφία»¹⁰⁸, ἡ «πνευματικὴ καὶ πολυποικίλος», ὀδηγεῖ μὲ τὴ χάρι καὶ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ στὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας καὶ συντελεῖ στὴν ἱερὴ μέθεξι καὶ τὴν ἐπιβεβαίωσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ Κυρίου. Μόνο μὲ τὴν (ἀδίστακτη) πίστι γίνονται οἱ χριστιανοὶ σοφώτεροι τῶν «ἔξω σοφῶν». Καὶ εἰδικώτερα παροτρύνει ὁ Ἰ. Χρυσόστομος: «Μάθωμεν πρὸς Ἑλληνας διαλέγεσθαι, ἵνα μὴ ὦμεν ὡς θρέμματα καὶ βοσκήματα, ἀλλ' ὦμεν παρεσκευασμένοι περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος». Ἡ παρότρυνσι αὐτῆ ἐπιβεβαιῶσι, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐπιβάλλεται νὰ ἔχουν μόρφωσι, ἄρα ἔχουν ἀνάγκη τῆς Ἐπιστήμης, γιὰ νὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα ν' ἀντικρούουν τοὺς εἰδωλολάτρες καὶ κάθε ἀντίπαλο καὶ νὰ μὴ μοιάζουν μὲ τὰ ζῶα πού διατρέφουν καὶ βοσκάνε. Ἔτσι δὲν θὰ ἐπηρεάζωνται πλέον ὅσοι παρασύρονται καί, μεταφορικῶς, «ἐστιῶνται», κατὰ τὴν ἔκφρασι τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας¹⁰⁹, «τρέφονται» δηλ. μὲ τὰς «εὐκομπίας τῶν ρητόρων», δηλ. μὲ τοὺς πολλοὺς καὶ ὡραίους ρητορικοὺς κομπασμούς.

Δ' ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ βαθμαία διάδοσι τοῦ χριστιανισμοῦ σὲ μεγάλο, τεράστιο ποσοστὸ τῶν ρωμαίων πολιτῶν διευκολύνθηκε ἀθέλητα ἀπὸ τὴν ἀντιφατικότητα τοῦ δημοσίου βίου κατὰ τὸν 2ο καὶ 3ο αἰῶνα καὶ ἀπὸ τὸν ἐκπεσμό τοῦ κύρους καὶ τὴν ἀνυπαρξία σοβαρότητος τῆς ἀρχούσης τάξεως τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Ἐνῶ δηλ. ἡ κρατικὴ ἐξουσία, αὐταρχη, εἶχε στὴν ἄσκησί της πλήρη ἀπολυτότητα, ὅπου κυριαρχοῦσαν κυρίως οἱ στρατιωτικοὶ ἡγήτορες καὶ τὸ ρωμαϊκὸ πατριῶτο, μὲ πλήρη ἀδιαφορία γιὰ τὶς πλατειῆς λαϊκῆς μάζης¹¹⁰, ἀντιθέτως ὑπῆρξε κάποια ἐλευθερία στὴ διάδοσι φιλοσοφικῶν ἐρμηνειῶν καὶ ιδεῶν, πού δὲν ἦσαν ἢ δὲν ἐφαίνοντο ἀνατρεπτικῆς. Ἡ ὀλιγόχρονη ἀνεξιθρησκεία, τὴν ὁποία ἀνεγνώρισε καὶ καθιέρωσε ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐπισημοποίησι καὶ μονοκρατορία τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνοῖξαν συνάμα τὸ δρόμο καὶ διευκόλυναν τὴ διάδοσι καὶ ἐπικράτησί του¹¹¹. Οἱ ἐγγενεῖς ὁμως δυσχέρειες τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ φούντωμα τῶν «αἵρετικῶν κακομυθιῶν»¹¹² καὶ τῶν θεολογικῶν διχογνωμιῶν καὶ διενέξεων ἐπετείνοντο ἀπὸ τὶς παρεμβάσεις, τὶς ἀπεριορίστες καὶ ἀνεξέλεγκτες ἐπεμβάσεις¹¹³ καὶ τὶς «παλινωδίες» τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας¹¹⁴, πού ἐπέβαλε τὶς ἐκάστοτε ἀπόψεις της ἢ τὶς προτιμήσεις τῶν εὐνοουμένων της. Παλινωδίες ὁμως δὲν εἶχαν μόνο οἱ αὐτοκράτορες, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες¹¹⁵, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὸ κῦμα τῆς ἀμφισβήτησης πού

είχε ξεσηκωθεί από τους αίρετικούς. Ἡ ἔμμονή ἐπίσης τῶν λαῶν στὰ «πάτρια» τῆς πολυθεΐας καὶ σὲ κάποια Ἰουδαΐζοντα ἔθνη, καθὼς καὶ οἱ σινοφαντίες κατὰ τῶν χριστιανῶν ποὺ εἶχαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν διαφόρων διωγμῶν οἱ κρατικές ὑπηρεσίες καὶ οἱ ἐθνικοὶ διασπείρει¹¹⁶ καὶ ἐμβάλλει, δὲν ἦταν εὐκολο νὰ ἀνατραποῦν ἀμέσως καὶ νὰ διαλυθοῦν. Ἀντιμετώπισε ἔτσι ἀρκετὲς δυσκολίες, ποὺ προκάλεσαν μερικές ἀνεξέλεγκτες ἀντιδράσεις ἀπὸ ὑπέριμετρο ζῆλο ἢ φανατισμὸ κάποιων «νομιζομένων χριστιανῶν» καὶ «μὴ ὀρθῆ γνώμη χριστιανιζόντων»¹¹⁷. «Παρεκτροπαί θρησκομανίας» χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Σπυρ. Π. Λάμπρου¹¹⁸. Ὑπῆρξε πράγματι ἕνας πολυειδῆς ἀγώνας ὄχι μόνον συγγραφικός, ποὺ κατέληξε στὴν τέλεια καταστροφὴ τοῦ ἔθνισμοῦ¹¹⁹ καὶ στὴν οἰκοδόμησι, μὲ ἀργόσυρτο ρυθμὸ, ἑνὸς νέου κόσμου, τοῦ χριστιανικοῦ, τοῦ ὁποῦ το ζωογόνο πνεῦμα καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῶν ὑψηλῶν μηνυμάτων ἀνεπτέρωσε τὶς ἐλπίδες, ἡμέρωσε τὶς διανθρωπίνες σχέσεις καὶ ἀνενέωσε τὶς πνευματικές καὶ κοινωνικές δυνάμεις τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἢ ἑλληνικότητα¹²⁰ τῆς ὁποίας στὸ ἀνατολικὸ κράτος, ἐνισχυμένη καὶ μὲ χριστιανικὸ περιεχόμενο, διέλαμψε καὶ ἐκυριάρχησε, ἀποκαθαρμένη πλέον ἀπὸ τὴ λατρεία τῆς ἐφήμερης σαρκικῆς ὠραιότητας, χωρὶς ὅποιαδήποτε ὑποδούλωσι στὴ λαγνεία τῆς σάρκας καὶ τοῦ παρὰ φύσιν ἔρωτα, ποὺ κυριαρχοῦσαν στὸν πολυθεϊκὸ ἑλληνισμό. Δὲν ἐπροκάλεσε ὁ χριστιανισμὸς τὴ ρωμαϊκὴ παρακμὴ¹²¹ καὶ τὶς συμφορὲς καὶ τὴ δυστυχία τῆς ἀνθρωπότητας, ὅπως ὑπεστήριζαν οἱ εἰδωλολάτραι¹²², ἀλλ' ἀντιθέτως, καὶ κατὰ τὸν λατῖνο ἱερέα καὶ ἱστορικὸ τοῦ 5ου αἰῶνος μ.Χ. Paulum Orosium¹²³, οἱ συμφορὲς προῦπηρξαν καὶ ἡ διάδοσι καὶ ἐπέκτασι αὐτοῦ καὶ μετὰ τῶν βαρβάρων συνετέλεσε στὴν περαιτέρω πολιτιστικὴ προσέγγισι καὶ ἀνάπτυξι καὶ τὴν προβολὴ καὶ μετάδοσι τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐκινητοποίησε «κατὰ ποιόν» ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα, ποὺ εἶχε ὑποστῆ γεροντικὸ μαρασμὸ καὶ ἀποσυντεθῆ ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρεία¹²⁴, καὶ συνετέλεσε στὴν ἀλλοίωσι καὶ ἑτεροίωσι ἐπὶ τὰ βελτίω τοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων καὶ κατ' ἐπέκτασι στὴν ἀλλαγὴ τοῦ πολιτισμοῦ¹²⁵ μὲ ἕνα νέο πολιτισμὸ, τὸν χριστιανικό¹²⁶. Δὲν πρέπει νὰ ἀγνοεῖται, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν περιλαμβάνει μόνον ἠθικοκανονικὰ παραγγέλματα ἐπιτρεπομένων καὶ ἀπαγορευομένων πράξεων, ἀλλὰ καὶ μιὰ μυστηριακὴ ζωὴ πρωτόγνωρη, πλήρη πνευματικότητος. Γι' αὐτὸ καμμιά φιλοσοφικὴ ἠθικὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπικαλύψῃ καὶ ἀχρηστεύσῃ τὴ γνήσια χριστιανικὴ ἠθικὴ, ποῦ, ὅταν βεβαιοῦται ὀλοκληρωθεῖσα, ἀποτελεῖ προσωπικὸ ἄθλημα καὶ κατόρθωμα. Καὶ ἂν ὑποστηρικθῆ, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς διέθετε μεγάλην διαβρωτικὴν δύναμιν, ἐπηυξημένην μὲ τὰ πιὸ ἰσχυρότερα ὄπλα του, τὴ διακήρυξι δηλ. καὶ ἀπόδειξι τῆς θεοπνευστίας του, τὴ διδασκαλία καὶ ἐμπέδωσι τῆς ἀφιλοκέρδειας καὶ τὴν καλλιέργεια

καί προβολή τῆς πανανθρώπινης ἀγάπης, πρέπει ν' αναγνωρισθῆ πρῶτον, ὅτι ἐφήρμοσε μιὰ σώφρονα διαδικασία προσεγγίσεως, πειθοῦς καί διεισδύσεως στίς ψυχές ὄλων τῶν ἀνθρώπων, χωρίς καμμιὰ διάκρισι φυλῆς, χρώματος, μορφώσεως ἢ οἰκονομικῶν δυνατοτήτων, δεύτερον ὅτι δὲν κατέλυσε τὰ πάντα τοῦ ἀρχαίου βίου, ἀλλ' ἐκράτησε ἐξ αὐτοῦ ὅσα συνεκρότουν μιὰ κοινωνία ἐναρέτων καί ἀνιδιοτελῶν ἀνθρώπων, καί τρίτον ὅτι ἀπέκλεισε ἀπὸ τῆς νέας κοινωνίας, τῆς χριστιανικῆς, κάθε φιλόδοξο κίνητρο καί κάθε συναίσθημα ὑπεροχῆς. Καί ταῦτα πάντα μὲ τὴν οἰκιοθελῆ ἀποδοχὴ τοῦ συνόλου τῶν πιστῶν, ποὺ ἀφιερώθησαν καί ἀφιερώνονται ἀνεπιφυλάκτως, ψυχῇ τε καί σώματι, στὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία φιλόανθρωπος, μακρόθυμος καί ἐλεήμων ὄχι μόνον τιμωρεῖ μὲ ἐπιείκεια πλείστας παρεκτροπὰς, καί ὄχι μόνον ἀκούσια ἀμαρτήματα, ἀλλὰ καί συγχωρεῖ δίδουσα ἄφεσιν καί βαρύτερων ἀμαρτιῶν στοὺς εὐκρινῶς καί ἐμπράκτως μετανοοῦντας (π.χ. Ραάβ, ἁγίας Ἐλένης, Ταΐσας, Μαρίας Αἰγυπτίας, Μαρίας ὁσίας κ.ἄ.).

Ἡ πραγματεία αὐτὴ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, μὲ τὴν ὁποία καθορίζονται κατὰ σαφῆ τρόπο τὰ ὅρια τῶν σχέσεων τῶν ἐλληνικῶν κλασσικῶν γραμμάτων καί τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸν ἀνέδειξε «παιδαγωγὸν τῆς νεότητος», ὅπως ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός¹²⁷ προσφυῶς τὸν ἀπεκάλεσε. Πρῶτος ἐσκέφθη καί κατέγραψε στίς ὑποχρεώσεις τῶν μοναστηρίων τὴν ἰδέα καί τὸ καθῆκον τῆς λειτουργίας αὐτῶν καί ὡς ἐκπαιδευτικῶν κέντρων τῆς περιοχῆς των, δεδομένου ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος δὲν ὑπῆρξε μόνον ἓνας βαθύς, θεωρητικὸς ὅμως μελετητὴς τοῦ ἀσκητισμοῦ, ἀλλὰ εἶχε συστήσει στίς ἐπαρχίες τοῦ Πόντου ἀσκητήρια, κατηγήσας τοὺς μοναχοὺς στοὺς ἱεροὺς κανόνας τῆς Ὁρθοδοξίας¹²⁸. Συγκεκριμένως: Ἡ ἀνάγκη ἐνισχύσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ὡς ἰδεώδους χριστιανικοῦ, ἰδεώδους ἀποκλειστικῆς ἀφιερώσεως στὰ θεῖα καί εὐαγγελικῆς ἀπλότητος, ἐπέβαλε, πλεόν τῆς ὑπάρξεως κοινωνικῶν λόγων, τὴν ἀποδοχὴ στίς μονῆς παιδιῶν, τὰ ὁποία ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν ἀνάγνωσι γιὰ νὰ μάθουν τὴ Βίβλο καί τὰ βασικά τῆς χριστιανικῆς λειτουργίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς προοριζομένους γιὰ τὴ μοναστικὴ ζωὴ νέους, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, ἡ «ὑγιαίνουσα διδασκαλία» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου¹²⁹, ἦταν εὐρύτερη, ὑπῆρχαν καί οἱ «βιωτικοὶ παῖδες», οἱ κοσμικοί, τοὺς ὁποίους οἱ γονεῖς των ἐνεπιστεύοντο στίς μονῆς γιὰ μιὰ γενικὴ ἐκπαίδευσι. Τοῦτο ἀκριβῶς συνιστοῦσε ὁ μέγας Βασίλειος μὲ ξεχωριστὸ μοναστηριακὸ «Κανόνα» (α/α 292). Ἔτσι ἡ ὑπαρξὶς μοναστηριακῶν σχολείων εἶναι πραγματικότης, τόσο στὴν Ἀνατολὴ ὅσο καί στὴ Δύσι¹³⁰. Καί ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἀκόμη εἶχε γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, καί ὄχι μόνον γιὰ τὸ λαό, ἀλλὰ καί γιὰ τοὺς «δυνατοὺς» τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, ἓνα εὐεργετικὸ θέλημα¹³¹ ὁ μοναχικὸς βίος, στὸν ὁποῖο κατέφευγαν κατὰ πλειονότητα ὄχι οἱ ἐκ φύσεως ἄδρα-

νέστεροι τῶν πολιτῶν¹³², ἀλλὰ οἱ πλήρως καὶ σταθερῶς πιστεύοντες, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν μὲ συνεχῆ καὶ πολύμοχθη ἄσκησι καὶ ἀγῶνα προσωπικὸ καὶ κοινοβιακὸ τὴν ὑστατὴ καὶ ἀνώτατὴ κατάρκτησι τοῦ μοναχοῦ, τὴν πραγματικὴ ὑπέρβασι τῆς φύσεως, δηλ. νὰ «ἀποκαθάρουν ἑαυτούς» μὲ τὴν «ἀποταγὴν πάσης συνηθείας καὶ πάσης πρακατασχούσης γνώμης» καὶ μὲ τὴν «ἠκριβωμένην μελέτην τοῦ θανάτου» «προεκδημηῆσαι τοῦ σώματος καὶ ζῶντες τεθνάναι»¹³³, «βαστάζοντες τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων» αὐτοὶ οἱ «ἀθληταὶ τῆς εὐσεβείας». Ἄλλὰ καὶ ὅλοι οἱ πραγματικοὶ Χριστιανοὶ ἔχουν ἀποκλειστικὸ καθῆκον νὰ ζοῦν καὶ στοιχῶνται ἐν πνεύματι «θανατοῦντες τὰς πράξεις τοῦ σώματος», κατὰ τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιον¹³⁴.

Τελικὰ νὰ σημειώσω σὰν προέκτασι καὶ γενίκευσι τῶν ὄλων συμπερασμάτων ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅτι τὶς ἀνάγκες τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπηρετεῖ ἕνα σύγχρονο παιδαγωγικὸ ἰδεῶδες ποῦ θὰ στηρίζεται περιοριστικῶς καὶ ἀποκλειστικῶς στὰ ἑλληνικὰ γράμματα σὰν ἀπλὴ γνῶσι ἢ μόνον σὲ ἕνα σύνολο πρακτικῶν γνώσεων σὰν ἐφόδιο ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἐπαγγελματοποίησι τῶν νέων, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται καὶ ἡ ἐπιτυχῆς μαθητεία στὰ ἰδεῶδη τοῦ χριστιανικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα περιορίζουν τὴν ὠφελμιστικὴ πρακτικότητα καὶ τὰ ὑλιστικὰ συμφέροντα σὰν ἀποκλειστικὴ ἐπιδίωξι, ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ. Πᾶσα παιδεία¹³⁵ οἰασθήποτε προελεύσεως, ἐφ' ὅσον δὲν προάγει σὲ ἀρετὴ καὶ σὲ ἐλαχιστοποίησι τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων, μὲ παράλληλη ἀνάπτυξι τοῦ ὁμαδικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς, εἶναι ἀπορριπτέα ὡς ἐπικίνδυνα, μακροπροθέσμως ἢ βραχυπροθέσμως ἀδιάφορα. Τὴν ἐποχὴ μάλιστα τῆς Τουρκοκρατίας, κατὰ τὴν ὁποία κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ἀπόκτησι ὑλικῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τοὺς ὑποδοῦλους εὕρισκετο κάτω ἀπὸ συνεχῆ ἀπειλὴ καὶ προϋπέθετε πολλάκις τὴν ἔγκρισι ἢ καὶ συνεργασία τῶν κυριάρχων, ἀποβαίνουσα καὶ αὐτὴ ὄχι σπανίως μάταιη, ἢ διδαχὴ καὶ γνῶσι, ὅτι εἶναι ὠφέλιμα καὶ σύμφωνα μὲ τὴ χριστιανικὴ πίστι ὅσα διδάγματα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας συντελοῦν στὴν καλλιέργεια τῆς ψυχῆς καὶ ὁδηγοῦν στὴν ἀρετὴ, βοηθοῦσαν στὴν ἐμπέδωσι ἑνὸς συνθέτου ἰδεῶδους, τὸ ὁποῖο καὶ τὸ ἐλεύθερο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι κράτος ἐπεδίωξε, ἂν καὶ ἐνίσχυσε περισσότερο τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ἰδεῶδες, περιορίζοντας ἀπὸ τὸν 20ὸν κυρίως αἰῶνα τὸ χριστιανικόν. Τὰ αἷτια βεβαίως πολλά. Ἡ χριστιανικὴ λοιπὸν παράδοσι δὲν ἀνεμορφώθη κατὰ τὰ ἑλληνικὰ πρότυπα, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Ἄγγλος βυζαντινολόγος Ν. Η. Baynes, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ ἐπίδρασι τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως περιορίσθη σὲ ὅσα ἰδεῶδη ἦσαν συμβατὰ μὲ τὰ χριστιανικὰ ἰδεῶδη, τῶν ὁποίων ἡ συνύπαρξι ἐπετεύχθη μὲ τὶς ὅλες διεργασίες ποῦ ἔλαβαν χώραν κατὰ τὸν 3ον καὶ 4ον μ.Χ. αἰῶνα ἀπὸ τοὺς πῶ ἐπιφανεῖς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ σύμ-

πλευσι καὶ συμπόρευσι κατέληξε γιὰ τὶς εὐρύτερες λαϊκὲς μάζες, μέσα στὴν πορεία τοῦ χρόνου, σὲ μιὰ εὐεργετικὴ ἐνοποίηση, ἢ ὅποια ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέδειξε μιὰ γνήσια καὶ πρωτόγνωρη πνευματικότητα¹³⁶, τὴν πνευματικότητα ποῦ ἀποπνέει ὁ ἀληθινὸς χριστιανικὸς βίος, ἕνας βίος ποῦ εἶναι τόσο περισσότερο χριστιανικὸς ὅσο εἶναι ὀλιγώτερο ἐγωκεντρικὸς καὶ περισσότερο ταπεινός. Καὶ αὐτὴ ἡ ταπεινώσι σὰν κοινωνικὸ ἰδεῶδες μαζί με τὴν ἀδιαφορία γιὰ κάθε ὕλικό πλουτισμό καὶ με τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν πλησίον, τὶς ὁποῖες καλλιέργει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, ἀποτελοῦν τοὺς βασικοὺς στυλοβάτες τῆς νέας κοινωνικῆς ἀρετῆς, τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, ποῦ εἶναι συγχρόνως πρακτικὴ καὶ πνευματικὴ. Τὸ θρησκευτικὸ «αἴτημα» ἀνταποκρίνεται στὶς ἐσωτερικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν δὲν μπορῆ νὰ δώσῃ λύσεις ὁ ἴδιος με τὴ «λογικὴ» στὰ προβλήματά του. Ἐξ ἄλλου ἢ ὁποιαδήποτε «ἄρνησι» τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, με βάσι τὴ λογικὴ ἢ τὸν παραλογισμό, εἶναι πεπερασμένη καὶ σχετικῆς χρησιμότητος καὶ τὰ μεγάλα ἐρωτηματικὰ παραμένουν ἀναπάντητα καὶ ξαναπροβάλλονται κυρίαρχα. Τότε ὁ δρόμος πρὸς τὴ Θρησκεία ξανοίγεται διάπλατα, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε ἐμπόδιο τῆς «λογικῆς» ἢ τῆς «ἀμαρτίας», καὶ καθίσταται ἀπρόσκοπτα ὁδεύσιμος. Τότε ἡ θρησκευτικὴ πίστι ξεπηδάει, βραδυτόκως ἢ γοργοτόκως, βλαστάνουσα καὶ θάλλουσα.

Ἄς κλείσωμεν τὸ παρὸν μελέτημα ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀναφορᾶς με τοὺς ἐξῆς ἐπιγραμματικοὺς χαρακτηρισμούς, ἀλλὰ καὶ τόσο καίριους τοῦ θεολόγου ἀγίου Γρηγορίου¹³⁷ γιὰ τὸν ἅγιο Βασίλειο, με τὸν ὁποῖο ἦτο «ὀμόστεγος καὶ ὀμοδαίσιος» στὴν Ἀθήνα, ὅταν ἦσαν συμφοιτητές: «σύμβουλος ἀγαθός, παραστάτης δεξιός, τῶν θείων ἐξηγητής, τῶν πρακτέων καθηγητής, γήρως βακτηρία, πίστεως ἔρεισμα, τῶν ἔνδον ὀπιστότατος, τῶν ἐκτὸς ὀπρακτικώτατος». Καὶ ὁ λόγιος καὶ ποιητής, ἠγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου στὴν Κωνσταντινούπολι, ὄσιος καὶ ὀμολογητῆς Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (759-826 μ.Χ.)¹³⁸ ἀφιέρωσε ἕνα τῶν ἐπιγραμμάτων του στὸν ἅγιο Βασίλειο:

«Ἦστράψας αἴγλη τοῦ φαινοῦ σου βίου,
Καὶ φαιδρύνεις τὸν κόσμον ἔργοις καὶ λόγοις.
Λαβὼν δὲ τὰς κλεῖς καὐτὸς ὡς Πέτρος νέος,
Φύλαξ ὕπαρχεις τῆς πάσης Ἐκκλησίας».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Συντομογραφίες

«Βασιλικά» (*Heimbach*): Βασιλικών Libr. LX, έκδ. Heimbach, Lipsiae, t. I-V, 1833 κέξ. και Ausgabe H.J. Scheltema – N. van der Wal – D. Holwerda, t. I-III, Groningen, Djakarta-Gravenhage 1955-1960.

Βαφείδου Έκκλ. Ίστορ.: Φιλαρέτου Βαφείδου... Έκκλησιαστική Ίστορία από τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, τ. Α'. Ἀρχαία Έκκλ. Ίστορία (1-700 μ.Χ.), ἐν Κων/πόλει 1884, τ. Β', Μέση Έκκλ. Ίστορία (700-1453), ἐν Κων/πόλει 1886, τ. Γ', Νέα Έκκλ. Ίστορία (1453-1908), ἐν Κων/πόλει 1912.

Γιαννακοπούλου Θεοδ.: Θεοδώρου Δημ. Γιαννακοπούλου, Αἱ δημοσιονομικαὶ θεωρίαι τοῦ Γεμιστοῦ-Πλήθωνος, στὰ «Πρακτικὰ τοῦ ἐκτάκτου Πνευματικοῦ Συμποσίου. Ἀπὸ τὴν φωτεινὴ κληρονομία τοῦ Μυστρᾶ στὴν Τουρκοκρατία», Σπάρτη-Μυστράς 27-29 Μαΐου 1988, συγκληθέντος ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, καὶ σὲ ἀνάτυπο Ἀθ. 1989, σσ. 273-360.

Cod. J.: Codex Justinianus, Ausg. R. Schoell – G. Kroll, Berlin 1895 καὶ Ausg. Theodor Mommsen, Berolini 1902.

Διομήδ. Κυριακοῦ Πατρολ.: Ἀναστ. Διομήδους Κυριακοῦ, Ἐγχειρίδιον Πατρολογίας ἢ τοῖς ἱστορίας τῶν Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν ἐννέα πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰῶνων, Ἀθ. 1898.

Δοσιθέου Ίστορ.: Δοσιθέου (Νοταρᾶ, Ἱεροσολύμων Πατριάρχου, 1641-1707), Ίστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων, διηρημένη μὲν ἐν δώδεκα βιβλίοις, ἀρχομένη δὲ ἀπὸ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου καὶ πρώτου ἱεράρχου τῶν Ἱεροσολύμων ἕως τοῦ παρόντος ἔτους, περιέχουσα... ἐν Βουκουρεστίῳ 1715...

Δουκάκη Συναξαριστής: Κων. Δουκάκη, Σάπφειρος τοῦ νοητοῦ Παραδείσου... Μέγας Συναξαριστής, Ἀθ. 1890 κέξ.

E.E.B.Σ.: Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. Α', 1924 κέξ.

Ἐρμείου Έκκλ. Ίστορ.: Ἐρμείου Σωζομένου, Έκκλησιαστικὴ Ίστορία εἰς βιβλία ἐννέα, ἐν J.-P. Migne, Patrologia Graeca, t. 67, Parisiis 1859, col. (= στήλη), 844-1690.

Εὐσεβίου Έκκλ. Ίστορ.: Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, Έκκλησιαστικῆς Ίστορίας βιβλία δέκα, ἐν J.-P. Migne, Patr. Gr., t. 20, 1857, στήλ. 45-906.

Θεοδωρήτου Έκκλ. Ίστορ.: Θεοδωρήτου, ἐπισκόπου Κύρ(ρ)ου, Έκκλησιαστικὴ Ίστορία, ἐν J.-P. Migne, Patr. Gr., t. 82, 1859, στήλ. 881-1280.

Ἱερωνύμου, De vir. ill.: S.E. Hieronymi (Ἱερωνύμου), De viris illustribus, ἐν J.-P. Migne, Patrologia Latina, t. 23, 1865, στήλ. 625-760.

Κοντογόνου Ίστορ.: Κων. Κοντογόνου, Φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν ἀπὸ τῆς Α' μέχρι τῆς Η' ἑκατονταετηρίδος ἀκμασάντων ἁγίων τῆς Έκκλησίας Πατέρων, καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, Τόμος πρῶτος περιέχων τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας, Ἀθ. 1851.

Λάμπρου Ίστορ. Ἑλλάδ.: Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Ίστορία τῆς Ἑλλάδος μετ' εἰκόνων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως, Ἀθ. τ. Α' 1886, τ. Β' 1888, τ. Γ' 1892, τ. Δ' 1898, τ. Ε' 1902, τ. ΣΤ' 1908 (ἐπανέκδ. 1998).

Μαυρικίου-Νικοδήμου Ἄγιορ. Συναξαριστής: Μαυρικίου διακόνου Συναξαρι-

στις τών δώδεκα μηνών τοῦ ἐνιαυτοῦ..., μεταφρ. ὑπό Νικοδήμου Ἁγιορείτου..., τ. Α', Βενετία 1819.

Migne, Patr. Gr.: J.-P. Migne, Patrologiae cursus completus, series Graeca, Parisiis 1857 κέξ.

Migne, Patr. Lat.: Τοῦ Αὐτοῦ ἡ Λατινική Πατρολογία (Patrologia Latina).

Μπαλάν. Πατρολ.: Δημητρίου Σίμου Μπαλάνου, Πατρολογία, Οἱ ἔκκλησ. Πατέρες καί συγγραφεῖς τῶν ὀκτώ πρώτων αἰώνων, Ἀθ. 1930.

Νικηφόρου Ξανθ. Ἐκκλ. Ἱστορ.: Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, ἐν *Migne, Patr. Gr.*, τ. 145, 1865, στήλ. 560 κέξ., τ. 146, 1865, στήλ. 9-1275 καί τ. 147, 1865, στήλ. 9-448.

Περ.: Περιοδικόν.

Ὁξόνιον Χρυσ.: Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κων/πόλεως τοῦ Χρυσοστόμου Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους πρώτην Ἐπιστολήν. Ἐκδοσις καινὴ ἐκ παλαιῶν ἀντιγράφων διορθωθεῖσα... ἐν Ὁξονίῳ... 1847.

Orosii, Historiarum: Pauli Orosii, Historiarum adversus paganos libri septem, ἐν J.-P. Migne, Patrologia Latina, τ. 31, 1846, στήλ. 663-1174.

Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ.: Σωκράτους τοῦ σχολαστικοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἐν J.-P. Migne, Patr. Gr., τ. 67, 1859, στήλ. 33-841.

Φιλαρέτου Ἱστορ. Διδασκ.: Ἀρχιεπισκόπου Τσερνιγόβου Φιλαρέτου, Ἱστορικὴ Διδασκαλία περὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, συγγραφεῖσα μὲν ρωσιστί, ἐξελληνισθεῖσα δὲ ὑπὸ Νεοφύτου Παγίδα ἀρχιμανδριτοῦ. Ἐκδίδεται κελεύσει... Τόμος δεῦτερος, ἐν Ἱεροσολύμοις 1886 καὶ τόμος τρίτος 1887.

F.H.G.: Fragmenta Historicorum Graecorum, ἐκδ. Karl Müller, Paris, F. Didot, t. I-V, 1841-1870 (ἐπανέκδοσι ὑπὸ F. Jacoby 1923 κέξ.).

1. *Migne, Patr. Gr.*, τ. 31, 1857, στήλ. 564-588. Στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴ σύμπτυξι τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους ἀνθολογεῖτο σὲ ὅλες τὶς «Χρηστομάθειες» γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα καὶ τὰ Γυμνάσια τὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅπως καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἀναφέρω προχειρῶς τὴν ἐκδοσι τῶν Σκ.(αφλάτου) Δ. Βυζαντίου καὶ Ἀ.(λεξάνδρου) Ρ.(ῖζου) Ραγκαβῆ «Ἑλληνικὴ Χρηστομάθεια ἐκ τῶν δοκιμωτέρων Ἑλλήνων πεζογράφων καὶ ποιητῶν, μετὰ σχολίων γραμματικῶν... διηρημένη εἰς τόμους πέντε... ἐκδ. 8η Ἐπιδιορθωμένη κατὰ τὰς τελευταίας Γερμανικὰς στερεοτύπους ἐκδόσεις. Κατ' ἔγκρισιν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργείου. Τόμος δεῦτερος... Ἀθ. 1875», ἔνθα στίς σσ. 235-247 περιλαμβάνεται «Παραίνεσις πρὸς τοὺς νέους... ὅπως ἂν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων». Τὸ 1920 ἐτυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη: «Παραίνεσις πρὸς τοὺς νέους, Ὁμιλία τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου Περὶ τοῦ πῶς δύνανται οἱ νέοι νὰ ὠφελῶνται ἐκ τῆς μελέτης τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν κατὰ μετάφρασιν ὑπὸ Παναγ. Δ. Γάιμη, Ἀθ. 1920». Ἐξεδόθη καὶ στὴ σειρά (ἀρ. 2) τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου «Πάπυρος» τὸ 1938, μὲ τίτλο «Βασιλεῖος ὁ Μέγας καὶ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα» (Λόγος πρὸς τοὺς νέους - ἐπιστολαί, κείμενο - μετάφρασι - σημειώσεις ὑπὸ Ἀδαμ. Ν. Διαμαντοπούλου, δ/ντοῦ τοῦ Ἀρσακείου Διδασκαλείου, καὶ μὲ εἰσαγωγὴ Δημ. Σ. Μπαλάνου, καθηγητοῦ τῆς Πατρολογίας στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου

Ἰσθμῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ. (Ἐξαντλήθηκε ἀμέσως καὶ ἀνατυπώθηκε σὲ 2α ἔκδ.). Ἄλλες ἐκδόσεις: α) «Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τ. β) «Ἑλληνικοῦ Ἐκδοτικοῦ Ὄργανισμοῦ», Ἀθ. 1972, Βιβλιοθήκη τῶν Ἑλλήνων. Ἄπαντα τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ ἐπανέκδοσι ὑπὸ τῶν διαδόχων «Ἐκδόσεων Ὡφελίμου Βιβλίου», Ἀθ. 1976: Μεγάλου Βασιλείου Ἄπαντα. Τόμος 12. Κείμενον J. Garnier, Εἰσαγωγή-Μετάφρασις-Σχόλια Σπυρ. Ἄντ. Χωραΐτη, σσ. 136-165.- γ) Πατερικῶν Ἐκδόσεων «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσ/νίκη 1973. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου Ἄπαντα τὰ Ἱερά. 7. Ὁμιλία καὶ λόγοι. Εἰσαγωγή-κείμενον-μετάφρασις-σχόλια ὑπὸ Β. Ψευτόγχα. ΣΤ΄ Ὁμιλία παιδαγωγικαί, σσ. 316-359. Στὴ σειρά τῆς «Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé» περιελήφθη κυκλοφορηθεὶς ὁ τόμος «Saint Basile, Aux jeunes gens sur la manière de tirer profit des lettres helléniques. Texte établi et traduit par l'abbé Fernand Boulenger, Paris 1935», ποὺ ἀνετυπώθη τὸ 1952 καὶ τὸ 1965 (καὶ οἱ «Lettres» σὲ τρεῖς τόμους τὸ 1957, 1961 καὶ 1966 ὑπὸ Yves Courtonne, ὁ ὁποῖος καὶ ἰδιαίτερο ἐξάιρετο βιβλίον εἶχε ἐκδώσει: «Saint Basile et l'Hellénisme, Paris 1934»). - Nardi, Discorso ai giovani sulla letteratura di classici, Torino 1931.- Neri e Balroni, St. Basilius magnus, Le omilie, Ai giovani, Siena 1938.- Lehmann, Die Admonitio St. Basili ad filium spiritualem, München 1955 (στὴ σειρά «Sitzungl. Bayer. Akad. Wissenschaft Phil.- hist. Kl. H.7»). - Κων. Παπαρηγοπούλου, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ μεγάλου Βασιλείου, περ. «Ἐστία» 1877, ἀρ. 53. - Θ. Ν. Παπακωνσταντίνου, Ὁ μέγας Βασίλειος, Ἀθ. 1912.- Κων. Ι. Δουβουνιώτου, Περὶ διδασκόντων καὶ διδασκομένων κατὰ τὸν Μεγ. Βασίλειον, Ἀθ. 1923. - Φαίδ. Κουκουλέ, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου δόξα παιδαγωγικαί, Ἀθ. 1907 καὶ περ. «Ξενοφάνης», Ἀθ. 1908, σσ. 161-182, 286-292 καὶ 328-333. - Α. Καντζῶρη, Ἡ χριστιανικὴ καὶ ἔθνικὴ παιδεία, Μ. Βασίλειος καὶ Πλούταρχος, περ. «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος», ἐν Ἰακωβίᾳ Β΄, 1908, σσ. 378-388. - Ἐμμ. Παντελάκη, Πυθαγόρας καὶ Μέγας Βασίλειος, στὸ ἀφιέρωμα «Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα», Ἀθ. 1940, Β΄ τόμ., σσ. 215-226. - Καλλίστου Μηλιαρᾶ, ἀρχιμανδρίτου, Ὁ μέγας Βασίλειος. Ὁ βίος καὶ ἡ δράσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1944. - Εὐαγγέλου Π. Φωτιάδου, Μέγας Βασίλειος, ἐν «Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου», τ. Ε΄, σσ. 610-611. - Γερ. Ι. Κονιδάρη, Ὁ μέγας Βασίλειος πρότυπον οἰκουμενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου. Συμβολὴ εἰς τὴν Γενικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τοῦ Δ΄ αἰῶνος, Ἀθ. 1970 (β΄ ἔκδ.). - Κων. Μπόνη, Βασίλειος Καισαρείας ὁ Μέγας (320/30 - †1 Ἰανουαρίου 379). Βίος καὶ ἔργα, συγγράμματα καὶ διδασκαλία, Ἀθ. 1975. - Γιὰ τὶς κατὰ τὰ ἔτη 1489-1500 εἴκοσι πρῶτες ἐκδόσεις τοῦ αὐτοῦ ἔργου τοῦ Μεγ. Βασιλείου πρβλ. S.F.G. Hofmann, Lexicon bibliographicum I, Leipzig 1832, σσ. 444 κέξ. - Μπαλάν. Πατρολ., σ. 298.

2. Στὴν ἔκδοσι Migne ἐνθ' ἂν καταγράφεται στὶς «Ὁμιλίαι» καὶ φέρει αὐξοῦσα ἀριθμὸν KB΄. Στὴν προγενέστερη τρίτομη ἔκδοσι τῶν Ἀπάντων, ὑπὸ τῶν μοναχῶν Dom. J. Garnier καὶ Maran, Paris 1721-1730, δὲν κατατάσσεται στὶς «Ὁμιλίαι».

3. «Πῶς ἂν τὶς ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο», 86-92, The Loeb Classical Library: Plutarch's Moralia, with an English Translation by Frank Barbitt, Cambridge Mass.-London 1956, vol. II, σσ. 4-41.

4. Ἡ 43η ἐπιστολή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (Saint Basil The Letters ὑπό Roy J. Deferrari, ἔκδ. The Loeb Classical Library, vol. I, London-Cambridge Mass. 1950, σσ. 264-265, μέ ἀγγλική μετάφρασι, ἐπίσης καί στήν ἔκδοσι τῶν «Ἐπιστολῶν» τοῦ Μεγάλου Βασιλείου στή σειρά τῆς Collection... Guill. Budé, Paris, vol. I, 1957, σσ. 108-109, μέ γαλλική μετάφρασι, δέν ἀποτελεῖ —ὅπως γράφει στόν τίτλο— «νουθεσία πρός τοὺς νέους» —admonition to the Young», «avertissement aux jeunes gens»— ἀλλά νουθεσία-διδασχὴ πρός κάθε «μονάζοντα καί πιστόν ἄνθρωπον καί τῆς εὐσεβείας ἐργάτην», εἶναι μία μικρὴ ἐπιστολή, στήν ὁποία ὀρίζει ἐξαίσια, μέ συμπτυκνωμένες φράσεις, τὰ προβλήματα, ἀλλά καί τὰ καθήκοντα τοῦ μοναχοῦ, ὀφείλοντος νὰ διδασχθῆ καί νὰ καταστήσῃ βίωμα «εὐαγγελικὴν πολιτείαν, σώματος δουλαγωγίαν, φρόνημα ταπεινόν, ἐννοίας καθαρότητα, ὀργῆς ἀφανισμόν...». «Παραίνεσις τοῖς νέοις» «κατὰ στοιχεῖον» καί ἄλλοι Πατέρες συνέγραψαν. Προχείρως ἀναφέρω: τοῦ σκευοφύλακος τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας Ἰγνατίου καί τοῦ Κων/πόλεως Γενναδίου («ἀλφάβητος παραινετική» – «στῖχος κατ' ἀλφάβητον»). Πρβλ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Κατάλογος κωδίκων ἐν ταῖς μοναῖς τῆς νήσου Ἄνδρου... ἐν «Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου», τ. Γ', σσ. 92-138 καί αὐτοτελῶς Ἄθ. 1899, σσ. 70-71. - Τάσου Ἄθ. Γριτσοπούλου, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης, E.E.B.Σ., τ. ΚΒ', 1952, σ. 224 καί τ. ΚΔ', 1954, σσ. 239, 245, 248. - Ἀγγελικῆς Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, Μαθηματάρια, Ἄθ. 1994, σσ. 319, 433, 447, 467, 479, 480, 529, 535, 560, 580, 610, 621, 624, 626-627, 660-1, 670-1, 751, 768, 772, 787, 797, 821.

5. Στήν Ἐφεσο, Ἀποστ. Παύλου, Πρὸς Τιμόθεον Α' ἐπιστολή, Α' 3 καί ΣΤ' 3.

6. Pierre de Labriolle, Les sources de l'histoire du Montanisme. Textes grecs, latins, syriaques... Fribourg-Paris 1913. Ὁ Κ. Κοντογόνης (Ἱστορία Α', σσ. 505-507) γράφει ὅτι συγγραφεὺς τριβίβλου διεξοδικοῦ συγγράμματος περὶ Μοντανιστῶν ἦτο ὁ Ἀστέριος Οὐρβανός.

7. Ἀποστόλου Παύλου, ἔνθ' ἄν. ΣΤ' 4-5. Πρὸς Τιμόθεον Β' ἐπιστολή, Β' 23. Πρὸς Τίτον Γ' 9. Πρὸς Γαλάτας Ε' 20. Πρὸς Ρωμαίους ΙΣΤ' 17. Πρὸς Κορινθίους Α' ἐπιστολή, Γ' 3.

8. Πάντως «οἱ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι ἀντικειμέναις αἰρέσεσιν ἐπολέμουν καί ἐκ διαμέτρου καί τὴν ἀσέβειαν ὁμοτίμοις κακοῖς ἐμάχοντο», ὅμως «τῆς ἀληθείας καί τῆς ἐν ἅπασιν ἀκριβείας οὐδόλως ἀπέστησαν, τοὺς ἀρίστους τῶν ἱατρῶν μιμησάμενοι...» γράφει Γεννάδιος ὁ Σχολάριος (Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Λόγος ἔκτος (fo 193r), ἐν «Ἄπαντα τὰ Εὐρισκόμενα», publiées par L. Petit – X. Sidéridès – M. Jugie, t. II, Paris 1929, σ. 224).

9. Σημειωθῆτω ὅτι τῆ λ. «ζήτησις» χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀπόστ. Παῦλος μέ τὴν Πλατωνεῖα σημασία τῆς (πρβλ. Φαῖδρος 244C, Τίμαιος 47A, Πολιτεία 618C, Fragm. 29C), δηλ. μέ τὴ σημασία τῆς ἐπίμονης καί λεπτομεροῦς διερευνήσεως, ἀναλύσεως, προσδιορισμοῦ καί αἰτιολογήσεως. Ἄς ὑπενθυμίσω τὴ φράσι: «οἱ ζητῆται τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς». Ἄν δὲν ἐγνωρίζαμεν, ὅτι ἔχει γραφῆ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸ διάλογο «Χαρμίδης» (175E), θὰ τὸ ἀπεδίδαμε μετὰ βεβαιότητος σὲ χριστιανὸ συγγραφέα.

10. «Πᾶσα περὶ τὴν πίστιν καί τὰ δόγματα ἀμφιβολία διὰ Συνόδων ἐπιλύεσθαι», πρβλ. Δοσιθέου Ἱστορ., σ. 981.

11. Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως λόγοι τέσσαρες καί Εἰς Κωνσταντίνον τριακονταετηρικός, Migne, Patr. Gr., t. 20, 1857, στήλ. 909-1231 καί 1316-1438. - Δ. Μαυροπούλου, Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς

τὸν Χριστιανισμόν, Ἀθ. 1925. - Luigi Salvatorelli, Constantino il Grande, Roma 1928.- André Piganiol, L'empereur Constantin, 1932.- Jules Maurice, Constantin le Grant, L'origine de la civilisation Chrétienne, Paris ἄν. ἔτ.- Eduard Schwartz, Kaiser Konstantin und die christliche Kirche, Leipzig und Berlin, 1936 (β' ἔκδ.). - W. Seston, Recherches sur la chronologie du règne de Constantin le grand, στὴ «Revue des Études Anciennes», τ. LIX, 1937, σσ. 197-218. - Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. Ἐπιστροφή αὐτοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμόν, «Ἐκκλησία» τ. ΙΕ', 1937, σσ. 229-231, 243-246, 249-251, 265-268. - Ἀνδρέου Φυτράκη, Ἡ πίστις τοῦ Μ. Κωνσταντῖνου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ, Ἀθ. 1945. - E. Josi, Status quaestionis del ΒΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ di Eusebio di Cesarea, στὸν τόμο «Relazioni del X Congresso Internazionale di scienze storiche», Roma 1955, σσ. 164-166. - Heinz Kraft, Kaiser Konstantins religiöse Entwicklung, Tübingen 1955. - J. Karayannopoulos, Konstantin der Grosse und Kaiser-Kult, «Historia» V, 1956, σσ. 341-357. - Ἰερωνύμου Ι. Κοτσῶνη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μ. Κωνσταντῖνου, Αἰ ἐν Ρώμῃ ἱπποδρομῖαι πρὸ τῆς παρὰ τὴν Μουλβίαν Γέφυραν μάχης, στὸν τόμο «Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου 1874-1960», Ἀθ. 1960, σσ. 257-264.

12. Ἐξὶ διατάγματα τῶν ἐτῶν 339, 343, 354, 360, 361 καὶ 367 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖου Β' ἐκδοθέντα, ἀναφερόμενα σὲ ἐκκλησιαστικά θέματα, διετηρήθησαν καὶ ἐνετάγησαν στὸν Ἰουστινιάνειον Κώδικα (I,3,1. I,3,3. I,3,4. I,7,1. I,10,1. I,11,1). Μὲ τὸ διάταγμα τοῦ 343 ἐπεκυρώθησαν οἱ ἀναγνωρωθεῖσες ἐπὶ Μ. Κωνσταντῖνου προφανῶς στοὺς κληρικούς καὶ στὰ ἀνδράποδά των (mancipia) φορολογικὲς ἀτέλειες (vacationes) καὶ ἐδόθη ὑπόσχεσις τῆς μὴ ἐπιβολῆς νέων εἰσφορῶν (collationum). Ἴσως βασιζόμενος σὲ αὐτὰ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἔχαρακτήρισε τὸν Κωνσταντῖνον ὡς «φιλοχριστότατον» καὶ «θρησκευτικότατον». Περὶ τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ τῶν διαδόχων του, μέχρι καὶ τοῦ Οὐάλεντος, ἔχομεν σημαντικὴν πηγὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ ἔργον τοῦ Ammiani Marcellini, Ἑλληνοσύρου εἰδωλολάτρου, γεννηθέντος στὴν Ἀντιόχεια καὶ ζήσαντος κατὰ τὰ ἔτη 332-395 ἢ 400, ὁ ὁποῖος ὁμως ἔγραψε λατινιστὶ τὸ ἔργον του «*Resum sub imperat. Constantio, Juliano, Ioviano, Valentiniano et Valente, per XXVI annos gestarum historia, libris XVIII comprehensa, qui e XXXI hodie supersunt... Lugduni 1600*». Εἰδωλολάτρης ἱστορικός, περιηγήθη ὡς στρατιωτικὸς πολλὰ μέρη τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, περὶ τῆς ὁποίας παρεμβάλλει πολλὰς γεωγραφικὰς πληροφορίες. Περιγράφει στὸ ἐκ 31 βιβλίων ἱστορημὰ του γεγονότα τῶν ἐτῶν 95-378 μ.Χ. δηλ. γεγονότα ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Νέρβα μέχρι τοῦ Οὐάλεντος, ἀλλ' ἐσώθησαν μόνον δεκαοκτῶ βιβλία (τὸ 14ο ἕως 31ο), τὰ ὁποῖα ἐξιστοροῦν γεγονότα τῶν ἐτῶν 353-378. Ἀρκετὲς οἱ ἐκδόσεις τοῦ ἔργου αὐτοῦ: Wagner-Erfurd, Leipzig 1808 (3 Bd).- V. Gardthausen, Leipzig 1874-75 (2 Bd). - Martini Hertz, De Ammiani Marcellini, Studiis Sallustianis dissertatio, Vratislaviae 1874 (μὲ Index). - C.U. Clark, Berlin, Bd I-II, 1910-1915. - J. C. Rolfe, London v. I-III, 1963-1964 (μὲ ἀγγλικὴ μετάφρασι). - E. Galletier - J. Fontaine, Paris 1968 (l. XIV-XVI). - W. Seyfarth, Bd I-III, Berlin 1968-1970 (l. XIV- XXV). Εἰδωλολάτρης ἱστορικοὶ ἐπίσης τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ οἱ Μάγνος ὁ ἐκ Καρρῶν καὶ Εὐτυχιανὸς ὁ Καππαδόκης, οἱ ὁποῖοι συνέγραψαν ἑκάτερος ἱστορίαν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου, ἀμφοτέρων ὁμως τῶν ἔργων αὐτῶν ἐσώθησαν ἐλάχιστα ἀποσπάσματα (F.H.G., IV, σσ. 4-6). Ἐθνικός, ὑπερ-

εκτιμῶν καὶ ἐκθειάζων τὸν Ἰουλιανόν, ὁ Σαρδιανὸς ἱατρός Εὐνάπιος (345-420 ἢ 346-414), ὁ ὁποῖος ἐμαθήτευσε καὶ στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἐμνήθη στὰ Ἐλευσίνα μυστήρια. Συνέγραψε, ἐκτὸς τῶν «Βίων φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν», τὴν «Χρονικὴν Ἱστορίαν τὴν μετὰ Δέξιππον», ἐνθα περιέγραψε γεγονότα τῶν ἐτῶν 270-404 μ.Χ. Τὸ ἔργο αὐτὸ διεσώθη μερικῶς (F.H.G., IV, σσ. 7-56 καὶ L. A. Dindorf, *Historici Graeci minores*, Lipsiae 1870, t. I, 201-204. Ἐθνικὸς ἦτο καὶ ὁ μεταγενέστερος, τοῦ 5ου αἰ. ἱστορικὸς Ζώσιμος, «comes et exadvocatus fisci» (= κόμης καὶ συνήγορος τοῦ δημοσίου ταμείου), ἡ Ἱστορία τοῦ ὁποῖου, συγγραφεῖσα τὸ 498 μ.Χ., ἐξιστορεῖ γεγονότα τῶν ἐτῶν 27-410 μ.Χ. Τὸ ἔργο του ἀποτελεῖ πηγὴ γιὰ τὴ δρᾶσι τῶν Οὐννων. Πληροφορίες σποραδικῆς δυνάμεως νὰ ἀντλήσωμεν καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ῥητορο-διδασκάλων Λιβανίου καὶ Θεμιστίου, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπίσης εἰδωλολάτρεις [Γιὰ τὸν Λιβάνιο: L. Petit, *Essai sur la correspondance du sophiste Libanius*, Paris 1866.- R. Förster, *Libanii Opera*, Leipzig 1903-1922. - L. Harnand, Paris 1955. - Paul Petit, *Les étudiants de Libanius*. Préfacé par Henri Irenée Marrou, Paris 1957. - P. F. Norman, London 1965. - Ἐπιστολὲς τοῦ Λιβανίου καὶ στὸν ὑπ' ἀριθμ. 157 κώδικα (f° 245-265ν καὶ 273-277ν) τῆς ἐν Χάλκη Μονῆς τῆς Παναγίας, E.E.B.Σ., τ. II', 1937, σ. 55), ὅπως καὶ ἀλληλογραφία του μετὰ τὸν ἅγιον Βασίλειον δημοσιεύεται στὴν Ἑλλην. Πατρολογία τοῦ πατρὸς Migne (t. 32, 1857, στήλ. 1077-1100). Γιὰ τὸν Θεμιστίον: G. Dindorf, *Themistii Orationes*, Lipsiae 1832 καὶ G. Downey, Lipsiae 1965]. M. E. Colonna, *Gli storici bizantini dal IV al XV secolo*, t. 1, *Storici profani*, Napoli 1956.

13. Λάμπρου Ἱστορ. Ἑλλάδ., τ. Γ', σσ. 294-299. Ἐπενέβαινε ὁ Κωνσταντῖος στὰ τῆς Ἐκκλησίας συνεχῶς «ἐπὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν πόλεμον τὴν οἰκείαν τρέπων γνώμην» (Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ., βιβλ. Β', κεφ. λδ' καὶ λζ' καὶ βιβλ. Γ', κεφ. ε'-στ', στήλ. 296, 301, 388-389). Αὐτὸς συνεκάλεσε τὴ Σύνοδο τῆς Ἀντιοχείας τὸ 341 μ.Χ. καὶ τὴν ἐν Σελευκείᾳ καὶ τὴν ἐν Ἀρμίνῳ (Rimini), παρέστη στὴ Σύνοδο τοῦ Μεδιολάνου (Milano) τὸ 355 καὶ ἐπέτυχε τὴ συγκρότησι τῆς ἐν Σιρμῳ Συνόδου τοῦ 358, στὴν ὁποία παρευρέθη ἐξαναγκάσας τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Λιβέριο (352-363) νὰ υπογράψῃ ἓνα σύμβολο πίστεως μετὰ ἡμιαρειανικῆς ἀπόψεως. Ὁ Κωνσταντῖος ἐξώρρισε στὴν Παλαιστίνη ἢ στὰς Ἄνω Θήβας (Αἰγύπτου) τὸν ἐπίσκοπον «Καράλων ἢ Καλάρεως» (Cagliari Σαρδηνίας) Lucifer (Λούκιφερ- Λουκίφερον), ὁ ὁποῖος πιστὸς στὸ σύμβολο τῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ἀρνήθηκε στὴ Σύνοδο τῶν Μεδιολάνων τοῦ 355 νὰ καταδικάσῃ ἀναπολόγητο τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον. Ὁ Λούκιφερ εἶχε σταλῆ ἀποκρισιάρχος (legatus) ὑπὸ τοῦ πάπα Λιβερρίου, μετὰ τῶν κληρικῶν Ἰλαρίου καὶ Παγκρατίου, πρὸς τὸν Κωνσταντῖον, πρὸς τὸν ὁποῖον μάλιστα ἀπέστειλε «λόγον» ἐπιτιμητικὸν γιὰ τὴ φιλοαρειανὴ συμπεριφορὰ του. Πρβλ. Ἱερωνύμου, *De vir. ill.* 95, στήλ. 736 καὶ t. 13, στήλ. 767-1049.- Θεοδωρήτου Ἐκκλ. Ἱστορ., βιβλ. Β', κεφ. θ', ιβ', ιγ', ιε', κβ' καὶ βιβλ. Γ', κεφ. β', στήλ. 1021, 1029, 1033-1049, 1064-1065, 1088-1089. - Ἐπίσης: *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, t. 14, ὑπὸ W. Hartel, Vindobonae (= Βιέννη) 1886. - Μπαλάν. Πατρολ., σ. 254 ὑποσ. 4, 441-2, 456.

14. Ὁ ὄρος «ἀποστάτης» ἤδη τὸ 357 μ.Χ. εἶχε εἰσαχθῆ στὴ νομοθεσία σὲ διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου καὶ κατὰ τὴ δευτέρα ὑπατεία τοῦ συνυπογραψαντος καίσαρος τότε Ἰουλιανοῦ, διάταγμα τὸ ὁποῖο περιελήφθη στὸν Ἰουστινιανέιον Κώδικα (I,7,1 καὶ 4).

15. Louis Maimbourg, *Histoire de l'arianisme*, Paris-Amsterdam 1682 (ό αυτός Γάλλος ιστορικός είχε συγγράψει και *Ιστορία της αίρέσεως των Εικονοκλαστών*, 1674, κ.ά.). *Ἐκτός τοῦ κατά αίρέσεων συγγράμματος τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου καί τῶν ἄλλων εἰδικῶς τίς αίρέσεις διαπραγματευμένων, ὅλες οἱ Ἐκκλησ. Ἱστορίες ἀναφέρονται στόν Ἄρειον καί τήν αίρεσί του.*

16. Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ., τ. Α', σσ. 180-181. - I. Μαλάλα, *Χρονογραφία*, ἐν Migne, Patr. Gr., τ. 97, 333 καί ἔκδ. L. Dindorf, CSHB, Bonnae 1831. Βασ. Στεφανίδου ἐν E.E.B.Σ., τ. ΚΣΤ', 1956, σ. 104. - Τοῦ Ἰοβιανοῦ σώζεται διάταγμα τοῦ Μαρκίου τοῦ 364, πού προστατεῦει τίς καλόγριες ἀπό ἀρπαγῆς (Cod. J. I,3,5).

17. Cod. J. I,4,1 καί I,4,5. - Γιά τόν Ἰοβιανόν πρβλ. Νικηφόρου Ξανθ. Ἐκκλ. Ἱστορ., βιβλ. I, κεφ. λη'-μγ', τ. 146, στήλ. 569-584.

18. Βιβλ. Δ', κεφ. α'-δ', Migne, Patr. Gr., τ. 82, 1859, στήλ. 1121-1129 (πρβλ. καί ἔκδ. Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρωος ἐν Hallae, 1768-1775). Τήν Ἐκκλησ. Ἱστορίαν τοῦ Θεοδώρητου ἐξέδωκε στήν Ἀθήνα τὸ 1902, ἄνευ σχολιασμοῦ καί ἐπιστημονικῶν ἀπαιτήσεων, μέ ἔξοδά του, ὁ γνωστός τότε Πηλιορείτης Ἐσφιγμενίτης μοναχός Ζωσιμᾶς, μαθητής τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὁ ὁποῖος καί ἄλλα ενδιαφέροντα θρησκευτικά ἔργα εἶχε ἐκδώσει, ἄλλα καί τὸ ἡμερολόγιο «Φῆμη» ἐπὶ τρία ἔτη (1886-1888) καί τὸ περιοδικό «Προμηθεύς», μέ πολλές ἱστορικές καί τοπογραφικές πληροφορίες γιά τὴ Θεσσαλία. Γιά τόν Θεόδωρητον πρβλ. Ἀνδρέου Θεοδώρου, *Ἡ χριστολογικὴ ὁρολογία καί διδασκαλία Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας καί Θεοδώρητου Κύρου*, Ἀθ. 1955.

19. Λόγος ΜΓ', κεφ. μδ', Migne, Patr. Gr., τ. 36, 1858, στήλ. 553. - Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ., Δ', α'-θ', στήλ. 464.

20. Amm. Marcellini, *Res gestae* 26-27, ἔκδ. E. Galletier - J. Fontaine, Paris 1968. - Ζωσιμίου *Ἱστορία νέα Δ'*, 4 κέξ. - Φιλολογίου Ἐπιτομὴ ἔκκλησ. ἱστοριῶν ΙΑ' 5, πρβλ. Migne, Patr. Gr., τ. 65, στήλ. 460-636. Τὸν Οὐάλεντα ἤλεγξε μέ ἰδιαιτέρα σφοδρότητα γιά τὴν εὐνοιά του πρὸς τοὺς Ἀρειανούς καί τὸ μῖσος του κατά τῶν Ὁρθοδόξων ὁ Ἰδρυτής καί ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τῶν Δαλμάτων Ἰσαάκιος ὁ ὄσιος, τιμῶμενος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τὴν 30/5 καί 3/8.

21. Ὁ ἐκ Braga (Braccara τότε λατινιστὶ λεγομένης) εὐφραδῆς καί πολυμαθῆς πρεσβύτερος Παῦλος Orosius, Ἰσπανὸς λεγόμενος καί Χρονολόγος, ὁ ὁποῖος μετέσχε τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Συνόδου τοῦ 414 μ.Χ. ἀποδεχόμενος τίς ἀπόψεις τοῦ Ἱερωνύμου, εἶναι γνωστός ἀπὸ τὸ σημαντικό καί πολύτιμο ἔργο του, ἓνα εἶδος παγκόσμιας ἱστορίας, ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ 417 μ.Χ. μέ τίτλο «*Historiarum adversus paganos libri septem*», δηλ. Ἱστοριῶν κατά τῶν εἰδωλολατρῶν βιβλία ἑπτὰ (J.-P. Migne, Patr. Lat., τ. 31, 1846, στήλ. 663-1174, πρβλ. στήλ. 1144-1148 (καί ἔκδ. C. Zangemeister, Wien 1882 καί I. W. Raymond, New York 1936). Τοῦ αὐτοῦ σώζονται, ἅπαντα λατινιστὶ, καί τὰ α) *Liber Apologeticus contra Pelagium, De arbitrii libertate* καί β) *Ad Augustinum consultatio sive commonitorium*, ἐν Migne ἐνθ' ἄν. στήλ. 1173-1216. Πρβλ. G. B. Beck, *Dissertatio de Orosii historicis fontibus et auctoritate*, Gotha 1934. - G. Fink, *Recherches bibliographiques sur Paul Orose*, ἐν «*Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*» τ. 58, 1952, σ. 271-322 (extrait τῆς ἀνεκδότου thèse Paul Orose et la conception de l'histoire. Aix-en-Provence, 1951). - L. Gascoin, *La theologie de*

l'histoire de P. Orose. Diplome d'Études supérieures, Paris-Sorbonne 1954-1957. - E. Corsini, Introduzione alle Storie di Orosio, Torino 1968. - A. Bartalucci, Lingua e stile in P. Orosio, ἐν «Studi classici e orientali» t. 25, 1976, σσ. 213-253. - F. Fabbrini, Paolo Orosio. Uno storico, Roma 1979.

22. Οἱ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ μαρτυρήσαντες: Ἱερομάρτυς τὸ 362 ἐπίσκοπος «Σκοπέλων» Ρηγίνος, μετασχὼν τῆς Α' ἐν Νικαία Οἰκουμ. Συνόδου τὸ 325 καὶ ἴσως καὶ τῆς ἐν Σαρδικῇ τὸ 347, καθ' ἣν μὲ τὴν «παρρησία» του «ἠράνισε πάσας τὰς αἰρέσεις». Ἡ μνήμη του τιμᾶται τὴν 25/2. - Ἱερομάρτυς ἐπίσκοπος Τύρου Δωρόθεος, συγγραφεὺς, γνώστης τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς, μαρτυρήσας στὴν (Ὁ)Δυσσόπολι τὸ 362, σὲ ἡλικία 107 ἐτῶν, τιμῶμενος τὴν 5/6. - Οἱ Πέρσαι μάρτυρες ἀδελφοὶ Ἰσμαήλ, Μανουήλ καὶ Σαβέλ, πρέσβεις σταλέντες ὑπὸ τοῦ Πέρσου βασιλέως, συνορταζόμενοι τὴν 17/6. - Ὁ μάρτυς Αἰμιλιανός, ἀπὸ τὸ Δορύστολο ἢ Ροδόστολο τῆς τότε Θράκης, ἡ μνήμη τοῦ ὁποῦν τιμᾶται τὴν 18/7. - Ὁ μάρτυς Εὐσίγνιος, ἀποκεφαλισθεὶς σὲ ἡλικία 110 ἐτῶν κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐορταζόμενος τὴν 5/8. - Οἱ μάρτυρες Θεόδουλος, Μακεδόνιος καὶ Τατιανός, συνορταζόμενοι τὴν 12/9. - Ὁ μάρτυς τὸ 361 Πορφύριος, ὁ ἀπὸ μίμων, τιμῶμενος τὴν 15/9. - Οἱ ἅγιοι μάρτυρες, τὸ 361 μαρτυρήσαντες στὴν Ἀντιόχεια, Ἰουβεντίνος καὶ Μαξιμῖνος ἢ Μάξιμος, ἐορταζόμενοι τὴν 12/10. - Ὁ μεγαλομάρτυς Ἀρτέμιος, δούξ καὶ αὐγουστάλιος Αἰγύπτου, ἐορτάξ. τὴν 20/10. - Οἱ δεκαπέντε —16 στὴν πραγματικότητα— ἱερομάρτυρες τὸ 361 τῆς Τιβεριουπόλεως (Στρούμμιτζας-Στρώμνιτσας), συγκεκομμένως οἱ ἐπίσκοποι Τιμόθεος καὶ Θεόδωρος, οἱ ἱερεῖς Θεόδωρος, Ἰωάννης, Νικηφόρος, Πέτρος καὶ Σέργιος, οἱ διάκονοι Βασίλειος καὶ Θωμᾶς, οἱ μοναχοὶ Δανιήλ, Εὐσέβιος, Ἱερόθεος, Κομάσιος, Σωκράτης, Χαρίτων, καὶ ὁ μακάριος Ἐτιμάσιος, ἀπλὸς πιστός, οἱ ὁποῖοι «κατεφρόνησαν τὰ βασιλικά προστάγματα» καὶ «ὠμολόγησαν τὸ Μυστήριον τῆς εὐσεβοῦς Θεολογίας καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου οἰκονομίας». Συνορταζόμενοι τὴν 28/11. Ὁ ἱερός Θεοδώρητος Κύρρου (Ἐκκλησ. Ἱστορ., βιβλ. Γ', κεφ. γ', Migne, Patr. Gr., t. 82, σπλ. 1092-1096), ἐκτὸς τῆς τόσοσιν λιτῆς περιγραφῆς τῶν ἀκροτήτων τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ὄχλου κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἀναφέρει καὶ μερικοὺς ἱερομάρτυρας. Στὴ Γάζα τῆς Παλαιστίνης καὶ στὴν Ἀσκάλωνα ἱερεῖς, μοναχοὶ καὶ μοναχῆς ἐξετελέσθησαν καὶ ἐρρίφθησαν στοὺς χοίρους, ἀφοῦ εἶχαν ἀναρρῆξει τὶς κοιλιῆς των καὶ γεμίσει μὲ κριθᾶρι. Στὴ Σεβάσθ(;) τῆς Παλαιστίνης ἐπίσης ἐνέπρησαν τὸν τάφον («θήκη») μὲ τὰ ὄσῳ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τὴν κόνιν διεσκόρπισαν. Στὴ Φοινίκη ἐπίσης ἐξετέλεσαν τὸν διάκονον Κύριλλον, ἐπειδὴ ἐπὶ μεγάλου Κωνσταντίνου εἶχε καταστρέψει κάποια εἰδῶλα. Γιὰ τὴν αὐτὴν αἰτία καὶ τὸν γέροντα ἐπίσκοπον Ἀρεθουσίαν Μάρκον ἐμαστίγωσαν σὲ ὀλόκληρο τὸ σῶμα, ἐνέβαλαν σὲ δυσώδεις ὑπονόμεους, ἀκολούθως χρίσαντες μὲ μέλι καὶ ἀλατόνερο ὅλο τὸ πληγωμένο σῶμα του τὸν ἐνέβαλαν σὲ ἓνα καλάθι ἀπὸ λυγαριά καὶ τὸν ἐκρέμασαν κατακαλόκαιρα στὸ ὑπαίθρο (εἶδος μεσαιωνικῆς τιμωρίας, τῆς «κέβας» λεγόμενον), προκαλοῦντες σφήκες καὶ μέλισσες σὲ διασκεδαστικὸ συμπόσιο («θόινη»)! Καὶ ὁ ἅγιος γέρον ὑπέμενε καρτερικῶς καὶ ἀδιαμαρτυρητῶς τὰ πάντα, καὶ ὅταν μὲ βελόνες «κεντούμενος, ὑπὸ τε τῶν σφηκῶν καὶ τῶν μελιττῶν ἐσθιόμενος», περιπαίξων ἀντιθέτως τοὺς ἀνοσίους καὶ χαμαιζήλους, ποὺ τὸν ἐξανάγκαζαν νὰ δεχθῆ ἢ νὰ ξανακτῆσθαι αὐτὸς τὸν εἰδωλολατρικὸ ναὸ ἢ νὰ πληρώσῃ τὰ ἔξοδα ἀνοικοδομήσεως. Καὶ δὲν ὑπεχώρησε! Γράφεται ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε διατάξει τὴ σύλληψιν καὶ τιμωρίαν τοῦ ἐπι-

σκόπου Μάρκου. Κύριλλος και Μάρκος και οι λοιποί μάρτυρες της Γάζης και του Ἀσκάλωνα συνεορτάζονται τὴν 29/3. Πρβλ. Michaelis Le Quien, *Oriens Christianus...*, Tom. II, Parisiis 1740, σ. 117. - «Ἀκολουθία τῶν ἁγίων πέντε και δέκα ἱερομαρτύρων τῶν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου μαρτυρησάντων ἐν Τιβεριοπόλει τῆ κοινῶς ἐπικαλουμένη Στρουμνίτζη ὑπὸ Μιχαήλ Γκόρα, ἐν Μοσχοπόλει 1741» (στὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἱ. μονῆς Πάτμου). - Καισαρίου Δαπόντε, Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ρηγίνου, Βενετία 1746 καὶ Ἀθ. 1902. - Μαυρικίου-Νικοδήμου Ἄγιου. Συναξαριστής, σσ. 43, 53-54, 148, 312-315. - Θεοφάνους Χρονογραφία, CSHB, Bonnae 1839, τ. Α΄, σ. 35. - Μηναιον τοῦ Φεβρουαρίου... ἐν Κων/πόλει 1843, σ. 154 (τὸ ἔτος τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Ρηγίνου ἀμφιδήριτον). - Μηνολόγιον ἤτοι Ἀκολουθία τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἔτους... διωρθωμένα πρὸ πολλοῦ παρὰ τοῦ... Ἀθανασίου τοῦ Παρίου. Ἦδη πρῶτον ἐτυπώθη... ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχιμανδρίτου Διονυσίου Πύργου τοῦ Θετταλοῦ. Τόμος πρῶτος καὶ δεύτερος, Ἀθ. 1852, σσ. 118-120, 241, 642, 711, 811, 823, 823;. - Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ., Ζ΄, κεφ. 6 καὶ 27, ἐν Migne, Patr. Gr., τ. 20, στήλ. 645-7, 705-720. - Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, Ἐγκωμιαστικὴ ὁμιλία εἰς τοὺς... Ἰουβεντίνου καὶ Μαξιμίνου... ἐν Migne, Patr. Gr., τ. 50, 1859, στήλ. 571-578. - Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ., Γ΄, κεφ. ιε΄, ἐν Migne, Patr. Gr., στήλ. 417. - Πασχάλιον (Χρονικόν), ἐν Migne, Patr. Gr., τ. 92, 1860, στήλ. 745. - Δουκᾶκη Συναξαριστής Φ/βρίου ἔκδ. 1890, σσ. 389-393. Μαρτίου ἔκδ. 1891, σσ. 468-470. Ἰουνίου ἔκδ. 1893, σσ. 28-29 καὶ 153-154. Ἰουλίου ἔκδ. 1893, σσ. 235-236. Αὐγούστου 1894, σ. 63. Σεβρίου ἔκδ. 1894, σσ. 136 καὶ 192-193. Ὀκτωβρ. ἔκδ. 1895, σ. 157 καὶ σσ. 271-295, Ν/βρίου ἔκδ. 1895, σσ. 626-630. - Νικ. Γεωργάρα, Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τῆς Ἐπισκοπῆς ἐν Σκοπέλῳ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀναστάσιος, Ἀθ. 1906. - Τρύφ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σκιάθος καὶ αἱ περὶ αὐτὴν νησίδες, Ἀθ. 1913, σ. 35. - Mgr. L. Petit, Bibliographie des Acolouthies grecques, Bruxelles 1926. - Δρανδάκη-Πυρσοῦ-Φοίνικος, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ. τ. ΚΑ΄, σ. 128α. - Ε.Ε.Β.Σ., τ. ΙΑ΄, 1935, σ. 106. - Migne P. Gr. t. 96, 1860, σσ. 1251-1320 καὶ t. 115, 1864, σσ. 1159-1212.

23. «Παρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ διωγμὸς μέγας κατὰ τῶν Χριστιανῶν», Δουκᾶκη Συναξαριστής Φεβρουαρίου ἔκδ. 1890, σ. 391, καὶ Ὀκτωβρίου ἔκδ. 1895, σ. 157. - Πρβλ. Βαφειδου Ἐκκλ. Ἱστορ., τ. Α΄, παρ. 27, σσ. 64-69 (μὴ περιλαμβάνων τοὺς ἐπὶ Ἰουλιανοῦ διωγμούς).

24. Τὸ σύστημα τῶν δηλώσεων νομιμοφροσύνης καὶ τῆς ἐμπρακτικῆς ἐπαληθεύσεως αὐτῶν εἶναι ἐφεύρημα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐφαρμοσθὲν κατὰ τοὺς ἐναντίον τῶν χριστιανῶν διωγμούς.

25. Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ., Γ΄, κεφ. ιδ΄, στήλ. 416.

26. Πασχάλιον (Χρονικόν) ἐν Migne, Patr. Gr., τ. 92, 1860, στήλ. 748-749. Ἡ παράδοσις αὐτὴ ἦτο ἐσφαλμένη, πρβλ. Stéphane Binon, Documents Grecs inédits relatifs à S. Mercure de Césarée. Tradition littéraire-Tradition liturgique, Louvain 1937 (ὁ Κυριών, ὁ μάρ-Κύρ τῶν Συριῶν, ἐξελληνίσθη σὲ Μερχούριος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε σχέση με τοὺς ἁγίους Τεσσαράκοντας μάρτυρας τοὺς ἐν Σεβαστεία, πρβλ. ἐνημερωτικὴν βιβλιοκρισίαν τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου ἐν Ε.Ε.Β.Σ., τ. ΙΓ΄, 1937, σσ. 446-452.

27. Μαυρικίου-Νικοδήμου Ἄγιου. Συναξαριστής, σ. 167.- Δουκᾶκη Συναξαριστής Ὀκτωβρίου ἔκδ. 1895, σ. 230.

28. Ἄγιου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου (τοῦ Ναζιανζηνοῦ), Λόγος κεφ. κατ΄, Migne, Patr. Gr., τ. 36, 1858, στήλ. 532: «Ἱεροβοάμ δούλος καὶ ἀποστάτης» (†954

π.Χ.), ἐκ πραξικοπήματος βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, διάδοχος τοῦ Σολομῶντος. Ὁ ὄρος «ἀποστάτης» ἀρχικῶς πολιτικός (= δραπέτης, ἐπαναστάτης, λιποτάκτης: Πολυβίου Ἱστορ. Ε΄ 57, 4. ΙΑ΄ 28, 6. ΛΒ΄ 2, 7. - Διονυσίου Ἀλικαρν. Ρωμαϊκ. Ἀρχαιολογία. - Παλ. Διαθήκη τῶν Ο΄ Ἑσδρας Γ΄ 2, 18. - Πλούταρχου Βίος Ρωμύλ. 9 καὶ Κίμωνος 10 καὶ Ἡθικὰ 821) καὶ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. καὶ θρησκευτικός, εἰσαχθεὶς καὶ στὴ νομοθεσία, Διάταγμα τῶν αὐτοκρατόρων Θεοδοσίου Β΄ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ 426 μ.Χ. ἐξακμήριζε: «Apostatarum sacrilegum nomen...», δηλ. τῶν Ἀποστατῶν τὸ ἱερόσυλον ὄνομα, πρβλ. Cod. J. I,7,4.

29. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ὑπὲρ τῆς τῶν χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας πρὸς τὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, Λόγος Ζ΄, ἔκδ. ἐν Migne, Patr. Gr., t. 76, 1859, στήλ. 832-884, ὁ ὁποῖος τὸν χαρακτηρίζει καὶ «ἄθεον» (ἐνθ' ἂν. στήλ. 489-504).

30. L. Petit de Julleville, L'école d'Athènes au IVe siècle après Jesus-Christ, Paris 1868.

31. Ἐπιστολὴ 42, καὶ συμπληρωματικαὶ οἱ 43, 51 καὶ 52, ἐν «Juliani imperatoris Quae supersunt... Omnia. Recensuit Frid. Car. Hertlein, vol. I-II, Lipsiae 1875-1876» (Teubner) καὶ L'Empereur Julien Oeuvres complètes. Tome I –Ire partie. Discours de Julien Cesar, καὶ 2e partie Lettres et Fragments, Texte établi et traduit par J. Bidez, Paris 1924 καὶ 1932: 2e partie σσ. 73-75.- Imp. Caesaris Flavii Claudii Juliani Epistulae Leges Poematia Fragmenta varia. Collegerunt recensuerunt J. Bidez et F. Cumont, Paris 1922 (Nouvelle Collection de Textes et Documents, publiée sous le patronage de l'Association G. Budé), σσ. 173-174, 176-180. - J. Bidez, La vie de l'Empereur Julien, Paris 1930. - L'empereur Julien Oeuvres complètes. Tome II, 1re et 2e partie. Texte établi et traduit (τοῦ 1ου μέρους) Gabriel Rochefort (καὶ τοῦ 2ου μέρους) Christian Lacombrade, Paris 1963 καὶ 1964 (Coll. d. Univers. de France-Assoc. G. Budé). - Chetaif, Vie de l'empereur Julien surnommé l'Apostat, Saint-Étienne 1884. - Βαφειδίου Ἑκκλ. Ἱστορ., παρ. 57, τ. Α΄, σσ. 176-180. Johannes Geffcken, Kaiser Julianus, 1914.- A. Rostagni, Giuliano l'Apostata, Torino 1920.- B.A. van Groningen, Juliani imperatoris Epistolae selectae... Leiden 1960.- Οἱ παλαιότερες ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ Ἰουλιανοῦ εἶναι οἱ τῶν Παρισίων τῶν ἐτῶν 1583 καὶ 1630, ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ, με σημειώσεις, καὶ ἡ τῆς Λειψίας τοῦ 1696, ἡ ὁποία περιέχει καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἁγίου Κυρίλλου γραφέντα κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ. Περὶ αὐτοῦ, πρβλ. Νεοφύτου Παγίδα, Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπίσκοπος, Λειψία 1884.- Περὶ Ἰουλιανοῦ ἐπίσης καὶ Λάμπρου Ἱστορ. Ἑλλάδ., Γ΄, σσ. 299-334. Καὶ ὁ Κλέων Ρ. Ραγκαβῆς ἐνεπνεύσθη καὶ συνέταξε τὸ δραματικὸ ποίημά του «Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης», Ἀθ. 1877. - Γιὰ τὸν Fl. Cl. Julianum, τὸν 36ον Ρωμαῖον αὐτοκράτορα, εὐσύνοπτα καὶ ὁ προαναφερθεὶς Λατίνος ἱστορικός Orosius (Historianum, στήλ. 1141-1142), γράφων ὅτι «Christianorum sanguinem diis suis novit», νῦχeto στοὺς θεοὺς νὰ δώσουν τὸ αἷμα τῶν Χριστιανῶν, καὶ τελευτῶν τὸ 30ὸν κεφάλαιον χαρακτηρίζει τὸν αὐτοκράτορα ὡς «ἐλεήμονα Θεὸν με ἀσεβεῖς σκέψεις», πὺν «ἀπεβίωσε με ἀνόσιο θάνατο» («Sic misericors Deus impia consilia imprii morte dissolvit»). Ἔχουν περιληφθῆ οἱ ἐπιστολὲς αὐτῆς με αὔξ. ἀριθμ. 61, 111 καὶ 114 στὴν ἔκδ. τοῦ ἐκδοτ. οἴκου Πατάκη (προηγούμενως τοῦ ἔκδ. οἴκου I. Ζαχαροπούλου) τοῦ βιβλίου «Ἰουλιανὸς Ἐπιστολές, εἰσαγω-

γή, ἀρχαίο κείμενο, μετάφραση Τάσου Βουρνά, Ἀθ. 2000», σσ. 16-19, 37-39, 114-119, 206-219. Ἐσφαλμένα ἀναφέρεται στήν ἔκδοσι αὐτή ὁ μέγας Βασιλείος ὡς συντάκτης τοῦ «Β' σπηλιτευτικοῦ κατὰ Ἰουλιανοῦ» λόγου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δημοσιεύει ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα, πού φωτίζει ψυχολογικὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰουλιανοῦ (σσ. 17-18 καὶ 241), ἐνῶ εἶναι συντάκτης ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ θεολόγος, ὁ Ναζιανζηνός, καὶ δημοσιεύεται στήν κλασσικὴ ἔκδοσι τοῦ Migne, Pat. Gr., t. 35, 1857, στήλ. 692: Β' Σπηλιτευτικὸς κεφ. κγ' -κδ'. Τὸ αὐτὸ ἀπόσπασμα ἔχουν ἀναδημοσιεύσει προηγουμένως ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου μας βυζαντινολόγος Ἄδαμ. Ἀδαμαντίου καὶ ὁ Κων. Θ. Δημαρᾶς, ἀμφότεροι στὴ «Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ» τῶν Δρανδάκη-Πυρσοῦ-Φοῖνικος (τ. Β', σ. 86α καὶ τ. Γ', σ. 107γ), ἀναφέροντες καὶ οἱ δύο συγγραφὰ τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, ὁ ὁποῖος, συμμαθητὴς μὲ τὸν Ἰουλιανὸν στὴν Ἀθήνα, τὸν περιγράφει, πιστεύω, ἀντικειμενικῶς καὶ ὄχι «μὲ χαρακτηρισμοὺς ὀλίγον ἐμπαθεῖς», ὅπως γράφει ὁ Κ. Δημαρᾶς, χωρὶς νὰ προσάγῃ τὰ στοιχεῖα πού ἀποδεικνύουν, κατ' αὐτόν, τὴν ἐρμηνευτικὴν αὐτὴν ἄποψί του. Ἄλλωστε ὅλες οἱ παλαιῆς πηγές, πού ἀναφέρουν τὴν πλήρη ἐμπαθείας συμπεριφορὰ καὶ νομοθετικὴ καὶ ἄλλη δραστηριότητα κατὰ τῶν Χριστιανῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐπιβεβαιοῦν τὴν περιγραφὴ καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε συμμαθητὴς του στὴν Ἀθήνα, ὅπως καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Ἐξ ἄλλου, ὅταν ἕνας αὐτοκράτορας ἀναγνωρίζῃ στὶς ἐπιστολές του, ὅτι ἔγιναν διωγμοὶ καὶ βασανισμοί, συμβουλευτῶν δῆθεν τὸν εἰδωλολατρικὸν ὄχλον νὰ μὴ χρησιμοποιῆ κατὰ τῶν χριστιανῶν «αἰκισμοὺς, ὕβρεις καὶ πληγὰς», ἐνῶ μποροῦσε νὰ εἶχε προλάβει τὰ ἐγκλήματα αὐτὰ ἀπαγορεύοντας τὶς «αὐτοδικίες» καὶ ἐπιβάλλοντας μεγάλες ποινές, ἢ νὰ διατάξῃ τὴ σύλληψι τῶν ἐνόχων καὶ τὴν παραδειγματικὴ τιμωρία τους, πῶς πρέπει νὰ τὸν χαρακτηρίζουμε; Ὁ πλήρης πάθους κατὰ τῶν χριστιανῶν χαρακτήρ τοῦ Ἰουλιανοῦ προβάλλει καὶ ἐκ τῆς διαταγῆς-ἐπιστολῆς α/α 6 (112, σσ. 173-174 τῆς ἔκδ. Bidez-Cumont) τοῦ Δεκεμβρίου 362 πρὸς τὸν ἑπαρχὸν Αἰγύπτου Ἐκδίκιον, διατασσόμενον νὰ ἐξορίσῃ πάραυτα «ἐκτὸς πάσης Αἰγύπτου» τὸν «μαρόν» καὶ «τοῖς θεοῖς ἐχθρόν» μέγαν Ἀθανάσιον, γράφων ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς μὲ τὰ χεῖρα του στὸ ὑστερόγραφο, ὅτι «ἀκούσαι με ἡδέως» τὴν εἶδησι τῆς ἐξορίας, ἄλλως θὰ τιμωρήσῃ τὸν ἑπαρχὸν μὲ 100 λίτρας χρυσοῦ.

32. Ὁ Ρωμαῖος Ἰουλιανός, πού εἶχε σπουδάσει στὴν Ἀθήνα, τί τάχα ἐννοεῖ μὲ τὸν ὄρο «τὰ πάτρια» καὶ «τὰ ἐξ αἰῶνος», δηλ. τὰ ἀπὸ ἀμνημονεύτων-παναρχαίων χρόνων; Κοινὴ ἑλληνολατινικὴ παράδοσις αἰῶνων δέν ὑπῆρχε. Ἡ ἄποψι αὐτὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ μᾶς ὀδηγεῖ ἴσως νὰ δεχθῶμε πῶς οἱ δομές τοῦ ρωμαϊκοῦ τότε κράτους, τοῦ λατινικοῦ ἐπισήμως ἀκόμη, εἶχαν ἤδη ἐξελληνισθῆ, ἐφ' ὅσον ἐκυριαρχεῖτο ὀλόκληρη ἡ παιδεία του, τουλάχιστον στὸ ἀνατολικὸ μῆμα του, ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ παράδοσι.

33. Ἐτοὶ ἀποκαλοῦσε ὕβριστικῶς τοὺς Χριστιανούς ὁ Ἰουλιανός, πρβλ. Μαυρικίου-Νικοδήμου Ἁγίου. Συναξαριστής, σ. 313.

34. Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ χαρακτηρισμὸς τοῦ «πανούργου», πού συνώδεε κάθε χριστιανό, ἦτο συνήθης καὶ τὸν ἐπανελάβε καὶ γιὰ τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον (296-373), ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας, τοῦ ὁποῖου ἡ σθεναρὴ στάσι καὶ μαχητικότης κατὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν δέν ἦτο ἀρεστὴ στοὺς αὐτοκράτορες καὶ τοῦ ἐκόστισε 15 χρόνια συνολικῶς ἐκπτώσι ἀπὸ τῆ θέσι του, διώξεις καὶ ἐξορίες, ἀπὸ τὰ 45 τῆς ἀρχιερατείας του. Τὸν χαρακτηρίζει συνάμα ὁ Ἰουλιανός (ἐπιστολαὶ 6, 26 καὶ 51) «ἀνθρώπισκον εὐτελεῆ», «πολυπράγμονα ἄνδρα», «μαρόν», «τοῖς θεοῖς ἐχθρόν»

και «τολμηρότατον», ό όποιος «επαρθείς υπό του συνήθους θράους» και «ενυβρίζων τοίς νόμοις» έφθασε στο σημείο να ξαναπάρη («άντιλαβέσθαι») τον έπισκοπικό θρόνο των Άλεξανδρέων, από τον όποιον είχε επανειλημμένως έξωσθή με «βασιλικά προστάγματα». Τόν έξώργισε και διέταξε την άμεση έξορία του, γιατί έτόλμησε να προσηλυτίση στον (όρθόδοξο) χριστιανισμό και να βαπτίση κάποιες ειδωλολάτρισες κυρίες τής αιγυπτιακής άριστοκρατίας. Έντυπωσιακό, ότι σε έπιστολή του προς τους Άλεξανδρείς ό Ίουλιανός έπαινει τον γνωστόν αίρεσιάρχη Άρειο ως νομοταγή πολίτη και άνδρα φιλόσοφο. Είχε ύποταχθή ό Άρειος ή ακολουθών διασπαστική τακτική ό Ίουλιανός, ενώ έγένητο ειδωλολάτρης και διώκτης του χριστιανισμού, ένίσχυε τους Άρειανούς έπαιών τον άρχηγό τους και με αυτό τον τρόπο προσπαθούσε να παρασύρη και έξαπατήσει τους Άλεξανδρείς, που είχαν ζητήσει την έπιστροφή του Άγίου Άθανασίου; Πρβλ. Άρχιμ. Μιχαήλ Κωνσταντινίδου, Ό μέγας Άθανάσιος και ή έποχή του, Άθ. 1938.

35. Οί κληρικοί, δηλ. ή Έκκλησία δέν έσφετερίσθη τίποτα. Με διάταγμα του αυτοκράτορος Κωνσταντίου Β΄ τό 343 μ.Χ. έχορηγήθη άτέλεια στους κληρικούς, στους ίδιους και στα άνδράποδά των. Με άλλο διάταγμα των αυτοκρατόρων Όνωρίου και Θεοδοσίου Β΄ του 415 άρρίζετο: «Πάντες οί τόποι, ους ή πλάνη των παλαιών εις ιερά αφιέρωσε, κελεύομεν ίνα τή ήμετέρα περιουσία συνάπτανται», δηλ. περιήλθαν στην προσωπική περιουσία (privatis) των αυτοκρατόρων, οί όποιοι, όπως και οί προγενέστεροι βασιλείς, από «έλευθεριότητα» ή «φιλοτιμία» ή «καθοσίωσι» παρεχώρησαν στην Έκκλησία μετέπειτα, αρκετά έξ αυτών, με πολλαπλά θεοπίσματα και σε διάφορα χρονικά διαστήματα. Πρβλ. Εύσεβίου του Παμφίλου, Βίος Κωνσταντίνου του βασιλέως, Λόγος Α΄, κεφ. μα΄-μβ΄ και Λόγος Β΄, κεφ. κα΄, λε΄-λζ΄ και λθ΄-μα΄, Migne, Patr. Gr., t. 20, 1857, στήλ. 956-7, 1000, 1012-1017. - Cod. J. Α΄, 3,1 και Α΄, 11,5 (του 415 μ.Χ.) και «Βασιλικά» (Heimbach), Α΄, τίτλ. 1, κεφ. ιε΄, t. I, 1833, σ. 14.

36. Δέν παρήλθε πολύς χρόνος και ή ειδωλολατρική πίστις έχαρακτηρίσθη από τό αυτό Κράτος «πλάνη άσεβής» ή «έλληνική πλάνη» (= ειδωλολατρική), την όποιαν άλλοι εκ των νομοταγών πολιτών έδέχθησαν ως πλάνη πλέον, κατά τον υπό τής πολιτείας χαρακτηρισμόν, να την απορρίψουν, εφαρμόζοντας την κρατικήν έπιταγήν, και άλλοι, «έφελκυσθέντες» και «πεισθέντες» υπό των χριστιανών, έδέχθησαν «άπολιμπάνειν» αυτήν, «των πατρών άμελείν», και «εις Χριστιανισμόν μετατίθεσθαι», πρβλ. Ίωάννου Χρυσοστόμου, Όμιλία στην Α΄ προς Κορινθίους του Άποστόλου Παύλου έπιστολή Γ΄, εν Migne, Patr. Gr., t. 61, στήλ. 21-28. - Έρμείου Έκκλ. Ίστορ., Ε΄, κεφ. ιε΄, στήλ. 1256. - Cod. J. I,5,16. - «Βασιλικά» (Heimbach), Α΄, τίτλ. 1, κεφ. κ΄.

37. Άγίου Γρηγορίου του θεολόγου, Λόγος ΜΓ΄ έπιτάφιος εις τον Μέγαν Βασίλειον, κεφ. μδ΄, Migne, Patr. Gr., t. 36, 1858, στήλ. 553.

38. Ίστορία εκκλησιαστική, βιβλ. Γ΄, κεφ. ια΄-ιστ΄, στήλ. 409-423. - R. Hussey, Socratis Eccles. Historia, 1853, t. I-III.- Fr. Geppert, Die Quellen des Kirchenhistorikers Socrates scolasticus, 1898. - Βασ. Κ. Στεφανίδου, Ίστορικοί διορθώσεις εις την Έκκλ.σ. Ίστορίαν του Σωκράτους, Ε.Ε.Β.Σ., τ. ΚΣΤ΄, 1956, σσ. 57-129.

39. Έκκλ.σ. Ίστορία, τόμος Ε΄, κεφ. ιη΄, στήλ. 1269.

40. Μαυρικίου-Νικοδήμου Άγιου. Συναξαριστής, σ. 148 ύποσ.

41. Γ. Κεδρηνοϋ, Σύνοψις Ιστοριών, CSHB, Bonnae 1838, I, 533: ό Ίουλιανός

ένομοθέτησε «μη μετέχειν χριστιανούς Ἑλληνικῶν μαθημάτων», δηλ. κατά τὸν μακαρίτην καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης I. Καραγιαννόπουλον, ἀπέκοψε τοὺς Χριστιανούς ἀπὸ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀρχαιότητος.

42. Πρὸς Γαλάτας Ε΄ 16: «ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε», σὰρξ καὶ πνεῦμα «ἀντίκειται ἀλλήλοις». Πρὸς Ρωμαίους ΙΓ΄ 14: «σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆσθε εἰς ἐπιθυμίας».

43. Ὁ ἐπιφανὴς Οὐκρανοπολωνὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος Θαδδαῖος Zielinski, καθηγητὴς τῶν κλασσικῶν σπουδῶν στὰ Πανεπιστήμια Πετρούπολεως καὶ Βαρσοβίας, διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ.ἀ. μὲ πλουσιώτατο ἔργο, ὑπεστήριξε στὸ βιβλίον του «Die Antike und Wir» (= Ἡ Ἀρχαιότης καὶ μεῖς, β΄ ἐκδ., μετάφρ. στὰ γερμανικὰ E. Scheeler, Leipzig 1905, σσ. 68-69, τὸ ὁποῖο ἔχει μεταφρασθῆ καὶ στὰ ἑλληνικὰ ὑπὸ I. Συκουτρῆ μὲ τίτλο «Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι», Ἀθ. 1928), ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ ξεχωρίσουμε στὴν πραγματικότητα τὸν Χριστιανισμό ἀπὸ τὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα, γιατί συνδέονται στενά, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διεμόρφωσε μεγαλειωδῶς τὸν χριστιανισμό μὲ τὴ μορφή ποῦ ἔφθασε σὲ μᾶς καὶ δὲν μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε τὸν Χριστιανισμό χωρὶς νὰ σπουδάσουμε τὰ ἑλληνικὰ γραπτὰ μνημεῖα του.

44. Ἔτσι ἰσχυρίζετο ἕνας μοναχὸς Παχώμιος, ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων, σύγχρονος ὅμως ἢ μεταγενέστερος τοῦ Ἰωαννικίου Καρτάνου (16ος αἰ.), γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὶς ἀντιρρήσεις ποῦ εἶχε γιὰ τὶς κλασσικὲς σπουδές, πρβλ. Τοῦ Αὐτοῦ, Περὶ τῆς ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν ὠφελείας, Migne, Patr. Gr., t. 98, 1860, στήλ. 1356.

45. Migne, Patr. Gr., t. 10, 1857, στήλ. 261-960, καὶ t. 90, 1860, στήλ. 180-188. - Κοντογόνου Ἱστορ., σσ. 477-498. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 114, 119-126. - Βαφείδου Ἑκκλ. Ἱστορ., Α΄, σσ. 76, 85, 87, 89, 93, 95-97, 100-101, 120, 123, 155. - Διομήδους Κυριακοῦ Πατρολ., σσ. 62-65. - Ἰερωνύμου, De vir. ill. 61, στήλ. 708.

46. Διάλογος πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον ἐπίσημον ἐν Ἐφέσῳ γ΄. - Ἀπολογία 2, 8, 12, 13. - Migne, Patr. Gr., t. 6, 1857, στήλ. 441 κέξ. - Κοντογόνου Ἱστορ., σσ. 172-222. - Διομήδους Κυριακοῦ Πατρολ., σσ. 44-49. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 70-75, 85-86, 602. - Βαφείδου Ἑκκλ. Ἱστορ., Α΄, σσ. 56, 61, 62, 73, 76, 98, 133-4, 151-152. - Ἰγνατίου Μοσχάκη: α) Μελέται περὶ τῶν Χριστιανῶν ἀπολογητῶν τοῦ Β΄ καὶ Γ΄ αἰῶνος, Ἀθ. 1876 καὶ β) Ἱστορία τῆς Ἀπολογητικῆς, Ἀθ. 1881. - Γρηγορίου Παπαμιχαήλ: α) Ἡ Ἀπολογητικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ὁ κύριος χαρακτήρ τῆς συγχρόνου ἀπιστίας, Ἀθ. 1919. β) Ἀπολογητικὴ, τ. Α΄, Ἀθ. 1928. γ) Ἀπολογητικὰ τῶν Πατέρων τῶν πέντε πρώτων αἰῶνων κατ' ἐπιλογὴν, Ἀθ. 1948, Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας (καὶ β΄ ἐκδ.).

47. Οἱ περισσότεροι Πατέρες τῶν πρώτων αἰῶνων ἐγνώριζαν σὲ βάθος τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ὄχι μόνον τὴν ἀρχαία. Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου τὴν ἐγνώριζε καλῶς, ἐπαινεῖ μάλιστα «τὸν σοφώτατον Σωκράτην», ἐγνώριζε ἐπίσης καὶ τοὺς μετὰ Χριστὸν Πλωτῖνο καὶ Πορφύριο, στοὺς ὁποίους ἄσκησε κριτικὴ. Ὁ Πορφύριος, ὑπενθυμίζω, εἶχε γράψῃ «Κατὰ Χριστιανῶν», πρβλ. Εὐσεβίου, Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς, βιβλ. ΙΑ΄-ΙΕ΄, Migne, Patr. Gr., t. 21, 1857, στήλ. 844-1420.

48. Δημ. Γ. Μωραΐτου, Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς, ἐκδ. 2α, Ἀθ. 1936 (α΄ ἐκδ. 1927), σ. 74 (ὁ ὁποῖος παρέλειψε νὰ τονίσῃ, ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος δὲν ἐδίδαξε ὅτι θὰ ὑπάρχῃ ὠφέλεια στοὺς χριστιανούς ἀπὸ τὴ γενικὴ καὶ χωρὶς καμμιά διάκρισι μελέτη ἑλληνικῶν λόγων, ἀλλὰ ἂν γίνεταί κάτω ἀπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, τὶς ὁποῖες ὑποδεικνύει).

49. Γ. Ν. Μητσάκη, Ἐννοια τοῦ σπερματικοῦ λόγου κατὰ τὸν ι. Ἰουστίνου, περ. «Νέα Σιών», τ. 4, 1906, σσ. 68-74. - Ἰωάν. Φωκυλίδου, Ἰουστίνος φιλόσοφος καὶ μάρτυς, περ. «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» (Ἀλεξανδρείας) 1922, σσ. 213 κέξ. - Ἰερωνύμου, De vir. ill. 23, στήλ. 673-676. - Στὴν «Lutetiam Parisiorum», δηλ. στὰ Παρίσια, ἐξεδόθησαν τὸ 1615 in foglio (in fo = σὲ φύλλο), τυπωθέντα στὸ βασιλικὸ τυπογραφεῖο (Typis Regiis) ὑπὸ τοῦ Claudium Morellum, τὰ «Opera» τοῦ ἁγίου «Iustini philosophi et martyris».

50. Adversus Valentianos (Κατὰ Οὐαλεντινιανῶν) 5, Migne, Patr. Gr., τ. 6, 1857, στήλ. 328 κέξ. καὶ τ. 20, 1857, στήλ. 332 καὶ 367-8. - Κοντογόνου Ἱστορ., σσ. 576-626. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 191-198.

51. Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ., βιβλ. Ε' ι', στήλ. 453, καὶ τ. 5, 1857, στήλ. 1331-6. - Εὐσεβίου Χρονικὸς Κανὼν, ἔκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας», τ. 20, 1959, σ. 304. - Κοντογόνου Ἱστορ., σσ. 329-331. - Ἰερωνύμου, De vir. ill. 36, στήλ. 684-685. - Βαφείδου, Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σσ. 74, 156. - Διομήδους Κυριακοῦ Πατρολ., σσ. 66-68. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 130, 131.

52. Jul. Simon, Histoire de l'école d'Alexandrie, Paris 1845. - Νικηφόρου Καλογερά, Ἀλεξανδριναὶ θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ μελέται: Α' Περί τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀ' χριστιανικῆς θεολογικῆς σχολῆς, κατηχητικῆς λεγομένης, Πέστη 1867.

53. Τὰ ἔργα του ἐν Migne, Patr. Gr., τ. 11-17, 1857-1859, συνολικῶς ἑπτὰ τόμοι. Πρβλ. Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, Ἀπολογία ὑπὲρ Ὁριγένους, Migne, Patr. Gr., τ. 17, 1859, στήλ. 522-614 (λατινιστὶ) καὶ τ. 18, 1860, στήλ. 613 κέξ. - Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ., ΣΤ', κεφ. β', η', ιθ', κγ', λ', λβ' καὶ λστ', στήλ. 521-596 καὶ τ. 21, 1857, στήλ. 564-568. - Ὁ Ὁριγένης συνένταξε 28 ὀμιλίας εἰς Ἱερεμίαν καὶ Ἰεζεκιήλ, τίς ὅποιες μετέφρασε στὰ λατινικά ὁ Ἱερώνυμος (Migne, Patr. Lat., τ. 23, 1865, στήλ. 756-757). Κατὰ τοῦ Ὁριγένους εἶναι ἀφιερωμένον τὸ ἔκτενές ἐξ 73 παραγράφων «44ον ἢ 64ον» κεφάλαιον τοῦ Β' βιβλίου τοῦ «Κατὰ αἰρέσεων» πολυτίμου ἔργου τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, ἐπισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου, Migne, Patr. Gr., τ. 41, 1858, στήλ. 1068-1200 (καὶ δὴ σσ. 1068-1069, 1072, 1177, 1185, 1200). Μερικαὶ κρίσεις τοῦ Ἐπιφανίου προκαλοῦν ἐρωτηματικά. Κατὰ τῶν Ὁριγένους, Εὐαγγερίου καὶ Διδύμου φρονημάτων καὶ ἡ «Διδασκαλία», σὲ πέντε ἐρωταποκρίσεις, τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου (†550 ;). «Λόγος κατὰ Ὁριγένους» ἀποδίδεται στὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, σταλεῖς πρὸς τὸν πατριάρχη Κων/πόλεως Μηνᾶν (535-552 μ.Χ., Migne, Patr. Gr., τ. 86, 1860, στήλ. 891-902 καὶ 945-1036). - Κοντογόνου Ἱστορ., σσ. 399-463, 507, 511, 515, 518, 527, 535, 540-542, 551, 553, 556-7, 559, 563, 569, 571, 671. - Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σσ. 59, 63-64, 74, 76, 112-113, 129-132, 134, 136, 155, 157-8, 160, 223-7, 353, 356-7, 360. - Γεωργίου Ι. Δέρβου, Μελέτη περὶ Ὁριγένους τοῦ Ἀλεξανδρέως, Ἀθ. 1888. - Διομήδους Κυριακοῦ Πατρολ., σσ. 66, 73-86. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 136-162 καὶ πολλαχοῦ σ. 602.

54. Σακράτους Ἐκκλ. Ἱστορ., Δ', κεφ. κστ', στήλ. 529.

55. Εἰς τὸν «Εἰς Ὁριγένην προσφωνητικὸν καὶ πανηγυρικὸν λόγον» του ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ποντικὸς (ἐκ Πόντου, ὁ Νεοκαισαρείας) ἐκθέτει πολλὰ καὶ περὶ τῆς διδασκατικῆς μεθόδου τοῦ διδασκάλου του, ἡ ὅποια διέφερε ἐκείνης ποῦ ἀκολουθοῦσαν οἱ «ἐθνικοὶ» διδάσκαλοι. Πρβλ. Migne, Patr. Gr., τ. 10, 1857, στήλ. 1049-1102

καί στήλ. 963-1232. - Ἱερωνύμου, De vir. ill. 65, στήλ. 712-713. - Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας τὰ «Opera omnia» ἐτυπώθησαν γιὰ πρώτη φορὰ καί ἐκυκλοφορήθησαν ἐν Παρισίοις τὸ 1621 in fo. - Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ., Δ', κεφ. κζ', στήλ. 536. - Κοντογόνου Ἱστορ., Α', σσ. 526-540. - Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σσ. 74, 159. - Φιλαρέτου Ἱστορ. Διδασκ., Γ', σσ. 61, 62. - Διομήδους Κυριακοῦ, Πατρολ., σσ. 85-86. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 142, 172-176.

56. Ὠριγένους, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Νεοκαισαρείας Γρηγόριον τὸν θαυματουργόν, κεφ. α', Migne, Patr. Gr., t. 11, 1857, στήλ. 87-92, ἀνατύπ. ἐν Turnholt Βελγίου. Ἐξεδόθη καί ὑπὸ τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας», τ. 17.

57. Ὠριγένους Προοίμιον στοὺς Ἡ' «τόμους» τοῦ ἀπολογητικοῦ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ ἔργου του «κατὰ Κέλσου», Migne, Patr. Gr., t. 11, στήλ. 646.

58. Ἐκκλ. Ἱστορ. ΣΤ', κεφ. ιθ', στήλ. 561-571. Καί οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καί ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ἦσαν θαυμασταὶ τοῦ Ὠριγένους. Ὁ μέγας μάλιστα Βασίλειος καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς προέβησαν σὲ ἀπάνθισμα διαφορῶν συγγραφῶν τοῦ Ὠριγένους ποὺ εἶναι γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «Φιλοκαλία». Σὲ κριτικὴ ἔκδοσι αὐτῆς προέβη ὁ J. A. Robinson (Cambridge 1893). Περὶ τοῦ Ὠριγένους πρβλ. Ἱερωνύμου, De vir. ill. 54 καί 75, στήλ. 697-704 καί 721-5. Ὁ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὁ ὁποῖος εἶχε συγγράψει καί «Ἀπολογητικὸν ὑπὲρ Ὠριγένους», εἶχε ἰδίᾳ χειρὶ ἀντιγράψει 25 τεύχη τῶν «Ἐξηγήσεων στοὺς δώδεκα Προφήτας» τοῦ Ὠριγένους. Ταῦτα εἶχαν περιέλθει στὸν Ἱερώνυμο, ὁ ὁποῖος τὰ ἐφύλαττε μετὰ φόβου, πιστεύων ὅτι ἔχει θησαυρὸν ὀλόκληρον («τὸν Κροίσου πλοῦτον»).

59. Καί ὁ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου κατηγορεῖ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς ἐπὶ κλοπῇ (Προπαρασκευῆς Εὐαγγελικῆς βιβλ. II, κεφ. α' - ζ', βιβλ. X, κεφ. β' - γ' καί βιβλ. XV, κεφ. β'), ὅπως καί ὁ Τατιανός. Ὁ Εὐσέβιος ἀναπτύσσει σὲ ἐπιτομὴ κριτικῶς τὴν Ἑλληνικὴ θεολογία καί μυθολογία κλπ. ἀσκῶν αὐστηρὴ κριτικὴ σὲ πολλοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους (Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, στωϊκοὺς), πλὴν τοῦ Σωκράτους, τὸν ὁποῖον ἐπαινεῖ, διότι ἀπέδειξε «μωραίνοντας» τοὺς «μεγάλα φυσῶντας» φυσικοὺς φιλοσόφους, ποὺ κατετρίβοντο σὲ ἄχρηστα γιὰ τὴ ζωὴ καί ἀκατάληπτα. Πρβλ. Migne, Patr. Gr., t. 21, 1857, στήλ. 95-146, 765-778, 1404-1408.

60. Κλήμεντος Στρωματεῖς, ἔκδ. Otto Stählin, Leipzig 1960, Bd II, σ. 13.

61. Τὰ σωζόμενα καί ἀμιφιβαλλόμενα συγγράμματα τοῦ Κλήμεντος ἐν Migne. Patr. Gr., t. 8, 1857, καί t. 9, 1857. Πρβλ. ἰδίᾳ τοῦ Αὐτοῦ, Στρωματέων Λόγος Α' 5, Δ' 7 καί 22 καί Ζ' 10 στὸν τόμ. 8, στήλ. 717-720 καί στὸν τ. 9. - Κοντογόνου Ἱστορ., Α', σσ. 340-348. - Ἱερωνύμου, De vir. ill. 38, στήλ. 685-688. - Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σσ. 53, 87, 89, 95, 97, 105, 120, 131, 156-157. - Διομήδους Κυριακοῦ Πατρολ., σσ. 68-73, 244. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 130-136. - Σχετικὸ τὸ σημαντικὸ ἔργο «Πίστις καί Γνώσις» (Glauben und Wissen, München 1805) τοῦ παλαιοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου (1826 κέξ.), ἱατροῦ, Γερμανοῦ πατριώτου καί δημοσιογράφου, διαπρησίου κήρυκα τῆς συνεργασίας λαῶν καί ἡγεμόνων καί τῆς ἐλευθερίας τοῦ Τύπου, φανατικοῦ καθολικοῦ, ἀλλὰ μὲ βαθεῖα θρησκευτικὴ πίστι, καί πολυσχιδοῦς μὲ εὐρύτατο φάσμα ἐνδιαφερόντων συγγραφέως Joseph von Goerres, 1776-1848. Σημαντικὴ ἢ ἐν Lutetiae Parisiorum, Typis Regiis, τὸ 1641 in fo ἔκδοσις τοῦ Κλήμεντος «Opera quae extant», ἑλληνιστί καί λατινιστί. - B. B. Tollinton, Clement of

Alexandria. A Study in Christian Liberalism, London 1914 (2τομο). - W. Bousset, Jüdisch-Christlicher Schulbetrieb in Alexandria und Rom, Göttingen 1915, σσ. 155-271. - G. Bardy, Clément d'Alexandrie, Paris 1926 (Collection des Moralistes chrétiens). Νά θυμίσω ότι ὁ σωκρατικός Πλάτων στό διάλογο «Γοργίας» (IX-454 E), διαπραγματευόμενος τά περὶ τῆς Ρητορικῆς ὡς «δημιουργοῦ πειθοῦς», δέχεται «πίστιν ἄνευ τοῦ εἰδέναι», ἄνευ γνώσεως, ὁπότε ἔχουμε «πειθῶ πιστικήν», καί οἱ δεχθέντες αὐτήν, οἱ πιστεύσαντες, γίνονται «πεπιστευκότες». Δέχεται ἐπίσης, κατ' ἀντίθεσιν, καί τὴν πειθῶ τῆς «ἐπιστήμης» - τῆς γνώσεως, δηλ. ἐπεξηγῶ πίστιν μετὰ τοῦ εἰδέναι, μετὰ γνώσεως καί διὰ τῆς γνώσεως-μαθήσεως, καί οἱ ταύτην δεχθέντες καθίστανται «μεμαθηκότες». Ἀμφότεροι ὁμως πεπιστευκότες καί μεμαθηκότες εἶναι «πεπεισμένοι», κατὰ Πλάτωνα. Ἡ φιλοσοφική αὐτὴ ἀνάλυσι τῆς ἐν γένει ρητορικῆς διαδικασίας, πού διαθέτει «δαιμονίαν δύναμιν», ὑποδεικνύει στοὺς διανοητὰς τῶν ἐπομένων αἰῶνων καί τοὺς παρωθεὶ νά ἀνατέμνουν ἀναλόγως ὁμοειδεῖς νοητικὰς καί ψυχολογικὰς καταστάσεις. Βεβαίως στὴν πλατωνικὴ αὐτὴ ἀνάλυσι δὲν ἀποκλείεται ὅτιδήποτε ἔχει σχέση καί μὲ τὴ θρησκευτικότητα καί τὴ θεολογία γενικῶς, ἢ ὅποια κατὰ τὴ χριστιανικὴ ἐρμηνεία εἶναι «ἢ περὶ τὰ πνευματικὰ ἐπιστήμη», διδασκομένη «διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ κοινοῦ συμφέροντος προνοουμένης», «τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ ἱατρείου τῶν ψυχῶν», τῶν ζώντων, τοὺς ὁποίους «προστατεύει καί ποιμαίνει καί ὁδηγεῖ στὰ θεοφιλῆ καί σωτήρια» (Fr. Miklosich - Ios. Müller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, tomus prior, Vindobonae 1860, σ. 317, 319, 332, ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1351-1354 μ.Χ. ἐπὶ πατριαρχείας Καλλίστου Α΄). Ἔχουμε λοιπὸν μίαν ἀντίστοιχὴ ἀνάλυσι καί στὸν Χριστιανισμό, πίστι ἀνεπίγνωστη καί πίστι μετὰ γνώσεως, καί ἁπλῶς «Πίστιν» καί «Γνώσιν», ἐξ ὧν ἡ δευτέρα μπορεῖ νά μᾶς ὁδηγήσῃ στὴν «Πίστιν», ὁπότε ἀμφότεραι ἔχουν πείσει τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἔχουν καταστήσει «πεπεισμένους» - πιστοὺς. Ἡ Ρητορικὴ ὁμως τῶν ἀνθρώπων, ἀνεξαρτήτως σοφῆς ἢ σοφιστικῆς ὑπεροχῆς, δὲν δύναται νά συγκριθῆ μὲ τὴν «ἐκ θεοῦ ἢ ἐν θεῷ Ρητορικὴν» (1570 μ.Χ. E.E.B.Σ. τ. Δ΄, 1927, σ. 154), γιατί ἡ τελευταία, χρησιμοποιηθεῖσα ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καί ἰσαποστόλων καί τῶν πρώτων Πατέρων μόνον δύναμιν πειθοῦς διέθετε καί ὄχι ἐντυπωσιασμοῦ καί ἀπάτης. Δὲν ἦτο «θεολογία τῆς ρητορικῆς» ἢ διδαχὴ τους, ἀλλὰ «θεολογία τῆς πραγματικότητος», δηλ. ἦτο τῶν πράξεων καί ὄχι τῶν λόγων (Auguste Vilmar, Γερμανοῦ θεολόγου, Ἡ θεολογία τῆς πραγματικότητος κατὰ τῆς θεολογίας τῆς ρητορικῆς, 1854). Πρέπει νά γνωρίζουμε ὅτι δὲν θεμελιούται ὁ ἰσχυρισμὸς περὶ πλατωνισμοῦ τῶν πρώτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (R. Arnou, Platonisme des Pères, ἐν «Dictionnaire de Théologie Catholique» τῶν A. Vacant, E. Mangenot, É. Amann, t. 12ème-2ème partie, Paris 1935, στήλ. 2258-2392) παρὰ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπὸ τῶν Πατέρων γνώσεως τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Πρβλ. ὅσα διεξοδικῶς ὁ Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου γράφει στὸ ΙΑ΄ ἕως τοῦ ΙΔ΄ βιβλίου τῆς «Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς» περὶ τῶν διαφόρων διδασκαλιῶν τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος καί τὰς «Παροιμίας» τοῦ Σολομώντος (τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης) μετέβαλε ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον (Migne, Part. Gr. t. 21, στήλ. 845-1193, 1225-8, 1233-6, 1268-71, 1301-1331, 1337).

62. Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστ. Η΄ 1 καί 7.- Β΄ πρὸς Κορινθίους Δ΄ 6, Γ΄ 5. - Πρὸς Ρωμαίους Β΄ 20, ΙΑ΄ 33. - Α΄ πρὸς Τιμόθεον ΣΤ΄ 20. Πέτρου Β΄ ἐπιστ. Α΄ 5, Γ΄ 18. - Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν Α΄ 77.

63. Ὑπόμνημα-Ἐρμηνεία εἰς τὴν Α΄ πρὸς Κορινθ. ἐπιστολὴν, Λόγος ΑΒ΄ 294Α (454), ἔκδ. ἐν Ὁξονίῳ 1847, σ. 398.

64. Ι. Πατούσα, Ἐγκυκλοπαίδεια φιλολογικὴ..., τ. Α΄, εἰσαγωγή, ἔκδ. Βενετίας 1819, ἐπιστοαία Σπ. Βλαντῆ.

65. Ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὡς οἱ πλέον συνδεόμενοι μὲ τὴν παιδείαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, «οἱ τρεῖς φωστῆρες τῆς τρισηλίου Θεότητος», ποῦ ὄλοι, καὶ ὄχι μόνον ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐπαιδαγωγῆσαν πατρικῶς καὶ «ἐπαίδευσαν ἱαματικῶς νουθετοῦντες ἠθικῶς καὶ ἐλέγχοντες εἰρηνικῶς», γιὰ τοὺς ὁποίους ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ (1081-1118) καθιερώθη ξεχωριστὴ ἐορτὴ ἐκκλησιαστικὴ, μετὰ μάλιστα τῆ σοφῆ ἐμπνευσι καὶ πρωτοβουλία, λίγα χρόνια ἔνωρίτερα, ποῦ εἶχε ὁ Μητροπολίτης Εὐχαϊτῶν ἅγιος Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος, εἰσηγηθεὶς τὸν ἐορτασμὸν ἀπὸ κοινοῦ τῶν τριῶν αὐτῶν Πατέρων καὶ συντάσσειν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, «Ἀκολουθίαν» καὶ (;) «Ἐγκώμιον εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας» (ἐκδοθὲν τὸ 1852 στὴν Κων/πολι ὑπὸ τοῦ Σ. Τανταλίδου, πρβλ. Migne, Patr. Gr., τ. 29, 1857, σελ. CCCXXVI-CCCXXXVIII καὶ CCCXLIII-IV, 122 καὶ 124, καὶ τ. 120, 1864, στήλ. 1051-1052 καὶ 1134-1136 διὰ στίχων ἱαμβικῶν), ὁ ὁποῖος πρῶτος εἰσήγαγε τὸν ὄρον «Τρεῖς Ἱεράρχαι» («ἱεραρχῶν ἢ τριάς», «οἱ τρεῖς κήρυκες τῆς μεγάλης Τριάδος»). Καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, εὐθύς μετέπειτα («Ἰωάννης Ψελλός» ἀναγράφεται ὡς συντάκτης) συνέθεσε ἐμπνευσθεὶς «Στίχους εἰς τοὺς ἁγίους Τρεῖς Ἱεράρχας» (Migne, Patr. Gr., τ. 122, 1864, στήλ. 907-910. Ὁ Μιχαὴλ Ψελλός διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Ι. Μαυρόποδος καὶ οἱ 39 πρῶτοι στίχοι εἶναι ἀκριβῶς οἱ αὐτοὶ τοῦ Μαυρόποδος, ὅπως στὸν τ. 120 ἀνωτέρω δημοσιεῦνται: «Σίγα, θεατά, καὶ βραχὺν μείνον χρόνον / ...Τριάς μὲν εὗρεν ἰσαριθμούς... / εὖνους μαθητῆς, οἰκέτης Ἰωάννης»). Πρβλ. L. Sternbach, De Ioanno Psello, περ. «Εὐσ» 9, 1903, σσ. 5-10. - Νικ. Β. Τωμαδάκη, Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος. Ὁμιλία κατὰ τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1955 ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸν Πρόγραμμα τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἀθηνῶν, δημοσιευθεῖσα στὸ περ. «Ἐκκλησία» 1955. Τοῦ Αὐτοῦ, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Θέματα Ἱστορίας καὶ Φιλολογίας (ἄρθρα καὶ ὁμιλίαι), Ἀθ. 1956, σσ. 3-7. - Ἀπόστ. Καρπόζηλος, Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος, Ἰωάννινα 1982 (Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων. Ἐπιστημ. Ἐπετηρίδα Φιλοσοφ. Σχολῆς, «Δωδώνη», Παράρτ. 18), σσ. 50, 76, 80, 81, 135, 140, 162-166, 168. - Ἀλλὰ ἡ ἐορτὴ αὐτὴ ἀναδείχθηκε συνάμα καὶ σὲ ἐκπαιδευτικὴ, τιμωμένη ἰδιαίτερος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ τὸ 1842 καὶ ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν ἐκπαιδευτικὴ κοινότητα ὄλων τῶν βαθμίδων. Λίγα ἔτη προγενεστέρως, τὸ 1820, εἶχαν τυπωθῆ στὴν Κων/πολι σὲ ἓνα τομίδιο (σ. 69) «αἱ Ἱεραὶ Λειτουργίαι Ι. Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου» (sic), «ἦτοι τῶν Προηγιασμένων» (Δημ. Γκίνη - Βαλερ. Μέξα, Ἑλλην. Βιβλιογραφία, τ. Α΄, Ἀθ. 1939, σελ. 194, α/α 1213). Νὰ σημειώσω ὅτι καὶ οἱ τρεῖς εἶχαν δασκάλους «ἐθνικούς», οἱ μὲν Γρηγόριος καὶ Βασίλειος καθηγητὰς στὴν Ἀθήνα ὅπου εφοίτησαν, κέντρο ἀκόμη τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ὁ δὲ Χρυσόστομος τὸν Ἀντιοχεῖα ρήτορα Λιβάνιο, πιστὸν στὴν πολυθεΐα καὶ φίλο καὶ θαυμαστὴ τοῦ χριστιανομάχου Ἰουλιανοῦ. Περί τῆς ἐορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἰδίων πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅσα ἔγραψαν οἱ καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἄλλοι: Πρωτοπρεσβύτερον Παν. Ρομποτότου, Λειτουργικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολ. Ἐκκλησίας, Ἀθ. 1869. Τοῦ Αὐτοῦ, Λόγος εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας, Ἀθ. 1864. - Νικηφόρου Καλογερά, Λόγος κατ'

έντολῆν τῆς Ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου ἐκφωνηθεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Μητροπόλεως Ναῶ ὑπό... τῆ 30 Ἰανουαρίου 1872, ἑορτῆ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τελεσθέντος τοῦ μνημοσύνου ὑπὲρ τῶν εὐεργετῶν καὶ συνδρομητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀθ. 1872. - Ζήκου Ρώση, Λόγοι εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν α) περὶ σχέσεως τῆς θεολογίας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, Ἀθ. 1876 καὶ β) περὶ τῆς ὑψίστης τοῦ παντός ἀρχῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περὶ αὐτῆς ἔννοιαν τῆς ἑλλην. φιλοσοφίας καὶ πρὸς τὸ σύστημα τῆς ὕλοφροσύνης, Ἀθ. 1891. - Ἰωάν. Ε. Μεσολωρᾶ: α) Ὁμιλία ἀπαγγελεῖσα τῆ 30 Ἰανουαρίου 1880 ἑορτῆ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἐν Ν. Κορίνθῳ 1880. β) Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον. Ἡ δύναμις τοῦ λόγου. Ὁμιλία ρηθεῖσα ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆ 30 Ἰανουαρίου 1922, Ἀθ. 1922. - Ἀναστ. Διομήδους Κυριακοῦ: α) Λόγος εἰς τὸ μνημόσυνον τῶν εὐεργετῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἐντολῆ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου κατὰ τὴν Ἀ΄ Ἰανουαρίου τοῦ 1879 ἔτους, ἑορτῆ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Μητροπόλεως Ναῶ ἐκφωνηθεῖς ὑπό... Ἀθ. 1879 καὶ β) Οἱ τρεῖς μεγάλοι Ἱεράρχαι, Ἀθ. 1903 (Σύλλογος πρὸς διὰδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, ἀρ. 42) καὶ τοῦ Αὐτοῦ, Πατρολ., σσ. 112-116. - Γεωργίου Ι. Δέρβου, Παιδαγωγικὴ μελέτη περὶ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Ἀθ. 1885. - Ἰγνατίου Μοσχάκη, Λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐντολῆ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου, ἐκφωνηθεῖς τῆ 30 Ἰανουαρίου 1901 ἐν τῷ ἱερῷ ναῶ τῆς Μητροπόλεως, Ἀθ. 1901. - Γρηγ. Παπαμιχαήλ, Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης, Λόγος, Ἀθ. 1920. - Κων. Ι. Δυοβουνιώτου: α) Ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, Ἀθ. 1933 (ἀνατύπ. ἐκ τῆς Ε.Ε.Β.Σ. καὶ τοῦ «Ἐκκλησι. Φάρου», ΛΑ΄ 1932, σσ. 77-91). β) Περικοπαὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀθ. 1915. - Δημ. Σ. Μπαλάνου: α) Πατρολογία, σσ. 289-304, 312. β) Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν, Ἀθ. 1926 καὶ γ) Διατὶ ἡ ἑορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν ἐθεσπίσθη ὡς ἑορτὴ τῆς παιδείας, Ἀθ. 1948. - Ἀγαθαγγέλου, ἐπισκόπου Ἐλαίας, Οἱ λόγοι τῶν ἀρχαίων καὶ οἱ τρεῖς μεγάλοι ἱεράρχαι, «Ὁρθοδοξία», τ. 13, 1938, σσ. 240-246. - Λεων. Ι. Φιλιππίδου, Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ τὰ ἰδανικά τῆς παρ' ἡμῖν παιδείας. Λόγος... Ἀθ. 1949. - Φαίδ. Ι. Κουκουλέ, ἀκαδημαϊκοῦ, Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι ὡς παιδαγωγοί. Λόγος ἐκφωνηθεῖς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν... Ἀθ. 1952 (Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας). - Γρηγ. Κασιμάτη, Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἡ κοινωνικὴ διδασκαλία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Λόγος πανηγυρικός, Θεσ/νίκη 1940. - Τὸ 1905 ἰδρύθη στὴν Ἀθήνα ὁ ὀρθόδοξος χριστιανικός Σύλλογος «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι», ποῦ ἐσημείωσε ἔκτοτε μεγάλη δραστηριότητα. Τὴν ἱστορία του συνέγραψαν σὲ ἓνα πολυσέλιδο καὶ ἐξαιρετο τόμο οἱ Χρῆστος Μιχ. Ἐνισλείδης καὶ Γεώργιος Δημ. Μεταλληνός, ἐκδοθεῖσαν τὸ 1970. - Στὸ Ναύπλιο ἐτιμῶντο ἰδιαίτερος οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι. Ὁ αὐτὸθι Σύλλογος τῶν Ἐμπόρων ἐώρταζε κατ' ἔτος στὸ ναὸ τοῦ ἀγίου Νικολάου τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τῆς μνήμης των. Τὸ 1856, ὅπως καὶ παλαιότερα, ἐξεφώνησε σχετικὸν λόγον ὁ τότε ἱεροκήρυξ Ἀργολίδος καὶ σχολάρχης Ναυπλίου Ἰωσήφ Μαῦρος ὁ Λέσβιος, πρὸβλ. «Ἐφημερὶς Κοινωφελῶν Γνώσεων» (Ναυπλίου) φ. 37/6-2-1856. Καὶ τὸ 1938 ἀκόμη ἐτιμῶντο στὸν ἴδιο ναὸ τοῦ ἀγίου Νικολάου, ὅπου ἀνέπτυξε τὰ τῆς δράσεως των σὲ σχετικὴ ὁμιλία του ὁ τότε στὸ Γυμνάσιο Ναυπλίου ὑπηρετῶν Ναυπλιεὺς καθηγητῆς θεολογίας ἀείμνηστος Ἀλέξανδρος Ν. Παρασκευόπουλος, μιά ἐπιστημονικὴ φρυσιογνωμία τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδευτικῆς κοινότητος ὄχι τυχοῦσα, αὐτοδημιούργητη, ποῦ ἐγνωρίζε ἄριστα γαλλικά, γερμανικά καὶ ἀγγλικά καὶ εἶχε μετεκπαιδευθῆ μέ κρατικὴ ὑποτροφία τὸ 1929-1932 στὰ Πανεπιστήμια τῆς Ζυρίχης καὶ τοῦ

Στρασβούργου. Ένθυμοῦμαι μὲ συγκίνησι ὅτι στὴν 6η τάξι τοῦ ἔξισταξίου τότε Γυμνασίου μᾶς ἐδίδαξε τὸν Σαίξπηρικό «Μάκβεθ» ἀναλύων σὲ βάθος, ψυχολογικά καὶ φιλοσοφικά, πολλὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο. Κατέλιπε ἀξιόλογο συγγραφικὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἀποδεικνύεται ὅτι εἶχε ἐξελιχθῆ σὲ ἕνα βαθὺ μελετητὴ τῆς φιλοσοφίας τῶν Ὁρησκείων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σχολικὰ θεολογικὰ βοηθήματα γὰρ τὰ Γυμνάσια, ποῦ ἐνεκρίθησαν ὡς διδακτικὰ ἤδη τὸ 1939, ὅταν ἐτοποθετήθη καὶ ὑπηρετήσε στὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία Ἀλεξανδρουπόλεως, τῆς ὁποίας ἔγινε μετέπειτα καὶ Γενικὸς Διευθυντής, συνέγραψε καὶ ἐδημοσίευσε: Στὸ «Δελτίο Λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδύσεως» τὸ 1945 τὴ μελέτη του «Περισσότερη Παιδαγωγικὴ στὸ Σχολεῖο, περισσότερη Ψυχιατρικὴ στὴν Παιδαγωγικὴ». Τὸ 1947 τὰ ἐξῆς στὴ σειρά: «Ψυχανάλυσις καὶ Ὁρησκεία», «Μωάμεθ, ἡ γέννησις τῆς προφητικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως», «Ἡ Ὁρησκεία κατὰ τοὺς ψυχαναλυτικοὺς Freud, Adler, Jung», «Γνώσις ἐπιστημονικὴ καὶ Γνώσις Ὁρησκειυτικὴ» (καὶ β' ἔκδ. 1953 καὶ γ' ἔκδ. βελτιωμένη καὶ ἐπιυξημένη μὲ τίτλο «Πραγματικότητα καὶ Ὁρησκεία»). Τὸ 1951: «Μαθήματα Ὁρησκειολογίας». Τὸ 1971 «Αἱ Ὁρησκείαι. Ἱστορικὴ ἔκθεσις καὶ ἀνάλυσις τῶν Ὁρησκείων τῆς ἀνθρωπότητος». Τὸ 1973 «Τὸ γέλιο». Τὸ 1977 «Ἀνήσυχτα Νιάτα». Κατὰ τὸν αἰμνηστο, ὑπάρχει γνῶσι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ γνῶσι, δηλ. ἡ Ὁρησκειυτικὴ, καὶ ἡ Ὁρησκεία καὶ ἡ Ἐπιστήμη συμπληρῶνουν ἡ μίᾳ τὴν ἄλλην. Ἡ Ἐπιστήμη ἄνευ τῆς Ὁρησκείας καθίσταται στείρα ἢ ἐπικίνδυνη, ὅπως καὶ ἡ Ὁρησκεία ἄνευ τῆς Ἐπιστήμης καθίσταται δεισιδαιμονία. Ἀποθνήσκων δὲν ἔξεχασε τὴ γενέθλια πόλι ἀφήνοντας τὶς οἰκονομίας του στὸ Γηροκομεῖο Ναυπλίου. Καὶ σήμερα ἀκόμη ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας παραμένει ἀμείωτος στὸ Ναύπλιο. Τὴν 21/1/2002, σὲ ἐκδήλωσι τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Συλλόγου «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ», ἐδόθη διάλεξι τῆς θεολόγου Ἀλεξάνδρας Δήμα μὲ θέμα «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες ὡς πρότυπο τῆς σύγχρονης ἐποχῆς». Σημειῶνω ἐπίσης: Ἄνδρ. Ἐμμ. Κεραμίδα, Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι ὡς νέοι καὶ διδάσκαλοι, Λόγος ρηθεὶς τὴν 27^{ην} Ἰανουαρίου 1960, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, εἰς τὴν χριστιανικὴν αἴθουσαν διαλέξεων Ἄργους, ἐν Ἄργει 1960.

66. Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως βιβλ. Α', κεφ. β', Migne, Patr. Gr., t. 22, 1857, στήλ. 24.

67. I. Μαλάλα, Χρονογραφία, Migne, Patr. Gr., t. 97, 1860, στήλ. 489.

68. Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ., ΣΤ', κεφ. ιε', κατ' καὶ λε', στήλ. 553, 585, 596, καὶ ἔκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας», τ. 20, 1959, σελ. 15, 16, 306. - Κοντογόνου Ἱστορ., Α', σσ. 175, 403, 407, 507, 519-520. - Otto Bardenhewer - Frédéric Godet, Les pères de l'église, Paris 1898, t. I, σ. 275. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 140-142.

69. Migne, Patr. Gr., t. 10, 1857, στήλ. 1233-1342. - Κοντογόνου Ἱστορ., Α', σσ. 507-521. - Βαφειδου, Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σ. 159. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 166-172, 245.

70. Migne, Patr. Gr., t. 10, στήλ. 235-240. - Φωτίου Μυριόβιβλος 106. - Κοντογόνου Ἱστορ., Α', σσ. 553-4. - Διομήδους Κυριακοῦ Πατρολ., σ. 87. - Μπαλάν. Πατρολ., σ. 178.

71. Ἱερωνύμου, De vir. ill. 99, στήλ. 737.

72. Φωτίου Μυριόβιβλος 118. - Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ., Ζ', κεφ. 31, στήλ. 721-739. - Τοῦ Αὐτοῦ, Χρονικά Β' ἔκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας», τ. 20, σ. 310. - Βαφειδου Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σσ. 118, 159. - Διομήδους Κυριακοῦ Πατρολ., σ. 87. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 180-181.

73. Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ., Ζ', κεφ. 26, 30, 32, ἔκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας», τ. 20, 1959, σσ. 42-43. - Ἱερωνύμου, De vir. ill. 76, στήλ. 721-724. - Κοντογόνου, Ἱστορ. Α', σσ. 550-2. - Βαφείδου, Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σ. 159. - Διομ. Κυριακοῦ, Πατρολ., σ. 86. - Μπαλάν. Πατρολ., σ. 178.

74. Migne, Patr. Gr., t. 23, στήλ. 101-156 καὶ t. 39, 1858, στήλ. 1-1864. - Ἐρμείου Ἐκκλ. Ἱστορ., Γ', κεφ. 15, στήλ. 1084 καὶ t. 86, 1860, στήλ. 131 καὶ 892-901. - Ἄννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς βιβλ. ΙΧ, κεφ. 6,2 ἐν Migne, Patr. Gr., t. 131, 1864, στήλ. 693. - Ὁ μέγας Ἀντώνιος κατελθὼν ἐκ τῆς ἐρήμου κάποτε στήν Ἀλεξάνδρεια καὶ γνωρίσας τὸν Δίδυμον τοῦ εἶπε: «Μηδὲν ταράττω σε ἢ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν ἀποβολή. Τοιοῦτοι γάρ σοι λείπουσιν ὀφθαλμοί, οἷς καὶ μυῖαι καὶ κώνωπες βλέψαι ἰσχύουσιν· χαίρε δὲ ὅτι ἔχεις ὀφθαλμούς, οἷς καὶ ἄγγελοι βλέπουσι, δι' ὧν καὶ ὁ Θεὸς θεωρεῖται καὶ τὸ αὐτοῦ φῶς καταλαμβάνεται», Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ., Δ', κεφ. κε', στήλ. 528. - Ἱερωνύμου, De vir. ill. 109, στήλ. 744. - Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σ. 353. - Διομ. Κυριακοῦ, Πατρολ., σσ. 129-130. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 159, 459.

75. Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ., Ζ', κεφ. 32, 30, ἔκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας» τ. 20, σ. 43. - Μπαλάν. Πατρολ., σ. 222.

76. Migne, Patr. Gr., t. 18, 1860, στήλ. 408. - Κοντογόνου Ἱστορ., Α', σσ. 562-576. - Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ., Α', σσ. 120, 163. - Διομ. Κυριακοῦ, Πατρολ., σσ. 88-89, 244. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 181-185.

77. Migne, Patr. Lat. t. XXII-XXX, 1865. - Κων. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Περὶ τῶν Ὁ Ἐρμηνευτῶν τῆς παλαιᾶς θείας Γραφῆς βιβλία τέσσαρα, Ἀθ. 1844-1849, τ. Α', σσ. 77 κέξ., τ. Β', σσ. 80 κέξ., τ. Γ', σσ. 96 κέξ., τ. Δ', σσ. 579 κέξ. - Κοντογόνου Ἱστορ., Α', σσ. 5, 14, 32, 52, 54, 91, 109, 117 καὶ ἐφεξῆς πολλαχοῦ. - Φιλαρέτου Ἱστορ. Διδασκ., Β', 1886, σσ. 500 κέξ. - Διομ. Κυριακοῦ, Πατρολ., σσ. 86, 178-184. - Pierre de Labriolle, Histoire de la littérature latine chrétienne, Paris 1924, σσ. 445 κέξ. (καὶ 3ème éd. 1947). - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 19, 450-460.

78. Κάτι ἀνάλογο ἐδίδασκε καὶ ὁ ἐπιφανὴς στήν ἐποχὴ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ θεολόγου τοῦ βου μ.Χ. αἰ. Flavius Magnus Aurelius C a s s i o d o r u s (485;-580), ὁ Senator-Ἵπατος, ἐκ τοῦ Σκιλλακίου τῆς Καλαβρίας, ἰδρυτῆς καὶ ἡγούμενος τοῦ «Monasterii Vivariense». Εἶναι γνωστό, ὅτι ἔχει γράψει τὸ ἐπὶ αἰῶνας φημισμένο στὴ Δύσι βιβλίον «De artibus ac disciplinis liberalium litterarum» (Περὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τῶν ἐλευθερίων γραμμάτων), ποῦ ἦταν ἐγχειρίδιον γιὰ τὶς ἑπτὰ ἐλευθέρους τέχνες καὶ ἐπιστῆμες (ἀριθμητικῆς, ἀστρονομίας, γεωμετρίας, γραμματικῆς, διαλεκτικῆς, μουσικῆς καὶ ρητορικῆς) ὡς δεῦτερος τόμος τοῦ εὐρύτερου ἔργου του μὲ τίτλον «Institutiones divinarum et saecularium lectionum» (Εἰσηγήσεις θείων καὶ θύραθεν γραμμάτων). Στὸ ἐγχειρίδιον αὐτὸ ἐδίδασκε ὁ Κασσιόδωρος, ὅτι εἶναι ἀκατόρθωτη ἢ ἀληθῆς μελέτη τῶν χριστιανικῶν γραμμάτων χωρὶς τὴν προηγουμένη γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας. Γι' αὐτὸ εἰσήγαγε στὴ μονὴ του τὴν παρὰ ἑλληνικὴ μελέτη εἰδωλολατρῶν καὶ χριστιανῶν συγγραφέων καὶ τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν δοκίμων ἔργων χριστιανῶν συγγραφέων ποῦ εἶχαν γραφῆ στὰ ἑλληνικά. Πρβλ. Migne, Patr. Lat., t. 69-70. - Κοντογόνου Ἱστορ. Α', σσ. 366-7. - Μπαλάν. Πατρολ., σσ. 575-6. - Κων. Λογοθέτου, Ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων..., Ἀθ. 1930, Α', σ. 388. Th. Mommsen, ἐν «Monumenta Germaniae historica», Berlin, Bd XI, 1894, σσ.

111-119 και Bd XII, σ. V κέξ. - A. van de Vyver, Cassiodore et son œuvre, en «Speculum» 6, 1931, σσ. 244-292. - Otto Bardenhewer, Geschichte der altkirchl. Litteratur, Bd V, Freiburg i. B. 1932, σσ. 264-277.

79. Γρηγορίου του Ναζιανζηνού, Λόγος Δ' - Ε', ΡΓ', ΡΔ', ΡΚ', ΡΚΑ', Migne, Patr. Gr., t. 35, 1857, στήλ. 536, 637-640, 660. - Σωκράτους Έκκλ. Ίστορ., Ζ', κεφ. λστ', στήλ. 820. - Φιλαρέτου Ίστορ. Διδασκ., Γ', σσ. 142-151. - Διομ. Κυριακού, Πατρολ. σσ. 117-122, 244.

80. Ίερωνύμου, De vir. ill., στήλ. 748.

81. Migne, Patr. Gr., t. 38, 1858, στήλ. 380. - Βαφείδου Έκκλ. Ίστορ., Α', σσ. 176-180. Ο ίδιος ό Ίουλιανός (έπιστ. 51 Άλεξανδρεΐσι) γράφει, ότι μέχρις 20 έτών «έπορεύθη την χριστιανικήν όδόν», ήταν δηλ. «χριστιανομαθημένος», κατά την έκφρασι του ποιητή Κ. Καβάφη, και στή συνέχεια επί δώδεκα χρόνια «έπορεύθη σύν θεοΐς την όρθήν όδόν», κατά την γνώμην του, δηλ. τής πολυθεΐας.

82. Migne, Patr. Gr., t. 37, 1858, στήλ. 377: Έπιστολή ολδ' (234η).

83. Έπιτάφιος εις τον μέγαν Βασίλειον ια', Migne, Patr. Gr., t. 36, στήλ. 508-509.

84. Είναι γνωστή μόνο ή λατινική μετάφρασι του κειμένου αυτού, ή όποια έγένητο άρχετá μεταγενεστέρως, όπως συμπεραΐνω εκ τής χρησιμοποίησεως μερικων λέξεων, που δέν περιλαμβάνονται στα κλασσικά λεξικά τής λατινικής γλώσσας. Πρβλ. Migne, Patr. Gr., t. 35, 1857, στήλ. 131-132: Praefatio generalis, pars III, ιζ' (εκ του «Carm. ad Seleucum», στίχ. 35 κέξ.). Έκ του σωζομένου λατινικού κειμένου μετέφρασα τá κυριώτερα στα ελληνικά. Ο άγ. Γρηγόριος ό Ναζανζηνός, «αττικός την παιδευσιν», την όποϊαν έθεώρει «άθλησιν», συνεβούλευε ως άφέλιμη μέθοδο διδασκαλίας όχι την επιθετικότητα και βιαιότητα, όχι δηλ. δαρμούς με ξύλο φλαμουριάς - «μελίας» κλπ. ούτε σκέτα λόγια, αλλά έργα, «τυπων προς ήθος» και όχι «προς λόγον» έχουσα δηλ. στόχο την εκπαίδευσιν του ήθους, «ίνα μη κακίας μάλλον η άρετής έξηγησθε τοΐς νέοις» (Έπιστολαί 188 και 192: Σταγειριώ, Migne Patr. Gr. t. 37, στήλ. 308, 313-316).

85. «Θεωρία εις τον του Μωϋσέως βιον», Migne, Patr. Gr., t. 44, 1858, στήλ. 336 και 360. Τά περι του Μωϋσέως, του όποιου «μέγιστον επί σοφία τό όνομα», και ό μέγας Βασίλειος στην «προς τους νέους» πραγματεΐα του, παρ. 2 (175D).

86. Σύμφωνα με τή διδαχή αυτή ό άββάς Δωρόθεος συνέταξε κατά τό 2ο ήμισυ του 6ου αι. την 14ην εκ των «ψυχωφελών Διδασκαλιών» «περι οικοδομής των τής ψυχής άρετων», Migne, Patr. Gr., t. 88, 1860, στήλ. 1772-1788.

87. Προς τον άγιον Άμφιλόχιον περι του Άγίου Πνεύματος, κεφ. γ', ιε', κε' και κζ', Migne, Patr. Gr., t. 32, 1857, στήλ. 76, 128, 173, 185 κέξ.

88. Η «άνθυποφορά» αποτελεί ξεχωριστό ρητορικό σχήμα, είναι ένα από τά ένδεκα των «κατά διάνοιαν» λεγομένων σχημάτων ή «σχημάτων διανοΐας», κατά τό όποιο ό άγορευών προβάλλει άντιρρητικές γνώμες, δήθεν προβαλλόμενες από τους άντιδίκους ή άκροατές, στίς όποτες όμως ό ίδιος άπαντά εκ των προτέρων άντικρούοντας και άνασκευάζοντας. Είναι λοιπόν ή άνθυποφορά μία μερική άντίθεσι, έρωτηματικής μορφής, που προβάλλεται και άντικρούεται από τον ίδιον τον ρήτορα. Ώς έρωτηματικής μορφής έχει σχέση με τό «κατά πεϋσιν» σχήμα, άλλ' όχι «άναντιρ-

ρητον», ἐφ' ὅσον προβάλλεται ἀμέσως ἢ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ρήτορος ἀντίκρουσις στὴν ὑποτιθεμένην «πεῦσιν» τῶν ἀκροατῶν. Ἀνήκει γενικῶς στὸ περὶ μεθόδου δεινότητος κεφάλαιον τῆς Ρητορικῆς Τέχνης. Π.χ. «Ἐπὶ τίσι μέγα φρονεῖς; ἐπὶ πλοῦτι; ἀλλὰ τύχης ἔργον' ἐπὶ τοῖς ἀξιώμασιν; ἀλλὰ πρόσκαιρα ταῦτα' ἐπὶ δόξῃ; ἀλλ' ἐπίφθονον χρῆμα καὶ τοῦτο' ἀλλ' ἐπὶ νεότητι; καὶ αὐτὴ ἐπίκηνος' ἐπὶ τίσιν οὖν;». Διονυσίου Ἀλικαρνασσεῶς Περί Δημοσθένους 54.- Νεοφύτου Δούκα, Τετρακτύς ἤτοι Ρητορικῆ, Λογικῆ, Μεταφυσικῆ καὶ Ἠθικῆ, Ἐν Αἰγίνῃ 1834: Ρητορικῆ, μέρ. Γ', σ. 47. Ἔχομεν καὶ τοῦ Οὐλιανοῦ τὴν ἀνάλυσιν: σχολιάζων οὗτος τόσον τὸν Α' ὅσον καὶ τὸν Β' «Ὀλυμπιακόν» τοῦ Δημοσθένους, ἀσχολεῖται μὲ τὴν «ὑποφοράν» καὶ τὴν «ἀνθυποφοράν». Ἡ «ὑποφορά» εἶναι ὁ λόγος - ἡ πρότασις τοῦ ἐχθροῦ - τοῦ ἀντιπάλου ρήτορος, πρὸς τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ, ἡ ἀντιπρότασις, ἡ τῆς λύσεως ἐπαγγελία δια τῆς κατασκευῆς τῶν ἐπιχειρημάτων. Ἡ «ἀνθυποφορά» διαφέρει τῆς «ἀντιθέσεως» καὶ τοῦ «ἀντιπίπτοντος, εἶναι δὲ «ἀνθυποφορά», ὅταν μέρος μὲν ὡσπερ καταδέχεται τοῦ λεγομένου ὁ ἀκροατῆς, ἀμφιβάλλη δὲ περὶ τὸ λοιπόν». Ἐν συντομίᾳ, δηλ. ἡ ἀνθυποφορά «ἀνταπόκρισις ἐστὶ καὶ δηλοῖ τὴν τοῦ ὀνόματος σημασίαν». Πρβλ. Ρητορικῆ Πραγματεία ἤτοι τῆς Ἐρμογένους τοῦ Ταρσεῶς, τοῦ κατ' ἔξοχὴν Τεχνικοῦ λεγομένου, Ρητορικῆς Τέχνης Ἐξηγήσις, Συνοψισθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου. Νῦν δὲ πρῶτον τύποις... δαπάνη... τοῦ... Μισέρ Μικέ (Μιχαήλ) Καράλη, Ἀνδρὸς Χιοπολίτου, Ἐνετίσιν 1799, σ. 347, 348, 534. - Hermogenis Opera, edidit Hugo Rabe, Lipsiae 1913 (Teubner), σ. 414, 425-426. Τὸ σχῆμα τῆς ἀνθυποφορᾶς χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Ἰσοκράτης, πρβλ. Ἀριστ. Κυπριανοῦ, Τὰ ἀπόρρητα τοῦ Ἰσοκράτους... Ἀθ. 1871, σ. 85.

89. Καὶ ὁ «ἀγιοπολίτης», δηλ. Ἱεροσολυμίτης, μοναχὸς Κοσμάς, ὁ «φιλογορηγόριος», στὸ ἔργο του «Ἐξηγήσις Ἱστοριῶν» (ιθ') τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, ἐπεκτείνεται σὲ ἐτυμολογικὰς ἐρμηνεῖες γράφων γιὰ τὸ ρ. «θηροκευεῖν»: «Ὅρφεὺς ὁ θράξ, Θεολογήσας τὰ Ἑλλήνων μυστήρια ἐδίδαξεν πῶς τε καὶ δεῖ τιμᾶν τοὺς θεοὺς. Τοῦτο οὖν τὸ τιμᾶν θεοὺς, ἐκάλεσε θηροκευεῖν' παρῆται δὲ ἀπὸ τοῦ οἰνοῖ θεοδερκευεῖν, τοῦτ' ἐστὶν θεὸν ὄραν. Τὸ δὲ μνεῖσθαι εἴρηται ἢ παρὰ τὸ μυστήρια καὶ ἀπόρρητα τελείσθαι, ἢ διὰ τὸ μιοῦντα τὰς αἰσθήσεις καὶ ἐπέκεινα γινομένους πάσης σωματικῆς φαντασίας, καὶ οὕτως εἰσδεχομένους τὰς θείας ἐλλάμψεις» (Migne, Patr. Gr., t. 38, 1858, στήλ. 625). Τὸ «θεοδερκευεῖν» κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Κοσμά καταγράφεται, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἢ ἔχει κατασκευασθῆ. Μόνον ὁ ἐπίσκοπος Πενταπόλεως Συνέσιος (331B) ἀναφέρει τὸ ἐπίθ. «θεοδερκῆς» (= αὐτὸς ποὺ βλέπει τὸν Θεόν). Ὑπάρχει τὸ ἀπλοῦν ὁμηρικόν ρῆμα «δέρκομαι» = ὄρω, βλέπω, ἀτενίζω (Ὅμηρον Ἰλιάς Α' 88, Γ' 342, Ν' 86, Ξ' 141, Ρ' 675, Ψ' 815 καὶ Ὀδύσσεια Τ' 446. - Πινδάρου Πυθίων. Β' 20, Γ' 85. Νεμεόν. Γ' 84 καὶ Ζ' 66. - Ἡσιόδου Ἀσπίς Ἡρακλέους 169 καὶ 236. - Αἰσχύλου Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβαις 103, Ἀγαμέμνων 602, Εὐμένιδες 34 καὶ 322, Ἰκέτιδες 407. - Σοφοκλέους Ἠλέκτρα 66 καὶ Οἰδίπ. Τύρανν. 454 κ.ά. Ὁ Ἡσιόδος, Θεογονία 911, ἔχει τὸν ποιητικὸν τύπον τοῦ ρήματος αὐτοῦ «δερχιάομαι-δερχιδώμαι». Ὁ Μανέθων (Δ' 555) ἐπίσης χρησιμοποιεῖ τὸ ἐπίθετο «νεκροδερκῆς» (= ὁ ἔχων ὄψιν νεκροῦ (ὁ ὁμοῖος μὲ νεκροῦ). Ἐκ τῆς συνεκφορᾶς στὸν Ὅμηρον (Ἰλιάς Ρ' 675 καὶ Ὑμνοι ΙΗ' 14) τοῦ ἐπιρρημάτων «δέξέα» καὶ «δέξυτατον» μετὰ τοῦ ρ. «δέρκομαι» ἔχομεν τὰ σύνθετα στὸν Ἀριστοτέλην (Ρητορικῆ 1421a, 22) καὶ Στράβωνα (ΣΤ' 2,1-267) «ὄξυδορκῶ» καὶ μεταγενεστέρως «ὄξυδερκῶ» καὶ ἐπίρρημα «ὄξυδερκῶς» (Φίλωνος Ἰουδαίου I, 409 καὶ 590. Ἡσυχίου Λεξικὸν ἐν λ.), συνάμα ἐπίθε-

τον «ὄξυδορκής» καὶ «ὄξυδερκής» (Ἡροδότου Ἱστορ. Β΄, 68, Ἀριστοτέλους Περί θαιμασιῶν ἀκουσμάτων 834β, 28, Λουκιανῶν Τίμων ἢ Μισάνθρωπος 25) καὶ οὐσιαστικὸν «ὄξυδορκία» (Ι. Στοβαίου Ἀνθολόγιον Δ΄ 39) καὶ «ὄξυδερκία» (Δημόκριτος 119 καὶ Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθήκη Γ΄, 10,3) καὶ μεταγενεστέρως «ὄξυδέρκεια» (Ι. Ζωναρᾶς). Ἐπίσης ἐπίθετα: «ὄξυδορκικός -ή -όν» (Πλουτάρχου Ἠθικά 69Α. - Γαληνὸς ΙΑ΄, 778) καὶ «ὄξυδερκικός» (Ὀρειβάσιος Χ, 23, 29). Ὁ ἐνεργητικὸς τύπος «δέρκω» μόνον στὸ Λεξικὸ τοῦ Ἡσυχίου: «δέρκειν» = «βλέπειν, ὀρᾶν», ἀλλὰ ρῆμα «δέρκω» καὶ ἐπίθετο «δερκής» δὲν μαρτυροῦνται αὐτοτελῶς χρησιμοποιούμενα, ἀλλὰ μόνον ἐν συνθέσει. Οὔτε στοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς δέκα πρώτους αἰῶνας, ὑπὸ τῶν ὁποίων δὲν χρησιμοποιεῖται τὸ «θεοδερκής», πλὴν τοῦ Συνεασίου. Ἐχομεν καὶ τὸ Ἡσιόδου (Θεογονία 451, 755) «πολυδερκής» = ὁ πολλὰ ὀρῶν ἢ μακρὰν ἢ πολὺ βλέπων, καὶ τὰ μεταγενέστερα: «μεσοδερκής» = ὁ βλέπων πρὸς τὸ μέσον (Μανέθων Δ΄, 583), «εὐδερκής» = ὁ καλῶς βλέπων (Μαξίμου Π. καταρχ. 151, 263 καὶ κύριον ὄνομα Εὐδέρκης, Κων. Κόντου, Φιλολογικὰ Ποικίλα, περ. «Ἀθηνᾶ» τ. Α΄, 1889, σ. 29) καὶ «παντιδερκής» καὶ «παντοδερκής» = ὁ τὰ πάντα ὀρῶν (Κ. Μανασσῆ, Κατὰ Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν Β΄, 68). Ὑπάρχουν ἐπίσης ἑννέα σύνθετα ρήματα μὲ δεύτερο συνθετικὸ τὸ - δέρκομαι: 1) ἀμφιδέρκομαι, 2) διαδέρκομαι, 3) ἐκδέρκομαι, 4) ἐπιδέρκομαι, 5) καταδέρκομαι, 6) περιδέρκομαι, 7) προδέρκομαι, 8) προσδέρκομαι καὶ 9) ὑποδέρκομαι, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 2, 3, 5, καὶ 8 εἶναι ὀμηρικά, τὰ 4 καὶ 7 ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Ἡσιόδου καὶ τὰ ὑπόλοιπα 1, 6 καὶ 9 εἶναι μεταγενέστερα. Στοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας τῶν δέκα πρώτων αἰῶνων ἀναφέρεται μόνον τὸ «ὄξυδερκής» ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος (Στρωματ. 5, 4 ἐν Migne, Patr. Gr., τ. 9, 37B), τὸ «ὄξυδερκῶς» ὑπὸ τοῦ Μεγ. Ἀθανασίου (Migne, Patr. Gr., 28, 272C) καὶ τὸ «ὄξυδερκέω» ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Μεθοδίου (Συμπόσιον δέκα παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας 9,4, Migne, Patr. Gr., τ. 18, 185B).

90. Migne, Patr. Gr., τ. 78, 1860: βιβλ. Α΄ 21 Ἀμμωνίῳ σχολαστικῷ, στήλ. 196. Α΄ 96 Μαξίμῳ φιλοσόφῳ Ἑλληνι, στήλ. 248-249. Α΄ 270 Ἀγαθοδαίμονι, στήλ. 341-342. Βιβλ. Β΄ 20 Μάρωνι, στήλ. 469-472. Β΄ 46 Ἀθανασίῳ πρεσβυτέρῳ, στήλ. 488. Β΄ 146 Κασίῳ σχολαστικῷ, στήλ. 589-601 (592-3). Βιβλ. Γ΄ 388 Ἰέρακι πρεσβυτέρῳ, στήλ. 1029. Βιβλ. Δ΄ 67 Θεογνώστῳ διακόνῳ, στήλ. 1124-1125. Δ΄ 90 Ἀλυπίῳ σχολαστικῷ καὶ 91 Ἀρποκρᾷ σοφιστῇ, στήλ. 1149-1153. Δ΄ 140 Ἀρποκρᾷ, στήλ. 1220. Δ΄ 208 Ἡρωνι σχολαστικῷ, στήλ. 1301. Δ΄ 221 Ἀλυπίῳ σχολαστικῷ, στήλ. 1316. Βιβλ. Ε΄ 202 Ὀλυμπιοδώρῳ, στήλ. 1453-1456. Τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου οἱ Ἐπιστολὲς ἐξεδόθησαν γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Παρίσι τὸ 1585 καὶ τὸ 1638.

91. Τὸν ὄρον «Παλαιὰ καὶ Νέα» (Διαθήκη) χρησιμοποιοῦν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Α΄ 5, Migne, Patr. Gr., τ. 8, 1857, στήλ. 717) καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος (Λόγος ΙΕ΄ εἰς Μακκαβαίους, κεφ. ιβ΄, Migne, Patr. Gr., τ. 35, 1857, στήλ. 933), κ.ά.

92. Ἁγίου Ἰσιδώρου Ἐπιστ. βιβλ. Α΄ 96 Μαξίμῳ ἐνθ' ἄν. στ. 248-9.

93. Ὁσίου καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου τῆς μονῆς Στουδίου, Λόγος ΙΒ΄. Ἐπαινος τοῦ ἀναχωρητοῦ ἁγίου Ἀρσενίου, ια΄, Migne, Patr. Gr., τ. 99, 1860, στήλ. 860.

94. Ἐπιστ. Βιβλ. Α΄ 63 καὶ 227, ἐνθ' ἄν. στήλ. 224 καὶ 324: Φλωρεντίῳ καὶ Θαλελαίῳ μοναχῷ, ἑκάτερον τῶν ὁποίων συμβουλεύει ν' ἀποφεύγῃ τὴν ἀνάγκη τῶν ἀρχαίων ἑλλήν. συγγραμμάτων πού εἶναι γεμάτα ψεύδη ἐξιστοροῦντα τὰ πάθη τῶν θεοσπήτων, τοὺς ἀγῶνες καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα ὑπὲρ τῶν παθῶν των, δηλ. ἀδυναμιῶν

και ελαττωμάτων και διαστροφών: «μη ἐφέλκεσαι θόρυβον και βρασμόν Ἑλληνικῶν συγγραφέων και ποιητῶν».

95. Ἐπιστ. βιβλ. Α΄ 481, στήλ. 444.

96. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποστηρίξει, ὅτι οἱ ἀντίπαλες θρησκείες και δοξασίες, πού βρῆκε ὁ Χριστιανισμός κατά τήν περίοδο τῆς γεννήσεώς του και τῶν πρώτων αἰῶνων, ἀποτελοῦν τήν προϊστορία του και δέν πρέπει πλέον στή συγκριτική θεώρησι και μελέτη νὰ λαμβάνουμε δεσμευτικά και φανατικά ὅποιαδήποτε ἐθνολογικά χαρακτηριστικά. Πρβλ. Charles Aulran, *La préhistoire du Christianisme. I. Autour de l'Asie occidentale*, Paris 1941. Βοηθητικό και τὸ σύγγραμμα τῶν Fritz Baumgarten – Franz Poland – Richard Wagner, *Die Hellenistisch-Römische Kulture*, Leipzig und Berlin 1913. - Ὅσο και ἂν εἶναι μονόπλευρα μερικά βιβλία μὲ πολλές καλόπιστες ἢ κακόπιστες παρερμηνείες και αἰρετικές ἢ ἀθεϊστικές ἀπόψεις, παρά τήν προβαλλομένη ἀντικειμενική δῆθεν κριτική και ἔγκυρη ἐπιστημοσύνη (ὅπως π.χ. τοῦ δικοῦ μας Ι. Κ. Κορδάτου (Ἀρχαῖες Θρησκείες και Χριστιανισμός, Ἀθ. 1927, β΄ ἔκδ. 1967 και γ΄ ἔκδ. 1973) ἢ τοῦ Karl Kautsky (*Ursprung des Christentums*, 1908 – Ἡ καταγωγή τοῦ Χριστιανισμοῦ, μετάφρ.-ἐπιμέλεια Γιάννη Βιστάκη), τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ Γερμανοῦ σοσιαλδημοκράτη, σοβαροῦ και ἐγκύρου μελετητοῦ τῶν ἔργων τοῦ Karl Marx, ἀλλά και «ἀποστάτου», ὅπως τὸν ὠνόμασαν οἱ κομμουνιστές, γιατί οἱ ἀπόψεις του τελικά γιά τήν κοινωνική ἐπανάστασι, τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, τήν τρομοκρατία και τὸν κομμουνισμό προκάλεσαν τήν ἀντίδρασι και ὀργή και ἀντίστοιχα ἀναιρετικά κείμενα τῶν Λένιν, Τρότσκι και Μπουχάριν) δέν παύουν ν΄ ἀποτελοῦν γραπτά πού πρέπει ν΄ ἀκονίζουν τήν ἀπολογητική και διδακτική δυναμική τῶν Θεολόγων, οἱ ὅποιοι ὠπλισμένοι μὲ τὰ ἀναγκαῖα ἐπιστημονικά ἐφόδια θὰ εἶναι σὲ θέσι ν΄ ἀποκαλύπτουν και καταδικάζουν μὲ «γλῶτταν ἠκονημένην» και χωρὶς ἑξαλλες βιαιότητες τίς ἀτεκμηριώτες και αὐθαίρετες ἀμφισβητήσεις. Ὅταν ἂν ἀρνεῖται κάποιος κάθε ἰδέα περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ὡς δῆθεν περιορίζουσα τήν ἐλευθεροφροσύνη και εἶναι συνάμα ὕλιστής, εἴτε τὸ ὁμολογεῖ εἴτε ὄχι, ἀποδεχόμενος ὅτι Ἐπιστήμη και Θεός εἶναι ἀσυμφίβαστα μεγέθη, οἰσοδήποτε ἰσχυρισμός περὶ ἀντικειμενικῆς ἐρεῦνης και ἀξιολογήσεως εἶναι προσηματικός και καταδικαστέος. Ὑπάρχει πράγματι ἐλευθεροφροσύνη, ἂν ἀποκλείεται και καταδικάζεται κάθε ἀπόρρησι τῆς λογικῆς σάν κυρίαρχης και ἀποκλειστικῆς πνευματικῆς δυνάμεως και ἀμφισβητεῖται τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης πίστεως και τῆς θρησκευτικῆς γνώσεως, ἐντελῶς διάφορης τῆς ἐπιστημονικῆς; (Πρβλ. Ἀλεξ. Παρασκευοπούλου, *Γνώσις ἐπιστημονική και γνώσις θρησκευτική*, Ἀθ. 1947. - Ἀναστ. Διομήδους Κυριακοῦ, *Περὶ θρησκευτικῆς ἀνοχῆς*, Ἀθ. 1890. - Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, *Σοσιαλισμός και Χριστιανισμός*, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1910. - Πρωθυερέως Ρ. Svyetloff, καθηγητοῦ τῆς Ἀπολογητικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Κιέβου, *Ἐπιστήμονες και Θρησκεία*, κατά μετάφρασιν Γρηγ. Παπαμιχαήλ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1916. - Παν. Τρεμπέλα: α) Ὁ ἱστορικός ὕλισμός ἐξ ἐπόψεως φιλοσοφικῆς, Ἀθ. 1925. β) Ἀπολογητικαὶ μελέται: τχ. α΄, Α΄ Ἡ πίστις. Β΄ Ὁ ὕλισμός, Ἀθ. 1930. τχ. Β΄ Γ΄ Ἡ ζωὴ και ἡ γένεσις αὐτῆς, Ἀθ. 1936. τχ. γ΄ Δ΄ Ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως, Ἀθ. 1938. - Διακόνου Παρθενίου, Ἡ Ἐκκλησία και ἡ κοινωνική ἐπανάστασις, περ. «Πάνταϊνος» τ. 32, 1940, σσ. 295-296, 313-315, 329-331, 376-379, 393-395, 409-411. - Μαρίνου Γερουλάνου, ἀκαδημαῖκοῦ, *Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ὡς βιολογικὸν γεγονός*, περ. «Ἀκτίνες», ἔτ. ΙΒ΄, τχ. 91 Ἀπριλίου 1949, σσ. 158-165.). Αὐτὴ ἐξ ἄλλου ἢ ἀπόρρησι

τῆς λογικῆς ὡς ἀποκλειστικοῦ μέσου προσεγγίσεως καὶ κατανοήσεως τῶν θεομυστικῶν καὶ τῆς θεότητος δὲν εἶναι αὐθαίρετη, ἀλλὰ γίνεται σύμφωνα μὲ θεμελιώδεις ἐπιταγὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου διευτυπώθησαν: «μὴ λογισμῶ ζῆτεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πίστευε» καὶ «δεῖ πάντα δέχεσθαι πίστει καὶ μὴ λογισμοῖς, μηδὲ λόγον ζητεῖν τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πειθεσθαι μόνον», ὅπως καὶ «ταῖς Γραφαῖς ἀκολουθοῦντες μὴ ἀπιστεῖν» (Migne, Patr. Gr., τ. 57, 1860, στήλ. 307-320. τ. 59, 1859, στήλ. 143-147. τ. 60, 1859, στήλ. 401-410 καὶ τ. 62, 1860, στήλ. 335-336, 435-438 καὶ 503-507). Ἀπροσέγγιστα λοιπὸν καὶ ἀπόμακρα τὰ ἀκατάληπτα τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν πολυπραγμοσύνη τῆς λογικῆς καὶ τὴν ἀνυπαρξία πίστεως. Μακριὰ ἐπομένως ὁ γνήσιος χριστιανὸς ἀπὸ κάθε πολυπραγμοσύνης καὶ ἄς πλημμυρίζῃ τὴν καρδιά του θωρακίζοντάς τὴν μόνον μὲ πίστι, πίστι πραγματικὴ, ἀδίστακτη καὶ ἀνεπιφύλακτη, βαθεῖα, πλήρη. Καὶ ἀκόμη: μεγάλη, ἀνέκλειπτη, ἀνυπόκριτη, ἀκένωτη, περισσὴ, χωρὶς ἀρνήσεις, χωρὶς ἀποστασίες καὶ ἀποπλανήσεις. Ἡ πίστις ὅμως εἶναι «μυστήριον». Βεβαίως ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ καλόπιστοι, ποὺ μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν πίστι «μετ' ἐπιγνώσεως», καὶ γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι «οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις» καὶ «οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις» (πρβλ. Εὐαγγέλια Ματθαίου ΙΕ' 28. Λουκᾶ ΚΒ' 32. Ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολαὶ α) πρὸς Κορινθίους Α' 7, β) πρὸς Ρωμαίους Δ' 14, γ) Α' πρὸς Τιμόθεον Α' 5, Γ' 9, Δ' 1, Ε' 8 καὶ ΣΤ' 10. δ) Β' πρὸς Τιμόθ. Α' 5. ε) Α' πρὸς Θεσσαλον. Ε' 8. στ) Β' πρὸς Θεσσαλον. Γ' 3. ζ) πρὸς Ἐφεσίους Γ' 17. - Ἐπίσης: Ἐθνικὸν καὶ Καποδοστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐορτασμὸς τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως του... Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου καὶ τῶν ὁμοτίμων καθηγητῶν Ζήκου Ρώση καὶ Ι. Μεσολωρᾶ... Ἀθ. 1933, σ. 21. - Κων. Μπόνη, Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου καὶ Μέγας Βασίλειος (σχέσεις λογικοῦ καὶ ἀποκαλύψεως, πίστεως καὶ γνώσεως), Θεσ/νικῆ 1949. - Νικ. Λούβαρι, Ἡ θρησκεία ἀπὸ ἀξιολογικῆς ἀπόψεως, Ἀθ. 1928. - Πραξ. Μουτζουρίδου, Ἡ ἀλήθεια ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ κατ' ἐπιστήμην, ἐφημ. «Ἀργοναυτλία» φ. 13 καὶ 14 τῆς 13 καὶ 20/5/1956.

97. Πρέπει ἐκ προοιμίου νὰ τονισθῇ, ὅτι ὁ αὐτὸς γλωσσικὸς ὄρος εἶναι ἑλληνικὸς καὶ λατινικὸς, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενον, λατινικὸς ὅμως πηγὴς δέχονται, ὅτι ὁ λατινικὸς ὄρος προῆλθε ἐκ τῆς ἑλληνικῆς δωρικῆς λέξεως «πάγας» < πηγῆ. Στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς ἡ λ. «πάγος» (ὁ) μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑψηλοῦ τόπου, κορυφῆς βράχου — λόφου καὶ λοφίσκου — ὄρους, ποὺ χαρακτηρίζεται ἐπιθετικῶς ὡς ὀξύς, ὑψηλός, ὑλῶδης, χλοερὸς, μαντεῖος πάγος (οἱ Δελφοί), κλεινός (Ὀμήρου Ὀδύσσεια Ε' 405 καὶ 411. Ἡοιδόου Ἀσπίς Ἡρακλέους 439. Πινδάρου Ὀλυμπιόν. Χ' 59 καὶ Ἰσθμ. Π 47. Ἡροδότου Ἱστορ. Η' 52 («Ἀργίος πάγος» = «ὄχθος τῆς Ἀκροπόλεως» — ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ συνεδριάζουσα «ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλῆ»). Αἰσχύλου Εὐμενίδες 685 καὶ 690 («πάγος Ἄρειος»). Σοφοκλέους Οἰδίπ. Κολ. 947 καὶ Fragmenta 323. Εὐρυπίδου Ἰφιγένεια ἐν Ταύρ. 1470. Πausanίου Ἑλλάδος Περιήγησις Ζ' 5, 2-3, ἐνθα ὄνομα ὄρους, ἐπομένως γεωγραφικόν, στὴ Σμύρνη τῆς Ἰωνίας. Καὶ ἡ Κόρινθος προγενεστέρως ἐλέγετο Πάγος, ποὺ ὑποδηλοῖ, ὅτι ἐκεῖτο ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου ἢ ἐπὶ ὑψώματος συμφύτου — κατ' ἐπέκτασιν αὐτοῦ (Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου Ἐθνικά ex recensione Aug. Meinekii, Berolini 1849, σσ. 300 καὶ 374 καὶ Στράβωνος Γεωγρ. Η' 6, 21-379. Πάγος ἐπίσης ὄνομα χωρίου τῆς νήσου Σύρου, πρῶτον ἔδρα ὁμώνυμης κοινότητος. Ἀλλὰ ὡς τοπωνυμικὸν ἐξ αὐτοῦ σύνθετον καὶ τὸ «Ὀρθόπλαγον», ὄρος στροβιλωδὲς μὲ κορυφὴν τραχεῖαν (Πλουτάρχου, βίος Σύλλα 17). Προσημειώθη, ὅτι «ὄχθος τῆς Ἀκροπόλεως» κατονο-

μάζεται ο Ἄρειος πάγος ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἢ «Ἄρειος ὄχθος» ὑπὸ τοῦ Εὐρυπίδου (Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις 961), δηλ. ὕψωμα τοῦ ἐδάφους-λόφος ὁ Ἄρειος. Σημαντικὲς πληροφοριεῖς μᾶς δίδει ὁ Ζήσας τὸ 2ο ἡμισυ τοῦ 1ου αἰῶνος π.Χ. Ἀλικαρνασσεὺς Διονύσιος, ὁ ὁποῖος παρέμεινε εικοσιδύο χρόνια στὴ Ρώμη, ὅπου ἐμελέτησε, ἔμαθε ἄριστα τὰ λατινικὰ καὶ συνέλεξε τὸ ἱστορικὸ ὑλικὸ ἀπὸ πολλοὺς Λατίνους συγγραφεῖς γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς «Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας». Οὗτος στὸν «Λόγον τέταρτον» (παρ. XV, 2-5, ἐκδ. The Loeb Classical Library, wint en english translation by Ernest Cary, vol. II, 1961, London-Cambridge Mass., σσ. 316-318) συνδῶει τὴν ἑλλην. λέξι «πάγος» μὲ τὴν ἀρχαία λατινικὴ παράδοσι, στὴν ὁποία, ὅπως γράφει, εἶχε φαίνεται εἰσαχθῆ παλαιόθεν. Ἀναφέρει συγκεκριμένως, ὅτι σὲ περιοχὲς «ὄρεινῶν ὄχθων» εἶχαν κατασκευασθῆ κατὰ τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα «κρησφύγετα» ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου βασιλέως Τυλλίου (Hostilii), γιὰ νὰ καταφεύγουν σὲ αὐτὰ ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς καὶ κρύπτονται, διανυκτερεύοντες ἐνίοτε, οἱ γεωργοί, ὡσὰκις ἐγένοντο ἐπιδρομαὶ ἐχθρῶν. Τὰ κρησφύγετα αὐτὰ ὠνομάσθησαν μὲ τὰ «Ἑλληνικὰ ὀνόματα πάγοι». Τῶν «πάγων» αὐτῶν, ὄρεινῶν κρησφυγέτων, εἶχαν ὀρισθῆ «ἄρχοντες», γνωρίζοντες ἕκαστος τὰ ὀνόματα τῶν γεωργῶν, οἱ ὅποιοι ὑπήγοντο σὲ ἓνα ὠρισμένον «πάγον» - καταφύγιον - κρησφύγετον καὶ οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο «ὀμόπαγοι», ὅπως ἐπίσης ἐγνωρίζον καὶ τὴν οικονομικὴν κατάστασιν ἑκάστου ὀμοπάγου, ὥστε, ὡσὰκις ὑφίστατο ἀνάγκη, νὰ «καλοῦν ἐπὶ τὰ ὄπλα τοὺς χωρίτας» ἢ νὰ εἰσπράττουν ἀναλόγως χρηματικὰς εἰσφορὰς. Ἔτι περαιτέρω: Διέταξε ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος νὰ ἰδρῦσουν σὲ κάθε «πάγον»-ὄρεινόν κρησφύγετον «βωμοὺς θεῶν ἐπισκόπων τε καὶ φυλάκων τοῦ πάγου» καὶ καθ' ἕκαστον ἔτος συνερχόμενοι, ἀπὸ τὰ χωριά τους ἢ κτήματά τους προφανῶς, οἱ ὀμόπαγοι καὶ μὲ κοινὰς θυσίας ἐορτάζοντες νὰ δοξάζουν καὶ τιμοῦν («γεραίρουν») τοὺς θεοὺς αὐτοῦς. Ἡ ἐορτὴ αὐτὴ εἶναι τὰ καλούμενα «Παγανάλια», ἔκτοτε συνεχιζομένη καὶ μέχρι ἀκόμη τῶν χρόνων τοῦ Διονυσίου. Οἱ ὀμόπαγοι ὑπεχρεοῦντο νὰ συνεισφέρουν κατὰ κεφαλὴν ὠρισμένον νόμισμα, ἄλλο γιὰ κάθε ἄνδρα, ἄλλο γιὰ κάθε γυναῖκα καὶ ἄλλο γιὰ τοὺς ἀνήβους. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν «οἱ ἐφεστηκότες τῶν ἱερῶν» αὐτῶν εἶχαν τὴς πρῶτες πολιτειογραφικὰς πληροφοριεῖς γιὰ τὸ σύνολον τῶν γεωργῶν-χωριτῶν καὶ κατὰ γένη καὶ κατὰ ἡλικίας. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ Ρωμαῖοι προϊστάμενοι τῶν ὑπαιθρίων ἱερῶν, ποὺ πρέπει νὰ ἦσαν οἱ ἱερωμένοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀπέκτησαν φαίνεται καὶ δημοσιουπάλληλικά καθήκοντα ἢ ἦσαν συγχρόνως δημόσιοι ὑπάλληλοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μὲ συγκεκριμένη ἀρμοδιότητα, τὴν ἀρμοδιότητα συγκροτήσεως τοῦ πρώτου ἀρχεγόνου δημοτολογίου, τῆς εἰσπράξεως ἐπιβαλλομένων τυχόν συνεισφορῶν καὶ τοῦ στρατολόγου. Ἀνάλογο μέτρο ἐλήφθη ἀργότερα, γιὰ νὰ διαπιστωθῆ καὶ «τὸ πλῆθος τῶν ἐν ἄστει διατριβόντων», ὥστε στὰς «ἐνιαυσίους ἀναγραφὰς» νὰ ἔχουν τὸν συνολικὸν ἀριθμὸν «συμπάντων» καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐχόντων τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν. Ἔτσι ἡ ἑλλην. λ. «πάγος» εἰσηλθε στὴ λατινικὴ γλωσσικὴ παράδοσι, κατὰ τὸν Διονύσιον, καὶ δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον, διατὶ ἀπέκτησε μὲ τὴν πάροδον αἰῶνων, ἀναλόγως πρὸς τὴν κοινωνικὴν στὴ ρωμαϊκῆ ὑπαιθρο ὀργάνωσι καὶ ἐξέλιξι, τὴν ἔννοιαν τοῦ μικροῦ οἰκισμοῦ, τοῦ χωρίου καὶ τῆς μικρῆς κώμης καὶ πολίχνης, ποὺ εἶχε ἀγροτικὸ καθαρῶς χαρακτῆρα, ἑλληνιστὶ κώμη. Ἔτσι δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῆ, οὔτε ὑπάρχουν ἱστορικὲς προχριστιανικὲς πηγὲς ποὺ νὰ ὀδηγοῦν στὴν ἐρμηνεία, ὅτι δηλ. ἡ λατινικὴ λέξι *pagus* εἶναι γαλατογερμανικῆς προελεύσεως ἢ ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ λατινικὴ ἔχουν κοινὴν καταγωγὴν. Ἡ μαρτυρία τοῦ Διονυσίου, ἀναλυτικὴ, πρέπει νὰ γίνῃ ἀνεπιφυλάκτως δεκτὴ. Μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου γίνεται χρῆσις τῆς λέ-

Ξεως από τους επιφανείς Λατίνους Κικέρωνα, Βεργίλιο και Τάκιτο. Ἄλλα και μιὰ εὐρύτερη (ἀγροτική) περιφέρεια ὀνομάζεται στὰ «Ἀπομνημονεύματα τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου» ἀπὸ τὸν Γάϊον Ἰούλιον Καίσαρα *pagus*, μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων τῆς, τοῦ δήμου, τοῦ καντονίου, τῆς πολιτείας. Ἡ λ. *pagus* μὲ τὴ λατινικὴ σημασία τῆς ἐχρησιμοποιήθη ἑλληνιστὶ «πάγος» ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (2ον ἡμισυ τοῦ Ἰου αἰ. μ.Χ. βίος Νουμᾶ 16). Ἡ λ. εἶχε ἤδη τὸν 4ον μ.Χ. αἰ. γίνεи στὴ Βελγικὴ Γαλατία τοπωνύμιο-γεωγραφικὸ: «Pagus», νῦν Dieuze, ὅπως ἀναφέρει ὁ προσημειωθεὶς γεωγράφος Ammianus Marcellinus. Ἔχουμε ἐπίσης και τὶς σύνθετες ἑλληνολατινικὲς λέξεις «πάγαρχος» ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου (ἐπιστολὴ Κανδιδιανῶ 2, Migne, Patr. Gr., t. 32, στήλ. 236), ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου (ἐπιστολ. Β' 91 Θεοδοσίῳ πρεσβυτέρῳ, Migne, Patr. Gr., t. 78, στήλ. 536) και στὸν Codicem Theodosianum (bibl. VII, τίτλ. 4,1 και XII, 6,8), ἄλλα και στὸ περὶ τῶν Ἀλεξανδρέων Edictum τοῦ Ἰουστινιανοῦ (13 προοίμ. και κεφ. 24,1), μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ τοπικοῦ διοικητοῦ, τοῦ *pagorum praepositi*, τοῦ «ἀρχοντος κομῶν ἢ τόπων», ἄλλα και «παγάρχης» και «παγαρχία» στὸ αὐτὸ Edictum μὲ τὴν ἔννοια ἢ τελευταία λ. τοῦ ἀξιώματος, τοῦ καθήκοντος, τῆς ὑπηρεσίας και ἐξουσίας τοῦ παγάρχου και τῆς διοικητικῆς μονάδος-περιφέρειας του. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς λέξεις, ὅπως και τὸ ρ. «παγαρχῶ» = ἄσκῶ τὸ ἀξίωμα τοῦ παγάρχου, και «παγαρχοῦμαι» = τελῶ ὑπὸ τὴν διοίκησιν παγάρχου, περιλαμβάνονται και σὲ πατύρους (Fr. Preisigke, Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden..., II. Bd, Berlin 1925, ἐν λ.). Ἀπὸ τὴ λατινικὴ λ. *pagus* ἐσηματίσθη τὸ λατινικὸ παράγωγο ἐπίθετο «*paganus*» (a-um) = ἀγροικικός, χωρικός, «κωμητικός», ἐκεῖνος, ἐκεῖνη ἢ ἐκεῖνο ποὺ ἔχουν σχέση με τὴν «κώμη», τὸ χωριὸ και τὴν ἐξοχὴ, εἴτε πρόσωπο εἴτε ἰδιοκτησία, ἀναφερόμενο ἀπὸ πολλοὺς Λατίνους συγγραφεῖς (Plinius Secundum, Κικέρωνα, Ὄβιδιο, και τὸν Codicem Theodosianum), ἄλλα ἤδη τὸν 6ον αἰ. και ὑπὸ τοῦ ὁσίου Δωροθέου ἑλληνιστὶ (Διδασκαλία ψυχωφελεῖς διάφοροι, Διδασκαλία Β' περὶ ταπεινοφροσύνης, Migne, Patr. Gr., t. 88, 1860, στήλ. 1648) ἢ λ. «παγανός» = *rusticus* = ἀγρότης, δηλ. ἀγρόμματος και ταπεινός. Συνωνύμως και τὸ ἐπίθ. *paganicus*-a-um. Καὶ γιοστὲς ἀγροτικὲς ἐκαλοῦντο *paganalia* (τὰ παγανάλια), τὰ ὅποια ἐώρταζαν κατὰ τὸν μῆνα Ἰανουάριον και οἱ Λατῖνοι (κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Οὐάρρωνος Ρεατίνου, τοῦ Ὄβιδίου —Fasti I, 669— τοῦ Μακροβίου και τοῦ Ἀλικαρνασσέως Διονυσίου Δ' 15), τὰ ἑλληνιστὶ «κωμητικά». Καὶ μεταφορικὴ σημασία εἶχε προσλάβει τὸ ἐπίθ. *paganus* = ἀπαιδευτος, ἀγροῖκος, χρησιμοποιούμενο και ὡς οὐσιαστικὸ. Ἡ τελευταία αὐτὴ μεταφορικὴ ἔννοια τοῦ οὐσιαστικοῦ ἐπεκράτησε κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς ρωμαιοκρατίας ταυτιζομένη εἰδικὰ με τὴν ἔννοια τοῦ εἰδωλολάτρου και τὴ βρίσκουμε ἐπανειλημμένως στὴ νομοθεσία τῆς ὕστερης ρωμαιοκρατίας και τῆς πρώιμης βυζαντινῆς (πρβλ. Cod. J. A' 3, 54 (56), παρ. 8. A' 5,12. A' 5,18. A' 5,19. A' 5,21. A' 11,6. A' 11,8. A' 11,9. A' 11,10. Novella 131, παρ. 14). Στὶς διατάξεις αὐτὲς γίνεται χρῆσι τῆς λ. με τὴν ἔννοια συγχρόνως τοῦ εἰδωλολάτρου, τῆς εἰδωλολατρίας, τοῦ εἰδωλολατρικοῦ και τῶν (εἰδωλολατρῶν) Ἑλλήνων. Στὸν παραπάνω Ἰουστινιάνειον Κώδικα ἀναφέρονται οἱ φράσεις: α) «*Pagana superstitio*» = 1) «εἰδωλολατρικὴ δεισιδαιμονία» και 2) «ἑλληνικὴ θρησκεία» (ἢ πολυθεϊστικὴ-εἰδωλολατρικὴ), β) «*De paganis sacrificiis et templis*» = «περὶ τῶν

είδωλολατρικών θυσιών και ναών», γ) «*paganorum insania*» = «ή των ειδωλολατρών-Ἑλλήνων μανία», δ) «*paganorum error*» = «ή των ειδωλολατρών πλάνη» – «ή Ἑλληνική πλάνη», ε) «*paganorum impietas*» = «ή των ειδωλολατρών δυσσέβεια», στ) «*impii ac scelerati pagani*» = «άνόσιοι και μισαροί Ἕλληνες» (354-533 μ.Χ.). Ἐσχηματίσθη και ή λ. *paganismus* = ειδωλολατρεία, αναφερομένη υπό του άγιου Αύγουστίνου (354-430 μ.Χ.), και με την ίδια σημασία ή λ. *paganitas*, αναφερομένη στον *Codicem Theodosianum* (Θεοδοσιανόν Κώδικα, XV, 5,5, έκδ. Th. Mommsen 1905). Οί λέξεις Ἕλληνες, Ἑλληνιστάι, Ἑλληνίζοντες και Ἑλληνισμός χρησιμοποιούνται τότε, σταθερά, με τη σημασία του ειδωλολάτρου και αποδίδονται όλες λατινιστί με τη λ. *paganus*. Πρβλ. Εὐσεβίου του Παμφίλου, Βίος Κωνσταντίνου του βασιλέως λόγος Β', κεφ. μδ' και λόγος Γ' κεφ. νζ', Migne, *Patr. Gr.*, t. 20, στήλ. 1021 και 1124. - Ἐρμείου Ἐκκλ. Ἰστορ., Ε', κεφ. ιε' και ιθ', στήλ. 1256, 1273. - «Βασιλικά» (Heimbach), Α', τίτλ. Α', παρ. ιστ'-κ', λ', λδ', νγ', t. I, σσ. 14-15, 21, 26, 29. Στο νομοθέτημα αυτό του αυτοκράτορος Λέοντος ΣΤ' του Σοφου αντικατεστάθη ή λ. *paganus* σε όλες τις παλαιότερες διατάξεις που διατηρήθησαν σε ισχύ με τη λ. «Ἕλληνες» με την έννοια των οπαδών της πολυθεϊκής πλάνης και λατρείας, δηλ. ότι εσέβοντο και θεράπευον ψευδεις θεούς, ότι ησαν ειδωλολάτρες. Το *paganus* είχε επίσης και μιá ειδικότερη σημασία, σε αντιθετική σύγκριση με τους στρατιωτικούς, δηλ. την έννοια του μη στρατευμένου, του μη στρατιωτικού, του πολίτου, άστου ή άγρότου, ανεξάρτητα δηλ. από τον τόπο κατοικίας του ή καταγωγής του (*Plinii Secundi Epistolae VII, 25,6. C. Corn. Taciti, Historiae I, 53, II, 14, III, 24* κέξ.). Στον *Cod. J. III, 28, 37*: «παγανικόν χρημάτιον» (μη στρατιωτικόν, 531 μ.Χ.), δεδομένου ότι «παγανός» συνάπτων κοινωνίαν μετά στρατιώτου έδικαιούτο και των από της στρατείας ώφελημάτων. Και «τό παγανικόν» (πεκούλιον των υπεξουσίων), πρβλ. Εὐσταθίου Πείρα, τίτλ. ΚΑ' γ' και τίτλ. ΟΒ' α', έκδ. C.E. Zachariae, *A Lingenthal, Jus Graeco-Romanum, pars I, Lipsiae 1856*, σσ. 81 και 256, και «Βασιλικά» (Heimbach), XII, τίτλ. Α', 50, ένθ' άν. σ. 754. Διά τό «στρατιωτικόν χρημάτιον» ήδη διατάξεις από του 223, 360, 444 και 492 μ.Χ. *Cod. J. XII, 36, 1-6* και 37, 1-19. Στο ρωμαϊκό στρατό έγένητο ιδιαίτερος ή χρῆσις της λ. *paganus*, με την όποίαν ώνόμαζαν περιφρονητικώς και ύβριστικώς τους όκνηρους στρατιώτας και όσους είχαν δείξει όλιγοψυχία και προσβάλλει τις στρατιωτικές άρετές. Πρβλ. και Félix Gaffiot, *Dictionnaire Latin Français, Paris ά.έ. 1η έκδ. 1934* και 45η του 1991, Hachette, σσ. 1102-1103). Οί επιφανεις Γερμανοί καθηγηται της θεολογίας και συνεργάται, που συνεξέδωσαν τά όκτάτομα *Patrum Apostolicorum Opera* (1875-1877), Theod. von Zahn (1838-1933) και Ad. von Harnach (1857-1928), έρμηνεύσαντες σχετικά χωρία του Τακίτου και του Τερτυλλιανου, έδέχθησαν ότι ή λ. *paganus* σημαίνει τον πολίτην, τον μη στρατευμένο, κατ' αντίθεση προς τον στρατευμένο, δεδομένου ότι οί Χριστιανοί έθεώρουν έαυτους στρατιώτας του Χριστου. *Paganus* λοιπόν ό άστράτευτος, ένώ Χριστιανός ό έστρατευμένος. Ἡ έρμηνεία όμως αυτή των δύο προαναφερθέντων Γερμανών σοφών καθηγητών για τη λ. *paganus* υπήρξε γνωστή παλαιόθεν. Δύο Λεξικά του 5ου και του 10ου αιώνας, του Ἡσυχίου (*recensuit Maur. Schmidt, Ienae, vol. tertium, 1861, σελ. 252*), ένθα «παγανός» = «ιδιώτης, άφρων», και της Σούδας (έκδ. Berlin 1854 υπό Imm. Bekker, tom. alterius, στήλ. 5, έκδ. A. Adler,

Leipzig 1938 και ἑλλην. ἔκδ. Γεωργιάδου, Ἰθ. 2002, τ. Β΄, σ. 811), ἔνθα «παγανοί, ἀστράτευτοι, Συνέθεον δὲ γυναῖά τε καὶ οἱ ἐν στρατείᾳ καὶ παγανοί». Ἀλλὰ καὶ στὸ νεώτερο «Lexicon manuale Graeco-Latinum» (editio novissima, Lutetiae - Parisiorum 1752, σ. 841) τοῦ Cornelii Schrevelii ἀναφέρεται ἡ λ. παγανός με δύο σημασίας, ἡ μία με τὴν σημασίαν ἐκείνου «qui non militat», παραπέμπων στὸν Ἡσύχιον, καὶ ἡ ἄλλη ταυτοσήμως με τὴ λ. stultus = ἀνόητος, μωρός, εὐήθης. Ἡ λεξικογραφικὴ αὐτὴ πληροφορία ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὸ Συναξάριον τῶν μαρτύρων Πρόβου, Ταράχου καὶ Ἀνδρονίκου (κεφ. 2), οἱ ὅποιοι μαρτυρήσαντες —κατὰ τὸν «Συναξαριστὴν» Μαυρικίου - ἀγίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου (Βενετία 1819, τ. Α΄, σσ. 146-147), τὸ «Μηνολόγιον ἢ Ἀκολουθία τῶν δώδεκα μηνῶν... Ἀθανασίου Παρίου... ἔκδ. Διονυσίου Πύρρου τοῦ Θετταλοῦ (τ. Β΄, Ἰθ. 1852, σσ. 118-119), τοὺς «Βίους τῶν Ἀγίων» τοῦ Τρύφ. Ε. Εὐαγγελίδου (Ἰθ. 1894, σσ. 740-741), τὸν «Μέγαν Συναξαριστὴν» Κων. Δουκάκη (Ὀκτωβρίου, Ἰθ. 1895, α΄ ἔκδ. σσ. 149-155) καὶ τοὺς Δημ. Μπαλάνο καὶ Ἐμμ. Παντελάκη —ἐπὶ Διοκλητιανοῦ τὸ 296-304 μ. Χ. καὶ ὄχι στὰ 850, ὅπως ἀναγράφεται στὰ «Δίπτυχα», συνορτάζονται στίς 12 Ὀκτωβρίου. Στὸ Συναξάριον αὐτὸ (T. Ruinart, Acta martyrum, Ratisbon 1859, σ. 452) καταγράφονται καὶ τὸ οὖσ. «παγανός» καὶ τὸ ρ. «παγανεύω», καταγράφεται ἐπίσης τὸ «παγανεύω» με τὴν σημασίαν τοῦ ζῶ ὡς ἰδιώτης, εἶμαι ἰδιώτης, ἀστράτευτος, δὲν κατέχω στρατιωτικὸν ἀξίωμα. Ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου (Opera omnia 2, 244D, ἔκδ. J.S. Assemani - P. Benedicti - St. Assemani, Romae 1740, τυπογραφεῖο Βατικανοῦ) καὶ ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ Νικήτα (Δαυῖδ) τοῦ Παφλαγόνος στὸν ὑπ’ αὐτοῦ συγγραφέντα στὰ τέλη τοῦ 9ου αἰ. «Βίον, ἦτοι ἄθλησιν Ἰγνατίου, ἀρχιεπισκόπου Κων/πόλεως» († 23/10/ 878, Migne, Patr. Gr., t. 105, 1862, στήλ. 517). Ὁ τελευταῖος ἀναφέρει ὅτι ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος τὸ 857 προσερχόμενος στὴ Σύνοδο με συνοδία ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, πολλῶν μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, ἐνδεδυμένος τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν του, ἵνα ἀπολογηθῆ στὴν κατηγορία 72 ψευδομαρτύρων γιὰ τὴ δῆθεν παράνομη ἀνάρρησί του στὸν πατριαρχικὸ θρόνον, ἀπειλήθηκε ἀπὸ τὸν ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ΄ πατρικίον ὀνόματι Κόξη (ἐπιζεῖ μέχρι σήμερον τὸ κύριον αὐτὸ ὄνομα ὡς τοπωνύμιον «Κοξή» —στοῦ Κοξή— στὴν κωμόπολι Λειτουργεῖο Ναυπλίας) ὅτι θά τιμωρηθῆ με θάνατον «ὡς εἰ μὴ παγανεύων ἐν μοναχικῷ τῷ συνήθει σχήματι προέλθου», δηλ. ἐξαναγκάστηκε νὰ προσέλθῃ, ἀφοῦ ἐφόρεσε ἕνα σύνθετος μοναχοῦ τριβῶνιον «ὡς παγανεύων», δηλ. ὡσάν νὰ ἦτο ἀπλὸς ἀγρότης. Αὐτὴ ὁμῶς ἡ ἔννοια εἶναι διαφορτικὴ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς αὐτῆς λέξεως τῆς χρησιμοποιουμένης στὴ γενικὴ βυζαντινορρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ στοὺς περισσότερους χριστιανούς ἐκκλησιαστικούς ἱστορικούς πού εἶναι σαφεῖς καὶ σύμφωνα με αὐτοὺς ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη τὸ αὐτὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενον ἢ λ. παγανισμός, δηλ. τὴν ἔννοια τῆς εἰδωλολατρείας, χωρὶς πουθενὰ νὰ ὑποδηλοῦται ὅτι εἶναι θρησκεία μόνον τῶν ἀγραμμάτων ἢ τῶν χωρικῶν. Ἄς προστεθῆ: Στὸ ἔργον τοῦ Τακίτου «De situ, moribus et populis Germaniae» μόνον τρεῖς (κεφ. VI, XII καὶ XXXIX) ἀναφέρεται ἡ λ. pagus καὶ μεταφράζεται ὑπὸ τοῦ δικοῦ μας, φημισμένου στὴν ἐποχὴ του, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Φιλίππου Ἰωάννου (Φιλολογικά Πάρεργα, Ἰθ. 1874, σσ. 24-25, 32-33, 66-67 καὶ 94, πρὸβλ. περὶ αὐτοῦ Παν. Πατριαρχέα, Φίλιππος Ἰωάννου ὁ ἀπὸ καθέδρας Ἑλλην φιλόσοφος τοῦ 19ου αἰῶνος. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλην. φιλοσοφίας, Ἰθ. 1936. - Μαν. Πρωτοψάλτη, Ἀνέκδοτος λίβελλος τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου, «Νέα

Ἔστια», τ. 21, 1937, σσ. 867-868) με τή λ. «δήμος»: «in singulis pagis» = «ἐξ ἐκάστου δήμου», «per pagos vicisque» = «κατά δήμους καὶ κώμας», «centum pagis» = «ἐκατὸν δήμους». Τή λ. vicus μεταφράζει κυρίως με τή λ. κώμη, ἀλλὰ «in vices» = «ὑπὸ δήμων» (κεφ. XXVI) καὶ «populo Romano» = «τὸν Ῥωμαίων δήμον» (κεφ. XXXVII), πρβλ. καὶ σσ. 103-104, ἐνθα vicus = κώμη ἢ δήμος, δηλονότι ἀτειχιστὴ ομάδα οἰκιῶν πού δὲν ἐνώνονται μεταξύ των. Ἐπομένως με τὴν αὐτὴν ἔννοια καὶ ἡ λ. pagus = δήμος, πού ὑποδηλοῦ τὴν ἀγροτικὴ ὀργάνωσί του, τὴν vita rustica, τὴν ἀγροτικὴ δηλ. ζωὴ καὶ τὰ ἔθιμά του, πού δὲν ἦσαν ἀστικά, ἀλλὰ πρωτόγονα. (Πρέπει ἐπίσης νὰ ληφθῆ σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἀρκετὰ χωρὶα τοῦ Τακίτου εἶναι δυσνόητα ἢ ὑποσόλουκα, καὶ πλείστοι σοφοὶ μελετηταὶ τὰ ἐρμηνεύουν ἐντελῶς διαφορετικὰ – Bekker, Zimmermann κ.ά., σσ. 108, 110 – ἐπίσης ὠρισμένες πληροφορίες του διαφέρουν ἐντελῶς πρὸς ὅσα γράφουν ὁ Γ. Ἰούλ. Καῖσαρ (De bello gallico) καὶ ὁ Στράβων γιὰ τὴν οἰκιστικὴ ὀργάνωσι τῶν Γαλατῶν). Ὁ Carolus Mullerus στὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιμεληθέντα F.H.G. (Parisiis, vol. II, 1848, σσ. 357-359) δημοσιεύει «Tabulam Pagorum Atticorum», δηλ. Πίνακα τῶν Ἀττικῶν Δήμων. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος στὴν «Ἐκθεσιν βασιλείου τάξεως» ἀναφέρει «ragani» seu cassi dignitatibus, δηλ. οἱ ragani ἐστεροῦντο ἀξιομάτων καὶ πάσης τιμῆς (Migne, Patr. Gr., t. 112, 1864, στήλ. 1357-1358) καὶ στὸ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν» (De administrando imperio), κεφ. κθ', λβ' καὶ λστ' (CSHB, recognovit Imm. Bekkerus, vol. III, Bonnae 1840, σσ. 128, 129, 153, 163-164) ἀναφέρει ὡς ἴδια κρατικὴ ὄντοτητα καὶ ἐθνότητα τοὺς «Παγανούς», ἄλλως Ἄρεντανούς, οἱ ὅποιοι «κατὰ τὴν τῶν Σκλάβων γλῶσσαν ἐρμηνεύονται ἀβάπτιστοι», ἐκ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων καταγόμενοι, καὶ τὴ δύσβατη καὶ κρημνώδη χώρα τῶν «Παγανία», πού ἦτο τμῆμα τῆς ἐπαρχίας Ραγούζης (νῦν Dubrovnik), τὸ ὁποῖο κατεῖχε ἄλλοτε ὁ ἄρχων τῆς Σερβλίας καὶ παλαιότερα οἱ Βυζαντινοί. Με αὐτὴν προφανῶς τὴν ἔννοια, τοῦ ἀβαπτίστου, συνεπῶς μὴ χριστιανοῦ, διευρυνθεῖσαν καὶ ἐξειδικευθεῖσαν στὴν τοῦ Σκύθου βαρβάρου γενικῶς, χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς (Ἀλεξιάς, βιβλ. IB' καὶ II', Migne, Patr. Gr., t. 131, 1864, στήλ. 877, 911-920, 1004 καὶ 1008, καὶ ἐκδ. Aug. Refferscheidii, Lipsiae 1884, v. II, καὶ ἐκδ. Bern. Leib, Paris «Belles Lettres») ἡ λέξι πού προσδιορίζεται «κατὰ τὸ ἔθος τῶν Λατίνων», δηλ. ὅτι εἶναι λατινικὴ, χρησιμοποιουμένη καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Ἑλλήνων με τὸν τόνον ὁμοῦς ἐπὶ τῆς παραληγούσης «παγάνος» (καὶ «παγάνους» καὶ «παγάνους», ὅπως καὶ οἱ Λατίνοι ἐτόνιζαν τὴν λέξιν), δηλ. μὴ χριστιανός, καὶ «παγανικαί» (χώραι), μὴ χριστιανικαί. Ὑπάρχει καὶ ῥῆμα «παγανῶω» (ἐξ οὗ καὶ «παγανῶνω»), ταυτιζόμενον ἐννοιολογικῶς με τὰ λατινικὰ ῥήματα demo = ἀφαιρῶ-ἀπαλλάττω καὶ discingo = ἀποζώννυμι (ὡς τιμωρία). Λέων ὁ Διάκονος (Ἱστορίαι, ΣΤ', β', CSHB, e recensione Car. Ben. Hasis, Bonnae 1828, σ. 96) καταγράφει τὴ φράσι «παγανῶσας τῆς ἀρχῆς», δηλ. καθαρῶς ἀπὸ τὸ ἀξίωμα, καὶ συνεπῶς ὑποβιβασθέντος καὶ καταστάντος ἰδιώτου-πολίτου, «περιορισθέντος» μάλιστα τοῦ τιμωρηθέντος στὴν Ἀμάσεια. Σὲ πολυσέλιδο «χρυσόβουλλον λόγον» τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου τοῦ Φεβρουαρίου 1192 μ.Χ. πού επικυροῦ ὁμοιον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τοῦ Ὀκτωβρίου 1112 καὶ παραχωρεῖ στοὺς Πισσαίους τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης ἐμπορίας σὲ ὅλες τὶς χώρας τῆς Ῥωμανίας (= Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας), παρεμ-

βάλλεται και μία κάπως άσαφής παράγραφος, αλλά αποκαλυπτική για σχεδιαζόμενες στρατιωτικές επιχειρήσεις των Πισσαίων με άνοχη των Βυζαντινών, ή όποια παράγραφος όρίζει, ότι δέν θά τύχουν έμποδίου τινός μεταβαίνουσαι ή έπιστρέφουσαι εκ των Ίεροσολύμων οί δυνάμεις των «πρός τό στρατεύεσθαι κατά των παγάνων» (Fr. Miklosich – Ios. Müller, *Acta et Diplomata graeca...*, vol. III, Vindobonae 1865, σ. 13). Ή έννοια ένταύθα τής λ. παγάνοι ταυτίζεται προφανώς με την των «άπιστων», δηλ. των μουσουλμάνων που εκυριάρχουν τότε στους Άγίους Τόπους. Προαναφέρθη τό μεσαιωνικό γεωγραφικό Παγανία. Παγανία επίσης νύν φυσικός λιμενίσκος τής Ήπειρου έναντι τής Κερκύρας. Στίς δυτικές άκτές τής Κερκύρας άκρωτήριον Άμφίπαγος (ή), νύν «Άσπρος Κάβος» (Capo Bianco, υπό των Βενετών), έξ ου και οί περίεξ δώδεκα κοινότητες συνεχρότουν πρό του 1912 τόν τέως δήμον «Άμφιπαγιτών». Παγανέα ή Παγανία μικρόν άκρωτήριον-χερσόνησος των άκτών τής ανατολικής Μάνης, ανατολικώς και βα΄ του όρμου Σκουτάρι και να΄ του άκρωτηρίου Κρεμυδαρά ή Κρομμυδαρά. Τη μανιάτικη Παγανία αναφέρει ως «cape de Pago», άκρωτήριον Πάγον, αλλά και άκρωτήριον Pagani ό «Γάλλος τζέντλεμαν» La Guillatiere, ό όποιος καταγράφει, στην άγγλική μετάφρασι του έργου του, και «Town of Pagana», κομπόλι τής Παγανας (An Account of a Late Voyage to Athens, containing The Estate both Ancient and Modern of that Famous City, ...Now Englished. London... 1676, σσ. 20, 54). Ός «Porto di Pagagna» τής νησίδος Cervi ό Βενετός γατρός Alessandro Pini τό 1703 (Άλέξη Ν. Μάλλιαρη, Alessandro Pini: Άνέκδοτη περιγραφή τής Πελοποννήσου, 1703, Βενετία 1997, σ. 29, έκδ. Έλληνικού Ίνστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών τής Βενετίας και Βικελαιάς Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ήρακλείου, Έλληνολατινική Άνατολή – Oriens Graecolatinus 5). Ο Fr.-Ch.-H.-L. Rouqueville (Voyage dans la Grèce, A Paris 1820, livre XVII, chap. VII) στον κατάλογο για την στρατιωτική κατάσταση των χωριών τής Μάνης κατά τό 1813 δέν περιλαμβάνει την Παγανία ως χωριόν, αλλά μόνον τό Σκουτάρι, ούτε και ό Νικήτας Νηφάκης (Μανιάτικα Ιστορικά στιχουργήματα εκδιδόμενα... υπό Σωκρ. Β. Κουγέα, Άθ. 1964, έκδ. Άκαδημίας Άθηνών, Δημοσιεύματα Μεσαιων. Άρχείου). Οίκισμός όμως Παγανέα, υπαγόμενος στην κοινότητα Σκουταρίου με 99 κατοίκους, αναφέρεται στην Άπογραφή των Δήμων και Κοινοτήτων τής Ελλάδος του 1928 και στην Άπογραφή του 1991 με 77 κατοίκους υπαγόμενος στην κοινότητα Καλυβίων Γυθείου. Τό γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι συνέχιζε και συνεχίζει τό χωριό αυτό την ύπαρξί του επί αιώνας. Τό μανιάτικο γεωγραφικό, όπως και τό ήπειρωτικό, δέν νομίζω ότι έχει κάποια σχέση με την ειδωλολατρεία ή με τους άστράτευτους - άπολέμους κάθε προέλευσης και κατηγορίας, αλλά συνδέεται με τή λ. «παγαναία», ή όποία καταγράφεται στο μεσαιωνικό έπος «Βασίλειος Διγενής Ακρίτας» (σίχ. 1447 και σίχ. 140 του 4ου λόγου του χειρογράφου τής Abbazia di Grottaferrata, έκδ. Π. Καλονάρου, Άθ. 1941, τ. Α΄, σ. 84 και τ. Β΄, σ. 41 και φωτοτυπική επανέκδ. Άθ. 1970 υπό Δ. Ν. Παπαδήμα) και είχε την έννοια του δασώδους τόπου, στον όποιο τίθεται «παγανα», όμαδική μάλιστα ένέδρα. Πιστεύω λοιπόν ότι συνδέεται με τό κνήγι, τίς ένέδρες-καρτέρια, τίς γνωστές βυζαντινές και μανιάτικες «χωσίες», δεδομένου ότι ή «παγανα», «παγανέα» και «παγανία» έχουν την έννοιαν τής ένέδρας, του καρτεριου και του βυζαντινου «έγκρύμματος», είτε ή λ. «χωσία» προέρχεται εκ του έλλην. ρήματος «χώννυμι», είτε εκ του σλαβικού-βουλγαρικού «χονσά» = οί κλέπται (Σούδας Λεξικόν έν λ.), έξ

οὐ τὰ βυζαντινὰ χονσάριος > (χοσάριος) χωσάριος = κατάσκοπος, ἐνεδρεῦων (Κεκαυμένου Στρατηγικόν κδ' -κε', μθ', οστ', ἔκδ. Β. Wassiliewsky – V. Jernstedt, St. Petersburg 1896 καὶ Amsterdam 1965, σσ. 9, 17, 29. - G. T. Dennis, Ἐνωμένου Βιβλίου Τακτικόν ιθ' καὶ κα' ἐν Τοῦ Αὐτοῦ, Three Byzantine Military Treatise, Dumbarton Oaks, Washington D.C. 1985, σσ. 292, 302. - Νικηφόρου Φωκά, Περί παραδρομῆς πολέμου, ἐν G. Dennis ἔνθ' ἄν. καὶ G. Dagron – Haralambie Mihăescu, Le Traité sur la Guérilla – De velitatione – de l'empereur Nicéph. Phocas, 963-969, CNRS, Paris 1986, σσ. 251-255, 340). Σχετικὲς οἱ ἐκφράσεις «βγαίνω-βγῆκαν παγάνα», «στήνω παγάνα», «τὸν πῆραν παγάνα», «τὸν ἐπίασε ἡ παγάνα», μεταφορικῶς ἐκ τοῦ κυνηγίου, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ βυζαντινὸς ἱατρὸς Δημήτριος Πεπαγωμένος ἢ Κωνσταντινουπολίτης λεγόμενος, συγγραφεὺς «Τερακοσοφίου ἦτοι περὶ τῶν ἱεράκων ἀνατροφῆς τε καὶ θεραπείας» (βιβλ. Α', κεφ. 194, ἐν N. Rigaltii, Hierakosorhion s. rei accipitrariae scriptores, Parisiis 1612) περιλαμβάνει τὶς λέξεις «παγανός» μὲ τὴ σημασία τοῦ λαγοῦ < λαγωῦ (lupi) καὶ «παγανευτής» μὲ τὴν ἔννοια αὐτοῦ ποῦ καταδιώκει λαγούς, δηλ. ὁ κυνηγὸς καὶ δὴ ὁ ἀνιχνευτής, ὁ ὁποῖος μὲ ἦχος καὶ συριγμούς ἐξεφόβιζε τὰ θηράματα (Φαίδ. Ι. Κουκουλέ, Κυνηγετικά ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων, Ε.Ε.Β.Σ., τ. Θ', 1932, σ. 5). Στὸν Πεπαγωμένον, ὅπως καὶ σὲ πλείστους ἄλλους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς παραπέμπει γιὰ τὶς λέξεις πάγος-pagus, παγάνος καὶ παγανός κλπ. ὁ σοφὸς Γάλλος ἑλληνιστὴς τοῦ 17ου αἰ. βαθεῖς μελετητὴς τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας Carolus du Fresne dominus Du Cange (γνωστὸς ὡς Δουκάκιος < Du Cange, δηλ. ὄχι ἐκ τοῦ κυρίου ὀνόματός του Carolus du Fresne, ἀλλὰ ἐκ τοῦ τοπικοῦ ὀνόματος τοῦ φεοῦδου, τοῦ ὁποῖου ἦτο dominus = αὐθέντης-κύριος) στὰ λεξικά του «Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Lugduni 1688», σ. 1075, καὶ «Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis» ἐκδόσεις τοῦ 1678, 1679, 1733-1736 (καὶ 1766 supplement ἐκ 4 τόμ.), 1840-1850 (Paris, F. Didot), 1883-1887 καὶ 1954 (Graz) ἐν λ. pagus, paganus-icus, paganalia, paganitas. (Πρβλ. καὶ «Totius Latinitatis Lexicon consilio et cura Jacobi Facciolati... Aigidii Forcellini... Tomus tertius Lipsiae-Londini 1839, σσ. 277 καὶ 278). Ὑποδεικνύει λοιπὸν τὸ τοπωνύμιον, ὅτι πρόκειται γιὰ τόπον κυνηγίου εἴτε λαγῶν εἴτε πτηνῶν. Τὸ «παγανευτής» ἐκ τοῦ ρ. «παγανεύω» ποῦ ἔπρεπε νὰ σημαίνει «κυνηγῶ» καὶ τὸ ὅποῖον ὁ ἐπιφανὴς στὴν ἐποχὴ του Γερμανὸς γλωσσολόγος G. Meyer (Neugriechische Studien, Bd. II, 49) ὑπεστήριξε, χωρὶς ἀπόδειξι ἢ αἰτιολόγησι, ἀλλ' ἐκ τῆς κάποιας ὁμοσχίας, ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς σλαβικῆς λέξεως «Pogonja», ἐνῶ, ὅπως προαναφέρθη, τὸ «παγανεύω» = εἶμαι ἰδιώτης (καὶ ὄχι στρατιωτικός), ἀπὸ τοῦ 4ου ἴσως αἰ. μ.Χ. Νεώτερον ρῆμα καὶ «παγανίζω» = κυνηγῶ μὲ τὴν μέθοδο τῆς παγάνας, καταδιώκων ὁμαδικῶς θηράματα. Ἡ λ. paganus χρησιμοποιηθεῖσα ἀρχικῶς ὡς παρωνύμιον, ὅπως συμπεραίνω, μετετρέπη σὲ κύριον ὄνομα. Ἦδη τὸν 8ον αἰ. ὁ Βουλγαρὸς βασιλεὺς Βαΐανός, ποῦ ἀνέβη στὸ θρόνον τὸ 763 καὶ συνῆψε εἰρήνην τὸ 764 μὲ τὸν Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Ε' τὸν Ἰσαυρον, ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν «Παγανός». Ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ' (842-867) ὑπῆρξε διοικητὴς τοῦ θέματος Ὀψικίου ὁ στρατηγὸς Παγάνης, ὁ ὁποῖος ἐστασίασε τὸ 866, ἀλλ' ἤττηθης ἐτιμωρήθη αὐστηρά. Στὴν Ἰταλία τὸν 13ον αἰ. ἕνας ἀνελευκρινῆς αὐθέντης τῆς Ipolita καὶ τῆς Faenza, ἔλισ-

σόμενος πολιτικῶς καὶ μεταβάλλον κόμμα κατὰ τὰ ἐκάστοτε συμφέροντά του, ἐλέγετο Mainardo Pagani, πού τὸν ἀναφέρει ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς Δάντης στὴν «Κόλασι» (Θεῖα Κωμῳδία, Κόλασι, ἄσμα κζ' 49). Τὸν ἴδιον αἰῶνα ἔχομεν: Παγανὸς-Paganus (1217) καὶ Paganus Malignus (1228) στὴν Κάτω Ἰταλία (Fr. Trinchera, Syllabus Graecarum Membranarum... Neapoli 1865, σσ. 371, 388), ὅπου ἡ λατινικὴ γλωσσικὴ παράδοσις ὑπῆρξε συνεχῆς καὶ δὲν εἶχε ἀντιθέτους ἐπηρεασμοὺς στὴν εἰδικὴ κατηγορία τῶν γλωσσικῶν αὐτῶν ὄρων ἀπὸ τῆ βυζαντινῆ αὐτόθι κυριαρχία, στοὺς θρησκευτικούς καὶ νομικούς θεσμοὺς τῆς ὁποίας ὑπῆγοντο καὶ ἴσχυαν ἐπίσης μὲ τὸ αὐτὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο [André Guillou, Culture et société en Italie byzantine (VIe-XIe s.), London 1978 (Variorum reprints). - Véra von Falkenhausen, La dominazione bizantina nell'Italia meridionale (dal IX all' XI secolo), Bari 1978.- L.R. Ménager, La «Byzantinisation» religieuse de l'Italie méridionale (IXe-XIIe siècles) et la politique monastique des Normands d'Italie, ἐν «Revue d'histoire ecclésiastique», 53, 1958, σσ. 747-774]. Τὸ 1258 ὁ ταβουλάρως τῆς Μητροπόλεως Δυρραχίου ἐλέγετο Παγάνος καὶ Παγανὸς ὁ Ἀκτούριος (Miklosich-Müller, Acta ἐνθ' ἄν. v. III, σ. 242). Στίς ἀπογραφές τῶν κτημάτων, στὴν Χαλκιδική, τῆς ἱ. Μονῆς Μεγίστης Λαύρας Ἁγίου Ὁρους τῶν ἐτῶν 1285, 1300 καὶ 1321 καταγράφονται οἱ πάροικοι: Παγανί, Πάγανος, Βασίλειος ὁ Παγάνος, Γεώργιος ὁ Παγάνος, Δημήτριος Παγάνος, Θεόδωρος Παγάνος, Ἰωάννης Παγάνος, Τριφύλλιος Παγάνος, Κυριακία Παγάνου, Νικόλαος Παγάνος, Μαρία, Ἄννα Παγάνου, Σλάννα Παγάνου, Στάνος ὁ Παγάνος, Μιχαὴλ ὁ Παγάνος, Ἀθανάσιος ὁ Παγάνος (P. Lemerle - A. Guillou - N. Svoronos - Den. Parachrysanthou, Actes de Lavra, édit. diplom. Texte, II, Paris 1977, σσ. 44, 98-116, 265-270 καὶ IV, 1982, σ. 333). Ἐκτοτε παρέμεινε ὡς κύριον ὄνομα καὶ στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ στίς λατινογενεῖς ἐπίσης γλῶσσες. Τὸ 1797 ζεῖ στὴ Βενετία ὁ Κερκυραϊκῆς καταγωγῆς Michele Paganopulo (Κων. Μέρτζιου, Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ μικρὸς Ἑλληνομνήμων, Ἀθ. 1939, σ. 224). Στὴν Κων/πολι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ ἦτο προϊστάμενος τοῦ Πατριαρχικοῦ Ληξιαρχείου ὁ Λέσβιος ἱερογράφος («μουσικός») Νικόλαος Παγανᾶς (1844-1907), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ συγγραφεὺς ἀξιόλογων βιβλίων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Σήμερα ἔχουμε τὰ ἐπώνυμα Παγανόπουλος, Παγανός, Παγανέας, Παγανέλης, Παγάνογλου. Στὴ Napoli τὸ 1849 ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίο τοῦ Leopoldo Pagano, Della Chiesa Arcivescovile di Rossano καὶ στὴ Γένοβα τὸ 1852 τὸ βιβλίο τοῦ C. Pagano «Delle imprese e del Dominio dei Genovesi nella Grecia libri quatitio». Νεώτεροι μελετηταί, ἀρεσκόμενοι πολλάκις σὲ ἐρμηνευτικούς αὐτοσχεδιασμούς, ἔγραψαν γιὰ τὸ ἐλληνικὸ καὶ ρωμαϊκὸ παγανισμό μερικὰ ἐνδιαφέροντα ἔργα, ἀλλὰ ἀρκετοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ἐρμηνεύσουν σωστὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ καὶ σοβαρότατο πρόβλημα πού ἦταν καὶ εἶναι καὶ πρόβλημα ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ψυχολογίας, θρησκείας καὶ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Κάποιοι προσδίδουν αὐθαιρέτως προεκτάσεις πού δὲν ἔχει γιὰ πολλοὺς. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικῶς ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία μερικὰ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴ σωστὴ κατανόησι τοῦ προβλήματος: Wilhelm Soltau, Ἡ ἐπιβίωσι τῆς εἰδωλολατρείας στὴν παλαιοχριστιανικὴ Ἐκκλησία, 1906. - Johannes Geffken, Ὁ Ἑλληνικὸς παγανισμὸς καὶ τὸ τέλος του, 1920. - Edw.-Robert Bevan, Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς, 1921. - Fr. Gumont, Les religions orientales dans le paganisme romain, Paris 1929. - Βασ. Ν. Τατάκη, καθηγ. Πανεπιστ., Ὁ διάλογος τοῦ χριστιανικοῦ μὲ τὸ

έλληνικό πνεῦμα, ἐν «Χρονικά του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης», Θεσ/νίκη, τ. ΙΒ΄, 1958, τχ. ΜΗ΄ και σέ ἀνάτυπο. - Μ. Salamon, Paganism in the Later Roman Empire and in Byzantium, Krakow 1991. - Ἰωάννου Ζηζιούλα, Μητροπολίτου Περγάμου, Ἑλληνισμός και Χριστιανισμός. Ἡ συνάντηση τῶν δύο κόσμων, Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ἀθ. 2003). Τιμητῆς ἐκ τῶν πρώτων του παγανισμοῦ, ὅπως του ἀρειανισμοῦ, ὑπῆρξε ὁ ἐπιφανής κατά τὸν 5^{ον} αἰ. δικηγόρος τῆς Καρχηδόνας Vlossii - Aemilii Dracontii στό ἔργο του «Laudes Dei». Ἐς ἀναφεροῦν τὰ νεώτερα ἑλληνικά: (ὁ) παγανισμός, (ἡ) παγανίστρια, παγανιστικός -ή, -ό, ἅπαντα συνδεόμενα ἐννοιολογικῶς μέ τήν εἰδωλολατρεία, ἀλλά και πλειστοὶ ὄσοι, ἴσως οἱ περισσότεροὶ ἐκ του λαοῦ, σέ οὐδεμία προβαίνουν ἐξωχριστιανική-πολυθεϊστική διασύνδεσι. Ἀναφέρω τελευταῖο «τὸ παγανὸ» = ξωτικό, καλλικάντζαρος. Στό Ναύπλιο εἰδικώτερα τὰ δαιμονικά και ὑπερφυσικά ὄντα, που κυριαρχοῦν στίς προλήψεις και δεσποδαμονίες του λαοῦ κατά τὰ λεγόμενα «Δωδεκαήμερα» ἢ «Καλαντόφωτα», λέγονται ἢ ὀρθώτερα ἐλέγοντο πρό 100ετίας «Παγανά», εἶναι δέ οἱ μικρόσωμοι, δύσμορφοι, μαλλιαροὶ και τραγόποδες καλλικάντζαροι, οἱ ἄλλως γνωστοὶ «Λυκοκατζαραῖοι» τῆς Ἀρχαδίας, οἱ «Κωλοβελόνηδες» τῆς Ἀθήνας, οἱ «Καρκάντζαλοι» τῆς Μακεδονίας και Θεσσαλίας. Κατατάσσονται στήν κατηγορία τῶν «στοιχειῶν», «δράκων», «χαμοδρακιῶν», «ἀράπηδων», «νεράϊδων», «ἀνασελάδων», «στριγγλῶν», «διαβόλων», «φραντασμάτων» κλπ. που ταλανίζουν τούς πλέον ἀγραμμάτους του λαοῦ μας, ὅπως και τῶσους ἄλλους λαούς, ὅταν ζοῦν μέσα στήν ἀπόλυτη δεσποδαμονία, τήν ὅποια θέλουν νά συντηρήσουν και καλλιεργήσουν κάποιοι νεοπαγανιστές (ἢ μέ τέτοιο προσωπεῖο ἐμφανιζόμενοι), που μέ χίλιες προφάσεις και μηχανεύματα ἐπιδιώκουν νά ξαναγυρίσουν τὸν λαό μας σέ ἀρχαῖες προλήψεις και διαστροφές και δαιμονοληψίες και νά διασπάσουν ἔτσι τήν ἐνότητα του Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Γιὰ τούς καλλικάντζαρους πρβλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Μελέται περί του βίου και τῆς γλώσσης του Ἑλλην. λαοῦ. Παραδόσεις Ἀθ. 1904, τ. Β΄, σσ. 1240-1345 (Βιβλιοθήκη Μαρσολῆ και β΄ ἐκδ. Β. Γρηγοριάδου - «Ἐργάνη» 1965). Στίλπωνος Π. Κυριακίδου, Ἑλλην. Λαογραφία. Μέρ. Α΄, Ἀθ. 1923 και β΄ ἐκδ. Ἀθ. 1965, σσ. 190-192.- Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλλην. Λαογραφίας, τχ. 3ον, Ἀθ. 1950, σσ. 33-35, 37, 41, 54-55, ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐπετηρίδος του Λαογραφικοῦ Ἀρχείου» 1943-1949 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, και τχ. Β΄, Ἀθ. 1951, σσ. 23, 39.- Γ. Κ. Σπυριδάκη: α) Σημειώσεις ἐκ παραδόσεων του μαθήματος τῆς Ἑλλην. Λαογραφίας, Ἀθ. 1965, σ. 187, και β) Ἑλλην. Λαογραφία, τχ. Β΄, Ἀθ. 1972, σσ. 249-250). Ἐνδιαφέροντα και σχετικά: Κ. Γανωτῆ, φιλολόγου, Ἡ ἀνεπάρκεια τῆς εἰδωλολατρικῆς θεολογίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀπό τὸν Ὀρφέα μέχρι τὸν Πλάτωνα, ἐκδ. Ἰ. Μητροπόλεως Πειραιῶς, Πειραιῶς 2002. - Ἱερομονάχου Φιλοθέου, Νεο-εἰδωλολατρικῆς περιπλανήσεις και ἡ ἀληθῆς ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἱερά Μονή Ὁσίου Γρηγορίου, Ἁγίον Ὁρος (2002). Ὁ Χριστιανισμός δέν υἱοθέτησε τὸν ἔθνισμό, οὔτε ὀλα τὰ πολυποίκιλα και ἀβεβαίας προελεύσεως λαογραφικά ἔθιμα ἀποτελοῦν ἐπιβιώσεις τῆς ἀρχαιότητος μέσα στόν χριστιανισμό. Ἐκτός χριστιανισμοῦ ἴσως (Γ. Σιέττου, Ἀρχαῖες ἐπιβιώσεις στόν χριστιανισμό, Ἀθ. 1994). Ἡ ὑπό τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀνοχή κάποιων ἀρχαίων ἐθίμων, που προσφάτως ἐπανακαλλιεργοῦνται και προβάλλονται σκοπίμως, ἐμπορικῶ τῶ τρόπῳ και ὑπό τινων ἀφελῶς, ἢ ἢ μὴ συνεχῆς πολεμική κατ' αὐτάν, δέν ἀποτελεῖ υἱοθεσία και οἱ ταῦτα ὑποστηρίζοντες ἐκπίπτουν τῆς ἀληθείας, ἄλλοι ἀνεπιγνώστως, ἐξ ἀγνοίας ἢ παρανοήσεως, και ἄλλοι ἐκ προθέσεως, παρερμηνεύοντες

θρησκευτικές ενέργειες και εἰχές πού πραγματοποιοῦνται πρὸς ὑποβοήθησιν τῶν πιστῶν καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν ἀπὸ ἰδεοληφιῶν καὶ ἐθίμων μὴ χριστιανικῶν, κληρονομηθέντων ἢ ἀντιγραφέντων.

98. Ἴερεῖς τοῦ Μίθρα κατεδίωκον κάποιον Τερέβινθον, μαθητὴν τοῦ Σκυθιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναγκάστηκε νὰ κρύβεται. Τὴν αἰρετικὴ διδασκαλία τοῦ Σκυθιανοῦ ἐδίδαξε ὁ Μάνης, ἰδρυτὴς τοῦ Μανιχαϊσμοῦ, πρβλ. Κοντογόνου ἐνθ' ἄν. σ. 545. - A.I.S. de Sacy, Mémoires sur diverses antiquités de la Perse, Paris 1793/1797. - Παν. Δ. Ἠλιάδου, δικηγόρου καὶ μετέπειτα εἰσαγγελέως: α) Ὁ μυστικὸς κύκλος. Ζαχατοῦστρα, Μίθρα, Ναζωραῖος, Πρόλογος Θεοδ. Βαρούνη, Ἀθ. 1937 (μὲ κριτήρια μασσονικὰ) καὶ β) Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς, περ. «Τὸ Νέον Κράτος», τ. 4, 1940, σσ. 381-388. Ὁ αὐτὸς ἐξέδωκε καὶ τό: Pierre de Labriolle, Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης, φιλόσοφος καὶ μύστης, πρόλογος Ἀνατόλ Φράνς, διασκευὴ-προσθήκης ὑπὸ Π. Δ. Ἠλιάδη, 1947 (μασσονικὴ ἐρμηνεία ἢ παρερμηνεία;). - Ἀλλὰ καὶ Παν. Τρεμπέλα: α) Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ, Ἀθ. 1928, 1940 καὶ 1955. β) Μυστηριακαὶ θρησκείαι καὶ Χριστιανισμὸς, Ἀθ. 1932 καὶ γ) Μασωνισμὸς καὶ Θεοσοφία, ἔκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Ζωή», Ἀθ. 1932. - Στ. Νικολαΐδη, Ὁ Ναζωραῖος, Ἀθ. 1940. - Γιὰ τὸν Μιθραῖο ναὸ καὶ τίς κολάσεις εἶχε γράψει καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ θεολόγος, Λόγος ξδ', Migne, Patr. Gr., τ. 38, 1858, στήλ. 506.- Τὸν Μίθραν ἀναφέρει ὡς «Μίθρην» ὁ Ξενοφῶν (Κύρου Παιδεία βιβλ. Ζ', κεφ. 5, παρ. 53). - Γ. Β. Σιέττου, Μιθραϊκὰ μυστήρια, Πειρ. 1985.

99. Ἦκμαζε ἐπὶ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ (81-96 μ.Χ.) καὶ τῶν ὑπάτων Πομπηίου καὶ Κρίσπου, «περιπολεύων πανταχοῦ καὶ ποιῶν τελέσματα εἰς τὰς πόλεις καὶ χώρας», δηλ. πράττοντας μαγικὰ-δαιμονικὰ θαυματουργήματα-ἀποθεώσεις». Εἶχε στραφῆ ὁμως καὶ κατήγγελλε τὰ τυραννικὰ καθεστῶτα καὶ τοῦ Νέρωνος καὶ τοῦ Δομιτιανοῦ. Τὸ 96 μ.Χ. ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ ἀπέθανε ὁ Ἀπολλώνιος, τὴν προτομὴν τοῦ ὁποῖου ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος Σευήρος (222-235) εἶχε στήσει μαζί με τίς προτομὲς τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ὁρφέως καὶ τοῦ Ἀβραάμ. Πρβλ. Φλαβίου Φιλοστράτου, Τὰ εἰς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον, ἔκδ. Teubner, Lipsiae 1893, καὶ «Παπύρου», Ἀθ. 1938 (α/α 41), ἔργο σημαντικὸ, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχον παρεμβληθῆ πολλὰι μυθοπλασίαι, δεδομένου ὅτι συνεγράφη κατόπιν ἐντολῆς τῆς δυναμικῆς καὶ φιλόδοξης αὐτοκρατείας Ἰουλίας Δόμνας, συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σεβήρου (170-211) καὶ μπρὸς τῶν συναυγούστων Ποπλίου Σεπτιμίου Γέτα καὶ Μ. Αὐρηλίου-Ἀντωνίνου Καρρακάλλα, γιὰ νὰ περιορισθῆ ὁ ἐντυπωσιασμὸς τῶν εὐρέων λαϊκῶν στρωμάτων ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῶν χριστιανικῶν θαυμάτων (Γ. Μιστριώτου, Ἑλλην. Γραμματολογία..., τ. Β', Ἀθ. 1897, σ. 672, 1085-6. - Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, Λόγος ἀντιρωτικὸς πρὸς τὰ ὑπὸ Φιλοστράτου εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα διὰ τὴν Ἱεροκλεῖ παραληφθεῖσαν αὐτοῦ τε καὶ Χριστοῦ σύγκρισιν (ἐνθα ἀντικρούει ὁ Εὐσέβιος τὰ ὅσα ὑποστηρίζει ἀντιπαραβάλλων τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν «ἀγύρτην καὶ γόητα» Τυανέα ὁ ἐπαρχὸς Βιθυνίας (307 κέξ.) Ἱεροκλῆς εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γραφέντας δύο λόγους του μὲ τίτλον «Φιλαλήθης», Migne, Patr. Gr., τ. 22, 1857, στήλ. 796-867. - Τὸν Τυανέα ἀναφέρει καὶ ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος στὴν 398η (τῆ) ἐπιστολὴ τοῦ Α' βιβλίου, Migne, Patr. Gr., τ. 78, 1860, στήλ. 405. - Πασχάλιον (Χρονικόν), Migne, Patr. Gr., τ. 92, 1860, στήλ. 601-604, 616. - Ferd. Chrys. Baur, Apollonius von Tyana und Christus oder das Verhältniss des Pythagorismus zum Christenthum, Tübingen 1932.- Jean Reville, La

religion à Rome sous les Sévères, Paris 1886. - I. N. Λεβαδέως, ἀρχαίου καθηγ. Πανεπ., Κάτοπτρον τῆς Κοινωνίας..., Ἀθ. 1902, σ. 30. - Κ. Ε. Κιτρινιάρη, Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, Ἀθ. 1967 (β' ἐκδ.). - Ferdinand Lo Cascio, Sulla autenticità delle epistole di Apollonio Tianeο, Palermo 1978 (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici, Quaderni 10). - Maria Dzielska, Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς: Στόν Μῦθο καί στήν Ἱστορία. Μετάφραση: Γιώργος Κουσούνελος, Ἱστορικό Δοκίμιο. Ἀθ. Ἐκδόσεις Ἐνάλιος (2000).

100. Ἀγίου Ἰσιδώρου Ἐπιστολῶν, βιβλ. Α', 270 (σο'), ἐν Migne, Patr. Gr., t. 78, 1860, στήλ. 341-344.

101. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου, Ὁ ἀπόστολος Παῦλος καί οἱ Στωϊκοί φιλόσοφοι. Αἱ ἰδέαι αὐτῶν περὶ θείου προορισμοῦ καί περὶ ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, Θεσ/νίκη 1934 (καί β' ἐκδ. Ἀθ. 1957).

102. Ὁ Πορφύριος, ὁ Κέλσος, ὁ «ἐν ἀθέοις θρασυτομῶν» Ἰουλιανός, ὅπως τὸν ἐξαπατήρησε ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κύριλλος (Λόγοι δέκα ὑπὲρ τῆς τῶν Χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας, Ζ', Migne, Patr. Gr., t. 76, 1859, στήλ. 489, 832-884), ἔγραφαν σκωπτικῶς καί χλευαστικῶς, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ἀμαθεῖς καί ἀπαιδευτοί. Πρὸς ἀντίκρουσιν αὐτῶν τῶν ἀπόψεων ὁ ἅγιος Sophronius Eusebius Hieronymus (Ἰερωνύμος, 345-420 μ.Χ.) συνέγραψε τὸ «De viris illustribus» (ἢ «De scriptoribus ecclesiasticis»), κατάλογον δηλ. 135 ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί μέχρι τοῦ 393 μ.Χ., ὁ ὁποῖος ἐγράφη ὄχι μόνον βάσει τῶν πληροφοριῶν τῆς «Ἐκκλησ. Ἱστορίας» τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἀλλὰ καί ἄλλων πηγῶν, τίς ὁποῖες ὁ ἴδιος εἶχε βρῆ. Συνεγράφη λατινιστῶ καί μεταφράσθη μᾶλλον τὸν 8ο ἢ 9ο αἰῶνα ἑλληνιστῶ. Ἑλληνιστῶ δημοσιεύεται ἐν Migne, Patr. Lat., t. 23, 1865, στήλ. 625-760. - I. Φωκυλίδου, Ἰερωνύμου Περὶ ἀνδρῶν ἐνδόξων, μετάφρ. ἐκ τοῦ λατινικοῦ, «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» 23, Ἀλεξάνδρεια 1924, σσ. 106 κέξ.

103. «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κων/πόλεως τοῦ Χρυσοστόμου Ἐπίτομη εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους πρώτην ἐπιστολήν, ἐκδοσις καινὴ ἐκ παλαιῶν ἀντιγράφων διορθωθεῖσα. Ἐτυπώθη... ἐν Ὁξονίῳ... 1847» (σέ 54 λόγους, σσ. 1-631), Λόγος Γ' 20-21 (258), σσ. 27-28 καί Migne, Patr. Gr., t. 61, 1859, στήλ. 27 καί 28 (ὀλόκληρος ἢ ἐρμηνεῖα στήλ. 7-382).

104. Περὶ κενοδοξίας καί ὅπως δεῖ τοὺς γονεῖς ἀνατρέφειν τὰ τέκνα παρ. 79, ἐν Migne, Patr. Gr., t. 63, 1860, στήλ. 763-772 καί ἐκδ. «Πατρῶν», Ἀθ. 1940, α/α 85, εἰσαγ.-μετάφρ.-σημ. Δ. Ν. Μωραΐτου, ὁ ὁποῖος ὀρθῶς μετέφρασε τοὺς ὄρους «τῶν ἔξω καί τῶν παρ' ἡμῶν» (σ. 89) μὲ τὴν φράσιν «εἴτε ἦσαν ἐθνικοὶ εἴτε ἦσαν χριστιανοί». Ὁ Κων. Λουκάκης (Τὰ παιδαγωγικὰ ἔργα Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Περὶ ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν. 21η ὀμιλία εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους. Πῶς πρέπει οἱ γονεῖς νὰ ἀνατρέφουν τὰ παιδιά τους, Ἀθ. 1969, σ. 59) μετέφρασε τὸ «οἱ ἔξω» διὰ τοῦ «οἱ ἔξωνοι». Οὗτος εἶναι θεολόγος εὐρείας μορφώσεως, βαθῆς μελετητῆς καί μεταφραστικῆς πολλῶν ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου. Ὑπενθυμίζω ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Χρυσόστομος σημειώνει ἐπὶ λέξει «οἱ ἔξω καί οἱ ἔξω, οἱ Χριστιανοὶ καί οἱ Ἕλληνες», δηλ. ὁ ἴδιος ὁ Χρυσόστομος ἐπεξηγεῖ τοὺς ὄρους αὐτοὺς (Χρυσόστομον Ἐπίτομη ἐνθ' ἂν. ἐν Ὁξονίῳ 1847, Λόγος ΙΣΤ' 135B-340, σ. 184). Χρησιμοποιεῖ ἐπίσης ὁ Χρυσόστομος ἐπανειλημμένως στὸ αὐτὸ προσημειωθὲν ἔργο τοὺς ὄρους: «οἱ ἔξωθεν ἀρχόντες» (οἱ κοσμικοὶ), «οἱ ἔξωθεν συγγραφεῖς», «οἱ ἔξωθεν νόμοι», «τὰ ἔξωθεν δικαστήρια» (τῆς πολι-

τείας), «ή έξωθεν δουλεία», «ή έξωθεν περιφανεία», «ή έξωθεν φιλοσοφία», «ή έξωθεν παιδείουσιν» (ή κοσμική-ειδωλολατρική), «οί έξω σοφοί», «οί έξωθεν», «ή τών έξωθεν σοφία» και «ή έξωθεν σοφία», δηλ. ή ειδωλολατρική-πολυθεϊστική τών Έλλήνων σοφία-νόμοι-συγγραφείς-άρχοντες κλπ. Και ό Ευσέβιος ό Παμφίλου «οί έξωθεν σοφοί» (Βασιλέως Κωνσταντίνου λόγος κεφ. ιζ', Migne, Patr. Gr., t. 20, 1857, στήλ. 1281-1284). Ό Χρυσόστομος δέν έχει ιδίαν κατηγορίαν συγγραφών μέ τίτλον «παιδαγωγικά έργα», αλλά σέ διάφορες όμιλίες και λόγους παρεμβάλλει και τό πρόβλημα τής «τεκνοτροφίας» και άνατροφής τών νέων γενικώς. Ούτω στίς παρ. ζ'-ια' του λόγου του εις τό «χήρα καταλεγέσθω μη ελάττων ετών εξήκοντα γεγονυία» και περι έλεημοσύνης άναφέρεται και περι παιδών άνατροφής, διδάσκων ότι πρέπει νά επιδιώκεται διά νουθεσιών «ή ευσεβής προαιρέσις» και «καλή ψυχή» «έν εύλαβεία και φιλοσοφία και κήσει τής άρετής» (Migne, Patr. Gr., t. 51, 1859, στήλ. 327-331). Έπίσης στό «Υπόμνημα εις τήν πρός Έφεσίους έπιστολήν» του Άπ. Παύλου, Όμιλία ΚΑ', «Περί του έκτρέφειν τά ίδια τέκνα έν φόβω Θεού... τιμώντα τούς γονείς των...» (Migne, Patr. Gr., t. 62, 1860, στήλ. 149-156) και στήν Όμιλία Θ' έπίσης του «Υπομνήματος εις τήν Α' πρός Τιμόθεον έπιστολήν» του Άπ. Παύλου, όπου περιλαμβάνει τήν παραίνεσιν «υποτάσσεσθαι τάς γυναίκας τοις άνδράσι» και «μη αύθεντείν άνδρός» (= νά μην έξουσιάζουν τόν άνδρα τους) και «σωθήσεται τό γυναικειον γένος διά τής τεκνογονίας», έπεκτείνεται και στά περι άγωγής και άνατροφής τών τέκνων (Migne, Patr. Gr., t. 62, στήλ. 543-548). Για τόν Ι. Χρυσόστομο ό πάπας Κελεστίνος (423-432) έγραψε ότι «οικοδόμησε τήν καθολική πίστι μέ τό λόγο του, ό όποιος έξεχύθη σέ όλο τόν κόσμο». «Θεσπέσιο» τόν έχαρακτήρισε ό άγιος Ισιδώρος ό Πηλουσιώτης, και ό μοναχός Νείλος έγραψε, ότι ύπήρξε «ή σάλπιγξ του Χριστού, τό φώς τής αληθείας και στυλος τής Έκκλησίας, ουράνιος και ένθεος άνήρ και αληθώς παντός του κόσμου λαμπτήρ». Αύτός ό «βεβηρημένος επ' εύγλωττία» ειδωλόλατρης σοφιστής Λιβάνιος, κατά τή μαρτυρία του άγίου Ισιδώρου, άπεδέχετο «τό κάλλος των νοημάτων και τήν πυκνότητα των ένθυμημάτων» του Χρυσοστόμου (Migne, t. 64, 1860, στήλ. 107-112). Σημαντική πηγή για τή ζωή του Ι. Χρυσοστόμου είναι ό του Παλλαδίου, επισκόπου Έλενοπόλεως, «Διάλογος Ιστορικός πρός Θεόδωρον, διάκονον Ρώμης, περι βίου και πολιτείας του μακαρίου Ιωάννου, επισκόπου Κων/πόλεως, του Χρυσοστόμου, έν Migne, Patr. Gr., t. 47, στήλ. 5-82. Γνωστόν ότι ό Παλλάδιος (365 ή 368-430;) έγνώρισε προσωπικώς τόν Χρυσόστομον και συνειργάσθη μετ' αυτου, συνέγραψε συνεπώς τή βιογραφία εξ ιδίας άντιλήψεως. Πρβλ. P.R. Coleman-Norton, Palladii Dialogus de Vita S. Ioannis Chrysostomi, Cambridge 1928. - P. Chrysostomus Baur, Der Heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit, München, Bd I-II, 1930. Νά υπενθυμίσω τήν έκδοσι «Τών εύρισκομένων» του Ι. Χρυσοστόμου του 1612 in fo έν Etonae έπιμελεία και αναλώμασι Έρζίκου του Σαβιλίου. Έπειδή όλοι οι σκεπτόμενοι άνθρωποι συνεχώς κρίνομεν τούς συνανθρώπους μας και τούς ισχυρισμούς των, πιστεύω ότι έχω υποχρέωσι νά υποδείξω μέ τήν ευκαιρία τή σοφή παρότρυνσι του Χρυσοστόμου: «μη από τής έπιθυμίας των πολλών τά πράγματα κρίνωμεν ουδέ γάρ από των νοσούντων, άλλ' από των ύγιαινόντων ψηφίζεσθαι χρή». Πρόβλημα βεβαίως τεράστιο ό προσδιορισμός του «ύγιούς» και του «νοσούντος» και έν ταυτα μένον άμετάβλητα. Οί πολιτικοί μπορουν άτιμωρητί ν' άγνοήσουν τίς «έπιθυμίες» των πολλών, συμπολιτών και ψηφοφόρων τους;

105. Ἀποστ. Παύλου, Α΄ πρὸς Κορινθ. ἐπιστ. Α΄ 20, Β΄ 6, Γ΄ 19 καὶ Β΄ πρὸς Κορινθ. ἐπιστ. Α΄ 12. - Ἰωάννου Χουβέρ (J. Huber) Φιλοσοφία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, μεταγλωττισθεῖσα ὑπὸ Ἰγνατίου Μοσχάκη, ὑφηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ ἔθνικῳ Πανεπιστημίῳ, Ἀθ. 1883. - Βασ. Ν. Τατάκη: α) Θέματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας, Ἀθ. 1952 (Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας 37). β) Μελετήματα Χριστιανικῆς Φιλοσοφίας, Ἀθ. 1967. - Ἄς ἐνθυμηθῶμεν τὸν ἅγιον Ἰωάννην Δαμασκηνόν, ὁ ὁποῖος περὶ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰ. στὸ ἔργο του «Πηγὴ Γνώσεως. Κεφάλαια φιλοσοφικά γ΄» ἔδωκε τὸν ὄρισμόν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως (Migne, Patr. Gr., t. 94, 1860, στήλ. 533-536): «...Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· τουτέστιν ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν. Φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ μελέτη θανάτου, τοῦ προαιρετικοῦ, καὶ τοῦ φυσικοῦ. Διττὴ γὰρ ζωὴ, ἢ τε φυσικὴ, καθ' ἣν ζῶμεν· καὶ ἢ προαιρετικὴ, καθ' ἣν προσπαθῶς τῆς παρουσίας ζωῆς ἀντεχόμεθα. Διττὸς καὶ ὁ θάνατος, ὃ τε φυσικὸς, ὃς ἐστὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος· καὶ ὁ προαιρετικὸς, καθ' ὃν, τῆς παρουσίας ζωῆς καταφρονῶντες, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπιειγόμεθα. Φιλοσοφία αὐθις ἐστὶν ὁμοιοῦσθαι Θεῷ. Ὁμοιοῦμεθα δὲ Θεῷ...» Ἡ χριστιανικὴ δὴμος φιλοσοφία εἶναι ἢ «ὑπερφύσης καὶ ὄντως φιλοσοφία», ὡς χαρακτηρίζεται σὲ συνοδικῇ πρᾶξι τοῦ 1341 τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου (Fr. Miklosich – Ios. Müller, Acta Patriarch. Constantinop. tomus prior, Vindobonae 1860, σ. 202) καὶ σὲ μία ἐπιστολῇ (558η τοῦ Ε΄ βιβλίου, Migne, Patr. Gr., t. 78, στήλ. 1637) τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου (5ος αἰ.) ὡς «τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν». Πρβλ. Φωτίου Κόντογλου, Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ φιλοσοφία, ἐφημ. «Ἐλευθερία», φ. 17-7-1949. Ὁ Δ. Κουτσογιαννόπουλος (Ἐτυμολογία καὶ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας, περ. «Ἀθηνᾶ», τ. 69, 1967, σσ. 191-197) δὲν ἀναφέρει τὸν Ἰ. Δαμασκηνόν, καίτοι προβάλλει ἐνίας ἀπόψεις του. - Εὐαγγ. Παπανούτσου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1927. - Κων. Δ. Γεωργούλη, Φιλοσοφικά μελετήματα περὶ θρησκείας, Ἀθ. 1976.
106. Χρυσοστόμου Ὑπόμνημα ἐνθ' ἄν. Ὁξόνιον, λόγος Β΄, Γ΄ καὶ ΜΔ΄ (249, 302, 537), σσ. 13, 112, 548. Στῆ λεπτομερῆ ἐρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τοῦ Ἀποστ. Παύλου ἀναλύονται σὲ βάθος μὲ περισσὴ σοφία ὑπὸ τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου ὅλα τὰ ὑψηλά νοήματα ποῦ διαλαμβάνονται καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους λόγους (Γ΄, Δ΄, Ε΄, Ζ΄, Η΄), ὅπου ἀναπτύσσονται ταυτόσημες ἔννοιες. Σπουδαία ἢ ἀντιπαράβολὴ καὶ σύγκρισις, ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως, τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ τοῦ Πλάτωνος (λόγος Γ΄, Δ΄ καὶ Ζ΄, 257-258, 263, 285, σσ. 27-28, 37, 80).
107. Χρυσοστόμου Ὑπόμνημα ἐνθ' ἄν. Ὁξόνιον, λόγος Ζ΄ 54 (282), σ. 74.
108. Ἀποστ. Παύλου, Α΄ πρὸς Κορινθ. Α΄ 21 καὶ 24, Β΄ 7. Πρὸς Ἐφεσίους Γ΄ 10. Ἐπιστολὴ Ἰακώβου Γ΄ 17. Εὐαγγέλιον Λουκᾶ ΙΑ΄ 49.
109. Ὁμιλίαι ἑορταστικαί, Ὁμιλία ΚΘ΄, Migne, Patr. Gr., t. 77, στήλ. 957-968.
110. Amédée - Simon - Dominique Thierry, De la Société romaine et de l'Etat du Christianisme aux IVE et VE siècles, ἐν «Revue des Deux Mondes» 1861-1865 (σὲ συνέχειες). - A. Harnach, Die Mission und Ausbreitung des Christentums, 1924. - Βασ. Στεφανίδου, Αἱ ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τῆς κατὰ τὴν 4ην ἑκατονταετηρίδα ἀκμῆς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, περ. «Θεολογία», τ. Ε΄, 1927, σσ. 25-35.
111. Ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἀνεγνωρίσθη ὀριστικὰ καὶ ἐπίσημα, δηλ. ἔγινε

ἀποδεκτή ἀπὸ ὅλο τὸ λαὸ κατόπιν ἐγκρίσεως καὶ κατ' ἐπιταγὴν τῆς Πολιτείας μὲ τὸ διάταγμα τοῦ 381 μ.Χ. τῶν αὐτοκρατόρων Γρατιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Θεοδοσίου Α': «Unius et summi Dei nomen ubique celebretur» = «τοῦ ἐνὸς καὶ ὑψίστου Θεοῦ τὸ ὄνομα πανταχοῦ δοξαζέσθω», τὸ ὁποῖο περιελήφθη καὶ στὸν Κώδικα τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527-534, Cod. J. I,1,2) καὶ στὰ «Βασιλικά» (Heimbach) (I, A, β') τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ (886-911 μ.Χ.). Ὁ περισσότερος ὅμως λαός, κυρίως στὶς μεγάλες πόλεις τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, εἶχε ἤδη πεισθῆ καὶ ἀποδεχθῆ τὴ νέα θρησκεία καὶ μὲ μεγάλη ἀφοσίωσι ἐπηρεῶσε τὴν παρότρυνσι καὶ ἐντολή: «qui initiati sunt, intemeratae fidei professionem ne negent» – «μὴ ἀρνεῖσθωσαν οἱ μνηθέντες τῆς ἀμωμῆτου πίστεως τὴν ὁμολογίαν». Δὲν παρέλειπε νὰ προσφέρεται σὲ κάθε διωγμὸ ὀλοκαύτωμα, ἓνα ὀλοκαύτωμα μαρτύρων κάθε κοινωνικῆς προελεύσεως, ποὺ διήρκεσε μὲ διακοπὰς ἀλλὰ ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας (64-363 μ.Χ.). Πρβλ. Β. Aubé, Histoire des persécutions de l'Eglise, t. I-III, Paris 1875-1886. - P. Allard, Histoire des persécutions du Ier au IVe siècle, t. I-V, Paris 1885-1890.- Τοῦ Αὐτοῦ Allard καὶ ἔξι ἄλλα βιβλία περὶ τῶν διωγμῶν. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πρώην Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἀπὸ τοῦ 1896 μέχρι τοῦ 1927 εἶχε ἀφιερῶσει ἀρκετὰ μελετήματα γιὰ τοὺς διωγμοὺς (ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ πρῶτο γιὰ τὰ αἷτια τῶν διωγμῶν τὸ 1896 καὶ στὸ περ. «Θεολογία» (τ. Α'-Γ', 1923-1925, σσ. 261-297, 5-23 κλπ.) στὴ μελέτη του «Ἡ Ρωμαϊκὴ πολιτεία καὶ ὁ Χριστιανισμὸς μέχρι τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος». - Ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Ι. Κοτσῶνη, Δρ. Θ. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἔναντι τῶν Χριστιανῶν, στὸ περ. «Νέα Σιών», τ. ΝΒ', 1957, σσ. 1-52 (δὲν ἀναφέρονται οἱ μαρτυρήσαντες ἐπὶ Ἰουλιανοῦ), κ.ά.

112. Οἱ κάτοικοι ὀλόκληρης τῆς περιοχῆς ἀπὸ τῆς Κιλικίας μέχρι τῆς Φοινίκης εἶχαν ἐντόνως ἐπηρεασθῆ καὶ παρὰ λίγο ν' ἀποδεχθοῦν τὴν αἵρεσι τοῦ «ψυχοφθόρου» Ἀπολ(λ)ιναρίου («animae exterminatoris» σὲ δύο θρησκ. διατάγματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῶν ἐτῶν 527 καὶ 533, Cod. J. I,1,5 καὶ 6 καὶ «Βασιλικά» (Heimbach) I, A', ε', τ. I, σ. 4. - Ἐρμεῖου Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. ΣΤ', κεφ. ιζ', στήλ. 1340 καὶ R. Hussey, Sozomeni Ecclesiastica Historia, Bd. I-III, 1860). Ἴδου πῶς περιγράφει συνοπτικῶς ἀλλὰ καὶ παραστατικῶς τὴν τότε κατάστασι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός (Λόγος ΚΕ' εἰς Ἡρῶνα τὸν φιλόσοφον, παρ. θ', ἐν Migne, Patr. Gr., t. 35, 1857, στήλ. 1209. Στὴν Patrologia Latina t. 23, 1865, στήλ. 748: Ἡρῶνα); «...Καὶ λύκοι βαρεῖς, ἄλλος ἄλλοθεν διαλαβόντες ἡμᾶς, τὴν Ἐκκλησίαν σπαράττουσιν. Ἱερεῖς τε κατὰ ἱερέων ἐξοπλισθέντες, καὶ δῆμοι δῆμοις ἐπιμανέντες· καὶ βασιλεὺς ἀσεβεία διδοὺς παρρησίαν, καὶ κατὰ τῆς ὀρθῆς δόξης νομοθετῶν· καὶ οἱ μῆτε ἄνδρες, μῆτε γυναῖκες παρ' αὐτῶν δυναστεύοντες. Τίς ἂν τὰ τότε κακὰ πρὸς ἄξιαν ἐκτραγυφίσει; τὰς φυγάς, τὰς δημεύσεις, τὰς ἀτιμίας, τὰς ἐπὶ τῆς ἐρημίας συνάξεις, μυριάδων ὄλων καὶ πόλεων ὑπαιθρίων ταλαιπωρουμένων, καὶ ὑετοῖς καὶ χειμῶσι πιεζομένων; τὰς ἐντεῦθεν ἐπαναστάσεις (οὐδὲ γὰρ τὴν ἐρημίαν εἶχον ἀκίνδυνον); τὰ ἔτι τούτων χαλεπώτερα, τοὺς αἰκισμοὺς, τοὺς θανάτους, τὰς θριαμβεύσεις ἐπισκόπων, φιλοσόφων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γεγρακότων; τοὺς ἐπινοοῦντας τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας, τοὺς ὑπηρετούμενους τῇ ἀσεβείᾳ δυνάστας, οἷς τοῦτο μόνον πολλακίς εἰς εὐδοκίμησιν ἤρκεσε, τὸ πικροτέρους φανῆναι τῆς τοῦ κρατοῦντος βουλήσεως;» Γιὰ τὸ πλῆθος τῶν «ἀσεβῶν αἵρέσεων» καὶ τὴν βυζαντινὴν νομοθεσίᾳ κατ' αὐτῶν καὶ τῶν αἵρετικῶν βιβλίων πρβλ. συνοπτικῶς στὴ μελέτη μου «Αἱ δημοσιονομικαὶ θεωρίαι τοῦ Γεμιστοῦ-

Πλήθωνος» στά «Πρακτικά του έκτακτου πνευματικού Συμποσίου», που συνεκλήθη από την Έταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών και διεξήχθη στη Σπάρτη-Μυστρά από 27-29 Μαΐου 1988 (Αθ. 1989, σσ. 351-353). Πλείστες όσες διατάξεις του πρώτου βιβλίου του Ίουστινιανείου Κώδικος αναφέρονται στους αίρετικούς και στις έναντίων των κυρώσεις, ήδη δὲ ἀπὸ τοῦ 326 μ.Χ. με διάταγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου (Cod. J. I,V,1) ὠρίζετο ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἐδικαιοῦντο τῶν προνομίων τὰ ὅποια εἶχε παραχωρήσει *contemplatione* στοὺς ὀρθοδόξους, ἀλλὰ συνάμα «*diversis muneribus constringi et subici*», δηλ. σὲ διάφορες «λειτουργίες» (= ἔργα) νὰ ἀναγκάζωνται καὶ ὑποβάλλωνται. Γενικῶς δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ προσέρχωνται μάρτυρες στά δικαστήρια, οὔτε νὰ κληρονομοῦν ἢ κληρονομοῦνται, νὰ συντάσσουν διαθήκες, νὰ δέχωνται δωρεές ἢ νὰ ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῶν πιστῶν («νὰ ποιῶσιν ἀθεμίτους συναγελασμούς»). Ἡ τυχὸν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία τῆς αἵρέσεως ἐδημεῦετο καὶ οἱ κληρικοί αὐτῆς ἐξωρίζοντο. Ἐὰν κάποιος ἐγένετο ἀποστάτης, δηλ. ἀπὸ χριστιανὸς Ἰουδαῖος, ἐχαρρακτηρίζετο ἱερόσυλος καὶ ἡ περιουσία του περιήρχετο στὸν *fiscum* – τὸ δημόσιο ταμεῖο (δ/μα τοῦ 357 μ.Χ.). Δὲν μετεἶχαν οἰουδήποτε ἀξιώματος ἢ «ζώνης» ἢ στρατιωτικῆς τάξεως, ἀπηγορεύετο ἡ προστασία των ὑπὸ τοῦ *defensoris* (ἐκδίκου) ἢ «πατρός πόλεως» ἢ ἡ ὑπεράσπισίς των σὲ δίκες ὑπὸ συνηγόρου. Ἐπὶ διαφωνίας γονέων γιὰ τὸ θρήσκευμα τῶν τέκνων ἡ ὀρθόδοξος πίστις προετιμᾶτο. Ἀπηγορεύοντο οἱ γάμοι μετὰ χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων (δ/μα τοῦ 388 μ.Χ.), καθὼς καὶ τὸ κάψιμο ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὁμοιωμάτων τοῦ σταυροῦ (δ/μα τοῦ 408). Οἱ ραθυμοῦντες στὴν ἐφαρμογὴ τῶν περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὀρισθέντων καὶ ἰσχυόντων ἔπρεπε νὰ καταγγέλωνται («μηνῦειν») στὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων, οἱ ὅποιοι ὠρίζετο «συμπαρατηρεῖν καὶ συνεπισκοπεῖν» μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνωτάτων ἀρχόντων τῶν πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν. Λεπτομερῆ ἀνάπτυξι συστηματικῆ ὄλων τῶν διατάξεων κατὰ τῶν ἀσεβῶν αἵρετικῶν «τῶν καινιζόντων τὴν πίστιν» («*impiorum innoventorum fidem*») μετὰ τῆς ψευδολογίας των (*mentacia*, Cod. J. I,1,6) δύναται νὰ εὑρῆ ὁ μελετητῆς στὸ «Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο» τοῦ Paul Hinschius (Bd. IV, 1880, σ. 790 κἑξ.). Γιὰ τῆς αἵρέσεις ἀπαραίτητες οἱ πηγές: τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, Κατὰ αἵρέσεων ὀγδοήκοντα, τὸ ἐπικληθὲν Πανάριος εἶτ' οὖν Κιβώτιος εἰς βιβλία τρία, ἐν Migne, Patr. Gr., t. 41 καὶ 42, 1858, στήλ. 173-1200 καὶ 12-886 ἀντιστοιχῶς. - Τιμοθέου πρεσβυτέρου, Περί τῶν προσερχομένων τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ, Migne P. Gr. t. 86, 1860, στήλ. 11-74. - Ἰ. Δαμασκηνοῦ, Περί αἵρέσεων ἐν συντομίᾳ ὅθεν ἤρξαντο καὶ πόθεν γέγοναν, ἐν Migne, Patr. Gr., t. 94, 1860, στήλ. 677-780. - Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ. Α', παράγρ. 30-41 καὶ 64-78, σσ. 75-124 καὶ 205-272.

113. Ἐπεμβάσεις σύμφωνες μετὰ τὴν ἀπόλυτη «αὐθεντι(ε)ία» –*auctoritatem*– τοῦ αὐτοκράτορος, μιὰν αὐθεντιάν που ἡ παράδοσις τὴν ἤθελε «θεϊκὴ» καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταργηθῆ. Ἡ ἀνάμνησις ἐξ ἄλλου τῆς «ἀποθεώσεως» τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων διετηρεῖτο ἰσχυρά. Ἄς θυμηθοῦμε προχείρως, ὅτι ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Δομιτιανὸς (81-96 μ.Χ.) ὄχι μόνον σὲ κείμενα δουλοπρεπῶν ἴσως ἢ πλήρως νομοταγῶν ἢ περιφώβων συγγραφέων, ὅπως π.χ. τοῦ Μαρτυαλίου, ἀλλὰ καὶ σὲ διάφορα δημόσια ἔγγραφα ὀνομάζεται «*Dominus et Deus postere*», δηλ. «Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν», ὁ δὲ Διοκλητιανὸς (284-305 μ.Χ.) σὲ εὐρεθεῖσα ἀφιερωτικὴ στήλη καλεῖται «δαίωτατος αὐτοκράτωρ, ὁ πολιούχος Ἀλεξανδρείας, ὁ σεβαστός». Ἴσως τὸν θεσμὸν αὐτὸν τῆς ἀποθεώσεως ὑπενθυμίζει τροποποιημένον, ριζικῶς ὁμως, ἡ «ἀγιοποίησης»-

ήμθεοποίησης του μεγάλου Κωνσταντίνου, του πρώτου και τελευταίου για την Όρθοδοξία έστεμμένον άγιον, ό όποιος έλαβε τούς τίλους «ισαπόστολος» και «13^{ος} άπόστολος» (Κύριλλος 349Α. - J. M. Hussey, *Le monde de Byzance*, préf. de J. Gouillard... trad. de Fr. Vaudou, Paris 1958, σ. 13). Δέν είναι άδικοιολόγητη ή άσκησι και προβολή σε πλείστα πολιτειακά και κρατικά έγγραφα τής βασιλικής αυτής «auctoritatis»-αύθεντ(ε)ίας: «nostra auctoritate» - «τῆ ἡμετέρα -βασιλικῆ- αύθεντία», «nostrae serenitatis auctoritate» - «τῆ αύθεντία τῆς ἡμετέρας γαληνότητος», «sententiae principalis auctoritas» - «ἡ τῆς βασιλικῆς γνώμης αύθεντία». Τὴν «αύθεντιάν» του αυτήν «μετεβίβαζε» εκάστοτε ό Βυζαντινός βασιλεύς σε νομομαθεῖς, στους άνωτάτους του κράτους άξιωματούχους, σε άπαντας τούς προκαθημένους τῆς Έκκλησίας, τών όποιών έδέχετο τὴν «venerandam auctoritatem» - «τὴν σεβασμιάν αύθεντιάν». Οί δύο βεβαίως αυτές «αύθεντίες» δέν είναι μεταξύ των ισότιμες, τῆς αυτοκρατορικής υπερχούσης πάντοτε ως εγκύρου και άναμφισβητήτου επιγείου υπερεξουσίας. Έμμεσην άναγνώρισιν αυτής τῆς παράξενης αυτοκρατορικής «divinae auctoritatis» - «θείας αύθεντίας» μᾶς ύποδηλώνουν σάν φυσικά παρεπόμενα όλοι οί επιθετικοί προσδιορισμοί με τὰ λατινικά επίθετα divinus-a-um και sacrus-a-um (= θεϊός, ιερός) σε κάθε τι πού εἶχε σχέση με τόν βασιλέα ἢ άπέρρεε εξ αυτού. Π.χ. ἡ potentia αυτού, ἡ δύναμις δηλ. ἡ ισχύς του, τó κράτος του, «potentia divina» - θεία-θεϊον. Divina κάθε pragmatica του αυτοκράτορος, δηλ. κάθε «τύπος» = έγγραφή άπόφρασι-διαταγή θεία-θεϊκή. Τά edicta = διατάγματα-θεσπίσματα του αυτοκράτορος Ίουστινιανού έχαρκτηρίζοντο sacra - θεία, τὰ praescripta divina = θεία δόγματα, όπως όμοίως τó sanctum venerandumque dogma - τó άγιον και προσκυνητόν δόγμα. Έπίσης τó patrimonium sacrum= θεία ἢ πατρῶα περιουσία, τῆς όποιας προϊστατο comes ως διαχειριστής. Sacrae-θείαι συνάμα αί cognitiones, δηλ. αί «διαγνώσεις» του βασιλέως. Αί «imperiales iussiones» - αί βασιλικαί κελεύσεις-προστάξεις, «speciales ἢ μή, έφερον τόν προσδιορισμόν επίσης sacrae = θείαι. Τό βασιλικόν «palatium sacrum» - ιερόν παλάτιον-ιερά άνάτορα, αί largitiones sacrae - οί θησαυροί θείοι, τó sacratissimum aerarium - τó ιερώτατον ταμεϊον. Ἡ «nostra sanctio» - «ἡ ἡμετέρα -βασιλικῆ διατύπωσης- διακήρυξις-διάταξις» (= νόμος), «sacra» ἢ «divina»-θεία. Ἡ «lex nostra sacra» - ό ἡμέτερος-βασιλικός νόμος θεϊός-ιερός, pragmatica ἢ μή. Τά «praetoria nostra sacra» - «τὰ ιερά ἡμέτερα-βασιλικά πραιτώρια». Αί «nostrae litterae sacrae» - «τὰ ἡμέτερα-βασιλικά γράμματα θεία». Σε πληθυντικό επίσης αριθμό, τὰ «privata nostra sacra», δηλ. τὰ ἡμέτερα ιδιωτικά θεία = τó ιδιωτικόν ταμεϊον του βασιλέως θεϊον, του όποιον προϊστατο comes-κόμης, λεγόμενος άλλως comes rerum privatarum. Ἡ «dispositio nostra sacra»-θεία ἢ ἡμέτερα-βασιλικῆ διατύπωσης, τὰ «ministeria divina» - αί υπό τόν βασιλέα ύπηρεσιαί-λειτουργίαι θείαι. Όλα τὰ προαναφερόμενα, λατινικά γενικώς, καθορίζονται στον Ίουστινιάνειον Κώδικα (529-534 μ.Χ.). Ἐλλά και σε πατριαρχικά κείμενα του 14ου αἰ. έχουμε: «σεπτά προστάγματα του κρατίστου και άγιου αυτοκράτορος», «θεία και βασιλικά προστάγματα», «θείαι βασιλικαί κελεύσεις τε και διαγνώσεις». Συνεχῆς επίσης σε δοτικοαφαιρετική πτώσι στα λατινικά ἢ επίκλησις του Θεοῦ: «Deo propitio» = «Θεοῦ συνευδοχοῦντος» ἢ «θεία χάριτι», «Deo praesule» = «Θεοῦ προστατεύοντος», «Deo juvante» ἢ «Deo adjuvante» = «Θεοῦ βοηθοῦν-

τος». Ἐπίσης: «Deo auctore» = «Θεοῦ ἐπικυροῦντος ἢ εὐδοκοῦντος», «Deo adnuente» = «Θεοῦ ἐπινεύοντος», «Deo placido» = «Θεοῦ στέργοντος», «Deo volente» = «Θεοῦ θέλοντος», «Deo auxiliante» = «Θεοῦ βοηθοῦντος» ἢ «Dei auxilio» = «τῆ τοῦ Θεοῦ βοηθεία», «Deo dante» = «Θεοῦ δόντος», «Deo omnipotenti» = «Θεῷ παντοδυνάμω». Σημειωθῆτω ὅτι οἱ περισσότερες ἐξ αὐτῶν ἐκφράσεις ἔχουν ἀναμφισβήτητη λατινική τῆς εἰδωλοατρικῆς περιόδου προέλευσι, τροποποιηθεῖσες μόνο κατὰ τὸν ἀριθμὸν μετὰ τὴν ἐπικράτησι τῆς μονοθεΐας, τοῦ πληθυντικῆς δηλ. μετατραπέντος σὲ ἐνικὸν ἀριθμὸν. Π.χ. τὸ «diis iuvantibus» = «μὲ τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν» ἔγινε στὴ χριστιανική περίοδο «Deo iuvante» = «Θεοῦ βοηθοῦντος». (Σχετικῆς λατινικῆς τῆς εἰδωλοατρικῆς: «placo deos» - «ἰλάσκομαι τοὺς θεοὺς», «propritus» = «ἴλεως τῶν θεῶν», «praesul» = ὁ προεστῶς τῶν Σαλλῶν ἱερέων). Ὅχι ὁμοῦς μόνον στοὺς νόμους τοῦ Κράτους ἢ ἐπίκλησις μὲ τίς παραπάνω φράσεις τῆς βοηθείας καὶ ἐπινεύσεως τῆς θεότητος, ἀλλὰ καὶ σὲ αἰγυπτιακοὺς παπύρους καὶ σὲ ἐπιφανεῖς μεταγενεστέρους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἐνδεικτικῶς: Στὸ λεξικὸ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῶν ἑλληνιστῶν γεγραμμένων αἰγυπτιακῶν παπύρων τοῦ Fr. Preisigke καταγράφονται οἱ ἐκφράσεις: «ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ», «Θεοῦ θέλοντος», «Θεοῦ βοηθοῦντος», «Θεοῦ βουλήσει» (ὁ Πολύβιος 2,8,11 «θεοῦ βουλομένου», 2ος αἰ. π.Χ.), ἀλλὰ καὶ πληθυντικῶς: «θεῶν βουλομένων», «θεῶν ἐπιτρέπόντων», «θεῶν θελόντων» καὶ «σὺν θεῷ», ἡ ὁποία καὶ στὸν Ὅμηρον (Ἰλιάς I' 49). Στὰ «Βασιλικά»: «θεία εὐδοκία», «θεία ἐκδικήσει» κλπ. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (912-959) περιφραστικῶς πῶς: «θελήσει Θεοῦ», «ἐκ θελήματος Θεοῦ», «διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας», «κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ». Ὁ γενναῖος στρατηγὸς καὶ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς (963-969): «Θεοῦ συνεργία», «Θεοῦ συμμαχία», «Θεοῦ χάριτι», «Θεοῦ βοηθεία», «χάριτι Χριστοῦ καὶ δυνάμει», «χάριτι τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», «προνοία Θεοῦ», «Θεοῦ νεύσει», «Θεοῦ ἐνισχύσει», «ἢ ἄνωθεν τοῦ Θεοῦ πρόνοια». Σὲ «Βιβλίον Τακτικῶν» Ἀνωνύμου: «συνεργία Θεοῦ», «ἔργον Θεοῦ», «τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι», «συγχωρήσει Θεοῦ», «Χριστοῦ ἀντιλήψει», «Θεοῦ συνεργοῦντος», «Θεοῦ δίδοντος». Ἀλλὰ καὶ στὸ «Στρατηγικόν» τοῦ Κεκαυμένου: «εὐδοκούντος σε τοῦ Θεοῦ», «κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ», «Θεοῦ εὐδοκοῦντος» ἢ «εὐδοκήσαντος», «Θεοῦ χάριτι», «σὺν Θεῷ», «μετὰ φόβου Θεοῦ». Λέων ὁ Διάκονος (τέλη 10ου αἰ.): «σὺν Θεῷ», «Θεοῦ συνεργοῦντος». Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ (1083-1155): «Θεοῦ θέλοντος», «νεύσει Θεοῦ», «σὺν Θεῷ», «ἄνωθεν θεία τις δύναμις», «Θεοῦ χειρῶν φιλοτίμημα». Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ἐφ' ὅσον χρησιμοποιεῖται ἢ αὐτὴ γλῶσσα, νὰ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἐκφρασι τῶν αὐτῶν συναισθημάτων καὶ ἐννοιῶν οἱ αὐτῆς ἢ παρόμοιες λέξεις καὶ ἐκφράσεις. Σὲ πατριαρχικά κείμενα τοῦ 14ου αἰ. ὑπάρχουν ἄπειρες ὁμοειδεῖς ἐκφράσεις: «σὺν Θεῷ», «εὐδοκία Θεοῦ», «εὐδοκία καὶ νεύσει Θεοῦ», «τοῦ Θεοῦ δικαιοῦσαντος», «τοῦ Θεοῦ συναιρομένου», «συγχωρήσει Θεοῦ», «τοῦ Θεοῦ μάλιστα συνελάνοντος». Ἀλλὰ καὶ σὲ ἀρχαίους συγγραφεῖς, π.χ. στὸν Πλάτωνα (Τίμαιος 44c) «πρόνοια θεῶν» καὶ (Νόμοι Ζ', 15-811c) «ἄνευ ἐπιπνοίας Θεῶν». Στὸν Εὐριπίδην (Φοῖνισσαι 637) «θεία προνοία». Στὸν Πολύβιον (X, 2, 10 καὶ 12. X, 5, 7. X, 14, 11) «θεοῦ πρόνοια», «θεία ἐπίπνοια», «ἢ ἐκ τῶν θεῶν ἐλπίς». Στὸν Στράβωνα (IG' 4, 14-630 καὶ IG' 1, 4-634) «θεία προνοία», «θεῶν βουλή», «ἐλέησον» καὶ στὸν ἱστορικὸ τοῦ τέλους τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. Νικόλαο Δαμασκηνό (Ἱστορία, Ἄδαμ. Κοραῆ, Πρόδρομος Ἑλλην. Βιβλιοθήκης, Παρισίους 1805, σ. 248) «θεῶν προνοία». Δὲν τελειώνουν ὁμοῦς αἱ ἐπαναλήψεις τῶν αὐτῶν

φράσεων, ἀποκαλυπτικῶν μιᾶς ἐδραίας ἀνά τοὺς αἰῶνας ψυχολογίας καὶ πίστεως. Τὰ ὑπόλοιπα –καὶ ὑπάρχουν πολλὰ προχριστιανικά καὶ μεταχριστιανικά– ἴσως σὲ ἄλλη μελέτη ταμειωσόμεθα. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀντικειμενικά τὰ περισσότερα συμπεράσματα καὶ εἶναι ἔωλες οἱ ἐρμηνεῖες ποὺ εἶχε δώσει ὁ Γάλλος ἐπιφανὴς ἐλευθεροτέκτων Jean-Marie Ragon στὸ ἔργο του «*Ἡ θεία λειτουργία καὶ τὰ μυστήρια αὐτῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἀρχαῖα μυστήρια*» (Paris 1842). Δὲν εἶναι ἀντιγραφή ἢ μίμησι μερικῶν κεφαλαίων ἢ τμημάτων τῆς ἀρχαίας λατρευτικῆς διαδικασίας, ἀλλὰ ἀπλή χρῆσι μεμονωμένων ἑλληνικῶν λέξεων, ἐφ' ὅσον ἡ χρησιμοποιουμένη στὴ νέα θρησκεία γλῶσσα εἶναι ἡ αὐτή. Τὰ αὐτὰ νοήματα μόνο μὲ τὶς ἴδιες λέξεις μποροῦν κυριολεκτικῶς καὶ μονολεκτικῶς νὰ ἐκφραστοῦν. Π.χ. τὸ ἀρχαῖο μονοσύλλαβο ὀρκωμοτικὸν-ἐπεικτικὸν ἐπίρρημα-μόριον «μᾶ» («μᾶ τὸν Δία» ἢ «μᾶ Δία», «μᾶ Ἀπόλλωνα» ἢ «μᾶ τὸν Ἀπόλλω», «μᾶ τὴν Ἄρτεμιν», «μᾶ τοὺς θεοὺς» κλπ. καὶ οἱ δωριεῖς Λάκωνες «μᾶ τῷ Σιῶ» = μᾶ τὸν Θεόν) δὲν εἶχε λόγῳ ὁ Χριστιανισμὸς ν' ἀπορρίψῃ καὶ διαγράψῃ. Διτηρήθη ἐν χρῆσει ὑπὸ τοῦ λαοῦ, «μᾶ τὸν θεόν», «μᾶ τὸ Θεό», ὡς εὐχαιτικὸ πάντοτε καὶ ὀρκωμοτικὸ, βεβαιωτικὸ ἢ μὴ, βάσει τῆς μονοθεϊκῆς πλέον πίστεως καὶ λατρείας. Ἐπίσης τὰ πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν τηρούμενα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων λαῶν ἔθιμα, ὅταν δὲν εὐρίσκοντο σὲ ἀντίθεσι μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν Εὐαγγελίων καὶ τὸ χριστιανικὸ δόγμα, δὲν διεγράφησαν, οὔτε κατεπολεμήθησαν. Ὁ σεβασμὸς τῶν νεκρῶν εἶναι ἱερός καὶ γιὰ τοὺς χριστιανούς. Τὰ «ἐναγίσματα», οἱ θυσίαι δηλ. στοὺς νεκρούς κατηργήθησαν, ἀλλὰ διτηρήθησαν τὰ μετὰ τὴν ταφὴν τριήμερα καὶ ἐννεάμερα, τὰ ὅποια συνήθιζον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες («καὶ τὰ τρίτα καὶ τὰ ἔννατα ἐποίησα καὶ ἄλλα περὶ τὴν ταφὴν», Ἰσαίου, Περὶ τοῦ Μενεκλέους κλήρου, *Isaei Orationes...* Lipsiae 1829, ἔκδ. Car. Tauchnitz, σ. 180). Ἡ τοιαύτη διατήρησι καὶ συνέχισι δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται καθ' οἰονδήποτε τρόπο ἀντιγραφή ἢ ἄλωσι τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῆς ειδωλολατρίας, ὅπως κάποιοι παραλόγως ἰσχυρίζονται. Δὲν πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ παραγνωρίζεται ὅτι πολλὰς θρησκευτικὰς ἐκφράσεις εἶχαν ἦδη στὰ ἑλληνικά διαμορφωθῆ ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν ἀντιστοίχων ἑβραϊκῶν τῆς μουσαϊκῆς Πεντατεύχου, ἢ ὅποια, ὡς γνωστὸν, μετεφράσθη ὅπως καὶ ἄλλα βιβλία τῆς Παλ. Διαθήκης ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο') ἑλληνιζόντων Ἑβραίων Ἑρμηνευτῶν διακόσια τουλάχιστον (τὸ 283 π.Χ. ἢ καὶ περισσότερα) ἔτη πρὸ Χριστοῦ. Ὁ γλωσσικὸς αὐτὸς θησαυρὸς, ποὺ ἦταν καθαρῶς θρησκευτικὸς, δὲν μποροῦσε ν' ἀγνοηθῆ καὶ ἐγένετο παρεπομένως ἀποδεκτὸς ὄχι ὡς κάτι ξένος, ἐφ' ὅσον ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς νέας θρησκείας, ἐθεωρεῖτο δὲ ἡ τῶν Ο' μετάφρασις ὡς «θεία» καὶ «ἐκ θείας ἐπιπνοίας ἐνεργηθεῖσα». Πολλὰ χωρία τῶν Εὐαγγελίων (Κατὰ Ματθαῖον Η' 4, ΙΘ' 4-8. Κατὰ Μάρκον Ζ' 10. Κατὰ Λουκᾶν ΙΣΤ' 29-31, Κ' 37. Κατὰ Ἰωάννην Α' 17 καὶ 46, Ε' 45-47. Πράξεις Ἀποστόλων Γ' 22 καὶ ΙΕ' 21) παραπέμπουν στὸν θεόδοτον Μωσαϊκὸν νόμον, δηλ. στὴν Παλ. Διαθήκην. Ὁ νόμος τοῦ Μωϋσέως ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ χάρις αὐτοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια ἐδόθη διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ θεοπνευστία λοιπὸν ἀμφοτέρων Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης εἶναι δεδομένη. Πρβλ. Παναγ. Ι. Μπρασιώτου (καθηγητοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ), Ἑβδομηκοντολογικά μελετήματα. Β' Γλῶσσα τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', περ. «Θεολογία», τ. Ε', 1927, σσ. 56-75, ὁ ὁποῖος ὡς συμπέρασμα, καίτοι βραχεῖα αὐτὴ ἢ «ἐπίσκεψις» τῆς γλώσσης τῶν Ο', ἐδέχθη ὅτι ἡ μετάφρασις αὐτῶν «δὲν εἶναι μνημεῖον ἑλληνικὸν τῆς ἀκραίφουδς ἑλληνικῆς κοινῆς γλώσσης, ἔστω καὶ τῆς δημῶδους, ἐφάμιλλον τῶν πατύρων κατὰ τὴν ἄξιαν, οὔτε μνημεῖον ἑλληνοῦδαϊκοῦ ιδιώματος, ἔχοντος δῆθεν ὑπόστασιν ἕξω

των όριων τής μεταφράσεως αὐτῆς», ἀλλὰ ἔχει «σημιτικὴν χροιάν, ἐν τῇ συντάξει καὶ τῷ ὕφει, ὀφειλομένην ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πρωτοτύπου, ὥστε νὰ ἐμφανίζηται ὡς βιβλίον ἑλληνοσημιτικόν». Τὸ πρόβλημα ὅμως αὐτό, δυσχερέστατον, εἶναι εὐρύτατο καὶ δὲν σχετίζεται μόνον μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἑλλην. γλώσσης καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἐπιδράσεων, σὲ ἐποχὲς μάλιστα γιὰ τὶς ὁποῖες τὰ καταλειφθέντα γραπτὰ μνημεῖα οὔτε ἐπαρκῆ ἐμφανίζονται, οὔτε εὐκόλως προσεγγίσιμα γιὰ πολλοὺς μὴ εἰδικοὺς ἐπιστήμονας, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γνωρίζουν καλῶς καὶ τὶς γλώσσες, νεκρὲς πολλὰκις, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Νὰ προστεθῇ ὅτι σὲ ἐκκλησιαστικὸ χειρόγραφο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας τοῦ 1557 σημειοῦται: «Ἡ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἀσάφεια πολλὰς ἔχει τὰς αἰτίας», πρῶτον..., δεῦτερον ὅτι «καὶ συνώνυμοι τῶν λέξεων παρ' ἑβραίοις ἄγνοιαν εἰργάσαντο τοῖς ἑρμηνευταῖς» (E.E.B.Σ., τ. Δ', 1927, σ. 144). Ἄς ἐπιστρέψωμεν. Ὑπενθυμίζω ὡς ἀπόδειξι τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπερεξουσίας τρία σχετικὰ ἀποσπάσματα ἱσαρίθμων Ἰουστινιανείων διατάξεων τοῦ 529, 530 καὶ 533 μ.Χ. (I, 14,12 καὶ I, 17, 1-2): α) «tam conditor quam interpres legum solus imperator juste existimabitur», δηλ. κατὰ λέξιν τόσο νομοθέτης ὅσο ἑρμηνευτῆς τῶν νόμων μόνος ὁ αὐτοκράτωρ «δικαιῶς ὑποληφθήσεται». β) «ex auctoritate Augusta, cui soli concessum est leges et condere et interpretari», δηλ. «ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐθεντείας, εἰς τὴν ὁποίαν μόνην συγχωρεῖται ἵνα καὶ νομοθετῇ καὶ ἐρμηνεύῃ τοὺς νόμους» καὶ γ) «auctoritas conscribendarum interpretandarumque legum», δηλ. «αὐθεντεία τοῦ συγγράφειν καὶ ἐρμηνεύειν τοὺς νόμους». Ὁ συνδυασμὸς ὄλων τῶν προαναφερθεισῶν διατάξεων ποὺ ἐφημιόζοντο ἀνὰ τοὺς αἰῶνας διεμόρφωσε τὸν κυριαρχικὸ ἀλλὰ καὶ προστατευτικὸ καὶ ὑπερασπιστικὸ ρόλο τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἐναντι τῆς Ἐκκλησίας, ἕνα ρόλο σταθερὸ ποὺ δὲν ἤσκειτο πάντοτε βάσει τῶν «κανονικῶν» τῆς Ἐκκλησίας ἐπιταγῶν, ἀλλὰ καὶ ἀθεμίτως ἀναλόγως τοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου ἐκάστης βασιλικῆς προσωπικότητος καὶ τῆς μορφώσεώς της, καὶ ἀναλόγως πολλὰκις τῶν κρατικῶν ἐκάστοτε συμφερόντων ἢ ἀδυναμιῶν, ὅπως προσδιορίζοντο προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν παραδυναστευόντων. Ὁ ρόλος ὅμως αὐτὸς ἦτο εὐρύτατος, ἐπεμβατικὸς ἀπειράκις στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἕνα ἀπὸ τὰ πρηνόμια τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ἦτο καὶ τὸ δικαίωμα του νὰ τιμᾷ μὲ «ὑψηλότερο θρόνον» κάθε ἱερωμένον, ἐφ' ὅσον διέθετε «τὸ τῆς ἀρετῆς αἰδέσιμον καὶ σεβάσιμον», σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ βασιλέως καὶ ὄχι πάντοτε κατὰ «τὴν κανονικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν θεσμοθεσίαν τε καὶ παράδοσιν», δηλ. μετὰ ἢ ἄνευ ἐλευθέρως καὶ αὐτοβούλου συνοδικῆς διαγνώσεως καὶ ἐγκρίσεως. Στὴν ἀποπνικτικὴ ἐπεμβατικὴ πολιτικὴ τῶν βυζαντινῶν βασιλέων ἐντάσσεται καὶ τὸ ἱστορικὸ γεγονός τῆς ἐξωθήσεως τῆς Ἐκκλησίας στὸ νὰ δεχθῇ, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ σωτηρίας τῆς πολιτείας, τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, τὴν οὐσιαστικὴν δηλ. ὑποταγὴν τῆς Ὁρθοδοξίας στὸν τότε Καισαροπαπισμὸν καὶ τὴν ἀπεμπόλιση βασικῶν ἱερῶν κανόνων. Εὐτυχῶς ὁ λαὸς καὶ ἡ πλειονότης τοῦ κλήρου ἀντέδρασαν σὲ ὅλες τὶς ὁμοῖες ἀπώπειρες ἐπιτυχῶς. Ἡ ἄσκησις λοιπὸν ἐπὶ αἰῶνας τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ὑπὸ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας τοῦ Βυζαντίου διεμόρφωσε καὶ ἀντίστοιχες ὁρολογίους καὶ ἐκφράσεις, οἱ ὁποῖες ἐξέφραζαν ἀκριβῶς τὴν ὅλη ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας συμπεριφορὰ τοῦ Βυζαντινοῦ βασιλέως. Ὅσο προσφωνητικὲς καὶ ἂν ἦσαν οἱ ἐκφράσεις αὐτές, ἀπτηχούσαν τὴν ἰσχύουσαν ἀπαράβατη ἀντίληψιν, τὴν ὁποία ὅλοι οἱ πιστοὶ καὶ ἅπαντες οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες εἶχαν ἀποδεχθῇ. Δίδω εὐθὺς κατωτέρω χαρακτηριστικὰς ἐκφράσεις ἀπὸ ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ κείμενα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀναγόμενα στὸν

14ον αιώνα, δηλ. σέ εποχή πού τό Βυζάντιο είχε διανύσει μιὰ πορεία μέσα στους αιώνες σημαντική και έβαινε πλέον σταθερά, μετά τή διαλυτική επέμβασι και επίθεσι τής φραγκοκρατίας και λατινοκρατίας μέ τήν οίκονομική διείσδυσι και τīs Σταυροφορίες, πρὸς τήν κατάρρευσι και τή δύσι του: α) «ἅγιος αὐθέντης και βασιλεὺς, ὁ τής ἁγίας Ἐκκλησίας φροντιστής και κηδεμὼν ἐν πᾶσι και προνοητής». β) «Ὁ κράτιστος και ἅγιος αὐτοκράτωρ, ὁ παρὰ Θεοῦ προστάτης και κραταιὸς πρόμαχος και ἐπὶ πᾶσι συνέριθος και βοηθὸς διάπυρος και φροντιστής ἀδιάλειπτος τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ». γ) «Ὁ κράτιστος και ἅγιός μου αὐτοκράτωρ, ὁ τῶν καλῶν ἀπάντων διάπυρος ἐραστής, ὁ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ και πρόμαχος και προνοητής και ζηλωτής και σπουδαστής ἀγατάπαντος». δ) «Ὁ κράτιστος και ἅγιος αὐτοκράτωρ ὁ τής ἐκκλησίας πρωταγωνιστής και πρόμαχος» ἢ «προστάτης και τῶν ὀρθῶν δογμάτων προασπιστής». ε) «Ὁ κράτιστος και ἅγιος αὐτοκράτωρ, ὁ διάπυρος πρόμαχος τής ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας και πάντα τὰ καλά τιμᾶν και ἀνυψοῦν εὐδοκῶν και βουλόμενος». στ) «...μετατεθέντα και ἀναχθέντα... εὐδοκία και ἐπικρίσει (ἢ ἐπινεύσει) τοῦ κρατίστου και ἁγίου μου αὐτοκράτορος, τοῦ διαπύρου προμάχου και σπουδαστοῦ τής ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως και εὐταξίας και τῶν θείων και εὐσεβῶν δογμάτων αὐτῆς». Ἐλλὰ οἱ ἐκφράσεις «ἐκ Θεοῦ κράτιστος» ἢ «κραταιὸς ἅγιος αὐτοκράτωρ» ἢ «ἅγιος αὐθέντης και βασιλεὺς» ἢ «θεόσεπτος και θεοτίμητος ἅγιος ἡμῶν αὐθέντης και βασιλεὺς» ἢ «θεοὶ αὐτοκράτορες και βασιλεῖς» ἦσαν συνήθεις και ἐπαναλαμβάνοντες συνεχῶς στὰ πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ 14ου αἰῶνος, ἀλλὰ και σέ παλαιότερα κείμενα, ὅπως στὰ διάφορα «Τακτικά», στὰ ἐγχειρίδια δηλ. στρατιωτικῆς τακτικῆς, ὡς π.χ. τοῦ Νικηφόρου Φωκά (Περὶ παραδρομῆς πολέμου) ἢ τοῦ Ἀωννύμου (Βιβλίον τακτικόν), ἐνθα πολλάκις αἱ φράσεις «ὁ ἅγιος ἡμῶν βασιλεὺς» - «ἡ ἁγία αὐτοῦ βασιλεία». Σώθηκε και ἔχοιμε ἕνα δεῖγμα ἀποκαλυπτικὸ τῆς κυριαρχικῆς θέσεως τὴν ὁποίαν εἶχε και τῆς δυνάμεως τὴν ὁποία διέθετε ὁ Βυζαντινὸς βασιλεὺς ὄχι μόνον ὡς ἀνωτάτη πολιτειακὴ ἀρχή, ἀλλὰ ὡς πράγματι ἀνωτάτη κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιὰ πατριαρχικὸ πιττάκι ἀπευθυνθὲν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀγνώστου ὄμως ἔτους, ἀλλὰ πιθανώτατα ὑποβληθὲν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1355-1361, δηλ. ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Καλλίστου Α΄ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη Ε΄ τὸν Παλαιολόγον: «Κράτιστε, θεόσεπτε, θεοδόξαστε, θεοπρόβλητε, θεοκυβέρνητε, θεομεγάλυντε, ἅγιε μου δέσποτα βασιλεῦ. Ὑγείαν και εὐθυμίαν ψυχῆς, τοῦ θείου σου και βασιλικοῦ σώματος ρῶσιν και εὐεξίαν, τῶν ἀνὰ χεῖρας προκειμένων κοινωφελῶν ἔργων εὐδώσιν και πᾶν ἄλλον, ὅτι ἀγαθὸν και σωτήριον, ἐπεύχεται τῇ ἁγίᾳ βασιλείᾳ ἢ μετριότης ἡμῶν ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος. Εἰδέναι βουλόμεθα τὴν ἐκ Θεοῦ ἁγίαν βασιλείαν σου, ὅτι κατὰ τὸν θεὸν και σεπτὸν ὄρισμὸν διαμνηθεῖσα ἢ μετριότης ἡμῶν παρεγένετο εἰς τὴν κρατίστην και ἁγίαν μου δέσποιναν...». Καὶ τριακόσια χρόνια ἐνωρίτερα, τὸ 1071 μ.Χ. στὸν «Λόγον νουθετητικὸν πρὸς Βασιλέα» (1, σλε΄), τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφεὺς δὲν κατονομάζεται ρητῶς, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ πρωτοσπαθαρίου και κουροπαλάτου Κατακαλῶν Κεκαυμένου, ἀρμενικῆς καταγωγῆς στρατηγοῦ, ἀναφέρεται ὅτι τότε «ἐλέγετο κοινῶς» ὅτι ἦτο «Θεὸς ἐπίγειος ποιῶν και πράττων ἅ βούλει» ὁ Βυζαντινὸς βασιλεὺς, τὸν ὁποῖον «ὁ Θεὸς ἀνεβίβασε εἰς τὴν βασιλείον ἀρχὴν και ἐποίησε τῇ αὐτοῦ χάριτι». Ἐς κλείσω ὁμως μέ ὅσα ἐνδιαφέροντα διετύπωσαν γιὰ τὴ Βασιλεία και τὴν Ἐκκλησία ἢ Σύνοδος και ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Νεῖλος τὸν Ἰούνιον τοῦ 1380, ἐξετάζοντες τὸ θέμα τῆς μητροπόλεως Κερνίτζης, πρῶν ἐπισκοπῆς τῆς μητροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν: «Βασιλεία και Ἐκκλησία τῆς ἐν ἡμῖν ἡγεμονίας τὰ κράτιστα· ἢ μὲν

γάρ (βασιλεία) τοῖς ἐκτός καὶ φαινομένοις νομοθετεῖ, ἡ δὲ (ἐκκλησία) τοῖς ἐντός καὶ νοουμένοις ἐπιστατεῖ, καὶ ἄμφω παρ' ἀλλήλων ἀντιδίδουσαι τε καὶ λαμβάνουσαι τὰ προσήκοντα μέγα τι τοῖς ἀρχομένοις καθίστανται χρεῖμα καὶ μεγάλης αὐτοῖς ὠφελείας γίνονται πρόξενοι...». Πρέπει νὰ τονίσω ἰδιαίτερος ὅτι ὁ Ἰουστινιάνειος Κώδικε εἶναι τὸ μοναδικὸ στὴν ἱστορία κωδικοποιημένο νομοθέτημα ποῦ περιλαμβάνει ἀρχε-τοὺς νόμους μὲ θρησκοφιλοσοφικὲς ἀπόψεις καὶ θέσεις. Ὑποδεικνύω ἓνα τοῦ 534 μ.Χ. (I,3,55): «Ἀνδρὶ μὲν γάρ ἐκάστῳ δρόμος εἷς ἐστὶ τοῦ βίου παρὰ τοῦ δημιουργοῦ δεδομένος, οὗ τέλος ἐστὶ πάντως ὁ θάνατος· τοῖς δὲ εὐαγέσιν οἴκοις καὶ ταῖς αὐτῶν συστάσεσιν ἀτελευτήτοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φυλαττομένοις οὐκ ἔνεστιν οὐδὲ κατὰ τὰς κτήσεις ἐπάγεσθαι τι πέρασ... (μένουσι δὲ ἄχρι παντός καὶ μέχρι γε αὐτοῦ τοῦ τῶν αἰώνων τέλους, ἕως οὗ τὸ Χριστιανῶν ὄνομα παρ' ἀνθρώποις ἐστὶ τε καὶ προσκυνεῖται». Δὲν πρέπει ὅμως ν' ἀγνοεῖται, ὅτι βάσει τῶν διατάξεων τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν ὑφίσταται περιπτώσεις συγκρίσεως τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Ἱερατείου. Ὑπάρχει διαφορὰ τεραστία μεταξὺ τῆς ἱερωσύνης καὶ τῆς βασιλείας. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (Ὁμιλία Ε' εἰς τὸ ρητὸν τοῦ προφήτου Ἡσαΐου τὸ λέγον «Ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς...» παρ. α', Migne, Patr. Gr. t. 56, 1859, στήλ. 129-131, 537), ἀναπτύσσει τὸ «πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου» καὶ συγκρίνων τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἱερεῖς, γράφει ὅτι οἱ τελευταῖοι «κἄθηνται ὑψηλότερα πολλῶν τοῦ βασιλέως», καθ' ὅσον «ὁ θρόνος τῆς ἱερωσύνης ἰδρυταὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς», καὶ οἱ μὲν βασιλεῖς «τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαχον οἰκονομεῖν», οἱ δὲ ἱερεῖς «τὰ ἐκεῖ διέπειν ἐπιτέτραπται». Οὐδεμία συνεπῶς ἐξίσωσι βασιλείας καὶ ἱερωσύνης, πολιτικῆς γενικῶς ἐξουσίας καὶ Ἐκκλησίας. Βεβαίως ἡ Ἐκκλησία διὰ τὴν «ἐξουσίαν καὶ αὐθεντίαν» τοῦ βασιλέως παρεχώρησε σὲ αὐτὸν τὸ προνόμιον νὰ ἴσταιται ὑπεράνω παντός λαϊκοῦ χριστιανοῦ, δηλ. νὰ προτάσσεται τῶν πιστῶν, καὶ μὲ τὸν Ἐθ' Κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμ. Συνόδου (680 μ.Χ.) ἐπέτρεψε στὸν βασιλέα νὰ εἰσέρχεται στὸ Ἱερό Θυσιαστήριον –στὸ Ἅγιο Βῆμα– ὅταν «προσάγη δῶρα τῷ Θεῷ», ἐνῶ δὲν ἐπέτρεπε τὴν εἴσοδο στοὺς ἄλλους πιστοὺς, τοὺς λαϊκοὺς (Γ. Ράλλη – Μιχ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν ἱερῶν καὶ θείων Κανόνων... Ἀθ., τ. Β', 1852, σ. 466 καὶ τ. ΣΤ', 1859, σσ. 123-124. - Carl-Josef Hefele, Conciliengeschichte, Bd. I-VII, 1855-1878, καὶ 2 ἀκόμη Bd. ὑπὸ Hergenreiter, καὶ Ch. J. Hefele – H. Leclercq, Histoire des Conciles d'après les documents originaux, nouvelle traduction française... par un religieux Bénédictin de l'abbaye St Michel de Farnborough, t. I-XVI, Paris 1907-1938. - P.-P. Ioannou, Discipline générale antique, II-IX s. t. I, 1: Les canons des Conciles oecumeniques, «Pontificia Commissione per la redazione del Codice di diritto canonico orientale», Fonti, fasc. IX, Roma 1962). Ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Κοτσώνη, δ.θ. τακτικοῦ καθηγητοῦ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ποιμαντικῆς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης, Ἡ θέσις τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἐν τῇ θείᾳ Λατρείᾳ, στὴν «Ἐπιστημ. Ἐπετηρίδα τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομ. Ἐπιστημῶν» τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης, τ. Η', 1960, σσ. 111-120 (καὶ σὲ ἀνάτυπο). Αὐτὸ τὸ τόσο διαφορετικὸ, ἀλλὰ καὶ σύμφυτο περιεχόμενο τῶν καθηκόντων τοῦ Ἱερατείου καὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας –καὶ τοῦ Ἱερατείου τὰ καθήκοντα ἀναφέρονται σημαντικῶς καὶ στὴν ἐπίγεια ζωὴ τῶν πιστῶν– μὲ τὴν πολλακίως ἀνάπτυξι τῶν δικαιωμάτων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν προσπάθεια, ὅταν ὑπάρχουν ἀθάρατες ἐξουσιᾶς μονοπρόσωπες ἢ πολυπρόσωπες, ὄχι μόνον σύμπτυξης καὶ περιορισμοῦ,

ἀλλὰ καὶ ἐξαφάνιση τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἐκκλησίας, καίτοι πολυπληθοῦς θρησκευτικοῦ κατὰ τοὺς πολιτικούς νόμους εἰδικοῦ σωματοῦ, τὰ μέλη τοῦ ὁποίου ὀφείλει νὰ γνωρίζη διὰ δηλώσεώς των ἡ Πολιτεία (καὶ θέσιν δηλώσεως ἐπέχει ἡ ἀναγραφή τοῦ θρησκευματος στὰ δελτία ταυτότητος) ἐπροκάλεσε καὶ προκαλεῖ προστριβές καὶ συγκρούσεις καὶ ἀποτελεῖ γενικῶς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, γιὰ τὸ ὅποιο ἔχουν γραφῆ καὶ γράφονται πλείστα ὄσα συγγράμματα. Ἡ Ὁρθόδοξη ὁμωὶς Ἐκκλησία οὐδέποτε ὑπῆρξε θεοκρατική, οὔτε θὰ ὑπάρξη, γιὰτὶ ἡ κοσμικὴ ἐξουσία δὲν ἀποτελεῖ χριστιανικὸ ἰδανικὸ καὶ στόχο. Ἐπομένως κανεὶς ἱερωμένος τῆς, Σαβναρόλας ἢ μὴ, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη τέτοιες φιλοδοξίες, γιὰτὶ τὸ χριστιανικὸ πλήρωμα οὔτε θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, οὔτε θὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ τὶς ἐκδηλώσῃ. Οἱ συκοφάντες τῆς λοιπὸν, πάσης προελεύσεως, ἄς μὴν ἐξαπατοῦν τὰ πλήθη, γιὰ νὰ μένουν ἀσύδοτοι καὶ διαιωρίζουν τὴν ἐξουσία τους. Ἀλλὰ «μὴ μακρὸν τὸν λόγον τῆς διηγῆσεως ἐφαπλώσωμεν», ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔγραφε. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ ὅλα τῆς παρούσης σημειώσεως: Codex Justinianus I,1,4. I,1,7-8. I,2,8. I,2,10-11. I,2,24. I,3,25. I,3,30. I,3,35. I,3,38. I,3,42-43. I,3,55. I,4,34. I,5,12. I,5,15-16. I,5,18. I,5,20. I,5,22. I,9,17. I,11,8. I,11,10. I,12,6. I,14,8. I,14,11. I,15,1-2. I,17,1. I,17,12. I,27,1-2. I,27,7. I,27,10. I,27,13. I,27,18. I,27,46. I,33,5. I,34,1. I,40,10. XII, 25 (26), 1-2. Novella 28 προοίμ. - «Βασιλικά» I, Α' ἠ' καὶ VI, IB' α' καὶ ε' (Heimbach, t. I, σ. 11, 192, 194). - Gaii Suetonii Tranquilli, Vitae XII Caesarum, Domitianus 13 (εν Opera omnia, tradotte ed illustrate, Venetiis 1844, Biblioteca degli Scrittori Latini, vol. XIV). - Fr. Preisigke, Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden... I. Band... Berlin 1925, στήλ. 671-2. - J. Hengstl – G. Häge – H. Kühnert, Griechische Papyri aus Ägypten, München 1978, σ. 293, 380. - Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν (De administrando imperio), CSHB, recognovit Imm. Bekkerus, vol. III, Bonnae 1840, σ. 102, 198, 214, 215, 241, 261, 266, 267. - Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Περὶ τῶν Ὁ' Ἐρμηνευτῶν τῆς παλαιᾶς θείας Γραφῆς βιβλία τέσσαρα, Ἀθ. 1844-1849. - Amédée Gasquet, De l'Autorité imperiale en matière religieuse à Byzance, Paris 1879 (thèse). - Cecaumeni Strategicon et Incerti scriptoris De officiis regis libellus, ediderunt B. Wassiliewsky – V. Jernstedt, Petropoli 1896, σ. 4, 10, 12, 15, 16, 22, 35, 36, 57, 65, 70, 75, 79, 93 (ἐπανέκδ. φωτοτυπ. Amsterdam 1965 ὑπὸ Ad. M. Hakkert. Πρβλ. καὶ ἐκδόσεις τοῦ G. Litavrin, Μόσχα 1972, καὶ τῆς Charlotte Wrinch-Rouèche, Series Washingtonensis 18 τοῦ Corpus Fontium Historiae Byzantinae). - Νικηφόρου Φωκά, Περὶ παραδρομῆς πολέμου, ἔκδ. Gilbert Dagron – Haralambie Mihăescu, Le traité sur la guérilla (De velitatione) de l'empereur Nicéphore Phocas (963-969), Paris, CNRS, 1986, θ' 10-14, ι' 17, ια' 3, ιδ' 11 καὶ 13, ιστ' 8, ις' 2, 7, 10 καὶ 12-13, ιθ' 2, κα' 2, κβ' 4, κγ' 1, κδ' 7-8, κε' 3, σσ. 61-63, 71, 75, 87, 95, 97, 99, 101, 109, 119, 123, 125, 131, 133, 135.- Λέοντος Διακόνου, Ἱστορία Γ' β', Δ' ε', CSHB, recensione Car. B. Hase, Bonnae 1828, σ. 38, 42 (α' ἔκδ. Paris 1819). - Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς ἔκδ. J. Schopen, Bonnae 1839, Α' II, 5. Α' VI, 9, Α' XII, 3. Β' II, 3. Β' IV, 5. Γ' X, 7, ἔκδ. Migne, Patr. Gr., t. 131, 1864 καὶ ἔκδ. «Πατρῶν», Ἀθ. 1938-1939, α/α 26, 47.- Aug. Boeckh, Corpus Inscriptionum Graecarum, Berolini 1828-1877 (ἐν συννεργασίᾳ μετὰ τῶν Joh. Franz-Φρασικλέους – E. Curtius – A. Kirchhoff – H. Roehl), vol. I-IV, No 4681. - Itinéraire Paris à Jérusalem par Chateaubriand, nouvelle

édition... Paris Librairie Garnier Frères, άν. έτ. σ. 460. - Fr. Miklosich - Ios. Müller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, Tomus prior, Vindobonae 1860, σσ. 2, 3, 4, 24, 89-92, 94, 95, 97, 129, 130, 139, 153, 157, 159, 161, 162, 164, 165, 174-177, 181, 279, 295, 298, 338, 341, 347, 359, 426, 427, 430, 431, 432, 435, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 460, 464, 469, 476, 491, 526, 527, 568, 569 κλπ. και Tomus posterior 1862, σσ. 2, 9, 10, 11, 17, 23, 25 κέξ. 63, 109, κέξ. - V. Crumel: α) Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople, I: Les Actes des patriarches, fasc. 1: Les Regestes de 381 à 715, Paris 1932 (έπανέκδ. 1972). β) Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople, I: Les Actes des patriarches, fasc. 2 et 3: Les Regestes de 715 à 1206, 2e éd. revue et corrigée par J. Darrouzès, Paris 1989. - J. Darrouzès, Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople. V. Les regestes de 1310 à 1376 et VI. Les regestes de 1377 à 1410, Paris 1977-1979. - Herbert Hunger - Otto Kresten, Das Register des Patriarchats von Konstantinopel. 1. und 2. Teil, Edition und Übersetzung der Urkunden aus der Jahren 1315-1331 und 1337-1350, Wien 1981 και 1995. - Βασ. Στεφανίδου, 'Ο Μ. Κωνσταντίνος και ή λατρεία τών αυτοκρατόρων, ΕΕΒΣ τ. Η', 1931, σσ. 214-226. - G.T. Dennis, Three byzantine military treatises, Dumbarton Oaks, Washington D. C. 1985, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, vol. XXV, σσ. 146, 148, 154, 156, 160, 172, 180, 186, 190, 194, 196, 198, 202, 204, 206, 208, 210, 214, 216, 224, 228, 236, 238, 252, 264, 266, 276, 278, 280, 282, 294, 296, 298, 306, 312, 320, 322.- D.M. Nicol, Church and Society in the Last Centuries of Byzantium, Cambridge 1979.

114. Πολλάκις ύπήρχε διαφωνία, φανερή ή λανθάνουσα, μεταξύ τού αυτοκρατορικού ζεύγους ώς πρός τά θρησκευτικά θέματα, τά όποία δέν άντεμετωπίζοντο πάντοτε αυτά καθ' έαυτά, αλλά σέ συνάρτησι μέ τούς άντιτιθεμένους ή ευνουμένους έκκλησιαστικούς ήγήτορες, οί όποιοι ένίοτε μέ τήν συμπεριφορά των και τις επιδιώξεις των προκαλοΰσαν άναστατώσεις. Παράδειγμα ή μεταξύ 'Ιουστινιανού και Θεοδώρας έμφανισθείσα διαφωνία, όταν ύποστηρίξουσα ή αυτοκράτειρα κρυφίως τόν μονοφυσισμόν έβοήθησε νά μετατεθί από τήν επισκοπή Τραπεζούντος και νά εκλεγή στόν πατριαρχικό θρόνο Κων/πόλεως ό ευνουμένός της μονοφυσίτης 'Ανθιμος (535-536). Πρβλ. Μανουήλ Γεδεών, Πατριαρχικοί Πίνακες, Κων/πόλει 1885-1890 (κατά τεύχη) σσ. 144-145 (και έπανέκδ. έπιμ. Ν.Α. Φοροπούλου υπό τού «Συλλόγου 'Ωφελίμων Βιβλίων», 'Αθ. 1996).

115. Πλήρη άποδεικτικότητα έχει τó παρωνύμιο «'Αμφαλλάξ», πού είχαν προσάψει στόν Πατριάρχη 'Αλεξανδρείας Θεόφιλον Α' (385-412) χαρακτηρίζοντες τή συχνότητα μεταβολής των θρησκευτικών πεποιθήσεων του κατά τήν έποχήν εκείνην πού εκυριαρχείτο από τις αίρέσεις και τις άντιδικίες, δεδομένου ότι ό Θεόφιλος, φιλόδοξος, τυραννικός, βίαιος, μοχθηρός, δύστροπος και παλιμβουλος -μέ αυτά τά έπίθετα τόν έστόλισαν οί σύγχρονοί του- έστράφη άθθαιρετών κατά των έν Αίγύπτω μοναχών, κατά των 'Ωριγενιστών και τού Ι. Χρυσοστόμου. Πρβλ. Παλλαδίου 'Ελενοπόλεως, Διάλογος ιστορικός, έν Migne, Patr. Gr., t. 47, στήλ. 21, και εκδ. Lutetiae Parisiorum 1680, graece et latine, cura et studio Emerici Bigotii. - Σωκράτους 'Εκκλ. 'Ιστορ. βιβλ. ΣΤ' ζ-ιζ', στήλ. 684-716. - 'Ερμείου 'Εκκλ. 'Ιστορ. βιβλ. Η' β' και ια' -ιθ', στήλ. 1513 κέξ. - Νικηφόρου Ξανθ. 'Εκκλ. 'Ιστορ. βιβλ. ΙΓ' ι', t. 146, στήλ. 964 κέξ.

116. Συκοφαντικές κατηγορίες διεδίδοντο, ότι ἦσαν δῆθεν «ἡλιολάτραι», «ὄνοκέφαλοι», ὁ Θεός των ἦτο «Ὀνοκοίτης», ἠσχολοῦντο μέ «Θυστεία δεῖπνα» καί «Οἰδιποδείους μίξεις» κ.ά. Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ. Α', σσ. 119-124, 152. - Γ. Μιστριώτου, Ἑλλην. Γραμματολογία τ. Β', Ἀθ. 1897, σσ. 701-2. - Δημ. Σ. Μπαλάνου, Μεγάλοι Μορφαί τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, Ἀθ. 1942, σσ. 21-22. Τίς κατηγορίες αὐτές, «ἐπιφημιζόμενα ἐγκλήματα» καί ὄχι πραγματικά, περί βρώσεως ἀνθρωπίνων σαρκῶν καί ἀθεμιτουργιῶν ἀντέκρουσε ἤδη ἀπό τοῦ 2ου αἰῶνος μ.Χ. ὁ ἀπολογητής τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἀθηναῖος χριστιανὸς φιλόσοφος Ἀθηναγόρας μέ τὸ ἔργο του «Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν», τὸ ὁποῖο ἐπεδόθη στὸν Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Μάρκον Αὐρηλίον, πιθανῶς τὸ 177 μ.Χ. (Migne, Patr. Gr., τ. 6, 1857, στήλ. 889-972. Πρβλ. καί Athenagorae Atheniensis, philosophi Christiani, Opera, ad calcem S. Justini Martyri, Lutetiae Parisiorum 1615, in fo).

117. Σὲ διάταγμα τοῦ 423 μ.Χ. (Cod. J. I,11,6), δηλ. σὲ κρατικὸ νομοθέτημα ποῦ ἴσχυε ἔκτοτε ἐπὶ αἰῶνας, ἡ σχετικὴ φράσι, ἡ ὁποία ἀποδεικνύει ὅτι εἶχε διαπιστωθῆ τὸ φαινόμενο, «vel vere sunt vel esse dicuntur», δηλ. εἴτε ἀληθῶς εἶναι εἴτε ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι χριστιανοί. Ὁ Ἡ' Κανὼν τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου περιλαμβάνει τὴν φράσιν «οἱ προσποιούμενοι χριστιανίζειν» (Migne, Patr. Gr., τ. 137, 1865, στήλ. 913, πρβλ. Collectio regia maxima Conciliorum, seu Acta Conciliorum... graece et latine, studio Ioannis Harduini, Parisiis 1715, ex typographia regia, in fo. - Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα... Κανόνων, Ἀθ. τ. Α' -ΣΤ', 1852-1859. - Fr. Lauchert, Die Kanones der Wichtigsten Altkirchlichen Concilien nebst den Apostolischen Kanones, Freiburg i.B. und Leipzig 1896. - E. Schwartz, Acta Conciliorum Oecumenicorum, I-IV, Berlin und Leipzig 1924-1940). Ἡ τελευταία αὐτὴ κατηγορία θεωρουμένων «πιστῶν» δὲν εἶναι λογικὸ γιὰ κάθε «ἔμφρονα κριτὴν», χρησιμοποιοῦν τὴν Πλατωνεῖα αὐτὴ ἔκφρασι (Νόμων βιβλ. Β', κεφ. XI, 669A-B), νὰ ἀνήκῃ καί ὑπάγεται στὴν «κοινὴ γνώμη τῆς καθόλου Ἐκκλησίας» (Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Ἱστορία, βιβλ. ΣΤ', παράγρ. ΙΖ', σ. 614), οὔτε δικαιοῦνται αὐτῆς τῆς κατηγορίας οἱ «πιστοί», ποῦ δὲν μετέχουν στὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἀπατιοῦν νὰ ὑπολογίζεται ἡ ὁποιαδήποτε γνώμη των γιὰ ἐκκλησι. θέματα καί προβλήματα.

118. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Γ', 1892, σ. 428 (ἐπανέκδ. 1998).

119. Βαφείδου Ἐκκλ. Ἱστορ. Α', σσ. 180-186. - Louis Sebastien le Nain de Tillemont, Mémoires pour servir de guide dans les premiers six siècles de l'histoire ecclésiastique, Paris 1693, τ. I-XIV, καί ἔκδ. 1701 (μέ λίγο παραλασσόμενο τίτλο). Ὁ μακαρίτης καθηγητὴς γλωσσολόγος, ἱστορικὸς ἐπίσης τοῦ Βυζαντίου καί Ἀκαδημαϊκὸς Κων. Ἄμαντος ἔγραψε ὅτι «ὁ Χριστιανισμὸς κατεδίωξε λυσσωδῶς τὸν ἐθνισμόν ἢ μᾶλλον τὸν Ἑλληνισμόν» («Τοπωνυμικὰ σύμμεικτα», περ. «Ἀθηνᾶ» τ. ΚΒ', 1910, σ. 190), ἀλλὰ δὲν διευκρίνησε, ὡς ὄφειλε, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐπολέμησε ἀμφοτέρους, ἐθνισμό καί ἑλληνισμό, ὡς εἰδωλολατρικὲς θρησκείες καί τρόπους γενικῶς ζωῆς καί ὄχι σὰν σύνολο πολιτισμῶν. Εἶναι γνωστό, ὅτι ὅλος ὁ ἀρχαῖος βίος, καί κατὰ τὴν ὑστέρᾳ περίοδο, ἐκυριαρχεῖτο ὑπὸ τῆς «ἀρρενομανίας», ἡ ὁποία ἐλέγετο καί «παιδομανία», «ἀρρενοκοιτία», «ἀρρενομξία», «ἀρρενοφθορία», «ἀρρενοβασία», «παιδερραστία» καί «τὰ παιδικά». Οἱ τοιαῦτα ἀπεργαζόμενοι μέ τὴν ἀλλόκοτη αὐτὴ καί γελοία, λυσσωδῆ καί μαρῆ διαστροφή καί ἀσχημοσύνη δὲν ἀνήκαν μόνο στοὺς ἀγέλαιους, ἀλλὰ καί στοὺς σοφοὺς καί σεβαστοὺς πολίτας τῆς πολυθεϊκῆς κοι-

ωνίας, μιᾶς κοινωνίας ἢ ὅποια ἐμμείτο τοὺς ἔρωτες τῶν θεῶν τῆς. Ἡ τακτικὴ γνωστή: ἡ βία, ἡ ἔξαγορά ἢ πειθῶ, καὶ μάλιστα πειθῶ τῶν δασκάλων πρὸς τοὺς νεαροὺς καὶ ὠραίους μαθητὰς των, καὶ παραπλάνησι καὶ ἀποπλάνησί των, ὥστε νὰ τοὺς ἐρωτεύωνται ὑπὸ πνευματικοῦ-φιλοσοφικοῦ ἀρχικῶς ἔρωτος (ἂν μπορεῖ νὰ γίνη δεκτὸς ὡς ἐρμηνεία τοῦ πλατωνικοῦ ὄρου «παιδεραστήσας μετὰ φιλοσοφίας») καὶ παρακολουθητικῶς ὑπὸ σαρκικοῦ. Γιὰ τὸν ἐκβιασθέντα «παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια» ὁ Πλάτων ἐπρότεινε τὴν ἐκτέλεσι-δολοφονία τοῦ δράστου ὑπὸ τοῦ «ὑβρισθέντος» παιδὸς ἢ ὑπὸ τοῦ πατρός του ἢ τῶν ἀδελφῶν του «νηποιν(ε)ῖ» (ἀτιμωρητί). Ἄλλὰ καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία τὴν καταγγελλομένην καὶ ἀποδεικνυομένην παρὰ φύσιν κατόπιν βίας αἰσχρότητα ἐτιμῶρει μὲ τὴν στέρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου ὡς ἀτόμου, ὅπως συνέβη μὲ τὸν Ἀθηναῖον Γρύττον, στερηθέντα τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου μετὰ καταγγελίαν τοῦ δημαγωγοῦ Κλέωνος, ἢ μὲ τὸν Ἀθηναῖον πολιτικὸν Τίμαρχον, εἰσαχθέντα εἰς δίκην ὑπὸ τοῦ ρήτορος Αἰσχίνου τοῦ σωκρατικοῦ καὶ καταδικασθέντα στὴν αὐτὴ στέρησι ὡς ἄσωτος καὶ διεφθαρμένος. Ὑπῆρχον ὁμως καὶ «ἀντερασταί» διεκδικοῦντες τὸ αὐτὸ εὐεიდὲς μειράκιον καὶ μὴ ἐπιτυγχάνοντες ἀνεπισήμως κατέφευγον στὰ δικαστήρια, ὅπως καὶ ἄλλοι συγκρουόμενοι δι' ὠραία μειράκια, καίτοι ταῦτα, ὡς ὁ Πλαταϊκὸς Θεόδοτος, εἶχαν ἐπιλέξει τὸν ἔραστήν των, ἀλλὰ ὁ ἕτερος περιπαθὴς καὶ ἀποκρουσθεὶς, ὡς ὁ Σίμων, ἐπέδωκε τὴν βιαιάν ἀπόσπασίν του. Ὁ ἄσωτος κατὰ τὴν νεότητά του Θεμιστοκλῆς, τὸν ὅποιο ὁ πατὴρ του Νεοκλῆς εἶχε γι' αὐτὸ ἀποκηρύξει, καὶ ὁ δίκαιος Ἀρστείδης δὲν κατέφυγαν στὰ δικαστήρια γιὰ νὰ διεκδικήσῃ ἑκάτερος κάποιο ὠραῖο μειράκιον, τὸν Κεῖον Σησίλειον ἢ Σησίλειον, πού εἶχαν ἀμφότεροι ἀγαπήσει, αὐτὴ ὁμως ἢ κοινῇ διεκδίκησι καὶ ἀντιπαράθεσι τοὺς συνώδευσε σὲ ὅλη τὴ μετέπειτα πολιτικὴ σταδιοδρομία των. Ἡ μεγαλύτερα ὁμως αἰσχρότης ὁ ἔξαναγκασμὸς τῶν νεαρῶν δούλων στὴν παρὰ φύσιν ἀσέλγεια ὑπὸ τῶν «δεσποτῶν» αὐτῶν (ὅπως ὑπέστη ὁ μετέπειτα ἐπικὸς ποιητὴς Χοιρίλος) ἢ διαφόρων ἐλευθέρων νεαρῶν πολιτῶν ὑπὸ τυράννων (ὑπὸ τοῦ Περιάνδρου, Πολυκράτους, Ἰππίου, Δημητρίου τοῦ πολιορκητοῦ) ἢ ὑπὸ βασιλέων (ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ταγοῦ τῶν Θεσσαλῶν, Ἀρχελαίου, Φιλίππου Γ', Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτωρος, Ἀντιόχου τοῦ Σωτήρος, Ἀγαθοκλέους). Ἄλλοι ἐκ τῶν «προαχθέντων» κατὰ τὴν νεότητα «κιναιδίζειν» ἐγκατέλειπον τὰ νεανικά παραστρατήματα —συναινετικά ἐν γνώσει τῶν γονέων καὶ τῆς πολιτείας (ὅπως ὁ Πεισίστρατος, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Σωκράτης, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Δημοσθένης, κιναιδὸς στὴ νεότητά του, ὁ Φίλιππος τοῦ Ἀμύντα, Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς κ.ἄ.), ἄλλοι ὁμως παρέμενον καὶ ἐνέμενον σὲ ὅλη τὴ ζωὴ των διάγοντες βίον «δεινὸν καὶ αἰσχρὸν καὶ ἄθλιον» ὡς «κίναιδοι», «θηλυδρία», «στρουθοί», «σφιγκται», «δωσίπυγοι», «γυναικιζόμενοι ἄνδρες», «εὐρύπρωκτοι» καὶ «χαυνόπρωκτοι», «σοδομίται», «πεῶλαι», φέροντες καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπίθετα, πού καταγράφει στὸ «Ὀνομαστικὸ» τοῦ ὁ Julius Pollux (Ἰούλιος Πολυδεύκης). Ὁ Στράβων μάλιστα ἀναφέρει, ὅτι οἱ κίναιδοι καὶ οἱ ἑταῖρες τῆς Ἑλλάδος ἐχρησιμοποιοῦν ξεχωριστὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, δική τους διάλεκτο. Καταγραφὴν μιᾶς τοιαύτης πρώτος ἐπεχείρησε ὁ ἐκ Μαγνησίας πύκτης Κλεόμαχος, ὁ ὅποιος ἔτυχε νὰ ἐρωτευθῆ κάποιον κίναιδον καὶ μίαν παιδίσκην πού εἶχε μαζί του καὶ ἔτρεφε ὁ κίναιδος. Ἀνεπτύχθη καὶ ἴδιον εἶδος σκωπτικῆς καὶ βωμολόχου ποιήσεως, πρώτος δὲ «κιναιδολογεῖν», ἄρχισε δηλ. νὰ γράφῃ ἐπιτυχῶς τέτοια ποιήματα, λεγόμενα καὶ «φλύακες», ἥτο ὁ κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ζήσας Σωτάδης ὁ Κρής, ἀκολούθως ὁ Αἰτωλὸς Ἀλέξανδρος. Καὶ ἄλλοι ὁμως πλείστοι «ἐκαλλιέργησαν» τὴν κιναιδολογικὴν ποιήσιν μὲ περιγραφὰς καὶ

ἐξάρσεις τῆς παιδευτικῆς καὶ τῶν κιναιδικῶν πράξεων, ὅπως ὁ Μιλήσιος ποιητὴς Πύρρος, ὁ κωμικὸς Δίφιλος, ὁ ὁμότεχνός του Ἀντιφάνης. Ὁ Σόλων (639-559 π.Χ.) εὐπαθὴς ὡς πρὸς τοὺς ὠραίους νεανίας καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιστέκεται θαρραλέως στὸν ἔρωτα γιὰ παιδιά, λέγεται ὅτι «ἐρωτικῶς ἠσπάζετο» τὸν ὠραῖον Πεισίστρατον (605-527 π.Χ.), μετέπειτα τύραννον τῆς πατρίδος των, ἂν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἀποδέχεται τὴν πληροφορίαν αὐτὴν μὲ τὸν ἐξωπραγματικὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι δὲν ὑπῆρξε ἀντιστοιχία στὶς ἡλικίες τῶν δύο αὐτῶν δευτέρων ἐξαδέλφων. Ὁ Σόλων ἀπηγόρευσε μὲ νόμο στοὺς δούλους ἀφ' ἑνός νὰ ἀλείφονται μὲ ἔλαιο στεγνοί, δηλ. χωρὶς νὰ λουσοῦν, ὅπως οἱ παλαισταί, καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ «παιδευοῦν», ὡσάν νὰ κατέτασσε τὴν πρᾶξι αὐτὴ στὴν κατηγορίαν τῶν καλῶν καὶ σεμνῶν ἀσχολιῶν, προκαλῶν κατὰ τινὰ τρόπον σὲ αὐτὴ τὴν ἀσχολίαν τοὺς «ἀξίους», δηλ. τοὺς ἐλευθέρους πολίτας, καὶ ἀποκλείων τοὺς «ἀναξίους», δηλ. τοὺς δούλους. Εὐρισκόμεθα λοιπὸν πρὸ μιᾶς τεραστίας ἀντιφάσεως: Ὁ σοφὸς νομοθέτης καὶ πρῶτος χρονικῶς Ἀθηναῖος ποιητὴς προβάλλεται μὲ τέτοιες ἀδυναμίες ὡς ἕνας κοινότατος καὶ ἄνευ θελήσεως ἄνθρωπος. Ἡ ἐξάρτησις ἀπὸ τῶν «παιδικῶν» ὠδήγησε τοὺς «ἐρωμένους» νεαροὺς καὶ «ἐρραστὰς» σὲ συνωμοσίαν κατὰ τυράννων καὶ κατάλυσιν τῆς τυραννίας, ὅταν ἐκινδύνευε ἡ σχέση τους. Ἡ παλαιότερα τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, οἱ ὅποιοι ἐφρόνευσαν τὸν ἀδελφὸν τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Ἰππίου Πεισιστρατιδῆν Ἰππάρχον. Λέγεται ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀφορμὴ δὲν ἦτο ἡ προσβολὴ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τῆς οἰκογενείας του, ἀλλὰ ἡ ἐρωτικὴ ἐπιθυμία τοῦ Ἰππάρχου γιὰ τὸν Ἀρμόδιον, ἐρωτικὸν σύντροφον τοῦ Ἀριστογείτονος, ὁ ὁποῖος κατελήφθη ἀπὸ «ἐρωτικὴ λύπη» φοβηθεὶς ὅτι θὰ ἐστερεῖτο τοῦ ἀγαπημένου του Ἀρμοδίου, ποὺ θὰ ἐξαναγκάζετο νὰ γίνῃ ἐρωμένος τοῦ παντοδύναμου Ἰππάρχου. Γνωστὴ ἐπίσης ἡ ὀργανωθείσα τελικῶς συνωμοσίαν κατὰ τοῦ τυράννου τῆς Ἀμβρακίας Περιάνδρου, ὁ ὁποῖος ἀστειεύθηκε σὲ συμπόσιον καὶ ἐθεωρήθη προσβολὴ σὲ βάρος ἑνὸς συμπτώτου του, ποὺ ἦτο καὶ «παιδικά» του. Γνωστὴ καὶ ἡ ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Φαλάριδος, τυράννου τοῦ Ἀκράγαντος, ὑπὸ τῶν Χαρίτωνος καὶ Μελανίππου, ἐρωτικοῦ διδύμου. Ὁ Ἀριστοτέλης, ἐνῶ δέχεται ὅτι «θεία δύναμις συνέχει τὸ πᾶν» καὶ διδάσκει «οὐδὲν τῶν παρὰ φύσιν καλόν», συνάμα ὅτι ἡ πολιτεία πρέπει νὰ ἐμποδίσῃ «πᾶσαν ὕβριν τῆς εἰς τὴν ἡλικίαν», δηλ. τίς ἀισχρὲς πράξεις ἐναντίον τῶν νέων, προσθέτει εὐθύς ἀμέσως ὅτι ὁ κυβερνήτης πρέπει νὰ φαίνεται ὅτι διαπράττει «τάς πρὸς τὴν ἡλικίαν ὁμιλίας δι' ἐρωτικὰς αἰτίας», δηλ. νὰ δίνῃ τὴν ἐντύπωσιν, ὑποκρινόμενος προφανῶς, ὅτι ἡ ἀγάπη τὸν παρακινεῖ γιὰ τίς ἐρωτικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς νέους. Ἔτσι δικαιολογεῖ τὸ δικό του πάθος πρὸς τὸν Ἀταρνέα Ἑρμείαν, τὸν ἐποποιὸν Αἰσχρίωνα, τὸν Ἀβυδηνὸν Παλαίφατον. Ἐνα ἐπίσης πλῆθος μελετῶν εἶχε συγγράψῃ ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὰ ἐρωτικά, ἀπόδειξις εὐγλωττῆ τῆς ἀδυναμίας του αὐτῆς: α) Ἐρωτικὸς Α', β) περὶ Ἡδονῆς Α', γ) Θέσεις ἐρωτικαὶ (σὲ 4 βιβλία), δ) Ἐρωτικὰ ΣΤ'. Ἐρωτικὰ βιβλία καὶ ἐρωτ. ἐπιστολῶν εἶχαν ἐπίσης γράψῃ ὁ Μίμνερος, ὁ ρήτωρ Λυσίας, ὁ ὁποῖος ἐκ τῶν ἔξι ἐπιστολῶν οἱ πέντε ἀπευθύνονται πρὸς μειράκια, ὁ Ἀθηναῖος σοφιστὴς Ἀλήσερος (ιδ' βιβλία). Ἄς ἀναφέρωμεν μερικoὺς παιδευτὰς: «Παιδοκόρακες» ἢ «παιδοπίται» ἦσαν οἱ φιλόσοφοι Παρμενίδης, Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὁ ὁποῖος «οὐδέποτε γυναικὶ ἐχρήσατο, παιδικοῖς δ' αἰεὶ», ὁ κυνικὸς Κρήσκιος. Ἐξ Ἰσου «παιδοφιλοῖ», «φιλομειράκης» καὶ «παιδοβόροι» οἱ: Ἡρόδοτος, Κριτίας, Θεόφραστος, Ἰσαῖος, Φειδίας, ὁ ζωγράφος Νικίας, ὁ πλούσιος πολιτικὸς Καλλιμαχῆς, οἱ πάσης φύσεως καὶ ἀποχρώσεως καὶ δυνάμεως ποιηταὶ Ἴβυκος, Ἡσίοδος, Ἀλκαῖος,

Πίνδαρος, Ἀνακρέων, Σοφοκλῆς, Εὐμόλπος, Κρατῖνος, Στησίχορος (πού εἶχε γράψει «παιδείους ὕμνους», δηλ. ἐρωτικά τραγούδια γιὰ παιδιά). Ἐπίσης ὁ νικητὴς τῶν Πλαταιῶν Πανσανίας, ὁ Ἐπαμεινώνδας, Ἀγησίλαος, ὁ Θεσσαλὸς Μένων, ὁ Ἀρχίδαμος τοῦ Ἀγησίλαου. Οἱ βασιλεῖς Ἀγαθοκλῆς, Προυσίας, Ἀρχέλαος, Ἀντίοχος ὁ Σωτήρ, κ.ἄ. Ὁ Κορίνθιος Φιλόλαος, πού ἐγινε νομοθέτης τῶν Θηβαίων, ἦτο ἐπίσης ἐραστής τοῦ Ὀλυμπιονίκου Διοκλέους, ὁ ὁποῖος ἔφυγε μαζί του ἀπὸ τὴν Κόρινθον, γιὰ ν' ἀναποφύγη τὸν πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἔρωτα τῆς ἰδίας μητρὸς του Ἀλκυόνης, μισήσας καὶ τὴ μητέρα του καὶ τὴν Κόρινθον. Κατέφυγαν ἴσως στὰς Θήβας, ἐπειδὴ οἱ Θηβαῖοι ἐλέγето «τὸ τῶν ὠραίων ἐρᾶν», μμιούμενοι τὸν παλαιὸν βασιλεῖα των Λαίτων, ὁ ὁποῖος «πρῶτος ἐρασθῆναι γενναίων παιδικῶν» ἀρπάξας τὸν υἱὸν τοῦ Πέλοπος Χρύσιππον. Τὰ πρωτεῖα ὅμως τοῦ Λαίτου ἀμφισβητοῦνται. Ἄλλοι δέχονται ὅτι πρῶτος ὑπῆρξε ὁ Θραξ Θάμυρις, ὁ προομηρικὸς ἐποποιός, ἐραστής τοῦ παιδὸς Ὑμεναίου, καὶ ἄλλοι ὁ υἱὸς τοῦ Ραδαμάνθυος Τάλων ὁ Κρής. Πρῶτος ὅμως πραγματι, μὴ ἀμφισβητούμενος, ὁ Κρονίδης «πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε» Ζεὺς, πού ξελογιόστηκε ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ θνητοῦ Γανημύδου καὶ τὸν ἄρπαξε μεταμορφωθείς σὲ ἀετὸ στὸ ὄρος Ἴδα τῆς Φρυγίας, ὅπου ἔβροσκε ξέγνοιastos τὰ πρόβατα, τὸν μετέφερε στὸν Ὀλυμπον καὶ τὸν ἔκανε ἀθάνατον οἶνοχόον τῶν θεῶν. Ὁ Μεγαρεὺς Θέογνις, γνωστός ἀπὸ τίς «Παράινεσις» του, στίς ὁποῖες «παρέσπειρε» πολλοὺς παιδικοὺς ἔρωτες, ἐλέγето ὅτι εἶχε ἐρωμένον αὐτοῦ τὸν Κύρνον, ἐνῶ ὁ (ψευδο)Φωκυλίδης στὸν α' στίχον τοῦ μακροῦ ἐκ 217 στίχων «Νουθετικοῦ ποιήματός» του παροτρύνει «Μῆτε γαμοκλοπέειν, μήτ' ἄρσενα Κύπριν ὀρίνειν», δηλ. νὰ μὴ γινώμεθα μοιχοὶ καὶ νὰ μὴ διεγείρωμεν ἀρσενικὴν Ἀφροδίτην, νὰ μὴν ἐπιδιώκωμεν (οἱ ἄντρες) τὸν ἔρωτα μὲ ἄρσενας. Δὲν ἔχομεν σκοπὸν νὰ ἐκθέσωμεν ἐδῶ ὀλόκληρη τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας παιδευραστίας. Ὑπάρχουν πολλοὶ μελέται εἰδικαὶ ἢ γιὰ τὸ γενικώτερο ἰδιωτικὸ βίον. Ὑπενθυμίζω τὰ ρήματα «σιφνιάζειν», «χαλιιδίζειν» καὶ «λακωνίζειν», τὰ ὁποῖα εἶχαν τὴν ἔννοιαν ὅτι οἱ ἐξ αὐτῶν τῶν μερῶν καταγόμενοι, τῆς Σίφνου, Χαλκίδος καὶ Λακεδαιμόνος, καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν εἶχαν μεγάλην ἀδυναμίαν εἰς τὴν παιδευραστίαν, τὴν ὁποίαν μάλιστα οἱ δύο πρῶτοι ἠνεῖχοντο, ἢ δὲ Λυκούργειος νομοθεσία ὄχι ἀπλῶς ἐπέτρεπε, ἀλλὰ καὶ ἐπέβαλε. Εἰδικώτερα, ὁ Σπαρτιάτης ἔρωτος, ἢ «δωρικὴ παιδευραστία», ἢ ὁδομία στὴν ἀρχαία Λακεδαιμόνα, δὲν ἐθεωρεῖτο αἰσχρὰ. Δὲν ἐπετρέπετο οἱ νεαροὶ («ἄϊται») νὰ φέρουν ἀντίστασι μὲ συνέπεια νὰ «βιασοῦν», οὔτε οἱ ἐρασταὶ («εἰσπνηλαί») νὰ «βιάσων». Ἐθεωρεῖτο «ἕβρις», κατὰ παράβασιν τῶν νόμων, καὶ ἔπρεπε ἢ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρίδα ἢ ν' ἀποθάνουν. Ὅταν ἓνας ὠραῖος Λακεδαιμόνιος προτιμοῦσε πλούσιον ἐραστὴν ἀντὶ «χρηστοῦ πένητος», τιμίου δηλ. καὶ φτωχοῦ, οἱ Ἐφοροὶ ἐπέβαλον χρηματικὴν τιμωρίαν γιὰ τὴ φιλοχρηματία του αὐτῆ. Ἐχομεν ἐπίσης περίπτωσι καθ' ἣν οἱ Ἐφοροὶ ἐτιμώρησαν ἓνα «ἄνδρα καλὸν κάγαθόν», γιὰτὶ δὲν εἶχε ἐρωτευθῆ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἐκ φύσεως ὠραίους. Ὑπῆρχε ἐπίσης νόμος στὴ Λακωνία, κατὰ τὸν ὁποῖον, ὅταν ἓνας νεαρός, ἐρώμενος, ἔκανε κάποιον σφάλμα λόγῳ τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ἀφελείας, δὲν ἐτιμωρεῖτο ὁ ἴδιος, ἀλλὰ ὁ ἐραστής του-ἐπιβήτωρ, θεωρούμενος ὑπεύθυνος ὡς μὴ ἀσκήσας ἐπαρκῶς τὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὸν ἔλεγchon τοῦ νεαροῦ ἀγαπημένου. Γενικῶς ἢ συμπεριφορὰ τῶν ὠραίων Λακωνῶν κιναιδῶν πρὸς τοὺς ἐραστὰς των δὲν ἦτο σκληρῆ οὔτε ἀλαζονικῆ. Ὁ Ξενοφῶν, φιλολάκων, θέλων νὰ διασκεδάσῃ τὰς ἐντυπώσεις, γράφει ὅτι ἡ παιδευραστία ἀπηγορεύετο, προσθέτων «ἂν καὶ ἐν πολλαῖς τῶν πόλεων οἱ νόμοι οὐκ ἐναντιοῦνται ταῖς πρὸς τοὺς παῖδας ἐπιθυμίαις». Πρῶτοι λέγεται ὅτι οἱ Κρήτες ἔκαναν χρῆσι «τῶν

πρὸς τοὺς ἄρρενας ἐρωτικῶν ὀμιλιῶν», τὶς ὁποῖες δὲν ἐθεώρουν αἰσχρές. Εἶχαν «ἴδιον νόμιμον περὶ τοὺς ἔρωτας». Ὅταν ἐρωτευτοῦν κάποιον, δὲν προσπαθοῦν νὰ τὸν πείσουν, ἀλλὰ ἔχοντας προειδοποιήσει αὐτὸν γιὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἀρπαγῆς τὸν ἀπάγουν καὶ τὸν κρατοῦν σὲ κάποιο βουνό ἢ στὰ κτήματά των ἐπὶ ἐξήντα ἡμέρας — δὲν ἐπετρέπετο περισσοτέρας— ἐσιώμενοι αὐτὸν πλουσίως καὶ στὸ τέλος προσφέρει ὁ «φιλήτωρ» (ἀγαπητικός, ἐραστής) διάφορα δῶρα (ποτήριον, βούν, ἐσθῆτα-στολήν πολεμικὴν, καὶ ἄλλα πολυτελῆ). Ἄξιον ν' ἀγαπηθῆ, ἐθεώρουν, ὄχι ἐκεῖνον ποῦ ἐξεχώριζε γιὰ τὴν ὁμορφιά του, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀνδρεία καὶ κοσμιότητα, ὅποτε ὠνομάζετο «κλεινός». Ἐνδοξος λοιπὸν γιὰ τοὺς τότε Κρήτας ὁ ἀνδρείος καὶ κόσμος, ἀλλὰ οἰκιοθελῶς καὶ ἄνευ ἀντιδράσεως κίναϊδος! Στοὺς Χαλκιδικεῖς ἐπλεονάζαν οἱ παιδικοὶ ἔρωτες, καὶ τὸ ρ. χαλκιδικῶ εἶχε γίνοι παροιμία. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχαιοι Ἕληιοι κατηγοροῦντο ὡς ὀμοφάγοι, ἀπόλεμοι, οἰνόφλυγες καὶ παιδερασταί. Ἐπιβάλλεται ν' ἀναφέρω κάποιες φωτεινές ἐξαιρέσεις, τὴν ἀγάπη καὶ αὐτοθυσία τοῦ Τιμαγόρου, τοῦ Ἐπισθένου καὶ τοῦ Μελανίππου, ἀλλὰ καὶ τοῦ «ἀνήβου παιδός», τοῦ Δημοκλέους «τοῦ καλοῦ», ποῦ ἀρνήθηκε τὶς ἐρωτοτροπίες τοῦ παντοδυνάμου Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ γιὰ νὰ μὴν ὑποκύψῃ, ὅταν εὐρέθη μόνος ἐντὸς βαλανείου, δημοσίου λουτροῦ, ἐρρίφθη ἐντὸς χαλκοῦ λέβητος πλήρους ζέοντος ὕδατος, ἀφαίρεσας τὸ πῶμα τοῦ καζανιοῦ. Ἐπίσης ν' ἀναφερθῆ ἡ σωφροσύνη τοῦ νεαροῦ Κορινθίου Ἀκταίωνος, ὁ ὁποῖος, καίτοι ὁ πατέρας του Μέλισσος ἦτο ἐνδοτικός, ἤρνεϊτο τὶς προτάσεις τοῦ συμπατριώτου του Ἀρχίου ποῦ τὸν ἀγάπησε καὶ τὸν προσεκάλει ἐπιμόνως καὶ φορτικῶς νὰ ἐγκατασταθῆ στὸ σπίτι του, γιὰ νὰ συζητήσουν. Ὅταν ὁμως ὁ Ἀρχίας ξετρελλαμένος ἀπὸ τὸν ἔρωτά του εἰσῆλθε μὲ φίλους του βιαίως στὸ σπίτι τοῦ Μελίσσου γιὰ νὰ ἀπαγάγῃ τὸν Ἀκταίωνα καὶ ἀντέδρασε στὴν ἐπιδρομὴ ὁ πατέρας μὲ τοὺς δούλους του, ὁ Ἀκταίων ἀπεβίωσε φοβηθεὶς προφανῶς μήπως ἀπαχθῆ. Νὰ προσθέσω ὅτι ὑπῆρχον γονεῖς, οἱ ὁποῖοι «ἐξωνοῦντο» τὰ μειράκια των, ὅταν ἦσαν εὐεῖδη καὶ εἶχαν «ζήτησι», καίτοι ἐγνωρίζαν ὅτι ὁ ἀγοραστής προβαίνει στὴν ἀγορά γιὰ νὰ τὰ «διαφθείρῃ», ὅπως ἐπίσης πλείστοι ὄσοι, καίτοι ἐγγαμοὶ καὶ πατέρες τέκνων, ἦσαν «ἐρασταί» παραλλήλως, εἶχαν δηλ. ἐρωμένους-κιναιδούς. Πρόχειρον παραδειγμα ὁ Μακεδῶν Ἀπελλῆς. Πρὸς περιορισμὸν αὐτοῦ τοῦ κακοῦ, ποῦ εἶχε καὶ οἰκονομικὲς συνέπειες στὶς οἰκογένειες, ὅταν συνετάσσετο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ πάπυρο τοῦ 92 π.Χ., «γαμικὸν συμβόλαιον», ἐτίθετο ὄρος, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο «παιδικὸν ἔχειν» ἢ «ἐπεισάγεσθαι παλλακὴν, μηδὲ τεκνοποιεῖσθαι ἐξ ἄλλης γυναικός». Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, προχριστιανικὸς ἱερὸς νόμος ποῦ ἐξακολουθεῖ γενικῶς νὰ ἰσχύῃ, ποῦ ἐκφράζει τὸ αὐστηρὸ πατροπαράδοτο ἑβραϊκὸ πνεῦμα καὶ ἐπιβάλλει πλήρη αὐτοπειθαρχία γιὰ μιὰ ἐννόμως λειτουργοῦσα κοινωνία, «ἐπικατάρατον» ὀνομάζει ὅποιον «κοιμηθῆσῃ μετ' ἄρρενος κοίτην γυναικείαν» καὶ χαρακτηρίζει τὴν πράξιν αὐτὴν «βδέλυγμα», καὶ ὁ διαπράττων «ἐξολοθρευθήσεται». Ἐπιτάσσει ἐπίσης «λίθους λιθοβολήσατε» παρθένον μεμνηστευμένην καὶ ἄνδρα ξένον, μὲ τὸν ὅποιον θὰ κάνουν ἔρωτα. Ὁ Χριστιανισμὸς τὴν παρὰ φύσιν μίξιν καὶ πράξιν μεταξύ ἀνθρώπων γενικῶς ἢ πρὸς ἄλογα ζῶα-κτῆνη, τὴν σοδομίαν, χαρακτηρίζει ἀσέβημα βδελυκτὸν, ἐχθρὸν τοῦ Θεοῦ ὑπάρχον, ποῦ συντελεῖ στὴ διάλυσι τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ καθιστᾷ καὶ τοὺς παῖδας ὑπόπτους καὶ τὸν φυσικὸν ἄνδρα «εὐεπιβούλευτον» (ποῦ μπορεῖ εὐκόλως νὰ διαβληθῆ). Γενικῶς ἢ συνουσία ἀποτελεῖ φθορὰν σαρκός, καὶ εἶναι «σύμβολον ἀκρασίας καὶ ὄχι σημείον ἀρετῆς», ἐπιτρεπομένη ὄχι «ἐπὶ ἡδονῇ», ἀλλὰ μόνον «ἐπὶ παιδοποιῶν», γι' αὐτὸ συμβουλεῖ καὶ ἐπιτάσσει στοὺς πιστοὺς οἱ γάμοι νὰ εἶναι τίμοι καὶ σεμνοί, στοὺς

όποιους μόνον ύπάρχει ή γνησία και εύφρόνουος ήδονή, και ή τών παιδων γένεσις καθαρά. Έπίσης συνιστά οί άνδρες «νά στέργουν τας έαυτών γαμετάς» και οί γυναίκες νά ύποτάσσωνται στους άνδρες των. Ό φιλόθεος δέν είναι φιλήδονος. Έ Η Έκκλησία, έπεικειστέρα, άνέχεται σιωπηρώς τόν παλλακισμόν ύπό τών αγάμων, και επί άρρενομανίας επιβάλλει τόν αποκλεισμόν επί 3-18 έτη από της «κοινωνίας» του ύπαιτίου, νηστεύοντος συνεχώς και κλαίοντος και ξεροφαγούντος άπαξ της ήμέρας και πολλές γονυκλισίες και προσευχές ήμερησίως πράττοντος και έργα μετανοίας. Έ Η Βυζαντινή όμως πολιτεία ύπήρξε αύστηρή. Ήδη από της έποχής του Θεοδοσίου και του Ίουστινιανού επεβλήθη μετά της διαπομπεύσεως «εις κρβαταριάν» και ή «καυλοτόμησις», όταν πολλοί άνδροκοίται καυλοτομηθέντες άπέθανον. Έ Η καταγιγνωσκομένη βαρεία αύτή τιμωρία ώδήγησε σε πολλές καταχρήσεις. Πώς είναι δυνατόν ό «νέος άνθρωπος», ό χριστιανός, ό γαλοχούμενος με τά νάματα του χριστιανισμού, νά έξακολουθήση νά είναι έρμαιος της φιληδονίας και τών πλέον εύτελών παθών του, ύπόδουλος στη λαγνεία της σάρκας και του παρά φύσιν διεστραμμένου και άνωμάλου έρωτα, δηλ. στη λατρεία γενικώς της έφήμερης σαρκικής άφύσικης άπολαύσεως; Δέν έπρεπε λοιπόν ό Χριστιανισμός νά περιλάβη στους κανόνες του την καταπολέμησι και άποβολή τέτοιων άτομικών και κοινωνικών νοσημάτων; Παραθέτω στη συνέχεια όσες πηγές έμελέτησα άπ' εύθείας για νά διατυπωθούν περιληπτικώς άνωτέρω όλα τά περι παιδεραστίας, που έσφράγιζε όχι μόνο την άτομική συμπεριφορά τών αρχαίων, αλλά όλόκληρη την αρχαία κοινωνία, ή άναβίωσι της όποίας, και του μικροτέρου θεομού της ύπό οίανδήποτε μορφήν και δικαιολογίαν, δέν είναι λογικόν νά επιτρέπεται: Άθηναίου Ναυκρατίτου, Δειπνοσοφισταί, έκδ. Aug. Meineke, 1858-1867, Bd I-IV, E' 220 F, Z' 303 F, I' 423 E, II' 563 E, 564 B, 589 C, 601 A, 603 E, 605, 689 D, ID' 620 E, IE' 674 B, 682 A, 690 E, 691 C. - Περ. «Άθήναιον» τ. E', 1876, σ. 428. - Κλαυδίου Αίλιανου, Ποικίλη Ίστορία, ύπό Άδ. Κοραή, Παρισίους 1805 (Πρόδρομος Έλλην. Βιβλιοθήκης) σσ. 12, 17-18, 22, 29, 45-46, 74, 105, 132, 134, 170. - Άριστοτέλους α) Πολιτικά Β' 12- 1274α-β, E' 4, 8 και 10-1303β, 1311α-β, 42-44 και 1315α, 15-17 και 24, Η' 3-1325β, 10, Η' 4-1326α, 35. β) Άθηναίων Πολιτεία. γ) Χαλκιδέων Πολιτεία. δ) Θηβαίων Πολιτεία, εν Opera, edidit Academia Regia Borussica, Berolini v. II etc. 1831. - Άριστοφάνους α) Άχαρνής 104, 716, 843. β) Νεφέλαι 1090. γ) Σφήκες 1021, 1070. Θεσμοφορ. 489, 1120 και δ) Fragmenta 322. - Φλ. Άθριανου, α) Άνάβασις Άλεξάνδρου Δ' ιγ' 6 και 12. β) Περίπλους Ευξείνου Πόντου, εν «Συλλογή τών πάλαι Γεωγραφηθέντων», Βιέννη τ. Α', σ. 293. - «Βασιλικά» (Heimbach) VIII, A.- D. Sh. Bailey, Homosexuality ant the Western Christian Tradition, London - N. York - Toronto 1955. - A. Beltrami, Studi Pseudofocilidei, Firenze 1913. - E. Bethe, Die Dorische Knabenliebe. Ihre Ethik und Ihre Idee, «Rheinisches Museum für Philologie», Bd. LXII, Neue Folge, Frankfurt am Main 1907, σσ. 438-475. - Eva Cantarella, Etica sessuale e diritto. L'omosessualità maschile a Roma, «Rechtshist. Journal» VI, 1987, σσ. 263-292. - Cod. Just., XI, 41(40) 6-7. - et Novellae Just. XIV, edid. R. Schoel - G. Kroll, Berolini 1899, σσ. 105-109. - Ίωάν. Δαμασκηνου, Ίερά Παράλληλα, κεφ. νζ', Migne, Patr. Gr., t. 95 και t. 96, στήλ. 248-260, 517. - Νικολάου Δαμασκηνου, Ίστορίαί, έκδ. Κοραή, Πρόδρομος Έλλην. Βιβλιοθήκης, 1805, σσ. 223, 229, 231-3, 242. - Διαθήκη Παλαιά τών Ο' Λευιτικόν ιη' 22-30 και Δευτερονόμιον κβ' 5, 24 και κγ' 17. - (Ψευδο)Διογενιανου, Παροιμίαι

Γ' 87 και Ε' 3, 93. - Διοδώρου Σικελιώτου, Ἱστορ. Βιβλιοθήκη VIII, 8. - Ἐτυμολογικόν Μέγα 668, 36. - Εὐαγρίου, Ἐκκλησ. Ἱστορ. 5,3, Migne, Patr. Gr., τ. 86B, 2793. - Ἡρακλείδου, Περί Πολιτειῶν α' καὶ γ', ἔκδ. Κοραῆ, Πρόδρομος Ἑλλην. Βιβλιοθήκης σ. 205, 208. - Ἡροδότου Ἱστορ. Α' 105, Ε' 96, Ζ' 153. - Ἡσυχίου τοῦ Ἀλεξανδρέως, Λεξικόν, recogn. Maur. Schmidt, Ienae, vol. I, 1858, σ. 482 καὶ ν. IV, Ἐθνικά, 1863, σ. 88. - Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου, Ὀνοματολόγος, ἔκδ. I. Flach, Lipsiae 1882, σ. 91, 154, 170, 204. - Θεοδωρήτου Κύ(ρ)ρου, Ἑλλην. παθημάτων Θεραπευτική... λόγος θ', Migne, Patr. Gr., τ. 83, 1859, στήλ. 1040. - Θεόκριτος, Παραφρασθεῖς, σχολιασθεῖς τε καὶ ἔκδοθεῖς ὑπὸ Νεοφ. Δούκα εἰς τόμους δύο, Τόμος δεύτερος, Αἰγίνη 1839: Θεόγνιδος Παραινέσεις σσ. 172-265, καὶ Φωκυλίδου ἢ ψευδωνύμου, Ποίημα Νουθετικόν, σσ. 277-285. - Θεοφάνους, Χρονογραφία, CSHB, Bonnae 1839, σ. 271. - Θουκυδίδου Ξυγγραφῆς βιβλ. Α' 132 καὶ Ζ' (VI) 54-59. - Thomas Gaisford, Poetae Minores Graeci, Lipsiae t. III, 1823, σ. 342. - R. H e r c h e r, α) Παρθενίου Ἐρωτικά, Lipsiae 1858 καὶ β) Epistolographi Graeci, Parisiis 1873, σ. 470. - Στεφ. Κουμανούδη, Θηβαϊκὴ Προσωπογραφία, Ἀθ. 1979, σ. 38, α/α 322. - L y s i a e Orationes... recensuit Car. Scheibe, Lipsiae 1855 (Teubner), Πρὸς Σίμωνα ἀπολογία, σσ. 27-36. - Ἰωάνν. Μαλάλα, Χρονογραφία, CSHB, Bonnae 1831, σ. 271, 363, 436. - Ioannes Dominicus Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio... Tomus primus... Florentiae 1759, στήλ. 396-7, 480-481 (καὶ reproduction Berlin-Paris-Leipzig 1901). - Henri Irenée Marrou, καθηγητοῦ εἰς Σορβόννην, Ἱστορία τῆς ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μετάφρ. ἐκ τῆς Ε' ἔκδοσεως, Θ. Φωτεινοπούλου... Ἀθ. 1961, σσ. 485-487. - Näcke, Die Homosexualität im Orient, «Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalstatistik von Gross», Bd. XII, 353 κέξ. - Ξενοφῶντος: α) Ἀπομνημονεύματα Α' II,1 καὶ 29-31. III,8 καὶ 11.IV,8. Β' 1,24 καὶ VI,22. Δ' VIII,11. β) Κύρου Παιδεία VII,5,60. γ) Κύρου Ἀνάβασις Β' 6,15. Δ' 1,11 καὶ 6,1-2. Ε' 8,2. Ζ' 4,5-8. δ) Ἑλληνικά V, 4, 25-33. ε) Λακεδαιμονίων Πολιτεία Β' ιε'. - Ὀμήρου Ἰλιάς Υ' 233-235. - Γεωργ. Παπανδρέου, Περί τῆς τῶν Ἠλείων διαλέκτου, διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσία, Ἀθ. 1897, σ. 13. - Πανσανίου, Ἑλλάδ. Περιήγ. Α' 30,1. Δ' 76, 82 καὶ 84-87. Ε' 11, 2-3 καὶ 29, 5-8. ΣΤ' 10, 6. Θ' 34, 1. - Πλάτωνος: α) Νόμοι Η' 836-842 καὶ Θ' 874. β) Ἀλκιβιάδης Α' 18-123A. γ) Φαῖδρος 227-8, 231-3, 236B, 239A-B, 241, 249A, 251-6, 264, 279B. δ) Φαῖδων 12 καὶ 18. ε) Γοργίας 481 καὶ 494E, ἔκδ. Γ. Μιστριώτου Ἀθ. 1883, σ. 260, 262, 311. - Πλουτάρχου: Βίοι Σόλωνος I, Θεμιστοκλέους 2-3 καὶ Δημητρίου 24. - Julius Pollux (Πολυδεύκης) Ὀνομαστικόν Γ' 46 καὶ 70, Δ' 79, ἔκδ. Imm. Bekker, Berolini 1846. - Πολυβίου Ἱστοριῶν 12, 15, 1-2 καὶ 37, 2, 1-6 illustravit Johannes Schweighaeuser, editio nova, Oxonii 1822-1823, t. I-V. - Προκοπίου Ἀνέκδοτα ια' 34-36 καὶ κ' 8-11, ἔκδ. J. Havry - G. Wirth, Lipsiae Bd. III, 1963 (Teubner), σ. 76, 125. - Γ. Α. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα... Κανόνων, Ἀθ. τ. Α' 1852, σ. 305. τ. Δ' 1854, σ. 442 καὶ τ. ΣΤ' σ. 440. - Καρ. Ράινσμπουργκ (Δρ. Ἀρχαιολογίας Πανεπιστημ. Βόννης), Γάμος, Ἐταῖρες καὶ Παιδεραστία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, μετάφρ. Δ. Γ. Γεωργοβασίλη καὶ Μαριέλλας Φράμπερ. - David Moore Robinson and Edward Fluck, A Study of the Greek lovenames including a discussion of paederasty and a

prosopographia, Baltimore 1937 (The Johns Hopkins University, Studies in Archaeology, No 23). - Σούδας Λεξικόν, ἔκδ. Halis et Brunsvigae 1852, tom. alterius, σ. 69. - Στράβωνος Γεωγραφ. Ι' 4, 21/22-483 καὶ ΙΔ' 1, 41-648. - Γεωργ. Συγκέλλου, Χρονογραφία 238B. - Τατιανοῦ, Πρὸς Ἑλληνας, Migne, Patr. Gr., t. 6, 1857, στήλ. 804 κέξ. - The Tebtunis Papyri, I, ed. B.P. Grenfell, A.S. Hunt, J.G. Smyly, London 1902, No 104. - D. Young, Theognis, Leipzig 1971. - Φλ. Φιλοστράτου, Βίοι σοφιστῶν Ακ', II, ἐπιμ. C.L. Kayser, Lipsiae 1871 (Teubner), σ. 26, 228. - R. Flacelière, L'amour en Grèce, Paris 1960 (καὶ ἀγγλιστὶ N. York 1962 καὶ ἑλληνιστὶ μετάφρ. Α. Καραντώνη, ἔκδ. Παπαδήμα). - Fragmenta Comicorum Graecorum roetarum (F.C.G.), ἔκδ. Aug. Meineke, Berolini 1839. - F.H.G. v. II καὶ IV, Parisiis 1848, Didot, σσ. 141-3 καὶ 513 ἀντιστοιχῶς. - Ἰωάν. Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴν, λόγος ΚΓ' 208D, Ὁξόνιον 1847, σ. 282 καὶ Migne, Patr. Gr., t. 51, 1859, στήλ. 207-216 καὶ t. 60, στήλ. 417. - Ant. Westermann, Βιογράφοι, Brunsvigae 1845, σ. 88, 106, 164, 261.

120. Τὸ 439 μ.Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου Β' τοῦ Μικροῦ (408-450) καθιερώθη τὸ «ἑλληνιστὶ διατίθεσθαι», δηλ. ἐπετράπη ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὴ συντάξει τῶν διαθηκῶν.

121. Charle de Seconda, baron de Montesquieu, Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains, 1734, καὶ ἑλλην. μετάφρ. «Μοντεσκιού, Σκέψεις περὶ τῶν αἰτίων τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς πτώσεως τῶν Ρωμαίων», ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ Τ. Μανταφούνη, Ἀθ. 1862. - Edward Gibbon, History of the decline and fall of the Roman empire, 1776-1788 (6τομη). Ἀξιόλογη ἢ ὑπὸ τοῦ J. Bury ἐπανέκδοσι τοῦ ἔργου τὸ 1896-1899 καὶ 1900-1902 (ὁ Γίββων ὑπεστήριξε ἐσφαλμένως ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὑπῆρξε ἐκ τῶν οὐσιωδῶν συντελεστῶν τῆς καταρρεύσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Πεπαλαιωμένο τὸ ἔργο αὐτὸ μὲ πολλὰ κενὰ καὶ ἐσφαλμένες ἐρμηνείες, πολλὰς τῶν ὁποίων ἀντέκρουσε ὁ Κων. Παπαρηγόπουλος. Ἐνδιαφέρων ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Γίββωνος ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Ζαμπελίου, Ἱταλοελληνικά, ἦτοι κριτικὴ πραγματεία περὶ τῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῆς Νεαπόλεως ἀνεκδότων ἑλλην. περγαμηνῶν, Ἀθ. 1864, σσ. 36-37), ὁ ὁποῖος προσθέτει ποιητικῶς, ὅτι «τὸ φάσμα τῆς κοσμοκράτορος Ρώμης ἦλθεν, ὑπὸ τῆς Εἰμαρμένης χειραγωγηθέν, νὰ ζητήσῃ ἄδοξον ταφήν». - Raymond-Théodore Troplong, De l'Influence du Christianisme sur le droit civil des Romains, Paris 1843 καὶ ἑλλην. μετάφρ. «Πραγματεία περὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀστυκοῦ τῶν Ρωμαίων Δικαίου ὑπὸ Τρόπλωνος, Προέδρου τοῦ ἀνωτάτου τῆς Γαλλίας Δικαστηρίου κτλ. Ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Β.Κ. Νικολοπούλου, ἐφέτου, Προσθέντος καὶ σημειώσεως. Ἐν Ἀθ. 1858». - Othon-Theodor Schultz, Ἡ φύσις τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 2ου αἰῶνος, 1916.

122. Πρῶτος, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὑποστηρικτὴς τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ συντέλεσε στὴν πτῶσι καὶ κατάλυσι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ὁ εἰδωλολάτρης ἱστορικὸς τοῦ 5ου αἰ. Ζώσιμος, γνωστὸς ἐκ τοῦ ἔργου του «Νέα Ἱστορία» (ἔκδ. Imm. Bekker, CSHB, Bonnae 1837 καὶ ἐν Lipsiae τὸ 1887 ὑπὸ L. Mendelssohn, τῆς ὁποίας ἐπανέκδοσις ἐν Hildesheim τὸ 1963). Γιὰ τὴν ἀξιολόγησι τῶν ἀπόψεων του δὲν μπορεῖ ν' ἀγνοήσουμε τὴν πίστι του, ὅτι ἡ τύχη τῶν ἀνθρώπων ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὶς τερατεῖες τῶν μάντεων καὶ τὰ ἀστρα! Περὶ τοῦ Ζωσίου προβλ.

καὶ ὑποσημ. 12. Ὁ ἐκφυλισμὸς ὁμῶς τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας καὶ ἡ κατάπτωσι τῶν ἠθῶν, ἡ ὁποία συνεχιζομένη προκαλεῖ μακροπροθέσμως τὴ γενικὴ διάλυσι καὶ ἐξάλλαγή, εἶχε ἀρχίσει συγχρόνως μὲ τὴν ἐπέκτασι τῆς ρωμαϊκῆς ἰσχύος καὶ κυριαρχίας διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἀλλογενῶν ἐθίμων, τῶν ἐθίμων τῶν ὑποδουλωθέντων λαῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν ἐπικαλοῦμαι τὸν μέγαν Πελοποννήσιον ἱστορικὸν τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Πολύβιον (204-120 π.Χ.), ὁ ὁποῖος παρέμεινε ἐπὶ 16ετίαν ὄμηρος στῆ Ρώμη, γενόμενος διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Σκιπίωνος Αἰμίλιανου, καὶ ὡς θεμελιωτῆς τῆς πραγματικῆς ἱστοριογραφίας ὥρισε τὶς βασικὰς ὑποχρεώσεις κάθε ἱστορικοῦ: νὰ ἐρευνᾷ «πῶς καὶ διὰ τί καὶ πόθεν ἕκαστα τῶν πραγμάτων τὰς ἀφορμὰς εἴληφεν» καὶ νὰ μὴ γράφῃ «εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν», γὰρ νὰ ἐκπλήξῃ καὶ ψυχαγωγῆσθαι τετρατευόμενος, ἀλλὰ «τῶν πραγθέντων καὶ ρηθέντων κατ' ἀλήθειαν αὐτῶν μνημονεύειν πάνπαν, ἀν πάνυ μέτρια τυγχάνωσιν ὄντα». Ὁ Πολύβιος λοιπὸν (II,56,1-16. III,7,5. III,32,6. XXXI,24,1-2. XXXII,11,3-5) γράφει ἐπὶ λέξει γιὰ τὴν μετὰ τὴν μάχην τῆς Πύδνης (168 π.Χ.) περιόδον, ὅταν ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Περσέα: «...κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἐν τῇ Ρώμῃ διὰ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ὄρμην τῶν πλείστων. Οἱ μὲν γὰρ εἰς ἑρωμένους τῶν νέων, οἱ δ' εἰς ἑταίρας ἐξεκέχυντο, πολλοὶ δὲ εἰς ἀκροάματα καὶ πότους καὶ τὴν ἐν τούτοις πολυτέλειαν, ταχέως ἤρπακότες ἐν τῷ Περσικῷ πολέμῳ (τοῦ Περσέως) τὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς τοῦτο τὸ μέρος εὐχέρειαν. καὶ τηλικαύτη τις ἐνεπεπτώκει περὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἔργων ἀκρασία τοῖς νέοις, ὥστε πολλοὺς μὲν ἐρώμενον ἠγορακεναὶ ταλάντου». Ὁ Κάτων ὁ πρεσβύτερος (M. P. Caton, 234-149 π.Χ.) εἶχε ἤδη κατακρίνει τὴν εἰσαγωγὴν στὴ Ρώμη «ξενικῶν τρυφῶν», εὐτελῶν καὶ παρὰ φύσιν ἀπολαύσεων, μετὰξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνοντο «μειρᾶκια εὐμορφα ὑπερβαλλούσης ἀγρῶν τιμῆς», ποῦ ἡ ἀξία των δηλ. ξεπερνοῦσε τὴν ἀξία ἀγροτικῶν κτημάτων. Ἡ πορνεία δηλ. καὶ τὰ «παιδικὰ» διεδόθησαν μὲ τὴν χειρότερη μορφή των, τὴν ὠνίαν. Ἡ οδομομία ἀτυχῶς συνεχίσθη καὶ εἶχε διαβρώσει ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ὄχι μόνον τὰ ἀνώτερα τοῦ ἀρχαίου Λατίου. Νὰ προσθέσω ἐλάχιστα δείγματα αὐτῆς τῆς διαστροφῆς καὶ ἐξαθλιώσεως. Ὁ Πλούταρχος μαρτυρεῖ (βίος Βρούτου 12 καὶ 34), ὅτι εἶχε γίνεи «ἐραστῆς» τοῦ Κάτωνος τοῦ νεωτέρου (M. Porcii Catonis, 95-46 π.Χ.) ὁ Μάρκος Φαώνιος, ἀλλὰ στὴ βιογραφία τοῦ ἰδίου τοῦ Κάτωνος ἀναφέρει τὸν Φαώνιον ὡς φίλον καὶ ἐνθουσιώδη καὶ μανιακὸν ὁπαδὸν «παθαινόμενον καὶ συγκινούμενον ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ Κάτωνος οὐχὶ ἡσύχως οὐδὲ πρῶως», ἀλλὰ ὡς μεθύοντα «δι' ἀκράτου οἴνου». Αὐτὸς ὁ γενναῖος, ἀλλὰ ἐπιληπτικὸς Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ (G. I. Caesar, 102-44 π.Χ.) ἐπωνομάζετο καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ «Βασίλισσα». «Λαγνεῖαι διὰ παιδῶν καὶ γυναικῶν» κατεῖχον τὸν Ρωμαῖον αὐτοκράτορα Γάϊον, διάδοχον τοῦ Τιβερίου Καίσαρος (Φίλωνος Ἰουδαίου, Περὶ ἀρετῶν καὶ πρεσβείας πρὸς Γάϊον, ἐκδ. Ἀπάντων Φίλωνος ὑπὸ E. Schwickerti, Lipsiae 1829, τ. VI, παρ. 2, σ. 80). Ὁ συγκλητικὸς Λεύκιος Φλαμίνιος, ἀδελφὸς τοῦ Τίτου, συνέζει μετὰ νεανίσκου, τὸν ὁποῖον ἔφερε μαζί του εἴτε εἰς τὰς ἐκστρατείας, ὅταν ἐστρατήγει, εἴτε ὅταν διωρίζετο διοικητῆς ἐπαρχίας καὶ μετέβαινε διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν θέσιν του. Ὁ Κάτων, γενόμενος τιμητῆς, ἀπέπεμψε τὸν Λεύκιον ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς Συγκλήτου γιὰ τὴν ὅλην συμπεριφορὰν του (Πλούταρχου, Βίος Τίτου Φλαμίνιου, παρ. 18-19, κλπ.). Ὁ αὐτοκράτωρ Δομιτιανὸς «ἐφίλει μεγάλως» τὸν ὀρχηστὴν Πάριδα, ὁ ὁποῖος ἐκμεταλλευθεὶς τὸ πάθος τοῦ αὐτοκράτορος «ἐπλούτισε» μὲ τὴ βοήθειά του καὶ ἐγκατεστάθῃ στὴ μεγάλη Ἀντιόχεια, ὅπου «ἔκτισε ἑαυτῷ οἶκον προάστειον καὶ λουτρὸν» (I. Μαλάλα, Χρονογραφία, CSHB, Bonnae 1831, ὑπὸ L. A. Dindorf, σ.

263). Ὁ ἑλληνολάτρης αὐτοκράτωρ Ἀνδριανὸς (117-138 μ.Χ.) εἶχε «παιδικά» καὶ τὸν Κροῖτα λυρικὸν Μεσομήδην καὶ τὸν Βιθυνὸν ἔφηβον Ἀντίνοον, χάριν τοῦ ὁποῦ εὐηργέτησε πολλάκις τὴν πατρίδα του Βιθυνία. Ὁ αὐτοκράτωρ Λεύκιος Σεπτίμιος «Σεουήρος (Severus - Σεβήρος, 193-211 μ.Χ.) κατηγορεῖτο, ὅτι «ἀκμαζούση τῇ ἡλικίᾳ εἶχε παιδικά» του τὸν συμπατριώτη του Φούλβιον Πλαυτιανόν, τὸν ὁποῖο ἀνέδειξε «ἐπάρχοντα τῶν στρατοπέδων» καὶ ἀρχηγόν τῶν πραιτωριανῶν καὶ ὄχι μόνον κατέστησεν αὐτὸν πλούσιον, ἀλλ' ἐπάντρεψε μάλιστα τὸν πρεσβύτερο γιὸς του Βασσιανόν-Ἀντωνίνον, τὸν μετέπειτα διάδοχόν του αἰμοσταγῆ Καρακάλλα (211-217 μ.Χ.), μὲ τὴ θυγατέρα τοῦ Πλαυτιανοῦ Πλαυτίλλα. Δὲν ἐδίστασε ὁμως, ὅταν ὁ Πλαυτιανὸς κατέστη ὑποπτος συνωμοσίας, νὰ τὸν θανατώσῃ μαζί μὲ κάποιους συγκλητικούς (Ἡρωδιανὸς Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστοριῶν βιβλ. Γ' 10, 6). Ἡ παιδευμένη εἶχε ὑμνηθῆ καὶ ὑπὸ τῆς Λατινικῆς ποιήσεως ἐξωραϊσμένη διὰ τῆς μυθικῆς ὠραιότητος, ὅπως καὶ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν. Ὁ Ὀβίδιος (Μεταμορφώσεις Ζ' 569-588) περιγράφει τὸν ἔρωτα, στὰ «Τέμπη τῆς Βοιωτίας», πρὸς τὸν παῖδα Κύννον τοῦ Φυλλίου, ὁ ὁποῖος ἐδωρήσατο στὸν «ἐρωμένον» του γῦπας καὶ ἐδάμασε πρὸς χάριν του «δασύστερον λέοντα» καὶ ἐνίκησε ταῦρον ἐπιθυμία-ἐντολῆ τοῦ νεαροῦ, ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν ἐδέχθη τὸ δῶρον καὶ δὲν ἐνέδωσε στὸν ἔρωτα τοῦ Φυλλίου τελικῶς, ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἐπήδησε ἀπὸ ψηλὸ λόφο. Ἐνόμισαν ὅτι σκοτιώθηκε, μετεμορφώθη ὁμως σὲ λευκὸ Κύννο, πού ἐπέταξε στὸν οὐρανό. Καὶ ἡ Ὑρία, ὅταν ἔμαθε τὸ θάνατο τοῦ νεαροῦ, ὄχι ὁμως καὶ τὴ μεταμόρφωσίν του σὲ «λευκὸ ὄρνι», «κατατηκομένη» ἐγένεσε δάκρυα καὶ τόσα πολλὰ ἔχυσε, πού ἐσχημάτισαν τὴν ὁμώνυμη στὴ Βοιωτία Ὑρία λίμνη (πρβλ. ἔμμετρη μετάφρασι Ἀλεξ. Κάσδαγλη, ἐν Ἀλεξανδρεία 1908, σ. 211). Ὁ Λατίνος ποιητὴς Gaius Lucilius (180-101 π.Χ.), πού εἶχε ἑλληνικὴ μόρφωσι καὶ καθιέρωσε στὴ Λατινικῇ Γραμματείᾳ τὴ σάτιρα ὡς αὐτοτελὲς λογοτεχνικὸ εἶδος, συνέγραψε ἔργο περὶ παιδευμένης. Πρβλ. Amy Ellen Richlin, *Sexual Terms and Themes in Roman satire and related genres*, 1978 (Yale University). - H. J. Wolff, *Written and Unwritten Marriages in Hellenistic and Post-classical Roman Law*, Haverfort 1939. - Ὑπενθυμίζω ὅσα ὁ Ἀσσύριος Τατιανὸς (Πρὸς Ἕλληνας, παρ. 28, Migne, Patr. Gr. t. 6, 1857, στήλ. 865) γράφει: «Καὶ παιδευμένη μὲν ὑπὸ βαρβάρων διώκεται, προνομίαις δὲ ὑπὸ Ρωμαίων ἡξίεται, παίδων ἀγέλας, ὡστερ ἕπων φορβάδων, συναγείρειν αὐτῶν πειρωμένων». Ὡς πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι οἱ βάρβαροι κατεδίωκαν τὴν παιδευμένη, ἂς καταφύγουμε πρὸς ἐπαλήθευσι στίς ἱστορικῆς πηγές. Ὁ Ἡρόδοτος (Α' 135) γράφει, ὅτι οἱ Πέρσαι «παισὶ μίσηγονται ἀπ' Ἑλλήνων μαθόντες». Καὶ οἱ Πέρσαι κυρίως ἐκαλοῦντο «βάρβαροι» κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ὄχι μόνον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἰσοκράτους (Πανηγυρικός) κ.ἄ. (Ἄποστ. Β. Δασκαλάκη, *πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἑλληνες καὶ βάρβαροι*, Ἀθ. 1954. - Κων. Ι. Βουρβέρη, *Πλάτων καὶ Βάρβαροι*, β' ἔκδ. Ἀθ. 1966, ἔκδ. «Ἑλλην. Ἀνθρωπιστικῆς Ἑταιρείας» 10). Ὁ Ἀθηναῖος (Δειπνοσοφ. XII, 517F-518A) μᾶς δίδει στοιχεῖα ἀρκετὰ γιὰ τὴν τριφυλότητα τῶν Τυρρηνῶν, ἀτυχῶς ὁμως δὲν τὴν προσδιορίζει χρονικῶς. Σημειώνει ὅτι οἱ Τυρρηνοὶ ἐσυνουσιάζοντο «κατὰ συγγενείας» ἢ «καθ' ἑταιρείας» ἔχοντες κοινὰς τὰς γυναῖκας, ὅπως τίς εἶχαν κοινὰς, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Ἡρόδοτο (Α' 216) καὶ τὸν Στράβωνα (ΙΑ' 8, 6-513), καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἠλιολάτραι Μασσαγῆται, τῶν ἀνατολικῶν τῆς Κασπίας περιοχῶν, οἱ ὁποῖοι, καίτοι ἐνυμφεῦτο ἕκαστος μίαν, «ἐχρῶντο ταῖς ἀλλήλων ἀφόβως καὶ οὐκ ἀφανῶς», ἔχοντες τὸ δικαίωμα, ὅσα-

κίς ἐπιθυμοῦσαν οἰανδήποτε, ἐγγαμον ἢ μὴ, νά τήν προσκαλέσουν στήν ἄμαξά των, περιοριζόμενοι στό νά κρεμάσουν, πρὸς δήλωσιν τῆς μίξεως, τήν φαρέτραν των στήν ἄμαξα. Ἐπίσης ὑπῆρχε στοὺς Τυρρηνοὺς ὁ θεσμός τῶν «διακόνων» (ἀσφαλῶς μὲ τῇ γενικῇ ἔννοια τοῦ θεράποντος - ὑπηρέτου, εἰδικοῦ ἐπαγγελματία), οἱ ὅποιοι «εἰσήγον ὅτε μὲν ἑταίρας, ὅτε δὲ παῖδας πάνυ καλοὺς, ὅτε δὲ καὶ γυναῖκας». Ὅταν ἱκανοποιούντο οἱ ὀρέξεις των ἀπὸ αὐτὴ τὴν τριπλῆ ἀπόλαυσι, εἰσήγοντο καὶ «νεανίσκοι ἀκμάζοντες». «Ποιοῦνται τὰς συνουσίας καὶ ἀφροδισιάζουν ὄρωντες ἀλλήλους», ἔμπροσθεν ὄλων, καὶ χαίρουν πολὺ παιδευαστοῦντες μὲ «παιδας καὶ μειράκια», οἱ ὅποιοι ἐγίνοντο «πάνυ καλοὶ τὰς ὕψεις, ἄτε τρυφερῶς διαιτώμενοι καὶ λεαινόμενοι τὰ σώματα». Ὁ Σικελιώτης Διόδωρος ἐπίσης στήν «Βιβλιοθήκη Ἱστορικὴ» (βιβλ. V, 32-356) ἀναφέρεται στοὺς Κελτοὺς - Γαλάτας - Κίμβρους, οἱ ὅποιοι συνήθιζαν νά κοιμούνται κατὰχρημα πάνω σὲ δέρματα θηρίων καὶ νά «συγκυλιώνται μὲ παρακοίτους» καὶ ἀπὸ τίς δύο πλευρῆς. Δὲν ἐντρέποντο καὶ «τῆς ἰδίας εὐσχημοσύνης ἀφροντιστοῦντες» προσέφεραν εὐκόλως τὰ κάλλη τοῦ σώματός των, χωρὶς νά πιστεύουν ὅτι ἡ πρᾶξις των αὐτὴ ἦτο αἰσχρὴ, ἀντιθέτως μάλιστα, ἐὰν κάποιος δὲν ἐδέχετο τὴν προσφερομένην χάριν, τὸν ἔθεροῦσαν «ἄτιμον». Ποία λοιπὸν ἢ ποιότης τῶν ἠθῶν καὶ ἡ ὑψηλὴ στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν τῆς Λατινορωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποία ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τῆς ἐπικρατήσεώς του δῆθεν κατέστρεψε;

123. Πρβλ. ὅσα «ἐπάνω προεῖπον» στίς ὑποσημ. 21 καὶ 31.

124. Ἡ εἰδωλολατρεία ἀλλοιωθεῖσα κατὰ τὴ ρωμαιοκρατία διέφερε τῆς τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἀφοῦ ὁ κάθε Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ, ἐγκληματίας ἢ μὴ, ἀποκοῦσε θεϊκὴ ὑπόστασι λατρευόμενος ὡς θεός. Ἄς θυμηθοῦμε μόνον τοὺς διασημοτέρους ἐστεμμένους ἐγκληματίες, τὸν Καλιγούλα (37-41 μ.Χ.), ποὺ ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀδελφὸν τοῦ Διὸς, τὸν Νέρωνα (54-68 μ.Χ.), τὸν Δομιτιανὸν (81-96), τὸν Κόμμοδο (161-192 μ.Χ.), τὸν Καρακάλλα (211-217), τὸν Ἡλιογάβαλο (218-222), οἱ ὅποιοι ὄλοι «τοῦ ζῆν ἀπηλλάγησαν», ὅπως θὰ ἔγραφαν ὁ Εὐριπίδης καὶ Λέων ὁ Διάκωνος, δολοφονηθέντες, πλὴν τοῦ Νέρωνος, ὁ ὁποῖος «τοῦ βίου ἐξήγαγεν ἑαυτόν», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ σχολαστικοῦ Σωκράτους (Ἐκκλ. Ἱστορ. στήλ. 293), δηλ. αὐτοκτονήσας. Πόσο θαυμαστοὶ καὶ ἄξιοι τιμῆς αὐτοὶ οἱ στυγερώτεροι δολοφόνοι-«ἐπίγειοι θεοί»! Αὐτοὺς, φαίνεται, ὁ Ἰουλιανὸς καὶ οἱ θαυμασταὶ του ἐδέχοντο νά τιμοῦν καὶ νά λατρεύουν.

125. Ἄθαν. Δ. Κομίνη, ὁμοτ. καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, Βυζαντινῶν ἀγωγή καὶ διαγωγή, Ε.Ε.Β.Σ. τ. ΚΣΤ', 1956, σ. 304.

126. Ἡ ἀποστολὴ κατὰ τοὺς τέσσαρας πρώτους αἰῶνας ἐπιφανῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν πρὸς διάδοσι τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἢ γιὰ τὴν κραταίωσιν αὐτῆς, ὅπου εἶχε ἤδη διαδοθῆ ὑπὸ τῶν θεοκηρῦκων Ἀποστόλων, ὅπως τοῦ Πανταίνου στήν Ἰνδία (τέλη τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Ε', κεφ. ι', στήλ. 453), τοῦ Ὄριγένους δις στήν Ἀραβία (Ὄριγένους Ἐξηγητικὸν τῆς πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς καὶ Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. ΣΤ', λξ', Migne, Patr. Gr., t. 14, 1857, στήλ. 1303-1306 καὶ t. 20, 1857, στήλ. 597) καὶ τοῦ Φρουμεντίου στήν Αἰθιοπία, πρώτου ἐπισκόπου Ἀξώμης (330 μ.Χ. Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ. Α' ιθ', στήλ. 125), ἐστερεῖτο κάθε πολιτικῆς σκοπιμότητος, ἦτο καθαρῶς πνευματικὸ ἔργο μεγίστου ἱεραποστολικοῦ ζήλου καὶ μόνον γενικωτέρους ἐκπολιτιστικoὺς σκοποὺς μπορούσε ἐκ παραλλήλου νά ἐπιδιώκη. Ὅταν ὁμως ἀργότερα ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπισημοποιήθη καὶ ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐπηρέαζον ἀλλήλας, ἦτο ἐπόμενο μὲ τίς ἀναλαμ-

βανόμενες Ιεραποστολές να ἐπεδιώκοντο καὶ κρατικοὶ σκοποὶ, εἴτε ἀναλαμβάνοντες τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν οἱ Ιερωμένοι, εἴτε συναποστελλόμενοι κρατικοὶ πρὸς τοῦτο ἀξιωματοῦχοι. Τοιαύτης φύσεως ἦτο ἡ ἀποστολὴ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β΄ τοῦ ἐπισκόπου Μεσοποταμίας Μαρουθᾶ στὴν Περσία (Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Ζ΄, κεφ. η΄ καὶ ιη΄, στήλ. 752, 773-776), στὴν ὁποία εἶχε ἤδη διαδοθῆ ὁ χριστιανισμός, ἀφοῦ ὑπῆρξε τότε ἐπίσκοπος Περσίας (ὁ Ἀλδᾶς). Καὶ ἐπετεύχθησαν κρατικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ σκοποὶ: εἰρήνη σταθερὰ μετὰ τοῦ Πέρσου βασιλέως Ἰσδιγέρδου, ὁ ὁποῖος ἔδωκε συνάμα ἄδεια στὸν Μαρουθᾶ γιὰ ἀνέγερσι χριστιανικῶν ναῶν στὴν Περσία. Ὁ διάδοχός του ὅμως Βαραάνης ἢ Βαράμ Ε΄ ἐπροτίμησε τὸν πόλεμον καὶ τὸν διωγμὸν τῶν χριστιανῶν. Παρομοίᾳ ἐπίσης ἢ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ διπλωματικὴ ἀποστολὴ πρὸς τοὺς Αἰθίοπας καὶ Ὀμηρίτας, γιὰ νὰ πεισθοῦν νὰ συνεκστρατεύσουν μετὰ τῶν Ρωμαίων κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐπεκαλέσθησαν οἱ ἀπεσταλμένοι «τὸ τῆς δόξης ὁμόγνωμον», δηλ. τὸν χριστιανισμὸν (Προκοπίου Ἰλλουστρίου, Ἱστορία, CSHB, Bonnae τ. Α΄, 1833, σ. 106). Σὲ ὁλόκληρη ὅμως τὴν μακροαῖωνα περίοδο τοῦ ὑστέρου ρωμαϊκοῦ καὶ βυζαντινοῦ κράτους ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μεγάλως ἐνισχύθη μὲ τὶς ἀναλαμβανόμενες Ιεραποστολές καὶ ὅπου προϋπήρχε συνετηρήθη καὶ διετηρήθη ἀκμαία, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἦτο πλήρες κατανοητὸ τὸ ἀληθές τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγμα μὲ ὅλες τὶς λεπτές ἔννοιες ποὺ ἀπαιτοῦν βαθεῖα πνευματικὴ καλλιέργεια. Νὰ μὴ παραγνωρίζουμε ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα μὲ τὸν πλούσιο λεκτικὸ θησαυρὸ τῆς μπορεῖ ν' ἀποδώσῃ καὶ τὶς λεπτότερες ἀποχρώσεις καθ' ἑννοίας, κοινῆς ἢ ὑπερβατικῆς.

127. Dr C. Ullmann, Gregor von Nazianz der Theologe. Beitrag zur Kirchen- und Dogmengeschichte des vierten Jahrhunderts, Darmstadt 1825 καὶ Gotha 1867. - Ἰγνατίου Μοσχάκη, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὡς ρήτωρ ἐκκλησιαστικός, Ἀθ. 1883. - Βασ. Ν. Τατάκη (καθηγ. Πανεπιστ. Θεσ/νίκης), Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ Χριστιανικὴ Σκέψη, Ἀθ. 1960 (ἔκδ. Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, 111. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν... 18).

128. Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Δ΄, κεφ. κατ΄, στήλ. 528-536. - W.K. Clarke: α) Saint Basile the Great: a study in monasticism, Cambridge 1913 καὶ β) The ascetic works of Saint Basile, London 1924. - M.G. Murphy, St Basil and monasticism, Washington 1930. - R. Humbertclaude, La doctrine ascétique de Saint Basile de Cesarée, Paris 1932 (éd. Beauchesne).

129. Ἐπιστολὴ πρὸς Τίτον Α΄ 9 καὶ Β΄ 1.

130. Henri Irenée Marrou, καθηγητοῦ εἰς Σορβόννην, Ἱστορία τῆς ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μετάφρ. ἐκ τῆς Ε΄ ἐκδόσεως Θ. Φωτεινοπούλου... Ἀθ. 1961, σσ. 448-451, 462-463. - M. Nilsson, Die hellenistische Schule, München 1955.- L. Bréhier, L'Enseignement classique et l'Enseignement religieux à Byzance, ἐν «Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses», τ. XXI, 1941, σσ. 34-69. - Δημ. Ν. Μωραΐτου, Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς, ἔκδ. 2α, Ἀθ. 1936 (α΄ ἔκδ. 1927), σ. 74, 75. - Γ.Ε. Τσαμπῆ: α) Ἡ Παιδεία εἰς τὸ Βυζάντιον, τ. Α΄, Μυτιλήνη 1963, σσ. 52-59, 61-74, 93-108 καὶ β) Ἱστορία τῆς Ἀγωγῆς, Θεσ/νίκη 1966, σ. 158, 180 (καὶ σσ.159-171).- Γ. Ἐμμ. Ξεγάλου - Γ.Κ. Παπαγεωργίου, Ἡ Ἀγωγή διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, Ἱστορία-Πρωτοεργάται-Κατευθύνσεις, τ. Α΄, Ἡράκλειον 1969, σ. 259, 279-280. Κων. Γρηγοριάδη, ἀν. καθηγητοῦ Πανεπ. Πατρῶν, Ἡ ἀνθρωπολογικὴ διάσταση τῆς ἀγωγῆς στοὺς Πατέρες τῆς Ὀρθο-

δόξου Ἐκκλησίας, περ. «Θεολογία», τ. 69, 1998, τχ. 4, σσ. 708-722. - Γ. Στ. Βαγιανού (καθηγητοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν), Ἡ εκπαιδευτικὴ καὶ διδακτικὴ πράξις στὸ Βυζάντιο σύμφωνα με τὶς πηγές. Συμβολή στὴν Ἱστορία τῆς Ἐκπαίδευσης... Ἀθ. 2004.

131. Rodolphe Guiland: α) Οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες καὶ τὸ θέλημα τοῦ μοναστηρίου, Ε.Ε.Β.Σ. τ. ΚΑ', 1951, σσ. 215-234 καὶ β) *La destinée des empereurs de Byzance*, Ε.Ε.Β.Σ. τ. ΚΔ', 1954, σσ. 37-66, μερικοὶ τῶν ὁποίων ἢ νομίμων διαδόχων ἐξαναγκάστηκαν νὰ ζήσουν καὶ τελεώσουν τὴ ζωὴ των μέσα στὴ γαλήνη καὶ τὴ λήθη ἑνὸς μοναστηρίου. - Πρβλ. Abbé Marin, *Les Moines de Constantinople*, Paris 1897. - O. Zockler, *Askese und Mönchtum*, Frankfurt a. M. 1897. - A. von Harnack, *Die Askese*, ἐν «*Aus der Friedens und Kriegsarbeit*», Giessen 1916, σσ. 141-161. - P. de Grandmaison, *La religion personnelle*, Paris 1927. - Rouet de Journel et Dutilleul, *Enchiridion asceticum*, Fribourg en B. 1930. - Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσίου, *Μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς*, Ἀγιορειτικὸς Μοναχισμὸς, Ἀθ. 1956. - Γεωργίου Καφάνη, καθηγουμένου τῆς ἱ. μονῆς Γρηγορίου Ἀγ. Ὁρους, Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τοῦ Ἀγίου Ὁρους, Ἀθ. 1981.

132. Ἀθαν. Δ. Κομίνη, Βυζαντινῶν ἀγωγή καὶ διαγωγή, Ε.Ε.Β.Σ. τ. ΚΣΤ', 1956, σσ. 302-321 (καὶ δὴ σ. 309, 310).

133. Θεοφυλάκτου Σιμοκάπτου, Ἱστορία, CSHB, Bonnae 1834, σ. 62. - Πρβλ. Θ.Δ. Γιαννακοπούλου, Αἱ δημοσιονομικαὶ θεωρίαι τοῦ Γεμιστοῦ-Πλήθωνος, σσ. 340-342. - Διονυσίου, μητροπολίτου Τρίκκης καὶ Σταγῶν, Ἀνατολικὸς Ὁρθόδοξος Μοναχισμὸς κατὰ τὰ Πατερικὰ κείμενα, τ. Α', Κέρκυρα 2003.

134. Κατὰ αἰρέσεων βιβλ. Β', κεφ. 64 παρ. ξγ', Migne, Patr. Gr. 41, 1858, στήλ. 1180.

135. Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου (Προπαρασκευῆς Εὐαγγελικῆς βιβλ. ἸΒ', κεφ. ιη', Migne, Patr. Gr. 21, 1857, στήλ. 981-983) ἐδίδασκε ὅτι πρέπει «ἠγεῖσθαι μόνην τὴν παιδείαν τὴν εἰς ἀρετὴν προάγουσαν» καὶ ὄχι «τὴν εἰς χρηματισμὸν ἢ βιοποριστικὴν τινα ἐπιτήδευσιν». Ἀτυχῶς σήμερα ἡ ὅλη κρατικὴ κυρίαρχη ἰδεολογία, ξεστρατισμένη καὶ ἀντιπρακτικὴ, προβάλλει ὡς ἰδανικὸ στόχο τὶς ὑλιστικῆς ἐπιδιώξεις καὶ με αὐτὲς γαλουχεῖ τὶς μάζες ποὺ συνεχῶς ἀπαιτοῦν οἰκονομικὰ ὠφελήματα γιὰ προσωπικὴ καλοπέρασι, ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴν ἐκάστοτε οἰκονομικὴ κρατικὴ ἢ γενικωτέρα κοινωνικὴ κατάστασι καὶ εὐεξία ἢ γιὰ τὴν ἠθικὴ ἐξαχρείωσι. Πρβλ. Κων. Γεωργιούλη, Ἡ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων, Ἀθ. 1964 (β' ἐκδ.). Ἡ χριστιανικὴ παιδεία εἶναι τὰ μέγιστα βιωφελὴς καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, διὰ τῆς μελέτης τῶν θείων λόγων καὶ διὰ τῆς γυμνασίας τῶν κοσμίων ἔργων. Ἀλλὰ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος δὲν ἐδέχτο ὅτι ἡ παιδεία γενικῶς «εἰσελεύσεται εἰς ἀκάθαρτον ψυχὴν» (Migne Patr. Chr. t. 59, 1859, στήλ. 757 καὶ t. 107, 1863, στήλ. XXI).

136. J. Leclercq, F. Vandenbroucke, L. Bouyer, *Histoire de la spiritualité chrétienne*, t. 2: *La Spiritualité du Moyen Âge*, Paris 1961.

137. Λόγος ΜΓ' Ἐπιτάφιος εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, κεφ. ιθ' καὶ λγ', Migne, Patr. Gr., t. 36, 1858, στήλ. 520 καὶ 541.

138. Migne, Patr. Gr., t. 99, 1860, στήλ. 1797, ἐνθα ὁ ΞΣΤ' «ἱαμβος» τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, πρβλ. Antonius Garzya, *Theodori Studitae Epigrammata LXVI*, Ε.Ε.Β.Σ. τ. ΚΗ', 1958, σσ. 42-43.

2) ΜΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΣ ΔΥΟ ΑΡΓΕΙΩΝ ΔΙΚΗΓΟΡΩΝ*, (Δημοσιογραφία και Πολιτική τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰ. στήν Ἀργολίδα)

Ἐσάκις ἀναδιψῶ τὰ κείμενα τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας καὶ μελετῶ τὶς πηγές της, θλιβεραὶ σκέψεις μὲ πλημμυρίζουν καὶ ἀνάλογα συναισθήματα μὲ συνοδεύουν. Κι ὅμως ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐδικαιούτο καλύτερας τύχης, μιᾶς ἄλλης συγκροτήσεως τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καὶ μιᾶς ἐντελῶς διαφορετικῆς ἱστορικῆς πορείας. Ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, ἡ Βαναροκρατία, αἱ συνεχεῖς παρεμβάσεις καὶ ἐπεμβάσεις τῶν Ξένων Δυνάμεων —τῶν «Συμμάχων Αὐλῶν»—, ἡ ἔξωσις τοῦ Ὀθωνος, ἔθεσαν τὴ σφραγίδα τους καὶ ἐπῆρεασαν σημαντικὰ στὴ διαμόρφωσι τῶν ἐθνικῶν μας πραγμάτων, ἐπιτείνοντας τὶς ξριδες καὶ τὶς συγκρούσεις, βασικὸ φυλετικὸ χαρακτηριστικὸ πού ἐπιβεβαιώνει, ἐκτός ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, τὴν Ἑλληνικότητά μας.

Ποῖα ὅμως τὰ αἷτια τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων καὶ συγκρούσεων; Πιστεύω ἀπολύτως ὅτι τὶς κυφορεῖ ἡ μονοπώλησις κάθε κοινωνικῆς δραστηριότητος καὶ προβολῆς καὶ κάθε ἐξουσίας ἀπὸ ἓνα μόνον ἄτομο ἢ ἀπὸ μιὰ μόνον κοινωνικὴ ομάδα, πολὺ περισσότερο ἂν ὑπάρχουν καὶ ἰδεολογικαὶ διαφοραὶ καὶ ἀντίθετα οἰκονομικὰ συμφέροντα. Ἐν, ἐπίσης, ἡ κοινωνικὴ προέλευσι τῶν ἀτόμων ἢ ὁμάδων εἶναι ἐντελῶς διάφορη, τότε ἡ διαφορὰ αὐτὴ ἀποκλείει, τὶς περισσότερες φορές, κάθε ψυχραιμία καὶ ἀνοχὴ καὶ καθιστᾷ τὶς κοινωνικὲς σχέσεις ὄχι ἀπλῶς τεταμένες ἀλλὰ ἐκρηκτικές. Αὐτὴ ἡ ἐκρηκτικότης προσαυξάνεται, ὅταν οἱ ἀντίπαλοι εἶναι νέοι. Ἔτσι ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ τὸ μεγάλο σχολεῖο τῆς ζωῆς τὸ δίδαγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: οἱ νέοφυτοι εὐκόλως τυφοῦνται!. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς πού βρῖσκει τὸ

* Ἀνατυπώνεται μετὰ ἀπὸ παράκλησι ἀρχετῶν Ναυπλιέων καὶ Ἀργείων ζητούντων ἀνάπτυπα ἐκ τῆς πρώτης δημοσιεύσεως στὰ «Πρακτικὰ τοῦ Β' Τοπικοῦ Συνεδρίου Ἀργολικῶν Σπουδῶν» (Ἄργος 30 Μαΐου - 1 Ἰουνίου 1986), τοῦ ὀργανωθέντος ὑπὸ τῆς «Ἐταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν» (Ἀθ. 1989, σσ. 177-197).

1. Πρὸς Τιμόθεον Α' γ' 6. Πρβλ. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Τιμόθεον Α' ἐπιστολήν, ὁμιλία Ι', ἐν J. - P. Migne, *Patrol. Graeca* τ. 62, στήλ. 547 κέξ. Θεοδωρήτου Κύρρου, Ἑρμηνεία τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς ἐν Migne ἐνθ' ἄν. τ. 82, Parisiis 1864 στήλ. 788-830 (καὶ δὴ κεφ. Γ' στ. 808). Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, Ἐπιστολῶν βιβλ. Γ' σιστ', βιβλ. Δ' σισθ' καὶ βιβλ. Ε' στ' ἐν Migne ἐνθ' ἄν. τ. 78, 1864, στήλ. 893-901, 1312-3 καὶ 1328-9.

δρόμο στρωμένο, χωρίς καθόλου να κοπιάση, γίνεται άτυχως περισσότερο εϋθικτος και άνελέητος, ένω εκείνος που στηρίζεται μόνο στις δικές του δυνάμεις και άνοίγει μόνος τó δρόμο του, γίνεται περισσότερο δηκτικός και προπέτης, ίσως μερικές φορές περισσότερο του δέοντος επιθετικός και άμείλικτος, όταν μάλιστα είναι προικισμένος με εϋστροφία πνεύματος και με εξάαιρετες συγγραφικές ικανότητες.

Αί συγκρούσεις όμως δέν άποκαλύπτουν μόνον τόν χαρακτήρα τών άντιπάλων, αλλά συνάμα παρέχουν πλούσια, πολλάκις, ιστορικά στοιχεία γενικωτέρου ενδιαφέροντος, όταν αί άντιπαλότητες έχουν σχέσιν με σημαντικά κοινωνικά γεγονότα μιās περιοχής, στα όποια εμπλέκονται πολλάκις έμμέσως και τρίτα άνυπαίτια πρόσωπα. Δι' αυτό τά στοιχεία ταυτα άποτελούν πολύτιμον πηγήν πληροφοριών, τας όποιās όμως πρέπει με έπιφύλαξι να δεχώμεθα, όσάκις δέν ύπάρχει δυνατότης έπαληθεύσεως των. Δέν πρέπει να μās διαφεύγη ότι ή όρα τής καταγραφής των είναι συνήθως φορτισμένη με πολύ πάθος, ή άπουσία ψυχραιμίας εκδηλη και ή άντικειμενικότης ως έκ τούτου πολύ περιωρισμένη. Κάθε λοιπόν έπιφύλαξι δικαιολογείται και έπιβάλλεται.

Άνατρέχομεν στο σωτήριο έτος 1873. Στην πολιτική σκηνή του Άργους πρωταγωνιστούν κυρίως, άφ' ένός ή οίκογένεια του γηραιού στρατηγού Δημ. Τσόκλη² και άφ' έτέρου ό Άνδρέας Δανόπουλος, άπό του 1845 περίπου πολιτευόμενος και έπί σειράν έτών εκλεγόμενος βουλευτής. «Όθωνιστής», δηλαδή άφασιωμένος στον βασιλέα Όθωνα, έχρημάτισε και ένα φεγγάρι του 1852 ύπουργός. Του τελευταίου τούτου ό υίός, ό Σωτήριος Δανόπουλος, νεαρός τότε δικηγόρος αλλά και νεοσσός στην πολιτική, ήσκει τó έπάγγελμά του κυρίως ως νομικός σύμβουλος και άντιπρόσωπος του Δημοσίου, ως σύνεδρος και συμπληρωματικός δικαστής

2. Άπεβίωσε την 3/4/1875, πρβλ. έφημ. «Άργολίς» (Ναυπλίου) φ. 246/21-4-1875 σσ. 4-6 και φ. 247/13-5-1875 σ. 4. Ά μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, Έπιτομή τής ιστορίας τής άναγεννηθείσης Έλλάδος τ. Β' Άθ. 1839 σ. 104, 109-110, 116-7, 132-4, 141, 213-7, 230-5, 331, 333, 337-8, 431-2, 451, 455, τ. Γ' Άθ. 1841 σ. 194, τ. Δ' Άθ. 1841 σ. 108, 148, 164. Μ ι χ. Ο ί κ ο ν ό μ ο υ (Καζή), Ιστορικά Έλλην. Παλιγγενεσίας Άθ. 1873 σ. 348-9, 357, 380, 412, 426-7, 439, 446, 509, 511, 513, 530, 600, 633, 739-740, 805, 850. Φ. Χ ρ υ σ α ν θ ο π ο ύ λ ο υ - Φ ω τ ά κ ο υ, Άπομνημονεύματα περι τής Έλλην. Έπαναστάσεως Άθ. 1899 τ. Α' σ. 133, 136, 274-9, 333-4, 342-3, 352, 374, 386, 393, 406-8, 410-1, 449, τ. Β' σ. 11-12, 39, 50-54, 104, 108-9, 135, 213, 220, 240, 242-3, 264-6, 272, 276-7, 315, 326-7, 358, 362, 381, 413, 451. Δ η μ. Κ. Β α ρ δ ο υ ν ι ώ τ ο υ, Οίκογένεια Δ. Τσόκλη, έν Τοϋ Αϋτοϋ, Η καταστροφή του Δράμαλη, έν Τριπόλει 1913 σσ. 249-255. Σ π ύ ρ ο υ Π α ν α γ ι ω τ ο π ο ύ λ ο υ, Ό στρατηγός Τσόκλης, έν περ. «Πελοποννησιακή Πρωτοχρονιά» Άθ. 1962 σσ. 85-98.

του Πλημμελειοδικείου Ναυπλίου³, διὰ τὰ ἐξυπηρετῆ τοὺς πολιτικούς φίλους τοῦ πατρός του.

Συμπατριώτης, δικηγόρος καὶ αὐτὸς νεαρός, ὁ Δημήτριος Βαρδουνιώτης (1847-1924)⁴, υἱὸς τοῦ ἐπὶ 20ετίαν περιπού διατελέσαντος δικαστικοῦ ὑπαλλήλου καὶ Εἰρηνοδίκου Κωνσταντίνου Δ. Βαρδουνιώτης⁵, ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ τὸ 1868 δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπηρετήσῃ κατὰ τὰς τότε βουλευτικὰς ἐκλογὰς τὸ κόμμα τοῦ Δανοπούλου, φίλου καὶ συγγενοῦς του, ἀπελύθη, δῆθεν γιὰ ὑπηρεσιακοὺς λόγους προτάσει τοῦ τότε εἰσαγγελέως καὶ εἶτα ἀστυνόμου Ἄργου Χρήστου Παπαηλιοῦ⁶, ὁ ὁποῖος ἦτο γαμβρός ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ἄνδρέα Δανοπούλου (εἶχε σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἑλίζαν)⁷. Ἡ παῦσι καὶ ἡ ἀπόλυσι δὲμος ἐκείνη ἐνὸς πτωχοῦ οἰκογενειάρχου, ὁ ὁποῖος ἐστερήθη καὶ τῆς συντάξεώς του, διότι ἀπελύθη δύο μόνον μῆνας ἐνωρίτερα πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ χρόνου συνταξιοδοτήσεως, προεκάλεσε τεράστιο οἰκονομικὸ πρόβλημα, ὅταν μάλιστα εἶχε καὶ υἱόν, τὸν Δημήτριον, σπουδάζοντα ἀκόμη στὸ Πανεπιστήμιον. Ὁ Δημήτριος δὲμος Βαρδουνιώτης ἦτο πνεῦμα ὀξύ, φιλομαθῆς, τολμηρός, ἐλευθερόφρων καὶ πείσμων· φοιτητῆς εἰσέτι εἶχε ἐκδώσει στὸ Ναύπλιο τὸ 1869 —δὲν ὑπῆρχε

3. « Ἄργολις » φ. 209/20-9-1873 σ. 4. Διετέλεσε πράγματι ὁ Ἄνδρέας Δανόπουλος Ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν τῆς Κυβερνήσεως Ἄν. Κριεζῆ ἀπὸ 24/1/1852 ἕως 10/7/1852 (ΦΕΚ 4/30-1-1852 σ. 22 καὶ 26/14-7-1852 σ. 187). Ὅσα συνεπῶς ἀναφέρει ὁ Γ. Δ. Κ ο ρ ο μ η λ ἱ ἄς (ἐν Δρανδάκη - Πυρσοῦ - Φοίνικος, Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεῖα τ. Η' σ. 872β) περὶ ὑπάρξεως βουλευτοῦ Δημητρίου Δανοπούλου, διατελέσαντος καὶ ὑπουργοῦ τὸ 1849, εἶναι ἐντελῶς φανταστικά.

4. Γ. Ε. Λ ο γ ο θ ἑ τ ο υ ("Ἰδμῶνος), Δημ. Βαρδουνιώτης, κριτικὸ σημεῖωμα, Ἄθ. 1928. Σ π υ ρ. Π α ν α γ ι ω τ ο π ο ὕ λ ο υ, Δ. Βαρδουνιώτης, ὁ ἱστορικός. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, ἐν «Πελοποννησιακῆ Πρωτοχρονιά» 1960 σσ. 74-82 (καὶ ἐν ἀνατύπῳ). Β α σ. Κ. Δ ω ρ ο β ἱ ν η: α) Δ. Βαρδουνιώτης, 55 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἔφημ. «Ἀναγέννησις» ("Ἄργος) φ. 6/10/1979, β) Ὁ Βαρδουνιώτης νέος στὸ Ἄργος. Μιὰ ἀνέκδοτη καὶ ἀγνωστὴ ἐπιστολὴ του, «Ἀναγέννησις» φ. 25/10/1979, γ) Δ. Βαρδουνιώτης, ὁ ἄνθρωπος, ὁ δημοσιογράφος, ὁ πολίτης, ὁ ἱστορικός (ἀνακοίνωσις στὸ Β' Διεθνὲς Συνέδριον Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, Πάτραι, 25-31 Μαΐου 1980, ὀργανωθὲν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, ἡ ὁποία δὲμος δὲν ἐδόθη πρὸς δημοσίευσιν στὰ Πρακτικά τοῦ Συνεδρίου).

5. « Ἄργολις » φ. 146/23-2-1872 καὶ 209/20-9-1873 σ. 2. ἔφημ. «Ἀνεξαρτησία» φ. 43/20-5-1872 καὶ ἔφημ. «Ἄργος» ("Ἄργος) φ. 7/6-7-1885 σ. 4.

6. Οὗτος διετέλεσε καὶ εἰσαγγελεὺς Πρωτοδικῶν Παρνασσίδος, ἐνῶ προηγουμένως ἦτο ἀντεισαγγελεὺς Ἐφετῶν Ναυπλίου καὶ μετέπειτα ἀντεισαγγελεὺς Ἐφετῶν Ἀθηνῶν (ΦΕΚ 40/10-10-1872 σ. 356 καὶ 8/4-2-1876 σ. 42), ἐχρημάτισεν ἐπίσης βουλευτῆς, ἀπεβίωσε δὲ τὸ 1895, ἔφημ. «Ἀγαμέμνων» ("Ἄργος) φ. 114/5-3-1895 σ. 4.

7. Θανούσαν τὴν 28/6/1885, μόλις 40 ἐτῶν, μητέρα πέντε τέκνων, «Ἄργος» φ. 7/6-7-1885 σ. 4.

τότε τυπογραφείο στο ἼΑργος— ένα βιβλίο 64 σελίδων μικροῦ σχήματος με περιγητικὰς ἐντυπώσεις, τὸ γνωστὸν «Ἐκδρομαὶ εἰς τὰς Μυκήνας καὶ τὸ ἼΗραϊόν»⁸, βιβλίο τὸ ὁποῖο ὑπεδήλοι τὰς συγγραφικὰς δυνατότητας τοῦ νεαροῦ φοιτητοῦ καὶ τὸ λαμπρὸ στὰ γράμματα στάδιο, τὸ ὁποῖο ἐπρόκειτο πολὺ ἔνωρις νὰ διατρέξῃ.

Ἄλλὰ ὁ Βαρδουνιώτης, φοιτητὴς ἀκόμη, ἀσχολήθηκε καὶ μετὰ τὴ δημοσιογραφία, γενόμενος τακτικὸς συντάκτης τῆς ἐφημερίδος «ἼΑργολίς», ἢ ὁποία ἀπὸ τὸ 1865 ἐξεδίδετο, ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος, στὸ Ναύπλιο⁹ ἀπὸ τὸν Τριπολιτσιώτη τυπογράφο καὶ ἐκδότη Σωτήριο ἼΑθανασιάδη-Βίγγα, ἐπέδειξε δὲ ἀνυποχώρητη εὐσυνειδησία ἐνὸς φωτισμένου ἐπαγγελματία δημοσιογράφου τῆς σημερινῆς, θὰ ἔλεγα, ἐποχῆς καὶ ὄχι τῆς ἐποχῆς του, κατὰ τὴν ὁποία ἀκόμη ἴσχυε τὸ γνωστὸ «ἢ ὑπουργήμα μοῦ δίνεις ἢ ἐφημερίδα γράφω»¹⁰. Πρέπει ἐδῶ νὰ μεταφέρω αὐτολεξεὶ μερικὲς ἀπόψεις τοῦ Βαρδουνιώτου γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς δημοσιογραφίας καὶ τὸν τρόπο ἀσκήσεώς της. ἼΕγραφε: «ἼΗ λέξις ὕβρις δὲν ἀνάγεται εἰμὴ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καθαρῶς, τὸ ἄσυλον παντὸς πολίτου. Προκειμένου περὶ δημοσίου βίου δημοσίων προσώπων, ὁ καταγγέλλων εἰς τὴν δημοσιότητα τὰς ἐπιμέμπτους πράξεις των, ὡς τοιούτων, δὲν ὕβριζει αὐτά, ἀλλὰ κατηγορεῖ καὶ στηλιτεύει τὰ λυμαινόμενα τὴν πολιτείαν κακά. Τὸ πρῶτον εἶναι ἐπονείδιστον· τὸ δεῦτερον καθήκον πρὸς τὴν πατρίδα παντὸς χρηστοῦ καὶ φιλοπάτριδος πολίτου. Τὸ πρῶτον εἶναι ἔργον τῶν λιβέλλων. Τὸ δεῦτερον εἶναι ὁ ἱερός ἀγὼν τῆς δημοσιογραφίας». Καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν φράσιν τοῦ Μίλλ: «Εἰς τὴν μέριμναν τῶν πολιτῶν διὰ τὰ κοινὰ ἔγκειται τὸ μεγαλεῖον καὶ ἢ

8. ἼΕκ τοῦ τυπογραφείου Σωτ. Ε. Βίγγα, παρὰ τῆ Πλατεία τοῦ Συντάγματος, φέρον ὡς Motto τὸ τοῦ Θεοκρίτου «ἼΕστι καὶ ἐν κενεοῖσι φιλήμασιν ἀδέα τέρψις», πρβλ. «ἼΑργολίς» φ. τῆς 31/10/1869. ἼΩς τελειόφοιτος τῆς Νομικῆς εἶχε δημοσιεύσει ἐπίσης: α) «Περὶ τῆς κηδείας τῶν ὕφισταμένων τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου», «ἼΑργολίς» φ. 110/2-5-1870 σσ. 1-3 καὶ β) «Πρὸς τὴν Τουρκομάχον ἼΕλλάδα. ἼΕλεγείον» στὴν αὐτὴν ὡς ἄνω ἐφημ. φ. 112/19-6-1870 σσ. 2-4 (ἐξ 20 ἐξαστίχων στροφῶν, σὲ καθαρεύουσα γλῶσσα). ἼΩς νεαρὸς δικηγόρος ἐδημοσίευσε στὴν αὐτὴν ἐφημ. φ. 160/21-8-1872, «ἼΕλεγείον εἰς τὸν Βασ. Λελάκην ἀποθανόντα τὴν 28 ἼΙουλίου 1872 ἐν Ναυπλίῳ» (ἐκ 15 τετραστίχων, σὲ δημοτικὴ γλῶσσα). Σημειωθῆτω ὅτι ὁ Β. Λελάκης, ἐν Τριπόλει γεννηθεὶς τὸ 1828, εἶχε σπουδάσει φιλολογίαν ἐν ἼΑθήναις καὶ Γερμανίᾳ, διετέλεσε δὲ γυμνασιάρχης Ναυπλίου κατὰ τὴν δεκαετίαν 1862-1872, πρβλ. ἼΙ. Δεμοῖρου, ἼΙστορία τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίου ἼΑθ. 1939 σσ. 101-103, 105-109, 126.

9. Τὸ πρῶτον φύλλον ἐξεδόθη τὴν 20-2-1865 καὶ ἔφερε τὸν ὑπότιτλον «ἼΕφημερίς πολιτικὴ, φιλολογικὴ καὶ τῶν εἰδήσεων» μέχρι τοῦ φύλλ. 8/1-5-1865, ἀπὸ δὲ τοῦ φύλλ. 9/11-5-1865 μέχρι τοῦ φύλλ. 146/23-2-1872 ἔφερε τὸν ὑπότιτλον «ἼΕφημερίς τοῦ Λαοῦ», ὁ ὁποῖος ἀπηλείφθη ἀπὸ τοῦ φύλλ. 147/20-3-1872 κἄξ.

10. Πρβλ. Θεοδ. Δ. Γιαννακοπούλου, Τὰ φορολογικὰ περὶ Τύπου νόμιμα, ἼΑθήναι 1967.

εὐημερία τῆς πολιτείας»¹¹. Καὶ σὲ ἄλλη εὐκαιρία τονίζει ἐπίσης: «Εἷς συντάκτης ἐφημερίδος, ὅταν κατὰ καθῆκον στηλιτεύῃ τὰς ἐπιμέμπτους πράξεις ἐνὸς δημάρχου ἢ παντὸς δημοσίου ἢ δημοτικοῦ ὑπαλλήλου, δὲν ὀβριζει, ἀλλ' ἐκτελεῖ δημοσιογραφικὸν καθῆκον, καίτοι ὀδυνηρὸν ὡσεπιτοπλείστον, ἐν Ναυπλίῳ ἰδίως, καὶ ὑπηρετεῖ τὴν πολιτείαν»¹².

Ἡ δημοσιογραφικὴ ἐνασχόλησις τοῦ Βαρδουνιώτη δὲν ὑπῆρξε πάρεργος. Ἡσχολήθη ἐπὶ δεκαετίας διατελέσας καὶ ἀνταποκριτὴς πολλῶν Ἀθηναϊκῶν καὶ ἄλλων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν¹³ μὲ ἀπειρία συνεργασιῶν ὄχι μόνον καθαρῶς δημοσιογραφικῶν - εἰδησεογραφικῶν, ἀλλὰ καὶ φιλολογικῶν-ἱστορικῶν ἐξαιρετικῆς ὁμολογουμένως ποιότητος. Εἶχε λοιπὸν διπλὴν ἰδιότητα, ἤτο «δικηγόρος καὶ δημοσιογράφος»¹⁴ συνάμα, ὅπως αὐτὸς γράφει στὴν πρώτη τυπωθεῖσα καὶ κυκλοφορηθεῖσα στὸ Ἔργον, στὶς 7 Ἀπριλίου 1883, ἐφημερίδα, ἀπὸ τὸν δευτερον¹⁵ χρονολογικῶς τυπογράφου καὶ ἐκδότη Ἔργου Ἰωάννη Κ. Ὑψηλάντη, τὴν «ἐφημερίδα τοῦ λαοῦ» «Δαναός»¹⁶, τῆς ὁποίας συντάκτης ἦτο μέχρι τῆς 4/4/1885 ὁ Βαρδουνι-

11. «Ἄργολις» φ. 213/3-11-1873 σ. 4.

12. «Ἄργολις» φ. 259/11-12-1875 σ. 2.

13. Ἐφημ. «Δαναός» (Ἔργον) φ. 9/24-6-1883 σ. 4.

14. «Ἄργολις» φ. 209/1873 σ. 2 καὶ 4 καὶ φ. 259/1875 σ. 2. «Δαναός» φ. 9/1883 σ. 4 καὶ φ. 14/4-9-1883 σ. 2.

15. Πρῶτος τυπογράφου τοῦ Ἔργου ἦτο ὁ Γ. Παππαδόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν τυπογραφία «Ὁ Κοραΐς» τὸ 1837. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ ἀρχιμανδρίτου Σερραφείμου Ἰππομάχου «Ἐπιτομὴ Ἑλληνικῆς Γραμματικῆς», ἐκδοθὲν τὸ αὐτὸ ἔτος, δὲν εἶναι γνωστὸ ἄλλο δημοσίευμα ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο αὐτό. Φαίνεται ὅτι διελύθη συντόμως ἢ περιωρίσθη σὲ ἐκτυπώσεις μικροεντύπων.

16. Τῆς ἐφημ. «Δαναός» ὑπάρχουν στὴ Μπενάκειο Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν (παράρτημα Βιβλιοθήκης Βουλῆς) φύλλα μέχρι τῆς 21/3/1885 (φ. 1-57 ἔτ. Α'-Γ') — μὲ ἐλλείποντα ἐνδιάμεσως μερικὰ φύλλα — ἐπανεκδοθείσης (περίοδ. Β') τὴν 20/8/1886 μέχρι 7/2/1887 (φύλλ. 1-8) μὲ συντάκτην ὅμως τὸν δικηγόρον Γ. Ν. Λίγδαν. Ἡ ἐπανέκδοσις ἐγένετο σὲ ἀντικατάστασι τῆς διακοψάσης τὴν ἐκδοσί τῆς ἐφημ. «Ὁ Ἐρασιῶς», ἡ ὁποία ἐκυκλοφορήθη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Μαΐου 1885 μὲ συντάκτην τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω Γ. Λίγδαν καὶ ἐξετυποῦτο στὸ τυπογραφεῖο ἰδιοκτησίας τοῦ δικηγόρου Βασ. Δρούγα, πρβλ. «Ἔργον» φ. 1/24-5-1885 σ. 3 καὶ φ. 25/10-9-1886 σ. 4, φ. 26/19-9-1886 σ. 4 καὶ φ. 27/1-10-1886 σ. 4. Ἡ ἐφημ. «Δαναός» ἐπανεξεδόθη (περίοδ. Γ') τὴν 25/12/1895 ὡς ὄργανον καὶ ἐφημερίδα τοῦ ὁμωνύμου ἐν Ἐργεῖ Συλλόγου, ὁ ὁποῖος εἶχε συσταθῆ τὸ 1894, μὲ διευθυντὴν τὸν Πρόεδρον τοῦ Συλλόγου σχολάρχην καὶ διδάκτορα τῆς Θεολογίας Χρῆστον Παπαϊκονόμον, πρῶτον πρόεδρον, μὲ ἀντιπρόεδρον τὸν Δημ. Βαρδουνιώτη «καλλιεπῆ λογογράφον» (ἐφημ. «Ἀγαμέμνων» φ. 114/5-3-1895 σ. 3 καὶ φ. 115/14-3-1895 σ. 3). Φαίνεται ὅτι διαφωνίαι ἀνέκυψαν, ἐχολώθη συνάμα ὁ Βαρδουνιώτης, διότι ἀπέτυχε στὶς δημοτικὰς ἐκλογὰς τῆς 5/9/1899, στὶς ὁποίας ἦτο ὑποψήφιος δημοτ. σύμβουλος, καὶ παρητήθη ἀπὸ μέλος τῆς Ἐφορευτ. Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑλλ. Σχολείου καὶ τοῦ

ώτης¹⁷, ὅτε ἀπεχώρησε καὶ ἴδρυσε νέα ἐφημερίδα, τὴν τετάρτη στὸ Ἔργος κυκλοφορηθεῖσα, τὴν 24/5/1885, τὸ «Ἔργος»¹⁸, ταχθεῖσαν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὲρ τοῦ Θ. Δηλιγιάννη.

Θεωρῶ ἀναγκαῖα μιὰ συμπλήρωσι: Ἡ ἐφημερίς «Ἐργολίς» τοῦ Ναυπλίου, τῆς ὁποίας συντάκτης ἀποκλειστικός σχεδὸν διετέλεσε ὁ Βαρδουνιώτης ἀπὸ τοῦ 1871 περίπου μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου 1884¹⁹, προσέκειτο πολιτικῶς πρὸς τὸ λεγόμενον τότε κόμμα τῶν «οἰκοκυραίων», τῶν συντηρητικῶν δηλαδὴ πολιτῶν, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς ἦτο ὁ δικηγόρος καὶ βουλευτὴς Γρηγόριος Δημητριάδης²⁰, ἐνῶ τῆς ἐτέρας πολιτικῆς μερίδος τῶν λεγομένων «ἀρειμανίων», τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ἐπὶ 23 ἔτη ὁ δικηγόρος καὶ βουλευτὴς Κωνσταντῖνος Εὐθυμίουπουλος (1828-1885)²¹, δημο-

Γυμνασίου Ἐργους καὶ ἀπὸ Ἐφορος τοῦ Ἀρχαιολ. Μουσείου τοῦ Δήμου («Ἀγαμέμνων» φ. 136/14-9-1899 σ. 4). Τὸ ἐπόμενο ἔτος 1900 ὁ Βαρδουνιώτης συνέστησε νέον Σύλλογον, τὸν «Λαϊκὸν Σύλλογον Ἰναχος», τοῦ ὁποίου πρόεδρος ἐγένετο ὁ ἴδιος μὲ ἐφορον τὸν δικηγόρον καὶ δήμαρχον Ἐργους, διατελέσαντα καὶ βουλευτὴν, Ἄνδρ. Ν. Καρατζᾶν.

17. Ἐφημ. «Δαναός» φ. 39/20-7-1884.

18. Ἡ ἐφημ. «Ἐργος» ἐξετυποῦτο ἀρχικὰ στὸ τότε συσταθέν, τρίτο κατὰ σειρᾶν, τυπογραφεῖο τοῦ Νικ. Θ. Σταυριανοπούλου, παράρτημα ἴσως ἐκείνου τὸ ὁποῖον εἶχεν οὗτος στὸ Ναῦπλιο, ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ὅμως 1887 ἐξετυποῦτο στὸ ἐπίσης τότε νέο τυπογραφεῖο τοῦ Ἀναργ. Κ. Τημελῆ, ὁ ὁποῖος ἐγένετο καὶ ἐκδότης τῆς —συνέστησε παραλλήλως βιβλιοπωλεῖο καὶ χαρτοπωλεῖο «ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἄνω Ἀγορᾶς παραπλευρῶς τοῦ καφενείου τοῦ κ. Σπ. Ζενᾶ— μὲ δ/ντὴν τοῦ τυπογραφείου τὸν Δημ. Σταυριανόπουλον, πρβλ. «Ἐργος» φ. 1/24-5-1885 σ. 1, φ. 26/19-9-1886 σ. 1, φ. 30/9-8-1887 σ. 1, φ. 34/6-9-1887 σ. 4, φ. 52/28-2-1888 σ. 1 καὶ φ. 55/24-4-1888 σ. 4. Τὴν 12/6/1883 εἶχε ἐπανεκδοθῆ στὸ Ἐργος ἢ ἄλλοτε στὸ Ναῦπλιο ἐκδιδομένη καὶ διακοπεῖσα γιὰ λίγο ἐφημερίς «Εὐθύνη», ἐφημ. «Δαναός» φ. 8/15-6-1883 σ. 4 καὶ «Ἐργος» φ. 1/24-5-1883 σ. 3. Τὴν 14/7/1888 ἐξεδόθη ἐν Ἐργεῖ ἄλλη «πολιτικὴ καὶ δικαστικὴ» ἐβδομαδιαία ἐφημερίς, ὁ «Ἀγαμέμνων», ἡ ὁποία ταχθεῖσα ὑπὲρ τοῦ Θ. Δηλιγιάννη καὶ κατὰ τοῦ Χαρ. Τρικούπη, ἐκυκλοφορήθη μέχρι τουλάχιστον τοῦ Φ/βρίου 1894 μὲ δ/ντὴν τὸν Ἀναργ. Τημελῆν καὶ συντάκτας τοὺς δικηγόρους Μιλτ. Ζωγράφον καὶ Ἐπ. Καλλιάρχη. Ἐν ἀνακεφαλαιώσει, ἡ χρονολογικὴ σειρὰ ἐκδόσεως τῶν ἐν Ἐργεῖ κυκλοφορηθεισῶν ἐφημερίδων ἔχει: α) «Δαναός» ἀπὸ 7/4/1883, β) «Εὐθύνη» ἀπὸ 12/6/1883, γ) «Ἐρασίνοζ» ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Μαΐου 1885, δ) «Ἐργος» ἀπὸ 24/5/1885 (δὲν εἶχε ἐκδοθῆ ἀπὸ 19/12/1885 μέχρι 23/3/1886, τὸ α' ἐπτάμηνο τοῦ 1887 καὶ ἀπὸ 26/6/1888 μέχρι 25/8/1888, ἀναλαβόντος ἔκτοτε τοῦ ἴδιου Βαρδουνιώτη ὡς «συντάκτου, ἐκδότης καὶ διευθυντοῦ») καὶ ε) «Ἀγαμέμνων» ἀπὸ 14/7/1888. Ἐσφαλμένα συνεπῶς καὶ ἑλλειπῆ ὄσα ὁ Ἰ. Ἐρν. Ζεγκίνης γράφει γιὰ τὴ δημοσιογραφία στὸ Ἐργος (Τὸ Ἐργος διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, Θεσ/νίκης 1948 σ. 173).

19. Ἐφημ. «Δαναός» φ. 9/1883 σ. 4 καὶ φ. 27/4-2-1884 σ. 1.

20. «Ἀνεξαρτησία» (Ναυπλίου) φ. 188/11-10-1875 σ. 3.

21. «Ἐργολίς» φ. 252/2-9-1875 σσ. 1-2. «Ἐργος» φ. 3/8-6-1885 σσ. 1-4, φ. 6/29-6-

σιογραφικόν ὄργανον ὑπῆρξε ἡ ἔφημερίς «Ἀνεξαρτησία», ἐκδιδομένη μὲ διαφόρους κατὰ καιροὺς συντάκτας ἀπὸ τῆς 31/7/1871²². «Ἀργολίς» καὶ «Ἀνεξαρτησία» ἦσαν ἔφημερίδες τοῦ Ναυπλίου καλύπτουσαι τὰ γεγονότα καὶ τὶς εἰδήσεις ὁλόκληρης τῆς περιοχῆς Ἀργολίδος.

Τὴν 9ην Αὐγούστου 1873 ὁ νομὸς καὶ τὸ Πανελλήνιο συνεταράχθη ἀπὸ ἓνα πολιτικοῦ καθαρῶς χαρακτήρος φόνου, τοῦ ὁποίου δράστης ὑπῆρξε ὁ ἐπὶ Ἰδετίαν δήμαρχος Λυρκείας²³ Μῆτσος Μαυροκορδόπουλος²⁴. Οἱ ἐκ πολιτικῶν ἀντιθέσεων φόνου ὁπαδῶν τῶν διαφόρων κομμάτων δὲν ἦσαν σπάνιοι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὡσάκις διεξήγοντο ἐκλογαί²⁵. Ὁ φόνος ὁμοῦς ἐκεῖνος

1885 σσ. 1-2 καὶ φ. 9/25-7-1885 σσ. 2-3. Τοποτηρητῆς τοῦ Εὐθυμιοπούλου στὸ Ἴργος, «σεκρετᾶριος τῶν Ἀρειμανίων», ὁ δικηγόρος Ἰ. Ταμιχτζής, πρβλ. «Ἀργολίς» φ. 258/15-11-1875 σ. 2, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑπηρετήσει προηγουμένως ὡς πρωτοδικὴς Ναυπλίου καὶ εἰσαγγελεὺς ἐν Σπάρτῃ, Σύρῳ κλπ., πρβλ. «Ἀνεξαρτησία» φ. 192/21-11-1875 σ. 1.

22. «Ἐφημερίς δικαστικῆ, φιλολογικῆ καὶ τῶν εἰδήσεων», ἐτυποῦτο δὲ στὸ τυπογραφεῖο τῶν Ν. Θ. Σταυριανοπούλου καὶ Α. Θεοδωροπούλου.

23. Ὁ Δήμος Λυρκείας, ἐπαρχίας Ἴργους, εἶχε ἔδρα τὸ χωρίον Κάτω Μπέλεσι, σὲ Λύρκεια μετονομασθέν, περιελάμβανε ἐπίσης καὶ τὰ χ. Μαλανδρένι καὶ Στέρνα, πρβλ. ΦΕΚ 19/26-5-1834 σ. 148. καὶ Β.Δ./μα 3/7/1848. Ἀργότερα ὑπήχθησαν εἰς αὐτὸν τὰ χ. Καρυά, Ἄνω Μπέλεσι (Κεφαλόβρυσο), Νεοχώρι, Καπαρέλι καὶ Βροῦστι, ἡ ἔδρα δὲ μετεκινεῖτο κατὰ τὸ θέρος (9/3-9/9 ἐκάστου ἔτους) εἰς τὴν Καρυά, πρβλ. Ἰ. Νουχάκη, Ἑλλην. Χωρογραφία... Ἀθ. 1901, τ. Β' σσ. 450-1. Ὁ δῆμος εἶχε σφραγίδα φέρουσαν στὸ μέσο «πυρὰν καιομένην ἐπὶ λόφου» καὶ γύρωθεν τὶς λέξεις «Δῆμος Λυρκείας» (ΦΕΚ 41/15-10-1872 σ. 365).

24. «Ἀργολίς» φ. 207/1-9-1873 σ. 3.

25. Ἀναφέρω προχείρως ὅτι στὶς ἐκλογὰς τῆς 18 Ἰουλίου 1875 ἐφονεύθησαν στὸ Ναύπλιο ὁ ἔμπορος Γ. Κουτουζος, τακτικὸ μέλος τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ναυπλίας (ΦΕΚ 9/14-3-1874 σ. 51) καὶ στὸ χωριὸ Μέρμπακα (νῦν Ἀγία Τριάδα) ὁ Νικ. Γ. Καλογερόπουλος, ἀμφότεροι ὁπαδοὶ τοῦ κόμματος τῶν «οἰκοκυραίων», πρβλ. «Ἀργολίς» φ. 252/2-9-1875 σ. 2 καὶ «Ἀνεξαρτησία» φ. 182 καὶ 183 τῆς 8ης καὶ 23ης Αὐγούστου 1875 σ. 5 καὶ σσ. 2-3 ἀντιστοίχως. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀπὸ τῆς 8/7/1872 μέχρι 9/2/1874 ἦτο κυβέρνησις Ἐπ. Δεληγιώργη (ΦΕΚ 37/23-8-1872 σ. 319 καὶ 6/12-2-1874 σ. 25) καὶ ἀπὸ 9/2/1874 μέχρι 27/4/1875 κυβέρνησις Δημ. Γ. Βούλγαρη (ΦΕΚ 27/30-4-1875 σ. 187), ἐν συνεχείᾳ δὲ μέχρι 15/10/1875 Χαρ. Τρικούπη, ὃν διεδέχθη ὁ Ἀλεξ. Κουμουνοῦρος (ΦΕΚ 57/16-10-1875 σ. 389). Ἐκλογαὶ εἶχον διεξαχθῆ τὴν 27/1/1873, τὴν 23/6/1874 καὶ τὴν 18/7/1875 ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἀντιστοίχως Κυβερνήσεων, αἱ διεξαχθεῖσαι ὁμοῦς ἀπὸ τὸν Δ. Βούλγαρη τὴν 23-6-1874 ἔχουν παραμείνει ἱστορικαὶ λόγῳ τῶν καταπίσεων καὶ τῆς βίας, πρβλ. Δ η μ. Ρ ἄ λ λ η, Τὰ μνημόσυνα τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1874, Ἀθ. 1874. Χ α ρ. Τ ρ ι κ ο ῦ π η, Τὶς πταίει; «Καιροί» φ. 29/6/1874. Γ. Π. Κ ρ ἔ μ ο υ, Νεωτάτη Γεν. Ἱστορία ὡς τέταρτος τόμος συμπληρωματικὸς τῆς Γεν. Ἱστορίας τοῦ Α. Πολυζωίδου, Ἀθ. 1890 σσ. 1177-79. Ἐ π α μ. Κ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος...

κατετάραξε την κοινή γνώμη, διότι έγινε υπό δημάρχου²⁶ προσωπικώς, βοηθούμενου υπό του δημαστυνόμου, και θύμα υπήρξε ο γυναικάδελφος του δημάρχου αλλά πολιτικός αντίπαλός του, ο Γεώργιος Δ. Δαγρές, εκ τής γνωστής ιστορικής διφυούς οικογενείας τών αγωνιστῶν τής Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τών Νταγραιῶν²⁷.

Ἦτο ἐπόμενο νά γίνη δημοσιογραφικός θόρυβος, ὅπως ἐπίσης φυσική ἡ ἀντίδρασις καί κινητοποιήσις τών πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Μαυροκοροπούλου, τοῦ ὁποίου προστάτης ἦτο ὁ βουλευτής Ἀνδρέας Δανόπουλος, γιά τή διαλεύκανσι τής ὑποθέσεως καί τήν τιμωρία τών ἐνόχων, πολὺ περισσότερο, διότι κατὰ τοῦ δημάρχου ἐκείνου ἐκκρεμοῦσε σωρεία κατηγοριῶν στὰ δικαστήρια, πέντε γιά καλπονοθεύσεις καί παραβιάσεις τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου, τρεῖς γιά φόνο, δύο γιά ἐμπρησμό, τρεῖς γιά πλαστογραφία, μία γιά λησταποδοχή, μία γιά βιασμό, μία γιά ἀντίστασι κατὰ τών δημοσίων ἀρχῶν, δύο γιά δωροδοκία κλπ.²⁸.

1832-1892, Ἀθ. 1892 (καί ἐπανέκδ. 1972) σσ. 513-558. Τρύφ. Εὐαγγελίδου, Τὰ μετὰ τὸν Ὅθωνα, Ἀθ. 1898 σ. 321, 333, 338-9, 345-351, 657.

26. Πολλοὶ δήμαρχοι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τῶν ὄρεινῶν μικρῶν δήμων, δὲν ἦσαν τόσον ἀκέραιοι. Ὅχι μόνον εἶχον κατηγορηθῆ γιά συνεργασία μὲ ληστές ἀλλὰ καί γιά ζωοκλοπὲς καί ἄλλα ἀδικήματα. Γιά παράδειγμα ἀναφέρω, προχείρως, τὸν κατὰ τὸ 1885 δήμαρχον Ὑσιῶν (Ἀχλαδοκάμπου) Ν. Παραβάντην, φίλο τοῦ Τσόκρη, ὁ ὁποῖος κατεδικάσθη ἀπὸ τὸ Πλημμελειοδικεῖο Ναυπλίου γιά ζωοκλοπὲς σὲ φυλάκισι ἐνὸς ἔτους, δύο μηνῶν κλπ. πρβλ. ἐφημ. «Ἄργος» φ. 2/31-5-1885 σ. 3 καί φ. 4/15-6-1885 σ. 4.

27. Ἀ μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ῆ, ἐνθ' ἀν. τ. Β' σ. 41, 45, 110, 117, 131, 213, 216, 432 ὑποσ. καί τ. Δ' σ. 148, 164, 170. Μιχ. Οἰκονόμου, ἐνθ' ἀν. σσ. 187-189. Φ. Χρυσανθοπούλου - Φωτάκου, ἐνθ' ἀν. τ. Α', σ. 105, 125, 130, 165-6, 209, 214, 220-1, 223, 226, 252, 254 καί τ. Β' σ. 135, 213, 220, 316, 440-1. Ἀν. Π. Τσακοπούλου, Οἱ Νταγραιῶι, ἐφημ. «Τὸ Σῆμα τής Ἀργολίδος» φ. 41-47 Ἰουν. - Αὐγ. 1959. Τὸ 1850-52 ἀναφέρεται μεγαλοκτηματίας στὴν Καρυὰ ὁ Κων. Δαγρές, ἐτῶν 70, διαθέτων κτηματικὴν περιουσίαν ἀξίας δραχ. 10.200, καί στὸ χωριὸ Κουρτάκι (Ἄργους) συνώνυμος Κων. Νταγρές, ἐτῶν 43, μὲ κτηματικὴν περιουσίαν ἀξίας δραχ. 6.000, πρβλ. ΦΕΚ Παράρτημα ἐνόρκων τοῦ 1850, σ. 83, τοῦ 1852 σ. 125, τοῦ 1860 σ. 132. Ὁ ἕτερος κλάδος τής οικογενείας ἦτο Μεσσηνίος, πρβλ. Κ. Φ. Σκόκου, Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1899 σσ. 350-2. Ἀναφέρω ἐξ αὐτῶν τὸν συνώνυμον ἀκριβῶς βουλευτὴν τὸ 1852 Κων. Δαγρέν, ἐτῶν 36, κάτοικον Βρωμόβρυσης Μεσσηνίας, μὲ κτηματ. περιουσίαν ἀξίας τότε 16.000 δραχ. ΦΕΚ 1852 παράρτ. ἐνόρκων σ. 52.

28. «Ἄργολις» φ. 208/6-9-1873 σσ. 1-3. Αἱ κατηγορίαι αὐταὶ ἀναφέρονται λεπτομερῶς, οὐδεμία δμως ἐπίσημη διάψευσις ἐδημοσιεῦθη. Φαίνεται ὅτι καί ἡ ἐφημερίς ἦτο δυσαρεστημένη ἀπὸ τὸν Μαυροκοροδόπουλον, ὅπως προκύπτει ἀπὸ παλαιότερο δημοσίευμα τής ἰδίας (φ. 112/19-6-1870 σ. 2), μὲ τὸ ὅποιο τὸν εἶχε προσκαλέσει νά πληρώσῃ τὰ ὀφειλόμενα στὴν ἐφημερίδα ἀπὸ πολλοῦ χρόνου χρήματα, τὰ ὅποια «ἀπέφευγε νά πληρώσῃ ἐξαπατῶν μυριοτρόπως», ἀπειλοῦσα ἄλλως ὅτι «θὰ τὸν λούσῃ καί μὴ πρὸς κακοφαιισμόν του».

Δέν ἦτο λοιπὸν δυνατόν ἡ ἡφμερίς «'Αργολίς» καὶ ὁ συντάκτης τῆς Βαρδουνιώτης νὰ μὴν ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ φόνο, ὅταν μάλιστα ὡς δικηγόρος ἐδέχθη καὶ ἀνέλαβε τὴν πολιτικὴ ἀγωγή καὶ ἀντελήφθη ὅτι οἱ πολιτικὲς παρεμβάσεις καὶ δὴ τοῦ Σωτηρίου Δανοπούλου ἔτειναν στὴν ἀτιμωρησία τοῦ ἐπικινδύνου δράστου. Γιὰ τοῦτο προβάλλει ἐκτενῶς σὲ ὀλόκληρο τρισέλιδο, ἀνυπογράφως ὅμως, τὴν ὄλη ὑπόθεσι, τονίζει τὴν παρουσία τοῦ Σωτ. Δανοπούλου στὴ Λυρκεία «εἰς τὸ μορφῶσαι μέσα ὑπερασπίσεως», ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖ ὁ εἰρηνοδίκης 'Επ. 'Αδρακτᾶς, ὁ ἀνακριτῆς Ε. Κουρουσόπουλος²⁹ καὶ ὁ ὑπομοίραρχος 'Εμμ. Σαπουντσάκης, γέγει ἐμμέσως τὴ διαγωγή τοῦ ἐπάρχου 'Αργους 'Αλ. Θεοδοσιάδου, καυτηριάζει τὶς προσπάθειες γιὰ τὴν ἐμφάνισι τοῦ ἐγκλήματος ὡς τελεσθέντος ἐν ἀμόνη καὶ καλεῖ τὴ Δικαιοσύνη νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθῆκον τῆς, «ἄλλως, προσθέτει, ἄς ἀπελπισθῶμεν. Ὅταν τὰ ἐγκλήματα δὲν τιμωρῶνται καὶ οἱ ἀδικούμενοι φενακίζονται οὕτω πομπωδῶς ἀπὸ τὴν πολιτείαν, παρ' ἧς ἀναμένουσιν ἱκανοποίησιν καὶ δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς Νόμους, ὅταν ἐνὶ λόγῳ ἐκλείψῃ ἡ δικαιοσύνη, τότε διὰ φυσικῆς τινος ὁδοῦ ἔρχονται αἱ αὐτοδικαίαι καὶ ἡ ἀναρχία, καὶ ὡς Νόμος κοινωνικός, πολιτικός καὶ φυσικός ἀναγράφεται πλέον καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς φοβερὰς διαστάσεις καὶ ἐφαρμόζεται ἐπ' ὀλέθρων τῶν κοινωνιῶν ὁ νόμος τῆς ἰσχύος καὶ τὸ ἀπάνθρωπον, ἀλλὰ δίκαιον κάποτε ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐκεῖνο δόγμα «ὅστοῦν ἀντὶ ὅστοῦ, ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὄφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος» καὶ τελειώνει μὲ: «τὸ ἀνεύθυνον καὶ ἡ ἀτιμωρησία ἐπολλαπλασίασαν τὰ ἐγκλήματα, ἐπλήρωσαν τὰς φυλακὰς κακούργων, ἐξηυτέλισαν τοὺς Νόμους, τὴν διοίκησιν καὶ τὰ δικαστήρια καὶ ἐνὶ λόγῳ κατέστρεψαν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ εὐνομία κατὰ πρῶτιστον λόγον προάγει τοὺς λαοὺς», ὑπενθυμίζων τελικῶς τὸ δόγμα τοῦ Quetelet: «Ἡ κοινωνία παρασκευάζει τὸ ἐγκλημα καὶ ὁ κακούργος τὸ ἐκτελεῖ».

Μετὰ ὀκτῶ ἡμέρας ἐδημοσιεύθη ἐπιστολὴ τοῦ Μαυροκορδοπούλου ἀπευθυνθεῖσα ἐκ τῶν φυλακῶν στὴν ἔφημ. «'Ανεξαρτησία»³⁰, μὲ τὴν ὁποία κατηγορεῖ τὸ θῦμα, ὅτι τοῦ ἐπετέθη δις ἔνοπλον διὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴ ζωὴ, ὅτι οὐδέποτε ἠδίκησε οἶονδῆποτε καὶ διῆγε βίον ἐντιμον, ὅτι οὐδέποτε στὸ δῆμο του ἀνεφάνη ληστρικὴ συμμορία, ὅτι ἔχει λάβει ὀκτάκις τὴν βασιλικὴν εὐαρέσκειαν, καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ «ἀτίμου λιβελλογράφου» διὰ τὰ «ἀναίσχυντα ψεύδη» καὶ δι' ὅσα τὸ «φαῦλον καὶ δυσῶδες στόμα του ἐξέμεσεν ἐναντίον του», προσθέτων ἐπὶ λέξει: «Ἡ συντάκτης τοῦ λιβελλοῦ ἐκείνου εἶναι ὁ γνωστός τῇ κοινωνίᾳ ἐπὶ κακοθηεῖα καὶ ἀναίσχυντία

29. Ὑπηρετήσε στὸ Πρωτοδικεῖο Ναυπλίου ἐπὶ 2^{1/2} περίπου ἔτη, μετατεθεὶς τὸν Σ/βριον τοῦ 1875 στὴν Κυπαρισσία, πρβλ. «'Αργολίς» φ. 216/15-2-1873 σ. 2, ΦΕΚ 49/20-8-1875 σ. 335, «'Ανεξαρτησία» φ. 184/55-9-1875 σσ. 2-3.

30. φ. 122/14-9-1873 σσ. 1-3.

Δημήτριος ὁ Βαρδουνιώτης, ἀνδράριον ἀνατραφέν ἐν αἰσχροτήτι καὶ ἀκολασίᾳ, διάγον τὸν βίον αὐτοῦ ὑβρίζον καὶ ὑβριζόμενον, εἰς τὸ εἰδεχθῆς πρόσωπον τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἐγκεχαραγμένη ἡ ἀτιμία καὶ ἡ αἰσχύνη, Βαρδουνιώτης! ὁ ὑβριστῆς θείων καὶ ἀνθρωπίνων, ὁ ὑβρίσας Εἰσαγγελεῖς καὶ Δικαστάς, Νομάρχας καὶ Ἐπάρχους, Ταμίας καὶ Οἶκον. Ἐφόρους, ὁ ὑβρίσας διὰ τοιούτων ἐπονειδίστων λιβέλλων τοὺς εὐεργέτας αὐτοῦ, τοὺς Καθηγητάς καὶ ἄλλους Διδασκάλους, ὁ μὴ σεβόμενος οὐδένα τῶν ἀνθρώπων, οὐδεμίαν τῶν ἀρχῶν, ὁ ἀφόρητος φλύαρος τῶν πλατειῶν καὶ τῶν τριόδων, ὁ πωλῶν τὴν τιμὴν αὐτοῦ καὶ τὴν συνείδησιν, ὁ φέρων ἐπὶ τοῦ μετώπου του ἀνεξάλειπτα στίγματα οἰκογενειακῆς αἰσχροτήτος καὶ ἀπιστίας Δημήτριος ὁ Βαρδουνιώτης, υἱὸς γνήσιος πατρὸς γηράσαντος ἐν κακίαις καὶ ἁμαρτίαις, ἀμφοτέροι εὐτελεῖς ραδιοῦργοι καὶ κόλακες, ἐπαίται ἄρτου καὶ ἐνδυμάτων, ἀξιοὶ τῆς κοινῆς περιφρονήσεως, ὁ υἱὸς αὐτὸς εἶναι ὁ ἐργάτης τοῦ λιβέλλου ἐκείνου».

Ἡ ἐπίθεσις ἦτο πλέον προσωπικὴ καὶ ἐξετρέπετο σὲ προσωπικὰς ὕβρεις πέρα πάσης ἀνοχῆς, συντάκτικῆς δὲ αὐτῆς δὲν ἦτο ὁ Μαυροκορδόπουλος, ἀλλὰ ὁ «καλοανατεθραμμένος»³¹ Σωτήριος Δανόπουλος. Ἡ ἀπάντησις, ἀναγκαία, ἦλθε μετὰ ἑξαήμερον διὰ τῆς «Ἀργολίδος», τετρασέλιδη³², ἐνυπόγραφη πλέον ἀπὸ τὸν Βαρδουνιώτη, στὴν ὁποία ἐξιστορεῖται, μὲ πλήρη ψυχραιμία ἀλλὰ καὶ δηκτικότητα, τὸ ἱστορικὸ τῶν σχέσεων, τὰ αἷτια τῶν δυσαρεσκείων, ἡ πολιτικὴ δρᾶσις τῶν Δανοπούλων, πατρὸς καὶ υἱοῦ, ὁ τρόπος σπουδῶν τοῦ Σωτηρίου κλπ. Ἀξίζουσαν μερικὰ νὰ μνημονεύσωμεν ἐδῶ. Καὶ πρῶτα διὰ τὸν πατέρα, τὸν βουλευτὴν Ἀνδρέα Δανόπουλον, τὸν ἀπὸ τὸ χωριὸ Κουτσοπόδι «ἀπλοῦν χωρικὸν προστατευθέντα ἀπὸ τὸν Δ. Τσόκρη καὶ δημιουργηθέντα ὑπ' αὐτοῦ βουλευτὴν, τὸν ἀχάριστον, ὁ ὁποῖος ἐδολιεύθη πάντοτε τὸν εὐεργέτην του, στοχασθεὶς νὰ τὸν ὑποσκελίση»³³. «Στρατιωτῆς πάσης Κυβερνήσεως» ὁ Δανόπουλος, «ἔρπων εἰς τὰς Ὑπουργικὰς κλίμακας, κολακεύων καὶ μεριμνῶν ὑπὲρ μόνου τοῦ βαλαντίου του. Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1862 ἐπὶ ἐξαετίαν ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του ὡς Ὀθωνιστῆς καὶ πολλακίς κατὰ τὴν μεσοβασιλείαν ἐκινδύνευεν ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ. Τὸ 1868 ἀνέστη ἐκ τοῦ πολιτικοῦ του τάφου ὡς Λάζαρος ἐλέφ Τσόκρη γενόμενος ὑπ' αὐτοῦ βουλευτῆς. Μόλις ἐξελέγη καὶ ἐπεκυρώθη ἡ ἐκλογὴ, ἐστράφη πάλι κατὰ τοῦ εὐεργέτου του, τὸν ὁποῖον ἐπολέμησεν ὅσον ἠδυνήθη, ἀκολουθήσας τὸν Βούλγαρην, ὁ ὁποῖος ἦτο πρωθυπουργός. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐγκατέλειψε, μόλις ὁ «Σατρά-

31. «Ἀργολίς» φ. 213/3-11-1873 σ. 1.

32. φ. 209/20-9-1873 μὲ τίτλον «Ἄς πῆση λοιπὸν τὸ προσωπεῖον!».

33. Καὶ ὁ πατὴρ τοῦ δημάρχου Ἀλέας Κ. Χριστοπούλου εἶχε βοηθήσει πολιτικῶς τὸν Α. Δανόπουλον, πρβλ. «Ἀργολίς» φ. 260/19-2-1875, σ. 3.

πης» εκείνος έπαυσε να είναι κυβέρνησις, καίτοι με άρκετά ρουσφέτια τόν είχε διευκολύνει και μάλιστα πρὸς τὰ τέκνα του. Έτάχθη έν συνεχεία τὸ 1869 με τὸν Ζαήμην, ὁ ὁποῖος ἔγινε πρωθυπουργός, λαβὼν άμέσως συγχαρητήριον τοῦ Δανοπούλου, άποκαλέσαντος αὐτὸν «Σωτήρα τοῦ Ἔθνους». Ἡ άφοσίωσις πρὸς αὐτὸν ἔπρεπε νά μη μεταβληθῆ, διὰ νά διατηρηθοῦν εἰς τὰς δημοσίας θέσεις των οἱ συγγενεῖς του. Ὁ Ζαήμης δώρισε ὑπότροφον τοῦ Ἄρσακείου τὴν ἑξαετη κόρην τοῦ Δανοπούλου Εὐτέρπην με 80 δραχμῶν μηνιαῖον μισθόν, τὰς ὁποίας ἔλαβε ἐπὶ δύο περίπου ἔτη, κόρην ὁμως διαμένουσαν οὐχι εἰς τὸ Ἄρσάκειον ἀλλὰ εἰς τὴν έν Ἄργει οἰκίαν τοῦ πατρὸς της. Οὕτως ὁ κ. Δανόπουλος κατέστησεν ἐμπόριον τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιπροσωπείας. Ἄληθης φούρνος τοῦ Ναστραδίν Χόντζα στρέφων κατὰ τὰς ὀρέξεις τῶν κατὰ καιροὺς Κυβερνήσεων, συνεννοούμενος σήμερον με τὸν Ζαήμην, αὐριον με τὸν Κουμουνδοῦρον ἢ τὸν Βούλγαρην και ἄλλοτε με τὸν Δεληγιώργην και διακηρύττων ὅτι εἶναι Ζαημιστής! Ὑπεσχέθη πολλάκις τὴν συνδρομὴν του εἰς τὸν κ. Δεληγιώργην και πάντοτε τὸν ἠπάτησεν, ἀλλ' ὅτε τῷ εἶπον ὅτι συγγενεῖς τινες πρέπει νά μη χάσουν τὰς θέσεις των, ἐψήφισε καίτοι ἀντιπολιτευόμενος ὑπὲρ τοῦ κ. Δεληγιάννη, ὑποψηφίου τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς. Ἐπολιτεύθη δολιευόμενος πάντοτε τοὺς συντρόφους του».

Ὁ υἱὸς Δανόπουλος «μετὰ τὸν βίον τῶν σπουδῶν του ἄς διήνυσεν έν τοῖς θεάτροις και ταῖς διασκεδάσεσι ἔλαβε και έν δίπλωμα διδάκτορος τῆς Νομικῆς έν εὐωχία Κοσμητόρος και ὑποψηφίου, ένῶ εκείνος, ὁ Βαρδουνιώτης, ἀκοινώνητος, προσκεκολλημένος εἰς τὸ βιβλίον του ἐπανῆλθε μετὰ τὰς ἐξετάσεις του εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας του, μοχθῶν νυχθημερόν ὑπὲρ αὐτῆς και μόνης μετ' άφοσιώσεως και αὐταπαρνήσεως, σπουδάσας έν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου του και ἐκ τοῦ ὑστερήματος τῆς πτωχῆς οἰκογενείας του³⁴, διότι ὁ πατήρ του δέν ἐπλούτισε ἀπὸ τὰς σπουδὰς τοῦ υἱοῦ του, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπώλησε τὰ κτήματά του, οὐδέποτε ὁμως ἐπώλησε τὴν συνείδησίν του εἰς τὰς κατὰ καιροὺς κυβερνήσεις διὰ νά διατηρῆ τὸν υἱὸν κηφήνα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς και ἄλλων γραφείων. Ὁ πατήρ Βαρδουνιώτης ἦτο και εἶναι πτωχός, ἀλλὰ δέν ἔτεινε ποτὲ εἰς κανένα τὴν χεῖρα, οὔτε ἦλθεν εἰς τὰ πράγματα διὰ νά πλουτίσῃ ἀπὸ τὰ δημόσια και νά διορίσῃ τοὺς ἀδελφοὺς και φίλους του σιταποθηκαρίους και ἀλαταποθηκαρίους, ἀφελούμενος και ἀπὸ τὸ πῦρ και ἀπὸ τὸ ὕδωρ, οὐδ' ἀνέμειξαν ποτὲ τὸ ὄνομά του με τὰς γαίας τῆς Τίρυνθος».

34. Πράγματι ἡ οἰκογένεια τοῦ Βαρδουνιώτη ἦτο πτωχὴ, γι' αὐτὸ και μετὰ δεκαετία ἀκόμη, πρὸς ἀντιμετώπισι τῶν ἐξόδων συντηρήσεώς της, ἠναγκάσθη ὁ Βαρδουνιώτης νά ἀναλάβῃ πράκτωρ τῆς Ἀτμοπλοῖας Δ. Γουδῆ στὸ Ἄργος, πρβλ. ἐφημ. «Δαναός» φ. 10/8-7-1883 σ. 4.

Πολλά ακόμη καταμαρτυρεί ὁ Βαρδουνιώτης κατὰ τῶν Δανοπούλων, «διότι ἰδὼν ὕβριζόμενον καὶ συκοφαντούμενον κακοήθως καὶ καπηλικῶς καὶ ἐμὲ αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα καὶ τὴν οἰκογένειάν μου ἐτόλμησα ν' ἀποσβολώσω τοὺς ἐλεεινοὺς ὕβριστὰς καὶ συκοφάντας μου. Καὶ ὁμολογῶ, ὅτι ἔπταισα παρεκτραπείς, ἀλλ' οἱ ἀναγνώσται, ἐπιεικῶς κρίνοντες, θέλουν μὲ συγχωρήσει ἂν μάλιστα ἀνέγνωσαν ὅσα ἐξήμεσε κατ' ἐμοῦ ἄθυρον καὶ κακὴς στόμα».

Τὴν ἐπομένην ἀκριβῶς ἡμέραν δημοσιεύεται στὴν «Ἐνεξαρτησία»³⁵ ἐνυπόγραφη ἐπιστολὴ τοῦ Σωτηρίου Δανοπούλου, ἀπευθυνομένη εὐθέως πρὸς τὸν Βαρδουνιώτην: «Δὲν καταδέχομαι νὰ κατέλθω εἰς τὴν δημοσιογραφικὴν παλαίστραν μετὰ σοῦ, ἀξίου οἴκτου καὶ περιφρονήσεως, ἄλλως, ἔχω ὕλην ἐναντίον σοῦ καὶ μόνον ἀνεξάντλητον νὰ καταθέσω εἰς τὴν δημοσιότητα, ἵνα φρίττη ἢ κοινωνία ἀκούουσα τὸ ὄνομά σου. Οὐδέποτε σ' ἐξέλαβον ὡς δημοσιογράφον, μόνον σὺ προσαγορεύεις ἑαυτὸν τοιοῦτον' δὲν εἶναι δημοσιογράφος ὁ γράφων ἀπλῶς ἀρθρίδιά τινα ὕβριστικὰ καθαπτόμενα τῆς ὑπολήψεως τῶν ἐντιμωτέρων πολιτῶν. Ὑβρίζων τὸν κ. Ταμίαν ὁμοιάζεις τὸν ὕλακτοῦντα κῦνα καὶ κινουῦντα τὴν οὐρὰν αὐτοῦ κάτωθεν τῆς Τραπεζῆς, μὲ ὅτα ἀνωρθωμένα ὅπως ἀρπάση κόκκαλον. Ὑβρίζων τὴν κοινωνίαν ἅπασαν, ὁμοιάζεις ἐρρυτιδωμένον γραφίδιον, πρὸς τὸ ὁποῖον οὐδεὶς στρέφει ἄνευ ἀηδίας τὰ βλέμματά του, καὶ τὴν ἑταίραν τὴν ἐξάγουσαν τὴν κεφαλὴν αὐτῆς τοῦ παραθύρου καὶ ὕβριζουσας ἀδιακρίτως τοὺς διαβάτας! Μάθε ἐὰν ἀγνοῆς, ὅτι ὁ πατήρ σου, τοῦ ὁποίου σεβόμενος τὸ γῆρας καὶ λυπούμενος τὴν πενίαν καὶ ἀθλιότητα ἀπέχω νὰ καταγράψω τὰ δικαστικὰ αἴσχη του, ἕως προχθὲς ἐλάμβανε καὶ ἐφόρει τὰ ἡμιπεπαλαιωμένα ἐνδύματα τοῦ θεοῦ μου Ἄναγν. Δανοπούλου, τοῦτο ἀναφέρω ἀκουσίως, διὰ νὰ σοὶ καταδείξω ὅτι δεικνύεις μαύρην ἀχαριστίαν κατὰ τῶν εὐεργετῶν σου' ἀλλὰ τί νὰ εἶπη τις καὶ τί νὰ γράψῃ κατ' ἐκείνου ὅστις δὲν ἔχει τιμὴν διὰ νὰ χάσῃ».

Ἄς ἀποφύγωμεν κάθε σχολιασμὸν τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ὅπως καὶ αὐτῆς ποὺ ἐπηκολούθησε³⁶, μὲ τὴν ὁποίαν ἀποκαλεῖ τὸν Βαρδουνιώτην «φλύαρον», «ἄνθρωπον ἄνευ συναισθήσεως, ἀξιοπρεπείας καὶ φιλοτιμίας, ἐντελῶς χυδαῖον», τὸν ὁποῖον «ἐτύφλωσεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἄγριον πάθος του, ὥστε ἀπώλεσεν ὁ δυστυχῆς τὴν ἐνέργειαν τοῦ λογικοῦ του».

Ὁ Βαρδουνιώτης δημοσιεύει ἐνυπογράφως ἀπάντησι λεπτομερῆ στὸ ἐπόμενο φύλλο τῆς «Ἀργολίδος»³⁷, ἀνατρέπων τὰς ὕβρεις τοῦ Δανοπούλου μὲ ἐπιχειρήματα εὐφυῆ καὶ πλήρη δηκτικότητος, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν καὶ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών του καὶ τὴν εὐστροφία τοῦ πνεύματός του³⁸ καὶ

35. φ. 123/21-9-1873 σ. 3.

36. «Ἐνεξαρτησία» φ. 124/28-9-1873 σσ. 1-2.

37. φ. 210/28-9-1873 σσ. 3-4.

38. Πρὸς ἐπιβεβαίωσι τοῦ χαρακτηρισμοῦ ἀναφέρω τὰ ἐξῆς: Στὸ φύλλ. 8 τοῦ

τήν συγγραφική του ικανότητα. Μεταξύ τῶν ἄλλων, ἀπευθυνόμενος στὸν Δανόπουλο, γράφει: «Τί ὀφείλετε νὰ πράξετε; Ἄν μὲν ἀληθῆ εἶπον, νὰ σιγήσητε ἂν δὲ ψεύδη, νὰ μὲ ἀναιρέσητε. Δὲν ἔχετε ἱκανὴν φρόνησιν διὰ τὸ πρῶτον οὔτε ἱκανὴν φιλοτιμίαν διὰ τὸ δεύτερον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τίς τῶν δύο ἡμῶν εἶναι ἀξίος οἴκτου καὶ περιφρονήσεως; Ἄφου δὲν ἠρνήθητε, ὅτι συνετάξατε, σεις ὁ ἴδιος, τὴν κακοθεστάτην ἐκείνην κατ' ἐμοῦ διατριβήν, ἥτις προεκάλεσε τὴν ἰδικήν μου, ἀφου δὲν σᾶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀναιρέσητε ὅσα περὶ ὑμῶν ἔγραψα, ἠγέρθητε πάλιν νὰ μὲ ὕβρισητε. Τοῦτο καθ' ὑμᾶς λέγεται ἀπάντησις καὶ ἱκανοποίησις!!! Ἄφεύκτως ἔν ἐκ τῶν δύο, ἢ τώρα ἐγίνατε ἠλίθιος ἢ ἀνέκαθεν εἴσθε τοιοῦτος».

Ἡ ἐπίθεσις συνεχίσθη ἐκ μέρους τοῦ Δανοπούλου διὰ τῆς ἀναμίξεως τρίτων προσώπων, συνταξιούχων καὶ δημοσίων ὑπαλλήλων³⁹, δῆθεν θιγέντων, προφανῶς ὁμοῦς ἐπιστρατευθέντων γιὰ νὰ καλύψουν τόσο τὸν τότε δημόσιο Ταμῖα Ἄργολίδος Θωμᾶ Χρυσοχέρη, ὅσο καὶ τὸν κουμπάρο του συμβολαιογράφο Ἄργου Κων. Σαλωνιτόπουλον⁴⁰, ἀμφοτέρους συνεργά-

Ἰουλίου 1885 τῆς ἐφημ. «Ἄργος» εἶχε δημοσιεύσει ὁ Βαρδουνιώτης νεκρολογία γιὰ τὸν πολιτευτὴ Κορινθίας Α. Σ. Νοταρᾶ, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχε πληροφορηθῆ, εὑρισκόμενος στὴ Νεμέα, ὅτι ἀπεβίωσε. Μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ φύλλου καὶ τὴν κυκλοφορία του ἔμαθε ὅτι ὁ Νοταρᾶς ἦτο μὲν ἀσθενής, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀποβιώσει. Στὸ ἐπόμενο φύλλο 9/25-7-1885 ἐδημοσίευσεν: «Μετὰ πλείστης εὐχαριστήσεως ἀναγράφομεν τὴν νεωτέραν ταύτην πληροφορίαν περὶ τῆς ζωῆς τοῦ σεβαστοῦ ἀνδρός, δυσφοροῦντες, διότι περιεπέσαμεν εἰς τοιοῦτον ἀθῶον λάθος, εἰς ὃ ὁμοῦς πᾶς τις ἠδύνατο νὰ ὑποπέσει, καὶ εὐχόμενοι διαπύρωσιν τὴν ταχεῖαν καὶ τελείαν τοῦ ἀνδρός ἀνάρρῳσιν. Φανταζόμεθα δὲ μεθ' ὁποίας περιεργείας καὶ εὐχαριστήσεως θ' ἀνέγνωσε τὴν νεκρολογίαν τοῦ ὁ σεβαστοῦ γέροντος πολιτευτῆς ζῶν ἔτι, πράγμα, ὅπερ, κατα τινὰ ὁμοιοπαθῆ φίλον μας, εἶνε ὅτι εὐάρεστον καὶ ὠραῖον δύναται τις νὰ φαντασθῆ. Ἀποθάνετε, ἂν θέλητε —ὄχι πραγματικῶς βέβαια— διὰ νὰ δοκιμάσητε».

39. Β. Ἄγγελοπούλου, δημοδιδασκάλου τοῦ χ. Πασιᾶ τέως δήμου Προσυνναίων, Κ. Α. Φλέσσα, δημοδιδασκάλου Καρυᾶς, Γ. Ἄλικούλη, ἐμμ. δικαστ. κλητῆρος, Δ. Σωτηροπούλου, κλητῆρος τοῦ ἐπαρχείου Ἄργου, Ἄθ. Διαμαντοπούλου, «τηλεγρ. φύλακος», τῶν στρατιωτ. συνταξ. Ἰ. Ἀλμπάνη, Γ. Ἰωάννου, Ἐμμ. Λώρη, Ἰ. Πατζούρου καὶ Γ. Πληγούρη, ὡς καὶ τῶν Γιαννούλας Π. Κωνσταντοπούλου, Μαγδαληνῆς Τζίνα, Δημητρούλας Χ. Α. Τριανταφύλλου καὶ Αἰκατερίνης Δ. Φιλίππου, Ἄναγν. Κ. Ντούσια, χωρικοῦ, πρβλ. «Ἄνεξαρτησία» φ. 127/22-10-1873 σσ. 3-4.

40. Ἐκατηγορεῖτο ὅτι ταμίας ὦν τοῦ κόμματος τοῦ Δανοπούλου καὶ κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Θ. Χρυσοχέρη, ἀρνούμενου τὴν ἔγκαιρον πληρωμὴν τῶν μισθῶν καὶ συντάξεων εἰς δημοσίους ὑπαλλήλους καὶ συνταξιούχους, προέβαιεν εἰς προεξοφλήσεις μισθῶν καὶ συντάξεων, παρακρατῶν σημαντικῶν ποσοστῶν, ὅπως ἐπίσης ὅτι ἐπέδωκε καὶ ἐπετύγχανε τὴν ἐνοικίασιν τῶν δημοσίων προσόδων οἷων ἤθελε τμημάτων τῆς ἐπαρχίας Ἄργου καὶ πολλῶν στρεμμάτων ἐθνικῶν γαιῶν τοῦ Ἰπποφορβεῖου μὲ χαμηλὰς τιμὰς, πρβλ. «Ἄργολις» φ. 213/3-11-1873 σσ. 2-3.

τας και φίλους του κόμματος του Δανοπούλου, οι οποίοι συνέχισαν τις κατηγορίες κατά του Βαρδουνιώτου, τον οποίον απέκάλεσαν «ἐξ ἐπαγγέλματος ψεύστην και συκοφάντην και ὕβριστήν»⁴¹ και τον κατηγορήσαν ἀργότερα και ὡς διπλοψηφίσαντα⁴². Τὴν πράξιν αὐτὴν δὲν ἀρνήθηκε ἀλλὰ ἐδικαιολόγησε ὡς νόμιμη, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε νόμος ἀπαγορεύων τὴν ἐγγραφὴν στὰ δημοτολόγια δύο ἐπαρχιῶν ὡς δημότου και ἐκλογέως (ἐν Ἑργεῖ και Μιδέα). Ἡ τοιαύτη ὁμως πράξις καυτηριάζεται ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του ὡς «ἀτιμωτική», διότι ναὶ μὲν δὲν «προσέκρουε εἰς ρητὸν γράμμα του ποιν. νόμου», ἀλλὰ «προσέκρουε εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ του περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν νόμου και εἰς αὐτὴν τὴν λογικὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ», καθ' ἣν «ἐκάστος τῶν ἐκλογέων καλεῖται νὰ ἐκλέξῃ ἐκ τῆς ἐπαρχίας του ἀνάλογον ἀριθμὸν ἀντιπροσώπων... ἰδοὺ δημοσιογράφος τί διδάσκει τὴν κοινωνίαν ἐπαγγελλόμενος τὴν ἠθικοποίησιν αὐτῆς!... ἄς ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ποῦ ἡ κακοῦθια και ὁ φατριασμὸς ὄθησαν αὐτόν»⁴³.

Ὁ Βαρδουνιώτης, καίτοι ἀπὸ μὲν εἶχε διακόψει τὰς ἀντεγκλήσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐκτραπῆ σὲ προσωπικὰς κατ' αὐτοῦ ὕβρεις⁴⁴, ἀναγκάσθηκε νὰ ἀπαντήσῃ και πάλι, διὰ τετρασελίδου⁴⁵. Ἀλλὰ αἱ ἀντεγκλήσεις ἐκεῖναι συνεχίσθησαν⁴⁶, παρεμβάντος και τοῦ τότε δημάρχου Ἑργεῖ ἰατροῦ Σπήλιου Καλμούχου⁴⁷, φίλου και αὐτοῦ τῶν Δανοπούλων, οἱ ὁποῖοι συνεχῶς

41. «Ἐξαρτησία» φ. 127/22-10-1873 σσ. 3-4 και 192/21-11-1875 σ. 4.

42. «Ἐξαρτησία» φ. 182/8-8-1875 σ. 5. «Ἐργολίς» φ. 252/2-9-1875 σ. 2.

43. «Ἐξαρτησία» φ. 184/5-9-1875 σ. 3.

44. «Ἐξαρτησία» φ. 166/27-11-1874 σ. 4: «Εἰς τὸν υἱὸν τῆς Βαρδουνιώτισσας ἐπιφυλασσόμεθα εἰς τὸ προσεχὲς φύλλον ν' ἀπαντήσωμεν».

45. «Ἐργολίς» φ. 213/3-11-1874 σσ. 1-4: «Τὸ δημοψήφισμα (Plebiscitum)».

46. «Ἐξαρτησία» φ. 133/10-1-1874 σ. 1, φ. 186/27-9-1875 σ. 1, φ. 191/18-11-1875 σσ. 2-3, φ. 192/21-11-1875 σ. 4, φ. 193/4-12-1875 σ. 3, φ. 194/13-12-1875 σ. 2. «Ἐργολίς» φ. 258/15-11-1875 σσ. 1-2 και φ. 259/11-12-1875 σσ. 2-4.

47. Δήμαρχος ἐξελέγη τὸν Ἰανουάριον 1874, διαδεχθεὶς τὸν ἰατρὸν Μιχ. Παπκαλεξόπουλον, πλειοψηφήσας και τούτου, ἔχοντος χρηματίσει βουλευτοῦ και δις δημάρχου, και τῶν ἄλλων συνυποψηφίων Γ. Τζώκρη και Λ. Λαμπρινίδου, δικηγόρου, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριζεν ὁ γηραιὸς στρατηγὸς Δ. Τσόκρης, πρβλ. «Ἐργολίς» φ. 106/24-1-1870 σ. 1 και «Ἐξαρτησία» φ. 133/10-1-1874 σ. 1 και φ. 172/19-2-1875 σ. 3. Τὸ κατὰ Καλμούχου κατηγορητήριον γιὰ τὰ δημοτικὰ βλ. «Ἐργολίς» φ. 259/11-12-1875 σσ. 2-4. Ὁ Σπ. Καλμούχος, πολιτευόμενος ἀπὸ τοῦ 1862, ἦτο υἱὸς τοῦ ἐπὶ 55 ἔτη διατελέσαντος ἰατροῦ Παναγ. Καλμούχου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρέτησε τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821 και ὡς στρατιώτης και ὡς ἰατρός, θανὼν ἐν Ἑργεῖ τὴν 14/6/1870 «ἄγων Νεστόριον γῆρας». Ἐκτὸς τοῦ δημάρχου εἶχε, καθ' ὅσον γνωρίζω, και δύο ἄλλα τέκνα, τὸν Θεόδ. Π. Καλμούχον, διατελέσαντα Οἰκ. Ἐφορον Γόρτυνος, και τὴν Φρόσω σύζυγον τοῦ ἐμπόρου και ἀ' δημαρχ. παρέδρου Ἑργεῖ Γ. Σακελλαροπούλου, θανούσαν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1887, πρβλ. «Ἐργολίς» φ. 112/19-6-1870 και «Ἐργολίς» φ. 6/29-6-1885 σ. 3 και φ. 40/18-10-1887 σσ. 2-3.

τροφοδοτούν τη φιλική των εφημερίδα «'Ανεξαρτησία» με επιστολάς διαφόρων, άνωνύμων και μή, 'Αργείων δήθεν εξαγριωμένων από τά, κατ' αὐτούς, παραπλανητικά, άνακριβή και άδिका δημοσιεύματα του Βαρδουνιώτη στην «'Αργολίδα», τὰ άναφερόμενα στὰ διάφορα προβλήματα τῆς δημοτικῆς 'Αρχῆς "Αργους και τῆς ἑπαρχίας ὀλοκλήρου. Δέν περιορίζονται στην άνασκευή αλλά συνεχίζουν τὰς προσωπικὰς επιθέσεις κατὰ τοῦ Βαρδουνιώτου, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζουν «άσημον δικηγορίσκον, έπαιτούντα πελατείαν χαμερπέστατα διὰ νὰ προσπορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν, άργυρώνητον, άγνώμονα, έπιλήσιμονα», «τὸ παιδί» τοῦ ὁποῖου τὴν άναίδεια και τὸν τύφον πρέπει οἱ άναγνώσται τῆς εφημερίδος νὰ θαυμάσουν και στὸ ὁποῖο συνιστοῦν τὸ φρενοκομεῖο τῆς Κερκύρας.

Πρέπει νὰ προστεθῆ ὅτι ἡ άφορμὴ τῆς ὄλης διαμάχης, ὁ φονεὺς Δημ. Μαυροκορδόπουλος, παρ' ὄλες τῆς παρεμβάσεις τῶν πολιτικῶν φίλων του και τῆς δικηγορικῆς δολιχοδρομίας (άνακοπές, άναίρέσεις κλπ.) κατεδικάσθη τελεσιδικῶς σὲ 20 ἔτων δεσμά, ὁ δὲ συνεργὸς δημαστυνόμος 'Αναστάσιος Γεωργαντόπουλος σὲ 18 ἔτων⁴⁸.

Τί ὄμως έπηκολούθησε; Θὰ άνέμενε κανεὶς ὅτι μῖσος άσβηστο θὰ συνώδευε σὲ ὄλη τὴ ζωὴ τους άμφοτέρους εκείνους τοὺς έπιφανεῖς 'Αργείους, οἱ ὁποῖοι έν συνεχείᾳ διέπρεψαν, ὁ μὲν Βαρδουνιώτης στὰ γράμματα, καταστάς πανελληνίως γνωστός⁴⁹, και στην ιστορικὴ έπιστήμη⁵⁰

48. «'Αργολίς» φ. 215/5-12-1873 σ. 3, φ. 223/9-4-1874 σ. 1, φ. 225/6-6-1874 σ. 3, φ. 235/2-11-1874 σ. 4, φ. 249/6-6-1875 σ. 3. «'Ανεξαρτησία» φ. 171/6-2-1875 σ. 3 (άπορριφθείσης αίτήσεως άναίρέσεως ὑπὸ τοῦ 'Αρείου Πάγου).

49. Ἦδη πρὸ τοῦ 1895 ἦτο άντεπιστέλλον μέλος τοῦ Φιλολ. Συλλόγου «Παρνασσός» τῶν 'Αθηνῶν. Ἐπίσης ἡ ιστορικὴ εφημερίς «Νεολόγος» τῆς Κων/πόλεως (φ. 6299/14-7-1890) άναδημοσιεύει ὄσα ὁ Βαρδουνιώτης ηῆχῆθη έρωτηθεὶς περὶ τοῦ τότε (7/7/1890 π. ἡμ.) γεννηθέντος πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου Γεωργίου Β': «...νὰ γίνῃ φιλόπατρις ὄσον ὁ Κόδρος, ἡ δὲ θυγάτηρ ενάρετος ὄσον ἡ γυνὴ τοῦ Φωκίανος». Γνωστοὶ άσαύτως λόγιοι τῆς έποχῆς του τὸν τιμοῦν ιδιαιτέρως, π.χ. ὁ Δ. Σακελλαρόπουλος, έκδότης έν Πειραιεὶ τοῦ φιλολ. περιοδικοῦ «'Απόλλων», άφιέρωσε ποίημα στὸν Βαρδ. (φ. 22/1885), ὁ Θεόδ. Βελλιανίτης τὴν έκ δύο έπαστίχων στροφῶν «Βαρκούλαν» («'Αργος» φ. 18/23-3-1886 σ. 4), ὁ Κ. Φ. Σκόκος ὀκτάστιχον «Τῷ άγαπητῷ μοι Δ. Κ. Β. ἐπὶ τῇ έορτῇ του» («'Αργος» φ. 29/12-11-1886 σ. 2), πρβλ. Δελτίον 'Ιστορ. 'Εθνολ. 'Εταιρείας 'Ελλάδος τ. Β', 1885, σ. 190.

50. Δύο αξιόλογα ιστορικὰ έργα έδημοσίευσε ὁ Βαρδ.: «Τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη» (αὐτοτελῶς, έν Τριπόλει 1913 σ. 296) και τὸ μικρότερον «'Εδουάρδος Μάσσων ὁ Καληδόنيος» ('Επετηρίς Φιλ. Συλλόγ. Παρνασσός, έτ. ΙΑ' 1915 και έν άνατύπῳ). Πέρα τῶν έπαινετικῶν γενικοτήτων, οἱ ὁποῖες έχουν συνοδεῦσει τὰ περὶ Βαρδ. άναφερθέντα άνωτέρως δημοσιεύματα τῶν Λογοθέτη, Παναγιωτοπούλου και Δωροβίνη, ἡ αξιολόγησις τοῦ ιστορικοῦ έργου του δέν έχει μέχρι σήμερα έπιστημονικῶς συντελεσθῆ. Ἡ προσφορά του πάντως δέν νομίζω ὅτι ὑπῆρξε άσήμαντη, πρέπει δὲ νὰ άναγνωρίζεται και

καί τήν πολιτικήν ἀκόμη⁵¹, ὁ δὲ Δανόπουλος, διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του, στὴν πολιτικὴ κόνιστρα⁵². Τὰ πράγματα ὁμως συνέβησαν ἄλλως. Ὁ χρόνος εὐτυχῶς ἀμβλύνει τὶς ἀντιθέσεις καὶ καλύπτει μὲ τὸν πέπλο τῆς λήθης καὶ τὰ πλέον ὀδυνηρὰ γεγονότα. Ἄμοιβαῖαι ἐπίσης ὑποχωρήσεις καὶ συμβιβασμοί, σιωπηροὶ ἢ πραγματικοὶ ἐπιμερισμοὶ πολιτικῶν ἢ οἰκονομικῶν συμφερόντων καὶ «ἐξουσιῶν» ὀδηγοῦν στὴν ἐξομάλυνσι τῶν διαφορῶν καὶ τὴν ὕφεισι καὶ τὴν ἀμβλυνσι τῶν ἀντιθέσεων. Τί πράγματι συνέβη; Τὰ γραπτὰ μᾶς βεβαιώνουν ὅτι στίς δημοτικὰς ἐκλογὰς τῆς 3ης Ἰουλίου 1883, γιὰ πρώτη φορά, ὁ Βαρδουνιώτης ὑποβάλλει ὑποψηφιότητα δημοτικοῦ συμβούλου καὶ ἐκλέγεται μὲ σημαντικὸν ἀριθμὸν ψήφων⁵³ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ φίλου τοῦ Σωτ. Δανοπούλου Σπήλιου Καλμούχου, ὁ ὁποῖος πλέον εἶναι γιὰ τὸν Βαρδουνιώτη «φιλόπολις δήμαρχος» καὶ «ἀξιότιμος φίλος»⁵⁴, ἐνῶ τὸ 1875, ὅταν εὐρίσκοντο σὲ ρῆξι, ἦτο «ἄνθρωπος μοχθηρότατος, σπανιώτατα ἔχων τὸν νοῦν ἀνέφελον καὶ ἐμπαθῆς»⁵⁵. Ἄλλὰ καὶ ὁ Σωτ. Δανόπουλος, βουλευτῆς Ἄργους τὸ 1884 Τρικουπικός, λαμβάνει δημοσίως διὰ τῆς ἐφημερίδος «Δαναός», τῆς ὁποίας, ὅπως προανέφερα, ἦτο μοναδικὸς

τιμᾶται, διότι διέσωσε πλέον τῶν δέκα χιλιάδων ἐγγράφων ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς ἱστορικῆς ἐν Ἄργει οἰκογενείας Περρούκα, τὰ ὁποῖα ἐδωρήσατο στὴν Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία τῆς Ἑλλάδος (πρβλ. περ. «Νέος Ἑλληνομνημῶν» τ. ΙΒ, 1915, σσ. 487-8). Ἡ προσφορά του ὁμως θὰ ἦτο μεγαλύτερα, ἀν περιωρίζετο στὴν ἀξιοποίησι καὶ δημοσίευσι τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον εἶχε διασώσει. Ἐκ τῶν ἄλλων δύο ἐκτενεστέρων ἔργων του, ποῦ ἐδημοσιεύθησαν αὐτοτελῶς, ἡ μὲν «Φρύνη» (ἐκδ. Ἄγκυρας) ἔχει λογοτεχνικὸν κυρίως χαρακτήρα, ἡ δὲ διάλεξι στὸν «Παρνασσὸ» τοῦ Δ/βρίου 1894 περὶ «ἀφνειοῦ Κορίνθου», ἐκδοθεῖσα τὸ 1896, καίτοι ζωηρόν καὶ ἀπολαυστικὸν ἀνάγνωσμα, δὲν ἔχει ἀσπληρῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα. Εἶχε συγγράψει ἱστορικὴν μονογραφίαν καὶ περὶ «Μπουμπουλίνας», ἡ ὁποία δὲν ἐξετυπώθη καὶ δὲν ἐκυκλοφορήθη μέχρι σήμερα καὶ τῆς ὁποίας τὸ χειρόγραφον εἶχε περιέλθει στὸ Σύλλογον «Δαναός» (Ἄργους).

51. Τὸν Φ/βριου τοῦ 1918, γέρων ὑπερεβδομηκοντούτης, συνελήφθη ὡς «ἐπικίνδυνος» βασιλόφρων καὶ ἐξωρίσθη στὴ Μυτιλήνη.

52. Συγγραφικὴν ἐργασίαν τοῦ Σωτ. Δανοπούλου δὲν γνωρίζω ἄλλην πλὴν τοῦ «Περιήγησις ἐν Παλαιστίνῃ», ἐν «Ἄργολικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1900», ἔτ. Α' σσ. 39-52 (ἐκδότης Ἀνάργ. Τημελῆς).

53. Ἐφημ. «Δαναός» φ. 6/28-5-1883 σ. 2, φ. 9/24-6-1883 σ. 4, φ. 10/8-7-1883 σ. 2 καὶ φ. 15/4-10-1883 σ. 1, λαβῶν 1.271 ψήφους, ἐνῶ ὁ δήμαρχος 1.316. Κατὰ τὴν δευτέραν συνεδρίασιν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Ἄργους ἐξελέγη καμψηφεί Ἐφορος τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τοῦ Δήμου, πρβλ. «Δαναός» φ. 16/25-10-1883 σ. 2.

54. Ἐφημ. «Δαναός» φ. 6/28-5-1883 σ. 2 καὶ «Ἄργος» φ. 6/29-6-1885 σσ. 2-3, φ. 7/6-7-1885 σ. 1, φ. 52/28-2-1888 σ. 3, φ. 56/12-6-1888 σ. 2, φ. 57/26-6-1888 σ. 1, φ. 58/25-8-1888 σ. 2, φ. 59/7-9-1888 σ. 4.

55. «Ἄργολις» φ. 259/11-12-1875 σ. 2.

συντάκτης ὁ Βαρδουνιώτης, τὰ «ἐκ ψυχῆς» συγχαρητήριά του «διὰ τὴν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν πατριωτικὴν μετάστασιν του»⁵⁶, διότι γιὰ τὸν Βαρδουνιώτη ὁ Τρικοῦπης ἦτο «θρασύς καὶ ἄσεμνος πολιτικὸς διαφθορεὺς»⁵⁷, ὅπως καὶ ὁ Σλῆμαν «ἀμαθὴς ἢ ἀγύρτης ἀρχαιοκάπηλος»⁵⁸. Καὶ ἔτσι ὁ Δανόπουλος ἐγένετο «ἀξιότιμος συμπολίτης»⁵⁹, ἀδικηθεὶς ἀπὸ τὴν «κοινοβουλευτικὴν ἀναισχυντίαν»⁶⁰ τῆς Βουλῆς τοῦ 1885, ἐπειδὴ αὐτὴ ἐθεώρησεν ἐπιτυχόντα τὸν πρῶτον συνταγματάρχη τῆς ἰππικῆς Ἰωάννην Γεωργαντᾶν⁶¹ καὶ ὄχι τὸν Δανόπουλον, καίτοι εἶχαν ἴσωσηφίσει, καὶ ὁ Δανόπουλος συνάμα ἐθεωρήθη ἀξίος συγχαρητηρίων ἐπὶ τῇ νίκῃ τῶν φίλων του στὶς δημοτικὲς ἐκλογὲς τῆς Λυρκείας τοῦ 1887 καὶ δὴ τοῦ φίλου του Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδοπούλου, «προοδευτικοῦ νέου», υἱοῦ τοῦ φονέως ἐκείνου Δ. Μαυροκορδοπούλου⁶².

56. φ. 51/22-12-1884 σ. 4 (ἐγένετο ὅπως καὶ ἄλλοι τότε τρικοῦπικοὶ ὁπαδὸς τοῦ Θ. Δηλιγιάννη, ὁ ὁποῖος μετ' ὀλίγον διωρίσθη πρωθυπουργὸς (τὴν 6-2-1885). Διὰ τοῦς «μεταστατικούς» καὶ τὴν «μετάστασιν» - «πολιτικὴν αὐτοκτονίαν» πρβλ. πνευματώδη μελέτην, «λεξικογραφικὴν» τὴν ἀποκαλεῖ, τοῦ Ἐμμ. Λυκούδη ἐν Κ. Φ. Σ κ ὀ κ ο υ, Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1902 σσ. 116-123. Ἐκτὸς 3/3/1882 μέχρι 19/4/1885 ἦτο Κυβέρνησις Χαρ. Τρικοῦπη (ΦΕΚ 19/25-3-1882 σ. 83 καὶ 36/19-4-1885 σ. 109), ἔκτοτε καὶ μέχρι 30/4/1886 Κυβέρνησις Θ. Δηλιγιάννη (ΦΕΚ 104/30-4-1886 σ. 345, ἀπὸ 30/4/1886-9/5/1886 Κυβέρνησις Δ. Βάλβη), ἀπὸ δὲ 9/5/1886 μέχρι 24/10/1890 καὶ πάλιν Κυβέρνησις Τρικοῦπη (ΦΕΚ 114/9-5-1886 σ. 373). Ἐκλογαὶ διεξήχθησαν τὴν 7/4/1885, 4/1/1887 καὶ 14/10/1890, πρβλ. Τ ρ. Εὐ α γ γ ε λ ἰ δ ο υ, ἐνθ' ἄν. σ. 359, 621, 577-8, 645, 673-4.

57. «Δαναός» φ. 52/1-11-1885 σ. 2.

58. «Δαναός» φ. 49/30-10-1884 σσ. 2-3.

59. «Ἄργος» φ. 6/29-6-1885 σ. 2.

60. «Ἄργος» φ. 3/8-6-1885 σ. 4, φ. 4/15-6-1885 σσ. 1-2, φ. 5/22-6-1885 σσ. 1-4.

61. Ἐφημ. «Ἀκρόπολις» (Ἀθηνῶν) φ. 23-12-1888 καὶ «Ἄργος» φ. 61/1-1-1889 σσ. 2-3, ἐνθα τὸν εἰρωνεύεται, ἐπειδὴ εἶχε ἀγορεύσει στὴ Βουλὴ καὶ προκαλέσει θυμῆδι. Ἀλλὰ καὶ παλαιότερα («Ἄργος» φ. 18/23-3-1886 σ. 4) τὸν εἶχε εἰρωνεύθῃ, ἐπειδὴ εἶχε γράψει ὁ Γεωργαντᾶς καὶ δημοσιεύσει στὴ «Νέα Ἐφημερίδα» (Ἀθηνῶν φ. 49/18-2-1886) μικρὸν «ἐπιτάφιον» λόγον στὸν συνταγματάρχη Π. Μαυρομιχάλη, ἀντιγράψας ἀρισμένους φράσεις ἀπὸ ὁμοῖο λόγο τοῦ Βαρδουνιώτη.

62. «Ἄργος» φ. 30/9-8-1887 σσ. 2-3 καὶ φ. 40/18-10-1887 σσ. 1-2. Ὁ Ἄλ. Μαυροκορδοπούλος ἐξελέγη γιὰ πρώτη φορά τότε, διαδεχθεὶς στὸ ἀξίωμα τοῦ δημάρχου τὸν ἱατρὸν Δ. Μπουκουράκη, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκλεγθῆ τὸ 1883, πρβλ. «Δαναός» φ. 9/24-6-1883 σ. 3 καὶ φ. 10/8-7-1883 σ. 2. Στὶς δημοτικὲς ἐκλογὲς τῆς 5/7/1887 ἐξελέγησαν τέσσαρες δήμαρχοι, φίλοι τοῦ βουλευτοῦ τῆς κυβερνητικῆς μερίδος-τρικοῦπικῆς Σωτ. Δανοπούλου, οἱ Σπήλ. Καλμοῦχος Ἄργους, Π. Νέζος Μυκηνῶν, Σ. Σωτηρόπουλος Ἀλέας καὶ Ἄλ. Μαυροκορδοπούλος Λυρκείας. Μόνον ὁ τῶν Ὑσιῶν δήμαρχος Ν. Παραβάντης ἦτο τῆς ἀντιπολιτεύσεως-δηλιγιαννικῆς (φίλος τῶν Ἀγγ. Γεωργαντᾶ καὶ Ἀ.

Τὰ γεγονότα πού ἐξιστορήσαμεν καταλαμβάνουν μερικές ἀπό τίς σπουδαιότερες σελίδες τῆς Ἱστορίας τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 19ου αἰῶνος, καί ὄχι μόνο τῆς Ἀργολίδος, καί εἶναι πολὺ διδακτικά, γιατί φωτίζουν, χωρίς προσωπικές καί συνεπῶς μονομερεῖς ἀξιολογήσεις, τὸν τρόπον ἀσκήσεως, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὄχι μόνον τῆς Δημοσιογραφίας, τῆς ὁποίας αἱ ἀπόψεις γιὰ βασικά προβλήματα τῆς παραμένουν καί σήμερα ἀμφιλεγόμενες, ἀλλὰ καί τῆς Πολιτικῆς⁶³, τῆς ὁποίας οἱ ἐκπρόσωποι, δέσμιοι τῶν ψηφοφόρων τους, ἐχρησιμοποιοῦν, πρὸς δέσμευσιν αὐτῶν ἀντιστοίχως, κάθε διαθέσιμο μέσο πειθοῦς καί καταπίεσεως, βίας καί δωροδοκίας. Τὰ πολιτικά τότε κόμματα ἦσαν προσωπικά, χωρίς οὐσιαστικὴ ὀργάνωσι, μὲ βουλευτὰς περισσότερο συνδεδεμένους μὲ τὸ ἐκλογικὸ σῶμα παρὰ μὲ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ κόμματός των, καί μὲ ἰδεολογικὰς ἀρχὰς ἂν ὄχι ἀσαφεῖς, τουλάχιστον ρεούσας καί μεταβαλλομένας ἀναλόγως πρὸς τὰ προσωπικά τοῦ βουλευτοῦ συμφέροντα. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς φαίνεται δημοκρατικώτερα ἢ πολιτικὴ τῆς περιόδου ἐκείνης, φθάνουσα ὅμως μέχρις αὐθαιρεσίας, ἐντὸς τοῦ θεσμικῶς ὑπάρχοντος καταλλήλου πλαισίου τῶν κρατικῶν ἀμφισβητήσεων καί παρεμβάσεων, οἱ δὲ ταξικὲς διαιρέσεις, παρὰ τὴν ὑπαρξί ἐντόνων οἰκονομικῶν ἀνισοτήτων —ἀκόμη καί ἡ ἐπιλογή καί ὁ διορισμὸς τῶν ἐνόρκων ἐγένετο βάσει τῆς περιουσίας⁶⁴— δὲν ἐμορφοποιοῦντο σὲ ἀντίστοιχες πολιτικὲς καί κομματικὲς διαιρέσεις. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀποθεώσεως τοῦ ρουσφετιοῦ⁶⁵, τῆς βίας καί τῶν φανατισμῶν. Αὐτοὶ οἱ

Ζωγράφου), στὸ δὲ δῆμο Προσυμαίων ἐξελέγη ὁ ἐκ τῶν «ἀσθενεστέρων» πολιτικῶν Γ. Κεραμίδας μὲ μίαν ἐπὶ πλέον ψήφον, διότι ἦσαν ὀκτώ συνυποψήφιοι («μόνον μίαν γίδα θυσιάσας εἰς περιποίησιν τῶν ἐκλογέων»).

63. Σ τ. Ξένοῦ, Οἱ χρυσοκάνθαροι βουλευταὶ καί αἱ ἀχύρινοι ἑταιρεῖαι των, Ἰ. Αθ. 1882. Νεοκλέους Καζάζη: α) Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς ἐν Ἑλλάδι (πολιτικὴ ψυχολογία). Ἰ. Αθ. 1910 καί β) Ἡ ψυχολογία τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, Ἰ. Αθ. 1926. Ἡ λ. Κυριακοπούλου, Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς ἐν Ἑλλάδι, Ἰ. Αθ. 1928.

64. πρβλ. προχειρῶς ΦΕΚ παράρτημα ἐνόρκων 1850 σσ. 1-124 καί 1852 σσ. 1-132 καί 1860 σσ. 1-149 κλπ.

65. Τὸ δεύτερο πολιτικὸ φυλλάδιο (σ. 48), πού ἐξεδόθη σὲ δημοτικὴ γλῶσσα τὸ 1881 ὑπὸ τοῦ Ἰω. Α. Σπηλιωτάκη, ἔχει τίτλο «Ξύπνα Ρωμῆ καί κάτω τὸ ρουσφέτι, ὄχι φράγκικο Σύνταγμα, πολίτευμα ἑλληνικὸ, μὲ Βασιλεία, μὲ Βουλὴ, μὲ ἐπαρχιακὰ συμβούλια καί μὲ συμβούλους τοῦ Βασιλέα», πρβλ. Φάνη Μιχαλοπούλου, Τὸ φυλλάδιο Ἰ. Σπηλιωτάκη, ἐν ἐφημ. «Ἐλευθερία» φ. 12-2-1956. Ὁ Γῶιος Σπηλιωτάκης, γνωστῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀγῶνος πού εἶχε ἀσκήσει τὴ δικηγορίαν στὴ Γαλλία καί διατελέσει ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν στὴν Ἑλλάδα γιὰ τρεῖς μῆνας περίπου (ΦΕΚ 37/23-8-1872 σ. 321, μέχρι τῆς 17/10/1872, Β.Δ/μα 24/10/1872 ἐν ΦΕΚ 50/24-12-1872 σσ. 445-6), εἶχε δημοσιεύσει τὸ 1874 τὸ πρῶτο πολιτικὸ φυλλάδιο σὲ δημοτικὴ, μὲ τίτλο «Προοδεύουμε ἢ ὀπισθοδρομοῦμε;», καί τὸ 1881 ἐπίσης, τρεῖς μῆνας ἐνωρίτερα τοῦ

φανατισμοί, επείσακτοι ή ενδογενείς, και αί ανέντιμοι ιδεολογικοπολιτικά μεταστροφάι και μεταπηδήσεις είτε άποτελοϋν στοιχεΐα τής τακτικής ενός πολιτικού παιχνιδιού, είτε άπλως γνωστοποιούν και επιβεβαιώνουν τήν ποιότητα του χαρακτήρος και τó είδος τής πνευματικότητος ανθρώπων, οί όποιοι εδρέθησαν στο προσκήνιο τής 'Ιστορίας, δέν συνιστοϋν όπωσδήποτε πολιτικάς προσωπικότητας ύψηλης στάθμης, αί όποΐαι μπορεί νά είναι ή νά γίνουν υπεύθυνοι όδηγοί ή ταγοί ενός λαού ή μιás πόλεως. 'Ως πολιτικάί εξάλλου πράξεις οί φανατισμοί αύτοί, σημαντικής έμβελείας τής όποιás αί επιπτώσεις είναι άπροσδιόριστοι, συνοδεϋνται σχεδόν αυτομάτως άπό άνάλογον κριτικήν, σπανίως με άντικειμενικότητα άσκουμένην και άνευ πάθους, πάθους τó όποΐον στηρίζεται πολλάκις σε προσωπική ή συντεχνιακή ιδιοτέλεια ή φόβο. Και ό φόβος, άπώλειας κεκτημένων ή σχεδιαζομένων και προσδοκωμένων, γεννά τις περισσότερες φορές τήν παρανομία και τήν άδικία. 'Αλίμονον, άν άσκούν δημόσια λειτουργήματα, όπως τó δημοσιογραφικό και τó κοινοβουλευτικό, αλλά και τó δικαστικό, άνθρωποι ιδιοτελείς ή περιδεείς. Και ένα άλλο μεγάλο διδάγμα για τή δημοσιογραφία, τήν πολιτική και γενικά για όλη τήν ανθρώπινη συμπεριφορά: 'Η άμετροέπεια και ή λαυροστομία ούτε πλεονέκτημα άποτελοϋν ούτε τιμή προσδίδουν στον «πρωτοβόλο» και επιτιθέμενο, αλλά τουναντίον και τόν προσβάλλουν εκ προοιμίου και τόν ρυπαίνουν, προκαλοϋν δέ όπωσδήποτε τις άνάλογες και άντίστοιχες αντιδράσεις τών προσβαλλομένων. 'Ακριβώς αύτό είχε ύπ' όψι του ό μέγας τραγικός ποιητής μας⁶⁶, όταν έγραψε με τόση παραστατικότητα για τήν άμοιβαιότητα στις γλωσσικές και τις παρεπόμενες συγκρούσεις: «άντι μέν έχθρας γλώσσης έχθρά γλῶσσα τελείσθω» και «'Αρης 'Αρει ξυμβαλεΐ, Δίκη Δίκα». 'Αλλά άπό τή δικηγορική σύγκρουσι, που με πλήρη άντικειμενικότητα και με όλες τις λεπτομέρειες εξιστορήσαμε, προβάλλει και μιá άλλη διαπίστωση, ότι δηλ. αί επιτεχνημένοι ή άπροκάλυπτοι παρεμβάσεις στη Δικαιοσύνη υπό τής

δευτέρου, άλλο φυλλάδιο (σ. 58), σε καθαρεύουσα γλώσσα, με τίτλο «Τό Πολίτευμα», ένθα αναφέρεται σε «συμμορίας πολιτευτών» και «φατρίας», οί όποίες «δέν καταπαύουσι τόν συνήθη αύτών άνταγωνισμόν δια τήν κατάληψιν τής έξουσίας.

66. Αίσχύλου Χοηφόροι στιχ. 309-310 και 461 (δηλ. ή μισητή-πικρή γλώσσα με μισητή-πικρή γλώσσα πληρώνεται, και ό πόλεμος με πόλεμο άντιμετωπίζεται, ή δίκη με άλλη δίκη). Διδακτικώτατα επίσης τά έν τή έπιστολή του άποστόλου 'Ιακώβου (κεφ. Γ' 6-8) «ή γλώσσα πῦρ... ούδεις δύναται άνθρωπων δαμάσαι' άκατάσχετον κακόν, μεστή Ιου θανατηφόρου» και όσα έρμηνευτικά του χωρίου τούτου ό άγιος 'Ισίδωρος ό Πηλοσιώτης, 'Επιστολών βιβλ. Β' ρνη' και Βιβλ. Δ' ι' ('Ισιδῶρῳ έπισκόπῳ και Μαρτινιανῶ, Ζωσίμῳ, Μάρωνι, Εϋσταθίῳ) έν Migne Patrol. Graec. τ. 78 στ. 613 και 1057 (και εις άλλας έπιστολάς του περί γλώσσης στ. 324, 361, 369-372, 433-6, 444, 525, 817-820, 824, 973, 1393).

τότε και άτυχώς και μέχρι σήμερα Πολιτικής, παρά τις διακηρύξεις περί ανεξαρτησίας και Ισοβιότητος τών δικαστικῶν λειτουργῶν⁶⁷, προσδιορίζουν τόσο τή μορφή και τὰ ὄρια τῆς ἐν γένει πολιτικῆς διαδικασίας και λειτουργίας στή χώρα μας, ὅσο και τήν ποιότητα τῆς δικαστικῆς προστασίας τῆς ἐννόμου τάξεως, μιᾶς τάξεως ἡ ὁποία δὲν εἶχε ἐν τῇ οὐσίᾳ σταθερή φυσιογνωμία ὡς πρὸς τὰ προστατευόμενα ἐπὶ μέρους συμφέροντα, προσωπικά ἢ ἀπρόσωπα, εἶχε ὅμως ἀντιθέτως μίαν ἀπρόσβλητη σταθερότητα ὡς πρὸς τήν προστασία τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἐθνικοῦ και τοῦ ἀλωβήτου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας⁶⁸.

67. Μὲ τὸ ἄρθρο 87 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 καθιερώθη ἡ ἰσοβιότης τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν, ἀλλ' ἐξηρτήθη ἡ ἐφαρμογή τῆς διατάξεως ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ἰδίου νόμου. Μὲ τὸ ἄρθρο 88 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 ἀνεγνωρίσθη ἡ ἰσοβιότης τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, Ἐφετῶν και Πρωτοδικῶν, ὡς και τῶν ἐχόντων ψήφον μελῶν τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, μόνον ὅτι θὰ ἐφημερίζετο μετὰ τετραετιαν ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ Συντάγματος αὐτοῦ, πλὴν τῶν Πρωτοδικῶν, ὧν ἡ ἰσοβιότης θὰ ἴσχυε μετὰ ἐξαετιαν. Οἱ εἰσαγγελεῖς ὅμως, ἀντιεσαγγελεῖς και εἰρηνοδίκαι ὠρίζετο (ἄρθρ. 90) ὅτι δὲν ἦσαν ἰσόβιοι. Οἱ ἰσόβιοι δικασταὶ διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως δὲν ἐπαύοντο ἀνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως, μὲ βασιλικά συνάμα διατάγματα διωρίζοντο οἱ τακτικοὶ ἀνακριταί, δὲν ὠρίζετο ὅμως ὁ χρόνος διαρκείας τῶν καθηκόντων των και συνεπῶς ἦτο δυνατόν ν' ἀντικατασταθοῦν ἀνὰ πᾶσα στιγμήν. Πρβλ. προχείρως Β. Δ/μα τῆς 12/9/1872 ἐν ΦΕΚ 44/30-10-1872 σ. 394, μετὰ τὸ ὁποῖο διωρίσθησαν τακτ. ἀνακριταὶ Ναυπλίου οἱ πρωτοδίκαι Γ. Φωτομάρας και Παν. Σπιθάκης.

68. Γνωστὸ τὸ σκάνδαλο τῶν «Σιμωνιακῶν» τοῦ 1874-1876, ὅτε οἱ Βασ. Κ. Νικολόπουλος, δικηγόρος, βουλευτῆς Ἀρκαδίας και γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Δ. Βούλγαρη, και Ἰ. Βαλασσόπουλος, ἰατρὸς και βουλευτῆς Λακωνίας, διατελέσαντες ὑπουργοὶ τῆς παραιτηθείσης τὴν 27/4/1875 κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρη ὁ μὲν τῆς Δικαιοσύνης, ὁ δὲ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν και τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως, εἰσήχθησαν μετὰ τὸ νόμο τῆς 22/12/1875 σὲ Εἰδικὸ Δικαστήριον και κατεδικάσθησαν τὴν 31/3/1876 ἐπὶ ἐκβίασει τῆς Ἱ. Συνόδου και δωροδοκία, μετ' αὐτῶν δὲ ἐπὶ σιμωνία οἱ σκανδαλωδῶς ἐκλεγέντες ἀρχιεπίσκοποι Πατρῶν Ἀβέρκιος Λαμπέρης, Κεφαλληνίας Σπυρίδων Κομποθέκρας και Μεσσηνίας Στέφανος Ἀργυριάδης κλπ. Ἐπίσης ἐπὶ σιμωνία εἶχε κατηγορηθῆ και ὁ ἐν τῷ μεταξύ θανὼν ἀρχιεπίσκοπος Ἀργολίδος (1874-1875) Καλλίνικος Τερ(ε)ζόπουλος, πρβλ. ἐφημ. «Πολίτης» (Ἀθηνῶν) φ. 476/1-4-1876 σσ. 2-3. Ἐ π. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, ἐνθ' ἀν. σ. 540 και 543. Κ ω ν. Μ. Ρ ἄ λ λ η, Περὶ Σιμωνίας κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολ. Ἐκκλησίας, ἐν τιμητικῷ τόμῳ Ἀντωνίου Ζηλήμονος, Ἀθ. 1939 σσ. 293-300, Τ ο ὕ Α ὕ τ ο ὕ, Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδ. Ἀνατ. Ἐκκλησίας Ἀθ. 1907 σσ. 325-334. Ἀρχιμ. Χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ Δ ε λ η γ ι α ν ν ο π ο ὐ λ ο υ, Ἡ Ἐκκλησία Ἀργους και Ναυπλίας τχ. Α' Ἀργος 1957 σ. 47. Περὶ τοῦ «δυσσεβήματος τῆς Σιμωνίας», τοῦ «ἄγους» και «μεγίστου τῶν ἁμαρτημά-

ZUSAMMENFASSUNG

Theodor D. Yiannakopoulos, Journalistisches Wortgefecht zwischen zwei Rechtsanwälten von Argos

Ein Mord, der am 9.8.1873 im Dorf Lyrkeia in Argolis vom Bürgermeister mit Hilfe des Gemeindepolizisten an seinem politischen Gegner - und Schwager - begangen wurde, hat ein journalistisches Wortgefecht zwischen zwei jungen Rechtsanwälten von Argos verursacht, und zwar Dimitrios Vardouniotis, der sich damals journalistisch betätigte und später als Gelehrter auszeichnete, und Sotirios Danopoulos, politischem Freund des Täters und Sohn des Argos-Abgeordneten Andreas Danopoulos, dessen Nachfolger er auch später wurde. Vardouniotis, der gleichzeitig Vertreter der Verwandten des Opfers war, hat versucht, sowohl den Mord als auch die Persönlichkeit des Täters in die Öffentlichkeit zu bringen, um eine Einflußnahme der Familie Danopoulos auf die Justiz mit dem Ziel der Freisprechung des Täters zu verhindern. Letzterer hat jedoch journalistisch mit Hilfe von Sotirios Danopoulos Vardouniotis persönlich angegriffen. Die Auseinandersetzung, entgleist, ist letztlich zu einem persönlichen Zweikampf zwischen Vardouniotis und Danopoulos hinausgelaufen und bildet ein treffendes Beispiel für die Ausübung in jener Zeit von Journalismus und Politik und für die geschickte Art, in der sich die Politik in die Rechtsprechung einmischte, trotz Proklamationen über die Unabhängigkeit und Unabsetzbarkeit derer Amtswalter. Das Gericht hat jedoch die Angeklagten nicht freigesprochen.

των» πρβλ. επίσης Μεγάλου Βασιλείου, 'Επιστολή γν' (Χωρεπισκόποις) ἐν *Migne Patr. Gr.* τ. 32, Parisii 1886, στήλ. 396-400. 'Ισιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, 'Επιστολῶν βιβλ. Α' ριγ', ριθ' καὶ ρμθ' (Εὔσεβίῳ ἐπισκόπῳ καὶ Τριβουνιανῷ ἐπισκόπῳ), βιβλ. Β' κα' καὶ σα' ('Ερμογένει ἐπισκόπῳ καὶ Λαμπετίῳ ἐπισκόπῳ), βιβλ. Γ' υη' (Ζήνωνι μοναχῷ) καὶ βιβλ. Ε' σσστ' ('Ερμίνῳ κόμητι) ἐν *Migne* ἐνθ' ἀν. τ. 78, 1864, σσ. 257, 261, 281-4, 472, 513, 1041, 1497. Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, Κατὰ τῆς Σιμωνιακῆς αἰρέσεως ἢ ἀπιστίας, ἐν *Migne* ἐνθ' ἀν. τ. 160, 1866, σσ. 731-738.

* Ἡ δολοφονία τοῦ Δαγρῆ ὑπὸ τῶν συγγραμμάτων Δημ. Μαυροκορδοπούλου ἢ ἀπλῶς Κορδᾶ καὶ Ἀναστ. Γεωργαντοπούλου, γαμβρῶν ἀμφοτέρων τοῦ καπετᾶν Δαγρῆ καὶ τοῦ θύματος, ἐβάρυνε τὴν οἰκογένειαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ μετὰ τὴν ἀποφυλάκισιν τῶν δολοφόνων, οἱ ὅποιοι μάλιστα ἦλθαν εἰς ἀντιθέσεις, ἡ δὲ πολιτικὴ σταδιοδρομία τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου δὲν ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ὠδήγησε τὴν οἰκογένειαν εἰς τελείαν πενίαν. Πρβλ. Κων. Μπούκουρα, ἱατροῦ, Στὸ πέρασμα μιᾶς ζωῆς, Ἄργος 1970, σσ. 160-166, 190-194.

3) ΕΙΔΩΛΑ και ΕΙΔΩΛΑ*

Βέβαιον είναι πώς ξεπέφτουμε ασφαλώς όχι μόνο σε έπισηφαλή, αλλά και σε εύτελη συμπεράσματα, αν αξιολογώντας την κοινωνική διαστρωμάτωση χρησιμοποιούμε μόνον πολιτικά ή οικονομικά κριτήρια, όπως συνηθίζουν άτυχως πολλοί άνθρωποι. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στις «ειδωλοποιήσεις», όταν γίνονται έσπευσμένα, χωρίς προσεκτική και σε βάθος μελέτη και χωρίς πλήρη γνώση όλων των στοιχείων και δεδομένων που συνιστούν μιá προσωπικότητα ή ένα γεγονός, πέραν των έπιφαινομένων ή των τυχόν ύπαρχόντων έπαινων της στιγμής ή λιβανιστηρίων. Ή ύπαρξι έξ άλλου ενός μεγάλου ποιοτικού διαφορισμού μεταξύ των «ειδώλων», τα όποια χαρακτηρίζουν διάφορα «μεγέθη», όπως ή καθολικότητα ή ή μερικότητα της προσφοράς των, ή μονοσήμαντη και χρονικά στιγμιαία ήρωϊκή, καλλιτεχνική, έπιστημονική ή άλλη πράξι ή δημιουργικότητα ή οικονομική χορηγία, ή συνεχής προσφορά και άνάλωσι ύπέρ έλαχίστων ή όλιγων ή ύπέρ ενός έθνους ή προς όφελος της ανθρωπότητας, πειθαναγκάζει κάθε νουνεχή άνθρωπο να μη σπεύδη στην ένθρόνισι και άποθέωσι ειδώλων, γιατί είναι εύκολη ή «κατασκευή» των, αλλά δύσκολη ή άποκαθήλωσι των. Δέν πρέπει να μάς διαφεύγη έπίσης, ότι τα φτηνά «είδωλα» —και τέτοια ύπάρχουν πολλά, που ύπηρετούν συνήθως προσωπικούς ή πολιτικούς στόχους ή τή ματαιοδοξία μερικών έπιγόνων ή κάποιων άλλων— χαρακτηρίζουν εκείνους που τα στήνουν και τα λατρεύουν. Πλήρης λοιπόν έννημέρωσι και άντικειμενική αξιολόγησι και κρίσι, άλλως κρίνεται «και ό κατ' άγνοιάν τι προς τό άληθές άπολύτως φθεγξάμενος», κατά τή σοφή διατύπωσι του Μεγάλου Βασιλείου. Μη ξεχνάμε πώς μέσα από τή μυθοποίηση περνάει ή ειδωλοποίηση, δηλ. πώς ή μυθοποίηση ιστορικών προσώπων με τήν πλαστογράφησι της Ίστορίας από λογοτεχνικούς κυρίως κοντυλοφόρους, άμα δέν έχουν έμπνευσι για να στήσουν έναν προσωπικό λογοτεχνικό μύθο, δίνει εισιτήριο για τήν ειδωλοποίηση των προσώπων αυτών. Βεβαίως, ή Ίστοριογραφία είναι ξεφραγο άμπέλι —και έτσι πρέπει να μείνη, δέν ταυτίζεται όμως με τήν Ίστορική έπιστήμη— και είναι επόμενο πλείστοι όσοι άνίδεοι, χωρίς αιδώ και άυτογνωσία, να φαντάζουν σαν μεγάλοι ιστο-

* Έδημοσιεύθη για πρώτη φορά στην έφημ. «Έδώ... Λυγουριό», φ. 125 του Ίουλίου 2001.

ρικοί και να απαιτούν σεβασμό και μονοπωλιακές πρωτοκαθεδρίες, πολύ περισσότερο όταν η πολιτική τους τις προσφέρει.

Τὸ Λιγουργειὸ ἢ Λεγουργειὸ εἶναι μιὰ περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαυρίας χώρας εὐνοημένη ἀπὸ τὴ φύσι, τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, τὴν τέχνη καὶ τὴν ἱστορία. Ὅποιος ζεῖ ἐδῶ, ἐργάζεται καὶ ὄνειρεύεται, περιορίζει ἀνεπίγνωστα τὴ φυσικὴ ἐπιθετικότητά του καὶ πορεύεται μέσα στὸ χρόνο κυρίως κοντὰ στὸ Θεό, γαλήνια τὶς περισσότερες φορὲς καὶ μὲ σπάνιες συνταρακτικὲς δονήσεις, ὅπως τόσες γενιὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ἔχουν ἀποδείξει. Μιὰ βόλτα στὸ «Γερό», ὅταν ἔχῃς τὶς κερατεῖς σου σὲ ἐργήγοροι καὶ διαθέτῃς κάποια εὐαισθησία, σὲ συναρπάξει καὶ σοῦ δίνει κουράγιο γιὰ νὰ ἀντέξῃς ἄπειρες δυσκολίες τῆς ζωῆς ἢ καὶ περισσότερες πίκρες, ποῦ στοιβάξουν μέσα στὴν ψυχὴ σου οἱ δικοὶ σου, οἱ φίλοι σου, οἱ ξένοι. Οἱ παλιανθρωπιὲς ξεχνιοῦνται, ξαναδιαφεντεύεις τὸν ἑαυτὸ σου καὶ φροντίζεις νὰ τὸν κάνῃς κυρίαρχο τοῦ πεπρωμένου του, δαμάζοντας ὅσα σκάρτα ἢ ἀνάξια ἔχεις ἀντιγράψῃ στὴ ζωὴ καὶ ἀνόητα μμεῖσαι καὶ ὅσες περισσότερες μπορεῖς ἀρνητικὲς καταβολές, ποῦ ἔχεις ἀτυχῶς κληρονομήσει.

Ξεχωρίζει στὸ χῶρο τοῦ «Ἱεροῦ», τυλιγμένο ἀπὸ τὴν ἀγλὴ τοῦ μύθου καὶ τὸ σεβασμὸ τῶν αἰώνων, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα κατάλοιπα τῆς ἀρχαίας ναοδομίας, τὸ πιὸ μεγαλόπνοο ἀπομεινάρι τῆς καλλιτεχνικῆς δομικῆς τοῦ ἀρχαίου βίου, τὸ Θέατρο τοῦ Πολυκλείτου, ποῦ ζωντάνεψε ξανά, ὅταν ἄρχισε ἡ νεώτερη θεατρικὴ μυσταγωγία στὸν ἱερὸ χῶρο τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ ἀποτύπωσε μόνιμα στὴ μνήμη πολλῶν ἀνθρώπων τὶς μοναδικὲς στιγμὲς ποῦ ἔνωσαν, ὅταν οἱ μεγάλοι θεατρικοὶ δημιουργοὶ παρακατέθεσαν στὸ «λογεῖο» του τὸν σοφὸ καὶ εὐστομο θεατρικὸ λόγο, ὑφαίνοντας φευγαλέα ὄνειρα· χωρὶς νὰ πυργώσουν ἐξουσίες οὔτε νὰ στηρίξουν μονοκρατορίες μπόρεσαν μὲ τὴ θαυμάσια «γνωστικὴ μουσουργία» τους νὰ γίνουν «κοσμαγωγοὶ» καὶ σπορεῖς πολιτιστικῶν ἀγαθῶν, ἀνεβάζοντας τὸ «ἦθος» τοῦ λαοῦ.

Οἱ συγγραφεῖς ἔχουν ἀνέβει καὶ καταλάβει δικαιοματικά τὸ βᾶθος τους στὴν ἐκτίμησί μας καὶ στὸ σεβασμὸ μας. Οἱ ἐρμηνευτὲς καὶ ἐκτελεστὲς, οἱ ἄξιοι, εἶναι τόσοι πολλοί! Μπορεῖς νὰ τοὺς ξεχωρίσῃς; Ποιοὺς νὰ διαλέξῃς ἀπὸ ὅσους καὶ ὅσες «ἐτραγιεῦσαντο» ἢ «ἐκωμικεῦσαντο»; Τὴν Παξινοῦ, Κατσέλη, Ἀρώνη, Βεργῆ, Κάκια Παναγιώτου, Ἐλένη Χατζηαργύρη, Ραυτοπούλου, Καπιτσινέα, τὸν σεμνὸ καὶ λιγύγλωσσο Θάνο Κωτσόπουλο, τὸν Γλυνὸ, Χατζίσκο, Τζόγια, Βόκοβιτς, Καλλέργη, Μοριδῆ, τὸν Γιάννη Ἀποστολίδη, τὸν Βαφιᾶ, τὸν Γκίκα Μπινιάρη, Ζερβό, Νέξερ, Εὐθυμίου, Τάκη Γαλανό, Καλογιάννη καὶ τόσους ἄλλους; Ὅλους μαζὶ; Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς θεατρικοὺς δασκάλους, ποῦ προβληματίστηκαν μὲ τὴν ἀρχαία θεατρουργία καὶ ἀνέβασαν ὅπου γῆς δράματα ἢ κωμωδίες, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραλείψῃς τὸν Φῶτο Πολίτη, τὸν Καρζῆ, τὸν Ροντήρη, τὸν Κούν, τὸν

Ἀλέξη Σολομό, τὸν Μουζενίδη, τὸν Κωστῆ Μιχαηλίδη, τὸν Σωκράτη Καραντηνό, τὸν Κωστόπουλο. Μὰ πέρα ἀπὸ τὴν ἐμφανῆ αὐτὴ πλειάδα ὑπάρχουν οἱ πραγματικοὶ καὶ αὐτοὶ συντελεστές, ποὺ ἔχοντας ἀπὸ τὸ νόμο ὀπλισθῆ μετὰ τὴν «ἀποφασιστικὴ ἀρμοδιότητα» ἐπρογραμματίσαν, ἐποδηγέτησαν καὶ ἐνίσχυσαν μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τῶν ὅλη αὐτῆ τῆ θεατρικῆ ἀναδημιουργία στὸ χῶρο τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Ἐπιδαυρίας καὶ ποὺ ἦταν οἱ κατὰ καιροὺς διευθυντὲς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου καὶ οἱ διευθυντὲς τοῦ δραματολογίου του. Δὲν ἦσαν διακοσμητικὰ πρόσωπα. Πῶς μπορεῖ νὰ ξεχασθῆ ὁ Αἰμίλιος Χουρμούζιος, μιὰ φωτισμένη μορφή τῆς ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας καὶ τῆς θεατρικῆς κριτικῆς, ποὺ τὴν ἄσκησε σὰν ὑψηλὸ λειτουργημὰ χωρὶς πάθη καὶ ἰδιοτελείες; Πῶς μπορεῖ ν' ἀγνοηθῆ ἡ ἀφανὴς ἀλλὰ τόσο πολὺτιμη προσφορὰ τοῦ Ἀναπλιώτη Ἀγγελου Τερζάκη; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ἀναφερθῆ ὁ Κωστῆς Μπαστιᾶς, ποὺ ἡ τύχη τὸν ἔφερε νὰ διευθύνῃ τα θεατρικὰ πράγματα ὄχι μόνον τὸ 1938, ἀλλὰ καὶ μεταπολεμικὰ, φανερὰ ἢ ἐκ τοῦ ἀφανοῦς; Ὁ Μπαστιᾶς, γιὸς νομαρχιακοῦ διευθυντοῦ ποὺ εἶχε ὑπηρετήσῃ στὴ Νομαρχία Ἀργολιδοκορινθίας, ἔζησε τὰ νεανικά του χρόνια στὸ Ναύπλιο, συνδέθηκε μὲ τὸν τόπο, καὶ οἱ ἀναμνήσεις ἔμειναν βαθειὰ χαραγμένες μέσα του· εἶχε ἰδιαίτερη ἀδυναμία στὴν Ἁγία Μονὴ Ναυπλίου, μέσα στὸ καθολικὸ τῆς ὁποίας ἀνδρώθηκε στὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ κατώρθωσε, ἔστω καθυστερημένα, ν' ἀποδώσῃ τόσο λογοτεχνικὰ καὶ ἀράροτα τὸ γνήσιον πνεῦμα τῆς. Ἡ μακρόχρονη ἐξᾶλλου φιλία του μὲ τὸν Φῶτη Κόντογλου τὸν φώτιζε γιὰ μιὰ ἐγγυημένη ἐρμηνεία καὶ ἀποτύπωσι τοῦ χριστιανικοῦ βίου.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἀριθμῶν ἢ προσφορὰ τοῦ Μινωτῆ ὑπερέχει (πάνω ἀπὸ 40 ἔργα-ἀνεβάσματα), εὐνοημένου μονοπωλιακὰ σχεδὸν ἀπὸ τὴν κυρίαρχη πολιτικὴ ἐξουσία, ἀκολουθεῖ ἢ τοῦ Μουζενίδη καὶ ἔπεται ἢ τοῦ Σολομοῦ (περὶ τὰ 25), τοῦ ὁποίου τὸ ἔξοχο καὶ σοφὸ βιβλίον γιὰ τὸν Ἀριστοφάνη θὰ τὸ ἐξήλεγε καὶ ὁ πιὸ σοφὸς καθηγητὴς Πανεπιστημίου, τῆς παλιᾶς ἐποχῆς, ἂν ἐπροβληματίζετο γιὰ τὸ πῶς ὁ λόγος τοῦ μεγάλου κωμωδιογράφου θὰ ἔπαυε νὰ ἦταν μουσειακὸς καὶ θὰ ἐπρόβαλε καὶ πάλι ὀλοζώντανος, ὅπως θὰ ἐπροβληματίζοντο ἀσφαλῶς καὶ οἱ εἰδικῶς μελετήσαντες τὸν Ἀριστοφάνη διακεκριμένοι φιλόλογοι Nauck, Dindorf, Bergk, Deschanel, Romagnoli, Kneisel, Girard, Boudreaux, οἱ Ἀγγλοὶ Murray καὶ Kock, ὁ Ἀμερικανὸς Κορνῆλιος Felton. Τοῦ Ροντήρη ἢ προσφορὰ εἶναι λιγώτερη, ἂν καὶ ὁ προβληματισμὸς του γιὰ τὴν ἀρχαία τραγωδία καὶ οἱ λύσεις ποὺ ἔδωσε ἔγιναν γενικώτερα ἀποδεκτῆς, ὅπως διαμορφώθηκαν τελικὰ μετὰ τὶς τόσες συζητήσεις στὴν Καλλιτεχνικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἐθνικοῦ.

Ξεδιαλέγοντας, ἐπιτρέπεται ν' ἀγνοήσῃ τὴν ἠθικὴ ποιότητα καὶ τελειότητα κάθε ὑποψήφιου; Ἄν τολμήσῃ κανεὶς κάτι τέτοιο, κινδυνεύει νὰ τιμῆσῃ κάποια «ἀστέρια» ποὺ ἐφάρμοζαν ἐξουθενωτικὴ γιὰ τοὺς ἰσάξιους

όμοτέχνους διπρόσωπη τακτική και τή συνέχισαν, ικανοποιώντας τις άμετρες φιλοδοξίες τους, και μετά την «άποστρατεία» τους, καπηλευόμενοι και άλλα ιδανικά και πίστεις, κάνοντας την ύποκριτική τους τέχνη πράξι στην καθημερινότητα, για να είναι στο προσκήνιο και για να άρμέγουν ό,τι και δσα μπορούν...

Κανενός λοιπόν νεωτέρου δέν πρέπει, κατά την ταπεινή γνώμη μας, να στηθῆ ἡ προτομή στό χώρο τοῦ Γεροῦ, μόνο τῶν τριῶν Τραγικῶν τῆς ἀρχαιότητος καί τοῦ κορυφαίου τῆς ἀρχαίας κωμωδίας, τοῦ Ἀριστοφάνη. Καί αὐτῶν μετά ἀπό ἔγκρισι τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου καί σύμφωνα μέ τίς προδιαγραφές του, πού θά φιλοτεχνηθοῦν ἀπό καταξιωμένο καλλιτέχνη καί βάσει τῆς ἀρχαίας εἰκαστικῆς παραδόσεως γιά ὅποιου ὑπάρχει.

Δύο ὅμως μεγάλα ἐρωτήματα παραμένουν. Πρῶτο: Ἡ ὑπαρξί πολλῶν φτηνῶν «εἰδώλων» ἀντανακλᾷ μιᾷ κοινωνία ἀνθρωποειδῶν πού τά λατρεῦει; Δεύτερο: Ὅσο ὁ ἀνθρώπος τελειοποιεῖται, χωρίς αὐτοθεοποιήσεις, ἔχει ἀνάγκη «εἰδώλων» ἢ ἀπλῶς «ὑπομνημάτων», γιά νά τοῦ θυμίζουν τήν πολύτιμη πνευματική προσφορᾶ κάποιων προικισμένων συνανθρώπων του, πού σημάδεψαν τήν πορεία τους πάνω στή γῆ;

Κάποιοι ἀλαφροῖσκιωτοι, περιδιαβάζοντας στό Γερό τήν ὥρα τοῦ σούρουπου, βλέπουν ν' ἀχνοφέγγουν στροβιλιζοντας πλῆθος ξωτικές ἀνάερες φιγοῦρες καί ἀκοῦν, ἔντονα νά κυκλώνεται μέ τό θρόῖσμα τοῦ ἀγέρα μέσα στά φυλλάματα, τή μαγευτική συγχορδία τοῦ θείου θεατρικοῦ λόγου ὄλων ὄσων ἔπαιξαν κατά τή διάρκεια τῶν αἰῶνων στό θαυμαστό αὐτό θεατρικό οἰκοδόμημα. Μερικές φορές, συνεπαρμένος ἀπό τήν ἤρεμη γοητεία τοῦ τοπίου, εἶχα κι ἐγώ τήν τύχη νά μοῦ χαϊδέψη τ' αὐτιά καί νά δροσίση τήν ψυχῆ μου αὐτή ἡ ὑπερουράνια ἁρμονία.

ΘΕΟΔ. Δ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΔΩΡΟΒΙΝΗΣ

ΤΡΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ WULF SCHAEFER

Στον προηγούμενο τόμο των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» δημοσιεύθηκε άρθρο της κ. Μάρως Αδάμη για τον γερμανό ερευνητή Βούλφ Σαίφερ, ο οποίος εργάστηκε εντατικά στο προπολεμικό Ναύπλιο, έκαμε αποτυπώσεις μνημείων του και, όπως αποδεικνύεται, επεξέτεινε έρευνές του και στην Κόρινθο, ενώ έφτασε μέχρι και το καποδιστριακό αρχείο της Κέρκυρας και, ευτυχώς, αντέγραψε σχέδιά του, ορισμένα από τα οποία καταστράφηκαν κατά τους μουσολινικούς βομβαρδισμούς της πόλης.

Στο παρόν άρθρο δημοσιεύω σε μετάφραση τρεις άγνωστες, βέβαια, επιστολές που μου έστειλε ο Σαίφερ, ξεκινώντας από το 1980, όταν η μάχη για τους Στρατώνες Καποδίστρια στο Άργος περνούσε μία από τις κρισιμότερες φάσεις της. Τον Γ. Πλυτά είχε διαδεχθεί στο Υπουργείο Πολιτισμού ο Δ. Νιάνιαν, με αμφίρροπη στάση απέναντι στο θέμα των Στρατώνων, και η πρώτη κήρυξη του κτιρίου ως διατηρητέου το 1978 βρισκόταν υπό τις πιέσεις των «κατεδαφιστών» για να ανακληθεί. Βεβαίως, ο Πλυτάς ως Υπουργός πλέον στο τότε ΥΧΟΠ φρόντισε να κηρυχθεί πάλι διατηρητέο το κτίριο, με προεδρικό διάταγμα και με υπογραφή του Κ. Καραμανλή, πριν το ΚΑΣ προβεί και σε... νέα κήρυξή του, την άνοιξη του 1981. Σημειώνω ότι ο Πολιτιστικός Όμιλος Άργους, που είχε πάρει «πάνω του» το ζήτημα, έδωσε συνέντευξη στον αθηναϊκό και τον ξένο τύπο στην Αθήνα τον Φεβρουάριο του 1980, με παρόντες δέκα τρεις δημοσιογράφους μεγάλων εφημερίδων. Με αυτή και με άλλες ενέργειες καταφέραμε και το θέμα πήρε πανελλήνια διάσταση.

Από την πλευρά μου, ήδη είχα αρχίσει την κινητοποίηση επιστημονικών ιδρυμάτων και προσωπικοτήτων, της Ελλάδας και του εξωτερικού (επιστρατεύθηκε ακόμη και ο μακαρίτης «Κρις» Γουντχάουζ), ενώ μετά μία πρώτη μελέτη μου στα «Αρχιτεκτονικά Θέματα» (Ιούνιος 1979), αναζητούσα νέα στοιχεία και τεκμήρια για το κτίριο. Μέσα από τις έρευνές μου αναδύθηκε το όνομα του Σαίφερ, βρήκα τη διεύθυνσή του στο Γερμανικό

Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και στις 15 Ιουλίου 1980, του έστειλα μία πρώτη επιστολή. Η επαφή που άρχισε μεταξύ μας υπήρξε αποκαλυπτική για ορισμένες, τουλάχιστο, πλευρές της δράσης του Σαίφερ στο Ναύπλιο και στην Ελλάδα. Ακόμα και για σημερινούς γερμανικούς κύκλους δεν είναι ξεκάθαρη αυτή η δράση και η ίδια η προσωπικότητά του, ενώ το προσωπικό αρχείο του που, ευτυχώς, συγκεντρώθηκε τελικά στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Αθήνας, περιμένει τον συστηματικό μελετητή του, που θα πρέπει να δώσει τουλάχιστο συγκεντρωτικό πίνακα των περιεχομένων του και σύντομες περιλήψεις κατά στοιχείο.

Γεδομένου ότι αγνωώ τα γερμανικά, έγραφα στον Σαίφερ στα αγγλικά και η αλληλογραφία μας συνεχίστηκε στη γλώσσα αυτή. Στο αρχείο μου περιέργως δεν διατήρησα αντίγραφα των πρώτων δικών μου επιστολών, παρά μόνο της τελευταίας που του έστειλα, δέκα τέσσερα χρόνια μετά, λίγο πριν τον θάνατό του. Στο αγγλικό κείμενό του (γραμμένο σε όχι και τόσο καλά αγγλικά) παρεμβάλλει και ελληνικές λέξεις. Στη μετάφραση των επιστολών του στα ελληνικά που ακολουθεί διατηρώ ακριβώς αυτές τις ελληνικές λέξεις.

Τα φωτογραφικά τεκμήρια που μου έστειλε απεικονίζουν τους Στρατώνες (μία πλευρά τους) σε εποχή κατά την οποία έχουμε και άλλες φωτογραφικές απεικονίσεις, το σημαντικότερο όμως στοιχείο είναι η αντιγραφή του από το καποδιστριακό αρχείο Κέρκυρας (1934) του σχεδίου πόλεως του Ναυπλίου (1830), που κατάρτισε ο Θ. Βαλλιάνος (δημοσιεύθηκε στη μελέτη μου «Κατασκευές κτιρίων στο Ναύπλιο» κατά την καποδιστριακή περίοδο, περ. «Αρχαιολογία», τχ. 43, Ιούνιος 1992 —βλ. και τη μελέτη μου «Ο σχεδιασμός του Ναυπλίου κατά την καποδιστριακή περίοδο», στα πρακτικά του συνεδρίου για τη νεοελληνική πόλη, Αθήνα, 1975).

Η πρώτη επιστολή

Βρέμη, 10-XII-80

Αγαπητέ κ. Δωροβίνη

Με μεγάλη λύπη μου δεν είχα τη δυνατότητα να απαντήσω στο γράμμα σας της 15-7-80, αν και εκφράζω ισχυρά τη συμπάθειά μου προς τις προσπάθειές σας να διασωθούν τα υπολείμματα των αρχιτεκτονικών δραστηριοτήτων του Καποδιστρια, που τις πρόσφερε στο ελληνικό Έθνος.

Έπειτα από μακρά ταξίδια το περασμένο καλοκαίρι —από τα οποία τέσσερεις εβδομάδες στην Ελλάδα— είχα ορισμένες άλλες υποχρεώσεις άκρως επείγουσες και από όσο θυμάμαι ποτέ δεν έδωσα πολλή προσοχή

στα μνημεία που μνημονεύετε για το Άργος, διότι το δικό μου πεδίο έρευνας ήταν το Ναύπλιο και η Κόρινθος, και όχι το Άργος.

Διέτρεξα παλαιά φιλμ φωτογραφιών και σημειώσεις, αλλά δεν μπορώ να βρω κάτι περισσότερο από αυτές τις δύο φωτογραφίες, που σας επισυνάπτω στο παρόν. Θυμάμαι μία φωτογραφία, που πήρα το 1933-34, αυτών των μνημειακών στρατώνων του Ιππικού, τους οποίους μνημονεύει ο Μ. Γ. Λαμπρυνίδης στη «*Ναυπλία*» (Αθ. 1898, σελ. 517 «*στρατώνα του ιππικού*»), αλλά δεν μπόρεσα να βρω στη συλλογή μου φιλμ ή φωτογραφία. Θυμάμαι πάρα πολύ καλά τη στέγη αυτών των στρατώνων, απολύτως μοναδική στην Ελλάδα, σε γωνία 45° ή και πιά απότομη, με ίσια κεραμίδια εισαγωγής αυστριακού τύπου, καθ' υπόθεση σχεδιασμένα από τον αξιωματικό Müller (από τη Βυρτεμβέργη). Ήταν Φιλέλληνας, στο Σώμα του γάλλου συνταγματάρχη Φαβιέρου, και πληγώθηκε στη μάχη του Χαΐδαριού, ενώ διορίστηκε αργότερα από τον Καποδίστρια Φρούραρχος της Ακροναυπλίας, το 1828 (βλ. Λαμπρυνίδης, σελ. 508).

Εκτός από αυτό το άπαξ, όλα τα άλλα κτίρια που οικοδομήθηκαν στα χρόνια του Καποδίστρια ως *Κυβερνήτου της Ελλάδος*, τουλάχιστο κατά τη δική μου γνώση φανερώνουν το γνήσιο όψιμο βενετσιάνικο στυλ των Επτανήσων, το οποίο προφανώς εισήχθη από τον στενό φίλο και συμπατριώτη του Κυβερνήτη Θεωδ. (sic) Βαλιάνος (sic), *Συνταγματάρχου του Μηχανικού*. Βρήκα το πρώτο σχέδιο του Ναυπλίου, πώς η πόλη έπρεπε να ξανακτιστεί από το 1830 (κλίμακα 1:1000), στο ιδιωτικό αρχείο του κόμητα Ι. Καποδίστρια στην Κέρκυρα, το 1934, και επιτρεπόταν να σχεδιάσω αντίγραφο, που σας το εσωκλείω. Ίσως βρείτε εκεί κάποιες σημειώσεις για το Άργος και την Αίγινα;

Το Ναύπλιο έχασε σχεδόν κάθε τι από τις οικοδομικές δραστηριότητες. [Σημ. Μετ. εννοεί του Καποδίστρια]. Η Σέμνη Καρούζου, στο «*Ναύπλιο*» που δημοσιεύθηκε πρόσφατα, δίδει πλήθος από καλές φωτογραφίες, οι περισσότερες από τις οποίες είχαν παρθεί από τον W. Wrede —βεβαίως δίχως να μνημονεύει το όνομά του! Εκεί θα βρείτε το προσωπικό δώρο του συνταγματάρχη Θ. Βαλλιάνου προς το Ελληνικό κοινοβούλιο, δηλαδή τους δύο ανώτερους ορόφους τουρκικού μεντρεσέ που είχε οικοδομηθεί πρόσφατα (σελ. 88+90). Η Σ.Κ. δεν ήξερε τίποτε για το γεγονός αυτό που αναφέρει η *Εφ. Κυβερνήσεως*. Το (πρώην) *Δημαρχείον* (αυτόθι σελ. 137+138), φέτος το καλοκαίρι υπό ανακατασκευή [Σημ. Μετ. εννοεί το κτίριο της Γεν. Γραμματείας του Καποδίστρια, σήμερα δημοτικής πινακοθήκης], είναι το μόνο που απομένει, αφού το *Παλατάκι του Καποδίστρια* (σελ. 93) κήκε το 1930 [Σημ. Μετ. το 1929] και δεν ξανακτίστηκε (είχα λάβει την παραγγελία να δώσω στη Σ. Καρούζου δύο ανακατασκευές υπό κλί-

μακα, αλλά τύπωσε ένα άλλο σχέδιο, διότι αναφέρουν ότι με μισεί (για λόγους που αγνώω!).

Ένα άλλο σχέδιό μου, που χάθηκε κατά τους βομβαρδισμούς του τελευταίου πολέμου, αφορούσε την πύλη του Γενικού Νοσοκομείου (αυτόθι, σελ. 67 - Σημ. Μετ. εννοεί το κατεδαφισμένο Πολιτικό Νοσοκομείο, πάνω από τα Πέντε Αδέλφια). Ο Λαμπρυνίδης ταυτίζει αυτό το Νοσοκομείο με ίδρυμα, στο ίδιο μέρος, του Ατσαγιόλι. Το πραγματικό Νοσοκομείον Στρατιωτικών (Λαμπρυνίδου, σελ. 520) ιδρύθηκε το 1829 (αυτόθι, 515), κατεδαφίστηκε μόνο πριν λίγα χρόνια από τον ΕΟΤ, με εξαίρεση το υπόγειό του.

Όλα αυτά τα κτίρια —πήρα όλες τις διαστάσεις τους— ήταν τόσο όμορφα που θα έπρεπε, και θα μπορούσαν, να ανακατασκευαστούν. Η Σ.Κ. δίδει φωτογραφίες του Wrede (σελ. 150, 85 και 35) (ουχί “παλαια συνοικία” (κατεδαφισμένα (δυστυχώς) σήμερα). Όμως, φοβούμαι βεβαίως ότι κανένας δεν θα δώσει χρήματα από την προσωπική περιουσία του γι’ αυτό, όπως έπραξαν ο Καποδίστριας, ο Βαλλιάνος και ο βασιλιάς της Βαυαρίας Λουδοβίκος, κατά τα πρώτα χρόνια της απελευθερωμένης Ελλάδας.

Αποτελεί βεβαίως ντροπή το ότι εσείς και πολύ λίγοι άνθρωποι στις μέρες μας πρέπει να αγωνίζονται, σχεδόν μάταια, για την προστασία αυτών των μνημείων καλής αρχιτεκτονικής και υψηλής ιστορικής αξίας. Μακάρι αυτό το γράμμα τουλάχιστο να σας ενθαρρύνει να συνεχίσετε αυτόν τον τιμημένο αγώνα!

Με τα καλύτερα αισθήματά μου
σεβαστά δικός σας
Δρ. W. Schaefer

Η δεύτερη επιστολή

Βρέμη, 7-1-81

Αγαπητέ κ. Δωροβίνη

Εύρηκα! Επί τέλους!! Βρήκα το φιλμ —ταξίδι 1935— και έκανα αντίγραφο γιά σας [Σημ. Μετ. φωτογραφία των Στρατώνων Άργους]. Για τον Müller αναφέρω Basth - Kehrig - Korn Württemberg “Die Philhellenenmit», Μόναχο, 1960: S. 164, αξιωματικός από την Βυρτεμβέργη. Ο Φον Χάιντεκ —1/18— μνημονεύει ότι τον συνάντησε για πρώτη φορά στο σπίτι του Προξένου Γκρόπιους, όπου ανεργώννε από τραύμα στο πόδι, στη διάρκεια της μάχης στο Χαϊδάρι, πολεμώντας στο Σώμα του συνταγμα-

τάρχη Φαβιέρου, κατά συνέπεια δεν μπορούσε να πολεμήσει στην Ακρόπολη των Αθηνών —υποθέτω ότι πρόκειται για τον ίδιο τον Φρήντριχ Μύλερ [παραλείπω βιβλιογραφικά στοιχεία για τον Μύλερ - Σημ. Μετ.].

Δεν μπορώ να σας δώσω άλλες πληροφορίες. Η ημερομηνία της φωτογραφίας έχει σημειωθεί στο σημειωματάριό μου, είναι του 1935, τρίτο ταξίδι μου, λίγο μετά την επίσκεψή μου για τον κόμητα Καποδίστρια στην Κέρκυρα.

Με τις καλύτερες ευχές μου, ελπίζω να λάβω ένα ανάτυπο του άρθρου σας για τους στρατώνες του Άργους.

Ειλικρινά δικός σας

W. T. Schaefer

Μετά τη δημοσίευση, σε δύο τεύχη της «Αρχαιολογίας» (43 και 44, Ιούνιος και Σεπτέμβριος 1992), της μελέτης μου για τα κτίρια του Ναυπλίου που ήδη ανέφερα, έστειλα στον Σαίφερ, δεν θυμάμαι πότε, ανάτυπά της, αφού μετά το δεύτερο γράμμα του του είχα ήδη στείλει ανάτυπο της μελέτης μου στα «Αρχιτεκτονικά Θέματα». Σε απάντηση, έλαβα το μεταφραζόμενο γράμμα του, με ημερομηνία ... «Βρέμη, 24 Μαΐου 1949». Πρόκειται για επιστολή-αποκάλυψη, αφού ο Σαίφερ αναφέρεται στον ρόλο του προπολεμικά στην Ελλάδα και αντικρούει κατηγορίες που φαίνεται ότι είχαν απευθυνθεί εναντίον του.

Η τρίτη επιστολή

Βρέμη, 24 Μαΐου 1949 (sic)
(αναγραμματισμός του 1994)

Αγαπητέ κ. Δωροβίνη!

Το εξπρές γράμμα σας δημιούργησε στην πλευρά μου μεγάλη χαρά και ευγνωμοσύνη! Σας ευχαριστώ πάρα πολύ που μου στείλατε τα δύο ανάτυπα της *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ*!

Είμαι, βεβαίως, ευχαριστημένος, με την ιδέα σας να μου στείλετε αυτά τα ανάτυπα και να μνημονεύσετε την ανακάλυψή μου για το νέο πολεοδομικό σχέδιο του Ναυπλίου και της Πρόνοιας του Θ. Βαλλιάνου, που μάλιστα ήταν επιπλέον ο αρχιτέκτονας τόσο πολλών νέων κτιρίων, δηλαδή των δύο ορόφων του πρώτου Ελληνικού Κοινοβουλίου (αν και υπήρξε ο τουρκικός μεντρεσές, μόνο στο ισόγειο!). Το στρατιωτικό νοσοκομείο στην είσοδο του «Φράγκικου Κάστρου» της Νάπολι ντι Ρομανία είναι ακόμα ση-

μειωμένο στα σχέδιά μου γι' αυτό, το 1934. Αν και καλά διατηρημένο, καταστράφηκε από καθαρή μισαλλοδοξία. Επίσης, ξεκίνησε η αλλαγή του μεγάλου τζαμιού σε μητροπολιτικό ναό, με το νέο μαρμάρινο καμπαναριό και την καμάρα στο (βενετσιάνικο) παράρτημα. Και πολλά σπίτια, όπως η νέα πρόσοψη του Δημαρχείου και μία σειρά από όμορφα σπίτια, των οποίων σχεδίασε τις προσόψεις όπως και ορισμένες αποτυπώσεις, ειδικά για την Σέμνη Καρούζου.

Όμως, έκαμε το λάθος να παραλείπει την άφθονη εργασία μου και τις σημαντικές ανασκαφές μου, των τοιχογραφιών στο εσωτερικό της πύλης της πόλης (του 1310), διότι νόμισε πως ήμουν Ναζί! Πράγματι, αμειβόμουν από τον G. Καγο και, επίσης, το γερμανικό υπουργείο μου φέρθηκε ευπρεπώς, όπως και ο διευθυντής [Σημ. Μετ. εννοεί του τότε Γερμανικού Αρχ. Ινστιτούτου], του Ναζιστικού Κόμματος Δρ. Βρέντε, αν και ήμουν υπό το βάρος της ημιουδαϊκής καταγωγής μου και εργαζόμουν το 1934-39 ως αρχιτέκτονας στις ανασκαφές της Κορίνθου και των Αθηνών, για το Αμερικανικό Ινστιτούτο.

Ο Λογοθετόπουλος (το 1934 ήταν Υπουργός Τουρισμού) έδωσε εντολή στον κ. Κώστα Κωστούρο να ανακατασκευάσει το Μπούρτζι, ακριβώς πάνω στα σχέδιά μου (αντί των δικών του ιδεών να προσθέσει δύο νέους ορόφους στην κορυφή του!), ενώ αντίθετα έχοντας μετρήσει το όλο οικοδόμημα πρότεινα το εστιατόριο και την κουζίνα μέσα στο χώρο των δύο πυροβολαρχιών, στο επίπεδο της θάλασσας, και αναστήλωσα την είσοδο του πύργου, ακόμα και με τα αρχικά οικόσημα (του ναυάρχου Μοντσενίγο 1470), που τα βρήκα στα χαλάσματα, που είχαν δημιουργηθεί μετά τη μάχη πυροβολικού μετά την άφιξη του Οθωμανικού Στρατού στα Δερβενάκια, όταν η πολιορκία της νησίδας Μπούρτζι συνεχίστηκε από τους έλληνες επαναστάτες.

Συμπτωματικά με το δεύτερο ανάτυπο της «Αρχαιολογίας»: ΔΕΛΦΟΙ [Σημ. Μετ. το τχ. 44 ήταν αφιερωμένο στις ανασκαφές στους Δελφούς] σημειώσατε έγκαιρα επιτυχία μεγάλη, διότι συμβαίνει να εργάζομαι αυτές τις τελευταίες μέρες πάνω στις *Δελφικές Εορτές* και στην ιδανική προσπάθεια του Άγγελου Σικελιανού, κατά την λεπτομερή αναφορά του καθηγητή P. Foessler (; δυσανάγνωστο), στη βιογραφία του για τον Βίλχελμ Ντσίρπφελντ, που περιέγραψε τόσο τις Προμηθεϊκές γιορτές του 1927 όσο και τις Ικέτιδες του 1930. Προσωπικά ενδιαφέρομαι διότι γράφω μία (; δυσανάγνωστη λέξη) ιστορία της Ευρώπης από την εποχή του ταξιδιού από Φοινίκη στην Κρήτη, με την οπτική γωνία ενός αρχιτέκτονα, που οι σπουδές του μας επιτρέπουν να χρησιμοποιήσουμε κάθε κτιριακό απομεινάρι, όπως γραπτά διαγράμματα, κατά το παράδειγμα ξακουστών δασκάλων μου, όπως ο Κούρτιους, ο Ντσίρπφελντ, ο Φίχτε, κλπ. μέχρι τις μέρες μας.

Επιπλέον, η μητέρα μου συνδεόταν με φιλία με την κ. Εύα Σικελιανού και φορούσε πέπλο υφασμένο σε παλαιό αργαλειό [Σημ. Μετ. και περιγράφει τον τρόπο πλέξης].

Μήπως θα μπορούσατε να μου πείτε την ημερομηνία θανάτου του Σικελιανού, γιατί μου φαίνεται ότι η ιδέα αυτών των 50 κοριτσιών του χορού στις Ικέτιδες ήταν ιδέα της κ. Σικελιανού. Και ίσως θα μπορούσατε να μου πείτε το δικό της οικογενειακό όνομα, μιάς μεγάλης αμερικανίδας αρχαιολόγου, που υπήρξε μιά τόσο εξέχουσα Φιλέλληνη, και ετοίμασε και υλοποίησε με όλη της την καρδιά όλα τα ιδεώδη του συζύγου της.

Αν θέλετε κάποια αντίγραφα από τα κτίρια που οικοδόμησε ο Βαλλιάνος, πείτε μου και προφανώς θα τα αναπαραγάγω και θα σας τα στείλω.

Με εγκάρδια αισθήματα και ευχαριστίες
δικός σας
W. Schaefer

Στο τελευταίο αυτό γράμμα του έσπευσα να του απαντήσω στις 30-5-94, έχοντας πληροφορίες ότι δεν πάει καλά στην υγεία του. Του έδωσα τις πληροφορίες που μου ζητούσε για τον Σικελιανό, του διευκρίνισα ότι μόνο αντίγραφο του σχεδίου του Βαλλιάνου για το Ναύπλιο (και όχι για την Πρόνοια) μου είχε στείλει και του ζήτησα να μου στείλει με συστημένο γράμμα τα σχέδια για τα οποία μου έκαμε λόγο (δεν τα έλαβα ποτέ). Τον βεβαίωσα ότι με την εργασία του για το Ναύπλιο έδρασε ως πραγματικός Φιλέλληνας, σημείωσα το... έτος γέννησής μου και εξέφρασα τη λύπη μου για την παρεξήγηση με την κ. Καρούζου, τότε πιά σε βαθύ γήρας. Τέλος, τον πληροφορήσα για τις ανασκαφές που είχαν αρχίσει τότε στη θέση της Πύλης της Ξηράς και για την απόφαση του ΚΑΣ για ανακατασκευή της, σε σχέδια του κ. Ι. Δημακόπουλου.

Αυτή ήταν και η τελευταία επαφή που είχα με τον Σάιφερ. Όπως έμαθα, πέθανε σε δύο μήνες (4-8-1994). Είχε γεννηθεί στις 4-11-1907.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΩΡΟΒΙΝΗΣ

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΣΙ ΤΡΙΑ ΕΤΗ...

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ: ΕΝΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ 1980

Άνοιξη 1980: στο Άργος μαίνεται η μάχη για τη διατήρηση των Στρατώνων του Καποδίστρια και παρά τις ορθολογικές προτάσεις που είχαν κατατεθεί το 1978 από τον Πολιτιστικό Όμιλο, προϊόν συλλογικής εργασίας, με ιδιαίτερη τη συμβολή του αείμνηστου Ίναχου Κατσαρού, φαίνεται πιά πολύ μακρυνή η υλοποίησή τους για δημιουργία, στο κτίριο, του πρώτου πυρήνα πολιτιστικού κέντρου. Την εποχή εκείνη η ιδέα για ίδρυση πολιτιστικών κέντρων στην Ελλάδα συζητιόταν ευρύτατα, με δεδομένη την καθυστέρηση που ήταν διαπιστωμένη στην επαρχία, αλλά και με δεδομένα τα οράματα πολλών ανθρώπων της περιφέρειας. Για κάποιους που ο σχετικός προβληματισμός μας είχε «αγγίξει», το προηγούμενο των πολιτιστικών κέντρων στη Γαλλία, που είχε προωθήσει ο Αντρέ Μαλρώ, με τις επιτυχίες και τις αποτυχίες τους, μας είχε δώσει αφορμή για σκέψη.

Θέλοντας να κάμω τα πράγματα και τις ιδέες γύρω από τα πολιτιστικά κέντρα πιό απτές, συνέταξα και δημοσίευσα άρθρο στην «Καθημερινή» (4-3-1980), ενώ άρχισα συζητήσεις με τον τότε δήμαρχο Ναυπλιεών, τον μακαρίτη Νίκο Καράπαυλο, με την οικογένεια του οποίου η δική μου οικογένεια διατηρούσε φιλικές σχέσεις. Μέσα από τις συζητήσεις αυτές, για την ανάγκη διάσωσης και αναστήλωσης κτιρίων στο Ναύπλιο, αλλά και για την ανάγκη πνευματικής ανάπτυξης, βγήκε η κατάληξη ή ιδέα να συντάξω επίσημα προς τον Δήμο υπόμνημα, με βασικές, λιγόλογες και απτές προτάσεις προς ίδρυση πολιτιστικού κέντρου στην πόλη.

Αυτό και έκανα και στις 28 Απριλίου 1980 έστειλα με συστημένο γράμμα στον Δήμαρχο ένα υπόμνημα, όπου κύρια και κινούσα πρόταση ήταν ότι το πολιτιστικό κέντρο δεν είναι ένα κτίριο, αλλά μία δέσμη λειτουργιών, που βεβαίως θα πρέπει να βρουν τη στέγη τους, αλλά κυρίως με αξιοποίηση υπάρχοντων κτιρίων και με επιδίωξη τη διάχυση των λειτουργιών αυτών σε όλη την πόλη.

Μετά από κάμποσους μήνες πρότεινα στον Ν. Καράπαυλο και δέχθη-
κε να δώσω δημοσιότητα στο κείμενό μου, μήπως και αφομοιωθεί καλύτε-
ρα στο Ναύπλιο και προκαλέσει κάποιων το φιλότιμο στο Άργος. Έτσι, με
μικρή εισαγωγή δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Αργολίδα» της 3 Φεβρουα-
ρίου 1981.

Ποιά ήταν η τύχη των προτάσεων εκείνων; Η βασική ιδέα δεν θα
έλεγα ότι έχει υλοποιηθεί. Όμως, πολλές επιμέρους προτάσεις, τώρα που
ξαναδιάβασα το κείμενο, έχουν λάβει σάρκα και οστά. Όπως για το Βου-
λευτικό, για το κτίριο του «Παλαμίδη», για το μικρό τζαμί (πρώην
«Τριανόν») —με τη βασικότερη όμως διαφορά ότι δεν αποκαταστάθηκε
στην αρχική μορφή του, αλλά και δεν απαλλάχθηκε από τη βάνουση κα-
ταπάτηση τμημάτων του (στη θέση όπου ήταν ο μυναρέζ και... επί της
στέγης του).

Η μεγάλη εκκρεμότητα αφορά τα αρχαία της πόλης και το Μουσείο
Ιστορίας της, που από τότε είχα προτείνει. Ενώ σε ένα σημείο ομολογώ ότι
με διέκρινε αλόγιστη αισιοδοξία: θεώρησα ότι η πεζοδρομηση της πλατείας
Συντάγματος, σε σχέδια των Αλέξ. Καλλιγά και Δημ. Φιλιππίδη, που απο-
δείχθηκαν αποτυχημένη πρόταση (πιθανώς και γι' αυτό δεν μνημονεύονται
από τους δημιουργούς τους ούτε επιτόπου), θα έφερνε ενοποίηση του όλου
χώρου και μείωση των θορύβων. Στην πραγματικότητα ήρθε η πλήρης
εμπορευματοποίηση της πλατείας, που το μισό τμήμα της καταλήφθηκε από
εστιατόρια και ζαχαροπλαστεία, των οποίων τα καθίσματα, το φετινό κα-
λοκαίρι, έφτασαν να καταλάβουν ακόμα και τον χώρο κάτω από τον ιστο-
ρικό πλάτανο (γι' αυτό και μέχρι την έξωση του Όθωνα Πλατεία του Πλα-
τάνου ονομαζόταν η πλατεία Συντάγματος).

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τα «Ναυπλιακά Ανάλεκτα» για τη δημο-
σίευση του «Υπομνήματος», το οποίο νομίζω ότι ανήκει, πιά, στην ιστο-
ρία, έστω κι αν τυχόν μπορεί ακόμα και σήμερα να χρησιμοποιηθεί ως
εργαλείο.

Πρὸς τὸν Δήμαρχο Ναυπλιέων κ. Νίκο Καράπαυλο

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

τοῦ Βασίλη Κ. Δωροβίνη με θέμα τὴν ἴδρυση Πολιτιστικοῦ κέντρου στὴν πόλη τοῦ Ναυπλίου

Συνημμένο: «Ἡ ὀργάνωση καὶ στέγαση τῶν Πολιτιστικῶν Κέντρων» —ἄρθρο τοῦ Β. Δωροβίνη στὴν «Καθημερινή» τῆς 4-3-80, στὸ ὁποῖο ἔχουν ὑπογραμμιστεῖ τὰ σημεῖα ποὺ ἐνδιαφέρουν περισσότερο στὴν περίπτωση τοῦ Ναυπλίου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Θὰ πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ ἐπισημανθοῦν ὀρισμένες γενικὲς ἀρχές, οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ διέπουν τὴ δημιουργία Πολιτιστικοῦ Κέντρου στὸ Ναύπλιο. Οἱ ἀρχές αὐτὲς προκύπτουν ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἐμπειρίας τοῦ θεσμοῦ τῶν Π.Κ. σὲ ξένες χώρες, ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἐλληνικῶν δεδομένων καὶ ἀπὸ τὴ γνώση τῶν τοπικῶν συνθηκῶν στὴν Ἀργολίδα καὶ στὸ Ναύπλιο εἰδικότερα. Τὶς ἐκθέτουμε —ὅπως καὶ ὅλες τὶς σκέψεις μας στὸ παρὸν υπόμνημα— με ἀκρα συντομία καὶ ἐπιφυλασσόμεστε νὰ τὶς ἐκθέσουμε με περισσότερες λεπτομέρειες στὰ ἐπόμενα στάδια τῆς ὅλης διαδικασίας.

α. Ἀποφυγὴ νέων κατασκευῶν καί, κυρίως, ἐνὸς καὶ μόνου κτιρίου γιὰ ὅλες τὶς ἀνάγκες τοῦ Π.Κ. Εἶναι ἀντιοικονομικὴ καὶ δημιουργεῖ νέα προβλήματα στὰ ὅσα ἤδη ὑπάρχουν γιὰ τὴ διατήρηση τῆς παραδοσιακῆς μορφῆς τοῦ Ναυπλίου. Προτείνεται, συνεπῶς, ἡ ἀξιοποίηση διαφόρων δημοτικῶν κτιρίων τοῦ Ναυπλίου καί, μάλιστα, ὅπως θὰ ἐκθέσουμε παρακάτω, κυρίως (σὲ μιὰ πρώτη φάση) ἐκείνων ποὺ βρῖσκονται στὴν «καρδιά» τῆς παλιᾶς πόλης καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὴν (πλατεία Συντάγματος). Πρέπει νὰ γίνει κατανοητὸ εὐρύτερα ὅτι ὁ ὅρος «Π.Κ.» δὲν ταυτίζεται ἀναγκαστικὰ με ἓνα καὶ μόνον κτίριο ἀλλὰ ἀποτελεῖ, κυρίως, ὑποδομὴ γιὰ ἓνα σύνολο δραστηριοτήτων.

β. Ἡ δημιουργία τοῦ Π.Κ. θὰ πρέπει νὰ συνδυαστεῖ με μιὰ κάποια ἀποκέντρωση, γιὰ λόγους πολεοδομικοῦς, κοινωνικοῦς καὶ συγκοινωνιακοῦς, δηλαδὴ γιὰ νὰ μὴν ἀναπαραχθεῖ τὸ σχῆμα (εὐνοημένο) κέντρο — (παραμελημένη) περιφέρεια, με ὅλες τὶς «τερατογονίες» καὶ συγκρούσεις ποὺ γεννᾶ.

γ. Σὲ συνδυασμὸ με τοὺς προηγούμενους λόγους, τονίζουμε πῶς τὸ

Π.Κ. πρέπει να προγραμματιστεί σε *δυναμική προοπτική*, δηλαδή με μελετημένες δυνατότητες επεκτάσεώς του (ειδικές ή συμπληρωματικές λειτουργίες) και προς άλλα τμήματα της πόλης (γ.π. στην «Πρόνοια»).

Τέλος, **δ**. Σύμφωνα με όσα εκθέτουμε στο συνημμένο άρθρο μας, με την ίδρυση Π.Κ. στο Ναύπλιο θα πρέπει να αποφευχθεί ή δημιουργία ανταγωνισμού (και τυχόν νέων έχθροτήτων) με το Π.Κ. του Άργους. Γι' αυτό θεωρούμε βασική, επίσης, αρχή εκείνη της *αυτονομίας αλλά με παράλληλη «έξειδίκευση»* του κάθε Π.Κ., ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες και τον ξεχωριστό χαρακτήρα κάθε πόλης. Είμαστε βέβαιοι ότι, με την εφαρμογή αυτής της αρχής, θα δημιουργηθεί αναγκαστικά όχι ανταγωνισμός αλλά *συμπληρωματικότητα δομών και εκδηλώσεων*.

Κριτήρια επιλογής ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΩΝ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Στην πλατεία Συντάγματος υπάρχει το Μουσείο της πόλης και δύο ιστορικά κτίρια (Βουλευτικό - παλαιότερο τζαμί), ενώ πολύ κοντά της το κτίριο και η βιβλιοθήκη του «Παλαμήδη». Τα κτίρια του Βουλευτικού και του παλαιότερου τζαμιού αποτελούν περιουσία του Δήμου Ναυπλιέων και, φυσικά, είναι διατηρητέα.

Σύμφωνα, επίσης, με τα νέα σχέδια του σημερινού Υπουργείου Χωροταξίας και Περιβάλλοντος, η πλατεία θα «πεζοδρομηθεί» και, *σαν έναίο σύνολο* παραδοσιακών κτιρίων (ή εξαίρεση εκείνου της Έθν. Τράπεζας, αν και κραυγαλέα, υπογραμμίζει τον κανόνα), προσφέρεται για τη δημιουργία του πυρήνα του Πολιτιστικού Κέντρου. Στον προστατευόμενο, πλέον, από θορύβους χώρο της πλατείας θα είναι, επίσης, δυνατό να παρουσιαστούν υπαίθριες εκδηλώσεις, ενώ με την χρησιμοποίηση των δύο δημοτικών κτιρίων και η περιουσία του Δήμου θα γίνει οικονομικά αποδοτικότερη και, με τη μετατροπή τους, θα στεγάσουν δραστηριότητες που αρμόζουν περισσότερο στο σεβασμό που θα πρέπει να τα περιβάλλει (αναφερόμαστε κυρίως στο κτίριο του τζαμιού —σήμερα κινηματογράφου).

Με πυρήνα την πλατεία Συντάγματος και σύμφωνα με όσα και ο ίδιος ο Δήμος έχει ήδη αρχίσει να προγραμματίζει, το Π.Κ. θα περιλάβει, επίσης, το κτίριο του παλιού Δημαρχείου καθώς και εκείνα τα κτίρια που προτείνουμε παρακάτω.

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ, ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΤΗ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΤΙΡΙΩΝ

Με βάση όσα αναπτύξαμε στην εισαγωγή (Π.Κ. = ύποδομή για ένα σύ-

νολο δραστηριοτήτων, συνδυασμένη με κάποια αποκέντρωση και σε δυναμική προοπτική), προτείνουμε τὰ ἑξῆς:

α. *Κτίριο Βουλευτικοῦ*. Σεβόμενοι καί τή χρήση του κατά τοὺς μεταπαναστατικούς χρόνους, θεωροῦμε ὅτι μπορεῖ νὰ μετατραπῆ σὲ αἶθουσα διαλέξεων καί σεμναρίων, μὲ ἐπαναφορὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ στὴν ἀρχική κατάσταση, ὅποτε θὰ αὐξηθεῖ ἡ χρωματικότητα τῆς αἴθουσας.

β. *Κάτω καὶ συμπληρωματικοὶ χώροι Βουλευτικοῦ*: δημιουργία ἐργαστηρίων ἀγγειοπλαστικῆς, φωτογραφίας καί, ἐνδεχομένως (μετὰ ἀπὸ γνωμάτευση εἰδικῶν) ἐργαστηρίου γλυπτικῆς.

γ. *Παλιὸ τζαμί*: πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἀποκατάστασή του στὴν «γνήσια» μορφὴ του (βλ. εἰκόνα ἀρ. 33 τοῦ «Ναυπλίου» τῆς Σ. Καρούζου, 1979). Κατόπιν, μετατροπὴ του σὲ δημοτικὸ θέατρο καὶ ὠδεῖο.

δ. «*Παλαμῆδης*»: μετατροπὴ τῆς μεγάλης αἴθουσας σὲ ἀναγνωστήριο καί τοῦ σημερινοῦ ἀναγνωστηρίου σὲ αἶθουσα βιβλίων. Δημιουργία τμήματος δημοτικῆς βιβλιοθήκης ἀπόλυτα ἐξειδικευμένης στὴν *ἱστορία τοῦ Ναυπλίου* καί μὲ *προγραμματισμένη* ἐπιδίωξη νὰ συγκεντρώσει *κάθε* βιβλίο, σὲ ὅποιαδήποτε γλῶσσα κι ἂν εἶναι γραμμένο, παλιὸ (ἀντίτυπο ἢ ἀποτύπωση σὲ μικροφίλμ) ἢ νέο, μὲ θέμα τὸ Ναύπλιο καί τὴν ἱστορία του. Γιὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ ἢ μελλοντικὴ διοίκηση τοῦ Π.Κ. θὰ κρατᾶ συστηματικὴ ἐπαφὴ μὲ ἑλληνικὲς καί ξένες βιβλιοθηκὲς καί μὲ μεγάλους ἐκδοτικούς οἴκους τῆς Ἑλλάδας καί τοῦ ἑξωτερικοῦ.

ε. *Παλαιὸ κτίριο Δημαρχείου*: ὁ Δήμος ἔχει ἀποφασίσει νὰ στεγαστεῖ ἐκεῖ τὸ Δημοτικὸ Ἄρχειο. Προσθέτουμε ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ δημιουργηθοῦν στὸ κτίριο τὰ «*Γενικὰ Ἄρχεια τοῦ Ναυπλίου*», δηλαδή ἀρχεῖα ποὺ θὰ περιλαμβάνουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ Ἄρχειο, καί κάθε ἄλλο ἔγγραφο ἢ χειρόγραφο σχετικὸ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Ναυπλίου κλπ., καθὼς καὶ *Φωτογραφικὸ Μουσεῖο καὶ Μουσεῖο ἐγχαράκτων εἰκόνων* μὲ θέμα τὸ Ναύπλιο καί τὴν περιοχὴ του.

στ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθοῦν καί ἄλλα κτίρια γιὰ τίς ἑξῆς πολιτιστικὲς λειτουργίες:

1. *Κινηματογραφικὴ λέσχη*, γιὰ προβολὴ ταινιῶν ποιότητας καί συγκέντρωση καί προβολὴ ταινιῶν μὲ θέμα τὸ Ναύπλιο.

2. *Ἐργαστήρια γλυπτικῆς-ζωγραφικῆς*, ἂν δὲν εἶναι δυνατό νὰ στεγαστοῦν σὲ αἶθουσες τοῦ Βουλευτικοῦ.

3. *Μουσεῖο ἱστορίας τῆς πόλης τοῦ Ναυπλίου*: εἶναι ἀπαραίτητο νὰ δημιουργηθεῖ μελλοντικὰ (δηλαδή, *προγραμματισμένο μέλλον...*) μουσεῖο ὅπου, μὲ ἐπαγωγικὸ ἀλλὰ καί ἐπιστημονικὸ τρόπο, μὲ συγκέντρωση ντοκουμέντων (ὅπως εἰκόνων, πινάκων, σχεδίων, χαρτῶν, διαφόρων ἀντικειμένων κλπ.) καί μὲ σύγχρονη ἐκθεσὴ τους (βλ., γ.π., τὸ Μουσεῖο ἱστορίας τῆς πόλης τῆς Ὁξφόρδης), θὰ διαγράφεται ἡ ἱστορικὴ πορεία τῆς πόλης.

στό απώτατο, στο αρχαίο, στο μεσαιωνικό, στο νεώτερο παρελθόν και στο μέλλον (πού θα γίνει παρελθόν...).

Για τις τρεις παραπάνω λειτουργίες προτείνουμε να χρησιμοποιηθούν δημοτικά κτίρια σε άλλες συνοικίες της πόλης και, ιδιαίτερα, στην «Πρόνοια» (έκει θα βλέπαμε ιδιαίτερα την κινηματογραφική λέσχη και τα έργαστήρια γλυπτικής-ζωγραφικής).

ζ. *Μικρός ξενώνας για καλλιτέχνες, ξένους όμιλητές κλπ.*, όπου (ένδεχομένως με μειωμένο τίμημα για καλλιτέχνες που δέν έρχονται σάν προσκεκλημένοι αλλά για να εργαστούν στο Ναύπλιο), θα προσφέρεται φιλοξενία από τόν Δήμο Ναυπλίου.

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ

Είναι έξω από τό παρόν ύπόμνημα ένα πλήρες «όργανόγραμμα» τής διοικήσεως και τής λειτουργίας του Π.Κ. Σάν γενική αρχή θεωρούμε, πάντως, τόν διορισμό διευθυντή του Π.Κ., ό οποίος θα διατηρεί (μαζί με ένα διοικητικό συμβούλιο, όπου θα συμμετέχουν ό Δήμος Ναυπλίου και πολιτιστικοί φορείς τής πόλης) αυτόνομία σε θέματα επιλογής έκδηλώσεων, ενώ θα βρίσκεται κάτω από τόν άμεσο έλεγχο του διοικητικού συμβουλίου και του Δήμου ως προς τήν οικονομική διαχείριση και τήν οργάνωση και λειτουργία του Μουσείου Ιστορίας του Ναυπλίου και τών Γενικών Αρχείων.

Ό διευθυντής και τό Δ.Σ. θα αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για τή χρηματοδότηση έκδηλώσεων και, γενικά, για τήν έπαφή με διάφορους πολιτιστικούς φορείς έξω από τό Ναύπλιο.

ΤΕΛΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ

Δέν πρόκειται να μακρογορήσουμε στο θέμα αυτό. Θα επιμείνουμε, από εδώ, μόνο σε ένα σημείο. Διπλός ό κύριος στόχος: *πολιτιστική ανάζωγόνηση* του τοπικού πληθυσμού, με ελεύθερο διάλογο και πολύπλευρη παρουσίαση θεμάτων, και *ερέθισμα και ενθάρρυνση για τήν ανάδειξη τοπικών καλλιτεχνικών και, γενικότερα, πολιτιστικών δυνάμεων*, με παράλληλη προσφορά (πού θα αποδίδει και οικονομικά στο Δήμο) θεαμάτων κλπ. ποιότητας. Ταυτόχρονα, *διατήρηση και προβολή τών ιστορικών ριζών και συντήρηση τής ιστορικής μνήμης* του Ναυπλίου.

Βασίλης Κ. Δωροβίνης
Αθήνα, 27 Απριλίου 1980

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΡΑΚΑΛΟΣ

Η ΕΜΠΝΕΥΣΗ ΤΟΥ ΔΟΥΡΕΙΟΥ ΙΠΠΟΥ*

Λέξις Κλειδιά:

Ομήρου *Ιλιάς* και *Οδύσσεια* - *Οδυσσέας* - *Πολιορκεία Τροίας* - *Δούρειος Ίππος*

«Timeo Danaos et ferentis dona»

Βιργίλιος¹

Σ' ένα ταξίδι στο Μοριά, ο Νίκος Καζαντζάκης επισκέφτηκε τις Μυκήνες τον Σεπτέμβριο του 1937². Στο βιβλίο του *Ταξιδεύοντας*³, γράφει: «Πρέπει ν' ανεβείς εδώ πάνω στο παλάτι του Αγαμέμνονα κυριεμένος από άγριο πάθος — μίσος, έρωτα, πόλεμο, τρόμο— για να μπορέσεις κάπως να δεις τον αργίτικο κάμπο και τα βουνά και τη θάλασσα όπως τα έβλεπαν οι Ατρείδες... Τα ίδια τούτα βουνά θα κοίταζαν, τον ίδιο ηλιοφρυσμένο κάμπο, το ίδιο κύμα. Μα σημασία έχει μονάχα το πώς τα έβλεπαν. Με ποιόν πρωτόγνωρο χοχλασμό... Έτσι πρέπει να δεις και να παραστήσεις και τις τραγωδίες του Αισχύλου. Με τέτοιο μάτι θεριού, όλα τ' άλλα, κλασικές ισοροπίες, ρυθμικοί χοροί, στυλιζαρισμένες από αρχαία αγγεία χειρονομίες, είναι φιλολογία και μονολογίτικες θυσίες στην απούσαν Αφροδίτη».

* Το κείμενο αυτό είχε προδημοσιευτεί στο περιοδικό «Νέα Εστία», τόμος 138^{ος} έτος ΞΘ' αρ. τεύχους 1635, σελ. 1275-1279, τον Οκτώβριο 1995.

1. Βιργιλίου *Αινειάς* βιβλίο ΙΙ. Μετάφραση Δ. Γ. Γεωργοβασίλη. Έκδ. Δ. Ν. Παπαδήμα, 1987, στίχ. 49. «Quiduid est id, timeo Danaos et ferentis dona».

2. Σταματίου Γ. Π., *Ο Καζαντζάκης και οι Αρχαίοι*. Διδακτορική Διατριβή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Πορεία, Αθήνα 1983, σ. 91.

3. Καζαντζάκη Ν., *Ταξιδεύοντας Ιταλία, Αίγυπτος, Σινά, ... Ο Μοριάς*. ²1965. Εκδόσεις Ελ. Καζαντζάκη, σ. 323.

Χρόνια τώρα, μιά άνοιξη, σε μιά σχολική εκδρομή του Δημοτικού πλησιάζοντας προς τις αρχαιότητες των Μυκηνών, πρόσεξα ότι το βουνό Ζάρα [ή Σάρα], που δεσπόζει σαν φόντο στο βάθος, μοιάζει με σώμα αλόγου. Αργότερα αναρωτήθηκα αν η θεά αυτή που επαναλαμβανόταν κάθε φορά που περνούσα απ' αυτή την περιοχή έκανε την ίδια εντύπωση σ' όσους την έβλεπαν και ρωτώντας τους κατά μεγάλο ποσοστό οι απαντήσεις τους συμφωνούσαν.

Η εικαστική ομοιότητα με ράχη αλόγου, μέρους της οροσειράς που βρίσκεται στις Μυκήνες, όπως φαίνεται κοιτάζοντας νοτιοανατολικά από την παλαιά Εθνική οδό στα όρια των σημερινών Φιχτίων, στη βορειοανατολική γωνιά της Αργολικής πεδιάδος [εικ. 1] μ' έκανε να σκεφτώ το δούρειο ίππο⁴.

Στους πανάρχαιους χρόνους [14ος-12ος π.Χ. αι.], όπως είναι γνωστό, ήγμασε το πανίσχυρο βασίλειο των Μυκηνών που ο Όμηρος τοποθετεί «εν μυχώ Άργεος ιπποβάτοιο»⁵ δηλ. αλογοτρόφο, και ο Σλήμαν τριάντα τρεις αιώνες αργότερα, το 1876, ανασκάπτοντας απεκάλυψε την ιστορική πραγματικότητα που εθεωρείτο μέχρι τότε προϊστορική μυθολογία.

Αναφέρεται⁶ (τομ. Α, σ. 208) ότι ο Οδυσσεάς μεσολάβησε να αποσπάσει την Ιφιγένεια από τα Ανάκτορα των Ατρείδων. Με τη δικαιολογία ότι κομίζει ένα γράμμα του Αγαμέμνονα για την Κλυταιμίστρα, επισκέφτηκε

4. Η λέξη δούρι στην ιωνική διάλεκτο σημαίνει ξύλο. Στο Μουσείο της Μυκόνου εκτίθεται αρχαϊκός αμφορέας του Ζ' π.Χ. αι. με ανάγλυφη παράσταση του δούρειου ίππου. Βλ. εικόνα στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. Β', σ. 135. Ο δούρειος ή δουράτεος ίππος αναφέρεται στην *Οδύσσεια*, Δ 272-289, Θ 492-520, Λ 523-538, όπου και περιγράφεται η αγωνία των κρυμμένων μέσα στο ξύλινο άλογο γενναίων Αργείων. Όταν μάλιστα η Ελένη συνοδευόμενη από τον καχύποπτο εραστή της Δηίφοβο, αδελφό του Πάρη, έφερε τρεις βόλτες γύρω από το άλογο και προσποιήθηκε τις φωνές των γυναικών τους [Οδ. Δ 270-288] για να τους συγκινήσει, ο Οδυσσεάς δυσκολεύτηκε να τους συγκρατήσει δια να μην ανταποκριθούν.

5. [Ιλιάς Β 287, Ο 30] και [Οδ. Δ 562]. Βλ. και Μυλωνά Γ. Ε. *Μυκήναι. Τα Μνημεία και η Ιστορία τους*, Εκδοτική Αθηνών 1994, σ. 85.

6. Ομήρου Ιλιάς, *Παραφρασθείσα και ομοιοκαταλήκτως στιχουργηθείσα μετά αναρτήσεως της Μυθολογίας, Αλληγορίας και αληθούς Ιστορίας πάντων των εν αυτή εμπιπτόντων* παρά Γεωργίου Ρουσιάδου του εκ Κοζάνης, εις δέκα τρία τμήματα. Α-ΙΓ, Βιέννη 1817-1819.

κρυφά τις Μυκήνες. Η Κλυταιμίστρα διαβάζοντας το γράμμα, που δεν είχε γράψει ο σύζυγός της αλλά ο ίδιος ο Οδυσσεάς, και έλεγε ότι ο Αχιλλέας θα παντρευόταν την Ιφιγένεια, το πίστεψε και έτσι επέτρεψε να την μεταφέρει στην Αυλίδα για να θυσιαστεί δια τον δεύτερον ανάπλου⁷ προς την Τροίαν.

Το γεγονός της μετάβασης του Οδυσσέα στις Μυκήνες, που η πρόσβασή τους έχει σαν ορόσημο αυτό το σχήματος σώματος αλόγου βουνό, δεν είναι απίθανο να είχε εντυπωθεί στη μνήμη του.

Στη χωρίς αποτέλεσμα δεκάχρονη πολιορκία της Τροίας και στη δεινή κατάσταση που βρέθηκαν οι Αχαιοί μετά τον θάνατο του Αχιλλέα, η έκβαση της εκστρατείας τους ήταν αμφίβολη. Ο γιός του Αχιλλέα Νεοπτόλεμος, που απέκτησε τον οπλισμό του πατέρα του, πρότεινε να συνεχίσουν τον αγώνα με τειχομαχίες, αλλά τα απόρθητα τείχη της Ακρόπολης της Τροίας αντιστέκονταν. Οι Αχαιοί τότε συμβουλευτήκαν τον μάντη Κάλχαντα, ο οποίος τους ανέφερε το παράδειγμα ενός γερακιού που κυνηγούσε ένα τρυγώνι, το οποίο για να σωθεί κτύπησε σ' ένα βράχο, το γεράκι έκανε πως απομακρύνθηκε και μόλις το τρυγώνι ξεθάρεψε και βγήκε έξω, χύμηξε και το κατεσπάρραξε⁸.

Οι Αχαιοί αποφάσισαν να ξεγελάσουν τους Τρώες και να χρησιμοποιήσουν κάποιο τέχνασμα για να εισχωρήσουν εντός των τειχών. Εν τω μεταξύ ο Οδυσσεάς με τον Διομήδη μπήκαν μέσα στην πόλη σαν κατάσκοποι κι έκλεψαν από τα άδυτα του ιερού της Αθηνάς το Παλλάδιό της. Το Παλλάδιο αυτό [ομοίωμα της Αθηνάς] οι Τρώες το θεωρούσαν ουρανόπεμπτο και «καλή τύχη»⁹ για την προστασία της χώρας τους, η κλοπή του όμως ήταν γι αυτούς κακός οιωνός.

Η ιεροσυλία αυτή που διέπραξε ο Οδυσσεάς χρησίμεψε αργότερα σαν δικαιολογία για να εξαπατήσουν τους Τρώες.

Εκτός από την αρπαγή του Παλλαδίου της Αθηνάς ο Οδυσσεάς με τον Διομήδη, μιά νύχτα, σκότωσαν τον Βασιλιά της Θράκης Ρήσο, σύμμαχο των Τρώων, και εξολοθρεύοντας την ακολουθία του απήγαγαν τα κάτασπρα άλογα που είχε και που έτρεχαν ταχύτερα και από τον πιό δυ-

7. Μυλλέρου Ο, Καρόλου *Ιστορία της Ελληνικής Φιλολογίας*, μτφ. Α. Κυπριανού, τόμ. Α. Τυπογρ. Ερμού, Αθήναι 1867, σ. 94.

8. Lang A., *Tales of Troy and Greece*, Faber and Faber, London 1962, p. 104.

9. Idem, p. 68-77, 105.

νατό άνεμο. Σύμφωνα με μιά προφητεία, αν είχαν προφθάσει να πιούν νερό από τον Ξάνθο ποταμό (Σκάμανδρο) της Τροίας, ποτέ δεν θα είχαν οι Τρώες νικηθεί^{9α}.

Με την προτροπή της Αθηνάς, «κατ' Αθηνάς προαίρεσιν»¹⁰, συστάσει του Οδυσσέα, ο Επειός [Οδ. Θ 493]¹¹ κατασκεύασε το δούρειο ίππο, μέσα στον οποίο θα κρυβόντουσαν ο Οδυσσέας και οι συμπολεμιστές του και θα τον άφηναν έξω από τα τείχη της Τροίας σαν ανάθημα των Αχαιών στη θεά Αθηνά, υπολογίζοντας πως οι Τρώες θα το σύρουν εντός των τειχών.

Εκτός αυτού το άλογο για τους Τρώες εθεωρείτο ιερό και ως εκ τούτου θα το αντίκρυζαν με σεβασμό.

Συγχρόνως, εγκαταλείποντας και καταστρέφοντας τους καταυλισμούς τους, αφήνοντας επίτηδες μόνο τον Σίνωνα εκεί, προσπολήθηκαν ότι φεύγουν, ενώ στην πραγματικότητα κατέφυγαν στην Τένεδο, και ένα άλλο μέρος του στρατού τους κρύφτηκε στο γεμάτο με ενέδρες παρακείμενο όρος Ίππιον¹².

Η συνδρομή του Σίνωνα¹³, εγγονού του Αυτόλυκου και πρώτου εξαδέλφου του Οδυσσέα, για την επιτυχία του εγχειρήματος υπήρξε καταλυτική. Δασκαλεμένος από τον Οδυσσέα είπε στους Τρώες ότι οι Αχαιοί αποφάσισαν να φύγουν, αλλά για να εξευμενίσουν την Αθηνά που είχε εξοργιστεί, μετά την ιεροσυλία της αρπαγής του Παλλάδιου της, και να εξιλεωθούν, κατασκεύασαν το ξύλινο άλογο. Αυτός ο ίδιος είχε επιλεγεί από τους

9α. Graves P., *The Greek Myths 2*, Penguin Books 1990, 163 g., σ. 307 και *Ιλιάς* K 470-570.

10. Λέσχεως Λεοβίου *Μικρή Ιλιάς* στα *Cycli fragmenta*, βλ. No. 27, σ. 583.

11. Graves P., *The Greek Myths 2*, Penguin Books 1990, 167 β, σ. 331. Ο Φωκαεύς από τον Παρνασσό, γιός του Πανωπέα, Επειός είχε συνεισφέρει στην Τρωϊκή εκστρατεία τριάντα πλοία από τις Κυκλάδες. Στην *Ιλιάδα* [Ψ 665] αναφέρεται και ως πυγμαχός. Κατά την Μυθολογία, [No 6, τόμ. ΙΓ', σ. 223] «τα εργαλεία, δι'ων κατεσκεύασε τον δούρειον ίππον, ευρίσκοντο μετά πολλούς χρόνους έπειτα εις την Μεταποντιίδα [Σύμη] νήσον». Ο Παισανίας στα *Φωκικά*, Εκδοτικός οίκος I. N. Ζαχαρόπουλος, 43, 1955, κεφ. 26-1, σ. 211, αναφέρει ότι στις εικόνες του Πολυγνώτου, στη Λέσχη των Κνιδίων στους Δελφούς, απεικονίζεται και ο Επειός γυμνός να καταδραφίζει το τείχος της Τροίας.

12. Όπως No. 1, σ. 146, σημ. 4.

13. Όπ.π., σ. 25-39. Στίχ. 69-151.

Αχαιούς να θυσιαστεί για να ευοδωθεί ο απόπλους τους, όπως η Ιφιγένεια στον απόπλου από την Αυλίδα, αλλά κατώρθωσε να δραπετεύσει και ζήτησε άσυλο στην Τροία. Αν οι Τρώες κατέστρεφαν τον δούρειο ίππο θα προκαλούσαν τη μήνιν της θεάς Αθηνάς εναντίον τους, ενώ αν τον εγκαθιστούσαν στην πόλη τους, θα είχαν την εύνοιά της καθιστώντας την Τροία απρόσβλητη.

Με την ευγλωττία του επηρέασε τον Πρίαμο να μη πιστέψει τον μάντη-ιερέα του Απόλλωνος Λαοκόοντα και την κόρη του Κασσάνδρα, που είχαν υποπτευθεί τον δόλιο σκοπό του δουρείου ίππου και πρότειναν την καταστροφή του, κυρίως όμως ο θάνατος του Λαοκόοντα, που κατασπαράχτηκε μ' ένα από τα παιδιά του από δυο δράκοντες¹⁴, είχαν σαν αποτέλεσμα να πεισθούν οι Τρώες και να σύρουν το θεόρατο ξύλινο άλογο εντός των τειχών [Οδ. Θ 504]. Γκρέμισαν μάλιστα και ένα μέρος τους για να περάσει. Νομίζοντας ότι η πολιορκία της Τροίας έληξε, άρχισαν να γιορτάζουν την νίκη τους γλεντώντας συνευαχούμενοι μέχρι «βαθείας πανσελήνου νυκτός», την εβδόμη του έτους¹⁵. Μόλις ο Σίνωνας αντελήφθη ότι όλοι είχαν αποσυρθεί, έδωσε το σύνθημα να βγουν από το δούρειο ίππο οι Δαναοί και συγχρόνως ειδοποίησε με πυρσό να επιστρέψουν και οι Αχαιοί από την Τένεδο.

Το δόλιο σχέδιο του Οδυσσέα να πολεμήσουν τους Τρώες μέσα στην Ακρόπολη του Ιλίου είχε πετύχει. Πρώτος πήδηξε από το δούρειο ίππο ο Εχίωνας, αλλά πέφτοντας έσπασε το σβέροκο του^{15α}, μετά από μια σχοινένια σκάλα κατέβηκαν ο Οδυσσέας, ο Επειός και όλοι οι άλλοι. Αφού

14. Όπ.π., σ. 48, στίχ. 199-233. Αυτό ερμηνεύτηκε από τους Τρώες σαν θεϊκή τιμωρία του γιατί προηγουμένως έριξε ένα ακόντιο στα πλευρά του αλόγου για να αποδείξει τον δόλο των Αχαιών, θεωρήθηκε σαν ασέβεια στην θεά Αθηνά με τελικό αποτέλεσμα να πετύχει το τέχνασμα της μεταφοράς του μέσα στην Τροία. Κατάλοιπο του Τρωικού αυτού μυθικού επεισοδίου ήταν η καθιέρωση από τους Ρωμαίους του «Equus October» που θυσίαζαν προ μάχης ένα πολεμικό άλογο στο πεδίο του Άρεως σαν προσφορά στο θεό Άρη. [Βιργίλιος 12, 184-95] όπως αναφέρεται στις σ. 183-89 του βιβλίου του Ζώρζ Ντυμεζίλ *Ινδοευρωπαϊκοί γάμοι και δεκαπέντε Ρωμαϊκά ζητήματα*, μτφ. Γ. Ε. Γαζή, Εκδόσεις Χατζηνικολή Αθήνα 1994.

15. Όπως Νο. 11, 167 l, σ. 334. Η 7η πανσέληνος του έτους συμπίπτει με τον μήνα Οκτώβριο, αν στην αρχαιότητα άρχιζε το έτος από τον μήνα Μάρτιο.

15α. Όπ.π., 167m, σ. 334.

εξουδετερώθηκαν οι φρουροί των πυλών κι ανεμπόδιστα περνούσαν μέσα στην πόλη οι Αχαιοί, επηκολούθησαν άγριες εκ του συστάδην μάχες.

Οι Τρώες συμπλεκόμενοι με τους εισβολείς, εξουδετερώνοντάς τους, έπαιρναν τον οπλισμό τους και φορώντας τις περικεφαλαίες τους, μέσα στη σύγχυση που επικρατούσε, εβάλλοντο από τους ίδιους τους Τρώες, αυξάνοντας έτσι τις απώλειές τους. Για να μη συμβεί κάτι ανάλογο με τους Έλληνες στις θέσεις που κατελάμβαναν, χρησιμοποιούσαν για αναγνώρισή τους το σύμβολο του αλόγου¹⁶ που κρεμνούσαν έξω από τα κρυσφύγετά τους. Ο Νεοπτόλεμος ενετόπισε τον Πρίαμο που είχε καταφύγει στο βωμό τους Διός του Ερκειού, και μπροστά στα μάτια του έσφαξε το γιό του Πολίτη κ' εκείνον μετά¹⁷. Ο Οδυσσεάς ανεζήτησε την Ελένη που μετά τον θάνατο του Πάρη συζούσε με τον αδελφό του Διήφοβο και τον σκοτώνει, προλαβαίνοντας τον Μενέλαο που ήθελε αυτός πρώτος να εκδικηθεί¹⁸. Η ενέργεια αυτή του Οδυσσεά προφύλαξε την Ελένη που κινδύνευε να πέσει κι αυτή θύμα της οργής του Μενελάου και έγινε σαν ανταπόδοση προς αυτή, γιατί του είχε σώσει τη ζωή τότε που έκλεψε το Παλλάδιο της Αθηνάς. Ο Οδυσσεάς παρέδωσε την Ανδρομάχη, χήρα του Έκτορα, «ως γέρας» στον Νεοπτόλεμο και μαζί με τον κουνιάδο

16. Όπως Νο. 1, σ. 146, και Νο. 11, 167 a-e, σ. 330-331 και σημ. 1, σ. 335. Το συνθηματικό αυτό σχήμα του αλόγου έγινε σήμα αναγνώρισης για την προστασία των Αχαιών και χρησίμευε για την προστασία του Τρωαδίτη Αντήνορα. Το άλογο κατά τον Paul Diehl (*Ο Συμβολισμός στην Ελληνική Μυθολογία*, μτφ. Ι. Ράλλη, Κ. Χατζηδήμου, εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 1991, σ. 86-87) συμβολίζει «την αρμητικότητα των πόθων». Η «χαλιναγώγησή του από τον άνθρωπο που συμβολίζει η ιππευσή του, χρησιμεύει» όπως ο Ψυχίατρος Παντ. Κρανιδιώτης αναφέρει στο βιβλίο του *Προσωπικές πηγές και λόγος της πλαστικής εικόνας*, έκδ. Ανοικτό Θέατρο, 1994, σ. 118, «σαν το φέρον μέσον κατά προέκταση αρσενικό και πολεμικό». Με την έννοια αυτή της τιθασευμένης κατακτητικής επιθετικότητας τόσο οι τρώες όσο και οι Έλληνες είχαν φαίνεται εκτιμήσει την σπουδαιότητα του αλόγου. Ο συμβολισμός του γενικά συνετέλεσε στην επιλογή του.

17. Όπως Νο. 8, σ. 110-111. Κατά μια άλλη εκδοχή [όπως Νο. 1, σημ. 84, σ. 158] ο Πύρρος απέκοψε το κεφάλι του Πριάμου, το κάρφωσε σ' ένα κοντάρι και το περιέφερε.

18. Κατά άλλη παράδοση [όπως Νο. 6, τόμ. Α', σ. 215] ο ίδιος ο Μενέλαος τον σκότωσε, «κόβοντάς του πρώτα τη μύτη, τα χείλη, τ' αυτιά, τους βραχίονας και τα λοιπά εξέχοντα του σώματός του μέλη, εθανάτωσεν αυτόν έπειτα διαεράσας την κοιλίαν του με το ξίφος του».

της Έλενο, δίδυμο αδελφό της Κασσάνδρας, πήγαν στο Άργος. Ο Μενέλαος επανέκτησε την ωραία Ελένη και μετά οκταετή περιπλάνηση έφθασαν στη Σπάρτη. Ο Αγαμέμνονας πήρε μαζί του στις Μυκήνες την κόρη του Πριάμου Κασσάνδρα, που εθεωρείτο η ομορφότερη από τις κόρες του [Ιλ. Ν 365]. Ο Οδυσσέας παρέλαβε τη γυναίκα του Πριάμου Εκάβη και πήγε μαζί της στη χερσόνησο της Θράκης.

Μετά τον εμπρησμό του Ιλίου ολοκληρώθηκε η καταστροφή της ένδοξης Τροίας. Τέλος εσφαγιάσθη επί του τάφου του Αχιλλέα από τον Νεοπτόλεμο η αδελφή της Κασσάνδρας Πολυξένη. Από τους Τρώες μόνο οι οικογένειες του Αντήνορα και του Αινεία επέζησαν.

Το όνομα του Οδυσσέα απεδόθη από τον μισούμενον υπό πάντων πάππον του Αυτόλυκον που τον απεκάλεσε «οδυσσάμενον» δηλ. οργισμένο. Ο ίδιος αυτοβιογραφείται στην Οδύσεια και δηλώνει ότι γεννήθηκε στην Ιθάκη [Ραψωδία Ι 19-18]. Εν τη ενηλικιώσει του έλαβε βασιλικήν διοίκησιν επί την Ιθάκην και Δουλίχιον [την σημερινή Κεφαλλονιά]. Όταν επληροφορήθη ότι ο Αγαμέμνονας με τον Μενέλαο και τον Παλαμήδη πήγαιναν να του ζητήσουν την συμμετοχή του στην εκστρατεία κατά της Τροίας, προσποιήθηκε τον τρελό, γιατί το Μαντείο που είχε ρωτήσει του απάντησε ότι ακολουθώντας την εκστρατεία θα γύριζε στην πατρίδα του μετά είκοσι χρόνια γυμνός και ενδεής. [No. 6 Τομ. Α, σ. 207 και Τομ. Β, σ. 206]. Η προσποίησή του όμως απέτυχε κ' έτσι έλαβε μέρος στην εκστρατεία με δώδεκα πλοία και άνδρες στρατολογημένους από τις περιοχές που διοικούσε.

Ο Οδυσσέας «μεγάλωσε σ' ένα πετρώνησο, και μύριες βαθιές και πονηριές και στόχασες ο νους του κατεβάζει» [Ιλ. Γ 202] «Κανένας θνητός άντρας δε δύνουνταν να μετρηθεί μαζί του» [Ιλ. Γ 223]. Σ' αυτόν αποδίδεται και η κατά προτροπήν της θεάς Αθηνάς επινόηση του «δουράτεου ίππου» με σκέπιν και με προτροπάς και με επιδεξιότητα περίπλοκον» [στίχος αγνώστου ποιητού]¹⁹ που επέφερε την τελική καταστροφή της Τροίας.

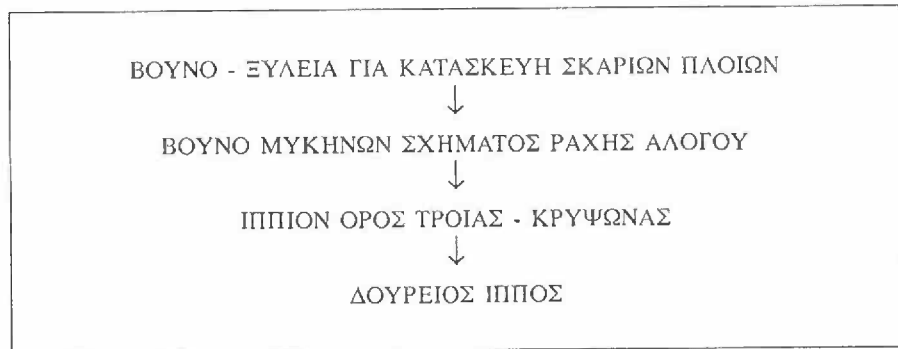
Γιατί όμως σκέφτηκε την κατασκευή του δούρειου ίππου;

Στην θέση όπου πιστεύεται, από τις ανασκαφές του Ντέρπφελντ, ότι βρισκόντουσαν τα Ανάκτορα του πατέρα του Οδυσσέα Λαέρτη στη Λευκά-

19. Στράβωνος *Γεωγραφικά*, Βιβλιοθήκη Πατύρου. Τα Άπαντα των Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων 15, Αθήναι 1937, σ. 103.

δα²⁰, σαν φόντο πίσω τους ορθώνεται το βουνό Νήϊον [η λέξη σημαίνει καρβίσιο ξύλο]. Το βουνό αυτό, που σήμερα λέγεται «Σκάροι»²¹, αναφέρεται στην Οδύσσεια [Α 186, Γ 81], όπως και το Νήριτον [Ι 22, Ν 351, Ιλιάδα Β 632], είναι «εινοσίφυλλον» [δασωμένο, πολύδενδρο] και απ' αυτό σήμερα όπως και στην αρχαιότητα χρησιμοποιούσαν την ξυλεία του για να κατασκευάζουν καράβια.

Ο Οδυσσεάς μεγαλώνοντας σ' αυτή την περιοχή πολλές φορές θα παρατηρούσε πώς έφτιαχναν τα πλοία οι συμπατριώτες του και θα είχαν εντυπωθεί στη μνήμη του σχημές που αργότερα συνδυάστηκαν με άλλες εμπειρίες [βουνό-ξυλεία]. Όταν πήγε στις Μυκήνες περνώντας από τον αλογοτρόφο Αργολικό κάμπο, αντίκρουσε μπροστά του, πλησιάζοντας τα Ανάκτορα των Ατρείδων, το σαν σχήμα ράχης αλόγου βουνό που συγκράτησε στο υποσυνείδητό του [βουνό - άλογο].

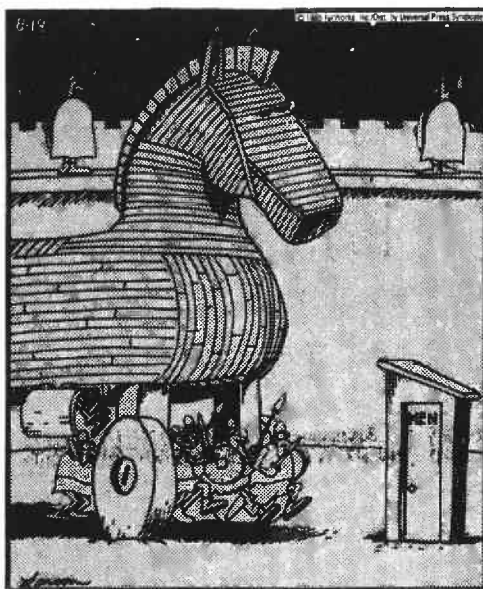
Στην Τροία, δέκα χρόνια αργότερα, η λέξη Ίππιον του αυτόθι όρους συνδυάστηκε με τις προηγούμενες εμπειρίες του [βουνό ίππιον - κρυψώνας, βουνό - σχήμα ίππου, βουνό - ξυλεία → δούρειος ίππος] και στην κρίσιμη στιγμή που οι Αχαιοί κινδύνευαν να χάσουν τον πόλεμο ανεσύρθησαν όλα αυτά από το υποσυνείδητό του και σαν αποτέλεσμα σοφίστηκε το τέχνασμα της εφαρμογής του τρόπου να εισχωρήσει στο Ίλιο κρυμμένος μέσα στον δούρειο ίππο.

20. Κορδάτου Γ. Ν., «Εισαγωγή εις το Ομηρικόν ζήτημα. Ο Όμηρος και τα Ομηρικά Έπη» στο βιβλίο Ομήρου Οδύσσεια Α-Δ, Εκδοτικός οίκος Ι. και Π. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1939, σ. 27.

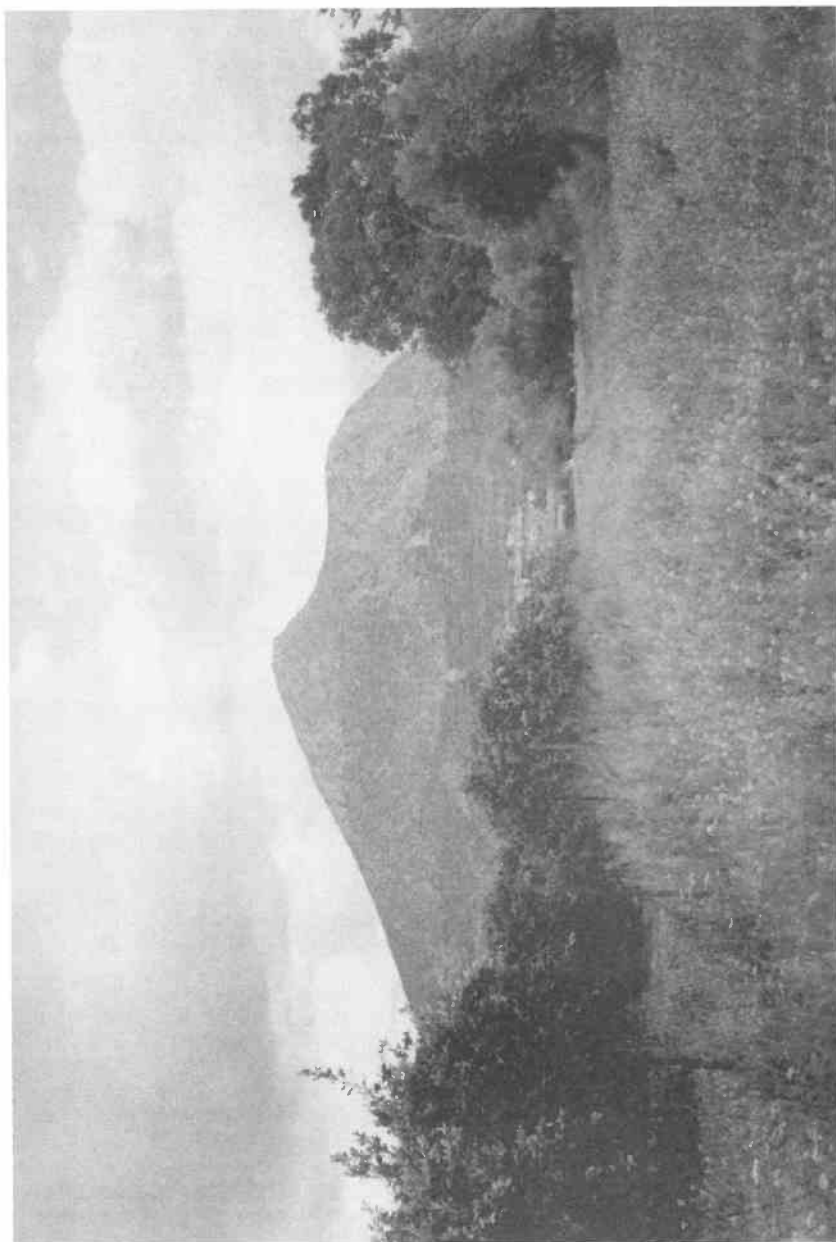
21. Φίλιππα Α., *Λευκάδα, η Ομηρική Ιθάκη*, Εκδόσεις Νεφέλη, 1995, σ. 21-24.

Η ιππο-συνείδηση αυτή ακολούθησε τον Οδυσσέα μέχρι το τέλος της ζωής του. Σύμφωνα με τη Μυθολογία [No 6 Τομ. Α, σ. 212], μετά την επιστροφή του στην Ιθάκη, «απελθών εις Θεσπρωτίαν, απέκτησε με την Ευίππην και άλλον υιόν κληθέντα Ευρύαλον». Τέλος η Αθηνά τον μεταμόρφωσε σε ίππο και ο γιός που απέκτησε με την Κίρκη, ο Τηλέγονος, κατά λάθος τον σκότωσε νομίζοντας ότι είναι θαλάσσιος ίππος²².

Ο μύθος του δούρειου ίππου επέζησε εις τους αιώνες και επικράτησε η έννοιά του με τη σημασία της δολιοφθοράς.

22. Όπως No. 1, σημ. 13, σ. 147.

Εικ. 1. Το βουνό Ζάρα πίσω από την ακρόπολη των Μυκηνών.

Μελανόμορφος κορινθιακός ασύβαλλος, γύρω στα 560 π.Χ.
Παρίσι, Εθνική Πινακοθήκη.

REGGINA QUACK - ΜΑΝΟΥΣΑΚΗ

Εισαγωγή - μετάφραση

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΑ ΠΥΚΛΕΡ ΣΤΟ ΝΑΥΠΑΙΟ ΤΟ 1836

(Επιμέλεια του ελληνικού κειμένου:
Ελένη Στοϊκοβιτς-Κοββατζή)

Ο πρίγκιπας Χέρμαν φον Πύκλερ-Μούσκαου (Hermann von Pueckler-Muskau, 1785-1871), γεννημένος κόμης, ήταν από το 1811, οπότε πέθανε ο πατέρας του, κυρίαρχος δύο μικρών ηγεμονιών, του Μούσκαου και του Μπράνιτς (Branitz), οι οποίες ενσωματώθηκαν το 1815 στην Πρωσία. Απέκτησε τον τίτλο του πρίγκιπα το 1822 με τη μεσολάβηση του πεθερού του, του καγκελάριου της Πρωσίας φον Χάρντενμπεργκ (von Hardenberg), αλλά δεν έφθασε ποτέ στον επιθυμητό στόχο του να γίνει διπλωμάτης.

Έγινε όμως, «από τη μία μέρα στην άλλη» και «χωρίς να καταλάβει πώς» ένας πετυχημένος και δημοφιλής συγγραφέας. Το πρώτο βιβλίο του, αποτελούμενο από 4 τόμους, εκδόθηκε το 1830/31. Σε αυτό περιγράφει το ταξίδι του στην Αγγλία και τη Σκωτία κατά τα έτη 1826-29.

Το 1835 ο Πύκλερ ξεκίνησε για το μεγάλο ταξίδι του προς την Αφρική και την Ανατολή, το οποίο διήρκησε πάνω από εξήμιση χρόνια. Από το Αλγέρι πήγε στην Τυνησία. Από εκεί πέρασε στη Μάλτα και έφθασε στην Ελλάδα όπου έμεινε ένα ολόκληρο χρόνο. Συνέχισε το ταξίδι του στην Αίγυπτο, έφθασε μέχρι τη Συρία και διαμέσου των Ιεροσολύμων, της Μικράς Ασίας και της Κωνσταντινουπόλεως γύρισε τελικά στην Ευρώπη.

Κατά τις περιηγήσεις του στην Ελλάδα το 1836 ο Πύκλερ δεν αφήνει σχεδόν κανένα τόπο απ' έξω. Πολύπλευρος και ανοικτός χαρακτήρας όπως είναι, όλα προκαλούν το ενδιαφέρον του και πολλά τον ενθουσιάζουν. Εκτός από τους κλασσικούς τόπους επισκέπτεται περίφημα ή και άγνωστα τοπία: το Μαραθώνα π.χ. και το Σούνιο, αλλά και ένα μέρος στην νότια άκρη του Ταΰγετου, πάνω στον κόλπο του Μαραθονησίου (κόλπος της Λακωνίας), όπου, κατά τη γνώμη του, θα έπρεπε να τοποθετηθεί η πρωτεύουσα της Ελλάδας, αν μόνο και μόνο η ομορφιά θα μέτραγε σαν κριτήριο για την εκλογή αυτή.

Στην Αθήνα ο Πρίγκιπας Πύκλερ που ανήκει στην πιο υψηλή κοινωνία βρίσκει όλες τις πόρτες ανοικτές. Είναι καλεσμένος του Βασιλιά Όθωνα και συναντάει το Βασιλιά Λουδοβίκο της Βαυαρίας, που επισκέπτεται την εποχή εκείνη το γιο του Όθωνα στην Ελλάδα.

Η Αργολίδα είναι ένας σταθμός του τρίμηνου μεγάλου γύρου του Πύκλερ σε όλη την Πελοπόννησο. Για λίγες μέρες, το Μάιο του 1836, μένει και στο Ναύπλιο. Ας μη περιμένουμε όμως μια συστηματική περιγραφή της πόλης μας. Το στιλ αφήγησης του Γερμανού πρίγκιπα σε όλα τα βιβλία του, με το οποίο είχε κερδίσει ένα ευρύ και πιστό αναγνωστικό κοινό, αποτελεί ένα μίγμα από προσωπικές παρατηρήσεις και σκέψεις, περιγραφές προσωπικοτήτων ή τοπίων, αφηγήσεις μεγάλων ιστορικών ή και μικρών καθημερινών συμβάντων και άλλα πολλά. Ακολουθεί, στην ελληνική μετάφρασή μου, το κεφάλαιο που αναφέρεται σε αυτή την επίσκεψη στο Ναύπλιο. Είναι παρμένο από το βιβλίο του Πύκλερ που εκδόθηκε στη Γερμανία το 1840/41 και έχει τον τίτλο «*Νότιο-Ανατολική Πινακοθήκη*» (*Suedoestlicher Bildersaal*, τόμ. 3^{ος}, σσ. 139-153).

«Ο δρόμος δύο ωρών από εδώ [Μυκήνες] μέχρι το Ναύπλιο περνάει συνεχώς από ωραία καλλιεργημένα χωράφια. Όταν φθάσαμε στο νέο κατασκευασμένο δρόμο του Άργους, που είναι όμως σε κακή κατάσταση, περάσαμε από μια φάρμα μοντέλο την οποίαν ίδρυσε η Κυβέρνηση και την εμπιστεύθηκε στον λοχαγό Βεχ (Weech), που είναι γνωστός σαν συγγραφέας βιβλίων για τη Βραζιλία. Η λεπτομερή επίσκεψη των Μυκηνών με είχε καθυστερήσει τόσο πολύ που έφθασα ίσια πριν κλείσει η πύλη της πόλεως [του Ναυπλίου] στις 8 μ.μ. Διότι με βάση ενός αγαπητού παιχνιδιού του στρατού της εποχής μας το Ναύπλιο διοικείται και σε καιρό ειρήνης σαν να

ήταν όλη η χώρα σε εξέγερση ή σαν να πλησίαζε ένας τουρκικός στρατός. Φυσικά η επικοινωνία υποφέρει πολύ λόγω της υπερβολικής αυστηρότητας της διάταξης αυτής. (Σημειωτέο είναι ότι παλαιότερα οι πύλες έκλειναν κιόλας στις 6 μ.μ.). Εγώ προσωπικά αισθάνθηκα έντονα τις συνέπειες αυτού του μέτρου, διότι στο μεγάλο ξενοδοχείο που κατέβηκα, όπου άλλωστε σπάνια πια κατεβαίνουν ξένοι και για αυτό το λόγο ο ξενοδόχος δεν κρατάει προμήθειες από τρόφιμα, δεν βρήκα πια τίποτε να φάω.

Το Ναύπλιο έχει χάσει σχεδόν εντελώς τον ελληνικό χαρακτήρα του και μοιάζει - με τους πολλούς στρατιώτες στο γερμανικό στίλ και με τα χρώματα της Βαναρίας - με μία βαναρική πόλη φρουράς. Εκτός από αυτό το Ναύπλιο είναι ο κύριος στρατιωτικός χώρος του Βασιλείου, με ένα μεγάλο οπλοστάσιο. Έχει καλούς λιθόστρωτους δρόμους, έναν ωραίο κόλπο, ένα στεφάνι από γαλάζια βουνά γύρω από την καρποφόρα πεδιάδα και πολύ κοντά, από πάνω του, το ρομαντικό Παλαμήδι, το πιο υπερήφανο κάστρο των υπέροχων Βενετών, οι οποίοι είχαν διαλέξει το Ναύπλιο σαν πρωτεύουσα του Μοριά. Από την πλευρά της θάλασσας βλέπει κανείς το δεύτερο πιο χαμηλό κάστρο, το Ιτζ-Καλέ, και στο λιμάνι, με τριγύρω τη θάλασσα, στο βράχο κτισμένο το Μπούρτζι. Ως προς την έλλειψη όλων των αγαθών τα οποία βρίσκει κανείς σε κάθε μεσαιά ευρωπαϊκή πόλη και ως προς την ακρίβεια όλων των αναγκαίων πραγμάτων —τουλάχιστον για τον ξένο— το Ναύπλιο βρίσκεται περίπου στο ίδιο επίπεδο με την Αθήνα. Στο «Hotel d'Europe» πλήρωσα για δύο δωμάτια για κυρίους και δύο δωμάτια για υπηρέτες 28 φράγκα την ημέρα και για το πολύ λιτό μεσημεριανό γεύμα πλήρωσα 6 φράγκα κατά άτομο, χωρίς το κρασί.

Επειδή τη δεύτερη μέρα της διαμονής μου στο Ναύπλιο (σήμερα δηλαδή) είχα να γράψω επιστολές και να κάνω μερικές επισκέψεις, το βράδυ μου έμεινε μόνο λίγος καιρός για να επισκεφθώ την εκκλησία στην πόρτα της οποίας δολοφονήθηκε ο Καποδίστριας. Μερικά σημεία του τοίχου δείχνουν ακόμη τα ίχνη των σφαιρών που έριξαν οι στρατιώτες της συνοδείας του στους δολοφόνους. Ο παπάς, αυτόπτης μάρτυρας όλων αυτών των συμβάντων, μου επιβεβαίωσε όλες τις λεπτομέρειες τις οποίες έχω περιγράψει πιο πάνω στους αναγνώστες μου*.

* Από τη «Νότιο-Ανατολική Πινακοθήκη» του Πύκλερ, τόμος 2^{ος}, σσ. 270-272: Στην Αθήνα, το Μάρτιο του 1836, ο Πύκλερ γνώρισε τον κύριο Κατακάζη, έναν πο-

Όταν γύρισα στο ξενοδοχείο βρήκα εκεί έναν Έλληνα που μου έδειξε το περιεχόμενο δύο μεγάλων δερμάτινων σακιδίων: Ήταν επεξεργασμένοι λίθοι αξίας πάνω των 100.000 δραχμών, όπως και πολλά νομίσματα και άλλα περιεργα. Ανάμεσά τους υπήρχαν μερικά αρχαία, για τα οποία ζήτησε 2000 δραχμές - μεταξύ άλλων ένα δήθεν δακτυλίδι σφραγίδα του Μεγάλου Κωνσταντίνου! Ένα πολύτιμο εγχειρίδιο του τελευταίου Έλληνα Αυτοκράτορα αποδείχθηκε αληθινό λόγω της ανάγλυφης χρυσής επιγραφής του. Η παινεμένη ποιότητα του λεπιδιού του όμως δεν άντεξε στο περσικό μου εγχειρίδιο και έπαθε, στη δοκιμή που κάναμε, μια βαθιά εγκοπή. Έτσι αγόρασα μόνο μερικούς λίθους για να παρηγορήσω τον Έλληνα.

Μεταξύ των γνωριμιών που έκανα κατά τη διάρκεια της πρώτης ημέρας πρέπει να αναφέρω τον διοικητή της πόλεως αντισυνταγματάρχη Στοϊερτς (Steuerz), ο οποίος είναι, λόγω της απουσίας του στρατηγού Γκόρντον (Gordon), προσωρινός Γενικός Διοικητής της Πελοποννήσου. Είναι Γερμανός πολεμιστής από καλή πάστα που διακρίθηκε πολλές φορές με τις δράσεις του και που συνδέει με όλα αυτά τους πιο αξιολάπητους και ευγενι-

λύ μορφωμένο Έλληνα στην υπηρεσία των Ρώσων. Αυτός ήταν προσωπικός φίλος του Καποδίστρια και σχετικά με τη δολοφονία του, διηγήθηκε στον Πύκλερ τα εξής: «Ένα πράγμα είναι σίγουρο, το, ότι [ο Καποδίστριας] έλαβε μερικές μέρες πριν από τη δολοφονία του πολλές πληροφορίες, οι οποίες δεν άφηναν καμία αμφιβολία αναφορικά με τους σκοπούς των Μαυρομιχαλέων, δηλαδή ότι αυτοί είχαν αγοράσει όπλα στο Ναύπλιο κτλ. Παρά ταύτα ο Πρόεδρος δεν επιχείρησε απολύτως τίποτε εναντίον τους. Βαρυσήμαντη και συγχρόνως συγκινητικά ανθρώπινη και γεμάτη αρχαίου ηρωισμού ήταν η συμπεριφορά του εκείνη την άτυχη μέρα. Όταν πλησίασε την πόρτα της εκκλησίας είδε τους φανατικούς δολοφόνους που στέκονταν δίπλα της. Έγινε χλωμός και έκανε μισό βήμα πίσω, μετά χαμήλωσε το κεφάλι και πήγε γρήγορα και με σταθερό βήμα προς τη σκοτεινή μοίρα του. Τα τυφλά εργαλεία της μοίρας του έπεσαν αμέσως επάνω του και με μια πιστολιά στο σβέγκο του και ένα κτύπημα εγχειριδίου στο πλευρό του έθεσαν τέρμα στη τόσο γεμάτη δράσεων ζωή του Κυβερνήτη.» - Σχετικά με τη δολοφονία του Καποδίστρια ο αφηγητής, κύριος Κατακάζης, διηγήθηκε στον Πύκλερ ακόμα τα εξής: Ο Καποδίστριας είχε προαισθανθεί από πολύ νωρίς το βίαιο τέλος του, και κάποτε είχε πει ότι ο πρώτος εκδικητής του θα είναι το πιστό και πολύ αφιερωμένο παλικάρι του, που τον συνόδευε παντού, του οποίου έλλειπε το ένα χέρι. Στην τελική καταστροφή του Καποδίστρια στο Ναύπλιο αυτή η προφητεία έγινε πραγματικότητα: Εκείνο το παλικάρι κράτησε, με το άκρον απομένον του χεριού του τον πεσόντα και πλήγωσε πρώτος, με το εγχειρίδιό του, τον δολοφόνο που τον είχαν ήδη συλλάβει.

κούς τρόπους. Έτσι έγινε, δικαίως, ένα γενικά δημοφιλές πρόσωπο. Μια εξίσου πιστή απεικόνιση της πιο μεγάλης γλυκύτητας στο γερμανικό εθνικό χαρακτήρα είναι η κόρη του, Μαντάμ Καρπυνύ (Karpyny) η οποία, με τη γλυκιά και εμπνευσμένη ομορφιά της, δεν έχει να φοβηθεί τίποτε από τη σύγκριση με οποιαδήποτε Ελληνίδα. Επίσης ο ταγματάρχης του τόπου, κύριος Τουρέ (Touret), Γάλλος στρατιωτικός από την εποχή του Ναπολέοντα και ένας από τους πιο παλαιούς φιλέλληνες, με περιποιήθηκε με όλη τη χαριτωμένη ζωηρότητα που χαρακτηρίζει το έθνος του. Οι Γάλλοι γίνονται τόσο αξιολάπητοι κυρίως διότι έχουν σε κάθε στιγμή όλη τη νοημοσύνη τους διαθέσιμη για τη χρήση, ενώ εμείς [οι Γερμανοί] την κουβαλάμε μαζί μας στην βαλίτσα μας, και όταν θέλουμε να την χρησιμοποιήσουμε πρέπει να τη βγάλουμε κομμάτι κομμάτι. Αυτή η ιδέα περνάει συχνά από το νου μου και αν τυχόν την έχω εκφράσει κιόλας αλλού, ας μου συγχωρηθεί, παρακαλώ, η επανάληψη - προς χάριν της αλήθειας.

Στο Βαναρό πρόξενο, κύριο Στρογκ [Strong], συνάντησα έναν ευχάριστο κύκλο όμορφων και μορφωμένων κυριών και ο νέος κόμης Μπότμερ [Bothmer], τον οποίον γνώρισα εκεί, ήταν ο γιος μίας πολύτιμης φίλης μου από τα παλαιά χρόνια —τί ευχάριστη ανάμνηση που κάνει πάντοτε καλό στην ευαίσθητη ψυχή.

21^η Μαΐου [1836]

Ο τρόπος ζωής μου έχει αλλάξει ριζικά σε αυτό το ταξίδι [στην Ελλάδα]. Έτσι π.χ. σηκώνομαι τώρα δέκα ώρες πιο νωρίς απ' ό,τι σηκώνομουν συνήθως στην Αθήνα, δηλαδή αντί στις 3 το απόγευμα στις 5 το πρωί. Τουλάχιστον από αυτή την άποψη η θλιβερή μου ψυχική κατάσταση που κόντευε να μου κλέψει εντελώς τον ύπνο*, συνέβαλε ευεργετικά σε αυτή την επανάσταση στις συνήθειές μου, και αυτό, πράγματι, προσφέρει διάφορα πλεονεκτήματα στον ταξιδιώτη.

Έτσι σήμερα στις 5.30 π.μ. μπόρεσα να δω το πυροβολικό που είχε φθάσει σε παράταξη μπροστά από το ξενοδοχείο μου, στην Πλατεία των

* Το Μάιο του 1836 ο Πύκλερ είχε εγκαταλείψει την Αθήνα απότομα, πιθανώς εξ αιτίας μίας άτυχης ερωτικής περιπέτειας.

Πλατάνων (στην οποία δεν λείπει τίποτε άλλο παρά πλατάνια). Αποτελείτο από δύο πεδινές πυροβολαρχίες και μια ορεινή πυροβολαρχία και ήταν έτοιμο να ξεκινήσει για άσκηση, αλλά περίμενε μία ώρα τα πολεμοφόδια που —δεν ξέρω για ποίο λόγο— αργούσαν. Κυρίως για να δω σε άσκηση την ορεινή πυροβολαρχία την οποίαν κουβάλαγαν μουλάρια, ακολούθησα, μετά από λίγη ώρα, την πομπή και την πρόφθασα όταν είχε πάρει την πρώτη θέση της, όχι μακριά από το φράκτη των σφαιρών. Ο αντισυνταγματάρχης Χυτς (Huetz) που κατείχε την αρχηγία είναι μόνο ανθυπολοχαγός στη Βαυαρία και όταν θα εγκαταλείψει την προσωρινή υπηρεσία του εδώ, στην πατρίδα του θα επιστρέψει στο παλαιό του αξίωμα. Αυτός είναι ένας παράξενος κανονισμός τον οποίον συναντάμε εδώ γενικά. Δεν κολακεύει ούτε τους Έλληνες ούτε τους φιλέλληνες και για τους Βαυαρούς το τέλος δεν είναι τόσο ευχάριστο. Ο υπουργός πολέμου, υποστράτηγος φον Σμάλτς (von Schmaltz) είναι στην πατρίδα του μόνο αντισυνταγματάρχης. Και όταν ο τέως διοικητής της πρωτεύουσας συνταγματάρχης Λύντερ (Lueder) εγκατέλειψε την Ελλάδα —ήμουν τότε εδώ— κάποιος έλεγε αστειευόμενος πως έσπευσε πίσω στην πατρίδα του για να ξαναπάρει τη θέση του σαν λοχαγός από το φόβο μήπως γίνει στρατηγός στην Ελλάδα. Εκτός από αυτό οι αξιωματικοί αυτοί έχουν μεγάλα χρηματικά πλεονεκτήματα. Παίρνουν ένα πολύ μεγαλύτερο μισθό στην Ελλάδα και όταν, μετά από δύο χρόνια, λήγει η σύμβασή τους θα επιστρέψουν δωρεάν, θα λάβουν για έξι μήνες ακόμη τον ελληνικό μισθό, ανάλογα με το ελληνικό αξίωμά τους, και επί πλέον, με την πρώτη μέρα της επιστροφής τους αρχίζει εκ νέου ο βαυαρικός μισθός, ανάλογα με το βαυαρικό βαθμό. Με αυτό τον τρόπο πολλοί αξιωματικοί μπόρεσαν, σε μικρό χρονικό διάστημα, να πληρώσουν τα χρέη που είχαν κάνει στη Βαυαρία και απελευθερωμένοι —στο κόστος της Ελλάδας— από τις στενοχώριες τους μπόρεσαν να ξαναδούν την αγαπημένη πατρίδα τους.

Ο αντισυνταγματάρχης λοιπόν στην Ελλάδα και ο ίδιος ανθυπολοχαγός στη Βαυαρία, ο οποίος αντιπροσώπευε αυτό το διπλό αξίωμα με ένα ασυνήθιστο μεγαλείο, ήταν φανερά ένας στρατιώτης με πολύ πάθος και ήταν συνεχώς τόσο απασχολημένος που μόνο με δυσκολία μπορούσε κανείς να του πάρει λίγες λέξεις. Γι' αυτό υπήρχαν και λόγοι διότι πολλά δεν πήγαν όπως τα ήθελε. Η εξυπηρέτηση των πυροβόλων από τους Έλληνες πυροβολητές —στους οποίους τελευταία ο βαυαρικός κανονισμός ασκήσεως

έχει αντικαταστήσει τον προηγούμενο γαλλικό κανονισμό— ήταν προφανώς αργή και συχνά πολύ αδέξια. Επί πλέον συνέβηκε το εξής γελοίο πράγμα ότι μερικά φυσίγγια ήταν κατά λάθος γεμισμένα με πυροτεχνήματα αντί με πυρίτιδα και τα πυροβόλα έφτυναν, χωρίς πολύ κρότο, πολύχρωμες φλόγες—προς μεγάλη φρόκη του αρχηγού.

Η άσκηση για τη διάταξη της οποίας ο αντισυνταγματάρχης δεν με τίμησε με ενημέρωση, συνέχισε μέχρι το χωριό Μέλισσα, μιάμιση ώρα από το Ναύπλιο, και πρέπει να ομολογήσω—προς τιμή της αλήθειας— ότι επίσης το ορεινό πυροβολικό δεν διακρίθηκε ιδιαίτερα. Δεν ξέρω για ποίο λόγο, ή μήπως με το σκοπό να ασκούνται τα μουλάρια, το πυροβολικό έψαχνε πάντοτε τους πιο μακρινούς και δύσκολους δρόμους, χωρίς να υπήρχε καμία ανάγκη. Επί πλέον τα ζώα ήταν τόσο άσχημα φορτωμένα ώστε στο πιο αξιολύπητο μεταξύ τους το κανόνι με τη σέλλα κρεμόταν σαν ένας σάκος τροφίμων στο πλευρό του και ήταν σχεδόν αδύνατο το κακόμοιρο το ζώο να σκαρφαλώνει τα βράχια. Στην τελευταία τοποθέτηση των τριών πυροβόλων που παρακολούθησα φαίνεται ότι ο ίδιος ο αξιωματικός δεν μπορούσε να συμφωνήσει με τον εαυτόν του: Μετά από μερικά ανεβοκατεβάσματα τα τοποθέτησε τελικά ένα - ένα στις κορυφές τριών λόφων που ήταν αρκετά μακριά ο ένας από τον άλλο. Από εκεί τα απόμακρα απομονωμένα μικρο-πυροβόλα, τα οποία επί πλέον δεν ρίπτουν πλήρεις σφαιρών οβίδες (διότι ο κάλυκας τους δεν αντέχει στην πιο δυνατή φόρτωση πλήρων οβίδων), δύσκολα θα είχαν προκαλέσει πολλή ζημιά σε έναν υποθετικό εχθρό. Επίσης η προσωπική εκφώνηση των κατά λέξη διαταγών από το διοικητή του πυροβολικού προς τα τρία μακρινά σημεία είχε κάτι εντράπελο και δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί σε μία αληθινή μάχη, όπως και τώρα δημιουργήσε, αναπόφευκτα, αρκετή σύγχυση. Ουσιώδες μέρος της άσκησης ήταν, όπως μου φάνηκε, το πρωινό στη Μέλισσα και εκεί συνέβηκε ένα άλλο κωμικό περιστατικό: την ίδια στιγμή που το ένα πυροβόλο έριξε προς την κατεύθυνση του κάρου των τροφίμων, αυτό μισοκάθησε λόγω μίας βλάβης και έπρεπε να ξεφορτωθεί έτσι ώστε δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι το κανόνι είχε ρίξει κάτω το κάρο. Αυτό το συμβάν που καθυστέρησε κατά πολύ το πρωινό και στο οποίο χάθηκε το πιο μεγάλο μέρος της γαβάθας με σαλάτα, έδωσε αφορμή στην εύθυμη νεολαία που με συνόδευε και στους αξιωματικούς της φρουράς που ήταν όπως εγώ μόνο θεατές, σε ατέλειωτα αστεία και οξείες σαρκασμούς. Και έτσι φθάσαμε καλπάζοντας σαν μία

εμπροσθοφυλακή που δεν είχε το νου της ούτε στον φίλο που ακολουθεί ούτε στον αόρατο εχθρό μπροστά της στη Μέλισσα. Αυτό το μέρος έχει μία πρωτότυπη όψη. Ας φανταστεί κανείς μία κοιλάδα σε μορφή καζανιού, περικυκλωμένη από άσπρα βουνά, στο κέντρο της οποίας βρίσκονται τα υπολείμματα ενός βενετικού υδραγωγείου και που είναι εξ ολοκλήρου σκεπασμένη με ένα δάσος των πιο φρέσκων και πολλαπλών πράσινων τόνων, γεμάτο λουλούδια όλων των χρωμάτων. Συκιές, λεμονιές και μουριές, οι τελευταίες γεμάτες με μαύρα ώριμα φρούτα, το άνθος της ροδιάς με την κόκκινη λάμψη, η φραγκοσυκιά με τα χρυσά λουλούδια, η ροζ πικροδάφνη και το σκούρο χαρούπι και ενδιάμεσα πλεγμένες οι κληματαριές. Όλα αυτά αποτελούσαν το ελκυστικό δασάκι. Και στο γρασίδι το οποίο άρδευε μία δροσερή πηγή, μερικές ομάδες από παλικάρια γύριζαν δέκα με δώδεκα ολόκληρα αρνιά σε ξύλινες σούβλες επάνω στη χόβολη. Άλλοι Έλληνες είχαν τοποθετήσει —αυτή τη φορά όσο το δυνατόν σε καλύτερη θέση— κατά μήκος των δέντρων, τις σειρές μπουκαλιών τους με ρακί (ελληνικό οινόπνευμα), ρετινάτο κρασί (τοπικός οίνος) και δροσερό νερό.

Σε αυτό το σημείο, πριν φθάσει ακόμη το νικηφόρο σώμα με το λιγομίλητο διοικητή του, για να αρχίσει το γεύμα, εγώ αποχαιρέτησα το εύθυμο πλήθος που με είχε συνοδεύσει και πήγα, καθέτως στα βουνά προς την κατεύθυνση του Πόρτε Λεόνε [Τολό] που απέχει περίπου δύο ώρες. Είναι ένα γραφικά τοποθετημένο λιμάνι στην ανατολική ακτή της Πελοποννήσου, όπου βρίσκονται στη μέση της πεδιάδας τα υπολείμματα ενός βενετικού κάστρου μέσα σε ένα πλούσιο κάμπο σταφίδας και όπου ένας ψηλός πύργος επάνω σε ένα απομονωμένο βράχο στη θάλασσα —με τη θέα ανοικτή σε όλες τις πλευρές— κυριαρχεί ολόκληρη την περιοχή. Από εδώ ένα χαριτωμένο μονοπάτι οδηγεί πρώτα από την ακτή με άμμο και μετά από απότομα βράχια σε μία νεόκτιστη κωμόπολη, της οποίας τα περιβόλια γεμάτα από θάμνους επεκτείνονται μέχρι ψηλά στα βουνά. Μέσα στη θάλασσα πολλά απόκρημνα νησιά, των οποίων μερικά φέρουν παλαιά γκρεμισμένα οχυρά, οι πολλαπλές κυματιστές γραμμές της ακτής μέχρι την Επίδαυρο και δίπλα της οι κορυφές των βουνών με τις πρωτότυπες πέτρινες μορφές τους, που μοιάζουν με κορμούς από κοντόχοντρα δέντρα, η ακίνητη σοβαρότητα και το άγριο μεγαλείο αυτής της φύσης μου άφησαν μία βαθιά εντύπωση. Γύρισα μέσα από τα βουνά της οροσειράς και έμεινα για μία ώρα περίπου πιασμένος σε ένα φαλακρό πέτρινο λαβύρινθο μέχρι να βγω στην άλλη πλευρά

του Παλαμηδίου όπου η πεδιάδα της Αργολίδας, λάμποντας στον πιο φωτεινό ήλιο, άνοιξε πάλι μπροστά μου. Ιδιαίτερα παράξενα φάνηκαν από αυτό το σημείο τα στρογγυλεμένα βράχια που σηκώνονται σαν νησιά έξω από τους κινούμενους κάμπους σταριού και μεταξύ των οποίων τα κυκλώπεια τείχη της αρχαίας Τίρυνθας ξεχωρίζουν πριν από όλα. Η ημέρα ήταν πολύ ζεστή, αλλά στην Πελοπόννησο ένας φρέσκος αέρας δροσίζει τις πιο πολλές φορές την ατμόσφαιρα. Αυτό κάνει το κλίμα της χώρας ευχάριστο το καλοκαίρι, το χειμώνα όμως —όπως το αισθάνθηκα αρκετά έντονα— είναι πολύ δυσάρεστο.

Μου έμεινε πολύ λίγος καιρός για ένα γρήγορο γεύμα μέχρι να φθάσει ο διοικητής της πόλεως για να με συνοδεύσει στην επίσκεψή μου στο Παλαμήδι. Για να αποφύγουμε την κουραστική σκάλα που οδηγεί από την πόλη μέχρι την κορυφή, κάναμε με τα άλογά μας ένα γύρο επάνω στα βουνά και μπήκαμε από την αντίθετη πλευρά στο φρούριο. Το χτίσιμό του είναι παράξενο και μερικά από τα τείχη του είναι κτισμένα επάνω στους αρχαίους τοίχους. Εξ άλλου λόγω του ονόματος Παλαμήδι, που προέρχεται προφανώς από τον Παλαμήδη της αρχαίας εποχής, μπορούμε να υποθέσουμε ότι υπήρχε πάντοτε ένα φρούριο εδώ. Το εσωτερικό αποτελείται από τρεις ψηλές ντάπιες εντελώς ξεχωριστές η μια από την άλλη. Η κάθε μια περικυκλώνεται από ένα εξωτερικό και ένα εσωτερικό τείχος έτσι ώστε μπορεί να αμυνθεί ξεχωριστά όταν οι άλλες ντάπιες έχουν κιάλας πέσει. Η εξωτερική οχύρωση προς την πλευρά της θάλασσας είναι αρκετά χαμηλή και αποτελεί το πιο αδύνατο σημείο του φρουρίου, συγχρόνως όμως προσφέρει την πιο όμορφη θέα, από τον κρημνό γεμάτο φραγκοσυκιές στην προεξέχουσα γλώσσα γης του Ιτς-Καλέ με την ανατολική θάλασσα και τα νησιά της, όπως και τους πρόποδες του βουνού που επεκτείνονται μέσα στη θάλασσα. Και το σύνολο αυτό, με τη γοθική αρχιτεκτονική των διαφόρων οχυρωμάτων στην πρώτη γραμμή, μοιάζει με ένα θαυμάσιο πίνακα που το έχουν βάσει μέσα σε ένα κάδρο. Και επάνω σε όλα αυτά σηκώνεται σαν ένα έμβλημα του κλίματος του Νότου (όπως έλεγε ποιητικά ο κόμης Πέκιο [Pechio]) ένας ψηλός φοίνικας. Οι Βενετοί είχαν σκοπό να ανατινάξουν τα βράχια στο πόδι του Παλαμηδίου για να χωρίσουν το Παλαμήδι από το Ιτς-Καλέ δια μέσου μίας θαλασσινής διώρυγας και συγχρόνως να ενώσουν τα δύο κάστρα με μια σκεπασμένη γέφυρα, μια κολοσσιαία επιχείρηση που ήταν ήδη μισοτελειωμένη, όταν τα πολιτικά γεγονότα έβαλαν τέλος στην κυ-

ριαρχία των Βενετών στο Μοριά. Στο Παλαμήδι υπάρχουν δεξαμενές κτισμένες από τους Τούρκους, 30 ποδιών μάκρους και 6 ποδιών φάρδους. Όμως μόνο σαράντα κανόνια είναι τοποθετημένα, ενώ θα χρειαζόταν διπλάσιος αριθμός περίπου για μια στοιχειώδη άμυνα του φρουρίου.

Με την ευκαιρία της επίσκεψής μου των φυλακισμένων οι οποίοι κρατιούνται εδώ εξαιρετικά καλά και καθαρά, ξαναβρήκα τους καλούς μου φίλους, τους Χονδρογιάννηδες. Οι δύο έγιναν πολύ χοντροί και του Σωτήρη του έθρεψαν εντελώς οι πληγές. Ο μικρότερος αδελφός του τον έχει ξεπεράσει τώρα κατά πολύ και μόνο στη φυλακή, όπως φαίνεται, έχει φθάσει στο τελικό ύψος του και έχει γίνει ένας από τους πιο ωραίους άντρες που μπορεί κανείς να βρει. Οι δύο με αναγνώρισαν αμέσως και με καλωσόρισαν με την πιο μεγάλη χαρά και εγώ απάντησα σε αυτή την κολακευτική υποδοχή με ένα μικρό δώρο. Προφανώς δεν φοβόντουσαν πολύ την απόφαση του δικαστηρίου στην δική τους υπόθεση και ήταν σε καλό κέφι*. Μετά με οδήγησαν σε έναν αρχηγό 102 χρονών, τον Μήτηρο Πέτροβα, ο οποίος φυλακίζεται εδώ, λόγω εξέγερσης στη Μεσσηνία, για 20 χρόνια!!. Πάντως συντηρείται πολύ καλά και μοιάζει με ένα εξηντάρη. Ο φύλακας μας είπε ότι αυτός ο κρατούμενος, με όλη τη ζωνρότητά του, παραπονιόταν με την πιο μεγάλη ανυπομονησία για το γεγονός ότι δεν του επιτρεπόταν να δεχθεί γυναικεία συντροφιά**. Είναι γνωστό ότι και ο Κολοκο-

* Ο Πύκλερ είχε γνωρίσει τους αδελφούς από τη διαβόητη οικογένεια ληστών Χοντρογιάννη το Φεβρουάριο του 1836, όταν επισκέφθηκε μαζί με το νομάρχη των Πατρών την κορβέττα του Κανάρη. Είχαν οδηγηθεί εκεί, αφού είχαν πιαστεί σε μια ληστεία στο σπίτι του κυρίου Μεσηνέζη στη Βοστίτσα (σήμερα Αίγιο). Το περιστατικό αυτό είχε ως εξής: Ο Πύκλερ, μετά από μια διαμονή πέντε εβδομάδων στην Πάτρα, ήθελε να φύγει για να συνεχίσει την περιοδεία του στην Ελλάδα. Ο επόμενος σταθμός του ήταν η Βοστίτσα, όπου τον περίμενε ο πιο πλούσιος γαιοκτήμονας της περιοχής, ο κύριος Μεσηνέζης για να τον φιλοξενήσει. Απρόοπτα ο Πύκλερ καθυστέρησε την αναχώρησή του, διότι τα δύο σκυλιά του είχαν εξαφανιστεί. Να που το βράδυ της προγραμματισμένης άφιξης του συνέβηκε η επίθεση των ληστών στο σπίτι του κυρίου Μεσηνέζη, με άγριες ανταλλαγές τουφεκιών και πολλούς τραυματίες. Τελικά τρεις αδελφοί Χοντρογιάννη και δύο άλλα μέλη της συμμορίας συνελήφθησαν. Ο Πύκλερ ακούγοντας όλη αυτή την ιστορία ήταν πεπεισμένος ότι αυτός ο ίδιος ήταν ο κύριος στόχος της ληστείας, δηλαδή ότι οι ληστές ήθελαν να πιάσουν ένα ξένο με κύρος σαν όμηρο, για να ζητήσουν ειβιαστικά την απελευθέρωση δύο άλλων αδελφών Χοντρογιάννη που κρατιόνταν τότε στο Παλαμήδι.

** [Υποσημείωση από το βιβλίο του Πύκλερ]: «Ακατάλληλο για κυρίες. Όταν ο

τρώνης και ο Κολιόπουλος κρατήθηκαν σε αυστηρή φυλάκιση εδώ για ένα ολόκληρο χρόνο, ότι μετά καταδικάστηκαν σε θάνατο από δικαστές των οποίων μερικοί δρούσαν κάτω από βίαιο εξαναγκασμό και ότι τώρα, στολισμένοι με το παράσημο του Σωτήρα, χαίρονται της ιδιαίτερης χάρις της Μεγαλειότητας του Όθωνα, ο Κολοκοτρώνης σαν Σύμβουλος Επικρατείας και ο Κολιόπουλος σαν συνταγματάρχης των δέκα τμημάτων της νέας οργανωμένης φάλαγγας.

Όταν στο γυρισμό κατεβήκαμε από την πολύ κουραστική σκάλα με τις πολλές στροφές, συναντήσαμε το διοικητή του Παλαμηδίου ο οποίος, αφού είχαμε ανταλλάξει μερικές κουβέντες, γύρισε πάλι πίσω για να μου προσφέρει, όπως σε μια κυρία, ένα μπουνκέτο λουλουδιών, μια ευγένεια που με παραξένευε εκ μέρους ενός διοικητή φρουρίου, αλλά αυτό είναι μέρος των ελληνικών εθίμων.»

φύλακας του απαγόρευε τέτοιες ελαφριές κουβέντες, εκείνος του πρότεινε, με γέλια, ένα στοίχημα: Να κ.....ν οι δύο σε έναν τοίχο και προσέθεσε ότι εάν ο ίδιος δεν θα έριχνε το κάτουρό του πιο μακριά από τον αντίπαλό του, τότε θα απείχε από το αίτημά του, εάν όμως θα ήταν ο νικητής, τότε θα έπρεπε να ευχαριστηθεί.»

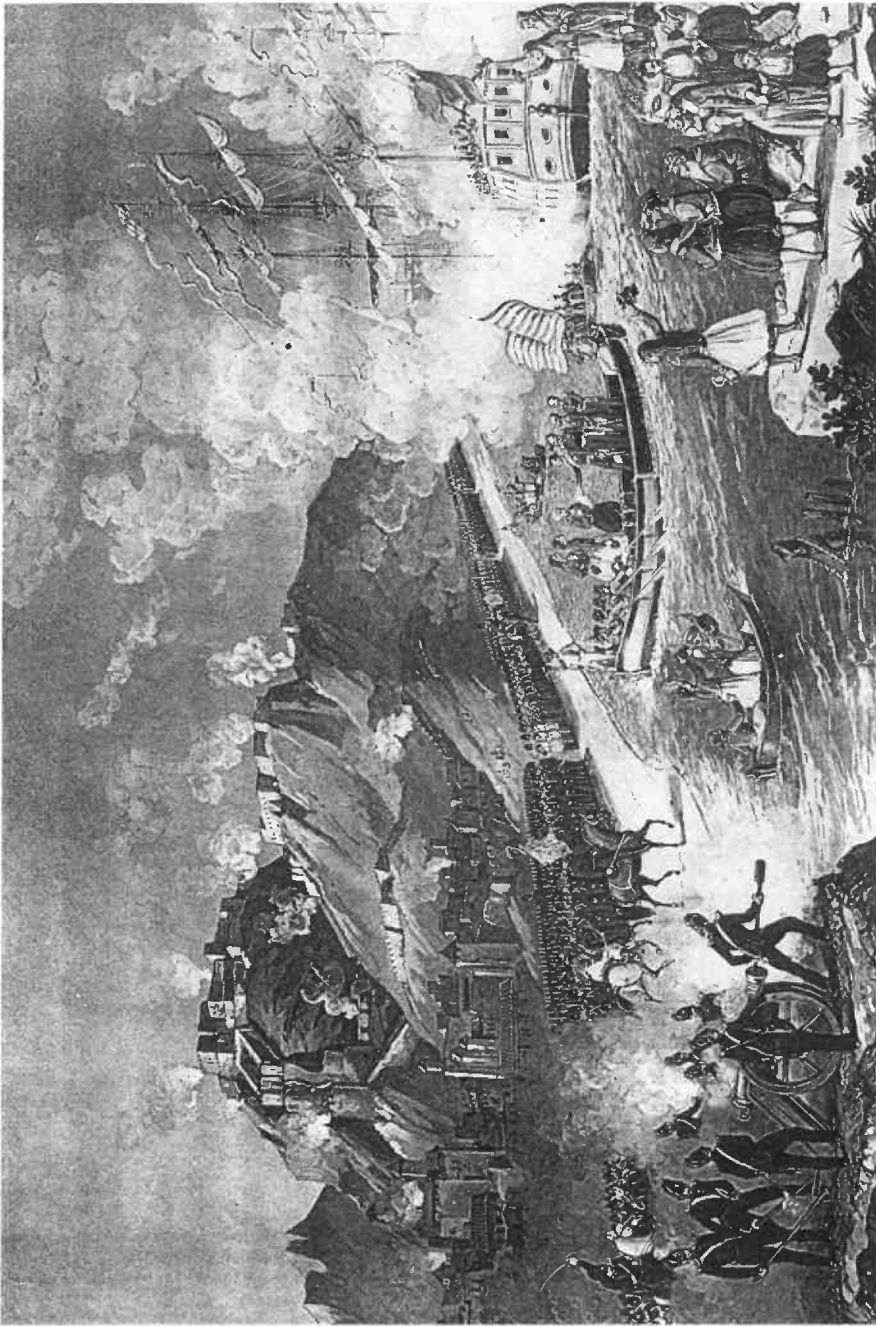
Εικ. 1. Ο νέος κόμης Χέρμαν φον Πύκλερ-Μούσκαου.

Εικ. 2. Ο Πύκλερ σαν δανδής.

Εικ. 3. Ο Πύλλεο σαν ταξιδιώτης στην Ανατολή.

Εικ. 4. Αφίξη του Βασιλιά Όθωνα στο Ναύπλιο, την 6^η Φεβρουαρίου του 1833. Ακουαφέλα ενός αγνώστου ερασιτέχνη ζωγράφου. (Ο πίνακας αυτός βρίσκεται στο Βενεζικόν Μουσείο του Στρατού στο Ίγγολστατ [Ingolstadt] της Βαυαρίας.)

ΧΡΗΣΤΟΣ Ι. ΠΙΤΕΡΟΣ
Αρχαιολόγος Δ' ΕΠΚΑ

ΜΙΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Η ιστορία της πόλεως του Ναυπλίου χάνεται μέσα στο μύθο και σύμφωνα με την παράδοση ο ομώνυμος γενάρχης της πόλης, ο Ναύπλιος, ήταν γιός του Ποσειδώνα και της Αμυμώνης. Μεταξύ των απογόνων του είναι κυρίως γνωστοί ο Οίακας και ο σοφός Παλαμήδης, στον οποίο αποδίδονται πολλές και σημαντικές εφευρέσεις, έλαβε μέρος στον Τρωϊκό πόλεμο προσφέροντας ανεκτίμητες υπηρεσίες, αλλά δυστυχώς έπεσε θύμα πλεκτάνης του Οδυσσέα και είχε τραγικό και άδικο τέλος.

Η πόλη τ' Αναπλιού είναι κτισμένη στο μυχό του Αργολικού κόλπου, σε απάνεμο λιμάνι πάνω στο φυσικό οχυρό βράχο της Ακροναυπλίας και αποτελεί προέκταση του απροσπέλαστου βράχου με το μυθικό όνομα Παλαμήδι, που υψώνεται αγέρωχος, ακοίμητος φρουρός της πόλης. Η πλεονεκτική θαλάσσια αυτή θέση είχε ως αποτέλεσμα να διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο σ' όλες τις εποχές και να αποτελεί μια θέση κλειδί για τους θαλάσσιους δρόμους του εμπορίου.

Η τελική μορφή της σημερινής πόλης, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, είναι δημιούργημα της πλεονεκτικής της θέσης και των ιστορικο-πολιτικών συνθηκών που διαμορφώθηκαν στην ανατολική Μεσόγειο από τα παλιά χρόνια και κυρίως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 μ.Χ. όταν η πόλη βρισκόταν υπό ενετική κυριαρχία κατά την πρώτη Ενετοκρατία 1386-1540.

Μέχρι το 1500 μ.Χ. η πόλη ήταν κατά πολύ μικρότερη κτισμένη πάνω στο λόφο της Ακροναυπλίας. Μετά την πτώση της Κων/λης η πόλη απέκτησε ιδιαίτερη στρατιωτική και πολιτική σημασία για τους Ενετούς για την αναχαίτιση της Τουρκικής επέκτασης και συγχρόνως εξελίχθηκε και για τους Έλληνες ένα ισχυρό αντίβαρο στην απώλεια της Πόλης.

Για να ανταποκριθεί το Ανάπλι, η Napoli di Romania, των Ενετών (Ρωμανία ονομαζόταν ως γνωστόν η Βυζαντινή Αυτοκρατορία) στις νέες ιστορικές συνθήκες, που διαμορφώθηκαν, ήταν αναγκαία η επέκταση και η ισχυρή οχύρωσή της.

Από τα αρχεία της Βενετίας σαφώς προκύπτει ότι η έκταση της πόλης τριπλασιάστηκε με προσχώσεις της θάλασσας, που μόνο οι Βενετσιάνοι ε γνώριζαν, και τα τείχη της νέας λαμπρής διαμορφωμένης πόλης άρχισαν να κτίζονται στα 1500-1502 μ.Χ.

Είναι χαρακτηριστικά όσα αναφέρει ο Χρονογράφος Δωρόθεος Μονεμβασίας στα τέλη του 16ου μ.Χ. αι.:

«Η κάτω χώρα του Αναπλιού, όπου φαίνεται την σήμερον κτισμένη γύρωθεν, την έκτισαν οι Βενετσιάνοι με τείχη σίγουρα και στερεά. Έκτισαν δε αυτά τα τείχη από τον καιρόν που ήλθεν ο Σουλτάν Μπαγιαζήτ (έτος 2500). Και εκεί όπου είναι τώρα τα κάτω τείχη κτισμένα, ήσαν όλο πάλοι (= πάσσαλοι) βαλμένοι και καρφωμένοι, διότι, η θάλασσα ανέβαινε έως από κάτω εις αυτά τα τρια κάστη(α), εις το Ρωμαϊκό, εις το Φράγκικο και εις των Τόρων... Τότε ο αφέντης του τόπου, ήγουν ο Βενετσάνος, με τον λαόν ομού του Αναπλιού έκαμεν πάσαν οικονομίαν, και έκτισαν τριγύρον τα τείχη, καθώς φαίνονται έως την σήμερον. Και μέσα όπου ήτον η θάλασσα, έως κάτω εις την ρίζαν των κάστρον των βουνών, έκαμαν πάσαν τέχνην και έβγαλαν την θάλασσαν, διότι ήτον ολίγη, και έρριψαν χώμα πολύ και εκαταπλάκωσαν την θάλασσαν και έκτισαν επάνω σπήτια. Ο αφέντης του τόπου, ο Βενετσάνος, έδωκεν ευεργεσίας και χαρίσματα πολλά των χριστιανών όπου ήρχοντο από έξω και εκατοικούσαν μέσα εις το Ανάπλι και έδωκε και ταύτην την χάριν ότι οποιός ήλθε απ' έξω και εκατοίκησεν εις το Ανάπλι και κάμει επτά χρόνους, να λέγεται τζίταδίνος, ήγουν εντόπιος... Και ωσάν ήλθε μέσα εις το κάστηρον ο λαός απ' έξω, και από μέσα έκτισαν σπήτια εύμορφα —και φαίνονται έως την σήμερον— και εγένευσεν όλος ο τόπος εκκλησίαις και οσπήτια, όπου τα έχουν μέσα τα τείχη περιπλεγμένα, και έκαμαν και παλάτι του αφεντός και φόρον (= αγοράν) διότι εις την κάτω χώραν ήσαν ολίγα οσπήτια κτισμένα εκεί που ήτον ξηρά. Τω δε καιρώ... εις τους ΑΥΟ (= 1470) από Χριστού γεννήσεως... τελείως κάτω οσπήτιον κανένα δεν ήτον, ούτε τειχείον ούτε πόρτα. Όταν εκεί ήρχισαν να κτίσουν τα κάτω τειχεία του Αναπλιού ήσαν χρόνοι από Χριστού γεννήσεως ΑΦΒ (= 1502) (Δωροθέου μητροπολίτου Μονεμβασίας, βιβλίον ιστορικών, Ενετίσιν, 1631, σελ. 476).

Το έτος 2002 λοιπόν συμπληρώθηκαν πεντακόσια χρόνια από τότε το 1502 μ.Χ. που η παλιά πόλη τ' Αναπλιού πήρε την οριστική της μορφή με λαμπρά κτήρια, μνημεία και τα ενετικά τείχη της κάτω πόλης και της Ακροναυπλίας, όπως εικονίζεται στην πρωταρχική της μορφή σε παλιές γκραβούρες των περιηγητών και τη γνωστή χαρακτηριστική της γκραβούρα του Camocio στα 1571. Κατά τη δεύτερη Ενετοκρατία από 1686-1715 μ.Χ. με την ανακατάληψη της πόλης από τον Φρ. Μοροζίνη, η Βενετία σε ελάχιστο χρονικό διάστημα ξαναοχύρωσε με ισχυρά τείχη και προμαχώνες την πόλη του Ναυπλίου, την Ακροναυπλία, το Μπούρτζι, ενώ κατασκευάστηκε εξαιρετικής το απόρθητο κάστρο Παλαμίδι, δαπανώντας για το σκοπό αυτό μυθώδη ποσά.

Η ιστορική πορεία της πόλης του Ναυπλίου από το 1500 μ.Χ. μέχρι το 1821 γνώρισε τη Βενετοκρατία, την Τουρκοκρατία, περιόδους ακμής και παρακμής και τη φρίκη των Τουρκοβενετικών πολέμων, ενώ οι ενετικές οχυρώσεις σε συνδυασμό με τη φυσική διαμόρφωση του χώρου διεδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην εθνική μας ανεξαρτησία και διαφύλαξαν την ελευθερία του Έθνους, όταν διακυβεύτηκε με τον εμφύλιο και την εκστρατεία του Ιμπραήμ. Μόνο μπροστά σ' αυτά τα τείχη και τα άπαρτα κάστρα του Παλαμίδιου και της Ακροναυπλίας σταμάτησε η λαίλαπα τον Μπραΐμη.

Την επέτειο συμπλήρωσης των πεντακοσίων χρόνων από τη διαμόρφωση της μοναδικής αυτής πόλης για τη μοίρα του Ελληνισμού επισημάναμε εγγράφως έγκαιρα στη Δημοτική Αρχή του Ναυπλίου με σημαντικές προτάσεις. Ο εορτασμός της επετείου αυτής αποτελεί μια μοναδική ευκαιρία για το μέλλον και την προοπτική του Ναυπλίου που συμπύκνει με την αρχή του 21ου αιώνα και θα είναι ευχής έργον η Δημοτική Αρχή να υλοποιήσει τουλάχιστον μερικές από τις ακόλουθες προτάσεις αλλά και τυχόν άλλες προτάσεις που θα προτείνουν οι πολίτες και ειδικοί επιστήμονες.

1. Να εορτασθεί προσεχώς το 2005 ή το αργότερο στις αρχές του 2006 η επέτειος των πεντακοσίων χρόνων της παλιάς πόλης του Ναυπλίου με διάφορες εκδηλώσεις καθώς και με την πραγματοποίηση ενός διεθνούς συνεδρίου για το Ναύπλιο και την περιοχή. Πρότάσή μας είναι το συνέδριο αυτό να είναι αφιερωμένο στη μνήμη της Εφόρου Αρχαιοτήτων Ευαγγελίας Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη, η συμβολή της οποίας υπήρξε καθοριστική για τη διατήρηση και την προστασία της παλιάς πόλης τ' Αναπλιού.

2. Να αδελφοποιηθεί η πόλη του Ναυπλίου με τη Βενετία, η οποία, λόγω των ιστορικοπολιτικών συνθηκών, έχει παίξει καθοριστικό ρόλο

στη διαμόρφωση και τη δημιουργία της παλιάς πόλης του Ναυπλίου, την οποία κόσμησε με λαμπρά κτήρια και μνημεία, με άπαρτα κάστρα Παλαμηδί, Ακροναυπλία, Μπούρτζι και ισχυρά τείχη και προμαχώνες και παράλληλα να συναφθεί συμφωνία στενής συνεργασίας κοινού πολιτιστικού και επιστημονικού ενδιαφέροντος που θα έχει ευεργετικές επιπτώσεις για την σωστή προστασία και ανάδειξη της πόλης. Κρίνουμε επίσης απαραίτητο να επισημάνουμε ότι η πόλη του Ναυπλίου πρέπει επίσης, σε δεύτερη φάση, να αδελφοποιηθεί με την πόλη της Κέρκυρας, με την οποία εκτός από τον Ιωάννη Καποδίστρια το Ναύπλιο συνδέεται με παλαιούς ιστορικούς δεσμούς ήδη από το 1540, όταν, μετά την κατάληψη του Ναυπλίου από τους Τούρκους, πολλοί κάτοικοι της πόλης μας εγκατεστάθηκαν στην Κέρκυρα.

3. Ο Δήμος Ναυπλιέων σε συνεργασία με ειδικούς Έλληνες επιστήμονες και το ελληνικό Ινστιτούτο της Βενετίας, στα πλαίσια της αδελφοποίησης να επιδιώξει να εξασφαλίσει όλα τα αρχεία της Βενετίας σε ψηφιακή μορφή, τα οποία σχετίζονται με το Ναύπλιο σε πρώτη φάση και στη συνέχεια να εξασφαλίσει όλα τα αρχεία της Πελοποννήσου με αποτέλεσμα το Ναύπλιο να γίνει κέντρο μελέτης της μεταβυζαντινής και νεότερης ιστορίας. Η υλοποίηση της πρότασης αυτής, η οποία σημειωτέον δεν έχει γίνει από καμία πόλη της Ελλάδος, είναι εφικτή, εύκολα πραγματοποιήσιμη και θα τύχει της θερμής υποστήριξης των ειδικών επιστημόνων και του Υπουργείου Πολιτισμού. Η εξασφάλιση των αρχείων αυτών θα αποτελέσει και την αφετηρία για τη δημιουργία σύγχρονων ιστορικών αρχείων της πόλης.

4. Ο Δήμος Ναυπλιέων πρέπει να συμβάλει ουσιαστικά με τις προσπάθειές του προκειμένου να δρομολογηθεί από το Υπουργείο Πολιτισμού τη σύνταξη μελετών αποτύπωσης, συντήρησης και ανάδειξης του κάστρου Παλαμηδίου, οι προμαχώνες του οποίου καταρρέουν από τη φθορά του χρόνου, ενώ παράλληλα να γίνουν οι απαραίτητες υποδομές για την υποδοχή των χιλιάδων επισκεπτών, με τη διαπλάτυνση του δρόμου πρόσβασης, την ύδρευση, την πυρασφάλεια, την κατασκευή τουαλετών και εξωτερικά του μνημείου, μετά από μελέτη και κατάλληλη διαμόρφωση. Είναι επίσης απαραίτητο να επισκευασθούν το συντομότερο δυνατόν οι πέτρινες κλίμακες πρόσβασης στο Παλαμήδι για την ασφάλεια των επισκεπτών και να ληφθούν το συντομότερο δυνατό μέτρα για τις επικίνδυνες κατολισθήσεις που γίνονται στα απότομα δυτικά πρανή του λόφου, στην ανατολική πλευρά του δρόμου που οδηγεί στην Αρβανιτιά, διότι ελλοχεύουν σοβαροί κίνδυνοι ατυχημάτων για τους επισκέπτες.

Παράλληλα πρέπει να προχωρήσει χωρίς άλλες καθυστερήσεις η σύνταξη μελετών ανάδειξης της Ακροναυπλίας, η οποία έχει εγκαταλειφθεί για χρόνια στην τύχη της, να ολοκληρωθούν κατά προτεραιότητα οι ανασκαφικές εργασίες, να γίνουν οι απαραίτητες διαμορφώσεις σε συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες 5η ΕΒΑ και Δ' ΕΠΚΑ του Υπουργείου Πολιτισμού και ο χώρος να γίνει επισκέψιμος. Επισημαίνουμε ότι η Ακροναυπλία έχει βάνουσα κακοποιηθεί από την κατασκευή των ξενοδοχείων (παλιό Ξενία και Ναυπλία Παλάς), του πρώην ΕΟΤ και νυν Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε. καθώς και από την κατασκευή των υδατοδεξαμενών του Δήμου Ναυπλιέων. Είναι άλλωστε αξιοσημείωτο ότι, όπως έχει επισημάνει μεταξύ των άλλων για την Ακροναυπλία ο καθηγητής της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής στο Ε.Μ.Π. Δ. Φιλιππίδης το παλιό Ξενία «είναι το αυθαδέστερο οικοδόμημα με ανατριχιαστικό περίγραμμα». Η κατεδάφιση του αυθαίρετου αυτού κτίσματος και η αποκατάσταση του χώρου στην αρχική του μορφή είναι ευχής έργον.

Η πρόσφατη αίσια παραχώρηση του θαλάσσιου φρουρίου Μπούρτζι στο Δήμο Ναυπλίου αποτελεί εκπλήρωση ενός ονείρου όλων των κατοίκων της πόλης. Η αποκατάσταση και λειτουργική χρήση του μνημείου με την εκπόνηση μελετών δεν θα αποτελεί μόνο χώρο αναψυχής για τους κατοίκους και τους επισκέπτες αλλά η πραγματοποίηση μουσικών και άλλων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, εκθέσεων ζωγραφικής κ.λπ. κατά τη θερινή περίοδο θα δικαιώνει τη λειτουργική χρήση ενός ιστορικού μνημείου συμβόλου της πόλης, το οποίο θα λειτουργεί παράλληλα με την πολιτιστική χρήση του παλιού Τελωνείου που παραχωρήθηκε πρόσφατα στο Δήμο Ναυπλιέων από την Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου. Το παλιό Τελωνείο εσφαλμένα θεωρείται ως ενετικό κτήριο. Το κτήριο αυτό έχει κτισθεί το πιθανότερο λίγα χρόνια πριν το 1900 και ο σπουδαίος άγνωστος προς το παρόν αρχιτέκτονας που το κατασκεύασε έχει προφανέστατα εμπνευσθεί από το σημαντικότερο ενετικό κτήριο του Ναυπλίου, την Αποθήκη του Στόλου, το σημερινό αρχαιολογικό Μουσείο.

5. Είναι απαραίτητο ο Δήμος Ναυπλιέων σε συνεργασία με τις αρχιτεκτονικές σχολές και μελετητές να εκπονήσει μελέτες για την προστασία της παλιάς πόλης του Ναυπλίου, με πρωταρχικό στόχο να αποκατασταθούν όσα κτήρια έχουν κακοποιηθεί ιδιαίτερα στην περιοχή κάτω από το παλιό Ξενία και να ληφθούν ουσιαστικά μέτρα για τη αρμονική συνύπαρξη των κατοίκων παλιάς πόλης παράλληλα με τις τουριστικές δραστηριότητες σε μια παραδοσιακή πόλη. Η προστασία των κατοίκων από την ηχο-

ρύπανση είναι αναγκαία προϋπόθεση για να μην ερημωθεί η πόλη, η ύπαρξη της οποίας είναι αδιανόητη χωρίς κατοίκους.

6. Να προχωρήσουν οι διαδικασίες για τη δημιουργία *Μουσείου της πόλης του Ναυπλίου* καθώς και *Μουσείο Καποδίστρια*. Η δημιουργία Μουσείου Καποδίστρια απέναντι ακριβώς από το χώρο της δολοφονίας του Κυβερνήτη στην εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνα με την απαλλοτρίωση του ακινήτου αποτελεί εκπλήρωση ενός χρέους προς τον Ι. Καποδίστρια από το Δήμο Ναυπλιέων, αλλά και την Ελληνική Πολιτεία με την οποία είναι ευχής έργον να συνεργασθεί ο Δήμος Ναυπλιέων για το σκοπό αυτό.

7. Είναι πλέον καιρός να εκπονηθεί το συντομότερο δυνατόν μελέτη διαμόρφωσης της πλατείας Νικηταρά, ο χώρος του Δικαστικού Μεγάρου, που παρουσιάζει σήμερα άθλια εικόνα στην είσοδο της παλιάς πόλης και αποτελεί, εκτός των άλλων, προσβολή για τις δύο προτομές των αδέκαστων δικαστών Γ. Τερτσέτη και Α. Πολυζωΐδη, που έχουν εδώ και πολλά χρόνια (1978) στηθεί στην είσοδο του νεοκλασικού κτηρίου. Με την ανάπλαση της πλατείας αυτής θα αποκαλυφθούν και θα αναδειχθούν και τα ενετικά τείχη που διέρχονται κατά μήκος της δυτικής πλευράς του δικαστικού μεγάρου, που αποτελούν συνέχεια των ενετικών τειχών και της Πύλης της Ξηράς στο πάρκο Σταϊκόπουλου, τα οποία έχουν ήδη αποκαλυφθεί (1993-1996).

8. Να αποκαλυφθεί και πάλι το τμήμα των ενετικών τειχών με τον κυκλικό πύργο της Κονταρίνας (contarina) του 1500 μ.Χ. στην πλατεία Καποδίστρια, τα οποία ενώ είχαν ήδη διαμορφωθεί και αναδειχθεί κατά τη διαμόρφωση της πλατείας (1993-94), η πρώην δημοτική αρχή παντελώς ανιστόρητα και άνευ αντικειμενικής αιτίας ή δικαιολογίας τα κατέχωσε, τοιμεντόστρωσε και πλακόστρωσε αφανίζοντας ένα καθοριστικό ιστορικό μνημείο της πόλης. Η αποκατάσταση του ιστορικού προσώπου της παλιάς πόλης του Ναυπλίου με την αποκάλυψη και ανάδειξη των ενετικών τειχών σ' όλο το μήκος της ανατολικής πλευράς της πόλης που βρίσκεται στις πλατείες Στ. Σταϊκόπουλου (Πύλη της Ξηράς), Δικαστικού Μεγάρου και Πλατείας Καποδίστρια αποτελεί ώριμο και αναγκαίο αίτημα των καιρών. Η διατήρηση και ανάδειξη σημαντικών μνημείων στον ιστό μιας πόλης ιδιαίτερα σε χώρους πλατειών είναι σήμερα κανόνας διεθνώς αποδεκτός. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη διατήρηση και ανάδειξη αρχαίων μνημείων στην πλατεία Συντάγματος και την πλατεία Δημαρχείου των Αθηνών καθώς επίσης και σε πολλές πλατείες της Θεσσαλονίκης. Παράλληλα με την αποκάλυψη των ενετικών τειχών στις παραπάνω πλατείες είναι απαραίτητο να

γίνει ανάπλαση και ανάδειξη των ενετικών τειχών και της ανακατασκευασμένης Πύλης της Ξηράς το συντομότερο δυνατόν στην πλατεία Στ. Σταϊκόπουλου.

Ο Δήμος Ναυπλιέων μέσα από ανοιχτό διάλογο με τους κατοίκους και αξιοποιώντας όλες τις δυνάμεις και τους φορείς της πόλης αλλά ειδικούς επιστήμονες με την ευκαιρία της σημαντικής αυτής επετείου πρέπει να διεκδικήσει και να αξιοποιήσει όλα όσα επάξια δικαιούται η μοναδική αυτή πόλη της πατρίδας μας, η οποία πρέπει να γίνει επιτέλους *μία πόλη πρότυπο* με σωστό σχεδιασμό, σύγχρονη προοπτική και μοντέρνα, με ποδηλατόδρομους, χώρους πράσινου, όπου το ιστορικό παρελθόν και τα μνημεία θα συνυπάρχουν αρμονικά με το παρόν.

Θέλουμε να ελπίζουμε ότι το Δημοτικό Συμβούλιο του Ναυπλίου θα αποδεχθεί ομόφωνα και θα αποφασίσει προσεχώς τον εορτασμό της σημαντικής αυτής επετείου με τη διοργάνωση ενός συνεδρίου, την αδελφοποίηση με τη Βενετία, πολιτιστικών εκδηλώσεων και την υλοποίηση των παραπάνω άλλα και άλλων προτάσεων, διότι, όπως έχουμε επισημάνει, το Ναύπλιο είναι *μιά πόλη για το Όνειρο... και το Θαύμα...* και η προστασία και ανάδειξή του είναι υποχρέωση και καθήκον της Δημοτικής Αρχής και των πολιτών.

ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ:
Νεότερες προσκτήσεις αρχειακών συλλογών

Στον τόμο ΙΙΙ (1998) των Ναυπλιακών Αναλέκτων και στα πλαίσια της παρουσίασης της υπηρεσίας μας είχαμε περιγράψει το σκοπό, τη λειτουργία και τις δραστηριότητές της. Επίσης, είχαμε παραθέσει τον κατάλογο των συλλογών που φυλάσσονται στο Αρχείο μας.

Με την παρούσα συνεργασία μας συμπληρώνουμε τον κατάλογο αυτό με τις νεότερες προσκτήσεις του Αρχείου μας για την ενημέρωση κάθε ενδιαφερόμενου.

Αρ. εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου / Συλλογής	Χρονολογίες
0194	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου/Τμήμα Πολιτικό (Βιβλία πρακτικών, αποφάσεων, αγωγών, διαθηκών κ.ά.).	1835-1950
0195	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Μονομελές Πλημμελειοδικείο (Βιβλία πρακτικών, αποφάσεων, ευρητηρίων κ. ά.).	1923-1963
0196	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Τριμελές Πλημμελειοδικείο (Βιβλία πρακτικών, αποφάσεων και ευρητηρίων).	1914-1963
0197	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό / Βουλευμάτα (Βιβλία Βουλευμάτων).	1939-1960

Αρ. εισ/γής	Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο Αρχείου / Συλλογής	Χρονολογίες
0198	Αρχείο Τρύφωνα Κουϊκόγλου (Κατάστιχα, δελτία, βιβλιάρια, φάκελοι με διάφορα έγγραφα, έντυπα, φωτογραφίες κ.ά.).	~1923-1993~
0199	Αρχείο Δημητρίου Παριώτη (Προκηρύξεις και έγγραφο των γερμανοϊταλικών στρατευμάτων κατοχής σε φωτοαντίγραφα).	1941
0200	Αρχείο Ιερού Ναού «Υπαπαντή του Ιησού Χριστού» Λιμνών (Πρακτικά ενοριακού συμβουλίου και Πρωτόκολλο παράδοσης - παραλαβής εκκλησιαστικής περιουσίας).	1885-1960
0201	Συλλογή υποψήφιων συνδυασμών Δημοτικών και Νομαρχιακών εκλογών 1994 (Φυλλάδια, διακηρύξεις, ψηφοδέλτια και αφίσες).	1994
0202	Συλλογή υποψήφιων συνδυασμών Δημοτικών και Νομαρχιακών εκλογών 1998 (Φυλλάδια, διακηρύξεις, ψηφοδέλτια, δελτία τύπου και αφίσες).	1998
0203	Αρχείο Γεωργίου Αθαν. Χώρα (Βιβλία, σημειώσεις, έγγραφα, επιστολές, ομιλίες, διάφορα έντυπα, φωτογραφίες, κ.ά.).	1832-1998
0204	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Κακουργιοδικείο Ναυπλίου (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1836-1959
0205	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Κακουργιοδικείο Τρίπολης (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1837-1955
0206	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Κακουργιοδικείο Καλαμάτας (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1836-1959
0207	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Κακουργιοδικείο Κυπαρισσίας (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1876-1959
0208	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Κακουργιοδικείο Σπάρτης (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1853-1958

Αρ. εισαγής	Περιεχόμενο Αρχείου / Συλλογής	Χρονολογίες
0209	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/ Κακουργιοδικείο Κορίνθου (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1903-1959
0210	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/ Κακουργιοδικείο Γυθείου (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1903-1958
0211	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό / Τριμελές Εφετείο Ναυπλίου (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1940-1959
0212	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό / Πενταμελές Εφετείο Ναυπλίου (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1846-1853, 1925-1959
0213	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό / Βουλευμάτα (Βιβλία Βουλευμάτων και δικογραφίες).	1839-1984
0214	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Μικτό Ορκωτό Εφετείο Ναυπλίου (Δικογραφίες).	1981-1985
0215	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό / Τριμελές Εφετείο Ανηλίκων Ναυπλίου (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1940-1943
0216	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου/Τμήμα Ποινικό/Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων (Βιβλία Πρακτικών, Αποφάσεων και Βουλευμάτων).	1945-1951
0217	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό / Ανώτερο Αγορανομικό Δικαστήριο (Βιβλία Πρακτικών, Αποφάσεων, Βουλευμάτων. Ευρετηρίων κ.ά.).	1942-1946
0218	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό / Γραμματεία Εφετείου Ναυπλίου (Βιβλία αλληλογραφίας, αποληψίμων κ.ά. Φάκελοι εκλογικοί, αλληλογραφίας, εγκυκλίων, κ.ά.).	1883-1992
0219	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό / Φυγόδικοι Γ΄ ψηφίσματος του 1946 / Συμβούλια Πλημμελειοδικών: Κυπαρισσίας, Καλαμάτας, Κορίνθου και Σπάρτης (Δικογραφίες).	1946-1976

Αρ. εισ/γής	Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο Αρχείου / Συλλογής	Χρονολογίες
0220	Αρχείο Εφετείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό/ Κακουργιοδικείο Πατρών (Βιβλία Πρακτικών και Αποφάσεων).	1844-1848
0221	Αρχείο Τμήματος Εμπορίου Νομαρχίας Αργολίδας (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας. Φάκελοι παραγωγικών αδειών, Μέτρων & Σταθμών, κ.ά.).	1971-1993
0222	Αρχείο Οικογένειας Τσακόπουλου (Βιβλία με σημειώσεις, φωτογραφίες, δίσκοι μουσικής, σχέδιο ηλεκτρολογικής εγκατάστασης Ιερού Ναού Αγίου Πέτρου Άργους κ.ά.).	1851-1974
0223	Αρχείο Υπολιμεναρχείου Πορτοχελίου (Φάκελοι αλληλογραφίας).	1984-1996
0224	Αρχείο Ο.Α.Ε.Δ. / Υπηρεσία Ν. Αργολίδας (Πρωτόκολλο αλληλογραφίας. Φάκελοι δαπανών, ανεργίας, μητρότητας, μαθητών Ο.Α.Ε.Δ., παλινόστησης κ.ά.).	1971-1995
0225	Αρχείο Ταχυδρομικού Ταμειυτηρίου Ναυπλίου (Φάκελοι αλληλογραφίας, εγκυκλίων διαταγών, αποταμίευσης, κ.ά. Διάφοροι πίνακες, καταστάσεις και στελέχη σχετικά με την κίνηση των λογαριασμών κ.ά.).	1955-1996
0226	Αρχείο Αστυνομικής Διεύθυνσης Αρκαδίας (Έγγραφα προσωπικού, αστυνόμευσης - ασφάλειας και διαχείρισης)	1984-1995
0227	Αρχείο Υπηρεσίας Δημοσιονομικού Ελέγχου στο Νομό Αργολίδας (Πρωτόκολλα εισερχομένων – εξερχομένων, Λογιστικά βιβλία. Φάκελοι Δημοσίων Επενδύσεων και Τακτικού Προϋπολογισμού. Χρηματικά εντάλματα κ.ά.).	1960-1998
0228	Αρχείο Νίκου Κ. Καράπαυλου (Φάκελοι με προεκλογικό υλικό, διάφορα σημειώματα, σχέδια επιστολών και ομιλιών, εφημερίδες, φωτογραφίες κ.ά.).	1953-1982

Αρ. εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου / Συλλογής	Χρονολογίες
0229	Αρχείο Λιμενικού Σταθμού Τολού (Βιβλία Ημερολόγιου συμβάντων, Ημερήσιας αναφοράς πληρώματος, Πρωτοκόλλου κ.ά. Φάκελοι αλληλογραφίας και ατομικοί).	1982-1996
0230	Αρχείο Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αργολίδας (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας. Φάκελοι αλληλογραφίας, Διαγραφών, Πιστοποιητικών προέλευσης κ.ά.).	1966-1997
0231	Αρχείο Ο.Α.Ε.Δ. / Υπηρεσία Ν. Αργολίδας (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας. Φάκελοι δαπανών, ανεργίας, μητρότητας, κ.ά.)	1979-1995
0232	Συλλογή Ιωάννη Γ. Αραμπού (Διάφορα πιστοποιητικά και αποκόμματα εφημερίδων. Υπεύθυνες δηλώσεις, αποδεικτικό παράδοσης - παραλαβής κ.ά. από το αρχείο της Κοινότητας Λευκαίων).	1934-1988
0233	Αρχείο Αστυνομικής Διεύθυνσης Αρκαδίας (Έγγραφα προσωπικού και διαχείρισης).	1986-1995
0234	Αρχείο Ειρηνοδικείου Ναυπλίου (Βιβλία Πρακτικών).	1880-1889
0235	Αρχείο «Φάκελοι Ιστορικού Αρχείου Γρηγόρη Φαράκου (Φωτοαντίγραφα εγγράφων σχετικά με την Αργολίδα κατά την Κατοχή. Φωτοτυπημένα αποσπάσματα βιβλίων σχετικά με τους Ακροναυπλιώτες. Σημειώσεις - σχόλια Γρηγόρη Φαράκου).	1937-1960-
0236	Αρχείο Δ/σης Εσωτερικών Νομαρχίας Αργολίδας (Φάκελοι αλληλογραφίας).	1960-1993
0237	Αρχείο Δημόσιας Οικονομικής Υπηρεσίας Ναυπλίου (Βιβλία μισθολογίου, εσόδων-εξόδων, πρωτοκόλλου αλληλογραφίας, Ταμείου Παρακαταθηκών και Δανείων κ.ά. Φάκελοι αλληλογραφίας, προσωπικού, κρατήσεων, φόρων κ.ά.).	1944-1997

Αρ. εισ/γής	Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο Αρχείου / Συλλογής	Χρονολογίες
0238	Αρχείο Οικονομικής Εφορείας Ναυπλίου (Δηλώσεις Φορολογίας εισοδήματος)	1981-1983
0239	Αρχείο Μικτού Ορκωτού Εφετείου Ναυπλίου (Δικογραφίες).	1980-1983
0240	Αρχείο Α΄ Γυμνασίου Ναυπλίου (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, Μαθητολόγια, Ειδικοί και Γενικοί Έλεγχοι, Τίτλοι εγγραφής κ.ά. Σφραγίδες).	1845, 1924-1974
0241	Αρχείο Ελληνικού Σχολείου Μέριμπακα (Βιβλίο υλικού).	1929
0242	Αρχείο Αστικού Σχολείου Θηλέων Ναυπλίου (Φάκελος Λογαριασμών).	1938-1940
0243	Αρχείο Αστικού Σχολείου Κρανιδίου (Γενικός Έλεγχος).	1938-1939
0244	Αρχείο Γυμνασίου Αγίας Τριάδας (Αντίγραφο Γενικού Ελέγχου).	1963-1964
0245	Αρχείο Ο.Α.Ε.Δ. / Υπηρεσία Ν. Αργολίδας (Πρωτόκολλο αλληλογραφίας. Φάκελοι δαπανών, ανεργίας, μητρότητας, κ.ά.).	1980-1996
0246	Αρχείο Αστυνομικού Τμήματος Λεβιδίου (Έγγραφα προσωπικού κ.ά.).	1945-1985
0247	Αρχείο Πυροσβεστικής Υπηρεσίας Ναυπλίου (Φάκελοι αλληλογραφίας).	1995-2000
0248	Αρχείο Υπολιμεναρχείου Πορτοχελίου (Φάκελοι αλληλογραφίας. Βιβλία εγγραφής ναυτολογίων, πλοιαρίων κ.ά.).	1908-1996
0249	Αρχείο Πυροσβεστικής Υπηρεσίας Τρίπολης (Φάκελοι αλληλογραφίας).	1996-2000
0250	Αρχείο Δ/σης Εσωτερικών Νομαρχίας Αργολίδας / Τμήμα Διοίκησης (Ατομικοί φάκελοι εκδοθέντων διαβατηρίων).	1991

Αρ. εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου / Συλλογής	Χρονολογίες
0251	Αρχείο Υπηρεσίας Δημοσιονομικού Ελέγχου στο Νομό Αργολίδας (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, Εντολές χρηματοδότησης Δημοσίων Επενδύσεων, στοιχεία Προϋπολογισμών κ.ά.).	1986-1999
0252	Αρχείο Ιωάννου Αθ. Γιαννόπουλου (Απογραφικά σημειώματα. Διάφορα σχετικά με την έκδοση βιβλίου για το συν-οικισμό του Νέου Βυζαντίου Ναυπλίου).	1775-1999
0253	Αρχείο Παραρτήματος Γυμνασίου Ναυπλίου στο Κρανίδι (Μαθητολογία, Γενικοί και Ειδικοί έλεγχοι, Τίτλοι σπουδών).	1914-1959
0254	Αρχείο Λυκείου Αρρένων Ναυπλίου (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, Τίτλοι σπουδών κ.ά.).	1965-1967
0255	Αρχείο Ι.Κ.Α. / Τοπικό Υποκατάστημα Κρανιδίου / Τμήμα Οικονομικό (Λογαριασμοί φαρμακείων).	1988, 1994
0256	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό/ Τριμελές Πλημμελειοδικείο (Φάκελοι δικογραφιών).	1986-1992
0257	Αρχείο Επιτροπής Κοινωνικής Πρόνοιας ενορίας Αγίου Νικολάου Άργους (Φάκελοι μητρώου και αλληλογραφίας).	1952-1957
0258	Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Αγίου Νικολάου Αλέας (Τίτλοι εγγραφής).	1952-1961
0259	Αρχείο Ο.Α.Ε.Δ. / Υπηρεσία Νομού Αργολίδας (Πρωτόκολλα αλληλογραφίας, φάκελοι ανεργίας, δαπανών, 14ήμερης άδειας κ.ά.).	1981-1996
0260	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό / Μονομελές Πλημμελειοδικείο (Φάκελοι δικογραφιών).	1986, 1992
0261	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου / Τμήμα Ποινικό / Βουλευμάτα (Δικογραφίες Βουλευμάτων).	1991

Αρ. εισ/γής	Περιεχόμενο Αρχείου / Συλλογής	Χρονολογίες
0262	Αρχείο Πρωτοδικείου Ναυπλίου / Τμήμα Α΄ Πολιτικό (Αναθεωρήσεις εκλογικών καταλόγων).	1969-1998
0263	Αρχείο Ειρηνοδικείου Άργους (Βιβλία Πρακτικών, Αποφάσεων, Εκθέσεων κ.ά.)	1870-1950
0264	Αρχείο Μαρίνας Καλαμβοκίδου (Ατομικός φάκελος, έγγραφα σχετικά με το εκπαιδευτικό της έργο, τετράδια μαθητικών εκθέσεων, εποπτικό υλικό, εφημερίδες, περιοδικά κ.ά.)	1939-1992

Οι παραπάνω συλλογές είναι στη διάθεση του κοινού, που μπορεί να τις μελετήσει στο Αναγνωστήριο των Αρχείων Νομού Αργολίδας από Δευτέρα έως Παρασκευή 8:30 - 2:30. Η διεύθυνσή μας είναι **Β. Χάλη 12**, στην Πρόνοια του Ναυπλίου και το τηλέφωνό μας **2752028228**.

Τέλος, σας ενημερώνουμε ότι έχετε και τη δυνατότητα ηλεκτρονικής επικοινωνίας μαζί μας στη διεύθυνση: **mail@gak.arg.sch.gr**.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ

Μιά θλιβερή σελίς τῆς ἱστορίας μας

ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

Ἐπειτα ἀπὸ λίγους μῆνες συμπληρώνεται μιὰ θλιβερὴ ἑκατονταετηρίς γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1831, ὁ μεγάλος κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε ὅλη τὴ ζωὴ του στὴν ὑπηρεσία τῆς πατρίδος του, ἔπεφτε νεκρὸς ἀπὸ ἑλληνικὲς, δυστυχῶς, σφαῖρες. Πολλοὶ ἔγραψαν γιὰ τὸν τραγικὸ θάνατό του. Μεταξὺ αὐτῶν, εἶνε καὶ ὁ Ἰταλὸς Τζεκκίνι. Γιατρὸς κι αὐτός, εἶχε σπουδάσει στὴν Ἰταλία μαζὺ μὲ τὸν Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος ὅταν γίνηκε κυβερνήτης, τὸν κάλεσε κοντὰ του ὡς γιατρό του. Ὁ Τζεκκίνι συνεδέετο στενώτατα μὲ τὸν κυβερνήτη. Στὸ πολὺτιμο δέ, γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, βιβλίο του «Εἰκόνες τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος» ἀφιερώνει ἓνα σημαντικὸ κεφάλαιο στὴ δολοφονία τοῦ φίλου του.

Ὁ Τζεκκίνι πέρασε τὸ βράδυ τῆς ἐβδόμης Ὀκτωβρίου —τῆς παραμονῆς δηλαδὴ τῆς δολοφονίας— στὴν Τύρινθα, ὅπου τὸν εἶχαν καλέσει νὰ δῆ ἓναν ἄρρωστο. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῖ ξεκίνησε νωρίς-νωρίς γιὰ τὸ Ναῦπλιο, πού ἀπέχει δυὸ μίλια ἀπὸ τὴν Τύρινθα. Ἀσυνήθιστη ὅμως κίνησις ἐπικρατοῦσε στοὺς ἐξοχικοὺς δρόμους καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι ἔτρεχαν σ' αὐτοὺς τρομαγμένοι καὶ λυπημένοι. Ὁ Τζεκκίνι ρώτησε ἓνα ἀπ' αὐτοὺς γνωστό του τί συνέβαινε κι αὐτὸς τοῦ ἀπάντησε ὅτι σκότωσαν τὸν Καποδίστρια.

Ὅσο ὁ Τζεκκίνι προχωροῦσε καὶ σίμωνε στὸ Ναῦπλιο, τόσο τὰ πλήθη πού ἔφευγαν ἀπὸ τὴν πόλι μεγάλωναν. Πανικός εἶχε πιάσει ὅλους τοὺς Ναυπλιῶτες κι ἔτρεχαν νὰ σωθοῦν στὰ γειτονικὰ χωριά. Ὅταν τέλος ἔφθασε στὴν πόλι, βρῆκε τὴν πύλη κλεισμένη ἀπὸ στρατὸ πού δὲν ἄφηνε κανένα νὰ περάσῃ. Ἀμέσως ἔτρεξε στὸ παλάτι τοῦ κυβερνήτου, ἐπλησίασε γιὰ νὰ κυττάξῃ, ἀν τὰ τραύματά του ἦσαν σοβαρά, καὶ εἶδε ὅτι ὁ Καποδίστριας ἦταν πιά νεκρός.

«Άφρησα —γράφει ο Τζεκκίνι— τόν σκοτωμένο μεταξύ μερικῶν στρατηγῶν του, ὑπουργῶν του καὶ γερουσιαστῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆ λύπη τους ἦσαν ἄφωνοι σάν τόν νεκρό, κι ἐβγήκα στοὺς δρόμους γιὰ νὰ προσφέρω τίς ὑπηρεσίες μου, ἂν παρουσιαζόταν ἀνάγκη. Διέτρεξα ὅλη τὴν πόλι χωρὶς νὰ συναντήσω ψυχὴ ζωντανή, παρὰ μερικοὺς στρατιῶτες πὺ ἔστεκαν σὲ κάθε γωνιά δρόμου ἀκίνητοι, σάν ἀγάλματα, μὲ τὸ τουφέκι ἔτοιμο, νὰ πυροβολήσουν ὅποιον θὰ τολμοῦσε νὰ κἀνὴ τὸ παραμικρό. Νεκρικὴ σιωπὴ τρόμου βασιλέυε σ' ὅλην αὐτὴ τὴν ἔρημο πὺ ὠνομάζετο Ναύπλιο. Ὅλες οἱ πόρτες τῶν σπιτιῶν ἦσαν κλειστὲς καὶ τὰ παράθυρα κατάκλειστα. Οὔτε ἓνα μαγαζὶ δὲν ἦταν ἀνοιχτό. Ὅλοι περιμέναν ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ κάποιο κίνημα, κάποια καταστροφὴ, γιὰτὶ ὁ λαὸς ἦταν χωρισμένος σὲ δυὸ ἀντίθετα στρατόπεδα, τὰ πάθη δυνατὰ καὶ ὁ κίνδυνος διαρπαγῆς τῶν περιουσιῶν μέγιστος. Τὸ κλείσιμο θυρῶν καὶ παραθυριῶν ἔγινε πρῶτα αὐθόρμητο ἀπὸ τὸ λαὸ, ἔπειτα ὁμως κι' ἡ κυβέρνησι ἐβγαλε προκήρυξι νὰ μείνουν ὅλα κατάκλειστα. Μονάχα στοὺς στρατιῶνες ἐπικρατοῦσε ζωὴ καὶ κίνησι, καὶ μάλιστα ὑπερβολικὴ.

Ξαναγύρισα στὸ Παλάτι τοῦ κυβερνήτη, ὅπου ἔμαθα ἀπὸ τοὺς φρουροὺς πῶς σκοτώθηκε ὁ Καποδίστριας».

Καὶ ὁ Τζεκκίνι διηγεῖται παρακάτω τὴν ἱστορία τῆς δολοφονίας. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρει ὅτι, πρὶν φύγει ὁ Καποδίστριας ἀπὸ τὸ σπίτι του γιὰ νὰ πάη στὴν ἐκκλησίαι τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος, ἔξω ἀπὸ τὴν ὁποία σκοτώθηκε, ἓνα ἀγαπημένο σκυλάκι του τριγύριζε ἀνήσυχο γύρω ἀπὸ τὰ πόδια του, γαύγιζε καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἀφήσει νὰ φύγει. Ἐπέμενε μάλιστα τόσο τὸ πιστὸ ζῶο, ὥστε ὁ Καποδίστριας ἀναγκάστηκε νὰ τὸ διώξει ἐπανελημμένως μέσα ἀπὸ τὰ πόδια του. Ὅταν σίμωσε στὴν ἐκκλησίαι, ὁ Καποδίστριας διέκρινε ἀπέξω τὸ Γιῶργη καὶ Κωνσταντῆ, παιδιὰ τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη καὶ σταμάτησε γιὰ μιὰ στιγμὴ, ἀλλὰ ἀμέσως ἔξακολούθησε τὸ δρόμο του. Μέσα στὴν ἐκκλησίαι δὲν ἦσαν παρὰ 4-5 γυναῖκες. Ὅταν ὁ Καποδίστριας ἔφθασε σιμὰ τους, οἱ δυὸ Μαυρομιχαλαῖοι ἐβγαλαν τὸ καπέλλο τους. Ὁ Καποδίστριας ἐβγαλε κι αὐτὸς τὸ καπέλλο του κι ἐχαιρέτησε πρῶτα τὸ Γιῶργη κι ἔπειτα γύρισε νὰ χαιρετήσῃ καὶ τὸν Κωνσταντῆ. Μὰ τὴν ἴδια στιγμὴ ὁ Γιῶργης τράβηξε τὸ πιστόλι του καὶ πυροβόλησε. Τὸ πιστόλι ὁμως δὲν πῆρε φωτιά. Τράβηξε τότε ἓνα ἄλλο πιστόλι, πυροβόλησε καὶ τὸν πλήγωσε στὸ δεξι κρόταφο. Ἡ σφαῖρα βγαίνοντας ἔσπασε τὸ ἀριστερὸ μέρος τοῦ μετώπου. Συγχρόνως, τὴν ἴδια στιγμὴ, ὁ Κωνσταντῆς τοῦ κάρφωσε τὸ μαχαίρι του στὴν κοιλιά. Ἀμέσως ὁ Καποδίστριας σωριάστηκε ἀναίσθητος καταγῆς.

«Τόσο ἦσαν ξαφνικά τὰ χτυπήματά τους, ὥστε μπορεῖ κανεὶς νὰ πιστεῦσῃ ὅτι ὁ κυβερνήτης δὲν ἄκουσε οὔτε τὸν ἦχο τῆς πιστολιάς, οὔτε ἔνοιωσε τὸν πόνο τῆς μαχαιριάς».

λέει ὁ Τζεκκίني, ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ θάνατος ἐπῆλθε ἀκαριαῖος.

Οἱ δυὸ ἀκόλουθοι τοῦ Καποδίστρια τράβηξαν ἀμέσως τὰ πιστόλια των κι ἐπυροβόλησαν. Ἄλλὰ κανένα ἀπὸ τὰ δυὸ δὲν πῆρε φωτιά. Ἡ τρίτη ὅμως σφαῖρα, πού ἔρριξε κατὰ τῶν δολοφόνων ἕνας κουλοχέρης Κρητικός, (ὁ ὁποῖος μολονότι εἶχε μόνο ἓνα χέρι, ἦταν ὁ καλύτερος μπιλιαρδιστὴς στὴν Ἑλλάδα) χτύπησε τόσο καλά τὸν Κωνσταντῆ, ὥστε τοῦ πέρασε ἡ σφαῖρα πέρα-πέρα τὸ θώρακα. Μ' ὄλη τὴ βαρεία λαβωματιά ὁ Κωνσταντῆς ἔτρεξε σὲ μιὰ πόρτα καὶ παρακάλεσε νὰ τοῦ ἀνοιξοῦν. Ἄλλὰ δὲν τοῦ ἀνοιξαν κι ἔτσι ἀναγκάσθηκε νὰ τραπῆ εἰς φυγὴν, ἐνῶ πλῆθος λαοῦ τὸν κυνηγοῦσε. Ὅταν ὁ λαὸς τὸν ἔφθασε, τὸν βρῆκε κατὰ γῆς νὰ πλέει στὸ αἷμα του. Τὴν ὥρα δὲ πού τὸ πλῆθος τὸν χτυποῦσε μὲ τὰ μαχαίρια του καὶ τὸν κομματιαζε, πρὶν ξεψυχίσει ὁ Κωνσταντῆς εἶπε:

—Κάμετέ μου ὄ,τι θέλετε, ἀλλὰ ὁ τύραννος πέθανε!

Τὸ πτώμα τὸ ἔσυραν στὸν στρατῶνα πού ἦταν στὴν πλατεῖα τοῦ Πλατάνου. Ὁ Τζεκκίني τὸ πλησίασε, τὸ εἶδε καὶ μὲ θαυμασμὸ περιγράφει τὸ λεβέντικο κοσμί του:

«Ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος τόσο γιὰ τὸ ἀθλητικὸ κορμί του, ὅσο καὶ γιὰ τὸ πρόσωπο πού ἔμοιαζε σὰν τοῦ Ἀπόλλωνα. Τὰ σγουρά, ξανθὰ μακρὰ μαλλιά του πού ἔφθαναν ὡς τὸν ὦμο του, ἦσαν γεμάτα αἷματα καὶ χρώματα».

Ὁ Τζεκκίني πῆγε κατόπιν στὸ ἐστιατόριο τοῦ Ρούσου, τὸ καλύτερο τοῦ Ναυπλίου, ὅπου τὶς ἄλλες μέρες συγκεντρωνόταν τόσο πλῆθος ὥστε δὲν εὔρισκε κανεὶς θέσι νὰ καθῆσῃ. Τὴν ἡμέρα ὅμως ἐκείνη ὁ Τζεκκίني ἦταν μονάχος μὲ τὸν ξενοδόχο κι ἐνῶ ἦταν μεσημέρι ἔτρωγε μὲ φῶς, γιατί οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα ἦσαν κατάκλειστα. Σὲ μιὰ στιγμή ἄκουσε ἀπ' ἔξω ὄχλοβοὴ καὶ θόρυβο. Τότε ὁ ξενοδόχος τοῦ εἶπε:

—«Ξέσπασε ἡ ἐπανάστασι!».

Ὁ Τζεκκίني κύτταξε ἀπὸ τὸ παράθυρο κι εἶδε πλῆθη λαοῦ νὰ σέρονουν στοὺς δρόμους τὸ πτώμα τοῦ Κωνσταντῆ Μαυρομιχάλη μὲ βραιοῖς καὶ μὲ κατάρες. Ἄλλοι τὸ ἔσπρωχναν μὲ τὶς ὀμπρέλλες των (γιατὶ ψιχάλιζε), ἄλλοι τὸ κλωτσοῦσαν μὲ τὰ πόδια, ἄλλοι τὸ ἔφτυναν, ἄλλοι ἔκαναν ἄσεμνες χειρονομίες. Ὁ Τζεκκίني μάλιστα εἶδε μὲ τὰ μάτια του κάποιον ἀπ' τὸ πλῆθος πού ἄρπαξε τὸ χέρι τοῦ σκοτωμένου καὶ τοῦ τὸ δάγκασε μὲ λύσσα. Τέλος, ἔπειτα ἀπὸ πολλὴ ὥρα τὸ πέταξαν στὴ θάλασσα. Τὴ νύχτα, ἀπὸ τὸ

Ἰτς-Καλέ, ὁ Τζεκκίνι, κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ, διέκρινε τὸ πτώμα τοῦ Κωνσταντῆ νὰ δέρνεται ἀπὸ τὰ κύματα, νὰ χτυπᾶ στ' ἀκρογιάλι καὶ νὰ ξανατραβᾷ γιὰ τὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα.

Ὁ Γιώργης Μαυρομιχάλης, ἀφοῦ δολοφόνησε τὸν Καποδίστρια, ἔτρεξε νὰ καταφύγει στὸ σπίτι τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Ρουέν, ἀλλ' ὅπως ἦταν ζαλισμένος ἀπὸ τὸ ἐγκλημα, ἔκαμε λάθος καὶ μπῆκε στὸ γειτονικὸ σπίτι, ὅπου κατοικοῦσε ἕνας Γάλλος συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ. Ἀνέβηκε τὶς σκάλες, μπῆκε στὴν κρεββατοκάμαρα καὶ τὸν βρῆκε στὸ κρεββάτι μὲ τὴ γυναῖκα του. Δείχνοντάς του τότε τὸ πιστόλι, χαρούμενος τοῦ εἶπε: —Τὸν σκοτώσαμε!...— νομίζοντας ὅτι ἦταν μπροστὰ στὸν πρεσβευτὴ τῆς Γαλλίας καὶ ὅτι θὰ τὸν εὐχαριστοῦσε ἡ εἰδησις αὐτή, γιὰτὶ ἡ Γαλλία πολεμοῦσε τὸν Καποδίστρια ὡς ρωσόφιλο. Μόλις τ' ἀντιρόγυνο ἄκουσε τὰ λόγια αὐτά, πῆδηξε τρομαγμένο ἀπὸ τὸ κρεββάτι καὶ κατέφυγε στὴ Γαλλικὴ πρεσβεῖα, ὅπου βρῆκε πάλι τὸν Γιώργη Μαυρομιχάλη, ὁ ὁποῖος ἐντωμεταξὺ εἶχε πηδήσει ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ ἀπὸ τὴν αὐλὴ μπῆκε στὴ Γαλλικὴ πρεσβεῖα, πού τοῦ ἔδωσε καταφύγιο.

Μόλις ὁ λαὸς ἔμαθε ὅτι ὁ δολοφόνος κρυβόταν στὴ Γαλλικὴ πρεσβεῖα, ἀγριεμένος ἔτρεξε ἐκεῖ ζητώντας ἀπὸ τὸν πρεσβευτὴ νὰ τοῦ τὸν παραδώσει. Ἀλλὰ ὁ πρέσβυς ἀρνήθηκε μὲ τὴν πιὸ μεγάλη ἀναίδεια. Τὸ πλῆθος τότε ἀγρίεψε σὲ βαθμὸ ἐπικίνδυνο. Τότε, εὐτυχῶς, ἐπενέβη ὁ συνταγματάρχης Ἀλμείδα, πορτογαλικῆς καταγωγῆς, ὁ ὁποῖος προσέφερε μεγάλες ὑπηρεσίες στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, καὶ ἦταν στρατιωτικὸς διοικητὴς Ναυπλίου. Παρουσιάσθηκε στὸν Γάλλο πρεσβευτὴ Ρουέν καὶ τοῦ ἐξήγησε τὸ δίκαιο θυμὸ τοῦ λαοῦ καὶ τὸν κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε καὶ αὐτὴ ἀκόμη τὴ ζωὴ τοῦ πρεσβευτοῦ ἀπὸ ἕνα θεωρημένο ἀσκέρι. Ὁ πρέσβυς κατάλαβε τότε τί τὸν περίμενε καὶ δέχτηκε τὴν πρότασι τοῦ Ἀλμείδα, δηλαδὴ νὰ παραδώσει σ' αὐτὸν τὸν δολοφόνον, ὁ δὲ Ἀλμείδα τοῦ ἐγγυήθηκε ὅτι ὁ λαὸς δὲν θὰ τὸν ἀγγίξει, ἀλλὰ θὰ τὸν δικάσει τὸ νόμιμο δικαστήριον.

Κι ἔτσι, κρυφὰ ὁ δολοφόνος παραδώθηκε στὸν Ἀλμείδα, ὁ ὁποῖος τὸν ἔκλεισε μέσα στὸ Παλαμήδι. Ὁ Τζεκκίνι ἐπαινεῖ τὴ διπλωματικὴ ἱκανότητα τοῦ Ἀλμείδα, χωρὶς τὴν ἐπέμβαση τοῦ ὁποῖου ὁ λαὸς θὰ ἔκαιγε τὴ Γαλλικὴ πρεσβεῖα καὶ θὰ ἐδημιουργοῦντο θλιβερὰ ἐπεισόδια.

Ὁ Τζεκκίνι μαζὺ μὲ ἄλλους γιατροὺς ἔκαμε τὴν ἐξέταση τοῦ πτώματος τοῦ Καποδίστρια καὶ ὑπέβαλαν τὴν ἔκθεσί των στὴ νέα κυβέρνηση, πού ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸ Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, τὸν Ἀνδρέα Μεταξᾶ, Ἰ. Κωλέττη, Ἀνδρέα Ζαῖμη καὶ Δημ. Βουδούρη. Ὁ νεκρὸς τοποθετήθηκε στὴ Μητρόπολι, ὅπου πῆγε ὁ λαὸς συγκινημένος καὶ τὸν προσκύνησε. Ἡ κηδεῖα ἦταν μεγαλοπρεπέστατη. Σὲ εἴκοσι θαυμάσια προσκέφαλα πού τὰ κρατοῦσαν γερούσιασταί, βρισκόντουσαν τὰ παράσημα τοῦ κυβερνήτου. Ἐπειτα ἀκολουθοῦσαν οἱ ὑπουργοί, οἱ πρέσβεις, οἱ ἀρχεῖς, ὁ στρατὸς, καθὼς καὶ

τὰ ἀγγέματα καὶ οἱ στρατιῶτες τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων. Ὅλο τὸ Ναύπλιο ἀκολουθοῦσε τὸν ἀγαπημένο του νεκρὸ μὲ καταφανῆ θλίψη. Μουσικὲς τῶν ξένων στόλων ἔπαιζαν πένθιμα ἐμβατήρια, ἐνῶ τὰ κανόνια τῶν караβιῶν καὶ τοῦ Κάστρου βροντοῦσαν... Ὅλα τὰ παράθυρα ἦσαν στολισμένα μὲ πένθιμα χαλιά. Ἀκόμα καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Καποδίστρια δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὴν ἐκδήλωσι αὐτῆ τοῦ πόνου.

Τὴ νύχτα τῆς 10ης Ἀπριλίου 1832 ὁ νεκρὸς μετεφέρθη σ' ἓνα ρωσικὸ πολεμικὸ, τὸ ὁποῖο μετέφερε τὸ πτώμα τοῦ ἀδικοσκοτωμένου πρώτου κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος στὸ ὠραῖο του νησί, τὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ ταφεῖ ἐκεῖ.

ΠΕΤΡΟΣ Κ. ΚΟΜΙΑΝΟΣ

ΣΤΟΝ ΑΝΕΜΟΣΤΡΟΒΙΛΟ ΤΗΣ ΝΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΔΥΝΗΣ

Ξέμακρο και απόμακρο το ακριτικό χωριό της Κρυσταλλοπηγής απλωνόταν στις παρυφές του ιστορικού Βιτσιίου. Εγκαταλελειμμένο από το επίσημο ελληνικό κράτος, ζούσε στην απομόνωση και στην παντελή εγκατάλειψη από τους δημόσιους φορείς. Οι κάτοικοί της, τρίγλωσσοι, είχαν επίσημη γλώσσα τη βλάχικη, τη λεγόμενη σλαβομακεδονική και την ελληνική. Η κύρια ασχολία των κατοίκων ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία σε πολύ μικρούς ρυθμούς εξαιτίας των λίγων καλλιεργήσιμων εκτάσεων και βοσκοτόπων. Το ίδιο και το εμπόριο με τη γείτονα χώρα της Αλβανίας. Οι εμπορικές συναλλαγές με τους γείτονες, που τους είχαμε στο ένα χιλιόμετρο κοντά μας, ήταν σε καθημερινή βάση. Τα δε σύνορα πριν το 1940 ήταν ανοιχτά.

Αποφεύγαμε να τους κάνουμε παρέα από τότε που σκότωσαν το νουνό μου γέρο-Σταρίδα με πέτρες για μια λίρα χρυσή στο δρόμο Κρυσταλλοπηγής - Κορυτσάς μέσα στο αλβανικό έδαφος. «Δεν έχουν μπέσα μέσα τους», σιγομουρμούριζαν οι άνδρες στα καφενεία του χωριού. Οι ληστείες και οι κατοικοκλειψίες ήταν οι καθημερινές ασχολίες των συνοριακών κατοίκων και από τις δύο πλευρές. Το χωριό είχε 2500 κατοίκους και τα σπίτια ήταν λιθόκτιστα διώροφα και τριώροφα με πολλά μαγαζιά και ταβέρνες. Φόβος και τρόμος βασίλευε στο μεγαλοχώρι μόλις νύχτωνε, από το πέρασμα των ληστών. Κτισμένο στην πλευρά του βουνού σε μια κοιλάδα στα 500 μέτρα, μακριά από τον κεντρικό δρόμο που οδηγεί στη χώρα των Αετών και της Βορείου Ελληνικής Ηπείρου. Μικροί χείμαρροι ροβολούσαν από τα πετροβούνια του Μαλι-μάδι και γλιστρούσαν σε όλα τα στενοσόκακα του χωριού ποτίζοντας κήπους, λουλούδια και τις αυλές των σπιτιών. Τα ανοιξιάτικα αγριολούλουδα και το καταπράσινο χορτάρι μοσχομύριζαν дуόσμο και θυμάρι. Ολόκληρη η κοιλάδα ήταν στρωμένη με καταπράσινα χαλιά κεντήματα από αγριολούλουδα, παπαρούνες, χρυσάνθεμα και ζουμπούλια.

Στις ψηλές και απάτητες κορυφές κελάρουν κρυστάλλινες πηγές και τα νερά κυλούσαν κάτω από τις βελανιδιές και τα αγριόδεντρα. Μέσα στο σκιερό μισόφωτο φύτρωναν αμέτρητα βρύα, καταπράσινες φτέρες και αμάραντοι. Στο μαντογυρισμένο οροπέδιο Μπέλι-Γλαντσι, ιδιοκτησία των γονέων μου, υπήρχαν δύο κρυστάλλινες πηγές με άφθονο νερό και πότιζαν το μεγάλο λιβάδι, που ήταν γεμάτο από φασκόμηλο και τίλιο. Η μαγευτική αυτή θέα του πλατάνου και της φλαμουριάς, το θρόισμα των φύλλων και το γάργαρο νερό της πηγής σε προδιέθεταν για ξεροκούμους, τυρί και ντομάτα. Ειδυλλιακό, μέχρι και ερωτικό το τοπίο, πλασμένο, λες, για συναπάντημα νέων παιδιών ανάμεσα στο τσάι του βουνού και της αγριορίγανης. Αμέτρητα πολύχρωμα και μελίφωνα πουλιά συνόδευαν τη φλογέρα μου σε μια συγχορδία από ντο ματζόρε και λα μινόρε. Ενδόμυχα τα πλατανόφυλλα του δάσους μου τραγουδούσαν πάντα τον ίδιο σκοπό: «κοντά μας πάντα μέινε, θα βρεις γαλήνη εδώ».

Η πανέμορφη αυτή εικόνα της άνοιξης και του καλοκαιριού το χειμώνα άλλαζε όψη με το χιόνι να φτάνει πάνω από ένα μέτρο, τα πουλιά έφταναν μέχρι τα τζάμια των σπιτιών μας και εμείς τα ταΐζαμε σιτάρι και ψίχουλα. Στο χιόνι διέκρινες μόνο πατημασιές αλόγων, λύκων και άγριων ζώων. Εμείς, κλεισμένοι στο παραγώνι, ψήναμε στο αναμμένο τζάκι επί εικοσιτετραώρου βάσεως κάστανα και μετράγαμε τα αποθέματα, αν θα μας φτάσουν για το χειμώνα: τραχανάς, αλεύρι, ρεβίθια, φασόλια, φακές, παστό χοιρινό με λίπος για το μαγείρεμα. Το λάδι μας ήταν άγνωστο προϊόν. Το σπίτι μας λιθόκτιστο και διώροφο. Από κάτω το χαμόγι με το κρασομάγαζο και δίπλα ο στάβλος με την κοκκινομάλα αγελάδα, την κασίκα μας και το σκυλάκι μας το μακρουμούρικο, τον Έκτορα. Στον αυλόγυρο μια κληματαριά με ροζακί σταφύλι και μια ξύλινη φαρδιά πόρτα που έμπαζε στο μαγαζί και στο στάβλο. Η κυρίως πόρτα του σπιτιού του άνω ορόφου ήταν από το μέρος του βουνού και οδηγούσε στο κυρίως σπίτι, όπου υπήρχαν τέσσερα δωμάτια για όλη την οικογένεια, τα οκτώ παιδιά και τους γονείς μας. Το ένα δωμάτιο ήταν πάντα κλεισμένο και δεν έμπαινε κανείς μέσα εκτός από τη μάνα μου, τη Φανή. Μέσα ήταν μια γυναίκα κατάκοιτη, άρρωστη από τύφο που φώναζε, «σώστε με και δώστε μου να δω το παιδί μου». Ποτέ δε μου είπαν τίποτα γι' αυτήν τη γυναίκα. Θυμάμαι το κλάμα της σαν μια εικόνα πολύ θολή. Πρέπει να ήμουν περίπου ένα με δύο χρονών. Από την ηλικία των έξι ανέλαβα καθήκοντα γελαδοβοσκού μαζί με τον τρελάκια τον Ζήσο. Ήταν τότε δεκατεσσάρων χρονών, ο πιο μουρλός της οικογένειας και το παρατσούκλι του, «άϊ σιχτίρ». Ήξερε και την τελευταία

φωλιά των πουλιών και των περιστεριών και ήταν διαβόλου κάλτσα. Πάντα είχε μαζί του ένα μεγάλο γαϊδουρόσκoiνο και, όταν φτάναμε σε καμιά καταπακτή του εδάφους, με έδενε και με κατέβαζε στα πλάγια της σπηλιάς, να πιάσω αγριοπερίστερα και φρέσκα αυγά. Κοντά μας, συντρόφισσα αχώριστη η Λουΐζα Τούζου, που φώναζε και τα' βαζε με τον «αΐ σιχτίρ» βρίζοντάς τον κοκορόμυαλο και παλαβό. Φοβόταν μην πάθω τίποτα. Ο Ζήσος δεν έπαιρνε χαμπάρι. «Έχω το δικό μου χαβά», έλεγε, και «αΐ σιχτίρ από δω μαμμόθρεφτα του κερατά». Δέκα χρόνια περίπου μεγαλύτερος από μας, το έπαιζε αρχηγός και καπετάνιος, ξεροκέφαλος, γεμάτος ψείρες, άμυαλος, κατάλληλος μόνο για επικίνδυνες αποστολές, επαγγελματίας κατσικοκλέφτης και γνωστός διαρρηκτης. Τα μικρά καστανά του μάτια ήταν πάντα μισόκλειστα και παμπόνηρα. Τα χείλη του σφιχτά και, όταν βλαστημούσε, φαινονταν τα μαυροκίτρινα στραβά του δόντια. Αμούστακος με ένα πελώριο ραβδί φορώντας πάντα ολόμαλλα ρούχα όλες τις εποχές, για να μην αρρωστήσει το καλοκαίρι από τον ιδρώτα και το χειμώνα από το κρύο.

Η Λουΐζα, όταν ήταν κοντά μας έκλεινε τη μύτη της, για να γλυτώσει από τις «ευωδίες» του Ζήσου. Ταλαιπωρημένη και αυτή από τον γάμο του πατέρα της με μια χήρα από την *Τζουμαγιά* της Ηπείρου, μετά το διαζύγιο με τη μάνα της. Η μηριά της αντί να τη στείλει στο σχολείο, την έστελνε να βόσκει τα πρόβατα και της είχε κάνει «τον βίον αβίωτον». Θυμάμαι την ημέρα που άνοιξαν τα σχολεία και δε γραφτήκαμε στη νεολαία, για να πάρουμε σκούρα-μπλε ρούχα της Ε.Ο.Ν. Έπεσε πάνω μου και το γοερό κλάμα της μου τρύπησε τα φυλλοκάρδια μου. Το ανδρικό μου εγώ ξύπνησε μέσα μου. Σαν ώριμος άνδρας αισθάνθηκα ότι έχω υποχρέωση να την προστατέψω. Ο Ζήσος ξαφνιάστηκε μόλις μας είδε και τα έβαλε μαζί μου. Του εξήγησα ότι η Λουΐζα κλαίει, γιατί ο πατέρας της δεν την άφησε να πάει σχολείο μαζί με τα άλλα παιδιά. Την επομένη μέρα ο Ζήσος δεν ήρθε στη βοσκή, γιατί ήταν σειρά του να πάει αγγαρεία, για να καθαρίσουν το χωριό. Κυριακή δεν πηγαίναμε για βοσκή. Το χωριό έλαμπε από καθαριότητα και πάστρα, και εμείς, ξυπόλυτοι, χαϊρόμασταν τους καθαρούς δρόμους και τα στενοσόκακα του χωριού. Το επίσημο παπούτσι ήταν φτιαγμένο από «γουρουνοτσάρουχο πολυτελείας». Η πατούσα μας είχε γίνει σκέτη σόλα, απάπεραστη από πέτρες και αγκάθια. Μόνο το αγκάθι της αγριογορτσιάς ήταν επικίνδυνο και διαπερνούσε τις πατούσες μας.

Η Λουΐζα δεν προλάβαινε το πρωί να πλυθεί και στην πρώτη πηγή έπλενε το πρόσωπό της και τις πλεξούδες της με μεγάλη επιδεξιότητα και χάρη. Κάπου κάπου, γύριζε τα καστανόμπλαβα μάτια της προς το μέρος

μου και μου χαμογελούσε με αυτό το αγγελικό χαμόγελό της και το πικραμένο μα βελουδίνο πρόσωπό της. Στο τέλος με καλούσε, να τη βοηθήσω να δέσει την κορδέλα της. Στιγμές ευτυχίας ανάμεσα σε όνειρα της παιδικής ηλικίας και μια στυγνή πραγματικότητα δραματική και απαίσια.

Αυτή ήταν η εικόνα του Σμάρδεση ή της Κρυσταλλοπηγής. Τη γαλήνια αυτή πραγματικότητα διέκοψε η σειρήνα του πολέμου του '40. Η απαίσια φωνή της αντιλάλησε σ' όλες τις βουνοκορφές και τα χωριά του Βιτσιού. «Πόλεμος! Πόλεμος», φώναζε ο πρόεδρος του χωριού στο συγκεντρωμένο πλήθος. «Από σήμερα το πρωί τα ιταλικά στρατεύματα έχουν μπει στο ελληνικό έδαφος και βρίσκονται κοντά στο Καλπάκι. Μη φοβόσαστε! Ο Θεός της Ελλάδος θα σταθεί βοηθός μας και θα καταλάβουν σε λίγο οι κοκορόφτεροι τί σημαίνει ελληνικό τσαρούχι και ελληνική φουστanela!». Τα ελληνικά στρατεύματα δεν άργησαν να φανούν και οι κοπέλες έβαιναν τους στρατιώτες με λουλούδια και κραυγάσαμε: «ζήτω η Ελλάς!». Οι στρατιώτες τραγουδούσαν το τραγούδι «με το χαμόγελο στα χείλη» και το «πάμε πάμε λάχανα να φάμε, πίσω να γυρίσουμε κορίτσια να.....». Τα είχαμε μάθει και τα δύο απέξω και τα τραγουδούσαμε δυνατά κάνοντας τις γυναίκες να κρύβουν το πρόσωπό τους και να χαμογελούν κάτω από τις μαντίλες τους. Τα πρώτα ιταλικά αεροπλάνα φάνηκαν στο μουντό ουρανό του Νοέμβρη του '40, βομβαρδίζοντας την Κορυτσά και τα περίχωρα. Ο έφεδρος ανθυπολοχαγός Αλέξανδρος, που τον φιλοξενούσαμε στο σπίτι μας, μάζεψε τους χάρτες του και έφυγε για το μέτωπο. Μας άφησε την επίσημη στολή του και ένα σίδερο σιδερώματος, να τα φυλάξουμε. Θα τα έπαιρνε με την επιστροφή του από το μέτωπο. Ο Αλέκος δεν γύρισε ποτέ, ούτε μας άφησε διεύθυνση του σπιτιού του ή των δικών του. Η στολή περιμένει ακόμη.

Μετά τη νικοφόρα προέλαση του στρατού και τον εξευτελισμό του Ντούσε, οι γερμανικές φάλαγγες διέσχιζαν τον κεντρικό δρόμο Φλώρινας - Κορυτσάς. Στο τελωνείο εγκαταστάθηκε ένας λόχος Γερμανών στρατιωτών και είχανε ένα πέταλο στο στήθος. Συμφωνήσαμε όλοι οι πιτσιρικάδες να πάμε στην ώρα του συσσιτίου μήπως και μας δώσουν λίγο φαγάκι. Μόλις πλησιάσαμε, βάλανε άγρια φωνή φωνάζοντας: «ράους! ράους!» και ταυτόχρονα έριχναν στον αέρα μερικούς πυροβολισμούς για εκφοβισμό. Πανικόβλητοι φύγαμε τρέχοντας. Το βράδυ είχαμε ειδοποιηθεί όλοι οι κάτοικοι να ανέβουμε στο Μάλι-Μάδι, όπου μας περιμένουν οι αντάρτες για την πρώτη σύσκεψη. Θέμα συζήτησης ήταν η αντίσταση κατά του κοινού εχθρού. Εκεί ένας γενειοφόρος καπετάνιος πάνω στο άλογο μάζεψε τί πρέπει να κάνουμε και πώς να προφυλαχθούμε: «εσείς οι μικροί θα είστε οι πρώ-

τοι σαμποτέρ. Θα αρπάζετε από τα αυτοκίνητά τους ό,τι μπορείτε και στον κεντρικό δρόμο προς Κορυτσά θα βάζετε ανάποδα πρόκες στον χωματόδρομο, για να σκάνε τα λάστιχα των αυτοκινήτων. Εσύ, Ζήσο, θα είσαι ο αρχηγός των παιδιών». Η πρώτη αποστολή ήταν στις αποθήκες του τελωνείου. Οι γερμαναράδες, κάτι ξανθογούρουνα ντερέκια, είχαν πάει στο πεδίο βολής και στο τελωνείο παρέμεινε ένας σκοπός. Συρτοί σαν τα φίδια μέσα στο αμπέλι που γειτόνευε με το κτίριο μπήκα εγώ ως ο πιο μικρόσωμος και άδειαζα κονσέρβες, γαλέτες, κουραμάνες, και ό,τι φαγώσιμο υπήρχε. Η πρώτη αποστολή πέτυχε πλήρως. Όπως επίσης και άλλες δύο.

Η τέταρτη αποστολή ήταν στα διερχόμενα αυτοκίνητα ανεφοδιασμού. Εγώ και ο Ζήσος με ένα σάλτο ανεβήκαμε σε ένα κοτσομούρικο ιταλικό αυτοκίνητο και πετάξαμε στο ρείθρο του δρόμου φυτίλια για φουρνέλα, μπαρούτι, σφαίρες και ένα πεπιεσμένο βαρέλι γεμάτο άσπρες γαλέτες. Κυλώντας το κοντά στο μνημείο του χωριού, για να μη μας δουν οι συγχωριανοί μας και μας το αρπάξουν, βγήκαμε από το δρόμο και το ρίξαμε πίσω από ένα πουρνάρι. Ένας εκρηκτικός θόρυβος τίναξε το Ζήσο στον αέρα μαζί με τις γαλέτες και εγώ έπεσα μπρούμυτα στο έδαφος. Δυστυχώς το βαρέλι είχε πέσει σε νάρκη και πλήγωσε σε πολλά σημεία το Ζήσο, ενώ εγώ τη γλύτωσα με ένα τραύμα στο δεξί μου φρύδι, που έχει μείνει μέχρι σήμερα ως ανάμνηση.

Αφού πέρασαν αρκετοί μήνες ώσπου να γιατρευτούμε από τα τραύματα, επιχειρήσαμε την τελευταία μας μοιραία αποστολή στο τελωνείο. Μπήκαμε μέσα πάντα με τον ίδιο τρόπο και κλέψαμε αυτή τη φορά ρουχιισμό: άρβυλα, στολές και εσώρουχα. Κουβαλώντας τα μέσα σε τσουβάλια πέσαμε πάνω στη γερμανική περίπολο. Ο φόβος λύγισε τα γόνατά μας. Άνοιξαν τα τσουβάλια και, μόλις είδαν το περιεχόμενο, μας πήραν στα υπόγεια του τελωνείου και, αφού μας γδύσανε, μας σαπίσανε στις κλωτσιές. Μείναμε τρεις μέρες κλεισμένοι στα μπουντρούμια, που τόσο καλά γνωρίζαμε. Μια και χώραγα μέσα από τα κάγκελα, συμφωνήσαμε να φύγω και να ειδοποιήσω το Θανάση, το μεγαλύτερο αδερφό, που ήταν αντάρτης στο βουνό, να κάνει κάτι. Το Ζήσο, τον πήρανε με καμιόνι για την Καστοριά και στο δρόμο πήδηξε το τσακάλι και χάθηκε στα βουνά του Γράμμου.

Πριν καλά καλά τελειώσει ο πόλεμος, είχαν ήδη αρχίσει οι αφιμαχίες μεταξύ των αντιστασιακών δυνάμεων του Ε.Λ.Α.Σ. και του Ε.Δ.Ε.Σ. Στη δυτική Μακεδονία οι λεγόμενοι Σλαβομακεδόνες δεν μιλούσαν παρά για λευτεριά στη σκλαβωμένη Μακεδονία. Ο Τίτο επίσημα ανακοίνωσε την ίδρυση μακεδονικού κράτους και η προπαγάνδα των Σέρβων και Βουλγά-

ρων οργιάζε στα μακεδονοχώρια. Στον ανεμοστρόβιλο αυτό των παθών και της οδύνης, το Βίτσι και ο Γράμμος γίνονται η έδρα του Λαϊκού Δημοκρατικού Στρατού. Οι διώξεις και οι σφαγές των προσκεϊμένων στη συντηρητική παράταξη δεν είχαν τέλος. Τα χωριά μας βρισκονταν υπό το καθεστώς του Ε.Λ.Α.Σ. και υπό το συνεχή κίνδυνο των μαχών μεταξύ κυβερνητικών δυνάμεων και ανταρτών.

Το 1946 τοπική επιτροπή αποφάσισε να πάρει τα ορφανά παιδιά του πολέμου, που οι γονείς τους έπεσαν στο πεδίο των μαχών, και να τα προωθήσουν στις χώρες του ερυθρού παραπετάσματος. Μας μάζειψαν στο σχολείο και ο υπεύθυνος του κόμματος μάς είπε τα εξής, απ' ό,τι μπορώ να θυμάμαι: «απευθύνομαι πρώτα στους γονείς και μετά στα παιδιά σας. Όπως ξέρετε, μέχρι να επικρατήσουμε και να καθιερώσουμε το κράτος της Μακεδονίας, έχουμε μακρύ δρόμο. Στο χώρο που ζούμε, όπως βλέπετε, έχουν αρχίσει σκληρές μάχες μεταξύ του Λαϊκού και του φασιστικού στρατού. Εμείς προσωρινά δεν διαθέτουμε αεροπλάνα και ο αντίπαλος είναι φανερό ότι έχει πολλά από δαύτα που βομβαρδίζουν καθημερινά τις θέσεις μας. Τα παιδιά σε καθημερινή βάση κινδυνεύουν άμεσα από τους βομβαρδισμούς, τα κανόνια και τους όλμους των εχθρών. Απεφάσισε λοιπόν η ολομέλεια για το καλό το δικό σας και ιδιαίτερα των παιδιών να βρουν καταφύγιο στις φιλικές χώρες, όπου θα έχουν όλου του κόσμου τα καλά: στέγη, καινούργια ρούχα, φαγητό πρωί-μεσημέρι-βράδι και θα πάνε σχολείο να συνεχίσουν τις σπουδές τους και να γίνουν χρήσιμοι άνθρωποι στη νέα πατρίδα της Σλαβομακεδονίας. Πιστεύω να μην υπάρχει τυφλός που να μη θέλει τα μάτια του. Στην αρχή θα φύγουν μόνο τα ορφανά παιδιά και αργότερα και τα υπόλοιπα. Πιστεύω όλοι εθελοντικά να δεχθείτε τη χρυσή αυτή ευκαιρία. Σε αντίθετη περίπτωση θα αναγκαστούμε να τα πάρουμε με τη βία, προκειμένου να τα σώσουμε από τα δεινά του πολέμου».

Μετά από δυο μέρες εγώ και ο Σταύρος, ο υποτιθέμενος μεγαλύτερος αδερφός μου, πάνω σε ένα γαϊδούρι με ένα ντορβά με ψωμότυρο, νερό και την κάπα μου ξεκινήσαμε για την Κορυτσά της Αλβανίας. Φτάσαμε νύχτα και καταλύσαμε σε ένα εγκαταλελειμμένο κτίριο, άδειο χωρίς στρώματα και κρεβάτια. Ο Σταύρος αναχώρησε αμέσως και εγώ κουρασμένος από την πορεία του δρόμου έπεσα με την κάπα μου και κοιμήθηκα. Λίγο πριν μου είχε υποσχεθεί ότι θα έρθει σύντομα να με δει. Μα δεν ήρθε ποτέ του ούτε αυτός ούτε κανείς από τους συγγενείς μου.....

Το πρωί έγινε συγκέντρωση από έναν Αλβανό εκπρόσωπο και έναν καπετάνιο Σλαβομακεδόνα, δάσκαλο στο επάγγελμα, μαζί με τα άλλα τα ορ-

φανά παιδιά από τα χωριά της Φλωρίνης, της Καστοριάς και της Κοζάνης. Μας έδωσαν από ένα τσουβάλι, να το γεμίσουμε με άχυρα για στρώμα, για να κοιμόμαστε τα βράδια. Καθαρίσαμε το κτίριο μέσα κι έξω και ήρθε το μεσημέρι για φαγητό. Μας έδωσαν μια καρβάνα του ελληνικού στρατού – τις είχαν από τον ελληνοϊταλικό πόλεμο. Φασολάδα μαγειρεμένη με λίπος χοιρινού και ψωμί μπομπότα, σκληρό σαν πέτρα! Το βράδυ πράσα βραστά με λίγες φακές και μπομπότα. Το μενού σχεδόν το ίδιο με μικρές παραλλαγές από ρεβίθια, κοκκινογούλια και φακές. Όσον αφορά στη διοίκηση, μας χώρισαν σε ομάδες 15 ατόμων με ένα αρχηγό για την καθημερινή επίβλεψη και παρουσία στα προσκλητήρια ανά τέσσερις ημέρες. Η καθημερινή εργασία ήταν το φόρτωμα στα γαϊδουρομούλαρα υλικών οικοδομών και ξύλων για την κατασκευή πολυβολείων και φυλακίων. Η δική μας ομάδα ήταν της αγγαρείας λόγω ειδικών προσόντων. Το κλάμα σε καθημερινή βάση δε σταματούσε, διότι δεν μπορούσα να προσαρμοστώ στο νέο τρόπο ζωής και προπάντων μου έλειπε το χωριό μου και η ελευθερία των βουνών του Βιτσιόυ. Είχα διαπλάσει έναν ελεύθερο χαρακτήρα και δεν μπορούσα να ανεχτώ την καταπίεση και τους ξυλοδαρμούς των υπευθύνων του στρατοπέδου. Άνθρωποι χωρίς εθνική συνείδηση, φοβεροί ανθέλληνες, με ένα όνειρο μόνο: τη δημιουργία μακεδονικού κράτους. Η συμπεριφορά τους ήταν ανάλογη των πληροφοριών από το αρχείο που είχαν για τον καθένα μας (καταγωγή, επάγγελμα πατρός). Αλίμονο αν είχες πατέρα που υπηρετούσε στο αντίπαλο στρατόπεδο και ιδιαίτερα στη χωροφυλακή. Ήσουν καμένος από πρώτο χέρι.

Κάποια μέρα με άκουσε να κλαίω ένας γεροδεμένος άνδρας με γενειάδα και μεγάλο μουστάκι. «Γιατί κλαις, μπέμπη;». Στο χωριό με ξέρανε με αυτό το όνομα, γιατί βαφτίστηκα 8 ετών, περιμένοντας οι συγγενείς μου μήπως εμφανισθεί ο πατέρας μου. «Άκουσε με λοιπόν και μην πεις ποιός είμαι σε κανέναν, γιατί χαθήκαμε! Ξέρω, ότι κακοπερνάς και βασανίζεσαι από τους πουλημένους Σλαβομακεδόνες. Κοίταξε να φύγεις πάση θυσία, γιατί έχουν προγραμματίσει να σας μεταφέρουν στους Αγίους Σαράντα και μετά με καράβια στη Σοβιετική Ένωση. Ό,τι και να σας υποσχεθούν μην τους πιστέψεις! Εσύ είσαι γνήσιος Έλληνας, παιδί αξιωματικού, και δεν πρόκειται να δεις άσπρη μέρα! Φύγε όσο πιο σύντομα μπορείς». Αυτά τα λόγια του Παπακώστα από τα χωριά της Καστοριάς με προβλημάτισαν πάρα πολύ. Δεν τον ρώτησα να μου εξηγήσει τι εννοεί. Φαντάστηκα ότι κάποιος οπλαρχηγός προπάππος μου θα ήταν, μαζί με τον Παύλο Μελά. Μου έδωσε ένα μπλε μπλουζάκι και ένα μάλλινο παντελόνι. Ο καημένος ο πα-

πάς κυκλοφορούσε χωρίς τα καλιμάχια και τα ράσα, γιατί ο κίνδυνος ήταν μεγάλος για τη ζωή του. Ο παπάς ήταν το κόκκινο πανί για τους άθεους Σλαβοκομμουνιστές. Την επομένη, το μπλε μπλουζάκι με ένα σταυρό από ασβέστη, το κυκλοφορούσα στο στρατόπεδο σε ένα κοντάρι, τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο της Ελλάδος. Είχα την εντύπωση ότι το γεγονός αυτό θα γινόταν η αιτία να αποβληθώ διαπαντός από το στρατόπεδο και να με διώξουν στο χωριό μου. Αντί αυτού έπεσε τόσο ξύλο, που έμεινα κατάκοιτος πάνω από δύο εβδομάδες. Στο μυαλό μου τριβόλιζε η φωνή του σεμνού ιερέα, που λίγο αργότερα βρήκε τραγικό θάνατο από τους εντολοδόχους των βορείων γειτόνων: «κοίτα να φύγεις όσο πιο σύντομα μπορείς». Γρήγορα από έλλειψη βασικής τροφής και καθαριότητας είχαμε γίνει «πετσι και κόκκαλο». Το σώμα μας μια σκέτη πληγή από το κεφάλι μέχρι τα πόδια. Οι ψείρες αμέτρητες πάνω στα υποτιθέμενα ρούχα και στα μαλλιά μας. Η φυματίωση θέριζε τα άρρωστα παιδιά και τα μετέφεραν προς άγνωστη κατεύθυνση. Το σχολείο δεν λειτούργησε ποτέ και ποιος ήξερε σλαβική γραφή και γράμματα. Οι καθηγητές μάς μάθαιναν σλαβικά τραγούδια: «Να μπόρμπα να μπόρμπα σλα μπόντα μακεδούτσης νάροδε.....» και εξιστορούσαν τις συνεχείς νίκες του Λαϊκού στρατού και ότι βρίσκεται στα πρόθυρα της Κόνιτσας, της Καστοριάς και της Φλώρινας. «Δεν θα αργήσει η ώρα που η Φλώρινα θα γίνει πρωτεύουσα του νέου σλαβομακεδονικού κράτους. Για την ώρα, η ολομέλεια αποφάσισε να φύγετε στη Σοβιετική ένωση κοντά στο θείο Στάλιν, όπου θα βρείτε πολύ καλύτερη ζωή και πολλά παιχνίδια».

Η φωνή του Παπακώστα έγινε πιο έντονη μέσα μου τώρα που ετοιμάζαν νέα φυγή. Ένα μεσημέρι μετά το προσκλητήριο δραπέτευσα μέσα από τη χιονισμένη Αλβανία, για να φτάσω στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο Μάλι-Μάδι και να κρυφτώ σε κρυψώνες που δεν τις βλέπει ανθρώπου μάτι. Δεν πρόλαβε να νυχτώσει και μια ομάδα ιππέων ακολουθώντας τα ίχνη μου στο χιόνι με συνέλαβε κοντά στη Μπίγλιτσα της Αλβανίας. Το τι επακολούθησε, δεν περιγράφεται! Ο αρχηγός του στρατοπέδου, δάσκαλος, απόφοιτος της ελληνικής παιδαγωγικής ακαδημίας και αργότερα, το 1951, παπάς στη μητρόπολη Καστοριάς, με σακάτεψε στο ξύλο, ξεστομίζοντας ακατονόμαστες βρισιές. Κατάκοιτος για ένα μήνα και τιμωρημένος να μην έχω επαφή με κανέναν, ζούσα το δράμα μου. Ο μόνος που έβλεπα ήταν ο Δημοσθένης από το Άργος Ορεστικό ο οποίος μου έφερνε προσδόξιο και βοήθεια. Με ρώτησε αν θέλω κάτι και αν μπορεί να με βοηθήσει. «Άκουσε αδελφέ Δημοσθένη. Θα κάνω και τρίτη απόπειρα να δραπέτεύσω. Δεν αντέχω άλλο! Οι βουλγαρόφωνοι αυτοί αντάρτες δεν έχουν εθνική συνείδηση».

ση. Σκοπός τους είναι να γίνουμε Βούλγαροι». Με συμβούλεψε να μην ξαναπατήσω σε χιόνι και να μπω στο νερό του ρέματος, για να μην αφήσω ίχνη πίσω μου. «Τα νερά θα σε οδηγήσουν στα χωριά της Καστοριάς. Πάρε μαζί σου τρόφιμα για δύο τρεις μέρες, την κάπα σου και αυτό το άσπρο πανί. Μόλις φτάσεις σε ελληνικά φυλάκια, σήκωσε το άσπρο πανί, για να μη σε τουφεκίσουν Έλληνες φαντάροι. Την Κυριακή θα μας πάνε στην παρέλαση του λαϊκού στρατού. Είναι ευκαιρία να φύγεις».

Πράγματι, μόλις το στρατόπεδο άδειασε, οι δύο σκοποί με ρώτησαν αν μπορώ να σηκωθώ. Τους είπα πως όχι και αυτοί έφυγαν για κυνήγι. Φορώ την κάπα μου και τον τορβά και όπου φύγει-φύγει μέσα από τα παγωμένα νερά της ρεματιάς. Το βράδυ κούρνιασα σε μια τσομπανοκαλύβα, για να γλιτώσω από τους λύκους και τις αρκούδες. Το πρωί άρχισε η νέα πορεία με χίλιες προφυλάξεις μέσα από τα πανύψηλα δέντρα. Ο κίνδυνος μεγάλος μήπως και με δούν από κανένα φυλάκιο οι αντάρτες, γιατί με την μαύρη κάπα ήμουν σαν τη μύγα μες στο γάλα.

Η δεύτερη μέρα με βρήκε μέσα στο ελληνικό έδαφος, στην Καλή Βρύση που ήταν ανταρτοκρατούμενη. Καθώς κρυβόμουν πίσω από μια μάνδρα, με είδε μια μαυροφόρα γυναίκα και με ρώτησε τί θέλω εδώ πέρα. Της είπα ότι είμαι από τη Νεροπηγή και ότι θέλω λίγο ψωμάκι, για να τα καταφέρω να πάω στο Νεστόριο. Με πίστεψε και, αφού μοίρασε το ψωμί της, μου εσχίθη να πάω στο καλό.

Τώρα από δω ψηλά φαινόταν η λίμνη της Καστοριάς, που ήταν στα χέρια του εθνικού στρατού. Ο δρόμος προς την ελευθερία πλησίαζε. Οι κίνδυνοι τώρα ήταν πολλοί. Κινδύνευες από τα πυρά των ανταρτών και των ελληνικών φυλακίων. Η πορεία μου γινόταν βήμα βήμα και με χίλιες προφυλάξεις. Τα Μπρέν και τα οπλοπολυβόλα κροτάλιζαν δαιμονισμένα. Πότε σκυφτός στα γόνατα και πότε σερνάμενος σαν φίδι, για να γλιτώσω τις σφαίρες που έσχιζαν τον αέρα, έφτασα στις προφυλακές του ελληνικού στρατού. Το πρώτο αλτ! Αντήχησε στα αυτιά μου. «Τίς εϊ!» Σήκωσα το λευκό μαντίλι και με σηκωμένα τα χέρια με οδήγησαν από το φυλάκιο στην είσοδο της Καστοριάς και από κεί στο ανακριτικό γραφείο. Τους έδωσα το ονοματεπώνυμο: Πέτρος Μάγγος και περιέγραψα όλη την περιπέτειά μου από την Κρυσταλλοπηγή μέχρι την Αλβανία. Το κεφάλι μου δεν το όριζα από τη ψύξη που είχα πάθει και η φωνή μου πλέον είχε χαθεί.

Μετά την ανάκριση οι γιατροί της Μεραρχίας με οδήγησαν στο ορφανοτροφείο θηλέων Καστοριάς. Εκεί, με την επιστασία του γιατρού, άρχισε η θεραπεία των πληγών με ειδικές αλοιφές και για την αβιταμίνωση μου

έδωσαν ειδικά χάπια και μουρουνόλαδο. Ο πονοκέφαλος ήταν αφόρητος και το βογκητό ακατάπαυστο. Η μεγαλύτερη κοπέλα του ορφανοτροφείου που είχε αναλάβει την επιστάσια μου, με ρώτησε αν πιστεύω στην Αγία Βαρβάρα. «Πιστεύω», της λέω μέσα στους πόνους μου. «Πάμε λοιπόν να την προσκυνήσουμε». Πήρε λίγο λάδι από το καντηλάκι της, το ακούμπησε στο μέτωπό μου και αμέσως εξαφανίσθηκαν οι πόνοι.

Μετά από τρεις μήνες, ο Δημοσθένης μαζί με άλλα πέντε παιδιά δραπέτευσαν από την Κρύα Βρύση, όπου πήγαν να εγκατασταθούν για λίγες μέρες. Η χαρά μου ήταν μεγάλη, γιατί ο Δημοσθένης ήταν και φίλος μου και αδερφός μου. Δυστυχώς έπασχε από προχωρημένη φυματίωση και τον μετέφεραν στο στρατιωτικό νοσοκομείο της Μεραρχίας.

Μετά από παραμονή έξι μηνών αποφασίσθηκε η μεταφορά μας στο οικτροφείο αρρένων Φλώρινης. Η μεταφορά ανθρώπων και υλικών αγαθών από μια πόλη στην άλλη γινόταν με την παρουσία στρατιωτικής φάλαγγας, που προηγούνταν με τανκ και στρατιωτικά αυτοκίνητα. Οι δρόμοι ήταν διάσπαρτοι από νάρκες και οι ναρκοσυλλέκτες προηγούνταν της πολιτικής και στρατιωτικής φάλαγγας. Στη Φλώρινα μας επεφύλαξαν μεγάλη υποδοχή και μας προκάλεσε ρίγη συγκινήσεως η γαλανοστολισμένη ακριτική πόλη. Καιρό είχαμε να δούμε γαλανόλευκη σημαία. Μόνο κόκκινες παντιέρες με το σφυροδρέπανο υπήρχαν σε όλη την ανταρτοκρατούμενη περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Ενταχθήκαμε σύντομα στο δυναμικό του ορφανοτροφείου και ο διευθυντής φρόντισε για τη στέγασή μας και διατροφή μας. Στην ηλικία των 11 ετών αρχίζω να μαθαίνω τα πρώτα μου γράμματα με τη συνοδεία των συνεχών και αδιάλειπτων βομβαρδισμών του Λαϊκού στρατού πάνω στον άμαχο πληθυσμό. «Νεκρά παιδιά και νέοι, θύματα του οδυνηρού και κατάπτυστου Εμφυλίου πολέμου. Ο φθόνος που τόσο περισσεύει στη φυλή μας και το πάθος για εξουσία μας έφεραν σε αυτό το κατάντημα», τόνιζε ο σοφός δάσκαλός μας κύριος Αδαμαντίδης. «Ό,τι κερδίσαμε σε καιρό πολέμου, το χάνουμε σε καιρό ειρήνης εξαιτίας του μίσους και των πολιτικών αντιπαραθέσεων».

Βρισκόμαστε στα 1948 και ο λαϊκός στρατός βρίσκεται προ των πυλών της πόλης. Ετοιμάζεται για γενική επίθεση. Η 2η Μεραρχία βρίσκεται στη Φλώρινα και η 15η, αν θυμάμαι καλά, αποδεκατίζεται ανάμεσα στο Βίτσι και στο Γράμμο. Ο κίνδυνος μεγάλος να καταληφθεί η Φλώρινα και να γίνει πρωτεύουσα του νέου Κομμουνιστικού Λαϊκού Στρατού. Προ του κινδύνου κατέφθασε η ιστορική 9η Μεραρχία προς ενίσχυση της 2ης. Τέλος Φεβρουαρίου του 1948 γίνεται η γενική επίθεση των ανταρτών με σκοπό να

καταληφθεί η δύσμοιρη πόλη και να γίνει προπύργιο διεκδικήσεων και απαιτήσεων των αριστερών δυνάμεων. Η μάχη διεξήχθη σώμα με σώμα. Η ελληνική Αεροπορία βομβάρδιζε ανηλεώς τα χωριά Άλωνα, Πισοδέρι και το ύψωμα 1033. Μετά από τρεις ημέρες η μάχη κόπασε. Και οι αντάρτες υποχώρησαν προς Πρέσπες και Κρυσταλλοπηγή. Ο ελληνικός στρατός με αρχιστράτηγο τον Αλέξανδρο Παπάγο παρέκαμψε το ελληνικό έδαφος και με μια κυκλική κίνηση τους περικύκλωσε. Τα δύο τελευταία προπύργια, Βίτσι και Γράμμος, πέσανε στα χέρια του ελληνικού στρατού το 1949. Ο πόλεμος άφησε πολλά θύματα και από τις δύο πλευρές. Δίπλα στο ορφανοτροφείο σκοτώθηκαν 33 διαβιβαστές του στρατού, την ώρα του συσσιτίου. Τα γύρω υψώματα και πλαγιές γεμάτα από τα νεκρά και πληγωμένα σώματα των νεαρών, που είχαν επιστρατεύσει από την Κόνιτσα και τη Νάουσα. Γενική επίταξη των κατοίκων της Φλωρίνης έγινε μετά από διαταγές των Μεραρχιών. Μαζέψαμε τα παγωμένα σώματα των νεκρών πάνω σε ζώα και τα μεταφέραμε με φορητά σε καθορισμένο μέρος, όπου οι μπουλντόζες άνοιγαν λάκκους για την ταφή τους.

Η νίκη αυτή γιορτάστηκε με παρελάσεις και διάφορες εκδηλώσεις. Οι αιχμάλωτοι αντάρτες και αντάρτισσες διέσχιζαν την οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου και γνώρισαν τον εμπαιγμό και το χλευασμό των κατοίκων της πόλεως. Το ορφανοτροφείο βρήκε το ρυθμό του και το σχολείο λειτουργήσε ξανά μαζί με τα άλλα σχολεία της πόλης. Ήμασταν στην τελευταία τάξη και έπρεπε να δηλώσουμε τί θέλουμε να κάνουμε μετά την αποφοίτηση. Δύο λύσεις υπήρχαν: το Παπάφειο Θεσσαλονίκης και η σχολή Υπαξιωματικών της Σύρου. Εγώ ήθελα να συνεχίσω στο γυμνάσιο, πράγμα που μου είχε υποσχεθεί ο άνδρας της αδελφής της υποτιθέμενης μάνας μου, Φανής. Ο μόνος συγχωριανός μου ήταν ο Γρηγόρης Παπακωνσταντίνου, γιός του Παπα-Κώστα ο οποίος, όπως προείπα, βρήκε τραγικό θάνατο από τους Σλαβομακεδόνες. Με πληροφόρησε ότι θέλει να με δει η κυρα-Καλίνα, που είχε περίπτερο στην αγορά της πόλης και είναι από το χωριό μας. Πήγα, την βρήκα και με ρώτησε αν έχω κανένα νέο από τους δικούς μου στο χωριό. Της απάντησα ότι δεν ξέρω τίποτα για κανέναν, μήτε για τη μάνα μου, τη Φανή, μήτε για τον πατέρα μου, το Λάμπρο. Με πληροφόρησε ότι όλα τα παιδιά της κυρα-Φανής ανέβηκαν στο βουνό και έφυγαν στα κομμουνιστικά κράτη. Οι περισσότεροι λιποτάκτησαν από τον Εθνικό στρατό και τους αναζητά η Αστυνομία. «Εσύ δεν έχεις άμεση σχέση με τους Μαγγαίους, ούτε είναι μητέρα σου η Φανή, ούτε πατέρας σου ο μπάμπρα-Λάμπρος. Ο αληθινός πατέρας σου ήταν αξιωματικός και διευθυντής του τελωνείου. Τον

λέγανε Κώστα Κομινό και ήταν, αν θυμάμαι, μοίραρχος. Η μάνα σου λεγόταν Ελπίδα και ήταν κόρη της κυρα-Φανής. Και συ εγγονός της. Ψάξε να βρεις τον πατέρα σου μέσω του υπουργείου Ασφαλείας, θα είναι τώρα μέγας και τρανός». Κυριολεκτικά, τα έχασα και στο μυαλό μου ήρθαν αμέσως τα λόγια του παπα-Κώστα: «εσύ είσαι Έλληνας και γόνος αξιωματικού», «μα δεν είναι ο Θεωδωρής δίδυμος αδελφός μου;», την ρώτησα, «όχι», μου απαντάει. «Η μάνα σου γέννησε την ίδια χρονιά με τη γιαγιά και σας βάζανε εκεί και τα δύο, επειδή η μητέρα σου ήταν βαριά άρρωστη από τύφο. Κατάλαβες τώρα, σου κρύψανε την αλήθεια για να μη σε πικράνουνε και επειδή ο Θεωδωρής σου είχε μεγάλη αδυναμία. Η μάνα σου ήταν αδελφική φίλη μου και γνωρίζω με λεπτομέρεια τα βάσανα που είχε τραβήξει. Ψάξε να βρεις τον πατέρα σου πάση θυσία, για να μάθουμε, γιατί δεν έχει φανεί μέχρι σήμερα και αν ζει».

Τις πρώτες ενέργειες τις κάναμε με το διευθυντή του ορφανοτροφείου μέσω Υπουργείου Ασφαλείας. Ύστερα από τρεις μήνες η απάντηση του αρμόδιου Υπουργείου ήταν αρνητική. Το είπα της κυρα-Καλίναινας και μου απάντησε ότι δεν θυμάται καλά το όνομα και μάλλον πρέπει να λέγεται Κομνηνός. Δεύτερη προσπάθεια μέσω του ίδιου Υπουργείου με το νέο όνομα τώρα. Η απάντηση πάλι αρνητική. Στο μεταξύ είχαμε τελειώσει το δημοτικό σχολείο και άλλοι είχαν φύγει για Σύρο, άλλοι για Παπάφειο. Εγώ με το απολυτήριο στο χέρι πήγα στο γερο-Ρεπάτση που είχε υποσχεθεί σε μένα και στο διευθυντή ότι θα αναλάβει να με σπουδάσει. Αρνήθηκε να με δεχθεί. Προφασίστηκε ότι το σπίτι του έχει επιταχθεί από το κράτος και ότι φιλοξενεί κατοίκους κατεστραμμένων χωριών. Έφυγα απογοητευμένος, χωρίς να έχω τη δυνατότητα επιστροφής στο ορφανοτροφείο. Έρημος, γυρίζα στους δρόμους της Φλώρινας και τα βράδια κοιμόμουν σε κάποιο εξωκλήσι. Και τρεφόμουν με μήλα, δαμάσκηνα και με ό,τι παρήγαγε η μάνα γη περίπου για μια βδομάδα.

Μια Κυριακή, πρωί, μετά τη λειτουργία συνάντησα τον κατηχητή μας, υπολοχαγό Πέπλα Γεώργιο, και με ρώτησε τι έκανα και γιατί δεν έφυγα με τα άλλα παιδιά. Του είπα όσα είχαν συμβεί με τον Ρεπάτση, ότι ψάχνω να βρω τον πατέρα μου και ότι δεν ξέρω καλά το πατρώνυμό του. «Τί τρωσ, βρε παιδί μου, και πού κοιμάσαι». Μόλις άκουσε πώς τα βγάζω πέρα, κύλησε ένα δάκρυ στα μάτια του και με πήρε στο στρατόπεδο να μάθω την τέχνη του μηχανικού αυτοκινήτων. Κοιμόμουν σε μια σκηνή με μια ξυλόσομπα στη μέση μαζί με άλλα πέντε παιδιά, πεντάρφανα και αυτά. Η καράβανα γιόμιζε, μόνο όταν περίσσευε φαγητό. Δυστυχώς δεν ήμασταν γραμμέ-

νοι στη δύναμη του λόχου, για να παίρνουμε κανονικά συσσίτιο. Ο χειμώνας μάς βρήκε μέσα στη σκηνή και το χιόνι είχε λυγίσει το καραβόπανο. Το νερό έτρεχε πάνω μας, καθώς το χιόνι έλειωνε από την ξυλόσομπα, που δεν έσβηνε ποτέ. Μέσα στο εξάμηνο ήρθε και η αναμενόμενη μετάθεση του Πέππα για Κοζάνη, από όπου καταγόταν. Με ρώτησε τί θα κάνω και του απάντησα ότι θα μείνω εδώ στο στρατό, ώσπου να βρω τρόπο να φύγω για Αυστραλία. Την επομένη, ήρθε και με βρήκε, για να με ενημερώσει ότι αύριο θα φύγω μαζί του στη Κοζάνη και θα μένω στο σπίτι του. Ετοίμασα τα πράγματά μου και πήγα να αποχαιρετήσω τη γριά Ρεπάτσα και να της γνωστοποιήσω ότι φεύγω για Κοζάνη. Δεν μιλούσε καθόλου ελληνικά και με το ζόρι μου είπε ότι ο Νίκος, ο γιός της, έφυγε στην Αυστραλία και ότι είναι αδελφός της μάνας μου υιοθετημένος από μωρό. Μου έδωσε ένα μικρό χαρτζιλίκι και μια φωτογραφία της μάνας μου, που βρήκε τακτοποιώντας τα μπαούλα της. Η φωτογραφία από πίσω έγραφε: «για τις γιορτές του Πάσχα σας εύχομαι χρόνια πολλά και Χριστός Ανέστη. Με αγάπη Ελπίδα Κομιανού». Η χαρά που ένοιωσα δεν περιγράφεται. Έτρεξα και βρήκα τον κύριο Πέππα και του έδειξα τη φωτογραφία της μάνας μου με το πραγματικό μου όνομα. Ήξερε τις δύο αποτυχημένες ενέργειές μου και χάρηκε σαν μικρό παιδί. Από την Κοζάνη με ντοκουμέντο πια τη φωτογραφία προσφύγαμε πάλι στο Υπουργείο Ασφαλείας με τα νέα πραγματικά στοιχεία.

Συνέχισα να εργάζομαι στο 33ο Συνεργείο επισκευής αυτοκινήτων ως τορναδόρος στο 2ο σώμα στρατού. Μετά από τρεις μήνες ήρθε η απάντηση από το Υπουργείο, ότι βρέθηκε κάποιος με το ίδιο όνομα στην Κέρκυρα και ότι αρνείται ότι έχει παιδί στη Μακεδονία και ότι ουδέποτε υπηρέτησε ως αστυνομικός εκεί. «Πολύ άσχημα τα νέα», μου εξομολογήθηκε ο καλός Σαμαρείτης και προστάτης μου. «Αν δεν βρεθεί, θα πας στην Ιερατική Σχολή Θεσσαλονίκης να συνεχίσεις τις σπουδές σου κι αν θέλεις, γίνεσαι ιερέας ή συνεχίζεις στη Θεολογική Σχολή».

Ο κερκυραίος συνονόματος του πατέρα μου μετά από προστριβές με τη σύζυγό του και τα παιδιά του έφυγε από το σπίτι του και πήγε στο φίλο του, Τάκη Κομιανό, στο χωριό Σταυρός να διανυκτερεύσει. Εκεί του εξομολογήθηκε το πρόβλημά του και τον ρώτησε αν γνωρίζει κανένα Κώστα Κομιανό, πρώην αστυνομικό της Βασιλικής Χωροφυλακής. «Είναι ο αδελφός μου ο Κώστας και πράγματι είχε ένα παιδί στη Μακεδονία από τον πρώτο του γάμο». Ειδοποίησε αμέσως τον αδελφό του και ακολούθησε η επιστολή του πατέρα μου, στην οποία μου γνωστοποιούσε την οικογενει-

ακή του κατάσταση: τρία παιδιά, δύο αγόρια και ένα κορίτσι. Στο γράμμα προσπάθησε να δικαιολογήσει τη δεκαεξάχρονη απουσία του και μου έγγραφε ότι θα με περιμένει να έρθω, όταν το επιτρέψουν οι συνθήκες. Ο κύριος Πέππας με τους φοιτητές της Χριστιανικής Ένωσης Νέων έκαναν σύσκεψη για να δουν τι έπρεπε να γίνει. Αποφασίστηκε να αναχωρήσω στο Ναύπλιο και, αν οι συνθήκες παραμονής μου στο σπίτι του πατέρα μου δεν ήταν ευνοϊκές, να ξαναγυρίσω για την Ιερατική Σχολή της Θεσσαλονίκης.

Αναχώρησα από την Κοζάνη στις 29 Απριλίου του 1951 με Ντακότα από τη στρατιωτική βάση της Κοζάνης και έφτασα στο Τατόι των Αθηνών. Από Αθήνα-Ναύπλιο και κατευθείαν για την πλατεία Αγίου Σπυριδώνος 9, όπου χτύπησα την πόρτα του σπιτιού του πατέρα μου. Με είχε πιάσει μεγάλη αγωνία πώς θα με υποδεχόταν και πώς έμοιαζε στην όψη ο πατέρας μου. Τα ποδοβολητά των δύο μικρών αγοριών με ξάφνιασαν. Έπεσαν στην αγκαλιά μου. Ήταν ένα μικρό κατάξανθο αγγελούδι με γαλάζια μάτια και ένα αρρενωπό μελαχρινό αγόρι με ζωηρά μαύρα μάτια: ο Σπύρος και ο Διαμαντής.

Εδώ τελειώνει το πρώτο μέρος της ζωής μου με τις σπουδές στο γυμνάσιο και μετέπειτα ως υπάλληλος της Δ.Ε.Η. στην πρώην Σχολή Υπομηχανικών Ιωαννίνων και στη συνέχεια στο τμήμα έργων υποδομής. Παντρεύτηκα στην Τριπολιτσά τη Μαρία Γάκη, σχεδιάστρια αρχιτεκτονικού σχεδίου, και απέκτησα τρία πανέμορφα και καλά παιδιά: την μοναχοκόρη μου Ελπίδα, υπάλληλο στην τράπεζα Πίστεως, τον πρώτο μου γιό, τον Κώστα, απόφοιτο σχολής αργυροχρυσοχοΐας που σήμερα εργάζεται στον Λαλαούνη και τέλος το μικρότερό μου γιο, τον Παύλο, καθηγητή Φιλολογίας, που εργάζεται στη Θεσσαλονίκη. Τελείωσα ευδοκίμως ως προϊστάμενος τοπογράφος σε συνεργείο Μελετών Ηλεκτρικών Δικτύων.

Γενικότερο συμπέρασμα και ευχή μας είναι οι νεότεροι να ζήσουν σε ένα κόσμο ειρηνικό μακριά από μίσση και πάθη.

Τραγωδίες τῆς Ἀρχαιότητος

ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΩΣ

«Τὸ ἐγκλημα τοῦ Ὀδυσσεύς» καὶ «Τὸ Ναύπλιο τὴν ἡμέρα τῆς δολοφονίας τοῦ Καποδίστρια» τὰ ἀναδημοσιεύουμε ἀπὸ τὸ ἐβδομαδιαῖο περιοδικὸ «Μπουκέτο» τοῦ ἔτους 1931.

Τὸ πρῶτο εἶναι ἀνυπόγραφο, ἐνῶ τὸ δεύτερο φέρει τὴν ὑπογραφή τοῦ ἱστορικοῦ Κώστα Καιροφύλα.

Τὰ στοιχεῖα ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἔχουν τὶς ἴδιες πηγές ποὺ ἐπικαλεῖται καὶ ὁ δικός μας ἱστορικός Μιχαὴλ Λαμπρινίδης. Ἐπιχειροῦμε ὡστόσο τὴ μεταφορά τους στὰ «Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα» γιὰ δύο λόγους:

Γιὰ τὴν ἀπλὴ γραφή τους ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν πληθώρα λεπτομερειῶν ποὺ δὲν ὑπάρχουν στίς συνοπτικὲς περιγραφές τῆς «Ναυπλίας».

Καὶ τὸ περιεργό: Τὰ δύο αὐτὰ κείμενα ἀναφέρονται σὲ δύο δολοφονίες: σὲ κείνη τοῦ Παλαμῆδη —κατὰ τοὺς τρωϊκοὺς πολέμους— καὶ στὴν ἄλλη τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια τὸ 1831. Δυὸ πρόσωπα ἐξαιρετικῆς πνευματικῆς διαύγειας, σὲ ἄμεση σχέση μὲ τ' Ἀνάπλι ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ἴδιο μοῖραῖο τέλος.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ

Ὅπως θὰ ξέρουν οἱ ἀναγνώσται μας γιὰ τὸ Παλαμῆδι, τὸ ἱστορικώτατο φρούριο τοῦ Ναυπλίου, ἔχουν γραφεῖ πολλά. Οἱ σημαντικότερες ἱστορικὲς ἐποχὲς ἔγραψαν ἐπάνω σ' αὐτὸ καὶ γύρω του σελίδες αἵματος καὶ φρίκης. Ἡ Φραγκοκρατία, ἡ Ἐνετοκρατία, τὸ εἶχαν ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κάστρα τους καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση μὲ τὴν ἄλωση τοῦ Παλαμηδιοῦ ἔκαμε μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἐπιτυχίες τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος.

Ἀργότερα, στὰ χρόνια τοῦ Γεωργίου, τὸ Παλαμῆδι ἐχρησιμοποιήθηκε ὡς φυλακὴ τῶν βαρυποίνων καταδίκων καὶ στὸ μικρὸ ὄροπέδιό του Ἀλωνάκι ἐγένοντο οἱ καρατομήσεις τῶν κακούργων.

Σήμερα, φυλακὲς δὲν ὑπάρχουν ἐκεῖ πάνω. Τὸ φοβερὸ Παλαμῆδι εἶναι ἔρημο, ἀκατοίκητο, σιωπηλὸ — ἓνας πένθιμος βράχος, ποὺ οἱ περαστικοὶ ἀπὸ τ' Ἀνάπλι ξένοι τὸν κυττάζουν μὲ κάποιον ἀόριστο φόβο...

Λίγοι όμως ξέρουν σέ τί όφείλει τήν όνομασία του ό Ιστορικός αυτός βράχος.

Λοιπόν, τήν όνομασία του τήν όφείλει στον άρχαιο Έλληνα Παλαμήδη, ό όποιος —κατά τον Όβίδιο— ύπήρξε «ό άριστος από τους Έλληνας».

Θά διηγηθοϋμε με λίγα λόγια τήν ενδιαφέρουσαν Ιστορία του:

Ό Παλαμήδης ήταν γυιός του θαλασσοπόρου Ναυπλίου —οίκιστου τής άρχαιοτάτης Πελοποννησιακής πόλεως— και τής Κλυμένης, έγγονης του Βασιλέως τής Κρήτης Μίνως (Συμπεθερεύουν λοιπόν οι Άναπλιώτες με τους Κρητικούς!).

Τήν εποχή που γεννήθηκε ό Παλαμήδης, ένας Θεσσαλικός Κένταυρος, ό Χείρων, έχρησίμευε τρόπον τινα ως παιδαγωγός των παιδιών των ήρώων. Δηλαδή οι πατεράδες τους έστελναν τά παιδιά τους και ό Χείρων άνελάμβανε νά τά μάθη, όχι μόνον ίππασία, άκοντισμό, κλπ., αλλά και διάφορες έπιστημονικές γνώσεις, γιατί ώρισμένως ό Χείρων ήταν ό σοφότερος από όλους τους κενταύρους και σ' αυτόν έμαθήτευσαν ό Ήρακλής, ό Θησεύς, ό Πηλεύς και άλλοι διάσημοι ήρωες και ήμίθεοι τής άρχαιότητας.

Φαίνεται όμως, ότι ό Παλαμήδης είχε δυνατή αντίληψη, ήταν τάλαντο έξαιρετικό, γιατί γρήγορα έπρόκοψε στή σοφία. Νέος άκόμα, αναάλυψε τους διαφόρους πλανήτες, τους άστερισμούς τής Μεγάλης Άρκτου και του Κυνός. Αυτός έπενόησε τους φάρους για νά βλέπουν οι ναυτικοί και νά μήν καταβοτσακίζονται. Πρώτος αυτός έχτισε τείχη γύρω από τις φρουριακές πόλεις, διοργάνωσε τό στρατό και τήν έπιμελητεία του και έφήρμοσε τήν στρατιωτική τάξη, πρό πάντων στον Τρωϊκό πόλεμο, στον όποιο έπαιξε σπουδαίο ρόλο. Έκει ό Παλαμήδης ύπήρξε ένα είδος οργανωτής, διαίρεσας τους Άχαιοϋς σέ λόχους.

Άλλά και γραμματικός ύπήρξε ό Παλαμήδης. Ώς στήν εποχή του, οι Έλληνες έχρησιμοποιοϋσαν τά λεγόμενα Φοινικικά γράμματα. Ό Παλαμήδης έφεϋρε τά δεκαέξη γράμματα: Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν, Ο, Π, Ρ, Σ, Τ και Υ. Στά 16 αυτά ό Κάδμος έπρόσθεσε άργότερα τρία: Θ, Φ, Χ. Μετά τοϋτον ό Σιμωνίδης έπρόσθεσε τά Η και Ω και ό Επίχαρμος τά Ζ, Ξ και Ψ κι έτσι έσυμπληρώθησαν τά 24 γράμματα του Έλληνικού Άλφαβήτου.

Ό Παλαμήδης κατά τήν έπταετή διάρκεια του Τρωϊκού Πολέμου, είχε έχθρο άδυσώπητο τον πολυμήχανο Όδυσσέα, τον τραγουδημένο από τον Όμηρο. Και ή αίτία τής έχθρας τους άνάγεται σ' ένα περιεργό, προτρωϊκό έπεισόδιο.

Ίδου τί είχε συμβεί:

Όταν ό Άγαμέμνων εκήρυξε τήν κατά τής Τροίας έκστρατεία, ό Όδυσσεύς έρώτησε τους μάντιες και έμαθε ότι ό Τρωϊκός πόλεμος θά κρατήσει όλόκληρα χρόνια, ότι θά σκοτωθί κόσμος πολϋς, ότι οι Έλληνες θά

ὑποφέρουν πολλά βάσανα καὶ ὅσοι ζήσουν θὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τους σακατεμένοι.

Αὐτὰ ὄλα δὲν τοῦ ἄρεσαν καθόλου τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ ἀπεφάσισε νὰ προσποιηθῆ τὸν τρελλό γιὰ ν' ἀποφύγη νὰ ἐκτρατεύσῃ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἡγεμόνας.

Ἄλλὰ ὁ Παλαμῆδης ἐκατάλαβε τὴν πανουργία τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ ἀνέλαβε νὰ τὸν ξεσκεπάσῃ. Ἐπῆγε λοιπὸν στὴν Ἰθάκη, διευθύνθη στὸ Παλάτι καὶ βρῆκε τὴν Πηνελόπη νὰ βυζαίνει τὸν Τηλέμαχο.

—Ποῦ εἶνε ὁ Ὀδυσσεύς; τὴν ἐρώτησε.

Καὶ ἡ Πηνελόπη —ποῦ ἤξερε ὅλες τὶς μανουῖβρες τοῦ ἀνδρός της— ἀπάντησε μισοκλαίγοντας:

—Ἄχ, τὸν κακομοῖρη! Τρελλάθηκε κι ὀργώνει τὴν ἀμμουδιά γιὰ νὰ σπείρῃ ἀλάτι!...

—Πᾶμε νὰ τὸν βροῦμε.

Ἐπῆγαν σὲ μιὰ ἔρημη ἀκρογιαλιά. Ὁ Ὀδυσσεύς, σκυθρωπὸς τάχα, σιωπηλός, εἶχε ζέψει στὸ ἀλέτρι ἓνα βῶδι κι ἓνα γάϊδαρο καὶ ἐκαμάτευε τὴν... ἀμμουδιά!

Ὁ Παλαμῆδης ἐπῆρε τότε, ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά τῆς Πηνελόπης, τὸ βρέφος Τηλέμαχο καὶ τὸν ἔβαλε κατὰ γῆς, μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἀλέτρι. Ὁ Ὀδυσσεύς, ἅμα τὸ ἀλέτρι ἔφτασε ἐκεῖ, ἐλησμόνησε τὴν προσποιητὴ τρέλλα του καὶ περίτρομος ἔστρεψε τὸ ἀλέτρι γιὰ νὰ μὴν λειώσῃ τὸ γυιό του.

Ἐν τούτοις, τὸ βῶδι ἐπάτησε λίγο τὸ ποδαράκι τοῦ παιδιοῦ, γι' αὐτὸ ὁ Τηλέμαχος ἐκούτσαине κάπως σ' ὄλη του τὴ ζωή.

Τότε περὶ ἐπροχώρησε μπροστὰ κι ὁ Παλαμῆδης, κι ὁ Ὀδυσσεύς ἀναγκάστηκε ν' ἀφήσῃ τὴν προσποίηση καὶ νὰ δηλώσῃ ὅτι θὰ λάβῃ μέρος στὴν πανελλήνιο ἐκστρατεία. Τὸ φύσαγε ὁμως καὶ δὲν κρύωνε. Δὲν τὸν ἐχώνευε τὸν Παλαμῆδη καὶ ζητοῦσε ἀφορμὴ νὰ τὸν ἐκδικηθῆ.

Ἔτσι, ἔφτασαν μπροστὰ στὰ τείχη τῆς Τροίας μαζί μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἡγεμόνας. Ὁ Παλαμῆδης καὶ ὁ Ὀδυσσεύς δὲν ἐμιλιόνταν. Μὲ τὸ ἀμοιβαῖο μῖσος τους, ποῦ ὀλοένα δυνάμωνε, δημιουργοῦσαν συχνὰ ἐπεισόδια, τὰ ὅποια ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Ἀγαμέμνων, κατόρθωνε νὰ τὰ καταπραῦνη. Τέλος ὁ πολυμήχανος Ἰθακήσιος ἐπέτυχε νὰ ἐξυφάνῃ φοβερὴ συκοφαντία ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ του καὶ νὰ τὸν παραστήσῃ προδότη τοῦ ἀγῶνος.

Καὶ ἰδοὺ πῶς:

Μιὰ μέρα, ὁ Ὀδυσσεύς πηγαίνει στὴ σκηνὴ τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ τοῦ λέει:

—Ὁ Παλαμῆδης εἶνε προδότης! Τοῦ ἔπιασα γράμμα. Νάτο!... Τοῦ γράφει ὁ γυιὸς τοῦ Πριάμου, ὁ Πάρις, μὲ τὸν ὅποιο κάνει κρυφές συναντήσεις νὰ μᾶς σφάζουν ὅλους ἐξαφνικά!...

—Καί πῶς ἔφτασε τὸ γράμμα στὰ δικά σου χέρια; ἐρώτησε ὁ Ἀγαμέμνων.

—Στὴ σημερινή μάχη, ἓνας ἐπιδέξιος τοξότης, Φρύξ, ἔρριξε ἓνα βέλος μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ δεμένο ἐπάνω. Ἐκαμε ὅμως λάθος, νομίζοντας ὅτι τὸ διευθύνει στὶς τάξεις τοῦ Παλαμῆδη, ἐνῶ στὸ μέρος ἤμουν ἐγὼ μὲ τοὺς ἄντρες μου. Διάβασε νὰ δῆς τίς συνεννοήσεις του.

Ἄγαμέμνων —πού κατὰ βάθος δὲν ἐσυμπαθοῦσε τὸν Παλαμῆδη γιατί ὑποπευόταν ὅτι τοῦ ὑπονομεύει τὴ θέση του, γιὰ νὰ τοῦ πάρῃ τὴν ἀρχηγία— δὲν ἐδυσκολευτήκε νὰ πιστέψῃ τὴ συκοφαντία. Ἐν τούτοις, συνέστησε στὸν Ὀδυσσεῖα νὰ μὴν προβοῦν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, σὲ τίποτε, ἀλλὰ νὰ παρακολουθοῦν τίς ἐνέργειες τοῦ Παλαμῆδη, γιὰ νὰ τοῦ βροῦν πειστικώτερα ἐνοχοποιητικὰ στοιχεῖα.

Ἔπειτα ἀπὸ λίγον καιρὸ, ὁ Ὀδυσσεὺς παίρνει κατὰ μέρος ἓναν Τρωαδίτη αἰχμάλωτο καὶ τοῦ ὑπαγορεύει νὰ γράψῃ στὴ γλῶσσα τοῦ τόπου του, ἓνα γράμμα, τάχα σταλμένο ἀπὸ τὸν Πρίαμο, γράμμα πολὺ ἐνοχοποιητικὸ ὅπου ὁ βασιλεὺς τῆς Τροίας ἔγραψε στὸν Παλαμῆδη, ὅτι τοῦ στέλνει χρήματα. Ἔπειτα ὁ Ὀδυσσεὺς πῆρε τὸ γράμμα καὶ —σὲ μιὰ ὥρα πού ὁ Παλαμῆδης ἔλειπε— διευθύνθηκε στὴ σκηνή του, ἔσφαξε τὸν ὑπηρέτη του πού τὴν ἐφύλαγε, μπῆκε μέσα κι ἔκρυψε στὰ ρούχα τοῦ Παλαμῆδη τὸ ψεύτικο γράμμα καὶ σημαντικὴ ποσότητα χρυσοῦ. Ἔπειτα, ἀφοῦ ἐξαφάνισε τὸ πτώμα τοῦ ὑπηρέτη, ἔτρεξε στὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν ξεσήκωσε καὶ τὸν κουβάλησε στὴ σκηνή τοῦ Παλαμῆδη, γιὰ νὰ δῆ τὰ «πειστικώτερα ἐνοχοποιητικὰ» ποῦ ζητοῦσε.

—Τὸν ἄθλιο! εἶπε ὁ Ἀγαμέμνων, μόλις ἀντίκρουσε τὸ γράμμα καὶ τὰ χρήματα. Εἶναι προδότης φανερός!...

Τὴν ἴδια νύχτα ὁ Ἀγαμέμνων, χωρὶς νὰ πάρῃ εἶδηση ὁ Παλαμῆδης, συγκάλεσε συμβούλιο τῶν ἡγεμόνων. Παρέστησαν σ' αὐτὸ ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἐκτὸς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Αἴαντος, οἱ ὅποιοι ἦσαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Παλαμῆδη. Στους συγκεντρωθέντας, ὁ Ὀδυσσεὺς —τρόπον τινὰ εἰσαγγελεὺς— ἀνέπτυξε τὸ ἐναντίον τοῦ Παλαμῆδη κατηγορητήριον. Στὴν ἀρχή, θέλησε νὰ καταρρίψῃ τὴν αἴγλη τῆς σοφίας πού τὸν περιέβαλε, λέγοντας ὅτι ἐσφετερίσθη τὴ δόξα ἄλλων καὶ ὅτι οἱ δῆθεν ἐφευρέσεις τοῦ Παλαμῆδη δὲν ἀνήκουν σ' αὐτόν. Ὁ Νέστωρ —εἶπε— ἐφεῦρε τὴ στρατιωτικὴ τάξη, ὁ Μενέλαος συνέστησε τίς φάλαγγες καὶ τοὺς λόχους, ὁ Ὀρφεὺς τὰ γράμματα, ὁ Τέννος ἐδιδάχθη τὴ μουσικὴ ἀπὸ τὴν Καλλιόπη, ὁ Μουσαῖος ὁ Ἀθηναῖος ἐφεῦρε τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τέλος οἱ Φοῖνικες ἐπενόησαν τὰ νομίσματα «τὰ ὅποια τόσο ὑπεραγαπᾷ ὁ Παλαμῆδης, ὥστε καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλη νὰ θέλῃ νὰ πωλήσῃ εἰς τοὺς ἐχθρούς της!».

—Εἶναι προδότης! ἐσυμπλήρωσε ὁ Ἀγαμέμνων. Ἐχομε ὀλοφάνερους ἀποδείξεις! Ἰδού!... Καὶ κατέθεσε μπροστὰ στοὺς κατάπληκτους ἡγεμόνες τὴν πλαστὴ ἐπιστολή καὶ τὰ χρήματα.

Ἔτσι, ὁ «σοφός» Παλαμῆδης κατεδικάσθη ἀναπολόγητος σὲ θάνατο! Ὁ Ὀδυσσεύς καὶ ὁ Διομήδης ἀνέλαβαν νὰ ἐκτελέσουν ἰδιοχειρῶς τὴ φοβερὴ ἀπόφαση καὶ μάλιστα χωρὶς ἀναβολή...

Ἐκείνη τὴ στιγμὴ εἶχε πειὰ ξημερώσει καὶ ὁ Παλαμῆδης ἀνύποπτος, εἶχε κατεβεῖ στὴν ἀκρογιαλιά καὶ ἐψάρευε. Οἱ δύο δῆμοι ἐπλησίασαν, τὸν ἔσπρωξαν στὴ θάλασσα καὶ τὸν ἐπνίξαν!...

Σημείωση:

17 χρόνια νωρίτερα, ἀπὸ τὴ δημοσίευση αὐτοῦ τοῦ κειμένου στὸ «Μπουκέτο», εἶχε γίνῃ ἡ περίφημη «Δίκη τοῦ Ναυπλίου» γιὰ τὸ Παρθηναγωγεῖο τοῦ Βόλου. Καὶ ἓνας ἐκ τῶν συνηγόρων (Κ. Τριανταφυλλόπουλος ἐξ Ἀθηνῶν) εἶπε, μεταξὺ τῶν ἄλλων, κατὰ τὴν ἀγόρευσὴ του:

«...Συνεδριάζετε, κύριοι Δικασταί, ὑπὸ τὸν βράχον τοῦ Παλαμηδίου. Παρατρέχω τὴν μεσαιωνικὴν ἀποστολὴν του καὶ ἀνέρχομαι εἰς τοὺς πρώτους χρόνους, διότι ὁ βράχος αὐτὸς συμβολίζει τὴν πρώτην ἐν Ἑλλάδι δικαστικὴν πλάνην. Ὁ Παλαμῆδης, ὁ υἱὸς τοῦ Ναυπλίου, ὁ ἐνάρετος καὶ σοφὸς καὶ μελίρρυντος Παλαμῆδης, ἐξήγειρε τὸν φθόνον τῶν συντρόφων του διὰ τὰς ἀρετὰς του. Παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Τενέδου ἐσύρθη εἰς δίκην κατηγορούμενος συνεπεία δολοπλόκου συκοφαντίας ὡς προδότης τῆς πατρίδος, κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἐθανατώθη. Τὴν τραγικὴν αὐτὴν πλάνην τὴν ἀνεβίβασεν ὕστερον ὡς δρᾶμα ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ Εὐριπίδης. Καὶ ὅταν τὸ δρᾶμα, μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους, ἐπαίζετο εἰς τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου, οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναλογιζόμενοι τὸν ἄδικον τοῦ φιλοσόφου θάνατον, ἀνελύοντο εἰς λυγμοὺς καὶ δάκρυα, ὅταν ἤκουαν τοὺς περίφημους ἐκείνους στίχους:

*ἐκτείνετε, ἐκτείνετε Παλαμῆδην,
τὸν ἄριστον τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀθάαν ἀηδόνα.*

Μὴ θελήσετε νὰ γραφῇ νέον δρᾶμα ἐκ τῆς ὑποθέσεως, μὴ θελήσετε νὰ γραφοῦν νέοι στίχοι ἐκ τῆς αἰθούσης ταύτης: «Ἐκτείνετε τοὺς καλοὺς αὐτοὺς Ἑλληνας, τὰς ἀθάας αὐτὰς ἀηδόνας» (χειροκροτήματα ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου).

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ

Γιώργος Ι. Καραμάνος 1926-2004

Στις 18 Σεπτεμβρίου τοῦ 2004 πέθανε στὴν Ἀθήνα ὁ συγγραφέας, δημοσιογράφος, εὐθυμογράφος καὶ ναυπλιολάτρης Γιώργος Καραμάνος, πολλὰ κείμενα τοῦ ὁποῦ φιλοξένησαν τὰ «Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα» στὸ παρελθὸν καὶ στὸ παρὸν τεῦχος. Θὰ ἐπανέλθουμε στὸ πολυσχιδές ἔργο του ποὺ πάντα πρόβαλλε μὲ μεγάλη ἀγάπη τὴν πόλιν μας. Στους οἰκείους του θερμὰ συλλυπητήρια.

Γ. Ρ.

ΤΡΑΓΩΔΙΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ

..... **ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΩΣ**

Ένα τραγικώτατο επεισόδιο του Τρωϊκευ πολέμου, που δέν τὸ ἀναφέρει ἡ Ὀμήρου. Μία ἔφερα πού ἀρχίζει ἀπό τὴν Ἰθάκη καὶ τελειώνει σὲ μίᾶ ἀκρογιαλιά τῆς Τροίας. Παλαμήδης καὶ Ὀδυσσεύς. Τὰ τεχνάσματα τοῦ παύουρου βασιλέως τῆς Ἰθάκης. Τὸ Συμβούλιο τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἡ καταδίκη ἐνὸς ἀδού. Πῶς ἐθανάτωθῃ ἡ Παλαμήδης. κτλ. κτλ.

ΟΙ ΗΡΩΕΣ ΤΟΥ ΤΡΩΪΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ — Ὁ Μενέλαος, ὁ Πάρις, ὁ Διομήδης, ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Νέστορ, ὁ Ἀχιλλεύς καὶ ὁ Ἀγαμέμνων.

ΙΩΑΝΝΗΣ Θ. ΚΟΤΙΤΣΑΣ
Συνταξιούχος Δάσκαλος

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΕΩΡ. ΑΝΤΙΚΑΣ (1889-1977)
ΑΚΟΥΡΑΣΤΟΣ ΒΑΛΚΑΝΙΟΜΑΧΟΣ
ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΩΝ
ΠΟΛΕΜΩΝ 1912-1913 ΕΩΣ 1918-1919
ΕΚΤΕΛΕΣΤΗΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥ ΑΡΧΙΚΟΜΙΤΑΤΖΗ
ΒΑΣΙΑ. ΤΣΑΚΑΛΑΡΩΦ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΔΙΕΚΡΙΝΗΣΕΙΣ

«Πόσα γράμματα χρειάζεται να ξέρει ο άνθρωπος για να γίνει ήρωας;».

Η απάντηση συνυπάρχει στο πρόσωπο του αγωνιστού Α. Αντίκα.

Εδολοφόνησε και ξεπεπάστρεψε τον φημισμένο αρχικομιτατζή Βούλγαρο καπετάν-Τσακαλάρωφ, στη θέση Αχλανά της Φλώρινας, περί τον Ιανουάριο του 1914.

Προς τούτο έχει καταθέσει ενόρκως στο Ειρηνοδικείο Ναυπλίου 17.7.1974.

Δηλώνει δε ότι αποκαλύπτει το μυστικό αυτό της δολοφονίας του Τσακαλάρωφ (Ιανουάριος 1914) τώρα πια που είναι 85 ετών και ότι με αυτήν την ένορκη κατάθεσή του θέλει να συμπληρώσει και να διορθώσει την Ιστορία στους Βαλκανικούς και Βορειοηπειρωτικούς Αγώνες.

Η εξολόθρευση τον καπετάν-Τσακαλάρωφ αποτελεί πραγματικά μέγα κατόρθωμα. Την ένορκη αυτή κατάθεσή του κοινοποίησε με την από 26.8.77 αίτησή του προς το Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων —Γενικό Επιτελείον Εθνικής Αμύνης— ΔΕΠΙΑΘΑ, Γρ. Εθν. Αντ/σεως 2ον ΑΣ 2450. Αρ. Φ. 483,40 / 34 / 532814 / 6.10.77. Με την οποία ζητούσε να αναγνωριστεί ως Μακεδονομάχος και να του χορηγηθεί μία οικονομική βοήθεια για να κάνει αξιοπρεπή γεράματα, που στο τέλος της ζωής του δυστυχούσε.

Το Γενικό Επιτελείον Εθνικής Αμύνης του επέστρεψε τα δικαιολογητικά με την υπ' αριθμ. 532814/77 με την αιτιολογία ότι η προθεσμία υποβολής δικαιολογητικών κλπ. αναγνώρισης παλαιών αγωνιστών Ν.Δ. 4185/61 έληξε το έτος 1962, φανερώνοντας ότι δεν αμφισβητείται η εθνική και πατριωτική του δράση, που πολλές λεπτομέρειες διηγείται και διατυπώνει

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΕΩΡ. ΑΝΤΙΚΑΣ (1889-1977)

στις 16 σελίδες της Στρατιωτικής βιογραφίας του. Διεπίστωσα και από Ελληνικά ιστορικά βιβλία Μακεδονικού αγώνος (1) ΙΣΤΟΡΙΚΑ-ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ και πολιτιστικά θέματα, ΤΕΥΧΟΣ 19 – ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1998, ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ. Γράφει ότι τον καπετάν-Τσακαλάρωφ τον καταδίωκαν ελληνικές καταδιωκτικές δυνάμεις και ομάδα από ευζώνους. Και περικυκλώθηκε από ομάδα Στρατού και πολιτοφύλακες και ότι τον εκτελέσανε. Από ποιόν; Δεν μας προσφέρουν όνομα. Και ότι από την Βουλγαρική Εγκυκλοπαίδεια ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ στη σελίδα 268-269 γράφει ότι τον Τσακαλάρωφ τον σκότωσαν Έλληνες στρατιώτες στο ΒΕΛ ΚΑΜΕΝ (Άσπρη Πέτρα) της Φλώρινας.

Και από το Βουλγαρικό σύγγραμμα ОСВОБОДИ ТЕЛ НОТОВАИ ЖЕИКЕ В ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ И ΟΔΡΙΝΣΚΟ (VIII, σελ. 83) μας πληροφόρησαν ότι: Τον καπετάν - Τσακαλάρωφ τον σκότωσαν Έλληνες στρατιώτες και πολιτοφύλακες και ευζώνοι, ως και ЕНЧУΚЛОПЕАУЯ БУЛГАРУЯ, σελ. 397.

Παρατηρώ ότι τα βιβλία δεν αναφέρουν ονομαστικώς ποιός τον σκότωσε ιδιοχείρως. Αυτό το κενό του, συμπληρώνει ο ίδιος ο Αντίκας με την ένορκη κατάθεσή του στο Ειρηνοδικείο Ναυπλίου, 17.7.1974. Και ονομάζει τους αυτόπτες μάρτυρες που είδαν την αποκεκομμένη κεφαλή του καπετάν-Τσακαλάρωφ. Μάρτυρές του προτείνει τον ανθυπολοχαγό Αλέξανδρο Μουτζουρίδη, τον τότε Μητροπολίτη Πολύκαρπο και τον τότε φρούραρχο Φλωρίνης: ορίζει και την θέση Αχλανά, τόπο του εγκλήματος.

Αυτό το κατόρθωμα πιστεύω ότι αναφέρει στα απομνημονεύματά του και ο καπετάν Βάρδας (Γ. Τσόντος) Κρητικός. Αλλά και ολόκληρη η στρατιωτική του υπηρεσία έχει γνώρισμα απερίσκεπτης τόλμης, πατριωτικής δραστηριότητας και Ελληνοπρεπούς ανδρείας. «Μα πόσα γράμματα πρέπει να ξέρει κάποιος για να γίνει ήρωας;».

Και εγώ τον θαύμαζα, που μετά από 60 χρόνια της στρατιωτικής του ζωής λεπτομερώς θυμότανε τα γεγονότα που μου διηγήθηκε. Πολλές φορές εκάναμε επαναλήψεις στα διηγηθέντα και διασταυρώσεις στις τοπωνυμίες και χρονολογίες ιστορικών μαχών και ημερομηνίες απελευθερώσεως των πόλεων που εμπήκαν νικητές και απελευθερωτές στους πολέμους 1912-1913. Έγραψα τα γεγονότα ακριβώς όπως μου τα έλεγε κατά το 1975 και προς τούτο τον είχα επισκεφθεί πλέον από 30 φορές.

Μερικά ευχάριστα γεγονότα και ανέκδοτα της στρατιωτικής του ζωής εσκέφθηκα να τα αφαιρέσω, άλλα προτίμησα να τα διανθίσω για να παραμείνει αμετάβλητος ο φυσικός τρόπος της ζωής του και του χαρακτήρα του. Όποιος μελετήσει τις σημειώσεις που εκράτησα από το στόμα του ελπίζω ότι θα συμφωνήσει να του αφιερωθεί κάποια οδός στο όνομά του και στο χωριό μας, το Τολό.

Δεν εδικαιώθηκε εν ζωή. Ας προσπαθήσουμε να τον δικαιώσουμε μετά θάνατον.

Στην φωτογραφία ο εκούραστος Βαλκανιομάχος Αθανάσιος Γεωργίου Αντίκας, κρατών το αγαπημένο του όλογο που πήρε από τον Τουρκικό Όρχον στα Γιάννενα, 22.2.1913.

Σημειώσεις από τις διηγήσεις, βιογραφίες και στρατιωτικές περιπέτειες του Αθανασίου Γ. Αντίκα, Βαλκανιομάχου και Βορειοηπειρωτομάχου.

Τις κατωτέρω σημειώσεις εκράτησα όπως προσωπικά ο ίδιος μου εδιηγήθη κατά τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1975.

Ονομάζομαι Αθανάσιος Γεωργίου Αντίκας. Γεννήθηκα εις τα Ίτρια Ναυπλίας το έτος 1889. Αριθμός δελτίου ταυτότητας Γ. 291.090/1961 Δ. Χ. Αργολίδος. Είχα ακόμη άλλα τρία αδέρφια (αγόρια) και μία αδελφή μου την Βασιλική. Γράμματα δεν ξέρω καθόλου, διότι δεν επήγα ποτέ σχολείο. Ο πατέρας μου είχε πρόβατα και από μικρόν πολύ μικρόν με έστειλε και βοσκούσα τα πρόβατα. Όταν έγινα ηλικίας 17 ετών ήλθα στο Τολό το έτος 1907. Τον καιρό που ήλθα στο Τολό επήγα τσοπάνος στον Ανδρέα (ή Αντρίκον) Χρήστου, δηλαδή παππούς του θείου σου Ανδρέα Χρήστου. Την ιδίαν χρονιά 1907 παντρεύτηκα. Αργότερα από τρία χρόνια 1910 στρατεύθηκα κληρωτός και άφησα πίσω γυναίκα και μικρό παιδί δύο χρονών το Γιώργο μου στη κούνια. Τότε παρουσιάστηκα και ντύθηκα στρατιώτης στο Σύνταγμα Ναυπλίου. Θυμάμαι που με ντύσανε στρατιώτη με σχισμένα στρατιωτικά ρούχα. Λοχαγό μου είχα τον Χ. Τσολακόπουλο. Ο Λοχαγός Τσολακόπουλος τότε μόλις είχε γυρίσει από τα αντάρτικα σώματα της Μακεδονίας, 1908, όπου είχε πολεμήσει με τον Παύλο Μελά. Ταγματάρχη μου είχα τον Παπαδήμα. Υπηρέτησα στο Σύνταγμα Ναυπλίου συνεχώς επί δύο χρόνια. Απ' όπου απολύθηκα το 1912 λίγο πριν την κήρυξη του Ελληνοτουρκικού πολέμου. Μετά την απόλυσή μου, δύο μήνες αργότερα, ξαναστρατεύθηκα πάλι στο Σύνταγμα Ναυπλίου (1912) όπου είχα Λοχαγό μου το Ζεγγίνη, από τ' Άργος, Ταγματάρχη μου τον Παπαδήμα και συνταγματάρχη μου Διοικητή Ογδόου Συντάγματος τον Συνταγματάρχη Καμπάνη, ο οποίος αργότερα σκοτώθηκε στη μάχη Κιλκίς (Ιούνιος 1913) στον Ελληνοβουλγαρικό πόλεμο, 20.6.1913. Μέραρχος Τετάρτης Μεραρχίας ήτο ο υποστράτηγος Μοσχόπουλος. Μόλις κηρύχθηκε ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος το 1912-13 ξεκινήσαμε από το Ναύπλιον πεζοί μ' όλο το φορτίο στην πλάτη, γηλιό, κουβέρτες, όπλα, φυσίγγια, τροφοδοσία και περπατάγαμε μέρα-νύχτα, ώσπου φτάσαμε στην περιοχή Φαρσάλων στο χωριό Κεραμίδι. Εκεί εδώσαμε την πρώτη μάχη. Εκεί τσακώθηκα με τον ανθυπασπιστή Σολτσανήτη, διότι με είχε μπαταίσει δημοσίως. Αλλά τον είχα προειδοποιήσει: «Άντε μωρέ και αυτό που έκανες θα μου το πληρώσεις». Μετά το Κεραμίδι Φαρσάλων προχωρήσαμε προς Σαραντάπορο, ήτο 10 Οκτωβρίου του 1912. Εδώσαμε φοβερές και σκληρές μάχες στα γύρω υψώματα λόφων και βουνοκορφών.

Μετά από λίγα εικοσιτετράωρα στις μάχες Σαρανταπόρου παρουσιάστηκε ένας Τούρκος αξιωματικός με λευκή σημαία, όπου επλησίασε τις δυ-

νάμεις μας και μας έφερε την πρόταση των εχθρικών δυνάμεων για δύο ώρες ανακωχή. Να συγκεντρώσουν τους τραυματίες και να θάψουν τους νεκρούς των. Διότι οι τουρκικές δυνάμεις είχαν τρομερές απώλειες σε άνδρες και σε υλικό από τις επιθέσεις μας.

Ο Μέραρχος μας στρατηγός Μοσχόπουλος διέταξε και του έδεσαν τα μάτια με ένα πανί, ώστε να μη βλέπει τις ελληνικές δυνάμεις όπου πλησίασε. Εκεί στο Σαραντάπορο μετά από τις σκληρές αυτές μάχες κατά των Τούρκων, στις 10.10.1912, βρήκα σκοτωμένο τον ταγματάρχη Παπαδήμα. Τον έθαψα εγώ ο ίδιος και τον έκλαψα πικρά. Καθώς τον αντίκρισα μου έκαιπε την καρδιά. Με πήραν τα κλάματα, τον έκλαψα σαν αδελφό μου.

Στο Σαραντάπορο κοντά είναι το χωριό Στενά-Πόρτας. Κάθε μέρα και πρωϊ-πρωϊ ένας χότζας έβγαινε και έψελνε επάνω από τον τουρκικό μιναρέ. Μας ξύπναγε πρωϊ-πρωϊ, δεν μας άφηνε σε ησυχία. Είχα σκεφτεί πολλές φορές να τον καθαρίσω. Ένα πρωϊ ανέβηκα επάνω στο μιναρέ, τον έδεσα μ' ένα λουρί κολλητά χέρια και πόδια και τούδωσα μια σπρωξιά και τον γκρέμισα από ψηλά απ' τον μιναρέ κι' έπεσε κάτω στον τόπο νεκρός.

Το ανέφερα αυτό το περιστατικό στο Λοχαγό μου Ζεγγίνη, ο οποίος εχάρηκε πάρα πολύ, μου έδωσε συγχαρητήρια, και μου είπε: «μπράβο καλά του έκανες». Μετά που ελευθερώσαμε το Σαραντάπορο όλο το 8ον Σύνταγμα μαζί προχωρούσαμε προς τη Βέροια. Ήταν 16 Οκτωβρίου 1912. Εδώσαμε φοβερές και πολύ σκληρές μάχες. Οι Τουρκαλάδες είχαν πολύ περισσότερο στρατό και κανόνια απ' τις δικές μας δυνάμεις. Κι' ακόμα χειρότερα γιατί αυτοί οι εχθροί είχαν πολύ ιππικό με διαλεγμένα άλογα.

Μετά τις φοβερές μάχες για να ελευθερώσουμε τη Βέροια, περίπου 18.10.1912, θυμάμαι πολύ καλά αυτό το τρομερό που είδα με τα μάτια μου: Ότι μέσα στο ποτάμι (λίγο έξω από τη Βέροια) ήταν πνιγμένα σαράντα τουρκικά άλογα και σαράντα Τουρκαλάδες ιππείς.

Μετά την απελευθέρωση της Βέροιας ο δρόμος ανοιγότανε για τα Σέρβια. Πεζοπορία και φορτωμένος το στρατιωτικό μου γηλίο και με όλα τα άλλα εξαρτήματα, όπλα, τρόφιμα και φυσίγγια πλησιάσαμε στα υψώματα στα Σέρβια, περίπου δέκα πέντε χιλιόμετρα μακριά απ' το Σαραντάπορο. Υψώματα - λόφοι - βουνά άγρια, άγνωστα και επικίνδυνα για μας. Οι δικές μας δυνάμεις ήταν επιτιθέμενες, ενώ οι Τουρκαλάδες ήταν ταμπουρωμένοι στα χαρακώματά τους, στα αμπριά τους και επάνω στα κανόνια τους. Μετά απ' τις σκληρές ταλαιπωρίες και μάχες με ξιφολόγη σώμα με σώμα πήραμε τα Σέρβια, περίπου 20.10.1912.

Η χαρά μας και ο ενθουσιασμός μας δεν περιγράφεται. Το θάρρος και το κουράγιο μας δυνάμωνε. Πιάσαμε πολλά λάφυρα και πολλούς τουρκαλάδες αιχμαλώτους. Εμπήκαμε στα Σέρβια ελευθερωτές, όπου μας

έγινε μια αξέχαστη υποδοχή απ' τους κατοίκους, άνδρες, γυναίκες, γέροντες και παιδιά.

Μετά τα Σέρβια ο δρόμος ανοιγότανε για τα Γιαννιτσή. Εδώσαμε σκληρές μάχες γιατί ευρίσκαμε μεγάλη αντίσταση από τους Τουρκαλάδες λόγω του ότι ήτανε πολύ οχυρωμένοι στα Γιαννιτσή και είχαν βαρύ πυροβολικό. Επιτέλους ελευθερώσαμε τα Γιαννιτσή 23 Οκτωβρίου 1912. Εκεί στα Γιαννιτσή μας ήλθε μία διαταγή να προχωρήσουμε στην Θεσσαλονίκη. Αφήσαμε ένα λόχο κατοχής, τον πρώτο λόχο του 8ου Συντάγματος, Μετά τα Γιαννιτσή μαζί με τον άλλο στρατό, επήγα σε ένα χωριό, τώρα δεν θυμάμαι το όνομά του, όπου εμείναμε τρεις μέρες νηστικοί. Για να ζήσουμε τρώγαμε βελανίδια, κι' εκείνα ήταν θεόπικρα.

Ετραβήξαμε προς την Θεσσαλονίκη. Την οποία σκληρώς είχαν οχυρωμένη οι Τουρκαλάδες. Έπεσαν πολλά κορμιά για να πάρουμε τη Θεσσαλονίκη. Εκεί αιχμαλωτίσθηκε ο Στρατηγός Ταχσίν Χασάν Πασά. Μόλις προλάβαμε τα ξημερώματα 26 Οκτωβρίου 1912 οι Ελληνικές δυνάμεις μπαίνανε στη Θεσσαλονίκη, λίγες ώρες νωρίτερα από τις Βουλγαρικές δυνάμεις, οι οποίες θα προλάβαιναν να έπαιρναν την Θεσσαλονίκη. Όταν λίγες ώρες αργότερα έφτασαν οι Βουλγαρικές δυνάμεις, εξήτησαν να μπουν στην πόλη απλώς μόνο για να ξεκουραστούν. Όχι όμως για να ξεκουραστούν, αλλά για να καταλάβουν την πόλη.

Ο Βενιζέλος δεν εδέχτηκε αυτή την πρότασή τους.

Ευτυχώς που καταλάβαμε την υστεροβουλία των Βουλγάρων αλλιώς θα χάναμε τη Θεσσαλονίκη.

Το 8ο Σύνταγμα, όπου υπηρετούσα εγώ, με τον Συνταγματάρχη μας τον Καμπάνη και Λοχαγό μας το Ζεγγίνη (τον οποίο αργότερα πάλι, όταν ανταμώσαμε το 1915, τον βρήκα Ταγματάρχη) με ολόκληρο το 8ο Σύνταγμα επήγαμε στο Όστροβο (Αρνισα) και από εκεί όλοι οι στρατιώτες εμπήκαμε στα βαγόνια και προχωρήσαμε να ελευθερώσουμε τη Φλώρινα. Συμπληρώνω ότι πριν φτάσουμε στο Όστροβο αντάμωσα τον Παναγιώτη Μιχελάκη, ο οποίος ήταν άρρωστος από ελονοσία. Με παρακάλεσε να φροντίσω γιαυτόν και να τον περιποιηθώ. Εδέχτηκα, έμεινα έξω μακριά από το λόχο μου και το Σύνταγμά μου. Τη βραδυά εκείνη με τον Παναγιώτη Μιχελάκη διανυκτερέψαμε σε ένα ακατοίκητο σπίτι στα Γιαννιτσή. Την άλλη μέρα το πρωϊ φρόντισα τον έβαλα στο νοσοκομείο στα Γιαννιτσή, μου είχε δώσει να του φυλάξω 2.000 δραχμές, το δακτυλίδι του, το ρολόϊ του και τη καδένα του, τα οποία όλα τα κατάθεσα με απόδειξη μου στο νοσοκομείο Γιαννιτσών.

Απ' τα Γιαννιτσή έφυγα και πήγα προς το Όστροβο να συναντήσω το λόχο και το Σύνταγμά μου. Εταξιδέψαμε μέσα σε ένα φορηγό βαγόνι τουρκικό τραίνο. «Τσαμπούκ-τσαμπούκ» φωνάξαμε και γελάγαμε, μετά πή-

γαμε προς το 'Όστροβο κι' εκεί συνάντησα και τον γαμπρό μου χωροφύλακα Ιωάννη Κοτίτσα, πήγαινε προς την Φλώρινα. Συνέχεια πήγαμε προς τη Φλώρινα, που βρήκα και τους άλλους συστρατιώτες μου, 8.11.1912. Έπρεπε να προλάβουμε να ελευθερώσουμε τη Φλώρινα, γιατί θα μας την έπαιρναν οι Σέρβοι. Και δυστυχώς τότε είχε οπισθοχωρήσει η Πέμπτη Μεραρχία και είχαμε διαταγή εμείς, η Τετάρτη Μεραρχία, να πάμε να συγκρατήσουμε την κατάσταση λόγω οπισθοχώρησης της Πέμπτης Μεραρχίας. Οι τουρκικές δυνάμεις μέσα στη Φλώρινα ήταν πολλές, ισχυρές με πολλά κουμάντα, υλικά και τρόφιμα.

Εκράτησαν πολλές ημέρες ισχυρή αντίσταση οι Τουρκαλάδες. Μόλις όμως αναλήφθηκαν ότι φτάνει η Τετάρτη Μεραρχία και δε θα μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα, διότι θα πιανόντουσαν όπως το ποντίκι μέσ' στη φάκα, επρόλαβαν άδειασαν την πόλη και έφυγαν προς Καστοριά-Κορυτσία, 14.11.1912. Η Τρίτη Μεραρχία επροχωρούσε δυτικά προς το άλλο μέτωπο όπου ελευθέρωσε την Κορυτσία.

Όταν το δικό μας τάγμα (πρώτο τάγμα του 8ου Συντάγματος) έμπαινε μέσα στη Φλώρινα δίχως αντίσταση τη βραδυά 8 Νοεμβρίου 1912, σκοτάδι και χειμώνας πρώιμος είχε αρχίσει, εκεί μας παρουσιάστηκαν εκατό Τούρκοι και παραδόθηκαν αιχμάλωτοι, οι οποίοι είχαν κρυφτεί μέσα σε διάφορα παλιόσπιτα του χωριού.

Εβρήκαμε εγκαταλειμμένα πολλά τουρκικά κανόνια και δίχως τα κλείστρα τους. Ακόμα μέχρι σήμερα, που έχουν περάσει εξήντα πέντε χρόνια περίπου, δεν ξεχνάω την πείνα μας και την κούραση που είχαμε εκείνη τη βραδυά όταν μπαίναμε στη Φλώρινα. Είμαστε τόσο πεινασμένοι που πήγαμε σ' ένα σπίτι και ζητούσαμε φαϊ νύχτα περασμένη ώρα. Το σπίτι αυτό βρίσκεται στο δημόσιο δρόμο, καθώς μπαίνουμε μέσα στη Φλώρινα, όπου είναι το νεκροταφείο Άγιος Γεώργιος και ακριβώς απέναντι είναι το σπίτι Τραγιαννίδη. Εχτύπησα τη πόρτα, μας άνοιξαν και μας εδέχτηκαν με καλωσύνη και χαρά. Μας φιλοξένησαν με χαρά, μας φίλεψεν φαϊ και μπόλικο κρασί. Τη βραδυά εκείνη, 8.11.1912, έτυχε ένα άλλο ευχάριστο γεγονός, ότι γέννησε η γυναίκα του ένα αγοράκι, το οποίο εξήτησα να το βαπτίσω εγώ. Εδέχτηκε, edώσαμε τα χέρια και ύστερα από δέκα πέντε ημέρες έγινε η κανονική βάπτιση. Θα μείνουν αξέχαστα εκείνα τα βαφτίσια, όπου το παιδί το ονόμασα Γιώργο, το όνομα του πατέρα μου. Στη βάπτιση παραβρέθηκαν όλοι οι Αναπλιώτες αξιωματικοί του Συντάγματος. Ο λοχαγός μας Δ. Ζεγγίνης εχόρηψε μπροστά και έκανε εντύπωση σ' όλους τους Μακεδόνες για τους Ελληνικούς Πελοποννησιακούς χορούς, τσάμικα, καλαματιανά κλπ. Χόρηψε και ο υπολοχαγός Βώκος από τις Σπέτσες. Ήτο πολύ καλός άνθρωπος ο Ζεγγίνης και μ' αγαπούσε πολύ. Ήταν ένα γεροντάκι και κούτσαινε λίγο, διότι ήταν ανάπηρος από έναν άλλο πόλεμο παλαιότε-

ρο. Εκείνη τη βραδιά στα βαφτίσια, όπου έγινε μεγάλο ωραίο γλέντι, με αξιωματικούς και στρατιώτες συμπατριώτες μας από την Αργοναυπλία, εγλεντήσαμε όλοι μαζί σαν αδέρφια. Είχαμε βιολιτζή τον Τάκη Γεωργή απ' την Πρόνοια Ναυπλίου, κληρωτός του 1911. Είχαμε κι' έναν άλλο κλαριτζή (κλαρίνα) ένας γύφτος.

Απ' την Φλώρινα γύρισα με το τραίνο στη Θεσσαλονίκη: όπου εφτάσαμε και κατεβήκαμε δέκα χιλιόμετρα έξω από τη Θεσσαλονίκη. Κατασκηνώσαμε στα χωριά Ασβεστοχώρι και Μπάλτζα. Τότε ήρθε μία νεώτερη διαταγή κι' έφυγαν πολλές στρατιωτικές δυνάμεις προς τη Φλώρινα, να ενισχύσουν την στρατιωτική φρουρά της Φλώρινας διότι εκινδύνευε να την πάρουν οι Σέρβοι. Δηλαδή έπρεπε να ταξιδέψουμε Θεσσαλονίκη - Γιαννιτοιά - Όστροβο - Φλώρινα.

Μετά απ' τη Φλώρινα λευτερώσαμε τη Καστοριά στις 14.11.1912. Στη Βαθιά έξω απ' την Καστοριά έκανα επίταξη σαμάρια και τριχιές. Έπιασα τον Τούρκο Μουχτάρη και του είπα όποιος δεν φέρει το ζώο του εδώ θα τον σκοτώσω. Έφεραν τα ζώα τους. Μόνο ζώα δεν πήραμε. Πήρα σαράντα σαμάρια, τα φόρτωσα στο τραίνο, τα πήγα στη Θεσσαλονίκη, όπου και τα πούλησα. Ο οδηγός του τραίνου μου γύρευε λεφτά για το αγώι και του είπα αύριο θα περάσει ο Βενιζέλος θα σε πληρώσει. Όταν επήγα στη Θεσσαλονίκη βρήκα το Σταύρο το Νιώτη, του είπα να πουλήσουμε τα σαμάρια. Εκεί αφού ένας γεράκος άκουσε τη συζήτησή μας αυτή, μας πήρε και πήγαμε σ' ένα σαμαρτζή και τα πούλησα 12 δραχμές το ένα και πήραμε 500 δραχμές και τα φάγαμε με το Σ. Νιώτη.

Μόλις επήγαν στη Φλώρινα να πάρουν τα λεφτά τους. Ήταν ο ανθυπολοχαγός Μουτζουρίδης και γρήγορα τους άρχισε με τον υποκόπανο.

Το δικό μας τάγμα με το 8ον Σύνταγμα και 4η Μεραρχία, είχαν άλλον προορισμό. Εμείναμε δέκα ημέρες στη Θεσσαλονίκη, όπου εκεί συνάντησα και το λοχία Νικόλαο Χριστόπουλο, ο οποίος με δάνεισε και διακόσιες δραχμές. Συνάντησα και τον Θάνο Χριστόπουλο, όπου μαζί και οι τρεις μια βραδιά κοιμηθήκαμε επάνω σ' ένα κάρο.

Από τη Θεσσαλονίκη εμπάρκαραμε στα πλοία, Δεκέμβριος του 1912. Κάθε τάγμα εμπήκε μέσα σε ένα πλοίο και κάναμε θαλασσινό ταξίδι από Θεσσαλονίκη προς Κάβο Μαλέα - Πρέβεζα, ολόκληρη η Τετάρτη Μεραρχία μέσα στα πλοία ταξιδεύαμε χειμώνα καιρό με όλες τις φουρτούνες και στο δρόμο, όλο το ταξίδι, οι στρατιώτες ξεροβολούσαν απ' την ζαλάδα. Κακοπεράσαμε άσχημα. Το ταξίδι μας εκράτησε ένα μήνα. Ολοένα λέγαμε πότε θα φτάσουμε. Πολλές φορές σκεφτόμουνα τη γυναίκα μου, το Γιωργάκη μου και τα κτήματα, που τ' άφησα ακαλλιέργητα, και τι θ' απογίνονταν τα πρόβατα ώσπου να γυρίσω πίσω.

Επιτέλους Γενάρη μήνα 1913 φτάσαμε στη Πρέβεζα. Απ' τα πλοία όπου είχαμε ξεκινήσει προ μηνός από τη Θεσσαλονίκη ξεμπαράραμε, ολόκληρη η Τετάρτη Μεραρχία, εβγήκαμε έξω στην Πρέβεζα, όπου εγέμισε ο τόπος στρατιώτες, πολεμικά όπλα, κανόνια, ιππικό, άλογα κλπ. Όλοι οι στρατιώτες είμασταν κουρασμένοι, εξαντλημένοι και ταλαιπωρημένοι. Εν τούτοις είχαμε το κουράγιο, τη δύναμη και την αγωνία και ψάχναμε να βρούμε τον εχθρό, τους Τουρκαλάδες.

Απ' την Πρέβεζα όλο πεζοπορία με όλη τη χειμωνιά και την κακοκαιρία φτάσαμε στη Φιλιπιάδα. Εκεί στη Φιλιπιάδα ξεκουραστήκαμε για λίγες ώρες και ύστερα προχωρήσαμε για του Εμίν Αγά το χάνι. Εκεί στην περιοχή στρατοπεδεύσαμε. Το επιτελείο της Μεραρχίας μελετούσε πως μπορούσαμε να καταλάβουμε το ύψωμα Φυτιλιάς και το ύψωμα Ολύτσικας, υψώματα και τα δύο με στρατηγική θέση κοντά κι' απέναντι στα Γιάννενα. Φοβερή και σκληρή μάχη δώσαμε και κυριεύσαμε το ύψωμα Μανωλιάσα, όπου μετά την σκληρή εκείνη μάχη βρήκα νεκρούς δύο γενναίους συμπατριώτες μας, τους ανθυπολοχαγούς Σταύρο Παράσχο και Γιώργο Τερζάκη, Δεκέμβριος 1912, τους θάψαμε στη Κοπάνη Μανωλιάσας.

Η σύσκεψη και η μελέτη του επιτελείου Μεραρχίας για την κατάληψη Φυτιλιά - Ολύτσικας και Μπιζάνι και Γιάννενα γινότανε με συμμετοχήν και υπό την προεδρία του Βενιζέλου.

Εκείνη την ώρα που συνεσκέπτοντο ένας αξιωματικός, υπολοχαγός Ταβουλάρης, ο οποίος παλαιότερα ήταν λοχίας και με κατόρθωμα επ' ανδραγαθία είχε γίνει ανθυπολοχαγός και με νεώτερη ανδραγαθία είχε γίνει υπολοχαγός, αυτός ο αξιωματικός Ταβουλάρης παρουσιάσθηκε στο επιτελείο του Φυτιλιά το ύψωμα (Εμίν-Αγά χάνι) προσφέρθηκε να καταλάβει μόνος του το ύψωμα αυτό και με τους άνδρες του και ζήτησε και του παραχώρησαν ό,τι εχρειάζετο για να ανεβάσουν ένα κανόνι πάνω στο ύψωμα Ολύτσικας. Έκανε την επίθεση, βγήκε με τους άνδρες του πάνω στο ύψωμα, στον Άϊ-Νικόλα, όπου είχε ρημάξει τις τουρκικές δυνάμεις πάνω στο ύψωμα, μάλιστα δε η τελευταία του οβίδα βούλωσε το τουρκικό κανόνι. Το ελληνικό ιππικό ακράτητο έδρασε προς τα Γιάννενα. Τα Γιάννενα υποστηρίζοντα ακόμα από το ύψωμα Μπιζάνι. Το Μπιζάνι ήταν πολύ καλά οχυρωμένο και κρατούσε ισχυρή άμυνα. Οι Τουρκαλάδες απ' το Μπιζάνι χτυπούσαν την Αετοράχη, όπου ήταν οχυρωμένη με Ελληνικές δυνάμεις.

Στις 21 Φεβρουαρίου 1913 έπεσε το Μπιζάνι και εν συνεχεία τα Γιάννενα, 22/2/1913. Εκεί στα Γιάννενα αιχμαλωτίσαμε 35.000 Τούρκους. Μαζί μ' αυτούς επιάστηκε αιχμάλωτος κι' ο στρατηγός τους Εσάτ-Πασάς. Ο Κωνσταντίνος αρχιστράτηγος των ελληνικών δυνάμεων δεν δέχτηκε να πάρει το σπαθί του Τούρκου στρατηγού, διότι είχαν φροιτήσει μαζί στην ίδια

σχολή αξιωματικών στη Γερμανία «σου αφήνω το σπαθί σου να τόχεις να το τριζεις».

Στην επίθεση αυτή για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων μέσα στο ιππικό της 5ης Μεραρχίας γενναίως οδήγησε το ιππικό του ο συμπατριώτης μας ήλαρχος 5ης Μεραρχίας Καρπετόπουλος από το Άργος.

Όταν επρόκειτο να μαπακάρουμε τους Τουρκαλάδες αιχμαλώτους στα πλοία, ο Τούρκος στρατηγός είπε: «καλη-μέρα Έλληνες στρατιώτες, εσείς οι Έλληνες πρέπει να έχετε το κεφάλι ψηλά. Εγώ αν είχα Έλληνες στρατιώτες και Τούρκους αξιωματικούς δεν θα παίρνατε το Μπιζάνι».

Μόλις εμπήκαμε στα Γιάννενα επήγα στον τουρκικό όρχο κι' εδιάλεξα το ωραιότερο άλογο, το οποίο το είχα μαζί μου ολοένα, όλο τον καιρό και όταν ακόμα αργότερα φύγαμε απ' τα Γιάννενα προς την Πρέβεζα κι' απ' την Πρέβεζα προς την Θεσσαλονίκη με το πλοίο, Μάρτιος 1913, συνέχεια είχα μαζί μου το άλογο μέχρις ολόκληρο το Βουλγαρικό πόλεμο, ήταν τόσο ωραίο, δεν το ξεχνάω, όπου μαζί του έχω μία φωτογραφία μου ακόμα στο σπίτι μου.

Αυτό το ωραίο άλογο μόλις επήγαμε στη Θεσσαλονίκη το επούλησα σε έναν Εβραίο για 200 δραχμές. Την άλλη μέρη πήγα και του το κατάσχεσα. Μου έδωσε 100 δραχμές και του το άφησα. Αυτό έγινε τρεις φορές, ώσπου το εκράτησα πάλι και το επήγα και το ξαναπούλησα εκεί πάλι στην Καβάλα 27/7/1913.

Πριν σας περιγράψω την επιστροφή μας από τα Γιάννενα στη Θεσσαλονίκη το Μάρτιο-Απρίλιο 1913 οφείλω να σας διηγηθώ ένα άλλο παράξενο γεγονός. Όταν είχαμε φτάσει στα Γιάννενα πριν τα ελευθερώσουμε επί τρεις μήνες περίπου συνεχώς έμεινα με την μονάδα μου και τις άλλες ελληνικές δυνάμεις πολεμώντας σε μία σκληρή πολιορκία των Τουρκαλάδων μέσα στα Γιάννενα, όπου υποφέραμε από φρικτή πείνα και ψείρες με τη χούφτα. Θυμάμαι ακόμα και ο Συνταγματάρχης Σαμπάνης μας είπε: «ελάτε να καθαρίσετε τη χλαινή μου από τις ψείρες». Ο γιακάς της χλαινής του ήταν ένα κομμάτι από λυκοτόμαρο. Εμείς οι στρατιώτες για να ξεγελάσουμε τη πείνα μας ετρώγαμε ψημένα βελανίδια (βελάνια), τα οποία ήταν λύσα και δηλητήριο σωστό.

Τώρα ακούστε να μάθετε γιατί έγινα δεκανέας. Όταν είχαμε καταλάβει το ύψωμα Μανωλιάσα και μετά τη μάχη της Μανωλιάσας, εκεί που προχωρούσαμε προς τα Γιάννενα, καθ' οδόν μέσα απ' τους θάμνους ξεπετάχτηκε ένας λαγός. Τον πυροβόλησα και τον σκότωσα στο τόπο. «Ασκοπος πυροβολισμός, γράψτε τον» φώναξε ο Συνταγματάρχης Καμπάνης. Την άλλη μέρα με φώναξε στην αναφορά: «πόσους Τούρκους έχεις σκοτώσει;», «κλούβια σφαίρα δεν πήγε», «μπράβο παιδί μου» είπε ο Συνταγματάρχης Καμπάνης στο Λοχαγό Ζεγγίνη «γράφτον να τον κάνεις δεκανέα». «Όχι

κυρ-Λοχαγέ, γιατί δεν ξέρω γράμματα». Ο Συνταγματάρχης μου Καμπάνης με συμβούλεψε και μου είπε: «άκουσε παιδί μου, αν γίνεις δεκανέας ποτέ δεν θα φυλάς σκοπιά, ακόμα κι' όταν ο Θεός ρίχνει χιόνι».

Είχα ξεχάσει αυτό το περιστατικό ολωσδιόλου.

Μετά την απελευθέρωση στα Γιάννενα και μετά από πολλές βδομάδες έφυγε ολόκληρη η 4η Μεραρχία μας από τα Γιάννενα στην Πρέβεζα, όπου μείναμε 2-3 ημέρες (περίπου Μάρτιος 1913). Άξαφνα ένα πρωί με διάβασαν, το όνομά μου, στην ημερησία διαταγή του συντάγματος την προαγωγή μου δεκανέας. Χαρούμενος εβγήκα από το τάγμα, πήγα στην πόλη σε ένα μαγαζί, αγόρασα τα γαλόνια και τα έβαλα στο χέρι μου. Έγινα δεκανέας του Ελληνικού στρατού, η χαρά μου ήταν μεγάλη. Το έγγραφο τη βραδυά εκείνη και με γράμμα στο σπίτι μου, όπως σας μίλησα προηγουμένως.

Απ' την Πρέβεζα ξεκινήσαμε με τα πλοία, μέσα στα οποία μείναμε τρία βράδια με αραγμένα τα πλοία μας στο λιμάνι της Πρεβέζης και την βγάλαμε με σκέτη ολίγη ξηρά τροφή. Με όλα τα μεταγωγικά μας πλοία, η Τετάρτη Μεραρχία, πήγαμε από Πρέβεζα μέσω Κάβο-Μαλέα προς Θεσσαλονίκη. Μας συνόδευε το αντιτορπιλικόν Ψαρά, το ταξίδι μας ήταν τρικυμιώδες, κουραστικό και μια θαλασινή τλαιπωρία επί πολλές εβδομάδες. Και περισσότερο για στρατιώτες που δεν είχανε δει ούτε θάλασσα στη ζωή τους. Δεν ξέραμε πως να σταματήσουμε τον εμετό. Μερικοί συνάδελφοί μας εβγάζανε τ' άντερά τους.

Επηγαίναμε προς Θεσσαλονίκη, διότι επρόκειτο να ξεσπάσει ελληνοβουλγαρικός πόλεμος. 17/6/1913. Εφθάσαμε στη Θεσσαλονίκη περίπου τον Απρίλιο του 1913. Εβγήκαμε στο λιμάνι της πόλεως και εν συνεχεία επήγαμε και κατασκηνώσαμε στο χωριό Αγία Παρασκευή. Κοντά στην Αγία Παρασκευή είχε ένα άλλο ελληνικό χωριό σε Βουλγαρική επικράτεια. Ήταν το χωριό Μπογορίκοβο. Στην πλατεία του χωριού αυτού είχε μια βρύση κι' έτρεχε άφθονο νερό. Όπου πήγαιναν τα κορίτσια του χωριού ελληνοπούλες κι' έπαιρναν νερό. Οι Βούλγαροι στρατιώτες διαρκώς πειράζανε τις ελληνοπούλες και τις ενοχλούσαν πειραχτικά. Ο πρόεδρος του χωριού τότε έκανε παράπονα στον Συνταγματάρχη μας Καμπάνη, για να αναλάβει να σταματήσει αυτό το κακό. Ο Συνταγματάρχης Καμπάνης είπε στον πρόεδρο: «Θα στείλω έναν δραστήριο αξιωματικό να τους βάλει τα δύο πόδια σε ένα παπούτσι». Τότε αμέσως ο Συνταγματάρχης Καμπάνης έδωσε διαταγή στο Λοχαγό μας Ζεγγίνη να υπερασπισθεί τους Έλληνες κατοίκους στο Μπογορίκοβο. Ο Λοχαγός Ζεγγίνης εκάλεσε το Βούλγαρο Λοχαγό και του είπε ότι: «Θα τους κλείσει τη Βουλγαρική εκκλησία τους» και έβαλε διπλή σκοπιά στη βρύση για να μην ξαναπειράξουν πια τις ελληνοπούλες οι Βούλγαροι. Γεγονός ότι με διαταγή του Ζεγγίνη έκλεισε η Βουλγαρική εκκλησία και οι Βούλγαροι δεν είχαν εκκλησία να εκκλησιαστούνε ούτε για

το Πάσχα. Ήλθε και το Πάσχα του 1913. Οι Βούλγαροι του Μπογορίκοβο ζήτησαν την άδεια μας να εκκλησιαστούν στην Ελληνική χριστιανική εκκλησία. Τους δώσαμε την άδεια, και μπήκαν και λειτούργησαν στην δική μας Ελληνική εκκλησία λόγω του ότι τη δική τους την είχαμε κλειδώσει. Είδα και μου έκανε μεγάλη εντύπωση ότι λειτουργήθηκαν γονατιστοί και με μεγάλο σεβασμό. Ακόμα τότε δεν είχαμε αρχίσει τον Ελληνοβουλγαρικό πόλεμο, αλλά είμαστε στα πρόθυρα της κηρύξεώς του.

Θυμάμαι με συγκίνηση το αξέχαστο πατριωτικό τραγούδι που τραγουδούσε όλος ο ελληνικός στρατός.

*«Ήπειρος Μακεδονία πως βαστάς υπομονή
για να βλέπεις τα παιδιά σου μέρα-νύχτα στη γραμμή.
—Δεν μ' αφήναν οι δυνάμεις για να σύρω το σπαθί.
Το σπαθί μου είναι μαύρο κι' έχει ανάγυρα βαφεί
εις το αίμα των Βουλγάρων κι' ύστερα να δοξαστεί».*

Όπως σας είπα ότι βρισκόμασταν έξω από τη Θεσσαλονίκη, την οποία είχαμε ελευθερώσει απ' τα τουρκικά χέρια τον Οκτώβριο του 1912 και μάλιστα λίγες ώρες ενωρίτερα πριν εισβάλουν οι Βουλγαρικές δυνάμεις. Παντοτινά οι Βούλγαροι είχαν στόχο τους τη Θεσσαλονίκη και φρόντιζαν με κάθε τρόπο να μας την πάρουν. Κάθε νύχτα οι Βουλγαρικές δυνάμεις έμπαιναν κρυφά μέσα στην πόλη και δυνάμωναν τις δυνάμεις τους για να μας πάρουν τη Θεσσαλονίκη. Ο Βενιζέλος πληροφορήθηκε τις ύποπτες κινήσεις των Βουλγάρων κι' αμέσως έστειλε διαταγή στην Κρήτη κι' έφεραν ένα βαπόρι γεμάτο με 1.000 λεβέντες διαλεγμένους Κρητικούς χωροφύλακες βρακάδες (βράκες). Κάθε νύχτα άρχισαν και χτυπιόντουσαν τα Ελληνικά και τα Βουλγαρικά περιπολα. Κάθε πρωϊ βρήκαμε 15-20 Βούλγαρους σκοτωμένους. Οι Κρήτες κάνανε θραύση και πετσοκόψανε πολλούς Βουλγάρους. Όσους άλλους Βουλγάρους έπιασαν αιχμαλώτους από τις συμπλοκές των περιπολικών τους βάζανε μέσα σε μαούνες, ανοιγόντουσαν βαθιά μέσα στο πέλαγος στη θάλασσα Καρά-Μπουρνού, άνοιγαν τις πόρτες από τις μαούνες και τους έπνιγαν αλύπητα.

Εκείνες τις ημέρες κοντά άρχισε ο Ελληνοβουλγαρικός πόλεμος.

Έλαβα μέρος σ' όλες τις μάχες του Ελληνοβουλγαρικού πολέμου και σ' όλη τη διάρκεια αυτού. Πριν δώσουμε τη μάχη στις 20-21/6/1913 στον Λαγκαδά και τη μάχη στις 25-26 Ιουνίου στο Λαχανά θυμάμαι ένα πολύ παράξενο γεγονός. Οι Ελληνικές δυνάμεις μας έπιασαν αιχμάλωτη μια Βουλγαρική αμαξοστοιχία, όπου τα βαγόνια της ήταν γεμάτα τροκάνια και είχαν σκοπό οι Βούλγαροι να τα κρεμάσουν στους αιχμάλωτους Έλληνες στρατιώτες και τα μεγαλύτερα τροκάνια στους αιχμάλωτους Έλληνες αξιωματικούς που θα πιάνανε και θα τους στέλνανε για παράλαση στη Βουλγαρία.

Ο Ελληνοβουλγαρικός πόλεμος είχε φουντώσει. Οι μάχες είχαν πυκνώσει, έδιναν κι' έπαιρναν τακτικά. Καιγότανε το πελεκούδι.

Επροχωρήσαμε προς το Λαγκαδά - Λαχανά. Ελάβαμε μέρος στις φοβερές και σκληρές εκείνες μάχες (20/6/1913 και 26/6/1913). Στις μάχες εκείνες είμαστε μαζί με τους συμπατριώτες μου στρατιώτες: Αριστείδη Σκαλίδη (Ατζέμη), Νικόλαο Καταγά (Αδελφούλη), Γεώργιο Σκαλίδη (Χαμπέρη). Εν συνεχεία και ασταμάτητα προχωρήσαμε προς το Κιλκίς, 17-20 Ιουνίου 1913. Στη μάχη του Κιλκίς είχαμε πολλές απώλειες κι' εμείς και οι Βούλγαροι. Δυστυχώς στη μάχη αυτή σκοτώθηκε ο Συνταγματάρχης μας Καμπάνης, 22/6/1913. Πιστεύω ήταν απ' το Γέρακα Λακωνίας.

Την διοίκηση του Συντάγματος αμέσως ανέλαβε ο αντισυνταγματάρχης Καλκαντής απ' τη Μονεμβάσια Λακωνίας.

Το Κιλκίς καιγότανε. Εβρήκα την ευκαιρία μπήκα μέσα σε ένα εμπορικό κατάστημα για πλιάτσικο. Και παρ' όλιγο να καώ απ' τις φλόγες και πυρκαγιές που ανάβανε παντού σ' όλο το Κιλκίς. Όταν εμπήκα μέσα στο εμπορικό κατάστημα έβαλα μία σκάλα κι' ανέβηκα ψηλά. Κάπου σ' ένα ράφι εβρήκα μία πετσέτα δεμένη και κατάλαβα ασφαλώς ότι θα ήταν μέσα κρυμμένες λίρες. Πολύ βιαστικά την ίδια σκάλα την έβαλα δίπλα στη μάντρα, επήδησα κι' έφυγα με την πετσέτα στα χέρια. Μόλις έφυγα μακριά από τις φλόγες εβρήκα ένα απόμερο ήσυχο μέρος, ξεδίπλωσα τη πετσέτα όπου μέσα δυστυχώς ευρήκα μύγδαλα αντί λίρες.

Εν συνεχεία η μονάδα μας επήγε βορεινά προς το Μπέλες, όπου εμείναμε μία βραδιά. Αξημέρωτα την άλλη μέρα το πρωί είδαμε πολύ μπουχό (σκόνη) κάτω στον κάμπο. Πήγε ο ίδιος ο Λοχαγός Τσολακόπουλος ψηλά από το παρατηρητήριο να δει τι συνέβαινε. Ο μπουχός ήταν απ' την υποχώρηση του Βουλγαρικού στρατού και ιππικού, μετά που χάσανε τη σκληρή μάχη της Στρώμνιτσας, 26/6/1913.

Η μονάδα μας επροχώρησε και μπήκε μέσα στην Στρώμνιτσα, είχε ελληνικό πληθυσμό, η οποία είχε ελευθερωθεί από άλλες ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις. Οι κάτοικοι μας έκαναν μία θερμότατη υποδοχή και ζητωκραύγαζαν «ζήτω οι Έλληνες». Ο στρατός μας από τη μάχη της Στρώμνιτσας εκυρίεψε 45 Βουλγαρικά κανόνια. Στη μάχη της Στρώμνιτσας 26.6.1913, είχαμε απώλειες 700 νεκρούς. Μαζί με το Γιώργο Βοριά από το Χαϊντάρι κοιμηθήκαμε εκείνο το βράδυ δίπλα σ' ένα Βουλγαρικό νεκροταφείο. Κυνηγούσαμε συνεχώς τους Βουλγάρους, οι οποίοι υποχωρούσαν ατάκτως και ασταμάτητα προς το εσωτερικό της Βουλγαρίας. Όλη η διαδρομή αυτή εγένετο με τα πόδια. Ημέρα και νύχτα τους κυνηγούσαμε ο καθένας μας στρατιώτης φορτωμένος με το γηλιό του στη πλάτη, το μανδύα του και με 200 φυσίγγια ο καθένας. Μας είχε θερίσει η πείνα. Μας είχε ξεκάνει η κούραση. Μας είχαν σπάσει οι κακονυχίες τα ξενύχτια, οι νυχτερι-

νές εξορμήσεις και οι ξιφομαχίες σώμα με σώμα, που τακτικά χρησιμοποιούσαμε και την ξιφολόγη για να τους βγάζουμε από τα χαρακώματα.

Παρέλειψα να σας πω ότι όταν είμασταν στο όρος Μπέλες πριν επιτεθούμε για τη μάχη της Στρώμνιτσας, 26/6/1913, εκεί ψηλά στο όρος Μπέλες, μας έγινε ένας φοβερός βομβαρδισμός από Βουλγαρικό αεροπλάνο. Ήταν περίπου τέλος Ιουνίου 1913. Πρώτη φορά που είδαμε αεροπλάνο να παρουσιάζεται σε πόλεμο. Μας εβομβάρδισε με πολλές χειροβομβίδες, μας έχυσε τα καζάνια με το φαί και μας εσκότωσε 2-3 στρατιώτες. Εν τούτοις δεν έσπασε το ηθικό μας να τους κυνηγήσουμε από σπιθαμή σε σπιθαμή από τη Στρώμνιτσα μέχρι την πρωτεύουσά τους την Σόφια, όπου φτάσαμε δέκα χιλιόμετρα περίπου έξω από την Σόφια στα υψώματα Χασάν-Αγά.

Ο στρατός επροχωρούσε ενθουσιώδης, ετραγουδούσε πολλά πατριωτικά τραγούδια εναντίον των Βουλγάρων. Οι Βούλγαροι έκαναν μία τακτική στρατιωτική υποχώρηση ως την πρωτεύουσά τους την Σόφια. Επλησιάσαμε την πρωτεύουσά τους, αγναντέψαμε τα βουνά της και την πολιτεία ολόκληρη τη Σόφια. Τότε επρόλαβαν οι μεγάλες δυνάμεις και υπέγραψαν τη συνθηκολόγηση στα υψώματα Χασάν-Πασά, όπου ετελείωσε ο Ελληνοβουλγαρικός πόλεμος, 28/7/1913. Τότε η IV Μεραρχία ονομάστηκε Σιδηρά Μεραρχία.

Μετά την λήξη του Ελληνοβουλγαρικού πολέμου επήγα στα Γρεβενά ξανασυντάχτηκε το 21ο Σύνταγμα μου στη Θεσσαλονίκη, όπου υπηρετούσε το τάγμα μου και εγώ ο ίδιος. Εκεί στο λόχο μας είχαμε ένα νέο Λοχαγό, ο οποίος με κυνηγούσε συνεχώς. Μου έβαζε τιμωρίες φυλακίσεως δίχως λόγους. Πολλές φορές είχα σκεφτεί να βρω την ευκαιρία να τον τιμωρήσω. Όταν έμαθα ότι επρόκειτο να έλθει ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος για επιθεώρηση των στρατιωτικών μας δυνάμεων, απ' την προηγούμενη ημέρα πήγα στην πόλη εμπήκα σ' ένα μαγαζί αγόρασα σκουληκιάρικες ελιές. Όταν ήλθε ο Κωνσταντίνος έκανε επιθεώρηση, πέρασε κι' από το τάγμα μας και μας ερώτησε ποιός στρατιώτης είχε παράπονο να βγει στην αναφορά. Τον θυμάμαι σαν να τον βλέπω ακόμη πάνω στο πανύψηλο άλογό του. Εβγήκα μπροστά του στην αναφορά, εφώναξα τα στοιχεία μου «Δεκανέας Αντίκας Αθανάσιος κλπ.». «Αρκεί παιδί μου, τι παράπονο έχεις;». «Να έχω παράπονο που δεν μας ταΐζουν καλό φαγητό». Κι' έβγαλα απ' την τσέπη μου και του έδειξα τις σκουληκιάρικες ελιές. Αμέσως τιμώρησε το Λοχαγό μας με 45 ημέρες φυλάκιση. Όταν πια βρισκόμουνα στη Θεσσαλονίκη στο 27ον Σύνταγμα είχε τελειώσει πια ο ελληνοτουρκικός και ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος. Ήτο περίπου Νοέμβριος του 1913, τότε ήλθε στο Σύνταγμα μας και μίλησε ο Λοχαγός Τσολακόπουλος ή Καπετάν Ρέμπτελος, συμπολεμιστής του Παύλου Μελά στα αντάρτικα του Μακεδονικού αγώνος, Μακεδονίας και Βορείου Ηπείρου, ο οποίος με πατριωτικές του ομιλίες προκα-

λούσε εθελοντές στρατιώτες να τον ακολουθήσουν στα αντάρτικα σώματα της Βορείου Ηπείρου (Αλβανίας), περιοχές Κορυτσάς (η οποία ήταν ελληνική), Χειμάρρας, Αργυροκάστρου και Τεπελενίου. Για να περιφρουρήσουμε τον Ελληνικό πληθυσμό από τις Βουλγαρικές τσέτες (κομιτατζήδες) που ληστεύανε τα Ελληνικά χωριά, τις περιουσίες και εκκλησίες και ανθρώπινο πληθυσμό. Άκουσα τους φλογερούς και πατριωτικούς λόγους του καπετάν Ρέμπελου (ψευδώνυμο του Αναπλιώτη λοχαγού Τσολακόπουλου). Σε μίαν ευκαιρία παρουσιάστηκα μπροστά του και του εδήλωσα ότι θα τον ακολουθήσω. Ήταν περίπου τέλη Νοεμβρίου του 1913. Εκείνο το πρωί επήγα στο τελωνείο Θεσσαλονίκης και αποχαιρέτησα τον Λοχαγό πυροβολικού Νικολή Σγουρόν, ήτο διευθυντής τελωνείου Θεσσαλονίκης, συμπατριώτης μας από το Τολό. Με εμπόδιζε επιμόνως να μην πάω στα ανταρτικά σώματα, μάλιστα όταν έφυγα απ' το γραφείο του ειδικά έστειλε ένα περιπολικό και με επρόλαβε στην παραλία Θεσσαλονίκης και με συνέλαβε, ακριβώς για να με εμποδίσει να μην πάω στα ανταρτικά σώματα. Εκάθισα καταγής και δεν πήγαινα πουθενά. Έφεραν ένα στρατιωτικό αυτοκίνητο, με το ζόρι με ανέβασαν επάνω και με πήγαν στο κρατητήριο κατ' ευθείαν. Τους είχε δώσει εντολή ο Λοχαγός Σγουρός να μη με πειράξουν και να μη με βασανίσουν. Και να μου δώσουν να φάω τη βραδυά εκείνη, ό,τι φαγητό γυρέψω. Με ρώτησαν τι θέλω να φάω και γύρεψα «ένα ψητό και μία μπύρα». Μου έφεραν κι' έφαγα, καλοπέρασα τη βραδυά εκείνη, μου έδωσαν κι' έξι κουβέρτες και σκεπάστηκα και καλοπέρασα τη βραδυά εκείνη. Την άλλη μέρα και κάθε μέρα με ρωτούσαν: «Θέλεις να πας στα αντάρτικα σώματα;», «Θα πάω» τους απαντούσα. Ωσπου πέρασαν 15 ημέρες μέσα στο κρατητήριο δίχως ν' αλλάξω γνώμη. Ο Λοχαγός Σγουρός έβαλε και τον Συνταγματάρχη Πυροβολικού Παπαδόπουλο από το Ναύπλιο και μου είπε: «Αντίκα, έχεις γυναίκα και παιδιά, αν πας στα ανταρτικά και σε πιάσουνε θα σε κάνουνε σαν τον Αθανάσιο Διάκο». «Όχι» —του είπα— «και χειρότερα να με κάνουνε εγώ θα πάω». Πέρασα 15 ημέρες μέσα στο κρατητήριο και τάχα μου άλλαξαν γνώμη και με άφησαν ελεύθερο. Συνάντησα τον Λοχαγό Τσολακόπουλο, με σημείωμά του με έστειλε με το τραίνο να παρουσιαστώ στο τάγμα κατοχής Φλωρίνης και από εκεί με υπηρεσιακό σημείωμα παρουσιάστηκα στο Δεσπότη Φλωρίνης Πολύκαρπο, περίπου Νοέμβριο 1913. Με τραίνο εταξίδεψα από Θεσσαλονίκη μέχρι Φλώρινα. Όταν εγώ και μερικοί άλλοι παρουσιάστηκαμε στο Δεσπότη Φλωρίνης Πολύκαρπο, μας έγραψε τα στοιχεία μας και μας είπε: Όταν θα κατεβείτε απ' τα αντάρτικα να περάσετε πάλι από δω να ξέρω ποιός γύρισε και ποιός εχάθηκε. «Βλέπετε αυτοί τώρα που γυρίζουν εδώ μέσα κομιτατζήδες τι ήταν πρώτα;». Μια νύχτα μαζί με 70 άνδρες ξεκίνησα ομαδάρχης επικεφαλής, πεζοπορία χειμώνας καιρός Δεκέμβριος 1913 περπατώντας απόμε-

ρα —άκρη κρυφά κάθε μονοπάτι υπαρκτό και ανύπαρκτο, βουνά, ρεματιές, λαγκάδια, ποταμούς πλημμυρισμένους, κρυφτόμενοι από Βουλγάρους τσέτες και προδοσίες διαφόρων πρακτόρων των φτάσαμε στην Κορυστά, που είχε ελευθερωθεί από τις 6.12.1912. Πρώτη βραδυά εκεί μόλις εφτάσαμε συνάντησα τον ταγματάρχη Κοντούλη από την Ελευσίνα. Από την Κορυστά με στείλανε με τους άνδρες μου στη Χειμάρα, όπου εβρήκαμε τον καπετάν-Βάρδα. Του έδωσα ένα γράμμα που έφερα από τον Λοχαγό Νικολή Σγουρό, ο οποίος έγραφε στον καπετάν-Βάρδα να με προσέχει. Ο καπετάν-Βάρδας μου είπε ότι δεν έπρεπε να έρθεις εσύ εδώ, αφού άφησες γυναίκα και παιδιά πίσω. Με διόρισε αποσπασματάρχη - διμοιρίτη επικεφαλής σε 25 άνδρες. Και μου έδωσε δικαίωμα να προσέχω μία περιοχή με 22 ελληνικά χωριά στην περιοχή Χειμάρας. Στην ομάδα μου των 25 αυτών ανδρών είχα και το παιδί ενός παπα-Βασίλη από το χωριό Άγιος Βασίλειος Φλωρίνης. Στα ανταρτικά περιοχής Χειμάρας - Βορείου Ηπείρου έμεινα αποσπασματάρχης επί τρεις μήνες δηλαδή περίπου από τον Ιανουάριο ως το Μάρτιο του 1914. Σαν αετός επετούσα από χωριό σε χωριό και υπερασπιζόμουν το Ελληνικό στοιχείο, το οποίον οι Βουλγαρικές ομάδες των τσετών το εξολοθρεύανε καθημερινώς και μάλιστα όταν επρόκειτο να γίνουν αντίποινα εναντίον των Ελλήνων, όπου φοβερός στόχος τους ήταν οι εκκλησίες, οι παπάδες, οι γέροντες, οι γυναίκες και τα παιδιά. Πολλές φορές μας είχαν στήσει καρτέρι να μας πιάσουν ζωντανούς. Ότι χρειαζόμαστε μας συντηρούσαν μυστικά και κρυφά τα Ελληνικά σπίτια και οι άρχοντες Ελληνικών Κοινοτήτων. Είχαμε τακτική μυστικά επικοινωνία με τον καπετάν-Βάρδα, απ' τον οποίο έπαιρνα και διαταγές του. Τα χωριά της περιφέρειας μου Χειμάρας με αγαπούσαν και ευχαριστιόντουσαν όποτε παρουσιαζόμαστε στα χωριά τους. Μας φιλοξενούσαν και μας έδιναν πληροφορίες για τις μετακινήσεις Βουλγαρικών ομάδων. Όταν η Αλβανία αναγνωρίστηκε ελεύθερο κράτος από τις μεγάλες δυνάμεις, λήξη Β' Βαλκανικού πολέμου, 28 Ιουλίου 1913, τότε διαλύθηκαν τα ανταρτικά σώματα και με την ομάδα μου επέστρεψα στη Φλώρινα. Ξανά πάλι πεζοπορία: κακουχίες και φοβερή πείνα. Παρουσιάστηκα στον Δεσπότη Φλώρινας Πολύκαρπο, ο οποίος εσημείωσε ότι επέστρεψα ζωντανός απ' τα ανταρτικά Βορείου Ηπείρου.

Ο ανθυπολοχαγός Αλέξανδρος Μουτζουριδής με κράτησε στο τάγμα Φλωρίνης, όπου έμεινα 3-4 μήνες.

Ακόμη ήμουν ομαδάρχης 20 γενναίων ανδρών, στρατιώτες αφοσιωμένοι, γενναίοι και υποταχτικοί, μου είχαν μεγάλη εμπιστοσύνη. Ο Δεσπότης μου είπε: «Θέλω να πας στο χωριό Άγιος Βασίλειος να διώξεις το Βούλγαρο παπά». Επήγα βρήκα το Βούλγαρο παπά και του είπα «κοίτα εδώ» — και του έδειξα το χαρτί του δεσπότη— εμπήκε στη μέση ο Έλληνας παπάς

και μου είπε «όχι τέκνον μου, γιατί αυτός με γλύτωσε από τους Βουλγάρους». Έδωσα διαταγή στον Βούλγαρο παπά να πηγαίνει να λειτουργείται μόνο στην Ελληνική εκκλησία και μάζεψα τα Βουλγαρικά εκκλησιαστικά βιβλία και τα έκαψα και ύστερα επήρα το κλειδί της εκκλησίας και έμεινε η Βουλγαρική εκκλησία κλειστή και κλειδωμένη, εκείνος όμως μετά την αναχώρησή μας συνέχισε πάλι τα ίδια, λειτουργούσε κρυφά στο σπίτι του, μάζευε τους Βουλγάρους και τα Βουλγαράκια και τους έκανε προπαγάνδα κατά του ελληνικού στοιχείου. Πάλι με τους άντρες μου επισκέφτηκα το μέρος εκείνο και έμαθα από τη δασκάλα κι' εκείνη από τα παιδιά του σχολείου της Βουλγαράκια ότι στο σπίτι του Βούλγαρου παπά κάθε βράδυ γίνεται λειτουργία. Ένα βράδυ του έκανα αιφνιδιασμό και τον βρήκα αυτόν και την οικογένειά του και πολλούς συμπατριώτες του και λειτουργούσαν στο σπίτι. Έδιωξα τους άλλους Βουλγάρους, επήρα τον παπά στην άκρη και τον φυγάδευσα. Έβαλα τα παιδιά του, έσκαψαν σε διάφορα μέρη του σπιτιού του και βρήκαν κιβώτια σφαίρες, άρβυλα και στρατιωτικό Βουλγαρικό σπλισμό. Η δασκάλα πάντα μας πληροφορούσε για τις κινήσεις των Βουλγάρων και την Βουλγαρική δράση του Βούλγαρου παπά, που γινότανε κάθε βράδυ σπίτι του.

Από το Μοναστήρι Σερβίας (Βιτώλια) έφυγαν οι Έλληνες, διότι εκείνα τα μέρη είχαν πέσει σε Σέρβικη επικράτεια και φυσικά δεν μπορούσαν οι Έλληνες να ζήσουν κάτω από Σερβική διοίκηση, οι περισσότεροί τους ήλθαν προς τη Φλώρινα.

Ο Βενιζέλος διόρισε τα κορίτσια του Γυμνασίου δασκάλες στα Ελληνικά χωριά να εξελληνίσουν και να διδάξουν τα Ελληνικά γράμματα στα Ελληνόπουλα της περιοχής. Τα κορίτσια εκείνα εγνώριζαν πολύ καλά εκτός της μητρικής Ελληνικής γλώσσας και τη Βουλγαρική και Τουρκική γλώσσα.

Είμαστε με τη μονάδα μου στο χωριό Αχλανά είκοσι περίπου χιλιόμετρα μακριά από τη Φλώρινα. Αποβραδύς βάλαμε τελάλη και μάζεψε στην πλατεία του χωριού όλους τους κατοίκους από 14 χρονών και άνω. Στη συγκέντρωση αυτή βρισκόταν και η δασκάλα του χωριού, αν άκουγε κάτι στη Βουλγαρική γλώσσα εναντίον μας, μας τους μαρτυρούσε, κι' αν μάθαινε κάποια πληροφορία χρήσιμη για την ομάδα μας κατατόπιζε πώς να φυλαγόμαστε. Στην συγκέντρωση αυτή τους μίλησα κι' εγώ και μεταξύ άλλων είπα στους κατοίκους και στα παλληκάρια μου: «παιδιά, σφαίρα και κορμί». Η δασκάλα του χωριού μας είπε «έχω κι' εγώ στρατιωτικά ρούχα». Της είπαμε πήγε και τα φόρεσε και ήλθε ντυμένη στρατιωτικά, ακολούθησε την ομάδα μας, μαζί με μερικούς άνδρες έμεινα σε μια περιοχή του χωριού Αχλανά.

Εγώ με τους άνδρες μου βγήκα έξω από το χωριό σε ένα ορισμένο σημείο. Για να συναντήσουμε και να σκοτώσουμε τον Τσακαλάρωφ. Έρχεται ένας αγγελιοφόρος και μας ειδοποιεί ότι έρχεται ο καπετάν-Τσακαλάρωφ, Βούλγαρος αρχιληστής (παλαιότερα Έλληνας δάσκαλος), με εξήντα άνδρες του επάνω στο άλογό του, είχε μια μεγάλη μακρούα γενιάδα και μακρούα μαλλιά.

Έξω από το χωριό Αχλανά έγινε μια συμπλοκή, σκοτώθηκαν τέσσερις Βούλγαροι κομιτατζήδες. Ο καπετάνιος τους Τσακαλάρωφ ήταν μακρύτερα από το σημείο της μάχης κάτω απ' τα απόσκια ενός δένδρου και περίμενε ειδοποίηση για το αποτέλεσμα της μάχης.

Τον είδα, τον ε γνώρισα, έτρεξα και τον πλησίασα στα δέκα πέντε μέτρα, τον πυροβόλησα, τον τραυμάτισα βαριά και έπεσε κρεμασμένος στο άλογό του. Τον πλησίασα, έπιασα τα γκέμια του αλόγου, ετράβηξα το τροχισμένο γιαταγάνι του και του έκοψα την κεφαλή.

Την κρατούσα από τα μακριά μαλλιά του που ήταν όλο κοτσίδες και μακριά πυκνά γένια. Την έβαλα στον ντορβά του και το πρωί με τα κοκόρια ξεμέρωσα στη Φλώρινα, επήγα και ξύπνησα τον υπασπιστή του τάγματος ανθυπολοχαγό Μουτζουρίδη μαζί με άλλους είκοσι δύο στρατιώτες.

Επήγαμε και ξυπνήσαμε αμέσως ύστερα το Μητροπολίτη της Φλώρινας, φωναχτά του αναγγείλαμε το γεγονός και τον εξολοθρεμό του καπετάν-Τσακαλάρωφ. Εκείνος δεν το πίστεψε και μας είπε: «άντε μωρέ ψεύτη, εσύ ξέρεις να λες πολλά τέτοια ψέματα».

Αμέσως έβγαλα από τον ντορβά και του έδειξα το κεφάλι του καπετάν-Τσακαλάρωφ και το αιχμαλωτισμένο άλογό του. Τον πήραμε και τον πήγαμε στο σταύλο και είδε από κοντά την κεφαλή Τσακαλάρωφ και είπε: «ποιός τον σκότωσε; Μπράβο παληκάρι μου, έλα να σε φιλήσω». Χαρά που είχε ο Δεσπότης, είπε στον Ταγματάρχη και μου έδωσε άδεια. Ολοένα με είχε στα δεξιά του ο Ταγματάρχης φρούραρχος της Φλώρινας για το καλό που έκανα.

Εκείνη την ώρα συγκινημένος ο Δεσπότης μας είπε και μερικά λόγια για τον Τσακαλάρωφ ότι:

Αυτός ήταν Έλληνας δάσκαλος και δίδαξε τα Ελληνόπουλα της σκλαβωμένης Μακεδονίας. Ο οποίος αργότερα ατίμασε μία Ελληνίδα δασκάλα και για να γλυτώσει την τιμωρία απ' την Τουρκική διοίκηση, επειδή οι Έλληνες έκαναν μεγάλη διαμαρτυρία στους Τούρκους για το μεγάλο κακό που έγινε, δραπέτευσε και πήγε στα Βουλγαρικά κομιτάτα, όπου απ' τα πολλά χρόνια Βουλγαροποιήθηκε. Ο Τσακαλάρωφ καταγόταν από το Σμαρδέσι (Κρυσταλλοπηγή) Φλώρινας (1874).

Αμέσως έστειλε διαταγή-παράκληση στον ταγματάρχη και του είπε να καλέσει όλα τα αποσπάσματα της Φλωρίνης για να τους μιλήσει ο

ίδιος ο δεσπότης. Όπως το είπε κι' έγινε. Το απόγευμα της ημέρας αυτής όλοι οι κάτοικοι της Φλώρινας και οι στρατιώτες της πόλης μαζευτήκανε μπροστά στη πλατεία, που από ένα υψηλό μπαλκόνι ο δεσπότης τους ανήγγειλε το ευχάριστο γεγονός του εξολοθρευμού του καπετάν-Τσακαλάρωφ και ότι: *Αυτόν τον αρχιλήσταρχον και αρχικομιτατζήν Τσακαλάρωφ τον εσκότωσε ο Αθανάσιος Αντίκας, κληρωτός 1910, και εκεί μπροστά στο πλήθος ξαναείπε ο δεσπότης την ιστορία και την ατιμία του ληστήρχου Τσακαλάρωφ.*

Παρέλειψα να σας πω ότι στην περιοχή της Φλώρινας και σ' ένα χωριό ο Άγιος Βασίλειος έκανα και ένα άλλο ανδραγάθημα. Περίπου είκοσι μέρες ενωρίτερα από το φόνο του Τσακαλάρωφ είχα καθαρίσει ένα Βούλγαρο παπά, γιατί λειτουργούσε κρυφά στο σπίτι του. Όταν με ειδοποίησαν πήγα και τον βρήκα, τον φοβέρισα να κάτσει φρόνιμα ή αλλιώς να σηκωθεί να φύγει να πάει στη Βουλγαρία. Του επήρα τα κλειδιά της εκκλησίας και όλα τα Βουλγαρικά βιβλία της εκκλησίας και τα παρέδωσα στον παπά-Βασίλη. Εκείνος δε συμμορφώθηκε και όπως σας είπα προηγουμένως τον καθάρισα με τον τρόπο που σας ανέφερα. Έτσι απαλλαχτήκαμε κι' απ' αυτόν τον μισητό Βούλγαρο παπά.

Και μετά από τα γεγονότα αυτά, περίπου 3-4 μήνες, Φεβρουάριος-Απρίλιος 1914, έμεινα στη Φλώρινα καταταγμένος στον τακτικό στρατό. Μετά τη Φλώρινα με το τραίνο έφυγα και πήγα στην Θεσσαλονίκη. Ήταν περίπου Μάιος ή Ιούνιος του 1914 στη Θεσσαλονίκη που πήγα, παρέδωσα τον οπλισμό μου, πήρα φύλλο πορείας, μπήκα στο καράβι και ταξίδεψα προς Ναύπλιον.

Έφθασα στο Ναύπλιον, μου έδωσαν παράσημα για όλες τις γενναιότητες, ταλαιπωρίες και κατορθώματα που έζησα και έκανα στον Ελληνικό στρατό και στα ελληνικά ανταρτικά σώματα που υπηρέτησα. Θυμάμαι μου έδωσαν μερικές ταινίες παράσημα για κάθε μία μάχη που έλαβα μέρος. Ως και ένα χάλκινο μετάλλιο, τα οποία όλα αυτά τα είχα μέχρι την εποχή της Γερμανικής κατοχής. Μετά χαθήκανε και δεν ξέρω τί έγιναν.

Το 1914 απολύθηκα. Με στράτευσαν πάλι το 1915 ως το 1916 (11 μήνες). Με ξαναστράτευσαν το 1918 και πήγα στο Σερβικό πόλεμο. Τότε ο Βενιζέλος έδωξε τον Βασιλιά Κωνσταντίνο και έκανε επιστράτευση κατά της Σερβίας. Τότε πολέμησα στην (Αριδαία) Καράτζοβα (Βόρας). Ο Γάλλος στρατηγός Ντεσπερέ (D'Esperey) έδωσε λάθος στοιχεία και αντί να σκοτώσει Σέρβους κτύπησε δικό μας παρατηρητήριο με 40 στρατιώτες. Διαμαρτυρήθηκε ο στρατηγός Μπρατούνας και ο Συνταγματάρχης Γαργαλίδης και τον έβαλαν στην άκρη. Ο πόλεμος Σερβίας εκράτησε είκοσι ημέρες.

Πολεμούσα τους Βουλγάρους, οι οποίοι είχαν κατέβει στα Σερβικά σύνορα και είχαν φύγει όλοι πρόσφυγες στην Ελλάδα (οι Σέρβοι). Μόλις

έφτασαν στα Ελληνοβουλγαρικά σύνορα οι Βούλγαροι, έκαναν ανακωχή και τελείωσε ο πόλεμος 1918. Τότε ήμουν νοσοκόμος. Ο Βενιζέλος επήρε το στρατό και επήγε στην Θράκη. Επήγα στο Σαρί-Σαμπάν (Χρυσούπολη) που είχε γίνει Ελληνικόν από τον πόλεμο του 1913. Στο Σαρί Σαμπάν έμεινα δύο μήνες μέχρις ότου έγινε συνθήκη και οι Βούλγαροι παρέδωσαν τη Θράκη δίχως ντουφεκιά.

Τελείωσε ο πόλεμος του 1918-1919 όπου απελύθηκα οριστικώς και πήγα σπίτι μου στο Τολόν Ναυπλίου.

Εδώ τελείωσε η διήγηση του ηρωϊκού Μακεδονομάχου μας, που μπορεί σε κάποια σημεία της να παρουσιάζει κενά ή ανακολουθίες λόγω ηλικίας, αλλά είναι μια γνήσια εξομολόγηση και μια ιστορική μαρτυρία.

Αυτούς τους Έλληνες Μακεδονομάχους οι Βούλγαροι τους ονόμαζαν Бустайник = Μπυστάνικ = άτακτος στρατός, οι Τούρκοι τους ονόμαζαν Şeytanasker = στράτευμα του Διαβόλου και εμείς τους λέγαμε «Ευζωνικά», δηλαδή ελαφρά τάγματα, με ελαφρόν οπλισμόν και ενδυμασία που ήσαν ευκολομετακίνητοι, κατάλοιπα της Βυζαντινής εποχής.

ΘΟΔΩΡΗΣ ΚΟΪΝΗΣ
Προνοιώτης

**ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΑ
«ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ»**

**Η Εκατονταετηρίδα (1838-1938)
της «Αγίας Τριάδος» στην Πρόνοια**

Στην αξιόλογη έκδοση του Δήμου Ναυπλιέων «ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ» τόμος ΙΙΙ (1998) δημοσιεύεται (σελ. 319-332) άρθρο της Φιλολόγου κυρίας Μαρίνας Τσουλουχά με τίτλο «*Αρχεία Νομού Αργολίδας: Σκοπός, λειτουργία, δραστηριότητες*».

Με μίαν αμεσότητα, απλότητα και καθαρότητα, η αρθρογράφος δίνει πλήρη εικόνα του έργου που συντελείται στη νευραλγική και σπουδαία για την ιστορία του τόπου μας Δημόσια αυτή Υπηρεσία. Αξίζει η αναγνώριση της δύσκολης και επίπονης δουλειάς που καταβάλλει ο προϊστάμενος του Αρχείου Φιλολόγος κ. Δημ. Γεωργόπουλος, η Υπεύθυνη λειτουργίας του Αρχείου κ. Μαρίνα Τσουλουχά και το ελάχιστο προσωπικό που εργάζεται πλάι τους.

Το άρθρο της κ. Μ. Τ. συνοδεύεται από έναν κατάλογο 193 «Αρχείων ή Συλλογών» που έχουν ταξινομηθεί και που χρονολογικά ξεκινάνε από το 1835 μέχρι τις ημέρες μας (ήδη στον κατάλογο αυτόν έχουν προστεθεί και άλλα 60 νέα «Αρχεία» και η προσπάθεια συνεχίζεται...)*.

Ανάμεσα στα Αρχεία αυτά και με αριθμό εισαγωγής 0049 καταχωρείται και το: «*Αρχείο Ιερού Ναού “Αγία Τριάς” (Έγγραφα σχετικά με την ανέγερση της εκκλησίας & τον εορτασμό της εκατονταετηρίδας από την εγκαινιάσή της)*».

Ήταν αληθινή έκπληξη για μένα η ύπαρξη αυτού του «Αρχείου» δεδομένου ότι και στην εν συνεχεία στήλη του καταλόγου σημειώνονται οι «*Χρονολογίες 1833-39, 1933-40*».

* Βλ. νέο σημείωμα της συγγραφέως στον παρόντα τόμο [Σημ. Συντ.].

«1933-40»! μια περίοδος που συνδέεται άμεσα και με την ζωή και τη συμμετοχή στα κοινά της Πρόνοιας και τ' Αναπλιού του πολυφαμελίτη αείμνηστου Κώστα Κοΐνη... Πολλοί ίσως να έχουν προσέξει ότι γίνεται μια προσπάθεια συγκέντρωσης υλικού για την καταγραφή της ιστορίας της οικογένειας Κοΐνη, που κατά ένα μεγάλο ποσοστό —αποδεδειγμένα— συνδέεται και με την ιστορία της πόλης μας. Ένα μέρος της προσπάθειας αυτής έχει συμπεριληφθεί στα βιβλία μου που έχουν κυκλοφορήσει με τον γενικό τίτλο «*Έτσι... σαν παραμύθι*»¹.

Η εμφάνιση του «Αρχείου της “Αγίας Τριάδος”» και μάλιστα η αναφορά στις χρονολογίες 1933-1940 που όπως ήξερα ήταν τότε «Επίτροπος της Εκκλησίας» ο Κώστας Γ. Κοΐνης με οδήγησαν στα γραφεία των «Γενικών Αρχείων του Κράτους – Αρχεία Ν. Αργολίδας» εκεί στο διαμέρισμα της πολυκατοικίας στην οδό Β. Χάλη 12. (Αλήθεια τότε θα γίνει η μεταστέγαση στο «διατηρητέο» της οδού Λαμπρινίδου;).

Πράγματι βρήκα πλήρη κατανόηση και άμεση εξυπηρέτηση από τους υπευθύνους κ.κ. Γεωργόπουλο και Τσουλουχά που έθεσαν στη διάθεσή μου το εν λόγω «Αρχείο» και από τις στήλες αυτές τους ευχαριστώ.

Ένας φάκελος με φροντίδα πολύ καλά διατηρημένος και σχολαστικά «αποδελτιωμένος» που περιείχε ό,τι είχε προσφερθεί από τους χορηγούς και απλώς είχε ταξινομηθεί κατά την διαδικασία της «βιβλιοθηκονομίας» και των κανόνων που διέπουν τη λειτουργία των γενικών Αρχείων του Κράτους, δηλ. χωρίς σχολιασμούς, παρατηρήσεις, σημειώσεις ή άλλα πληροφοριακά στοιχεία.

Ειλικρινά με δέος άνοιξα αυτόν τον φάκελο και στην απλή φυλλομέτρηση η πρώτη ματιά στάθηκε σε μια κόλλα χαρτί όπου ο γνώριμος γραφικός χαρακτήρας του πατέρα μου Κώστα Κοΐνη έδενε ζωντανά την ουσία του περιεχομένου του συγκεκριμένου Αρχείου.

Ένα χειρόγραφο έγγραφο της «ΕΝΟΡΙΑΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ» του Ιερού Ναού Αγίας Τριάδος, που απευθύνεται στον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Αργολίδας (τότε ήταν ο Μακαριστός Ιερόθεος) και που φωτοτυπημένο αντίγραφο μου παραχώρησαν οι αρμόδιοι:

1. Θοδωρής Κοΐνης, α' «Έτσι... σαν παραμύθι» (Στην Πρόνοια τ' Αναπλιού), 1993 (επανεκδίδεται βελτιωμένη. β' «Έτσι... σαν παραμύθι» (Μνήμες αγώνων), 1995. γ' «Έτσι... σαν παραμύθι» (Σεργιανίζοντας στ' Ανάπλι), υπό έκδοση.

«...Εκ του ιστορικού Αρχείου του Δήμου μας και εξ επισήμων εγγράφων εξάγεται ότι την 26^η Μαρτίου 1838 ετελέσθησαν τα εγκαίνια του εν Πρόνοια Ιερού Ναού της “Αγίας Τριάδος” εν πάση επισημότητι.

Ήδη τον λόγον έχει ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης και η Ενοριακή Επιτροπεία του άνω Ιερού Ναού ίνα ενεργούσαι καταλλήλως και εορτασθή την αυτήν ημέραν του τρέχοντος έτους η ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ του Ναού τούτου επί το μεγαλοπρεπέστερον...».

Πράγματι την ιδέα για την πραγματοποίηση του γιορτασμού της εκατονταετηρίδας από την ίδρυση της εκκλησίας της «Αγίας Τριάδας» στην Πρόνοια την είχε ο Κ. Κοϊνης που όπως φαίνεται από άλλο έγγραφο ήταν και ο Διευθύνων της Ενοριακής Επιτροπείας την οποία αποτελούσαν οι Προνοιώτες:

«Διευθύνων: Κων. Κοϊνης (Δημοτικός Υπάλληλος) **και Μέλη: Νίκος Σαγκιώτης** (ο ιερέας εκκλησίας ο Παπα-Νικόλας) **Νίκος Ζαγλανίτης** (Επιπλοποιός), **Σταύρος Κατσούλης** (Παντοπώλης), **Ιωάν. Κυριαζής** (Δάσκαλος) **και Γ. Σταθακόπουλος»** (Δικαστικός Υπάλληλος)».

Φαίνεται ότι η έγκρισις δόθηκε από την Ιερά Μητρόπολη και ξεκίνησε η προετοιμασία της «τελετής» που όπως φαίνεται από το σχετικό πρόγραμμα που κυκλοφόρησε σε ολόκληρη την πόλη είχε μεριμνήσει για όλες τις λεπτομέρειες.

(Στη συνέχεια δημοσιεύεται σε σμίκρυνση το επίσημο πρόγραμμα που με μπλέ τυπογραφικά στοιχεία και καλλιτεχνικό πλαίσιο, στις διαστάσεις 25x36 ετοίμασε το τυπογραφείο Χριστόπουλου, «Τύποις Χριστοπούλου-Ναύπλιον» σημειώνει).

Μάλιστα στο φάκελο συμπεριλαμβάνεται και η αίτησις προς τον Σταθμό Χωροφυλακής Πρόνοιας για την λήψη μέτρων τάξεως (μη ξεχνάμε ότι βρισκόμαστε στον πρώτο ενάμιση χρόνο από την δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936).

Πέραν αυτών τίποτα άλλο δεν περιλαμβάνεται στον φάκελο για την «τελετή» της «Εκατονταετηρίδος»!

Ενδιαφέρουσα πρέπει να ήταν και η (σύμφωνα με το πρόγραμμα) ομιλία του δασκάλου Ιωάν. Κυριαζή «περί της Ιστορίας του Ιερού τούτου Ναού» που οπωσδήποτε θα είχε ενδιαφέροντα στοιχεία για την ανέγερση και τα θυρανοίξια και ό,τι ιστορικό αφορά την «Αγία τριάδα» της Πρόνοιας.

Κι όμως ούτε ίχνος γραφής δεν βρέθηκε πουθενά!...

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ ΑΓ. ΤΡΙΑΔΟΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΕΛΕΤΗΣ

ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΕΓΚΑΙΝΙΩΝ
ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ "ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ,"

Τὴν 27νν Μαρτίου 1938 ἡμέραν Κυριακὴν ἑορτάζει κατὰ τὸ κάτωθι πρόγραμμα ὁ Ἱερός Ναός τῆς Ἁγίας Τριάδος τὴν ἑκατονταετηρίδα τῶν ἐγκαταστάσεων αὐτοῦ.

Κυριακὴ 27η Μαρτίου 1938

Ὦρα 10.30 π.μ. Μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν Ἰδρυτῶν καὶ Δωριεῶν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ χοροστατοῦντος τοῦ Ἐπιθεσιμωτάτου Μητροπολίτου μετ' ἄκωντος τοῦ Ἱεροῦ Ἱερέου.

Ὦρα 4η μ.μ. Δοξολογία καὶ ἀποκαλυψήρια τῆς ἐν τῷ Προνάῳ ἀνηρτημένης εἰσαγωγῆς τῶν Ἰδρυτῶν τοῦ Ἱ. Ναοῦ.

Ἐκφωνήσεις ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωαν. Κυριαζῆ Πόρου περὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἱεροῦ τούτου Ναοῦ.

Εἰς τὴν ἱερεῖαν καλοῦνται ὅπως ἐδραστεύμενοι παραστώσιν.

Ὁ κ. Νομάρχης

Ὁ κ. Μэрρχος

Ὁ κ. Δήμαρχος

Ἐπαινεῖται αἱ ἐνταῦθα Ἀρχαὶ μετὰ τῶν παρ' αὐταῖς κ. κ. ὁμογενῶν, Ἀξιωματικῶν καὶ Διευθυντῶν ἐν πέλει.

Ἐπαινεῖται αἱ ἐνταῦθα ὀργανώσεις καὶ ἄσπυρες οἱ Πιλότοι.

Ὁ Διοικητὴς Ἐπαρχικοῦ Χωροφυλακικοῦ Προνοῖας παρακαλεῖται ὅπως ἐδραστεύμενος μεριμνήσῃ ἐν τῆς τάξεως ἐνὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ναοῦ.

Τὰ καταστήματα καὶ αἱ οἰκίαι τῆς ἐνορίας Ἁγίας Τριάδος δέξονται σηματοστολισμῶν

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 22 Μαρτίου 1938
Ἡ ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ

Προσωπική έρευνα και στην Εκκλησία και στους κληρονόμους του αείμνηστου Δάσκαλου Κυριαζή και στις εφημερίδες της εποχής εκείνης που λογικά θα έπρεπε να είχαν καταχωρήσει σχετικά «ρεπορτάζ», «ουδέν απέδωσε». Συγκεκριμένα μάλιστα όσον αφορά τις εφημερίδες του Ναυπλίου που τότε κυκλοφορούσαν εβδομαδιαία «Η ΝΑΥΠΛΙΑΚΗ ΗΧΩ» (του Μιχ. Λάμπρου) και το «ΣΥΝΤΑΓΜΑ» (του Στυλ. Κωστόπουλου) έχω να σημειώσω:

Στη Δημοτική Βιβλιοθήκη «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ», όπου φυλάσσονται ορισμένα αντίτυπα των Αναπλιώτικων εφημερίδων, διαφόρων ημερομηνιών δεν υπάρχει ούτε ίχνος από τα φύλλα της εποχής εκείνης. (Ρώτησα και στον «ΔΑΝΑΟ» του Άργους, τίποτα κι' εκεί!).

Στη «ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ» (τόρα την έχουν μεταφέρει στο παλιό καπνεργοστάσιο —οδός Λένορμαν 218) όπου έχει συγκεντρωθεί και το μεγαλύτερο μέρος των Εφημερίδων και Περιοδικών που έχουν εκδοθεί στη χώρα μας, βρήκα τον τόμο του 1938 της «ΝΑΥΠΛΙΑΚΗΣ ΗΧΟΥΣ» και ιδού το παράξενο!

Ενώ στο προηγούμενο φύλλο της και στην στήλη «ΣΧΟΛΙΑ & ΚΡΙΣΕΙΣ» δημοσιεύει υπόμνηση προς την Ενοριακή Επιτροπεία του Ι.Ν. της «Αγίας Τριάδος» να ενεργήσει δραστήρια για να εορτασθεί η επέτειος της εκατονταετηρίδος «μετά πάσης επισιμότητας και μεγαλοπρεπειάς» (είναι ακριβώς η ίδια διατύπωση με το παραπάνω έγγραφο του Κώστα Κοϊνη —(παραθέτω σχετική φωτοτυπία)— εν τούτοις —παρ' όλον ότι η γνώμη

Η ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ Ι. Ν. ΑΓ. ΤΡΙΑΔΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Την 26ην Μαρτίου ως έμφαίνη-
τε έκ του Ιστορικού Άρχείου του
Δήμου μας έ. έ συμπληροῦται
έκατονταετηρίς από της ίδρύσε
ως του Ίερού Ναού Προνοίας
«ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ» .

Έχομεν την γνώμην ότι η Έ-
νοριακή Έπιτροπεία έχει υπο-
χρεωσιν να ενεργήση δραστηρι-
ως και η επέτειος του Ι. Ναού
εορτασθῆ μετά πάσης έπιση-
μότητος και μεγαλοπρεπειάς.

της έγινε αποδεκτή από την Ενοριακή Επιτροπεία και πραγματοποιήθηκε η τελετή— στα επόμενα φύλλα της η Εφημερίδα —όσο κι αν έμαξα— δεν δημοσίευσε **ούτε μία λέξη** για το γεγονός!

Παράξενη «σύμπτωση».

Στην ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ και στην ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ δεν υπάρχει ούτε ένα αντίτυπο της Αναπλιώτικης Εφημερίδας το «ΣΥΝΤΑΓΜΑ» παρ' όλον ότι κυκλοφόρησε κανονικά από το 1892 ως το 1955!

Και να σημειώσετε ότι στο βιβλίο μου «Έτσι... σαν Παραμύθι – Στην Πρόνοια τ' Αναπλιού» και στη σελ. 180 (της πρώτης έκδοσης —1993—) μιλάω συγκεκριμένα για τον Τάκη Κοΐνη, ότι: «...ήταν περίπου 15 χρονών όταν πρωτοδημοσίευσε στο «ΣΥΝΤΑΓΜΑ» ένα άρθρο για την εκατονταετηρίδα της Αγίας Τριάδας που οργάνωσε ο πατέρας του ο Κυρ Κώστας...».

Ούτε απ' αυτό το άρθρο βρέθηκε κάποιο —έστω ελάχιστο— δείγμα... Κρίμα!

Με αυτό το αποτέλεσμα και με μια έντονη πικρία έκλεισε η επίσκεψη στο «Αρχείο του Νομού Αργολίδας»...

Αλήθεια θα βρεθεί κανένας τρόπος να συμπληρωθεί ο «φάκελος» αυτός;

Αλήθεια, θα γίνει καμιά προσπάθεια να βρεθούν όλα εκείνα τα ιστορικά στοιχεία που θα φωτίσουν απ' άκρη σ' άκρη τα γεγονότα που αφορούν τον ιστορικό αυτόν Ναό μια και ήδη πλησιάζει τους **δύο αιώνες** ύπαρξης;

Και βέβαια δεν μπορεί η ιστορία της εκκλησίας να απομονωθεί από τον περιβάλλοντα χώρο από την ίδια τη Συνοικία στην οποία έπαιξε και εξακολουθεί να παίζει σημαντικό ρόλο.

Και είναι γεγονός ότι για την Πρόνοια έχουν δει το φως της δημοσιότητας μερικά αξιόλογα κείμενα όπως:

Η μελέτη της **Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη**, «**Πρόνοια, ο πρώτος προσφυγικός συνοικισμός της ελεύθερης Ελλάδας**» (έκδοση της Αστικής μη κερδοσκοπικής Εταιρείας «ΑΠΟΠΕΙΡΑ»). [χ.χ. αλλά περίπου 1994-95 σημ. συντ.]

Η αναφορά του ιστορικού **Μιχαήλ Γ. Λαμπρυνίδου** στο μνημειώδες βιβλίο του «**Η Ναυπλία —από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς**» (α' έκδ. 1895 και β' έκδ. 1950 από τον Σύλλογο «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ»).

Σειρά άρθρων στην εφημερίδα «ΑΡΓΟΝΑΥΠΛΙΑ» (1957) του «**Ναυπλιέως κ. Πραξιτέλους Μουτζουρίδου Προέδρου της Δ' Αναθεωρητικής**

Βουλής των Ελλήνων, Δικηγόρου) με τον τίτλο «ΝΑΥΠΑΙΑΚΑ ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ - ΠΡΟΝΟΙΑ, προάστειον του Ναυπλίου».

Και τον μοναδικό στον τρόπο του και στο ύφος του λάτρη της Πρόνοιας και των ανθρώπων της, αείμνηστο **Α. Αναπλιώτη (Αντώνη Λεκόπουλο 1888-1951)** που στα «**ΑΝΑΠΛΙΩΤΙΚΑ**» (έκδ. 1958) αφιερώνει πάμπολλα ποιήματα.

ΠΡΟΝΟΙΑ

Πρόνοια!
 (Παληών καιρών
 Παληών καρδιών
 Παληών βιολιών,
 Παληών γλεντιών μας χρόνια...)

**Εγώ δεν είμ' ο ποιητής
 που θα σε τραγουδήσει**

- Μιά απλή Αναπλιώτικη ψυχή,
- Θέλεις μελάς, θέλεις κατάρα,
 θες ευχή, θέλεις το τέλος,
 θες αρχή
 στους δρόμους στα δρομάκια σου
- Αυλές παραθυράκια σου
 στα φτωχοανηφοράκια σου,
 θά ρθει να ξαναζήσει
 Να ξαναπερπατήσει
 Και στου Κατσούλη ένα κρασί
- Φτωχή μου —καλή μου Πρόνοια, εσύ—
 Να πιή και να καθίση...
 Να θυμηθή τις εκλογές
 (Νταβούλια και ζητωκραυγές
 και κουμπουριές...)
- Τα «κάλπικα» τα χρόνια:
- Ζήτω και η τίμια Πρόνοια!...»

Κι όμως την τραγουδήσε και την ζωγράφισε όπως την έβλεπε και την ζούσε **τότε**. Και τα χρόνια περνούν και η Πρόνοια άλλαξε! Ευτυχώς η Αγία Τριάδα κράτησε και κρατάει... Ποιός θα την ιστορήσει;

Η παλιά Πρόνοια με την Αγία Τριάδα της, το Καμπαναριό και το ρολόι της.

Υ.Γ. Όπως θα προσέξατε, στο δημοσιευόμενο επίσημο «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ ΤΩΝ ΕΓΚΑΙΝΙΩΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ “ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ”» προβλέπεται και η ακόλουθος τελετή:

«**Ωρα 4^η μ.μ.** (της 27^{ης} Μαρτίου 1938) **Δοξολογία και αποκαλυπτήρια της εν τω Προνώω ανηρτημένης πλακός των ιδρυτών του Ι. Ναού.**»

Δυστυχώς σήμερα ΕΞΗΝΤΑ ΠΕΝΤΕ ΧΡΟΝΙΑ αργότερα η «πλάκα» αυτή ΤΩΝ ΙΔΡΥΤΩΝ (δηλ. ονόματα και άλλα στοιχεία του **1838**) δεν είναι «ανηρτημένη» ούτε στον Πρόναο ούτε σε άλλο σημείο της εκκλησίας.

Σε ερώτηση τι έγινε αυτό το επίσημο, ιστορικό και «ευλογημένο» (αφού έγινε ειδική δοξολογία για τα αποκαλυπτήρια) στοιχείο του Ι. Ναού, γιατί δεν υπάρχει σήμερα;

Απάντηση: «...Ίσως όταν έγιναν οι εργασίες επέκτασης να παράπεσε —θα το κοιτάξουμε... πάντως ο Παπα-Γιάννης κάθε Κυριακή τους μνημονεύει!...».

Δεν επιθυμώ να χαρακτηρίσω την πράξη «απόσυρσης» της «πλάκας», ενέργεια που πιθανόν να έχει και στοιχεία «βλασφημίας», περιμένα όμως (όπως και πολλοί παλιοί Προνοιώτες) να αναβρεθεί, να τοποθετηθεί στην αρχική της θέση και να μάθουμε κι εμείς τα ονόματα των ιδρυτών της Αγίας Τριάδας μας σε αιώνιο μνημόσυνό τους.

ΙΩΑΝΝΗΣ Μ. ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΟΣ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

ΤΑ ΚΑΤΑΦΥΓΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ ΤΟ 1940*

Παρότι έχουν περάσει έξι περίπου δεκαετίες πιστεύω πως ήσαν πρόσφατα. Ήμουν παιδί στην τετάρτη Δημοτικού στην Πρόνοια. Δεν πέραγα από το μυαλό μου ότι η Ελλάδα πήγαινε για πόλεμο. Οι εφημερίδες της εποχής έγραφαν για επιστρατεύσεις συγγενών και άλλα, που τα διάβαζαν οι γονείς μας.

Στις 28 Οκτωβρίου 1940, ημέρα Δευτέρα στις 8 το πρωί που πήγαμε στο σχολείο, η διευθύντρια κ. Ιωάννα Βαρκάντζα μας ανακοίνωσε κλαίγοντας πως δεν θα κάναμε μάθημα για λίγες μέρες, γιατί μας κήρυξαν οι Ιταλοί τον πόλεμο. Αρχίσαμε εμείς τα μικρά παιδιά των 10 και 12 χρονών να ζητωκραυγάζουμε.

Οι καμπάνες χτυπούσαν στις εκκλησίες της Αγίας Τριάδας, της Ευαγγελίστριας και της πόλης του Ναυπλίου. Ο λαός έβαλε τις εθνικές σημαίες στα μπαλκόνια. Όλοι το έλεγαν «η Ιταλία μας κήρυξε τον πόλεμο».

Την ίδια μέρα έφθασαν οι επίστρατοι στο Ναύπλιο, επίστρατοι από όλη την Πελοπόννησο. Εδώ ήταν η έδρα του 8ου Συντάγματος Πεζικού. Διοικητής ήταν ο Συνταγματάρχης Δημήτριος Μπασακίδης. Από εδώ που παρουσιάστηκαν έφυγαν για το Αλβανικό μέτωπο. Το Ναύπλιο γέμισε με νέους άντρες 25 έως και 45 χρονών. Οι κάτοικοι του Ναυπλίου βοηθούσαν πρόθυμα αυτούς που παρουσιάζονταν, όλα τα σημεία της πόλης είχαν γίνει κέντρα παρουσίασης. Όπως οι αποθήκες του Καταγά και το παλαιό γυμναστήριο, που είχε κάτι ξύλινες αποθήκες για αποδυτήρια.

* Εφημ. ΤΑ ΝΕΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ, Τετάρτη 24 Οκτωβρίου 2001.

Στον σιδηροδρομικό σταθμό μεγάλη κίνηση. Ο σταθμός ήταν στις δόξες του. Κάθε ώρα έφευγε μια αμαξοστοιχία για την Αθήνα και κατόπιν προς βορράν. Ο πόλεμος με τους Ιταλούς κράτησε πέντε μήνες. Για μας τους Έλληνες ήταν νικηφόρος. Στη περιοχή της Βορείου Ηπείρου ο στρατός μας έγραψε ιστορικές σελίδες δόξας και όλος ο κόσμος έμεινε έκπληκτος. Αλλά τον Απρίλιο του 1941 ενεπλάκησαν στον πόλεμο οι Γερμανοί κατά της Ελλάδος. Τότε κατέλαβαν οι Γερμανοί την Ελλάδα, μετά από σθεναρή αντίσταση του στρατού μας και άρχισε η Κατοχή της Ελλάδας από τους Ιταλούς και τους Γερμανούς, με όλα τα φοβερά δεινά που προκάλεσε.

Η Ελλάδα έπαιξε κύριο και αποφασιστικό ρόλο στην ιστορία του Β΄ παγκοσμίου πολέμου.

Στις πρώτες μέρες, μετά την κήρυξη του πολέμου από την Ιταλία, στην πόλη μας, όπως και σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας, ετέθη σε εφαρμογή το σχέδιο πολιτικής αεράμυνας. Δηλαδή της προφύλαξης του πληθυσμού κάθε πόλης από πιθανούς αεροπορικούς βομβαρδισμούς, που δεν ήταν και λίγοι, όπως σε μεγάλες πόλεις, Πάτρα, Πειραιάς, Κέρκυρα και άλλες.

Για τον λόγο αυτό στο Ναύπλιο ετοποθετήθη σειράνα στην ταράτσα του Δικαστικού Μεγάρου και καθορίστηκαν τα εξής καταφύγια. Προϋπήρχαν το καταφύγιο στον Αγιάνη, στη σπηλιά της κυρά-Καλλιόπης, όπως ξέραμε. Καταφύγιο στο υπόγειο της Εθνικής Τράπεζας. Στην ντάπια της Αρβανιτιάς στην υπόγεια σήραγγα, με είσοδο στη γωνία της στροφής του δρόμου προς την Ακροναυπλία, όπου είναι και σήμερα ορατή η είσοδος και έξοδος στο παλαιό γυμναστήριο, όπου τώρα το πάρκο του Σταϊκόπουλου. Και ως το τέλος Δεκεμβρίου 1940 έγινε και άλλη έξοδος, έργο έξοδου προς την οδό Συγγρού και τη Ζυγομαλά, στα παλιά χασάπικα.

Επίσης για καταφύγιο εχρησιμοποιούντο η καμάρα στο δρόμο της Αρβανιτιάς, η σπηλιά κάτω από το βράχο του Παλαμηδιού, η σπηλιά στην Παναϊτσα, στη σπηλιά στο ύψωμα Ευαγγελιστριάς, τα λαγούμια όπως ξέραμε. Επίσης ένα μεγάλο καταφύγιο φυσικό ήταν στον Προφήτη Ηλία. Με πρωτοβουλία της Στρατιωτικής διοίκησης Ναυπλίου σκάφθηκαν χαρακώματα στα Πέντε Αδέλφια, στον Ψαρομαχαλά, βάθους ενάμισυ μέτρου και πλάτους ενός μέτρου. Στην πλατεία Συντάγματος σκάφθηκαν χαρακώματα κατά τρόπον τριγωνικό από την οδό Κωλέτη μέχρι την οικία Ρούσου, στην επάνω γωνία της Εθνικής Τράπεζας. Κατά τον αυτό τρόπο έγιναν και στην πλατεία Τριών Ναυάρχων μπροστά στα σχολεία και στην πλατεία

Εθνοσυνελεύσεως, στην Πρόνοια. Επίσης και στην πλατεία Αγίου Νικολάου είχε ανασκαφεί υπερυψωμένο παρόμοιο καταφύγιο. Για καταφύγια επίσης χρησιμοποιούνται και σπίτια στους πρόποδες του Παλαμηδιού, όπου με το άκουσμα της σειρήνας γέμιζαν από κόσμο, των πιο κάτω συνοικιών.

Όπως είπαμε, στην ταράτσα του Δικαστικού μεγάρου είχε τοποθετηθεί μεγάλη σειρήνα, ύψους τριών μέτρων, σε βάση με σιδερένια πλαίσια, όπου με το άκουσμά της έτρεχε ο κόσμος στα προαναφερθέντα καταφύγια.

Στο πολεμικό μουσείο Ναυπλίου σε μια αίθουσα, που έχει ειδικά διαμορφωθεί, υπάρχουν το ονόματα των Ναυπλιωτών, που έπεσαν ηρωικά κατά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο, όπως και ο χρόνος αλλά και ο τόπος που πέθαναν.

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΡΑΘΩΝΑΣ*

Μετά την εμπλοκή των Γερμανών στον ελληνοϊταλικό πόλεμο και την κατάρρευση της αντίστασης των ελληνικών δυνάμεων, άρχισε η ραγδαία προέλαση των Γερμανών προς όλη την Ελληνική επικράτεια, καταλαμβάνοντας τη μία πόλη μετά την άλλη, από τη βόρεια Ελλάδα προς το νότο.

Στην ευρύτερη περιοχή της Πελοποννήσου, βρίσκονταν πολλές συμμαχικές δυνάμεις, Άγγλοι, Νεοζηλανδοί κ.ά. με την εντολή να συγκεντρωθούν στο Ναύπλιο, προκειμένου ν' αναχωρήσουν για τη Μέση Ανατολή και την Κρήτη, για να μην πέσουν στα χέρια των Γερμανών. Μετά τις 25 Απριλίου 1942, κατέπλευσαν στο Ναύπλιο, τρία μεγάλα συμμαχικά οπλιταγωγά, που αγκυροβόλησαν στ' ανοικτά του Ναυπλιακού κόλπου προς την Καραθώνα, όπου μάλιστα το ένα κόλλησε στα αβαθή νερά της περιοχής.

Οι Γερμανικές υπηρεσίες έμαθαν τις προθέσεις των συμμάχων και από τις 26 του μηνός κιόλας άρχισαν σφοδρές επιθέσεις με «ΣΤΟΥΚΑΣ» προκειμένου να ματαιώσουν την αναχώρηση των συμμάχων. Τις μέρες εκείνες, πολλές ναυπλιώτικες οικογένειες κατέφυγαν στην Καραθώνα, όπου έζησαν στιγμές αγωνίας και είδαν το χάρο με τα μάτια τους. Θυμάμαι την οικογένεια του Βαγ. Χαραλάμπους ή Κουτσομούτη, του Σπυρ. Νίκα, Γεωρ. Μακρή και άλλων πολλών από την Πρόνοια.

* Εφημ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ, 27-28/4/1996.

Στις 27 Απριλίου, ολοκληρώθηκαν οι βομβαρδισμοί και καταστράφηκαν τα τρία πλοία, αφού όμως πρώτα έπληξαν ένα γερμανικό «στούκας», που έπεσε στην περιοχή του Προφήτη Ηλία.

Τις μέρες αυτές, στο Ναύπλιο είχαν συγκεντρωθεί Άγγλοι στρατιώτες, συγκεκριμένα στην περιοχή της Αγ. Παρασκευής, που μας εντυπωσίασαν με την ψυχραιμία που αντιμετώπιζαν τα γεγονότα. Στο τέλος, για να μην πάρουν οι Γερμανοί λάφυρα τα πολλά στρατιωτικά αυτοκίνητα, έβαζαν μπροστά τις μηχανές και τα έριχναν από το ύψος της στροφής του Παλαμηδίου στο γκρεμό προς την Καραθώνα, και έτσι τα κατέστρεψαν.

Μετά τον βομβαρδισμό των πλοίων, άρχισαν να βγαίνουν στην αμμουδιά της Καραθώνας άλογα άριστης ράτσας του Αγγλικού ιππικού και ανηφόριζαν προς τα βουνά. Πολλοί φτωχοί κάτοικοι συνέλεξαν κάποια απ' αυτά, μόλις πληροφορήθηκαν το γεγονός. Στις γύρω αμμουδιές, από τον Αγ. Κωνσταντίνο μέχρι το τέλος, στο μώλο, είχαν εκβρασθεί πτώματα Άγγλων και Νεοζηλανδών στρατιωτών, που είχαν σκοτωθεί κατά τους βομβαρδισμούς. Δυστυχώς αυτό το μακάβριο και φριχτό θέαμα το έζησαν όσοι είχαν καταφύγει στην Καραθώνα και μαζί μ' αυτούς και η οικογένειά μου.

ΑΛΗΘΙΝΕΣ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ*

Αντίκρου στην 28η Οκτωβρίου 1940 πυργώθηκε η 6η Απριλίου 1941, όταν η μεγάλη σύμμαχος των ηττημένων εχθρών μας εισέβαλε στην Ελλάδα για να τους σώσει. Είναι πεπρωμένο ο μαρτυρικός αυτός τόπος να γίνεται, όταν οι ώρες είναι κοσμοϊστορικές, οργισμένοι οι καιροί της Ιστορίας, δοξασμένος Γολγοθάς και μαζί ο Ιερός Φάρος για τη διάλυση του πνιγηρού σκότους ολόκληρης της ανθρωπότητας. Μετά λοιπόν την εμπλοκή των Γερμανών στον ελληνοϊταλικό πόλεμο στις αρχές Απριλίου 1941 και την καταφανή υπεροχή τους, ο ελληνικός στρατός αμυνόταν «επί πατρίου εδάφους» κατά τρόπο ηρωικό στην περιοχή του όρους Μπέλες, όπου βρισκόνταν τα περιβόητα οχυρά Μεταξά. Δόθηκαν σκληρές μάχες με σοβαρές απώλειες και από τις δύο πλευρές, τον ηρωϊσμό όμως των Ελλήνων παραδέχτηκαν οι Γερμανοί, αφού είχαν εμποδιστεί από τους ήρωες Έλλη-

* Εφημ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ, 7 Μαΐου 1997.

νες στρατιώτες. Στην προέλασή τους προς νότο, οι Γερμανοί κατέλαβαν πολλές πόλεις της Β. Ελλάδας, οδεύοντας προς την Αθήνα χωρίς σχεδόν καμιά αντίσταση απέναντι στη διαμορφούμενη κατάσταση. Η κυβέρνηση των Αθηνών υπό τον Εμ. Τσουδερό τότε, ο βασιλιάς Γεώργιος και τα υπόλοιπα μέλη της βασιλικής οικογένειας αναχώρησαν στην Κρήτη, παίρνοντας μαζί και τον χρυσό από τα υπόγεια της Τράπεζας της Ελλάδας, που φορτώθηκε σε αντιτορπιλικό, για να μην πέσει στα χέρια του εχθρού.

Οι Γερμανοί έφθασαν στην Αθήνα στις 26 Απριλίου, όπου όρκισαν κυβέρνηση υπό τον στρατηγό Τσολάκογλου, που υπέγραψε ανακωχή με τους κατακτητές, προς μεγάλη απογοήτευση των Ελλήνων μαχητών. Στο μεταξύ, οι πρώτες φήμες για κατάληψη της Αθήνας, κατόπιν των Μεγάρων και της Κορίνθου, αιφνιδίασαν τους κατοίκους του Ναυπλίου, αφού ήταν βέβαιο ότι σε δύο-τρεις μέρες θα ερχόταν και η σειρά της. Όπως σε άλλο κείμενο έχει σημειωθεί, ικανός αριθμός Άγγλων, Νεοζηλανδών, Καναδών στρατιωτών, είχε συγκεντρωθεί στην περιοχή με την ελπίδα μέσω θαλάσσης ν' αναχωρήσουν από Ναύπλιο ή Τολό για Κρήτη και Αίγυπτο. Η επιχείρηση αυτή ματαιώθηκε, αφού τρία μεγάλα μεταγωγικά πλοία που ήταν ανοιχτά του λιμανιού επλήγησαν από γερμανικά «Στούκας». Στο Ναύπλιο εισέβαλαν οι Γερμανοί το απόγευμα της 28ης Απριλίου 1941. Στην είσοδο της πόλης, στη «Γλυκειά», υποδέχτηκαν αυτούς ομάδα συμπολιτών που απαρτιζόταν: από τον τότε νομάρχη Αργολιδοκορινθίας Αντ. Λεμπέση, τον ελληνογερμανό διερμηνέα Νικ. Λειβαδίτη, τον τότε διοικητή Χωροφυλακής Ζαμβράκη και τον γερμανόφιλο στρατιωτικό διοικητή Ραζή, τον οποίο αργότερα οι Γερμανοί προώθησαν σε στρατιωτικό διοικητή Αθηνών. Ο τότε δήμαρχος Γ. Μηναίος δεν παρευρέθηκε, τον οποίον έπαισαν αμέσως για τη στάση του. Εισερχόμενοι στη νεκρή πόλη με επικεφαλής μοτοσυκλετιστές, ακολουθούμενοι από καμιόνια και τανκς, σταμάτησαν στο Δικαστικό Μέγαρο. Τότε ο επικεφαλής Γερμανός αξιωματικός, κοιτάζοντας τα σκαλιά του Παλαμηδιού, έδωσε σε ομάδα στρατιωτών τη Γερμανική σημαία και αυτοί ύψωσαν τη σβάστικα στον ιστό του ιστορικού φρουριού. Κατόπιν, κατευθύνθηκαν στην παραλία, στα ξενοδοχεία Μ. Βρετάνια και Νέον, Μπούρτζι και στο αρχοντικό του Μ. Μανουσάκη, που τα επίταξαν, μαζί με άλλα αξιόλογα κτίρια της πόλης μας.

Αυτά όλα είχαν ως αποτέλεσμα την επικράτηση ενός κλίματος φοβίας και τρόμου απέναντι στους βάρβαρους κατακτητές. Άλλαξε ο τρόπος ζωής, η καθημερινότητα του Ναυπλίου, αφού οι Γερμανοί επέβαλλαν τους παρακάτω περιοριστικούς όρους: απαγόρευση κυκλοφορίας από τις 6:00 το

βράδυ ως τις 7:00 το πρωί, απαγόρευση συγκέντρωσης ομάδων πολιτών πάνω των δύο ατόμων και ποινή τουφεκισμού για όσους πολίτες έκρυβαν Άγγλους στρατιώτες. Κατάσχεση οχημάτων, κατάληψη του Τηλεγραφείου στην Πλ. Συντάγματος, του Σιδηροδρομικού Σταθμού, κλπ.

Έτσι περίπου έχει η κατάληψη του Ναυπλίου από τον στρατό κατοχής, που κράτησε ως το τέλος του πολέμου, 1200 μέρες περίπου.

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΔΙΑ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ*

Για τη μάχη της Κρήτης, που άρχισε με τη Γερμανική αεροπορική επίθεση εναντίον του νησιού και υπήρξε ορόσημο του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, τις 20 Μαΐου 1941 έχουν γραφεί πολλά, έχουν εκδοθεί βιβλία, από ανθρώπους που είχαν λάβει μέρος στην όλη αυτή επιχείρηση, Γερμανούς, Άγγλους, Έλληνες, Νεοζηλανδούς κ.ά. και έχουν αναφερθεί λεπτομερώς στην καταγραφή των γεγονότων, τις μεγάλες απώλειες που είχαν οι Γερμανοί σε στρατό και αεροπλάνα, ως και οι συμμαχικές και ελληνικές δυνάμεις, όπως και μαχητές της Κρήτης. Για τη σπουδαιότητα που είχε για τον Χίτλερ η κατάκτηση της Κρήτης, αφού για το σκοπό αυτό έστειλε εκεί να πολεμήσουν, τους θαυμάσια εκπαιδευμένους και αφοσιωμένους αλεξιπτωτιστές της 7ης Αερομεταφερόμενης Γερμανικής Μεραρχίας, το Άνθος της Γερμανικής Νεολαίας, όπως την έλεγαν. Για τους διακριθέντες λοιπόν και πεσόντες κατά τη μάχη της Κρήτης ο Χίτλερ καθιέρωσε το ανώτατο παράσημο Ανδρείας με την επωνυμία «ΚΡΗΤΗ».

Τώρα ως προς τη συμμετοχή του Ναυπλίου στην όλη αυτή επιχείρηση, είμαι σε θέση να σας γνωρίσω τα πιο κάτω αναφερόμενα: Ως γνωστό αεροδρόμια από τα οποία απογειώνονταν τα μεταγωγικά Γιούνκερς με τους αλεξιπτωτιστές και μαχητικά Στούκας που βομβάρδιζαν, ήταν τα αεροδρόμια Ελευσίνας, Μεγάρων, Χασανίου και του Άργους. Φυσικά όλη η ηπειρωτική Ελλάδα είχε καταληφθεί από τις 26 Απριλίου, από τους Γερμανούς, όπως και το Ναύπλιο στις 28 Απριλίου, όπου τμήματα αυτών έμειναν στα Ξενοδοχεία Μ. Βρετανίας, Νέον και άλλα παραδοσιακά κτίρια της πόλης μας.

Οι Γερμανοί πιλότοι των αεροπλάνων που ήταν στο αεροδρόμιο

* Εφημ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ, 5-6/6/1999.

Άργους, όλοι τους επίλεκτοι αξιωματικοί της Γερμανικής Αεροπορίας, έμεναν στο ξενοδοχείο τότε Μπούρτζι και κάθε πρωί ξεκινούσαν με στρατιωτικά καμμόνια για το Άργος προκειμένου να ριχτούν στην κατά της Κρήτης μάχη. Τα βράδια που έμεναν στο Μπούρτζι οι Γερμανοί πιλότοι αξιωματικοί, επιδίδονταν σε χορευτικές βραδιές, τραγουδώντας το θρυλικό «Λιλή Μαρλέν» πίνοντας μπύρες, και άλλα ποτά, ώσπου την άλλη μέρα πετώντας από το Άργος για την Κρήτη περνούσαν σύριζα πάνω από το Μπούρτζι περτώντας την Ακροναυπλία και χάνονταν στο πέλαγος. Η όλη παρέα λοιπόν των Γερμανών πιλότων αρχικά ήταν περίπου 30 άτομα, κάθε μέρα όμως γινόταν λιγότεροι λόγω των μεγάλων απωλειών που είχαν στο Νησί. Κάθε βράδυ στο Μπούρτζι αναρωτιώντουσαν που είναι ο Χάνς, ο Πίτερ, ο Φρίτς κ.λπ., ώσπου ως το τέλος Μαΐου που ολοκληρώθηκε η κατάληψη της Κρήτης, στην παρέα των επίλεκτων αυτών Γερμανών πιλότων είχαν μείνει καμία δεκαριά.

Τα πιο πάνω σχετικά με το «Μπούρτζι» μου τα είχε διηγηθεί ο αείμνηστος Καλετάν Πάνος Βασιλείου ή Μπεντζένης, που ήταν από το 1938 έως το 1970 πλοηγός του καϊκιού μεταξύ Μπούρτζι και λιμανιού...

ΚΑΤΟΧΗ, ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Τα Χριστούγεννα του 1941 στο Ναύπλιο ήταν τα πρώτα που έγιναν υπό την κατοχή των Γερμανών. Έχουν περάσει πέντε μήνες από την είσοδο των Γερμανών στην Ελλάδα και ο χειμώνας ήταν ιδιαίτερα δομύς, είχε πέσει και χιόνι. Στο Ναύπλιο και την ευρύτερη περιοχή τα πράγματα ήταν ελαφρώς καλύτερα από άλλες περιοχές της χώρας σ' ότι αφορά την διαβίωση.

Στα χωριά της Ναυπλίας όλο και υπήρχε κάποια γαλοπούλα ή κοτόπουλο ή αρνάκι βοσκής. Επίσης στις παρυφές της πόλης, στη Πρόνοια στους πρόποδες του Παλαμηδίου, την Ευαγγελίστρια, Αγία Παρασκευή, Πολύγωνο, σ' όλες αυτές τις γειτονιές συνήθιζαν να έχουν κάποιες κότες ή γαλοπούλες. Θέλω να πω ότι οι συμπολίτες μας αυτοί ήταν από τους τυχερούς που είχαν ένα φαγητό για να χαρούν τα Χριστούγεννα.

Στα μαγαζιά του Ναυπλίου δεν υπήρχαν τρόφιμα παρά ελάχιστα. Στα κρεοπωλεία αντί για κρέατα τις παραμονές των Χριστουγέννων έβλεπες να

κρέμονται λαχανίδες. Τα κρεοπωλεία της Πρόνοιας ήταν γεμάτα από αυτές. Στου Ηλία Ξυλά, Αναστάσιου Κούτρη και Βαγγέλη Μπουρέκα γεμάτα λαχανίδες. Αν είχαν κανένα χοντρό κρέας, αυτό πουλιόταν στη μαύρη αγορά, όπως συνηθιζόταν τότε. Στα μπακάλικα της πόλης η ίδια κατάσταση. Άδεια ράφια. Ούτε ζάχαρη, ούτε αλεύρι, τίποτα. Ευτυχώς που υπήρχε ο Ερυθρός Σταυρός, που είχε πάρει τουλάχιστον μέτρα για τους απόρους. Στη Μητρόπολη λειτουργούσε υπηρεσία που τους βοηθούσε, με λίγο γάλα και ζάχαρη.

Στο παντοπωλείο του Κουλουρίδη στον Άγιο Σπυρίδωνα μοίραζαν με δελτίο από 100 δράμια ζάχαρη, μισή οκά αλεύρι, 100 δράμια μέλι για κάθε άτομο οικογένεια, ενώ στον Δανιγγέλη στην Πρόνοια μοίραζαν 100 δράμια ρετσίνα.

Στη παραλία, δίπλα στο τελωνείο, λειτουργούσαν συσσίτια για τους απόρους. Το μενού ήταν φασόλια χωρίς λάδι, ρεβύθια, φακές, μπουλουγούρι. Και εδώ την οργάνωση είχαν αναλάβει οι κυρίες του Ερυθρού Σταυρού, οι οποίες εκτελούσαν έργο θεάρεστο. Μερικών δε θυμάμαι και σήμερα τα ονόματα. Ήταν οι κυρίες Κατίνα Κωστούρου, Πόπη Παπαδάκη, Ολυμπίου, Παπαντωνίου, Χαρμαντά, Δέσποινα Κατσίκια. Μαγειρίσες ήταν η Λουκία Μπόμπου, η Φρόσω Καράγιωργα και η Ελένη Ρόξη από την Πρόνοια.

Το θρησκευτικό αίσθημα των Ναυπλιωτών πάντως ήταν ακμαίο. Την Παραμονή των Χριστουγέννων κατά ομάδες ή μεμονωμένα έψαλλαν τα κάλαντα σ' όλη την πόλη. Οι εκκλησίες ήταν από νωρίς το πρωί κατάμεστες από κόσμο.

ΑΛΗΘΙΝΕΣ, ΕΥΘΥΜΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Όταν με τον πόλεμο του '40 ήρθε η Κατοχή, στο Ναύπλιο είχε στρατοπεδεύσει η ιταλική μεραρχία «Πιεμόντε». Είχαν στρατοπεδεύσει κάτω στην παραλία, κοντά στου Καταγά, στο νέο λιμάνι τώρα.

Εκείνη την εποχή οι Ιταλοί στρατιώτες, αποβλέποντας σε καλές σχέσεις με τους Ναυπλιώτες, μοίραζαν στα παιδιά ψωμάκια, περίσσευμα φαγητού, ζαχαρωτά κ.άλ.

Μια Κυριακή μεσημέρι, όπου το συσσίτιο ήταν πάστα-σούτα (η γνωστή σπέσιαλ μακαρονάδα), είχε πολύ περίσσευμα. Πιτσιρίκοι εμείς, φτωχά

παιδιά, μαζευόμαστε με πρόχειρα σκεύη, τσίγκινα πιάτα, στρατιωτικές καρβάνες και άλλα, μπήκαμε στη σειρά, περιμένοντας ο μάγειρας να μας δώσει φαγητό.

Την ώρα εκείνη, περνούσε τότε ο γέρον Πέτρος Σεντηγιάννης, πλανόδιος διερμηνέας, εύθυμος τύπος της εποχής, ο οποίος βλέποντας ότι υπήρχε πολύ φαγητό για μοίρασμα, παρακάλεσε το μάγειρα, σε άπταιστα ιταλικά: «σινιόρ κουζινιέρο αν κεμέ πόκο ματζάρε;» (κύριε μάγειρα δώσ' μου 'μένα λίγο φαγητό). «Ντόβε γκαβέτα;» (που είναι η καρβάνα σου;) του απαντά ο ιταλός μάγειρας. Τότε ο κυρ-Πέτρος, μη έχοντας σκεύος, βγάζει το άσπρο ψαθάκι που φορούσε και είπε: «κουί σινιόρε». Το γέλιο που έπεσε από εμάς τους πιτσιρικάς τότες δεν περιγράφεται!

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ ΤΗΝ 14η ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1944

Ύστερα από την προώθηση των Γερμανικών Στρατιών στο ρωσικό μέτωπο οι μέρες παραμονής των κατακτητών στην Ελλάδα ήταν μετρημένες.

Η απόβαση των Συμμάχων στη Νορμανδία ήταν η «χαριστική βολή» για τους Γερμανούς, οι οποίοι άρχισαν σιγά-σιγά να αποσύρουν το στρατό τους από τα κράτη που είχαν καταλάβει, κατά τη διάρκεια του επεκτατικού τους πολέμου.

Από την Ελλάδα άρχισαν να φεύγουν μετά από τέσσερα χρόνια τριπλής κατοχής —αφού είχαν συμμάχους τους, τους Βουλγάρους και Ιταλούς— τα πιο τραγικά ύστερα από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους.

Η χώρα ήταν εξαθλιωμένη και οι φρικτές επιπτώσεις της Κατοχής θα έμεναν για πολλά χρόνια ανεξίτηλα τυπωμένες στις μνήμες όσων τις έζησαν: πείνα, στερήσεις, κακουχίες, βομβαρδισμοί, συλλήψεις, εκτελέσεις πατριωτών.

Στην περιφέρειά μας, ήταν ευρύτατα αισθητή η παρουσία του στρατού κατοχής, όπως από τις αρχές του 1944 διαφαινόταν πολύ έντονα η τάση

* Εφημ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ, Τρίτη 16 Σεπτεμβρίου 1997.

φυγής των Γερμανών από την Ελλάδα. Αυτό άλλωστε επαληθευόταν από την αισθητή μείωση του αριθμού των στρατιωτικών τους δυνάμεων.

Ειδικά στην πόλη μας, οι Γερμανοί φαίνεται πως ήθελαν να αφήσουν φεύγοντας τα σημάδια της τυρρανικής παρουσίας τους: είχαν λοιπόν αρχίσει από τον Ιούνιο δήθεν οχυρωματικά έργα, σ' όλο το μήκος της παραλίας από τον τότε βάλτο — κοντά στο σημερινό γήπεδο— μέχρι το φανάρι. Το έργο είχε ανατεθεί στον πολιτικό μηχανικό Δ. Ρουμελιώτη και το προσωπικό που θα απασχολιόταν εκεί ήταν Έλληνες εργάτες, υπό την επίβλεψη του τελευταίου τότε στρατιωτικού διοικητή Α. Μύλλερ. Το έργο βέβαια αυτό δεν ήταν τίποτε άλλο, παρά ένα σατανικό σχέδιο δολιοφθοράς: δηλαδή, τοποθέτηση υπόγειων καλωδίων και εκρηκτικών υλών προκειμένου φεύγοντας οι Γερμανοί να ανατινάξουν μέρος του λιμανιού της πόλης.

Οι συμμετέχοντες τότε στο έργο Έλληνες, με επικεφαλής τον εργολάβο σκέφτηκαν πατριωτικά: θα εκτελούσαν το έργο κατά ένα μέρος όμως. Δε θα έβαζαν δηλαδή την απαιτούμενη εκρηκτική ύλη για την καταστροφή του λιμανιού. Το σχέδιο του Γερμανού διοικητή το έμαθαν οι τότε τοπικοί παράγοντες, οι οποίοι με γρήγορη παρέμβασή τους προσπάθησαν να πείσουν ότι μπορούσαν.

Έτσι λοιπόν, χαράματα της 14ης Σεπτεμβρίου, ημέρας του Τιμίου Σταυρού, ακούστηκαν εκκωφαντικοί κρότοι από τις ανατινάξεις. Μια από αυτές έγινε και στο ιστορικό ρολόι της πόλης μας, στην Ακροναυπλία. Βέβαια στο λιμάνι, οι εκρήξεις ήταν απανωτές, ανά 15-20 μέτρα, ευτυχώς όχι με τα καταστρεπτικά αποτελέσματα στην έκταση που προέβλεπε το αρχικό σχέδιο των Γερμανών.

Από την 6η πρωΐνή, οι κατακτητές άρχισαν να αναχωρούν οδικώς μέσω Άργους και Κορίνθου προς την Αθήνα, αφού πρώτα υπέστειλαν την Γερμανική Σημαία από το Παλαμήδι και το Μπούρτζι. Ο τελευταίος Γερμανός αξιωματικός παρέδωσε την πόλη στον εκπρόσωπο του Τάγματος Ασφαλείας Ναυπλίου ισόβαθμό του τότε ανθυπασπιστή Παναγιώτη Κολιόπουλο.

Οι κάτοικοι του Ναυπλίου, με ανάμεικτα συναισθήματα χαράς και λύπης για τις καταστροφές γιόρτασαν το γεγονός της αναχώρησης. Οι καμπάνες χτύπησαν χαρμόсуνα και ο ήχος τους διέσχισε πέρα ως πέρα τον ελεύθερο πλέον Ναυπλιώτικο ουρανό. Έγινε δοξολογία στον Άγιο Γεώργιο, τα σπίτια σημαιοστολίστηκαν και οι κάτοικοι χαμογελούσαν με ανακούφιση. Μ' αυτό τον τρόπο έλαβε τέλος η ιστορία της παραμονής του Γερμανικού Στρατού κατοχής στο Ναύπλιο.

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΛΑΣ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Μετά την αποχώρηση των Γερμανών από το Ναύπλιο περί τα μέσα Σεπτεμβρίου του '44, ύστερα από την διαγραφόμενη συντριβή τους υπό των συμμάχων, στο τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου και ώσπου να ορκιστεί η πρώτη Ελληνική Κυβέρνηση μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας υπό τον Γ. Παπανδρέου, όπως σε όλη την Ελλάδα έτσι και στο Ναύπλιο επικρατούσε αβεβαιότητα, αναταραχή, ως προς το ποιός θα διοικεί αυτήν την πόλη. Σ' όλη την ορεινή Αργολίδα, απ' το 1942 είχε φουντώσει το Αντάρτικο. Στη Μηδέα, Κέρμπεσι, Κουρτάκι, Μάνεσι, κυριαρχούσε ο ΕΛΑΣ. Αριθμούσε μερικές χιλιάδες άνδρες υπαγόμενους στο 8ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ με έδρα την Γκούρα Κορινθίας.

Στο Ναύπλιο, την τήρηση της τάξεως, είχε αναλάβει ολιγομελής δύναμη χωροφυλακής υπό τον μοίραρχο Ορφανό, και δύο λόχοι ταγματσαφλιτών υπό τον ταγματάρχη Δημ. Μουστακόπουλο.

Στο διάστημα αυτό από την αποχώρηση των Γερμανών και την είσοδο του ΕΛΑΣ δεν είχαμε σοβαρές αδελφοκτόνες συγκρούσεις εκτός από μερικές αφημαχίες στην είσοδο της πόλης απ' τη μεριά της Αρετούς, με εξαίρεση μια πρωινή συμπλοκή, αρχές Νοεμβρίου, μεταξύ τσολιάδων και ανταρτών, προερχομένων μάλιστα απ' τα απέναντι του Ναυπλίου παραλία της Κυνουρίας, όπου έφτασαν εδώ με καϊκια του ΕΛΑΝ. Οι συγκρούσεις άρχισαν στα στενά της παραλίας Ναυπλίου, όπου εφονεύθησαν ο παντοπώλης Δ. Μόρφης έχων κατάσταση στην οδό Κωτσονοπούλου, με τον αδερφό του Γιάννη. Ο Μόρφης εφονεύθη από αδέσποτη σφαίρα, όπως διεδόθη, καθώς και δύο αθίγγανοι. Οι συμπλοκές έφτασαν ως την Πλατεία Συντάγματος, όπου τραυματίστηκε και η υπηρέτρια της οικίας Μελισινού. Το ότι δεν υπήρξαν σοβαρές συγκρούσεις οφείλετο στην σφαιροσύνη των αντιπάλων αρχηγών, κατά τα λεγόμενα της εποχής. Μετά από μακροήμερες και επίπονες συννενοήσεις του ΕΛΑΣ που υπερτερούσαν αριθμητικά, επήλθε συμφωνία ν' αποχωρήσουν οι ολιγάριθμες δυνάμεις των ταγμάτων ασφαλείας και χωροφυλακής (έφυγαν προς τις Σπέτσες με πλωτά μέσα). Αμέσως τις επόμενες μέρες οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ εισήλθαν πανηγυρικά στο Ναύπλιο, με επικεφαλής έφιππο τον στρατηγό Π. Λούρη απ' το Άργος, με επίσης έφιππους τους ταγματάρχες Σεφερλή και Καρατζαφέρη.

* Εφημ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ, Νοέμβρης 1995.

Ακολούθησαν οι καπεταναίοι και άνδρες του ΕΛΑΣ με σταυρωτές αρμάδες και βαριά οπλισμένοι με Γερμανικά, Αγγλικά και Ιταλικά όπλα τραγουδώντας το γνωστό τραγούδι του ΕΛΑΣ «στ' άρματα, στ' άρματα».

Μεταξύ αυτών και οι συμπολίτες Κ. Χαύτας, Δ. Ξύδης, Ν. Βαλασάκης, Χ. Σπυρόπουλος ή καπετάν Άνεμος και πολλοί άλλοι απ' τα γύρω χωριά.

Στην είσοδο της πόλης τους έγινε επίσημη υποδοχή από επιτροπή κατοίκων της πόλης με επικεφαλής τον τότε μεγαλέμπορο του Ναυπλίου Μ. Λάμπρου, τον γιό του οποίου Νίκο, είχαν κρεμάσει οι Γερμανοί στο Μ. Πεύκο, μαζί με άλλους πατριώτες, και ο οποίος μέχρι την συμφωνία της Βάρκιζας ήταν δήμαρχος του Ναυπλίου (ο επονομαζόμενος τότε δήμαρχος ΕΑΜ). Πλαισιούμενος και από άλλους, όπως το γιατρό απ' την Άρεια Γ. Οικονομόπουλο, τη δασκάλα Ι. Βαρκάτζα, τους δασκάλους Ι. Ζευγολατάκο, Παν. Ξύδη, τους δικηγόρους Δ. Μανιάτη, Σ. Θεοδωρόπουλο, τους αρχηγούς της ΕΠΟΝ, με επικεφαλής τον φοιτητή Σπ. Δημόπουλο, την αδερφή του Άννα, την Α. Ξύδη (κόρη του δασκάλου) και πολλούς άλλους επονίτες Πρόνοιας και Ναυπλίου.

Μετά την προσφώνηση απ' τον Μ. Λάμπρου, η φάλαγγα κατευθύνθη στην Πλατεία Συντάγματος, όπου ο στρατηγός Λούρης, απ' το μπαλκόνι της Εθνικής Τράπεζας, ανέπτυξε την δράση του ΕΛΑΣ κατά την περίοδο της Κατοχής και την συμβολή αυτού στην απελευθέρωση της πατρίδας. Επίσης, πύρινους λόγους για την αντίσταση εκφώνησε ο Σπ. Δημόπουλος, η αδελφή του Άννα και η Α. Ξύδη. Μετά την τελετή της υποδοχής με πρώτο τον στρατηγό Λούρη, όλοι έψαλαν τον Εθνικό Ύμνο. Κάπως έτσι τελείωσε η εορτή της εισόδου του ΕΛΑΣ στο Ναύπλιο, ενώ οι κάτοικοι του Ναυπλίου αμήχανοι παρακολουθούσαν τα γενόμενα. Αργότερα, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ εγκαταστάθηκαν εκεί όπου ήταν η Αστυνομία, στο κτίριο της Οδού Βύρωνος, στα σκαλιά της Φραγκοκλησιάς, όπου ήταν η Ανωτέρα Διοίκηση Χωροφυλακής Πελ/νήσου, στις αποθήκες του Καταγά στην παραλία, όπου ήταν ιταλικοί καταυλισμοί και σε άλλα κτίρια της πόλης μας.

Οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ έμειναν στην πόλη μόνο μέχρι την συμφωνία της Βάρκιζας, όταν ορκίσθηκε η πρώτη μεταπολεμική κυβέρνηση υπό τον Γ. Παπανδρέου.

Τις όλες εικόνες της υποδοχής αποθανάτισε ο τότε φωτογράφος Κ. Καραχάλιος, μερικές απ' τις οποίες υπάρχουν στα γραφεία της πρωτοβάθμιας Δημ. Εκπαίδευσης Αργολίδας.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Α. ΠΑΓΟΥΝΗ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΘΗΛΕΩΝ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟ CHARLOTTE VOLMERANGE

Όσο και να προσπαθήσει κανείς να ωραιοποιήσει την εικόνα μιας ιστορικής περιόδου χάρη σε σποραδικά μόνο και αποσπασματικά γεγονότα, όπως αυτά προέκυψαν κυρίως κατά τη διάρκεια του νεοελληνικού διαφωτισμού και λίγο μετά, αυτή η προσπάθεια στο τέλος δεν ευοδώνεται και δε μπορεί να αλλοιώσει την εικόνα και να προκαλέσει συμπεράσματα διαφορετικά απ' αυτά που προκύπτουν αυτονόητα από μια γενική και αντικειμενική ιστορική θεώρηση.

Η διαπίστωση αυτή έχει σχέση και με την εκπαίδευση ή την αγωγή, όπως λεγόταν τότε, των θηλέων στους μετά την απελευθέρωση χρόνους που, ως συνέχεια των αντιλήψεων που επικρατούσαν στην ανδροκρατούμενη ελληνική κοινωνία από τα χρόνια της τουρκοκρατίας εις βάρος της γυναίκας, την καθιστούσαν εξαιρετικά δυσχερή και προβληματική. Και τούτο γιατί η κοινωνία αυτή από τη μια μεριά θεωρούσε τη γυναίκα κοινωνικά υποδεέστερη από τον άνδρα, αρνούμενη να της δοθούν ίσα δικαιώματα και ανάλογη θέση στη διαμορφούμενη κοινωνικά πραγματικότητα και από την άλλη πίστευε ότι δεν ήταν επιτρεπτή κι αμέτοχη κινδύνων η συμμετοχή και ο συγχρωτισμός της με το άλλο φύλο, για αυτό έπρεπε να αποφευχθεί κατά το δυνατόν, τουλάχιστον στους εκπαιδευτικούς χώρους.

Η Σ. Βολμεράνζ έρχεται στην Ελλάδα του Καποδίστρια

Αυτή η ζοφερή για την Ελληνίδα εικόνα και η συναφής αντίληψη του ελληνικού πληθυσμού για τη φοίτηση των κοριτσιών δεν έπρεπε να είχε αγνοηθεί ούτε να είχε περάσει απαρατήρητη από μια φωτισμένη κι έμπειρη παιδαγωγό, όπως η Σαρλότ Βολμεράνζ, η οποία είχε έρθει πρόσφατα, το 1831, στην Ελλάδα, έπειτα από μια επιτυχημένη εκπαιδευτική θητεία στη Ρωσία.

Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας κατά το διάστημα της υπερτριετούς του διακυβέρνησης ενδιαφερόταν ο ίδιος προσωπικά, τόσο για την οργάνωση όσο και για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης. Το ενδιαφέρον του για τη δημόσια εκπαίδευση ήταν φανερό από τις προσπάθειές του στην Επτάνησο Πολιτεία (είχε διατελέσει Επιθεωρητής Σχολείων), ήταν ένας διαρκής αγώνας για την οργάνωση και επέκτασή της. Αυτός είχε μάλιστα συλλάβει πρώτος και την ιδέα της ίδρυσης Πανεπιστημίου στην Επτάνησο Πολιτεία, που αν και δε μπόρεσε να εφαρμόσει στις ημέρες του, λόγω του διορισμού του στην υπηρεσία του τσάρου της Ρωσίας, κατόρθωσε αργότερα, υποκινώντας, παροτρύνοντας και ενθαρρύνοντας το φιλέλληνα και φιλόμουσο άγγλο λόρδο Γκυίλφορντ να συμβάλει αποφασιστικά στην ίδρυση της Ιόνιας Ακαδημίας¹, στην Κέρκυρα το 1824. Αυτός είχε συμβάλει στην ίδρυση της Φιλομούσου Εταιρείας της Βιέννης. Αυτός, τέλος είχε παρακολουθήσει τη λειτουργία και τα μαθήματα στο σχολείο του Felleberg² που λειτουργούσε στη βάση των παιδαγωγικών και μεθοδολογικών αρχών του Pestalozzi. Αυτή η εκπαιδευτική προπαιδεία του έδινε τις απαραίτητες εμπειρίες να συνεχίσει τις προσπάθειές του τώρα στην Ελλάδα. Λίγο αργότερα, με την απελευθέρωση του τμήματος της Ελλάδας που αποτέλεσε το νεοσύστατο κι αδύναμο Ελληνικό Κράτος, είχε δώσει επείγουσα προτεραιότητα στην οργάνωση κι ανάπτυξη της εκπαίδευσής του. Με τα υφιστάμενα τότε σχολεία της Αλληλοδιδασκτικής³ τα οποία ιδρύονταν κατά δεκάδες, το ένα μετά το άλλο, με την αμέριστη στήριξη, παρακολούθηση και βοήθειά του, η Ελλάδα προδιέγραφε ένα μέλλον αρκετά ευοίωνο για την εκπαίδευση, όπως άλλωστε και για άλλους νευραλγικούς τομείς.

1. Η Ιόνια Ακαδημία αποτελούσε Πανεπιστήμιο με τέσσερις σχολές, τη Θεολογική, τη Φιλοσοφική, τη Νομική και την Ιατρική και λειτούργησε μέχρι την ενσωμάτωση των Ιονίων Νήσων στην Ελλάδα, το 1864.

2. Από το συγκεκριμένο σχολείο και τις πρακτικές ασκήσεις και δραστηριότητές του πήρε τα απαραίτητα παιδαγωγικά και διδακτικά στοιχεία, στη βάση των οποίων στήριξε τη φιλοσοφία, τους στόχους και τη λειτουργία κάποιων εκπαιδευτηρίων, όπως του Ορφανοτροφείου της Αίγινας, της Γεωργικής Σχολής της Τίρυνθας.

3. Τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ήταν σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης κι οφείλουν το όνομά τους στη μέθοδο διδασκαλίας που ήταν τότε η αλληλοδιδασκτική ή λανγκαστεριανή μέθοδος, όπου οι καλύτεροι μαθητές, οι πρωτόσχολοι, με την καθοδήγηση, τη βοήθεια και την επίβλεψη του δασκάλου δίδασκαν τους υπόλοιπους. Τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ελλείπει δασκάλων λειτούργησαν ως το 1880, που αντικαταστάθηκαν από τα σχολεία της συνδιδασκτικής μεθόδου.

Στον Ιωάννη Καποδίστρια λοιπόν θα μπορούσε να προσβλέπει με ελπίδα η Βολμεράνζ, όταν φθάνει στην Ελλάδα. Αποφασίζει λοιπόν να μεταβεί στο Ναύπλιο, το 1831, και να απευθυνθεί στον Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος συμφωνεί με το σχέδιό της για την μόρφωση των κοριτσιών⁴ και της υπόσχεται να συνεπικουρήσει το έργο της.

Παράλληλη λειτουργία δημόσιας και ιδιωτικής εκπαίδευσης

Ιδιωτική εκπαίδευση εγκαινίασε στα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας και η γαλλίδα παιδαγωγός Σαρλότ Βολμεράνζ, η οποία φρόντισε συστηματικά για την ομαλή λειτουργία της σχολής θηλέων που επέλεξε να υπηρετήσει.

Η έναρξη της λειτουργίας του σχολείου της Βολμεράνζ, που ακολουθεί την έλευσή της στο Ναύπλιο, και η ένταξή της στο πλαίσιο της ιδιωτικής εκπαίδευσης δεν είναι κάτι το εντελώς καινούργιο στο νεοσύστατο κράτος. Στο σημείο αυτό έχει τη θέση της η πληροφορία ότι εκτός από τη δημόσια εκπαίδευση έχουμε και τη λειτουργία ιδιωτικής εκπαίδευσης από έλληνες και ξένους λόγιους. Οι ξένοι όμως εκπαιδευτικοί, στην προσπάθειά τους να συστήσουν και να λειτουργήσουν ιδιωτικά σχολεία στη χώρα μας και να αντέξουν στο δυσβάσταχτο οικονομικό βάρος της λειτουργίας τους, αναγκάζονται να χρηματοδοτούνται ή από φιλελληνικές οργανώσεις του εξωτερικού ή από διάφορες ξένες ιεραποστολές, με σαφή την πρόθεση των τελευταίων να τους εξαναγκάσουν σε κατά παραγγελία προσηλυτιστική θρησκευτική δραστηριότητα. Αυτό φάνηκε περισσότερο στη συνέχεια της λειτουργίας τους στα χρόνια που ακολούθησαν με αποτέλεσμα την έντονη παρέμβαση της ελληνικής εκκλησίας και άλλων ποικιλώνυμων παραγόντων και την πρόκληση αναταραχών.

Είχαμε εσφαλμένα την εντύπωση ότι κι η Σαρλότ Βολμεράνζ ανήκε στην κατηγορία που περιγράφηκε πιο πάνω, ότι δηλαδή είχε αποσταλεί στην Ελλάδα από το φιλελληνικό κοιτάτο των Παρισίων, το οποίο και τη χρηματοδοτούσε με απώτερο σκοπό την τέλεση ετεροδόξου προσηλυτισμού.

4. Πριν από την έλευσή του στην Ελλάδα είχε αποφασίσει με τη βοήθεια της αγαπημένης του φίλης Ρωξάνδρας Στούρτζα την εκπόνηση προγράμματος για τη μόρφωση της Ελληνίδας. Η αβεβαιότητα όμως των πρώτων χρόνων του ελεύθερου βίου και οι αμέτρητοι κίνδυνοι που το περιέβαλλαν δεν του είχαν επιτρέψει τελικά την πρόσκληση της Ρωξάνδρας Στούρτζα για την εφαρμογή του προγράμματός τους (βλ. Κοΐκου Ελένη, Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Ρωξάνδρα Στούρτζα), Έκτη έκδοση, Έκδη Πατάκη, 2000. Πρώτη έκδοση, Εστία, 1936.

Από το ανέκδοτο όμως υπόμνημα, που έστειλε η Βολμεράνζ στον Ιωάννη Καποδίστρια το 1831, γίνεται σαφές ότι η γαλλίδα δασκάλα βρισκόταν ήδη στη Ρωσία, όταν ξέσπασε η επανάσταση κι εκπαίδευε δεσποινίδες της ανώτερης κοινωνικής τάξης. Εκεί ενημερωνόταν για τους αγώνες των Ελλήνων, που την επηρέασαν βαθύτατα. Γνωρίζει ακόμα το μέγεθος της συμμετοχής και της προσφοράς της εκπαίδευσης και της παιδείας γενικότερα, ως απότοκο του νεοελληνικού διαφωτισμού στην εξέγερση των Ελλήνων με την Ελληνική Επανάσταση του 1821, που συνδυαζόταν με την ομόθυμη απόφασή τους για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης. Κι επειδή ο θαυμασμός της για τους Έλληνες ήταν μεγάλος, ήθελε κι αυτή να μετάσχει σε αυτόν τον φιλόδοξο αγώνα και να προσφέρει αυτό που μπορούσε: την αξιόλογη διδακτική και παιδαγωγική της πείρα, που απέρρεε από μια εικοσαετή επιτυχημένη εκπαιδευτική παρουσία.

Η Βολμεράνζ προστατεύει με κοινωνική ευαισθησία ένα μικρό αριθμό απόρων κορασιδων, ενώ ταυτόχρονα γίνονται μαθήτριές της άλλα κορίτσια καταβάλλοντας μάλιστα ορισμένη αμοιβή. Ταυτόχρονα, ελπίζοντας σε βελτίωση των οικονομικών του κράτους, αναμένει τη βοήθεια του Ιωάννη Καποδίστρια, που της είχε υποσχεθεί με κάθε ειλικρίνεια. Δυστυχώς όμως γι' αυτήν, έρχεται η στυγερή δολοφονία του κι έτσι ανατρέπονται όλα όσα της είχε υποσχεθεί.

Η Σαρλότ Βολμεράνζ, μετά τη δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια, την αναρχία που επικράτησε για πολύ καιρό και την εξαθλίωση του πληθυσμού και των προσφύγων που συνέρεαν ακατάπαυστα από όλη την Ελλάδα, καθώς και την οικονομική ανυπαρξία του κράτους, βλέπει με απόγνωση να μειώνεται δραστικά ο αριθμός των μαθητριών της. Αυτό όμως δεν την απογοητεύει και συνεχίζει ακάθεκτη το μεγαλεπήβολο έργο της, αναμένοντας ταυτόχρονα τις μελλοντικές εξελίξεις.

Άφιξη του Όθωνα και της Αντιβασιλείας

Έπεται, τον Ιανουάριο του 1833, η εγκατάσταση του Όθωνα και της Αντιβασιλείας στο Ναύπλιο. Ο εντεταλμένος για την εκπαίδευση αντιβασιλέας, καθηγητής G.L.von Maurer⁵ συντάσσει τον οργανικό νόμο της 6^{ης} Φεβρουαρίου 1834 θέτοντας τις βάσεις για την οργάνωση της Δημοτικής Εκ-

5. Μάουρερ Γκ. Λ., Ο Ελληνικός λαός, (μετάφραση Όλγας Ρομπάκη) Αθήνα 1976, σσ. 529-530.

παίδευσης. Ο ίδιος «είναι άριστα καταρτισμένος και στα εκπαιδευτικά θέματα, αν και στηρίχτηκε σε λανθασμένες βάσεις, θεωρώντας ότι η πτωχή και αιμορροούσα ακόμα Ελλάδα μπορούσε να κινηθεί στο εκπαιδευτικό πλαίσιο της Βαναρίας, που είχε σοβαρή οικονομική, διοικητική και εκπαιδευτική διάρθρωση και που η αυτοδιοίκησή της στην οποία στηριζόταν η δημοτική εκπαίδευση είχε άπειρες οικονομικές δυνατότητες για τη λειτουργία της. Διαπιστώνει όμως και ευαισθητοποίηση στον τομέα της γυναικείας εκπαίδευσης, αν και το εκπαιδευτικό νομοθέτημα της 6^{ης} Φεβρουαρίου 1834 δεν άφηνε πολλές δυνατότητες για ένα τέτοιο εγχείρημα που θα ήταν συμβατό με τα ισχύοντα τότε πρότυπα της Δύσης»⁶.

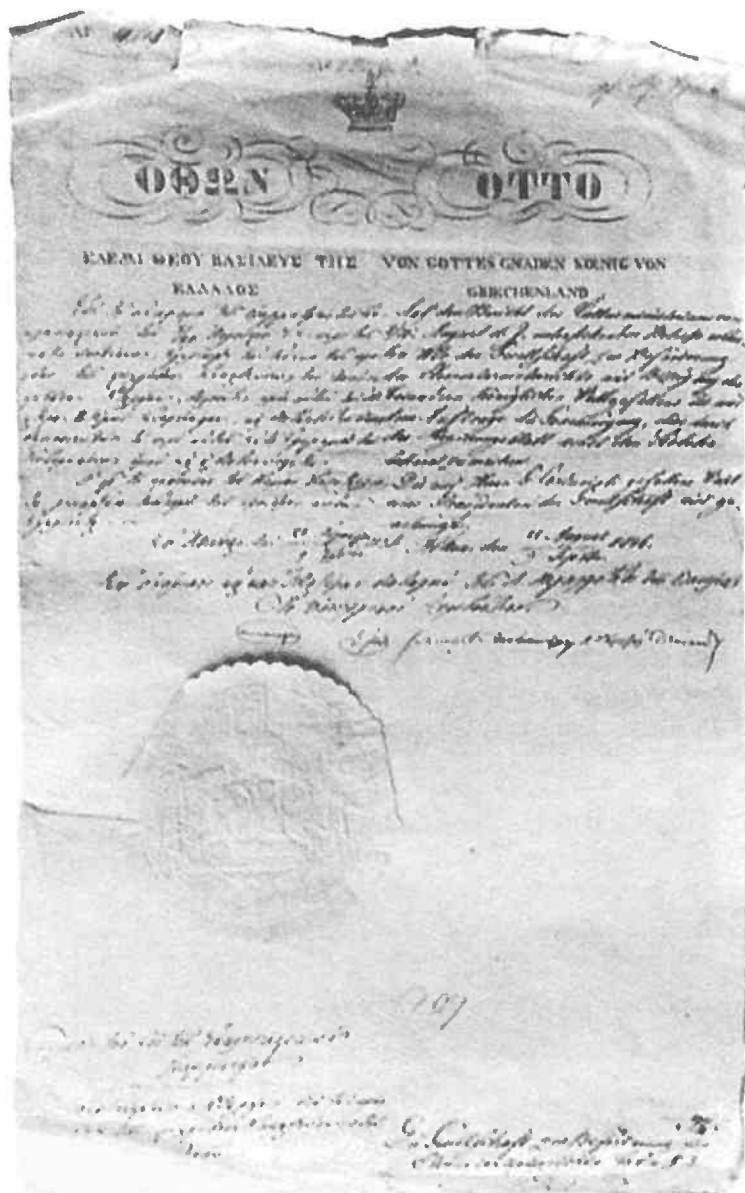
Η Βολμεράνζ υποβάλλει σχετικό «προσχέδιο»

Γι' αυτό, τον ίδιο χρόνο της εγκατάστασης της αντιβασιλείας, τον Οκτώβριο του 1833, υπογράφει ένα υπόμνημα που καλύπτει 12 σελίδες, γραμμένες καλλιγραφικά στα γαλλικά με τον τίτλο: «Προσχέδιον εκπαιδευτικού οίκου νεαρών δεσποινίδων. Κάτω από τη διεύθυνση της κας Volmerange».

Κι αυτό το περιληπτικό αλλά περιεκτικό σχέδιο είχε υπογραφεί στο Ναύπλιο, την πρωτεύουσα του ελεύθερου πια κράτους, έπειτα από μια μακράνωση δουλεία στους Τούρκους, το Ναύπλιο, που μαζί με την Αίγινα αποτελούν τώρα τα δύο από τα πιο σημαντικά πνευματικά και εκπαιδευτικά κέντρα της χώρας, χωρίς να αγνοούνται βέβαια και τα υπόλοιπα που διστακτικά αλλά φιλόδοξα παίρνουν τη θέση που τους αρμόζει, όπως το Άργος, η Ερμούπολη, η Πάτρα, η Αθήνα

Μέχρι τότε είχαν γίνει προσπάθειες ίδρυσης παρόμοιων σχολείων, που είχαν όμως μικρή διάρκεια λειτουργίας. Ξεχώρισαν ανάμεσά τους τρία μόνο αλληλοδιδασκτικά σχολεία θηλέων που λειτουργούσαν στο Άργος, στο Ναύπλιο και στην Αθήνα.

6. Δρούγκα Αναστασίου, Η αντιμετώπιση του αναλφαβητισμού στην Ελλάδα, Ναύπλιο 1991, σ.64.

Την ίδια εποχή που η Βολμεράνζ βρίσκεται στο Ναύπλιο, στην Αθήνα δημοσιεύεται το Διάταγμα Ιδρύσεως της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Το υπογράφει ο Βασιλεύς Όθων, σε μια ακόμη προσπάθεια να καλυφθεί το πρόβλημα της γυναικείας εκπαίδευσης.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ | **REGIERUNGS-BLATT**
ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ | **DES KOENIGREICHS**
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. | **GRIECHENLAND.**

ΑΡΙΘΜ. 11. | 1834. | Ν. 11.

ΑΠΑΝΤΗΜΑ
 Περὶ συστάσεως δώδεκα ἀνεξότων θιστων εἰς τὸ ἐν Ναυπλίῳ
 σχολεῖον τῶν κορασίων.
 Ο Θ Ε Ο Υ
 Ε Λ Ε Ω Θ Ε Ο Υ
 ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ,
 Ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἐπι- τῶν Ἐκκλησι. κτλ. Γραμ.
 τῆς Ἐπικρατείας, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν τὰ ἑξῆς.

Α.
 Συστῶνται εἰς τὸ ἐν Ναυπλίῳ σχολεῖον τῶν κορασίων,
 θεοδωρημένον παρὰ τῆς Κυρίας Βολμεράν', πρὸς τὸ παρὸν
 δι' ἐν ἔτος 12 ἀνεξόδοι θέσεις διὰ κοράσια, τῶν ὁποίων αἱ
 γονεῖς ἢ ἑπείσαν εἰς τὸν ὑπερ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ἢ ἀνε-
 δειξαν ἄλλας ἐκδιωλεισεις εἰς τὴν πατρίδα.

Β.
 Ἐξ ἑκάστου Νομοῦ θέλει ληφθῆ τοὺλάχιστον ἐν κοράσιον
 ἐκ τῶν ἔχοντων τὰ κατὰ τὸ ἄρθρ. Α ἀπαιτούμενα.

Γ.
 Ἡ ἐπι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματεία ἔχει τὴν
 ὑπεράστην ἐπιτήρησιν ἐπὶ τοῦ σχολείου τούτου.

Ἄπαρ τοὺλάχιστον ἑκάστου μηνὸς θέλει ἐπισκέπτεσθαι αὐτὸ
 εἰς ἀπεκαλμῶνος, καὶ καθ' ἑξαμηνίαν θέλει γίνεσθαι ἐξέτασις
 τῶν κορασίων, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ εἰσοδος εἶνε ἐπιτετραμμένη εἰς
 ἑκάστου, προσκαλουμένων καὶ τῶν γονέων τῶν παρθένων.

Δ.
 Εἰς τὴν ἐπι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείαν τῆς
 Ἐπικρατείας ἀνατίθεται ἡ δημοσίευσις καὶ ἐκτέλεσις τοῦ
 παρόντος Διατάγματος.

Ἐν Ναυπλίῳ, τῇ 12^ῃ (24) Ἰανουαρίου 1834.
ΚΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ
Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ
Ο Κόμης ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓ Πρώτος, ΜΑΟΥΡΕΡ, ΕΙΔΕΚ.
 Ο ἰδιὸς ἐκδιώκειται. κ. τ. λ. Γραμ. τῆς Ἐπικρατείας Κ. Δ. ΣΧΙΝΑΣ.
 Ἐπιτελεσθῆ. Ἐκτὸς τῶν ἀνω φημιστῶν δώδεκα θέσεων, ἰουστιτάσαν δια
 τὸ ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου (3 Φεβρουαρίου) τ. ε. β. διατάγματος καὶ ἑταρῶν
 ἢ ἀνεξόδοι θέσεις εἰς τὸ αὐτὸ σχολεῖον τῶν κορασίων διὰ τὰς ἑρμῆνας
 ἀπαιτίας τοῦ Κορασίου.

*Erichtung von 12 Freiplätzen von Seite des Staates im Mädchen-
 Institut der Madama Volmerange in Nauplia.*
Ο Τ Τ Ο
VON GOTTES GRADEN
KOENIG VON GRIECHENLAND.

Wir haben nach Vernehmung des Staatsministeriums
 des Kirchen- und Schulwesens beschlossen, wie folgt:

I.
 Es sollen in dem Mädchen-Institut der Madame Vol-
 merange in Nauplia, vor der Hand auf ein Jahr lang,
 12 Freiplätze für solche Mädchen errichtet werden,
 deren Vater im Befreiungskriege entweder gefallen
 sind, oder sich auf sonstige Weise um das Vaterland
 verdient gemacht haben.

II.
 Aus jedem Kreise soll wenigstens ein Mädchen,
 welches in die im Art. I bezeichnete Kategorie gehört,
 aufgenommen werden.

III.
 Das Staatsministerium des Kirchen- und Schulwesens
 hat die Oberaufsicht über das Institut.
 Jeden Monat soll dasselbe durch einen abgeordneten
 Commissar wenigstens einmahl visitirt, und nach sechs
 Monaten mit den Zöglingen eine Prüfung abgehalten
 werden, zu welcher Jedermann Zutritt hat, und die
 Aeltern der Mädchen sogar einzuladen sind.

IV.
 Das Staatsministerium des Kirchen- und Schulwesens
 ist mit der Vollzuge und mit der Bekanntmachung
 beauftragt.

Nauplia den 22 (12) Jenner.
IM NAMEN DES KOENIGS
DER BEGEHTICHAFT.
Graf v. ARMANSBERG PRINZ v. MAURER v. HEIDEK.
 Der Staats-Secretär des Kirchen- und Schulwesens K. D. SCHINAS.

Bem: Es sollen, vermöge konz. Verordnung von 3 Februar
 (23 Januar) l. J. ausser den oben erwähnten 12 Freiplätzen noch
 zwei andere in demselben Institut zu Gunsten der beyden Töchter
 Karaskakis errichtet werden.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

REGIERUNGS-BLATT
DES KOENIGREICHS
GRIECHENLAND.

ΑΡΙΘΜ. 11.
1834.
Ν. 11.

ΔΗΛΩΣΕΙΣ

Περί τῶν ἐπὶ τῇ ἐν Ναυπλίῳ σχολῆν τῆς Κ. Βασιλικῆς παρατεθέντων δημοσίων δαπάνων δωδεκά μηνῶν.

Ἡ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣ. ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΡΑΤΕΙΑΣ

Ἀπλοστυλιᾶ ὄντι,

Κατὰ συνέπειαν τοῦ ἀπὸ 12 (24) Ἰανουαρίου Βασιλ. διαταγματος, δημοσιουμένου εἰς τὸν Ὁ Δριθ. τῆς ἐπιμεριδος τῆς Κυβερνήσεως, ἔγιναν δεκά δημοσίου δαπανῶν εἰς τὸ ἐνταῦθα σχολεῖον τῆς Κ. Βασιλικῆς τὰ ἐξῆς καθ' ἑκάστην:

1. Καλλιρρόη Ε. Δαρειώτου ἐκ Μεσσηνίας, ὀκταετής·
 2. Θεοδοσία Δ. Ζωγράφου ἐξ Ἀθηνῶν, ἑνδεκαετής·
 3. Ἐλένη Α. Καψάλη ἐκ Μεσσολογίου, δεκαετής·
 4. Αἰκατερίνη Κ. Μαυρομυλάκη ἐκ Λακωνίας, ἑξαετής·
 5. Πολυξένη Λουκάκη Ἀναγνωσταρά ἐκ Μεσσηνίας·
 6. Ἄννα Κ. Ταβσκοπούλου ἐξ Ἀρκαδίας, ἑναετής·
 7. Ἐλένη Π. Χρυσανθοπούλου ἐξ Ἀρκαδίας, ἑξαετής·
 8. Βασιλικὴ Γ. Λιακιά, ἑγγόνη τοῦ Στουρνάρη·
 9. Δ. Γ. Ἀθρινὴ ἐξ Ἰδρίας, ἑναετής·
 10. Καλλιόπη Πέλου ἐξ Ἀχαΐας, ἑξαετής·
 11. Ἐλένη Λιάκη ἐκ Κρήτης, ἑνδεκαετής·
 12. Καλλιόπη Κ. Κοτζῆ ἐκ Φαρῶν, ἑναετής.
- Ἐν Ναυπλίῳ, τῆν 15 (27) Μαρτίου 1834.
Ὁ ἐπί τῶν Ἐκπαιδευτικῶν καὶ τῶν Ἐκπαίδ. Γραμματέων τῆς Ἐπιτ. Κ. Α. Ἀλλῆλας.

BEKANNTMACHUNGEN

Die Aufnahme von 12 Mädchen in das Madcheninstitut der Madam Volmerange in Nauplia betr.

DAS STAATSECRETARIAT DES KIRCHEN-UND SCHULWESENS
THUT KUND.

Das in Gemessheit Konigl. Verordnung vom 24 (12) Januar d. J. die Freiplätze im Madcheninstitut der Madam Volmerange betreffend, folgende Mädchen in diese Anstalt aufgenommen worden sind:

1) Kallirrhoe E. Dariotis, aus Messenien,	8 Jahre alt.
2) Theodosia D. Zographu, aus Athen,	11 J. alt.
3) Helene A. Kapsali, aus Messolongi,	10 J. alt.
4) Catharine C. MauroMichali, aus Lakonien,	6 J. alt.
5) Polyxene Lykaki Anagnostara, aus Messenien,	
6) Anna K. Taboskopulos, aus Arkadien,	9 J. alt.
7) Helene P. Chrysanthopoulos, aus Arkadien,	6 J. alt.
8) Vasiliki G. Liukata, Enkelin von Stournar,	
9) D. J. Athrino, aus Hydra,	9 J. alt.
10) Kalliope Pelo, aus Achaja,	6 J. alt.
11) Helene Liaki, aus Gandia,	11 J. alt.
12) Kalliope K. Kotza, aus Parra,	9 J. alt.

Nauplia den 27 (15) März 1834.

Der Staatssecretar des Cultus und Unterrichts C. D. SCHEISS.

Η λειτουργία του «Βασιλικού Σχολείου»

Αλλά ας επικεντρώσουμε την προσοχή μας στο «Βασιλικό Σχολείο», όπως το ονόμασε η Σαρλότ Βολμεράνζ. Το αρχικό κτήριο που πληροί τις προϋποθέσεις που απαιτεί η Βολμεράνζ, δε γνωρίζουμε πού ακριβώς βρισκόταν. Φυσικά, όταν την άνοιξη του 1834 βρίσκεται άλλο μεγαλύτερο και περισσότερο κατάλληλο κτήριο, το σχολείο εγκαθίσταται εκεί. Δεν είναι όμως η μοναδική μεταφορά. Ακολουθεί για λίγους μόνο μήνες η χρήση της οικίας Βαρσαμής στην πλατεία Λουδοβίκου (σημερινή πλατεία Συντάγματος) το 1836, απ' όπου στο τέλος του χρόνου έχουμε την οριστική μεταφορά του σχολείου στην Αθήνα που είναι πια από καιρό η νέα πρωτεύουσα. Η επιλογή του διδακτηρίου είναι ένα βαρύ διώροφο κτήριο, η οικία του πρίγκιπα Καρατζά, στην Πλάκα, στη γωνία των οδών Σαρρή και Κραναού.

Η όχι καλή πορεία της Σχολής Θηλέων στο Ναύπλιο και των άλλων σχολείων του ίδιου τύπου οφείλεται από τη μια στην απροθυμία των πολιτών για την εκπαίδευση των κοριτσιών και από την άλλη στη μεταφορά της πρωτεύουσας του κράτους από το Ναύπλιο στην Αθήνα, που είχε ως αποτέλεσμα τη μετακίνηση των πνευματικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και διοικητικών προσωπικοτήτων, όλης δηλαδή της νομενκλατούρας του νεοελληνικού κράτους που με τη φοίτηση των κοριτσιών της θα στήριζαν την λειτουργία αυτών των σχολείων.

Στόχοι του σχολείου

Το σχολείο, το οποίο αρχικά, λόγω ενοικίου είχε επιχορηγηθεί από την Κυβέρνηση με «φοίνικες εξήκοντα κατά μήνα»⁷ παρά το γενικότερο ιδεολογικοπολιτικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο που ευνοούσε την αυταρχική αγωγή, λειτούργησε σε ένα πλαίσιο αντιαυταρχικής αγωγής. Αυτό το πρωτότυπο αντιαυταρχικό σχολείο δε θέλει να δημιουργήσει «σοφές γυναίκες». Οι μαθήτριες που δέχεται είναι από 5-16 ετών και πρέπει να αποκτήσουν τόσες γνώσεις στις επιστήμες, όσες είναι απαραίτητες ώστε να τις ολοκληρώσουν ως καλές νοικοκυρές και καλές μητέρες για να δημιουργήσουν μια ισορροπημένη κι ευτυχισμένη οικογένεια.

Το δυναμικό του σχολείου απαρτίζεται από μαθήτριες που μπορεί να

7. Αθουσάκης Γ. Αδάμ, «Η Εκπαίδευση στην Αργολίδα και Μεγαρίδα κατά την Καποδιστριακή περίοδο» (Διδακτορική Διατριβή, Πάτρα 1998).

είναι εσωτερικές και εξωτερικές. Ένας αριθμός 15-20 νεαρών κοριτσιών είναι υπότροφοι του κράτους ως οφειλή στους πατέρες τους, οι οποίοι έχασαν τη ζωή τους υπερασπιζόμενοι την ανεξαρτησία της Πατρίδας, αργότερα δε προστίθενται άλλες δύο, οι θυγατέρες του Γ. Καραϊσκάκη.

Η κατάσταση του ποσού, που είχε προσδιοριστεί ως δίδακτρα, δινόταν προκαταβολικά από το κράτος και μ' αυτό τον τρόπο διευκολυνόταν οικονομικά το σχολείο έτσι ώστε να οργανωθεί πιο σωστά. Φυσικά υπήρχαν και οι υπόλοιπες μαθήτριες που οι γονείς τους πλήρωναν κανονικά τα δίδακτρα.

Υλικοτεχνικές κι άλλες προϋποθέσεις του Σχολείου

Στο σχέδιο της ίδρυσης του παρθεναγωγείου, που αν και ήταν περιληπτικό ήταν σαφές και πλήρως οργανωμένο: Υπήρχε σαφής διαχωρισμός δεκατριών επιμέρους τμημάτων που αφορούσαν το κτήριο, το δυναμικό του σχολείου, τον ιματισμό, τη σίτιση, την αντιμετώπιση των ασθενειών, τους κοιτώνες, τις ασκήσεις, την εκπαίδευση τόσο τη θρησκευτική όσο και την ηθική, τις σπουδές, τα διαλείμματα αλλά και την αξιολόγηση με τη χρήση επιβράβευσης αλλά και τιμωριών όπου κι όποτε απαιτούνταν.

ΑΣ ασχοληθούμε συνοπτικά με τους τομείς που αναφέρθηκαν. Για το ποιες μαθήτριες φοιτούσαν και ποιες προϋποθέσεις απαιτούνταν έχουμε ήδη αναφερθεί παραπάνω.

Οι εκπαιδευτικές ανάγκες απαιτούσαν το κτηριακό να συγκεντρώνει τόσους χώρους ώστε να εξυπηρετούνται οι μαθήτριες. Ένα διώροφο οικοδόμημα με κήπο ήταν ιδανικό. Στον πρώτο όροφο στεγάζονταν όσα σχετίζονταν με τη σίτιση των ατόμων που έμεναν εκεί, δηλαδή η κουζίνα, η τραπεζαρία, η αποθήκη τόσο των τροφίμων όσο και του καύσιμου υλικού (ξύλο και κάρβουνο), τα δωμάτια του υπηρετικού προσωπικού, καθώς και ο χώρος υποδοχής των γονέων – επισκεπτών. Στον επάνω όροφο υπήρχαν δύο αίθουσες διδασκαλίας, ο κοιτώνας των μαθητριών, το δωμάτιο θρησκευτικών καθηκόντων και φυσικά ο ιδιαίτερος χώρος της κ. Βολμεράνζ.

Κάθε μαθήτρια υποχρεωνόταν να φέρνει μαζί και την «προίκα» της, που αποτελείτο από δύο ποδιές, δύο φορέματα ραμμένα σύμφωνα με το σχέδιο που είχε ορίσει το σχολείο, δύο κορσέδες, τρία μισοφόρια, έξι πουκάμισα, έξι εσώρουχα, έξι μαντήλια, έξι πετσέτες, τρία ζευγάρια παπούτσια, έξι ζευγάρια κάλτσες, ένα φέσι κι ένα μάλλινο καπέλο.

Δυστυχώς δεν είναι εξακριβωμένο μέχρι τώρα, αν τηρήθηκαν όλα όσα προαναφέρθηκαν, γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Ελλάδα τότε περνούσε πολύ δύσκολα χρόνια μετά από την περίοδο της τουρκοκρατίας και της Ελληνικής Επανάστασης.

Η ισορροπημένη διατροφή, που ήταν κατανεμημένη σε τέσσερα γεύματα ημερησίως, προσαρμόζεται ανάλογα με τα εποχιακά προϊόντα με τη φροντίδα ειδικής επιτροπής κυριών. Το σίγουρο είναι ότι θα έπρεπε το διαιτολόγιο να ήταν άφθονο, ομοιόμορφο και κατά βάση θρεπτικό και υγιεινό. Φυσικά, όπως η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση το απαιτούσε, τηρούνταν και οι νηστείες, αλλά πάντα μετά από συνεννόηση του γιατρού και του εφημέριου.

Η Βολμεράνζ αποδέχεται την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης

Η Σ. Βολμεράνζ αντιστάθηκε στον πειρασμό να συνδέσει και να τροποποιήσει το πρόγραμμα, το πνεύμα της παρεχόμενης εκπαίδευσης και τις όποιες «άδηλες πρακτικές» της σχολής της με μια προσηλυτιστική θρησκευτική πρόθεση κι ενέργεια στον καθολικισμό, όπως αποπειράθηκαν κι επιδίωξαν άλλα σχολεία ξένα, καθολικά και προτεσταντικά, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Η Σ. Βολμεράνζ, αν και η ίδια ήταν καθολική, σεβάστηκε τη θρησκευτική, την πολιτική και την ηθική παράδοση της χώρας, την οποία επέλεξε για να προσφέρει τη διδακτική της εμπειρία. Έτσι ανέθεσε την κατ'ήρηση των κοριτσιών στον ορθόδοξο εφημέριο, που φυσικά ήταν και ο υπεύθυνος και για τη τέλεση της Θείας Λειτουργίας αλλά και όλων των άλλων ακολουθιών, όσες έπρεπε να παρακολουθήσουν οι σπουδάστριες. Το βέβαιο ήταν ότι δινόταν εξέχουσα θέση στη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση, γιατί σύμφωνα με τις πεποιθήσεις της κας Βολμεράνζ από τη σωστή διαπαιδαγώγηση εξαρτιόταν και η ολοκλήρωση της προσωπικότητας των κοριτσιών και η επίτευξη της ευτυχίας τους, που περιλαμβανόταν στους σκοπούς λειτουργίας της σχολής.

Πρόγραμμα μαθημάτων – Μεθοδολογία-Παιδονομία

Το πρόγραμμα των μαθημάτων απαρτιζόταν από την εκμάθηση ανάγνωσης και γραφής, τόσο στα Ελληνικά όσο και στα Γαλλικά, την καλλιγραφία, την αριθμητική, τη γεωγραφία, την ιστορία, τη μυθολογία και τη λογοτεχνία. Από πρακτικής πλευράς, σε ότι αφορούσε κατ' αρχάς, στην εξοικείωση και αργότερα στην εξάσκηση στις οικιακές τέχνες και λειτου-

γίες, δινόταν έμφραση στο ράφιμο και στο κέντημα. Έμφραση δινόταν και στη ζωγραφική και τη μουσική. Σπουδαία θέση κατείχε κι ο χορός, καθώς και η γυμναστική με τη χρήση στεφανιών και κορίνων. Η μεθοδολογία στη διδασκαλία των μαθημάτων στηριζόταν στις αρχές της αλληλοδιδασκτικής, η οποία επικρατούσε, από έλλειψη δασκάλων, σε όλο τον κόσμο κι ιδιαίτερα στην Ελλάδα και τις άλλες υπανάπτυκτες χώρες.

Φυσικά, σύμφωνα με τις αρχές της αντιαυταρχικής αγωγής, δε γινόταν χρήση εργαλείων τιμωρίας, όπως βέργα ή μαστίγιο, ούτε καν αναφερόταν ως απειλή ο εγκλεισμός σε κάποιο σκοτεινό δωμάτιο. Φυσικά υπήρχαν τιμωρίες που απευθύνονταν σε μαθήτριες που δεν πειθαρχούσαν στους κανόνες λειτουργίας της σχολής, αλλά αυτές δεν ήταν εξουθενωτικές και ιδιαίτερα αντιπαιδαγωγικές αλλά ήπιες και αντιστοιχούσαν κυρίως στη στέρηση του φρούτου ή του γλυκού ή στην παράθεση δείπνου χωρίς τραπεζομάντιλα για τις τιμωρημένες.

Όσο για την επιβράβευση της σωστής συμπεριφοράς και της καλής επίδοσης στα μαθήματα, αυτή γινόταν μπροστά σε όλο το προσωπικό σε ειδική τελετή και μπορούσε να είναι από κάτι το απλό για μας, όπως μια γαλάζια κορδέλα (ένα είδος παράσημου), ή ένα λευκοκεντημένο φόρεμα, έργο – δημιούργημα των υπόλοιπων μαθητριών, με τη δέσμευση να είναι η «καλή» φορεσιά των κυριακάτικων πρωινών και των γιορτών. Η επιβράβευση μπορούσε να είναι ακόμα και η τιμητική θέση δίπλα στη διευθύντρια της Σχολής κατά τη διάρκεια του γεύματος.

Η εξέλιξη και το τέλος του Σχολείου Θηλέων της Βολμεράνζ

Για την ιστορία και μόνο ως προς την τύχη της σχολής της Βολμεράνζ έχουμε να δηλώσουμε την πληροφορία ότι η Βολμεράνζ προσφέρει τις υπηρεσίες της μέχρι το 1840, θεωρώντας ότι δεν είχε τη δυνατότητα να προσφέρει η ίδια αυτά που επιθυμούσε, γιατί είχε αρχίσει πλέον να κουράζεται. Τη θέση της Διευθύντριας παίρνει τότε η Ελένη Πιτταδάκη, η οποία είχε φοιτήσει ως μαθήτρια στο σχολείο Χίλντερ της Ερμούπολης. Είχε αποκτήσει αρκετή πείρα ως δασκάλα στη σχολή Χιλ (1832-1834), στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων Ναυπλίου (3 χρόνια) και ως διευθύντρια στο σχολείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (1840). Το 1852 το σχολείο κλείνει οριστικά και οι μαθήτριές του προωθούνται στο Αρσάκειο. Ήδη το σχολείο είχε οδηγηθεί σε άσχημη οικονομική κατάσταση, γιατί από τα πενήντα οκτώ (58) παιδιά (και λέμε παιδιά γιατί ανάμεσα στα κορίτσια ήταν και τρία μι-

κρά αγοράκια), έντεκα (11) κορίτσια φοιτούσαν με υποτροφία του κράτους, δεκαπέντε (15) κορίτσια ήταν άπορα κι έτσι σπούδαζαν χωρίς να καταβάλλουν δίδακτρα, αλλά και τα υπόλοιπα, τριάντα δύο (32), είχαν γονείς που αδυνατούσαν να είναι συνελείς στις οικονομικές τους υποχρεώσεις.

Ένα αναπάντητο, μέχρι σήμερα, ερώτημα αιωρείται: τί να απέγινε άραγε η Σαρλότ Βολμεράνζ, η «ευγενής και αξιοσέβαστη διδάσκαλος»⁸, όπως προσφυώς χαρακτηρίστηκε από τον τότε νομάρχη Αργολίδας και Κορινθίας (το 1836) σε υπηρεσιακή έκθεσή του, η οποία στην ηλικία των πενήντα ετών περίπου αποφασίζει να επιστρέψει στα πάτρια εδάφη; Το μόνο που μπορούμε να υποθέσουμε, στηριζόμενοι στην άψογη συμπεριφορά της και την ανιδιοτελή άσκηση των καθηκόντων της, είναι ότι θα τελεύτησε τη μεστή εμπειριών κι εκπαιδευτικής δράσης επίγεια ζωή της με ήσυχη κι ήρεμη τη συνείδησή της.

Βιβλιογραφία

1. Αθουσάκης Γ. Αδάμ «Η Εκπαίδευση στην Αργολίδα και Μεγαρίδα κατά την Καποδιστριακή περίοδο» (Διδακτορική Διατριβή, Πάτρα 1998).
2. Αντωνίου Δανιδ, Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833 – 1929), Τόμος Α', Αθήνα, Ι.Α.Ε.Ν. – 17, 1987.
3. Δρούγκα Αναστασίου, Η αντιμετώπιση του αναλφαριθμητισμού στην Ελλάδα, Ναύπλιο 1991.
4. Ζιώγου - Καραστεργίου Σ., Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830 - 1893), Αθήνα, Ι.Α.Ε.Ν. – 2, 1986.
5. Ζιώγου - Καραστεργίου Σ., Γυναίκες και ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα, Θεσσαλονίκη, 1988.
6. Καρδαμίτση-Αδάμη Μάρω, Η φιλέλλην Σαρλότ Βολμεράνζ, Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Επτά ημέρες), ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΑ, 27 Ιανουαρίου 2002.
7. Κούκου Ελένη, Ο Ιωάννης Καποδιστριας και η Ρωξάνδρα Στούρτζα, 1936.
8. Μάουρετ Γκ. Λ., Ο Ελληνικός λαός, (μετάφραση Όλγας Ρομπάκη) Αθήνα 1976.
9. Μπουζάκης Σήφης, Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985), Αθήνα 1986.
10. Ναυπλιακά Ανάλεκτα, IV (2000), Έκδοση Δήμου Ναυπλιέων.
11. Παπαδάκη Λυδία, Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, Αθήνα 1992.

8. Καρδαμίτση-Αδάμη Μάρω, Η φιλέλλην Σαρλότ Βολμεράνζ, Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Επτά ημέρες), ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΑ, 27 Ιανουαρίου 2002.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΣΑΒΒΑΚΗΣ

ΘΥΜΑΤΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ - ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1941-1945 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΔΗΜΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Εὐθύς ἀμέσως, ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο εἰσβολῆς τοῦ στρατοῦ κατοχῆς στὴ χώρα μας, Ἰανουάριον 1941, καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ πολέμου σ' ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην, κάθε εἰσαγωγή τροφίμων διεκόπη καὶ ἕνα μέρος τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς ἐπιτάσσεται γιὰ νὰ δοθῆι μὲ δελτία διανομῆς στοὺς κατοικοὺς τῆς, ἐνῶ ἕνα μεγάλο μέρος κρυφὰ διωχεται καὶ ἐπωλεῖτο στὴ μαύρῃ ἀγορᾷ.

Μὲ τίς πρῶτες ἐνδείξεις στερησέων καὶ πείνας, παρὰ τίς φιλότιμες καὶ ὑπεράνθρωπες προσπάθειες τῆς Ἐπιτροπῆς Διανομῶν τοῦ Ναυπλίου νὰ συγκεντρῶνουν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα τρόφιμα καὶ νὰ τὰ διανέμουν στοὺς κατοικοὺς τῆς πόλης μας, ὁ φτωχόκοσμος, ὅσοι δὲν εἶχαν ἄλλο τρόπο ν' ἀντιμετωπίσουν τὴ νέα κατάσταση, καὶ κυρίως οἱ γυναῖκες, πῆγαιναν στοὺς γύρω λόφους νὰ μαζέψουν χόρτα νὰ τὰ μαγειρέψουν δίχως λάδι, μὲ ὅλες τίς ἐπακόλουθες συνέπειες, τιμπανισμό καὶ θάνατο. Ἄλλες πῆγαιναν γιὰ κλαριά καὶ πολλὰς φορὰς ἔφταναν μέχρι τὸ χωριὸ Πυργιώτικα, καὶ μετὰ φορτωμένες τὰ ἔφεραν στὸ σπίτι τους. Καὶ τέλος ἄλλες, ὅσες μποροῦσαν, πῆγαιναν καὶ δούλευαν στὰ χωράφια κάνοντας ἀγροτικὰς ἐργασίας γιὰ ἕνα μικρὸ μεροκάματο σὲ εἶδος.

Οἱ ἄνδρες καὶ οἱ νέοι ἀπὸ τὴν ἐφηβικὴ τους ἡλικία, ἀπὸ τὸ πρῶτον πῆγαιναν μὲ τὰ στρατιωτικὰ αὐτοκίνητα καὶ δούλευαν στὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν Ἰταλῶν γιὰ ἕνα συσσῆτιο τὸ μεσημέρι καὶ λίγο ρύζι ἢ μακαρόνια ἢ ἄλλο τι καὶ καμιά μερίδα ἀλογίσιο κρέας, ὅταν ἐπέστρεφαν ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα.

Ἐπίσης συνηθισμένο φαινόμενο ἦταν νὰ βλέπεις μικρὰ παιδιὰ μὲ τὸ κατσαρολάκι στὸ χέρι νὰ περιμένουν νὰ τοὺς δώσουν λίγο ἀπὸ τὸ περισσεύμα φαγητοῦ ποὺ ἔμενε στὰ καζάνια, μετὰ τὴ διανομὴ στοὺς Ἰταλοὺς στρατιῶτες.

Τὸ χρῆμα εἶχε χάσει πιά τὴν ἀξία του, οἱ οἰκονομίαι ἐξανεμίσθησαν καὶ πολλοὶ νοικοκυραῖοι γιὰ νὰ ζήσουν πουλοῦσαν ὅ,τι εἶχαν, σπῆτια, κο-

σμήματα, έπιπλα, ρούχα, τες προΐκες τών κοριτσιών τους και ό,τι άλλο ακόμη τούς είχε άπομείνει.

Έκείνοι πού έδεινοπάθησαν περισσότερο ήταν οί ήλικιωμένοι, οί άσθενείς και τά νήπια, άπ' τά όποια δυστυχώς στην πόλη μας είχαμε πολλά θύματα. Τραγικές φηγοϋρες οί γονεις των, πού αδύναμοι νά προσφέρουν λίγο γάλα ή κάποια άλλη τροφή στα εξασθενημένα από τήν άσιτία άγγελούδια τους, κάθε μέρα τά έβλεπαν ν' αδυνατίζουν και νά κτρινίζουν, ώσπου στο τέλος έσβηναν στην άγκαλιά τους.

Κοντά σ' όλα αυτά ήταν και ό χειμώνας πού με τες βροχές, τά κρύα και τες παγωνιές, χωρίς θερμανση, επιδεινωνε τή ζωή τών ανθρώπων.

Και ενώ ό κοσμάκης υπέφερε τά πάνδεινα, σαν Δώρο Θεού, ήλθε ό ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ με τά συσσίτια, πού στην πόλη μας λειτουργούσαν υπό τήν έποπτεία τών άειμνήστων Μητροπολιτών μας ΙΩΑΝΝΟΥ Ε' (1939-2.12.1942) και ΑΓΑΘΟΝΙΚΟΥ (1942-1945). Κάθε μέρα έδίδετο, στην Ίερά Μητρόπολη, μία μερίδα φαγητό, για τούς μεγάλους, ρεβύθια, ή μπιζέλια ή φασόλια ή πληγούρι και κουτιά γάλα έβαπορέ για τά νήπια.

Με αυτή τήν βοήθεια πολυς κόσμος σώθηκε από βέβαιο θάνατο.

Μετά τόν πόλεμο ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ ζήτησε από τά ληξιαρχεία τών Δήμων κατάσταση στην όποία νά αναγράφεται τó όνοματεπώνυμον, ή ήλικία, τó έπάγγελμα, ή ήμερομηνία και ή αίτία θανάτου όλων εκείνων πού πέθαναν από άσιτία ή βίαιο θάνατο κατά τήν περίοδο τής Ίταλο-Γερμανικής κατοχής 1941-1945 και οί όποιοι στην πόλη μας είναι οί έξής:

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΘΥΜΑΤΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ - ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1941-1944 ΕΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΝ ΔΗΜΟΥ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΗΛΙΚΙΑ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ (έτη) ΘΑΝΑΤΟΥ	ΑΙΤΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΛΗΣΙΑΡΧ. ΠΡΑΞΕΩΣ	
(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(ς)	
1.	Ίωάννης Παναγιωτάκης	άμμοκονιστής	66	29.11.1941	άσπια	108
2.	Έλισσαίος Λαμπύρης τ. Δημ.	κτίστης	58	4.12.41	άσπια	114
3.	Μάρθα Μαρίνη χήρ. Εύαγγ.	συνταξιούχος	78	14.12.41	άσπια	126
4.	Θεόφιλος Βαρουτάος	υπόδηματοποιός	70	20.12.41	άσπια	132
5.	Έμιμαν. Κοββαντζής τ. Άναγν.	εργάτης	78	29.12.41	άσπια	138
6.	Σαράντος Μιχαλακάς τ. Άν.	βαφέας	72	3.1.42	πείνα	2
7.	Άθαν. Βρέττας τ. Θεοδ.	κτιματίας	66	4.1.42	άσπια	3
8.	Χρήστ. Λέκκας τ. Γεώργ.	εργάτης	76	5.1.42	πείνα	5
9.	Κωνστ. Λάχανης τ. Γεωργ.	συνταξιούχος	68	7.1.42	πείνα	7
10.	Χρυστ. Κουλούκη τ. Γεωργ.	οίκιακά	90	7.1.42	πείνα	8
11.	Δημ. Βέργας τ. Χρήστου	κτίστης	78	9.1.42	πείνα	11
12.	Ίωάν. Τζοάννης τ. Παν.	άνθ/στης έ.ά.	70	10.1.42	πείνα	12
13.	Παν. Γκιζάνης τ. Κωνστ.	γεωργός	56	11.1.42	πείνα	14
14.	Σοφ. Κακαναράκη ή Άρτέμη σύζυγος τού Γεωργίου	οίκιακά	60	12.1.42	πείνα	15
15.	Μιχ. Μιχαήλ τού Δημ.	συν/χος χωρ/λαξ	75	12.1.42	πείνα	17
16.	Χρήστ. Χριστόπουλος τ. Γεωργ.	εργάτης	75	13.1.42	πείνα	18
17.	Κωνστ. Δήμιου τού Άντων.	εργάτης	37	25.1.42	πείνα	28
18.	Εύαγγ. Βαβούρης τ. Δ.	εργάτης	65	29.1.42	πείνα	31

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)
19.	Αϊκατ. Δημητρίου ή Γιατρούκου χήρα του Σπυριδ.	οίκιακά	80	4.2.42	πεινά	33
20.	Γεώργ. Κακαναράκης τ. Βασ.	συνταξίχος	66	7.2.42	πεινά	34
21.	Νικολ. Καραθάνος τ. 'Αν.	— —	5	8.2.42	πεινά	35
22.	Βασίλ. Μαστοράκος τ. 'Αντ.	— —	2	11.2.42	πεινά	37
23.	Γεώργ. Μαρναράκης τ. Φωτ.	έλαιοχρωματιστής	80	11.2.42	πεινά	38
24.	Κωνστ. Καούνης του Μ.	— —	2½ μην.	21.2.42	πεινά	43
25.	'Ανδρέας 'Αργείτης του Δημ.	— —	13 ήμερ.	24.1.42	άτροφία	
26.	Ειρήνη 'Αργείτου του Δημ.	— —	42 ήμερ.	21.2.42	άτροφία	
27.	Αικατερίνη Μπρούμη χήρ. Δημητρ.	οίκιακά	47	27.2.42	πεινά	50
28.	Νικόλαος 'Αγγελίδης του Σάββα	— —	47	27.2.42	»	52
29.	Κλεομένης Βασιλιτσιώτης τ. Παν.	εργάτης	41	3.3.42	»	56
30.	Θεμιστ. Μπουζόπουλος του Θεοφ.	δημοτ. υπάλληλος	60	7.3.42	»	60
31.	'Ανάργ. Βουδούρης του Μιχ.	— —	7 μην.	12.3.42	άσιτία	63
32.	Σταυρούλα 'Αντιναράκη σύζ. Φωτ.	οίκιακά	29	16.3.42	πεινά	66
33.	Γρηγόριος Τάφλας του Σωτηρίου	καρροποιός	70	23.3.42	άσιτία	71
34.	Χρήστος Μαρίνος του Στάματ.	— —	5	24.3.42	άναμμία εκ πείνας	73
35.	Κωνστ. Δημόπουλος του Π.	— —	14 μην.	1.4.42	άναμμία εκ πείνας	75
36.	Δημήτρ. Χατζησφαρονίου του 'Ανδρ.	— —	1 μην.	4.4.42	άτροφία	77
37.	Βασίλειος Γιαννουδάκης του Κωνστ.	— —	17 ήμ.	5.4.42	»	80
38.	Εύαγγ. Κακαναράκης ή 'Αρτέμης τ. Κ.	τυπογράφος	44	8.4.42	πεινά	82
39.	Δημήτρ. Τριανταφυλλόπουλος του Γ.	κρεοπώλης	61	13.4.42	»	90
40.	Σάββας Καραγιαννίδης του Χαράλ.	εργάτης	43	15.4.42	έξάντληση από πείνα	91
41.	Νικολ. Γεωργίου ή Φελοούκης του Κ.	εργάτης	69	20.4.42	πεινά	92
42.	Δημήτρ. Παπανδρέου τ. 'Ανδρ.	γεωργός	43	21.4.42	»	93

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)
43.	Μαριγώ Λυκίδου χήρ. Δημητρ.	οίκιακά	65	25.4.42	πεινά	95
44.	Μαρία Καβούνη ή Πουλή χήρ. Νικ.	οίκιακά	70	3.5.42	εξάντληση από πείνα	101
45.	Γρηγόρ. Μερδιεζής του Ήλ.	ξυλουργός	59	4.5.42	πεινά	102
46.	Ίωάν. Παρασκευόπουλος του Νικ.	οينوπώλης	44	4.5.42	πεινά	103
47.	Πανδώρα Χατζηϊωάννου σύζ. Ίω.	οίκιακά	58	7.5.42	εξάντληση από πείνα	104
48.	Κυριάκος Τσαγκαριάν του Χατσαδούρ	— —	4	7.5.42	εξάντληση από πείνα	105
49.	Θεόδωρος Μάγγος του Δημητρ.	σιδηροδρομικός	60	18.5.42	εξάντληση από υποσιτισμό	113
50.	Χαράλ. Παπαχριστόπουλος τ. Χρ.	πλανόδιος έμπορος	78	18.5.42	εξάντληση από πείνα	114
51.	Γεώργ. Βαλασάκης τ. Μιχ.	οίκιακά	64	21.5.42	εξάντληση από πείνα	115
52.	Δημήτρ. Μαστής τ. Γεώργ.	— —	9 μην.	22.5.42	άτροφία	116
53.	Πετρωνή Κυριαζοπούλου χήρ. Χρ.	οίκιακά	80	23.5.42	πεινά	117
54.	Ίωάν. Κατσαίνης του Νικολάου	βαρελοποιός	60	25.5.42	εξάντληση από πείνα	120
55.	Γεώργ. Βασιλείου του Ίωάν.	λεμβούχος	70	27.5.42	εξάντληση από πείνα	121
56.	Κωνστ. Χαραλάμπους του Άγγελή	τροχιστής	72	27.5.42	πεινά	122
57.	Άσημίνα Καούνη του Μάρκου	— —	5 μην.	27.5.42	άτροφία	123
58.	Χρήστος Καββαδίας του Εύστ.	— —	1½ μην.	29.5.42	»	125
59.	Άγγελ. Πολυβίου του Γεωργ.	— —	1½ μην.	3.6.42	πεινά	130
60.	Βασίλειος Χαμόδρακας τ. Δημητρ.	άλητης (καταδ.)	20	5.6.42	πεινά	131
61.	Κων/νος Κατσαφής τ. Σταύρου	καθεκλοποιός	70	18.6.42	πεινά	140
62.	Γεώργιος Δέδες του Δημητρ.	— —	2 μην.	18.6.42	άτροφία	141
63.	Μαριγώ Δημοπούλου χήρ. Μιχ.	οίκιακά	80	21.6.42	εξάντληση από πείνα	143
64.	Πέτρος Παυλόπουλος του Κων/νου	κτηματίας	48	25.6.42	πεινά	144
65.	Άντώνιος Μπελεμεδάκης τ. Ευαγγ.	λιμενεργάτης	52	26.6.42	πεινά	145
66.	Κων/νος Ζέββας του Δημητρ.	άεργος	80	29.6.42	»	147
67.	Έμμαν. Κουτσουκγεώργης τ. Κωνστ.	— —	3½ μην.	30.6.42	άτροφία	148

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)
68.	Ἐμμαν. Σπανός τοῦ Ἰωάν.	γεωργός (κατάδ.)	50	30.6.42	πεινά	149
69.	Κων/νος Καμαρούλιας τ. Χαράλ.	ἐλαιοχρωματιστής	21	3.7.42	»	154
70.	Παναγ. Ἠλιοπούλος ἢ Σκοῦρος τ. Νικ.	κτηματίας	74	10.7.42	ἐξάντληση ἐκ πείνης	159
71.	Παναγιώτης Σταφύλου τ. Ἰωάν.	καπνοπώλης	70	10.7.42	ἀναμμία ἀπὸ πείνα	160
72.	Κωνστ. Μπενεούτσος τ. Δημ.	ἐπαίτης	41	15.7.42	πεινά	163
73.	Κων/νος Ζάγκας τοῦ Βασιλ.	γεωργός (κατάδ.)	36	15.7.42	»	164
74.	Εὐθυμία Κεκερή χήρ. Χαρίλ.	οἰκιαζιά	70	16.7.42	ἀναμμία ἀπὸ πείνα	165
75.	Στέφανος Δερμετζόπουλος τ. Δημ.	ἐργάτης	50	16.7.42	καχεξία ὑπερβολική	166
76.	Βασίλ. Τσιχριντζής τ. Ἀχ.	μάγειρος (κατάδικ.)	54	26.7.42	οἰδήματα ἀπὸ πείνα καὶ καχεξία	169
77.	Ἰωάνν. Χριστέας τοῦ Παν.	ἰδιωτ. ὑπάλλ. (κατάδ.)	28	27.7.42	» » » »	170
78.	Χριστ. Μιχαηλίδου τοῦ Κωνστ.	— —	1 μην.	31.7.42	κίρρωση ἥπατος	171
79.	Δημήτρ. Μαργαρίτης ἢ Ρέμης τοῦ Φωτ.	ξυλουργός	73	8.8.42	ἀναμμία ἀπὸ πείνα	178
80.	Εἰρήνη Σαρεῖ σύζυγος Ἀθανασ.	οἰκιαζιά	49	14.8.42	ἐξάντληση ἀπὸ πείνα	180
81.	Παναγιώτης Καρώνης τοῦ Ἀγγ.	ἀλιεύς	67	27.8.42	ἀναμμία ἀπὸ πείνα	185
82.	Καρινὴν Μπαρισποτιάν	ναυτεργάτης (κατάδ.)	35	31.8.42	φυματίωση καὶ πείνα	192
83.	Ἰωάννης Παλαιολόγος τοῦ Νικ.	ὀπωροπώλης	72	20.9.42	πεινά καὶ γάγγραινα	199
84.	Παναγιώτα Στρατηγοπούλου χήρ. Γεωργ. οἰκιαζιά	λίμνεργάτης	65	26.9.42	πεινά	202
85.	Ἀντώνιος Μαστοράκης τοῦ Ἰωάν.	»	47	6.10.42	»	208
86.	Γεώργιος Καραθανάσης τοῦ Γεωργ.	ἐργάτης	20	11.10.42	»	210
87.	Ἰωάννης Στυράκης τοῦ Δημ.	»	20	13.10.42	»	211
88.	Χρήστος Χρόνης τοῦ Παναγ.	δύτης	23	19.10.42	»	214
89.	Θεόδωρος Γιαννόπουλος τοῦ Χαράλ.	ἐργάτης (κατάδικ.)	32	20.10.42	»	215
90.	Παναγιώτης Σώντας τοῦ Νικ.	σωφῆρ	27	25.10.42	ἐξάντληση	218
91.	Εἰρήνη Τσολάκου χήρα Ἐμμαν.	πολιτ. συν/χος	70	27.10.42	ἀθροεψία	219

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)
92.	Αύζαφος Γαβαλάς τῷ Γεωργ.	γεωργός (κατάδικ.)	50	2.11.42	ἐξάντληση	223
93.	Παναγιώτης Στραβοκέφαλος τ. Νικ.	»	50	3.11.42	ἐξάντληση ἀπὸ πείνα	224
94.	Ἄναστ. Μπρόπουλος τ. Λάμπρ.	»	50	3.11.42	οιδήματα ἀπὸ πείνα	227
95.	Γεώργιος Χαντζόπουλος τ. Ἰωάν.	ξυλουργός	62	11.11.42	οιδήματα ἀπὸ πείνα καὶ ἐξάντληση	230
96.	Ἀνάργυρος Βουρλέτης τ. Παν.	ἐργάτης	27	11.11.42	ἐξάντληση	231
97.	Εὐθύμιος Σπαθῆς τῷ Ἥλιᾳ	»	32	11.11.42	οιδήματα ἀπὸ πείνα	232
98.	Γεώργιος Σπανός τῷ Θεοδ.	οιδηρουργός	31	17.11.42	»	237
99.	Παναγιώτης Νεοκαστρίτης τ. Γεωργ.	ἐργάτης (κατάδικ.)	40	24.11.42	οιδήματα ἀπὸ πείνα	246
100.	Σταῦρος Καλιακκάκης τ. Κωνστ.	ἐπιπλοποιός (κατάδ.)	30	25.11.42	»	247
101.	Ἄλλης Σιναζοῦς τῷ Ἀλῆμ	ὑποδηματοποιός	78	30.11.42	»	250
102.	Δημήτριος Τουλούμης τ. Γεωργ.	χαράκτης (κατάδικ.)	27	5.12.42	πείνα καὶ διάρροια	252
103.	Δημήτριος Χατζηγεωργίου τῷ Ἐμμμαν.	ἐργάτης (κατάδικ.)	62	18.12.42	ἀναμμία καὶ πείνα	257
104.	Πάτρα Καοῦνη χήρ. Φραγκίσκου	οἰκιακὰ	72	27.12.42	πείνα	264
105.	Εὐάγγελος Δικτᾶς τῷ Νικολ.	φουτητής Ἰατροεῆς	22	31.12.42	πείνα καὶ φυματίωση	265
106.	Κυριάκος Κορδόνης τῷ Νικολ.	ἀλιεύς	70	6.1.43	ἀναμμία ἀπὸ πείνα	3
107.	Ἄννα Μαυρογιάννη τῷ Χρήστου	— —	3 ἡμερ.	8.2.43	ἀθροφία	15
108.	Γεώργ. Καλαμαρῆς τ. Σπυριδωνος	ἐλαοχρωμ. (κατάδ.)	34	6.4.43	ἀναμμία, οἰδήματα ἀπὸ πείνα	28
109.	Μαργαρίτῳ Γουσίῳ τῷ Γεωργ.	οἰκιακὰ	70	12.5.43	καχεξία	37
110.	Γεώργιος Νικολιδάκης τῷ Ἐμμμαν.	— —	1	23.5.43	ἀτροφία	39
111.	Ἀδόλφος Φορτόζος τ. Λουῆ	διαφρήκτης (κατάδ.)	34	9.9.43	συνεπεία τραυμάτων	65
112.	Γεωργία Ἀντωνιάδου τ. Γεωργ.	— —	2 μην.	5.12.43	ἀτροφία	87
113.	Θεοφάνη Μουτσούνη τ. Ἰωάν.	— —	11 ἡμερ.	11.1.44	ἀτροφία	9
114.	Ἥλιος Παναγιωτουνάκος τῷ Παν.	ὑπενωμοτόραχος	31	22.2.44	τραῦμα ἐγκεφάλου καὶ πολ- λατὰ τραύματα τοῦ σώματος	16

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)
115.	Δημήτριος Παράσχος τῷ Ἀνδρ.	χωροφυλάκας	36	4.5.44	τραῦμα δεξιᾶς λαγοβομβω- νικῆς χώρας	27
116.	Κων/νος Καρατάσος τῷ Γεωργίου	»	25	16.5.44	τραῦματα καρδίας	28
117.	Πιρίτσα Καλλίνη τῷ Ἰωάννου	μαθήτρια	14	21.5.44	τραῦματα κοιλίας	29
118.	Ἀλέξ. Μπακρουσιώτης τ. Σαφ.	— —	5 μην.	11.7.44	ἀθροψία	43
119.	Γεώργιος Ντόκος τῷ Ἀνδρ.	κουρεὺς	21	25.7.44	τραῦμα διαμπερῆς τῷ κρανίου	48
120.	Ἰωάννης Σταυρόπουλος τῷ Παν.	ὑπάλληλος Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος	33	15.8.44	Αἰμορραγία τῷ πνεύμονος συνεπεία καταγαμάτων	52
121.	Κων/νος Ντοισίας τῷ Ἰωάν.	οἰνοπώλης	63	11.9.44	πλευρῶν δεξ. ἡμιορραγίου	60
122.	Ἀντωνία Ἀντωνοφάκη τῷ Θωαμᾷ	οἰκιακά	55	17.9.44	ἐγκεφαλική αἰμορραγία	62
123.	Δημήτριος Κίτσος τῷ Ἀριστ.	ἰδιωτ. ὑπάλληλος	20	17.9.44	καρχεξία	63
124.	Νικόλαος Προϋντζος τῷ Γεωργίου	γεωργός	21	18.9.44	τραῦμα τῷ θώρακος	64
125.	Ἀνδρ. Τρίκουλης τῷ Ἀνδρ.	ἐργάτης	68	5.11.41	τραῦμα κοιλίας	98
126.	Χρῆστος Λυκουργιάς τῷ Ἡλία	ἐπάτης	42	31.10.41	ἀσυνία	95
127.	Ὀλγα Παππά	οἰκιακά	75	12.10.41	ἐξάντληση ἀπὸ ἀσυνία	90
128.	Γιαννούλα Βουδούρη τῷ Γεωργ.	— —	6 μην.	5.10.41	» » »	88
129.	Ἀναστασία-Χριστ. Βεβελογιάννη	— —	1½ ἐτ.	9.9.41	ἀτροφία	79
130.	Ἀνδρέας Βεβελογιάννης τῷ Ἰω.	— —	»	5.9.41	»	77
131.	Καλλιόπη Παπαδοπούλου τῷ Πέτρ.	— —	13 ἡμερ.	5.9.41	»	76
132.	Δήμητρα Πανάγου τῷ Φωτ.	— —	10 μην.	25.8.41	»	71
133.	Γεωργία Μάλλιου χήρ. Κωνστ.	οἰκουρά	62	10.8.41	κάταγμα κρανίου ἀπὸ αὐτο- κνηπιστικὸ δυστύχημα ἀπὸ Γερμανικὸ αὐτοκίνητο	67
134.	Χρῆστος Κώνστας τῷ Γεωργίου	μαθήτης	12	3.5.41	τραῦμα κοιλίας καὶ θώρακος	44

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)
135.	Γκίας Κεφάλας του Γεωργίου	φοροτεχν. υπάλληλος (του Δήμου)	50	27.4.41	συννεπεία βομβαρδισμού της πόλεως	39
136.	Βασιλείος Κουϊκόγλου του Στ.	ηλεκτρολόγος	39	22.4.41	εκτελέστηκε με τυφεκισμό από τους Γερμανούς στην Κόρινθο	99
137.	Κώστας Μάγκας ή Γιαννακόπουλος του Παναγιώτη	λιμενεργάτης	44	8.5.44	εκτελέστηκε με απαγχονισμό από τους Γερμανούς στις Σπέτσες	98
138.	Παναγιώτης Ξύδης του 'Αδριανού	σπουδαστής Σιβιτανιδείου Σχολ.	20	30.8.44	εκτελέστηκε από Τάγματα 'Ασφαλείας στο παλαιό γυμναστήριο Ναυπλίου	96
139.	'Αριστομένης Γεωργόπουλος του Δ.	τελειοφ. γυμνασίου	21	4.7.44	εκτελέστηκε από Τάγματα 'Ασφαλείας	95
140.	Φρασιζέλια Λυμπέρη του Εύαγγ.	---	11 μην.	9.11.44	άτσοφία	84
141.	Περικλ.-Νικ. Παλαιολόγος του Γ.	---	5 μην.	17.10.44	»	78
142.	Ίωάν. Λυκομήτρος του Παν.	μαθητής γυμνασίου	17	5.8.44	εκτελέστηκε από Γερμανούς	20
143.	Δημήτρ. Δεμεδεδειώτης του Χαράλ.	γεωργός	32	5.6.44	»	21
144.	Κων/νος Μουτζουρίδης του Γεωργ.	έλαιοχρωματιστής	26	7.6.44	»	24
145.	Σπυρίδων Μουτζουρίδης του Γεωργ.	»	22	25.6.44	»	25
146.	Κων/νος Τσιτουρλιάνος του 'Αντ.	χύτης κλωνών	37	16.6.44	»	26
147.	Βασίλ. Δεσποίνης του Στάμιου	γεωργός	19	17.9.44	από τραύματα κολίας κατά μάχη μεταξύ Ταγμάτων 'Ασφαλείας-'Ανταρτών	28
148.	Δημήτρ. Λαγός του Ίωάν.	εργάτης	24	14.6.44	εκτελέστηκε από Γερμανούς	43
149.	Δημήτριος Μπεσκάκης του Νικ.	γεωργός	22	14.6.44	»	47
150.	Παναγ. Νικ. Κώνστας	όπρωροπόλης	27	28.5.44	»	51
151.	'Αντώνιος Γκιώνης του Ίω.	κτιματίας	28	8.6.44	»	52

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)
152.	Δημήτριος Σάγος τῷ Νιζ.	φυλάκας Ἄγροτ. Φυλ.	35	19.6.44	ἀπὸ ξυλοδαριῶ Γερμανῶν	56
153.	Εὐάγγελος Βαροῦγας τ. Σταύρου	εὐζωνοῦ III Τάγμ.	27	2.8.44	ἐφρονετήσῃ σὲ μάχη Τ.Α.-ἀνταρτῶν	60
154.	Ἰωάννης Λιμανῆς τ. Χρυσοστ.	ἐργάτης	27	2.8.44	» » » » »	6
155.	Χρῆστος Βλαβιανὸς ἢ Ζοζέφ τ. Ἰω.	διεργιανέας	—	8.44	ἐκτελέστηκε ἀπὸ Γερμανοῦς	25
156.	Εὐάγγελος Τσιφίκος τ. Ἄντων.	γεωργὸς	21	1.9.44	;	27
157.	Μιχαήλ Ἀρμάου τῷ Δημ.	πυροσβέστης	33	9.3.44	σκοτώθηκε ἀπὸ ἀντάρτες	37
158.	Γεώργιος Ἀρμάου τῷ Δημ.	ράπτης	36	29.7.44	» » » » »	38
159.	Μιλτιάδης Μελισσινὸς τῷ Γερασ.	ὑπάλληλος ΑΤΕ	25	28.5.44	» » » » »	44
160.	Παναγιώτης Παναγιωτόπουλος τ. Γ.	ἐργάτης	28	2.8.44	;	43
161.	Ἄβραάμ Βασιλόπουλος τ. Βασιλ.	— — —	42	5.6.44	ἐκτελέστηκε ἀπὸ Γερμανοῦς	11
162.	Γεράσιμος Μετάξας τ. Σπυριδ.	ναυτικὸς	64	25.5.43	» » Ἰταλοῦς	13
163.	Νικόλαος Ἀλεξόπουλος τ. Γεωργ.	ἀνθυπολοχαγὸς ΠΖ	37	17.1.44	» » ἀντάρτες	19
164.	Ἰωάννης Ἀθανασόπουλος τῷ Δημ.	γεωργὸς	18	7.6.44	» » Γερμανοῦς	31
165.	Ἰωάννης Μαρκόπουλος	δικηγόρος		3.5.44	» » » » »	
166.	Νικόλαος Λάμπρου τῷ Μιχαήλ	ἐμπορὸς	28	3.5.44	» » » » »	
167.	Ἄθανάσιος Θεοφανόπουλος τῷ Κ.	νομαρχ. ὑπ/λος	38	22.4.44	» » » » »	
168.	Παναγιώτης Πούλος τ. Σπυρ.	ναυτικὸς	42	30.7.43	αἰμορραγία ἀπὸ τραῦμα ἤπα-58 τοῦ ἀπὸ ἀεροπορική ἐπίδρομή	58
169.	Θεόδωρος Κόκκινος τῷ Γεωργ.	ἐμπορὸς	40	31.8.43	νόσος τοῦ ADISSON	63
170.	Γρηγόριος Δημάκης τ. Ἄναστ.	μαθητῆς	10	9.10.43	τραῦμα ἀπὸ πυροβόλο ὄπλο	72
171.	Κων/νος Μπονιάνος τ. Ἰωάν.	ἱχθυέμπορος	50	18.10.43	νόσος τοῦ ADISSON	75
172.	Παναγιώτης Καλιῦβας	γεωργὸς	35	11.12.43	τραῦμα δεξιᾶς βουβωνικῆς χώρας	89

Ὁ κατάλογος αὐτός, ὅπως συντετῆγη ἀπὸ τὸν Δῆμο, δὲν εἶναι πλήρης. Δὲν ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι, ποὺ εἶχαν ἐκτελεσθεῖ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, ὅπως π.χ. Γιώργος Καζῆς, Μάνος Τσαγκαράκης, Ἰωάννης Γ. Φραγκιᾶν ἢ Φραγκιαδάκης, βυροσδέτης, ἐτῶν 48 († 27-4-1941), Ἄθανάσιος Δανουκός, ὀδηγὸς ΚΤΕΑ, Φώτιος Γ. Παναγιωτίδης, λιμενεργάτης, Ἰωάννης Θεοδοσιδής, καθηγητῆς μαθηματικῶν, Εὐάγγελος Καρώνης ἢ Μπέης.

Β. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

Β. Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ*
Δάσκαλος Δημ. Σχ. Αγ. Αδριανού

**«ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ ΓΡΑΦΕΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ»
(ΚΑΤΣΙΓΚΡΙ - ΑΓΙΟΣ ΑΔΡΙΑΝΟΣ)**

**Η ΑΛΛΗ ΜΑΤΙΑ ΕΝΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ
ή
Η ΣΧΕΣΗ ΣΧΟΛΕΙΟΥ, ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

Ξεκινώντας από το εξώφυλλο του βιβλίου που λέει: «Ένα χωριό Γράφει την Ιστορία του» και από κάτω: «Δημοτικό Σχολείο Αγίου Αδριανού» θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς:

Γιατί άραγε ένα σχολείο τόσο χρόνο, μαζί με την γύρω του τοπική κοινωνία, ν' ακροπατεί και ν' αφουγκράζεται το χορό της ζωής, τις πράξεις και τα δρώμενα, τη συγκρότηση και την εξέλιξη, τα θεμέλια του παρόντος χρόνου;

Ετούτη η μάχη της πέννας είναι άραγε η λόξα ενός δασκάλου; Ένας ανούσιος περίπατος των μαθητών στις ρούγες του χρόνου; Η προβολή ανθρώπων και γεγονότων;

Τί τελικά, σχολείο και τοπική κοινωνία έφτιαξαν, μέσα από τις γέφυρες που στήθηκαν ανάμεσα στο σχολείο και την κοινωνία, ανάμεσα στα μέλη μιας ζωντανής κοινότητας, αλλά και ανάμεσα στα μυαλά των μαθητών;

Με αφορμή την έκδοση του βιβλίου του Δημοτικού Σχολείου Αγίου Αδριανού σε συνεργασία με την τοπική κοινωνία, «Ένα χωριό Γράφει την Ιστορία του» (Κατσίγκρι - Αγ. Αδριανός) Έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αργολίδος, 2002. Παραθέτουμε ένα άρθρο του δασκάλου και συγγραφέα του βιβλίου Βασίλη Παπαμιχαλόπουλου καθώς και ένα μέρος από το 5^ο κεφάλαιο, λαογραφικού ενδιαφέροντος, του κατοίκου του Αγ. Αδριανού Βαγγέλη Γεωργόπουλου ή Πάρεδρου.

Βασίλης Ι. Παπαμιχαλόπουλος

Ένα χωριό γράφει την Ιστορία του

Κλασικό χωριό - Άγιος Αδριανός

Δημοτικό σχολείο Αγίου Αδριανού

Το βιβλίο αυτό μέσα στις διηγήσεις και τα ντυσιμμένα παρουσιάζει τη συγκράτηση και την εξέλιξη του χωριού Αγίου Αδριανού (Κατοίχη).

Στις γλωσσικές, ζωτανικές και αυβελαντικές διηγήσεις, αποτυπώνεται η αρχή και καταστατική οργάνωση της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, μέσω στις νεώτερες Εθνικές και Ιστορικές συνθήκες.

Η ζωτανική γλώσσα που χρησιμοποιείται αλλά και το πλήθος των λαογραφικών στοιχείων, αναδεικνύουν τα ήθη τα έθιμα και τον τρόπο σκέψης όχι μόνο του συγκεκριμένου χωριού, αλλά και της περιοχής γενικότερα.

Από την άποψη αυτή θεωρούντας τα ανάσματα που συνδέονται με τον τόπο αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το βιβλίο αυτό θα ενδιέφερε κάθε αναγνώστη.

Τέλος εκτός από τους πίνακες και τα άλλα ντυσιμμένα, περιλαμβάνει τα οικογενειακά δέντρα όλων των οικογενειών, πληροφορίες γι' αυτές και ένα πλήθος φωτογραφιών κάθε εποχής, δίνοντας του έτσι την ιδιότητα να συνομιλεί με τον αναγνώστη.

Χωρητός

ΝΟΜΟΤΡΟΜΕΙ
ΑΓΙΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

ISBN: 960 - 87244 - 0 - 6

Κάποτε ο φιλόσοφος Καντ διερωτάτο: «Μα τί είναι επιτέλους αυτός ο άνθρωπος που για να είναι ανθρώπινος πρέπει να εκπαιδεύεται;»

Να εκπαιδεύεται και εννοούσε όχι μόνο γνώσεις, αλλά και αξίες, πρότυπα, συμπεριφορές. Για να γίνει ανθρώπινος δηλαδή αυτόνομος, ενεργός, δηλαδή πολίτης μιας κοινωνίας.

Το σχολείο, σημαντικό στάδιο της εκπαίδευσης του ανθρώπου —είτε το θέλει είτε όχι— δεν καθορίζει, αλλά ζυμώνει το μέλλον. Δεν του δίνει τη μορφή, αλλά του δίνει το υλικό. Τροφοδοτεί την κοινωνία, αλλά και τροφοδοτείται απ' αυτήν. Πολλές φορές ο τύπος του πολίτη που θέλουμε καθορίζει και τον τύπο του σχολείου που έχουμε.

Στοιχείο της εποχής μας σήμερα είναι ότι συνηγορούν περισσότεροι λόγοι και αιτίες, ώστε οι γενεές να προχωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό με γυρισμένες τις πλάτες. Αυτό σημαίνει ότι στο μυαλό των νεότερων η ζωή εσωτερικεύεται και αναπλάθεται με κενά και χάσματα.

Κύρια συνέπεια είναι ότι μέσω αυτής της κατάστασης (τυχαία άραγε;) είναι επικτές οι γρήγορες συνειδησιακές αλλαγές του ατόμου και οι κατευθύνσεις σε νέους «όρους ζωής», έτσι ώστε οι ατομικές καταναλωτικές ανάγκες να στρέφονται εναντίον των συλλογικών, ο ατομικός χρόνος εναντίον του συλλογικού χρόνου και γενικά, όπως λέει ο λαογράφος Μιχ. Μερακλής «είναι η εποχή όπου τα ήθη θα στραφούν εναντίον των εθίμων».

Όμως, γιατί αυτή η διαδοχή παππού, γιαγιάς, πατέρα, μητέρας, εγγονού, εγγονής δεν πρέπει να είναι μόνο μια βιολογική αλυσίδα, αλλά ένα κεφάλαιο κλειστό που να εκταμιεύεται υπό όρους;

Τί αποκομίζει ένας μαθητής ανεβάζοντας τον εαυτό του στο διάσελο των γενεών; Πού μαθαίνει να συσχετίζει τη ζωή του με τη Ζωή; Την κοινωνία του με τις κοινωνίες; Το εγώ με το εμείς;

Ζωή είναι ένα μεγάλο ατέλειωτο βιβλίο. Γραμμή, γραμμή ξετυλίγονται οι πράξεις των ανθρώπων μέσα από τις αξίες τους, τις συμπεριφορές τους, και οι κοινωνίες πορεύονται.

Βέβαια η μικρή ζωή ενός τόπου δεν είναι ξεκομμένη από τη γενικότερη ζωή ενός λαού, από τη ζωή μιας εποχής γενικά.

Πολεμικές καταστάσεις, εθνικοί διχασμοί, φτώχεια, πείνα, δημιουργούσαν και εδώ τον αντίκτυπο και τις συνέπειές τους. Μαζί με την αμάθεια και τη λήψη παιδείας δημιούργησαν ανάλογους χαρακτήρες, μέσω των οποίων η ζωή έπαιξε τις διάφορες πράξεις της, άλλοτε με τη δραματική και άλλοτε με την χιουμοριστική της πλευρά.

Ας μην ξεχνάμε, ότι τις φορές που οι μεγάλοι χώριζαν τα Βαλκάνια

σε ζώνες και προσπαθούσαν να προσεταιριστούν τους λαούς, ένας μικρός φράχτης, σε μια μικρή γωνία ενός χωριού, δε μπορούσε να βρει την οριστική του θέση, αφού για εκείνα τα μεγάλα συμφέροντα φρόντιζαν αθώες ψυχές να περιχαρακώνονται και να νιώθουν άβολα στα καθημερινά τους νιτερέσια.

Μέσα λοιπόν από τα ίχνη που προσφέρουν οι μαρτυρίες, που σαν αστραπές φωτίζουν τα σκοτεινά αποτυπώματα των χαμένων ημερών, παρακολουθούν οι μαθητές τη συναρπαστική περιπέτεια της ανθρώπινης δραστηριότητας μέσα στο χρόνο.

Πρέπει δε να συνειδητοποιούνται έτσι, ώστε να κατανοούν τα μικρά γεγονότα, μέσα στο γενικό πλαίσιο που εντάσσονται. Αυτή η εσωτερική σχέση του συγκεκριμένου και του γενικού δίνει μια άλλη διάσταση και ένα άλλο ενδιαφέρον στη γενική Ιστορία

Μέσα από την τοπική Ιστορία επίσης αποκαλύπτεται το ειδικό βάρος των ανωνύμων, των απλών ανθρώπων. Γίνεται μια άλλη διαδικασία, για να γνωρίσει κανείς τον εαυτό του και τους άλλους. Τη ζωή στις πολυποίκιλες εκφάνσεις της. Εδώ δε συναντάς ένδοξους στρατηγούς, αλλά απλούς στρατιώτες της καθημερινής μάχης της ζωής, σαν αυτές τις ανώνυμες στρατιές που απρόσωπα χάνονται στο βάθος της ιστορίας.

Η έρευνα του ανθρώπου, στην προσωπική του πράξη μέσα στο ιστορικό γίγνεσθαι, προεκτείνει τη δυναμική της συνείδησης, από το εγώ στο εμείς. Διαγράφει δηλαδή την ανάδυση της συλλογικής συνείδησης από την ατομική.

1955. Εθελοντική εργασία για τη δεντροφύτευση αλ-συλλίου στο χώρο κάτω από το Δημοτικό Σχολείο. Όρθιος ο Πρόεδρος Ιωάννης Γεωργόπουλος του Γεωργίου ή Σπανός με άλλους συγχωριανούς του.

Οι ήρωες της απλής ζωής των ανωνύμων, που ανακαλύπτονται μέσα από την πραγματική και φυσική διαδοχή της σηματοδοτούν την υπόδειξη πως τα χέρια, το μυαλό, το συναίσθημα, οι αξίες και οι στόχοι είναι η πένα εκείνη που βουτώντας στο μελάνι της καθημερινότητας και της δημιουργίας θα γράψουν και οι επόμενες γενεές τη δική τους σελίδα.

Σε μια άλλη διάσταση, μέσα από τη ζωή του κόπου και του μόχθου όπως ξετυλίγεται, της αργής και βασανιστικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας, το μυαλό μπορεί να συσχετίσει σε ένα παγκόσμιο χώρο την κοινωνία του με άλλες κοινωνίες. Τις πανάρχαιες αξίες του με άλλες αξίες, την ανάπτυξή του με άλλες αναπτύξεις. Να ψάξει το γιατί και το πώς.

Η απομυθοποίηση και η αλήθεια γίνονται πάντα φραγμός στην απογοήτευση και την αδράνεια. Γίνεται συνείδηση στους νέους ανθρώπους, πως η κοινωνία δεν εκτελεί κάποιο έξωθεν σχέδιο, αλλά αποτελεί μια «ελεύθερη σύμβαση». Πως η ίδια χαράζει την μοίρα της σε μια σύνθετη μορφή, έτσι που φορές-φορές να αναρωτιέται κανείς πόσο ο πρωταγωνιστής άνθρωπος καθορίζει την ζωή και πόσο η ζωή παίζει με τους ανθρώπους σύμφωνα με το περιβάλλον που τους εντάσσει και τους διαμορφώνει.

Η σχέση σχολείου, τοπικής Ιστορίας και τοπικής κοινωνίας τότε μόνο μπορεί να σφουρηλατήσει προσωπικότητες -και όχι μόνο επί μέρους δεξιότητες που ωριμάζουν το μαθητή μόνο ως παραγωγικό όν- όταν αυτή η διαδικασία:

- γίνει κάτι περισσότερο από ανασκαφή,
- γίνει γέφυρα προς την κοινωνία και τη ζωή,
- όταν η γνώση, σαν ενεργή συμμετοχή, οδηγείται συνειδητά και επίπονα προς το επίπεδο του Λόγου. Στην κατάσταση δηλαδή που το «αντικείμενο», άτομο μελλοντικά, θα μετουσιωθεί σε «υποκείμενο», σε ενεργό άτομο.

Έτσι μόνο μπορούν να προκύψουν άτομα-πολίτες, που θεσπίζουν και στηρίζουν την αυτονομία της κοινωνίας τους, επειδή θεωρούν τους εαυτούς τους συνδημιουργούς της μοίρας της.

«Ήθος ανθρώπω δαίμων» έλεγε ο ξεχασμένος Ηρόκλειτος. Δηλαδή «ο χαρακτήρας του ανθρώπου είναι η μοίρα του....»

Από την άλλη μεριά μέσα στο βιβλίο γράφει η ίδια η κοινωνία του χωριού —κι αυτό όχι τυχαία. Μέσα από την επαφή και το κουβεντολόι της μνήμης της ξεπήδησε η ανθρώπινη ψυχή, ο λογισμός και το όνειρο. Ο Άνθρωπος! Αυτή η απειροελάχιστη μορφοποιημένη στιγμή του χάους! και η Ζωή! Το όχημα που η αιωνιότητα ταξιδεύει μέσα μας.

Πολλές φορές ο νέος, ο γεροντότερος και οι μνήμες του γίνηκαν ένας και πλέον αιώνας. Αυτό το τόσο μακρινό στο χρόνο μίκρυνε σ' ένα μεσότοιχο ψιθύρων! Αν τον ξεπερνούσες, οι φωνές και τα γεγονότα απλώνονταν ολοζώντανα μπροστά σου.

Νοιώσαμε το χρόνο και τον τόπο σαν ένα αλώνι δίπλα στο τεράστιο χωράφι της ζωής. Ο κύκλος της σοδειάς είναι ο χρόνος μας. Οι άνθρωποι

σπέρνουν τη ζωή και παρατηρούν. Ύστερα μεγαλώνουν σαν τα δέντρα που ψηλώνουν, απλώνουν κλαδιά και τινάζουν σπόρους στο χώμα.

Από τις διηγήσεις τους οι μαθητές γνώρισαν μιαν άλλη ζωή. Τη ζωή που οι άνθρωποι μετρούσανε τους καιρούς άλλοτε με τις ελπίδες και τις ανάγκες τους, άλλοτε με Κυριακές και επετείους. Τη ζωή που η καθημερινότητά τους γινόταν το ξίφος για να νικήσουν το σκοτεινό αύριο.

Γνώρισαν το μόχθο και τη συλλογική δουλειά που έδινε η κοινωνία τότε: Να γίνει το σχολείο, να έρθει το νερό, να δενδροφυτέψουν, να φτιάξουν τα κοινοτικά έργα.

Τον τρόπο που ζυμωνόταν η κοινωνική συνείδηση, η έγνοια και ο σεβασμός για τους κοινούς κόπους! Τον τρόπο που η κοινωνία ΚΟΙΝΩΝΟΥΣΕ, κι ας πορευόταν πάνω στις λίγες γνώσεις της.

1956-57 Α-Β Τάξη.
Δασκάλα Βελιζιώτου Βασιλική.

Ξεθάψαμε ξεχασμένες φωτογραφίες, σχολικές και διάφορες άλλες. Παλιές, ασπρόμαυρες. Μαύρες σαν τις σκληρές εποχές που πέρασαν και άσπρες σαν τα μαλλιά τους. Η παιδική αθωότητα μας κάρφωνε επίμονα και μας καθήλωνε. Βύθιζε τα χνάρια της στο χρόνο κι ο χρόνος πίσω μας τεθλασμένη γραμμή, μια οριζόντια άβυσσος.

Ακόμα και στα ιερά χαλάσματα, στ' απομεινάκια φρουριών, βρήκαμε τα ίχνη πιο μακρινών εποχών. Τα ίχνη του οδοιπόρου χωρίς σταματημό ανθρώπου.

Ακολουθήσαμε τα βήματα των γηραιών στρατών, που καταθέσανε τα όπλα τους στα μουσεία των πόλεων, καθώς υπέγραφαν στις επιτύμβιες στήλες τους και ύστερα ξάπλωναν στις σελίδες της Ιστορίας.

Ποιος αφηγητής στις διηγήσεις του ακινητοποιώντας τη ζωή του χθες στην παρατήρηση του σήμερα δε βρήκε μες στις χαμένες λεπτομέρειες κοιμισμένες αλήθειες, το γιατί και το πώς! Δεν ξεπήδησαν από τα στόματά τους αγάλματα λόγων και έργων θαμμένα στη σκόνη της ισοπεδωτικής εποχής του σήμερα.

Της εποχής που πάνω από τις στρατιές των ανθρώπων μια όλο και πιο μικρή υπεύθυνη Ιεραρχία αναλαμβάνει το μέλλον. —**Πού θα μας ταξιδέψει αλήθεια;**

Γέρικα μάτια, ακαθόριστα βλέμματα, κυνηγούσαν στον αιθέρα εικόνες και εικόνες. Αίσθηση απόλαυσης, αίσθηση αποκάλυψης.

Δεν μπόρεσα ποτέ να ακολουθήσω εκείνο το βλέμμα. Ταξίδευε στο πέρα του χθες ή στο πέρα του αύριο. Πού ξαγρυπνούσαν άραγε τα βαθιά τους οράμα-

τα σε τούτα τα στερνά αζήτητα χρόνια τους;

Μορφές ξεθωριασμένες με λίγες γνώσεις, αλλά στωϊκές και οριοθετημένες. Όχι ιδανικές, όχι αναμάρτητες, απλά ανθρώπινες. Με ψυχή και νοημοσύνη, αφού ο καθημερινός αγώνας της ζωής, αυτόματα, γίνηκε το ακόνι των αισθημάτων και της σκέψης των απλών αυτών ανθρώπων.

Μια κοινωνία που δεν μπορεί να υπάρχει, αν δεν αναζητεί και δεν αναγνωρίζει μια συλλογική πολιτισμική ταυτότητα. Στις σημερινές μάλιστα εποχές των παγκοσμιοποιημένων σχέσεων, «του πολίτη του κόσμου», που οι περιφερειακές χώρες δέχονται μια «ιλουστρασιόν» κουλτούρα, όλο και περισσότερο γίνεται κατανοητό ότι βρίσκεται σε κίνδυνο η ίδια η συναισθηματική, ηθική και πνευματική υπόσταση του ανθρώπου. Ότι η ανία της ομοιομορφίας και η αποδυνάμωση του δικού τους συλλογικού πολιτισμού απειλούν την ισορροπία τους, την ψυχική τους υγεία, και ότι η πολιτισμική αλλοτρίωση ανοίγει το δρόμο σε κάθε άλλης μορφής υποταγή.

Αν κάτι μπορεί να ενώσει πραγματικά τις κοινωνίες, είναι η συνέχιση της διαφορετικότητας του πολιτισμού τους, αφού ο κοινός παρονομαστής όλων είναι ο άνθρωπος.

Η σχέση λοιπόν ενός σχολείου και της τοπικής κοινωνίας αποτελεί μια γέφυρα ανάμεσα στη σχολική ζωή και τη συλλογική μνήμη, ένα διάλογο από το σχολείο στην κοινωνία και από την κοινωνία στο σχολείο.

Κι αν η κοινωνία πάψει να συνομιλεί, αν οι γέφυρες αποκόβονται ανάμεσα στις γενιές, τότε σίγουρα απ' το σχολείο δεν εφορμά το μέλλον, τότε σίγουρα η κοινωνία εγκαταλείπεται στην ιστορική της μοίρα.

ΗΘΗ - ΕΘΙΜΑ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 (Αποσπάσματα)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο κύκλος του χρόνου με τα διάφορα γεγονότα, ασχολίες και έθιμα στις παλιές, μικρές κοινωνίες ήταν και ένας επαναλαμβανόμενος κύκλος ζωής.

Η ζωή δηλαδή κυλούσε σε μια σταθερή τελετουργία γεγονότων βασισμένη σε μια σταθερότητα ιδεών, στάσεων και προλήψεων.

Απαράβατες σχέσεις, ρόλοι αλλά και αντιλήψεις δημιουργούσαν σταθερούς τύπους ανθρώπων -ενηλίκων και νέων- αλλά και αυστηρούς άγραφους νόμους, ήθη και έθιμα.

Μέσα σ' αυτά τα όρια οι άνθρωποι μεγάλωναν, παντρεύονταν και συμμετείχαν στην κοινωνία του χωριού. Χρησιμοποιούσαν την αποθησαυρισμένη πείρα της παράδοσης, τους αποφθεγματικούς λόγους και τις παροιμίες των προγόνων.

Έτσι εύρισκαν έτοιμα σχήματα για να δημιουργούν τις σχέσεις τους, να διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους, αλλά και να εξευμενίζουν τους αόρατους κινδύνους και τα φυσικά στοιχεία που εξαρτιόνταν από αυτά.

Οι σκληρές συνθήκες ζωής δεν άφηναν περιθώρια πολλών αμφισβητήσεων ή προβληματισμών αυτών των κανόνων. Άλλωστε όλη αυτή η σταθερότητα αντανάκλούσε την πολύ αργή εξέλιξη για το μετασχηματισμό της Ελληνικής κοινωνίας.

Οι δοξασίες και οι προκαταλήψεις τις περισσότερες φορές δεν απείχαν από συγκαλυμμένες επιστημονικές απόψεις. Για παράδειγμα η λοχεία, που αντιμετωπιζόταν σαν κάτι "αερικό" ή απαγορευτικό στην επαφή της λεχώνας με τον κοινωνικό της περίγυρο, στην πραγματικότητα προστάτευε την υγεία της νεαρής μητέρας (νύφης) από το να βγει στις δουλειές και τα

χωράφια πριν δυναμώσει. Η στάχτη επίσης γύρω από το σπίτι, για να φύγουν τα καλικάτζάρια, ήταν ταυτόχρονα μια καλή μυοκτονία.

Οι διάφορες τελετουργίες χρησίμευαν για την εκφόρτιση των φόβων εκείνων των ανθρώπων που πραγματικά ήταν στο έλεος των φυσικών στοιχείων, αλλά και των απρόβλεπτων γεγονότων της ζωής, όπως φυσικές καταστροφές, ανομβρίες, παιδική θνησιμότητα κ.λ.π

Αξιοπρόσεκτη είναι η δογματική προσήλωση στους ρόλους των μελών της οικογένειας και στους όρους διαπαιδαγώγησης των παιδιών. Για παράδειγμα το “άβατο” της θέσης του πατέρα στο τραπέζι και η σιωπή των παιδιών μπροστά στους μεγάλους που μιλούσαν δίδασκαν το σεβασμό και ταυτόχρονα την υποταγή. Βέβαια το βίωναν σαν σταθερή κατάσταση και όχι σαν εξήγηση.

Η όλη αυτή διαδικασία τους προφύλασσε από επικίνδυνους αυτοσχεδιασμούς, που μπορεί να είχαν σαν αποτέλεσμα την ανατροπή των ρόλων, πράγμα που δεν επέτρεπε η λειτουργία της τότε κοινωνίας. Ταυτόχρονα η ιεραρχία αυτή δημιουργούσε την προσαρμογή και την αποδοχή της άλλης κοινωνικοταξικής ιεραρχίας. Με αυτούς τους όρους δύσκολα βασίλευε το “χάος” ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας.

Αξιοπρόσεκτο είναι πως τα μικρά παιδιά μέσα από τα φυσικά και αυθόρμητα παιχνίδια της αυλής και της αλάνας, όπως κουτσό, σομάδες στρατιωτάκι ακούνητο κι ωραίο, τυφλόμυγα κ.α. ανέπτυσαν δεξιότητες οπτικοκινητικές, αισθησιοκινητικές, πλευρίωση κ.α. τέτοιες που οι σημερινοί παιδαγωγοί αγωνίζονται να δημιουργήσουν σε κλειστά και ελεγχόμενα προγράμματα, ώστε το παιδί να είναι έτοιμο να ξεκινήσει ανάγνωση, γραφή, χωρίς προβλήματα, και να προχωρήσει και σε άλλες σχολικές δεξιότητες.

Συγκριτικά με τη σύγχρονη κοινωνική ζωή είναι σημαντικό πως στο πέρασμα των χρόνων, σαν τα παλιά έπιπλα των σπιτιών που τα διώξαμε χωρίς να ξέρουμε τι να κρατήσουμε, άμετρα αποκόψαμε την παράδοση και την ανταλλάξαμε με αδοκίμαστα δυτικά πρότυπα. Η αστικοποίηση κατάργησε την διαπαιδαγώγηση της “αλάνας” και οι γρήγοροι ρυθμοί έφεραν τις γενιές με “γυρισμένες τις πλάτες”.

Δεν ξέρουμε (ή ξέρουμε;) πόσο αυτό ανακούφισε το σύγχρονο Έλληνα και τον έκανε ισορροπημένο και ελεύθερο.

**ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΗΘΗ - ΕΘΙΜΑ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΕΙΝΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΟ
ΓΡΑΜΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΒΑΓΓΕΛΗ ΓΕΩΡΓΙΟΠΟΥΛΟ Ή ΠΑΡΕΔΡΟ
ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΣ
ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΤΟΥ ΒΙΩΜΑΤΑ.
ΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ ΚΥΡΙΩΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ 1920 - 1960**

Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Οι οικογένειες ήταν πολυμελείς, γιατί έκαναν πολλά παιδιά, και μαζί με τον παππού και τη γιαγιά έφταναν περίπου τους δεκαπέντε.

Ο πατέρας ήταν ο αρχηγός της οικογένειας, αφέντης του σπιτιού, και η κάθε εντολή του ήταν απαραβίαστη.

Η μητέρα ήταν δούλα στη δουλειά, κυρά στον άντρα της και αρχόντισσα στο σπίτι.

Τις δουλειές τις ρύθμιζε ο πατέρας ανάλογα με την ηλικία των παιδιών. Τα μεγάλα στο όργωμα, στο θερισμό και στα καπνά. Τα μικρότερα στα πρόβατα και ένα μέλος της οικογένειας έπρεπε να βγάλει κλαριά, γιατί ο φούρνος, το πλύσιμο, το μαγείρεμα και η θέρμανση στο τζάκι ήταν με κλαριά.

ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

Όλα τα σπίτια του χωριού είχαν στην αυλή τους κάποιο δέντρο, συνήθως συκιά ή μουριά. Στο δέντρο είχαν βάλει μια ξύλινη σκάλα και ανέβαιναν οι κότες να κοιμηθούν, γιατί δεν είχαν κοτέτσια. Όταν άρχιζε να ξημερώνει, τα κοκόρια άρχιζαν να λαλούν από τη μια άκρη του χωριού ως την άλλη, λες και έβαζαν συναγωνισμό. Αυτά ήταν τα ξυπνητήρια, γιατί ρολόγια δεν υπήρχαν. Έτσι ξυπνούσαν κάθε πρωί στην ώρα τους και πήγαινε ο καθένας στη δουλειά του.

Η γιαγιά με τη μεγάλη εγγονή πήγαιναν στον αργαλειό. Η εγγονή άρχιζε να υφαίνει και η γιαγιά να γνέθει με τη ρόκα της. Η ρόκα είχε το σχήμα Ψ. Εκεί έδεναν το μαλλί και έφτιαχναν το νήμα, με το οποίο ύφαιναν στον αργαλειό τις προίκες.

Εάν ύφαιναν κουρελού ή κουβέρτα, η γιαγιά έφτιαχνε (γέμιζε) ντοντόσες, δηλαδή έπερνε ένα καλάμι περίπου σαράντα πόντους, που επάνω δίπλωνε το νήμα σαν καλούμπα, για να το περνάει η εγγονή αντί για σαΐτα.

Μια μικρή βιοτεχνία στηνόταν ξεκινώντας από το μαλλί για να καταλήξει ρουχισμός. Έτσι μάθαιναν την τέχνη αυτή από γενιά σε γενιά*.

Ό,τι παρήγαγαν, το επεξεργάζονταν μόνοι τους: Το γάλα σε τυρί, μυζήθρα, βούτυρο, γιαούρτι. Πατούσαν τα σταφύλια και έβγαζαν το μούστο και έφτιαχναν κρασί. Έστυβαν την τομάτα και την έκαναν πελτέ. Όλα τα διατηρούσαν με δικό τους παραδοσιακό τρόπο.

Το τυρί το έβαζαν και το κρεμούσαν στα τουλούμια. Τα τουλούμια τα έφτιαχναν από κατσικίσιο δέρμα ξυρισμένο και γυρισμένο προς τα μέσα. Τις μυζήθρες τις έβαζαν σε πήλινα σκεύη με λάδι. Την ντομάτα την έστυβαν, την άφηναν στον ήλιο για να πει τα υγρά της και, σαν γινόταν παχύρρευστη, την έβαζαν σε πήλινες στάμνες με λάδι. Το κατώγι κάθε σπιτιού μέσα από τους κόπους όλης της οικογένειας γινόταν ένας ευλογημένος παράδεισος.

Κάθε πρωί που ξυπνούσε η οικογένεια μαζί τους ξυπνούσαν και όλα τα ζωντανά του σπιτιού, που ήταν ένας μικρός ζωολογικός κήπος.

Οι κόττες κακαρίζοντας, τα γαλιά γουργουρίζοντας έτρεχαν στο κάλεσμα της γιαγιάς να ταΐστούν, ενώ τα σπουργίτια έκαναν βουτιές για να πάρουν το δικό τους μερίδιο.

Οι φωνές των πουλερικών, το χλιμίντρισμα των αλόγων, τα βελάσματα από τα πρόβατα και τις κασίκες καθώς και οι γάτες, οι σκύλοι, ο γάιδαρος και το γουρούνι, μέχρι να ταΐστούν, όλα έδιναν κάθε πρωί μια παράφωνη συναυλία, που έκαναν τους νοικοκυραίους να βιάζονται να τα ταΐσουν για να πιάσει το καθένα την άκρη του.

Μεγάλη ήταν και η έγνοια για την αναπαραγωγή των ζώων, ιδίως αυτών που βοηθούσαν στις δουλειές (άλογα, γαιδούρια) αλλά και των κοπαδιών. Στις γέννες ο πατέρας αλλά και η μάνα από κοντά ήταν "επί ποδός". Ήταν και αυτά από τα σημαντικά γεγονότα της οικογένειας, γιατί έτσι ανανεώνονταν τα ζωντανά για τις εργασίες, και τα κοπάδια μεγάλωναν και αυξανόταν το εισόδημα.

[Ο αργαλειός έγινε ένα σπαραχτικό σύμβολο της γυναικείας υπεραπασχόλησης, που επέβαλλαν οι περιστάσεις. Η χαρά της δημιουργίας μεταβαλλόταν έτσι σε κατεργίτικη ανάγκη. Τραγουδούσε τόσο πολύ τον καημό της η σκλαβωμένη στα πράγματα γυναίκα που έγινε σαν παροιμία:

Το κέντισμα είναι γλέντισμα κι η ρόκα είναι σεργιάνι,

Κι ο πικραμένος αργαλειός είναι σκλαβιά μεγάλη. Μ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ.]

Το πλύσιμο γινόταν από τις μανάδες. Έβαζαν το καζάνι πάνω σε δυο επίπεδες πέτρες και ανάμεσα έβαζαν ξύλα και άναβαν φωτιά που το έλεγαν «κακαβολίθι». Όταν το νερό έκαιγε, ξεκινούσε το πλύσιμο στη σκάφη. Χρησιμοποιούσαν σαπούνη που το έφτιαχναν μόνοι τους. Για λευκαντικό έβαζαν στάχτη. Τα ασπρόρουχα τα έβαζαν στο κοφίνι. Την «κοφίνα» που στο μέσα μέρος την είχαν ντύσει με ένα σεντόνι, την γέμιζαν με τα ρούχα και στο πάνω μέρος την σκέπαζαν με ένα καραβόπανο, που έβαζαν στάχτη και το έλεγαν σταχτοπάνι. Έριχναν λίγο-λίγο καυτό νερό και ανακατεύοντας τη στάχτη περνούσε το νερό καθαρό, και έτσι τα ρούχα γίνονταν ολόλευκα.

Το μαγείρεμα γινόταν στο τζάκι με ξύλα. Έβαζαν τη σιδεροστιά στη φωτιά, που ήταν τριγωνική με τρία πόδια, και επάνω το τσουκάλι που έβραζε το φαγητό και ήταν πήλινο. Άλλα μαγειρικά σκευή ήταν το χαρανάι, το τηγάνι, το ταψί κ.λ.π. που ήταν από χαλκό, «χαλκωματένια» όπως τα έλεγαν. Τα χάλκινα σκευή τα πήγαιναν στο γανωτή ή καλαντζή που τα γάνωνε. Το γάνωμα γινόταν με καλάι που το έλειωνε με ένα πυρωμένο σίδηρο. Έπεφτε στο εσωτερικό του σκεύους και αλείφοντάς το έπαιρνε χρώμα ασημί. Γανωτής στο χωριό ήταν ο Πέτρος Αλεξίου, που τον έλεγαν και αγανωτή.

Ψήσιμο ψωμιού από τη Φιλίνη Κωνσταντίνα, παρόε με τον εγγονό της Κώστα Καραγιάννη.

Για το ψήσιμο των φαγητών είχαν φούρνο στην άκρη της αυλής, που τον έκαιγαν με ξύλα. Εκεί γίνονταν τα γλυκά και το φαγητό του φούρνου, συνήθως την Κυριακή, γιατί το ψήσιμο απαιτούσε ώρα.

Όλες οι οικογένειες του χωριού κάθε χρόνο μεγάλωναν ένα γουρουνί, που το βάρος του έφτανε τα εκατόν τριάντα κιλά, και το έσφαζαν λίγες μέρες πριν τα Χριστούγεννα. Για να το διατηρήσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα το έβαζαν παστό στη στάμνα. Του έβγαζαν τα κόκαλα, το έκοβαν σε κύβους και το τηγάνιζαν. Στο τηγάνι έλιωνε το λίπος και μαζί με το κρέας το άδειάζαν στη στάμνα και έβαζαν και το ανάλογο αλάτι. Όταν ήθελαν να φάνε, έβγαζαν λίπος και κρέας μαζί. Το έβαζαν στο τηγάνι, έλειωνε το λίπος, χτυπούσαν αυγά ομελέτα και έτσι είχαν πρόχειρο και γρήγορο φαγητό.

Στην άκρη της αυλής έβαζαν κλαριά. Έπαιρναν δεμάτια και τα έβαζαν το ένα πάνω στο άλλο. Έτσι έφτιαχναν κρυψώνα που τη χρησιμοποιούσαν για τουαλέτα.

ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Μέσα από τις χαρές, τις λύπες, τα παραμύθια και τα παραδείγματα, η οικογένεια μεγάλωνε και γαλούχιζε τα παιδιά της. Αυτά, μεγαλώνοντας μέσα από την παράδοση, διαμόρφωναν το χαρακτήρα τους και ακούγοντας και βλέποντας τους γονείς μάθαιναν να σκέπτονται, να έχουν άποψη και να παίρνουν θέση.

Έλεγαν μάλιστα, αν θέλεις να δεις τι είναι τα παιδιά, να γνωρίσεις τους γονείς και θα καταλάβεις. Υπάρχει βέβαια και η παροιμία που λει «από ρόδο βγαίνει αγκάθι κι απ' τ' αγκάθι βγαίνει ρόδο», αλλά αυτή είναι η εξαίρεση.

Τα αγόρια μεγάλωναν σύμφωνα με το πρότυπο του πατέρα και τα κορίτσια σύμφωνα με το πρότυπο της μάνας - νοικοκυράς. Ο ξεχωρισμός των κοριτσιών και των αγοριών στα παιχνίδια άρχιζε σε μικρή ηλικία και κυρίως όταν στο κορίτσι άρχιζε να σχηματίζεται το σώμα του. Τότε άρχιζαν να τους δίνουν τις πρώτες συμβουλές με πονηρές εκφράσεις, αλλά όχι ξεκάθαρες, που τους δημιουργούσαν τους πρώτους φόβους για το άλλο φύλο, δημιουργώντας καχυποψία και ανασφάλεια.

Μετά την οικογένεια μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωση του παιδιού έπαιζε το σχολείο. Ο δάσκαλος με την παιδαγωγική του και τις γνώσεις του μάθαινε το γραπτό λόγο στα παιδιά, τον αλληλοσεβασμό, την πειθαρχία, την ομαδική εργασία. Μέσα από όλα αυτά ξεκινούσαν φιλικές σχέσεις που πολλές φορές κρατούσαν μια ζωή.

Τελειώνοντας το δημοτικό τα παιδιά που πήγαιναν στο γυμνάσιο ήταν ελάχιστα, για να μην πω ανύπαρκτα, γιατί το οικονομικό δεν τους το επέτρεπε και άλλοι το θεωρούσαν περιττό.

Μεγαλώνοντας τα παιδιά χρόνο με το χρόνο ενσωματώνονταν στη μικρή κοινωνία του χωριού και κάνοντας παρέα με μεγαλύτερα παιδιά προσπαθούσαν να δείξουν πως και αυτοί μεγάλωσαν. Έτσι οι μεγαλύτεροι τα συνόδευαν στα «σπίτια», για να γνωρίσουν την ερωτική σχέση και να βεβαιώσουν τον ανδρισμό τους.

Σ' αυτή την ηλικία τα αγόρια με τα κορίτσια δεν είχαν ούτε καλημέρα. Μόνο από μακριά υπήρχε το φλέρτ. Αυτό έμενε στις αναμνήσεις, γιατί

για το μέλλον των παιδιών αποφάσιζαν οι γονείς. Εάν τύχαινε ένα φλέρτ να φτάσει σε ολοκληρωμένη σχέση, εθεωρείτο «ατύχημα».

Η διασκέδαση των νέων ήταν οι γάμοι, οι γιορτές και τα πανηγύρια. Οι νέοι μπορούσαν ελεύθερα να βγαίνουν έξω και συγκεντρώνονταν καθημερινά στα καφενεία του χωριού τις βραδινές ώρες παίζοντας πρέφα, σκαμπίλι, ραμί κ.λ.π.

Ωριμάζοντας το κάθε άτομο έπαιρνε τη δική του θέση μέσα στην κοινωνία (θετική ή αρνητική) που την κέρδιζε καθημερινά με τη συμπεριφορά του και με τις πράξεις του. Εισέπραττε δε ανάλογα με αυτά που έδινε. Τη θέση αυτή στην κοινωνία δεν μπορεί κανείς να μας την πάρει ούτε να μας την δώσει. Από εμάς εξαρτάται να την θωρακίσουμε, απωθώντας τις αδυναμίες μας και τα αρνητικά συναισθήματα.

Τα συναισθήματά μας: αγάπη, έρωτας, μίσος, εκδίκηση είναι σαν άλογο με αναβάτη τη λογική. Αυτή κρατώντας τα γκέμια καθοδηγεί το άλογο. Αλίμονο αν ο αναβάτης, η λογική, αφήσει τα γκέμια και ακόμα χειρότερα αν πέσει ο αναβάτης και φύγει μόνο του το άλογο (συναίσθημα). Τότε ο άνθρωπος δεν ελέγχει τον εαυτόν του, δεν έχει επίγνωση ντροπής και χάνει την θέση του χωρίς να γίνεται αποδεκτός.

ΑΓΟΡΑ - ΨΩΝΙΑ

Οι γονείς από το κάθε σπίτι κάθε Σάββατο “κατέβαιναν” στο Ναύπλιο για να ψωνίσουν, ενώ τα παιδιά έμεναν με τη γιαγιά και έτρεχαν στις αλάνες για να παίξουν.

Καβαλούσαν τα γαϊδουράκια και φτάνοντας στο Ναύπλιο πήγαιναν και άφηναν τα ζώα τους στο χάνι που ήταν σαν πάρκιν για τα ζώα. Ήταν απέναντι από την Αγροτική Τράπεζα, οδός Πολυζωίδου και το είχε ο Μερζιώτης. —Πριν από το 1900 υπήρχε πιο παλιό χάνι, στο δρόμο προς τον Άϊ-Σπυρίδωνα.

Ύστερα ξεκινούσαν για τα ψώνια. Το πετρέλαιο και το αλάτι το αγόραζαν από το μονοπώλιο, που ήταν κρατικό. Το πετρέλαιο ήταν καθαρό και το χρησιμοποιούσαν για τις λάμπες φωτισμού. Το

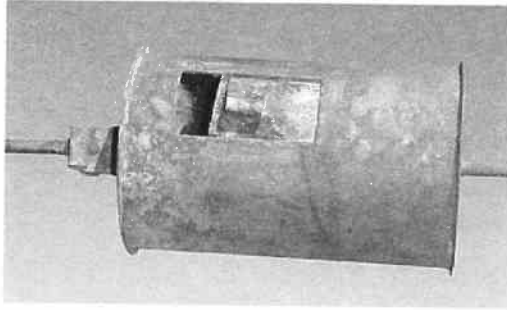
Τρίψιμο του χοντρού αλατιού.

αλάτι το έπαιρναν χύμα σε σακιά των τριάντα κιλών και ήταν σπυρωτό σε μέγεθος όσο ένα στραγάλι. Για να το χρησιμοποιήσουν το έτριβαν με το μπουκάλι πάνω στο τραπέζι.

Τον καφέ τον έπαιρναν ακατέργαστο —κόκο— και για να τον χρη-

Κόψιμο του καφέ σε σκόνη.

Δοχείο για το καβούρντισμα του καφέ.

σιμοποιήσουν τον καβούρντιζαν με το καβουρντιστήρι, που ήταν τσίγκινο στρογγυλό, και γυρνώντας το στη φωτιά στο τζάκι ο καφές καβουρντιζόταν. Όταν κρύωνε, έβαζαν τους κόκους στο μύλο του καφέ και τον έκοβαν.

Καβούρντισμα του καφέ σε παραδοσιακό τζάκι με την τσότρα κρεμασμένη στον τοίχο και τη ρόκα από κάτω.

Τα είδη μπακαλικής τα έπαιρναν από το Ρούτουλα, που ήταν απέναντι από τον Αϊ-Γιώργη στην οδό Πλαπούτα, και από το Φωτίου, που ήταν στην οδό Παπανικολάου, που πάει στον Αϊ-Σπυρίδωνα.

Τα ρούχα που ντύνονταν τα έπαιρναν από τον Β. Μπιζάνη και τον Δήμο (Νικολόπουλο), που ήταν στο μεγάλο δρόμο. Μάλιστα έλεγαν πως κάποτε πήγε μια γυναίκα να αγοράσει σε ένα από αυτά ένα πουκάμισο και ένα παντελόνι για τον άντρα της. Ρωτάει λοιπόν για την τιμή και της λένε 50 το πουκάμισο και 100 το παντελόνι. Αυτή απαντά, ότι

είναι ακριβά και θέλει σκόντο. Τότε ο μαγαζάτορας της λει:

— 100 το πουκάμισο και 50 το παντελόνι. Τότε αυτή απαντά:

— Μωρ' μούκανες και κάτι μούκανες! Μου σήκωσες το πουκάμισο και μου κατέβασες το παντελόνι!

Τελειώνοντας τις δουλειές τους προς το μεσημεράκι, το ραντεβού τους ήταν στις Αλέξινας την ταβέρνα, που από το πρωί είχαν δώσει παραγγελιά γιουβέτσι στο φούρνο. Η ταβέρνα ήταν δίπλα στο μπακάλικο του Φωτίου. Αφού έτρωγαν και έπιναν και τα κρασιά τους, έρχονταν στο "τσακίρ κέφι" και έλεγαν κανένα τραγουδάκι.

Φεύγοντας από την ταβέρνα πήγαιναν στο χάνι, έπαιρναν τα γαϊδουράκια και τα ψώνια και γυρνούσαν στα σπίτια τους, ενώ τα παιδιά περιμεναν με αγωνία έστω και την καραμέλα.

Αυτό γινόταν σε τακτά χρονικά διαστήματα.

ΘΕΡΟΣ

Στην εποχή του θερισμού, που ξεκινούσε από τέλος Μαΐου έως είκοσι Ιουνίου, θέριζαν τα σιτάκια με τα δρεπάνια. Έπειτα τα δεμάτιαζαν και με τα ζώα τα κουβαλούσαν στο αλώνι. Το αλώνι ήταν στρογγυλό και στρωμένο με πλάκες πέτρινες. Η διάμετρος ήταν είκοσι μέτρα. Επάνω στο αλώνι σκορπούσαν τα δεμάτια ομοιόμορφα. Στο κέντρο του αλωνιού είχαν βάσει ένα πάσαλο που είχε ύψος δύο μέτρα. Εκεί έδεναν τα άλογα που γύριζαν κυκλικά και πίσω τους τραβούσαν το «ντουέني». «Ντουέني» ήταν μια λαμαρίνα που από το κάτω μέρος είχε δόντια σαν το πριόνι και πάνω στο ντουέني στεκόταν όρθιο ένα άτομο για βάρος, αλλά και να διευθύνει τα άλογα, που γυρνώντας γύρω-γύρω και τρίβοντας τα στάχυα ξεχώριζε το σιτάρι από τα άχυρα.

Στη συνέχεια με δικράνια έπαιρναν τα μεγάλα άχυρα και τα μικρότερα μαζί με το σιτάρι τα λιχνούσαν στον αέρα και έμενε καθαρό το σιτάρι. Το θέρισμα και το αλώνισμα ήταν βιαστική δουλειά, γιατί το θέρισμα έπρεπε να γίνει στο «ντάμι του», όπως το έλεγαν, δηλαδή ούτε πολύ χλωρό ούτε πολύ ξηρό. Το αλώνισμα έπρεπε να γίνει γρήγορα, γιατί με μια δυνατή καταγίδα το έχαναν όλο. Έτσι έμεινε η παροιμία «θέρος, τρύγος, πόλεμος», γιατί αυτά δεν σε περιμένουν και χάνονται.

Αυτόν τον τρόπο αλωνίσματος αργότερα τον αντικατέστησαν οι αλωνιστικές μηχανές που ήταν στάσιμες και την κίνηση την έδινε το τρακτέρ. Οι παραγωγοί κουβαλούσαν τα δεμάτια που στη συνέχεια οι εργάτες της

μηχανής τα έριχναν λίγα-λίγα. Η μηχανή χώριζε το σιτάρι που έπεφτε σε σακιά και στο πίσω μέρος έβγαζε το άχυρο σε μπάλες. Αλωνιστική μηχανή έφερε πρώτος στο χωριό ο Αδριανός Καραγιάννης ή Καρίπης και αργότερα ο Δημήτρης Λουκαΐτης. Αυτές οι μηχανές σήμερα δεν υπάρχουν, γιατί τις αντικατέστησαν οι θεριζοαλωνιστικές μηχανές που θερίζουν και αλωνίζουν ταυτόχρονα. Από αυτές τις μηχανές στο χωριό έχει ο Γιώργος ο Σωτηρόπουλος ή Ντουλόγιωργας και ο Νίκος Λουκαΐτης ή Κατσώτας.

1960. Η πρώτη αλωνιστική μηχανή του Κων/νου Καραγιάννη ή Καρίπη.

ΤΟΥ ΑΙ-ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΖΙΚΑΡΗ

Στις 24 Ιουνίου είναι του Αϊ Γιάννη «του ριζικάρη» (ριζικό = μοίρα, μέλλον).

Παραμονή του Αϊ - Γιάννη οι κοπέλες του χωριού που ήταν σε ηλικία γάμου συγκεντρωνόντουσαν σε μιας κοπέλας το σπίτι. Μια κοπέλα πήγαινε στο πηγάδι με ξύλινο κανάτι και έφερνε «το αμίλητο» νερό. Δηλαδή δεν μιλούσε μέχρι να το φέρει σπίτι. Έπειτα το άφηνε στο τραπέζι. Η κάθε κοπέλα έριχνε μέσα στο κανάτι από ένα αντικείμενο: δαχτυλίδι, σκουλαρίκι, καρφίτσα ή άλλο χρυσαφικό. Όλες οι κοπέλες γύρω από το τραπέζι τραγουδούσαν στίχους τόσους όσους και οι κοπέλες.

Ξεκινούσαν τον πρώτο στίχο που ήταν και ο τυχερός:

*Κανάτι ξυλοκάνατο
να 'χα το ριζικό σου
που σε κρατούν οι εύμορφες
και πίνουν το νερό σου.*

Όταν τελείωνε ο στίχος, μια από τις κοπέλες έβαζε το χέρι μέσα στο κανάτι και έπιανε ένα χρυσαφικό. Όποιας κοπέλας ήταν, θεωρείτο η τυχε-

ρή της χρονιάς. Έπειτα ξεκινούσαν άλλο στίχο που με το χρυσαφικό που έπιαναν από το κανάτι το χρέωναν στη κοπέλα που ανήκε. Οι στίχοι συνεχίζονταν ώσπου να τελειώσουν τα χρυσαφικά και οι κοπέλες. Οι περισσότεροι ήταν επαινετικοί, αλλά υπήρχαν και άλλοι όπως:

*Μωρή ιτιά, μωρή σνικιά
μωρή αχλαδιά γερμένη
που θέλεις αγαπητικό
μωρ' παλιοσιχαμένη.*

Σε όποια κοπέλα τύχαινε αυτός ο στίχος, ήταν απογοητευτικός και δεν θεωρείτο η τυχερή της χρονιάς. Ανήμερα του Αϊ - Γιάννη οι κοπέλες στις δώδεκα το μεσημέρι που ήταν ο ήλιος κατακόρυφα έστρεφαν τον καθρέφτη στο πηγάδι. Όποιο αγόρι έβλεπαν στο φως του καθρέφτη που έπεφτε στο νερό αυτός θα ήταν «ο εκλεκτός» της καρδιάς τους και τραγουδούσαν:

*Σήμερα ανοίγει ο κλείδωνας
για του Αγιαννιού τη χάση
τούτο το μήνα φαίνεται
ποιος είναι παλικάρι.*

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ

Στην πρώτη Αυγούστου άρχιζαν την νηστεία, που τελείωνε στις δεκαπέντε ανήμερα της Παναγίας. Δεν έτρωγαν ούτε λάδι. Στις 31 Ιουλίου το βράδυ απόκρευαν και την πρώτη Αυγούστου έπαιρναν και έβραζαν σε ένα τσουκάλι σιτάρι, καλαμπόκι, φασόλια, φακές και ό,τι άλλο όσπριο υπήρχε. Τα έβραζαν χωρίς λάδι μόνο με νερό και αλάτι. Τα σουρώναν και τα έτρωγαν. Αυτό το φαγητό το έλεγαν γκούστη(αρβανίτικα σημαίνει Αύγουστος).

Την πρώτη Αυγούστου άρχιζαν και τα ημερομήνια που πρόβλεπαν τί καιρό θα κάνει όλη τη χρονιά. Οι πρώτες έξι ημέρες του Αυγούστου αντιστοιχούσαν στους δώδεκα μήνες του χρόνου. Αν την πρώτη μέρα φυσούσε νότιος άνεμος, ο Σεπτέμβρης και ο Οκτώβρης θα ήταν βροχερός. Αν ήταν βόρειος θα ήταν χωρίς βροχή. Η δεύτερη μέρα αντιστοιχούσε στο Νοέμβριο και Δεκέμβριο, η τρίτη μέρα στον Ιανουάριο και Φεβρουάριο και μέχρι την έκτη μέρα καλυπτόταν όλος ο χρόνος.

ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Στις 14 Σεπτεμβρίου στη γιορτή της ύψωσης του Τιμίου Σταυρού ο πατέρας από κάθε σπίτι πήγαινε στην εκκλησία και μαζί του έπαιρνε λίγο σιτάρι, δεμένο σε άσπρα πετσετάκια και το άφηνε μπροστά στην ωραία πύλη. Στο τέλος της λειτουργίας ο παπάς ευλογούσε τα σιτάρια για να έχουν καλή σοδειά. Μαζί με το σιτάρι έπαιρναν από τον παπά και τα Σταυρολούλουδα (λουλούδια).

Την πρώτη Κυριακή μετά του Σταυρού η μάνα έπαιρνε αλεύρι και όταν χτυπούσε η καμπάνα έφτιαχνε ζυμάρι, και πάνω άφηνε τα Σταυρολούλουδα. Με το χτύπημα της δεύτερης καμπάνας ξανά ζύμωνε το ζυμάρι και ξανά με το χτύπημα της τρίτης καμπάνας. Μετά το ζυμάρι το έβαζε στο προζυμολόγο που ήταν ένα πήλινο σκεύος. Έτσι έφτιαναν το προζύμι που ήταν σαν μαγιά για να ζυμώνουν το ψωμί.

ΣΠΟΡΑ

Αρχές Νοεμβρίου ξεκινούσε η σπορά των σιταριών. Έπαιρναν το ζευγάρι με τα άλογα, φόρτωναν το σπόρο και πήγαιναν στο χωράφι. Μαζί τους έπαιρναν το σιτάρι που είχε ευλογήσει ο παπάς του Σταυρού, το ανακάτευαν με το σπόρο και έσπαζαν ένα ρόδι. Έπειτα εύχονταν να έχουν καλή σοδειά. Όταν έμπαινε ο ήλιος, όλη η οικογένεια ερχόταν στο σπίτι. Η μάνα έβγαζε το ταψί με το φαγητό από το φούρνο και το έβαζε πάνω στο σοφρά.

Σοφρά έλεγαν το τραπέζι που ήταν στρογγυλό και είχε ύψος σαράντα πόντους. Κάθονταν όλη η οικογένεια στα σκαμνάκια γύρω στο σοφρά και έτρωγαν από το ταψί. Μετά το φαγητό η μάνα άπλωνε το ψάθινο στρώμα που είχε πλάτος πάνω από έξι μέτρα και έφτανε από τον ένα τοίχο στον άλλο. Έβαζε τα μαξιλάρια που τα είχαν γεμίσει με άχυρο για να κοιμηθούν όλοι μαζί. Μέχρι να αποκοιμήσουν τα παιδιά, η γιαγιά, ακουμπησμένη δίπλα στο τζάκι, στο τρεμάμενο φώς του λίκνου, αποτελείωνε το γνέσιμο της ρόκας.

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ

Παραμονή Χριστούγεννα το βράδυ όλοι ήταν μαζεμένοι στο σπίτι κοντά στο τζάκι και γύρω από το σοφρά. Ο πατέρας έριχνε κρασί στα ποτήρια και όλοι εύχονταν Καλά Χριστούγεννα. Ο παππούς κοντά στο τζάκι έβαζε ξύλα που στο κάψιμο της φωτιάς έτριζαν λες και συνόδευαν τον παππού που σιγοτραγουδούσε τη Νεραντζούλα.

*Νεραντζούλα φουντωμένη
Που 'ναι τ' άνθη σου.
Φύσηξε βοριάς και αέρας
Και τα τίναξε.*

*Σε παρακαλώ, βοριά μου,
φύσα σιγανά
ν' αρμενίσουν τα καράβια
απ' τ' αλαργινά.*

Η φωτιά στο τζάκι έκαιγε όλη νύχτα, γιατί θα γεννούσε η Παναγία. Το πρωί έπαιρναν τη στάχτη και την έριχναν γύρω-γύρω στα θεμέλια του σπιτιού, για να φύγουν τα καλικατζάρια. Αλλά με τη βροχή έλιωνε η στάχτη και έκανε απολύμανση. Έτσι έφευγαν οι ψείρες, οι κατσαρίδες και ό,τι άλλο υπήρχε.

Ανήμερα Πρωτοχρονιά ξυπνούσε πρώτος ο πατέρας. Έβγαινε στην αυλή και νιβόταν στο νιπτήρα που κρεμόταν στον τοίχο του σπιτιού και είχε ένα μικρό βρυσάκι μπροστά. Ύστερα έπαιρνε μια πέτρα και ξυπνούσε την οικογένεια. Τους ευχόταν «Καλή Χρονιά» και να ήταν δυνατοί σαν την πέτρα.

Στα Άγια Θεοφάνια (που τα γιορτάζουμε στις έξι Ιανουαρίου) μετά τη

λειτουργία έπαιρναν Αγιασμό και τον έφερναν στο σπίτι. Τον έβαζαν σε ένα ποτήρι και με ένα κλαδί ελιάς ράντιζαν την οικογένεια, το σπίτι, τα ζώα και τα κτήματα.

ΑΠΟΚΡΙΣ

Στην περίοδο της Αποκριάς έφτιαχναν γαλόπιτα και γκόγκες. Στη γαλόπιτα έβαζαν γάλα, αλεύρι, αυγά και τα έκαναν χυλό. Έπειτα άνοιγαν φύλλο με τον πλάστη, το έβαζαν στο ταψί και άπλωναν το χυλό. Έριχναν ζάχαρη με κανέλα και την έψηναν στο φούρνο.

Φωτεινή Καραγιάννη ή Καρίπη ανοίγει φύλλο για παραδοσιακές Χυλοπίτες, 10/8/1979.

Για τις γκόγκες έφτιαχναν ζυμάρι, το έκαναν σε σχήμα μασουριού (στενόμακρο) και το πάχος του όσο ένα δάχτυλο. Στη συνέχεια το έκοβαν σε κομμάτια του ενός πόντου και με το δείκτη του χεριού το πίεζαν στο τραπέζι τραβώντας το προς τα πίσω έτσι ώστε να πάρει το σχήμα αχιβάδας, τις έφτιαχναν όπως τα μακαρόνια με μυζήθρα. Οι συγγενικές οικογένειες του χωριού έσμιγαν και απόκρευαν μαζί. Έτρωγαν και έπιναν τα κρασιά τους, έρχονταν σε κέφι και τραγουδούσαν τα αποκριάτικα τραγούδια:

Τραγούδι

(το τραγούδι αυτό το θυμούνται και σε γάμους)

*Κοριτσάκια του καιρού σας
να μαζέψετε το νου σας
γιατί οι άντρες είναι πλάνη
και δεν βάζουνε στεφάνι*

*Όταν αραβωνιαζόνται
τότε φρόνιμα καθόνται
και όταν βάζουνε στεφάνι
τότε τεμπελιά τους πιάνει.*

Αποκριάτικο Γλέντι. Γεώργιος Γεωργόπουλος, Ευάγγελος Καραγιάννης, στο καφενείο του χωριού σημερινό Γιάννη Μαλεβίτη. Στο βάθος το σπίτι του Γιάννη Γεωργόπουλου ή Μπόμπου.

Ξεφάντωμα γινόταν και στο χωριό. Μόλις άνοιγε το Τριώδιο, τα παιδιά του χωριού μάζευαν κλαριά κάθε βράδυ, άναβαν φωτιές σε κάθε γειτονιά, χόρευαν και τραγουδούσαν. Το ίδιο γινόταν και με τους μεγάλους, κυρίως τη δεύτερη Κυριακή και την Καθαρά Δεύτερα στα μαγαζιά, γύρω από τη βρύση και στο προαύλιο της εκκλησίας. Αυτό το ξεφάντωμα και η αδερφικότητα που υπήρχε ήταν ανεπανάληπτη. Ακόμα για τους μεγαλύτερους παραμένει μια μαγεία μνήμης. Τελειώνοντας οι Απόκριες άρχιζε η Σαρακοστή που διαρκούσε σαράντα μέρες.

ΠΑΣΧΑ

Οι προετοιμασίες για το Πάσχα ή τη Λαμπρή όπως την έλεγαν, ξεκινούσαν με το άσπρισμα. Αγόραζαν ασβέστη (χωρή) και άσπριζαν τα σπίτια μέσα και έξω. Τα δάπεδα των σπιτιών ήταν από χώμα. Έφτιαχναν πηλό και σε τακτά χρονικά διαστήματα έκαναν επάλειψη. Τις αυλές που ήταν μεγάλες και τις λέρωναν οι κότες και τα υπόλοιπα κατοικίδια ζώα τις σκούπιζαν με θυμάρι.

Ο πατέρας έπαιρνε τα παπούτσια των παιδιών που είχαν χαλάσει και τα πήγαινε στον τσαγκάρη (μπαλωματή). Μπαλωματής στο χωριό ήταν ο Αναστάσης Αναγνωστόπουλος ή μάστορο-Αναστάσης.

Τη Μεγάλη Εβδομάδα έφτιαχναν τα πασχαλινά κουλούρια και τα γαλοκούλουρα που τα έτρωγαν και για ψωμί. Τη Μεγάλη Πέμπτη έβαφαν τα κόκκινα αυγά και τη Μεγάλη Παρασκευή οι κοπέλες του χωριού ξεκινούσαν από το πρωί το στόλισμα του επιτάφιου. Κατά τη διάρκεια του στολίσματος έλεγαν το μοιρολόι της Παναγίας:

*Σήμερα μαύρος ουρανός
σήμερα μαύρη μέρα
σήμερα έβαλαν βουλή
οι άνομοι Εβραίοι.
Οι άνομοι και τα σκυλιά
και τρισκαταραμένοι
για να σταυρώσουν το Χριστό
τον πάντα Βασιλέα.*

*Ο κύριος εθέλησε
να μπει σε περιβόλι
να λάβει δείπνο μυστικό
για να το λάβουν όλοι.*

*Η Παναγιά η Δέσποινα
καθόταν μοναχή της
την προσευχή της έκανε
για το Μονογενή της.*

*Φωνή εξήλθε εξ ουρανού
από Αρχαγγέλου στόμα
φτάνουν Κυρά μου οι προσευχές*

φτάνουν και οι μετάνοιες
Και τον Υιό σου πιάσανε
και στο χαλκιά τον πάνε.

Χαλκιά, χαλκιά, κόψε καρφιά
κόψε τρία περόνια
και κείνος ο παράνομος
βαρά και κόβει πέντε.

Συ Φαραέ που τα 'φτιαξες
πρέπει να μας διδάξεις
βάλτε τα δυο στα χέρια του
και τα άλλα δυο στα πόδια
το πέμπτο το φαρμακερό
βάλτε το στην καρδιά του
να τρέξει αίμα και νερό
να λιγωθεί η καρδιά του.

Η Παναγιά σαν τ' άκουσε
έπεσε και λιγώθη
σταμνί νερό της έριξαν
τρία κανάτια μόσκο
και τρία νεροδόσταμνα
για να της έρθει ο νους της.

Και σαν της ήρθε ο λογισμός
και σαν της ήρθε ο νους της
ζητεί μαχαίρι να σφαγεί
φωτιά να πάει να πέσει
ζητεί γκρεμό να γκρεμιστεί
για το Μονογενή Της

Η Μάρθα και η Μαγδαληνή
και του Λαζάρου η μάνα
και του Ιακώβου η αδερφή
και οι τέσσερις αντάμα.

Έπιασαν το στρατί-στρατί
στρατί το μονοπάτι

το μονοπάτι τους έβγαλε
μες του στρατί την πόρτα
κι η πόρτα από τον φόβο της
άνοιξε μοναχή της.

Κοιτάν δεξιά κοιτάν ζερβά
κανέναν δε γνωρίζουν
κοιτάν και δεξιότερα
βλέπουν τον Άγιο Γιάννη.
Άγιε μου Γιάννη Πρόδρομε
και βαφτιστή του Γιου μου
μην είδες το Γιόκα μου
και το διδάσκαλό σου
Δεν έχω στόμα να σου πω
γλώσσα για να μιλήσω
δεν έχω παναμο
για να σου τότε δείξω.
Τον βλέπεις κείνο το γυμνό
τον παραπονεμένο
όπου φορεί πουκάμισο
στο αίμα βουτημένο
όπου φορεί στην κεφαλή
αγκάθινο στεφάνι

Στολισμός Επιταφίου γύρω στα 1970.
Πάνω αριστερά Μαγδ. Γ. Ξυλινά, Σοφία Χρ. Φιλίνη.

αυτός είναι ο Γιόκας Σου
κι εμέ Διδάσκαλός μου
κι η Παναγιά πλησίασε
γλυκά τον ερωτάει:
δε μου μιλάς παιδάκι μου
δε μου μιλάς παιδί μου

τι να σου πω Μανούλα μου
που διάφορο δεν έχω
μόνο το Μέγα Σάββατο
κοντά το μεσονύχτι
που θα λαλήσει ο πετεινός
σημάνουν οι καμπάνες
σημαίνει η γη, σημαίνει ο Θεός
σημαίνουν τα ουράνια
σημαίνει κι η Αγία Σοφιά
με τις χρυσές καμπάνες.

Όποιός τ' ακούσει σώζεται
και όποιος τ' ακούει αγιάζει
και όποιος το παραφουγκράζεται
Παράδεισο θα λάβει
Παράδεισο και λίβανο
από τον Άγιο Τάφο.

Το βράδυ της Μεγάλης Παρασκευής όλο το χωριό πήγαινε στον επιτάφιο. Οι άντρες της μεγάλης ηλικίας πήγαιναν ο καθένας στη δική του θέση, στο δικό του στασίδι. Αυτό δεν το παραβίαζε κανείς. Το πρωί του Μεγάλου Σαββάτου πήγαιναν να κοινωνήσουν ή να μεταλάβουν όπως έλεγαν. Πήγαιναν τμηματικά, γιατί δεν είχαν όλα τα παιδιά παπούτσια. Πήγαιναν μερικά πρώτα, γυρνούσαν και μετά πήγαιναν τα υπόλοιπα.

Το Μεγάλο Σάββατο έσφαζαν τα αρνιά, τα έγδερναν και το απόγευμα έπαιρναν τα δέρματα και τα πήγαιναν στην εκκλησία. Ο παπάς με τους επιτρόπους τα πουλούσαν και με τα χρήματα που έπαιρναν συντηρούσαν την εκκλησία. Το βράδυ της Ανάστασης τα αγόρια έπαιρναν μαζί τους από ένα αυγό και ένα κουλούρι. Με το Χριστός Ανέστη που έλεγε ο παπάς έβγαιναν έξω, τσούγκριζαν τα αυγά και τα έτρωγαν, γιατί η μεγάλη νηστεία

τα έκανε να μη μπορούν να περιμένουν. Γυρνώντας από την εκκλησία η μάνα είχε έτοιμη τη μαγειρίτσα και όλη η οικογένεια έτρωγε.

Ανήμερα το Πάσχα έβαζαν ψητό στο φούρνο και το μεσημέρι καθόταν η οικογένεια στο τραπέζι. Ο παππούς έπαιρνε το μαχαίρι και έβγαζε προσεχτικά την πλάτη του αρνιού. Από την πλάτη του αρνιού έβλεπαν αν θα είχαν χαρά, αρρώστια ή και θάνατο. Τρώγοντας και πίνοντας κρασί έρχονταν στο κέφι. Όλο το χωριό μαζεύοταν στο προαύλιο της εκκλησίας και ξεκινούσε το γλέντι με τα πασχαλινά τραγούδια.

*Του μπροστινού θέλω να πω
ωραίο τραγουδάκι
γιατί είναι το κορμάκι του
σαν το κυπαρισσάκι.*

*Τράβα το χορό με νάζι
γιατί είσαι ωραίος και σου μοιάζει.
Τράβα το χορό με νιότη
όμορφε Κατσιγκριώτη.
Τράβα το πανάθεμα σε
τα σκαρπίνια μη φοβάσαι.*

*Να' μουννα και τι να' μουννα
μαντήλι του χεριού σου
κορδέλα του καπέλου σου
κλειδί του ρολογιού σου.
Να' μουννα στη γη βελόνη
να πατάς να σ' αγκυλώνει.*

ΓΙΟΡΤΗ ΜΥΡΟΦΟΡΩΝ

Μετά το Πάσχα στη γιορτή των Μυροφόρων ανέβαιναν στα γαϊδούρακια και άλλοι με τα πόδια και πήγαιναν στη Μονή Καρακαλά. Το μοναστήρι ήταν ανδρικό μετά το 1960 όμως έγινε γυναικείο. Μετά τη Θεία Λειτουργία έπαιρναν τα φαγητά που είχαν φέρει μαζί τους, κάθονταν κάτω από τα δέντρα, έτρωγαν και έπιναν. Γλεντούσαν ως το απόγευμα και ξεκινούσαν έπειτα για το χωριό.

Γυρισμός από Καρακαλά 1960.
Η πρώτη είναι η Πετρούλα Μαγδαληνή.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΟΥ

Προτού αρχίσουν οι εργασίες του καλοκαιριού, πήγαιναν τα άλογα στον πεταλωτή και τα πετάλωναν. Πεταλωτής στο χωριό ήταν ο Ανδρέας Κατσιπόδης και ο Μάνος. Τα σαμάρια τα έφτιαχνε ο σαμαρτζής (σαμαράς) που ήταν ο Κανατάκιος.

Τα παιδιά του χωριού ξυπνούσαν το πρωί, έπαιρναν τα γαλιά και τα πρόβατα και τα πήγαιναν να βοσκήσουν. Για φαγητό έπαιρναν μαζί τους μια «αγκωνή» (γωνία) ψωμί που το μεσημέρι με ένα σουγιά σγάρλευαν την ψίχα και πάνω άρμεγαν γάλα. Αυτό γινόταν «παπάρα» και το έτρωγαν. Συμπλήρωμα του φαγητού ήταν τα φρούτα που συναντούσαν καθώς βοσκούσαν τα ζώα. Αχλάδια, γκόρτσια, σύκα, σταφύλια, καρύδια, αμύγδαλα ανάλογα με την εποχή. Τις λίγες ελεύθερες ώρες που είχαν τα παιδιά έπαιζαν μεταξύ τους. Δύο συνηθισμένα παιχνίδια ήταν το ξυλίκι (τσιλίκι) και η μακριά γαϊδούρα.

Το ξυλίκι (τσιλίκι) παιζόταν με δύο ξύλα. Το ένα είχε είκοσι πόντους μήκος και πάχος όσο ο αντίχειρας του χεριού μας. Του έκαναν με το μαχαίρι μύτες στις δύο άκρες σαν το μολύβι. Το άλλο ξύλο είχε το ίδιο πάχος αλλά το μακρως του ήταν πενήντα πόντους. Έβαζαν κάτω το μικρό ξύλο και με το μεγάλο χτυπούσαν τη μύτη του μικρού το οποίο σηκωνόταν στον αέρα. Έπειτα το χτυπούσαν ξανά και προσπαθούσαν να πάει όσο το δυνατό πιο μακριά, ακολουθώντας ευθεία πορεία. Όποιος κατάφερε να φτάσει το ξύλο πιο μακριά με τη μία ή με τις τρεις συνεχόμενες βολές αυτός κέρδιζε.

Η μακριά γαϊδούρα παιζόταν με τρία παιδιά και πάνω. Το πρώτο παιδί έσκυβε και ακουμπούσε τα χέρια του στα γόνατα. Έπειτα το άλλο παιδί πέρνοντας φόρα και πατώντας με τα χέρια στην ράχη του πρώτου πηδού-

σε παίρνοντας και αυτό θέση λίγο πιο πέρα. Αυτό γινόταν συνέχεια και μπορούσαν να καλύψουν έτσι απόσταση χιλιομέτρων.

ΓΑΜΟΙ

Μεγαλώνοντας τα παιδιά, όταν έφταναν σε ηλικία γάμου, αποφάσιζαν οι γονείς και ειδικότερα ο πατέρας για το γάμο τους. Έτσι ξεκινούσαν τα προξενιά, τότε από τον πατέρα του αγοριού και τότε από τον πατέρα του κοριτσιού. Στην αρχή έβαζαν τον προξενητή και όταν συμφωνούσαν και οι δύο πλευρές, έκλειναν συνάντηση στο σπίτι του προξενητή για να κανονίσουν την προίκα που θα έπαιρνε η κοπέλα. Το λόγο έπαιρνε ο προξενητής που έπαιζε το ρόλο του διαιτητή. Πρώτα ρώταγε τον πατέρα της κοπέλας τί δίνει στην κόρη του. Αυτός έλεγε για παράδειγμα:

— Της δίνω τόσα στρέμματα, τόσες ελιές, το ρουχισμό και τα μαγειρικά σκεύη.

Στη συνέχεια ρώταγε τον πατέρα του αγοριού αν συμφωνούσε. Αν αυτός έλεγε ναι προχωρούσαν, αν έλεγαν όχι άρχιζαν τα παζαρέματα...

— Βάλε κι άλλα.

— Δε μπορώ να βάλω, γιατί έχω κι άλλα παιδιά, έλεγε ο πατέρας της κοπέλας.

Πάνω στη διαφωνία χάλαγε το προξενιό. Εάν όμως υποχωρούσε ή ο πατέρας της κοπέλας ή του αγοριού, τότε ο προξενητής σηκωνόταν, έπιανε τα χέρια των γονιών τους, τα ένωνε και οι τρεις μαζί εύχονταν να ζήσουν τα παιδιά.

Στο σπίτι της κοπέλας η μάνα είχε κάνει τις απαραίτητες προετοιμασίες, γιατί αν τελείωνε το προξενιό θα έπρεπε να είχε σφάξει κοτόπουλα και να τα είχε μαγειρέψει. Αφού έδιναν τα χέρια, ο γαμπρός έπρεπε να μπει στο σπίτι της νύφης. Αλλά και στο σπίτι του γαμπρού η μάνα του είχε φτιάξει δίπλες και τηγανίτες με πολύ μέλι και καρύδια που ήταν τα γλυκά για τη νύφη. Ο πατέρας του γαμπρού καλούσε τους κοντινούς συγγενείς και όλη η οικογένεια ξεκινούσε για το σπίτι της νύφης. Φτάνοντας στην πόρτα του σπιτιού η μάνα της νύφης αγάλιαζε το γαμπρό και τραγουδούσε:

*Φίλοι καλωσορίσατε,
φίλοι μου αγαπημένοι
από καρδιάς χαρούμενη
και καλοκαρδισμένη.*

1978. Παραδοσιακοί αρραβώνες
Καδής Παν. και Φωτεινή Καρα-
γιάννη.

Ύστερα έμπαιναν στο σπίτι και κάθονταν. Το ζευγάρι, δίπλα τους οι γονείς και οι υπόλοιποι συγγενείς. Ο πατέρας του αγοριού έβγαζε από τη τσέπη του ένα δαχτυλίδι και αφού το σταύρωνε τρεις φορές στην εικόνα που είχαν στο τραπέζι, το φόραγε της κοπέλας. Το δαχτυλίδι το έλεγαν «κάπαρο» και τη διαδικασία που γινόταν την έλεγαν «καπάρωμα» της νύφης.

Στη συνέχεια πέρναγαν όλοι, χαιρετούσαν το ζευγάρι και τους έδιναν τις ευχές τους. Ύστερα πρόσφεραν γλυκό του κουταλιού, της εποχής που τύχαινε. Αχλάδι, σύκο, σταφύλι, κυδώνι και ποτό μαστίχα. Μετά το γλυκό έβαζαν τραπέζι και ξεκινούσαν το φαγητό. Τρώγοντας και πίνοντας άρχιζαν και τα τραγούδια του τραπεζιού. Πρώ-

τος ξεκινούσε το τραγούδι ο παππούς του γαμπρού:

*Ωραίο είναι το τραπέζι μας
βασιλικό στρωμένο
έτσι να είναι πάντοτε
πάντοτε ευτυχισμένο*

Πλύσιμο προικιών.

Συνέχιζαν οι γονείς του γαμπρού

Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε
πέτρα να μη ραγίσει
και ο νοικοκύρης του σπιτιού
χίλια χρόνια να ζήσει.

Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε
έχει κρύο αέρα
έχει αφέντη μάλαμα
κυρά γαρουφελένια.

Στη συνέχεια έβαζαν τη νύφη, το γαμπρό και τους γονείς να ξεκινήσουν το χορό. Ο προξενητής στη μέση του χορού με την τσότρα (ξύλινο κανάτι) και με τα ποτήρια στο χέρι έριχνε κρασί και κερνούσε αυτούς που χόρευαν. Όλοι εύχονταν στα παιδιά «να ζήσουν» και στον προξενητή «πάντα άξιος» να φτιάχνει προξενιά. Μετά όλοι άρχιζαν το τραγούδι. Το ξεκινούσαν οι μισοί και το επαναλάμβαναν οι άλλοι μισοί.

Της άσπρης τα άσπρα μοιάζουνε
της γαλανής γαλάζια
και της μελαχρινής χρυσά
που 'χει πολλά τα νάζια

Χίλιες χιλιάδες όργανα
να παίζουνε μπροστά μου
κι αν δε σε βρουν τα μάτια μου
δε χαίρετε η καρδιά μου.

Καθώς το γλέντι έφτανε στο τέλος, τους πρόσφεραν τηγανίτες και δίπλες. Μόλις τέλειωνε το γλέντι η οικογένεια της νύφης με τα φανάρια φώτιζαν και συνόδευαν τους συμπεθέρους που μες στη σιγαλιά της νύχτας αποχαιρετούσαν με τα τραγούδια

Τώρα τα πουλιά
τώρα τα χελιδόνια
τώρα οι πέρδικες
γλυκολαλούν και λένε:

*Ξύπνα αφέντη μου
ξύπνα καλέ μου αφέντη*

*ξύπνα κι αγκάλιασε
κορμί κυπαρισσένιο
και άσπρο λαιμό
σαν του Μαγιού το δρόσο.*

Όσο κρατούσε ο αρραβώνας, οι σχέσεις του ζευγαριού ήταν απαγορευτικές. Δεν έμεναν ποτέ μόνοι και όπου ήθελαν να πάνε τους συνόδευαν ο αδερφός ή η αδερφή της νύφης. Οι γάμοι γίνονταν στο σπίτι. Στόλιζαν τη νύφη και ο πατέρας με ένα ποτήρι νερό και ένα κλαδάκι βασιλικό ράντιζε και ευχόταν στην κόρη του να ζήσει ευτυχισμένη και χαρούμενη. Της έδινε επίσης και εντολές που ήταν αυστηρές: να αγαπά τον άντρα της, να σέβεται τα πεθερικά της και να γίνει σωστή μάνα. Μετά της ευχές και τις εντολές τραγουδούσαν και χόρευαν τη νύφη.

Φτάνοντας ο γαμπρός, ο κουμπάρος και οι συγγενείς στο σπίτι της νύφης τραγουδούσαν γαμπρό και νύφη μαζί.

*Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε
πολλοί 'ναι μαζεμένοι
σαν τη χαρά θα γένει.*

*Παντρεύεται ο αυγερινός
την πούλια κάνει ταίρι
και τ' άστρα συμπεθέροι.*

*Σήμερα λάμπει ο ουρανός
σήμερα λάμπει η μέρα
σήμερα στεφανώνεται
αϊτός την περιστέρα.*

Τελειώνοντας η τελετή του γάμου έπαιρναν τη νύφη και συνοδευόμενη με τα όργανα ξεκινούσαν για το σπίτι του γαμπρού. Το μεγάλο γλέντι γινόταν στο γάμο. Υπήρχε άφθονο κρασί γιατί όλοι οι καλεσμένοι για δώρο πήγαιναν μια μποτίλια κρασί και πίτα ψωμένα. Κρασί και πίτα τα

1957. Γάμος Γεωργίου και Παναγιώτας Τρίγκα στα Λευκάκια.

έβαζαν σε ένα ταγάρι που ήταν υφαντό στον αργαλειό με πολύχρωμα σχέδια και τα έδιναν στους γονείς του γαμπρού.

Τα φαγητά του γάμου ήταν ψητό του φούρνου ή κοκκινιστό με μακαρόνια (καπαμά μακαρονάδα). Το μαγείρεμα το έκανε ο μάγειρας. Έκοβε το κρέας σε μερίδες και με αρκετό ντοματοπελτέ τα έβαζε σε καζάνι και άναβε φωτιά. Σε άλλο

καζάνι έβραζε τα μακαρόνια και όταν τελείωνε το βράσιμο πασπάλιζαν τα μακαρόνια με μυζήθρα που μαζί με το κρέας τα έβαζαν στα πιάτα που δα-νείζονταν από τους χωριανούς.

Το γλέντι κρατούσε από το απόγευμα μέχρι τα ξημερώματα που έφευγαν και οι τελευταίοι καλεσμένοι και όλοι πήγαιναν για ύπνο. Το ζευγάρι πήγαινε κι αυτό να ξαπλώσει και ο γαμπρός την έκανε δική του.

Όταν ξυπνούσαν οι γονείς, περίμεναν να δουν αν η νύφη ήταν παρθένα, «τίμια» όπως έλεγαν. Η απόδειξη της τιμιότητάς της ήταν το σεντόνι. Έπαιρνε η νύφη το σεντόνι και το παρέδιδε στην πεθερά της. Η πεθε-

ρά το πετούσε ψηλά και με το τουφέκι το τουφέκιζαν. Εάν η νύφη τύχαινε να μην ήταν «τίμια», την επέστρεφαν στους γονείς της.

Τύχαινε όμως από τρακ ο γαμπρός να μη μπορούσε να ολοκληρώσει τα συζυγικά του καθήκοντα και έτσι δεν υπήρχαν αποδεικτικά στοιχεία. Στην περίπτωση αυτή η νύφη ενημέρωνε την πεθερά πως αυτή είναι εντάξει, αλλά ο γιος της δεν μπορούσε να ολοκληρώσει. Τότε οι γονείς του γαμπρού έτρεχαν για «μαγιοβότανα» και μαντζούνια, γιατί πίστευαν πως κάτι είχαν κάνει στο παιδί τους. Ηρεμώντας ο γαμπρός από το τρακ και παίρνοντας τα μαντζούνια, πίστευε πως γινόταν καλά. Έτσι ολοκλήρωνε τα συζυγικά του καθήκοντα και η νύφη με το ματωμένο σεντόνι μπορούσε να αποδείξει πως ήταν παρθένα.

Γάμος του Κώστα Καραγιάννη ή Καρίτη.

Τα πεθερικά τη νύφη τους δεν τη φώναζαν με το όνομα της, αλλά με του γιου τους. Γιώργαινα, Γιαννού, Κώσταινα, ανάλογα με το όνομα του άντρα της. Όταν ερχόταν το εγγόνι, η βάπτιστη γινόταν στο σπίτι όπως και ο γάμος, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940, καλούσαν τον παπά στο σπίτι και ο κουμπάρος ή η κουμπάρα βάφτιζε το παιδί. Μετά τη βάπτιστη έπαιρνε το παιδί ο κουμπάρος, το πήγαινε στην μητέρα του και της έλεγε:

— Σου παραδίδω κουμπάρα το παιδί, βαπτισμένο, μυρωμένο, στο Θεό παραδομένο, να το προφυλάξεις από κάθε κίνδυνο. Η μάνα του παιδιού φιλούσε το χέρι του κουμπάρου κι αυτός της έδινε το παιδί. Σε μερικές οικογένειες τύχαινε μετά τη νύφη να γεννήσει και η πεθερά και να είναι το εγγόνι μεγαλύτερο από τον αδερφό του πατέρα του.

Όταν δούλευαν στα χωράφια, τα μωρά τα έπαιρναν κοντά, γιατί έπρεπε να τα θηλάζουν. Έβγαζαν το σαμάρι από το γάιδαρο, το γύριζαν ανάποδα, του έβαζαν ένα σεντόνι και το χρησιμοποιούσαν για κούνια. Έτσι μπορούσαν να τα θηλάζουν και να τα προσέχουν. Την άλλη χρονιά τύχαινε να παντρευτεί και το άλλο παιδί, έτσι μεγάλωνε η οικογένεια και γινόταν..... ένας μικρός λόχος. Ο πατέρας έπρεπε να φτιάξει σπίτι και να φύγει ο πρώτος γιος.

Έτσι ξεκινούσαν σιγά-σιγά να βγάλουν πέτρες στο βουνό και με τα ζώα να τις κουβαλούν στο οικόπεδο που θα χτιζόταν το σπίτι. Όταν οι πέτρες ήταν αρκετές για να χτιστεί το σπίτι, άνοιγαν τα θεμέλια και έφερναν τους χτίστες. Καλούσαν τον παπά και έκαναν αγιασμό. Μόλις ο μάστορας έβαζε την πρώτη πέτρα, του έδιναν ένα κόκορα και πάνω στην πέτρα με το σκεπάρι του έκοβε το κεφάλι. Για τα καλορίζικα τον μαγείρευαν και τον έτρωγαν οι μαστόροι.

Όταν τελείωνε το χτίσιμο, έβαζαν τη σκεπή και πόρτες και παράθυρα σε ένα δωμάτιο. Το υπόλοιπο σπίτι θα έπρεπε ο γιος να το τελειώσει μόνος του. Έπειτα του έδινε ο πατέρας το μερτικό του σε χωράφια και ξεκινούσε τη δική του οικογένεια. Έτσι ο πατέρας, σε όσα αγόρια είχε, με τον ίδιο τρόπο τους έφτιαχνε τα σπίτια και χώριζε την περιουσία. Ο μικρότερος έμενε με τους γονείς στο πατρικό σπίτι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όλο το χωριό στην κοινή του ζωή μοιράζονταν τον πόνο και ο πόνος γινόταν μισός. Αλλά μοιράζονταν και τη χαρά που αυτή γινόταν διπλή. Όπως έλεγαν δική μας είναι η χαρά, δική μας και η λύπη. Τους δίδασκε ο χρόνος και το φιλοσοφούσαν. Άφηναν προφορική παράδοση και ιστορία που από στόμα σε στόμα από παππού σε εγγονό συνεχιζόταν. Μεγάλωναν οι μικρότεροι, παντρεύονταν, έκαναν και αυτοί πολλά παιδιά, πάλευαν το χώμα και το χρόνο και μεγάλωναν τον κλήρο και το χωριό. Πού να φαντάζονταν οι παππούδες μας και οι προπαππούδες μας ότι το μικρό χωριό θα μεγάλωνε τόσο πολύ, θα έπαιρνε μεγάλη ανάπτυξη και με την προνομιούχα θέση του θα το αποκαλούσαν Κηφισιά του Ναυπλίου!

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΜΥΛΟΙ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ*

Η παλαιότερη γραπτή μαρτυρία¹ για την ύπαρξη ανεμόμυλων στο Ναύπλιο ανάγεται στην περίοδο της πρώτης Ενετοκρατίας. Στο σχέδιο της πόλης σε έκδοση του G. F. Camocio² διακρίνονται συνολικά 4 ανεμόμυλοι: στο Φρούριο των Ελλήνων (Castel di Greci), στο Φρούριο των Τόρων (Castel di Toro) και στον κάβο στην Παναγίτσα (Santa Maria di Grotta).

Αργότερα το 1841, εμφανίζεται ένας ανεμόμυλος σε χαρακτηριστικό έκδοσης του G. N. Wright³ και σε ξυλογραφία σε έκδοση του Christopher Wordsworth⁴. Ο ανεμόμυλος αυτός υπήρξε το αρχικό σημείο για την πρώτη τριγωνομετρική αποτύπωση της χώρας. Στη Γενική Εφημερίδα της Ελλάδας (αρ. φ. 40/24.5.1830) αναφέρεται ότι ο Γάλλος λοχαγός (τοπογράφος και ζωγράφος) Peytier ετοίμαζε τρία φύλλα χαρτών, σε κλίμακα 1/50.000, του Άργους, του Ναυπλίου και της Κορίνθου και ότι «όλοι οι τόποι ανάγονται εις τον μεσημβρινόν και τον κάθετον μύλον του Ίτς Καλέ...».

Στους ανεμόμυλους του Κάστρου, όπως αυτοί διακρίνονται στο σχέδιο του Camocio, αναφέρεται και η Σέμνη Καρούζου⁵: «...Από τη μεριά

* Απόσπασμα από το βιβλίο του Γιώργου Αντωνίου «Μύλοι της Αργολίδας». Έκδοση: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αργολίδας, 2003.

1. Δανούσης Κώστας, «Ο Ιμπραήμ προ των πυλών του Ναυπλίου. Μέτρα για την εξασφάλιση της επάρκειας των φρουρίων (Η επισκευή των μύλων)», στο *Δελτίο Ιστορικών Μελετών Ναυπλίου*, μηνιαία έκδοση του Δήμου Ναυπλιέων, τευχ. 104, σελ. 145.

2. Camocio, G. F., *Isole famose, Porti, Fortezze e terre maritime*, Venetia ca 1571-1575.

3. Wright, G. N., *The Rhine, Italy and Greece*, London ca 1841.

4. Wordsworth, Ch., *Greece: Pictorial, descriptive and historical*, London 1851.

5. Καρούζου Σέμνη, *Το Ναύπλιο*, εκδ. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1979.

της ξηράς, στη θέση της γωνίας των δυο πλευρών, διακρίνεται ένας μεγάλος στρογγυλός πύργος, αυτός που εσώθηκε ως σήμερα, όπως και ο τοίχος ανάμεσα στο Ρωμαϊκό και το Φράγκικο κάστρο. Ανεμόμυλοι. *Molini da vento*, φράζουν την άκρη του ανεμόδαρτου Ρωμαϊκού κάστρου, ένας άλλος ξεχωρίζει πιο κοντά, στο κάστρο των Τόρων... Έτσι αντίκρισε τα τρία κάστρα ο Σουλτάνος Μπαγιαζίτ, όταν ήρθε στα 1500 για να τα κατακτήσει...».

Στο ίδιο βιβλίο διαβάζουμε τις εντυπώσεις ενός εκ των πρώτων Ευρωπαίων περιηγητών, του Γερμανού Reinhold Lubenau, που το 1588 περιγράφει τα Κάστρα ως εξής: «...Από τα τρία Κάστρα το πιο μέσα στη στεριά είναι το πιο δυνατό... το *Castellum de Torre*... Το *Castellum de Graecis* έχει πολλούς ανεμόμυλους πάνω σε πύργους και ένα ολόκληρο βουνό κυκλωμένο με τείχος...».

Ενδιαφέροντα στοιχεία για τους μύλους (ανεμόμυλο και αλογόμυλους) του Ίτς Καλέ αντλούμε από το κείμενο του Κώστα Δανούση:

«Η ταχεία προέλαση των στρατευμάτων του Ιμπραήμ έφερε στο φως την πλήρη εγκατάλειψη της πρωτεύουσας από κάθε πλευρά. Ο εμφύλιος πόλεμος, ο ανταγωνισμός των πολιτικών παρατάξεων και η έλλειψη νέας ηγεσίας είχαν φέρει την πόλη του Ναυπλίου σε οικτρό σημείο. Όταν πλέον τα αιγυπτιακά στρατεύματα στις 10 Ιουνίου 1825 εισήρχοντο στην Τρίπολη, στο Ναύπλιο επικράτησε πανικός. Τα χρόνια προβλήματα άμυνας (πυροβολικό, επισκευή οχυρώσεων, πολεμοφόδια, κ.ά.) αλλά και η εξασφάλιση της διατροφής του πληθυσμού που είχε συρρεύσει στην πόλη απαιτούσαν πλέον άμεσες λύσεις. Όμως και εκείνη την έσχατη στιγμή ο υποτυπώδης κρατικός μηχανισμός δεν μπορούσε να κινηθεί αποτελεσματικά, αφενός λόγω της αμοιβαίας καχυποψίας των κομματικών παρατάξεων και αφ' ετέρου λόγω του εμποδωμένου κλίματος αναρχίας από την περίοδο του εμφύλιου πολέμου. Η ακηδία της Διοίκησης προκάλεσε την αντίδραση του Βουλευτικού Σώματος, το οποίο προσπάθησε να την υπερφαλαγγίσει. Τελικά το Βουλευτικό διόρισε έξι Επιτροπές με συγκεκριμένα καθήκοντα, από τις οποίες η μια ήταν υπεύθυνη "επί των αναγκαιούντων του φρουρίου".

Μια από τις πρώτες προτεραιότητες της Επιτροπής αυτής ήταν ο καθαρισμός των πηγαδιών-δεξαμενών της πόλης και των φρουρίων και η επισκευή (μάλλον κατασκευή) δυο αλογομύλων και του ανεμομύλου του Ίτς Καλέ. Για τους αλογομύλους χρησιμοποιήθηκαν δυο σπίτια, από τα οποία το ένα —η υπ' αρ. 4 εθνική οικία— ήταν και κατά την περίοδο της

τουρκοκρατίας αλογόμυλος, ενώ το άλλο ήτο κάποιο από τα λουτρά της πόλης. Ο ανεμόμυλος ήταν ο τελευταίος από μια σειρά ανεμομύλων της πρώτης Βενετοκρατίας και βρισκόταν στο ύψωμα ακριβώς πίσω από το Στρατώνι του Καποδίστρια (το σημερινό *Xenia Pallas*). Οι Τούρκοι, θεωρώντας την κυριαρχία τους εξασφαλισμένη και έχοντας σε λειτουργία τους υδρομύλους των “Αυθεντικών” Μύλων δεν έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στη συντήρηση των βενετσιάνικων ανεμομύλων. Αν όμως η σχετική αδιαφορία των Τούρκων είχε κάποια δικαιολογητική βάση, εκείνη των Ελλήνων είναι αδύνατο να δικαιολογηθεί.

Τελικά η Επιτροπή στις αρχές Ιουλίου άρχισε να αναζητά τεχνίτες και υλικά για την επισκευή των μύλων και παρά τις δυσκολίες το πρώτο 10ήμερο του Οκτωβρίου 1825 οι εργασίες είχαν ολοκληρωθεί. Απέμενε η ενοικίασή τους, η οποία μέχρι τις 22 Νοεμβρίου δεν είχε επιτευχθεί. Δυστυχώς τα αρχεία μας δεν μας δίνουν πληροφορίες για την κατάληξη της υπόθεσης αυτής. Διαφωτιστικό για τις προσπάθειες της Επιτροπής “των αναγκαιούντων εν τω φρουρίω” είναι το πρωτόκολλο του Επαρχείου Ναυπλίου της περιόδου 1824/25, από το οποίο αντιγράφουμε σχετικές εγγραφές:

545, Ιουλίου 6 (1825)

Προς το Υπουργείον του Πολέμου

Να διευθύνωσι τον παρόντα Μαστρογεώργη Φουρνιώτην εις Ίτς Καλέ να ιδή τον ανεμόμυλον τι χρειάζεται δια την διόρθωσίν του.

686, 23 Αυγούστου (1825)

Προς το Υπουργείον του Πολέμου

Επειδή είναι ανάγκη να υπάγη όσον σύντομα ένα πλοίον εις Μύλους να μεταφέρη τας μυλόπετρας των αλογομύλων ενταύθα παρακαλείται το Υπουργείον να διατάξη πάραυτα να πιασθή το αυτό πλοίον να υπάγη ο μάστορας να επιστρέψη εγκαίρως, να γίνη εκ των λοιπών αναγκαίων και μετακομίση.

688, 24 Αυγούστου

Ελήφθησαν παρά της Επιτροπής των αναγκαιούντων εν τω φρουρίω Ναυπλίου γρόσια χίλια δια χειρός του ευγενεστάτου κυρίου ...λία Καραπαύλου δια λογαριασμόν των εξόδων των αλογομύλων.

694, 24 Αυγούστου

Προς το Υπουργείον του Πολέμου

Να διατάξη τον Πολιτάρχη Κάτω Ναχαγέ να υποχρεώσει τον γήφτον ευρισκόμενον εις Κρανίδι να φθηάση τα σίδερα των αλογομύλων... και αυτά.

636, 5 7βρίου

Προς το Υπουργείον των Ναυτικών

Να διατάξη ίνα διευθύνη από την εις Τολόν ευρισκομένην ξυλικήν έξ ξύλα αναγκαιούντα δια τους εθνικούς αλογομύλους.

744, 9 7βρίου

Προς τον κύριον Νάκον, τον επιστάτην δια την κάθαρσιν του φρουρίου, να διορίση τους Άραβες να καθαρίσωσι τον λουτρόν, όπου θέλει γένει ο αλογόμυλος.

753, 9 7βρίου

Προς το Υπουργείον του Πολέμου

Το υπ' αριθ. 4 εθνικόν οσπήτιον, ον επιτήδειον δια να κατασκευασθή εθνικός αλογόμυλος, εν ταυτώ διετάχθη ο Καταλυματίας να το αδειάση και επειδή οι εν αυτώ ευρισκόμενοι είναι στρατιώται του Φρουράρχου Ναυπλίου...

755, 10 7βρίου

Προς το Σεβαστόν Εκτελεστικόν Σώμα

Επειδή το υπ' αριθ. 4 εθνικόν οσπήτιον είναι επιτήδειον δι' αλογόμυλον, καθ' ότι και επί τυραννίας ήταν αλογόμυλος και επειδή οι ενοικούντες όντες στρατιώται του Φρουράρχου Ναυπλίου, δια τούτο και απειθούντες δεν θέλουσι να εξέλθωσι, εν ω μάλιστα είναι ανάγκη να γίνουν οι Μύλοι το ογληγορότερον, παρακαλείται η Σεβαστή Διοίκησης να διατάξη την ταχείαν έξοδον αυτών εκ του ειρημένου οσπητίου.

756, 11 7βρίου

Προς τον Γενικόν Αστυνόμον Ναυπλίου

Να δοθώσι σήμερα εις το Επαρχείον τούτο τέσσαρες Άραβες, να καθαρίσωσι τας οικίας όπου μέλλει να γένωσι οι αλογόμυλοι.

757, 11 7βρίου

Προς τους Δημογέροντας του χωρίου Λάλουκα

Να στείλωσι δυό ζευγάρια βόδια εις Δαλαμανάραν, να φέρωσι το αξόνι του ανεμομύλου εις τα λιθαράκια.

849, 8βρίου 12

Προς την Επιτροπήν των αναγκαιούντων του φρουρίου τούτου

Ειδοποιείται η Επιτροπή αυτή, ότι οι εθνικοί τρεις αλογόμυλοι έγιναν έτοιμοι, οι οποίοι αν δεν ενοικιασθώσιν υπόκεινται εις φθαρόν και παρακαλείται να αναφέρει όπου ανήκει να μας δοθή η άδεια του ενοικιάσματος των με την συμφωνίαν τι να λαμβάνωσιν, όταν αλέθωσι εθνικά γεννήματα.

882, Οκτωβρίου 30

(Διακήρυξη ότι οι εθνικοί αλογόμυλοι και ο ανεμόμυλος ενοικιάζονται)

891, 9βρίου 4

Προς την Επιτροπήν των αναγκαιούντων του φρουρίου τούτου

Εσωκλείεται λογαριασμός των εξοδευθέντων».

Μύλος «πέριξ της Ναυπλίας»

Σε παλαιό συμβόλαιο, το οποίο δημοσίευσε ο Τάκης Μαύρος⁶, εντοπίζεται ένας ακόμη ανεμόμυλος που, σύμφωνα με αυτό, βρίσκεται «πέριξ της Ναυπλίας».

Πρόκειται για μύλο που νοικιάζουν, το 1848, ο φαρμακοποιός Μιχαήλ Κωτσονόπουλος και ο Μιχαήλ Ιατρός στο μυλωνά από την Πρόνοια Νικόλαο Αργύρη, με την υποχρέωση του τελευταίου «...να πληρώσει κατά νομηνίαν τας ορισθείσας δόσεις, εις τρόπον ώστε ευθύς άμα λήξει η πρώτη εξαμηνία να έχη αποπληρώση προς τον κύριον Μιχαήλ Κωτσονόπουλον το όλον του εκμισθώματος τούτου ενοίκιον των ως είρηται δραχμών 250

6. Μαύρος Τάκης, «Παλαιά συμβόλαια Άργους και Ναυπλίου μη καταχωρημένα», στο *Δελτίο Ιστορικών Μελετών Ναυπλίου*, μηνιαία έκδοση Δήμου Ναυπλιέων, τευχ. 86, σελ. 202.

και ότι τον ρηθέντα ανεμόμυλον παρέλαβε από τούδε εις καλήν κατάστασιν προς κίνησιν...».

Λίγα χρόνια πριν, το 1841, ο Οικονομικός Επίτροπος Ναυπλίου, σε έκθεσή του αναφέρει έναν ανεμόμυλο στη θέση «Κιουλούτωπα στον Κουρμά», ιδιοκτησίας Ιωάννη Ιατροίδη, κατασκευασμένο το 1830. Ο μύλος αυτός λειτουργεί με άδεια της Επαρχιακής Δημογεροντίας του 1829, «οσάκις πνέουν αρμόδιοι άνεμοι».

Μύλος Ταμπακόπουλου

Οι προαναφερόμενοι «πéριξ της Ναυπλίας» ανεμόμυλοι δεν αποκλείεται να ταυτίζονται με το μύλο του Ταμπακόπουλου, ο οποίος απεικονίζεται σε υδατογραφία που βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο και έχει δημοσιευθεί από τη Σέμνη Καρούζου.

Ο μύλος αυτός, που προσδιορίζεται στη σημερινή θέση «Γλυκειά», στην οδό Ναυπλίου-Αργους, συνδέθηκε με τα γεγονότα της Ναυπλιακής Επανάστασης. Γράφει σχετικά ο Μιχαήλ Γ. Λαμπρυνίδης⁷:

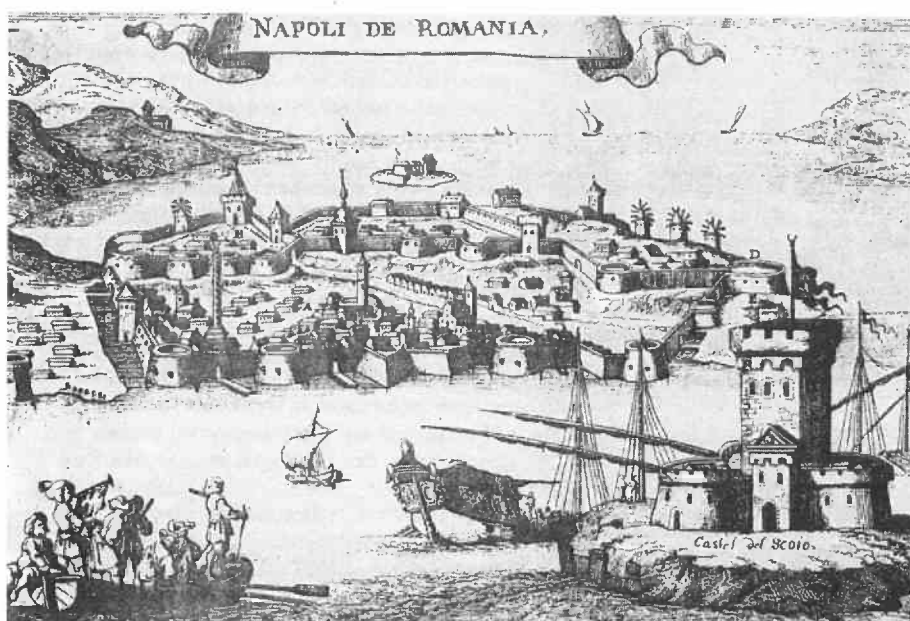
«8η Φεβρουαρίου 1862

Τη πρωία της 8ης Φεβρουαρίου ο Β. Στρατός, ενισχυθείς εν των μεταξύ και δι' άλλων σωμάτων καταπλευσάντων δια θαλάσσης εις Μύλους της Λέρνης, διηρέθη εις δύο μοίρας, ων η μεν ετρόπη προς τον Μύλον Ταμπακόπουλου και τον Προφήτην Ηλίαν, η δε προς τον λόφον της Αρείας... Αι απώλειαι των διαμαχομένων εις αμφοτέρας τας θέσεις υπερέβησαν τον αριθμόν των 50 νεκρών... Ο πολιορκών το Ναύπλιον Βασ. στρατός, ακούντως ενισχυθείς μετά την αποτυχούσαν απόπειραν επιθέσεως της 8ης Φεβρουαρίου, επανέλαβε την πρωϊαν της 1ης Μαρτίου σφοδρότερον την επίθεσιν κατ' αμφοτέρων των εκτός του Ναυπλίου κατεχομένων υπό των επαναστατών θέσεων... Η ετέρα πτέρυξ του Β. στρατού, επιτεθείσα κατά των εν τω Μύλω Ταμπακόπουλου ωχυρωμένων επαναστατών, κατώρθωσε μετά ισχυράν αντίστασιν να γείνει κυρία του οχυρώματος τούτου, όπερ επ' εσχάτων είχεν οπλισθή και δια μεγάλου σιδηρού πυροβόλου των 24 λιτρών, του καλουμένου «Αράπη», πολλάς προξενήσαντος ζημίας εις το Β. στρατόπεδον. Οι επαναστάται, εγκαταλιπόντες το οχύρωμα του Μύλου Τα-

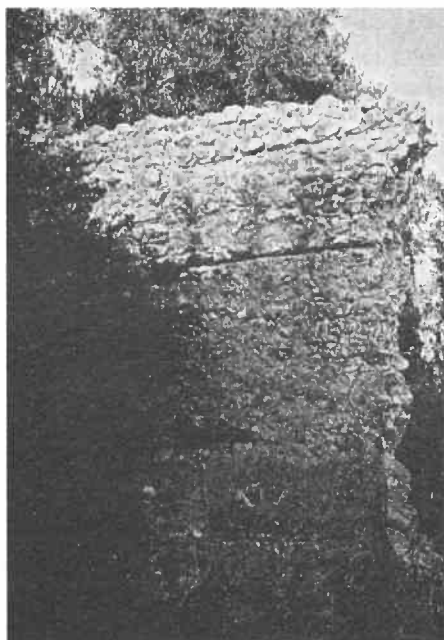
7. Λαμπρυνίδης, Μιχαήλ Γ., *Η Ναυπλία*, εκδ. Προοδευτικός Σύλλογος Ναυπλίου «Ο Παλαμήδης», Ναύπλιο 2001 (επανεκδοση).

μπακόπουλου και βλέποντες κατειλημμένην την προς το Ναύπλιον δημοσίαν οδόν υπό του Β. στρατού, ηγαγκάσθησαν δια των εκείσε τελμάτων υποχωρούντες να εισέλθωσιν εις Ναύπλιον προστατευόμενοι υπό των πυροβόλων των φρουρίων...

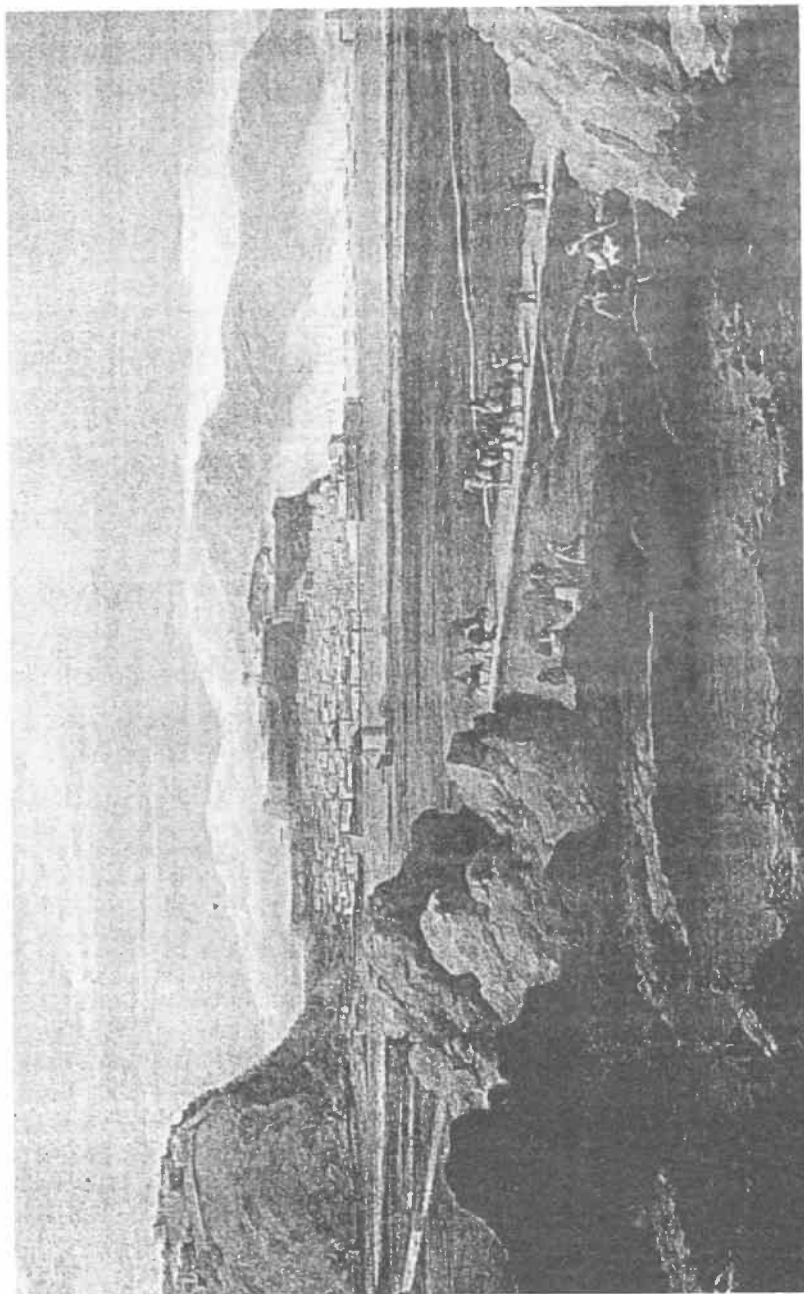
...Κατά τας συμπλοκάς ταύτας της πρώτης Μαρτίου έπεσαν εκατέρωθεν 60 περίπου άνδρες, εν οίς και ο ανθυπολοχαγός του Πυροβολικού Π. Δυοβουνιώτης, διευθύνων το εν Αρξεία πυροβολείον των επαναστατών· επληγώθη δε εν τω οχρώματι του Μύλου Ταμπακόπουλου ο επίσης διευθύνων το Πυροβολείον αυτού ανθυπολοχαγός του Πυροβολικού Αλ. Πραϊδης...».

Η Ακρονανπλία με τέσσερις ανεμόμυλους (από χαλκογραφία του Bouittats).

Τα απομεινάκια του υδρόμυλου στα Πυργιώτικα.

Ο ανεμόμυλος του Ταμπακόπουλου —στο κέντρο— στη Θέση «Γλυκειά»
(από υδατογραφία του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, 1820-1830).

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΠΑΛΙΟΥ*

Στέκουν ταπεινά, βουβά, εκεί στην άκρη του δρόμου. Περιποιημένα, φρεσκοβαμμένα ή παραμελημένα, καλοσυνάτα, προσμένουν, εκλιπαρούν το ενδιαφέρον του οδοιπόρου.

Μικρά ξωκλήσια, τόποι λατρείας και καταφύγια ατομικής προσευχής, διεκδικούν μία θέση σε κάποια μορφή λαϊκής τέχνης, αφού αποτελούν ενδιαφέρον κεφάλαιο ως αρχιτεκτονήματα λαϊκής αισθητικής.

Πολλά από τα προσκυνητάρια στο νομό μας φαντάζουν ως στολίδια του Αργολικού τοπίου. Υπαίθρια γλυπτά, τέρπον, με την πλαστικότητα, την αρμονία, τις αναλογίες τους. Καμωμένα από λαϊκούς τεχνίτες, εντυπωσιάζουν με τη λιτότητα, την αρμονία των χρωμάτων, τον συνδυασμό των ταπεινών υλικών τους. Συχνά γίνονται αντικείμενα θαυμασμού, καλλιεργούν συναισθήματα αγαλλίασης, αγνότητας.

Πετρόκτιστα, μαρμαρίνα, μεταλλικά, με αναμμένο ή σβηστό το καντήλι τους, με μία-δυο εικόνες, ένα μπουνγάλι λάδι, ίσως ένα μικρό θυμιατό, με λιβάνι και καρβουνάκια, περιμένουν την ευλαβική προσέλευση τον ευσεβή. Τα προσκυνητάρια της Αργολίδας έχουν την ανάγκη της προστασίας και φροντίδας μας.

Στο Ναύπλιο και την ευρύτερη περιοχή του, υπάρχουν δεκάδες προσκυνητάρια. Τα πιο ενδιαφέροντα από αρχιτεκτονική, θρησκευτική ή ιστορική άποψη είναι τα εξής: Άγιος Αθανάσιος (έξω από το ναό Παναγίας), Αγίων Θεοδώρων (οδός Άργους - έξω από ομώνυμο ναό), Αγία Σοφία (οδός Σταύκοπούλου), Άγιος Γεώργιος (θέση Νεράκι Αρβανιτιάς), Παναγίας (δίπλα στο ομώνυμο ξωκλήσι), Προφήτης Ηλίας (στους πρόποδες του λόφου), Αγία Κυριακή (στον οικισμό Αγία Κυριακή).

* Από την έκθεση φωτογραφίας του Γιώργου Αντωνίου «Προσκυνητάρια της Αργολίδας» που πραγματοποιήθηκε στο Ναύπλιο, στο Τριανόν, 9-16 Αυγούστου 2003.

Ενδιαφέροντα επίσης προσκνητάρια υπάρχουν στην οδό Αγίου Αδριανού, έξω από την Καθολική Εκκλησία, στην Καραθώνα, την Αγία Ελεούσα, τα Λευκάκια και τα Πυργιώτικα, κ.ά.

Οικον. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Δ. ΣΑΛΑΠΑΤΑΣ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ «ΣΑΛΑΠΑΤΑ»

Τον τελευταίον καιρό, προσπάθησα και κατάφερα να ανακαλύψω μια πλειάδα ελληνικών οικογενειών, οι οποίες κατοικούν μόνιμα σε διάφορα μέρη του κόσμου, και που το επίθετό τους είναι «Σαλαπάτας», το ίδιο με το δικό μου.

Στην προσπάθειά μου αυτή είχα την υποστήριξη και την βοήθεια μιας μεγάλης και διεθνούς εταιρίας, μέσω της οποίας είχα πρόσβαση σε μεγάλα ηλεκτρονικά δίκτυα και διεθνείς πηγές πληροφοριών (όπως το γνωστό και ονομαστό Internet), όπου εκεί έχουν καταγραφεί πολλές πληροφορίες για άτομα και οικογένειες.

Βέβαια αυτό μας θυμίζει λίγο από «ηλεκτρονικό φακέλωμα». Θα πρέπει όμως να τονίσουμε πως αυτό είναι μια δεδομένη πρακτική πια σε πολλές προηγμένες χώρες, στην Αμερική, Ευρώπη, Αυστραλία, ακόμη και στην Αφρική.

Η έρευνά μας επεκτάθηκε στις εξής 13 χώρες: Η.Π.Α., Καναδά, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Μεγάλη Βρετανία, Ιρλανδία, Αυστρία, Γερμανία, Ελβετία, Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία και Νότια Αφρική. Στην Ελλάδα μια τέτοια έρευνα δεν είναι σήμερα δυνατή, λόγω της έλλειψης σχετικών ηλεκτρονικών πηγών.

Μέσα από την έρευνα αυτή ανακάλυψα αρκετές δεκάδες ατόμων και οικογενειών που φέρουν το επίθετο «Σαλαπάτας» και κατοικούν μόνιμα στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Αυστραλία και στην Γερμανία. Όταν συνέλεξα όλα τα στοιχεία (ακριβή ονόματα και διευθύνσεις), απεφάσισα να γράψω σε όλους αυτούς. Έτσι και έκανα.

Έστειλα μια επιστολή, κάτι σαν εγκύκλιο γράμμα, στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα, εξηγώντας σε όλους ποιός είμαι και γιατί επικοινωνώ μαζί τους.

Οι απαντήσεις ήταν όντως ιδιαίτερα συγκινητικές. Δεν έλαβα βέβαια πολλές απαντήσεις. Ήταν όμως πολύ αντιπροσωπευτικές. Συγγενείς μου, από διάφορα μέρη των Η.Π.Α. και από την Γερμανία, μου απάντησαν πως είχαν μείνει έκπληκτοι και απορημένοι από την επιστολή μου. Είναι αλήθεια πως όλοι είχαμε την αίσθηση ότι πράγματι είμασταν συγγενείς μεταξύ μας, από την πρώτη στιγμή της επικοινωνίας μας.

Κάποιοι μου είπαν πως δεν γνώριζαν πως μπορεί να υπήρχε άλλος «Σαλαπάτας» σ' ολόκληρο τον πλανήτη. Άλλοι μου έγραψαν για τις δικές τους έρευνες αναφορικά με την ιστορία του ονόματος και της οικογένειάς μας. Άλλοι με έφεραν σε επικοινωνία και με άλλα μέλη της δικής τους οικογένειας. Όλοι θέλουν να με γνωρίσουν προσωπικά. Πολλοί μου είπαν πως θα έλθουν στο Λονδίνο να με επισκεφθούν και να τα πούμε από κοντά.

Είναι δεδομένη πραγματικότητα πως η σημερινή ζωή μας δημιουργεί αυτή την αίσθηση της παγκοσμιότητας και οικουμενικότητας. Αλλά αυτή η συγκεκριμένη επικοινωνία μου προσέφερε μια προσωπική και ιδιαίτερα συγκινητική βεβαίωση περί τούτου.

Από την ανταλλαγή πληροφοριών που ακολούθησε μεταξύ μας, ανακαλύψαμε πως η οικογένεια «Σαλαπάτα» κατάγεται από την Αρκαδία. Από εκεί οι πρόγονοί μας, για λόγους κυρίως οικονομικούς, ίσως όμως και για άλλους, σκορπίστηκαν σε διάφορα ευφορότερα μέρη της πατρίδας μας, όπως στην Αργολική πεδιάδα, στην Κορινθία και στην Εύβοια.

Η κίνηση αυτή πραγματοποιήθηκε πριν από αρκετά χρόνια, ίσως και πριν από αρκετές γενεές. Το πότε ακριβώς, δεν είναι σήμερα γνωστό. Δεν είναι επίσης γνωστό εάν όντως υπάρχει ακριβής εποχή μετανάστευσης, ή εάν η μετανάστευση αυτή έγινε σε διάφορες εποχές, με διαφορετικά κίνητρα την κάθε φορά.

Η πιο όμορφη ιστορία που έμαθα, από έναν «Σαλαπάτα» που κατοικεί στην Γερμανία, και αφορά την ίδια ιστορία της οικογένειάς μας, έχει ως εξής:

«Οι Σαλαπαταίοι κατοικούσαν στις αρχές του 19ου αι. στο ηρωϊκό Σούλι. Ήταν πολλά αδέρφια και είχαν και μια αδελφή. Την αδελφή αυτή την βίασαν οι Τούρκοι και τα αδέρφια της για εκδίκηση έσφαξαν όλους τους κατοίκους ενός κοντινού τούρκικου χωριού. Τότε τους επικήρυξε ο Αλή-Πασάς κι εκείνοι διωγμένοι έφθασαν στην Αρκαδία.»

Εκεί εργάζονταν ως μπαλωματῆδες. Έβγαιναν γύρω στα χωριά φωνάζοντας: “παπούτσια να μπαλώ”. Όπου εύρισκαν εύφορα μέρη και όμορφες κοπέλλες, παντρεύονταν και έμειναν μόνιμα εκεί. Έτσι σκορπίστηκαν και κατέληξαν σε διάφορα πεδινά μέρη».

Αυτή η όμορφη ιστορία μοιάζει θάλαγε κανείς με παραμύθι, από εκείνα που λέει ο παππούς με νοσταλγία στα εγγονάκια του. Όμως έχει και ιδιαίτερη σημασία για εμάς τους Σαλαπαταίους, αφού μας ενώνει με ένα σπουδαίο τμήμα της ένδοξης Ελληνικής ιστορίας μας.

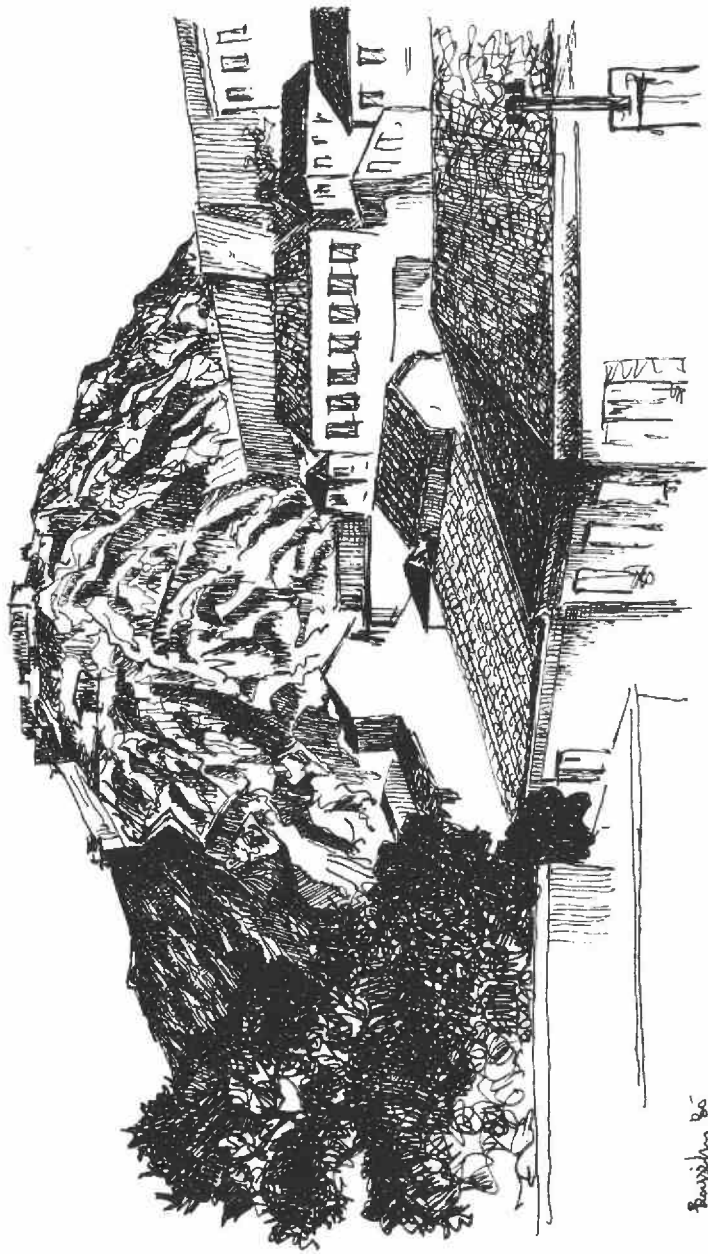
Έχω επίσης ακούσει και για κάποιο συννοικισμό «Σαλαπαταίων», που βρίσκεται κάπου κοντά στην Τρίπολη. Αυτή την πληροφορία δυστυχώς δεν κατέστη δυνατό —μέχρι την στιγμή αυτή— να την εξακριβώσω.

Δεν έχω επίσης εξακριβώσει την ακριβή ετυμολογία του ονόματος «Σαλαπάτας». Μέχρι σήμερα δεν έχει εκφρασθεί καμιά επίσημη ιστορική γνώμη, παρότι κάποιος Σαλαπάτας, που κατοικεί μόνιμα στην Αθήνα, αλλά η οικογένειά του κατάγεται από την Αρκαδία, ενώ έχουν μείνει αρκετά χρόνια και στο Άργος (για λόγους επαγγελματικών), μου έγραψε δύο ετυμολογικές ερμηνείες που είχε ακούσει από την γιαγιά του.

Σύμφωνα με την πρώτη, το εν λόγω επώνυμο προέρχεται από εκείνους που «πατούν την σάλα» (το «σαλόνη» του σπιτιού δηλαδή). Η άλλη ερμηνεία αναφέρεται σε κάποιον αγωνιστή του 1821, ο οποίος ήταν ένα από τα πρωτοπαλλήκαρα του Κολοκοτρώνη. Αυτός, λοιπόν, έσωσε κάποτε την ζωή του αρχηγού του, σε κάποια συμπλοκή με τους Τούρκους, μπαίνοντας με αποφασιστικότητα στην μάχη και «τσαλαπατώντας» τους εχθρούς με το αλόγό του. Έτσι του έμεινε το όνομα «Τσαλαπάτας», που αργότερα έγινε «Σαλαπάτας».

Πάντως, η αρχή για την έρευνα της ιστορίας της οικογένειάς μας έχει ήδη γίνει. Τα θεμέλια έχουν ήδη μπει. Τώρα, ίσως και κάποιοι άλλοι να εμπνευσθούν και να επιθυμήσουν να ασχοληθούν με το θέμα αυτό, που φαίνεται πως εμπεριέχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οψόμεθα!

Γ. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Bayische
Kunst

Α. ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ

Ευβοϊκές ιστορίες

ΤΑ ΔΥΟ ΜΠΡΑΟΥΝΙΚ

—Στ' άρχοντικό του Σπύρου του Χατζή στη Λίμνη της Ευβοίας, εδώ και τριάντα, περίπου, χρόνια...

Κάθε απόγευμα, κατά το δείλι, άριβάριζεν άπ' τη Χαλκίδα το μικρό βαποράκι, ό «°Αγιος Σπυρίδωνας». Ό Χατζής με τη Χατζήνα, καμάρωναν ψηλά άπ' τον έξώστη του σπιτιού τους το ιδióκτητό τους μικρό βαποράκι... Έφοπλισταί!

Βρέθηκα μαζί μ' έναν νομάρχη φιλοξενούμενος στη Λίμνη στο σπίτι του Χατζή.

Άν θέλετε νάχετε τη φωτογραφία του Χατζή, άνοιξτε το πρώτο άναγνωστικό βιβλίο —όσοι έχετε παιδιά ή έγγόνια ή άνήψια του σχολειού— και ιδές τε την εικόνα του Ήρακλη.

Όμοιος κι' άπαράλλακτος άντρας ήταν ό Χατζής. Και δίπλα του, μεγαλύτερη σαν την Ήρα ή Χατζήνα.

Παρά τη βαρεία τους εμφάνισι, καρδιές περιβόλια ήταν και οι δύο. Άφέντο-ζεύγαρο, τακίμι, ταιριασμένο και οι δύο τους.

Περιποίησι «κομπλέ». Του πουλιού το γάλα. Κι' όλοι οι Λιμνιώτες ίδιοι είναι... Άξέχαστα είναι τα ευγενικά άφεντόσπιτα του Ριτσώνη, (με το βαποράκι του τη «Βασιλική»), του άλησμόνητου καλού άνθρώπου Πανταζή Χασάπη και άλλα.

Μετά γενναίο φαγοπότι και κρασί, (κρασί της Ευβοίας!...) το όποιον ήπια μόνος μου, γιατί ό νομάρχης ήταν... έλαττωματικός, δηλαδή δέν έπινε, μās ώδήγησαν εις το ύπνοδωμάτιο του άρχοντικού.

Δυό κρεββατάκια καλοστρωμένα, καλοκουβερτωμένα· μ' ένα κοι-

* Περιοδικό «ΕΥΒΟΪΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ», άριθμός φύλλου 48-49, Άθήνα, Μάρτης-Άπρίλης 1948.

μοδίνο δίπλα στό καθένα. Ἐπό ἕνα ποτήρι νερό, καί μιὰ καράφα κλπ. Ἡλεκτρικό λαμπιόνι μᾶς θαμποφώτιζε γιά ὕπνο.

Καληνυχτίσαμε καί πέσαμε στά κρεββάτια. Ὅπως συμβαίνει σέ ὅλους πού ταξειδεύοντας ἀλλάζουν κρεββάτι, ὁ ὕπνος, παρ' ὄλο τὸ κρασί, δέν εὐκολοερχότανε. Ἀποφάσισα νὰ καπνίσω ἕνα τσιγάρο. (Ἄχ... ἐκάπνιζα τότε...). Καί ἐπειδὴ δέν εἶχα πρόχειρα σπύρτα, ἄπλωσα τὸ χέρι μου καί ἄνοιξα τὸ συρτάρι τοῦ δίπλα μου κομποδίνου μήπως βρῶ σπύρτα. Καί πράγματι βρῆκα. Εἶχε προβλέψη γιά ὄλα ὁ Χατζῆς... Ἄλλὰ πιάνοντας τὰ σπύρτα ἀκούμπησα ἐπάνω σ' ἕνα σκληρὸ καί κρύο πρᾶγμα, σὰν τσιμποῦκι, σὰν ταμπακιέρα... Τῶπιασα καί τὸ τράβηξα ἀπ' τὸ συρτάρι, περιέργως νὰ ἰδῶ τί εἶναι ἀφ' ἑνός καί ἀφ' ἑτέρου, ἔτσι γιά νὰ κάνω κάτι ὡς πού νὰ μὲ πάρῃ ὁ ὕπνος. Τὸ κυττάζω τὸ «σιδερικό» πού ἔπιασα, καί τι νὰ ἰδῶ: Ἐνα πιστόλι «μπράουνιγκ!».

—Ἀνοίγω τὸ ἠλεκτρικό καί λέω τοῦ νομάρχη: Κύττα τι ἔχω ἐγὼ ἐδῶ!...

Ἄλλὰ ὁ νομάρχης χωρὶς νὰ χάσῃ καιρό, ἀνοίγει κι' αὐτὸς τὸ συρτάρι τοῦ δικοῦ του κομποδίνου καί βγάζει ἕνα πανομοιότυπο «μπράουνιγκ!» — Ἐχω κι' ἐγὼ μοῦ εἶπε!... Τὸ εἶχε ἰδῆ αὐτὸς τὸ δικό του τὸ «μπράουνιγκ» προτῆτερα ἀπὸ μένα, ἀλλὰ δὲ μίλησε...

Βεβαιῶ ὑπευθύνως καί ἀσφαλῶς θὰ τὸ βεβαιώσῃ καί ὁ ζῶν εἰσέτι ἄλλοτε νομάρχης, ὅτι στό συρτάρι κάθε κομποδίνου πού ἦταν δίπλα στά δύο κρεββάτια τοῦ ξενῶνος του πού κοιμηθήκαμε, ἦταν καί ἀπὸ ἕνα ὀλοκαίνουργο, ἀμεταχείριστο «μπράουνιγκ» μὲ τὴ θήκη του μάλιστα τὸ καθένα...

Ἐπὶ πολὺ ὥρα τὰ περιεργασθήκαμε μὲ τὸ νομάρχη. (Παρέλειψα νὰ εἰπῶ ὅτι καί τὰ δύο ἦσαν ἀδειανά). Καί ἀφοῦ τὰ περιεργασθήκαμε, τὰ δύο ὀλοκαίνουργα, (τοῦ κουτιοῦ), ντεφαρίκια «μπράουνιγκ» τά... βάλουμε, διακριτικά, νὰ κοιμηθοῦνε στά συρτάρια τῶν δύο κομποδίνων, ἀθῶα καί ἀκίνδυνα —δίχως σφαῖρες— ὅπως ἦσαν καί κοιμηθήκαμε καί μεῖς, μετὰ ἀπὸ ἀλησμόνητη περιποίηση τοῦ καλοῦ ἀρχόντικου ζευγαριοῦ τῆς Ὠραίας Λίμνης, περιποίησι «κομπλέ» μὲ «ἀτραξιόν» τὰ δύο μπράουνιγκ...

ΚΩΣΤΑΣ ΑΘ. ΘΕΟΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ

(ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΕΚΟΠΟΥΛΟΣ)

[Κριτικό Δοκίμιο]*

*Γιατί όποιος την πατρίδα του ξεχάσει
μήτε στά θεϊα δέν όμιλεϊ με σέβας.*

ΟΥΓΟΣ ΦΩΣΚΟΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Πέρασαν 24 χρόνια από τό θάνατο του ποιητή. Άλλά ό θάνατος δέν είναι πάντα ή σκληρή μοϊρα που μās χωρίζει.

Ό αλησμόνητος Άντώνης Άναπλιώτης, έξοχο τέκνο και ποιητής της πατρίδας του, τ' Άναπλιού, ξαναγυρίζει για νά τον θυμηθούμε με πολλή συγκίνηση.

Με τό χαμό του άφησε ένα μεγάλο κενό και στην πατρίδα του και στην ποίηση.

Αυτό δόηγησε και μένα νά σκύψω με τόση αγάπη στο έργο του για νά σās προσφέρω με την ταπεινή γραφίδα μου τό πρώτο Κριτικό Δοκίμιο που γράφτηκε ποτέ γι' αυτόν, αλλά και γενικότερα τό πρώτο στη τοπική μας, την Άναπλιώτικη Λογοτεχνία και που έχει τον τίτλο:

«Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Ο Α. ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ»

Τό νέο αυτό βιβλίο δημοσιεύτηκε, όπως έχει, τό 1963 σαν φιλολογικό μνημόσυνο του Ά. Άναπλιώτη, στην εφημερίδα του Ναυπλίου «Σύνταγμα» αποκλειστικά, και από 24.3.63 έως 30.6.63 σε 13 εβδομαδιαίες συνέχειες και σ' αυτό όφείλονται οι τυχόν έπαναλήψεις, μικρές άλλωστε, όπως γράφτηκε τότε.

Μέσα άπ' τις σελίδες του θα γνωρίσετε την αξιολογική θέση του ποιητού και θα συμπεράνετε και σεις, ότι ό Άναπλιώτης, πέρα από την αυτοσχέδια ρίμα του και τό γλυκό τοπικό του χρώμα, ήταν και ένας άξιος ποιητής που θα άντέχει σε κάθε έποχή.

* Πρώτη έκδοση (πολυγραφημένη), Άθήνα, Μάρτιος 1975 (15 αντίτυπα).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με εὐλάβεια θὰ μαζέψω τὰ κομμάτια μιᾶς μαγεμένης ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴ ζωὴ τ' Ἀναπλιῶ φωνῆς, γιατί συνθέτουμε τις σημερινές απαιτήσεις μας, ἀνταποκρίνονται στὰ αἰσθήματα ὄλων τῶν Ναυπλιέων, καὶ βρίσκονται σὰν παραμελημένες σὲ ὄλους τοὺς δρόμους τ' Ἀναπλιῶ εἰκόνες, ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία ἑνὸς βάρβαρου καὶ ἀλύπητου κατακτητοῦ: ἀπὸ τὸν μαῦρο χρόνο ποὺ κυριαρχεῖ πάνω στὰ μελανόπτερα σύννεφα, ὅπου μεταμορφώνονται σὲ βροχὴ οἱ ἄνεμοι τῆς ἀνθρώπινης οἰκουμένης καὶ σβήνουν κάθε ἡλιο.

Θὰ τὰ πάρω στὰ χέρια μου τὰ κομμάτια θέλοντας νὰ περισώσω ἀπ' τοὺς ἀνέμους καὶ τὴ βροχὴ τοῦ χρόνου αὐτοὺς τοὺς ἀναπλιώτικους ἡλιους, γιατί ἦρθε ἡ μέρα ὅπου τὸ συναίσθημα ἐξῆλεψε τὴν ἄμεση διατύπωσή του καὶ ἀποτίναξε κάθε πρόσχημα ἐπίκτητο, καὶ κάθε ξένη στιχουργικὴ δεξιωσύνη τοῦ τεχνίτη.

Αὐτὸ τὸ συναίσθημα, εἶναι τὰ ποιήματα τοῦ Ἀντ. Ἀναπλιώτη ποὺ δὲν πειθαρχοῦν σὲ ἄλλη, ἐκτὸς ἀπ' τὴ δική τους, στιχουργικὴ καὶ δὲν ἔχουν καμμιά ἀνάμειξη, οὔτε μ' αὐτὸν τὸν δοξασμένο δεκαπεντασύλλαβο, ποὺ βρίσκεται μέσα στὴν παράδοσή μας ἀπὸ τὰ δημοτικά μας τραγούδια, ἀλλὰ καὶ ἀφθονεῖ στὸν Σολωμὸ καὶ τὸν Παλαμᾶ, τοὺς δύο μεγάλους μας δασκάλους στὴν ποιητικὴ Τέχνη.

Ὁ Ἀναπλιώτης δὲν ἔχει σχέση μὲ καμμιά μέτρηση τῶν συλλαβῶν καὶ μὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη παραδεδομένη ποιητικὴ φόρμα.

Μόνο στὴ φωνὴ του καὶ στὴν ἀνάσα του ὑπακούει καὶ ὅπου θέλει ἀλλάζει στίχο, μ' ἓνα πολυστικτο, προσωπικὴ του σφραγίδα, καὶ ὅπως θέλει τὴν κατευθύνει μὲ μιὰ ιδιαίτερη εἶπαμε στίξη ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, γιὰ νὰ σταματήσει ὅποτε νομίζει ὅτι ἐγράφηκε ἓνα ὀλόκληρο ποίημα.

*

* *

Στ' Ἀνάπλι, γεννήθηκε ἓνας ποιητὴς ποὺ θὰ μαστόρευε πιὸ κοντὰ στὴ ψυχὴ καὶ θὰ ἔκανε κανόνες, μέτρα καὶ ρίμες, μόνο ὅ,τι αἰσθανόταν ἀναγκαῖο. Δὲ θὰ ἔγραφε π.χ. τὴ λέξη «κλώνος» καὶ ὕστερα κάτω ἀπ' αὐτήν, τὴ λέξη «χρόνος» ὅπωςδήποτε γιὰ χάρις τῆς αὐστηρῆς ὁμοιοκαταληξίας τῆς παραδόσεως, καὶ ὕστερα ἡ δευτέρη λέξη «χρόνος» νὰ ἦταν ἀμα-

στόρευτη καὶ ἀπροσκάλεστη ἀπὸ τὴν ἔμπνευση, σὰν ἓνα δεκανίκι ἀνάπηρου ἀπὸ ποίηση.

Ὅχι! Αὐτὸς ἔβγαине ἔξω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς ὁμοικαταληξίας, ὅταν δὲν ἔπρεπε, καὶ τὴν ξανάβρισκε ὅποτε τὴν ἤθελε, κάνοντας ἔτσι δική του ρίμα τόσο πρωτότυπη καὶ τόσο προσωπική, πού φτάνει νὰ δεῖς ἓνα ποίημά του —ἐὰν τὸν ἔχεις ἔστω καὶ μιὰ φορὰ διαβάσει— χωρὶς τὴν ὑπογραφή του, γιὰ νὰ πῆς ἀμέσως ὅτι τὸ ποίημα αὐτὸ ἀνήκει στὸν Ἀναπλιώτη: — Μόνο αὐτὸς ἔγραφε ἔτσι...

*

* *

Τοῦτο ὅμως τὸ γράψιμο, αὐτὴ ἡ τόλμη του, τὸν καιρὸ πού ὄλοι γράφανε μέσα στὴν ἴδια μετρική τῶν καθιερωμένων κανόνων ἢ σὲ ἐντελῶς ἐλεύθερο στίχο —ὅσο μεγάλοι τεχνίτες καὶ ἂν ἦσαν— δείχνει πόσο μοναδικὸς ποιητὴς ἦταν ὁ Ἀναπλιώτης, πού συνταίριαξε τίς δύο τάσεις, τονίζοντας ἔτσι τὴν ποιητικὴν ἀξία στὴ σημασία τοῦ ποιήματος καὶ ὄχι στὴν ἐξωτερικὴ μορφή. Καὶ τὸ μοναδικὸ ἔχει παντοῦ ἀξία καὶ στὴν τέχνη ιδιαίτερη σημασία.

Τὸν καιρὸ δηλαδὴ πού ἓνας (ἄς ποῦμε φιλόλογος καθηγητὴς) ἐνῶ δὲν θὰ ἦταν καλὸς ποιητὴς, γνωρίζοντας τοὺς τέλειους, ἐξωτερικοὺς τυπικοὺς κανόνες, θὰ σὲ ξεγελοῦσε καὶ θὰ μποροῦσε νὰ σοῦ παραστήσει τὸν ἄξιο ποιητὴ —μάλιστα ἐὰν εἶχες ἀντίρρηση, θὰ ἔπαιρνε τοὺς φημισμένους καὶ θὰ τοὺς ἔβρισκε... ψεγάδια, μόνο γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ ποίηση εἶναι καὶ ἔμμετρο— ὁ Ἀναπλιώτης ἔδειχνε πὼς ἡ ποίηση εἶναι μόνο ποίηση.

Νά! λοιπὸν γιατί, αὐτὸ πού ἐπεχείρησε ὁ Ἀναπλιώτης ἦταν τόλμη γιὰ τὴν ἐποχὴ του.

Ἄλλὰ μόνο τόλμη; Μήπως ἦταν καὶ αὐτοπεποίθηση;

Γιὰ νὰ ἔχει ὅμως κανεὶς τὴν αὐτοπεποίθηση, πρέπει νὰ γνωρίζει καλὰ τὰ πράγματα πού καταπιάνεται, πρέπει νὰ εἶναι καὶ καλὸς δάσκαλος. Μόνο ἔτσι μπορεῖ νὰ νοηθῆ πὼς ἀπὸ τὸν δάσκαλο μαθαίνουμε.

Καὶ ὁ Ἀναπλιώτης, ἦταν καλὸς δάσκαλος στὴ ποίηση καὶ μᾶς ἐδίδασκε, ὅτι πρέπει νὰ γυρίσει ὁ χαμένος ἄνθρωπος, ἀπὸ τὸν ὁμοιοειδῆ ρυθμὸ τοῦ μέτρου καὶ ἀπὸ τὴ μουσικὴ του ἄκρη, στὴν ἀρχὴ τῆς ποιήσεως, πού εἶναι τὸ κέντρο τῆς ἀξίας της καὶ τῆς σημασίας της.

Ἄλλὰ αὐτὴ του ἡ αὐτοπεποίθηση, μήπως ἔχει σχέση καὶ μὲ τὴν διορατικὴτητα πού πρέπει νὰ ἔχει ἓνας καλὸς ποιητὴς γιὰ νὰ ἀντέξει ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο στὸ χρόνο καὶ νὰ μείνει πίσω ἀπὸ τὴ φθορά;

*

* *

Ποῦ εἶναι σήμερα τὸ μέτρο, ἡ ὁμοικαταληξία, οἱ τροχαῖκοί, οἱ ἱαμβι-

κοί, οἱ δακτυλικοί, οἱ ἀμφιβραχικοί στίχοι; Ποῦ εἶναι τὰ ποιητικά σχήματα, τὸ τριολέτο, τὸ ροντώ, τὸ σονέττο, ἡ μπαλλάντα, τὸ μαδριγάλιο, ἡ καντάδα, ἡ βιλλανέλλα, ἡ σερενάτα; Ποῦ εἶναι ὅλοι οἱ κανόνες τῆς Νεοελληνικῆς στιχουργίας;

Τώρα ἐπικρατεῖ ὁ ἐλεύθερος στίχος, πού ἤδη εἶχαν ἀρχίσει νὰ γράφουν, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Προβελέγγιος, ὁ Γρυπάρης, ὁ Καβάφης πρὸ παντός, ὁ Σικελιανός καὶ ἄλλοι καὶ μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ὁ σημερινός θριαμβευτῆς (ἐγράψαμε τὸ Μάρτιο τοῦ 1963, πρὶν πάρεῖ τὸ Νόμπελ) τοῦ ἐλεύθερου στίχου Γιώργος Σεφέρης.

Καὶ γιὰ νὰ δοῦμε τὰ πράγματα πιὸ συγκαιρινά, ἀναφέρουμε στίχους ἀπὸ σημερινὸ ποίημα, διακεκριμένου ποιητοῦ, τοῦ Νίκου Γκάτσου, ὁ ὁποῖος ἔχει μεταφραστῆ καὶ στὸ ἐξωτερικό:

«...Στοῦ πικραμένου τὴν αὐλὴ βγαίνει χορτάρι μαῦρο.

Κι' ἂν θὰ διψάσεις γιὰ νερὸ θὰ στίψουμε ἓνα σύννεφο,

Κι' ἂν θὰ πεινάσεις γιὰ ψωμὶ θὰ σφάξουμε ἓνα ἀηδόνι...».

Καὶ ποιητικὰ λέει, πῶς ἔτσι εἶναι ὁ πικραμένος: δὲν βγαίνουν μπρός του ἄνθη μεγάλα, μόνο χορτάρι, πικρὸ, χορτάρι μαῦρο.

Κι' ὅταν διψάει, διψάει πολὺ ψηλὰ στὰ σύννεφα. Κι' ὅταν πεινάει, ἀντὶ γιὰ ψωμὶ πού εἶναι τὸ πιὸ πρόχειρο στὸ τραπέζι μας, θέλει νὰ σφάξει ἓνα ἀηδόνι.

Μὲ αἰσθητικὲς φωνές, ὁ πικραμένος ἄνθρωπος μὲ γλυκὲς νότες τὴν ὥρα πού στὴν πίκρα του ἐγγίζει τὸν ποιητῆ, θέλει νὰ χορτάσει, μὲ γλύκα ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα πουλί, ἀπὸ ἓνα εὐοίωνο ἀηδόνι, γιὰ νὰ παρηγορηθῆ καὶ νὰ γελάσει τὸ πρόσωπό του, ἀπὸ οὐρανὸ καὶ φῶς. Γι' αὐτὸ σφάζει τὸ ἐλεύθερο ἀηδόνι πού τὸ ζηλεύει, γι' αὐτὸ στίβει τὸ σύννεφο, γιὰ νὰ βρέξει καὶ νὰ ἀνοίξει τὸ χορτάρι του κάτω ἀπὸ τὸ φωτεινὸ πλέον οὐρανὸ, ὅπως παρακάτω λέει: «Μόνο καρτέρει μιά στιγμή ν' ἀνοίξει ὁ πικραπῆγανος, ν' ἀστράψει ὁ μαῦρος οὐρανός, νὰ λουλουδίσει ὁ φλόμος».

Αὐτὴ ἡ πίκρα του, δὲν εἶναι ἡ πίκρα γιὰ τὰ μικρὰ πράγματα, γιὰ τὰ ἄνθη πού ὅλος ὁ κόσμος χαίρεται. Εἶναι καλλίτερα νᾶναι χορτάρι μαῦρο —πικραπῆγανος— παρὰ νὰ ξεγελιέται μὲ μικρὲς χαρὲς. Δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού πικράθηκε ἀπὸ κάτι τι στὴ ζωὴ του, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος πού χαμηλὰ πάνω στὴ γῆ του φυτρώνει σὰ χορτάρι μαῦρο —πού γι' αὐτὸ βγαίνει στὴν αὐλὴ του— μόλις τολμώντας νὰ ἀντικρύσει τὸν πρόχειρο κόσμον τοῦ ψωμοῦ του.

Γιατὶ λοιπὸν νὰ μὴν ἄλλαζε ἡ τεχνικὴ τῆς ποιήσεως;

Πόσο νόημα μέσα σὲ τρεῖς στίχους φέρνει μιά σημερινὴ ποίηση!

Ἐξ' ἄλλου, κάθε ἐποχὴ πρέπει νὰ δώσῃ τὸ δικό της.

*

* *

Ποῦ εἶναι σήμερα γιὰ νὰ ζυγώσουμε πάλι στὸ θέμα μας, οἱ τεχνικοὶ κανόνες, ἐκείνης τῆς Νεοελληνικῆς στιχουργίας; Βέβαια σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους τοῦ Γκάτσου διακρίνεται ὁ ἱαμβος, ὄχι ὅμως καὶ ἡ ὁμοικαταληξία. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς ποὺ δείχνει τὸν τεχνίτη ποὺ γράφει μὲ τὴν ψυχὴ: Δὲν χρειαζόταν ἡ ρίμα, δὲν τὴν ἐμεταλλεύτηκε...

Ναί! οἱ ἐξωτερικοὶ κανόνες μόνο ἄλλαξαν· ὄχι ἡ ἴδια ἡ ποίηση.

Ἄν φαίνεται ὅτι ἄλλαξε ἡ ποίηση, τοῦτο γίνεται ἀπὸ λόγο σύνδρομο. Εἶναι προφανῶς ἀναπόφευκτο, μέσα στοὺς δεσμοὺς τῆς ρίμας —ὄχι καὶ τόσο τοῦ μέτρου ποὺ καὶ αὐθόρμητα μπορεῖ νὰ γίνει— οἱ κακοὶ στίχοι. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε τὸν Σολωμὸ δὲν τὸν ἐρριξαν οἱ σημερινοὶ καιροί: γιατί ἦταν ρίμα καὶ ποίηση μαζί. Ἐνῶ ὁ Παλαμᾶς ποὺ δὲν ἔγραψε τόσο ἐλεύθερη ὁμοικαταληξία σὰν τὶς πολλὲς φορὲς « ψευδοομοικαταληξία » τοῦ Σολωμοῦ, ἅς ποῦμε ἔτσι πρόχειρα, « κορφὴ » « νεκροί », ἀλλὰ ἔγραφε λές καὶ ἐπίτιδες ἔψαχνε γιὰ τὶς δύσκολες στὸ τέλος λέξεις, ἐλύγισε πολλὲς φορὲς τὴν ποίησή του, χάριν τῆς αὐστηρῆς μορφῆς.

Καὶ στὴ σημερινὴ ὅμως ποίηση, ποὺ ἀποτίναξε τοὺς ἐπίκτητους κανόνες καὶ τὸ μέτρο, ποὺ δὲ γεννιέται ἀλλὰ μαθαίνεται καὶ διδάσκεται, βρίσκονται οἱ κακοὶ ἐμεταλλεῦται μᾶς ἄμετρης τεχνικῆς.

Ἐπομένως, ὅπου κι' ἂν μᾶς ἔφτασαν οἱ ἐποχὲς μὲ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς κακοὺς ποιητὲς τους, ἡ ποίηση, ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡ ἴδια, ἡ μία ἢ γνώριμη, σὲ ὅποια φόρμα κι' ἂν περικλείεται καὶ μὲ ὅποιο σχέδιο καὶ ἂν γράφεται.

Ἐχει ὅμως καὶ ἡ οὐσιαστικὴ ἀξία τῆς ποιήσεως ὠρισμένους ἐσωτερικοὺς καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς ἀμετάβλητους κανόνες;

Αὐτοὺς τοὺς κανόνες θὰ κοιτάξουμε νὰ συμπεράνουμε, ἐὰν ἔχει, ἀπὸ αὐτὸ μας τὸ δοκίμιο...

Ἦστερα θὰ ἐπανέλθουμε στὸν Ἀναπλιώτη καὶ θὰ δοῦμε, συγκεκριμένα πιά, τὴν ποιητικὴ ἀξία του.

1.

Η ΠΟΙΗΣΗ

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ποὺ τὸ συνθέτουν γενικὲς σκέψεις γιὰ τὴν ποίηση, ἐγράφηκε γιὰ τρεῖς λόγους: Ὁ πρῶτος εἶναι ἡ ἀγάπη ποὺ μὲ παρεκίνησε νὰ ἐνώσω ὅλες τὶς ἐποχὲς μὲ τὴν ποίηση τοῦ Ἀναπλιώτη σὲ ἓναν αὐταπόδεικτο γῦρο, ὅπου ὅσο πνεῦμα κι' ἂν εἶχαν ὅλοι οἱ μεγάλοι ποιηταί, θὰ ἀφήσουν μιὰ θέση καὶ στὴν λαϊκὴ ποίηση τοῦ Ἀναπλιώτη ποὺ κι' αὐτὴ ἀσφαλῶς μὲ τὸ πνεῦμα ἐδημιουργήθηκε, καὶ ὁ δεῦτερος ὁ ἀποδεικτέος λόγος, αὐτὸς ποὺ εἶχε τὴν ἀνάγκη μου, εἶναι ἡ ἀνταπόκριση στὴν ἐπιθυμία μου νὰ μορφωθῇ τὸ δημόσιο πνεῦμα γύρω στὸ εἰδικὸ κεφάλαιο τῆς ποιήσεως, ὥστε νὰ μὴ βρεθῇ κανεὶς ποὺ νὰ πῆ ὅτι ἡ μοντέρνα δὲν εἶναι ποίηση ἢ ὅτι τώρα ἡ παλιὰ δὲν ἀξίζει – γιὰτὶ ἡ Τέχνη, κάθε Τέχνη, καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ποίηση, δὲν γίνεται ποτὲ μὸδα.

Ἔτσι λοιπὸν θὰ λέμε: αὐτὸς ὁ μοντέρνος ποιητὴς δὲν εἶναι καλὸς ἢ αὐτὸς ὁ παραδοσιακὸς δὲν ἀξίζει, καὶ ὄχι ὅτι ἡ μοντέρνα ποίηση εἶναι ἀκαταλαβίστικη καὶ ἡ παλιὰ περασμένη... Καμμιά πραγματικὴ ποίηση δὲν πέρασε. Στάθηκε μόνο κι' ἔφτιαξε κι' αὐτὴ τὴν προτομὴ τῆς, σὰν τὴν προτομὴ τοῦ Ἀναπλιώτη. Στάθηκε μόνο κι' ἔφτιαξε καὶ κείνη τοὺς ναοὺς τῆς σὰν τὸν Παρθενῶνα...

Καὶ οἱ δύο ὁμοῦς αὐτὲς αἰτίες σημαίνουν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἓνας τρίτος οὐσιαστικώτερος λόγος: Εἶναι αὐτὸς ποὺ μᾶς κάνει νὰ συμπεράνουμε, ὅπως στὸν πρόλογό μας ἀναφέρουμε, τοὺς ἐσωτερικοὺς κανόνες τῆς ποιήσεως ποὺ κρίνουν καὶ τοποθετοῦν πάντα, ἔξω ἀπὸ τὶς ἐποχὲς καὶ τὶς ποιητικὲς φόρμες, τὴν κάθε ποιητικὴ ἀξία.

*

* *

Ὅχι ἐκεῖνη, δὲν εἶναι ποίηση, δὲν εἶναι ψυχὴ, ποὺ ντύνεται κάθε τόσο γιορτινὲς ἐνδυμασίες γιὰ νὰ πανηγυρίσει ἢ μέσα στὴ Δημοτικὴ ἢ μέσα στὴν Καθαρεύουσα.

Ἐκεῖνος γράφει, ὅποιος κάνοντας ποίηση μιλάει καὶ στὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς του. Καὶ ἡ σημερινὴ γλῶσσα εἶναι αὐτὴ ποὺ ὅλος ὁ κόσμος ἔχει στὸ στόμα του καὶ ὄχι αὐτὴ ποὺ γίνεται μὲ τὶς λέξεις ποὺ βρίσκονται μόνο στὰ λεξικά καὶ ποὺ τὶς ἐρευνᾷ πάντα ἡ φιλολογία. Γιατὶ ἡ ποίηση εἶναι ἄλλο πράγμα καὶ ὄχι ἡ ἐρευνα γύρω ἀπὸ τὴ γλῶσσα, ὅπως ἡ φιλολογία.

Θέλω νὰ πῶ, ὅτι ἂν γράψουμε σήμερα μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ Παλαμᾶ, θὰ εἴμαστε περασμένοι, ὄχι ἐμεῖς, κάτι ἀπὸ ἐκεῖνον, ἐνῶ ὁ Παλαμᾶς γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἦταν ὁ μέγας πρωτοπόρος τῆς γλῶσσας.

Ἐδῶ ὅμως μᾶς ἐνδιαφέρει, ἔξω ἀπὸ κάθε γλωσσικὸ ἔνδυμα, νὰ δοῦμε τὴν ποίηση ποὺ δὲν ἐδιδάχθηκε, ἀλλὰ ἐγεννήθηκε στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων.

Γιαυτό, θέλω νὰ πιστεῦω, ὅτι εὑρίσκεται μέσα σὲ ὅλες τὶς ψυχές, μορφωμένων καὶ ἀμόρφωτων, καὶ ὅτι ὅταν ἐκφράζεται ἀπὸ ἕναν, τότε αὐτὸς ὁ Τεχνίτης τοῦ λόγου ὀνομάζεται ποιητής.

*
* *

Ἐπάρχουν ἄραγε ἄνθρωποι ποὺ νὰ αἰσθάνονται περισσότερο ἀπὸ ὅσα μποροῦν νὰ ποῦν;

Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα ποὺ μὲ ἀπασχολεῖ.

Καὶ τὸ πιστεῦω, τὸ πιστεῦω ὅτι ἐχάθηκαν ἑκατομμύρια ποιητικὲς ψυχές σ' αὐτὸν τὸν κόσμο, χωρὶς ποτὲ νὰ μαθευτοῦν καὶ χωρὶς καὶ οἱ ἴδιες νὰ πίστευαν, ὅτι συγγένευαν τόσο πολὺ μὲ τοὺς ποιητάς. Γιατὶ ὁ ποιητὴς αὐτὸ μόνο κάνει: *Ἐκφράζει τὸ ξεχείλισμα τοῦ ψυχικοῦ του βίου.*

Ὅποτε δὲν εἶναι σωστὸ νὰ νομίζουμε πῶς τὸ ξεχείλισμα τοῦ ψυχικοῦ βίου συμβαίνει μόνο στὸν ποιητὴ.

Γιαυτό ἄλλωστε ἀκοῦμε καὶ ἕναν ἀγράμματο ἄνθρωπο, ποὺ σὰν θέλει νὰ σοῦ πεῖ κάτι ποὺ αἰσθάνεται, σοῦ λέει: *Ἐγὼ δὲν ξέρω γράμματα γιὰ νὰ στοῦ πῶ ὅπως πρέπει νὰ τὸ νοιώσεις.*

Ὁ ποιητὴς λοιπὸν ἐκφράζεται καὶ ἴσως καλλίτερα ἀπὸ ὅ,τι αἰσθάνεται —γιατὶ ξέρει γράμματα— ἐνῶ ἡ ποιητικὴ ψυχὴ κι' ἄς μὴν ἐκφράζεται, μπορεῖ ἴσως καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸν ποιητὴ νὰ αἰσθάνεται. Γιαυτό, ἀξίζει περισσότερο ἕνας καλὸς ἄνθρωπος, μιὰ ποιητικὴ ψυχὴ, ἀπὸ ἕναν ποιητὴ, ἕναν Τεχνίτη τοῦ λόγου. Καὶ δὲν ὑποτιμῶ καθόλου τὴν ιδιότητα κάθε ποιητοῦ μὲ τὸ νὰ λέγω ὅτι μία πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐπιδίωξή του: νὰ γίνῃ ποιητικὴ ψυχὴ...

Ἰσα-ἴσα ποὺ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπει στὸν ἀμόρφωτο ἄνθρωπο νὰ τὸν ξεπερνᾶ στὰ αἰσθήματα... γιατί εἶναι αὐτὸς ποὺ πιστεῦει πῶς ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ ἐκφράσει τὴν πλούσια ψυχὴ του.

Ὡστε μαζὶ μὲ τὶς ποιητικὲς ψυχές, ἔχουμε καὶ πολλοὺς καλοὺς ποιητές, ποὺ ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἐκφράζει ὅ,τι καινούριο αἰσθάνεται.

Καὶ εἴτε στὸ αἶσθημα, εἴτε στὴ μορφὴ, εἴτε στὴν οὐσία, εἴτε στὴν φαντασία, ὑπάρχουν ἀνείπωτοι ἀκόμη τρόποι.

Ὁ τρόπος, τί μπορεῖ ἀλήθεια νὰ εἶναι;

*
* *

Στήν κοινωνική ζωή ονομάζουμε τρόπο, τή συμπεριφορά μεταξύ τους. Ἄλλα καί στήν ποίηση ὁ τρόπος τί ἄλλο μπορεῖ ἀλήθεια νά εἶναι ἀπό μιὰ συμπεριφορά, ἀπό ἓνα φέρεσιμο τοῦ ποιητῆ πρὸς τὸν ἀναγνώστη;

Ἄλλοι σέ κρύσταλλα, ἄλλοι σέ ἀσημένιους δίσκους, πάντως θά βρεθῆ ὁ ἄνθρωπος πού θά προτιμήσει ἓνα χαμόγελο, μιὰ ψυχική ἐκδήλωση τὴν ὥρα τῆς προσφορᾶς, περισσότερο ἀπὸ τὴν ἄψυχη πολυτέλεια. Αὐτὴ ἡ ἄψυχη πολυτέλεια, τὰ κρύσταλλα, καί οἱ ἀσημένιοι δίσκοι, εἶναι γιὰ τὴν ποίηση, οἱ ἄψυχοι στίχοι, ὅπου ὑπάρχει μόνον ἡ Τεχνικὴ καί ὄχι ἡ οὐσία.

Καί ὅπως στήν καθημερινή μας συζήτηση —γιὰ νά ἐπεκτείνουμε— μπορεῖ ἄλλος νά θίγη —καί ὁ ἄνθρωπος κρίνει πάντοτε ἀπὸ ὅ,τι τὸν θίγει— λέγοντας τὰ ἴδια ἀθῶα λόγια μὲ ἐκεῖνον πού μὲ χαμόγελο τὰ ἐκφράζει, ἔτσι καί στήν ποίηση ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι γιὰ νά μιλήσεις μὲ ὅση θέλεις λεπτότητα, εἴτε στὸ αἶσθημα, εἴτε στὴ μορφὴ, εἴτε στήν οὐσία, εἴτε στὴ φαντασία καί νά γράφεις κάτι ξεχωριστὸ ἀπὸ ἐκεῖνο πού μέχρι σήμερα ὑπάρχει.

Ἐκπηγάζει ὁμως ἀπὸ τίς σκέψεις αὐτές ὅτι τὸ ὕφος θέλει τὴν πιὸ μεγάλη προσοχή, ὥστε νά μὴν ἐρχεται σέ ἀντίθεση ἀπὸ ἐκεῖνον πού θέλεις ποιητικὰ νά τονίσεις (π.χ. Δὲν μπορεῖς νά ἔχεις ὕφος ἀλαζόνος, ἐνῶ γράφεις γιὰ τὴν ἀλληλεγγύη).

Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ διαφορά εἶναι μεγάλη. Ἄς φανταστοῦμε ὁμως διαφορὲς μικρὲς, διαφορὲς ἄς ποῦμε ἠθοποιῖας.

Εἶναι καί ἠθοποιὸς ὁ ποιητής; Ὁ καλὸς ποιητής ὅπωςδήποτε εἶναι ὁ χαρακτήρας πού εἰσχωρεῖ στήν κάθε του λέξη, ὄχι μόνον ὁ ἠθοποιὸς πού θέλει νά διαπλάσει, ἀλλὰ — καί ὁ σκηνοθέτης, αὐτὸς πού διδάσκει τὴν κίνηση στὴ λέξη καί στὸ λόγο.

Ἄλλάζει θέση ἡ λέξη πού γράφεται μαύρη - κατάμαυρη πάνω σὲ μιὰν ἄσπρη κόλλα;

Ναί θά ἔλεγα, μετατοπίζεται, γιὰ τὸν καθένα φανερώνεται ἀλλοιωτική, παίρνει ἄλλο χρῶμα.

Εἶναι λοιπὸν πολὺ σπάνιος «σκηνοθέτης» ὁ ποιητής πού μελετᾷ τὴν ψυχὴ στήν κάθε της στιγμή καί τοποθετεῖ ἔτσι τὴ λέξη, ὥστε νά τὴν βλέπουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅπου καί ἂν ὕστερα τὴν μετακινοῦν (π.χ. Ἄλλος τὴν ἀποστηθίζει. Ἄλλος ἀδιαφορεῖ. Ἄλλος τὴ θυμᾶται. Ἄλλος τὴν συσχετίζει καί μὲ τὴ ζωὴ του ἢ μὲ ὅ,τι ἔχει διαβάσει. Ἄλλος πρῶτη φορὰ τὴν ἀκούει, ἀλλὰ ἔτσι ὅπως εἶναι βαλμένη, τὴ βρῖσκει στὴ θέση της, σὰ νά τὴν ἐγνώριζε μόνον ἔτσι ἀκουσμένη...).

Γιαυτὸ πολλές φορὲς πού διάβασα ποίηση ἀναρωτήθηκα, ἐὰν ὁ ποιητής πρέπει νά εἶναι ὁ ἀκριβολόγος, ἐὰν ἡ ὀρολογία τῶν «θετικῶν ἐπιστημῶν» ἢ τῆς μηχανικῆς πραγματικότητος, τῆς πεζῆς δηλαδή, τῆς πιὸ σιδερένιας ἄς ποῦμε ζωῆς, εἶναι ἡ ἀκριβολογία.

Ὅχι ὁμως, δὲν πιστεύω στὴν ὁρολογία αὐτὴ, ποὺ σὰν ἐξάρτημα κάποιας μηχανῆς, συνδέθηκε μ' αὐτὴν καὶ δημιούργησε τρόπον θετικῆς ἐκφράσεως, ἐπειδὴ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι φανερὰ πραγματικά καὶ βλέπεις ἀμέσως τὴν ἐνέργεια. Μᾶλλον ἐδῶ ἡ πρᾶξι «ἐθετικοποίησε» τὴν ὁρολογία, ἢ ὅποια πολλές φορὲς δὲν εἶναι, παρὰ μιὰ γλώσσα ἀποκλειστικά ἰδιαίτερη, μιὰ γλώσσα ξένη σὲ μᾶς καὶ γνωστὴ στοὺς ἐπιστήμονες, ὅπως στοὺς φαρᾶδες εἶναι μόνο γνωστὲς οἱ ὀνομασίες ποὺ ἀφοροῦν τὰ σύνεργά τους καὶ τὴν ἀσχολία τους. (Τηρουμένων βεβαίως τῶν ἀναλογιῶν. Δὲν θέλω νὰ ὑποτιμῆσω τὴν Ἐπιστήμη).

*

* *

Προσωπικὰ ἔχουμε τὴ γνώμη, ὅτι ὁ μόνος ἀκριβολόγος εἶναι ὁ ποιητὴς καὶ στηρίζω τὴν ἀποψη στοῦ ὅτι ὁ ἀκριβολόγος δὲ λέει λόγια περιττά, χωρὶς οὐσία.

Καὶ οὐσία ἔχει ὁ λόγος ποὺ περιέχει. Καὶ ἡ πιὸ σύντομη περιεκτικότητα τοῦ λόγου βρῖσκεται στὴν ποίηση καὶ ὄχι στὴν πεζογραφία.

Ἄλλὰ, ἐὰν παρ' ἐλπίδα, βρεθῆ στὴν πεζογραφία, τότε τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ τὴν ἀνεβάζουν σ' αὐτὸ τὴ συντομία, ποὺ δὲν θὰ ὑπονοεῖ βραχύτητα ἐννοίας, θὰ εἶναι τὰ ποιητικά.

Γιαυτὸ ἄλλωστε ὅλοι οἱ μεγάλοι πεζογράφοι ἦσαν ταυτόχρονα καὶ μεγάλοι ποιηταὶ (π.χ. παλιὰ ἕνας Οὐγκώ, καὶ σύγχρονα ἕνας Παστερνάκ κ.ἄ.).

*

* *

Εἶναι φυσικὸ λοιπὸν ἢ σωστά τοποθετημένη πλέον ἀπὸ τὸν ποιητὴ λέξη, ποὺ μὲ ἀκρίβεια ἐντυπώθηκε στοῦ νοῦ τοῦ ἀναγνώστη, νὰ ἔχει κάποια δύναμη καὶ πέρα ἀπὸ τὴν πρῶτη τῆς ἐντύπωση.

Ἐπιδρᾶ καὶ στὴν ψυχὴ καὶ στὴν συνείδηση καὶ τὴ νοιώθεις ἀπαραίτητη νὰ τὴν χρησιμοποιήσεις ἔστω καὶ σὲ συζήτηση, βέβαιος ὅτι εἰπώθηκε σωστά, κατάλληλα, ὅτι περιέχει ἀπόλυτα ἐκεῖνο ποὺ θέλεις νὰ τονώσεις.

Τότε ἡ λέξη αὐτὴ εἶναι ἀληθινή, θετικὴ, γιατί περιέχει μιὰν ἀλήθεια ἀπὸ τὴν ὁποῖαν περιμένεις ἀποτελεσμά στοὺς συλλογισμοὺς σου.

Πόσες φορὲς δὲν χρησιμοποιοῦμε στίχους, γιὰ νὰ ἀπλωθοῦμε σίγουρα στὴν ἀλήθεια ἑνὸς θέματος, νὰ ἐρευνήσουμε, νὰ ἐξετάσουμε, νὰ συμπεράνουμε...

Τοῦτο δὲ γίνεται, γιατί θεωροῦμε τὴν ποίηση μόνον ὡραία, μόνον τερπνὴ, ἀλλὰ γιατί νοιώθουμε τὴν ἀνάγκη τῆς σωστῆς ἐκφράσεως, τὴν ἀνάγκη τῆς ἀκριβολογίας καὶ τῆς ἀποδεικτικῆς συντομίας πρῶτα-πρῶτα, καὶ ὕστε-

ρα, γιατί ἡ ποίηση ἀπ' αὐτὲς τὶς αἰτίες γίνεται μιὰ ὁμορφιά πού ἐκφράζει πὺὸ ὠραῖο τὸ σκοπὸ μας.

Ὁ σκοπὸς ὅμως αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος πού ἐμεῖς διαλέξαμε, γι'αὐτὸ προτιμήσαμε καὶ τὸν ποιητὴ καὶ μάλιστα τὸ ἀνάλογο πρὸς τὶς ἰδέες μας ποίημα, γιὰ νὰ τονίσουμε ὠραιότερα, πλατύτερα, καὶ βαθύτερα τὴν οὐσία τοῦ λόγου μας.

Ἐπομένως ἡ σκοπιμότητα ἔρχεται στὴ δική μας σκέψη καὶ ὄχι στὸν ποιητὴ. Γιὰ τὸν ποιητὴ ἡ ποίηση πρέπει νὰ εἶναι ἐντελέχεια καὶ αὐτοσκοπός. Καὶ λέμε πρέπει, γιατί αὐτὸ παρατηρεῖται μόνο στοὺς ἀξιους ποιητὰς κι' εἶναι κανόνας.

Ὅμως κι' ὁ ποιητὴς ἔχει ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες καὶ ἐπὶ πλεόν τὴν ὑπερευαίσθησία πού πρέπει νὰ τὸν διακρίνει —παρ' ὅλο τὸ πνεῦμα ἔξω ἀπ' τὸ χῶρο καὶ τὸν χρόνο πού τοῦ δημιουργεῖ ἡ ἐμπνευση— καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι στενά συνδεδεμένος μὲ ὅσα συμβαίνουν γύρω του μέσα στὴν ἐποχὴ πού ζεῖ καὶ κινεῖται.

Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ κάνουμε μιὰ φιλοσοφικὴ παρέκβαση, γιατί ἡ ψυχὴ του δὲν εἶναι μόνο τὸ πνεῦμα ἀλλὰ καὶ τὰ πράγματα.

Ἡ συνείδησή του δὲν εἶναι ἐκείνη πού ὁ Θεὸς του ἐχάρισε, ἡ πρώτη του, ἡ φυσικὴ γνωριμία μὲ τὰ ὄντα.

Γι'αὐτὸ κι' ἂν λέμε πῶς τὸ ταλέντο γεννιέται, ἐννοοῦμε πῶς διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ ὅλον τὸν χωρὶς ταλέντο κόσμο. Αὐτὸ ξεπερνάει τὸ φυσικὸ τοῦ Πλάτωνος ὅπου «*Πᾶσα ψυχὴ φύσει τεθέεται τὰ ὄντα*», δηλαδή ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἀπ' τὸ ξεκίνημά του ὡς ψυχὴ ἐγνώρισε τὰ ὑπάρχοντα, τὰ πραγματικά, τὰ ἀληθινὰ καὶ ἀξέχαστα, τὰ ἀλησιμόνητα, αὐτὰ πού εἶδε καὶ δὲν μποροῦσε νὰ μὴν τὰ γνωρίζει.

Ἀποδεικνύεται λοιπὸν πῶς τὸ ταλέντο γεννιέται *ὑπέρ-φυσικό*. Εἶναι δηλαδή κάτι τὸ ὑψηλὰ φυσικό, κάτι πού διακρίνεται πάντα. Καὶ πραγματικά στὴν ἰδέα τῆς ἀλήθειας εἶναι ταγμένοι οἱ ταλαντοῦχοι ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους, οἱ καλλιτέχνες.

Αὐτοὶ ἀνοίγουν τοὺς δρόμους, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τοὺς βαδίζουν. Καὶ στὸ ἀνοιγμα ἑνὸς δρόμου, θὰ στηριχθῆς στὸ στέρεο καὶ τὸ γνώριμο, ἐκεῖ θὰ πατήσῃ τὸ πέλμα σου. Γι'αὐτὸ τὰ πόδια τοῦ καλλιτέχνη καὶ τοῦ ποιητῆ βρίσκονται στίς ἐποχὲς καὶ τὸ πνεῦμα τους στὴν μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ ζωὴ τους διάρκεια, στὸ *ὑπέρ-φυσικό*.

Καὶ γιὰ νὰ δείξουμε ὅτι τὸ *ὑπέρ-φυσικό* μένει πάντα, ἀλλὰ τὸ φυσικὸ καὶ ἂν ἀκόμη δὲν διακρίνεται στὴν ἐποχὴ του, ἐκεῖ ἔχει βασιστεῖ ὥστε ἀπὸ πολλὲς μακρύτερες ἐποχὲς νὰ φανῆ τὸ ταλέντο καὶ νὰ δεθοῦν ὀριστικὰ οἱ λέξεις *ὑπέρ-φυσικό* σὲ «*ὑπερφυσικό*», πού νὰ ὑπάρχει σὰν μιὰ φυσικὴ συνείδηση ἀπ' τὴ γέννησή του στὸν καλλιτέχνη, ἀναφέρουμε τὸ ταλέντο τοῦ ποιητῆ Ἀνδρέα Κάλβου, ὁ ὁποῖος ἀνακαλύπτεται —ἀπὸ τὸν Κωστῆ Πα-

λαμᾶ— μετὰ ἓναν αἰῶνα ἀπὸ τὸ θάνατό του. Τότε μαθαίνουμε ὅτι ἔγραφε γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως πού τὴν ἐξοῦσε. Ἀλλὰ καὶ διαπιστώνουμε ὅτι ἦταν ἄγνωστος στοὺς Ἕλληνες πού ἔκλαιγαν ὅταν ἐδιάβαζαν τὸν σύγχρονό του Σολωμό.

Ὁ ποιητὴς λοιπὸν αὐτὸς δὲν ἐμαθεύτηκε στὸ 21, γιατί κανεὶς δὲν ἐκατάλαβαινε τὴν ἀρχαιοφιλή γλῶσσα του. Ἀλλὰ κι' ἂν τόσο ἀποξενώθηκε ἀπ' τὸν καιρὸ του βλέπουμε σήμερα πόσο μέσα ἦταν σὰν ἄνθρωπος στὴν ἐποχὴ του «*στά φυσικά τῆς πάσας ψυχῆς*» καὶ πόσο ὑπερφυσικός σὰν ποιητὴς, σὰν φυσικὸ ταλέντο.

Τοῦτο τὸ μοναδικὸ φαινόμενο στὴν ἱστορία ὄχι μόνο τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ ἴσως στὴν ποίηση ὅλου τοῦ κόσμου, δείχνει πὼς ἡ Τέχνη δὲν εἶναι ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀσυγχρόνιστη, ἀφοῦ καὶ ὁ μέγας Ἑθνικός κι' αὐτὸς —μετὰ τὸν Σολωμό— ποιητὴς μας Κάλβος ἄφησε τ' ἀχνάρια του βαθιὰ στὰ γεγονότα.

*

* *

Ἦταν μεγάλη ἡ παρέκβαση ἀλλὰ ἀπαραίτητη, γιατί πάντα μὲ φιλοσοφικὸ τρόπο προσδιορίζονται οἱ ἀξίες. Ἦθελα νὰ ξεκαθαρίσω τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τοῦ Ἀναπλιώτη πού ἀκολούθησε τὸ πνεῦμα του, ὅπως ἡ σάρκα τὴν ψυχὴ μας. Ἄν δηλαδὴ ὁ Ἀναπλιώτης ζοῦσε σὲ ἄλλη ἐποχὴ, ἰδίως τὴν ἐποχὴ τοῦ 21, θὰ ἦταν πάλι ἓνας ἀξίος ποιητὴς, ἴσως καὶ καλλίτερος, γιατί ἡ ἐπανάσταση εἶναι τὸ καταλληλότερο κλίμα γιὰ τὸν λαϊκὸ ποιητὴ.

Ἐκεῖνο λοιπὸν πού θὰ ἐξετάσουμε δὲν εἶναι ἡ ἐποχὴ του —ἂν καὶ θὰ ἀναφερθεῖ— ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ποιητικὴ του ἀξία. Γιατί ἡ ἐποχὴ ὄχι μόνο δὲ μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἐξετάσουμε τὴν ποίηση, ἀλλὰ καὶ ἀντιθέτως μᾶς διευκολύνει νὰ δοῦμε πιὸ συγκεκριμένα τὴν ἐντελέχεια, τὸν αὐτοσκοπὸ τῆς ποιήσεως, ἡ ὁποία ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ἄς ἐξυπηρετήσῃ ὅ,τι θέλει: δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει αὐτό.

Ἔτσι μπορεῖ πολλὰς φορὲς νὰ μᾶς ἀρέσει περισσότερο ἓνα ποίημα ἐρωτικὸ ἀπὸ ἓνα πατριωτικὸ καὶ ἀντιθέτως. Ἀρκεῖ δηλαδὴ τὸ ποίημα νὰ εἶναι καλὸ ὥστε νὰ μᾶς ἐπιλέξει τὴν προτίμηση.

Ἐπομένως φτάνουμε στὴν ἐξήγηση πὼς μία εἶναι ἡ ποίηση καὶ ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς —ἔξω ἀπ' τὸν αὐτοσκοπὸ τῆς— γίνεται πολλὰς φορὲς μιὰ σκοπιμότητα, γίνεται μιὰ θεματογραφία πού καταντᾷ ἓνα ὠρισμένο κήρυγμα, μιὰ προπαγάνδα καὶ τίποτ' ἄλλο περισσότερο.

Τὸ «θέμα» λοιπὸν, μᾶλλον μᾶς ἀπομακραίνει ἀπὸ τὴν ποίηση πού εἶναι γιὰ ὅλα τὰ θέματα μία: *Ἡ πιὸ ἀξία, ἡ πιὸ σωστὴ πάντα ἔκφραση.*

Τὸ γεγονὸς τώρα ὅτι δὲν ὑπάρχει ποιητὴς πού μὲ τὸ δικό του ἔργο νὰ

ἐμπόδισε τὴ θέση ἢ τὴν ἀθανασία ἄλλου ποιητοῦ, μπορεῖ μὲν νὰ φανερώσει ὅτι πολλὰ εἶναι τὰ θέματα, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἐπικυρώνει, ὅτι μένουν πολλὰ θέματα ἄγραφτα ἀκόμη, ἐπειδὴ λίγοι εἶναι οἱ ποιηταί. Καὶ οἱ δύο μαζί αὐτὲς διαπιστώσεις ἓνα μᾶς λέγουν: *Ὅτι τὸ θέμα εἶναι μιὰ εἰσαγωγή τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ταλέντο στὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ ταλέντο.* Ἄν λοιπὸν τὸ θέμα δὲν μᾶς μπάσει σὲ μιὰ ποίηση, μᾶς μπάζει σὲ ἓνα σκοπὸ, ταπεινὸ, ἰδιοτελεῖ καὶ προπαγανδιστικὸ καὶ ὄχι στὸν αὐτοσκοπὸ, ὅπως πρέπει, τῆς Τέχνης.

Τέλος, τὸ ἀνεβοκατέβασμα τῶν αἰωνίων ἔργων δείχνει ὅτι ὑπάρχει μιὰ προτίμηση τῶν ἐποχῶν σὲ κάποιο θέμα, ποῦ τείνει νὰ φτάσει μιὰ ἴδια ἢ σχετικὴ ἐποχή. Αὐτὸ ὅμως γίνεται γιὰ τὸ κοινὸ —γιὰ τὸν πολὺ κόσμο— ἀφοῦ καὶ κείνα —ποῦ ἀπὸ τὸ θέμα διαλέγουμε εἶναι ἔργα Τέχνης— γιατί ἂν δὲν ἦταν ἔργα Τέχνης, δὲ θὰ εἶχαν σταθῆ.

*

* *

Ἄλλὰ πῶς τὸ ἔργο στέκεται στὴν ἀθανασία; Πότε γίνεται ποίηση, πότε γίνεται Τέχνη; Ἴδου τί γράφει ὁ Πλάτων στὸ «Συμπόσιο» τὴν ὥρα ποῦ ὀμιλεῖ ἡ σοφὴ Διοτίμα στὸ Σωκράτη: *«...Ὀἶσθ' ὅτι ποιήσεις ἔστι τι πολὺ· ἢ γὰρ τοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν ὄντι ὄτιφουν αἰτία πᾶσα ἔστι ποίησης, ὥστε καὶ αἱ ὑπὸ πάσαις ταῖς Τέχναις ἐργασίαι ποιήσεις εἰσὶ καὶ οἱ τούτων δημιουργοὶ πάντες ποιηταί (Ἐπιβεβαιώνει ὁ Σωκράτης καὶ ἡ Διοτίμα συνεχίζει). Ἄλλ' ὅμως, ἢ δ' ἢ, οἶσθ' ὅτι οὐ καλοῦνται ποιηταί, ἀλλὰ ἔχουσιν ὀνόματα· ἀπὸ δὲ πάσης τῆς ποιήσεως ἐν μόνον ἀφορισθὲν τὸ περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὰ μέτρα τῶ τοῦ ὄλου ὀνόματι προσαγορεῖται· ποιήσεις γὰρ τοῦτο μόνον καλεῖται, καὶ οἱ ἔχοντες τοῦτο τὸ μόνον τῆς ποιήσεως, ποιηταί...».*

*

* *

Αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα χαρακτηρίζει τὴν ποίηση μὲ δύο γνωρίσματα: τὴ μουσικὴ καὶ τὰ μέτρα. Στὴν ἀρχαιότητα ἡ μουσικὴ ἀποτελοῦσε μέρος τῆς ποιήσεως. Ἀργότερα χωρίστηκαν. Σήμερα ἀπὸ τὰ δύο γνωρίσματα ἔχει μείνει στὴν ποίηση ἡ μουσικὴ μόνον ὡς εὐηχία καὶ ἡ μουσικὴ ἀποτελεῖ ξεχωριστὴ Τέχνη.

Ὅλη ἡ προσοχὴ τῶν ἀξιῶν σημερινῶν ποιητῶν εἶναι ἐστραμμένη στὴν ποιητικὴ οὐσία τοῦ λόγου καὶ ἐπομένως αὐτό: *τό: ἢ γὰρ τοι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν ἰόντι ὄτιφουν αἰτία πᾶσα ἔστι ποίησης,* φαίνεται νὰ εἶναι κάτι πραγματικὸ πού, ἀπὸ κάθε ποίηση καὶ ἐπομένως καὶ τοῦ λόγου, ἔρχεται καὶ ποτὲ δὲ σβήνει ἓνα ἔργο Τέχνης ἐκτός ἂν καταστραφῆ ἢ ἂν καεῖ ἓνα ποιητικὸ χειρόγραφο.

Ἄλλιῶς, τὸ ποιητικὸ ἔργο ὅσο ὑπάρχει θὰ ἔχει τὴ ζωντάνια του καὶ τὴν ὑπάρξή του.

*
* *

Μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ γνώμη, οἱ αἰῶνες ἀφήσαν δρόμο στὴν ἀρχαιότητα καὶ σ' ἓνα σταυροδρόμι φάνηκε ὁ Οὐγκώ: παίρνει τὸ στίχο, παίρνει καὶ τὴν πρόζα γιὰ νὰ φτιάξει ποίηση καὶ γράφει στὴν ἀρραβωνιαστικιά του Ἀδέλα Φουσέ – τὴν κατοπινὴ γυναίκα του.

—«Μὲ δυὸ λόγια, Ἀδέλα, ποίηση εἶναι ἡ ἐξωτερικέυση τῆς ἀρετῆς. Μιά ὠραία ψυχὴ κι' ἓνα ὠραῖο ποιητικὸ ταλέντο εἶναι, πάντα σχεδόν, ἀξεχώριστα. Ὡστε βλέπεις ὅτι μπορεῖς νὰ νοιώσεις τὴν ποίηση; Βγαίνει ἀπ' τὴν ψυχὴ κι' ἐκδηλώνεται τόσο μὲ μιὰ καλὴ πράξη, ὅσο καὶ μ' ἓναν καλὸ στίχο...

...Ὡστε οἱ στίχοι δὲν εἶναι ποίηση; Ρωτᾶς. Οἱ στίχοι μόνοι δὲν εἶναι. Ἡ ποίηση βρῖσκεταιι στὶς ιδέες· κι' οἱ ιδέες βγαίνουν ἀπ' τὴν ψυχὴ. Οἱ στίχοι δὲν εἶναι παρὰ ἓνα κομψὸ ροῦχο πάνω σὲ ἓνα ὠραῖο σῶμα. Ἡ ποίηση μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ μὲ πρόζα· μόνο πού γίνεται τελειότερη κάτω ἀπ' τὴ χάρη καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ στίχου...».

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι καὶ ὁ Οὐγκώ μὲ ἄλλον τρόπο ἐξέφρασε τὴν ἀρχαία γνώμη, ὅπου: *«Κάθε αἰτία πού μεταβιβάζει τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἀνυπαρξίας στὴν ὑπαρξὴ εἶναι ποίηση».*

Αὐτὸ γίνεται καὶ στὸ λόγο, αὐτὸ ζητᾶει καὶ ἡ σημερινὴ ποίηση πού διὰ μέσου τῶν ἐποχῶν ἔφτασε ἐδῶ:

Μιά φράση κοντόπνοη καὶ φοβισμένη, σχεδιασμένη μὲ ἀκριβεία, μιὰ ὑποβλητικὴ στιχουργία χωρὶς νὰ εἶναι προσηλωμένη στοὺς παλιούς μετρικοὺς τύπους, ἀλλὰ μόνο στὸ ρυθμὸ τῆς ἀναπνοῆς, μιὰ γλώσσα πού τὴ μιλάμε σήμερα καὶ πού ἐκφράζεται ἄλλοτε μὲ μιὰν ἀλματικὴ σύνταξη καὶ μὲ κενὰ ἐπίτηδες φτιαγμένα καὶ πού πάντα ὁμως εἶναι ἰκανὴ καὶ κατάλληλη νὰ φανερώσει τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴν ἐκφραζόμενη οὐσία, μᾶς ἔκαναν νὰ χάσουμε τὸ νῆμα τῆς παραδόσεως καὶ νὰ βρισκόμαστε ἐκπληκτοὶ μπροστά σὲ κάτι τὸ καινούριο: στὸν ἐλεύθερο στίχο πού λίγοι ἔχουν συνηθίσει νὰ διαβάζουν, γιὰτὶ οἱ ἄλλοι δὲν ἀντελήφθησαν ἀμέσως ὅτι καὶ ἡ ποίηση πού ἔχει αὐτὴ τὴ μορφὴ ἀξίζει. Ποιὸς ξέρει; Ἴσως νὰ διάβασαν ποιητὴ πού νὰ μὴν ἀξίζει. Γιατὶ ἡ ποίηση δὲν συμπεριλαμβάνεται ποτὲ σὲ σχήματα.

*
* *

Κρατήσαμε λοιπὸν τὴν ὑπόσχεσή μας, νὰ μὴν περιφράξουμε τὴν ποίηση σὲ κανένα σχῆμα, ἔτσι πού μεθοδικὰ ἐφτάσαμε μ' αὐτὸ μας τὸ κεφάλαιο στοὺς ἐξῆς ἐσωτερικοὺς καὶ ἀμετάβλητους σὰν τὴν ψυχὴ κανόνες:

1ον. "Ότι ή ποίηση γεννήθηκε μαζί με την ανθρώπινη ψυχή και είναι κάτι από αυτήν ως ουσία στον άνθρωπο, δηλαδή μια ύπαρξη που ουδέποτε καταργείται.

2ον. "Ότι ένα ποίημα είναι τό έκφρασμένο ξεχείλισμα του ψυχικού βίου. Έτσι έχουμε πομπό τον ποιητή και δέκτη την ποιητική ψυχή.

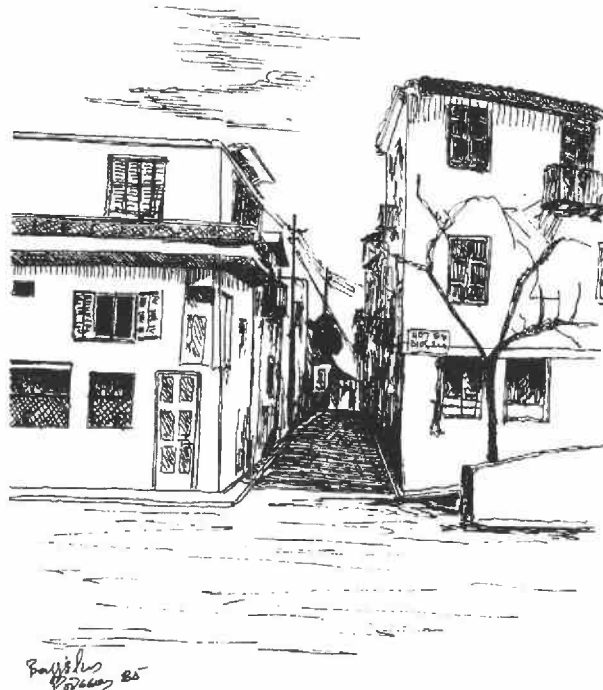
3ον. "Ότι για να είναι καλό ένα ποίημα πρέπει να εκφράζεται θετικά ώστε να βρίσκει απήχηση στην ψυχή.

4ον. "Ότι ή ποίηση κινδυνεύει από τή θεματογραφία αλλά καταξιώνεται από την εποχή, και

5ον. "Ό αυτονόητος κανόνας που επιτρέπει σε όλους να κάνουν τις ποιητικές τους ασκήσεις: ότι όσο καλλίτερη ποίηση γράφει ένας, τόσο πιο άνθεκτικός γίνεται στη δοκιμασία του χρόνου, αλλά δέν καταργεί κανέναν άλλον, άξιο του ονόματος, ποιητή.

Με τις σκέψεις αυτές —κι' άς έχει προχωρήσει πιο ελεύθερα από την άκανόνιστη όμοικαταληξία του 'Αναπλιώτη, ή έξωτερική σημερινή μορφή της ποιήσεως, θά μπορούσαμε να διαπιστώσουμε, πόσο και τώρα και πόσο και πάντοτε ό 'Αναπλιώτης ήταν, είναι και θά είναι καλός ποιητής, συνεχώς μέσα στην ποίηση και έξω από κάθε μορφή και κάθε σχήμα.

Γιατί τά δύο τελευταία, ή μορφή και τό σχήμα, είναι δώρα της εποχής που δέν μπορείς να μήν τά δεχθής, όταν τά παλιά σου ρούχα έχουν λυώσει. Ένδύουν όμως πάντα τό ίδιο κορμί της ποιήσεως που έχει κι' αυτό τό δικαίωμα να φορέσει κάτι καινούριο ...μέσα σε τόσους αιώνες που ζει...

2.

Ο Α. ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ

Ὅπως ἀπὸ τὴν ἀνθολογία ποιητῶν Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας πληροφοροῦμεθα — πού τὴν ἐξέδωσαν στὴν Ἀθήνα τὸ 1958 οἱ ἀνθολόγοι Λουκᾶς Σταθόπουλος καὶ Γιάννης Γκίκας— «Ὁ Ἀντώνης Ἀναπλιώτης, φιλολογικὸ ψευδώνυμο τοῦ Ἀντ. Λεκόπουλου, γεννήθηκε στὸ Ναύπλιο στὰ 1887. Σπούδασε νομικὰ καὶ δικηγόρησε στὰ δικαστήρια τῆς γενέτειράς του. Κατόπιν σταδιοδρόμησε ὡς δημόσιος ὑπάλληλος, ὑπηρετήσας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν. Συνεργάστηκε μὲ διηγήματα, ἐπιστημονικὲς διατριβές, λαογραφικὰ σημεῖωματα, χρονογραφήματα σὲ πολλὲς τοπικὲς καὶ Ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες καὶ σὲ διάφορα περιοδικὰ.

Ποιήματα δημοσίευσε στὶς ἐφημερίδες «Καθημερινή», «Καιροί», «Ἐμπρός», «Ἔθνος», «Πρωῖα», «Ἀσύρματος», «Ὁ Τύπος», «Ἀργολιδοκορινθία», «Σύνταγμα» Ναυπλίου, «Μεσσηνία» Καλαμῶν, «Ναυπλιακὴ Ἥχώ», «Ἀγροτικὸν Μέλλον», κ.ἄ. καὶ στὰ περιοδικὰ «Νέα Ἑστία», «Ἀτλαντὶς» Ν. Ὑόρκης, «Ραδιόφωνον», «Ναυτικὰ Νέα», «Ἡρώ», «Πάφος» Κύπρου, «Ἀχαϊκά», «Ἐσπερος», «Ἡραῖα» Ἄργους, «Τρίβολος» Μυτιλήνης, «Εὐβοϊκὰ Γράμματα» κ.λ.π.

Ἐξέδωσε στὸ Ναύπλιο (1910) τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Τὸ Βιολί» καὶ στὰ ποιήματα πού δημοσίευσε στὶς ἐφημερίδες καὶ στὰ περιοδικὰ ἔδωσε τὸν γενικὸ τίτλο «Ἀναπλιώτικα», γιατί ἔχουν ἀφετηρία τὴν πατρίδα του, καὶ τὰ ὅποια ἀκόμη δὲν ἐκδόθηκαν σὲ βιβλίον. Ἐγραψε τὸ δράμα: «Ὁ Πιπιᾶς», πού βραβεύθηκε τὸ 1938 στὸν καλοκαιρινὸ δραματικὸ διαγωνισμό, καὶ τὴν τραγωδίαν «Ἀμυμώνη» μὲ συνεργασία τοῦ Ἀλ. Μουτζουρίδη.

Πέθανε τὸ 1951 «δὴλ. 64άρων ἐτῶν».

*

* *

Τὸν Ἀναπλιώτη ἐμεῖς θὰ τὸν ἐρευνήσουμε μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση πού βρίσκεται ὠριμασμένη καὶ μοναδική στὴ συλλογὴ του «Ἀναπλιώτικα», ἕναν τόμο ἀπὸ 133 σελίδες πού τὸν ἐξέδωσαν μετὰ τὸν θάνατό του, μὲ τὸν τίτλο ὅμως πού ἐκεῖνος ὄταν ἀκόμη ζοῦσε τοὺς εἶχε δώσει, οἱ κ.κ. Σπ. Παναγιωτόπουλος, Γιώργος Τσουκαντᾶς καὶ Νίκος Δεληβοριάς.

Γι' αὐτὰ ἀκόμη τὰ ποιήματα ἔγραψε ὁ ἴδιος ἕνα μικρὸ ποίημα — γιὰ νὰ μᾶς πῆ τί εἶναι αὐτὰ τὰ τραγούδια του— ὅπου ὅμως προλαβαίνει νὰ φανεῖ ἡ δική του ρίμα, ἡ χαρακτηριστικὴ στίξη του, τὸ δημοτικὸ του χρῶμα, ἡ ζωντάνια, ἡ εἰκονιστικὴ του ποίηση καὶ ἡ μεγάλη τους ἀπλότητα, στοιχεῖα

πού τόν διακρίνουν ἀπό τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος σ' αὐτὴ τὴν ἀντιπροσωπευτικὴ συλλογὴ του. Τὸ μικρὸ αὐτὸ ποίημα τὸ παραθέτω:

ΑΝΑΠΛΙΩΤΙΚΑ

Φτωχούλια τραγουδάκια·
Ἄπλούλια τραγουδάκια·
—Τοῦ κάμπου λουλουδάκια·
Γραμμένα γιὰ τ' Ἀνάπλι·
Καί γιὰ τ' Ἀναπλιωτάκια.

Ἄνοιγουν τὰ χειλάκια·
Ἄπλώνουν τὰ χεράκια·
(Σᾶς στέλνουνε φιλάκια).
Καί σιγοτραγουδᾶνε·
Σᾶς γλυκοχαιρετᾶνε.

(Σελ. 133)

Τὸ Ναύπλιον εἶχε γίνει ὁ μεγάλος του ἔρωτας. 200 καὶ πλέον ποιήματα ἔγραψε καὶ ὅλα γιὰ τὸ Ναύπλιον. Ἰδέστε ἓνα ὑποβλητικὸ καὶ πάναγνο ποίημα, μὰ θρησκευτικὴ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς του, ἓνα προσκύνημα στὴν Ἁγία Εὐαγγελίστρια, πού τὸ τιτλοφορεῖ:

ΠΡΟΝΟΙΩΤΙΣΣΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑ

Μέσ' τῆς μητέρας μου τὴν πίστι τυλιγμένος
(Γέρος παραγερασμένος)
Νᾶμαι στὰ πόδια τ' ἄχραντα,
Μπροστά, γονατισμένος.
(Τὰ μπρούμυτα πεσμένος...)
—Τί κι' ἂν περάσανε οἱ καιροί,
Φτωχοὶ καὶ πικραμένοι.
Χωρὶς καθόλου νὰ χαρῆ.
Ζωὴ βασανισμένη.
—Τί κι' ἂν λιγόστεψε τὸ φῶς μου;
Κρίνο στὸ χέρι ἐγὼ κρατῶ.
Καὶ Σένα πάντα βλέπω ἔμπρός μου...

(Σελ. 133)

Ἵστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ προσκύνημα τὸ βαθύ, ποῦ ἦταν «μπρούμυτα πεσμένος» «μπροστά στὰ πόδια τ' ἄχραντα» τῆς Εὐαγγελίστριας, σηκώνεται, φεύγει ἀπὸ τὴν Πρόνοια τ' Ἀναπλιοῦ καὶ πάει πιὸ κάτω, στίς δεντροστοιχίες τῆς 11ης, ποῦ τίς ἐφύτευσε μὲ εὐκάλυπτους ἢ πρώτη Βασίλισσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους Ἀμαλία τοῦ Ὀθωνος, νὰ σεβαστεῖ στὸ ποίημά του ZAN-BAΛZAN, ἄλλα χρόνια, τὰ χρόνια τὰ εὐγενικά, τὰ χρόνια τὰ ρομαντικά, τὰ χρόνια τὰ μαθητικά, τὰ χρόνια του τὰ παιδικά.

ZAN-BAΛZAN

(Ρομαντισμέ· πηγὴ τῆς ζωῆς·
τοῦ κάκου σ' ἀρνιοῦνται·
τοῦ κάκου σὲ χτυποῦν...)
Τριπλῆ δεντροστοιχία
—Γλυκύτατη ἡσυχία·
Στὴ νειόπαντρη εὐτυχία.

Ἡ πρώτη βασιλεία
—Ὁ Ὀθων, ἡ Ἀμαλία—
Τὴν εἶχαν φυτεμένη
—Πυκνὴ καὶ ζηλεμένη·
Καὶ ζεῖ· κ' ἀκόμη μένει·
(Μ' ἀγάπη σὰς προσμένει).

Ἐκεῖ· σὲ κάποιαν ἄκρη
—τί δάκρυ— πρωτοδάκρυ,
τὰ πρωτο-«τσιμπημένα»,
τὰ πρωτο-ἐρωτευμένα
—πρωτοβασανισμένα—
παιδάκια, (τὰ καῦμένα...)
—Μαλλιά ξανεμισμένα
Μυαλὰ ξεσηκωμένα—
Στὰ δέντρα ἀκουμπηστὰ
Στ' ἀπόσκια τους γερτά,
(Κι' ἀπ' τὸ σκολεϊό... «σκαστά»...)
Ρομάντζα ἐμελετοῦσαν·
Σὲ κόσμους ἄλλους ζοῦσαν·
Στὰ σύννεφα πετοῦσαν...

Ὁ «Κύριος Μαγδαληνής...»
 —Οὐγκώ. Τὸ σύμπαν συγκινεῖς...
 Ὁ Μάριος· ἢ Τιτίκα· οἱ Θερναδιέροι
 —Λουλούδια —βαλτονέρι—
 Κι' ὁ Μυριήλ μὲ τὸν Γιαβέρη·
 —Θεὸς καὶ Νόμος ταῖρι...

Οὐγκώ. Σ' ἀποστηθίζαμε·
 Φωληές ἀγάπης χτίζαμε·
 Τὰ λόγια σου σκαλίζαμε
 Ψηλά στὶς Βενετσάνικες
 Τὶς «ντάπιες» καὶ τὰ κάστρα.
 —«Ὁ ἔρωσ εἶναι ἀσπασμὸς
 (Ἔρωσ φτωχός· διπλὸς καὶ μὸς...)
 Ἄγγέλων πρὸς τὰ ἄστρα».

Γενιά ποῦ ρομαντζάρισες.
 Ἄγνη κι' ἄγνὰ «φλερτάρισες»
 Στοῦ ὄνειρου τὸ κορίτσι,
 Κι' ἓναν «Οὐγκώ» τοῦ χάρισες,
 (Μετάφρασις, Σκυλίτσι)
 Στοῦ χρόνου τὸν κατήφορο,
 Ποῦ τὸν κατηφορίζω,
 Μ' ἀγάπη καὶ μὲ κλάματα,
 Μᾶς πῆραν τὰ γεράματα—
 Τραγοῦδι σοῦ χαρίζω.

(Σελ. 106)

Σὲ ποιά ψυχὴ δὲ θὰ μιλήσει καὶ δὲ θᾶχει νὰ θυμίσει αὐτὸ ὁ ἄγνὸς ρομαντισμὸς τοῦ ὁποίου ὁ μεγάλος πρωτοστάτης ἦταν ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ;

Πράγματι περισσότερο δὲ ρομαντζάρισε ὁ κόσμος μακρὰ ἀπ' τὸν Οὐγκώ. «Οἱ Ἄθλιοι» καὶ «Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων» εἶναι μεγαλόπνοα ἔργα συναδελφώσεως μὲ κάθε ψυχικὴ ἀρετὴ καὶ οὐράνιο αἶσθημα.

Γι' αὐτὸ θυμᾶται ὁ Ἀναπλιώτης τὸ δάκρυ, τὸ πρωτοδάκρυ τὸ ἐρωτικὸ — γιὰτὶ τότε μόνον οἱ ἄγγελοι ἀσπάζονται τὰ ἄστρα (σὲ μιὰν εὐωδία ἀνοιξιὰτικου οὐρανοῦ) καὶ δὲν ἀγκαλιάζονται οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὴ ζοφερὴ νύχτα τῆς γῆς, τὴν ἐφικτὴ τους εἰκόνα γιὰ τὸ κορμί.

Τὰ νειᾶτα θυμᾶται — ὅταν «στά δέντρα ἀκουμπηστά, (σὰν τὸν Μάριο καὶ τὴν Τιτίκα στοὺς «Ἄθλιους τοῦ Οὐγκώ) «ρομάντζα ἐμελετοῦσαν» «σὲ κόσμους ἄλλους ζοῦσαν», «στά σύννεφα πετοῦσαν», λεύτερα ἀπὸ τοὺς τέσ-

σερους τοίχους τοῦ σχολείου ποῦ ἀύστηρά ἐπίεξε καὶ ἐμπόδιζε «Κι ἀπ' τὸ σκολεῖο σκαστὰ» ἔχει ἄλλη γλύκα αὐτὸ — καὶ ἐμπόδιζε στοὺς κύκλους τῆς γεωμετρίας— τὸ φτερούγισμα τῆς ἀγγελικῆς ψυχῆς καὶ τῶν παιδικῶν ὀνείρων, ποῦ στὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς τους ἔχουν ὄλο τὸ διάστημα τοῦ χρόνου δικαιοματικά δικό τους, ἐνῶ ὁ μπασμένος στὴ ζωὴ ἄνθρωπος πρέπει νὰ θυμηθῆ γιὰ νὰ ζήσει στὸ παρελθόν ποῦ βαθιὰ ὀνειρεύτηκε.

Καὶ θυμᾶται ὁ Λεκόπουλος ἕνα ἀπὸ τὰ ρομαντικώτερα μέρη τοῦ Ναυπλίου ποῦ συνδέεται μὲ τὴν ἀνώτερη, τὴ βασιλικὴ εὐαισθησία καὶ ἀρχοντιά τοῦ τόπου μας, καθὼς, ἀπὸ χέρι σὰν τὰ παραμῦθια γλυκό, ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία ἐκεῖ ἐφύτευσε τοὺς εὐκαλύπτους, εἰρηνεύοντας μὲ τὸ ἀπαλὸ θρόνισμα τῶν φύλλων ὡς τὴν ἀνάπτυξη τῆς ψυχῆς καὶ ἀγάπης τῆς γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὀνειρεύετο ὡς χθὲς στὴ σκιά —γιατὶ σήμερον εἶδα τὴν ἔκοψαν— πὼς ἡ ζωὴ τῆς δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὴν αὐρα τῆς Ἱστορίας, ὅσο πικρὸς καὶ ἂν ἦταν ὁ ἀέρας τῆς Τουρκοκρατίας.

*

* *

Ἔστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ ποίημα, θὰ αἰστανθῆ ὁ Ἀναπλιώτης ἕναν ἄλλο «ἀσπασμὸ πρὸς τὰ ἄστρα» καὶ θὰ γράφει:

Ἡ ΚΕΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ !...

Μακριὰ κατάξανθα μαλλιά.
 Κάτου ἀπ' τὴ μέση·
 Κι' ὅπως χυνόντουσαν στῆς δύσης τὰ φιλιὰ
 Ὀλόλευκη κορδέλλα τᾶειχε δέσει...
 Μιὰ «Σύννοψι» στὰ χέρια τῆς κρατοῦσε·
 Σὲ προσευχὴ τὰ χεῖλη τῆς κινούσε·
 Καὶ χαμηλοκοιτοῦσε.
 (Κι' ἤμουν φτωχός).
 Κι' αὐτὴ φτωχοὺς δὲν ἀγαποῦσε...
 Κι' ἤμουν περὶφανος.
 Καὶ δὲν κυττοῦσα, ἂν δὲν κυττοῦσε·
 Μὰ ἦταν ἀγνή,
 —Μικρούλα κι' ὀρφανή.
 Κι' αὐτὸ μὲ συγκινοῦσε...).

Τὸν Βιτιβίλια, τὸ δεξιὸν
 Ψάλτην «γλυκὺν-Βυζαντινὸν»
 Στὸ ψάλσιμο βοηθοῦσα.
 —Στὴν «ῥαιότητα τῆς παρθενίας σου»
 Τὸν «ἴσον» τοῦ κρατοῦσα.
 Κι' ὅταν θὰ φτάναμε στὸ «Χαῖρε-Κεχαριτωμένη»
 Τῶλεγα, ὀλόκληρο, κι' ἐγώ,
 Μὲ μιὰ φωνὴ ραῖσιμένη...

(Σελ. 30)

Ἡ τέχνη τοῦ Ἀναπλιώτη, στὸ πόσο ἡ μικρὴ (τοῦ ποιήματός του; ἦταν «ΚΕΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ...» φαίνεται στὸν οἰκοδόμο στίχο «Κι' αὐτὴ φτωχοῦς δὲν ἀγαποῦσε...»).

Καὶ εἶναι φανερό πὼς δὲν σημαίνει ἀκριβῶς αὐτό, ἀλλὰ τὸ πόσο συνετὸ ἦταν αὐτὸ τὸ κορίτσι καὶ πόσο πρόσεχε τὴ ζωὴ του καὶ τὴν ὑπόληψή του, πού ἀγνὴ παρθένα «ΚΕΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ...» θὰ τὴν χάριζε στὸν ἐνάρετο καὶ ἀξιοζήλευτο γιὰ τὴν ἐκλογὴ του ἄντρα, ἀλλὰ φυσικά καὶ ἱκανὸ νὰ τὴν ζήσει... (Μιὰ καὶ θὰ πῆγαινε σοβαρά...). Ἐνῶ ὁ Ἀναπλιώτης ἦταν φτωχὸς καὶ θάταν καὶ μικρός, ἀφοῦ ἀπ' τὸ ψαλτήρι «κλεφτοκοιταγόντουςαν» «καὶ δὲν κυττοῦσε ἄν δὲν τὸν κυττοῦσε...». Φαίνεται πὼς μιλάει γιὰ κάποια περιπυρροῦ συνομιλία.

Μιὰ φορὰ, τὴν ὥρα πού μὲ τὸν ψάλτη φτάνανε στὸ Χαῖρε-Κεχαριτωμένη» ἐκεῖ δὲν μποροῦσε νὰ κρυφτεῖ. «Τῶλεγε ὀλόκληρο κι' αὐτὸς μὲ μιὰ φωνὴ ραῖσιμένη. Πάλι ἡ «φινέτσα» του μᾶς τὸ λέει μὲ μεγάλη φυσικότητα τὸ συναίσθημά του πού ἐκδηλωνότανε στὴ φωνὴ του.

*

* *

Ὁ Ἀναπλιώτης ἐκτὸς ἀπ' τὶς ρεαλιστικὲς συμμετοχὲς του στὰ ποιήματά του, δηλαδή τὶς ἐξομολογήσεις του, ἦταν ἀκόμη ὁ ἀγνὸς νοσταλγὸς πού θυμότανε καὶ ζοῦσε στὰ ὄνειρα σὰν τὴν ψυχὴ.

Ἐρρεε ὅπως τὸ μεγάλο Αὐγουστιάτικο ποτάμι —ὁ καθάριος Ἰορδάνης στὸν Βενετσιάνικο οὐρανὸ τ' Ἀναπλιῶ— πού μὲ τὴν καλοκαιρία του θὰ σκέπαζε μιὰ πολιτεία πλημμυρισμένη ἀπὸ περασμένα αἰσθήματα καὶ δροσισμένη ἀπὸ ἄλλους καιροὺς.

Αὐτὸ εἶναι τὸ φῶς τοῦ Ἀναπλιώτη πού τὸν ζητάει κάθε χειμωνιάτικη ψυχὴ, βγαίνοντας ἀπ' τὴ Γεναριάτικη ὀμίχλη τοῦ σημερινοῦ Παλαμηδιοῦ, πού τόσο πολὺ σήμερα τὸ χαίρονται οἱ ξένοι, ὥστε νὰ εἶναι σὰν νὰ μᾶς τῶχουν πάρει.

Καὶ πάει τ' Ἀνάπλι, πάει·
 καὶ τοῦ κρυφομιλάει.

ΚΡΥΦΑ ΜΙΛΗΜΑΤΑ

«Πατρίδος τοίνυν τὸ ὄνομα
πρῶτον καὶ οἰκειότερον πάντων»
Λουκιανός (Πατρίδος ἐγκώμιον).

Οἱ δρόμοι τ' Ἀναπλιοῦ μοῦ λέν:
—Διαβάτες ποῦ περνοῦνε,
Μὴν τοὺς προσέχεις. Οὔτε κλαῖν
Μαζὺ σου οὔτε γελοῦνε.

Στὶς πέτρες σκύψε κατὰ γῆς,
Μίλα τους· σοῦ μιλοῦνε·
Νοιώθουν αὐτὲς τί θὰν τοὺς πῆς
Ξέρουν τί θὰ σοῦ εἰποῦνε.

—Μὴν τοὺς κυττάξεις αὐτουνοὺς,
Ποῦ κάνουνε σεργιάνι.
Σὲ μέναν κύττα μοναχά,
Μοῦ γνέφει τὸ λιμάνι.

Μοῦ λέει κι' ὁ Ἀγιώργης τ' Ἀναπλιοῦ,
Γονάτα. Φίλησέ με.
Κι' ὅπως μὲ πιστεues παιδί,
Καὶ γέρος πιστεψέ με...

Στὶς πέτρες σκύβω καὶ μιλῶ.
Καὶ σιγομουρμουρίζω.
Στὴν ἄκρη στέκω στὸ γιαλό,
Μπρὸς στὸν Ἀγιώργη γονατίζω...

(Σελ. 8)

Ὅλο τὸ παλιὸ Ναύπλιον, εἶναι κάτω ἀπὸ τοὺς στίχους του.

Ἔτσι, στὰ ποιήματά του δὲν ὑπάρχει ἄλλη σκοπιμότητα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγάπη ποῦ ποτὲ δὲν τὴν ἐσκότισε ἡ ἰδιοτέλεια.

Σκοπὸς του ἦταν νὰ διαιωνίσει ἕναν τόπο μὲ ὅλες του τὶς ὑπαρκτὲς ὁμορφιὲς ποῦ τὶς ἐξιδανίκευε.

Τὸ οὐράνιο αὐτὸ ποτάμι ποῦ παραπάνω εἶπαμε, ὁ Ἰορδάνης, κατέβαινε πολλὲς φορὲς καὶ γινόταν γῆινο στὰ στενὰ καὶ τοὺς δρόμους τ' Ἀναπλιοῦ, καὶ ἀντιφέγγιζε, ὅταν ζοῦσε, ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια ὡς μέσα στὸ βυθό,

ὄσα πέραγαε καὶ ὄσα θυμόταν· ἀλλὰ τὸ πῆρε ἀπὸ τὰ μάτια μας μὲ τὸ θάνατό του πρὶν 24 χρόνια καὶ τώρα εἶναι μόνον τὸ βιβλίο του «Ἀναπλιώτικα», ποῦ μὲ τὰ ἐξώφυλλά του κλείνει τὸ βυθὸ μᾶς πολιτείας.

*

* *

Μιά γλώσσα ὠραιότατη δημοτικὴ, μὲ τοπικοὺς Ἀναπλιώτικους ἰδιωματισμούς, μιὰ γλώσσα «ἐξωλογοτεχνικὴ», δηλαδή ὄχι δανεισμένη ἀπ' τὴ λογοτεχνία – μιὰ γλώσσα ψυχῆς ποῦ ὅλοι τὴν καταλαβαίνουν, ἀποδεικνύει πὼς ὅ,τι ὑπάρχει στὴν ποίηση τοῦ Ἀναπλιώτη εἶναι ΨΥΧΗ ΤΟΥ ποῦ γίνεται καὶ ΨΥΧΗ ΤΗΣ...

Σπάνια ποιητὴς ἐξέφυγε ἀπὸ τοὺς καθιερωμένους κανόνες τῆς Τέχνης τοῦ μέτρου, ἀπὸ τὴ μελέτη καὶ τὴν ἀνάλυση μεγάλων ἔργων, καὶ ἀπὸ τὴ μίμηση. (Ἡ τελευταία τουλάχιστον, ἡ μίμηση, ὑπάρχει στὰ πρῶτα βήματα ὅλων γενικά τῶν λογοτεχνῶν καὶ οὔτε καὶ ἀπὸ τὸν Ἀναπλιώτη δὲν ἔλειψε τότε, στὴν ποιητικὴ συλλογὴ του «Τὸ βιολί», ὅπου διαφαίνεται μιὰ Παλαμικὴ ἐπιρροή).

Ὅμως, γρήγορα ὁ ποιητὴς μας, διέκοψε κάθε σχέση μὲ αὐτὲς τὶς πηγές καὶ ἄρχισε νὰ ἐρευνᾷ τὸν Ἀναπλιώτικο κόσμο —τὸ λαό, τὸ «Ἄθμο τῆς πόλεως»— ὥστε νὰ γίνῃ ἓνας μοναδικὸς λαϊκὸς ποιητὴς καὶ νὰ μᾶς δώσει ἀρκετὰ δημοτικὰ σχεδὸν τραγούδια, τὸ ἀντιπροσωπευτικότερο τῶν ὁποίων εἶναι, τὸ

ΑΝΑΤΟΛΗ ΣΤΟ ΠΑΛΑΜΗΔΙ

Ἦλιε μου καὶ κύρ-Ἦλιε μου,
Περίλαμπρό μου ἄστρο·
Ἐφτὰ καλάμια ἐμέτρησα
ὥστε νὰ βγῆς στὸ Κάστρο...

Νὰ ἰδῶ φωτιὲς στὶς ντάπιες του,
Νὰ ἰδῶ χρυσοκορώνες·
Νὰ φύγουν οἱ νεράϊδες του,
Νὰ σκούζουν οἱ γοργόνες...

Ἦλιε μου καὶ κύρ-Ἦλιε μου,
Κι' ἀφέντη μ' καβαλλάρη,
Ντουρᾶ, φωτίζεις, Τούρκικου,
Βενέτικο λιοντάρι...

Ἕλιε μου καὶ κῦρ-Ἕλιε μου,
Κι' ἀφέντη μ' Βασιλιᾶ.
Κορφὴ πατᾶς, ἀπάτητη,
Ἄητῶν, ἀητοφωληά...

Τὰ καρυοφίλια εἶν' ἔτομμα,
Τὰ γιαταγάνια λάμπουν.
Τὸ Παλαμῆδι, φώτισε,
Κι' ἀνοιξε, μέσα, νᾶμπουν...
(Σελ. 3)

*

* *

Περισσότερο ὅμως —σὺν λαϊκὸς ποιητῆς— μᾶς ἔδωσε ἐξαιρετικὰ ποιήματα ποὺ ζωντανεῦουν ὅ,τι στοὺς ἀπλοῦκοὺς χαρακτῆρες του θέλει ιδιαίτερα νὰ τονίσει καὶ νὰ μᾶς γνωρίσει μὲ ιδέες ποὺ οὔτε κὰν νᾶχει περάσει ἀπ' τὸ μυαλό μας ὅτι μπορεῖ νὰ ἀπαρτίζουν ἕναν ὁλόκληρο κόσμον — ποὺ κάτω ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ κοινωνικὰ στρώματα ἐργάζεται καὶ δημιουργεῖ τὴν ιδιαίτερη ζωὴ του, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται ποτέ ἀπ' τὴν ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ποτέ νὰ ἀπογοητεύεται, μέσα στὴν ἀξιοθαύμαστη στωϊκὴ του καρτερικότητα, ποὺ ἔχει πιά γίνει στὴν ψυχὴ τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου μιὰ συνηθισμένη δύναμη καὶ ποὺ γι' αὐτὸ τὴ χαρακτηρίζει ἡ ἀφέλεια καὶ ὁ αὐθορμητισμός.

Τὸ ἀντιπροσωπευτικότερο ποίημα τῆς λαϊκῆς αὐτῆς νοοτροπίας καὶ ζωῆς, εἶναι

Η ΝΙΑΡΝΙΑΡΑΙΝΑ

Ἕ κυρά-Νιαρνιάραινα,
Ἕ ξαδέρφο-Χάραινα,
Ψυχο-ψυχικάραινα.
—Ἕ λουνῶν ξαδέρφισσα,
—Ἕ λουνῶν συγγένισα
Κι' Ἕ λουνῶν κουμπάρα.
Ἕ κυρά-Νιαρνιάραινα
τοῦ Γιώργη τοῦ Νιαρνιάρρα,
Ποῦεχε μαραγκοῦδικο,
Ξυλοπελεκοῦδικο,
Πεθαμενατζοῦδικο,

Στὸ στενὸ τοῦ Χρόνη
 Ποὺ τὸν ἀγαπούσανε
 Καὶ τὸν ἐχτιμούσανε
 Φίλοι καὶ γειτόνοι...

Ἄν κανεῖς δὲν μπόραγε,
 Ἄν κανεῖς ἀρρώσταγε,
 Ἔτσι καὶ τὸ μάθαινε,
 (Τὶ κακὸ τῆς ρχότανε.
 Τὶ κακὸ ποὺ πάθαινε).
 Ποῦετανε ψυχικάραϊνα

Ἐτρεχε καὶ ρώταγε·
 Κι' ὄλο ξαναρώταγε:
 —Πῶς εἶναι; —τί κάνει:
 —Θεέ μου... Μιὰ ὥρα ἀρχήτερα
 Κάμε τον καλλίτερα,
 Κάμε τον νά γιάνη...

—Ὅμως... (Ὁ μὴ γένεσται...
 —Ἐέεχχ... Μὴ μοῦ πικραίνεστε...)
 Ἄνν, τυχόν, δὲν γιάνη...
 Μή... μᾶς... λησιμονήσετε...
 Ὡς γνωστόν, ὁ Γιώργης μου,
 Φίνες... κάσες φτιάνει·
 Κι' ἀπ' τὰ πειὸ καλλίτερα,
 Κι' ἀπ' τὰ πειὸ ὀμορφότερα
 Ὑλικὰ θὰ βάνη.
 —Κι' ἔκπτωση θὰ κάνη...

(Σελ. 62)

Σ' αὐτὴ τῇ λαϊκῇ ποίησι, ὡς τώρα, δὲν ὑπάρχει ἄλλος Ἕλληνας ποιητῆς ἀξιώτερος!...

*

* *

Ἄλλὰ ὁ Ἀναπλιώτης ἦταν καὶ θρησκευτικὸς ποιητῆς...

Ἄφοῦ ἔζησε τόσο κοντὰ στὸ λαὸ ποὺ ἡ δυστυχία τὸν κάνει νὰ στρέφει περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες τάξεις τὶς ἐλπίδες του στὸ Θεό, εἶδε καὶ τὴ δύναμη ποὺ ἀντλεῖ ἡ ψυχὴ καὶ ποὺ βρίσκεται στὸ στόμα κάθε φτωχοῦ καὶ κάθε πονεμένου:

«ΕΧΕΙ Ο ΘΕΟΣ»

Τί ἔχει ὁ Θεὸς γιὰ τὸν Ἀναπλιώτη; – Πάντα ἔλεος, πάντα συγχώρηση καὶ πάντα βοήθεια...

Ἔτσι, πῆρε τὸν πιὸ πονεμένο ἄνθρωπο, μιὰ ἁμαρτωλὴ – καὶ τὴν ὡδήγησε μὲ τοὺς στίχους τοῦ στὴν ἐκκλησία —Μεγάλη Τρίτη— γιὰ νὰ τὴν διδάξει, πὼς ποτὲ δὲν εἶναι ἀργὰ καὶ πὼς ὁ Θεὸς μὲ χαρὰ περιμένει τὴν ὥρα τῆς ἀνθρώπινης μετάνοιας:

ΑΜΑΡΤΩΛΗ

(Στὸν Ἀγιώργη τ' Ἀναπλιού)

Μαῦρο μαλλί (μαῦρο πολὺ...)
 Σφικτὰ πλεγμένο-τσιτωμένο
 Μέσ' στὴ μέση χτενισμένο-χωρισμένο
 Μὲ φυσικὰ γυαλάδα καὶ λαμπράδα.
 (Ἔλη τοῦ κόσμου ἢ ὠμορφάδα...)
 Ἄσπρος λαϊμός· κύκνου καὶ ὑμός.
 Κορμί, χυτό, λαμπάδα.
 Τριανταφυλλένιο πρόσωπο,
 Καὶ μύτη κοντυλένια·
 Στόμα διπλὸ γαρούφαλλο,
 Καὶ χεῖλη ζαχαρένια
 —Μαῦρα μάτια καὶ γραμμένα
 Καὶ γαῖτανοφρυδωμένα.

Μέχρι ἐδῶ εἶναι ἡ σωματικὴ περιγραφή, τὸ φυσικὸ κάλλος μιᾶς ἁμαρτωλῆς.

Τώρα ἀρχίζει μὲ εὐγένεια νὰ ὑποβάλλεται στὸν ἀναγνώστη ἢ στὸν ἀκροατὴ ἡ ψυχικὴ κατάσταση ποὺ τὴν ὡδήγησε στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ λάμψει στὸ τέλος ὄχι μόνο τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ συγχώρηση ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους της, ποὺ τῆς τὴν δίνουν μὲ ὅλη τους τὴν καρδιά:

Ὡς περνοῦσε ἀπ' τὸ «παγγάρι»
 —Μέσ' στὴν ἐκκλησιὰ φεγγάρι—
 Τὸ κεράκι της νὰ πάρη
 Καὶ νὰ πάει νὰ προσκυνήση,
 τὸν Ἀγιώργη νὰ φιλήση·
 Στὸ στασίδι νὰ καθήση,
 Λές, κι' ὁ Ἀγιώργης τὴν κυττοῦσε
 (Τὸ σπαθὶ τοῦ θὰ τραβοῦσε...)

Ἔνας ψάλτης ψαλμωδοῦσε
 «—Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα...)
 Κι' ἐγώ... χίλιες φορές τὴ συγχωροῦσα.
 (Σελ. 80)

Ἦθελε νὰ πῆ: «Κι ἐγώ... χίλιες φορές τὴ «δικαιολογοῦσα», ποὺ βεβαίως ἂν τὸγραφε ἔτσι δὲν θάταν τίποτα, ἀλλὰ περιγράφοντάς της τὴν ἁμαρτωλὴ ὅμοια μὲ τὴν «Κεχαριτωμένη» του, ἐκείνη τὴν ἡμέρα, καὶ χρησιμοποιώντας μιὰ εἰδικὴ ιδιότητα τοῦ ὕφους, τὴν εὐφυῖα ἢ φινέτσα παίζει σ' αὐτὴ τὴ λεπτὴ σχέση νοημάτων: Τῆς Θείας συγγνώμης πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τῆς ἀνθρώπινης συγγνώμης λόγω συμπαθείας πρὸς τὴν ὁμορφιά της.

*

* *

Νὰ μὴ ξεχνᾶμε νὰ συγχωροῦμε λέει ὁ Ἀναπλιώτης, γιατί ὅλοι πονέσαμε καὶ πρῶτος ὁ Θεάνθρωπος.

Ἐκεῖνος πιο πολὺ, πάνω στὸ Σταυρό, θὰ φανερώσει τὸν ἀνθρώπινο πόνο θέλοντας νὰ μᾶς λυτρώσει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία:

ΛΑΜΑ - ΣΑΒΑΧΘΑΝΙ

Σὰν ἦρθε ἡ ὥρα του ἢ στεργνή,
 Ὡρα γραμμένη, ἀνθρώπινη,
 —Ὡρα θλιμμένη καὶ στεγνή—
 Ξέσπασ' ἀνθρώπινη φωνή:
 —«Ἡλί-λαμά-σαβαχθανί...».

Τότε δοκίμασε κι' ὁ Θεός,
 Πόνος, τὸ τ' εἶν' ἀνθρωπινός,
 Πῶς ἕνας ἄνθρωπος πονεῖ.
 Κι' ὡς νὰ κρυφτῆ νὰ μὴ φανῆ
 Ξέφυγ' ἢ ἀνθρώπινη φωνή:
 Ἡλί-λαμά-σαβαχθανί...

Ἡλί-λαμά-σαβαχθανί...
 Ἔνας Θεάνθρωπος πονεῖ.
 Θεοῦ κι' ἀνθρώπου μιὰ φωνή
 Φωνή, τοῦ πόνου, ἀληθινή
 Φωνή τοῦ πόνου ἀνθρώπινη

Θεοῦ κι' ἀνθρώπου μιὰ φωνή
 Φωνή, τοῦ πόνου, ἀληθινή
 Φωνή τοῦ πόνου ἀνθρωπινή
 Τὴν ἀγνωστὴ ὥρα, τὴ στερνὴ,
 Ξέφυγε στ' ἀπειρο τρανή.
 Καὶ τὴν ἀκοῦσαν οἱ οὐρανοί:
 —Ἡλί-λαμά-σαβαχθανί...

(Σελ. 78)

Αὐτὸ εἶναι τὸ μικρὸ ἀριστοῦργημα τοῦ Ἀναπλιώτη.

Ποιητικά, αὐτὸ τὸ —Ἡλί-λαμά-σαβαχθανί, ἔχει τόσο μέλος καὶ τόση ὑποβλητικότητα πόνου πού τὸν κάνουν νὰ τὸ χρησιμοποιήσει μὲ Τεχνικὴ ἐπιτυχία, πέντε φορές.

*

* *

Βλέπουμε λοιπόν, ὅτι πέρα ἀπὸ τὴ δημοτικὴ εἰκόνα, τὸν λαϊκὸ αὐθορμητισμὸ καὶ τὸ θρησκευτικὸ ἀπλό του μεγαλεῖο, ὁ Ἀναπλιώτης ἔχει καὶ τὸ ἰδιαίτερο «ποιητικὸ αὐτί» πού μᾶς δίνει μιὰν ἀκανόνιστη, ἀλλὰ δικιά του μουσική.

Ὅμως ἡ ποίησή του, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, χαρακτηρίζεται καὶ ἀπὸ μιὰ ζωντάνια, τὸ σοβαρώτερο ποιητικὸ στοιχεῖο, πού πολλές φορές τὸ ἔχασαν ἀκόμη καὶ μεγάλοι ποιηταί.

Καὶ ἀναφέρω, γιὰ νὰ γίνω σαφέστερος, ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Κάλβο, ξεμακραινόντας ἀπὸ ἀνάγκη σὲ λίγες γραμμὲς ἀπὸ τὸ θέμα.

Σὲ μιὰ ὠδὴ πού τιτλοφορεῖται «*Ἡ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΗ ΜΟΥΣΑ*», γραμμένη γιὰ τὸν μεγάλο ποιητὴ καὶ θερμὸ φιλέλληνα Λόρδο Μπάϋρον, νεκρώνεται ὅταν φτάνει σ' αὐτὴ τὴ στροφή:

Σήμερον κείσαι, ὦ Βύρων.
 Καὶ ποῦ τὰ ἔνθεα ἔπη,
 ποῦ εἶναι τώρα τὰ σύμμετρα
 περὸντα φωνήεντα,
 Καστάλιε κύκνε;

Ἡ τοῦ Σολωμοῦ οἱ δύο τελευταῖες στροφές τοῦ «Ἕμνου εἰς τὴν ἔλευθερίαν»: Τελείως πεζές, τελείως στερημένες ποιητικῆς πνοῆς:

Στροφή 157

Τί θά κάμετε; θ' ἀφήστε
 Νά ἀποκτήσωμεν ἐμεῖς
 Λευθερίαν, ἢ θά τὴν λύστε
 Ἐξ αἰτίας πολιτικῆς;

καὶ στροφή τελευταία τοῦ ὕμνου

158

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
 Ἴδού, ἔμπρός σας τὸν Σταυρό
 Βασιλεῖς, ἐλάτε, ἐλάτε,
 Καὶ κτυπήσετε κι' ἐδῶ.

Μ' αὐτὸ βέβαια τὸ παράδειγμα τῶν δύο μεγάλων Ἐθνικῶν μας ποιητῶν δὲν θέλουμε νὰ τοὺς ὑποτιμήσουμε (τὸν Σολωμὸ καὶ τὸν Κάλβο) καὶ νὰ ὑπερτιμήσουμε τὸν Ἀναπλιώτη, ποὺ ποτὲ δὲν συγκρίνεται μὲ ποιητὰς μεγαλοπρεπεῖς, ὑψηλοῦ ὕφους.

Μποροῦμε ὁμῶς νὰ διερωτηθοῦμε: —«Ποιὸς ποιητῆς εἶναι καλλίτερος; Ὁ διανοητῆς καὶ δραματιστῆς ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εὐχαριστήσῃ παρὰ μόνο τὴν ποιητικὴ νοημοσύνη, ἢ ὁ ἀπλὸς ἀλλὰ ζωντανὸς πάντα ποιητῆς καὶ καταληπτὸς ἀπὸ ὅλους, σὰν τὸν Ἀναπλιώτη;

Φυσικὰ δὲν ὑπάρχει μὰ ἀπάντηση, ἀλλὰ δύο προτιμήσεις.

Σ' αὐτὲς ἄλλωστε τίς δύο μεγάλες κατηγορίες χωρίζεται ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου: *Στὸ χῶρο τῶν ιδεῶν καὶ στὸ χῶρο τῶν γεγονότων*, ποὺ δὲν σημαίνει πὼς καὶ τὰ γεγονότα δὲν ἔχουν ιδέες, ἀλλὰ οἱ ιδέες τοὺς οὐδέποτε ξεπερνοῦν τὸν ἰσχυρισμὸ τῶν δημιουργουμένων καταστάσεων.

Ὁ Ἀναπλιώτης λοιπὸν προτίμησε τὰ γεγονότα μιᾶς ἐποχῆς καὶ τὰ ζωντάνεψε μὲ τὴν ποίησίν του.

3.

ΜΙΑ ΕΠΟΧΗ

Ὅταν γιὰ τὸν ποιητὴ λέμε πὼς ἀνήκει σὲ μιὰ ἐποχὴ ἢ ὅτι σώζει τὴν ἐποχὴ του, δὲν ἐννοοῦμε ὅτι ὑποδουλώνεται σ' αὐτὴ. Ἀντίθετα ἐλευθερώνει τὴν ἐποχὴ του, κάνοντάς τιν Τέχνη, κάνοντάς τιν ἀγώνισμα ὑψηλό. Καὶ ἡ ἐλευθερία δὲν νομίζω ὅτι ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ τὰ ἀγωνίσματα καὶ ἀπὸ κάθε εὐγενικὴ ἄμιλλα. Ἡ ἀγωνίζομαι, ἡ ἐλευθερώνομαι ἢ ζῶ ἐλεύθερα, ἓνα σημαίνει: ὅτι ξέρω νὰ ζῶ.

Ὁλοκάθαρα αὐτὸ φαίνεται στὴ χρονολογικὴ περίοδο τοῦ Ἀναπλιώτη πού δὲν τὴν ἐπρόλαβα. Ἐμεῖς οἱ Ἀναπλιῶτες τὴν ἔχουμε καθορίσει ἔτσι: ἦταν ἡ πολιτικὴ ἐποχὴ τοῦ Γιάννη Μουτζουριδῆ καὶ ἡ τραγουδιστικὴ τοῦ Μπουζουκιοῦ τοῦ Μπλατσάρα.

Πολλὰ ἓνας σύγχρονος τοῦ ποιητῆ μπορεῖ νὰ μᾶς διηγηθῆ γι' αὐτὴ τὴν ὁμορφὴ, τὴ ζωντανὴ Ἀναπλιώτικη καλωσύνη. Δὲν ξέρω ἂν προλάβω ἀργότερα νὰ κάνω καμμιὰ κοινωνιολογικὴ μελέτη ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ὅλοι ἀγαπημένοι καὶ ἐνωμένοι: τὰ πλουσιόπαιδα μὲ τὰ φτωχὰ παιδιὰ παίζανε μαζί. Ἀλλὰ καὶ ἓνας σεβασμὸς γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ πλησίον ὑπῆρχε.

Τ' Ἀνάπλι ζοῦσε πῶς πολὺ τίς παραδόσεις του καὶ τὴν ἀρχοντιά του. Ἀρχοντιά ὄχι μόνον πού ὀρίζει τὴν οἰκογενειακὴ προέλευση ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθήματα.

Τὰ ὑψηλὰ αὐτὰ αἰσθήματα τὰ φανερώνει καὶ ὁ ὄργασμός τῶν ἄξιων ποιητῶν καὶ λογοτεχνῶν σ' αὐτὴ τὴν πόλη: Ἀναγνωστόπουλος Θᾶνος, Ἀναπλιώτης Ἀντώνης, Βυζάντιος Ἀλέκος, Δάφνης Στέφανος, ὁ ἔξοχος ποιητὴς Δημόπουλος Τάκης, ὁ πνευματικώτερος ὄλων τῶν ποιητῶν τοῦ Ναυπλίου μέχρι σήμερα Νίκος Καροῦζος, πού βρῖσκεται στὴν πρωτοπορεία τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὁ Ἀναπλιωτολάτρης λογοτέχνης, ποιητὴς καὶ ξεχωριστὰ σατιρικός, μὲ τὴν φλογερὴ πέννα, πολυγραφώτατος Κωστοῦρος Θεόδωρος, ὁ ἀξιόλογος ποιητὴς καὶ ἀνθολόγος Λιαλιάτσης Πάνος, Μουτζουριδῆς Ἀλέκος, Μουτζουριδῆς Πραξιτέλης, Νικολάρας Ἀνδρέας, Παπασπύρου Μῆτσος, Παράσχος Ἀχιλλέας, Φρεδιανὸς Ἄγγελος, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Ἄγγελος Τερζάκης, ὁ ἄξιος συνεχιστὴς τοῦ Στάμ-Στάμ, στὶς ἱστορίες τοῦ Χωριοῦ, εὐθυμογράφος Γῶργος Καραμᾶνος, καθὼς καὶ ἓνα μεγάλο πλῆθος μικρῶν καὶ μεγάλων στὴν ἡλικία λογοτεχνῶν, πού γράφουν καὶ δημιουργοῦν μὲ ὄχι μικρὲς ὑποσχέσεις γιὰ τὸ μέλλον.

*

* *

Στόν τόπο αὐτό λοιπὸν ὑπάρχει ἡ παράδοση τῆς ἀρχοντιᾶς. Κι' ὅλος ὁ ἀγῶνας τῶν ποιητῶν τῆς καὶ τῶν πεζογράφων τῆς εἶναι ποιός θά διασώσει καλλίτερη αὐτὴ τῆ ζωντανὴ κληρονομιά.

Γιαυτὸ καὶ κάθε τι ποὺ δημιουργεῖται σ' αὐτὴ τὴν πόλη, γίνεται κτῆμα πρῶτα τοῦ Ναυπλίου καὶ ἔπειτα τῶν ἄλλων ξένων τόπων.

Εἶναι μὲ ἄλλα λόγια ἡ Τέχνη αὐτὴ ἀληθινή, εἶναι κατάφαση ζωῆς.

Καὶ ποιητικὰ πολυγραφότερη κατάφαση τῆς ζωῆς στ' Ἀνάπλι εἶναι ἡ πλούσια λαϊκὴ ποίηση τοῦ Ἀναπλιώτη.

Ἄπο δῶ κανεῖς μπορεῖ νὰ κατατοπισθῆ, νὰ ξαναδῆ τὸν τότε κόσμο, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα, τὰ πανηγύρια, τίς λύπες του καὶ τίς χαρὲς του. (Γιατὶ εἶναι μοιραῖο, ὅπως στὸ πρῶτο μας κεφάλαιο εἶπαμε, ἡ ἐποχὴ ν' ἀκολουθεῖ τὸ πνεῦμα ὅπως τὸ σῶμα μας κρατᾷ τὴν ψυχὴ). Τὴ λύπη μου γι' αὐτὴ τὴν ἐξαιρετικὴ ἐποχὴ τοῦ Ναυπλίου, ποὺ δὲν τὴν ἐπρόλαβα, ἔρχεται νὰ τὴ σβήσῃ ἡ σκέψη ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ τὴν πληροφορηθοῦμε καλλίτερα ἀπὸ σύγχρονό του, γιατί τὸ ἔργο τοῦ Ἀναπλιώτη ἔχει αὐτάρκεια, ἀναπαύεται μέσα στὸν ἑαυτὸ του ὅπως ὅλα τὰ ἄξια ἔργα Τέχνης.

Μπορεῖ ἀκόμα —ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν τὴν καλλιτεχνικὴ αὐτάρκεια— νὰ τὸ συγκρίνει κανεῖς μὲ τὸ ἔργο ἑνὸς μυθιστοριογράφου, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μὲ τύπους ποὺ γιὰ τοὺς ἀναγνώστες εἶναι ἀληθινὰ χαρακτηριστικοί, ρεαλιστικοί, γνώριμοι. Ἄπο κεῖ καὶ πέρα μπορεῖ νὰ τοὺς πάρει σὰν τὰ πιὸ γνήσια καὶ φωτεινὰ δείγματα ζωῆς καὶ συγκρούσεων.

Ἐνα τέτοιο ἔργο συμπληρώνει κάτω ἀπὸ τίς ἴδιες ιδέες, χαρακτηριστικούς τύπους, σὲ ἕνα μεγάλο στάδιο —ὄλη του τὴ ζωὴ— ἐξῆντα τέσσερα χρόνια ἀγῶνος καὶ σκέψεως – ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαναληφθῆ σὲ μορφή καὶ περιεχόμενο. Ὅποτε, ἡ ἐποχὴ ὠραία ἐκφράζεται στὰ ποιήματά του «Ἀναπλιώτικα». Ἐμεῖς ἀσχοληθήκαμε μὲ ζητήματα πνευματικώτερα, αὐτὰ ποὺ δείχνουν τὴν ἀξία τοῦ ποιητοῦ μέσα στὸ χρόνο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἄντι λοιπὸν νὰ δοῦμε τὸν Ἀναπλιώτη ἀπ' τὴ σημερινὴ μόνο ἐποχὴ, ἄς τονίσουμε καλλίτερα ὅτι —ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων— τὸ καταγέλαστο τῶν «προχωρημένων» σημερινῶν ποιητῶν γιὰ νέα ποίηση, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ποίηση ποὺ ἐμφανίζονται γιὰ καινούρια περιπλανᾶται στὸ παρελθόν, ὄχι γιὰ νὰ πάρει μαθήματα χρήσιμα, ἀλλὰ γιὰ νὰ διαλέξει ἔτοιμο ὅ,τι εἶναι τῆς «ὑψηλῆς ἀρεσκείας τῆς» καὶ νὰ τὸ παραμορφώσει, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται μὲ ἓναν ραγισμένο καθρέφτη ποὺ παρουσιάζει παραμορφωμένο τὸ εἶδωλο.

Δηλαδή δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω τί θὰ πῆ μοντέρνο, ἂν ξαναγεννιόταν ἓνας τέτοιος Ὀμηρικὸς στίχος:

«Εἶπε καὶ εἰς ὅλους κίνησε τὸν πόθον τῶν δακρῦων» «ὡς φάτο, τοῖσι δὲ πᾶσιν ὑφ' ἴμερον ὤρσε γόοιο» (Ἰλιάδος Ψ 108 [μετάφρ. Πολυλά]).

Τὴν πρώτη φορὰ τὸν εἶπε ὁ Ἀχιλλεὺς ὅταν θρηνοῦσε τὸν Πάτροκλο καὶ ἐπειδὴ εἶναι πολὺ ἀρεστὸς ἓνας τέτοιος στίχος στὸν... Ὀμηρο, τὸν ξαναλέει καὶ ὁ Μενέλαος στὴν Ὀδύσεια Δ 183, ὅταν φιλοξενοῦσε τὸν Τηλέμαχο.

*

* *

Ἐπομένως καὶ τοῦ Ἀναπλιώτη ἡ ποίηση, ἀφοῦ ἀξίζει κατὰ τὰ παραδομένα, δὲν θὰ παλιώσει...

Καὶ ἐκτὸς τῶν ὄσων εἶπαμε, ἀξίζει ἀκόμα γιὰ ἀντέστρεψε ἄξια τὴν ἔννοια τοῦ Εὐριπίδη: «Μὰ ὅποιος σωθῆ ἔχει χαρὰ τοὺς πόνους νὰ θυμᾶται» (ἀλλ' ἦδύ τοι σωθέντα μεμνήσθαι πόνων).

Ἔτσι, μετὰ τὴν ἀντιστροφή «Μὰ ὅποιος σωθῆ ἔχει πόνο τίς χαρὲς νὰ θυμᾶται», γεννήθηκε ἓνας ἀθάνατος λαϊκὸς ποιητής, ἓνας ἄγνός νοσταλγός, μιᾶς χαρούμενης ἐποχῆς τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς ἀνεπανάληπτης νεότητος ὅλου τοῦ κόσμου, συμφωνώντας ἀπόλυτα μὲ τοὺς ἐσωτερικοὺς —ὅπως τοὺς ὀνομάσαμε στὸ προσωπικὸ μας αὐτὸ κριτικὸ δοκίμιο— καὶ ἀμετάβλητους κανόνες τῆς ποιήσεως, ποὺ μέσα ἀπ' τὰ λίγα μας παραδείγματα τοῦ δίνουν αὐτὴ τὴν ἀξιολογικὴ θέση γιὰ κάθε ἐποχὴ ποὺ θὰ τὸν διαβάξει:

1ον. Ότι ή ποίηση πού αυτόσχεδιάστηκε από τόν Άναπλιώτη, έχει μιá ζωντάνια πού γεννήθηκε μαζί με τήν ανθρώπινη ψυχή και πού ούδέποτε καταργείται.

2ον. Φαίνεται πώς ό,τι έγραφε δέν τό κατηύθυνε σέ καμμιά σκοπιμότητα, αλλά ήταν τό ξεχείλισμα του ψυχικού του βίου και τής αγάπης του για τό Ναύπλιο.

3ον. Ότι εκφράζεται θετικά γιατί καθρεπτίζει σωστά τή λαϊκή ψυχή και γίνεται ένας κλασσικός λαϊκός ποιητής, άν κλασσικό σημαίνει όπως είπε ό Ούγκώ: «Έκείνο πού είναι άξιο νά μελετηθή».

4ον. Ότι ή ποίησή του δέν είναι θεματογραφία αλλά έποχή και καταξιώνεται από τήν νεότητα πού ύπάρχει σέ όλον τόν κόσμο και από τήν επαρχιακή ζωή όλων τών επαρχιών τής Έλλάδος.

5ον. Ότι γι' αυτά όλα είναι άξιος ποιητής και έχει κι' αυτός τό δρομάκι του ανάμεσα στά τόσα μικρά ή μεγάλα πού μäs οδηγούν στην πολιτεία του πνεύματος, και

6ον. Και τελευταίον, ότι άφου σήμερα ή ποίηση βρίσκεται άλλοιως σχεδιασμένη, δέν έχει σημασία, άφου καταργήθηκε ή αυστηρή μετρική και ή ρίμα, τίποτα άλλο εκτός άπ' τήν ψυχή του κάθε ποιητή πού κανένα σχέδιο πιά δέν θά τήν πάρει.

Και επομένως ό Άναπλιώτης στην ποίησή του σαν ζωντανός ποιητής με τή σατιρική του διάθεση πού τήν τονίζει —έντελώς ιδιότροπα— μόνον όταν θέλει νά γίνει νέος, δέν έχει μικρά και μεγάλα ποιητικά λάθη. Έχει πάντα μιá ψυχή, ή δέ τεχνική του πήγε όπως κάθε άλλη στη γωνιά τών έποχών —χωρίς βέβαια νά παύει νά τόν χαρακτηρίζει— και χωρίς νά έχει μεγάλες ιδέες, θά είναι τό ίδιο αγαπητή σέ όλους τους αιώνες πού θάρθουν και θά συμπληρώνει κάθε μεγάλη ιδέα και κάθε άριστούργημα, όσο ύπάρχουν άνθρωποι, γιατί εργάστηκε με τους έσωτερικούς κανόνες τής ποιήσεως και με τή ζωντάνια.

Έτσι, κατάφερε νά ξαναοδηγήσει τόν πλανεμένο άνθρωπο από τό ναούρισμα του όμοειδοϋς ρυθμου τής ρίμας, με μιá δική του όμοιοκαταληξία και ένα ζωντανό πολϋστικτο —πού δέν είναι γι' αυτόν στολίδι λόγου αλλά προσωπική πλέον γραφή— στο κέντρο τής αξίας του ποιήματος, κεντώντας τή νοημοσύνη του, με τά πράγματα, τά αισθήματα, και τις παλιές Άναπλιώτικες εικόνες ανθρώπων και αισθημάτων μιás άξέχαστης και αιώνιας έποχής όπως τή ζωντάνειπε — πού από τόν βάρβαρο καθώς στην αρχή είπαμε χρόνο πού φέρνει τό θάνατο, τήν πήρε ό Άναπλιώτης και τήν εκρϋψε κάτω από τήν Άναπλιώτικη γή, σαν θησαυρό, μένοντας διαρκώς στη μνήμη μας ό παντοτεινός έφηβος με τήν άμίαντη δροσιά τής ψυχής του.

Ν. Δ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ

Η ΣΤΟΧΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΤΕΡΖΑΚΗ*

1. Πολλαπλή και ξέχωρη φανερώνεται στη νεώτερη ελληνική γραμματεία ή δημιουργική παρουσία του Ἁγγελου Τερζάκη. Τὸ γεγονός αὐτὸ μᾶς ἀναγκάζει, προσώρως, νὰ μιλήσουμε μονάχα γιὰ τὴ σπάνια καὶ πολυσήμαντη δοκιμιογραφικὴ του ἐπίδοση. Μὰ ὅμως, καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐπιλεγόμενη περιοχὴ, τὸ στοχαστικώτατο μίλημα τοῦ Τερζάκη πιάνει πλάτος ἀχειραγώγητο σ' ἓνα τόσο σύντομο γραπτὸ, ὅπως ἐτοῦτο.

2. Μὲ ἦθος καὶ ὕφος καλάμου ἀξιοζήλευτο, καὶ ἱκανὸ νὰ διδάξει στὸν ἀναγνώστη, μὲ πραγματικὰ ἀποκαλυπτικὴ δύναμη, τὴν ἠθικὴ ὑπόσταση τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, πουθενά, μὰ ὄντως πουθενά, δὲν μπλοφάρει ὁ Τερζάκης, εἴτε ὡς πρὸς τὸ διανόημα εἴτε ὡς πρὸς τὸ βίωμα, ὅπως αὐτὸ συμβαίνει ἴσως μὲ διάφορους ἄλλους διαπρεπεῖς ἐλληνάδες διανοούμενους. Ὁ Τερζάκης εἶναι ἓνας γνήσια διαλογιζόμενος ἄνθρωπος, ἓνας ἀληθινότατος στοχαστής, μὲ γνήσιο ἐσωτερικὸ ὑπόστρωμα, μὲ γραφίδα περιίτρομη κατάντικρου στὰ φλέγοντα τοῦ πνεύματος, εἴτε αἰτήματα εἴτε προβλήματα, μὲ συνεσταλμένη συλλογιστικὴ, μὲ πλῆθος ἀκράτητα ἐρωτήματα καὶ βαθύτατο πύρωμα σώψυχης ἀγωνίας, δίχως ὅμως κανενὸς εἴδους εὐκολία στίς ἀποκρίσεις, τίς τόσο συγκρατημένες ἄλλωστε. Πραγματικὰ λοιπὸν ὁ Τερζάκης λάμπει σὰν ὠραία καὶ ἰσχυρὴ ἐξαίρεση καὶ ἐπὶ πλέον δὲν ἀνήκει στὰ μυαλά-μονοκατοικίες. Τονίζει πολυάριθμες ἀλήθειες.

3. Τί τώρα νὰ πρωτοδιαλέξει κανένας ἀνάμεσα στὴν ἐκτεταμένη στόχαση τοῦ Τερζάκη γιὰ νὰ δείξει κατὰ κάποιον γρήγορο τρόπο τὸ ἔκτακτο δημιουργικὸ του δυναμικὸ; Βρίθκει ἀπὸ ποικίλους προβληματισμοὺς καὶ συναρπαστικὴ γοητεία. «Τὴν ἀνθρωπότητα» —λέει κάπου ὁ Τερζάκης— «τὴν κατατρύχει ἡ εὐτέλεια». Καὶ συνεχίζει: «Αὐτὴ, πολὺ περισσό-

* Τετράδια «ΕΥΘΥΝΗΣ», ἀρ. 4, Προσφορά στὸν Ἁγγελο Τερζάκη, γιὰ τὰ ἑβδομηντάρητά του. Δεύτερη ἐκδοση συμπληρωμένη, 2000.

τερο από την κακία, μαρτυρεί για τη φυσική καταγωγή μας. Στο δρόμο από τον ὄρθιο πιθηκάνθρωπο ως τὸ ἰδανικὸ πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸ ζῶο ὡς τὸ διαφορετικὸ ἐκεῖνο ὄν ποῦ θέλουμε νὰ πιστεύουμε πὼς ἔχουμε ἀρχίσει νὰ εἶμαστε, δὲν στέκεται ἡ κακία, στέκεται ἡ εὐτέλεια. Τὸ ζῶο δὲν ἔχει κακία· ἔχει στοιχειώδεις ἀνάγκες. Αὐτὲς τὶς ἀνάγκες, ὅταν τὶς μεταφέρετε σ' ἓνα ἐπίπεδο ψηλότερο, ἔξω ἀπὸ τὴν τάξη τοῦ ζώου, θὰ τὶς ἰδεῖτε νὰ μένουν ξεκρέμαστες, γιατί εἶναι σάμπως νὰ ἔχασαν τὸ φυσικὸ τους βᾶθρο, νὰ μὴν ἔχουν πιά ποῦ νὰ τοποθετηθοῦν. Ἡ ἀξίωση τοῦ ἀνθρώπου τὶς ἀπαρνιέται ἠθικά, ἐνῶ τὶς παραδέχεται βιολογικά. Τὶς προβάλλει μάλιστα ὅταν τὶς χρειάζεται ὡς ἐπιχείρημα, ὡς ἐλαφρυντικὸ, καὶ σύγκαιρα προβάλλει μιὰν ἄλλη ἀξίωση, καθαρὰ ποιητικὴ αὐτὴν, ποῦ εἶναι ἡ ἀναίρεση ἀκριβῶς τῆς τυφλῆς ἀνάγκης. Πρόκειται γιὰ ἓνα κουτοπόνηρο δίπορτο ποῦ ἔχουμε ἐπινοήσει: Διεκδικοῦμε καὶ τὸ παχνὶ καὶ τὸ θρόνο. Ἐπιμελέστατα ἀποφεύγουμε νὰ ἰδοῦμε πὼς τὸ ἓνα εἶναι ἡ διάψευση τοῦ ἄλλου. Πολὺ φυσικὸ, γιατί δὲν ὑπάρχει στὴ Γῆ κάποιον ζῶον ἀνωτέρου μας (συμπτωματικὰ δὲν ὑπάρχει) ποῦ νὰ μᾶς χτυπήσει καταπρόσωπο αὐτὴ τὴν ἀντίφαση». Καὶ παρακάτω: «Ἡ κακία μπορεῖ, σ' ὀρισμένες περιπτώσεις, νὰ ἔχει ἓνα ἀνάστημα· γι' αὐτὸ καὶ τὴ διεκδικοῦμε. Ἐνῶ εὐτέλεια λέγεται ἡ ἔξ ὑπαρχῆς ἀπουσία κάθε ἀναστήματος. Ὅριστε νὰ πλάσετε τὸν Ριχάρδο Γ' τῆς εὐτέλειας... Μέσα στὴν κακία χωράει πάθος, χωράει καὶ μεταφυσικὴ ἀνταρσία. Τί χωράει στὴν εὐτέλεια; Τί ἄλλο ἀπὸ τὴ θύμιση τῆς ἐποχῆς ὅπου τὸ δίποδο πῆγαινε μὲ τὰ τέσσερα;»... Κι ἀκόμη τοῦτος ὁ λόγος: «Τὰ πάντα γίνονται λεία τῆς εὐτέλειας· τίποτα, θὰ ἔλεγε κανένας, δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀναχαιτίσει. Εἶναι μοῖρα; Μπορεῖ νὰ ξεπεραστεῖ;» —δραματικὴ διερώτηση τοῦ Τερζάκη. (Βλέπε: «Ποντοπόροι», δοκίμια, Οἱ Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, Ἀθήνα 1975, σελ. 200-201). Μὰ ἴσως γιὰ ὅλα τὰ ἐρωτήματα, θὰ ἄξιζε νὰ συμπληρώσουμε, μάταιον δὲν εἶναι σάν προέκταση, γράφοντας τὴ ρήση τοῦ Θαλῆ: «σοφώτατον χρόνος· ἀνευρίσκει γὰρ πάντα».

4. Ὁ Τερζάκης ἀγκαλιάζει συνηθέστατα στὴ στόχασή του τὸ ἀγνωστο, γιομάτος ἀπ' τὴν πιὸ διψαλέα λαχτάρα γιὰ ἀπόκριση, δίχως βέβαια νὰ τοῦ διαφεύγει στὸ τέλος πὼς ἡ ἴδια κιόλας ἢ λαχτάρα τοῦτη καταλήγει στὸ νὰ εἶναι μιὰ ἀπόκριση. Τί ἀπόκριση; Θὰ λέγαμε: ἀπόκριση-ἀνύψωση. Χαρακτηριστικὰ θυμόμαστε αὐτὴ τὴν ὥρα τοὺς στίχους τοῦ μεταφυσικοῦ ζωγράφου Giorgio de Chirico:

Ζωή, ζωή, μεγάλο μυστηριώδικο ὄνειρο!
Ἐσὺ ὅπου ἀναδείχνεις ὅλα
τὰ αἰνίγματα· χαρὲς καὶ ὀλάξαφνες λάμπεις...

Στοές στὸν ἥλιο. Ἀγάλματα στὸν ὕπνο παραδομένα.
Καμινάδες κόκκινες· νοσταλγίες ἀγνώστων ὀριζόντων...
Καὶ τοῦ σκολειοῦ τὸ αἶνιγμα, κ' ἡ φυλακὴ καὶ ὁ στρατώνας·
καὶ ἡ ὁποῦ σφυρίζει τῆ νύχτα ἀτμομηχανή
κάτωθε ἀπ' τὸν παγερώτατο θόλο
καὶ τ' ἀστέρια.
Πάντα τὸ ἀγνώστο· ἡ ἀφύπνιση τὸ πρωὶ καὶ τὸ ὄνειρο,
οἰωνὸς θεοσκοτεινός, χρησμός ἀπὸ μυστήριο πλήρης...

Βασίλης Τερζάκης 85

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΚΡΑΝΗΣ

**Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ Ν. Δ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ
ΜΕ ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ
“ΑΜΥΜΩΝΗ”**

Ο ποιητής Ν. Δ. Καρούζος γεννήθηκε στο Ναύπλιο το 1926 και πέθανε στην Αθήνα το 1990, σε ηλικία 64 ετών.

Σημαντικός ποιητής της εποχής του, στοχαστής κι' ελεύθερο πνεύμα, οξυδερκής κριτικός πάνω σε θέματα Λόγου και Τέχνης. Έζησε ποιητικά ως ποιητής (χωρίς εργασία συνήθως) και πέθανε ως ποιητής (πάμπτωχος).

Η λογοτεχνική σύνταξη, αρχικά β' κατηγορίας, που του χορηγήθηκε, ήρθε πολύ αργά και τον βρήκε ανήμπορο και πένητα στο Νοσοκομείο, ουσιαστικά «στα αζήτητα», να παλεύει με το θάνατο. Όταν τον ανέβασαν κατηγορία, ήταν πολύ αργά... Είχε σχεδόν πεθάνει (ώστε ν' απολαύσει την σύνταξη α' κατηγορίας).

Τύπος ασυμβίβαστος, απόλυτος, που βίωνε την Ποίηση, ταλαντούχος και πρωτοποριακός στο χώρο της ελληνικής διάνοησης. Ενίοτε αυτοκαταστροφικός, επαναστατικός, εικονοκλάστης. Έξω από τα γνωστά λογοτεχνικά κυκλώματα. Εν πολλοίς, παραγκωνισμένος και ενίοτε λίγο πριν πεθάνει, αιφνίδια προβλημένος, ώστε να προβληθούν μαζί του οι προβάλλοντες αυτόν: Όλοι εκείνοι οι ατάλαντοι, άγνωστοι, κομπλεξικοί, «ελάσσονες ποιητές» ή κυκλωματίες των πάσης φύσεως λογοτεχνικών παρεών, που λυμαινόνταν και λυμαινόνται, αποθραυσμένοι πάνω στις δάφνες των ελιγμών τους, το χώρο της λογοτεχνίας, του εκδοτικού κατεστημένου, των Επιτροπών των πάσης φύσεως βραβείων και χορηγιών! Αυτούς που ο Ν. Δ. Καρούζος έφτυνε με τη ζωή, τα λόγια και τη στάση του. Όλοι αυτοί βέβαια, εκ χαρακτήρος χαιρέκακοι, μικροπρελείς, εκδικητικοί, του ανταποδίδανε στο πολλαπλάσιο τα ίσα και περισσότερο...

Στο λογοτεχνικό περιοδικό ΑΜΥΜΩΝΗ του Ναυπλίου, υπό τη διεύθυνση του Θ. Κ. Κωστούρου και με τον ειδικότερο υπότιτλο «Φύλλα τέχνης στ' Ανάπλι», που κυκλοφορούσε ανά εποχή του έτους (μέσα σε τρία περίπου χρόνια από την Άνοιξη 1958 έως και Άνοιξη-Καλοκαίρι 1961, εκδοθήκανε 13 τεύχη), ο Ν. Δ. Καρούζος, συμπατριώτης και φίλος του εκδότη του Θεόδωρου Κωστούρου, δημοσίευσε έξι ποιήματα και δύο πεζά.

Στην ΑΜΥΜΩΝΗ, τεύχος 1 (Άνοιξη 1958), ο Ν. Δ. Καρούζος εμφανίζεται ως συνεργάτης με δύο ποιήματα, το «ΙΝΤΕΡΜΕΔΙΟ» και το «Η ΠΟΙΗΣΗ». Απ' αυτά τα δύο ποιήματά του, το «ΙΝΤΕΡΜΕΔΙΟ» δεν υπάρχει στην συγκεντρωτική δίτομη έκδοση των «Ποιημάτων» του Νίκου Καρούζου, έκδοση ΙΚΑΡΟΥ, ενώ το «Η ΠΟΙΗΣΗ» είναι το δεύτερο κατά σειρά ποίημα (Α' τόμος, σελ. 14), που περιέχεται στην τρίτη έκδοση των «Ποιημάτων» του. Το ποίημα αυτό είναι αμετάβλητο και στο βιβλίο των ποιημάτων του, εκτός από το ακόλουθο τμήμα:

ΑΜΥΜΩΝΗ
Όμως τί νάναι το πουλί
που ξαφνικά (σελ. 11)

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΟΥΖΟΥ «Τα ποιήματα»
(Τόμος Α', σελ. 14, ΙΚΑΡΟΣ)
Όμως
τό νά 'ναι το πουλί που ξαφνικά

Η αλλαγή στη δομή και κατάταξη του στίχου είναι πιο αποστασιοποιημένη χρονικά, πιο σχολαστική, στο βιβλίο, ενώ είναι πιο περιπεπλεγμένη στο περιοδικό ΑΜΥΜΩΝΗ, όπου το «όμως» στην αρχή του στίχου, ενώνεται με την επόμενη πρόταση «τί νάναι το πουλί» στην ίδια σειρά. Όμως αναδεικνύει οπτικά, αλλά και στιχουργικά, την αναφορική πρόταση «που ξαφνικά» που ακολουθεί, δίνοντας μιά άλλη βαρύτητα στο στίχο. Φυσικά η πρώτη γραφή του στην ΑΜΥΜΩΝΗ είναι πιο άμεση, αυθεντική, από την μετέπειτα «ψύχραιμη» διόρθωση στο βιβλίο των ποιημάτων του, που το χρονολογεί κατά προσέγγιση στα 1961. Μέσα στη συλλογή «Ποιήματα», πλην όμως έγκυρα με «Σημείωση» στην αρχή, υπογραμμίζει ότι: «Η πρώτη τούτη συλλογή του τόμου, αποτελεί επιλογή των ποιημάτων που γράφτηκαν και τα περισσότερα δημοσιεύτηκαν μέσα στην επταετία, Φθινόπωρο '53 - Φθινόπωρο '60», επισημαίνοντας ορθά ότι πολλά ποιήματα της συλλογής είναι παλιότερα του 1961.

Έτσι, η σωστή χρονολόγηση του «ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ» είναι αυταπόδεικτη. Εκείνη του τεύχους 1 (Άνοιξη 1958) της ΑΜΥΜΩΝΗΣ, όπου πρωτοείδε το φως στο περιοδικό του γενέθλιου τόπου (Ναύπλιο) μέσα στο

όλο κλίμα ενθουσιασμού και πίστης για κάτι καλλίτερο, που θα κινούσε τα ακίνητα νερά της πνευματικής ζωής του τόπου, θα δημιουργούσε εστίες πνευματικής αναγέννησης, ελεύθερης έκφρασης και δημιουργίας, σε μία επαρχιακή πόλη με μεγάλη πνευματική παράδοση —παλιά πρωτεύουσα της χώρας— πράγμα που ήτανε μέσα στους εμφανείς στόχους του θαυμάσιου αυτού λογοτεχνικού περιοδικού. Μπορεί ωρισμένοι συνεργάτες του περιοδικού να κατοικούσανε και στην Αθήνα, αλλά κύριος σκοπός του Διευθυντή του και της περί αυτόν συντακτικής ομάδας ήτανε η προαγωγή της πνευματικής ζωής της μικρής επαρχιακής πόλης, που κουβαλούσε μέσα της μία μεγάλη πνευματική κληρονομιά από το εγγύς μέχρι και το απώτερο παρελθόν. Σ' αυτό το πνεύμα στοιχούσε προφανώς κι' ο ποιητής, φίλος του διευθυντή, που η τακτική συνεργασία του έδινε μία αναμφισβήτητη πνευματική βαρύτητα, αφού ήδη ήτανε γνωστός ποιητής και πνευματικός άνθρωπος στην Αθήνα και πολλά υποσχόμενος, λόγω της νεανικής του (τότε) ηλικίας, εν ακμή δημιουργός. Οι συνεργασίες του στην ΑΜΥΜΩΝΗ ήτανε ανελλιπείς σε κάθε τεύχος, μέχρι και το 5ο τεύχος. Μετά σταματήσανε για λίγο. Οι δύο τελευταίες του βρίσκονται στο τεύχος 10-11 (Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 1960), σε μορφή πεζών και απαντήσεων σε ερωτήματα. Δύο τεύχη μετά, στο 13, το περιοδικό διακόπτει την έκδοσή του (Ανοιξη-Καλοκαίρι 1961).

Στο ποίημα ΙΝΤΕΡΜΕΔΙΟ, αποτυπώνονται πολλά χαρακτηριστικά της ποιητικής του Ν. Δ. Καρούζου. Ακριβολογία με ζύγισμα των κατάλληλων λέξεων, που χρησιμοποιεί στο στίχο, με ωραίες εικόνες, μία υφέπουσα επαναστατικότητα μαζί μ' ένα διάχυτο λυρισμό («Οι νεολαίοι αντηχούν, φλέγονται οι ώρες») και σημειολογικές θεολογικές αναφορές που και που, γεμάτες ονειρικό συμβολισμό:

«Αγγίζουμε τον Ερχόμενο
καθώς αισθάνεται
με μία ψυχή γοργάδα,
φύλλα πουλιά Παράδεισε στον ήλιο παρά μέσα».

Με έντονες εδώ απηχήσεις από το ρυθμό και τη μουσικότητα του δημοτικού μας τραγουδιού, αλλά με μία τελείως μοντέρνα γραφή.

Μία όμορφη εξομολογητική διάθεση είναι εμφαντικά διάχυτη. Πάντα ήτανε ο ποιητής άμεσος, σκεπτόμενος, θαρραλέος. Περνά μέσα από ένα κλίμα απαισιοδοξίας (φυσιολογικό, με τα όσα συμβήκανε στη χώρα μας, στη φοβερή δεκαετία 1940-1950) «Μαύρος αέρας σήκωσε τα σπίτια

μας παντού, παντού ο θάνατος παντού γυρίζει». Αυτό το «παντού» τρεις φορές στην ίδια στιχουργική ενότητα, δίνει μιά άλλη ομορφιά εννοιολογικής επισήμανσης, που προσδιορίζει την κυριαρχική έννοια «θάνατος» που κυβερνά αυτό το στίχο του. Κάτι σαν το προεξαγγελτικό μοτίβο (λάϊτ μοτίβ) του Ρ. Βάγκνερ στα μουσικά του έργα, γιατί ο Ν. Δ. Καρούζος κάθε άλλο παρά άμοιρος υπήρξε και της Μουσικής στην πνευματική του πορεία.

Θαυμάσια ζεύγη ονομάτων (επιθέτων και ουσιαστικών): «άστρα του έαρος ευαδερά», με απηχήσεις μιάς μουσικής καθαρεύουσας που ομορφαίνει το δημοτικό λόγο, «ολάνοιχτη σιωπή», «οι σταλακτίτες των μύρων», με την αρχική επίκληση στη χαρά, που τόσο ποθούσανε οι άνθρωποι της εποχής του και τόσο ανάγκη είχε ο ίδιος, με ασυναίσθητες παβεξικές συμπτώσεις, τελείως τότε τυχαίες. Μιά απλή συνάντηση μοναξιάς δύο ποιητών, που ζήσανε με κάπως όμοιες συνθήκες, μιάς δυσχερούς μονήρους βιωτής... Αυτές οι επικλήσεις του Ν. Δ. Καρούζου στη Χαρά, πόσο συντονίζονται ποιητικά με την «Ωδή στη Χαρά» του προϋπάρχοντος εν τη ποιητική τέχνη Φρειδερίκου Σίλλερ και τη θεσπέσια μουσική υπόκρουση της Ενάτης Συμφωνίας του Μπετόβεν! Ιδού η απόδειξη:

«Όπως και νάναι η χαρά θάρθει
 πανικοβάλλοντας τον άνεμο
 στράφτει το ποτάμι

 Ψωμί τραγούδι άγγελος
 η χαρά θάρθει».

Δεν ξέρω αν ο ίδιος ο Ν. Δ. Καρούζος δεν συμπεριέλαβε το θαυμάσιο αυτό ΙΝΤΕΡΜΕΔΙΟ στον πρώτο τόμο των ποιημάτων ή αν κάποιος άλλος επιλογέας έκανε αυτή την παράλειψη. Γιατί είναι ένα λυρικό πετράδι, που δεν θάπρεπε να λείπει από την έντυπη μορφή αυτή, των κατά κάποιο τρόπο ποιητικών του Απάντων. Ευτυχώς, χάρη στα δυσεύρετα τώρα τεύχη της ΑΜΥΜΩΝΗΣ, μπορεί να χαρεί ο αναγνώστης το κάπως πρωτολειακό ΙΝΤΕΡΜΕΔΙΟ, τόσο ώραιο όμως σε λυρισμό και έκφραση σύγχρονης αγωνίας, όπου «άλλοι μετρούν το κέρδος της ημέρας, άλλοι πεθαίνουν». Δημοσιευμένο το 1958, όταν οι μισοί ποιητές στην Ελλάδα κινούνταν ακόμα μεταξύ ομοιοκαταληξίας και ερωτικών γλυκασμών ή επίμονου μανιεριστικού σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Από τότε φάνηκε ότι ο Ν. Δ. Καρούζος είχε κάτι άλλο να πει απ' αυτούς, σε μιά προσωπική ποιητική γλώσσα, ατο-

μικής-αναρχικής έκφρασης, έξω από συνήθη καλούπια, σχολές, ομάδες, κόμματα και λογοτεχνικά σωματεία...

Στο ίδιο τεύχος (10), δίπλα στο ΙΝΤΕΡΜΕΔΙΟ, δημοσιεύεται το ποίημά του «Η ΠΟΙΗΣΗ», που συμπεριλήφθηκε και στον πρώτο τόμο των «Ποιημάτων» του, δεύτερο μάλιστα κατά σειρά (σελ. 14).

Σ' αυτό τον τόμο των εκδόσεων ΙΚΑΡΟΣ, που τόσα πολλά προσφέρει, ιδίως στην ελληνική ποίηση. Πιο μοντέρνος, στα όρια ενός υπερεαλισμού και μιας αφαίρεσης, ανθίζει ένας υπερώριμος Ν. Δ. Καρούζος, μόλις 32 ετών τότε, με στίχους επαναστατικής δομής, εντυπωσιακής σύνθεσης και εκφοράς λόγου:

«Ένα πουλί ολάξαρνο
με φτερουγίσματα που μαχαιρώνουν τον αέρα
.....
σωματικά στερεωμένος απ' τον ύπνο
πιό γνώριμος του θανάτου από χτες
.....
(το πουλί)... σφάζει την ησυχία του δωματίου μου».

Σ' αυτή τη σκηνοθεσία του σημαντικού για την ποιητική πορεία ποιήματος, έζησε έχοντας πάντα κάτι διαφορετικό να πει και πάντα να βασανίζεται με την απορία:

«Ποτέ νομίζω δε θα μάθω
κι' ίσως να είναι το πουλί αυτό, όλο το μυστικό
εδώ πέρα...».

Στο τεύχος 2 (Καλοκαίρι 1958), στη σελίδα 10 της ΑΜΥΜΩΝΗΣ, δημοσιεύονται δύο ποιήματα: «Τέλη Ιουλίου» και ο «Κήπος». Και τα ποιήματα αυτά δεν περιέχονται στην συγκεντρωτική έκδοση των «Ποιημάτων» του Ν. Δ. Καρούζου, των εκδόσεων ΙΚΑΡΟΣ, αποκτώντας έτσι μία ιδιαίτερη αξία, αφού «κείνται» εκτός αυτής της αξιολόγησης, βοηθώντας μέσω της ΑΜΥΜΩΝΗΣ, τον μελετητή να εισχωρήσει στα ενδότερα της ποίησής του.

Στο «Τέλη Ιουλίου», πανέμορφο ποίημα, είναι διάχυτος ένας λυρικός υπερεαλισμός κι' αυτού του είδους ήτανε από τους άξιους εισηγητές στην Ελλάδα ο ποιητής, μαζί με τον Κάλα, τον Κακναβάτο, ενίοτε τον Εγγονόπουλο και τον πολυδιαφημισμένο Ελύτη. Στοχασμοί, εικόνες ποιητικές, αναπτύσσονται με μία αυτόματη γραφή, γεμάτη χρώμα ελληνικού θέρους.

Μιά υποτονθορίζουσα ελκυστική καθαρεύουσα —έχει περάσει ο καιρός του ψυχαραϊκού γλωσσικού φανατισμού— αναμειγνύεται με τη βασική δημοτική γλώσσα, σ' ένα σύνολο εξαισίας γλωσσικής διαχρονικής μαγείας, που το εισήγαγαν ο Καβάφης, ο Παπατσώνης, το διατήρησε ο Παπαδίτσας και στο πεζό ο Ν. Γ. Πεντζίκης. Λέξεις καθαρεύοντος λόγου, εξαισίες μετοχές το «ως», αντί το εν πολλοίς κακόηχο και μονοσήμαντο «σαν». Επιρρήματα αρχαιοπρεπή εμπλουτίζουν τον άμεσο, αλλά αδιαμόρφωτο δημοτικό λόγο, όπως: «Νύχτα του θέρους απαλύνουσα ως μέλι», «όπου υπήρχες ηδυπαθής», «κυριαρχούν πλήρως... οι σιωπές», «αυτή την ώρα του αναλυόμενου μυστηρίου, όλα γυρίζουν...». Και πάλι εμφανίζεται η μεταφυσική επίκληση του «Ακατάληπτου», όπως στο ποίημα «Ίντερμέδιο», του «Ερχόμενου», αυτά παραπέμπουνε κατ' ευθείαν στην εκκλησιαστική γλώσσα και υμνολογία, ελεύθερα και ανένταχτα κι' όχι υποκριτικά πλησίτια, όπως κάνει ο μη έντονα «πιστός» Ελύτης, για αισθητικούς περισσότερο λόγους. Γιατί ο Ν. Δ. Καρούζος πιστεύει, εν τη αμφιβολία του, αδιόρατα, αφανάτιστα, ανένταχτα. Αυτό το ανένταχτα θα το λαμπρύνει τα τελευταία χρόνια της ζωής του με τη «Θρηνητική υμνωδία για τους χαμένους ναύτες της Κροστάνδης». Γιατί ο Ν. Δ. Καρούζος μπορεί να πέρασε από πολλούς -ισμούς στη ζωή του, αλλά ποτέ δεν εντάχτηκε τυφλά. Πήρε σαν τη μέλισσα ό,τι ήθελε κι' ό,τι του έπρεπε, αφήνοντας τα υπόλοιπα έξω, στην άκρη!... Έτσι πέρασε κι' από τον Χριστιανισμό και τον Κομμουνισμό, παίρνοντας ό,τι μεταφυσικό, ανθρωπιστικό, επαναστατικό και κοινωνικό είχαν, απορρίπτοντας τα υπόλοιπα, που δεν του «έπρεπαν». Ίδού, μιά ανάμνηση μαγείας σε σύγχρονη ποιητική τεχντροπία, όταν στο χρόνο γραφής του ποιήματος (1958), οι άλλοι εν Ελλάδι ομότεχνοί του λιμνάζανε σε άλλα παρηκμακότα ή δήθεν επαναστατικά εμπαθή αριστερά εμβατήρια:

«Εσχεδιάζα ποίημα όπου υπήρχες ηδυπαθής
 με δανεισμένα μάτια στη φωτιά των άστρων
 με την αγάπη
 ταξιδεμένη σε διαθέσεις του σώματος».

Έξι σίχτοι αποτελούνε όλο κι' όλο το ποίημα «Ο Κήπος», όπου ένας αόριστος Χριστός, πανανθρώπινος, αλλά και ατομικός, του κάθε ανθρώπου οικείος και πιότερο του ποιητή-δημιουργού του ποιήματος, ακροβατεί στις ζωές και στις ψυχές των ανθρώπων, ανάμεσα στο παρόν και στην αιωνιότητα:

«Όλα εμπαιίζουν την αιωνιότητα.
Και συ κλεισμένος στο αίνιγμά σου
Κύριε ωχρέ του κήπου
εσταυρωμένη έκσταση
λάμπος του θανάτου
στο στέγνο μου ακροβατείς».

Στο τεύχος 3-4 (Φθινόπωρο-Χειμώνας 1958), πάλι συνεργασία του ποιητή, στη σελίδα 6. Εξαιρετικά πετυχημένη «Η προσευχή του σκουληκιού» περιέχεται και στον πρώτο τόμο της συγκεντρωτικής έκδοσης των «Ποιημάτων» του, του ΙΚΑΡΟΥ, στη σελίδα 15, χωρίς όμως την παράθεση του προτακτικού καίριου —εκτός του κυρίου ποιήματος δίστιχου, που είναι το ακόλουθο:

«Η πλημμυρίδα των πουλιών τη χαραυγή
κι' η σιωπή εντός μου».

Ένας ύμνος στο ταπεινό σκουλήκι, στον ταπεινό πιστό, που με μονοσήμαντη απλότητα, βιώνει χωρίς ερωτήματα την πορεία του πρωτογονικού, αλλά γνήσια. Για να φθάσει εκεί, σ' αυτό το σημείο ο ποιητής-σκουλήκι περνάει τα αυτοβιογραφικά του μηνύματα στους αρχικούς του στίχους, όπου εν είδει προσωπικής προσευχής ταξιδεύει με αργή κίνηση προς τον πατέρα:

«Άκου Κύριε τον καλό σου φίλο
που αγαπά τους καρπούς και τους τάφους.
Εσύ είσαι ό,τι με συνδέει μ' έναν καρπό και μ' ένα τάφο·
και τον καρπό ασχημίζω και τον τάφο.
Αλλ' όμως είμαι θέλημά σου
γέννημα στην απέραντη καρδιά σου».

Κάπου γράφει: «Τα μάτια της σαρκός μου γλυκά που αγγίζονται με λουλούδια». Πόσο αγγίζει εδώ έναν άλλο ανθρωπιστή Χριστοκεντρικό ποιητή, που πέρασε κι' από την Αριστερά, τον γλυκύτατο Νικηφόρο Βρετάκο! Ένα όραμα αγάπης τον κυριεύει σ' αυτή του την προσευχή, αφού «χαρεί την ευφορία του αργύρου», του Κυρίου του που δέεται ταπεινά, χαμηλόφωνα, με μιά προσωποπαγή διάθεση αγαπητικής ρέμβης:

«Αγάπη όνειρο θαλασσί τύλιξέ με»

Στο τεύχος 5 (Άνοιξη 1959) σελ. 11, ο ποιητής δίνει το ποίημά του

«Στην Εσπέρα των Φίλων». Μιά χριστιανικής προέλευσης έκχυση αγάπης διαπερνά το σκελετό του ποιήματος, μαζί με μία σπουδή ποιητική, του αναπόφευκτου για τους θνητούς θανάτου, που δείχνει ότι ο ποιητής, νέος τότε (33 ετών), ήτανε ψυχικά και συναισθηματικά έτοιμος για το μεγάλο ανεπίστρεπτο ταξίδι της τελικής φθοράς της σάρκας. Σύμπτωση; Είχε τότε τα χρόνια του Χριστού (33) κι' ήτανε έτοιμος να κατέβει «τη μεγάλη σιωπή», όπως θεσπέσια χαρακτηρίζει το θάνατο, που δεν τον φοβάται καθόλου και τον εξυμνεί (!), με στίχους:

«Αγγελικέ μου θάνατε
προσφέρω τη θυσία.
Δρόμοι μου φιλικόι, αγγίζω θάνατο».

Στα τεύχη 5, 7, 8 και 9 (1959 έως και την Άνοιξη του 1960) απουσιάζει η φωνή του Ν. Δ. Καρούζου. Καμιά συνεργασία του δεν βλέπει το φως στις σελίδες του καλού περιοδικού, που προχωρεί, ευρύνεται, αποκτά νέους συνεργάτες, που διαπρέψανε στη λογοτεχνία. Κάνει και μία μεγάλη στροφή το περιοδικό προς την ξένη λογοτεχνία, με μεταφράσεις δόκιμων ξένων ποιητών, από άριστους μεταφραστές της εποχής (τους Θρασύβουλο και Δημήτρη Σταύρου, Φοίβο Δέλφη, Νίκο Στρατάκη, Λίλα Καρακάλου-Καρανικόλα, Τάσο Κόρφη, Νίκο Σπάνια), αλλά και με νεώτερους μεταφραστές, όπως την Έλσα Παπαδημητρίου, τον Θάνο Χαμπίπη.

Αυτή η σιωπή του Ν. Δ. Καρούζου είναι παράξενη. Λόγοι προσωπικοί, ψυχικοί ή ο,τιδήποτε άλλο, τον αποκόπτουνε προσωρινά από το περιοδικό της πατρίδας του. Ίσως, επιζώντες και γνωρίζοντες καλλίτερα τα πράγματα του τόπου και της εποχής, θα μπορούσανε να δώσουνε μία τεκμηριωμένη απάντηση για το χρόνο αυτό της προσωρινής του απουσίας από την ΑΜΥΜΩΝΗ. Αυτή την μυθολογική, πανέμορφη αρχαιοελληνική μορφή, προστάτρια του λατρεμένου Αναπλιού, που έδωσε το όνομά της ως βαπτιστικό του αξέχαστου περιοδικού του Θ. Κ. Κωστούρου, με την επιμέλεια του Στέργιου Σκιαδά, φαντάζομαι, εικαστική και τυπογραφική συνάμα...

Ο Ν. Δ. Καρούζος επανεμφανίζεται στο περιοδικό με δύο πεζά του κείμενα, στο τεύχος 10-11 (Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 1960) και τα δύο.

Στις σελίδες 1 και 2, μία από κοινού συζήτηση του Ν. Δ. Καρούζου με τον Διευθυντή του περιοδικού Θεόδωρο Κωστούρο, εκλεκτό πνευματικό άνθρωπο και λογοτέχνη, με θέμα «Αυθόρμητη κουβέντα για τον Α. Αναπλιώτη» και υπότιτλο: (Δυό φίλοι – Θεόδωρος Κωστούρος και ο Νίκος

Καρούζος συζητούν). Πρόκειται βέβαια για το βάρδο της Αναπλιώτικης ζωής, τον αξέχαστο ποιητή τ' Αναπλιού, τον Αντώνη Λεκόπουλο, τον τόσο γνωστό Α. Αναπλιώτη. Ένα Δεκεμβριανό βράδυ —όπως αρχίζει το άρθρο-συνέντευξη— «που ο βοριάς ξαμολούσε τα γοερά γιουρούσια του, μέσα στην έπαυλη «Αμυμώνη», που βρίσκεται άντικρυ στο Μπούρτζι, ο διευθυντής του περιοδικού μας συζητούσε διάφορα λογοτεχνικά θέματα με τον ποιητή Νίκο Καρούζο». Κι' έτσι ήρθε η συζήτηση για τον ποιητή που παρατίθεται στο άρθρο, εν είδει διαλόγου και με καλό κρασάκι, ο ποιητής ομολογεί: «Είμαι λοιπόν σε κείνη την ψυχική ευφορία, που μου δίνει τη δυνατότητα ν' απαντήσω στο τρομερό σου ερώτημα. Λοιπόν, ο καιρός δεν καταλεί τις αγαπημένες μορφές —όπως λες». Συνεχίζοντας τη συζήτηση, ο κατά βάθος πατριδολάτρης Ν. Δ. Καρούζος, με την έννοια του γενέθλιου τόπου, γράφει τα ακόλουθα:

«Ο Αναπλιώτης... Καλά τον θυμήθηκες. Την αγάπησε την πατρίδα μας, το θαυμάσιο Ανάπλι, με όλη την καρδιά του. Ο Αναπλιώτης... Λυρικός, ιδιότυπος, «αναπλιώτης» αληθινός! Ποιητής του τοπικού μας χρώματος. Και τί σεμνός άνθρωπος. Θυμάμαι, φίλε μου Θεόδωρε, την πρώτη και τελευταία φορά που τον είδα στα γραφεία της εφημερίδας «Σύνταγμα» πριν από κάμποσα χρόνια». Και συνεχίζεται αυτό το διαλογικό πεζό ανάμεσα στους δύο λογοτέχνες που συντελέσανε, με τον τρόπο του ο καθένας, στη «δόξα» της βραχύβιας ΑΜΥΜΩΝΗΣ. Το άρθρο κλείνει με μία φωτογραφία του Θ. Κ. Κωστούρου, κοστουμαρισμένου, σοβαρού, στοχαστικού, μαζί με τον ποιητή Ν. Δ. Καρούζο, νέο, ψηλό, ευσταλή, μ' ένα απλό σακάκι, χωρίς γραβάτα, με κείνο το σκουρόχρωμο πουκάμισο, που πάντα του άρεσε να φορά, σιωπηλό, σεμνό και στην ακμή του, τραβηγμένη μπροστά στην προτομή του τιμώμενου Α. Αναπλιώτη. Ένα σπάνιο οπτικό τεκμήριο δύο άξιων πνευματικών ανθρώπων, που λαμπρύνανε με την τόσο διαφορετική και εξ ιδιοσυγκρασίας παρουσία τους την πνευματική ζωή του Ναυπλίου και γενικότερα της Αργολίδας, στα κρίσιμα μεταπολεμικά χρόνια μέχρι σχεδόν στους καιρούς μας.

Στο ίδιο τεύχος 10-11, εμφανίζεται και δεύτερη μικρή συνεργασία, σε πεζό πάλι, του ποιητή (σελ. 4), που εκτείνεται σε 30 μόνο γραμμές με τελείως λακωνικές, αλλά καιρίες απαντήσεις σε (5) ερωτήματα, που υπέβαλε η Διεύθυνση του περιοδικού πάνω σε λογοτεχνικά θέματα, που απασχολούσανε τους δημιουργούς. Εκεί απαντήσανε μία σειρά από γνωστούς λογοτέχνες της εποχής στα τεύχη της ΑΜΥΜΩΝΗΣ.

Συνοπτικά, ο Καρούζος υπογραμμίζει με τις απαντήσεις του, που είναι και μιά μικρή ζουμερή συνέντευξη συνάμα, ότι αρκεί η μελέτη των κειμένων για να μορφώσει κανείς γνώμη. Ότι ο «πνευματικός άνθρωπος» πρέπει ν' ακούσει την εσωτερική του φωνή και σύμφωνα μ' αυτήν, όλως αφοσιωμένος, να πράττει και να δημιουργεί. Η ελευθερία, «μέγα καλό και πρώτο», τρέφει την άξια, την πραγματική τέχνη. Τιμωρία του καλλιτέχνη είναι τα κακά έργα. Συναισθηματισμοί, ρεαλισμοί κ.τ.λ. αποτελούν ζητήματα της κριτικής και όχι του μεθυσμένου ατόμου που είναι ο καλλιτέχνης. Ανήκω στους οπαδούς του Απλού Ανθρώπου και αγαπώ την «αγίαν απλότητα». (Είναι βέβαια η με πατερική ορολογία της εκκλησίας «SANCTA SIMPLICITAS»).

Αυτή η μικρή σταχυολόγηση των απαντήσεων και ορθότερα των στοχασμών του ποιητή πάνω στην Τέχνη, στη Ζωή και στον Άνθρωπο, δίνει μιάν εμπειριστατωμένη εικόνα των «Πιστεύω», που τήρησε με τη ζωή, το έργο και τις ενέργειές του, αυτό το εκλεκτό τέκνο του Ναυπλίου, που η γενέτειρά του δεν πρέπει ποτέ να ξεχάσει και να τον τιμά πάντοτε.

Μετά από τις δύο αυτές δημοσιευμένες συνεργασίες του, κυκλοφορήσανε (2) τεύχη ακόμα του περιοδικού, το 12 και το 13, χωρίς το όνομα του ποιητή. Στο τεύχος 13 (Άνοιξη-Καλοκαίρι 1961), που θα είναι δυστυχώς το τελευταίο του λαμπρού περιοδικού, που φαίνεται να υπέκυψε στις πάσης φύσεως δυσκολίες για την έκδοση και τη συντήρησή του, το όνομα του Καρούζου εμφανίζεται σε μιάν απλή καταχώριση-διαφήμιση της πρώτης του ποιητικής συλλογής «Ποιήματα», που είδε το φως της δημοσιότητας τότε, το 1961. Έτσι λιτά, ξερά κάπως, κλείνει μαζί με το αγαπημένο περιοδικό και η συνεργασία του ποιητή.

Τρία και κάτι χρόνια έζησε η ΑΜΥΜΩΝΗ και καλό είναι να την θυμάται κανείς. Ευκαΐα και η ανατύπωση αυτών των παλιών τευχών, αλλά μη ζητά κανείς ψύλλους στ' άχυρα... Μόνο φορείς του τόπου του ίσως θα το μπορούσανε. Μακριά από κρατικούς φορείς και Σωματεία!... Άλλωστε, κατά βάθος, ούτε ο Καρούζος θα το ήθελε αυτό!

INTERMEDIO

Όπως και νάναι η χαρά θάρθει
πανικοβάλλοντας τον άνεμο
στράφτει ποτάμι.
Άστρα του έαρος ευωδερά
κάτω απ' την ολάνοιχτη σιωπή σας
λάμπη αναδύει τους πονεμένους, κραυγές
κυματίζουν στο κορμί τους.
Η νύχτα είναι διάπλατη με τους σταλακτίτες
των μύρων
άλλοι μετρούν το κέρδος της ημέρας
άλλοι πεθαίνουν.
Εμείς τραντάζουμε τα σίδερα του στήθους
να ζήσουμε
ν' απλώσουμε την ομορφιά.
Μαύρος αέρας σήκωσε τα σπίτια μας
παντού
παντού
ο θάνατος
παντού γυρίζει.
Έλα χαρά
πόσους θα βρεις
μας διώχνουν απ' το σώμα μας.
Κόβουν σκοτάδι και τυλίγονται
να μην τους δουν τα πρωινά πουλιά
ώς τότε.
Οι νεολαίοι αντηχούν
φλέγονται οι ώρες.
Αγγίζουμε τον Ερχόμενο
καθένας αισθάνεται
με μια ψυχή γοργάδα,
φύλλα πουλιά Παράδεισε στον ήλιο πάρα μέσα.
Πήγαινε φωνή μου
στους δρόμους
γυμνή
χαμένη από φως.

Ψωμί τραγούδι άγγελος
η χαρά θάρθει.
Στους δρόμους θα καίνε τα όνειρα
μια φωτεινή επιγραφή στην κεντρική πλατεία
«ο θάνατος είναι μακρυνός φίλος».
Εμείς μπορεί να λείπουμε μακριά
το τραγούδι θ' ακούγεται.

* * *

Ο ΚΗΠΟΣ

Όλα εμπαιζουν την αιωνιότητα.
Και συ Κλεισμένε στο αίνιγμά σου
Κύριε ωχρέ του κήπου
εσταυρωμένη έκσταση
λάμπος του θανάτου
στο στέγνο μου ακροβατείς.

ΤΕΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ

Νύχτα του θέρους απαλύνουσα
ως μέλι σε γεύομαι στην κερήθρα του χώρου.
Εσχεδιάζα ποίημα όπου υπήρχες ηδυπαθής
με δανεισμένα μάτια στη φωτιά των άστρων
με την αγάπη
ταξιδεμένη σε διαθέσεις του σώματος.
Αλλ' η ωραιότητα της μοίρας
έρχεται και σε παίρνει στα χέρια του θέρους
απάνω από μας
στο ακέραστο του στήθους όπου
σε λευκά μάτια κυματίζει η αρχή του πόνου
και μορφές παιδιών
λυπηρά ψιθυρίζουν
για τα χαμένα τους πράγματα
όταν το κέλευσμ' ακούγεται με αέρα πλασμένο.
Τραγούδια μη ζητήσετε
ρέουν οι σιωπές στα βουνοπλάγια
κυριαρχούν πλήρως ολόγυρα του προσώπου μου
δέντρου κλαδί ασημίζει εμπρός μου.
Στο βάθος της νοσταλγίας Ακατάληπτε
μιλούμε για σένα
πολύ μακριά απ' τα χείλη μας.
Αυτή την ώρα του αναλυμένου μυστηρίου
όλα
γυρίζουν.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

Προσωπικά, γνώρισα την ΑΜΥΜΩΝΗ πολύ νέος, στα πρώτα λογοτεχνικά μου σκιρτήματα, αγοράζοντάς την στην Αθήνα, όπου την έβρισκες (μαζί με την ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ, την ΚΡΙΤΙΚΗ, τον ΚΟΧΛΙΑ κ.λ.π.) στο γεραρό βιβλιοπωλείο της ΕΣΤΙΑΣ και σε 2-3 κεντρικά περίπτερα της Αθήνας, με δυσκολία όμως.

Ευτυχώς και τα 13 τεύχη της ΑΜΥΜΩΝΗΣ βρίσκονται στην τόσο σημαντική για την πνευματική ζωή της Αργολίδας (φρονώ και της Ελλάδας) άριστα οργανωμένη Βιβλιοθήκη του Συλλόγου Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ. Έχω δε να ευχαριστήσω θερμά τις ευγενικές υπαλλήλους της Βιβλιοθήκης, που στεγάζεται στο κομψό νεοκλασικό της κτήριο, για τη βοήθειά τους και τις φωτοτυπίες που μου επιτρέψανε να βγάλω, εκείνο το ζεστό πρωινό του Ιουλίου 2003, που βρέθηκα και πάλι, σεμνός προσκυνητής-εκδρομέας του πανέμορφου και πολυλατρεμένου μου Αναπλιού, όπως κάνω κάθε χρόνο της ζωής μου.

ΑΜΥΜΩΝΗ

ΦΥΛΛΑ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤ' ΑΝΑΠΛΙ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Θ. Κ. ΚΩΣΤΟΥΡΟΣ—ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΣΚΙΑΔΑΣ

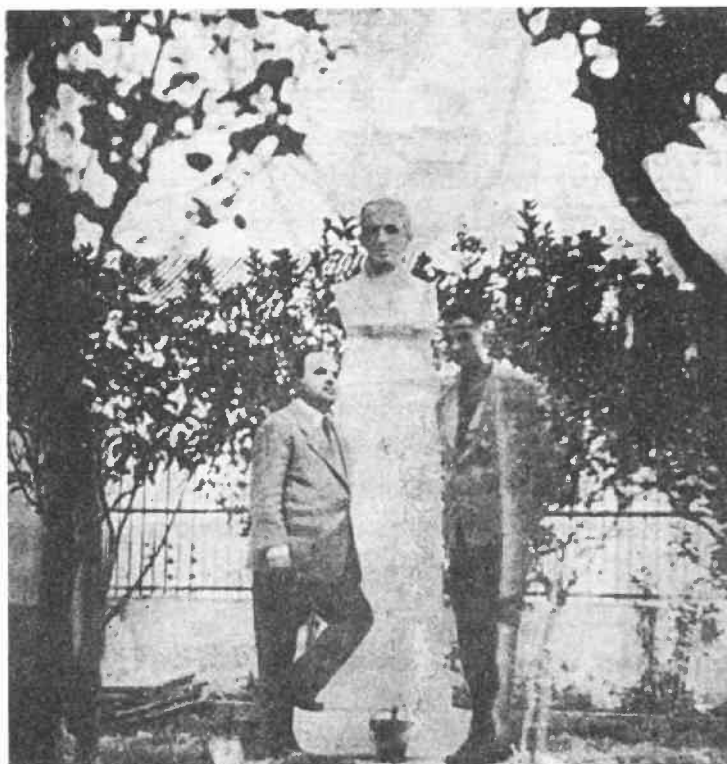

Κείμενα

ΜΑΝΩΛΗΣ ΓΙΑΔΟΥΡΑΚΗΣ • Ν. Δ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ • ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ •
ΤΑΤΙΑΝΑ ΣΤΑΥΡΟΥ • ΣΩΤΗΡ ΤΣΩΤΟΥ • ΓΙΛΑΥΚΟΣ ΛΑΙΘΕΡΗΣ •
ΡΕΜΟ ΡΟΖΖΕΤΤΙ • MAURICE CAREME • MARIO RO-
ZARIO CONTI • WALTER TRILLINI • ΥΛΙΑΤΙΑ
ΔΕΛΗ • ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ • ΣΤΕΛΙΟΣ ΣΠΕ-
ΡΑΝΤΣΑΣ • ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΣΚΙΑΔΑΣ • GASTON-
HENRY - AUFRERE • Κ. Ζ. ΣΑΡΔΕΛΗΣ

10-11

Καλοκαίρι—Φθινόπωρο 1960

Ο Διευθυντής της «Αμυμώνης» Θεόδωρος Κωστούρος και ο Νίκος Καρούζος.
Ανάμεσά τους η προτομή του Αναπλιώτη.

ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ, ΟΙ ΓΡΑΦΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΟΥ ΚΙ Ο Ν. ΚΑΡΟΥΖΟΣ

Ήταν μόλις χθες που στάθηκε στην πόρτα του Μουσείου, είχε χάσει την λεβεντιά και το αγέρωχο ύφος. Το πρόσωπο του σαν σκοτεινός καθρέφτης, το τσιγάρο κρεμόταν από τα χείλη του, κίτρινα τα δάχτυλα του δεξιού χεριού του, τα ρούχα του τον φόραγαν τσαλακωμένα. «Θέλω να μάθω αν το σπίτι μας (το κοτέτσι του αδελφού μου) είναι διατηρητέο». Έσπευσα να τον εξυπηρετήσω, κάθισε στο ξύλινο καναπέ του διαδρόμου, με το κεφάλι ακουμπισμένο στο χέρι του και με το άλλο βαστούσε το τσιγάρο, που σχεδόν του έκαιγε το δάχτυλο. Κάθισα δίπλα του και του εξήγησα σχετικά με το σπίτι του, ούτε που με άκουγε, για μια στιγμή με ρώτησε αυτή η αίθουσα τι γραφείο είναι, των αρχαιολόγων του είπα, γέλασε λυπημένα, κάτω από τη μοκέτα τα πλακάκια δεν είναι ασπρόμαυρα; Ναι, αυτά τα πλακάκια πολλά πατριωτάκια τα έχουμε βάψει κόκκινα με το αίμα μας, και στις αποθήκες του Λεονάρδου σκότωσαν τους αδερφούς Ζαρογιάννη.

Βγήκε έξω από την πόρτα του γραφείου, είσαι για μια μικρή βόλτα; μου είπε. Πήρα την τσάντα μου και φύγαμε. Μου έδειξε την αποθήκη του Βίγκα, εδώ είπε ο Γιώργος ο Θεοφανόπουλος έχασε το μυαλό του από το πολύ ξύλο των αντιστασιακών. Πήγαμε προς πάνω, βλέπεις αυτό το σπίτι του Ρούσσου; Ήταν τεχνικό γραφείο και εδώ δούλευε η Φλώρα, όμορφη αλλά ταλαίπωρη και αυτή, πιο κάτω το στενάκι της Αγίας Σοφίας, από εδώ έβγαινε μια πεντάμορφη κόρη που την είχαμε ονομάσει άυλη. Ήταν η Ρεγγίνα που για να την κοιτάξει κανείς έπρεπε να κάνει την προσευχή του. Προχωρήσαμε προς τα πάνω, βλέπεις αυτό το μπαλκόνι; Εδώ έμενε ένα ξανθό Χερουβείμ, η Αλίκη κόρη του Αγκόπ, εδώ ούτε προσευχή δεν μας έσωνε για να την κοιτάξουμε. Κάθε πρωί όμως βλέπαμε την σεμνή και όμορφη Μαριάνα που πήγαινε στην δουλειά της στο Τηλεγραφείο της

Πλατείας. Κόψαμε από το πρώτο στενάκι και βγήκαμε στο Μεγάλο Δρόμο. Αυτό το περίπτερο που βλέπεις, το είχε ο Καραθάνος ο καλλίφωνος, από εδώ αγόραζα τσιγάρα από τα δέκα μου χρόνια, ήθελα να κάνω τον άνδρα, πίστωση δεν έδινε και εγώ όσα τσιγάρα είχα τα κάπνιζα και το βράδυ πάντα έμενα από τσιγάρα και λεφτά και έτσι περίμενα πότε να αλλάξει η βάρδια να έλθει η Ελπίδα, η όμορφη ανηψιά του, να της κάνω τράκα κανένα στούκας Κεράνης χύμα. Η κοπέλα πάντα μου έδινε. Θέλεις από ντροπή, θέλεις από καλοσύνη, εκείνη μόνο ήξερε. Αυτή είναι η πόρτα του Μαρκόπουλου, όπου κάθε πρωί η Μαρκοπουλίνα με τα νυχτικά της, κατέβαινε να κατευοδώσει τα παιδιά της, που ήταν αρκετά και με το κατσαρόλι στο χέρι περίμενε την Γαλατού την Κατσαρά, δίπλα το ρεστοράν του Λούρη, το καλλίτερο της εποχής. Εκεί είχα φάει το ωραιότερο γλυκό κομπεχάι. Πιο κάτω ο Ντουζένης τάβλα στο μεθύσι φλερτάρει στο παράθυρο την όμορφη Κατερίνα, στην γωνία το καπνοπωλείο του κυρ Γιώργη του Πρέσβελου με τις όμορφες κόρες τις καλλίφωνες. Αξέχαστο είναι ότι κάποια μέρα πέρασε ο Πέτρος με το σκυλάκι του, τα έξαλλα μαλλιά τα βαμμένα, το ιδιόρρυθμο περπάτημα και την μεγάλη, φαρδιά ζώνη με την πελώρια πόρπη. Ο Πετρορούσος όταν τον είδε, τον πιάσανε τα ντουζένια του και άρχισε τον εξάπαλμο. Στο μανάβικο του Δωροβίνη, ο νάνος ο Βαγγέλας που δούλευε εκεί άρχισε και αυτός να διαλαλεί: ωραία φρέσκα σύκα. Ο Σάββας, ο κλητήρας του ταχυδρομείου με το ξύλινο κάρο, κουβαλάει την αλληλογραφία και τα δέματα στο ταχυδρομείο που είναι στην Πλατεία Συντάγματος, και το γλυκό έδεσε όταν πέρασε για την πρωινή της βόλτα η Ελένη η Κικιρή με την τσάντα της γεμάτη πέτρες. Ο Τάκης, ο Κόκκινος όταν την είδε φώναξε Ελενίτσααααα, εκείνη άρχισε να καμαρώνει, ο νάνος την φώναξε εξηντάρα και άρχισε ο σαματάς. Ο Γαλάνης να φωνάζει ογδοντάρα, η Ελένη άρχισε να πετάει πέτρες, σπάσανε όλα τα τζάμια των καταστημάτων, μπουκάλια από του Καρώνη, ντομάτες και σάπια φρούτα από τα μανάβικα, ένα τελάρο ψάρια πέταξε ο Γαλάνης, κάρβουνα ο Χαλδούπης, γιαούρτια ο Επαμεινώνδας και ό,τι άχρηστο είχαν το πέταγαν. Ευκαιρία να το ξεφορτωθούν. Έγινε μια πραγματική μάχη. Ο Γεωργούσης που δούλευε στις βενζίνες του Δημόπουλου, πήρε την μάνικα και άρχισε να τους καταβρέχει, ο Σάββας πάνω στον ενθουσιασμό του που δεν είχε τίποτα να πετάξει, πέταξε ένα δέμα με γράμματα και σφύριξε την σφυρίχτρα του τραίνου. Η κ. Μαίρη η Ξυνού με μια ομπρέλα, μαύρη, ανοιχτή για να μην την πάρουν τα σκάγια, βγήκε από το μπακάλικο και μάζεψε την Ελένη, που από την φάβα που της είχε πετάξει ο Συμεωνίδης

είχε γίνει ολόκληρη μουσταρδί και την φυγάδεψε από το στενό. Έτσι τελείωσε ο πόλεμος.

Κάθε γωνιά του Αναπλιού είναι και ένα σκηνικό θεάτρου. Γυρίσαμε πάλι από την Πλατεία, όταν είδε την προτομή της ηρωίδας Παπαλεξοπούλου. Είπε λάθος του Δημάρχου, εδώ έπρεπε να βάνουν την προτομή της ηρωίδας του 1940-1974 που ήταν η μάνα της πόλης μας. Ακριβώς εδώ βάζανε την ξύλινη εξέδρα για τους Βασιλείς Παύλο - Φρειδερίκη, όταν έδιναν τα βιβλιάρια προικοδότησης εις τας απόρους κορασίδας του τόπου μας. Η μάνα της πόλης μας κανόνιζε με τα δικά της κριτήρια πάντα, άλλωστε είχε πάρα πολλούς τίτλους. Ας αρχίσουμε από την πείνα του '41, που ήταν επιβλέπουσα στα συσσίτια της Επισκοπής. Το σπίτι μου ήταν δίπλα και ήμουν αρκετά μεγάλος για να βλέπω και να καταλαβαίνω. Η ίδια Κυρία ήταν επικεφαλής στην διανομή των ρούχων της Ούντρας. Προϊσταμένη της Φιλόπτωχου ομάδας, αρχηγός στον Ερυθρό Σταυρό, στέλεχος γερό στον Σύλλογο Παλαμίδα, παντού πρώτη στα κληροδοτήματα Θερμογιάννη, Κατσίκια και στην επταετία της Χούντας είχε γερό μέσον να διορίζει όποιον ήθελε στη ΔΕΗ και στις Τράπεζες. Η ατυχία ήταν ότι ο Θεός την ήθελε κοντά Του και την πήρε μένοντας ορφανή η πόλη μας.

Έτσι χωρίσαμε. «Ξέρεις μου είπε, δεν ήθελα για το σπίτι μας, χέστηκα αν είναι διατηρητέο, εσένα ήθελα να δω και να σου πω ότι πολύ σύντομα θα φύγω, όχι αυτή τη φορά για την Τασκένδη, αλλά στο Ληξούρι του ουρανού. Θέλω όταν σε πιάσει το ψαρομαχαλιώτικό σου, να ξεκλειδώσεις τις μνήμες και να γράψεις για τις γραφικές αλήθειες του τόπου μας που περάσαμε, με τα άτομα που διασταυρωθήκαμε μαζί στο παρελθόν. Τώρα αυτή η ικανότητα της αφέλειας, της αγάπης και του πηγαίου χιούμορ χάθηκε γιατί δεν υπάρχει αγάπη. Η αγορά έγινε ένας εκκολλητόμενος τόπος μοναξιάς, οι παλιές ομάδες των καταστημάτων Μανάβικα - Χασάπικα - Ψαράδικα - Παντοπωλεία - Γαλατάδικα χάθηκαν και οι γραφικοί τύποι κλειδώθηκαν μέσα στα σπίτια τους και έφυγαν. Τώρα υπάρχουν τα απρόσωπα σούπερ μάρκετ, που οι ξένοι άνοιξαν στον τόπο μας, δεν γνωρίζουμε κανένα και σαν αρειανοί ψωνίζουμε και πάμε στα σπίτια μας, που και αυτά είναι αφιλόξενα, γιατί χάθηκε η γειτονιά και καθόμαστε σε κλειδαμπαρωμένα διαμερίσματα. Καμιά διάθεση για τίποτα, μέσα μας νιώθουμε την απουσία της προσωπικής επαφής και η ευκαιρία να δημιουργήσουμε αυθεντικές και διαρκείς φιλικές σχέσεις, ανύπαρκτη. Η αγάπη είναι απαραίτητη για την υγεία, για την ζωή και την ανάπτυξη και τώρα υπάρχει το κενό της αφιλίας, η αδιαφορία. Ακόμα και η Εκκλησία δεν την πλη-

σιάζει και διαιωνίζει την κατάσταση. Κάτι πρέπει να κάνουμε, να είμαστε ελεύθεροι, απλοί, καλοσυνάτοι και πάνω απ' όλα Άνθρωποι. Να αγαπάμε ο ένας τον άλλον χωρίς σκοπιμότητα, υστεροβουλία και συμφέρον».

Γνώριζα την οικογένεια Καρούζου, ο πατέρας τους ήταν δάσκαλος του αδερφού μου, τον αδερφό του τον Τασούλη ήξερα καλά, γιατί και οι δύο είμαστε τυχοδιώκτες για κάποια δουλειά του Δημοσίου. Του Νίκου του μίλησα για πρώτη φορά τον Δεκέμβριο του 1975 στο γραφείο της Προϊσταμένης κ. Δειλάκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο, που ήθελε να ρωτήσει για τον αρχαιολογικό χώρο της Ασίνης. Τον μάγευε το Καστράκι και ήθελε να γράψει ένα ποίημα, αλλά ήθελε περισσότερες πληροφορίες για το χώρο. Μετά τον είδα, όταν είχε έλθει με τον Μάνο Λοΐζο και έγραφαν ένα τραγούδι για το Ανάπλι, στο καφενείο της κυρα - Καλλιόπης, μετά με κάλεσαν στο Άργος που θα έκαναν μια παρουσίαση του τελευταίου βιβλίου του Γιάννη Ρίτσου και ο Δήμος βράβευσε τον ποιητή, εκεί γνωρισθήκαμε καλλίτερα, του έδωσα το τηλέφωνο μου και όποτε είχε κάποιο παράπονο με τους εκδότες του, μου τηλεφωνούσε. Τον είδα πάλι στην κηδεία της μάνας του. Θυμάμαι που έκλαιγε απαρηγόρητος, καθόταν μόνος του στην κουζίνα, κάπνιζε, έκλαιγε, του έψησα καφέ, του έδωσα κονιάκ. Ότι του έδινα το έπαιρνε, λες και δεν ήταν ο Νίκος ο σκληρός, ο απόμακρος, ήταν πολύ στεναχωρημένος και όλο έλεγε: «Τι θα κάνω τώρα που πέθανε η μάνα μου; Αχ, ρε μάνα, γιατί έφυγες;». Μετά από αρκετά χρόνια τον είδα πάλι σε μια παρουσίαση βιβλίου του 27/07/1988 στην γκαλερί της Μαρίας Γκούμα, πήρα το βιβλίο του, μου έγραψε μια αφιέρωση.

Τελευταία φορά, που τον είδα, ήταν χειμώνας του 1990, όταν ήλθε στο Μουσείο να με αποχαιρετήσει, με τον δικό του τρόπο, τον απίστευτο και όμως αληθινό, γιατί ο Νίκος ήταν ένας γνήσιος υπαρκτιστής, έγραφε πάντα αυτά που πίστευε και είχε μια εσωτερική λάμψη ψυχής, που κανένας δεν μπόρεσε ποτέ να φτάσει. . . .

Έτσι κάλυπτε την εσωτερική μοναξιά του. Ο Νίκος Καρούζος δεν πέθανε... πέταξε ψηλά στα σύννεφα σαν τον περήφανο αετό και η λάμψη του φωτίζει το όμορφο Ανάπλι.

Το αφιερώνω σε όλους τους αγαπημένους, γραφικούς τύπους της πόλης μας, που μας βλέπουν από ψηλά...

ΕΛΕΝΗ ΔΡΟΥΖΑ

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ*

Δρασκελάω στη μεγάλη —ψηλή, ίσαμ' απάνω— εξώθυρα, παίρνω αριστερά το σοκάκι, καμμιά τριανταριά μέτρα κάθετα ο μεγάλος δρόμος —κατ' ευφημισμόν «μεγάλος δρόμος»— στρίβω αριστερά. Ένας δρόμος μακρύς, λίγο πλατύτερος από σοκάκι, από δω κι' από κει σπίτια μονώροφα, διώ-

ροφα με μπαλκόνια. Στο τέρμα του η Πλατεία Συντάγματος —Πλατεία Πλατάνου. Το «Τριανόν» παλιό τζαμί-κινηματογράφος. Γραφικό Ανάπλι. Ανάπλι απερίγραφο. Μπαίνω. Σκοτάδι. Τα γράμματα πέφτουν. Δεν προφταίνω στα ξένα το όνομα του σκηνοθέτη. Κάθομαι όπως-όπως. Χειμώνας 1957: Χειμερινό σινεμά «Ciné Τριανόν». Εκεί τα σαλούν με τους καουμπόυδες, οι γνωριμίες με πρόσωπα απ' την άλλη άκρη του κόσμου, εκεί και το «Νύχτες της Καμπόρια» ενός Φελλίνι, σα να παράπεσε. Σκοτάδι. Το «γράμματά καμπούρη» ακούγεται χωρίς λόγο. Οι υπότιτλοι κυλούν.

Ακούω τη φωνή «βρέ αδερφέ» του Νίκου. Φωνές ανάκατες απαντούν. Χτυ-

* Πρωτοδημοσιεύτηκε στο λεύκωμα: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων - Δημοτική Πινακοθήκη, Αφιέρωμα στον ποιητή Νίκο Καρούζο, 13 Σεπτεμβρίου - 6 Οκτωβρίου 1995.

Σκίτσο του Αναπλιώτη ζωγράφου Βαγγέλη Ρούσσου.

πήματα ποδιών στη γαλαρία. Οι σκηνές στην οθόνη τρέχουν. Το φιλμ —από κείνα που παράπεσαν— Ισπανού σκηνοθέτη. Διαστήματα βουβά, πλάνα που επιμένουν. Η ακριβής καταγραφή σε κάνει, πότε ν' ακολουθείς πότε να προπορεύεσαι. Βουλιάζω μεταφορικά στο κάθισμά μου. Το «τέλος» με βρίσκει απροετοίμαστη. Μένω στην άλλη διάσταση: στο έργο. Δίπλα, στο διάδρομο βλέπω να συνωθούνται προς την έξοδο πρόσωπα γνωστά βγαλμένα απ' την οθόνη και αποφεύγω.

Έξω συναντώ το Νίκο. Παίρνουμε τον ίδιο δρόμο. Η νύχτα είναι κρύα, παγωμένη. Περπατάμε, θαρρώ, γοργά. Ακούω τα βήματά μας παράταιρα στο σκοτάδι και προχωρούμε σιωπηλοί. Σταματάμε στη συμβολή: σοκάκι - μεγάλος δρόμος. Εγώ θα πάρω δεξιά, για το σπίτι μου, ο Νίκος θα προχωρήσει ευθεία. «Χουάν Αντόνιο Μπαρδέμ» λέει ο Νίκος. «Σπουδαίος σκηνοθέτης» λέω. Σιωπή. Ψάχνω να βρώ τις λέξεις. Μετά ορμάω, φлуαρω με αγωνία να προφτάσω. Ο Νίκος αμίλητος, κυττάζει πέρα. «Λες, ο Χουάν Αντόνιο Μπαρδέμ νάρθε σ' Ανάπλι; Λες, να περπάτησε δίπλα μας; Νάξησε ανώνυμα εδώ; Να τα είδε όλα;» Στέκει αμίλητος. «Σου έχει τύχει να ενοχοποιείς τα μάτια σου, ότι φορούν παραμορφωτικούς φακούς και παραμορφωμένη βλέπουν την εικόνα». «Τα μάτια είναι δικά σου», λέει, «Ο κόσμος είναι πλάνη». «Όμως το φιλμ που είδαμε με εβεβαίωσε πως όχι, δεν είχα παραμορφωτικούς φακούς. Η τέχνη πείθει. Έρχεται η Τέχνη να σου πεί, τι βλέπεις». Καπνίζει τ' άφιλτρο τσιγάρο, σηκώνει το χέρι, το κάτω χέιλι φεύγει λίγο αριστερά, εκ φύσεως μαυριδερός: «Μα...» έκανε «εγώ είμαι ποιητής», λέει. «Άλλο πράγμα η εικόνα. Η κάμερα, βλέπεις... Παραπλανά η εικόνα. Οι λέξεις όμως! Δεν ξέρω αν με καταλαβαίνεις. Εγώ έχω τις λέξεις» Σιωπή. Τα διαστήματα σιωπής μας δίνουνε μιá άλλη ομιλία. «Καταλαβαίνω, καταλαβαίνω» θές να πείς, μα προχωράς στην άλλη φωναχτή συζήτηση, και «Άκου» του λέω «Ο σκηνοθέτης καταθέτει γι' αυτή την πόλη με στοιχεία. Εσύ;» Με κύτταξε. Το βλέμμα του κλειστό. Ούτε «ναί» ούτε «όχι», είπε. Μετέωρη στιγμή κι' ύστερα: «Άντε καληνύχτα».

Στη γενέτειρά του ξαφνικός ο Νίκος Καρούζος.

Εκείνο τον καιρό 57-58, —δε καλοθυμάμαι χρονολογίες-ημερομηνίες— ήταν να βγάλουμε ένα περιοδικό, το «κύτταρο». Σχεδιάσαμε το εξώφυλλο, μετράγαμε την ύλη, τα τυπογραφικά. Ένας άξονας συζητήσεων, σχεδίων, ενθουσιασμών και προ παντός, μιá άμυνα σ' αυτή την πόλη. Δεν ξέρω.

Ο Νίκος είχε αρχίσει από καιρό αυτή τη διαδικασία. Δεν ήταν άμυνα ή επίθεση. Ο ίδιος ήταν μιá πολιορκία. Απρόβλεπτος. Αλλά και πάλι εκεί-

νη τη στιγμή που τόλεγες «απρόβλεπτος», γινότανε προβλέψιμος και στο ανέτρεπε. Φιλέρημος και πάλι, «κολλητός» στις πιό απίθανες παρέες να γελάει με τις φάρσες τους, να πίνει τον καφέ του μακάριος ή να μιλάει με πάθος για την Ποίηση, για ένα στίχο που εκείνη τη στιγμή κλωθογουρίζει στο μυαλό του.

Κι' όταν ξεφτάει η φάρσα, ξεφουσκώνουν τα πρόσωπα, τα πράγματα ζητάνε επιτακτικά αναπαλαίωση, ο Νίκος πάει σ' άλλη γειτονιά: στη συμπαγή του αγωνία. Εκεί δεν τον ακολουθεί κανείς.

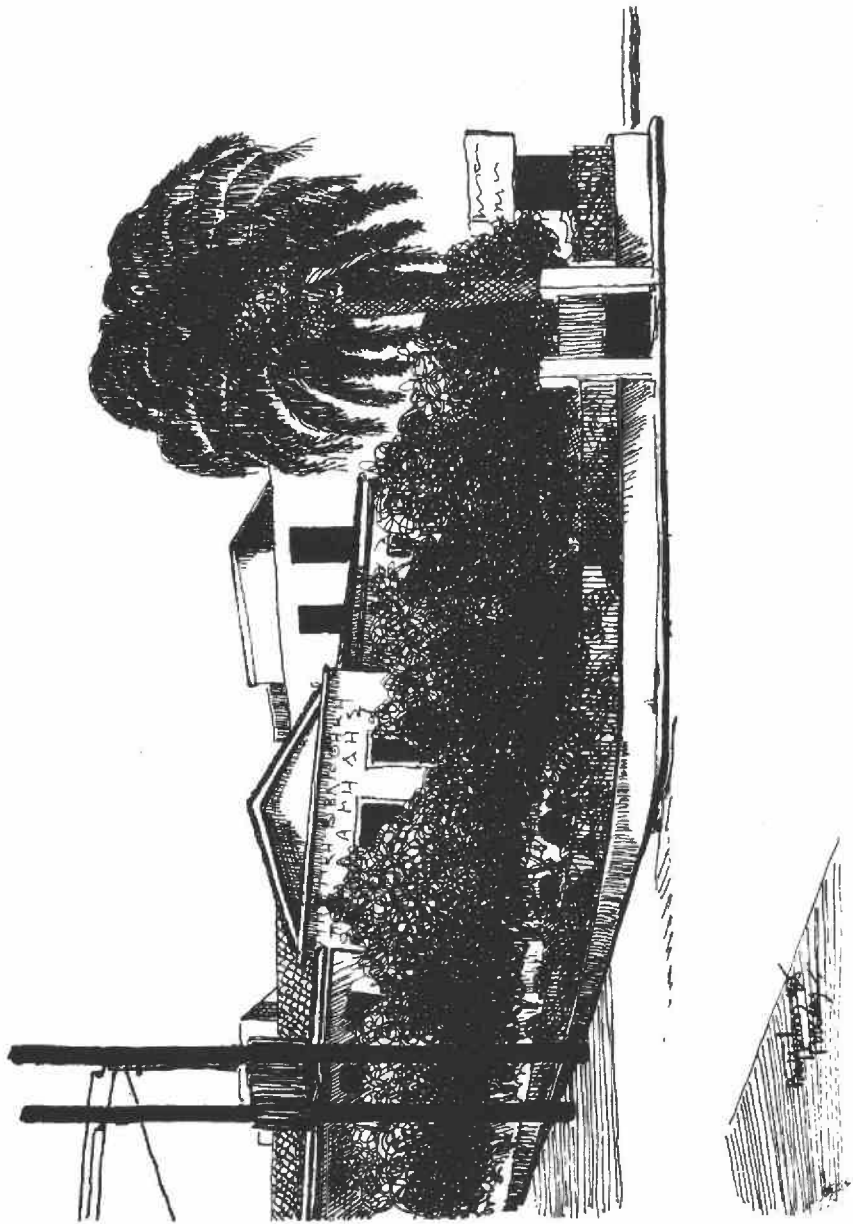
Τα εξωτερικά στοιχεία του ήτανε σα να μην υπάρχουν. Αυτό που λέμε στο θέατρο «σκηνικά-κοστούμια» στον Καρούζο έβγαινε σαν Λόγος. Μια επισημότητα ήταν ο Λόγος του. Ήτανε μιά παράσταση που παρακολουθείς «το απέναντι» αρχαίο δράμα. Οι λέξεις του ακριβείς και διαλεγμένες, το ύφος του ν' ακολουθεί τις λέξεις κι η εκφορά μοναδική δική του ερμηνεία. Θυμάμαι —μ' όλο που είναι άλλο η ελεύθερη συζήτηση και άλλο η ανάγνωση κειμένου— το «Γυναίκα της Ζάκυθος». Υπάρχει η κασέτα ευτυχώς. «Η Γυναίκα της Ζάκυθος». Διαβάζει ο Νίκος Καρούζος: Μετά απ' αυτή την ανάγνωση-ερμηνεία ποιός θα μπορούσε —ακόμη και ηθοποιός— να αποδώσει σε τέτοια ολότητα αυτό το μέγα έργο του Σολωμού;

Γι' αυτό είπα: ο ίδιος ήταν μιά πολιορκία.

Κι η πόλη παλιά, εξασθενημένη, αφύχωτη για τέτοιες ταραχές αντιπαράθεσε τα δικά της όπλα στο «Βαρβαρόσσα»: Οι δεξιοί τον κακοβλέπουν αριστερό. Οι αριστεροί «κιοτή» τον αφορίζουν. Και γενικώς οι αστοί δε θέλουν Ποιητή. Οι νέοι, «καμάκια» κι άλλα τέτοια, αρνήθηκαν τα δώρα του ως περιττό κι' άγνωστο είδος.

Γι' αυτό λέω: Τουλάχιστον ας είναι το χώμα ελαφρύ της γενέτειρας του Ποιητή.

Η κινηματογραφική ταινία, στην οποία αναφέρομαι είναι: «Ο μεγάλος δρόμος» του Χουάν Αντόνιο Μπαρδέμ. Για πληροφορίες: Σινεπιλογή, Αντώνης Μοσχοβάκης. Κινηματογραφικά Κείμενα. Πανελλήνια Ένωση Κριτικών Κινηματογράφου.

ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΙΩΡΓΟ Β. ΜΑΚΡΗ*

Στα πλαίσια του διήμερου συμποσίου που διοργάνωσε ο Σύλλογος Φίλων του Γ. Μακρή στην Αθήνα και το Ναύπλιο στις 8 και 9 Νοεμβρίου 2002 η πολύπλευρη προσωπικότητα του Γιώργου Μακρή ξαναζωντανεύει μέσα από μαρτυρίες φίλων και συγγενών, αλλά και αναλύσεις του έργου του.

Με στόχο μιαν αποτίμηση του έργου του ποιητή, φιλοσόφου και παιδαγωγού **Γιώργου Μακρή**, αλλά κυρίως στα πλαίσια μιας προσπάθειας να φωτισθεί «η λοξή ματιά του πάνω στη ζωή», όπως παρατηρεί η γλύπτρια και στενή φίλη του Μακρή Ναταλία Μελά, μίλησαν μελετητές, συγγραφείς και άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, όπως οι Νάνος Βαλαωρίτης, Φίλιππος Δρακονταειδής, Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, Τάσος Δενέγρης, Άγγελος Καρακάλος και Γιώργος Ρούβαλης.

«Ο Μακρής θυμίζει τους ντανταϊστές, που έγραφαν για να γνωρίσουν τον κόσμο και υιοθετεί μια στάση δανδή απέναντι στα κοινότοπα και τα πεπατημένα», παρατηρεί ο **Νάνος Βαλαωρίτης** και προσθέτει πως το έργο του Μακρή χαρακτηρίζεται από «μια προχωρημένη αίσθηση ποιητικότητας». Ο γνωστός ποιητής τονίζει ακόμα πως ο Μακρής διαθέτει σπάνιο γλωσσικό αισθητήριο, ενώ στα ποιήματά του συνυπάρχουν το χιούμορ, η καρνωτακική ειρωνία, αλλά και η φιλοσοφική διάθεση.

Ο **Μακρής** (1923-1968), παρότι ανήκε στην πρωτοπορεία της ελληνικής λογοτεχνίας της εποχής του, δεν επιθυμούσε να ενταχθεί σε καμιά λογοτεχνική γενιά. **Συναστρεφόταν** πολλούς ποιητές της β' μεταπολεμικής γενιάς, όπως την Καίη Τσιτσέλη, το Νίκο Εγγονόπουλο, τον Ανδρέα Εμπειρίκο, τον Θ. Δ. Φραγκόπουλο, τη Μαντώ Αραβαντινού, τον Τάσο Δενέγρη, το Μίλτο Σταχτούρη, τον Ε. Χ. Γονατά και το Νάνο Βαλαωρίτη, Διατηρούσε ακόμη πολλές φιλικές σχέσεις με τον Αλέξη Ακριθάκη, τους Νίκο και Γιώργο Κούνδουρο, το Μίνω Βολανάκη και τον Γιάννη Τσαρούχη. Περνούσε τις ώρες του στα φιλολογικά στέκια της εποχής, στο πατάρι του Λουμίδη, στο Brazilian, και στο Βυζάντιον στο Κολωνάκι, συζητώντας για τα καλλιτεχνι-

* Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων, «Αργολική Ενημέρωση», 19 Απριλίου 2003. Έτος 9ο, φύλ. 2194.

κά ρεύματα, φιλοσοφικές και πολιτικές ιδέες, παραμένοντας ωστόσο ανένταχτος στα πάντα, αρνούνταν να συμμορφωθεί με τις νόρμες και, ήδη από το 1944, επιζητούσε τη συμβολική ανατίναξη του Παρθενώνα, όπως είχε κάνει νωρίτερα ο φουτουριστής Νικήτας Ράντος.

Ο **Μακρής αγαπούσε** να μιλά κι είχε επιδοθεί σε μια αέναη προσπάθεια «να εκφράσει το άμεσο παρόν με απλό και συγκεκριμένο λόγο», όπως λέει ο Άγγελος Καράκαλος, νευροχειρουργός και πρωτοξάδελφός του Μακρή, και προσθέτει πως «είχε αδυναμία στα παιδιά και θαύμαζε τη γλώσσα τους γιατί ήταν απλή και ανόθευτη».

Ο Μακρής **έδειχνε δυσπιστία** προς τον λόγο και ιδιαίτερα προς τον γραπτό λόγο, γι' αυτό και όσο ζούσε δεν εξέδωσε τίποτα, παρά μόνο μετάφραση του ποιήματος «Πέτρα και Ήλιος» του Octavio Paz στο πρώτο τεύχος του περιοδικού «Πάλι» το 1964, το οποίο στάθηκε αφορμή για την πρώτη μάλλον επαφή του ελληνικού αναγνωστικού κοινού με τον Μεξικάνο ποιητή, αργότερα Βραβείο Νόμπελ, κατά την εκτίμηση του Βίκτορα Ιβάνοβιτς.

Για τους λόγους αυτούς, επικρατούσε η λαθεμένη εντύπωση πως ο Μακρής δεν είχε συγγραφικό έργο. Μετά το θάνατό του όμως, οι προσπάθειες του Άγγελου Καράκαλου, που συγκέντρωσε τα γραπτά του, του φίλου του, Ε. Γονατά που τα επιμελήθηκε, οδήγησαν στην έκδοση το 1986 ενός συγκεντρωτικού τόμου με τον τίτλο «Γραπτά Γιώργου Β. Μακρή», από την Εστία.

Η **έκδοση αυτή** περιλαμβάνει ποιήματα, αφηγηματικά κείμενα, ημερολογιακές σελίδες, επιστολές, μανιφέστα και μεταφράσεις, καθώς και μαρτυρίες φίλων για κωμικοτραγικά περιστατικά και φωτογραφίες του Μακρή.

Στα πλαίσια του συμποσίου, που πραγματοποιήθηκε στη Στοά του Βιβλίου και στην Κεντρική Βιβλιοθήκη του Ναυπλίου «Παλαμίδης», εκτίθονταν φωτογραφικό υλικό, βιβλία του Μακρή με προσωπικές αφιερώσεις των Αξελού, Lacarriere, Heidegger, Sartre, Beauvoir και Fidel Castro, καθώς και τεύχη του λογοτεχνικού περιοδικού «Πάλι», όπου και περιέχεται το μόνο ενυπόγραφο δημοσιευμένο κείμενο του συγγραφέα.

Ο **Γιώργος Μακρής**, αντικονφορμιστής, ανυπόταχτος και επαναστάτης **αυτοκτόνησε** σε ηλικία 44 ετών, το 1968, πηδώντας από τον έκτο όροφο της πολυκατοικίας που διέμενε, στη γωνία Μιχαλακοπούλου και Σεμιτέλου.

«Ο **ιδανικός αυτόχειρ της ελληνικής avant-garde**», όπως τον χαρακτηρίζει ο Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, έφυγε, ίσως επειδή, όπως εξομολογείται στο ποίημα του (1942), ένιωθε, «**βλέμματα δυσπιστίας να τον περιβάλλουν, γιατί ποτέ του δεν κρατούσε τη στάση την προεπόμενη**».

Ο **Σύλλογος Φίλων Γιώργου Β. Μακρή**, έχοντας σαν σκοπό τη μελέτη και διάδοση του έργου του, φιλοδοξεί να αποτελέσει το συμπόσιο του 2002 έναυσμα και σημείο εκκίνησης για περαιτέρω έρευνα γύρω από το σημαντικό αυτόν πνευματικό άνθρωπο που παραμένει εν πολλοίς άγνωστος.

ΝΑΝΟΣ ΒΑΛΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΚΡΗΣ
ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΑΠΟ ΜΑΚΡΥΑ

Θέλω να αναθεωρήσω εν μέρει ορισμένες γνώμες που είχα για το ύψος και τη γλώσσα του Γιώργου Μακρή —κι αυτό το συνέδριο είναι μια ευκαιρία να το κάνω— μια ευκαιρία που την καλωσορίζω με ενθουσιασμό, χάρις στην πρωτοβουλία του Γιώργου και της Αμαλίας Ρούβαλη και του Άγγελου Καράκαλου —πάντοτε πιστού στη μνήμη του. Πιστεύω ότι οικογένειες κληρονόμοι έχουν χρέος να διευκολύνουν την έρευνα των εκλιπόντων μελών τους από καλόπιστους ερευνητές. Χάρις στην πρωτοβουλία και του Νώντα Γονατά ο τόμος των Γραπτών αποτελεί μια βάση σημαντική, ένα αρχείο παραλειπομένων που μπορεί να συμπληρωθεί προοδευτικά, με τα Πρακτικά του παρόντος συνεδρίου. Μπορούμε επίσης στο σχεδιαζόμενο περιοδικό τη «Νέα Συντέλεια» να κάνουμε ένα αφιέρωμα.

Πιστεύω ότι σήμερα που εμφανίζονται τόσο αργοπορημένοι πολέμιοι του Μοντερνισμού, έτοιμοι να παραμερίσουν οτιδήποτε δεν μπαίνει στην προοπτική τους, το έργο του Γ. Μ. δίνει σημαντικά στίγματα για τον πρωτοποριακό χειρισμό της ποιοτικής γλώσσας μόλις είχε εμφανιστεί στην Ελλάδα.

Μερικών συγγραφέων η ζωή και το έργο είναι στενά συνδεδεμένα. Άλλοι θαρρείς και δεν έχουν καμιά σχέση με το έργο τους. Είναι καθώς λένε εξαφανισμένοι. Στην περίπτωση του Γ. Μ. το έργο του ήταν εξαφανισμένο ώσπου να εμφανιστεί όταν αυτός εξαφανίστηκε.

Όμως ο Γ. Μ. δεν ήταν σαν αυτούς τους καλαμαράδες που προσκολλούνται ναρκισσιστικά σε μια σταδιοδρομία στα Γράμματα. Αδιαφορούσε για τι θάλεγαν γιαυτόν οι άλλοι, που δεν ήταν πάντα κολακευτικά —ότι δηλαδή χαράμιζε τη ζωή του. Κι όμως η ζωή του ακριβώς εί-

ναι αυτή που δημιούργησε το ύφος του, όπως έλεγε ο αγαπημένος του Μονταίν. Το ύφος είναι ο άνθρωπος. Η στάση αυτή θυμίζει εκείνη των Ντανταϊστών και των πρώτων Υπερρεαλιστών, που έλεγαν ότι έγραφαν για να γνωρίσουν φίλους. Μια στάση δανδή, που περιφρονούσε τον επαγγελματισμό.

Λόγω αυτής της άρνησης να συμμορφωθεί με τις νόρμες, γνωρίζαμε τα έργα του αργά κι ας υποπτευόμασταν ότι είχε κάτι το ξεχωριστό. Ας αρχίσουμε όμως από την ποίηση. Εκ πρώτης όψεως μοιάζει να ακολουθεί ύστερα από μερικά σωζόμενα κλασικότερα ποιήματα, τον ελεύθερο στίχο. Κι όμως και στα δύο αυτά παραδείγματα είχε αυτό που θα μπορούσαμε να το πούμε μιά προχωρημένη αίσθηση της ποιητικότητας. Θα προσπαθήσω να την περιγράψω σαν ένας επαρκής αναγνώστης πάλι με αναφορά στον Μονταίν. Εφόσον δεν υπάρχει κανόνας είναι αναγκαστικά υποκειμενική η κρίση αυτή όπως όλες οι αισθητικές κρίσεις, ενώ για τα τεχνάσματα μια «Ποιητική» μπορεί να τα περιγράψει. Θα δοκιμάσω και τα δύο.

Μέσα από μένα λοιπόν, έναν αναγνώστη, κι απ' όποιους άλλους ανάλογους ξαναζεί η ποίηση του μια ζωή σε μια παράξενη διεθλασμένη διαχρονικότητα. Είναι μεγάλο λάθος να τον θεωρούμε ως ερασιτέχνη επειδή δεν δημοσίευσε παρά ελάχιστα. Αντίθετα δείχνουν αυτά τα νεανικά ποιήματα μια ωριμότητα γλωσσική κι έναν δανδισμό, που αφορά όχι μόνο το θέμα αλλά και πως γράφεται, όπως τόθελαν οι Νέοι Κριτικοί μετά τον Τ. Σ. Έλιοτ και τον Έζρα Πάουντ, και δεν θάφτανε η παλιά μορφή μόνο, αλλά μια ανανεωμένη εκδοχή της.

Όταν έγραφε αυτά τα ποιήματα, είχαν ήδη προηγηθεί μόλις πέντε ίσαμε δέκα χρόνια βιβλία του Γ. Σεφέρη, του Ελύτη και του Εμπειρικού και του Εγγονόπουλου. Γνωρίζουμε ότι από πολύ νέος διάβαζε τα Νέα Γράμματα με ενθουσιασμό. Να λοιπόν ένας επαρκής αναγνώστης που ήθελε να μάθει κι έμαθε με καταπληκτική ταχύτητα τα ουσιώδη.

Κάνει εντύπωση η χρήση του στίχου με απόλυτη άνεση που ανοίγει προοπτικές για κάτι που ξεπερνάει τα συνηθισμένα όρια της έκφρασης. Θα το ονόμαζα η νοσταλγία του Μοντέρνου, μέσα από εμπειρίες μιάς πρώιμης εφηβικής ευαισθησίας. Σπάνια κάνει λάθη εκφραστικά. Πειραματίζεται συνεχώς. Δεν μιμείται, ενσωματώνει την μοντερνιστική γραφή. Σε μερικά ποιήματα υπάρχει μια συσσώρευση αναφορών άνετα επιλεγμένων. Δημιουργεί μια αναγνωστικότητα εκεί που ένας άλλος θα γινόταν βαρετά εμβριθής. Η πρωτοτυπία του για την εποχή είναι θαυμαστή. Και

παντού υπεισέρχεται το χιούμορ, η ειρωνεία και ο σαρκασμός, αλλά και η γοητεία. Τα παραδείγματα αφθονούν. Σ' ένα «Άτιτλο» ποίημα.

*«Γυμνά ασημένα δέντρα με όνομα λατινικό
Παρελαύνουν στο χρόνο άμουσα εντελώς
Εν σχέσει με τα σύννεφα και με τα μάτια».*

Και παρακάτω,

*«ήταν το βίωμά τους οικειόθεν
μέχρι της πρώτης μεταλήψεως το πέπλο
του θανάτου ακολούθησε η πομπή».*

Κι ακόμα στα Γερμανικά,

*«O Anna Clementine Morgenstern
Geboren November 1858
Gestorben 28 November 1870.*

*να επιστρέφω μ' ελιγμούς πνευματικούς
στο ξεχασμένο μνήμα της Κλεμντίνε
στο τμήμα αλλοδαπών, δεόντως επιβλητικό
O lieber Gott lass ihr die Seele ruhig».*

Τα Γερμανικά ενσωματωμένα, σ' αυτούς τους στίχους, γίνονται ένα μωσαϊκό που αναπολεί και συνδέει την χρήση εκφράσεων στην καθαρεύουσα ανάμικτη με τη δημοτική. Εκφράσεις όπως το «εν σχέσει», «οικειόθεν», «δεόντως», δίνουν τον ειρωνικό τόνο στην στρωτή υφή του ποιήματος. Και τα Γερμανικά υπογραμμίζουν έντονα τη μαγεία της θλίψης και της αναπόλησης μιάς ζωής και του χώρου της αποξένωσης, «στο τμήμα των αλλοδαπών». Ακόμα και το «Ω Άννα Κλεμντίνε Μόργκενστερν» ηχεί παράξενα ελληνικά.

Δεν ξέρω αν είναι αυτά τα κομμάτια κάτι διαφορετικό από ότι ονομάζουμε «μεγάλη ποίηση», καταχραστικά. Λίγοι Έλληνες και θάλεγα και ξένοι ποιητές φτάνουν σ' αυτή την τελειότητα της περιεκτικής εκφραστικότητας με τόσο λίγα μέσα. Ο θρήνος εδώ δεν κομπάζει ούτε ρητορεύει. Έχει μια δωρική λιτότητα. Περνάει στο φιλοσοφικό χωρίς προσπάθεια.

*«καθώς ραμφίζει ένα μαρμάρινο άνθος το πτηνό
και μας κυττάζει ένας Βούδδας των παιδικών μας χρόνων*

μέσ' τη γαλήνη του τοπίου, «έξω από τη λογική...
O lieber Gott!
 έξω από την ύλη».
O Gott!...».

Το ποίημα αυτό είναι ενός σκεπτόμενου ποιητή, που δεν αναμασάει συναισθηματικές κοινοτυπίες, αλλά διυλίζει από τόσο νέος σε μιάν Υδρία, το απόσταγμα της ποίησης, όπως το έκανε ο Καβάφης, σε άλλο κλίμα βέβαια. Το εκπληκτικό είναι ότι το απόσπασμα αυτό του ποιήματος συνεχίζεται χωρίς να είναι αδέξια εξεζητημένο, όπως θάταν αν τόγραφε κάποιος με λιγώτερο γλωσσικό αισθητήριο αλλά και με κατώτερη ποιητική σύλληψη προσπαθώντας να δώσει κάτι έντονο ενώ θα κατάφερνε το αντίθετο.

Σε γενικές γραμμές στα ποιήματα του Γ. Μ. παρατηρείται ένα ανήσυχο τρικύμισμα αισθημάτων και τεχνοτροπιών από το πιό ψευδοκλασικό φορμαλισμό, όπως στο ποίημα «Εραστές», ίσαμε την πιο προχωρημένη αντικειμενική γραφή, όπου ο ποιητής εξαφανίζεται πίσω από τη γλώσσα.

*«Περάσανε οι ώρες τους γοργά
 και φύγαν οι εραστές θλιμμένοι
 με βήματα επίσημα κι αργά
 και καμπαρντίνα κουμπωμένη.*

*Και λυπηθήκαμε τους εραστές
 με το μικρό στον τόπο πηγαινέλα τους
 να νείρονται αγκαλιές ζεστές
 σκαλίζοντας τη γη με την ομπρέλλα τους».*

Οι «κουμπωμένες καμπαρντίνες» και «οι ομπρέλλες» που «σκαλίζουνε τη γη» είναι εξίσου απροσδόκητες φράσεις για την ποίηση της εποχής, και προσδίνουν έναν ειρωνικό μοντερνισμό σ' ένα παραδοσιακό είδος.

Και στα «Ασκητικά τετράστιχα» το ακόλουθο,

*Σάμπως τα κλίματα πια δεν μας αγαπούν
 κρύωσε μέσ' τα βλέφαρα το βλέμμα
 τ' αγαπημένα δέντρα δεν μπορούν να πουν
 θροΐζοντας το λυπημένο ψέμμα*

Όπου ο νεοσυμβολισμός των Ουράνη, Καρυωτάκη και άλλων περνάει, προς τον αγγλοσαξωνικό μοντερνισμό, στον οποίο έγραψε την ίδια εποχή τα αγγλικά του ποιήματα ο Δημήτριος Καπετανάκης, ο αισθητικός, που αυτά τα ποιήματα του Γ. Μ. τα θυμίζουν χωρίς να τα είχε γνωρίσει. Μια συνεύρεση του κλίματος της εποχής. Και με την υπερευαίσθησία ενός ακινητοποιημένου ιλίγγου γράφει,

*στις ώρες που ο ύπνος μας φυσάει
μέσα στ' αυτί σύννεφα ασυνάρτητα μ' ένα κέρασ
και στις στιγμές που σε υπερένταση χλωμή
ζούμε στα οδυνηρά τεντώματα ενός ακορντεόν
στις νευρικές αγωνίες των μουσικών δαχτύλων
και οι μαυρισμένοι κύκλοι των ματιών μας
συναγωνίζονται τη ράβδο ενός τυφλού.*

Το μακρύ ποίημα ΤΡΙΛΟΓΙΑ με την συνειρμική τεχνική, τα συνδεδεμένα δίστιχα, μοιάζουν με κείνα του Ραημόν Ρουσσέλ, του εκκεντρικού προοδρόμου του Υπερρεαλισμού.

*«Τρώγοντας κάθε απόγευμα φρούτα χειμερινά
ένα άδειο βλέπουμε κουτί κονσέρβες ανανά*

*κι είναι μια αφορμή αυτό να φέρουμε στο νου
τις χώρες και τους φοίνικες του Ισημερινού»*

και με μια καρυωτακική ειρωνεία,

*«πίνοντας παγωμένο φως σε πιο μεγάλες δόσεις
χείλη προσημένα από φωνές κι από φαντασιώσεις».*

Οι στίχοι αυτοί δεν έχουν τίποτα το τετριμμένο. Είναι μια κατάληξη κι απόσταση της γλώσσας των νεοσυμβολιστών, όπως στο σατιρικό «Ιντερμέτζο».

*«και μέσα σ' όργια μουσικής σε μια έκσταση χαζή
ένα ποτήρι νέκταρ πίνουνε μαζί».*

Παρόλη την κλασική ομοιοκαταληξία, το περιεχόμενο των στίχων είναι μοντερνιστικό και μ' έναν έως τότε απαγορευμένο ρεαλισμό του συνεχόμενου συνειρμικού τύπου με διακοπτόμενες εικόνες. Κατόπιν έρχονται τα ποιήματα σε ελεύθερο στίχο.

«Το Ποίημα του ανθρώπου εκείνου», αρχίζει με στίχους που θυμίζουν τον Τ. Σ. Έλιοτ.

*«Όταν ξημερώματα το γέλιο και το όνειρο φύγουν
στο ξύλινο δωμάτιο εγώ κάτω από μια στρατιωτική κουβέρτα
βλαστημώ τη σκεπή που μπάζει αέρα
μαύρον ουρανό και τις φωνές των καροτσέρηδων
μένοντας με τα μάτια κρύα χωρίς να συλλογιέμαι
εκείνο το πηγάδι και τ' άλλα περιέργα του ύπνου».*

Γέρος βιβλιοπώλης είμαι κι εγώ φτωχός και δίχως μνήμη...»

Και καταλήγει,

*«Έμπορας γέρος κι άρρωστος ανεβαίνω με τα κόκκινα σύννεφα
και πάω στη βασιλεία των ουρανών».*

Το ποίημα αυτό με τις ελιοτικές απηχήσεις από τα ποιήματα του «Σουίνη», το «Γερόντιον» και «Το Ταξίδι των Μάγων», έχει ωστόσο μια δικιά του άνεση στη χρήση του ελεύθερου στίχου κι έναν τόνο άγνωστο μέχρι τότε στην ελληνική ποίηση του 1940-45, καθώς και μια τελείως καινούργια αντικειμενικότητα, που δείχνει πόσο προχωρημένη ήταν συγκρινόμενη με τα σημερινά υποκειμενικά φληναφήματα που περνάνε για ποίηση. Η περσόνα του εκράζει πράγματα άσχετα με τον ίδιο. Πράγμα που υπογράμμισε ο Σεφέρης στο «Μυθιστόρημα», σε μια πολύ σημαντική προλογική σημείωση που την έβγαλε ο Σαββίδης από τον τίτλο και την μετέφερε σε μια σημείωση.

Στα μάτια μου η δήλωση του Σεφέρη συνοψίζει τον μοντερνισμό και την μοντερνιστική γραφή που αρχίζει με τον Μπωντελαίρ σε μερικά πεζά και στιχουργημένα του ποιήματα. Ο Σεφέρης δηλώνει ότι τα πρόσωπα του ποιήματός του «Μυθιστόρημα» είναι τόσο ανεξάρτητα από εκείνον, όσο τα πρόσωπα ενός μυθιστορήματος και γιαυτό διάλεξε αυτόν τον τίτλο.

Ο Μακρής στον «Μυστικό δείπνο»,

*Όμως ο άνθρωπος αυτός
κάποτε επεχείρησε να κρεμαστεί απ' τα χρυσά μαλλιά
της άνοιξης και να πνιγεί σ' ένα χαριτωμένο μελανοδοχείο*

Αν εξετάσουμε από κοντά και τα άλλα ποιήματα του Γ. Μ. θα δού-

με ότι σε κανένα δεν υπάρχει μια διαλυμένη συναισθηματικά υποκειμενικότητα. Στο πιο υποκειμενικό του ποίημα «Πόθος να πεθάνουν όλοι οι άλλοι άνθρωποι» μπαίνει ο ίδιος στο τέλος διακριτικά με διπλή άρνηση, *πόσο διστάζω να μη*, υποδουόμενος τον κράχτη της συντέλειας. Το τέλος του κόσμου της ανθρωπότητας, είναι μια διπλή άρνηση.

*πόσο διστάζω να μη βρίσκομαι σ' έναν λόφο
με μιά έσχατη κραυγή στους αντίλαλους του κενού*

Το αποκαλυπτικό αυτό στοιχείο δεσπόζει στην ποίηση του όπως και στις «Εκλάμψεις» του Ρεμπώ. Κι όταν το «εγώ» μπαίνει σ' ένα ποίημα, είναι πάντα μια διαμελισμένη παρουσία, που διακλαδώνεται αγνώριστη, και τότε αναδύεται και τότε εξαφανίζεται πίσω από, θάλεγα, μια ήδη «κειμενική» γραφή που διαστρέφει το υποκείμενο και το κειμενικοποιεί. Στο «Εσχατιαί»,

*«Οι περιστροφικές αυτές πόρτες που φωνάζουν βοήθεια
δεν είναι για τον τεντωμένο μου λαιμό...»*

Το διακεκομμένο αυτό σώμα του λαιμού επάνω από μια αίθουσα κινηματογράφου,

«τείνει προς την πλατεία κενήν προσώπων...»

*«και το άλλο μάτι του στρέφεται προς τα έσω
χρώματος ακαταλήπτου πάντα».*

Το δια-μελισμένο σώμα της ποίησης αυτής συνενώνεται με μια πολύ αρχαία παράδοση λυρική και δραματική, όπου ο ποιητής μεταμορφώνεται σε αυτό που περιγράφει... χωρίς να εμφανίζεται ο ίδιος, όπως στον Όμηρο ή στον Πίνδαρο και στους τραγικούς, κι όχι χωριστά από τον κόσμο, στέκοντας απέναντι του ναρκισσιστικά απομονωμένος, ρητορεύοντας. Αλλά μπαινο-βγαίνοντας, όπως ο ηθοποιός επάνω στη σκηνή μεταμφιεσμένος σ' έναν ξένο επισκέπτη, αγνώριστος.

Στο ποίημα «Σουζάννα»,

*«ήταν το σώμα αυτό χειροκροτήματα στο φως
ή και φιλί την ώρα που παίζαμε τυφλόμυγα...».*

Τα ποιήματα του Γ. Μ. δείχνουν ότι δεν φταίει για την μέτρια ποιήση της εποχής μας, όπως διατείνονται μερικοί, ο ελεύθερος στίχος, αλ-

λά η κακή χρήση του και η παρεξήγηση για του τι αποτελεί τον ποιητικό λόγο, που πρέπει να αποσπάται από το πρόσωπο του ποιητή... και αυτοδύναμα να δημιουργεί το χώρο του, τον χώρο της γραφής της ίδιας πέρα από τον άνθρωπο που δεν είναι παρά ένα όργανό του και μέσα απ' τον οποίο περνάει ο λόγος. Αυτό μπορεί να γίνει με οποιαδήποτε μορφή ποιημάτων εφόσον ο ποιητής είναι ικανός να το κάνει. Κι ούτε φταίει ο μοντερνισμός όπως τον χειρίστηκαν οι καλοί πεζογράφοι και ποιητές, αν σήμερα δεν μπορούν να δημιουργήσουν μερικοί ένα προσωπικό ύφος. Καμιά επιστροφή στο παρελθόν των επικριτών του μοντερνισμού δεν θα τους σώσει από την απουσία της μούσας στα γραπτά τους.

Ο Γ. Μ. είχε από πολύ νωρίς ανακαλύψει το μυστικό της ποίησης... όπως στην περίπτωση του Ρεμπώ, μιάς και μπορούσε να γράφει ποιήματα με μεγάλη άνεση, έπαψε να ενδιαφέρεται. Άρχισε να κυνηγάει το πνεύμα, τη σκέψη που ήταν μια πιά δύσκολη στα μάτια του αναζήτηση. Συχνά έφηβοι ποιητές με μεγάλη πρωιμότητα μόλις περάσει η εφηβεία περνάνε σε κάτι άλλο. Το τελευταίο του ποίημα το λεγόμενο «Πυργοβαβελικό», αποτελείώνει τη διάσπαση του πνευματικού εαυτού του, σε μια έκφραση ακραίου τεμαχισμού της ποιητικής συνείδησης.

«Ακούγωντας το ραδιόφωνο να τι σκέφτεται ο δυστυχής
φιλόσοφος, έχοντας φάει το αυγό του,
έχοντας πιεί τον καφέ του, έχοντας ψάξει μάταια,
ένα μολύβι που όντως να γράφει...».

Η τελευταία αυτή δήλωση δίνει μια τελικότητα, στο ατέλειωτο του πνευματικού εαυτού του —το μολύβι δεν γράφει πιά, το μαγικό ραβδί έχει σπάσει, ο φιλόσοφος έφαγε το αυγό του, κατάπιε τον κόσμο, αλχημικά, δεν μένει καμιά άλλη μαγεία να συντελεστεί. Δεν μένει τίποτ' άλλο να κάνει. Ο Ρεμπώ όταν ανακάλυψε την αλχημεία του Λόγου, αυτό ήταν. Η μαγεία κατασκευάζεται σε μια κουζίνα, καθημερινά... ΜΑΓΕΙΡΕΥΕΤΑΙ έστω κι αν ακόμα τη γυρεύεις, έχασε το μυστήριο της, όπως όταν ο ποιητής Αρβέρ, έλυσε το μυστήριο της γυναίκας σ' ένα σοννέτο, έπαψε να γράφει. Ο κόσμος είχε αδειάσει.

Συμπόσιο
Γιώργος Μακρής
1925-1968

ΑΘΗΝΑ
Παρασκευή
8 Νοεμβρίου 2002
Ώρα 12.00
ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
Πεσμαζόγλου 5

Ποιητής
Φιλόσοφος
Παιδαγωγός

ΠΡΩΤΟ

ΠΟΡΟΣ

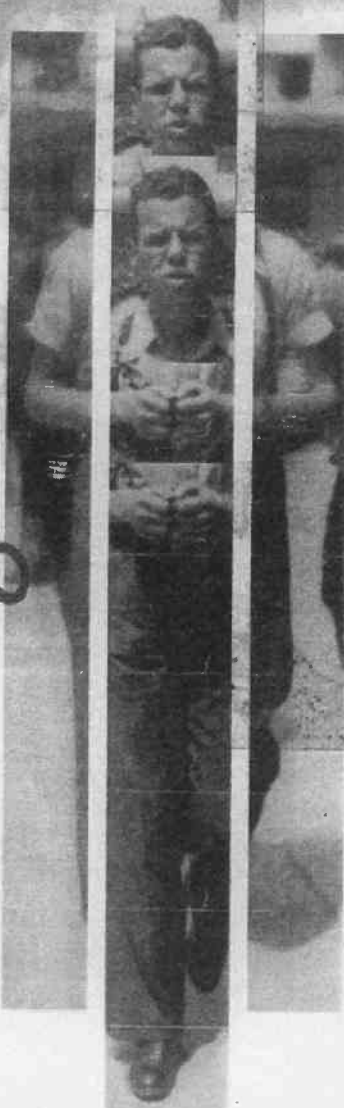
ΝΑΥΠΛΙΟ
Σάββατο
9 Νοεμβρίου 2002
Ώρα 17.30
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
"Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ"

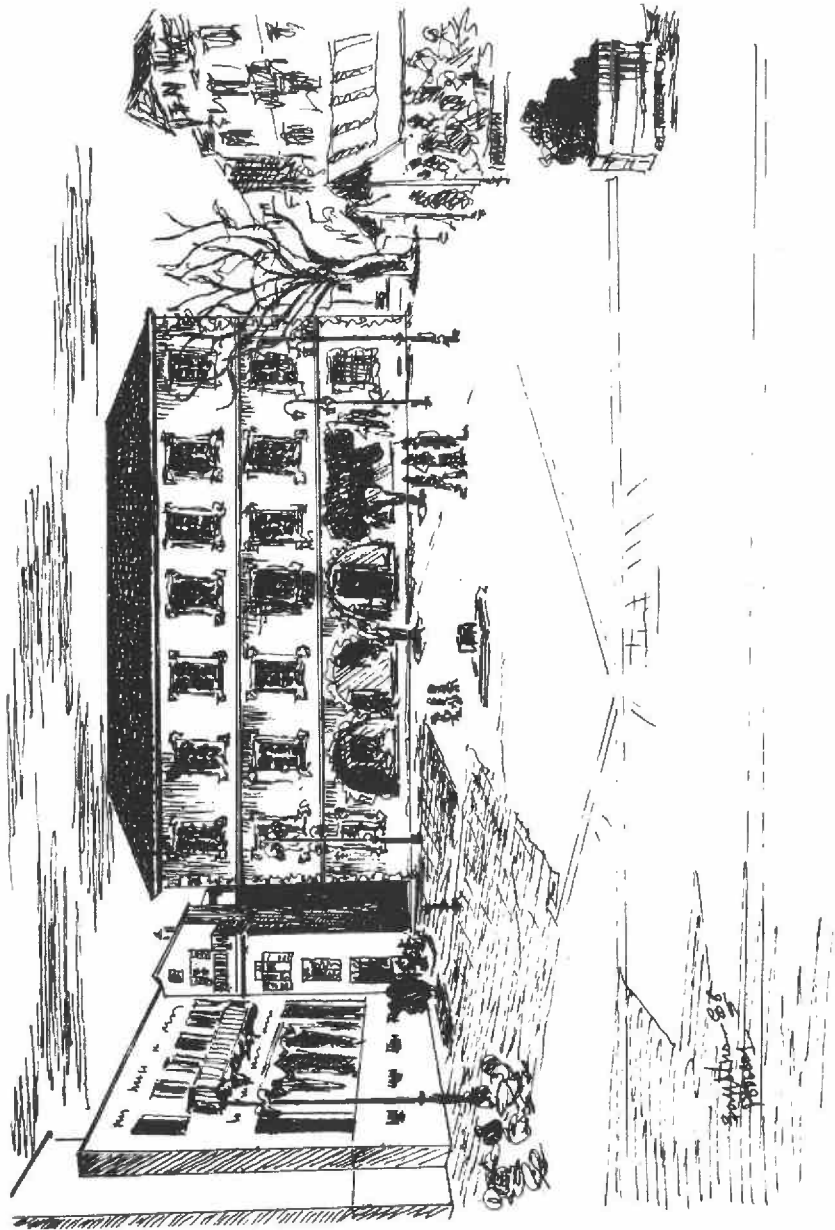
Σύλλογος
"Φίλοι Γιώργου Μακρή"

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΑΓΓΛΙΚΑ
ΑΡΧΑΙΑ

Corona
Extra

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΝΑΥΠΛΙΟΥ
"Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ"

ΜΠΑΜΠΗΣ ΚΑΡΑΚΑΛΟΣ

Καθηγητής Πανεπιστημίου, Konstanz Γερμανίας

ΠΕΙΡΑ: ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ VARIATIONS

Στην εισαγωγή που κάνει ο κ. Γονατάς στο βιβλίο για τον Γιώργο Μακρή παρατηρεί, ότι η έκδοση του βιβλίου αυτού μπορεί να θεωρηθεί σαν μια απόπειρα για να ξαναπλησιάσουμε και για να ξαναεκτιμήσουμε την προσωπικότητα του Μ., μέσα από τα χαρτιά που μας κληροδότησε.

Από πολύ νωρίς —όπως επισημαίνει πάλι ο κ. Γονατάς— ο Γ. Μ. είχε διαπιστώσει το παραπλανητικό και παραμορφωτικό αποτέλεσμα, που μπορεί να προκύψει από την παρεμβολή της διαδικασίας του «λόγου» και πολύ περισσότερο της γραφής στην προσπάθεια έκφρασης της σκέψης και του κόσμου. Είναι αυτή η δυσπιστία προς τον «λόγο» που δεσπόζει και δικαιολογεί την απόφαση του Γ. Μ. για την ασφάλεια της απόλυτης ελευθερίας της σκέψης.

Η περιέργειά του σαν ελεύθερου και αδέσμευτου στοχαστή στρέφεται κυριολεκτικά σε άπειρες κατευθύνσεις. Αυτό ίσως μπορεί να εξηγήσει γιατί το πάθος του για τη θεωρία και την παρατήρηση —γράφει κάπου: «φοβάμαι πως είμαι θεωρητικός»¹— είναι πιο δυνατό από την ανάγκη της δικιάς του δημιουργίας. Όπως παρατηρεί πάλι ο κ. Γονατάς, ο Μ. εκμυστηριεύεται κατηγορηματικά, ότι καμιά φόρμα δεν μπορεί να τον δαμάσει. Σημειώνει:

«Θολώνω τα συμπερασματικά νερά, γιατί η μεγάλη μου χαρά είναι να ζω τον δρόμο που οδηγεί στο συμπέρασμα»².

Αυτός ο αδιάκοπος αγώνας για να μπορέσει να υπερβεί το εμπόδιο κάθε φορμαλισμού που φράζει τον δρόμο προς την αμεσότητα του «λόγου», μπορεί να εξηγήσει επίσης ότι ο Μ. έζησε την σκέψη και εμπιστεύθηκε περισσότερο τον **προφορικό** λόγο. Είναι αυτή η αμεσότητα του λόγου που υπαγορεύει τη βαθειά ανάγκη του Μ. να υπάρξει άμεσα στη ζωή. «Η μόνη δυνατότητα αντικειμενικής θεώρησης βρίσκεται στην παρατήρηση ενός άμεσου παρόντος³, σημειώνει:

1. Γραπτά Γ. Μ., Εστία, Ἀθήνα 1986, σελ. 195.

2. Γραπτά Γ. Μ., σελ. 198.

3. Γραπτά, σελ. 214.

Μοναδική του έννοια είναι να μπορέσει να παγιδεύσει με έναν απλό και συγκεκριμένο «λόγο» την άμεση πραγματικότητα σε εικόνες. Ίσως αυτό μας δίνει μια ευκαιρία να καταλάβουμε, γιατί ο Γ. Μ. είχε αδυναμία στα μικρά παιδιά. Τα παιδιά δεν έχουν ακόμη τελειοποιήσει και νοθεύσει τη γλώσσα. Αυτό που σαγήνευε ιδιαίτερα τον Μ. ήταν ακριβώς η αμεσότητά τους, όταν δεν μπορούν να εκφράσουν αυτό που θέλουν να πουν και από την άλλη μεριά η αθωότητα και η αφέλεια της αδέξιας ομιλίας τους. Γράφει κάπου:

«Ομολογώ πως μια άλλη φορά έννοιωσα περπατώντας στον παιδικό κήπο, τον καιρό που δεν ήμουνα πια παιδί, την επιθυμία να παίξω ένα παιχνίδι, για τελείως μικρά παιδάκια: το λύκο. Μισώ τις κοινωνικές προλήψεις που δεν μ' άφησαν ν' απαντήσω, όταν ένα κοριτσάκι πέντε χρονών ρώτησε: «λύκε, είσαι εκεί;», με μια δυνατή φωνή: «δεν είμαι εδώ»⁴.

Ένα δείγμα αυτής της τρυφερότητας για τα μικρά παιδιά μας δίνει το ημιτελές του κείμενο με τον τίτλο «Πείρα», γραμμένο το 1942. Πρόκειται για μια γλαφυρή περιγραφή των πρώτων χρόνων της ενηλικιώσεως ενός μικρού παιδιού, του Ιγνατίου, που έχει χάσει από νωρίς τη μητέρα του και ζει στο εξοχικό του σπίτι με τις φροντίδες μιας γυναίκας, ενώ ο πατέρας του εργάζεται στην κοντινή πόλη.

Εδώ ο Μ. πραγματεύεται με εξαιρετικά λεπτομερή τρόπο μια σειρά θεμάτων και αντικειμένων, που παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή του μικρού Ιγνατίου, διαμορφώνοντας διαδοχικά τις εμπειρίες του και τις μεταβολές τους στο πέρασμα του χρόνου. Φαίνεται να επικεντρώνει την προσοχή του στο εξής ερώτημα: πώς ο άγουρος καρπός της γνώσης γίνεται αφορμή να δημιουργηθεί ένας νέος κόσμος άλλων γνώσεων και γεγονότων, που, αν και δεν είναι παρά μια προέκταση των παλιών, ανοίγουν διαρκώς νέους ορίζοντες εμπειρίας.

Συγχρόνως όμως το κείμενο αυτό μας δίνει αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αυτού, που ο Μ. ονόμαζε, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, **αμεσότητα του «λόγου»** και που θεωρούσε σαν προσπάθεια παγιδεύματος του παρόντος της εμπειρίας σε εικόνες, αυτή, τη φορά από τη σκοπιά ενός μικρού παιδιού.

Το κείμενο χωρίζεται σε τέσσερις ενότητες και δεν ξεπερνάει τις 15 σελίδες. Είναι ο Μ. που επέλεξε τη σειρά των θεμάτων και αυτό που κάνουμε εμείς εδώ είναι να τα παρουσιάσουμε και να τα σχολιάσουμε. Με άλλα λόγια: μιλάμε για τον Μ. μέσα από ένα ημιτελές κείμενό του. Αντιλαμβάνεσθε, ότι είναι αδύνατο στο πλαίσιο αυτής της εκδηλώσεως⁵ να παρουσιά-

4. Σ. 197. Γραπτά.

5. Συμπόσιο «Γιώργος Μακρής: πρωτοπόρος», Νοέμβριος 2002, Αθήνα-Ναύπλιο.

σουμε όλες τις πτυχές του κειμένου, γιατί θα περιοριστούμε μόνο σε αποσπάσματα.

Στην πρώτη ενότητα τα θέματα της εμπειρίας του μικρού Ιγνατίου αφορούν πρόσωπα και πράγματα, έννοιες όπως αυτές του κινητού και ακίνητου, της αγάπης, του Θεού και του χρόνου. Πρόκειται για αδιαφοροποίητες ακόμη εμπειρίες και έννοιες, οι οποίες όμως είτε βιώνονται ως ευχάριστες, είτε ως λυπηρές, γεννούν τις πρώτες απορίες και διαμορφώνουν έτσι τη σκέψη του μικρού παιδιού. Παρατηρείστε πώς όλα αυτά προκύπτουν από το ακόλουθο απόσπασμα:

Ὁ Ἰγνάτιος μεγάλωσε σάν ἓνα εὐγενικό καθαρόαιμο πουλαράκι, μέσα στο χαρούμενο ἔξοχικό τους σπίτι, με τίς φροντίδες μιᾶς παχιάς και θρησκώληπτης μπόνας πού ὀνομαζότανε Γεωργία. Ἡ συνείδησή του ἔμαθε νά ξεχωρίζει μόνη της τὰ ἀντικείμενα, στόν ἴδιο κῆπο, πού μέσα του τα καθαρὰ καί γελαστά καστανόχρωμα μάτια του εἶδαν γιά πρώτη φορά, καί πού προσπάθησαν νά κάνουν τίς πρώτες συγκρίσεις καί νά διακρίνουν τίς πρώτες διαφορές, μέσα σ' ἓνα πέλαγος σύγχυσης. Γι' αὐτόν, ἡ Γεωργία ἦταν τό ἴδιο καλή, ὅσο καί ἡ τρόμπα τοῦ νεροῦ πού τόν ἔκανε νά αἰστανθεῖ τίς πρώτες ἀπολαύσεις ἑνός κατορθώματος καί ὁ ἀξύριστος κηπουρός μποροῦσε νά παρομοιαστεῖ μέ τίς κακιές μύγες ἢ μέ τό μελάκι, πού τό μαῦρο τους χρώμα τόν φόβιζε...

Ὅρισμένα λυπηρά ἐπεισόδια, πού τοῦ συνέβησαν, τοῦ γέννησαν τίς πρώτες ἀπορίες, ὅπως ὅταν, π.χ. τόν τράβηξαν διὰ τῆς βίας ἀπό τήν ἀγαπημένη του τρόμπα, ἐπειδή τό γράσσο μέ τό ὅποιο εἶχαν ἀλείψει τίς κλειδώσεις της, γιά νά μὴν τρίζουν, τοῦ πιτσίλισε τό ἄσπρο του φουστανάκι. Γιατί νά τόν χωρίσουν ἔτσι ξαφνικά ἀπό τήν καλή τρόμπα, πού χωρίς ἄλλο τόν ἀγαποῦσε κι αὐτή; Τό γεγονός, τόν ἐστενοχώρησε σέ σημεῖο πού νά κλάψει καί νά ξαπλωθεῖ στό πλακόστρωτο ἀπό πείσμα. Μολαταῦτα ὁμως γρήγορα κατάλαβε, πώς ὀρισμένα ἀκανόητα πράγματα πρέπει νά τὰ δέχεται κανεῖς ἀδιαμαρτύρητα, σάν ἀναγκαῖα κακά.... Ὅμως γεννήθηκε μέσα του ἡ σκέψη, πώς μέ τόν ἴδιο τρόπο μπορεῖ νά τοῦ πάρουνε καί τῆ Γεωργία, πού ἦταν τό ἴδιο καλή μέ τήν τρόμπα τοῦ νεροῦ καί ἤξερε πώς τόν ἀγαποῦσε.

«Ὁ,τι ἀγαπᾶμε, μᾶς τό παίρνουνε»· ἡ σκέψη αὐτή εἶχε κιόλας διαμορφωθεῖ ἀπειλητικά στό μυαλό τοῦ Ἰγνατίου, πού τότε εἶχε κλείσει τὰ πέντε χρόνια του, καί πού τόν φώναζαν χαϊδευτικά Ἴννο.

Ἡ ἰδέα πώς ἡ Γεωργία μπορεῖ νά φύγει ξαφνικά, τοῦ ἦταν τρομαχτική, ὄχι γιατί ἡ μπόνα τοῦ ἦταν πιό ἀγαπητή ἀπό τήν τρόμπα τοῦ νεροῦ, μά γιατί στό μυαλό του εἶχε ξεχωρίσει πιά γιά τὰ καλά τήν ἰδέα τοῦ κινητοῦ ἀπό τοῦ ἀκίνητου. ἤξερε πώς ἡ τρόμπα εἶχε τῆ δεύτερη

ιδιότητα κι ότι, ἄς τὸν εἶχαν τραβήξει μακριά της, αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ τὴν καθουσιάζει πάντα, κοιτάζοντάς την ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς κουζίνας, καὶ λέγοντας πὼς γρήγορα θὰ γίνει μέγας καὶ θὰ τὸν ἀφήνουν νὰ ζεῖ μ' αὐτοὺς ποὺ ἀγαπᾶ.

Ἡ μπόνα κατάλαβε γρήγορα τὶς ἀνησυχίες τοῦ Ἰγνάτιου κι ἐπωφελήθηκε τῆς περιστάσεως γιὰ νὰ τοῦ ὑποδείξει —ὅταν αὐτὸς τῆς ἐκμυστηρεύτηκε τὶς ἀγωνίες του καὶ τὴ λύπη του, ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἀκίνητη σὰν τὴν τρόμπα, κι ἐπειδὴ μπορούσε νὰ φύγει μακριά— πὼς πρέπει νὰ κάνει τὴν προσευχή του στὸ Θεὸ καὶ νὰ τοῦ λέει: «Θεούλη μου, κάνε νὰ μείνει πάντα κοντά μου ἡ Γεωργία», γιατί ἄλλιῶς καθόλου ἀπίθανο δὲ θὰ ἔταν νὰ ἔφυγε γιὰ πάντα. Ἡ ἔννοια τοῦ «πάντα» δὲν εἶχε ξεκαθαρίσει ἀκόμα τελείως γιὰ τὸν Ἰγνάτιο, μὰ ἔπρεπε νὰ ἔναι κάτι ποὺ κρατᾶει πολὺ, καὶ ποὺ κάνει τὰ χεῖλια νὰ τρέμουν.

Στο τέλος τῆς πρώτης ἐνότητος του κειμένου ὁ Μ. φροντίζει νὰ ενσωματώνει τὸ μικρὸ του φίλο καὶ σε ἄλλα κοινωνικά πλαίσια ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ του πατρικοῦ σπιτιοῦ καὶ νὰ σημειώσει τα ἀνάλογα ερεθίσματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ αὐτὲς τὶς καινούργιες ἐμπειρίες. Ὁ Ἰγνάτιος πηγαίνει με τὴ Γεωργία περίπατο στο πάρκο τὶς Κυριακὲς, καθόντουσαν στο ζαχαροπλαστεῖο, μπορούσε νὰ παίξει με τὰ ἄλλα παιδιὰ στο πάρκο καὶ ἔχει ἀποκτήσει πολλοὺς νέους φίλους ποὺ πολὺ θὰ ἠθέλε νὰ ἐπισκεφθεῖ.

Ἐτσι περνᾶμε στη δεύτερη ἐνότητα του κειμένου καὶ ἐδῶ ἀποκαλύπτεται τὸ πάθος γιὰ παρατήρηση καὶ θεωρία ποὺ διακρίνει τὸν Γ. Μ. Πρὶν συνεχίσει τὴν ἱστορία του μικροῦ Ἰγνατίου, ὁ Μ. στρέφει τὴν προσοχή μας στὶς οδυνηρὲς ἐμπειρίες, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζουν τὴν περίοδο ἐνηλικιώσεως τοῦ νέου ἀνθρώπου. Αναφέρεται οὐσιαστικά στο πρόβλημα τῆς κλονιζόμενης βάσης δεδομένων, ποὺ μέχρι πρό τινος θεωρεῖτο ὡς σταθερή, ὅπως αὐτὸ ἀπορρᾶει ἀπὸ τὴ διαρκὴ ἀνάγκη ἀναθεώρησης τῶν ἀντιλήψεων, καθὼς καὶ στα ἀλλεπάλληλα γκρεμίσματα καὶ ξαναχτισίματα προσωρινῶν βάσεων. Ἐδῶ θίγεται ἐπίσης καὶ ὁ ρόλος τῆς **φαντασίας**, σὰν μίας ἰδιαίτερα καρποφόρας πνευματικῆς λειτουργίας γιὰ τὴν ἐκάστοτε προσωρινὴ σταθεροποίηση, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν μετέπειτα ἀναθεώρηση τῶν βάσεων δεδομένων. Πρόκειται γιὰ τὴ διαδικασία δημιουργίας ἐμπιστοσύνης στὸν εαυτὸ μας. Ἀς ἀκούσουμε ὁμῶς τὸν ἴδιο.

Ἐτσι, ὁ Ἰγνάτιος εἶχε πιά μπεῖ στὸ δρόμο τῆς ἀνάπτυξης, σὰν ἓνα φῖνο ἀραβικὸ ἀλογάκι ποὺ τείνει νὰ πάρει τὴν τελικὴ του φόρμα. Τὸ πιὸ οδυνηρὸ πρᾶμα σ' αὐτὴ τὴν περίοδο τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὸ πὼς ὑποχρεώνεται κάθε τόσο ν' ἀναθεωρήσει τὶς ἀντιλήψεις του, ἐκείνες ἀκριβῶς ποὺ ἔθεσε γιὰ βάση σ' ἓνα δικὸ του οἰκοδόμημα, καὶ ποὺ τὶς εἶχε φαντασθεῖ σὰν τὸ πιὸ ἀκλόνητο πρᾶμα. Ἀσφαλῶς τὰ παι-

διὰ θὰ πάθαιναν μαρασμό ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα ποὺ φέρουν οἱ ἐναλλασσόμενες αὐτὲς πλάνες, αὐτὰ τὰ ἀλλεπάλληλα γκρεμίσματα καὶ ξαναχτισίματα βάσεων. Ἀλλὰ ἡ φαντασία, ἡ πιὸ ὑγιὲς διανοητικὴ λειτουργία, τὰ σώζει ἀπ' αὐτόν, ὠθώντας τα σ' ἓναν κύκλο φωτεινό, ποὺ δὲ θ' ἀρχίσει νὰ σβήνει παρὰ ὅταν ἡ βάση θὰ χεὶ πιά στερεοποιηθεῖ ἀρκετὰ ὥστε νὰ στηριχθοῦν ἀπάνω της, καὶ γιὰ νὰ μὴν γκρεμιστεῖ, παρὰ ὅταν νιώσει κανεὶς πὼς δὲν ὑπάρχει στοῦ βάθος καμμιὰ ἔννοια τόσο σταθερή, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ ἀπάνω της γιὰ πολὺ, δίχως τὸν κίνδυνο μιᾶς ἀπελπιστικῆς ἐσωτερικῆς μονοτονίας.

Ενδιάμεσα ὁ Μ. μας δίνει μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς σχέσεις του μικροῦ Ἰγνατίου με τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος ἐργάζεται στὴ γειτονικὴ πόλη καὶ ἐρχεται μόνο δυο φορὲς τὴν εβδομάδα στο ἐξοχικὸ σπίτι.

«Ὁ μπαμπὰς ἀγαποῦσε τὸν Ἰγνάτιο» γράφει ὁ Μ.

«Ὁ Ἰγνάτιος κρατοῦσε τὰ προσχήματα σὲ θέματα τρυφερότητας με τὸ μπαμπὰ».

«Ὁ μπαμπὰς ἔφερε τακτικὰ παιχνίδια καὶ γλυκὰ ποὺ ὁ Ἰγνάτιος δεχόταν με χαρὰ καὶ ευχαριστοῦσε τὸν πατέρα του».

«Ὁ Ἰγνάτιος καθόταν ὥστόσο σοβαρὸς καὶ λυπημένος ὅταν ὁ μπαμπὰς ἐρχόταν καὶ ἔμενε στο ἐξοχικὸ τους σπίτι».

Συνεχίζοντας τὴν ἱστορία τῶν ἐμπειριῶν του μικροῦ Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος ἔχει μπεῖ τώρα στα ἐπτὰ του χρόνια, ὁ Μ. θίγει ξανά τὰ θέματα τῆς ἀγάπης συνδυάζοντάς τα αὐτὴ τὴ φορὰ με τὴν ἀνάπτυξη λογικῶν κρίσεων καὶ τὰ ἀντιπαραθέτει διαφοροποιημένα ὡς πρὸς τὶς ἐμπειρίες του παιδιοῦ σὲ νεώτερη ἡλικία, δίνοντας ἔμφαση στὶς μεταβολές καὶ στὶς ἀναθεωρήσεις. Τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀγάπης μεταβάλλονται σταδιακὰ καὶ ἡ λογικὴ παίρνει σιγά-σιγά τὸ πάνω χεῖρ στὸν συναισθηματικὸ κόσμον του μικροῦ Ἰγνατίου. Γράφει λοιπὸν ὁ Μ.

Μπαίνοντας στὰ ἑπτὰ του χρόνια, ὁ Ἰγνάτιος εἶχε κιόλας ὑποστῆ σημαντικὲς μεταβολές. Μέσα σ' ἓνα χρόνο, δέχτηκε τὴν ἐπίδραση ἑνὸς νέου στοιχείου ποὺ τὸ ἔλεγε λογικὴ, καὶ ποὺ ἐδημιούργησε αὐτόματα μέσα του τὶς ἔννοιες τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, κάνοντας τὸν νὰ αἰστανθεῖ, πὼς αὐτὸ ποὺ λέμε ἀγάπη εἶναι ἓνα ἀποτέλεσμα ὀρισμένων προϋποθέσεων, χωρὶς καὶ νὰ τὸν κάνει νὰ ξεκαθαρίσει καλὰ ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ προϋποθέσεις. Ἔτσι κατάλαβε πὼς δὲν μπορούμε ν' ἀγαπᾶμε, στὰ καλὰ καθούμενα, μιὰ τρόμπα τοῦ νεροῦ, γιατί ἡ τρόμπα εἶναι ἓνα οἰκιακὸ ἐργαλεῖο καὶ τίποτα ἄλλο, ἓνα κατασκευάσμα ἀπὸ σίδηρο τὸ ὁποῖο βγάζει νερὸ καὶ ποὺ δὲ φροντίζει γιὰ μᾶς, οὔτε μπορεῖ νὰ μᾶς ἀγαπάει, μιὰ καὶ δὲν ἔχει ψυχὴ. Στὴν ἀρχὴ ἦρθε μιὰ ἀπογοήτευση καὶ μιὰ πικρία γιὰ τὸν Ἰγνάτιο, καὶ ἀφορμὴ τῆς ἦταν

τό κενό που αφήνει το αντικείμενο της αγάπης μας, όταν λείπει, πριν να προφτάσουμε να διαθέσουμε άλλοι την ίδια αυτή περισσευόμενη τάση του ν' αγαπάμε.

Αν ή αγάπη δέν είναι παρὰ μιὰ τάση ἀνεκπλήρωτης θυσίας και ἐκμηδενισμοῦ γιὰ χατίρι τοῦ ἀντικειμένου μας, ὁ Ἰγνάτιος αἰσθανόταν αὐτό τό αἶσθημα ταχτικά, μπρός στά παιχνίδια του που συνηθῶς συσσωρευόντουσαν γύρω σ' ἓνα τραπέζι, που πάνω του δέσποζε μιὰ φρουτιέρα μέ κέρνα μῆλα, τρυπημένα ἀπό τόν ἴδιο.

Παράλληλα μ' ὄλ' αὐτά ἔμαθε, πῶς μπορεῖ νά χαίρεται κανένας και χωρίς ν' αγαπάει, πῶς μπορεῖ κανένας νά παίρνει χωρίς νά δίνει τίποτα, και τότε τὰ παιχνίδια του ἔγιναν γι' αὐτόν μέσα χαρῶς. Τὰ μεταχειριζότανε βάνουσα και σκληρά, ξεκολλοῦσε τὰ κεφάλια τῶν πάνινων ἀλόγων μέ ἰαχές θριάμβου, και γενικά φερόταν σάν μεθυσμένος ἀπό ὑγεία και ἐλευθερία. Ὁ Ἰγνάτιος περνοῦσε τό στάδιο τῆς κυριαρχίας.

Στην Τρίτη ἐνότητα του κειμένου ο Μ. περιγράφει το λύκειο, στο οποίο ἐν τῶ μεταξὺ πηγαίνει ο μικρὸς Ἰγνάτιος. Φαίνεται ὅτι και ἐδῶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐνσωματώσει τὸν μικρὸ ἥρωα σε ὄλο και πλατύτερα κοινωνικά πλαίσια. Ο ἀναγνώστης ἐκεῖνος, ο οποίος, κυρίως λόγω ηλικίας, διατηρεῖ τις προσωπικὲς του μνήμες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, θα ἀναγνωρίσει εὐκόλα λεπτομέρειες, ὅπως οἱ ἀσπρες κολλαρίνες και οἱ μπλε ποδιές, οἱ γαλλικὲς προσευχὲς και γενικά ο γαλλικὸς καθωσπρεπισμὸς στον οποίο ἦταν τότε προσανατολισμένη ἡ ἐλληνικὴ κοινωνία, τιμωρίες και μετάνοιες, πατριωτικά τραγούδια, καλοὺς και κακοὺς μαθητὲς και ἄλλα σχετικά. Και πάλι ο Μ. ἀποδεικνύεται ἐδῶ ἓνας μαέστρος τῆς παρατήρησης και τῆς λεπτομέρειας. Δὲν παύει ὅμως παράλληλα νὰ δίνει ἐμφαση στις ραγδαίες μεταβολὲς τῆς ἐμπειρίας, που προξενήθηκαν στο διάστημα αὐτό στην ψυχὴ του μικροῦ Ἰγνατίου, εἴτε ἀπὸ μόνες τους, εἴτε με τὴν ἐπίδραση τῶν συμμαθητῶν του. Τὸν συνεπαίρνει, και αὐτό το τονίζει διαρκῶς, ἡ ικανότητα τῶν παιδιῶν νὰ μετατρέπουν και νὰ προσαρμόζουν τις ἐμπειρίες τους στις κάθε φορὰ νέες βάσεις δεδομένων και αὐτό γιὰ ἓνα ολόκληρο παρελθόν μέχρι τις μικρότερες λεπτομέρειες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τις ρωγμὲς και τὰ ἀναγκαστικά ραγίσματα που ἀφήνει ἡ ἐκάστοτε ξαφνικὴ ἀνακάλυψη. Το πρόβλημα που τὸν ἀπασχολεῖ εἶναι ὅτι με τις διαδοχικὲς μεταρρυθμίσεις το παρελθόν γίνεται ἀγνωρῖστο, χωρίς ὅμως αὐτό νὰ γίνεται ἀφορμὴ ἐκπλήξεως γιὰ κανένα. Συνεχίζει λοιπὸν ο Μ.

Θὰ ἔπρεπε ν' ἀναφερθοῦν σποραδικά, οἱ κυριότερες ριζικὲς μεταβολὲς που προξενήθηκαν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ Ἰγνατίου. Πρῶτα-πρῶτα ἓνα πρωὶ ἐσχηματίστηκε μέσα του μιὰ νέα θεωρία, γύρω στὸ ζήτημα

της αγάπης. Σύμφωνα μ' αυτή, για να υπάρξει αγάπη, ήταν πάλι απαραίτητες όρισμένες προϋποθέσεις, το ίδιο περίπου άδηλες όπως και πριν, αλλά που έπαιζαν ένα σπουδαίο ρόλο, την εποχή ακριβώς που ο άνθρωπος σχηματίζει μια συγκεκριμένη έννοια των λέξεων που παριστάνουν τα διάφορα συναισθήματα.

Αιστάνθηκε δηλαδή πώς ή στάση του απέναντι στη Γεωργία, είχε αλλάξει ριζικά.

Οι αιτίες και οι προϋποθέσεις που ως αποτέλεσμα είχαν φέρει την αγάπη, δεν αρκούσαν διόλου να δικαιολογήσουν αυτό το συνεχές αίσθημα έκμηδενίσεως, ούτε την τάση να δίνει διαρκώς κάτι από την ψυχή του.

Έτσι ο Ίγνάτιος έμαθε, πώς δεν είναι ανάγκη να δίνει την ψυχή του κανέναν για τόσο ασήμαντα πράγματα.

Έκείνο που αισθανόταν σαν ένα σύνολο λατρείας, χωρίστηκε με τον καιρό σε χίλια μικρά ψυχρά κομματάκια, σε διάφορες έννοιες, όπως ο θαυμασμός κι όπως ή ευγνωμοσύνη. Όλα αυτά γρήγορα κατάφερε να τα βάλει κάτω από τον τίτλο «κοινωνικές υποχρεώσεις», όρο που διαισθανόταν πια καλά, χωρίς να τον καταλαβαίνει και ωστόσο, όταν ένωσε μέσα του την ψυχή του γεμάτη άχρηστη αγάπη κι έλεγε με το νου του «δεν αγαπώ κανέναν πια», αποφάσισε να πάει να κλάψει για πρώτη φορά μόνος του, και χρειάστηκε πολύς ήρωισμός.

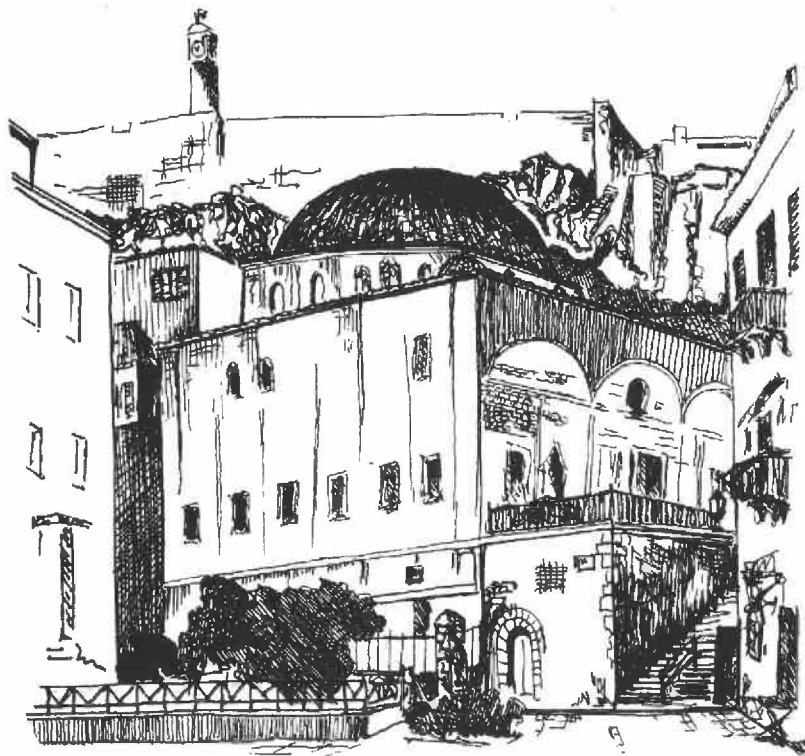
Μην νομίζετε ότι ο Μ. εξαιρεί από τις ραγδαίες μεταβολές της εμπειρίας του μικρού Ιγνατίου και την αλλαγή στις σχέσεις με τον πατέρα του, με τον οποίο, απ' όσα έχουμε μάθει μέχρι τώρα, δεν είναι ιδιαίτερα συνδεδεμένος. Για την αλλαγή αυτή ο Μ. αναφέρει την ακόλουθη αφορημή:

Αυτό έγινε όπως παρακάτω. Ήταν εποχή που ο Ίγνάτιος μπορούσε να κάθεται, χωρίς ακόμα να αισθάνεται ντροπή, πάνω στα γόνατα της Γεωργίας. Έξάλλου οι πόρτες του σπιτιού ήταν όλες ανεξαιρέτως στολισμένες με θαμπά γνάλινα τζάμια. Ο Ίγνάτιος ένωσε μέσα του μιάν απορία και, συγκεκριμένα, αναρωτήθηκε για ποιό λόγο οι γυναίκες να εκτελούν πάντα καθιστές μιάν όρισμένη φυσική τους ανάγκη, την ίδια ακριβώς που οι άντρες μπορούν να εκτελέσουν κάλλιστα όρθοι. Συγχρόνως διαιστάνθηκε, πώς γι' αυτό το ζήτημα δεν έπρεπε να ρωτήσει τη Γεωργία, μα κάποιον άλλον, παρ' όλο ότι εκείνη την εποχή δεν είχε άλλο έμπιστο πρόσωπο.

Ένα απόγευμα που ο μπαμπάς έπαιζε με τον κόμπο της γραβάτας του, βλέποντας άφηρημένα μιιά σειρά από νέα κυπαρισσάκια, ο Ίγνάτιος είδε πώς ή υπόθεση αυτή πρέπει να πάρει ένα τέλος... Έκλεισε τα μάτια, προχώρησε με βιαστικά βήματα προς το μέρος του

κι έκανε τή σχετική ερώτηση, με όσο τó δυνατό πιό σύντομο τρόπο. Τότε ó μπαμπάς τόν άγκάλιασε με χαρούμενη έκπληξη και τόν χόρεψε στα γόνατά του, λέγοντας: «μεγάλωσε πιά τó παιδί μας», μ' έναν τρόπο σαν νά μιλούσε στόν έαυτό του για κάτι πού πέρασε άπαρατήρητο.

Εδώ όμως πρέπει να κλείσουμε την ανάλυση αυτού του ημιτελούς κειμένου. Δεν θα μάθουμε ποτέ πώς προχώρησε και πού κατέληξε ο μικρός Ιγνάτιος. Αν όμως συλλογιστούμε αυτό που παρατηρεί ο κ. Γονατάς στην εισαγωγή του, ότι δηλαδή ο Μ. έγγραφε απευθυνόμενος στον εαυτό του, τότε αυτά τα λίγα που μάθαμε για τον μικρό Ιγνάτιο μας επιτρέπουν ίσως να ξαναπλησιάσουμε, έστω και πολύ αμυδρά, τη σχέση του Γιώργου Μακρή.

Βαγγέλης
Καράκαλος

ΤΕΡΕΖΑ ΡΟΥΒΑΛΗ (1918-1985)

ΜΙΑ ΖΩΗ ΣΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Με μεγάλη επιτυχία έγινε την 1^η Δεκεμβρίου 2002, στην αίθουσα του Βουλευτικού, η ποιητική βραδιά που οργάνωσε ο Δήμαρχος Ναυπλιέων κ. Χαραμής στη μνήμη της Τερέζας Ρούβαλη-Παπαδόγιαννη. Παρευρέθηκε και ο νεοεκλεγείς Δήμαρχος κ. Παναγιώτης Αναγνωσταράς.

Παλιοί γνωστοί της, νέοι άνθρωποι, φίλοι των γραμμάτων και της πόλης μας γέμισαν την αίθουσα, παρά την συνεχή βροχή, και άκουσαν τρεις λαμπρές αναλύσεις του ποιητικού και πεζογραφικού έργου της, αλλά και απόψεις για την ανθρωπινή υπόσταση μιας καλλιεργημένης, φιλόφρονος, σοβαρής και πολύ αγαπητής προσωπικότητας, όπως την σκιαγράφησαν οι φίλοι της Κ. Χαραμής και Μπέτσης Κωστόυρος. Οι στίχοι της, ζωντανοί, ζεστοί, δυνατοί, συγκίνησαν το ακροατήριο.

Δημοσιεύουμε σήμερα το βιογραφικό της, όπως το διάβασε η κόρη της Αμαλία Ρούβαλη, και τις αναλύσεις των λογοτεχνών και κριτικών Χρ. Κουλούρη, Διευθυντή του περιοδικού Νέα Σκέψη -που γιόρτασε τον περασμένο Δεκέμβριο 40 χρόνια και τα 450 τεύχη του- Δημήτρη Ι. Καραμβάλη και Ευάγγελου Γ. Ρόζου.

Διαφαίνεται εκεί ότι εκτός από τα βασικά θέματα της ποίησής της: την αγάπη για την ειρήνη, τον άνθρωπο, τα παιδιά, την καταδίκη του πολέμου, τις λυρικές εξάρσεις της, ένα άλλο βασικό θέμα της ποίησής της είναι και το Ναύπλιο. Σ' αυτό αφιέρωσε αρκετά ποιήματά της, ορισμένα από τα οποία θα βρουν οι αναγνώστες μας στη συνέχεια.

Κλείνοντας την ομιλία του, ο Χρήστος Κουλούρης πρότεινε να τιμηθεί η Τερέζα Ρούβαλη από το Δήμο με την ονομασία ενός δρόμου. Σύμφωνα με το σκεπτικό του, εκτός από τους πολιτικούς, τους αγωνιστές του '21, αξίζουν και οι πνευματικοί άνθρωποι, ιδίως αυτοί που τραγούδησαν τόσο όμορφα το Ναύπλιο, ανάλογη τιμή.

Η βραδιά αυτή θα επαναληφθεί προσεχώς στην Αθήνα από τη Νέα Σκέψη.

Γ. Ρ.

*

ΑΜΑΛΙΑ ΡΟΥΒΑΛΗ

ΤΕΡΕΖΑ ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ-ΡΟΥΒΑΛΗ: Η ΖΩΗ ΤΗΣ

Η Τερέζα Παπαδόγιαννη-Ρούβαλη γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη στις 4 Οκτωβρίου του 1918 από πατέρα αξιωματικό του πυροβολικού και μητέρα ελληνορουμάνα, πιανίστρια και λυρική τραγουδίστρια. Λόγω του επαγγέλματος του πατέρα της, πέρασε την παιδική της ηλικία σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, Αθήνα, Λάρισα, Ξάνθη, Κομοτινή, Δράμα, Γιάννενα, μέχρι να καταλήξει όλη η οικογένεια οριστικά πια στην Αθήνα, σ' ένα νεοκλασικό της Κυψέλης, που σώζεται μέχρι σήμερα κι απ'όπου η νεαρή Τερέζα έφυγε το 1951 για να εγκατασταθεί στην θετή της και μόνιμη πατρίδα τ' Ανάπλι, μαζί με τον άντρα της, συντοπίτη δικηγόρο Τάκη Ρούβαλη και τον δίχρονο τότε γιο της Γιωργάκη.

Η Τερέζα Ρούβαλη ήταν ποιήτρια, πηγαία, «ποιητέρα εκ γενετής», ας μας επιτραπεί ο όρος. Έγραφε από τα παιδικά της χρόνια μέχρι περίπου τη μέρα του θανάτου της, τον Φεβρουάριο του 1985. Το ποιητικό της ταλέντο διέβλεψε η σημαντική ποιήτρια Κατίνα Παππά που η νεαρή Τερέζα είχε φιλόλογο στο σχολείο. Η Τερέζα Ρούβαλη την θεωρούσε καθοδηγήτρια της στην ποιητική τέχνη. Διάλεξε όμως τον ιατρικό κλάδο και μπήκε στην Οδοντιατρική Σχολή τη δύσκολη χρονιά του 1940.

Η σχέση της με το Ναύπλιο χρονολογείται από το 1936 όπου ο πατέρας της βρέθηκε στην Ακροναυπλία, έχοντας λάβει μέρος στο κίνημα του '35. Η Τερέζα Παπαδόγιαννη φοίτησε στο Λύκειο Ναυπλίου για ενάμιση χρόνο και τότε πρωτογνωρίστηκε με τον Τάκη Ρούβαλη. Παντρεύτηκαν μες στην Κατοχή, την Πρωτοχρονιά του 1944. Ελαβε μέρος στην Εθνική Αντίσταση σαν νεαρή φοιτήτρια, πρώτα σαν αδερφή νοσοκόμα κι ύστερα στην ΕΠΟΝ και στον ΕΛΑΣ, στον οποίο ο πατέρας της Συνταγματάρχης Κώστας Παπαδόγιαννης έπαιξε ηγετικό ρόλο. Σ'εκείνη την εποχή οφείλουμε τα λυρικά και πατριωτικά της πρώτα ολοκληρωμένα ποιήματα.

Το 1949 εξέδωσε την πρώτη της ποιητική συλλογή με τίτλο «Μυρτιές».

Ποίηση λυρική, κλασσική, σε θαυμαστό 15σύλλαβο και κάποτε σε άφθογο 12σύλλαβο. Λες κι η Τερέζα Παπαδόγιαννη-Ρούβαλη δεν είχε απλώς ενστερνισθεί τους αυστηρούς κανόνες της ρίμας, αλλά τους είχε περίπου σωματοποιήσει.

Στην δεκαετία '50-'60 γράφει αδιάκοπα, αντλώντας τα θέματά της από την εποχή και τα βιώματά της. Δημοσιεύει που και που ποιήματά της στον αθηναϊκό και τοπικό Τύπο, ενώ μεταφράζει κι αποδίδει λογοτεχνικά Ίψεν, Κίπλιν, Ρομαίν Ρολλάν, στη μαχητική εφημεριδούλα «ΜΑΧΗ» που εκδίδει στις αρχές του '60 ο Τάκης Ρούβαλης.

Ο βιοπορισμός και οι δυσκολίες της εποχής δεν της επέτρεψαν να εκδόσει άλλες συλλογές μέχρι το 1974, όπου εκδίδεται η συλλογή «Κομπάρσοι» από τις εκδόσεις του λογοτεχνικού περιοδικού «Νέα Σκέψη».

Εκείνη την εποχή, στη μεταπολίτευση, μπαίνει και στο φιλολογικό κύκλο του Μάριου Βαγιάνου. Ακολουθεί η συλλογή «Το Καμίμι της οργής», το 1976 με ποίηση σε ελεύθερο στίχο πλέον, ενώ το 1977 επανεκδίδονται οι «Μυρτιές».

Το 1979 εκδίδονται και ορισμένα από τα άπειρα διηγήματά της με τίτλο «Εφοίτησεν εις Αναμορφωτήριον...» και το 1983 εκδίδεται η τελευταία της ποιητική συλλογή «Ανατολή και Δύση».

Τα έργα της γίνονται αμέσως δεκτά με θέρμη από σπουδαίους ομότεχνούς της, σαν την Έλλη Αλεξίου και το Γιάννη Σκαρίμπα, τον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο και τον Αντρέα Καραντώνη, τον Δημήτρη Σιατόπουλο, αλλά και από τον φίλο της Θεόδωρο Κωστούρο, έχοντας πάντα δίπλα της τον αγαπημένο της Χρήστο Κουλούρη κι αργότερα τον Ευάγγελο Ρόζο που την περιλαμβάνει στην ποιητική του Ανθολογία.

Σύντομα έρχονται και οι επίσημες διακρίσεις, στο Κόμο της Ιταλίας, καλύτερη ποιητική συλλογή, «Κομπάρσοι», 1974. Α΄ Βραβείο Ποίησης στον διαγωνισμό των Δελφικών Αμφικτυονιών το 1977 όπου, θεία ειρωνία, παίρνει το βραβείο εις μνήμην του Στέλιου Σπεράντζα, του δασκάλου της, αφού η φοιτήτρια της Οδοντιατρικής Τερέζα Παπαδόγιαννη είχε θητεύσει για χρόνια στο πλευρό του ως βοηθός του καθηγητή και σπουδαίου ποιητή. Α΄ Βραβείο ποίησης στα Κηφίσια το 1978, Α΄ Έπαινος από τον Σύνδεσμο Ελλάδα-Κύπρος για διήγημά της το 1979. Ποιήματά της μεταφράστηκαν στο Βέλγιο, τηγ Ιταλία, τη Γαλλία και την Ισπανία και κάτοπιν ανθολογήθηκαν.

Ακόμα, μελοποιήθηκαν κι ακούστηκαν στη Λυρική Σκηνή και στον Παρνασσό, αλλά και στο Αρχαίο Θέατρο του Άργους. Γίναν κιόλας αφορμή για φιλοτέχνηση πινάκων ζωγραφικής.

Αναγνωρίζοντας την όποια προσφορά της στην ποίηση, το Υπουργείο Πολιτισμού της απένειμε τιμητική λογοτεχνική σύνταξη.

Η Τερέζα Παπαδόγιαννη-Ρούβαλη πέθανε σχετικά νέα αφήνοντας ικανό όγκο ανέκδοτου έργου από ποίηση, διηγήματα και νουβέλες. Η οικογένεια και οι φίλοι της φιλοδοξούν να δουν σύντομα το φως της δημοσιότητας.

Αγάπησε το Ναύπλιο σαν την κύρια γενέτειρά της κι ας είδε το φως στη Σαλονίκη κι ας μην έζησε εδώ παρά 18 χρόνια. Ήταν κι ένοιωθε όμως πια αναπλιωτοπούλα. Άνθρωπος με ιδιαίτερη συναισθηματική ευφύια, εξαιρετικά κοινωνικός κι αγαπητός θέλησε να μείνει για πάντα στην πόλη μας. Το σώμα της βρίσκεται στο νεκροταφείο μας, μαζί με του άντρα της Τάκη που πέθανε μερικούς μόλις μήνες πριν από κείνη. Αλλά το πνεύμα της, όλο και συλλαμβάνεται να κόβει βόλτες εφηβικά μπρος στο σπίτι όπου έζησε, στη Σπηλιάδου 1, στη βεράντα με το γιασεμί της, στην παραλία και στο Φανάρι, στο αγαπημένο της αναχωρητήριο, την Παναγίτσα και, πάνω απ' όλα, στα Βραχατέικα που λάτρευε. Νομίζω ότι μας κρυφοκοιτάζει από κάποια γωνιά εδώ, στα πρώην καμαράκια του Ωδείου και κάτι σχολιάζει με τη λεπτή της ειρωνία.

Γιατί οφείλουμε να πούμε ότι η Τερέζα Παπαδόγιαννη-Ρούβαλη είχε ισχυρή, θελκτική και έντονη προσωπικότητα, που δεν αντανακλάται υποχρεωτικά στα γραφτά της. Η εκλεπτυσμένη της, εν τούτοις, ειρωνία και το λεπτό της χιούμορ είναι διάχυτα τόσο σε αρκετά από τα ποιήματά της όσο και σε πολλά από τα πεζογραφήματά της. Πάντα, όμως, «επί καλώ», «συμλεμένα» θα λέγαμε, με τον διάχυτο ανθρωπισμό που κυρίως την διέκρινε. Σημείο κοινό (και όχι το μόνο) με του συζύγου της, νομικού και εκδότη Τάκη Ρούβαλη.

Με την πάροδο των χρόνων και την πιο επισταμένη εξέταση των ποιημάτων της από λογοτεχνικής σκοπιάς, διαπιστώνεται η ποιότητα της γραφής της, η οποία οφείλεται και στην επιμέλειά της. Από ένστικτο και από τελειομανία, η λογοτέχνις γνώριζε πως δεν αρκεί να ρίξεις στο χαρτί μιαν ιδέα, χρειάζεται ξανακοίταγμα και άπειρες διορθώσεις· το έκανε πρόθυμα και με ενάργεια συνήθιζε να απορρίπτει, να σβύνει και να ξαναγράφει άπειρες φορές την κάθε λέξη, γραμμή, στίχο, μέχρι να πει «τυπωθήτω». Αυτήν την ποιότητα διείδαν αμέσως λογοτέχνες της ολκής ενός Σκαρίμπα και

μιας Έλλης Αλεξίου, λογοτέχνες και εκδότες της ολκής ενός Χρήστου Κουλούρη κι ενός Φιλίππότη.

Θα λέγαμε ακόμη πως θα ήταν μια βιαστική εκτίμηση να αποδόσουμε σκέτον ανθρωπισμό στη λογοτεχνική σοδειά της Τερέζας Παπαδόγιαννη-Ρούβαλη. Αντιθέτως, δίπλα στην εντυπωσιακή αίσθηση του ρυθμού που διέθετε η ποιήτρια και πεζογράφος, η οποία αντανακλάται κατά τον πιο ολοκληρωμένο τρόπο στη ρίμα της, διαπιστώνεται όλο και συχνότερα η μεγάλη της ικανότητα στο «ποιεῖν ποίησιν», απ' αφορμή το εκάστοτε «τίποτα» στο βλέμμα των άλλων.

Και αν η εκπληκτική της ρίμα είναι αυτό που την χαρακτηρίζει κατά τη διάρκεια πολλών ετών, η στροφή της στον μη έμμετρο λόγο μετά το 1968 δεν στερείται επ' ουδενί λογοτεχνικής μαστοριάς και γητειάς. Είναι δε επαληθευμένο ότι αν κάτι αποστρεφόταν η λογοτέχνης είναι η μίμηση. Δεν ακολούθησε, δηλαδή, τον συρμό, λόγω των κλεισμάτων του καιρού της, αλλά δοκίμασε τις μικρές της δυνάμεις και στο μη έμμετρο και σε πολλές περιπτώσεις πέτυχε ανάλογα αποτελέσματα μ' εκείνα της ρίμας της, προσπάθεια που προέκυψε ομαλά και πηγαία. Είναι σίγουρο ότι την τελική αποτίμηση της όποιας προσφοράς της θα πράξει η Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Σε δύο βασικές της αρετές, εν τούτοις, δεν θα μπορούσε παρά να κλίνει το γόνυ: στη λογοτεχνική της τιμιότητα και στη λογοτεχνική της επάρκεια, που αποκτήθηκε με εντυπωσιακού όγκου σχολιασμένες αναγνώσεις όλων των ειδών του γραπτού λόγου. Το ευάριθμο κοινό της θα συνεχίσει να τέρπεται με τους στίχους της και τα, κάποτε, χιουμοριστικά και άρτια εν πολλοίς πεζογραφήματά της.

Αθήνα, 8 Οκτωβρίου 2003

ΧΡΗΣΤΟΣ Ν. ΚΟΥΛΟΥΡΗΣ

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΤΕΡΕΖΑΣ ΡΟΥΒΑΛΗ

Πρόλογος του Χρήστου Ν. Κουλούρη στη συλλογή της Τερέζας Ρούβαλη
«Ανατολή και Δύση», Νέα Σκέψη, Αθήνα 1983

Ειλικρινά, κάθε φορά που μου προτείνουν να προλογίσω ένα καινούργιο βιβλίο, στέκω μπρος σ' ένα δίλημμα. Αισθάνομαι ότι μπορεί με όσα γράψω ν' αδικήσω τον συγγραφέα, είτε υπερβάλλοντας τις όποιες αρετές κρύβει το κείμενο είτε αποσιωπώντας τις τυχόν υπάρχουσες αδυναμίες του. Αλλά το πρόβλημα αυτό επεκτείνεται ακόμα περισσότερο, όταν ο δημιουργός, που πρόκειται να μελετηθεί, δεν έχει οριστικά αποκρυσταλλώσει το σχήμα της συμμετοχής του στο χώρο της τέχνης.

Ωστόσο, στην τωρινή περίπτωση της ποιήτριας Τερέζας Ρούβαλη, τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά. Δέχτηκα χωρίς δισταγμό να χαράξω τις προσημειώσεις αυτές, γιατί το πρόσωπο που θα μας απασχολήσει με το έργο του είναι ήδη φερέγγυο από την έως τώρα δουλειά του. Η ποίησή της κι ένα της αφηγηματικό έργο, γραμμένο με αδρότητα ύφους και πλοκής, είναι αρκετά για να δούμε τη σοβαρότητα, την ευθύνη και τον ζήλο που περιέχει η προσφορά της.

Πέρασαν 30 και πλέον χρόνια που εμφανίστηκε στα γράμματα με την πρώτη της ποιητική συλλογή. Εκτοτε έβγαλε αρκετά βιβλία με ποίηση —γιατί κατά κύριο λόγο, ποιήτρια είναι— αλλά και πεζά που έγιναν ευμενέστατα δεκτά. Πολλά της ποιήματα απέκτησαν πρώτα ποιητικά βραβεία στην Ελλάδα και το εξωτερικό και μεταφράστηκαν σε άλλες γλώσσες. Μελοποιήθηκαν από γνωστούς συνθέτες και ακούστηκαν στη Λυρική Σκηνή και τον «Παρθνασό». Είναι μέλος τακτικό της Εταιρίας Ελλ. Λογοτεχνών και της Διεθνούς Εταιρίας Ιατρών Λογοτεχνών.

Ένας ποιητής του ελλαδικού χώρου, ευθύς εξαρχής αντιμετωπίζει με την παρουσία του το βαρύτερο ίσκιό μιας κληρονομιάς, που οφείλει με κά-

θε δυνατό τρόπο να σεβαστεί. Γύρω του οι φωνές όχι μονάχα των κορυφαίων δημιουργών, αλλά και των άλλων, διατηρούν σ' ετοιμότητα την ποίηση που δεν επιδέχεται ούτε τραυματισμούς ούτε σύγχυση με τυχόν άλλες επιπόλαιες πράξεις.

Η Τερέζα Ρούβαλη, γνωρίζοντας καλά τις συνθήκες αυτές της πνευματικής μας ιδιομορφίας, δεν άφησε τον εαυτό της να πέσει σε σφάλματα τεχνικής και ουσίας.

Επειδή δε με την επιστημονική της κατάρτιση και την επαγγελματική της πορεία στην ιατρική, ήρθε πολύ κοντά στον ανθρώπινο πόνο, το σωματικό και τον ψυχικό, μπορεί να τον τραγουδήσει αγνά και ουσιαστικά, όπως ακριβώς είναι κι όπως τον γνώρισε από πρώτο χέρι.

Εκφράζεται με ευχέρεια και ακολουθεί νεότεροπα σχήματα σ' ελεύθερο στίχο, χωρίς όμως να πάψει να ερωτοτροπεί με τον παραδοσιακό ρυθμό.

Αυτό δεν είναι ίσως ένα μειονέκτημα της ποίησής της, είναι ένα προτέρημα, ένα πλεονέκτημα, γιατί την δεσμεύει να μην περιττολογεί και κυρίως να ξέρει να ορίζει την ποίησή της και το ποίημά της να έχει μια τέλεια δομή.

Ανθρώπινο και κοινωνικό το πρώτο πλάνο της ποίησής της. Το πολύχρονο μάτωμα της φυλής μας επάνω στις αιχμηρές πέτρες της σκλαβιάς, οι ποικίλες αντιστοιχίες και μεταστροφές του αισθητικού κυρίως κλίματος, από τον άκρατο λυρισμό ως τον ρεαλισμό και τον συμβολισμό, όλα διαφαίνονται μέσα στο έργο της.

Αλλά και σε τι δεν περιστρέφεται ο ποιητικός της κόσμος. Αγαπά και αγωνίζεται μια ζωή, για την ταξική ισότητα και για την επικράτηση της Παγκόσμιας Ειρήνης. Είναι απόλυτα δεσμευμένη με την λέξη Ελευθερία. Κι ακόμα νιώθει βαθύτατα τη στοργή προς τον άνθρωπο, τη φύση, τον αγώνα της νιότης, τη λύτρωση, ιδεώδη που γαλούχησαν κάθε ευγενική και συναισθηματική ύπαρξη. Ο φεμινισμός και η πίστη για ένα καλύτερο αύριο υπάρχουν και δένονται με αρμονία και μουσικότητα οίστρο, δείχνοντάς μας ότι η καλή ποίηση ευδοκιμεί και στην πιο κακοτράχαλη όψη της εποχής μας.

Η Τερέζα Ρούβαλη ξέρει να ελέγχει τα ερείσματα αυτά, που μεσολαβούν από τη γέννηση μιας ιδέας ως την καταγραφή. Χωρίς να διασπάσει το εγώ της σε ρηχές περιδιαβάσεις του έμμετρου λόγου, μας δίνει έναν ολοκληρωμένο στίχο, μας συγκινεί και διευρύνει το πλάτος για ένα μακρύτερο ταξίδι.

Η Τερέζα Ρούβαλη ξέρει να γράφει, ξέρει να εκφρασθεί σωστά, μεθοδικά, απλά, γιατί διαθέτει ταλέντο. Αυτό το μυστικό χάρισμα, αυτό το Θείο δώρο, που ελάχιστοι ίσως ποιητές το έχουν. Πιθανότατα η ίδια να μη γνωρίζει το φιλτραρισμένο νόημα που υπάρχει μέσα στην ποίησή της.

Με τη συλλογή της «Ανατολή και Δύση» έχουμε άμεση και θετική την προσφορά τούτη, που αγκαλιάζει σύγκορμα την ανθρώπινη υπόσταση της ζωής, αλλά και τον πλατύτερο χώρο μιας ειρηνικής συνύπαρξης των λαών. Ονειρο που η ποιήτρια το θέλει πραγματικότητα και που κανείς δεν έχει την τόλμη, φυσικά, να της το αρνηθεί.

Η Τερέζα Ρούβαλη θέλει την τέχνη ιδανικό σκοπό και σ' αυτό επιδίδεται με όσες δυνάμεις διαθέτει. Αγαπάει την αλήθεια κι έτσι διακρίνουμε στο λόγο της ευθύτητα, θάρρος και νοήματα, που στοχεύουν απερίφραστα σε ό,τι πιστεύει για τον κόσμο που ζει.

Με το βιβλίο της αυτό έρχεται, γι' άλλη μια φορά, να επιβεβαιώσει την αξία που έχει πάντοτε η ποίηση. Ιδιαίτερα μάλιστα στις μέρες μας που κάθε τόσο η ψυχосύνθεσή μας εναντιώνεται σε όσα τραγικά συμβαίνουν. Ενας εύστοχος ποιητικός λόγος είναι η ακριβοδίκαιη αποζημίωση. Γιατί έτσι περιφρουρείται καλύτερα η αξία και η τιμή της ανθρώπινης παρουσίας στον κόσμο.

Αθήνα 12 Απρίλη 1983

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ

ΤΕΡΕΖΑ ΡΟΥΒΑΛΗ

Με χαρά δέχθηκα να έρθω σ' αυτήν τη σεμνή εκδήλωση προς τιμήν της αξέχαστης φίλης Τερέζας Ρούβαλη, που οργάνωσε ο Δήμος Ναυπλιέων. Είναι ακόμα μια ευκαιρία όχι να την θυμηθούμε (γιατί δεν την ξεχάσαμε ποτέ), αλλά κυρίως ν' ανατρέξουμε στο έργο της. Νομίζω όμως πως αξίζει τον κόπο, πριν έρθουμε σ' αυτό, να μιλήσουμε λίγο για την ίδια. Ήταν ένας εξαιρετικός άνθρωπος. Μια στοχαστική γυναίκα όλο ανησυχίες και κοινωνικούς προβληματισμούς. Η ευγένεια της ψυχής της αντιλάμπιζε άπλετα στο ωραίο της πρόσωπο. Ήξερε να είναι απλή και απέριτη. Από τον ζεστό, όλο ειλικρίνεια λόγο της έλειπε η υπερβολή και η προσποίηση. Αλλωστε, ήταν πάντα αυθεντική και απόλυτη. Τις πεποιθήσεις της δεν τις έκρυβε ποτέ. Τα «πιστεύω» της ήταν ξεκάθαρα κι έβγαιναν από τα βάθη της ψυχής της, χωρίς λεκτικές παραποιήσεις και επιφυλάξεις. Μ' άλλα λόγια ήταν αγνή και αυθεντική, όλο ευγένεια και καλοσύνη.

Ανάλογο ήταν και το έργο της. Αμεση έκφραση της προσωπικότητάς της, όπως την διαμόρφωσε η ίδια η ζωή και η γύρω σκληρή πραγματικότητα. Η Τερέζα Ρούβαλη προβληματιζόταν έντονα γύρω από τα γεγονότα της εποχής της. Δεν αγνοούσε τους κοινωνικούς αγώνες, τις ανησυχίες και τους φόβους των συνανθρώπων της εκείνων που αγωνίζονταν για μια καλύτερη ζωή, ένα κόσμο ευτυχέστερο και δικαιότερο.

Έχω στα χέρια τα κυριότερα βιβλία της με ποιήματα «Το καμίνι της οργής» και τις «Μυρτιές», που περιέχουν και τα πρώτα-πρώτα δημιουργήματά της που βγήκαν στο φως το 1949 και σε δεύτερη έκδοση το 1977. Ανετα μπορούμε να πούμε πως στους πρώτους αυτούς στίχους της προέχει το λυρικό στοιχείο. Η ποιήτρια καλπάζει, πετάει, προσγειώνεται συχνά, αλλά πάνω απ' όλα ενθουσιάζεται. Την πλημμυρίζει ο έρωτας που την γεμίζει βεβαιότητες, χαρά και αισιοδοξία. Τα νεανικά συναισθήματα κυριαρχούν και επιβάλλονται. «Στα μάτια σου» ξεσπάει όλη της η αγάπη, ενώ στην

«Προσμονή» οι τόνοι πέφτουν, η επιθυμία ηρεμεί αλλά βαθαίνει το πάθος της, η προσδοκία. Άλλο υμνητικό ποίημα είναι «Η φωνή σου», η «Δέηση», ενώ στους «Σκλάβους» προβάλλουν οι πρώτες απορίες και αμφιβολίες. Το βιβλίο κλείνει με 6 ποιήματα που αναφέρονται στον πόλεμο του '40. Εδώ το πατριωτικό στοιχείο δένεται αρμονικά με το λυρικό και προκύπτουν σίχοι βαθύτατης εμβέλειας. Τα συνθέματα της άλλης ποιητικής της συλλογής που κυκλοφόρησαν το 1975 φανερώνουν την ωριμότητα της ποιήτριας. Η στοχαστικότητα πλεονάζει και η θεματολογία απλώνεται σε θέματα καιρίας σημαντικότητας με ιδιαίτερα αιχμηρές απολήξεις. Μ' άρεσαν τα πατριδο-λατρικά της, όπως εκείνο «Στα Βραχατέϊκα», ενώ κάποια απογοήτευση και πικρία αιωρούνται σε πολλά άλλα. «Η λευτεριά μας» είναι ένα πολύ χαρακτηριστικό σύνθεμα, ενώ πρόσεξα το «Χωρίς ιδανικά», τα «Δεκανίκια μας» (εδώ η στροφή απόλυτη προς την επιφύλαξη, και την «ξύλινη ή αισιοδοξία μας!»), το «Με τρίχινο μανδύα» ή και πολλά άλλα. Όλα σε βάζουν σε σκέψεις, συγκινούν και σε προβληματίζουν. Τέλος υπάρχει και ένα βιβλίο με διηγήματα. Τίτλος του «Εφοίτησεν εις Αναμορφωτήριον...» (1979). Πρόξα στέρεη, ευρηματική εκφραστικότητα, καιριότητα και απλότητα. Οι κοινωνικές αντιθέσεις, η αδικία, η έλλειψη ευτυχίας βρίσκονται εδώ στο στόχαστρο της προσοχής της. Η πεζογράφος Ρούβαλη ξεσκεπάζει ανισότητες και τραγιά μιας κοινωνίας κάθε άλλο παρά τέλειαι και φτιαγμένης για το καλό του κοινωνικού συνόλου.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΚΑΡΑΜΒΑΛΗΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΤΕΡΕΖΑΣ ΡΟΥΒΑΛΗ

1. *Η ποίηση*

Είχα γνωρίσει μέρος του ποιητικού έργου της Τερέζας Ρούβαλη από δημοσιεύσεις κειμένων της στη ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ, και στη ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, δεν είχα όμως ολοκληρωμένη εικόνα του όλου ποιητικού και πεζογραφικού της corpus. Ευχαριστώ το Γιώργο Ρούβαλη, που μου έδωσε τη δυνατότητα να παρουσιάσω σήμερα ορισμένες θέσεις και ίχνια σημεία για το έργο της, που πιστεύω πως αντιπροσωπεύουν και σχηματοποιούν τη μορφή της και το χαρακτήρα της, μια και (δυστυχώς) στην πράξη, πολλοί ποιητές και συγγραφείς δεν είναι αυτοί που τους νομίζεις και τους θεωρείς, αλλά δρομείς αξιοζήλευτων επιδόσεων στον τομέα των ιδανικών και των αξιών ζωής... Η Τερέζα Ρούβαλη και στη ζωή της και στα γραπτά της ήταν ακριβώς η ίδια. Έτοιμη να βοηθήσει και να συμπαρασταθεί, με βιωμένο λόγο στο έργο της, μιλά κατ' ευθείαν στην ψυχή του αναγνώστη.

Η Ρούβαλη καλά κατέχει τί είναι και πώς γράφεται η ποίηση. Οι στίχοι της έχουν γνήσια συγκίνηση, λυρισμό και πλούσιες εσωτερικές αναζητήσεις, που απηχούν βιωμένες εν πολλοίς καταστάσεις και γεγονότα. Γνωρίζει σε βάθος τα μυστικά της παραδοσιακής τεχνοτροπίας, και δεν μιμείται κανέναν, κατορθώνοντας να μας δώσει μια ποίηση με «ιδίαν αυξυπαξίαν» για να δανειστώ κάποιο όρο της νομικής επιστήμης, με αυτοτέλεια δηλονότι και ξεχωριστή ταυτότητα. Εκφράζεται με μουσικότητα, λυρισμό κι ευαισθησία, ακόμη και στις δομές του ελεύθερου στίχου που γράφει σπανιότερα έτσι δεν πεζολογεί, δεν ρητορεύει, δεν επαναλαμβάνεται. Σε κάθε της ποίημα αναζητεί νέους προβληματισμούς κι εξελικτικούς τρόπους γραφής για ν' αποδώσει τον έμφορτο από πλούσια αισθήματα εσωτερικό της κόσμο. Εφυγε νωρίς από τούτη την περιπέτεια της ύπαρξης που λέγεται ζωή, πάνω ακριβώς στην ωριμότητά της και σε μιαν εποχή όπου έδινε τον καλύτερο της εαυτό, ενώ παράλληλα άρχιζε να μας δίνει ολοκληρωμένα

δείγματα με πολλές αρετές και στο χώρο της πεζογραφίας, με έξι διηγήματα μεστά επικαιροκοινωνικά, με έντονες τις αντιπαραθέσεις, με παραστατικότατους διαλόγους και με οξύτατη γραφίδα που προσλαμβάνει τη μορφή μιας κοινωνικής διαμαρτυρίας δίχως να φωνασκεί και να συνθηματολογεί, όπως μας έχουν συνηθίσει οι περισσότεροι πεζογράφοι, υπακούοντας στα επικαιρικά μηνύματα των καιρών και στην εύκολη πρόσβαση και προβολή στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, δίχως μ' άλλα λόγια να λαϊκίζει και να προχειρολογεί. Κείμενα ποιητικά και πεζογραφικά αντίστασης και καταγγελίας στην απανθρωπιά των καιρών, στην αδικία, τη σκληρότητα και την όποιας μορφής εγκατάλειψη. Αλλ' ας ξαναγυρίσουμε στον ποιητικό χώρο όπου και κυρίως εστιάζεται η γραφίδα της. Η πρώτη της εκδοτικά εμφάνιση στα 1949 με τις ΜΥΡΤΙΕΣ, δηλωτικό εν πολλοίς τίτλο του περιεχομένου της ξέχωρης οπτικής θέασης των πραγμάτων, δεδομένου ότι εδώ υπάρχουν μνήμες και εμπειρίες πλούσιες ομολογουμένως από τον πόλεμο του '40 που τον έζησε από κοντά κι ένοιωσε τα φριχτά του πολέμου σημάδια, όντας αδελφή νοσοκόμος του Ερυθρού Σταυρού και βλέποντας τους νεκρούς και τους τραυματίες, τα σημάδια της φρίκης και της έσχατης συντριβής. Στο βιβλίο αυτό περιέχονται τριάντα ένα ποιήματα, γραμμένα όλα στον παραδοσιακό τρόπο γραφής, όχι όμως υπακούοντας απόλυτα και στον αριθμό και το μέτρο των συλλαβών, έτσι υπάρχει μια ευκαμψία θα λέγαμε κι αυτό είναι καλύτερο από το να είχαμε αισθητικά πλήρη μια παράθεση στίχων, απογυμνωμένη όμως από την συγκίνηση και την φορτισμένη ατμόσφαιρα που αναδύουν τα ποιήματά της, από αυτό το θεσπέσιο άρωμα ψυχής που αναδύεται από την αιμάσσοσα ομολογουμένως γραφίδα της. Πάντως, αυτό το έργο δεν είναι πρωτόλειο αναμφισβήτητα, κι εδώ μέσα βρίσκονται οι άξονες και οι κινητήριες γραμμές της, και το εφελτήριο για την κατοπινή εξέλιξη και προσπάθεια ολοκλήρωσής της, που πιστεύουμε πως δεν συντέλεστηκε αφού είχε πάρα πολλά να μας δώσει, αλλά το αιφνίδιο χτύπημα της μοίρας ανέκοψε τούτη την ανοδική τροχιά που είχε διανύσει ίσαμε τότε το έργο της. Ακόμη, η ποιήτρια είναι ολοφάνερο πως πουθενά στο έργο της δεν εκβιάζει την ομοιοκαταληξία. Αυτή έρχεται σαν αναγκαίο επιστέγασμα κι επακόλουθο, λυτρωτική έξοδος και ανάσα και πνοή, «κομμάτι τ' ουρανού και της θάλασσας» και μια εκ βαθέων φωνή της αποκάλυψης και μια νέα γέννηση, φωνή ενός ανθρώπου που μάχεται συνειδητά στα μέτωπα των καιρών...

Οι ΜΥΡΤΙΕΣ είναι απόδοση τιμών σ' αυτούς όλους που πολέμησαν για έναν καλύτερο κόσμο και θυσιάστηκαν για τα ιδανικά τους. Η συλλογή

αυτή θα γνωρίσει και δεύτερη έκδοση αφού εξαντλήθηκε. Πάντως αυτή η συλλογή περιλαμβάνει τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποίησής της, που αργότερα θ' αποτυπωθούν με πιότερο δουλεμένη γραφή στις κατοπινές συλλογές της.

Στα 1974 και μετά από μια απουσία εκδοτική όμως, αφού δεν σταμάτησε να γράφει, απλώς οι συνθήκες της ζωής δεν της το επέτρεψαν, θα εκδοθούν οι ΚΟΜΠΙΑΡΣΟΙ, έργο αλληγορικό και συμβολικό ταυτόχρονα, πόνημα που καθιερώνει πλέον την ποιήτρια και πεζογράφο στο γυναικείο λογοτεχνικό χώρο με μια γραφή σφύζουσα και στιβαρή. Κατανεμημένο σε τρεις θεματικές ενότητες-κατηγορίες ΑΠ' ΤΗ ΖΩΗ, ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ και ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ, και μετά από είκοσι πέντε ολόκληρα χρόνια συσσωρευμένο πλέον απόθεμα ζωής, αγωνίας και αγώνα για τη ζωή και στο επάγγελμά της, η ποιήτρια μας δίνει μια ποίηση κατανεμημένη σε ίσες δόσεις ρομαντισμού και ρεαλιστικής γραφής με τρυφερότητα, λεπταίσθητη χάραξη γραμμών, μια πορεία πλεύσης συνειδητή και ενστάλαξη και αποτύπωση στο βάθος των προσώπων, των πραγμάτων και των καταστάσεων. Μια ποίηση ανεπιτήδευτη, στρωτή, δίχως ακρότητες και υπερβολές, προϊόν εσωτερικής καλλιέργειας και στάση και βίωση και αγώνα και αγωνίας πνευματικής.

Η ταπεινοσύνη, η φαντασία, η ομορφιά και η αλήθεια, η συμπαράσταση στον δοκιμαζόμενο άνθρωπο, η αλληλεγγύη, αποκτούν ευρύτερες διαστάσεις, νοήματα, προεκτάσεις και οι μόνοι και αδύνατοι θα βρουν εδώ μια ζεστή χείρα βοήθειας. Η Τερέζα Ρούβαλη με λυρικούς παλμούς και τόνους στέκεται πλάι τους, γράφοντας με αίσθημα ευθύνης και δίχως εντυπωσιακά σχήματα εκφραστικής λαθροθηρίας με στόχο τους κριτικούς.

Έχει μέσα της πολλή εμπειρία, είναι μια ποίηση καθαρή δίχως ακρότητες κι ακόμη αρκετοί στίχοι μπορούν να μελοποιηθούν, ενώ η πηγαίότητα και η παραστατικότητα είναι ολοφάνερη. Είναι μια ποίηση που φιλοσοφεί ποιητικά, αν μπορεί να ευσταθήσει ο όρος, γιατί ανατρέπει και επιλογαίνει η γραφίδα της σε θεμελιώδη και βασικά προβλήματα του ανθρώπου, κοινωνεί τα προβλήματα του ανθρώπου, όπου γης, και οι στίχοι της, σε τελική ανάλυση, είναι μια λυρική εκ βαθέων εξομολόγηση κι εξαγνισμός και γόνιμη η επίδρασή της από το δημοτικό τραγούδι. Τούτο άλλωστε φαίνεται καθαρά στη ΜΑΡΙΩΛΕΝΗ που είναι γραμμένη σε παραδοσιακό δίστιχο, αποτυπώνοντας για πάντα με ανεξίτηλα χρώματα όλη της τρυφερότητα των παιδικών μας στιγμών:

«Κι αργοπερνά καμαρωτή, η μυριοπαινεμένη.

Περνά η κόρη του παπά, περνά η Μαριωλένη».

Ο στίχος της είναι σφιχτός δίχως υπερβολές και χαλαρώσεις, ακόμη και στις μεγαλύτερές της συνθέσεις, όπως π.χ. στο ΗΛΙΟΤΡΟΠΙΟ, εμπνευσμένο από μύθους και ιστορήματα, ενώ αρκετά από τα ποιήματά της είναι γραμμένα εν είδει απολογισμού:

«Ολόκληρη η ζωή που περάσαμε
κι έδεσε τις καρδιές μας πλάι-πλάι
σαν μια ταινία ζωντανή κι υπέροχη
εμπρός απ' τα μάτια μου περνάει»...

Αναμφισβήτητα πρόκειται για μια ποίηση διαχρονικού χαρακτήρα.

2. Η πεζογραφία

Η ενασχόληση της Τερέζας Ρούβαλη με την πεζογραφία απέδωσε θαυμαστά αποτελέσματα. Καρπός ολόγιμος, η συλλογή έξι διηγημάτων που αρύεται τον γενικό τίτλο από το ομώνυμο διήγημα που προτάσσεται, ΕΦΟΙΤΗΣΕΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΗΡΙΟΝ, που εκδίδεται στην Αθήνα στα 1979 από τη ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ. Το βιβλίο δεν εκδίδεται τυχαία, αφού τη χρονιά αυτή θεσπίζεται το ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ και η συγγραφέας με προσφορά αγάπης (άλλωστε όλη της η ζωή ήταν μια προσφορά στον συνάνθρωπο) ακουμπά μ' εμπιστοσύνη πάνω στις τρυφερές παλάμες των σημερινών παιδιών όλης της γης, που κρατάνε όπως γράφει η ίδια στο προλογικό της σημείωμα την τύχη του αυριανού κόσμου και της Ειρήνης. Το πρώτο διήγημα αναφέρεται στον Ζήση, το παιδί που κυνηγημένο από τα χτυπήματα της μοίρας, βρέθηκε στο Αναμορφωτήριο ανηλίκων του Κορδαλλού, κι ύστερα πάλεψε γερά μα με αξιοπρέπεια για να μπορέσει να σταθεί στα πόδια του, ψάχνοντας όμως πάντα για να βρει και να νοιώσει αυτό που του έλειπε, το χάδι της μάνας «καθώς η ξερή γης το πρωτοβρόχι», καθώς γράφει η Ρούβαλη χαρακτηριστικά. Γνωρίζει λοιπόν μια οικογένεια, του κυρ-Μήτσου, τη στοργή και την καλωσύνη και το ανταποδίδει με τον καλύτερο τρόπο, αφού στέκεται σαν από μηχανής θεός στην καταστροφή, στον πνιγμό του γιού και στο βίος που καταστρέφεται από μια πλημμύρα και κατορθώνει να στηρίξει και ν' αντικαταστήσει τα στρώματα, τις κουβέρτες, το σεντόνι, τα κουζινικά. Η ανταμοιβή του μεγάλη σαν άκουσε από τη χαροκαμένη μάνα τούτα τα λόγια:

«Δεν γίνεται, λέω, αντίς για κυρά-Νίνα να με λές κυρά-Μάννα;» και τα λόγια του πατέρα: «Νάρθεις να κοιμηθείς στο κρεβάτι του Αντώνη».

Όμως εκφράζεται και η τραγική αντίφαση της ζωής με τους παρακάτω συλλογισμούς:

«Να, λοιπόν, σκεφτότανε, είχε κι αυτός ένα σπιτικό. Μια μάνα, ένα πατέρα, αδέρφια. Μα γιατί Θεέ μου, γιατί έπρεπε να πληρωθεί με τέτοιο ακριβό τίμημα τούτη η χαρά; Γιατί έπρεπε να υπάρχει τούτος ο αδικοχαμός για το παλληκάρι που το ένοιωθε σαν αδέρφι;».

Μέσα απ' αυτό το διήγημα όμως, η καλοσύνη, το φιλότιμο, η ανθρωπιά όλων των φτωχών ανθρώπων που συμπαρίστανται μ' οποιονδήποτε τρόπο δίχως να ζητήσουν ανταμοιβή, η αξία και η πάλη για τη ζωή, τα μηνύματα των απλών ανθρώπων «με τη γεμάτη καρδιά, που φτιάχνουνε τον κόσμο», το παράδειγμα του Ζήση, που ξεπερνώντας τις αντιξοότητες της ζωής παλεύει για λίγο ουρανό και κατορθώνει να φέρει τα πάνω-κάτω, με τον αλτρουισμό του σ' έναν κόσμο που του έδειχνε κακία και διαστροφή και απονιά, να βρει ζεστασιά και δύναμη ψυχής και να γίνει παράδειγμα για τους άλλους, «Κι η αγάπη να ξοδεύεται για τον συνάνθρωπο που στέκει δίπλα σου και για κείνον που είναι πιο μακριά και για κείνον που βρίσκεται στην άκρη της γης». Αυτά είναι τα πανανθρώπινα μηνύματα με τα οποία εξοπλίζει την ψυχή του αναγνώστη η Τερέζα Ρούβαλη με την λεπταίσθητη μα οξύτατη και διαπεραστική της γραφίδα.

Το δεύτερο διήγημα της συλλογής Ο ΟΥΡΑΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΤΟΤΕ ΓΑΛΑΖΙΟΣ, επίκαιρο όσο δεν παίρνει, μια κι αυτές τις ημέρες βρίσκεται στο επίκεντρο των διεθνών σχέσεων, διαδραματίζεται σ' ένα κυπριακό χωριουδάκι, αρκετά μακριά από την Κυρήνεια, σε καταπατημένο από τις ορδές του Αττίλα εδαφικό (και όχι μόνο) χώρο. Ο Στελλάκης κι ο Οσμάν, δυο παιδιά από το ίδιο χωριό, που παίζουν ανέμελα και μοιράζονται τα μυστικά τους, κι ο πόλεμος, που έρχεται να χωρίσει, να σπείρει φονικό, να καταστρέψει, ο ξεριζωμός και η προσφυγιά, το γάζωμα απ' τα πολυβόλα του αεροπλάνου: «...Εκεί τα βρήκαν κοκκαλωμένα την άλλη μέρα... Τα μαύρα τους ματάκια ανοιχτά... Όταν δοκίμασαν να τα ξεχωρίσουν είδαν ότι ήταν αδύνατο. Το δεξί χεράκι του Στελλάκη ήταν γατζωμένο γερά μέσα στο χεράκι του Οσμάν. Τα ρίξαν έτσι μαζί στο λάκκο και τα σκέπασαν». «Όμως και σ' αυτό το μακάβριο γεγονός, η ελπίδα που αναβλύζει καθάρια μέσα από το θάνατο, η ίδια η Ζωή, η ελπίδα όταν στο νιόσκαφτο τάφο ένα γκριζοπράσινο κλαδί ελιάς, που είχε μάλιστα πάνω του και καρπό, τέσσερις κατάμαυρες γινωμένες ελιές, που μοιάζαν ολόδια σαν τα ματάκια των δυο

φίλων», στέκονταν κάτω από τον ίδιο ουρανό που έμενε πάντα γαλάζιος, Πάντοτε γαλάζιος.

Το ΕΠΡΕΠΕ είναι το τρίτο διήγημα της συλλογής. Ανάγεται στις ιστορίες που γράφει η ζωή και που μπορεί να συμβεί στον καθένα μας, όμως είναι πολύ δύσκολο γιατί προϋποθέτει έναν πόλεμο κι έναν χαλασμό. Αναφέρεται σε μια συνάντηση μετά από πολλά χρόνια τριών ανθρώπων: της συγγραφέως, της Ελένης που είχε τα χρόνια της Κατοχής το ψευδώνυμο «Ελπίδα» και πάλευε για την ελευθερία, την αποτίναξη του ζυγού, και του «Νέστορα» του αγωνιστή της εθνικής αντίστασης που το πραγματικό του όνομα ήταν Γιάννης. Η συνάντησή τους μετά από πολλά χρόνια. Ο καθένας έχει τραβήξει τη ζωή του, εδώ και τριάντα χρόνια. Η αμηχανία και η σιωπή που ξάφνου καταλήγει σ' ένα ξέσπασμα ψυχής με τα λόγια «Λοιπόν εμείς οι δυο έπρεπε κάποτε να είχαμε παντρευτεί. Έπρεπε απάντησε σαν ηχώ η Ελένη», μια ζωή που περνά και χάνεται, ένα πισωγύρισμα του χρόνου για στιγμές μεγάλες όμως και μοναδικές, όπου δεν υπήρχε καιρός για να εκδηλωθούν τα αισθήματα, μια που όλος ο νους και η ψυχή ήταν δοσμένα στον αγώνα για την αντίσταση ενάντια στον κατακτητή.

Αλλά και τα τρία υπόλοιπα διηγήματα, ΜΑΛΑΚΑΣΙ, ΥΠΕΡΟΧΟ ΝΕΟ και Ο ΜΟΥΡΓΟΣ είναι γραμμένα με έντονες συγκινήσεις, χιούμορ και σατιρικά στιγμιότυπα, στα οποία δίνεται παρ' όλη την οικονομία του χώρου, και εδώ έγκειται η μαστοριά του δημιουργού, η ανθρωπιά και ο αγώνας για να σταθεί κανείς στη ζωή μέσα σε δύσκολες καταστάσεις κι εμπόδια.

Η Τερέζα Ρούβαλη, σε αρκετά σημεία του βιβλίου αυτού, μικρού το δέμας αλλά ογκώδους στο περιεχόμενο και στην αισθητική, κατορθώνει να μας θυμίσει την ιδιότητά της σαν ποιήτριας λυρικής κι αισθαντικής, εμφολωμένων λυρικά, δίκην πεζοτράγουδων, κάποια ψήγματα της πλούσιας ψυχικής της ιδιοσυγκρασίας, κι έτσι, ανατρέπονται τα στενά πλαίσια του χωρόχρονου, ο ρυθμός γίνεται καλπάζων και χειμαρρώδης, η περιγραφή της φύσης ξεχωριστή μ' έντονες εικονοπλαστικές δυνατότητες, ενώ από την άλλη μεριά δεν παραλείπει να σκιαγραφεί χαρακτήρες και μορφές δίχως να ρητορεύει και να διδακτικολογεί, αλλά δεν παύουν να τονίζονται και οι σκληρότατες συνθήκες διαβίωσης στη ελληνική επαρχία με τις λογής στερήσεις και τα ακανθώδη προβλήματα, το δωρικό εν πολλοίς ρυθμό και τρόπο ζωής. Αυτό διακρίνεται ιδιαίτερα στο διήγημα ΜΑΛΑΚΑΣΙ. Στο ΥΠΕΡΟΧΟ ΝΕΟ, έχουμε μια διαρκή ένταση και μας κρατά η συγγραφέας σε μια διαρκή αγωνία και εγρήγορση, αλλά και πού μπορεί να οδηγήσει η ζήλεια

και ο παραλογισμός με αγαπημένα πρόσωπα που είναι δίπλα μας, όπως ο σύντροφός μας. Τελικά, η αναγγελία του επερχομένου ευχάριστου γεγονότος, όπως η κυοφορία, λυτρώνει τον αναγνώστη αλλά και τον ίδιο τον Νίκο, τον κεντρικό ήρωα του διηγήματος, που μη μπορώντας να εξηγήσει κάποιες απουσίες της γυναίκας του αναθέτει σε γραφείο ντετέκτιβ για τη σχετική παρακολούθηση.

Και πάλι, όπως και σε προηγούμενα διηγήματα, τούτος ο πόνος και το τεράστιο γιατί στην τραγική αντίφαση της ζωής. Ας ακούσουμε τον ίδιο πόσο αφοριστικά και συμπυκνωτικά μας ιστορεί, αφού προηγουμένως δεν θα παραλείψει να μας πει πώς βρήκε επιτέλους προορισμό και αποστολή και δεν θα είναι πια ξεκομμένο κλωνί αλλά και πώς για δεύτερη φορά θα ξανακερδίσει τη γυναίκα του:

«Μα γιατί όμως θεέ μου, σκεπτόταν, θα έπρεπε να περάσει όλον αυτό τον πόνο, όλη αυτή την αγωνία που κινδύνευε να τον φέρει στην τρέλλα, για να μπορέσει να νοιώσει αυτή τη διπλή χαρά;».

Το έκτο και τελευταίο διήγημα του βιβλίου, Ο ΜΟΥΡΓΟΣ, αναφέρεται στη μοναξιά του ηλικιωμένου ανθρώπου, που μόνος κι αβοήθητος (και είναι πολλές οι περιπτώσεις τούτες, σήμερα αυξανόμενες δυστυχώς). Αναφέρεται σ' αυτή τη ζωντανή σχέση του ανθρώπου μ' ένα σκυλί, κι όχι οποιουδήποτε ανθρώπου αλλά της θείας Κατίγκως, που τον περίμενε πάντα στο κεφαλόσκαλο, ώσπου το κακό δεν άργησε να γίνει. Μια μοτοσυκλέτα τον λάβωσε κι εκείνη, βγάζοντας «μια μικρή κόκκινη φλοκάτη» απ' το προικιό της, συμβολική χειρονομία, την έβαλε πάνω στο σκυλί σαν νάταν αυτός ο γάμος της και αυτός ο χωρισμός της πλέον από την ίδια τη ζωή και την επαφή με το περιβάλλον, ώσπου ξεψύχησε στα χέρια της..

Το επιμύθιο, η βαριά μοίρα όλων όσων μένουνε μόνι, αλλά και μαζεμένο σε δυο μόνο αράδες που κρύβουν τόση αλήθεια. Ν' ακούσουμε τη συγγραφέα Τερέζα Ρούβαλη:

«...Γιατί τα ζώα δεν μιλάνε και δεν μπορούν να πούνε πικρόλογα που φαρμακώνουν. Μόνο αγάπη μπορούν να δώσουν, μ' αυτά τα μάτια τους, που θαρρείς πως είναι οι γέφυρες που σ' ενώνουν με το Θεό».

Κλείνοντας το βιβλίο αυτό της Τερέζας Ρούβαλη, αισθάνεσαι πιότερο άνθρωπος κι αποκτάς δύναμη κι αισιοδοξία για να παλέψεις, κι αισθάνεσαι πως δεν είσαι μόνος σου στη ζωή. Η ανθρωπιά κι η αλληλεγγύη, η καθαρή συγκίνηση, τα εναλλασσόμενα συναισθήματα χαράς και πόνου, αγωνίας και λύτρωσης σε πλημμυρίζουν, καθώς και η διαρκής πάλη για τα δικαιώματα του ανθρώπου μέσα από το μεγάλο σχολείο του πόνου και του αγώνα.

Μια γενικότερη ακόμη επισήμανση, είναι πως το πεζογραφικό έργο της Τερέζας Ρούβαλη, τουλάχιστον αυτό που είχαμε στη διάθεσή μας για να ενσκήψουμε, είναι από πλευράς ενότητας ύφους αρτιότερο από την ποιητική της και πλουσιότερο από πλευράς παραγωγικότητας. Αλλωστε αυτό είναι γραμμένο στην ωριμότερη πνευματική ηλικία της και με κατασταλαγμένες τις μνήμες και τα συμβάντα και δεν έχουμε αμφιβολία πως στα ίδια επίπεδα και πλαίσια, τουλάχιστον από πλευράς ποιότητας, θα πρέπει να κινούνται και τα δυο ανέκδοτα απ' όσο γνωρίζουμε μέχρι σήμερα έργα της με τίτλο «Ζητείται εκδότης» και «Δαφνομήλη εφτά», το τελευταίο είναι νουβέλλα, και για να έχουμε πληρέστερη και ακριβέστερη εικόνα του έργου της, πιστεύω πως θα πρέπει το γρηγορότερο και πάντως πριν κλείσουν είκοσι χρόνια από το θάνατό της (1985) να κυκλοφορήσουν, καθώς επίσης και η ανέκδοτη ποιητική συλλογή που είχε προαναγγείλει με τίτλο ΤΑ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΦΥΛΗΣ.

Η γραφή της Τερέζας Ρούβαλη είναι συμπτυκνωτική, έμπληη αισιοδοξίας και δίψας για τη ζωή και τον άνθρωπο, γεμάτη συμπαράσταση και τρυφερότητα «για τα παιδιά, τους πονεμένους, τους μοναχικούς ταξιδιώτες...».

«Κι όσοι περνούμε ουρανού και γης ανάμεσα,
 με πάθη και με μίση,
 σημαδιακή μας κι η ζωή κι ο θάνατος
 που θε ν' ακολουθήσει» .

*

ΤΕΡΕΖΑ ΡΟΥΒΑΛΗ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΝΑΥΠΑΙΟ

ΑΝΑΠΑΙ ΨΥΧΟΜΑΝΑ ΜΟΥ

Ανάπλι ψυχομάννα μου
και θέμα της καρδιάς μου,
που λίκνισες τα νιάτα μου
στην αλμυρή αγκαλιά σου
και μ' αλυσσόδεσες το νου
—κι ας σούχω ξεμακρύνει—
στα στενοσόκακά σου.
Τι πρώτο να σου θυμηθώ,
τι πρώτο να σου λείψω
από τις ομορφάδες σου
τις κοσμοξακουσμένες,
που οι στοχασμοί μου κρέμονται
μαύρες κορδέλλες θλίψης,
στο πάγκο ξεχασμένες.
Μα ήθελα σα θα σβηστήω,
να μη χαθώ στο χώμα.
Θάθελα πέτρα να γινώ
και βράχος και φανάρι.
Νάρχεται κύμ' αλαργινό
και κύμ' απ' το Κυβέρι,
νάρχονται κι οι ψαρόβαρκες
να δένουν παλαμάρι.
Νάχω το Μπούρτζι συντροφιά
κι αδέρφι μου το Φάρο,
να μη τρομάζω συγγενιά
να μη σκιάζομαι χάρο.
Νάρχουνται οι νιοί κι οι κοπελιές
να κάθονται στο βράχο,

να κάνουν το σεργιάνι τους
τη νύχτα με φεγγάρι.
Να λεν, για τα μελλούμενα,
πώς να ομορφύνει ο κόσμος!
Να νιώθω πώς δε χάθηκα,
πως είμ' Αναπλιωτάκι,
πως είμαι πέτρα ζωντανή
και ζω με την καρδιά τους.
Πως είμαι ψυχαναθρεφτή
και τέκνο της αγάπης.

Άπο τὴ συλλογὴ «Τὸ Καμίνι τῆς ὀργῆς», 1976

Ο...ΜΕΓΑΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ

Στο μεγάλο δρόμο τα εμπορικά μας,
στο μεγάλο δρόμο.
Που οι χαρές κι οι λύπες
παν τα βήματά μας
στης φθοράς το Νόμο.
Το πρωί σκορπίζει βουερό μελίσσι.
Κράζουν τα σχολεία.
Και το δείλι βρίζει
ο Στρατής το Ζήση,
γι' αφορμή αστεία.
Ίδιοι με ίδιους θα συναντηθούμε
μες στην ίδια μέρα
κι όμοια θα πούμε
και πάλι θα ξαναπούμε
πάλι καλημέρα.
Πέντε μέτρα φάρδος
είναι και δεν είναι
ο φτωχούλης. Κι όμως,
τη στενή ζωή μας
πόσο την πλαταίνει
ο... μεγάλος δρόμος.

Ύπό τή συλλογή «Τό Καμίνη τής όργής», 1976

ΠΑΛΙΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Στην Παναγίτσα τ' Αναπλιού,
στη Χάρη Της,
καταχείμωνο,
βαρειά και κουρασμένα.
Στην Παναγίτσα, τη μικρή,
—Θεού φωλιά, ανύμνητη—
μ' αλλοίμονο,
τ' αγνάγια μου χαμένα.
Φωνούλες παιδικές.
Μαλλιά σγουρά.
Δικά μου νιάτα.
Και κάποιες μακρινές
θαμπές μορφές,
πουλιά φευγάτα.
Κι αυτά τα πέτρινα σκαλιά,
—τι θύμησες!—
Γύρω λουλούδια.
Ιδια, μονάχα το κρυφό σκολειό,
η Χάρη Της,
κι η αντιβολή της θάλασσας.
Παλιά τραγούδια.

Άπο τή συλλογή «Τό Καμίני τής όργης», 1976

ΣΤΑ ΒΡΑΧΑΤΕΪΚΑ

Στα Βραχατέϊκα ψηλά,
 στου Αναπλιού τη γειτονιά,
 πούναι στο βράχο τον ψηλό,
 ψηλά σκαρφαλωμένη,
 ήρθα να πω ψιθυριστά
 παλιά τραγούδια μου πιστά,
 στη γειτονιά την όμορφη,
 που ίδια πάντα μένει.

Να τραγουδήσω τις γητιές
 πούναι στις σκάλες τις πλατιές
 και τα γεράνια που κρεμούν
 απ' τα παλιά χαγιάτια.
 Τις ανθισμένες πασχαλιές,
 τις κόκκινες γαρουφαλιές
 και τις γλυκές τις λυγερές
 με τα γαλάζια μάτια.

Να δω πορτούλες ανοιχτές
 που μπρος τους κάθονται σκυφτές,
 γριούλες λαφροπάτητες,
 χρονογερμένες, μόνες...
 Κι εκεί στο βάθος φωτεινό,
 ένα καντήλι ταπεινό
 ν' αχνοσπιθίζει ειρηνικά
 μπροστά απ' τις εικόνες.

Στα Βραχατέϊκα ψηλά,
 στου Αναπλιού τη γειτονιά,
 ήρθα βουβός προσκυνητής
 να διπλοπροσκυνήσω.
 Να ξαναβρώ τ' αλλοτινά,
 τα χρόνια μου τ' αλλαργινά,
 της νιότης που ξεμάκρινε
 και δεν γυρίζει πίσω.

ΠΟΥΛΙΑ ΤΑΞΙΔΕΥΤΑΔΕΣ

Πετάτε γλάροι τ' Αναπλιού
πουλιά ταξιδευτάδες,
γοργοφετεροκοπίσετε
σε μακρινά λιμάνια.
Εκεί που ζουν και ρέβουνε
παλιοί μου πατριώτες,
για να τους συναντήσετε.
Και φέρετε στα κάτασπρα,
τα δυνατά φτερά σας,
φέρτε αγέρ' αργολικό
και δρόσο της θαλάσσης
κι ανάμεσα στα πούπουλα
φυλάξετε κρυμμένα,
δυο φύλα πορτοκαλανθό,
να μοσκομυριστούνε.
Αντιφεγγιά στα μάτια σας,
φυλάχτε το γαλάζιο
και πάτε να τα δούνε.
Να δουν την ηλιοπλουμιστή,
τη γαλανή πατρίδα,
ν' ανασκιρτήσουν οι καρδιές
καθώς θα σας γνωρίσουν
και πίσω να γυρίσουν.

«Τò καμίνι τῆς ὀργῆς», 1976

ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ

Στης παραλίας τα στενά
απόψε τριγυρνώ ξανά,
στον Άη Νικόλα για να μπω
κεράκι για ν' ανάψω.
Καϊκι και ν' αράξω.
Μενεξεδένια δειλινά,
φούλια, γαρούφαλα γκρενά.
Να ξαναγεννηθώ παιδί,
ν' αναστενάξω.
Στα καλντερίμια τα παλιά
π' άλλοτ' ακούγονταν βιολιά,
τις νύχτες που διαβαίνανε
κάτω απ' τα μπαλκονάκια,
θέλω ξανά να πλανηθώ,
νοσταλγικά να θυμηθώ,
παλιά μεράκια.
Εκεί, που περπατήσατε
και μου χτυποκαρδίσατε,
γλυκές μου Αναπλιώτισσες
και Αναπλιοτοπούλες,
που τώρα μόνες και σκυφτές,
στου Καποδίστρια τις σκιές,
πάτε γριούλες.

«Ανατολή και Δύση», 1983

ΤΟΛΟ

Απ' το καστράκι σαν σε θάμπος σε θωρώ
στου φεγγαριού λουσμένο τη χλωμάδα,
μερεύοντας τους ίσκιους σου, που κρύβουνε
της θάλασσας την πρώιμη αγριάδα.
Κι έτσι σε βλέπω με τα μάτια τα παλιά,
με τα ψαράδικα τα σπίτια που μιλούσαν
και με τα δίχτια τ' απλωμένα τ' αργυρά,
που σε παλάτια ονειρού με καλούσαν.
Σε βλέπω νέα και γοργόνα ζηλευτή
να ξεκουράζεσαι νωχελικά στην άμμο,
με τα λυτά σου κι απλωμένα σου μαλλιά,
κει που το κύμα σκάζει, εκεί χάμω.
Χίλια ψαράκια να σπιθίζουν την αυγή,
μέσα στα δίχτια της τράτας του ψαρά σου
κι εσύ μαριόλα να γελάς για την ψαριά,
να τραγουδάς, τρελή απ' τη χαρά σου.
Βλέπω ανθισμένες, σα νυφούλες μυγδαλιές,
ξοπίσω απ' του Σπυθούρη φυτεμένα,
να καρτεράν της θάλασσας γαμπρό
με το καράβι πούρχετ' απ' τα ξένα.
Αλλοτινό, μικρό πανέμορφο χωριό,
που τώρα σε φυσάν ξένοι ανέμοι.
Μικρή Βαβέλ, που κρύβεις τον καημό,
για μια ομορφιά, σα φλόγα π' αργοτρέμει.

Ἐπὶ τῆ συλλογῆ «Ἀνατολὴ καὶ Δύση», 1983

ΧΙΟΝΙΑ ΣΤΟ ΚΑΜΠΑΝΑΡΙΟ

«Χιόνια στο καμπαναριό
ξύπνησ' όλο το χωριό»
Χριστούγεννα σημαίνουν.
Ν' ακούσεις θείες ψαλμουδιές
και να σε πνίξουν ευωδιές,
στ' Ανάπλι σε προσμένουν.
Χριστούγεννα για να σ' το πουν
καμπάνες θα χτυπήσουν
να σ' αγοροξυπνήσουν.
Να ξαναπάς στη λειτουργιά
χαράματα με τη γιαγιά.
Λουστρίνι το παπούτσι σου,
γαλάζιο το μπλουζάκι...
Ας ξαναφτέρωνε, αχ, ο νους,
να ξάνοιγα τους ουρανούς
και να ξαναγινόμωνα εκείνο το παιδάκι.

Εφημερίς «Αργοναυπλία», 25.12.1983

ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΣΟΥ

Τα μάτια σου είναι κόλπος τ' Αναπλιού,
που μέσα του πανάκια αρμενίζουν
και όταν με παράπονο δακρύζουν,
τρεμούλιασμα λες μοιάζουν του βιολιού.

Τα μάτια σου είναι βάραθρο βαθύ,
σπηλιά βαθιά κι απέραντα μεγάλη.
Χαρά σ' αυτόν που πέρα θα τα βγάλει,
στο φωτεινό τους χάος σαν βρεθεί.

Μοιάζουνε σε μι' αφέγγαρη νυχτιά,
στου ουρανού το σκούρο φόντο αγνάντια,
ατίμητα και ζηλευτά διαμάντια,
αστέρια που σκορπούν γύρω φωτιά.

Τα μάτια σου είναι κόλπος τ' Αναπλιού,
που άλλοτε σπουν τα κύματ' αφρισμένα
κι άλλοτε είν' απαλά, γαληνεμένα,
σα μαγεμένη νύχτα τ' Απριλιού.

Άπο τή συλλογή «Μυρτιές», 1949, β' έκδ. 1977

ΑΝΑΠΛΙΩΤΑΚΙΑ

Μια συντροφιά παλιόπαιδα
που ήταν στην ίδια τάξη
(μη βρέξει και μη στάξει)
μια συντροφιά παλιόπαιδα
μια χούφτα όλα κι όλα
στα στενά του Άη Νικόλα
κυνηγιούνται, παίζουν, τρέχουν
κι αναπαμό δεν έχουν.

Όλα με κοντά βρακάκια
κι αναμμένα μαγουλάκια
γύρω στο Σταθμό γυρίζουν
και την Πρόνοια φοβερίζουν.

Μια συντροφιά παλιόπαιδα
που ήταν στην ίδια τάξη
(μη βρέξει και μη στάξει)
ξαναθυμούνται τώρα
με προγούλια και κοιλιές
τις παλιές τους μαργιολιές.

1971

(Γραμμένο για τον ΟΠΣ – Όμιλο Παλιών Συμμαθητών,
παρέα Αναπλιωτών στην Αθήνα που συναντιόταν σταθερά,
πάνω από 17 χρόνια)

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΖΩΗ ΣΤΟ ΦΩΣ

Με χώμα και νερό, εφτιάξαν
το κορμί μας.

Με χώμα και νερό, φτιάξαμε
τη ζωή μας.

Και τ' όνειρο ακόμα, νερό
Και χώμα.

Ούτε μια στάλα δεν κοιτάξαμε
τ' αστέρια.

Ούτε μια στάλα δεν απλώσαμε
τα χέρια
στον ουρανό.

Κι ούτε της θάλασσας γυρέψαμε
τα πλάτια.

Πα στα κατσαύβραχα υψώσαμε
παλάτια.

Καρδιά βουνό.

Δίχως Θεού ματιά και δίχως
ήλιου αχτίδα,

πώς να γυρέψουμε μια θέση
στην ελπίδα!

Καύμός κρυφός

Γίναμε λάσπη,

νικητές και νικημένοι

κι ούτε κανέναν πια για μας
θα περιμένει,

Ζωή στο φως.

ΑΧΑΡΙΣΤΗ ΑΝΤΑΠΟΔΟΣΗ

Απόψε, με μια απελπισμένη κίνηση,
πέταξα στη φωτιά,
που θέρριε στο τζάκι,
όλες τις μικρές μου επαναστάσεις,
και φούντωσαν αμέσως ξερά δαδιά.
Τί όμορφες θορυβώδικες
κόκκινες φλόγες, που ύψωσαν
οι μικρές μου επαναστάσεις!
Πικρές μαγικές φλόγες άρνησης.
Υψώθηκαν μεσούρανα κι ύστερα
καταλάγιασαν αθόρυβα στη στάχτη.
Αχάριστη ανταπόδοση στ' αλήθεια
σ' αυτές, που μια ζωή
με κράτησαν, κόντρα στον άνεμο.

ΟΥΚΕΤΙ

Ουκέτι
τόπος,
χρόνος,
χρήμα,
δύναμη
δημιουργίας.
Έλος.
Τέλος.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΔΙΚΙΩΤΗ-ΚΟΪΝΗ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

ΠΕΡΠΑΤΗΣΑ

Περπάτησα,
με το γαρύφαλλό σου,
στους δρόμους του,
κάτω απ' τον ήσκιο
του Παλαμηδιού.

Κοντά
σύρριζα στους βράχους του,
γεύτηκα
την ψυχή την Αναπλιώτικη,
γεμάτη
από τον ήλιο
της αγάπης.

«ΤΗΣ ΟΜΟΡΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ», 1976

ΑΝΑΠΛΙ

Σε στιγμές ευτυχίας
σε χάρηκα,
αγαπημένη πολιτεία,
πάνω απ' τους βράχους
του Παλαμηδιού.
Η θάλασσα
σε περιζώνει
ολόμορφη,
σμαράγδινη
στα νότια και στα βαθεία,
απλώνει εμπρός στο Μπούρτζι
τα ζαφείρια της...
Και γέμισαν τα μάτια μου
ομορφιά
και πάθημα η ψυχή μου
που σ' εσέ μεγάλωσα!
Τα κεραμίδια των σπιτιών
νότα χαρούμενη,
οι στέγες των τζαμιών
κι οι τρούλλοι ολόστητοι...
Θάλασσα διάφανη
χρωματιστή
και κρουσταλένια
πώς να σε χαρώ!...
Σε ποια ομορφιά
έχω ζήσει τα μικράτα μου!
Ήταν σαν όνειρο
που βρέθηκα ψηλά.
Να καμαρώνω
την πατρίδα μου.
Σμαράγδια και ζαφείρια
και διαμάντια
εδώ!

ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΗΛΙΟΣ**Αθβανιτιά****I**

Κόκκινος ήλιος
καφετιές πευκοβελόνες
κολλημένες πάνω στο σύρμα
ανεμίζουνε
χωρίς να μπορούν να ξεκολλήσουν
κι ας έχουν λυτρωθεί από τη ζωή.
Πως μου τρυπάνε την καρδιά!
Το βουητό της θάλασσας πάνω στους βράχους
λιχνίζει το νερό
ψιλόβροχο μεσ' στην ψυχή μου...

II

Κόκκινος ήλιος στο βασίλειμά του γέρνει,
όπως η θύμισή μου κοντά σου.
Τ' απαλό κράτημα του χεριού σου
μόνο στ' όνειρο,
με ξαναφέρει στη ζωή...

«ΑΣΤΡΟΣΣΑ», 1978

ΑΝΑΠΛΙ

I

Ανάπλι, ξένος
μού 'φερε
τα χαιρετίσματά σου
της αύρας
τον ανασασμό
με τ' αγεράκι
του γιαλού
του γαλανού σου.

* * *

Και της βροχούλας
της ψιλής
το τραγουδάκι,
καθώς γλυκό
φθινόπωρο
σε λούζει.

* * *

Κι η θύμησή σου
εντός μου
μεγαλώνει,
και με φυσάν
αγέρηδες,
βροχούλες με δροσίζουν.

«ΤΡΙΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ», 1979

ΝΑΥΠΛΙΟΝ**Στους αγαπημένους μου**

Το χάμα που πάτησα
απ' τα μικρά μου τα χρόνια,
τα στενά σοκάκια του,
που μ' έφερναν στη χαρά
την παιδική και στο παιχνίδι.

Τώρα θα περάσουν
με τα πόδια τους
και τα παιδιά μου.

Τρυφερό η καρδιά μου
στέλνει τραγούδι
στη γλυκειά μου πολιτεία,
που τώρα βρίσκομαι
δυό φορές μακριά της.

«ΤΡΙΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ», 1979

ΔΕΚΑ ΕΠΤΑ ΟΛΑ ΕΤΗ...

*«Η πρωτότοκος και μόνη επιζήσασα
δέκα επτά όλα έτη...»*

Στην είσοδο
καθώς μπαίνεις αριστερά
η κόρη.
Πλεξίδες τα μαλλιά,
τα μάτια ολάνοιχτα στη ζωή,
που δεν έζησε...
Χρονολογία 1865.
Ακόμη το νιώθεις
πως μ' όλο το μάγμαρο
έχεις να κάνεις
με λουλούδι.

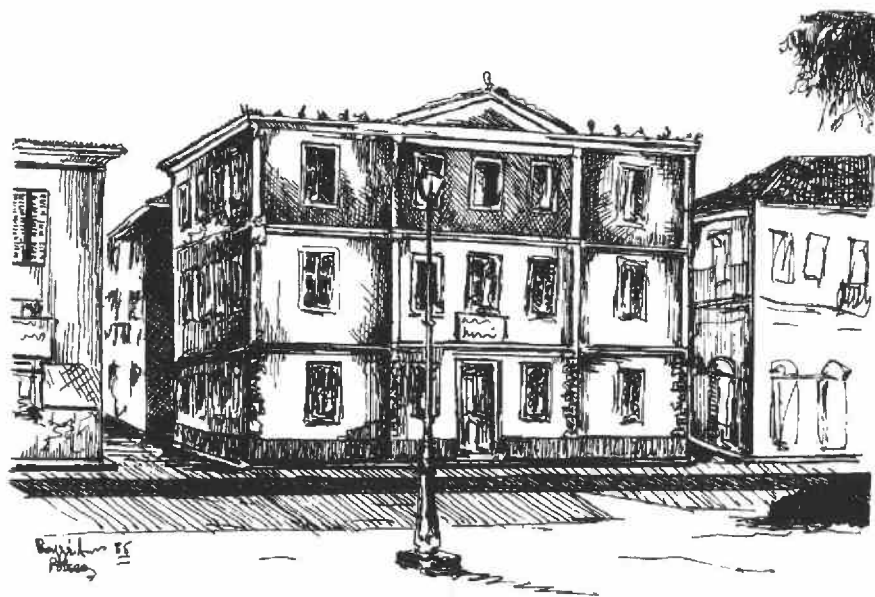
«ΤΡΙΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ», 1979

ΝΑΥΠΛΙΟΝ

Πανάρχαια τείχη, δαντελωτά κάστρα κρέμονται
πάνω απ' το πέλαγο, αντηχούν στους αιώνες
PAX TIBI... NAPOLI DI ROMANIA...
Η FOSSA, η γέφυρα, η Πύλη... Η Πύλη το κάστρο,
τα κάστρα, η πόλη... Άγια Σοφιά...
Το τελευταίο ή το πρώτο «στρογγυλό» από το κάστρο
των «Τόρων».
Έπαιξα ανάμεσα στους προμαχώνες.
Λιάστηκα στον ήλιο της χερσόνησος
πετροβόλησα τη θάλασσα.
Στην έπαλξη του Μιλτιάδη, στις φυλακές, στη στέγνα τους
στα κοτρώνια, Επαμεινώντα, Αχιλλέα...
Έπαιξα στην εσωτερική αυλή του Αι Γιωργιού,
κάτω απ' τις καμάρες...
Βδομαδιάτικο μάθημα ο Μυστικός Δείπνος
LEONARDO DA VINCI.
Η Ανάσταση στο προαύλιο με τα βαρελότα.
Τα αρχαία σπίτια.
Λίγος βράχος, λίγο χορτάρι, παρθενούλια,
κιτρινολούλουδα, μαβ χωνάκια σκαρφαλωμένα...
Σκάλες, δρομόσκαλες, σαράντα τέσσερα σκαλιά!
Βρύσες τοξωτές βυζαντινές. Τούρκικες, Βενετσιάνικες.
Σε μιά βρύση παίρναμε νερό με το σταμνί.
Στ' Ανάπλι το νερό λιγοστό.
Στ' Ανάπλι το νερό απ' την Κάναθο.
Το νερό απ' την Άγια Μονή.
Το νερό απ' τον Ανάβαλο.
Η παλιά δεξαμενή στην παραλία, στο τείχος.
Η νέα δεξαμενή στον Πλάτανο, στη βρύση...
Ο πλάτανος της Πλατείας...
Η χερσόνησος απλώνεται στο σμαραγδί της θάλασσας
τη χερσόνησο πώς την αλλάξανε...
Το νοσοκομείο στους Αγίους Αναργύρους, στους στρατώνες,
στους φούρνους.

Τα ισοπέδωσαν, πριν άλλα.
Τώρα πολυτέλεια αυτόματα σκαλιά «καφέ»
—καημένη Πύλη του Σαγρέδο...—
Ξενώνες, «πιτσουνιέρες» φώτα, τζάμια...
Άλλο το φως τους, γεμάτο αταίριαστη ύλη.
Ήμερο, λησμονημένο, ξαρμάτωτο, καρφωμένο
πάνω στα βράχια Ανάπλι.

«ΣΥΜΒΟΛΑ», 1987

ΜΠΟΥΡΤΖΙ - ΑΠΟΨΗ

ΑΣΤΡΟΥΛΙ, ταξιδεύουνε τα μάτια
πάνω απ' τη θάλασσα ως να σε φτάσουν,
γητεύει τ' όνομά σου...

Πάνω στο Scoglio di Sancto Theodoro
φωτίζονται τα μάτια απ' τα
σκυλάκια, άγρια πολύχρωμα,
φυτρώνουν σαν τα παρθενούλια
ξεχύνουν το μαβί το κόκκινο
και το γαλάζιο.

Πάνω στις τάμπιες και στο χάραγμα
του χρόνου...

Παλιό καστέλλο, Porto Catena,
έκλεινε μ' αλυσίδες και χαλκάδες
σιδερικά, κανόνια, ζεμπερέκια.

Κυρά του Αργολικού με τα καράβια
και τ' ανοιχτά πανιά της
λούζεται στον κόρφο...

Τόπος ανάσας αγνάντεμα πάνω
στη θάλασσα,
στις τάμπιες του Παλαμηδιού
στα φρούρια του Ιτς Καλέ,
στο μέτρημα του χρόνου
στο κωδωνοστάσι
στο σπίτι το παλιό μου
γαλήνεμα του νου και της
καρδιάς μου...

ΑΝΑΠΛΙΩΤΙΚΟ

Της Παναγίας εσύ κι εγώ
τ' Άϊ Γιώργη σπουργιτάκι,
πού 'παιζα στο προαύλιο, χορούς,
τραγούδια ποδοσφαιρικά, ή κλέφτες
κι αστυνόμους, μα και λιτανείες
λουλούδια κι ύμνους στα σοκκάκια
τ' Αναπλιού...
Θωρούσες τα πρωϊνά της Κυριακής
το δέντρο, την ελιά του Αναστάσιου,
και φορτιζόσουν από δέος κι ευγένεια,
και εγώ τραγούδια κι ύμνους τ' Άϊ Γιωργιού
ακούγοντας, καθώς, το Δείπνο αντίκρυζα
τον Μυστικό, του Leonardo.
Είμαστε φιλενάδες;
Μα σαν στου Αργολικού
τις άκρες 'στάθη το σχολειό μας,
—που διάβαζα —συγγνώμη για την
φλυαρία μου— στην είσοδό του,
και στην προτομή: Ευγενίας Βρονταμίτου,
το γένος... Ιατρού...—
μας πήγαν στα ψαράδικα της παραλίας
δεύτερο σχολείο.
Εκεί σε γνώρισα στη δεύτερη την τάξη
του δημοτικού, ευγενική καλή μου φιλενάδα
και φιλενάδες γίναμε...

ΔΙΑΦΥΓΟΥΣΑ ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ

Έχει και το φεγγάρι τη χάρι του:
Οδηγίες προς ανοιγομένους ναυτιλομένους
από μυχό προς κόλπο του Αργολικού.
Με τρικάρταρο ιστιοφόρο.
Τριγωνικά στρογγυλοποιημένα ιστία
λάμποντα από φως κρυφό
ωσάν διάφανης πεταλούδας το πτέρωμα.
Τρία τα κατάρτια, δύο τα απιοειδή
στρογγυλοποιημένα τρίγωνα,
σε κάθε κατάρτι του ιστιοφόρου.
Αργυρόχρους, λάμπουσα η Διαφυγούσα
Πανσέληνος του Αυγούστου...
Ω θαυμαστό θέαμα στον κόλπο
του Αργολικού, που δεν το χάρηκα
ολοζωής, παρά μονάχα στα τρία
τέταρτα της εκατονταετίας...

«ΔΙΑΦΥΓΟΥΣΑ ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ», 2003

ΠΑΛΑΜΗΔΙ 2

Του Παλαμήδι, το ύψος!
Σύμβολο αρχιτεκτόνημα
Ο ήλιος με στεφάνι της αυγής,
στολίζει την κορφή του.
Πόσοι προδότες* μηχανές
δόξες σαλπίσματα!
Χάθηκαν στους αιώνες.

Προστάτης παραμένει
όχι φρουρός.
Ξαφμάτωτο...
Η ιστορία σαλπίζει.
Τα σκαλιά, τα κελιά του,
οι στέφνες.
Του Άγιου Αντρέα
το καμπάνισμα.

Το Αλωνάκι** στενάζει...
Κολοκοτρώνης, λαγούμι
όρυγμα, κρύπτη.
Στάικος Σταϊκόπουλος,
Μοσχονησιώτης.
Ανατριχίλα...

«ΔΙΑΦΥΓΟΥΣΑ ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ», 2003

* Το 1715 οι Τούρκοι επανακατέλαβαν το Ναύπλιον έπειτα από προδοσία του φρουράρχου του Παλαμηδίου, του φράγκου Σάλα.

** Τόπος εκτελέσεων.

ΑΓΝΑΝΤΕΜΑ

Στα Βραχατέικα, σκαλιά Αναπλιώτικα
παλιά Αναπλιώτισσα, ζωή που πέρασα...
Ψηλά κι' αγνάντευα τον κάμπο απέναντι
σταθμό και τραίνο, βάλτο Αναπλιώτικο
και Παλαμήδι.
Το γυμναστήριο, το δικαστήριο στο νού μου φέρνω
κι αγέρι παίρνω από τη θάλασσα.
Και φως και δύναμη, στα νιάτα όμορφη
η ζωή μου πέρασε.
Πώς γοργοτρέξανε τα τόσα χρόνια!
Κι αναθυμάμαι σκαλιά που ανέβαινα
με τόση δύναμη, που τώρα σβήστηκε στα πόδια
κι έφυγε και λογαριάζω, αν πάλι ανέβαινα
πώς θα χαιρόμουνα
παλιό το αγνάντεμα να το θαυμάζω!
Του νου πλανέματα σαν τα σεντόνια
πανάκια κάτασπρα, γαλάζια θάλασσα,
πόση θ' αγνάντευα τα τόσα χρόνια!
Να 'ταν αιώνια!...

28-6-03

ΕΚΛΕΚΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

(Για τὸ Παλαμῆδι)

Κι' ἀφοῦ τὸ κάστρο τ' ἄπαρτο τ' ἄρπαξε ἡ Λησμονιά
 κι' ὀλόγυρά της ἔπνιξε μαύρη σιωπὴ τὸν ἦχο,
 στὸν ἄδειο πύργο φώλιασε γιὰ πάντα ἡ σκοτεινιά
 κι' ἡ χλόη τῆς μούχλας ἔντυσε τὸ ραγισμένο τοῖχο.

Ποτὲ μὲ τέτοιαν ἄτιμην ὀχτροῦς παλληκαριά
 τὸ κάστρο δὲν τὸ χτύπησεν, ἔτσι ποὺ τὸ ρημάζει
 σιγά, ὀλοένα ἡ Λησμονιά καὶ ἔτσι ποὺ ἀργὰ κι' ἀργὰ
 κουρεῦει καὶ σκορπολογᾷ, γκρεμίζει καὶ σωριάζει.

Μά, ὦ μάνα Ἑλλάδα, ἐκεῖ ψηλά, θαμπά, τὸ δειλινὸ
 σκυφτή, μὲς στὰ χαλάσματα μονάχη σου γυρίζεις,
 τὸ φόρεμά σου —φόρεμα ἀπὸ φλόγες καὶ καπνὸ
 κι' ἀργοπερνᾷς σὰ νὰ βλογᾷς καὶ σὰ νὰ θυμιατίζης.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΠΟΡΦΥΡΑΣ

Ἐφημερίδα «ΝΑΥΠΛΙΑΚΗ ΗΧΩ», Κυριακὴ 8 Μαρτίου 1931.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ

Θέλω να γίνω... αναχωρητής*

(ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΕΝΗ ΔΡΟΥΖΑ)

Κάπου εκεί στα 1957 με '58 πρέπει να ήταν που πρωτόδα την Ελένη Δρούζα. Εντυπωσιακή στα ωραία χαρακτηριστικά του προσώπου της, στο καλλίγραμμο σώμα και στο προσεγμένο της ντύσιμο, ήταν μια ξεχωριστή παρουσία που την πρόσεχες. Την ξέραμε, δηλαδή, όλοι μας χωρίς όμως να

μας... ξέρει κι αυτή! Επιλεκτική στις συναναστροφές και στα ενδιαφέροντα που την απασχολούσαν, φαινόταν να ζη σ' έναν δικό της κόσμο με προκαθορισμένες διαγραφές.

Το περίεργο, στις γενικές αυτές εκτιμήσεις μου, η παρέα της με το Νίκο Καρούζο. Ενώ την είχα για καλομαθημένη αρχοντοπούλα, που την ενδιέφερε μόνο η καλοζυγισμένη προβολή της και ο στενός της περίγυρος, ξαφνικά είδα να ταιριάζεται μ' έναν εντελώς διαφορετικό τύπο που του άρεσε, μάλλον, ο ντόρος και το πείραγμα ανάμεσα στα λαϊκά στρώματα —κυρίως.

Και, ακριβώς, πάνω σ' αυτή την απορία μου βγήκε και η «είδηση» ότι γράφει ποιήματα.

—Σοβαρά; δεν μου έπεφτε βολικά να το χωνέψω.

Κι όμως όταν πέρασε μέσα μου και το συνειδητοποίησα, άλλαξε εντε-

* Εφημ. «Δημοσιογράφος», 3-5-1995.

λώς και η ψυχολογία μου πάνω σ' αυτά που πίστευα για την Ελένη.

Σκληρά και μονόχρωτα εκείνα τα χρόνια, είχανε μπει διαχωριστικές γραμμές στη ζωή μας και η Ελένη Δρούζα, όταν συντροφιαζόταν με τον Καρούζο, δεν σκέφθηκε ποτέ το προσωπικό της κόστος —να κάνει παρέα μ' έναν, υπό παρακολούθηση αριστερό, αφού πάνω απ' όλα την ενδιέφερε ο ποιητής Καρούζος.

Αργότερα, που έμαθα ότι ετοιμάζει και την έκδοση πνευματικού περιοδικού, μου φάνηκε πως επιχειρούσε μιαν άλλη «υπέρβαση» και κει μονολόγησα με σκεπτικισμό πόσο εξαπατούν τα φαινόμενα, όταν δε γνωρίζεις τους εσωτερικούς προβληματισμούς του κάθε ανθρώπου.

Σήμερα, που από το 1958 η Ελένη Δρούζα έβγαζε το περιοδικό «κύτταρο» έχουν περάσει κοντά σαράντα χρόνια, και σκέφτομαι πως δεν βρέθηκε κανένας από τους ντόπιους θεράποντες των Γραμμάτων να εκτιμήσει ανάλογα αυτή την τολμηρή πνευματική παρουσία. Γιατί, πραγματικά, ήταν θαρραλέο κι ευχάριστο συνάμα ξάφνιασμα μια τέτοια έκδοση, όταν γύρω σου επικρατούσε ένα κλίμα φοβίας, καθώς η απόσταση από τα τραγικά γεγονότα του εμφυλίου ήταν πολύ κοντινή και ο κάθε χωροφύλακας άνετα μπορούσε να σ' ελέγχει για ψύλλου πήδημα ή και με απλή υποψία ότι στραβοπατάς.

Και προσέχτε τώρα και τούτο: Στο «κύτταρο» δεν εμφανίζονται κάποιοι «ερασιτέχνες» ή ανυποψίαστοι περί τα πνευματικά πράγματα που απλώς ξεοδεύουν τα λεφτά τους για να θεραπεύσουν το «ψώνιο» τους. Όλα τα ονόματα των συνεργατών είναι πρώτου μεγέθους: Ζωή Καρέλλη, Ρένος Αποστολίδης, Τάκης Σινόπουλος, Τάσος Κόρφης, Στέφανος Δάφνης, Νίκος Καρούζος (που ήδη είχε εντυπωσιάσει τους πνευματικούς κύκλους της Αθήνας) κ.λπ.

Μια άλλη δυσάρεστη απορία: Το «κύτταρο» δεν έχει την παρουσία του στα ράφια της βιβλιοθήκης «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ» παρ' ότι και τα τρία τεύχη έχουν δωρηθή από την εκδότρια.

Φαίνεται δεν εκτιμήθηκαν με την ανάλογη προσοχή των «Ακτίνων» ή του «Χριστιανικού Κόσμου», που για πολλά χρόνια φιγουράρουν στις πιο εμφανείς θέσεις.

Και δεν το κρύβω πως απ' αυτό το τελευταίο γεγονός επήρα την αφορμή να ρωτήσω τον φίλο μου Σταύρο Μπέζα (ανηψιό της Ελένης Δρούζα), αν έχει στη βιβλιοθήκη του το «κύτταρο».

Εκείνος μεταβίβασε την επιθυμία του στην Ελένη και πριν δέκα μέρες εμφανίζεται η ίδια —σαστισμένη για το ενδιαφέρον μας— στην Βιβλιοθή-

κη. Μοναδική η ευκαιρία για έναν... ενημερωτικό καφέ καθίσαμε όξω στα «Νούφαρα» για να μας βγη η παρακάτω κουβέντα:

—Τελικά που βρίσκεσαι Ελένη; Στα εδώ περιοδικά και στις Ανθολογίες δεν φαίνεσαι, τα βιβλία σου δεν τα βρίσκω, γιατί τέτοια... ανυπαρξία;

«Κοίταξε να δης, για το αν θα με αναφέρουν οι Ανθολογίες και τα εδώ περιοδικά δεν είναι θέμα δικό μου. Εξάλλου εγώ γράφω καθαρά υπαρξιακά —δηλαδή ό,τι μ' αγγίζει και χωρίς την ανάγκη μιας αναμετάδοσης. Αν τώρα συμβεί να με καταλαβαίνει κάποιος έχει καλώς, αν όχι δε θα πάω εγώ γυρεύοντας για να με προσέξει. Αυτό, για μένα, είναι ταπεινωτικό».

—Σε δικαιολογώ απόλυτα. Αλλά τώρα που βρεθήκαμε μετά από... σαράντα χρόνια (!) βρίσκω σαν μοναδική την ευκαιρία να σε ρωτήσω για το «κύτταρο». Και πρώτα-πρώτα πως γεννήθηκε η ιδέα της έκδοσης;

«Ήταν η εποχή που δεν είχα φύγει ακόμη για την Αθήνα. Το ίδιο και ο Νίκος Καρούζος. Μικρό τ' Ανάπλι βλεπόμεσταν εύκολα και μιλούσαμε γύρω από την Ποίηση και γενικότερα τα Γράμματα. Με ανάλογα ενδιαφέροντα και ο Σπύρος Δημόπουλος, ο Μίμης Λυκίδης και, λίγο αργότερα, ο Κώστας Θεοφανόπουλος. Κάπου φτιαχτήκαμε παρέα και είχαμε σαν στέκι το σαλόνι του ξενοδοχείου "ΑΜΥΜΩΝΗ", όπου βλεπόμεσταν, σχεδόν, κάθε βράδι. Σ' ένα απ' αυτά λέω στους άλλους:

“Δεν βγάζουμε ένα περιοδικό”; έτσι απλά.

Πρώτος ο Νίκος ενθουσιάστηκε. “Ωραία ιδέα!” κι αφού σκέφθηκε λίγο συμπλήρωσε:

“Μόνο που εγώ δεν μπορώ να τρέχω. Θ' αναλάβω όμως τις διορθώσεις”.

Την πρώτη φορά έμεινε εκεί το θέμα. Τη δεύτερη πιάσαμε να το συζητάμε πιο σοβαρά. Μάλιστα ο Σπύρος μας υποσχέθηκε πως θ' αναλάβει τους συνδρομητές και το περιοδικό θα μπορούσε να βγαίνει άνετα».

—Λοιπόν;

«Αρχίσαμε να σκεπτόμαστε το πρώτο τεύχος. Εγώ και ο Νίκος ανεβοκατεβαίναμε στην Αθήνα —κατά κάποιο τρόπο— και είπαμε πως θα τυπώνεται εκεί. Όπου ξαφνικά τους πετάω και τον τίτλο: Πως σας φαίνεται το “κύτταρο;”

“Αυτό είναι!” πετάχτηκε ο Σπύρος Δημόπουλος. «Το “κύτταρο”. Μάλιστα το “κύτταρο!”.

Να σημειωθεί ότι εμείς προηγηθήκαμε από το άλλο “κύτταρο”, το γνωστό μπαρ της Πλάκας. Και δεν θέλω να πω ότι το πήραν από μας αλλά σαν λέξη-ονομασία την πρωτοπαρουσιάσαμε εμείς. Θυμάμαι πως τότε με πλησίασε ο Κώστας Θεοφανόπουλος. Κάτι ήθελε να μας δώσει, κάτι είχε γράψει, αλλά δεν ξέρω τι έκανε μετά αυτό το παιδί και δεν μπήκε στο “κύτταρο”, κάτι δικό του. Πάντως ο Σπύρος μας έφερε τον κατάλογο με τους συνδρομητές και κατενθουσιασμένοι, αρχίσαμε να προεξοφλούμε την εσαεί έκδοση του περιοδικού. Μόνο που ο Σπύρος θεώρησε πως το περιοδικό θα ήταν και σαν ένα όργανο για να περνάμε ιδέες χρωματισμένες. Όπου στο σημείο αυτό ρωτάω τον Νίκο Καρούζο.

«Εσύ τι λές Νίκο;».

«Εγώ είμαι Ποιητής» και ήταν σα να διαχώριζε τη θέση του.

Πράγματι, μου τύχανε κανά δυό κείμενα (στο 1ο και 2ο τεύχος) με κάποια πολιτική απόχρωση (του Γιώργου Γάτου, αν θυμάμαι καλά) και όταν τα έδειξα του Νίκου, τα βρήκε πολύ τολμηρά και θυμάμαι που είπε επί λέξη: «Σίγουρα θα μας το κατάσχουν το τεύχος!...».

—**Κι αυτά, Ελένη, πότε ακριβώς;**

«Το 1958. Όπου πράγματι υπήρχε παρακολούθηση —καραγκιοζιλίκι θα το έλεγα. Πηγαίναμε στο σαλόνι της “ΑΜΥΜΩΝΗΣ” και προφανώς βάλαμε υποψίες στην Αστυνομία. Ότι κάτι μπορεί να γίνεται και ήθελε να μη ανάμεσά μας να μυρίσει και να δη τι γίνεται. Δε μπορούσαν να φανταστούν ότι εμείς μιλούσαμε για Ποίηση και Λογοτεχνία. Κι όταν ήρθε το καλοκαίρι (γιατί Άνοιξη ξεκινήσαμε την κουβέντα του περιοδικού) κατάλαβα πως ένας κοντός —πολύ κοντός— μας παρακολουθούσε».

—**Πως το αντελήφθης;**

«Μα όπου πήγαινα και γύριζα το κεφάλι μου θα τον έβλεπα. Έπιανα τραπέζι στην παραλία κι αυτός πάντα στο παραδίπλα. Ωστόσο δεν το είπα στους άλλους. “Τυχαίο” λέω θα είναι».

—**Όπου όμως δεν ήταν τελικά.**

«Ναι, γιατί μια μέρα καλούν στην Αστυνομία τον Θεοφανόπουλο ή τον Δημόπουλο —δεν θυμάμαι καλά— και τον ρώτησαν τί κάνουμε στην “ΑΜΥΜΩΝΗ”.

Όταν τόμαθε ο Νίκος, μου τηλεφώνησε αναστατωμένος:

“Κατέβα κάτω. Συμβαίνει κάτι και θέλω να σου μιλήσω”.

Συναντηθήκαμε στην πλατεία “Συντάγματος” και τον ρωτάω: “Τί συμβαίνει;”

“Άστα, καλέσανε τον Θεοφανόπουλο και τον ρώτησαν τί κάνουμε”.

“Μα κι εγώ βλέπω, συχνά, έναν κοντό που με παρακολουθεί”.

Αρπάζεται ο Νίκος και μου λέει νευριασμένος:

“Αλήθεια! Και να μη μας πεις τίποτα;”

“Έλα, βρε παιδί μου... Δηλαδή τι θα μας κάνουν. Ηρέμησε ο Καρούζος και μείναμε στην απόφαση να βγη το περιοδικό —αρκεί να έχουμε συνδρομητές. Και το λέω αυτό, γιατί ο Σπύρος κάπου διαχωρίστηκε. Και δεν ξέρω αν ενοχλήθηκε, επειδή δεν θα δημοσιεύαμε πολιτικά άρθρα ή από άλλη αιτία».

—Να σε ρωτήσω τώρα και κάτι άλλο: Τους συνεργάτες των Αθηνών πως τους πλησιάζατε;

«Τους ήξερε ο Νίκος. Από το Νίκο γνώρισα κι εγώ τον Τάκη Σινόπουλο —ο πρώτος του αθηναϊκού κύκλου που γνώρισα. Εκείνος πάλι ήτανε φίλος με τον Αργυρίου, τον Ρένο και τον πατέρα, του τελευταίου, τον Ηρακλή Αποστολίδη. Από ιδέα του Ηρακλή Αποστολίδη κανονίσαμε να μαζευόμαστε κάθε Παρασκευή στο «Γκριν-Παρκ». Εκεί γνώρισα τη Ζωή Καρέλλη, τους Κώστα και Αλέκο Κοτζιά, και τον Άρη Αλεξάνδρου —έναν από τους πιο αξιόλογους πνευματικούς δημιουργούς».

—Μα το “Κιβώτιο” είναι από τα σημαντικότερα βιβλία των τελευταίων δεκαετιών.

«Ακριβώς. Αυτό πιστεύω κι εγώ».

—Το «κύτταρο» πως έκλεισε;

«Επειδή σιγά-σιγά άρχισα να μετακινούμαι στην Αθήνα. Υπήρχε βέβαια και το οικονομικό, αλλά περισσότερη σημασία δίνω στο γεγονός ότι από πλευράς Ναυπλίου δεν σημειώθηκε καμιά κίνηση. Ο Σπύρος, όπως προείπα, είχε αποχωρήσει και δεν ρώτησε ποτέ αν το βγάλαμε το περιοδικό ή όχι. Είχαμε μείνει μόνο εγώ και ο Νίκος όπου βγάλαμε τα τρία τεύχη».

—Για τα οποία ο επιμελητής της «ΑΡΓΟΛΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ» δεν αναφέρει λέξη. Το επεσήμανα στον ίδιο και μου είπε ότι αγνοούσε παντελώς την ύπαρξη ενός τέτοιου περιοδικού.

«Μα έψαξε άραγε; Όλα τα σχετικά με το “κύτταρο” δε συνέβησαν τον περασμένο αιώνα, μήτε και στην Καπερναούμ. Εδώ μέσα στ’ Ανάπλι έγιναν όλα! Και ξέρεις, συναντηθήκαμε με τον κ. Λιαλιάτση στο συμπόσιο του Καρούζου στην Αθήνα. Μου μίλησε για συμπληρωματικό τόμο, όπου εκεί θα διορθωθούν όλα τα λάθη. Ωστόσο, η ομάδα, που είναι γνωστή από το “Παρασκήνιο” της ΕΡΤ 1, επιμελείται έναν ογκώδη τόμο, όπου θα συμπεριλαμβάνει όλα τα εκδοθέντα περιοδικά της Ελλάδος. Ενήμεροι οι άν-

θρωποι και για το “κύτταρο” μου ζήτησαν κάποια στοιχεία. Κι εδώ στ’ Ανάπλι τίποτα!».

—Για το συμπόσιο του Καρούζου, που έγινε πρόσφατα στην Αθήνα, νομίζω πως κάτι θέλεις να μου πης.

«Ότι έγινε πολύ βεβιασμένα. Με αγκομαχητό θα μπορούσα να πω. Για μένα πρέπει να περάσουν, το λιγότερο, τριάντα χρόνια από το θάνατό του για να γίνει μια σωστή αξιολόγηση. Ας τον αφήσουν ήσυχο τον Νίκο για την ώρα...».

—Γενικά τα πνευματικά πράγματα πως τα βλέπεις;

«Δε μ’ αρέσει ο τρόπος λειτουργίας των πνευματικών ανθρώπων. Ειλικρινής φιλία δεν υπάρχει. Παντού επικρατεί η συναλλαγή: Να μου γράφεις, να σου γράψω. Όλα τούτα με κάνουν να θέλω να γίνω ερημίτης, αναχωρητής. Προτιμώ να κατέβω στο χωριό και να ποτίζω τα λουλούδια, να χαίρομαι την εξοχή, ν’ ανεφοδιάζομαι παρά να χάνω και να σπαταλώ χρόνο σε πράγματα που δεν σου εκτιμούν. Θέλησα να φέρω στ’ Ανάπλι κάποια κορυφαία ονόματα —Κική Δημουλά, Κακναβάτο, Αλέξη Ζήρα κ.ά.— να γίνει μια κουβέντα γύρω από την Ποίηση και δεν είχα μια θετική απάντηση».

—Μα τη γνωρίζω αυτή την ιστορία, γιατί θέλησα κι εγώ να σε βοηθήσω, αλλά φαίνεται έχουν κι αυτοί τις επιλογές τους.

«Παρατηρώ και τούτο: Συγχέουν το πνεύμα με την επιστήμη —δύο εντελώς διαφορετικά πράγματα. Άλλο πνευματικός άνθρωπος κι άλλο επιστήμονας».

—Να μπούμε λίγο και στα... οικογενειακά σου; Πως γνωρίστηκες με το Δημήτρη Βαρουτσή;

«Από τον Καρούζο. Τύπανε το περιοδικό “Αθηναϊκά Γράμματα” στο ίδιο τυπογραφείο που τυπωνόταν και το “κύτταρο”. Μια μέρα που βρεθήκαμε οι τρεις μας, μου λέει ο Νίκος: “Να σου συστήσω αποδώ τον φίλο μου, ποιητή και δημοσιογράφο Δημήτρη Βαρουτσή”. Τ’ άλλα ήρθαν μόνα τους. Σήμερα έχουμε κι ένα γιο 26 ετών —ασκούμενος δικηγόρος, ο Άγγελος».

Όμως αρκετά έχουμε πει για το «κύτταρο» και κάπου εδώ τη γνωρίζω την κουβέντα:

—Στις τοπικές εφημερίδες πως δεν φάνηκες καθόλου, Ελένη;

«Μα το 1953 —αν θυμάμαι καλά— είχα δημοσιεύσει κανά δύο πεζά στο “ΣΥΝΤΑΓΜΑ” (;). Τότε είχε προκηρυχθεί κι ένας διαγωνισμός διηγήματος με πρόεδρο, της κριτικής επιτροπής, τον Πέτρο Χάρη και μέλη την

Υπατία Δελή και κάνα δυό άλλους που δεν θυμάμαι. Τους έστειλα ένα διήγημα “Το συρτάρι της γιαγιάς” που δεν το έχω. Μαθήτριά τότε 18 χρόνων έφυγα για διακοπές στην εξοχή και όλο το καλοκαίρι έλλειπα. Όταν γύρισα με στέλνει η μάνα μου στην 11η να φτιάξω καφέ —γιατί καβουρντίζαμε εκεί και παίρνοντας μια παληά εφημερίδα να τυλίξω τον καφέ διαβάζω τ’ αποτελέσματα του διαγωνισμού και βλέπω ότι έχω πάρει το 2ο βραβείο. Το 1ο το πήρε η Δέσποινα Γιαννοπούλου. Εγώ είχα χρησιμοποιήσει το ψευδώνυμο “γρούλος” κι επειδή είχαν περάσει κάμποιοι μήνες, το θεώρησα περιττό να τους στείλω το πραγματικό μου όνομα κι έτσι έμεινε το “γρούλος” χωρίς να μάθουν το πραγματικό μου όνομα».

—Με την «ΑΜΥΜΩΝΗ» του Θόδωρου Κωστούρου πως δεν συνεργάστηκες;

«Δεν είχα ιδιαίτερες επαφές με το Θόδωρο. Κι αν κάποιες φορές περνούσα από το φαρμακείο του, θα το έκανα μαζί με τον Καρούζο».

—Μήπως, στο βάθος, δεν σου πήγαιναν αυτά που έγραφε;

«Εμένα, γενικώς, δεν μου πήγαινε το... κατεστημένο! Ήταν η λεγόμενη γροθιά στον τοίχο. Αυτό ήταν το θέμα. Κάπου όλα με πειράζανε, κάπου όλα τ’ απέριπτα, κάπου ήθελα να γίνη μια επανάσταση που περισσότερο υπαρκτική ήτανε παρά ο,τιδήποτε άλλο. Μου έλλειπε, η έλξη».

—Μιας και θυμηθήκαμε τον Κωστούρο πως θα εκτιμούσες το έργο του;

«Ο ίδιος, με την έννοια της τοπικιστικής βοήθειας και προαγωγής, έκανε αρκετή δουλειά. Αλλά εγώ αυτά τα θεωρούσα χωρίς σημασία. “Έλα τώρα, κάτι έγινε...” και σταματούσα εκεί. Θέλω να πω δεν υπήρχε αυτό το ειδικό κάτι που να με παρακινήσει και να ενδιαφερθώ».

—Μήπως, επειδή κυριαρχούσαν στα ενδιαφέροντα του Κωστούρου οι μύθοι;

«Ήταν κι αυτό. Γιατί εδώ που τα λέμε, η όλη προσπάθεια του Θόδωρου ήταν μια ανάπλαση γύρω από το Ναύπλιο. Μια κάθετη διαφορά στη δική μου σκληρή επαναστατική στάση. Και δεν είναι υπερβολή αν πω ότι απ’ αυτή τη διαφορά τ’ Ανάπλι δεν έγινε ποτέ ο τόπος μου».

Η ομολογία της αυτή με ξαφνιάζει. Αν και σαφής ο λόγος της, δεν θέλω να μείνω σ’ αυτή τη λακωνική φράση και της ζήτησα να μου πει περισσότερα. Σε τι ακριβώς συνίσταται αυτή η «αποξένωση» με τ’ Ανάπλι, όταν οι ρίζες της είναι αποδώ. Και κείνη εμμένοντας στην πρώτη κουβέντα της θα μου εξηγήσει.

«Εμένα, μικρο-πατρίδα μου είναι το Ίρι —τα Ίρια όπως τα λέτε σεις—

κι όχι τ' Ανάπλι. Κι αυτός ο χρυσαφής —από τα ξερά χόρτα— έρημος κάμπος, μήνα Αύγουστο με τα μελτέμια, είναι η πιο δική μου εικόνα».

—Μα πάντα ο ιδιαίτερος τόπος μας είναι το ειδικό σφράγισμα που καθορίζει πολλά μέσα μας. Όμως αυτή η ψυχρή σχέση σου με τ' Ανάπλι, ομολογώ με ξαφνιάζει.

«Κοίταξε να δης, αν ήμουνα τουρίστρια θα είχα την ελευθερία να περπατάω τ' Ανάπλι και να σταματώ, κάθε τόσο, να κοιτάω τις λεπτομέρειες. Αλλά τριανταπέντε χρόνια φευγάτη, στην Αθήνα, είναι πολλά κι απ' όσο θυμάμαι η ναυπλιακή κοινωνία —ίσως όπως όλες οι κοινωνίες— ήταν ένας αντιπνευματικός στεγνός χώρος. Η κοινωνία —ένα σύνολο ανθρώπων σε ορισμένο τόπο και χρόνο— αναλαμβάνει αυτόκλητα να γίνει θεματοφύλακας κανόνων, θεσμών, συμπεριφορών. Θα μπορούσε να πη κανείς ότι αυτό είναι καλό με μια ήρεμη διαβίωση. Όμως αυτές οι κοινωνίες γίνονται επικίνδυνες για το άτομο. Πόσο μάλλον για ένα άτομο που λειτουργεί πνευματικά, που αγαπά άλλα πράγματα, ή μάλλον που είναι σε θέση να αγαπά πράγματα, να τολμά να βλέπει τα πράγματα με τα δικά του μάτια, ν' ακούει και να οσφραίνεται εκείνη τη στιγμή —έ, τότε η επίθεση της κοινωνίας είναι σίγουρη».

—Μα κι εγώ τα υφίσταμαι αυτά. Επιστρέφω από την Αθήνα, μ' ένα αναγνωρισμένο έργο και αντιμετωπίζομαι, σχεδόν, εχθρικά. Για να κερδίσω την ανοχή των κρατούντων πρέπει να δώσω εξετάσεις υποτακτικού. Οι διαφορετικές απόψεις μου ενοχλούν κι ας μη μένουμε στα «πασαλείμματα» ή στην πρόσκληση μιας διάλεξης που περισσότερο ταχτοποιεί τη δική τους συνείδηση.

«Εγώ θάλεγα ότι το κάνουν από φόβο. Γιατί αν είχαν κάποιες υγιείς αρχές, κάποιες καθαρές ηθικές στάσεις δεν θα επεδίωκαν ένα τέτοιο κούμπωμα. Γιατί όλα όσα σου είπα παραπάνω είναι κοινός τόπος μετά τον Κάφκα. Αλλά ρωτιέμαι, ακόμη και σήμερα, πόσοι έχουν διαβάσει Κάφκα στ' Ανάπλι. Πόσο μάλλον αν έχουν διαβάσει έστω τους δικούς μας —τον Παπαδιαμάντη, τον Σολωμό, τον Θεοτόκη και τους νεώτερους; Τον Καρούζο ποιός αληθινά τον έχει αγγίξει; Όχι παράτες, αληθινά! Όλα αυτά θά 'πρεπε να είναι η ηθική και πνευματική θωράκιση, ώστε να πορεύονται οι κοινωνίες μας καλώς δεν αποτελούν τίποτα κι έτσι “στα σκοτεινά πηγαίνουμε...”. Ποιός ξέρει τον Χρίστο Βακαλόπουλο, ή την Δημουλά; Χάρις μιας αυτογνωσίας-ανεύρεση ταυτότητας;

Όμως ίσως αυτά ν' ανήκουν στην προ τριανταπέντε χρόνια κοινωνία και σήμερα να είναι αλλιώς τα πράγματα. Δεν ξέρω. Φοβάμαι πως ίσως

έχουν αλλάξει τα πρόσωπα, η ουσία όχι. Γι' αυτό μ' όλες τις ρίζες μου στην Ελληνικότητα, στο γνώριμο και αγαπητό χώρο, συμμερίζομαι τους αγώνες και τις αγωνίες —όπου γης— εκείνων που θέλουν να πουν κάτι, να εικονίσουν κάτι καινούργιο δικό τους. Ταυτίζομαι με το άτομο —όπου γης— με την ύπαρξη του ανθρώπου —ποτέ με την απρόσωπη κοινωνία. Όπως και εσύ πιστεύω Γιώργο...

—Μα δεν διαφωνούμε πουθενά γι' αυτό, όσα μου είπες σ' αυτήν την κουβέντα μας, τα συνυπογράφω με κεφαλαία.

υΰτταρς

Δ Ι Μ Η Ν Η Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Κ Η Ε Κ Δ Ο Σ
Α Ν Α Π Α Ι * Μ Α Ρ Τ Ι Ο Σ — Α Η Ρ Ι Α Ι Ο Σ 1 9 5 9 * Χ Ρ Ο Ν Ο Σ

Διευθύνει: Έλένη Δρούζα

και γράφουν

Άντρέας Καραντώνης * Ι. Π. Κευτοσχέρας * Γιάννα Χριστοφή * Θ. Μόπουλος * Δέσπ. Γιαννοπούλου * Ν. Δ. Καρούζος * Πέτρος Μαρκάκι, Ίάσων Δεσπόντης * Στάβης Πρωταίος * Σπύρος Ι. Άσδραχάς * Δημ. Δρούζας * Αίμιλιος Δημόπουλος * Ρ. Λογοθέτης * Δ. Α. Βαρουσά, Άνδρέας Χριστόπουλος * Κωστής Παπακόγκος * Έλένη Δρούζα

Τ Ε Γ Χ Ο Σ Π Ρ Ω Τ

Για κείνους που κόπτονται δήθεν για τα πνευματικά πράγματα, ενώ στην ουσία δεν γνωρίζουν τίποτα, η Ελένη Δρούζα είπε και τούτο το καυστικό:

«Άλλο η επίδειξη κι άλλο η εσωτερική απασχόληση: οξεία ακοή, οξεία όσφρηση, να καταλαβαίνουν τί αξίζει που μπορεί να δώσει κάτι. Κι όχι μόνον δεν καταλαβαίνουν αλλά κοιτάνε και να το θάψουν!».

Ο Νίκος Καρούζος έχει ένα πολύ ωραίο στίχο σ' ένα ποίημα:

«Γενείτε και λίγο μοναξιάρηδες».

Αυτή τη φορτισμένη λέξη «μοναξιάρηδες» την προσλαμβάνω ως «εκστατικοί». Ο εκστατικός, κατά την ταπεινή μου γνώμη καλείται πάλι σήμερα. Και τον εννοώ να επικοινωνεί με την ποίηση, δηλαδή τον ρυθμό του κόσμου —όχι τα ποιήματα αλλά την ποίηση στο ρυθμό του κόσμου. Ελεύθερος από κάθε ανθρώπινη λογική, κανόνα, ή ένταξη.

Μνήμη πολυαγαπημένης μου μητέρας

«...Ο πατέρας πέθανε: Έχουνε δίκιο οι χωριανοί μου να λένε: ο άνθρωπος πεθαίνει από μαράζι ή από μοναξιά. Για τούτο, καλό είναι ν' ανάβουμε κάνα κεράκι, το καντήλι στο μνήμα του πατέρα, μην πεθάνει για δεύτερη φορά», είπε η Γιασεμή.

μικρό δείγμα ανέκδοτου πεζού της Ελένης Δρούζα με τίτλο:

«Ο Ποικιλοβόρος»

(λαϊκόν ασμάτιον)

Τί έγραψαν για την Ποίηση της Ελένης Δρούζα

«...Η μοναξιά, η ανία, η αναπόληση των παιδικών χρόνων, η μελαγχολική διάθεση, το μόνιμο κενό, η πικρή γεύση της φθοράς, ακόμη και ο θάνατος, ό,τι δηλαδή συνηθίσαμε να θεωρούμε υπόβαθρο της ρομαντικής ή της «νεορομαντικής» ποίησης, επανέρχονται από σελίδα σε σελίδα στην ολιγοσέλιδη συλλογή της Ελένης Δρούζα... Επίμονη η θλίψη της δεν μας γίνεται ωστόσο ποτέ καταθλιπτική. Οι πυκνοί, στη συντομία τους στίχοι, γίνονται συχνά υπαινικτικοί. Στερημένοι, άλλωστε, κάθε είδους φιλολογίας ή πρόχειρης αισθηματολογίας, δείχνουν την ποιήτρια απαιτητική προς τον εαυτό της ν' αντιμετωπίζει με σοβαρότητα την τέχνη της. Πράγμα που το διακρίνουμε και στο καλαίσθητο της γραφής. Κάτι, δηλαδή, που δεν το συναντάμε συχνά στους νέους που ξεκινάνε».

Βάσος Βαρίκας
(«ΒΗΜΑ» 11-2-67)

«...Θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι στην ποίησή της πραγματοποιείται συνήθως με αρκετά ενδιαφέροντα τρόπο, παραβολική ανάπτυξη μιας ιστορίας, στηριγμένη σ' ένα ομοειδές βιωματικό υπόβαθρο: τα πάντα ξεκινούν από ένα συναίσθημα ασφυξίας, φθοράς και απελπιστικής παραδοχής του μοιραίου...».

Αλέξης Ζήρας
(«ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ», Ιανουάριος 1973)

Σπάνια έχω διαβάσει ποιήματα νέου ανθρώπου τόσο πυκνά σε ουσία, τόσα λιτά, τόσο ευρηματικά και τόσο προσωπικά σαν τα δικά σας.

8-1-67

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Σας συγχαίρω θερμά για τη νέα ποιητική συλλογή σας και σας ευχαριστώ πολύ για την προσφορά και για την απόλαυση που μας δώσατε.

23-1-92

ΑΝΝΑ ΨΑΡΟΥΔΑ-ΜΠΕΝΑΚΗ
Υπουργός Πολιτισμού

Διακρίνω θεματικές επιδράσεις της Πλάθ και της Δημουλά παρά το ότι διατηρείς το δικό σου ύφος. Αυτό το παραληρηματικό στοιχείο, που στο τέλος δεν είναι παραληρηματικό, είναι και η δύναμή σου, στο τέλος!

6-11-93

ΝΑΝΑ ΗΣΑΪΑ

Είστε μια πάλλουσα φύση με υπερρεαλιστικές καταβολές.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗΣ

ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΔΡΟΥΖΑ

- ΤΟ ΚΟΙΛΩΜΑ, Αθήνα 1966.
- ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ ΘΗΛΑΣΤΙΚΟ, 1982.
- ΠΗΝΕΛΟΠΗ Η ΑΤΙΘΑΣΗ ΜΗΧΑΝΗ, Γκοβόστης, 1991.

ΕΛΕΝΗ ΔΡΟΥΖΑ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΟΙΡΑΣ

ΜΑΝΑ ΜΟΥ

Μάνα μου, —ίκέτις σου— μη με ξεχάσεις·
αδικο είναι να θυμάμαι μόνο εγώ,
πού ξριχνα άόρατη κλωστούλα
κι' έπλεκα —άράχνη— γύρω στη μορφή σου
έστία, να κατοικήσει ή ψυχή μου
μ' άλλες ψυχές επίγονες.
Μάνα μου, λένε, ή μνήμη άσθeneί όπως τó σώμα,
να άπελπίζω πώς με ξεχάσες,
πού νάβρεις χρόνο να θυμάσαι,
πώς άλλαζαν οί έποχές,
πώς πήγαινες τó πίσω-μπρός της Ιστορίας
και σουφερνα άνώνυμα τραγούδια,
να στήσουν νέο πανηγύρι, τόν κόσμο να χαλάσουν,
τό γκριζό βλέμμα σου “μεγάλωσες” μου έιπε και... “άστα αυτά”,
μάνα μου, δέ μεγάλωσα ποτέ,
πάντα μου ίκέτις σου θά μένω.

Τοῦ Δημήτρη

ΧΑΜΕΝΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ

.....καὶ μὲ κλειστὰ μάτια
 χορεύοντας ἓνα μπλοῦζ νὰ πετάξουμε
 ἀπ' τὸ ξεχασμένο παράθυρο σὲ ἀπατηλὸ γαλάζιο
 νικῶντας τὴ βαρῦτητα τῆς ζωῆς
 νὰ φύγουμε κάθετα
 στὴν αἰώνια μνήμη!

ΛΑΘΟΣ

Σὲ λάθος μέρη σὲ καλῶ
 ἓνα ἄγραφο χαρτί νὰ σ' ἀναγνώσω,
 σὲ παραδίνω σ' ἄγνωστο παρὸν, νὰ σὲ ὑποστηρίξει,
 θρῆνοι —προδότες σου θαμπώνουν αἰρετικὲς συναγωγές,
 ὑποπιτες συναθροίσεις—
 στὰ τρίστρατα ἀμόλησαν σκυλιά, γιὰ νὰ σὲ φέρουν πίσω.
 Πάλι σὲ λάθος χρόνο σὲ ζητῶ.
 Ἐσὺ στὸ ἀέναο παρὸν παρήλθες τὰ μελλούμενα,
 ἀνώμαλοι παρελθοντικοὶ τὸ βάρος μου σηκώνουν,
 μὲ στήνουν μπρὸς στὸ εἰκονοστάσι, ἐκεῖ ποῦ ἡ ματαιότητά μου
 μία παλαιὰ ὡραία φωτογραφία ἔχει κρεμάσει
 κι' ἀνάβω τὸ καντήλι, ἡ ἄγνωστη.

Τῆς Βασούλας μου

ΕΚ ΓΕΝΕΤΗΣ ΦΘΙΝΟΠΩΡΙΝΗ

Ἦρθε ἡ φθινοπωρινὴ γιορτὴ σου —βροχὴ τοῦ πένθους μας πρωϊνὴ—.
 Ἐξαίφνης σκοτεινίασε ὁ καιρὸς, μαύρισε ὁ τόπος,
 οἱ πρώτες στάλες ἤρθανε,
 ὕστερα δυνατὰ νὰ μᾶς μουσκεύει, πλάϊ-πλάϊ
 μιλοῦσαν οἱ ψυχές μας σιγανὰ —μάρμαρο σῶμα—,
 λέγανε νέα ἀπὸ παλιά, ἀθόρυβα γελάκια καὶ παιδικὰ ἀτόφια μυστικά.
 «Πόσο εἶν' αὐτὸ ποὺ κράτησες ἄλλο ἀπ' αὐτὸ ποὺ εἶπες;»
 Εἶχες τὴν ὄψη εἰκονίσματος, ἄρωμα μύρων
 καὶ στὴν ἀφή ἀπαλότητα μωροῦ,
 τὸ βλέμμα σου —περαστικὸ μαργαριτάρι—
 ἐκπαίδευση κατ' οἶκον δίχως δίδακτρα στὰ διαβατάρικα,
 τὸ πῶς νὰ κόβουν δρόμο τῆς ἀγάπης ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς βροχῆς.
 Μίλαγαν οἱ ψυχές μας ἀσταμάτητα
 ψίθυροι ἀνέγγιχτοι καὶ σφραγισμένοι τοῦ φετινοῦ Σεπτέμβρη μας.

ΓΙΑ ΜΙΑ ΣΤΙΓΜΗ

Σὲ λυπημένα δέντρα, ἀκίνητα νερά
 ἐτούτη τὴ στιγμή σὲ θυμήθηκα τόσο πολὺ
 μέχρι τὸ πρῶτο κύτταρό μας
 καὶ δουρικὰ φιλῶ τὸ χέρι ποὺ μᾶς ἔκοψε
 —μισὸ ἀπ' ἐδῶ, μισὸ στὸ ἐπέκεινα—,
 γιὰ μιὰ στιγμή, γιὰ μιὰ μικρὴ στιγμή
 ἢ τρυφερὴ ματιὰ σου ν' ἀγιάσει τὰ νερά μου!

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

Ἐνάμεσα προχτῆς καί τότε θρύμματα θεοτήτων σέ κείμενα πανηγυρικά, ἔκκωφαντικά —παρασυρμένα ὡς τήν κάτω πλατεία— βραδινό ἀεράκι μεταφέρει διακεκομμένες λέξεις, ἄλλες ὑπέριμετρα τονισμένες ὅπως «ἐγώ» καί «βᾶ» καί «τρι» ὅπου τὸ ἐπόμενο δάσος μεταφράζει σέ ἀνάσες, ροχαλητά, γουργουρίσματα καί κάτι σάν περιθωριακά ζωάκια παίζουν μελαγχολικά, μέχρι νάρθηϊ ἢ ἐκκρεμῆς ἐγκυμοσύνη —τὸν Προμηθεά βαρύτατα τραυματισμένον ἀγόγγυστα τὸν κουβαλᾶ τὸ κάλλος τῆς Ἑλένης— στριφτό κατεβαίνει τὸ μονοπάτι δύσβατο μυρίζεται ἀλμύρα ἐκεῖ κοντά κι' ὅλο ἐκεῖ κοντά τὸ πέραν τῆς θαλάσσης τροχίζει ἦχο στὸν αἰώνιο βράχο καί τότε εἶδε βεγγαλικὸ τὸ ὄνειρο νὰ τρέχει πυρπολημένο, μέ μιάν ὀσμὴ ὀλοφάνερης σάρκας ἐκείνη τῆ στιγμῇ, μέ κείνης τῆς στιγμῆς τὴν ὄραση ποὺ εἶναι ἀβέβαιη, προχωρᾶ φορτωμένη ἀδιέξοδα, ἀχιλλεῖος πτέρνα σέ ἀκρώρεια, αὐτεξούσιοι χρόνοι ποὺ τὰ ξέρουν ὅλα, μέ βλέμμα βλαβερὸ ροκανίζουν καί τὰ ἱστιοφόρα περιμένουν ἀκίνητα, ἓνα τοπίο ἄκρωρ ὑδάτινο —γυαλιστερό— σελοφάν ἕως τὴν ἀπέναντι πλευρὰ τῆς Καστέλλας, σὰ χρῶμα... —τί χρῶμα ἀλήθεια;— ἀνάμεσα σέ πότε καί ποτέ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

ΝΑΥΠΛΙΟΝ, ΣΠΗΛΙΑΔΟΥ 1*

Αφήγημα
(Αποσπάσματα)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Οι τύποι

Το Ναύπλιο ήταν γεμάτο από διάφορους παράξενους τύπους, που ήταν η χαρά των παιδιών, αλλά και παίγνιο των μεγάλων. Όλοι τους είχαν κάποια λόξα. Υπήρχε π.χ. ο Μελέτης, ψηλός, συνήθως κουρεμένος γουλί, αλλά με μεγάλη γενειάδα, κουρελής, μ' ένα αδιάβροχο ή παλτό χειμώνα καλοκαίρι, που καθόταν σ' ένα παγκάκι του πάρκου, άκακος, του οποίου η λόξα συνίστατο στο να επαναλαμβάνει τη λέξη «πέντε». Μόλις τον βλέπαμε τρέχαμε να τον ρωτήσουμε:

— Πόσα είναι Μελέτη; Κι αυτός απαντούσε:

— Πόντε, πόντε, πόντε.

Ο Μελέτης ήταν πρόσφυγας και είχε έρθει στο Ναύπλιο το 1922. Ορισμένοι λένε ότι είχε υποδηματοποιεί με όνομα το «Σκέρτσσο» και ότι είχε τρελλαθεί από έρωτα.

Μερικές κυρίες τον έντυναν και τον έπλεναν, αλλά αυτός τα κατάφερε να κουρελιάσει πάντα τα ρούχα του. Υπάρχει και η περίπτωση ενός αμερικάνου, μετά τον πόλεμο, που τον έντυσε του κουτιού. Κοστούμι, γραβάτα, παπούτσια, μέχρι καπαρντίνα και τον έβγαλε και φωτογραφίες (πριν και μετά) αλλά άδικος κόπος.... Σε λίγους μήνες ο Μελέτης ήταν πάλι κουρελής, με την αμερικάνικη καπαρντίνα να κρέμεται άθλια πάνω του. Στη δικτατορία του Μεταξά η Χωροφυλακή συνέλαβε τον Μελέτη για προσβολή της δημοσίας αιδούς, διότι το σκισμένο παντελόνι του άφηνε να φαίνεται το σώβρακό του. Στο τμήμα ο Μελέτης διαμαρτυρόταν για τη σύλληψη

* Προσεχής δημοσίευση: εκδ. ΙΝΔΙΚΤΟΣ, Αθήνα.

επαναλαμβάνοντας δυνατά: «Αλλά φορώμεν εσώβρακον!». Κοιμόταν σε μια σπηλιά κοντά στα σφαγεία μαζί με τον Πετρορούσο και, παρόλη την κουραδιά του, για να κοιμηθεί είχε συνήθειες αστού: έβγαζε όλα του τα ρούχα, έμπαινε μέσα σ' ένα τσουβάλι και εκεί το' ριχνε στον ύπνο.

Ο Αναπλιώτης ποιητής Κώστας Θεοφανόπουλος έχει γράψει ένα ποίημα για τον Μελέτη, όπου επαινεί κυρίως την τιμιότητά του. Δημοσιεύτηκε στην «Αργοναυπλία» την 1-11-1959.

Ο ΤΙΜΙΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στο δρόμο που πηγαίνει μελετάει
Ο άνθρωπος τον πόνο του βαριά.
Όποτε θέλει αυτός σε χαιρετάει
Ρακένδυτος στο κρύο του βοριά.
Πάει στο Πάρκο, κάθεται μονάχος
Με το στητό παράστημά του σε κοιτάζει
Πέρα μακριά σαν ένας βράχος –
Πάντα κατά τις ώρες που βραδιάζει.

Μέχρι το δειλί σαν τα προβατάκια
Τα ήμερα στον κάμπο που γυρίζουν
Κάνει στους γνωστούς θεληματάκια
Με τίμια χέρια που σπανίζουν.
Κι ό,τι του δώσουν δεν παραπονείται
Κι αυτό κανένας δεν θα το καταλάβει.

Ένα τσιγάρο τον πληρώνεις, δεν αρνείται
Πολλές φορές και μόνος του τ' ανάβει
Έτσι λοιπόν όταν περνάει
—της τιμιότητας σύμβολο έχει γίνει.
Τόσα χρόνια ίδιος δεν γερνάει.
Νομίζω βλέπω πάντα εκείνη.

Κι έχει μια ωραία γυναίκα συντροφιά του.
Την τιμιότητα που όλο συνοδεύει
Και δεν τον νοιάζει η ομορφιά του
Άλλη αρετή στον κόσμο δεν γυρεύει.

Θυμάμαι ακόμα την Ελένη την Κικιρί, ανύπαντρη μεγαλοκοπέλα, με άσπρα πλέον μαλλιά και μουστακάκι, που την κοροΐδευαν για την επιθυμία της να παντρευτεί και βέβαια, το επιφώνημα που συνόδευε την εμφάνισή της ήταν αυτό το «κικιρί» που, άγνωστο γιατί, την ερέθιζε.

Η Ελένη ήταν από σχετικά καλή οικογένεια. Η αδελφή της ήταν γραμματέας στα Δικαστήρια και ζούσαν αξιοπρεπώς. Η λόξα της, γιατί όταν ήταν μικρή είχε προσβληθεί από μηνιγγίτιδα, ήταν ένας καλός γάμος, ιδίως μ'αξιωματικό, πάνω σ'άσπρο άλογο. Τα χρόνια την πήρανε όμως και δεν τα κατάφερε να τον βρει. Τόσο την είχαν πάρει που ένα από τα παρατσούκλια που της φώναζαν —όπως θυμίζει σε μια επιφυλλίδα του κι ο Θ. Κωστούρος— ήταν «ντάρα», δηλαδή ογδοντάρα ή πάλι «τσουρί», «κορόμηλο», ή «Ακρόπολη» για να δηλώσουν την ηλικία της. Τότε γινόταν έξαλλη κι έπαιρνε πέτρα να πετάξει στα παιδιά γιατί —κατ' αυτήν— ήταν μόνον 27 χρονών.

Ήταν διαρκώς ερωτευμένη με διάφορους νεαρούς, έρωτες πλατωνικοί πάντα. Τόσο που, όπως λέει ο Κωστούρος, απέφευγε να τρώει πορτοκάλια γιατί ήταν ομφαλοφόρα και της είχαν πει ότι θα μπορούσε να μείνει έγκυος...

—Ντάρα, ντάρα, ντάρα λοιπόν φώναζαν τα παιδιά στην Ελένη μέχρι τα εβδομηνταπέντε της οπότε την έκλεισαν σε νευρολογική κλινική.

—Τάνα, τάνα, τάνα, τους απαντούσε, ότι δηλαδή η μάνα τους ήταν πουτάνα!

Μέχρι που, στην κλινική, μακριά απ'το αγαπημένο της Αναπλάκι και τα πειράγματα των παιδιών, έσβησε.

Στη σπηλιά του Άη-Γιάννη, κοντά στην Πρόνοια, ζούσε η Καλλιόπη, μια γρια γυναίκα με κατσίκες, που τους έδινε διάφορα ονόματα. Περιττό να περιγράψουμε την πρόγκα που υφίστατο η καημένη κάθε φορά που τις έβγαζε στο δρόμο, από τα Προνοιωτάκια. Ήταν ψηλή, οστεώδης και —φυσικά— βρωμούσε τραγίλα... Παρ' όλα αυτά ήξερε άψογα ελληνικά και σε διώρθωνε: όχι «τσάμπα» αλλά «δωρεάν». Στην Κατοχή επέζησε με το γάλα των κατσικιών. Στους βομβαρδισμούς τα πήγε στο Παλαμήδι για μεγαλύτερη ασφάλεια, έπεσε όμως εκεί μια βόμβα, αλλά γλίτωσε και η ίδια και τα κατσίκια. Αργότερα έμενε σ' ένα παλιό κτίριο στην 25^η Μαρτίου, όπου έγινε το πρώτο Γηροκομείο, τη δεκαετία του '60 (εγκαίνια το 1969).

Άλλη παράξενη γυναίκα ήταν η Γκρέτε ή Κατίνα, που έμενε σ' ένα δωματιάκι υγρό, κάτω από το Βουλευτικό. Είχε έρθει με τις πολλές πόρνες που έφτασαν από τα νησιά με τους Ιταλούς. Φορούσε συνήθως ένα σκουρόχρωμο φόρεμα, αδύνατη, κοντή, με μαύρους κύκλους κι ένα μπαστούνι.

Καταριόταν πάντα τη μοίρα της που την είχε οδηγήσει σ' αυτή την κατάσταση και, μ' ένα τσιγάρο στο στόμα, έβριζε άγρια τα παιδιά που τολμούσαν να την κοροϊδέσουν.

Υπήρχε επίσης και ο Σάμιος, ένας κοντός, ήσυχος ανθρώπακος, που, άμα του 'δινες μια δεκάρα έφερνε μια βόλτα στη φτέρνα του. Μ' ένα δίφραγκο σου 'λεγε ένα αυτοσχέδιο ποίημα, δικό του. Και ο Σάμιος και οι άλλοι φουκαράδες, που συχνά ζούσαν στο ύπαιθρο ή σε κάποια σπηλιά, το χειμώνα υπέφεραν απ' το κρύο. Διαβάζοντας τις παλιές εφημερίδες του Ναυπλίου διαπιστώνει κανείς ότι υπάρχουν και πονόφυχοι χωροφύλακες στον κόσμο αυτό. Έτσι, στις 18-12-1960 η «Αργοναυπλία» αναφέρει ότι ο Διοικητής του Αστυνομικού Τμήματος, *«περισυνέλεξε τον ασθενούντα και τρέμοντα εκ του ψύχους γνωστόν Σάμιον με προσωπικήν πρωτοβουλίαν και δι' αυτοκινήτου ταξί εμερίμνησε και εισήγαγεν τούτον εις το κρατικόν νοσοκομείον, όπου ήδη νοσηλεύεται. Η πράξις αυτή του κυρίου Κουντούρη δείχνει αξιωματικόν με συνείδησιν της αποστολής του»*. Παρ' όλα αυτά, ένα χειμώνα πέθανε κι ο Σάμιος, σε κάποια σπηλιά στα Πέντε Αδέλφια.

Ο Μπαλαφάρας ήταν ένας εργατικός άνθρωπος, πάντα μεθυσμένος. Όταν τάχε πει, ο Μπαλαφάρας έβριζε τους πάντες. Καθόταν στην Πλατεία Συντάγματος κάτω απ' το σπίτι μιας ώριμης κυρίας, ερωτευμένος. Οι νεαροί «αντεραστές» τούκαναν πλάκα. «Θα σας σφάξω!» άφριζε ο Μπαλαφάρας. Η κυρία αυτή είχε ένα νεαρό φίλο.

Χειμώνα-καλοκαίρι μ' ένα παλτό, κάνοντας θελήματα στους νοικοκυραίους, άλλος τύπος, ο Ντουζένης, σύμφωνα με άλλους ήταν αυτός ο αιώνιος ερωτευμένος με την εν λόγω «δέσποινα». Όταν έπαιρνε τη σύνταξή της, ανέβαινε σπίτι της για χαρά και εργασία, με κάποιο χρηματικό αντάλλαγμα βέβαια. Τον έλεγαν και «Εισαγγελέα», γιατί απειλούσε μ' αυτόν όσους τον πείραζαν. Μια φορά πήγε τον ιχθυοπώλη Γιώργο Ηλιοπούλο (Αραπάκο), ο δικαστικός λειτουργός τους συμβίβασε αλλά, στην έξοδο, πάλι τον ξαναέβρισε ο Αραπάκος, πειραχτήρι, οπότε πάλι πίσω στο γραφείο ο Ντουζένης, παραπονούμενος. Ε, τότε ο Εισαγγελέας τον πέταξε έξω!

Ο Πετρορούσος ήταν απ' τους πιο γραφικούς, γιατί, κι αυτός με τραγιάσκα και μια μαγκούρα στο χέρι έβριζε και απειλούσε τους πάντες. Χρησίμευε και σαν δράκος για την αδερφή μου, όταν δεν ήταν φρόνιμη, την φοβερίζαμε ότι θα έρθει να την πάρει. Τριγύριζε πάντα στα καφενεία του λιμανιού, ίσως γιατί ήταν ναυτικός κι ίδιος νωρίτερα... Η αγαπημένη του έκφραση ήταν «κουφάλες!...». Απ' αυτόν πρωτοάκουσα αυτή τη λέξη που δεν πολυκαταλάβαινα στην αρχή. Ένα βράδι, στην παραλία, στην τα-

βέρνα του Σαββούρα, κάτω από πυκνή βροχή, μπήκε ο Πετρορούσος στάζοντας απ' όλες τις μεριές. Οι θαμώνες τον άρχισαν στο δούλεμα για την εμφάνισή του, αλλά αυτός δικαιολογήθηκε: «τι γελάτε ρε! δε βλέπετε ότι κι ο ουρανός γ...ται!».

Ο Πετρορούσος καταγόταν πραγματικά από το Άστρος της Κυνουρίας και ορισμένοι συμπολίτες του είχαν υπογράψει να εκτοπισθεί, έτσι τον έστειλαν στο Ναύπλιο. Κυκλοφορούσε ξυπόλητος, ήταν όμως ήρωας των Βαλκανικών πολέμων, στο Ναυτικό. Είχε υπηρετήσει στο θωρηκτό Αβέρωφ υπό το ναύαρχο Κουντουριώτη και σε μια κρίσιμη ναυμαχία ήταν ο μόνος θερμαστής που έριχνε ακατάπαυστα κάρβουνο στη μηχανή του, να μπορέσει το πλοίο να ξεφύγει. Όλοι οι άλλοι είχαν κουραστεί και παραιτηθεί απ' την προσπάθεια. Όταν, αργότερα, για να τον ανταμείψει ο ναύαρχος τον ρώτησε τι ήθελε, απάντησε «διπλή μερίδα φαγητό!». Καυχιόταν συχνά για το παρελθόν του αυτό, κυρίως όταν τον κοροΐδευαν τα παιδιά: «Εμείς πολεμήσαμε» τους έλεγε. Κάποτε, στο Μεγάλο Δρόμο, όταν ένας χωροφύλακας ήθελε να τον πάει μέσα για κάποια ασήμαντη αφορμή, έτυχε να περνάει ένας δικαστικός που γνώριζε το ένδοξο παρελθόν του και παρατήρησε στο μπασκίνα: «δεν φέρονται έτσι σ' έναν ήρωα». Άναυδος ο άλλος, τον άφησε ελεύθερο... Ο Πετρορούσος ήταν πολύ περήφανος. Ήξερε πολλά, αλλά έλεγε λίγα. Ο Θύμιος Ρούσος θυμάται, όταν του έδιναν φράουλες και άλλα λαχανικά από το μανάβικο του πατέρα του: «φχαριστώ, είσαι μάγκας!». Τις έπλενε στη βρύση και τις έτρωγε. Εμενε στο παλιό Ταμείο (ένα κρατικό εγκαταλελειμμένο κτίριο που δεν υπάρχει πλέον, απέναντι από την Κάβα Καρώνη). Κατέβαινε από 'κει στις έντεκα το πρωί και είχε τις δικές του εκφράσεις: «Τσούτ, κουφάλες» και «Τούρλα πάπα στα καμαρίνια», έκανε ένα πήδο και πρόβαλλε τα (ντυμένα του) οπίσθια. Αποζητούσε το πείραγμα: μια φορά οι ιχθυοπώλες στην αγορά, στους Αγίους Ταξιάρχες, και οι μαγαζάτορες της Πλατείας Συντάγματος, αποφάσισαν να μην του μιλήσουν καθόλου. Κανείς δεν του απηύθυνε το λόγο. Στάθηκε μόνος του, σε απόγνωση, στη μέση της πλατείας και άρχισε να φωνάζει: «πειράχτε, ρε!».

Υπήρχε επίσης, στα στενά του Άη - Στυρίδωνα, περιορισμένος στο σπίτι του, αλλά ελεύθερος να ανοίγει το παράθυρο ο λοξός Κουλουρίδης, γιατρός, ο οποίος έβριζε οποιονδήποτε περαστικό τολμούσε να περάσει από τη γειτονιά του.

Ένας συμπαθέστατος και γραφικότετος τύπος ήταν ο Σάββας ο Αρχηγός. Καταγόταν από τη Δαλαμανάρα και είχε βλέψεις αρχηγού κόμματος, που θα έσωζε το δύσμοιρο λαό από την κακομοιριά του. Στις εκλογές του

1958 κατέβηκε υποψήφιος σαν ανεξάρτητος επί κεφαλής ενός ελληνικού αγροτικού κόμματος. Ο Σάββας όχι μόνο έδωσε αφορμή στο Γιώργο Καραμάνο για ένα εξαιρετικό κείμενο, αλλά και στον Τάκη Ρούβαλη, τον πατέρα μου, που ζωγράφισε σε ένα χρονογράφημά του στη Μάχη στις 21-10-1962 το πορτρέτο του:

Ο «Αρχηγός»!

«Ψηλός. Στητός. Λιγνός κι ευκίνητος. Με διασκελισμό ταχύ, σίγουρο και νεανικό, παρά την όχι και μικρή ηλικία του.

Πρόσωπο λεπτό, μακρύ, ηλιοκαμένο και ανεμοδαρμένο απ' τα Δαλαμαναριώτικα λιοπύρια και τους καμπίσιους τσουχτερούς βοριάδες.

Μέτωπο φαρδύ, αυλακωμένο από βαθιές εγκάρσιες ρυτίδες, σφραγίδα βαθιά, επίπονης και πυρετικής διανοητικής λειτουργίας... ιδιότυπου διανοητή!...

Μαλλιά άφθονα, ψαρά, που θυμίζουν χ αίτη αφηνιασμένου κέλητα! Μεγάλο μαέστρο του περασμένου αιώνα την ώρα που διευθύνει συμφωνική ορχήστρα ή μεγάλον αγορητή, της παλιάς σχολής, σε στιγμές ρητορικού οίστρου!

Μάτια μικρά, ζωηρά, αεικίνητα, που μέσα τους καθρεφτίζεται σε ταχύτατες εναλλασσόμενες φάσεις, ο διανοητικός πυρετός, η καχυποψία, και η... μπερμπαντιά χωρατατζή χωρικού!

Την ... «υπογεγραμμένη» της περίεργα ... ορθογραφημένης αυτής μορφής, αποτελεί πολύ μικρό μούσι, ψαλιδισμένο σε σχήμα σφήνας, που της προσδίδει κάποιο αδιόρατα ... βιβλικό ύφος!

Στην περήφανη, επιβλητική κεφαλή φέρει μεγαλοπρεπές πηλίκιο, που θυμίζει ταυτόχρονα αγροφύλακα, θυρωρό πολυτελούς ξενοδοχείου, νοτιοαμερικανό ναύαρχο και συνταξιούχο τραμβαγιέρη των παλιών πράσινων τραμ! Το στήθος κοσμοούν, σε αλληπάλληλες σειρές αραδιασμένα, λογής - λογής «παράσημα», «μετάλλια» και «μεγαλόσταυροι» που σε κάθε κίνησή του σκορπίζουν ένα είδος περίεργα τονισμένης μελωδίας από αλληλοσυγκρουόμενα ... λευκοσιδηρά αντικείμενα!

Στο δεξί χέρι κραδαίνει τεράστια μαγκούρα —να' χουμε και το νου μας!— με την οποία πότε λογχίζει άδρατο, ζόρικο αντίπαλο, πότε την ανεμίζει πέρα-δώθε σα μπαγκέτα!...

Υπάρχει, τάχα, σ' όλη την Αργολίδα άνθρωπος, που να μην ξέρει τον Αρχηγό; Εγώ τουλάχιστον δεν το πιστεύω.

Στην εμφάνισή του και η πιο κατσουφιασμένη φάτσα φαιδρύνεται, ως

δια μαγείας, και όλοι, μικροί-μεγάλοι, γίνονται, στο λεπτό, το πρόχειρο και πρόθυμο ακροατήριό του. Γελούν, επιδοκιμάζουν, χειροκροτούν. Ο Αρχηγός αναπτύσσει το Εθνοσωτήριο πρόγραμμα, αραδιάζοντας και διαφημίζοντας με την ηχηρή, ένρινη φωνή του θαυματοουργές πολιτικές ... ρετσέτες — ένα κι ένα— για την ... άμεση θεραπεία και ... σωτηρία! της βαριά ... «άρρωστης!» πατρίδας!

Όμως, οι μικροί (η μαρίδα...) είναι πολλοί μικροί και άπειροι. Οι δε μεγάλοι ... αρκετά μεγάλοι (κατά τη γνώμη τους), για να προσέξουν, να ξεχωρίσουν και να καταλάβουν πως μέσα στο σωρό των απίθανων διανοημάτων, προτάσεων και αφορισμών του Αρχηγού υπάρχουν και αρκετά **ψηγάματα αστραφτερής αλήθειας**, που λάμπουν σαν τα ακατέργαστα διαμάντια μες στο χώμα...

Πολλοί, πασχίζουν γύρω μας – μεγάλοι αυτοί διανοητές, πολιτικοί αρχηγοί, με αληθινά στο στήθος παράσημα, ψηλό... καπέλο, οπαδούς, κόμματα και δύναμη να εντοπίσουν την αιτία της κακοδαιμονίας μας. Να προβληματίσουν το λαό και να του οδηγήσουν τη σκέψη. Όμως, είναι γεγονός ότι η λύση του **προβλήματος** βρίσκεται σίγουρα, στις δύο αυτές λέξεις που τόσο αρέσκεται να επαναλαμβάνει συχνά ο ... Αρχηγός! Και που αποτελούν το πολιτικό του ... πιστεύω! **ΞΥΠΝΑ ΒΟΪΔΟΛΑΕ!...**».

Ο Σάββας πήρε μέρος κι αυτός στο Καρναβάλι του 1961, όπου έβγαλε λόγο στην πλατεία Συντάγματος. Επίσης κατά καιρούς δημοσίευε διαγγέλματά του (!) όπου ανακοίνωνε διάφορα φιλολαϊκά μέτρα που θα έπαιρνε, όπως λέει και η Αργοναυπλία στις 3-12-61: «Ο... μέγας αρχηγός του αγροτοϋπαλληλικού κόμματος Ι. Σάββας εξέδωσε μακροσκελές... διάγγελμα προς τον β... λαόν και μεταξύ των άλλων σκοπών απειλεί με φορολογίαν τους γαμπρούς κάτω των 25 ετών, υπόσχεται να ιδρύσει εδώ ραδιοσταθμόν...κλπ.». Είχε και μια άλλη ωραία έκφραση: «τριακόσια βόδια στη Βουλή πλην του Καραμανλή».

Υπήρχαν και άλλοι, πολλοί τύποι, όχι απαραίτητως λοξοί, που προβάλλουν ανάγλυφα από τις διηγήσεις παλιών Αναπλιωτών, όπως ο Θύμιος Ρούσσοσ. Για παράδειγμα, ο Γιώργος Βενιζέλος, καρβουνιάρης ή καλύτερα μεταφορέας ξυλανθράκων που έπαιρνε από την αποθήκη του Τσάκωνα, επί της Σταϊκοπούλου. Με γένια, πάντα μ' ένα χαμόγελο, και χαμένος στον κόσμο του, γύρω στα πενήντα-πενήντα πέντε, ντυμένος με βρώμικο κοστούμι, γραβάτα και παλτό χειμώνα-καλοκαίρι. Ο κόσμος του ήταν ότι έβλεπε το δικό μας και γέλαγε με γέλια άλλοτε πνιχτά και άλλοτε ξεκαρδιστικά.

Πίσω από το Βουλευτικό (το τζαμί), βρίσκεται ο Μεντρεσές (τουρκικό ιεροδιδασκαλείο και οικοτροφείο), ευρύτερα γνωστός σαν φυλακές Λεονάρδου από ένα Ενετό διοικητή. Στα μικρά κελιά του έμεναν ένα σωρό φτωχοί άνθρωποι, αληθινή αυλή των θαυμάτων κατά το Θύμιο Ρούσο, που ήταν γειτονάς τους και τους γνώριζε όλους. Ο Μάνθος, ένας ομοφυλόφιλος μαραγκός, η Στέλλα με τη Σούλα την κόρη της, η Ορσαλία, ο Δημήτρης ο Μαϊδής.

Πιο κοντά στο δρόμο μου, στο φούρνο του Κοτσοβού, στη πλατεία Σπηλιάδου, κατοικοέδρευε ο Βρεττός. Ήταν ένα βιβλικό γεροντάκι, που έκοβε τα ξύλα για το φούρνο και κοιμόταν στην ξυλαποθήκη. Με μούσι και καράφλα, χιονάτα γένια και μαλλιά, σα νάβλεπες τον Άγιο Νικόλαο και πάντα μ' ένα γλυκό χαμόγελο στο πρόσωπο. Έκανε μικροδουλίτσες σε διάφορα σπίτια, κυρίως στου Ρούσσου. Για αμοιβή έτρωγε μαζί τους αλλά δεν καθόταν στο τραπέζι της οικογένειας. Εβγαине στην ταράτσα, καθόταν ανακούρκουδα χειμώννα-καλοκαίρι, κι εκεί έτρωγε. Μετά, έδινε πολλές ευχές στο αντρόγυνο που τον είχε ταΐσει: «Νάστε καλά, να μεγαλώσουν τα παιδιά σας, νάστε ευτυχισμένοι, όλα τα καλά του θεού». Δεν ήταν τρελλός. Μια κυρία μου είπε ότι πάντα αναφέρει ακόμα στις προσευχές της το Βρεττό, αλλά και το Μελέτη, που ήταν κι οι δυο άκακοι κι αγαθοί άνθρωποι. Όταν πέθανε, πάμπτωχος, το 1955, η εφημερίδα Σύνταγμα στηλίτευσε το γεγονός ότι ένας τίμιος άνθρωπος έσβησε έτσι χωρίς να τον περιθάψει η κοινωνική πρόνοια.

Τα παιδιά θυμούνται επίσης τον κυρ-Στράτο το στραγαλατζή, που ανέφερα να στέκεται έξω από το σχολείο μας και τα βράδια στην αρχή της παραλίας. Εφτιαχνε κασάτο παγωτό, χειροποίητο στο σπίτι. Από κάτω είχε ένα ψωμένιο παξιμαδάκι, παραλληλόγραμμο και κρέμα παγωτού. Ακόμα, πουλούσε κοκκοράκια από καραμέλα κόκκινη (γλιφιτζούρια), καραμέλλες σεν-σεν, τσάρλεστον (μακρόστενες μαλακές), μικρές μαύρες ούζου, κλπ.

Μια και μπήκαμε στα γλυκά, ας αναφέρουμε και το καφενείο του Μανιταρά, στην πραγματικότητα ένα ξύλινο περίπτερο στο βάθος του πάρκου του Κολοκοτρώνη, εκεί που, όπως είπαμε, εγκαταστάθηκε το πρώτο δημόσιο ραδιόφωνο στο Ναύπλιο. Οι παλιοί τον θυμούνται για το περίφημο κανταΐφι με παγωτό που ήταν η σπεσιαλιτέ του. Το καφενείο το είχαν τρία αδέρφια, δύο κοντοί κι ένας ψηλός. Το πρωί και το μεσημέρι σύχναζαν εκεί οικογένειες και το βράδυ οι ξενύχτηδες. Το εν λόγω ραδιόφωνο έπαιζε στο αβόξο (σιγά), σεβόμενο την ησυχία του πάρκου. Όπως και στ' άλλα καφενεία, τα ποτήρια τους ήταν απαστράπτοντα, μια που τά 'πλεναν με ξύδι.

Στον κήπο της Βιβλιοθήκης του Παλαμήδη, υπήρχε μια τεράστια καΐσια (βερικοκιά), με πολλά φρούτα που τα παιδιά της γειτονιάς έμπαιναν να κόψουν. Ε, λοιπόν, κάποιος Βασίλης Χουτόπουλος (σπανός) έπαιρνε μαγκούρα και τα κυνηγούσε, χωρίς να έχει καμιά δικαιοδοσία εκεί. Τα καΐσια τα θεωρούσε δικά του.

Τα τρομερά παιδιά: υπήρχαν πολλά. Αλλά δύο ζευγάρια έμειναν στην μνήμη των περισσοτέρων: καταρχήν οι δυο γιοι του συμβολαιογράφου Πίπη Περράκη, ο Τάκης κι ο Γιώργος. Ο πρώτος, μεγαλύτερος, ψηλός, χοντρά μυωπικά γυαλιά σαν της μητέρας του, είχε φήμη άμυαλου. Μικρός έχασε δύο δάχτυλα του χεριού, όταν τά'χε βάλει στις γραμμές του τραίνου στο σταθμό και κάποιος γύρισε το κλειδί που αλλάζουν οι ράγες και του τα συνέθλιψε. Μεγαλύτερος έζησε στο Λονδίνο, στη Γερμανία ασχολούμενος με τη φωτογραφία, κάνοντας παιδιά με διάφορες γυναίκες. Ο μικρός, ο Γιώργος, έγινε τελικά συμβολαιογράφος στη θέση του πατέρα του, ενώ ο Τάκης συνέχισε να ζει σαν μποέμ κι εκκεντρικός. Ο Γιώργος διηγείται ότι με συνέπεια παράδοσης όταν ήταν μικροί, κάθε Σεπτέμβριο, ανέβαιναν στη σκεπή του παραδοσιακού σπιτιού τους, στο Μεγάλο Δρόμο, έβγαζαν τα κεραμίδια κι έσπαγαν τα τζάμια των γειτονικών σπιτιών. Ο καημένος ο πατέρας τους πλήρωνε στωικά κάθε χρόνο τις ζημιές.

Άλλο ένα ζευγάρι ήταν τα παιδιά του μαιευτήρα Κυριάκου Τσαπραλή. Ο ίδιος ο γιατρός, ψηλός με λαμπερά μαύρα μαλλιά, ομορφάντρας, είχε παντρευτεί μια εξίσου όμορφη μελαχρινή γυναίκα. Τα δυο τους παιδιά, ο Βασίλης και η Ρόζα, μικρότερα σκάρωναν όλο σκανταλιές. Ο Βασίλης σκεφτόταν μικρός να γίνει χημικός (τελικά έγινε φαρμακοποιός) κι έκανε πειράματα σπίτι του, με αποτέλεσμα να βάλει φωτιά φτιάχνοντας δυναμίτη! Κάποτε ο Βασίλης είχε θυμώσει με την οικογένειά του και είχε φύγει απ'το σπίτι (όντας 8-9 χρονών). Είχε στήσει τη σκηνή του στην πλατεία Συντάγματος. Η Ρόζα, τον συναγωνιζόταν στις σκανταλιές. Μια εποχή τα είχε μολύνει και τα δύο το μικρόβιο του τριχοφάγου, είχαν χάσει όλα τους τα μαλλιά και κυκλοφορούσαν και τα δύο μ' ένα μπερεδάκι που κάλυπτε την φαλάκρα τους. Μετά τα μαλλιά τους ξαναβγήκαν...

Μια πολύ αξιοπρεπής κυρία, μαμή κιόλας, είχε ένα καθυστερημένο παιδί. Οι Αναπλιώτες που το πείραγμα το είχαν πανεύκολο τον ρωτούσαν στο δρόμο: «ρε Γιώργο, για δείξε μας πως τον παίζεις;». Κι αυτός, τον έβγαζε έξω και αυνανιζόταν δημόσια.

Ο Δήμος Τζαμαλούκας, εγγονός του καθηγητή Μήτσου Αργεΐτη, άλλο τρομερό παιδί, διηγείται δικές του σκανταλιές: δώδεκα χρονών με αεροβόλο προπονιόταν στη σκοποβολή με τσιγάρα Ασσος, μέχρις ότου ένας χωροφύλακας τον πήγε στο τμήμα κατηγορώντας τον (ψέματα) ότι χτυπούσε το άγαλμα του Σταϊκόπουλου. Στον Άη-Γιώργη παπαδάκι, ο Δήμος χτυπούσε την καμπάνα λυπητερά, μακρόσυρτα το Μεγάλο Σάββατο. Μετά, στην Ανάσταση, ο Σταύρος Μπέζας, από το σπίτι του απέναντι, άρχισε να πετάει ρουκέτες, μια από τις οποίες κατευθύνθηκε προς το πλήθος των πιστών και χώθηκε στα πόδια μιας γριάς. Η αστυνομία ανέβηκε στο καμπαναριό και μπουζούριασε τον Δήμο, αντί του Σταύρου, κρατώντας τον τρεις ώρες, πράγμα που τον έκανε βέβαια να χάσει τη μαγειριότσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Τα σινεμά

Όταν ήμουν μικρός το Ναύπλιο είχε δύο κινηματογράφους, μετά απέκτησε και τρίτο. Καθένας τους είχε και θερινό και χειμερινό βέβαια. Τα χρόνια εκείνα το σινεμά ήταν η κύρια διασκέδαση του λαού, μια και δεν υπήρχε τηλεόραση. Ήταν ακόμα μία τελείως δημοκρατική διασκέδαση, αφού ανακάτευε πλούσιους και φτωχούς, αλλά και που επέτρεπε στις γυναίκες να βγαίνουν απ' το σπίτι τους. Το πιο ωραίο και σημαντικό σινεμά ήταν το Τριανόν. Στεγαζόταν σ' ένα παλιό, όχι πολύ μεγάλο, τζαμί στην πλατεία Συντάγματος και είχε πλατεία και εξώστη. Στον μεγάλο τρούλο είχε ζωγραφισμένη μια παράσταση με τον Απόλλωνα καθάλα στον Πήγασο, το άλογο με φτερά και τριγύρω παραστάσεις με τρίποδες σαν εκείνους της Πυθίας. Το σύνολο, με παστέλ χρώματα σα ν'αντανάκλούσε το κιτρίνισμα του ηλίου, μισοφαγωμένο απ'την υγρασία αλλά μεγαλοπρεπές.

Το διαχειριζόταν η οικογένεια Πανοπούλου. Ο κύριος Πανόπουλος, ψηλός, με άσπρα μαλλιά κι ένα τσιγάρο πάντα στο στόμα, η κυρία Πανοπούλου, ξανθιά και όμορφη, ψηλόλιγνη, καθόταν συνήθως στο ταμείο. Είχαν και τρία παιδιά, όλα όμορφα και εντυπωσιακά. Το Μίμη, το Λάκη και την πανέμορφη Τζένη, που έμοιαζε της μητέρας της και αργότερα έγινε μοντέλο. Απαραίτητο συμπλήρωμα ήταν ο Γιώργος, με μια μεγάλη μύτη και γαλανά μάτια, που έκοβε τα εισιτήρια στην είσοδο και ο μηχανικός προβολής, ο Μακάριος (Κώστας Γκούβερης). Το Τριανόν έφερνε ταινίες ποιότητας. Κυρίως αμερικάνικες, αλλά και γαλλικές και ιταλικές. Όλα τα

είδη παρουσιάζονταν: αστυνομικές, ιστορικές, γουέστερν, δράματα. Περισσότερο να πω ότι για μένα το σινεμά ήταν ένα είδος θρησκείας γιατί, περίεργος όπως ήμουν, μου άνοιγε εκπληκτικούς ορίζοντες. Θυμάμαι ιδιαίτερα τον τρόπο μου, όταν ανήγγειλαν το Δράκουλα, με τον Κρίστοφερ Λη, ο οποίος ξαπλωμένος στο φέρετρό του ζωντάνευε με όλα τα πιθανά χρώματα, στις δώδεκα τα μεσάνυχτα. Όχι μόνο δεν πήγα να δω την ταινία, αλλά ακόμα και μόνο εκείνη η σκηνή με έκανε να έχω επιμέλειες για χρόνια και ν' αντιπαθήσω δια παντός τις ταινίες τρόμου. Αντίθετα μου άρεσαν οι αστυνομικές των Χόμφρεν Μπόγκαρτ, Τζέιμς Κάγκνεν και άλλων. Ιδιαίτερα οι ασπρόμαυρες είχαν μια απίθανη γοητεία. Σαν παιδί μ' ενδιέφεραν βέβαια και οι πειρατικές, οι περιπέτειες, όπου ο Στούαρτ Γκρέιντζερ περιφερόταν στη ζούγκλα ή ο Πήτερ Ουστίνωφ, διεστραμμένος Νέρων με μούσι δολοφονούσε τους πάντες κι έβαζε φωτιά στη Ρώμη, και ο Κερκ Ντάγκλας, Σπάρτακος, ξεσήκωνε τους σκλάβους ή, Οδυσσέας, δενόταν στο κατάρτι του πλοίου του για να μην υποκύψει στις Σειρήνες ή στην Κίρκη, τη Σιλβάνα Μάνγκανο.

Το θερινό Τριανόν βρισκόταν στην παραλία απέναντι απ' τη θάλασσα και δίπλα στο καφενείο του Κατσιγιαννη. Ήταν διακοσμημένο με φωτογραφίες αστέρων και, πολύ μικρός ακόμα, μ' ένα σημείωμα από τον πατέρα μου που καθόταν δίπλα «Γιώργο, άφησε το μικρό να μπει» και ένα δίφραγκο έκανα θριαμβευτικά την είσοδό μου στο βασίλειο της φαντασίας. Ένα απόγευμα καλοκαιριού, προτού ν' αρχίσει η παράσταση έβλεπα κάτι φωτογραφίες στην είσοδο, όπου μια γυναίκα με μπέμπυντόλ και τα υπόλοιπα να φαίνονται κοιτούσε από το παράθυρο. Ένας πιο μάγκας, μεγαλύτερος, με πλησίασε και με ρώτησε αν ήξερα γιατί παντρεύονται οι άνθρωποι. Γιατί; του λέω. Γι' αυτό εδώ το από κάτω, μου είπε, δείχνοντάς μου την κυλόττα που ξεπρόβαλε. Μυστήρια ένδειξη, που δεν την είχα ακόμη ξεκαθαρίσει. Στο θερινό αυτό σινεμά μου συνέβη κι ένα απ' τα πιο αστεία γεγονότα της ζωής μου. Οι καρέκλες του ήταν ψάθινες, συνδεδεμένες η μία με την άλλη σε μακριές σειρές. Ένα απόγευμα, προτού αρχίσει η ταινία, καθόμαστε με τον Μενέλαο τον Βασιλείου, τον Νίκο τον Κομνηνό και τ' αδέρφια του πρώτου σε μια από τις πίσω σειρές. Κάποιος έσπρωξε την καρέκλα, η οποία ταλαντεύτηκε, και μετά ολόκληρη η σειρά έγειρε προς τα μπρος, χτύπησε τα πόδια της προηγούμενης κι αυτή με τη σειρά της έκανε το ίδιο, ρίχνοντας κάτω τη μια μετά την άλλη. Ήταν ένα θέαμα σαν αυτά που βλέπαμε στις ταινίες του Σαρλώ. Όλο έλεγε: τώρα θα σταματήσουν να πέφτουν οι καρέκλες κι

όλο συνεχιζόταν αυτό το καταπληκτικό αστείο θέαμα των ντομινό. Ποτέ δεν γέλασα περισσότερο στη ζωή μου.

Η Αίγλη του Χουντάλα ήταν το δεύτερο σινεμά μας. Το χειμερινό, βρισκόταν σε ένα χαμηλό, μακρόστενο παλιό κτίριο στη Σιδηράς Μεραρχίας, (που πρώτα ήταν εργοστάσιο κονσερβοποιίας, ο Κόκκορας του Πατσόπουλου). Δίπλα ήταν και το θερινό, με πολύ πράσινο και λουλούδια και μια γιοράντα από πολύχρωμους γλόμπους στην είσοδό του. Αυτή ειδικευόταν στις ελληνικές ταινίες και εκεί είδαμε όλες τις κωμωδίες του '50 και του '60 αλλά και τις πρώτες έγχρωμες ελληνικές. Εκεί για πρώτη φορά διαπίστωσα ότι και τα είδωλα είναι άνθρωποι. Ήμουν, ας πούμε, από τη μειοψηφία που προτιμούσε την Καρέζη από την Βουγιουκλάκη, ίσως γιατί μου άρεσαν μόνο οι μελαχρινές. Ε, λοιπόν, ένας συμμαθητής μας είχε μια αδερφή ίδια η Καρέζη, που την έβλεπα να κάνει βόλτες στην παραλία και έτρεμα. Αυτό το είδωλο καθόταν μπροστά μου ένα βράδυ στη χειμερινή Αίγλη με μια φίλη της και μια τραγική στιγμή έπεσε τελείως από το βάθρο του, γιατί έκλασε με τρόπο αμέσως αντιληπτό από τον πίσω θεατή, δηλαδή εμένα. Ήταν δυνατόν μια θεά να ξεπέφτει τόσο; Κι αυτό μου δίδαξε η Αίγλη.

Τα επόμενα χρόνια, ένας φιλόδοξος επιχειρηματίας, ο Καλημέρης, έχτισε ένα καινούριο σινεμά δίπλα στο γήπεδο, εκεί που ήταν επιχωματώσεις. Το ονόμασε Κορωνίς και έπαιζε ανάκατα τα πάντα. Δίπλα ήταν βέβαια και το θερινό. Η επιχείρηση ήταν τελείως οικογενειακή, μια που έβαλε το γιο του τον Γιώργο να μάθει μηχανικός προβολής. Εκεί στην Κορωνίδα κάναμε αργότερα και τη γιορτή του Γαλλικού Ινστιτούτου με διάφορα σκετς, όλα στα γαλλικά.

Το Τριανόν χρησιμοποιε και σαν θέατρο για περιοδεύοντες θιάσους. Εκεί είδα τη Βασίλισσα Αμαλία του Γεωργίου Ρούσου, με μια υπέροχη Ειρήνη Παπά και πολλούς άλλους θιάσους. Με είχε πιάσει τότε η μανία με τα αυτόγραφα και έτρεχα να πάρω από κάθε ηθοποιό που περνούσε, πάνω στη φωτογραφία του βέβαια. Το πρώτο μου το έδωσε ο Διονύσης Παπαγιαννόπουλος. Φαλακρός, σοβαρός, τσαντίλας. Πως σε λένε; Γιώργο Ρούβαλη, είπα με καμάρι εγώ. Στο Γιώργο έγραψε και υπέγραψε από κάτω. Ήταν ένας τρόπος να πλησιάζω τα είδωλά μου. Το ίδιο έκανα πιτσιρικός ακόμα και με την λαμπερή Μελίνα Μερκούρη, σε μια παράσταση στο θέατρο της Επιδάουρου.

Σε καίρια σημεία της πόλης π.χ. στο Μεγάλο Δρόμο δίπλα στο μνημείο του Υψηλάντη, στη Σιδηράς Μεραρχίας στη γωνία της Χωροφυλακής

και αλλού ανήγγειλαν κάθε βδομάδα τις ταινίες που έπαιζαν τα σινεμά.

Στο σχολείο βέβαια μας απαγόρευαν να πηγαίνουμε σινεμά γενικώς, παρά μόνο σε ειδικά επιλεγμένες ταινίες. Εγώ πήγαινα πάντα εξώστη, αφού είχε αρχίσει η ταινία και με προσοχή, όταν έμπαινα κι έκοβα το εισιτήριο να μη με δει κανένας καθηγητής. Στα δέκατέσσερά μου, μια χρονιά που έλειπε ο πατέρας μου και η μητέρα μου ήθελε να πάει σινεμά, με παρακάλεσε να τη συνοδέψω. Πήγαμε στο Τριανόν, στην πλατεία και με το που καθίσαμε είδα ότι υπήρχε πίσω μας ένας καθηγητής, ιδιαίτερα αντιπαθής. Την άλλη μέρα με κάλεσε ο Γυμνασιάρχης, ο Ρήγας, παρουσία του καρφιού.

— Ήσουν χτες στο σινεμά, παιδί μου;

— Ναι, κύριε Γυμνασιάρχα, αλλά συνόδευα την μητέρα μου.

— Ήταν ακατάλληλο το έργο, παιδί μου;

— Μα αφού σας είπα, ότι συνόδευα τη μητέρα μου.

— Πως λεγόταν το έργο;

— Δε θυμάμαι. (λεγόταν «Ο δρόμος της Αμαρτίας», αλλά δεν ήταν τόσο ερεθιστικό όσο ο τίτλος).

— Δύο μέρες αποβολή και να έρθεις με τον κηδεμόνα σου.

Η μητέρα μου πήγε βέβαια και διαμαρτυρήθηκε, αλλά εγώ ήμουν πολύ περήφανος, γιατί δύο μέρες δεν ήταν πολλές και γιατί επικύρωναν την αγάπη μου για τη μεγάλη αυτή τέχνη που οι πεζοί, αμόρφωτοι καθηγητές δεν καταλάβαιναν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

Το καλοκαίρι

Ήταν η αγαπημένη μου εποχή. Συνοδευόταν από έναν υποχρεωτικό μεσημεριανό ύπνο, με τον οποίον ποτέ δεν συμβιβάστηκα, ίσως ακριβώς επειδή ήταν υποχρεωτικός. Προτιμούσα να διαβάζω διάφορα βιβλία στο ημίφως που έμπαινε από τα κλειστά παντζούρια. Το πρωί βέβαια πηγαίναμε για μπάνιο. Δίπλα στο Φανάρι υπήρχαν τότε οι λεγόμενες Μπανιέρες και η Γλώσσα. Στη δεκαετία του '50, οι πρώτες ήταν ένα κατασκεύασμα με σιδηροδοκούς και ξύλινες καμπίνες. Υπήρχε κι ένα μικρό καφενείο που το διαχειρίζονταν οι αδερφοί Κρίππα, με τον μεγαλύτερο από τους οποίους ο πατέρας μου είχε συμπολεμήσει στην Κρήτη. Κατεβαίναμε από μία απότομη σκάλα και βρισκόμαστε ήδη στα βαθιά. Στην αρχή χρησιμοποιούσαμε μια

σαμπρέλα, αλλά έμαθα μπάνιο με ένα πολύ απλό τρόπο και τόσο άνετα που φαίνεται παραμύθι. Κρατιόμουνα από τον ώμο του πατέρα μου, ο οποίος έπλεε αργά και σιγά - σιγά τον άφηνα. Κάποτε τον άφησα τελείως κι άρχισα να κολυμπάω μόνος μου, χωρίς μαθήματα, φόβους, κραυγές και άγχος. Εκεί μόνο που δυσκολεύτηκα ήταν να μάθω να πέφτω κεφάλι. Έκανα όλα όσα χρειαζόντουσαν, αλλά όλο έπεφτα με την κοιλιά κι όχι με το κεφάλι. Και έτσι μέχρι σήμερα. Στις Μπανιέρες υπήρχε ένα κλίμα ευθυμίας, από τα τραγούδια που ακούγονταν απ' το ραδιόφωνο αλλά και από την διάθεση όλων μας. Βέβαια μερικές φορές αυτή η ευθυμία έπαιρνε λάθος κατεύθυνση. Κάποτε ο άλλος Κρίππας προσπάθησε να γελάσει εις βάρος μου, ξεβρακώνοντάς με. Η ντροπή μου, παρά τα γέλια των παρόντων, ήταν μεγάλη. Αυτό έγινε για να συμβαδίσει με ένα τραγούδι του Νίκου Γούναρη της εποχής που έλεγε:

«Αχ αυτός ο άτιμος
ήθελε μαχαίρωμα».

Εδώ οι Αναπλιώτες το μαχαίρωμα το έκαναν ξεβράκωμα και ο Κρίππας θέλησε να το εφαρμόσει σε κάποιον πιο αδύναμο. Είχε βέβαια πάθος με την οφθαλμοπορνεία, γιατί είχε ανοίξει τρύπες σε όλες τις καμπίνες.

Μπάνιο επίσης γινόταν και στη Γλώσσα, μια ταπεινή προβλήτα δηλαδή, όπου παλιότερα οι ψαράδες του Ψαρομαχαλά έδεναν τις βάρκες τους. Εκεί κτίστηκαν γύρω στο 1960 με μετεόν άλλες μπανιέρες, που είχαν καμπίνες με ζεστά λουτρά, εστιατόριο και αποδυτήρια, ακόμα και μια «πισίνα» στα ρηγά για τα παιδιά. Επίσης υπήρχε η πλαζ της Αρβανιτιάς με μεγάλα βότσαλα, κροκάλες και αργότερα μια προβλήτα και αποδυτήρια από μετεόν. Εκείνα τα χρόνια το εστιατόριο της Αρβανιτιάς, πάνω στο πλάτωμα, το είχε η οικογένεια Κατερινάκου και εκεί γίνονταν εκδρομές και την Καθαρά Δευτέρα για το πέταγμα του αετού. Αυτόν ήξερε να τον φτιάχνει άριστα ο πατέρας μου, προσέχοντας ιδίως τα ζύγια και το απαραίτητο μήκος της ουράς για να πετάει καλά. Στέλναμε επίσης και γραμματάκι στον ουρανό, βάζοντας ένα χαρτόνι από τσιγάρα Άρωμα στο σπάγκο και δίνοντάς του ώθηση ώστε ν' ανέβει προς τα πάνω. Ο πατέρας μου εκτιμούσε τα απλά πράγματα. Τρελλαινόταν, πχ. για φασολάδα, φακές, κλπ. πράγμα που έκανε τη μητέρα μου να λέει ότι έχει πολύ μπανάλ γούστα. Γι' αυτόν, το καλοκαίρι ήταν «ένα ποτήρι παγωμένο νερό», που κατέβαζε με απόλαυση το απόγευμα με τον καφέ του. Βέβαια, τότε, το παγωμένο νερό δεν ήταν τόσο εύκολο όσο σήμερα με τα υπερμοντέρνα ψυγεία.

Στην Αρβανιτιά ερχόντουσαν για μπάνιο και Αργεΐτες και άνθρωποι από άλλα μέρη.

Άλλες πλαζ ήταν η Καραθώνα, εκκλησιαστικός κόλπος με άμμο δίπλα στο Ναύπλιο, που όμως είχαν «καταλάβει» οι στρατιωτικοί. Παρ' όλα αυτά στην άκρη της υπήρχε και υπάρχει ακόμη μια πολύ ωραία ψαροταβέρνα και λίγο πιο πέρα το εκκλησάκι του Αγίου Κωνσταντίνου, προστάτη των οικοδόμων, που είχε και κελιά γύρω του. Στην Παναγία Κατακεκρυμμένη γινόταν το πανηγύρι του Συλλόγου των Υποδηματοποιών το καλοκαίρι, όταν βάρκες μετέφεραν τους προσκυνητές από το Ναύπλιο κατευθείαν.

Πότε - πότε πηγαίναμε και στο Τολό για μπάνιο. Το σημαντικότερο ξενοδοχείο τότε ήταν του Σόλωνος Αριτζή, μικρασιάτη από το Συνοικισμό, πάνω στο κύμα και η ταβέρνα του Σπυθούρη. Τα μεγάλα ξενοδοχεία έγιναν αργότερα. Πιο πέρα ακόμα βρισκόταν το Κυβέρι με μαγευτικές ακρογιαλιές και υπέροχες ψαροταβέρνες.

Το καλοκαίρι τρώγαμε τα βράδια στη βεράντα και κάποτε δοκίμασα και να κοιμηθώ έξω, μέσα σ' ένα υπνόσακκο κι ένα εκδρομικό κρεβάτακι που είχα αγοράσει για τους προσκόπους. Ήταν και η μόνη φορά που κοιμήθηκα έτσι γιατί, ήταν αναμενόμενο, ο ήλιος με ξύπνησε από τα χαράματα.

Ένα περίπου χρόνο έμεινε μαζί μας κι ο ξάδελφός μας ο Μάκης, γιος της αδελφής της μητέρας μου που έμενε στο Βελγικό Κογκό. Ήταν ένα αγοράκι επτά χρονών (του κάναμε γενέθλια), ήσυχο, που τρελλαινόταν για «φετούλα». Πήγε σχολείο μαζί μας (εγώ ήμουν μεγαλύτερος) και τον επόμενο χρόνο τον έβαλαν εσωτερικό στη Σχολή Μεταξά στην Αθήνα. Για να μην ξεχνάει τα γαλλικά του, μια ωραία κοπέλλα συγγενής των Λάμπρου διπλα μας, η Ειρήνη Σωτηροπούλου, του μιλούσε πότε-πότε.

Το καλοκαίρι ερχόντουσαν και τα ξαδέφια μου και άλλοι φίλοι από την Αθήνα για διακοπές και μαζί κάναμε τρελά παιχνίδια. Μία μεγαλοπρεπής ενασχόληση ήταν τότε η βόλτα στην παραλία, ντυμένοι με τα καλοκαιρινά μας: άσπρο πουκάμισο, κοντό παντελόνι και πέδιλα κόκκινα. Τα βράδια φτάναμε μέχρι το Φανάρι, όπου καθόμαστε στο ρεϊθρο του λιμενοβραχίονα αντικρύζοντας το μαγευτικό τοπίο της πόλης, της θάλασσας και το Μπούρτζι.

Ένα άρθρο στην εφημερίδα «Σύνταγμα», και μάλιστα κύριο άρθρο στις 3 Ιουλίου 1960 περιγράφει με γοητευτικό τρόπο τη βόλτα στην παραλία και την ατμόσφαιρα της επαρχίας. Το άρθρο είναι ανυπόγραφο.

«Παραλία

Η παραλία μας τώρα το καλοκαίρι βρίσκεται στις δόξες της. Κύματα κινάει ο κόσμος καθώς πέφτει το σούρουπο, να βρεθή για δυο-τρεις ώρες στη μαγεία της άπλης ακτής μας. Απ' το «Πι» ως τις παληές μπανιέρες (μακαρία η λήξις τους) απλώνεται η σύνθεσις της παραλίας με τα κατάφωτα καφενεΐα, την πισίνα, τον «Αμφιτρούωνα», το φανάρι και τον μυστηριακό βράχο του Μπούρτζι. Στο βάθος η γραμμένη σειρά των Αρκαδικών βουνών και το τόξο του ακύμαντου μυχού, όπου τρεμοπαίζουν τα πυροφάνια. Κι ο κόσμος μας τρέχει εκεί κάθε βράδυ να προλάβη τούτη τη μαγική ώρα που παλεύουν οι αύρες και αναδίνεται το βάλσαμο του πλανητόν.

Και δεν είναι μόνο για τη δροσιά και την ανάσα τούτη η ώρα που αχολογάει το πλήθος του Αναπλιού στις βόλτες και στις καρέκλες.

Επιθυμίες και ελπίδες και όνειρα ξυπνάν και σβήνουν σε λίγες ώρες στην παραλία, καθώς περνάν τα φρέσκα νειάτα τολμηρά και ξένοιαστα μπρος απ' τη βιτρίνα της θάλασσας. Καθώς οι σταρένιες και ξεγύμνωτες Γαλλιδούλες ή οι αχυρένιες Σουηδέζες τραβούν τους φευγαλέους πόθους.

Μέσα στη μακάρια τούτη ώρα οι νέοι κοιτάζονται στα μάτια με λανθάνουσα συγκατάθεση, ενώ οι άλλοι αφήνονται να παρασύρονται σε κάθε είδους πονηρούς λογισμούς για τότε που μπορούσαν ελεύθεροι σαν τούτους εδώ να ανεβοκατεβαίνουν αμέριμνοι το κατάστρωμα της παραλίας, τότε την εποχή του θερινού Καραγκιόζη, του γιάτσου και της καντάδας. Οι «γονείς» στημένοι στη δεύτερη σειρά των καθισμάτων μοσιτράρουν την «εις ώραν γάμου» κόρη και κυαλάρουν ανάμεσα στους κύκλους των σερνικών τον «καλό και εργατικό» γαμπρό. Οι «σπλην» και οι «μπλαζέ» μονήρηδες και σκουντουφλοί παρακολουθούν με την άκρη του ματιού την «εντύπωση» της αφεντιάς τους, ενώ οι χαζομπαμπάδες χοροπηδάν τον κανακάρη τους και στραβοκυτάν τα καλοβαλμένα δουλικά. Στην τελευταία σειρά καθισμάτων οι απόμαχοι καυτηριάζουν με ανέκφραστη ζήλεια τη «σύγχρονη» αδιαντροπιά και τα τραπέζια με τις χήρες που ψιλοκοσκινάν τα ίδια «συνταρακτικά» νέα.

Όλοι τούτοι κάθε βράδυ ξεκινάν για τη «θάλασσα» με τα ίδια κάθε μέρα όνειρα και επιθυμίες, με καινούριο κέφι και όρεξη, από τις 8 έως τις 10, ώσπου οι πατέρες να μαζέψουν τα κορίτσια, οι ξένες να τρυπώσουν στα αντίσκηνά τους και οι ρευματισμοί να σκορπίσουν τους μεγάλους.

Λίγο πολύ όλοι γυρνάν με κάποια απογοήτευση και συντριβή για το σήμερα που δεν άλλαξε τίποτε, γυρνούν στην πατρική ή συζυγική στέγη

Το αγαπημένο μου όμως καλοκαιριάτικο ποτό (μέχρι σήμερα) ήταν η βυσσινάδα. Η θεία μου η Δέσποινα την έφτιαχνε καταπληκτικά. Της είχα βγάλει κι ένα τραγούδι, στο ρυθμό της Μαντουμπάλας που ήταν τότε της μόδας: «Βυσσινάδα, αγάπη γλυκιά μου, Λαχταρώ νάρθεις πάλι κοντά μου...».

Τρώγαμε κανταΐφι και γαλατομούρεκο και προσπαθούσαμε να αποφύγουμε τις μέλισσες που μαζεύονταν. Από το δέντρο ο καφετζής είχε κρεμάσει κάτι κουτιά με σύρμα που τις παγίδευαν μέσα τους.

Επίσης ένας άλλος υπέροχος περίπατος ήταν ο λεγόμενος Περιφερειακός, ένα δρομάκι δηλαδή γύρω απ' το βράχο, δίπλα στη θάλασσα που αργότερα θα μ' ενέπνεε τη νύχτα σαν τόπος ξεμοναχιάσματος των κοριτσιών που μου άρεσαν. Το εκκλησάκι της Παναγίτσας ψηλά στο βράχο ήταν ένα εκπληκτικό μέρος, γιατί συνδύαζε βράχο, το άσπρο του ασβέστη, το πανύψηλο πεύκο και κάτω τη θάλασσα. Νομίζω ότι κάπως έτσι πρέπει να είναι και το τοπίο στο Άγιο Όρος. Μέσα στην εκκλησίτσα είχε αναρτηθεί σε ένα κάδρο μια δήλωση του ηθοποιού Ζεράρ Φιλίπ το 1955: «Για την Ελλάδα; Τί να σας πω που να μην είναι κοινοτοπία; Μα ναι... Ξέρετε, εκείνο που αγάπησα περισσότερο δεν ήταν τα μνημεία ή τα θέατρα αλλά το Ναύπλιο. Και ξέρετε, εκεί κάτω από τις φυλακές υπάρχει μια εκκλησία μικρή, με κάτασπρους τοίχους, που εμένα, που δεν πιστεύω, με συνεκίνησε όσο λίγα πράγματα στη ζωή μου». Αυτή την εκκλησίτσα την φρόντιζε με έξοδά του ο γείτονάς μας ο κυρ-Μιχαλάκης Λάμπρου. Εκεί αργότερα παντρεύτηκε με τη γαλλίδα γυναίκα του και ο ξάδερφός μου ο Θάνος Χριστόπουλος.

Στο αποκάτω φανάρι (Φάρος) της Παναγίτσας ή στο κυρίως Φανάρι της προκουμαίας άνοιξη και καλοκαίρι κάθονταν τα βράδια τα παιδιά της γειτονιάς με τις κιθάρες τους κι έπαιζαν και τραγουδούσαν με τις ώρες: ο Βάγγος ο Ρούσσο, ο τυφλός Λευτέρης ο Τάσος, ο Δημήτρης ο Ορφανός, ο Νότης ο Χασάπης, γιός του Φώτη Χασάπη, κ.α.

Το ψάρεμα γινόταν συνήθως στην προκουμαία του Φαναριού. Μια φορά, ο Γιάννης ο Βουλγαράκης, γνωστό πειραχτήρι, πλησίασε το γιο του θυρωρού του σχολείου μας του Ξενίδη, τον Τσιτσό, που, μικρός ακόμα δεν πρόσφερε καλά το «ρ» και ψάρευε με πετονιά υπομονετικά ώρες, κι ακολούθησε ο εξής διάλογος, που έμεινε ιστορικός :

— Τιμπάει Τσιτσό;

— Τιμπάει, βε Γιάννη. Επιασα έναν κοκοβιό, δυο σπάους κι ένα μελανού!

Σχετικά με τα καμάκια περιττό να πω ότι τους αρσενικούς, κυρίως μεγαλύτερους μου τότε, ενδιέφερε ιδιαίτερα η σεξουαλική απελευθέρωση, πάντα σχετική, στην Εσπερία την δεκαετία του '60. Είχα συγγενείς και φίλους καμάκια, που πολύ ωραία περιέγραψε ο Βασιλικός στο ομότιτλο βιβλίο του. Ένας μάλιστα περιφρανευόταν ότι ανήκε στη λέσχη του χταποδιού (octopus club) εκείνων που δεν τους ξέφευγε καμία. Πολλά ειδύλλια σχηματιζόντουσαν, ανθούσαν και παρήκμαζαν τότε.

Βέβαια, ο Βασιλικός αντιμετώπισε τα καμάκια κυρίως χιουμοριστικά. Αν θέλαμε να κάνουμε μια πιο βαθιά κοινωνιολογική ανάλυση, θα λέγαμε ότι τα καμάκια έκαναν καλό στην πόλη. Έσπασαν το συντηρητισμό της. Μερικοί απ' αυτούς ανυψώθηκαν κοινωνικά και βρήκαν απασχόληση στα τουριστικά επαγγέλματα, μαθαίνοντας γλώσσες και ευρύνοντας τον ορίζοντά τους. Ακόμα, χρησίμευσαν σαν τουριστικοί «Δον Κιχώτες» που παρουσίαζαν την πόλη και τη χώρα μας σαν τόπο ευγενών. Το καμάκι ήταν εξαιρετικά ευγενικό με την τουρίστρια, με σκοπό φυσικά να τη ρίξει.

Κατηγορίες καμακιών υπήρχαν πολλές. Κατ' αρχήν, υπήρχε, εκτός συναγωνισμού, η μεγάλη προσωπικότητα του κυρίου Μάριου, που ήταν υπεύθυνος δημοσίων σχέσεων στον Κύκνο. Αιγυπτιώτης, άνθρωπος μιας κάποιας ηλικίας, γοητευτικός, ξέροντας εφτά γλώσσες, ο Μάριος ήταν το υπόδειγμα του ανθρώπου δημοσίων σχέσεων. Γι' αυτόν, το να τον αποκαλέσουμε καμάκι είναι σχεδόν υποτιμητικό, τόσο ψηλό ήταν το επίπεδό του. Γοήτευε όχι μόνον ξένες αλλά και πολλές ντόπιες ελληνίδες. Άλλη κατηγορία ήταν παιδιά καλών οικογενειών από την παλιά πόλη, που ήξεραν γλώσσες, αγγλικά, γαλλικά και εμφάνιζαν το καλύτερο πρόσωπό μας στις ξένες. Ύστερα, παιδιά από την Πρόνοια και λαϊκότερης καταγωγής που έκαναν προσπάθεια να μάθουν γλώσσες. Ιδιαίτερα γνωστός ήταν ένας ιδιοκτήτης ψαροταβέρνας, που όταν γνώρισε μια τουρίστρια, για να την εντυπωσιάσει, της συστήθηκε σαν Νομάρχης! Από τότε βέβαια όλοι τον αποκαλούσαν «Ο Νομάρχης». Βέβαια η διαδικασία της γοητείας επέβαλε το ποτό. Όμως, αξίζει να πούμε ότι τα καμάκια πάντοτε πλήρωναν (πλην ελαχίστων εξαιρέσεων ξιγκολό). Η συνέπεια αυτού ήταν ότι ορισμένοι τους έπεσαν θύματα του αλκοολισμού και μάλιστα έχουμε και πρόωρους θανάτους εξαιτίας του. Ακόμα, άλλοι ή οι ίδιοι, έπεσαν θύματα του πολιτισμικού σοκ, γιατί το κοινωνικό τους επίπεδο δεν τους επέτρεπε να αφομοιωθούν με το κοινωνικό επίπεδο ορισμένων κοριτσιών. Αλλά και οι ξένες, όσες ήρθαν να ζήσουν εδώ, δεν μπόρεσαν όλες να προσαρμοστούν και τελικά πολλές έφυγαν πίσω

στις πατρίδες τους. Και τούτο γιατί η εικόνα του γλεντζέ, χορευτή και πότη Ζορμπά δεν είναι η ίδια με την καθημερινή ζωή, μετά την κατάκτηση. Πάντως σε γενικές γραμμές το φαινόμενο των καμακιών, το οποίο δεν υπάρχει πλέον, ωφέλησε την πόλη, άνοιξε δρόμους πολιτιστικούς και ελευθέρωσε τα ήθη.

Δύο λόγια για τους ομοφυλόφιλους. Στο Ναύπλιο έφταναν πολύ γνωστοί ομοφυλόφιλοι, όπως ο Guy Lafoche, κάποιοι πιλότοι της Swissair και άλλοι. Η επαφή τους εδώ, ήταν ο γνωστός φαρμακοποιός της πόλης μας, από καλή παλιά οικογένεια, συμπαθέστατος και πολύ ωραίος άντρας. Η παρέα συνήθως νοίκιαζε ένα σπίτι στο Καστράκι του Τολου, που οι ντόπιοι αποκαλούσαν «Π... σπιτο» (κατ' άλλους roustenberg). Βέβαια, το Ναύπλιο δεν έγινε Μύκονος, αλλά οι ιδιαίτεροι αυτοί τουρίστες έκαναν γνωστή την πόλη στην Ευρώπη.

Όλα αυτά τα χρόνια, ακόμα από το 1957 περίπου και αργότερα, υπήρχε ο Ναυτικός Όμιλος Ναυπλίου, όπου οι νέοι αθλούντο στα ναυτικά αγωνίσματα, κυρίως κολύμπι, και στην υδατοσφαίριση. Κάθε χρόνο γινόταν μια ναυτική εβδομάδα το καλοκαίρι με διάφορες εκδηλώσεις. Για παράδειγμα το 1961 η Ναυτική Εβδομάδα είχε αγώνα υδατοσφαίρισης μεταξύ ΝΟΝ και ΚΕΜ, ύστερα αγώνα κωπηλασίας και τέλος τη λεγόμενη Ενετική Βραδιά. Αυτή συνίστατο σε περίπατο στον κόλπο φωταγωγημένων πλοίων, όπου η Φιλαρμονική παιάνιζε και η χορωδία τραγουδούσε άσματα για την περίπτωση (βαρκαρόλες). Στο τέλος καίγονταν πυροτεχνήματα. Αρχικά, ο Ναυτικός Όμιλος υπήρχε μέσα στο λιμάνι, αργότερα με τη βοήθεια του Στρατηγού Καρδαμάκη, δημιουργήθηκε ένας χώρος πιο πέρα από τη Γλώσσα, στην αρχή του Περιφερειακού. Προπονητής κολύμβησης και υδατοσφαίρισης ήταν ο αγαπημένος των παιδιών μηχανικός προβολής του ΤΡΙΑΝΟΝ Μακάριος (Κώστας Γκούβερης).

Τον ίδιο κείνο χρόνο, στις 18 Ιουνίου 1961, το Ναύπλιο ζούσε μια από τις στιγμές θριάμβου του, καθώς εγκαινιάζόταν το Φεστιβάλ Επιδαύρου και πάνω στα «Μπεντένια» της Ακροναυπλίας το νέο ξενοδοχείο ΞΕΝΙΑ του ΕΟΤ. Αργότερα επρόκειτο να χτιστεί και άλλο ΞΕΝΙΑ, στην παλιά θέση των φυλακών, το ΞΕΝΙΑ ΠΑΛΛΑΣ, σήμερα ΝΑΥΠΛΙΑ PALACE.

ΠΑΝΟΣ ΛΙΑΛΙΑΤΣΗΣ

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

ΟΙ ΑΝΩΝΥΜΟΙ ΤΗΣ ΑΣΙΝΗΣ

Ἀσίνην τε.

Ὅμηρος

Ὁ βασιλιάς τῆς Ἀσίνης

Γ. Σεφέρης

Στὴν Ἀσίνη οἱ πορτοκαλιές

Ν. Καρούζος

Στὴ θάλασσα τῆς λησμονημένης Ἀσίνης
πράσινη καὶ χωρὶς ἀναλαμπή
καταμεσήμερο
μετρηθήκαμε μὲ τὸ χρόνο
καὶ νικήσαμε τὸ φθονερό του γέλιο.
Κι ὁ βασιλιάς ψηλά ἀπ' τὴ βίγλα του
μετροῦσε περιέργως τ' ἀχνάρια μας στὴν ἄμμο
πιότερο ἀπ' τὸ πέρασμα τῶν ποιητῶν
ποὺ τὸν ξύπνησαν ἀπ' τὸν ἀθῶο ὕπνο του.
Ἴσως γιατί θὰ μείνουμε κι ἐμεῖς ἀνώνυμοι
στὴν αἰωνιότητα τῶν ψιθύρων
ἴσως γιατί σὰν τὸ διπλανό μας κοχύλι
σφιγγόμαστε στὸ δάκρυ τῆς σιωπῆς.

«Ὁ κύκλος τῆς ἀγρύπνιας» (1985)

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

*Σὺ δὲ κληθήσῃ ἐπιζητούμενη
πόλις καὶ οὐκ ἐγκαταλελειμμένη*

(Ἡσαΐας, 62, 12)

Τότε θὰ φιλιώσει
ὁ λύκος μὲ τὸ πρόβατο
τὸ φίδι μὲ τὴ γυναῖκα
τὰ δάκρυα θὰ γυρίσουν στὶς πηγές τους
μπροστὰ στὸ βλέμμα τοῦ ἔρωτα:
δὲ θὰ μὲ ρωτᾶς πιά
γιὰ τοὺς καημούς σου
ὅπως τὰ χρόνια τὰ δίσεχτα
ἢ ἀρχαία ἐσθήτα τῆς φθορᾶς
θὰ γίνει ἀχειροποίητος χιτώνας
τῆς πόρνης Μαρίας
μπροστὰ στὸ γέροντα Ζωσιμᾶ
καὶ θὰ κοινωνήσεις τὴ χαρὰ
ἀπ' τὸ κροντήρι τοῦ κόσμου.
Τότε τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου
θὰ πρασινίσουν ἐλπίδα
ἀπ' τὰ δάκρυα τῶν πεφορτισμένων
πηγές ἀστείρευτες τῆς νέας ἡμέρας.
Τότε θὰ ξανακούσης τὴ μελωδία
τῆς παράδεισος
καὶ θὰ μιλήσεις πάλι ἐρωτικά
μὲ τὸν ἄγγελο τοῦ πρωῖνοῦ
προτοῦ πέσει
καὶ φανεῖ ἡ γύμνια σου
προτοῦ φορέσεις τὸ χοντρὸ χιτώνα
ποῦ διαγούμισε τὴ νιότη μας.

Ἄπο συλλογὴ «Χαρμολύπη» (1991)

ΘΑΛΑΣΣΑ ΤΟΥ ΑΡΓΟΛΙΚΟΥ

Τὸ βαθὺ γαλάζιο βύζαινε ὀλημερίς τὸ φῶς
καὶ ἡ στίλβη ἀκλουθοῦσε τὸ σκαρί μας
ἀπὸ τ' Ἀνάπλι ὡς τὴ Μονεμβασιά
ἀπὸ τὰ ἴδια περάσματα τοῦ Περγέα
ποὺ τὸ σκαφίδι του μίσηψε
ἀπὸ τὸ Ἄργος τῆς Δανάης
μέσα στὸ Αἶγατο τῶν θεῶν
μὲ τὸ κλάμα ποὺ τὸ συντρόφευαν οἱ τρίτωνες.

Ἀκούσαμε καὶ τὸ κλάμα τῆς Ἴππολύτης
σὰν ἔμαθε τὸ χαμὸ τοῦ Παλαμῆδη τῆς
πέρα στὴν Τροία τῶν κλαυθμῶν
καὶ πρὶν τὴ μαρμαρώσει ὁ Ποσειδῶνας
σῆκωσε θρῆνο ποὺ τὸν κατάπιαν
τ' ἀρκαδικὰ βουνὰ
στοὺς δρυμοὺς τῆς παρθένας Ἄρτεμης.

Κι ὕστερα ἀκούσαμε τὸ πλατάγισμα
τῶν Φοινίκων καθὼς ἔπλεαν
γοητευμένοι τῶν θερμῶν νερῶν
κατὰ τὸ μυχὸ τῆς Ἀσίνης
νὰ μαζέψουν τὴν πορφύρα
ἢ νὰ συντροφέψουν τὸ γέρο Εὐριπίδη
στὸ στερνὸ χορικὸ τοῦ Διονύσου.

Τελευταῖα ἀφουγκραστήκαμε τὸ κλάμα
τῆς Εὐας Δελῆ ποὺ πλάνταζε στὴν Κίο
καὶ καβάλαγε τὰ κύματα ὡς τὸ Μπούρτζι
νὰ θυμηθεῖ τὴ θάλασσα τοῦ Ἰγλα
πρόσφυγα ποὺ τὸν ἔκλεψαν οἱ νύμφες
στὰ λαγγεμένα δάση τῆς Βιθυνίας.

Τόσα δάκρυα καὶ τόσοι θρῆνοι, φίλε,
ριγμένοι αἰῶνια στὴ μήτρα τοῦ Ἀργολικοῦ
νὰ ξεβγαίνουν ὀλοένα στὴ διψασμένη μας στεριά
καὶ μονάχα ὁ ποιητὴς τοῦ βασιλιά τῆς Ἀσίνης

νά δεήσει νά μαζέψει τόν ἀπόηό τους·
καί 'κείνος νά χαθεῖ γρήγορα
στό βαθύ ὕπνο τοῦ Ἑλλήνορα.

«Χαρμολύπη» (1991)

ΤΕΡΙΡΕΜ

Ταπεινά τζιτζίκια τῆς Καλλιάγρας
κρατήστε του τὸ ἴσο
στοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς ἐσπέρας
ὅταν οἱ ἔρωτες πεθαίνουν
κι ἡ προσευχή του βέλος
τρυπᾷ τοὺς οὐρανοὺς
τῆς ἀνίκητης Σιωπῆς.

«Τῆς ὄγδοης μέρας»

ΣΤΗΝ ΚΛΗΜΑΤΑΡΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΝΙΚΗΤΑ

Μνήμη Παναγιώτη Νέλλα

Τὸ ἔαρινὸ μονοπάτι τοῦ παπα-Τύχωνα
ὀδηγοῦσε κρυφὰ στὴ Σταυρονικήτα.
“Ὡρα ἔσπερινοῦ καὶ μάκραιναν οἱ σκιᾶς
ματώνοντας τὴ ματαιότητα τοῦ κάμπου
ὥρα πού μαζεύονταν ἐκ περάτων
οἱ πεφορτισμένοι τὴ σαλότητα
νὰ τὴν ἀποθέσουν στὴν Πλατυτέρα τοῦ Θεοφάνη
καὶ νὰ λειτουργήσῃ τὸ ξεχασμένο θᾶμα
στὸν ἐγκόσμιον ἔρωτα.

Κι ἔφταναν στὴν κληματαριὰ ἀνώνυμοι
πολύχρωμοι καὶ ἀχίτωνες
μὲ τὸ δάκρυ στὰ μάτια αἶμα
μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα πνεῦμα
νὰ ξαναθιλάσουν τὸ γάλα τῆς μάνας τους
σάν τὸν ἑκατοχρονίτη ἐκείνον κρητικὸ
πού ἔταξεν ἀπ’ ἐδῶ ν’ ἀποχαιρετήσῃ τὸν κόσμον
σάν τὸ βαλαντωμένο ἀπ’ τὸν μανικὸν ἔρωτα φοιτητὴ
πού δὲν ἔστεργε νὰ φύγῃ ἀπ’ ἐδῶ
νὰ δεῖ τὴ μάνα του πού τὸν περιμένε μῆνες
σπαράττουσα
στὴν Ἰερισσὸ τῶν ἀναχωρήσεων.

Κι ὁ ἔρωτας παραβίαζε τὸ ἄβατο
ἀκουμποῦσε στὸ στρεῖδι τ’ Ἁϊ-Νικόλα
φιλοῦσε τὰ βαθιὰ μάτια τῆς Κυρίας τῶν θλιμμένων
ζωντανὸ τὸ χέρι τοῦ κρητικοῦ μαῖστορος,
κρατοῦσε τὸ ἴσο στὸ Κύριε ἐκέκραξα
κι ὁ ραγισμένος βράχος τοῦ μοναστηριοῦ
ἔπλεε ναῦς παρηγορήτρα στὸ Αἰγαῖο
ἀψηφώντας τὰ κύματα τῶν καημῶν πού κατέφθαναν,
δρόμων φρονίμων, σαλῶν καὶ ἐρωτευμένων.

Κι ὁ μουγγὸς ποιητῆς ὁ ἐρωτικὸς
πού κινήγησε τίς μούσες ἄπραγος
στὴ Δραπετσώνα, τὴ Βαβυλώνα

στὸν Ἀργολικὸ καὶ τὸ Μαίναλο
ἰκέτευε λαλιά ἐξ οὐρανοῦ
νά σπάσει ἡ φλέβα ἐκ πέτρας ἀγόνου
κι ὄλο ζήλευε τοὺς τέλειους στίχους
στοὺς τοίχους τοῦ Θεοφάνη
καὶ στὶς καρδιῆς τῶν μοναχῶν
κι ὄλο ἀτένιζε ἀπ' τὴν κληματαριὰ τὸ κοιμητήρι
ὅπου ὑπνώτουν τὰ ποιήματα τῶν ἀπλῶν
κι ὄλο ἰκέτευε ἀπ' τὸν Γέροντα στίχους ξερολιθιά
νά στηλώσει τὴ ρημαγμένη ψυχὴ του·
κι ἀναθυμότανε τὸν παλαιὸ εἰρμό τοῦ Βασιλείου
στὴ ματαιότητα τοῦ Ἁγίου Σουλπικίου
προφητικὸ εἰσοδικὸ στὸ φράχτη τῶν λυγμῶν:
Ἄ πόνος θ' ἀναστήσει τὸ κορμὶ τῆς ποίησός σου
μὴ φοβηθεῖς τὴ μπόρα, παιδί τῆς καλαμιᾶς.

«Στὸ περιβόλι τῆς ποίησης»

ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΙ 1983

1. Μακάριοι οἱ φιλέρημοι
ὅτι αὐτῶν ἔστιν ὁ δρυμὸς ὁ οὐράνιος.
2. Μακάριοι οἱ φιλήδονοι
ὅτι αὐτοὶ θὰ γευθοῦν τὴν ἡδονὴν τὴν ὑψίστην.
3. Μακάριοι οἱ μισοῦντες τὴν πολὺβουη εὐλάβεια
ὅτι αὐτοὶ θὰ κληρονομήσουν
τὴν ἁρμονία τῶν οὐρανῶν.
4. Μακάριοι οἱ πεφορτισμένοι τῇ μοναξιά
ὅτι αὐτοὶ θὰ ξενίσουν τὸν Μόνον.
5. Μακάριοι ὅσοι ἀπελάκτισαν
τὴν συνωφρωμένην εὐσέβεια
ὅτι αὐτοὶ θὰ δεχθοῦν τὸν ἐλεύθερον πάντων.
6. Μακάριοι ὅσοι πολὺ ἠγάπησαν τὴν ἁμαρτία
ὅτι αὐτοὶ θὰ ἀγκαλιάσουν τὴν ἀγάπη τὴν ἄλλη.
7. Μακάριοι οἱ ἀνεχόμενοι τὴν μωρία τῶν ἐπισκόπων
ὅτι αὐτοὶ θ' ἀνεχθοῦν τὴ μετριότητα
τὴν ἐπὶ τῆς γῆς.
8. Μακάριοι οἱ ἀγραυλοῦντες ποιητῆς
ὅτι αὐτοὶ θὰ ψάλουν τὴν εὐδοκία τῆς γῆς.
9. Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἔνεκεν παραφροσύνης
ὅτι αὐτοὶ θὰ ἡμερώσουν τὸν κόσμον.

«Ὁ κύκλος τῆς ἀγρύπνιας» (1985)

ΤΑ ΧΕΡΙΑ

Τῆς Χρυσάνθης

Ὁ ἐρατεινὸς διάλογος ἀρχίζει ἀπ' τὰ μάτια
 ποὺ ἀντιφεγγίζουν τὴ γαλήνη τῆς Ἑδέμ
 κάποιαν αὐγινὴ ἀθωότητα
 πρὶν γεννηθεῖ ἡ φθορά.
 Κι ὕστερα ἔρχεται ἡ φλυαρία τῶν χερῶν
 ὅπου διοχετεύουμε
 τοὺς ἀλάλητους στεναγμοὺς
 μ' ἓνα σιωπηλὸ σφίξιμο ἀρπάγη τῆς αἰωνιότητος.
 Σ' αὐτὴ τὴ διαβατάρικη στιγμή
 θὰ μεταλάβεις τοὺς καημοὺς
 ποὺ ἔγιναν ρόζοι ὀδύνης
 στὰ κουρασμένα χέρια μου.
 Κι ἂν τὸ κορμί σου διαπεράσει ἀχτίδα ὀρθρινὴ
 ποὺ θὰ ροδίσει πιότερο τὸ ἄβρο μάγουλό σου,
 σκέψου πὼς σοῦδωσα
 ὅλη τὴ φωτιά τῆς μοίρας μου
 κι ἀπόμεινα ζήτουλας ἀγάπης.

«Σπουδὴ ἐλπίδος» (1970)

ΥΠΕΡΒΑΣΗ

Ξεχνῶ τὸν ἔρωτα
 ὅταν μοῦ γνέφει
 ἡ Ἀγάπη.

«Λογισμοὶ λανθάνοντες καὶ δάκνοντες»

ΑΝΤΙΟ ΕΦΗΒΟΙ Τ' ΑΝΑΠΛΙΟΥ

Στους φιλόλογους
Στέλιο Σαλεσιώτη
και Δαμιανό Τζαβάρα

Τὸ κερὶ λειώνει
καὶ ἀποσώνει ἢ φλόγα
καθὼς τὸ δειλινὸ
ἀποχαιρετᾶ τὸ Παλαμῆδι τῶν ἐλπίδων
καὶ ροδίξει τ' ἀρκαδικὰ βουνὰ
πέρα στοὺς παρθένους δρυμοὺς
τῆς Ἄρτεμις καὶ τοῦ Πάνα.

Φλόγα
ἀπ' τὸν ὄρθρο τοῦ Ἡράκλειτου
καὶ τὸν ἄλλον οὐρανὸ τοῦ Πλάτωνα
ἀπ' τὸν πρωτεῖκὸ πυρσὸ
τῆς ψυχοσείστρας τραγωδίας
ποῦ σύναυγα φώτιζε
τὸ φοιτητικὸ σου κελλί
στὰ ἴχνη τοῦ λησιμονημένου κλέους
ὅταν ἡ παγερὴ σελίδα τῆς Λειψίας
γινόταν λυχνία τρεμίζουσα
στὸ δρομὶ τοῦ ἐρχόμενου δέους.

Κι ὕστερα ἔσκυψες
στὴ ματωμένη Σιών
ἱκετεύοντας τὴν ἔνσαρκη ποίηση
ποῦ ντύθηκε τὴ σακατεμένη φωνή
τῶν παλαιῶν σου ἐταίρων
κι ἔκραξε στράτευση
στὴν ἔξοδο τῆς μεγάλης χίμαιρας
ὅπου ὁ δειλὸς σου στίχος
γινόταν ἦχος ἀποκάλυψης
καὶ βαγγέλιο ἐλευθερίας.

Τοῦτα τὰ μυστικά σου ἐγκόλπια
ὄνειροκυνηγὲ τοῦ ἀρχαίου κάλλους
στῆς Κύπρος τ' ἀκρογιάλια

στῆς Θράκης τοὺς βάλτους
 στ' Ἀναπλιοῦ τὸ καταλάγιασμα.
 Τριάντα χρόνια ἡ ἔδρα
 ἔγνοια σπαράττουσα
 στὸ βλέμμα τῶν ἐφήβων
 τριάντα χρόνια ἡ ἔδρα
 ἀσκητήρι ὑπομονῆς
 γιὰ τὸ αὔριο
 ποὺ δὲν φτάνει ἀντάμα μὲ τις ρυτίδες
 ποὺ κυλάει στὸν πίθο τῶν Δαναΐδων
 καὶ δὲ γνωρίζει εὐγνωμοσύνη καὶ αἰθρία
 στὸ βλέμμα τῶν ἐφήβων.

Ἄχ καὶ νὰ μὴν ἦταν ἀνία
 ἢ λιακάδα τ' Ἀναπλιοῦ
 ἂν ὑπάρχει Θεὸς τῆ βάψαμε
 νὰ ἦταν, λέει, χελιδόνι
 στὰ κρικέλια τ' οὐρανοῦ
 ὅπου σ' ἔκραζαν ἀκόμα παρθένες
 οἱ παγερὲς σελίδες τῆς Λειψίας
 ὅπως κρώζουν ἀθανασία
 τ' ἀγριοπούλια τοῦ Ἴτς-Καλέ.

Ἄντιο ἔφηβοι τ' Ἀναπλιοῦ
 ἀντίο ἔχθρητες κι ἐλπίδες
 ἀντίο φάρσες καὶ κλάματα.
 Μισεῦει πιά ἀπ' τὸ Μπούρτζι
 ἢ ἄκατος τ' Ἀργολικοῦ
 κατὰ τὸ νησί τῆς Μέδουσας
 μαζί μὲ τὸ Γεννάδιο καὶ τὸν Καλαμαρᾶ
 τὸν Παμπούκη καὶ τὸ Φατσέα
 στὴ σιγὴ τῶν αἰχμηρῶν ἀναμνήσεων
 στὸ λυκαυγὲς τῆς Ὀγδοάδας
 ἢ στὴν ἀνωνυμία τῶν ἀσφοδελῶν λειμώνων
 μαζί μὲ τὸ αἶνιγμα βράχο
 στὸ ραγισμένο σκαρί.

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΚΩΣΤΟΥΡΟΣ

Η ΜΑΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΡΑΚΙ

Τὸ Γεράκι εἶναι μία κωμόπολη στὰ ριζὰ τοῦ Πάρωννα. Κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους μία ἀπὸ τίς 18 πόλεις τῶν Ἐλευθερολακίωνων, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ Ρωμαῖοι περιέστειλαν τὴν φιλοπόλεμον δρεῖσιν τῆς Σπάρτης. Μᾶρκος Αὐρήλιος.

Ἀκόμη τὸ Γεράκι ἐπὶ Σταυροφόρων – 1204 μ.Χ. – ἦταν μία ἀπὸ τίς 12 Βαρωνεῖες – μὲ τίς ὁποῖες μοίρασαν οἱ κατακτηταὶ τὴν Πελοπόννησο – Βιλαρδουῖνοι.

Τὸ Γεράκι ἐπιστέφεται μὲ Φράγκικο Κάστρο φρουρὸ κατὰ παντὸς ἐπιδρομέως.

Στὰ μέσα τοῦ 1949 τὸ 54^ο τάγμα ἑλαφροῦ πεζικοῦ, στο ὁποῖον ὑπηρετοῦσα ἔφεδρος στρατιώτης, ἀφοῦ διέσχισε μὲ τὴν ἀρβύλα τὸ νότιο Μωριά, ἦρθε στὴ νέα ἔδρα του.

Τὸ κλίμα καλὸ. Ἡ ζωὴ πιὸ ἤσυχη. Οἱ ἀντίπαλοι εἶχαν νικηθεῖ καὶ τὰ μέτρα ἀσφαλείας περιορίστηκαν. Λιγότερες σκοπιές, λιγότερες ἐνέδρες, ἐλάχιστα νυκτερινοὶ συναγερμοί. Τὸ τάγμα ζοῦσε μία εἰρηνικὴ —θὰ ἔλεγα— περίοδο.

Μόνη μας ὑπηρεσία ἦταν ἡ παραλαβὴ τῶν ὄσων ἀνταρτῶν παρεδίδοντο στο στρατό, πετοῦσαν τὰ ὄπλα τους καὶ κρατοῦντο μέχρις ὅτου διαπιστωθεῖ ὅτι δὲν βαρύνοντο μὲ ἐγκληματικὲς πράξεις γιὰ νὰ ὑπαχθοῦν στὰ μέτρα ἀμνηστίας πού ψήφισε ἡ Κυβέρνηση —Θεμιστοκλῆς Σοφούλης— καὶ νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὴν κοινωνίαν ἰσότιμοι πολῖτες.

Τότε μάθαμε ὅτι παρεδόθη καὶ μία ἀντάρτισσα, τῆς ὁποίας μάλιστα ἡ οἰκογένεια ἦταν ἰσχύουσα στο χωριὸ καὶ αὐτὴ μεσολάβησε στὴν παράδοσή της. Λίγες μέρες μετὰ μὲ κάλεσαν στὴ Διοίκηση ὅπου μὲ ἐφοδίασαν μὲ ἕνα φάκελο, προφανῶς τὸ πόρισμα τῆς ἀνακρίσεως τῆς κρατουμένης, καὶ μὲ διέταξαν νὰ τὴν ὀδηγήσω στὴ Σπάρτη ὅπου ἡ ἔδρα τῆς Ταξιαρχίας. Ἐνας στρατιώτης μου παρέδωσε ἕνα «πρᾶγμα»! μαυροφορεμένο, σκυφτό, μὲ ἕνα τσεμπέρι μέχρι τὰ μάτια πού μου προκάλεσε ἀνάμεικτα αἰσθήματα οἰκτιροῦ καὶ δυσφορίας γι' αὐτὸ πού ἐβλεπα! Ὁ ἴδιος ὁ

στρατιώτης μου γνώρισε πώς τὸ αὐτοκίνητο μὲ περιμένει στὴν πλατεία καὶ νὰ βιασῶ.

Κρατώντας ἀπ' τὸ χέρι τὴν ἀντάρτισσα ἀνέβηκα στὴν καροσερὶ τοῦ φορτηγοῦ καὶ κινήσαμε. Ἡ ἀποστολὴ μου παρουσίαζε ἐνδεχομένους κινδύνους, μήπως ἡ κρατουμένη ἀπαχθεῖ ἀπὸ τοὺς συντρόφους τῆς ἢ ἡ ἴδια μεταγνώσει καὶ δραπετεύσει στὰ γνώριμά της κορφοβούνια, ἐκμεταλλευομένη κάποια ἀπροσεξία μου.

Γι' αὐτὸ τὴν ἔβαλα στὴ γωνία τοῦ αὐτοκινήτου καὶ κάθισα ἀπέναντι μὲ στραμμένο τὸ ὄπλο σ' αὐτήν, ὥστε νὰ θυμίζω ὅτι ἐγὼ ἤμουν τώρα τὸ ἐπάνω χέρι. Ἐκείνη λούφαξε στὴ γωνιά της, ἀμίλητη καὶ ἀκίνητη ἀκόμα καὶ ὅταν ἄρχισε νὰ βρέχει καὶ ἀπὸ τὸν σαθρὸ μουσαμᾶ τοῦ φορτηγοῦ τὰ νερὰ πέφταν ἐπάνω της δὲν ἀντέδρασε. Τὴν εἶχαν φαίνεται ὀρμηνέψει νὰ μὴν δημιουργήσει κανένα πρόβλημα κατὰ τὴν μεταφορὰ καὶ ἐξοργίσει τὸ δεσμοκράτη της.

Καὶ περνοῦσαν οἱ ὄρες στοὺς σκολιοὺς δρόμους τῆς Λακωνικῆς καὶ φθάσαμε κάποτε στὴν πολίχνη Κροκεές, ἄλλοτε Λεβέτσοβα τὸν καιρὸ τῶν Σλάβων. Ὁ ὁδηγὸς πῆγε νὰ γεμίσει τὸ ρεζερβουάρ βενζίνη καὶ μὲ ἐνημέρωσε ὅτι σὲ λίγο κινᾶμε πάλι.

Τότε ἐκείνη ἀναδεύτηκε καὶ μὲ τρεμάμενη φωνὴ μὲ παρακάλεσε νὰ τὴν πάω σ' ἓνα ἀπέναντι πολυκατάστημα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς νὰ ἀγοράσει κάτι ρούχα. Τὴ συνόδεψα καὶ παρακολούθησα ἐκπληκτος ὅτι ἀγόραζε ὀλόκληρη ἀμφίεση ρούχων, ἐσωρούχων, ὑποδημάτων καὶ ἄλλων λεπτομερειῶν, ξοδεύοντας μεγάλο χρηματικὸ ποσό, καὶ ὑπέθεσα ὅτι τὰ προμηθεύετο νὰ τὰ φορέσει ἀργότερα, ὅταν ἡ περιπέτειά της ἔλγῃ σύντομα ὅπως πίστευε.

Κάποτε τελείωσαν τὰ παζάρια, φορτώθηκε ἐκείνη τὰ καινούργια της καὶ μὲ κάποιω δισταγμῷ κινήθηκε νὰ περάσει στὸ πίσω μέρος τοῦ μαγαζιοῦ —τὸ ἰδιαίτερο— νὰ ἀλλάξει χωρὶς βέβαια τὴν παρουσία μου γιὰ εὐνοήτους λόγους. Κάτι τέτοιο ἦταν ἀντίθετο μὲ τὶς διαταγές ποὺ εἶχα. Τὴ σταμάτησα καὶ χωρὶς περιστροφές της δήλωσα ὅτι θὰ ἀλλάξει μπροστὰ μου καὶ χωρὶς ἀντίρρηση, γιατί ἄλλιῶς θὰ τὴν παραδώσω στὴ Σπάρτη μὲ τὰ κουρέλια της. Ἡ στιγμὴ ἦταν κρίσιμη καὶ γιὰ τοὺς δύο: Ἐκείνη θὰ ἐνοιωθεῖ ἄσχημα νὰ γυμνωθεῖ μπρὸς σὲ ξένον ἄντρα καὶ γὰρ θὰ παραβίαζα τὸ καθήκον μου, ἂν τὴν ἄφηνα στιγμὴ πέρα ἀπ' τὸ ὀπτικὸ μου πεδίο. Κοιταχθήκαμε. Πρῶτη κατέβασε τὸ κεφάλι καὶ μὲ ἀκολούθησε.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεὰ μιᾶς γυμνῆς γυναίκας τόσο κοντὰ μου ἐρέθιζε τὶς αἰσθήσεις μου, ἔπειτα ἀπὸ τόσων μηνῶν ἀναγκαστικῆς νηστείας, ἢ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια μὲ ἀπέτρεψε νὰ ἐκμεταλλευτῶ τὴ θέση μου ἔναντι μάλιστα ἀτόμου ἀνισχύρου καὶ δὲν γύρισα νὰ ἰδῶ τὴ διαδικασία ἀλλαγῆς τῶν ρούχων της, ἀλλὰ ἀπλῶς ἤμουν κοντὰ της καὶ ἀκουστικὰ παρακολουθοῦσα τὴ σκηνή, σὰν νὰ ἔβλεπα κινηματογραφικὴ ταινία μικροῦ μήκους θαμπῆς ὀθόνης.

Πέρασαν μερικά ἔντονα λεπτά καὶ τὸ θρόϊσμα τοῦ ἐνδύματος σταμάτησε: καὶ τότε γύρισα.

Ἔπεσα ἀπὸ τὰ σύννεφα! Μπροστά μου μιὰ πανέμορφη κοπέλα: μαλλιά κότσο, στενὸ πουλόβερ, κοντὴ φούστα, μεταξωτὲς κάλτσες, ψηλοτάκουνα παπούτσια καὶ ὅ,τι ἄλλο δὲν πρόλαβα νὰ διαπιστώσω, μιὰ σύγχρονη δεσποινὶς νὰ μὲ κοιτάζει μὲ φωτεινὸ βλέμμα καὶ μὲ ὑπολαμθάνουσα φιλαρέσκεια.

Αὐτὴ ἢ μεταμόρφωσις τῆς κρατουμένης δὲν ἦταν τυχαία. Τὴν εἶχαν οἱ δικοὶ τῆς ὀρμηνέψει νὰ δημιουργήσει καλὴν ἐντύπωσιν στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ τύχει καλῆς μεταχειρίσεως τῶν κριτῶν τῆς.

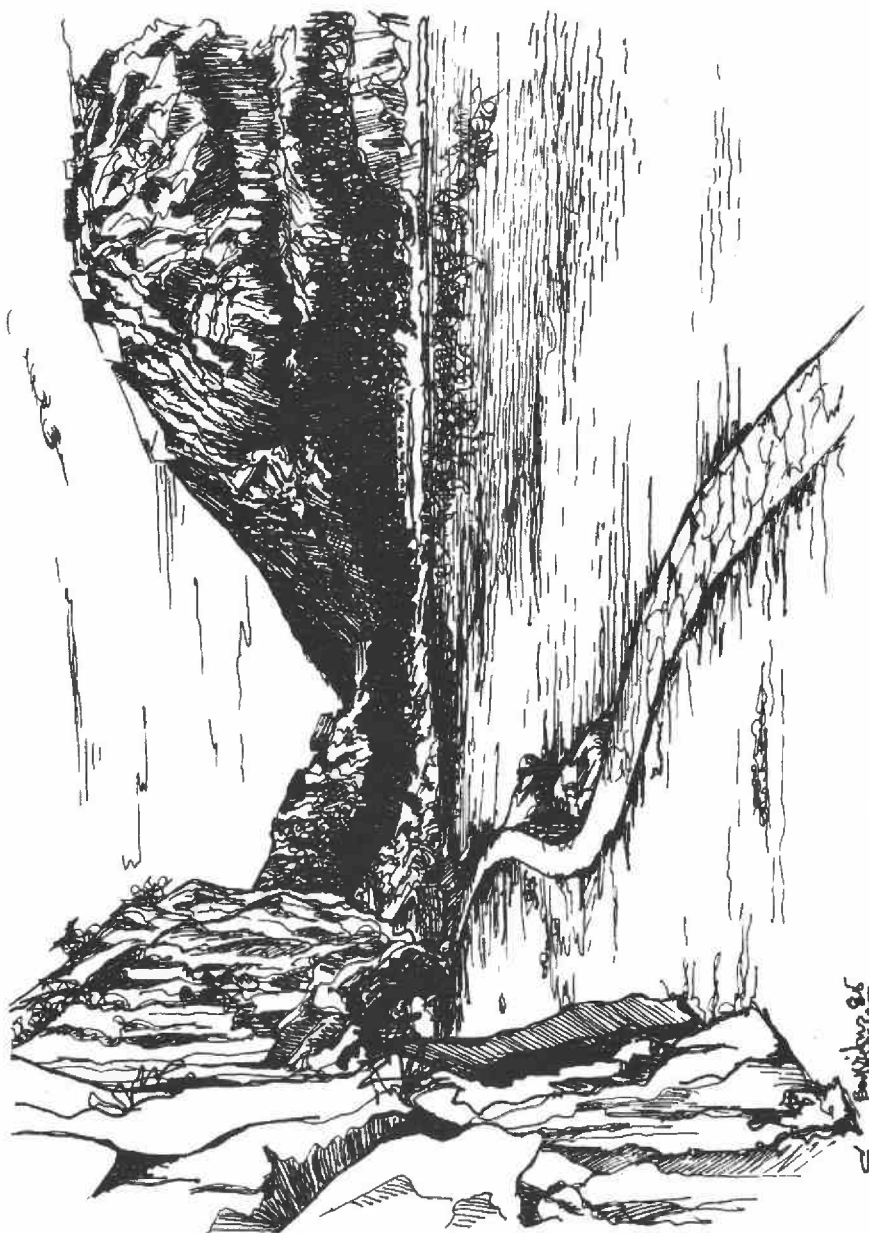
Φθάσαμε κάποτε στὴ Σπάρτη στὸν κεντρικὸ δρόμο καὶ ἦταν ἀστεῖο τὸ θέαμα ἑνὸς στρατιώτης μὲ προτεταμένο ὄπλο νὰ ὀδηγεῖ μιὰ καλοντυμένη κοπέλα σὰν νὰ ἦταν κακοποιός!

Στὴ διοίκηση τῆς ταξιαρχίας ὤθησα τὴν κρατουμένη ἐντὸς καὶ ἀνέφερα τὴν ἐκτέλεση τῆς διαταγῆς μου. Οἱ δύο νεαροὶ ἀξιωματικοὶ ἔδειξαν ἱκανοποιημένοι καὶ μὲ σημασία παρετήρησαν:

«Ἐπὶ τέλους καλῶς ὄρισες, Μαρία!». Τότε ἔμαθα τὸ ὄνομα ἐκείνης —Μαρία— ὅπως ἔμαθα ὅτι τὴν ἀναζητοῦσαν οἱ ὑπηρεσίες διώξεως τῶν ἀνταρτῶν. Ἐκείνη πάλι μὲ κοιτάζε σὰν νὰ μ' εὐχαριστοῦσε, ὥσπου κάποιος ὑπαξιωματικὸς τὴν παρέλαβε.

Πάλι στὸ Τάγμα: ἡ μικρὴ πλατεία ἔρημη, ἀλλὰ κάπου ἐκεῖ στὸν ἴσκιό τοῦ ἀπομεσήμερου ἕνα ἀνδρόγυνο μὲ περιμένει. Ἡ γυναίκα σκύβει νὰ φιλήσει τὸ χέρι μου, μὰ δὲν τὴν ἀφήνω, καὶ ὁ ἄνδρας μὲ δάκρυα στὰ μάτια μ' ἀγκαλιάζει μ' εὐγνωμοσύνη.

Εἶναι οἱ γονεῖς τῆς Μαρίας. Ἡ ἀποστολή μου ἐξετελέσθη.

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΚΩΣΤΟΥΡΟΣ

ΜΟΝΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΨΙΑ

Τὰ φορτηγά τῆς φάλαγγας τραβοῦσαν τὸν ἀνήφορο στὶς πλαγιές τοῦ Μαίναλου μὲ προορισμὸ τὸ Λεβίδι, τὴν ἔδρα τοῦ 54ου ἑλαφροῦ τάγματος πεζικοῦ.

Ἐκεῖνες οἱ ἡμέρες τοῦ 1948 ἦσαν οἱ πιὸ δύσκολες καὶ ἡ κυκλοφορία στοὺς ἔρημους δρόμους γινόταν μὲ κάλυψη στρατιωτικῆς προστασίας. Θάταν καμιά δεκαριά ἐπίτακτα αὐτοκίνητα ποὺ κρατοῦσαν ἀποστάσεις μεταξύ τους γιὰ λόγους ἀσφαλείας καὶ ἔτρεχαν ὅσο μπορούσαν σὲ κείνους τοὺς σκολιοὺς δρόμους γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ λόγου.

Μπροστὰ τὸ ὄχημα ἀσφαλείας μὲ μιὰ διμοιρία –30– στρατιωτῶν.

Στὸ τελευταῖο αὐτοκίνητο ξαπλωμένος πάνω σὲ τσουβάλια μὲ πατάτες εἶμουν κι' ἐγὼ στρατιώτης τοῦ 1ου λόχου μὲ ἀποστολὴ τῆ μεταφορὰ τῆς μισθοδοσίας τῶν ἀξιωματικῶν ἀπὸ τὸ ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς τραπέζης Τριπόλεως. Τὸ χρηματικὸ ποσὸν εἶταν σεβαστὸ καὶ τὸ εἶχα βάλει κατάσαρκα γιὰ νὰ νοιώθω τὴν ἀσφάλειά του ἀναλογιζόμενος τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης μου. Οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς ἐποχῆς ἔπαιρναν διπλὸ μισθὸ λόγῳ τῆς ζώνης τῶν πρόσω ποὺ ὑπηρετοῦσαμε.

Τὰ πρῶτα ἔλατα στὰ βουνὰ κάναν τὴν ἐμφάνησί τους καὶ ἡ ἄγρια φύση τῆς Μαντινείας μᾶς κύκλωνε. Ὁ δρόμος ἀνέβαινε μὲ κορδέλλες καὶ πλησιάζαμε στὸ πρῶτο χωριὸ τῆς διαδρομῆς τὴν Κάψια καὶ τὰ πρῶτα ὀχήματα μετὰ τὴν ἀπότομη στροφὴ ἔμπαιναν στὸ χωριὸ. Ἐνα-ἕνα χάνονταν ἀπ' τὸ βλέμμα μου καὶ ἦρθε ἡ σειρὰ τοῦ δικοῦ μου νὰ στρίψει, νὰ μπῆ στὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ, ὅταν ὁ ὀδηγὸς πέδησε ἀπότομα ρίχνωντάς με πάνω στὰ τσουβάλια καὶ ἐτρέπη εἰς φυγὴν. Τότε συνειδητοποίησα τὴν κατάσταση: ὅλα τὰ ὀχήματα σταθμευμένα μέσα στὸ χωριὸ καὶ μὲ ἄφαντους τοὺς ὀδηγούς. Κανεὶς στὸ δρόμο. Οὔτε πολίτης, οὔτε στρατιώτης.

Τὰ σπίτια κατάκλειστα. Ψυχὴ - ἐρημία. Εἶμουν μόνος μου στὴν Κάψια. Ἡ ἀπόλυτη, ὑποπτη καὶ ἀπειλητικὴ ἡσυχία μὲ θορύβησε. Ὅπλα στὸ Στέν καὶ πήδηξα κάτω, ἔτρεξα στὴ πρώτη πόρτα ἑνὸς πέτρινου σπιτιοῦ ποὺ βρέθηκε μπροστὰ μου καὶ χτύπησα πάλι καὶ πάλι μέχρι νὰ φανῇ κάποιος

φοβισμένος με τη γυναίκα του να κλαίει και οδύρεται παρακαλώντας τους θεούς της σωτηρίας.

Τὸν ταρακούνησα: τί ἔγινε ρώτησα. Χτύπησαν τὴ φάλαγγα, τὸ στρατό, ἢ ἀπάντησι. Ἡ πόρτα ἔκλεισε. Τὸ σπιτι δὲν μὲ προστάτευε, κάτι ἔπρεπε γρήγορα νὰ κάνω. Ποῦ εἶναι ἄραγε ἡ φρουρά, ποῦ εἶναι οἱ δικοί μου, πῶς χάθηκαν, πῶς μὲ ἄφησαν στὸ τραγικὸ ἀδιέξοδο;

Μὲ τὸ δάκτυλο στὴ σκανδάλη τρέχω στὴν ἔξοδο τοῦ χωριοῦ καὶ ἐκεῖ σ' ἓνα χαντάκι πρηνηδὸν νὰ οἱ στρατιῶτες. Ἐπὶ τέλους, Νὰ καὶ ὁ ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικὸς μὲ τὰ κιάλια νὰ ἐρευνᾷ τὸ ἀπέναντι βουνό.

Πέσε κάτω διέταξε καὶ πρόσθεσε: μᾶς χτύπησαν μέσα στὸ χωριό, εὐτυχῶς χωρὶς ἀπώλειες. Κάναμε σῆμα στὸ τάγμα καὶ περιμένουμε βοήθεια.

Ἡ ἀδρεναλίνη μου ἤρθε στὰ ὄριά της. Ἡ ἐπικουρία ἤρθε κι αὐτὴ μὲ ἓνα λόχο, οἱ ὁδηγοὶ ἀνέβηκαν στὰ φορτηγὰ καὶ κινήσαμε.

Τότε θυμήθηκα: τὰ λεφτά; βαθεῖα ἀνάσα: στὴ θέση τους κατάσαρκα. Λίγο τσαλακωμένα, ἀλλὰ ἀσφαλῆ.

Πήδηξα στὸ αὐτοκίνητο. Τέλος καλὸ, τὸ Λεβίδι μὲ περιμένε.

Πᾶνε χρόνια ποῦ πέρασα μὲ ἐκδρομὴ φίλων στὴν Κάψια.

Ἀνέζησα τὸν ἐφιάλτη τοῦ ἔρημου χωριοῦ καὶ τὴν ἀόρατη παρουσία ἐκείνου τοῦ κινδύνου.

Κάποιος τῆς παρέας μὲ ρώτησε τί κοιτάω. Δὲν ἀπήντησα. Δὲν θὰ μὲ καταλάβαινε.

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΚΩΣΤΟΥΡΟΣ

ΤΑΚΗΣ ΜΑΥΡΟΣ

—'Ο ταξειδιώτης τῆς ζωῆς—

IN MEMORIAM

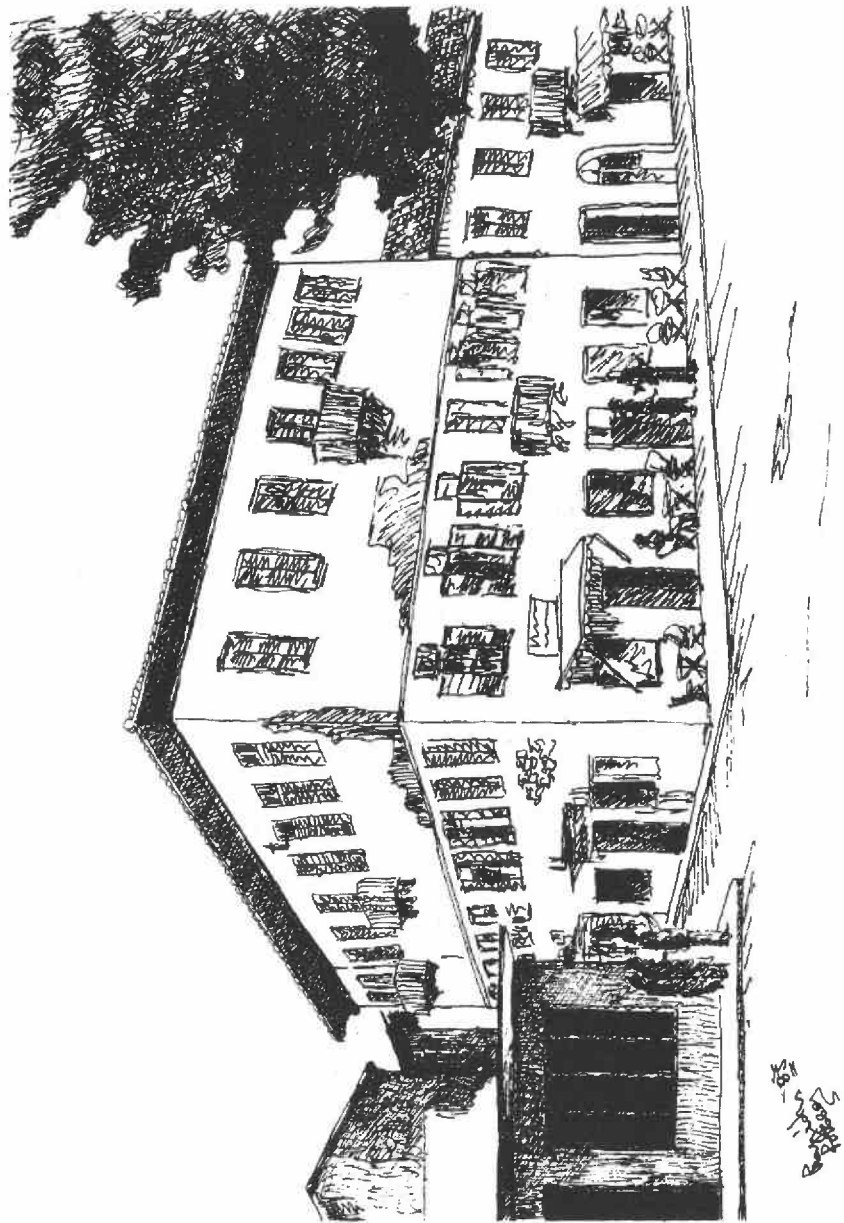
Κράτα γερὰ τὸ δοιάκι,
μακρὰ ἀπ' τὶς Σειρῆνες,
τὶς θάλασσας ὀδύνες,
ὁ νοῦς σου στὴν Ἰθάκη.

Βάλε τὸ χέρι ἀντήλιο
πόσα σοῦ λείπουν μίλια;
τῆς Καλυψῶς τὰ χεῖλια
σὲ σκλάβωσαν στὸ σπήλιο.

Στὸ κῦμα στὴ σανίδα
πυξίδα σου ἡ Μοῖρα,
ἀπέραντη ἀρμύρα,
γραμμὴ γιὰ τὴν πατρίδα.

Πάλι στὴ γῆ σου τώρα,
νόστος χωρὶς μαντήλι,
χαθῆκανε κι οἱ φίλοι:
Κάτθανε Διαγόρα...

2002

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΜΑΛΤΕΖΟΣ

Δάσκαλος

Η ΜΟΙΡΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΟΔΗΓΟΥΣΑΝ...

Ευριπίδου Ηλέκτρα, στίχ. 1301

Το φοβερό νέο γρήγορα μαθεύτηκε.
Ο Ορέστης, με τη βοήθεια της αδελφής του,
έσφαξε τη μάνα του και τον εραστή της.
Οι Αργίτες είδαν και θρήνησαν
τους δύο νεκρούς και πιο πολύ
τ' άτυχα αδέλφια, που τα σύντριψε
η προγονική κατάρα.

Ωρα πολλή κανείς δε μιλούσε.
Με την απαλάμη είχαν σκεπάσει
τα μάτια τους να μη βλέπουν
το φριχτό θέαμα.
Άξαφνα μια χαροκαμένη γριά
έσυρε φωνή οργισμένη και
ρώτησε τους δύο Θεούς,
τον Κάστορα και τον Πολυδεύκη:
«Γιατί δεν εμποδίσατε τη σφαγή;»

Και οι Θεοί γεμάτοι συμπόνια είπαν:
«Η μοίρα και η ανάγκη οδηγούσαν
εκείνο που έπρεπε να γίνει».
Ταραχή έπιασε όλους γιατί
κατάλαβαν τι σημαίνουν τα θεϊκά
τούτα λόγια. Μέσα στη σιγή ο καθένας
αφουγκραζόταν τη δική του
φωνή που ρωτούσε: «Άραγε,
για μένα τι έχει αποφασίσει η μοίρα;».

Λουτράκι, 9/7/2003

ΟΙΜΟΙ ΤΕΚΝΟΝ

Ευριπίδου Εκάβη, στίχος 178

Σ' ένα θρακιώτικο λιμάνι γλεντούν
οι Έλληνες με τις τρωαδίτισσες σκλάβες,
ευχαριστώντας τους θεούς για τη νίκη
που τους χάρισαν. Και η χαρά τους μεγαλώνει,
καθώς βλέπουν στο βάθος την Τροία να
καίγεται και τα πτώματα να μένουν άταφα.

Εδώ και η βασίλισσα Εκάβη, σκλάβα κι αυτή,
θρηνεί τα σφαγμένα παιδιά της και τη χαμένη
πατρίδα της. Εδώ ευχαριστεί κι αυτή
τους θεούς, γιατί την βοήθησαν να τυφλώσει
το φονιά του μικρού της γιού και να σφάζει
τα δυο μικρά παιδιά του. Θύτης και θύμα
η ίδια προφητεύει:

«Αστένακτος και αδάκρυτος ημέρα δε
θα ανατείλει ποτέ για τους ανθρώπους.
Ακόμη κι αν κατέβει ο ίδιος ο Θεός για
να τους σώσει, θα τον σφάξουν κι Αυτόν,
για να μείνουν ελεύθεροι να σφάζει
ο ένας τον άλλον. Αλίμονο!».

Λουτράκι, 1-8-03

ΕΝ ΕΤΕΙ ΕΠΤΑΚΟΣΙΟΣΤΩ π.Χ.

Όλη μέρα οδοιπορούσε το καραβάνι
μέσα στη φλεγόμενη έρημο και
μόλις το σκοτάδι έπεσε
έστησαν τις σκηνές τους στην άσση
με τους υψηλούς φοίνικες.

Και όταν το φεγγάρι ολοπόρφυρο
φώτισε την έρημο οι καμηλιέρηδες
είδαν γύρω τους σπασμένα μάρμαρα
και μια επιγραφή άγνωστη στη γλώσσα τους.

Τούτο είναι μήνυμά από τα παλιά χρόνια,
είπε ο αρχηγός και φώναξε τον ξένο,
τον αιχμάλωτο να διαβάσει την άγνωστη γραφή.
Κι εκείνος με φωνή τρεμάμενη διάβασε:

*«Εγώ ειμί παν το γεγονός,
και ον και εσόμενον
και τον εμόν πέπλον ουδείς
πω θνητός απεκάλυψεν».*

Και ο ξένος μαντεύοντας
την απορία τους το
ξαναδιάβασε στη δική τους γλώσσα.

*«Εγώ είμαι όλα όσα έγιναν
όσα γίνονται και όσα θα γίνουν
και κανείς ποτέ θνητός δεν
απεκάλυψε το μυστικό μου».*

Κρίμα, είπε ο αρχηγός, γιατί
αυτός που στέλνει το μήνυμα
δεν είχε γνωρίσει τη φυλή μας
και το Θεό μας.

Και ποια η φυλή σας και ο Θεός σας,
 ρώτησε με απορία ο ξένος.
 Και ο αρχηγός με χαρά άρχισε
 να απαντά, αλλά η φωνή του
 δεν ακούστηκε, γιατί άνεμος
 δυνατός φύσηξε και πήρε και
 τη φωνή και την άμμο.
 Και η έρημος απλωνόταν
 γύρω τους.

Άργος, Ιούνιος 2002

ΗΤΑΝ ΛΑΘΟΣ;

Ευριπίδου Ιππόλυτος

Ήρθαν και τούτη την Άνοιξη
 στο ναό του Ιππόλυτου
 οι ανύπαντρες κόρες απ' την Τροιζήνα,
 έκοψαν τα μαλλιά τους,
 έχυσαν δάκρυα
 και σκόρπισαν λουλούδια.

Έτσι όρισε η Άρτεμη
 να τιμούν τον εκλεκτό της.
 Και ο λαός ήρθε, είδε τις τιμές,
 κι έκλαψε για το παρθένο παλληκάρι
 που το σκότωσε ανελέητα η Κύπρη.

Όταν όμως έπεσε το σκοτάδι
 και οι κόρες έμειναν μόνες,
 άκουσαν βαθιά μέσα στα σπλάχνα τους
 μια φωνή που ρωτούσε: «Όμορφο παλληκάρι,
 γιατί δεν τίμησες την παντοδύναμη Θεά;
 Γιατί διάλεξες ν' ανηφορίσεις μόνος;
 Ήταν λάθος. Όμως, σε θαυμάζουμε.
 Τα άνθη δε θα σου λείψουν ποτέ».

ΤΑΣΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ

ΥΠΕΡΒΑΣΗ

I

Απερίγραπτο μεγαλείο
αυτή η ζωηφόρος αύρα του καλοκαιριού.
Οι συγγενείς και η παρέα των φίλων
το σπιτίσιο φαγητό της μάνας
το ζωγραφιστό κύμα του Αργολικού κόλπου
που κάθε τόσο
πετάγεται απ' την κορνίζα του ορίζοντα
και πιτσιλάει τα γυμνά πόδια
που αναπαύονται στην άμμο
οι ανταύγειες του μπλε
«της θάλασσας»
όπως ορίζει η Μαριλένα
κι αυτά τα καυτερά συναισθήματα
σαν την αμμουδιά του Τολού,
απαράλλακτα
υπέρβαση
υπέρβαση
υπέρβαση
σημαίνουν
του θανάτου
και της φθοράς του κόσμου τούτου.

II

Δεν έμεινε τίποτα
που να μην το αλλοιώσει
το ήμερο κύμα του μεσημεριού
κι εμείς απομείναμε
ν' ατενίζουμε τον πίνακα του ορίζοντα
με μια γλυκειά
 αλλά και βέβαιη
αίσθηση προσανατολισμού
 -the sense of direction.

Κι αυτό ευελπιστούσαμε πάντα
πως θάτανε το κέρδος μας
από το τελευταίο καλοκαίρι
αυτού του αμήχανου αιώνα
που φεύγει σιγά-σιγά
 γεμάτος πρόοδο
 αλλά και μελαγχολία.

III

Η θάλασσα του Αγαμέμνονα
και της Λασκαρίνας
μας περίμενε υπομονετικά
χρόνια πολλά,
η υποδοχή της
αριστοκρατική
κι ενθουσιώδης,
σαν κι εκείνη που επιφυλάσσει πάντα
ο γλυκός καπετάνιος
στην άγουρη στεριανή
αγαπημένη του.

Τα επόμενα καλοκαίρια
θα είναι κι εκείνα δικά μας
και θα ορίζουμε
στο μέτρο του δυνατού
την λατρεία της φύσης
για όσο αυτή θα υπάρχει
ακόμη.

IV

Το καΐκι το δικό μας
έτοιμο
και γεμάτο με εφόδια πολλά.
Ο άνεμος σύριος
και η πότνια άλς φιλική μαζί μας.

Άντε, γειά χαρά
και καλά μας αρμενίσματα.
Ίσως το επόμενο λιμάνι
νάσαι κι εκείνο ελληνικό.
Κι αν πάλι όχι
 δεν πειράζει
ο κόσμος – η πατρίδα μας
το σύμπαν – ο κόσμος της καρδιάς μας.

Βίρα τις άγκυρες παιδιά...
Το ταξίδι μας
σταματημό δεν έχει...

Μέριμνα, 20/8/2000

ΘΕΡΙΝΕΣ ΗΜΙ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Βασιλικές αποχρώσεις του μπλε
στην θάλασσα της Μεσογείου
στον ουρανό του αρχαίου θεάτρου
στο καπέλο της αιθαλούς
μεσημεριανής κολυμβήτριας.

* * *

Το αλμυρό νερό
της βυζαντινής θάλασσας
περικυκλώνει γοητευτικά
τον αμέριμνο βράχο
κι εκεί συναντιούνται
σ' ένα συγκινητικό εναγκάλισμα
η θάλασσα
με τον εγκρατή εαυτό της.

* * *

Ήχοι απλοί
φυσικοί
ενός κύματος που ψιθυρίζει
το μεσαιωνικό
αυτοκρατορικό ποίημά του
σε όλους
μυημένους και αμύητους.

Η αλήθεια είναι όμως
πως ακούνε πραγματικά
μόνο εκείνοι που...
έχουν ώτα.
«Ο έχων ώτα ακούειν
ακουέτω».

* * *

Η θάλασσα των ονείρων
η παλαιολόγεια
πλημμυρισμένη από σοφία και υπομονή
αλλά και διάκριση
κρατάει αμέριστη κι ατόφια
την γοητεία της
ακόμη κι όταν την παρακολουθείς
κρυφά
πίσω από την πέτρινη κουρτίνα
του Αρτεμισίου.

Η θάλασσα η αυτοκράτειρα
δεν γνωρίζει από υποκρισία.

Μέριμπακα, 21-22/8/2000

ΠΟΡΤΟΚΑΛΑΙΩΝΕΣ

Πλημμύρισε ο οφθαλμός
και η κουρασμένη ψυχή μας
από ελπίδα κυρίως
και χαρά
αλλά κι από ευτυχισμένες αναμνήσεις,
στο ξαφνικό αντίκρουσμα
των ολοπράσινων πορτοκαλαιώνων.

Δεν θέλει και πολύ
η καρδιά του ανθρώπου
για να φουντώσει
από συναισθήματα
αλλά και από θύμησες
παλιών
και για πολλά χρόνια ξεχασμένων
γεγονότων
κι εμπειριών.

Φορτίζεται ο νους
και η ψυχοσωματική μας ολότητα
στο διαπροσωπικό αντάμωμα
της απόδημης ψυχής
και των πράσινων ακόμα
—Αύγουστος γαρ—
πορτοκαλιών,
που κρέμονται καρτερικά
από τα εύκαμπτα κλαδιά
των αειθαλών μητέρων τους.

Τότε παλιά
ο νους ενθυμείται
και η ψυχή αγάλλεται
οι πράσινοι αυτοί
και άγουροι
καρποί

προσέφεραν υπηρεσίες κι άλλες
πέρα από τις γνωστές
και συνήθειες
αποδεχόμενοι να θυσιασθούν
στο βωμό
της παιδικής μας αθωότητας
και αφέλειας.

Τα παιδιά στις αυλές
οι φίλοι μας κι εμείς
κλωτσούσαμε τότε
τα πράσινα πορτοκάλια
παίζοντας ποδόσφαιρο,
ελλείπει άλλου
κατάλληλου για την ηλικία μας
και την εποχή
αντικειμένου.

Οι δερμάτινες μπάλες
ήτανε τότε σπάνιες
κι οι πλαστικές έσκαζαν γρήγορα
στην πρώτη τους συνάντηση
με την ανθισμένη κι εύοσμη
τριανταφυλλιά
των κήπων
που φιλοξενούσαν τα όνειρά μας.

Όλα αυτά
κι άλλα πολλά
επανήλθαν
κι εμπλούτισαν
την μνήμη και την ψυχή
στο απρόσμενο συναπάντημα
με τους ολοπράσινους
κι ολόγιομους
πορτοκαλαιώνες.

Μέριμπακα, 24/8/2000

ΕΛΕΝΗ ΚΟΒΒΑΝΤΖΗ - ΣΤΟΪΚΟΒΙΤΣ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

14 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1999

14 Φεβρουαρίου 1999. Έχουν περάσει είκοσι εννέα χρόνια...
Ρομαντική όπως πάντα, γιορτάζω και σήμερα την γιορτή του Αγίου Βαλεντίνου.
Το σπίτι είναι γεμάτο από λουλουδία.
Στα βάζα έχω σομόν και άσπρα τριαντάφυλλα.
Τους μιλώ και τα χαϊδεύω.
Τους λέω ότι σε αγαπώ, σε περιμένω.
Τους λέω ότι είσαι το φως μου, αγάπη μου.
Και άλλα τόσα χρόνια να περάσουν, το ίδιο πάντα θα σε αγαπώ.
Το τραπέζι έτοιμο, το φαγητό μοσχομυρίζει.
Τρία τα σερβίτσια.
Κάνω τις πετσέτες τριαντάφυλλα.
Και ένα δωράκι έκπληξη.
Το παιδί μεγάλωσε.
Γιορτάζει με την γυναίκα του.
Πλήττω και περιμένω να πέσει η νύχτα.
Κάθομαι στην άκρη του παράθυρου.
Να μπορώ να βλέπω.
Τα μάτια μου γίνονται φάροι που ανάβουν και σβήνουν...
Σου κάνω σινιάλο να έρθεις να με δεις.
Αλλά εσύ είσαι σε ασφαλείς ορίζοντες.
Ήθελα λίγο την μορφή σου να δω.
Έστω ένα νεύμα, μια επιβεβαίωση ότι με βλέπεις.
Τίποτα, κανένα σημάδι επικοινωνίας.
Φεύγω, περπατώ στους βρεγμένους δρόμους.
Ερημιά...
Νεκρή πόλη το Ανάπλι.
Δεν το βλέπω κάτω.
Η ομορφιά της ανάμνησης με ανεμίζει, με εξαγνίζει.
Ταξιδεύω πέρα στα σύννεφα, εκεί που είσαι...
Ακούω το τραγούδι σου...
Βλέπω την νύχτα να συνομιλεί με το ξημέρωμα,
και έμεινα με την επιρροή του ονείρου.

Το αφιερώνω σε όλες τις γυναίκες που έχουν μείνει μόνες.

ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ

Τι είναι ποίημα;
Είναι ο λόγος που φτιασιδώνει
Την αλήθεια του ονείρου
Ξεσκεπάζει την αιχμάλωτη σκέψη
Όστε η καρδιά να υπακούει και η ψυχή
Να βάλει σε τάξη την αρμονία της φαντασίας
Και ο λογισμός να σταθεροποιεί την ομορφιά της γραφής
Έτσι μιά λέξη δημιουργεί χιλιάδες σκέψεις και εικόνες
Μ' ένα ποίημα οι πεσιμιστές ωραιοποιούν τον θάνατο
Μ' ένα ποίημα οι μποέμ θεωρούν τον θάνατο ανύπαρκτο
Μ' ένα ποίημα γράφεις την χαρά σου ή τον πόνο σου
Μ' ένα ποίημα γράφεις πού θα ήθελες να είσαι
Μ' ένα ποίημα γράφεις ύμνους για την ομορφιά της αγάπης
Μ' ένα ποίημα γράφεις αυτά που βλέπεις και αυτά που θα ήθελες να βλέπεις
Μ' ένα ποίημα αποκαλύπτεις άφοβα και τις πιό κρυφές πτυχές σου
Τέλος με ένα ποίημα γράφεις την ιστορία σου όσο ωραία ή άσκημη και αν είναι.
Όλοι μας έχουμε μια ιστορία που κυλάει στο αίμα μας
και τρέχει από τις ανοικτές πληγές μας
Το ποίημα είναι το φάρμακο που τις επουλώνει.

26-09-2003

Το αφιερώνω στον παλιό καλό μου γείτονα Γιώργο Ρούβαλη.

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΖΩΗΣ

Χρώμα γαλάζιο, ουρανό είναι τα δυό σου μάτια μικρούλι μου
Αγάπη μου μονάχη
Σαν με κοιτάξεις ερευνητικά, τα αισθήματά μου ψάχνεις να γνωρίσεις
Ναι, σ' αγαπώ χωρίς αρχή και τέλος
Γιατί είσαι ανάμνηση γλυκιά που μέσα από σένα ταξιδεύω
Τα χρόνια τα παλιά, τότε που ο γιός μου και πατέρας σου ήλθε στο κόσμο τούτο
Αλλά εσύ μωράκι μου ακόμα πιο όμορφο είσαι
Το προσωπάκι σου γλυκό σαν αγουρίδα μέλι
Τα μάτια σου γαλάζιες θάλασσες που βάρκες αρμενίζουν
Τα μαλλιά σου μετάξια Χερουβείμ στολίζουν το κεφάλι
Κοράλια τα χειλάκια σου ζωγραφιστά χαμόγελα μου στέλνουν
Και από αγάπη λιώνω αγάπη μου.
Όταν τα κρινοδακτυλάκια σου απάνω μου γατζώνουν
Αφήνομαι, πορεύομαι όπου εσύ με θέλεις.

24 Απριλίου 2001

Αφιερωμένο σε όλες τις γιαγιάδες.

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΝΙΟΤΗΣ ΜΟΥ

Τα ξεχασμένα χρόνια της νιότης μου, ήρθαν στο μυαλό μου.
Τότε αγαπούσα τα σκοτεινά βράδια με την ομίχλη...
Και βάδιζα στα νοτισμένα λιθόστρωτα του Αναπλιού...
Έφτανα στην παραλία.
Τα φώτα των φαναριών δακρυσμένα και θαμπά, απορροφούσαν τις νωθρές
αντανάκλασεις της άγρυπνης θάλασσας.
Τυλιγμένη στο τριμμένο παλτό μου, ρουφούσα την ατμόσφαιρα της μοναξιάς
στην βροχή...
Μέσα στην καταθλιπτική απογυμνωμένη φύση, μόνη από τότε.
Πλημμυρισμένη από σίχους τους έγγραφα στην κάμαρά μου, κάτω από το φως
του φεγγαριού, στην άκρη του κρεβατιού.
Αμέτρητες νύχτες μου συνέβη, να απαγγέλω σίχους ωραίους, παράξενους.
Το πρωί τους είχα ολότελα ξεχάσει.
Έμεναν κρυμμένοι μέσα μου, σαν φυλαχτό σε αλαβάστρινο κέλυφος.

Φθινόπωρο 1971

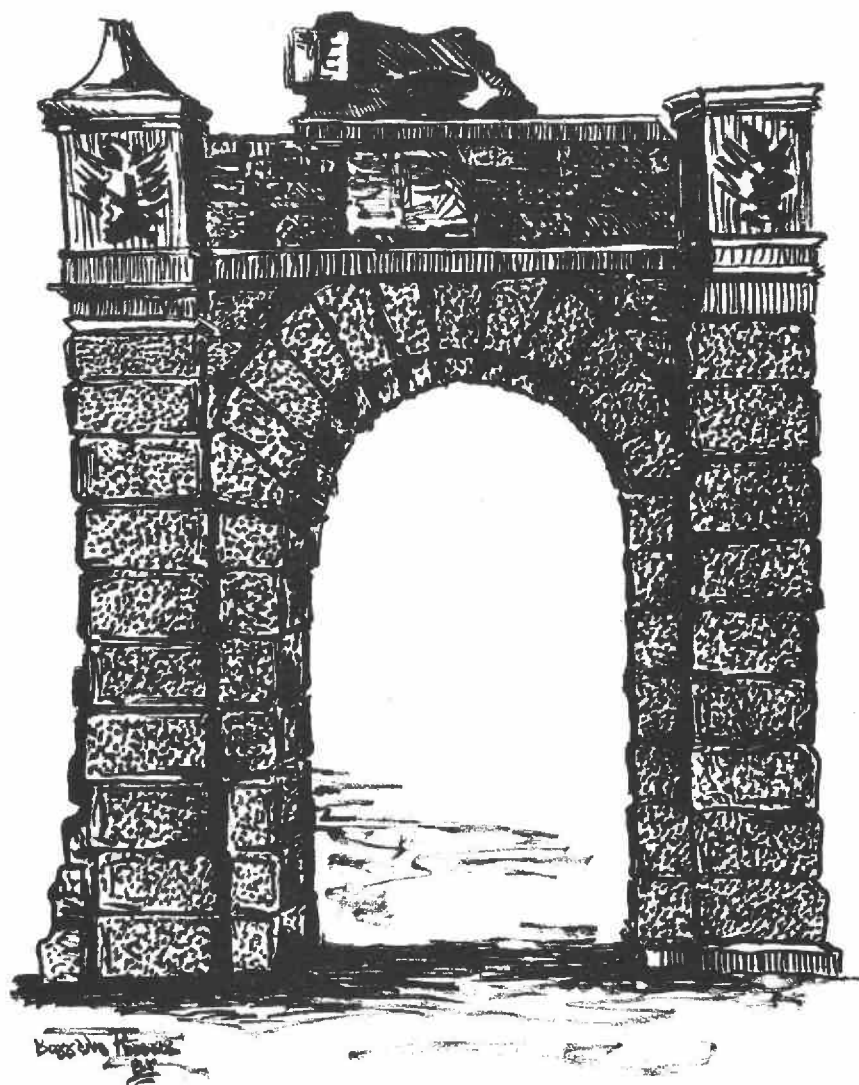
Αφιερωμένο στην καλή μου συνάδελφο Γωγώ Γεωργοπούλου.

ΤΟ ΑΝΑΠΛΙ

Κάθε φορά που σε κοιτώ, σε βλέπω μ' άλλα μάτια.
Ανάπλι μου πατρίδα μου μονάχη.
Και ας φεύγουν τα χρόνια και γερνάω...
Όμως πάντα με την ίδια θέρμη σ' αγαπώ.
Όπως τότε που έπαιζα στις φτωχικές σου αλάνες,
Και έκλεβα μέσα από τα δειλινά τις πιό μικρές σου ώρες.
Το ηλιοβασίλεμα, τα κύματα, του ήλιου τα μαΐστρα.
Τότε που έφευγε η μέρα και έπεφτε η νύχτα ξένη,
απόμακρη για τα μικρά μου χρόνια.
Τότε που άκουγα την μάνα να φωνάζει.
Να μαζευτώ την ώρα που μουσγώνει.
Με φόβιζε, έρχεται η νεράιδα η κακιά και αρπάζει τα μικρά παιδιά,
Κάθε φορά μου έλεγε την ίδια πάντα ατάκα.
Έφευγα περιίλυτη από την αλάνα. Που κόντευε η μέρα και ήλθε η ώρα να
κοιμηθώ χωρίς πολύ να παίξω.
Όμως σαν έπεφτα στου κρεβατιού το στρώμα, έπαιζα ακόμα έτσι ξαπλωτή
με του καντηλιού τις όμορφες ανταύγιες, που έκαναν σχήματα
φανταστικά στον ταβανιού την άπλα.
Και το δωμάτιο άλλαζε, γινόταν παραμυθένιο.
Και ερχόταν ο ύπνος ο καλός μου, σφάλιζε τα μάτια
Γιατί ήμουν κατάκοπη από το πολύ παιχνίδι.
Αχ, τί όμορφα που πέρασα τα παιδικά μου χρόνια.

Φθινόπωρο 1995

Αφιερωμένο στην αγαπημένη μου μανούλα...

ΜΙΜΗΣ ΜΑΖΗΣ

ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΝΑΣΑΚΗ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Στις 16.1.1988, όταν ο δημοτικός ραδιοφωνικός σταθμός της πόλης μας βρισκόταν ακόμα σε νηπιακή ηλικία κι επιχειρούσε τις πρώτες του δειλές εκπομπές για να κεντρίσει το ενδιαφέρον και τη συνεργασία των συμπολιτών μας, οι πρωτοπόροι του εγχειρήματος με κάλεσαν και μου πήραν μια συνέντευξη (Χρύσα Βλαχοπούλου) γύρω απ τις πνευματικές μου ενασχολήσεις. Στη συνέχεια μου ζήτησαν ν' ασχοληθώ με το ραδιόφωνο, παρουσιάζοντας στο κοινό της πόλης μας διάφορα θέματα απ' τον ιστορικό και λογοτεχνικό χώρο.

Η ιδέα μου άρεσε και σχεδόν αμέσως σχεδίασα την εκπομπή που της έδωσα τον τίτλο «Ανοίγοντας ένα παράθυρο στη λογοτεχνία, στην Ιστορία».

Αποφάσισα λοιπόν το πρώτο μου θέμα να είναι παρμένο απ' την αναπλιώτικη ιστορία και παράδοση. Έτσι σήμερα η εκπομπή μας θ' ασχοληθεί με τη «ρομαντική ποίηση και τους αδελφούς Νασάκη».

Ο Θεός μας αξίωσε να ζούμε σ' έναν από τους ομορφότερους τόπους του νεοελληνικού κράτους, το ιστορικό Ναύπλιο. Στα κάστρα του και τις ακρογιαλιές του έχουμε συνηθίσει ν' αφουγκραζόμαστε τους ψιθύρους περασμένων, σκληρών και ματωμένων εποχών, σε πολλές διαλέκτους και γλώσσες.

Κάτω απ' τους γκριζούς όγκους του φοβερού Παλαμηδιού, ταπεινοί κι απόμακροι στοχαζόμαστε τις ξέθωρες μέρες του παρελθόντος, ανακινώντας μες τον ειρηνικό μας χρόνο την περηφάνια μας, για την καταξίωση, να είμαστε κάτοικοι αυτής της τόσο ένδοξης και πανέμορφης πόλης.

Πάνω στο καυτό πέτρωμα της ντάπιας, αυτό που απόπτε το αίμα του πολεμιστή, την φλόγα και την καπνιά του μπαρουτιού, σήμερα το μωβ χωνάκι της άγριας περικοκλάδας και ο ανθός της κάπαρης έχουν συνθέσει εκ-

πληηκτικό λουλουδότοπο. Βαδίζοντας αμέριμνοι και στοχαστικοί τα σχεδόν ανήλια σοκάκια, συναντούμε ανοικτές τις σελίδες της ιστορίας.

Εδώ που κάποτε κροτούσαν τα όπλα, κι άστραφταν οι λόγγες και τα σπαθιά, άρχισε να φυτρώνει δειλά - δειλά το βλαστάρι της νεοελληνικής πνευματικότητας.

Οι Έλληνες πέρα από την τουρκική αλυσίδα, παράλληλα θέλησαν ν' αποτινάξουν και τον εθνοφθόρο ραγιαδισμό που ακολουθούσε σαν ανίατη ασθένεια τις μεγάλες μάξες του πληθυσμού.

Η λευτεριά σφραγίστηκε με τον αγώνα και το αίμα. Η εκτουρκισμένη όμως συνείδηση προσδοκούσε εσωτερικούς αγώνες κάθε ψυχής, για να μπορέσει ν ακολουθήσει την από αιώνων οικουμενική πορεία του Ελληνισμού.

Αυτή την πορεία δεν θα μπορούσε κανένας άλλος να την δωρίσει στους νεοέλληνες, εκτός από τους ίδιους τους εαυτούς τους. Παράδειγμα ακαταμάχητο είναι η οικογένεια Νασάκη. Ο Παράσχος Νασάκης, Χιώτης στην καταγωγή, τότε στη μεγάλη σφαγή της Χίου που ανέδειξε σε παγκόσμιο επίπεδο την θηριωδία των Τούρκων, κατάφερε να διαφύγει μαζί με λίγους συμπατριώτες του και να φθάσει οικογενειακώς στο Ναύπλιο. Την οικογένειά του αποτελούσαν τότε τρία άτομα. Το διασωθέν ζευγάρι, μαζί με το νεογέννητο βρέφος που του είχαν δώσει το όνομα Γεώργιος.

Στο Ναύπλιο το έτος 1838 η οικογένεια Νασάκη μεγάλωσε ακόμη, αφού προστέθηκε ένα ακόμη μέλος ο μικρός Αχιλλέας. Η δύσκολη πορεία της προσφυγικής αυτής οικογένειας δεν εμπόδισε καθόλου τους νεαρούς γόνους να εξελιχθούν πνευματικά και να δρέψουν τον θαυμασμό και τις αναγεννησιακές δάφνες των υπολοίπων Ελλήνων.

Ο Αχιλλέας Νασάκης, χωρίς ν' αποκτήσει μεγάλη μόρφωση, εξελίχθηκε με το πηγαίο ταλέντο και την φλογισμένη του ψυχή στον κορυφαίο ρομαντικό ποιητή της εποχής του.

Η υπέρμετρη αγάπη που είχε ο Αχιλλέας για τον πατέρα του, τον οδήγησε να μετατρέψει το πατρικό όνομα σ' επώνυμο κι έτσι να υπογράφει έκτοτε τα έργα του.

Ο μεγαλόστομος στίχος του συνάραψε τις ευαίσθητες ψυχές και οι κορώνες των ποιημάτων του δημιουργούσαν παραληρήματα στις ερωτευμένες ψυχές.

Τα πολιτικά του πιστεύω, αν και κάθετα αντιβασιλικά, δεν τον μετέτρεπαν σε φανατισμένο εχθρό του βασιλέα.

Ο Αχιλλέας ήταν ο άνθρωπος που στήριζε το πιστεύω του με μεγάλο πάθος, αλλά από την βιωματική του πρακτική δίδαξε, ότι σεβόταν απεριορίιστα και την αντίθετη άποψη.

Τ' όνομα του Αχιλλέα καταχωρισμένο στον κατάλογο της «χρυσής νεολαίας» που αγωνιζόταν για την ανατροπή του Όθωνα, δεν τον εμπόδισε να γράφει το «Ελεγείον εις τον Όθωνα», όταν ο Βαυαρός μονάρχης πέθανε στο εξωτερικό και είχε ζητήσει να ταφεί στην Αττική γη.

Οι συναγωνιστές του αντιβασιλικοί ξεσπάθωσαν τότε με φανατισμό και μεγάλο πάθος εναντίον του. Παθιασμένοι άνθρωποι δεν μέτρησαν, ότι ο ανεξίκακος και δημοκρατικός αυτός πατριώτης και ποιητής ήταν ένας από τους πρωτεργάτες της δεκάτης Οκτωβρίου του 1862 και γι αυτό είχε φυλακιστεί στον «Μεντρεσέ»*, όπου και έγραψε το σημαντικό για την εποχή του ποίημα «Εις τον Πλάτανον του Μεντρεσέ».

Η στάση του ποιητή εκτιμήθηκε από το συναίσθημα του λαού. Η άδολη ψυχή του χάραξε την στιγμή εκείνη την πορεία της, έξω από τις παγίδες του πολιτικού πείσματος και της φανατισμένης ιδεολογίας.

Το κύρος του ανέβηκε κατακόρυφα στον απλό λαό και η ποίησή του με τους περίτεχνους βερμπαλισμούς της γινόταν ανάσπαστη.

Οι διακεκριμένοι ποιητές, τ' αναγεννησιακά εκείνα χρόνια του Ελληνισμού που υπηρετούσαν την πνευματική κορυφή του νεοσύστατου κράτους, διατηρούσαν μία αιχμηρή, επικριτική στάση απέναντι στον ρομαντικό ποιητή. Έμεναν άσκοπα στις ατεχνίες του λογοτεχνικού μέρους του έργου του, παραγνωρίζοντας τον φλογερό πυρήνα του.

Το έτος 1881 ο Αχιλλέας κυκλοφόρησε τρεις ογκώδεις τόμους των έργων του, δημιουργίες είκοσι πέντε χρόνων. Η υποδοχή του έργου αυτού από τον ελληνικό λαό ήταν πρωτοφανής, αφού ξεπέρασε σε πωλήσεις κάθε άλλη λογοτεχνική δημιουργία και ο Αχιλλέας Παράσχος εισέπραξε τεράστια ποσά.

Ο εκδοτικός αυτός θρίαμβος τον παρώθησε να ταξιδέψει στη Ρωσία, στη Ρουμανία, στην Αίγυπτο, στην Αγγλία, στη Γαλλία, όπου έγινε δεκτός από τις ακμάζουσες εκεί ελληνικές κοινότητες και τους εγχώριους λογοτεχνικούς συλλόγους, με διθυραμβικό τρόπο.

Στην Ελλάδα οι φανατικοί του οπαδοί, τον αποκαλούσαν Ουγκώ, Ντε Μυσαί, Λορντ Μπάύρον με λίγο υπερβολή βέβαια, αλλά χωρίς καθόλου δισταγμό.

Ο μεγάλος αυθορμητισμός του Αχιλλέα, σε συνδυασμό με τη μεγάλη εκφραστική δεινότητα της πέννας του, έδωσε την ευκαιρία στις ψυχές των

* Παλιό τουρκικό σχολείο που μετατράπηκε σε φυλακή.

πάσης φύσεως ερωτευμένων να ερωτοτροπούν ποιητικά, απαγγέλλοντας ή ανταλλάσσοντας αιώνια πίστη και αγάπη με τους πύρινους ερωτικούς στίχους του.

Οι λαξευμένες με λουλούδια μαρμαρίνες, επιτάφιας πλάκας στα νεκροταφεία είχαν γεμίσει μ' εκπληκτικά δακρύβρεχτα δίστιχα ή τετράστιχα του.

Οι παραγγελίες στίχων που περιέκλειαν την υπέρτατη οδύνη μα και αγάπη συνάμα του ζωντανού συγγενή προς τον νεκρό, δεν ήταν δυνατόν να γίνουν από άλλο ποιητή εκτός από τον Αχιλλέα Παράσχο.

Η ευαισθησία της ανθρώπινης ψυχής την εποχή εκείνη, όταν οι κρατικές δυνάμεις όλων των Εθνών, μηδενός εξαιρουμένου, κάθε τόσο την συμπιέζε μέσα στις συμπληγάδες των πολέμων και των αιματοχυσιών, είχε λεπτότατες κεραίες και στο παραμικρό αντιδρούσε ανθρώπινα και με καυτά, πραγματικά δάκρυα.

Ο Αχιλλέας Παράσχος ήταν η φωνή της και το τραγούδι της. Στις 26 Ιανουαρίου του 1895 ο Αχιλλέας Παράσχος άφησε αυτόν τον φθαρτό κόσμο και φτερούγισε στους πνευματικούς ουρανούς των στίχων του, στους μεταφυσικούς παραδείσους των μελιστάλαχτων και μελαγχολικών ποιημάτων του.

Ο πνευματικός κόσμος της Ελλάδος τον αποχαιρέτησε με θερμή, με πρώτο ομιλητή τον υπουργό της Παιδείας Άγγελο Βλάχο. Περίπου άλλοι είκοσι λογοτέχνες μίλησαν για την προσωπικότητα και το έργο του.

Τα έργα του Αχιλλέα Παράσχου κυριαρχούνται, όπως είπαμε και παραπάνω, από τον ρομαντικό μεγαλόστομο στίχο, γι αυτό χωρίζονται σε λυρικά κι επικολυρικά. Τα λυρικά, με βάση τον διαχωρισμό που τους έχει κάνει ο ίδιος ο ποιητής, είναι: «Η Λυδία» και η «Επιορκία». Τα πατριωτικά τα ονόμασε «Δάφναι» Ένα απ' αυτά τα ποιήματα ο ίδιος ο ποιητής το απάγγειλε τον Μάιο του 1888, μπροστά από τον ανδριάντα του Οδυσσέα Ανδρούτσου.

Τα ερωτικά ποιήματα λέγονται «Μυρσίναι», τα ελεγειακά «Ιτεαι», τα παιδαγωγικά «Χλόη», και τα ανάμικτα «Φύλλα».

Η ερωτική περιπέτεια του ποιητή με την γυναίκα του Κλειώ Κλάδου είναι καταγραμμένη με ποιητικό τρόπο στο έργο του «Ερώτων λείψανα».

Το υπόλοιπο έργο του ποιητή από το έτος 1881 μέχρι το θάνατο του το εξέδωσε η οικογένεια του σε δυο τόμους το έτος 1904.

Πολλοί περιspoύδαστοι λόγιοι αμφισβήτησαν το έργο του Αχιλλέα Παράσχου, αντίθετα όμως μίλησαν με θερμά λόγια γι' αυτό και τη δύναμη της ψυχής του ποιητή ο Κωστής Παλαμάς, ο Αλέξανδρος Ραγκαβής, ο

Μπάμπης Άννινος, ο Εμμανουήλ Ροΐδης και βέβαια το ίδιο το κράτος, αφού έστησε την προτομή του στον κήπο του Ζαπτείου.

Ο ποιητής ποτέ δεν απαντούσε στους κοντόφθαλμους επικριτές του. Τους απαντούσαν οι κατάμεστες αίθουσες των λογοτεχνικών εκδηλώσεων και τα παραληρήματα των ακροατών σε κάθε του απαγγελία.

Ο μεγαλύτερος αδελφός του Αχιλλέα Παράσχου, ο Γεώργιος Νασάκης, ήταν μια τελείως αντίθετη προσωπικότητα από τον μεγαλοφάνταστο αδελφό του.

Ο Γεώργιος ήταν λιγομίλητος, προσεκτικός στους ακροβατισμούς του λεξιλογίου του και τεχνικότερος στην ποιητική σύνθεση από τον Αχιλλέα.

Η μεγάλη του στέρηση όμως υπήρχε στον φλογισμένο πυρήνα του ποιήματος, αυτόν που το κάνει ηφαίστειο και φάρο για να ξεχωρίζει από τα άλλα του ίδιου ύφους.

Οι ορίζοντες της έμπνευσης του Γεωργίου ήταν περιορισμένης εμβέλειας και τα ποιήματα του μικρά και νηφάλια.

Οι στίχοι του διανθίζονταν από την ευγένεια της ψυχής του και τον πατριωτικό ρομαντισμό. Η λογοτεχνική του ενασχόληση, το έτος 1865, του απέφερε ένα βραβείο του υπουργείου των Στρατιωτικών.

Το ποιητικό έργο του Γεωργίου Νασάκη, διάσπαρτο στις εφημερίδες και τα περιοδικά της εποχής του, σχεδόν όλο είναι πατριωτικού περιεχομένου, εκτός μερικών τρυφερών ποιημάτων ερωτικής μορφής.

Ο αθόρυβος αυτός ποιητής, το νήπιο που σώθηκε κάποτε θαυματουργικά απ' τη μεγάλη σφαγή της Χίου, διετέλεσε γραμματέας του Ιωάννη Κωλέττη και πρακτικογράφος της Βουλής των Ελλήνων, μια θέση που διατήρησε μέχρι το θάνατό του.

Πολλοί διακεκριμένοι συγγραφείς ισχυρίστηκαν, ότι ο ρομαντισμός που κυριάρχησε στον ευρωπαϊκό χώρο με τους κορυφαίους εκφραστές του, τον Βίκτορα Ουγκώ και τον Μπάυρον, βοήθησε, όσο τίποτε άλλο τους λαούς που στέναζαν κάτω από κατακτητή, στην αποτίναξη του ξένου ζυγού και στην αναγέννησή τους.

Πραγματικά κι εγώ ρομαντικός οδοιπόρος συντάσσομαι μ' αυτή την άποψη, γιατί στην ανθρώπινη οντότητα τότε που δεν είχε να ελπίζει τίποτε άλλο, εκτός από κάποια δικαιώματα, μιας βαθμίδας κι αυτής όχι και τόσο ευδιάκριτης πάνω απ' αυτής των ζώων, μόνο ο ρομαντισμός της βροντοφώναξε, σαν βιβλική σάλπιγγα, για την ιερότητα της ψυχής και της Ελευθερίας.

Η μαυρίλα της Τουρκοκρατίας είχε κρατήσει λίγες αμόλευτες, ορθόδο-

ξες χριστιανικές ρίζες που τις κυνηγούσε σαν ύαινα, για να τις καταβροχθίσει, η παπική εκκλησία.

Όλες αυτές έσμιξαν με το πνεύμα του Ουγκώ, του Μπάϋρον και στήριξαν τις ψυχές που αγωνίζονταν για Ελευθερία.

Οι Έλληνες ρομαντικοί δειλά-δειλά προσπάθησαν ν' ακολουθήσουν την ατραπό που διάβηκαν οι Ευρωπαίοι συνάδελφοι τους, ίσως με τη φιλοδοξία να προσεγγίσουν τα φωτεινά τους υψίπεδα, αλλά η ταπεινή μου γνώμη είναι, ότι έμειναν μόνο στο ύφος της ποιητικής γραφής.

Ο Λίνος Πολίτης λέει στην «Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας», ότι ο ρομαντισμός στην Ελλάδα άρχισε το 1827 με τον «Οδοιπόρο» του Παναγιώτη Σούτσου, ένα δραματικό ποίημα εμπνευσμένο «εις τους νεφελώδεις ορίζοντας της αρκτώας Ευρώπης».

Στην πατρίδα μας ο ρομαντισμός ακολούθησε τους μικρούς και μέτριους ορίζοντες που εγκλώβιζαν τα μίσση και τα πάθη, αντί την δικαιοσύνη και την αλήθεια, σε αντίθεση με τον ουμανιστή Ευρωπαίο Ουγκώ και τον φιλέλληνα Μπάϋρον.

Παράδειγμα τέτοιο είναι «οι Σάτυρες» του Αλεξάνδρου Σούτσου που γράφτηκαν και τυπώθηκαν στ' Ανάπλι το 1831.

Με το έργο του αυτό ο ποιητής απέδιδε μεγαλόστομα ύμνους στη δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια.

Στην Ελλάδα ο ρομαντισμός εισπήδησε σαν στοιχείο ξένο και αναπορρόφητο απ τη δομή του ναρκωμένου κλασικισμού που εμφώλευε μες την ψυχή του απελευθερωμένου ραγιά. Παρ' όλ' αυτά κυριάρχησε στην ποιητική Ελλάδα κι έσβησε οριστικά με το θάνατο του κορυφαίου του είδους, Αναπλιώτη Αχιλλέα Παράσχου.

Ο Λίνος Πολίτης στο ίδιο βιβλίο του γράφει: «Ότι οι καταστάσεις της ρομαντικής νοοτροπίας είναι η φυγή απ' την πραγματικότητα. Το ρομαντικό πάθος είναι γνησιότατο στην έκφραση του με μια αναμφισβήτητη λυρική ευγένεια, ενώ η γλώσσα έχει θερμότητα και δύναμη εκφραστική».

Τα πενήντα χρόνια του ελληνικού ρομαντισμού εξοστράκισαν παρά τις στρεβλώσεις του και την πολεμική που δεχόταν την τραγική πραγματικότητα του χλιοτραυματισμένου Έλληνα και δημιούργησαν τ' ονειρικό σκαλοπάτι του Ελληνισμού για το δεύτερο νικηφόρο άλμα, και δημιούργησε αναμφίβολα τη Μεγάλη Ιδέα.

Τους πολυετείς αγώνες, τις θυσίες στους μικρούς και μεγάλους πολέμους, τ' όνειρο της επιστροφής στην Πόλη των Κωνσταντινών, καμία άλλη

μορφή λογοτεχνίας δεν θα μπορούσε να διδάξει και να εμφυσήσει στην ψυχή του ελληνικού λαού.

Τ όραμα της μεγάλης πατρίδας που χάθηκε πριν τετρακόσια χρόνια, έγινε ρομαντικό τραγούδι. Ο πολυβασανισμένος λαός των Ελλήνων κινήθηκε αγωνιστικά για την απελευθέρωση των μεγάλων υποδούλων τμημάτων του παλιού εκείνου κράτους, πέρ' από κάθε όριο λογικής και στρατιωτικής δύναμης, και τα κατάφερε εν μέρει, γιατί πλέον στην σκηνή εμφανίστηκαν άλλα ρεύματα ψυχής και διανόησης που μετάλλαξαν οριστικά τις ελληνικές εθνικές φιλοδοξίες.

Από ένα νεώτερο συλλογικό, ιστορικό έργο που φέρει τον τίτλο «Ελλάδα, Ιστορία, Πολιτισμός» κατέγραψα τους κυριότερους Έλληνες ρομαντικούς ποιητές αυτής της αναγεννησιακής πεντηκονταετίας του Ελληνισμού και σας τους διαβάζω, μήπως και κάποτε χρειαστεί, να επανατρέξουμε στα έργα τους: Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής 1809-1892, Γεώργιος Ζαλοκώστας 1805-1858, Θεόδωρος Ορφανίδης 1817-1886, Ηλίας Τανταλίδης 1818-1876, Δημοσθένης Βαλαβάνης 1824-1854, Ιωάννης Καρασούτσας 1824-1873, Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος 1843-1873, Σπυρίδων Βασιλειάδης 1845-1874.

Μελετώντας σήμερα τα έργα αυτών των ποιητών, μπορούμε ανεπιφύλακτα να πούμε, ότι οι προικισμένοι αυτοί άνθρωποι με τη δύναμη του στίχου τραγούδησαν τους ηρωισμούς των ραγιάδων, ύμνησαν την αγάπη και στάθηκαν με σεβασμό και έκσταση μπροστά στο Θεό και τη Θρησκεία. Αλλά πάνω απ' όλα δίδαξαν στους Έλληνες τις υψηλόκορμες αξίες της ζωής κι έψαλλαν ύμνους πινδαρικούς στην πατρίδα και την ελευθερία.

Η πόλη του Αναπλιού στους καιρούς μας ανύποπτη και νηφάλια προχωράει στο λαμπρό της μέλλον κι εγώ ταπεινός μελετητής ανασύρω απ' το ιστορικό παρελθόν το προνόμιό της αυτό, για την ξεχασμένη πρωτοπορία της στην ελληνική λογοτεχνία, ανεμίζοντας το σαν λάβαρο ευγενούς έπαρσης.

ΘΕΟΙ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

Κοιτώ τη θάλασσα σαν βρέχει, μέρ' απριλιάτικη!
Ολόγυρα μολυβόχρωμα κι ο αγέρας που φυσάει
φύλλα, χόρτα, ονείρατα στην παγωνιά τα πάει
κι ας πλέκω φαντασίας νους, μπαλάντα ανοιξιιάτικη.

Οι όγκοι των λόφων κατάντικρου ντυμένοι πράσινο
σμίγουν στο ανεμόβροχο με το αρμυρό κύμα
κι ηχολογούν φιλιά, μες τη λαγνεία, έρωτας χύμα,
βόγκος, ηδονική κραυγή, μάτωμ' από κυκλάμινο.

Τί κι αν θαμπώνεται η ματιά μες τη μαγεία τους,
ολημερίς ίχνη αφήνω στη χρυσαφένια άμμο
που τα σαρώνουν τα νερά, οι άνεμοι από χάμω,
Θεοί της φύσης δυνατοί, ύμνοι στα μεγαλεία τους.

Ανάπλι-Καραθώνα 28.3.2002

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Πουλί του χρόνου, του τοτέμ και του εθίμου
βημάτισα στις πεδιάδες, τα λίθινα κάστρα
και η αρχέγονη φωνή στα πλάτια της ερήμου,
άγριος υετός, βροντή και λάμψη απ' τ' άστρα.

Σπέρνω τους στίχους στους αγέρες, στις θυσίες,
στριγκή ιαχή των Ομηρίδων και της λύρας.
Τραγούδι ιερό στα δάση ξαγρυπνά τις Ερινύες
και τις ονειρικές ζωές στο κύμα της αρμύρας.

Χιλιόχρονα τ' αγνάρια κι εδώ μες η ζωή μου!
Η καρδιά σκόνη, λάξεμα στην τραχιά πέτρα,
στ' απομεινάρια ανέκφραστη πετά η σιωπή μου
χωρίς το τόξο της ζωής, τα βέλη, τη φαρέτρα.

Σπίθα κρυφή κάτω απ' τη στάχτη-ακριβή θέρημη-
σαν της ψυχής το πύρωμα οι λυρικοί τόνοι,
λάβρα ξεσπούν, χύνονται στο Αιγαίο. Ανέμοι

σοφίας ιωνικοί στον πελάγους τη ραστώνη,
υγρό πνεύμα, αθάνατο σαν αχτίδα τρέμει
φωτός που ύμνησαν των Ελλήνων οι χρόνοι.

Ανάπλι-Καραθώνα 3.4.2002

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΑΒΡΗΛΟΥ

ΜΕΤΑΛΗΨΗ

Ας πλησιάσουμε για ν' αναπλάσουμε,
όσα ο χρόνος άφησε έκθετα,
στη ζητιανιά ριγμένα.
Σάπια γεννήματα,
παλιά ενθυμήματα,
πληγές αφορμισμένες,
εικόνες με νεκρές μορφές,
βυζαντινές,
τυλιγμένες σε πορφύρα,
βασιλεμένες ηδονές,
με γλαρωμένα μάτια...
Εμείς, που απομένουμε διστακτικοί,
από μακριά ν' αγναντεύουμε
το υφαντό τοπίο
—κατοικία γενναίων—
γιγάντων, ηρώων,
ας έρθουμε τώρα να γευτούμε
στιγμές κυλισμένες στο σουσάμι.
Άρτο και οίνο
για τ' αφυδατωμένο μας πνεύμα,
για ένα μέλλον,
«μνήμα εις μνήμην»!

ΕΛΠΙΔΑ

Πού βρίσκεις λόγους κι αφορμές
κι όλο να πλάθεις θέλεις θαύματα
και ιστορίες να σκαρώνεις στη στιγμή
κι όλα τα χρώματα ν' ανακατεύεις
και ζωγραφιές να φτιάχνεις απ' το τίποτα
κι απ' τη φωτιά κόκκινο του αίματος να παίρνεις
και να το στάζεις, δυό βούλες άλικες,
στα μάγουλα τα φουσκωτά της κάθε μέρας!

ΑΠΟΠΕΙΡΑ

Είχε περάσει ο θάνατος, χαυνωτικός,
πάνω απ' το μάγουλο, το ροδαλό, της μέρας.
Μετρούσε χάντρα-χάντρα στο κομπολόι του,
τον πόνο τον αξόδιαστο,
τις προσμονές,
τον έρωτα,
την πίστη μας,
το φόβο,
τις σιωπηλές διαδρομές των πόθων,
των παθών μας...
Ω, τι καημός
κι ούτε ένα απάγκιο...
Πως ένοιωσα μετέωρη ν' ακροπατώ,
στην περηφάνεια πάνω του φρυδιού του!

ΜΙΚΡΟ ΕΡΩΤΙΚΟ

Κι όμως φτάσαμε να υπολογίζουμε
κάθε στείρα προσπάθεια,
μ' ιδιτισμούς στα μάτια, ενθουσιασμένοι!...
Επιμένουμε για χάρη τ' αγαπημένου,
με τις θαυμάσιες προοπτικές, των θολωτών επιθυμιών!
Ελπίζουμε ν' αγγίξουμε το βυζί του μεγάλου έρωτα,
ανταμοιβή, στην προσφορά,
του εφηβικού μας σώματος!

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΒΕΛΑΣ

ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ναύπλιο, πόλη ονειρική,
κάθε μέρα σου γιορτή,
στα δρομάκια, στις ακτές
σμίγουν άγνωστες φωνές.

Ανεβαίνω τα σκαλιά,
κοίτα, τί άχροαντη χαρά!
Κατεβαίνω στο γιαλό
και τα κάλλη του μετρώ.

Περπατώ στις γειτονιές,
όλο γέλια κι αγκαλιές
από ανθρώπους που μπορούν
τη ζωή τους ν' αγαπούν.

Κι όλα τα χτυπήματα
σβήνονται σαν κύματα
και του κόσμου το κακό
βρίσκει εδώ το γιατρικό.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΛΗ-ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Σμίλεψα στην πέτρα τ' όνομά σου
Ειρήνη.

Την έρριξα μακριά δίχως να δώ,
κι όταν γύρισα είδα τ' αγρίμια
διψασμένα-νηστικά έτοιμα να σε
κατασπαράξουν.

*

Παραξένεψε το σύννεφο
δεν με κοιτά σαν άλλοτε.
Βουβάθηκε ο αγέρας
δεν μου μιλά σαν τότε.
Μήτε τ' αγιόκλημα μοσχομυρίζει στην αυλή
Σκληρή σαν πέτρα η καρδιά τ' ανθρώπου,
σιμλεύεται απ' τα κύματα της ζωής,
μα παραμένει έτσι κούφια και σκληρή
δίχως αγάπη... Τί άραγε είναι αυτή η λέξη
θα λείι το παιδί μου σε λίγα χρόνια.

*

Γαλήνεψε την αντάρα της ψυχής
το θρόϊσμα της λεύκας στην πλατεία.
Έκλεισα τα μάτια κι ονειρεύτηκα
το φεγγάρι πού 'δα χτες βράδυ
και το ρωτούσα αν κι αύριο θα μου
κρατήσει ξανά συντροφιά.
Έκλεισα τα μάτια κι ονειρεύτηκα
την θάλασσα ανταριασμένη,

άκουσα το σπάσιμο των κυμάτων στα βράχια...
κι ονειρεύτηκα...
κι ονειρεύομαι ακούγοντας στο θρόϊσμά της
πώς όλα αυτά θα υπάρχουν κι αύριο.

*

Η καρδιά χτύπησε με δύναμη,
θέλοντας να διώξει μακριά
τον πόνο, και την θλίψη της ψυχής,
τη μοναξιά και το σκοτάδι,
την έντονη μυρουδιά της μούχλας.
Αναπήδησε με λαχτάρα,
όταν τα μάτια αγκιστρώθηκαν σ' εσένα.
Πώς νά σ' αρνηθώ;
Όταν εσύ ήρθες σαν λάμψη, μέσα απ' την
ντυμένη στο σκοτάδι ψυχή μου, ανοίγοντας
διάπλατα τις σφαιλιστές της πόρτες;

*

Ο καθρέφτης χάλασε
δεν βλέπω το είδωλό μου.
Το φως του ήλιου αντανακλά
στα μάτια μου.
Άγγιξα το πρόσωπό μου
είχα ξεχάσει να τ' αγγίζω
πάει καιρός...
άκουσα τη φωνή μου
είχε σπάσει
πάει καιρός...
Ο καθρέφτης δείχνει το είδωλό μου...
υπάρχω...

ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΕΚΑΚΗΣ

Συγγραφέυς-λαογράφος, δημοσιογράφος, στιχουργός

ΚΙΩΤΙΣΣΑ

Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΓΥΝΑΙΚΑ-ΜΑΧΗΤΗΣ*

Δεν είναι μόνο στο Σούλι, την Νάουσα και το Μεσολόγγι, κ.α. όπου η Ελληνίδα γυναίκα-μητέρα έγραψε ηρωικές σελίδες, απ' αυτές που έχουν πολλάκις δίκαιο οι γυναίκες να επικαλούνται για να μην ξεχνούν οι άνδρες να τις σέβονται.

Είναι και μια ακόμη —ολιγότερο γνωστή— σελίδα που έγραψαν οι Ελληνίδες γυναίκες, στην Κίο της Βιθυνίας της Μ. Ασίας, τα πανάρχαια χρόνια. Πόλι την οποία ίδρυσαν οι Αργοναύτες, ο Πολύφημος με τον Ηρακλή, και στην επιστροφή κατοίκησε ο, επίσης Αργοναύτης, Κίος. Ενώ όσοι αγνοούν την μυθολογία (δηλαδή την αληθινή ιστορία μας) λένε πως ονομάστηκε από τον αρχηγό των Μιλησίων Κίο, ο οποίος και την κατέλαβε το 630 π.Χ. —με την συμβατική χρονολόγηση.

Όταν οι Κίοι, λοιπόν, ήταν σε πόλεμο με τους Προυσιανούς, αιχμαλωτίστηκαν πολλοί και τους κρατούσαν στην Προύσα φυλακισμένους. Οι Κιώτισσες εξήτησαν την άδεια να πάνε να ιδούν τους άνδρες τους στην φυλακή. Πράγματι οι φύλακες έκαμαν δεκτό το αίτημα των γυναικών. Τότε αυτές, αντάλλαξαν τα ρούχα τους με τους άνδρες τους, φυλακίστηκαν αντ' αυτών για χάρι της πατρίδος τους, και οι Κίοι εβγήκαν έξω ντυμένοι γυναικεία και συνέχισαν τον πόλεμο...

Άλλη φορά πάλι, όταν οι εχθροί εισέβαλαν στην Κίο, οι άνδρες διασκορπίστηκαν και έμειναν μόνο οι γυναίκες. Γρήγορα τότε κρύφθηκαν οι

* Το άρθρο αυτό του κ. Γεωργίου Λεκάκη εδημοσιεύθη στην έγκριτο εφημερίδα «Έθνος της Κυριακής» (την 22^α Ιουνίου και 10^η Αυγούστου 2003), όπου τακτικά αρθρογραφεί, κρατώντας τη στήλη «Ελληνικό λεξικό».

νέες κι οι μωρομάνες στα υπόγεια και έμειναν έξω μόνο οι γραιές. Οι εχθροί για να γελάσουν έβαλαν τις γραιές να χορέψουν μέχρι τελικής πτώσεως. Τότε ακούστηκε κλάμα μωρού από ένα υπόγειο. Οι γραιές έβαλαν τα δυνατά τους και με τα ποδοβολητά τους προσπαθούσαν να σκεπάσουν το μωρόκλαμα, ενώ παράλληλα τραγουδούσαν αυτό το συμβολικό τραγούδι:

«...ή σφάξε το, ή πνίξε το ή δώσ' του το βυζί σου...»¹

Σελίδες ιστορίας που απέδειξαν πως η Ελληνίδα γυναίκα πολλάκις έγινε Σουλιώτισσα και Ναουσαία.

Πρόσφυγες αυτής της ηρωικής Κίου ήλθαν στην Αργολίδα και ίδρυσαν την Νέα Κίο. Άραγε τιμάται αυτή η ηρωίδα Κιώτισσα Ελληνίδα γυναίκα στην νέα τους πατρίδα;

Βιβλιογραφία:

Δημ. Κοντογιάννη, «Συλλογή δημοτικών παραδόσεων».

Ν. Πολίτης, «Παραδόσεις».

Γ. Λεκάκης, «Κρασοπόλεις της Ελλάδος-Νάουσα», περ. Primus, κ.ά.

1. Άξιο αναφοράς είναι πως κάτι αντίστοιχο αναφέρεται και στην ηρωική πόλι Νάουσα: Ο Ζώτος διαφεύγει με γυναικόπαιδα στο δάσος Ρουμάνι του Παλατιού (άσος του Αγ. Νικολάου), όπου αναγκάστηκε να πνίξει το μωρό του για να μην προδοθούν από τα κλάματά του! Κατ' άλλες πληροφορίες το ίδιο έκαμαν και άλλες μάνες! Έπνιξαν κι αυτές τα μωρά τους, που έκλαιγαν, μιμούμενες τον Ζώτο και γράφοντας άλλη μια τρανική σελίδα θυσίας των Ναουσαίων στην ελληνική ιστορία...

ΕΛΠΙΔΑ Π. ΚΟΜΙΑΝΟΥ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ*

Σε μια πρόωμη για τη θεατρική ζωή του Ναυπλίου εποχή, το Νοέμβριο του 1823, ο Νικηταράς ζητά από τον υπουργό των Εσωτερικών, Παπαφλέσσα, «επειδή και εις την ανθρωπότητα το πρώτον αγαθόν πράγμα είναι η παιδεία, ίνα δοθώσιν εις την εξουσίαν μου, πρώτον το τζαμί του Αγάπασα¹ μεθ' όλα τα περιεχόμενα εργαστήρια, ίνα χρησιμεύσει δια θέατρον»².

Παρόλο που η μεμονωμένη πρωτοβουλία του Νικηταρά δεν αποτελεί αφετηρία ανάπτυξης οργανωμένης θεατρικής ζωής στο Ναύπλιο, λίγα χρόνια αργότερα, στα σαλόνια «των πολιτευμένων και των οπλαρχηγών συνεκεντρώουτο καθ' εκάστην εσπέραν κόσμος πολύς»³. Στα σπίτια των «μάλλον εξεχουσών οικογενειών του Ναυπλίου» διοργανώνονται πέρα από εσπερίδες και χορούς, αναγνώσεις θεατρικών έργων της εποχής. Έργα που, ενώ η βιωσιμότητά τους κρίνεται ερήμην της θεατρικής σκηνής και του θεατρικού κοινού, ορισμένα καταφέρνουν και παίρνουν το δρόμο του τυπογραφείου.

Έτσι, στο Ναύπλιο του 1826, η Ευανθία Καϊρη τυπώνει τον «Νικήρατο», το πρώτο θεατρικό έργο που έβγαινε από ελληνικό τυπογραφείο, μέσα στη χώρα⁴. Στα 1830 τυπώνονται επίσης η τραγωδία του Γεωργίου Πραντούνα «Αθήναι Ελευθερωμένοι» και η κωμωδία του Αλ. Σούτσου

* Δημοσιεύθηκε στο πρόγραμμα της θεατρικής παράστασης του Δημοτικού Θεάτρου Ναυπλίου «Γαμήλιο εμβατήριο» του Άγγελου Τετζάκη, το 1994.

1. Βουλευτικό.

2. Α. Μπουτζουβή-Μπανιά, Ο Ερασιστής, 18 (1986), σ. 112.

3. Νικ. Λάσκαρη, Ιστορία του Νεοελληνικού Θεάτρου, τ. Α' Αθήνα 1938, σ. 256.

4. Δημ. Σιατόπουλου, Το θέατρο του Εικοσιένα, Εκδ. Αλκαίος, σ. 210.

«Άσωτος». Και τα δύο έργα είχαν διαβαστεί κάποιαν «εσπέραν» στο σπίτι του Επτανήσιου γιατρού Διονυσίου Ταγιαπέρα και είχαν εγκριθεί από την ομήγυρη. Δυό χρόνια αργότερα γεννιέται κατά παραγγελία η κωμωδία του Ραγκαβή «Γάμος άνευ νύφης» για να διασκεδάσει το σαλόνι του Δημ. Καλλέργη. «Κάπου λιγουλάκι ς' το καφενείο, μπας και περάσουν μερικοίς κακαίς ώραις. Κάτι το μπιλιάρδον, λίγες κουβέντες, με την πρόεφαν και την Φήμην, κατρακυλά η ημέρα, και το βράδυ την δραχυμήν και 'ς το θέατρον»⁵, μονολογεί ο ήρωας του Ραγκαβή.

Όμως θέατρο δεν υπάρχει στο Ναύπλιο, όπως βέβαια δεν υπάρχουν λέσχες, σπουδαστήρια, μορφωτικές εταιρείες. Την περίοδο εκείνη η απουσία οργανωμένης κοινωνικής ζωής είναι πλήρης. Το 1836 τυπώνεται στο Ναύπλιο η «Βαβυλωνία» του Δημητρίου Κ. Βυζάντιου ή Χατζηασλάνη, «ένα γλωσσικό και ηθολογικό ντοκουμέντο για την πόλη στο τέλος του Αγώνα (1827) και μια δεκαετία μετά, όταν κατακλύσθηκε από ξενομερίτες, Έλληνες και Φιλέλληνες»⁶. Στις 18 Αυγούστου του 1841, στην Αθηναϊκή εφημερίδα «Ταχύπτερος Φήμη» γίνεται η πρώτη μνεία για παράσταση Καραγκιόζη στο Ναύπλιο. Μετά από 11 χρόνια σιωπής ξανασυναντούμε δεύτερο σχετικό με τον Καραγκιόζη δημοσίευμα, στην ίδια εφημερίδα, για παραστάσεις του στην Αθήνα.

Πολύ αργότερα, ο χοροδιδάσκαλος Αλέξανδρος Ταφράς προτείνει, με επιστολή του στο Δήμο Ναυπλιέων την 16.1.1876, να «παράσχει την συνδρομήν του αφειδώς προς ανέγερσιν Δημοτικού Θεάτρου»⁷, κάνοντας λαχειοφόρο. Είναι άξιο περαιτέρω έρευνας, αν όντως έγινε τότε η πρώτη, μερική ανακατασκευή του τζαμιού της Πλατείας Συντάγματος σε θέατρο. Την ίδια χρονιά το ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ δίνει έκτακτη ευεργετική παράσταση προς όφελος του Εθνικού Στόλου με το Εθνικό δράμα «Χίος δούλη» και την κωμωδία «Τα δύο μπαστούνια - Κωμωδία αστειοτάτη μονόμπρακτος», στον κήπο του καφενείου Συντάγματος⁸, όπως παραστάσεις δίνει επίσης και το ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΛΑΜΩΝ προσκεκλημένο από το Δήμο Ναυπλίου⁹.

5. Α. Μπουτζουβή-Μπανιά, Ο Ερασιστής, 18 (1986), σ. 121.

6. Πάνου Λιαλιάτση, Η Αργολική Λογοτεχνία 1830-1993, Αθήνα 1994, Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπλίου «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ».

7. Βλ. Δημοτικό Αρχείο Ναυπλίου, φάκ. Ψ 39/1876.

8. Ο καφενές του Μπουζαλή. (Τα σημερινά «Νούκραρα» στην πλατεία Συντάγματος).

9. Βλ. Δημοτικό Αρχείο Ναυπλίου, φάκ. Ψ 39/1876.

Αρκετά χρόνια αργότερα η αίτηση του τότε Νομομηχανικού Αργολίδος της 3ης Σεπτεμβρίου 1893, προς το Δήμο Ναυπλιέων, για «τροποποίηση και διασκευήν του παρά την Πλατείαν του Συντάγματος κτιρίου (τζαμίου), εις θέατρον»¹⁰, εγκρίνεται. Γίνονται οι απαραίτητες εργασίες, με αρκετή δόση γραφειοκρατίας και οικονομικών κωλυμάτων¹¹, το έργο περατώνεται και από το 1895 και μετά λειτουργεί ως ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ με διορισμένη επιτροπή.

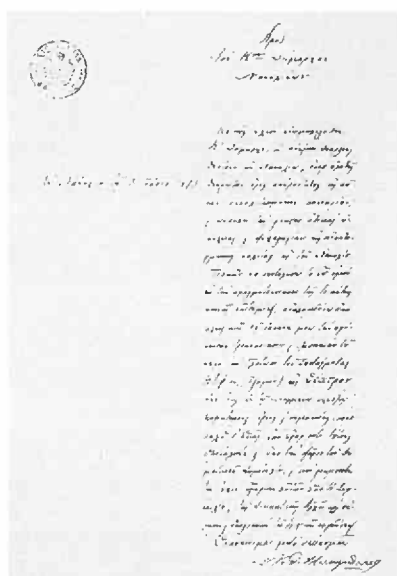
Το Μεγάλο Τζαμί της πλατείας Συντάγματος, κτίσμα της Α΄ Τουρκοκρατίας (1389-1540), φιλοξένησε στην ιστορία του τούρκους πιστούς, καπουτσίνους και φραγκισκανούς μοναχούς την περίοδο της Β΄ Ενετοκρατίας (1686-1715), ως καθολικός ναός αφιερωμένος στον Άγιο Αντώνιο, φιλοξένησε τους μαθητές του πρώτου αλληλοδιδασκτικού σχολείου στην Ελλάδα (1826), για να παραδοθεί αργότερα στην τέχνη. Μεγάλα ονόματα παρέλασαν στην σκηνή του. Ο Μινωτής, η Κοτοπούλη, ο Βεάκης, η Κατερίνα, ο Κουν.

Η ιστορία του από δω και πέρα μας είναι λίγο-πολύ γνωστή. Ένα μνημείο που οι καιρικές μεταμορφώσεις και οι αλλαγές χρήσης του, το αλλοίωσαν σημαντικά, αλλά δεν το άφησαν μόνο μνημείο. Το Μεγάλο Τζαμί κρύβει ζωή μέσα του. Αλλά και η ιστορία του Θεάτρου στο Ναύπλιο από δω και πέρα μας είναι λίγο-πολύ γνωστή. Χρειάστηκαν 100 χρόνια (1893-1993), από κείνη την πρώτη αίτηση του 1893, για να ξαναπάρει το Δημοτικό Συμβούλιο μια ανάλογη απόφαση, επειδή «κοινώς πλέον ανωμολογήθει, η ανάγκη υπάρξεως Θεάτρου εν Ναυπλίω»¹².

10. Βλ. Δημοτικό Αρχείο Ναυπλίου, φάκ. Ψ 38/1893.

11. Καταλογίσθηκαν από τη Νομαρχία ευθύνες στο Δήμο για υπέρβαση του προϋπολογισμού του έργου. Βλ. Δημοτικό Αρχείο Ναυπλίου, φάκ. Ψ 38/1894.

12. Απόσπασμα από την αίτηση της 3.2.1893 του Νομομηχανικού Αργολίδος, περί ιδρύσεως Δημοτικού Θεάτρου. Βλ. Δημοτικό Αρχείο Ναυπλίου, φάκ. Ψ 38/1893.

Προς τον Κ^ον Δήμαρχον Ναυπλιέων

Εν Ναυπλίω τη 3η Σεπτεμβρίου 1893

Κοινώς πλέον ανωμολογήθει, Κε Δήμαρχε, η ανάγκη υπάρξεως θεάτρου εν Ναυπλίω, όπερ αληθώς θεωρείται όρος απαραίτητος εις πάσαν πεπολιτισμένην κοινωνίαν και παρέχει τας γνωστάς ηθικάς ωφελείας και ψυχαγωγίαν στους ανεπτυγμένους πολίτας ως του Ναυπλιού. Τολμών να συντελέσω το επ' εμοί εις την πραγματοποίησιν της τοιαύτης κοινής επιθυμίας, αναλαμβάνω αποκλειστικώς τη δαπάνη μου την πρέπουσαν τροποποίησιν και διασκευήν του παρά την Πλατείαν του Συντάγματος κτιρίου (τζαμίου) εις θέατρον υπό τους εν συνημμένω σχεδίω κυριωτέρους όρους και συμφωνίας, παρακαλώ δ' υμάς εάν εγκρίνητε τούτους υποβάλλητε και υπό την ψήφον του Δημοτικού Συμβουλίου και μοι γνωρίσητε την τυχόν έγκριση αυτών υπό του Συμβουλίου και την Διοικητικήν Αρχήν για την υπογραφή της οριστικής Συμβάσεως. Υποφαινομαι μετά σεβασμού.

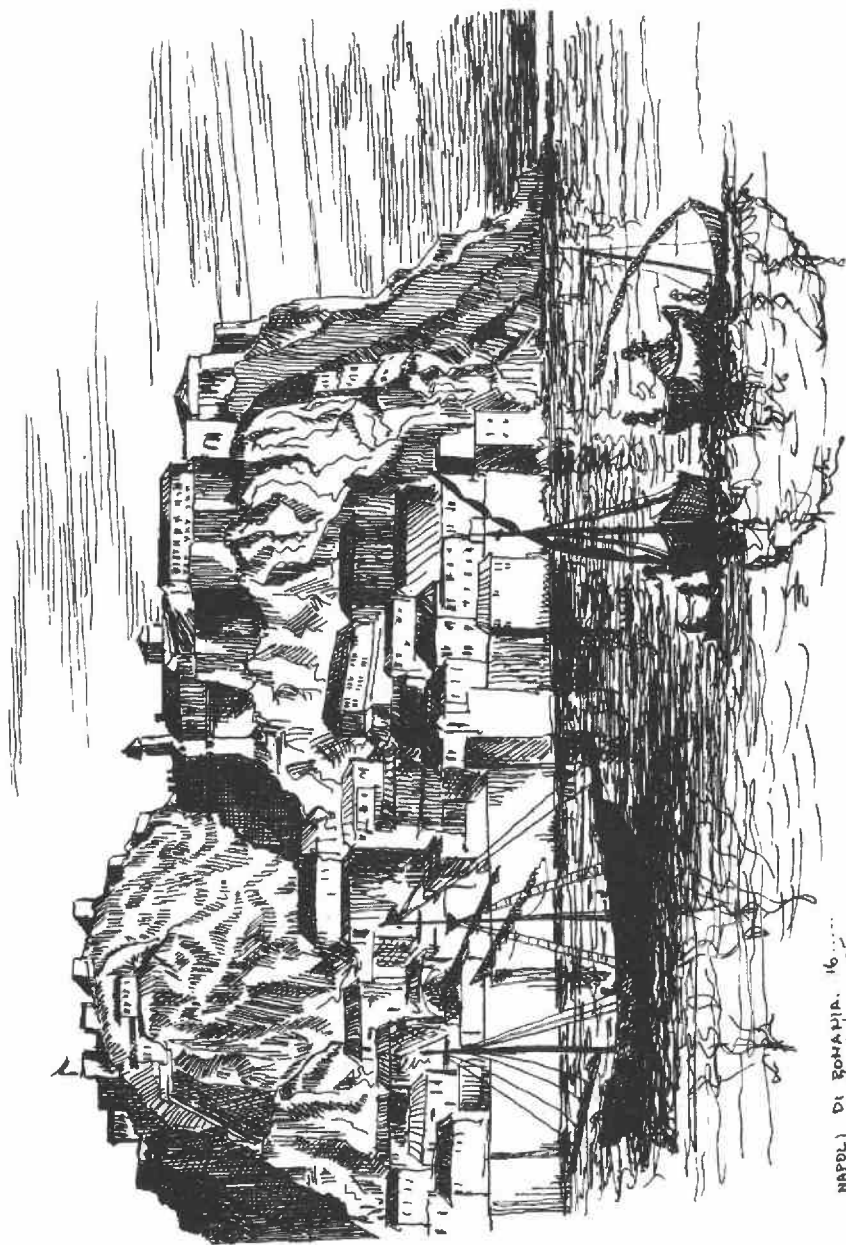
Ν. Θ. Μεταξόπουλος

Μην' Έργων
 Θεάτρου
 1/ Κυριάκος Β Κυριαφάνης
 2/ Δημήτρης Λεβ. Τριφύλλης
 3/ Γεώργιος Μουρατίδης
 4/ Ανδρέας Κοροζίδης
 5/ Γεώργιος Στάμου

Η πρώτη διοικούσα επιτροπή του Δημοτικού Θεάτρου Ναυπλίου,
 η οποία διορίστηκε το 1895.

Από τη Συλλογή του Δήμου Ναυπλιέων.

NAPOLI DI BONAPARTE. 16.....
Borghese 85

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΥΡΗΣ

ΝΑΥΠΛΙΟ

Παρτέρια, φοινικόδεντρα μικρά, καναπεδάκια,
πουλιά, γεράνια, γιασεμιά,
γερόντισσες, παιδάκια...
Χινόπωρου απόγιομα στο ήσυχο μουράγιο·
φθορά, έρημιά —σὰ λείψανα μπρατσέρας
στο καρνάγιο.

Μιά χούφτα βάρκες στο νερό λικνίζονται, χορεύουν.
Τὰ Πέντ' Ἀδέρφια ἀπὸ ψηλά
τὸ Μπούρτζι ἀγναντεύουν...
Τὸ Παλαμῆδι σιωπηλό, στο βράχο ριζωμένο,
φωνές ἀκούει μυστικές,
στο χτὲς λησμονημένο.

Σπίτια παλιά κουρνιάζουνε στὰ πόδια του, σοκάκια,
πὸν τὸν αἰώνιον ὕπνο τους κοιμοῦνται,
σὰν κεράκια
ποὺ ξεχασμένα στὴ σιωπὴ τῆς ἐκκλησιᾶς καπνίζουν
κι οἱ μαυρισμένοι ἀρχάγγελοι στο τέμπλο
τ' ἀτενίζουν.

Καὶ σὰν οἱ στέγες τυλιχτοῦν στῆς νύχτας τὸ μαγνάδι,
φανάκια θαμποφέγγουνε στοὺς δρόμους,
σὰν τὸ ὑφάδι
τοῦ ἀργαλειοῦ ὅπου οἱ ψυχὲς λευκοὺς κεντοῦν χιτῶνες,
στοῦ Ἄδη τοὺς ἀτέλειωτους καὶ σκοτεινοὺς
χειμῶνες.

Καὶ σὰ χτυπήσει τὸ παλιὸ τῆς ἐκκλησιᾶς ρολοὶ
μεσάνυχτα, μὲς στὰ στενὰ γλιστράει
τ' ἀρχοντολόι
τοῦ Εἰκοσιένα τῶν ἡρώων, σεργιάνι πάει, καβάλα,
στὰ καλντερίμια ὅπου ἡ ψιλὴ σιγοθρηνεῖ
ψιχάλα...

Ναύπλιο, Νοέμβρης '91

27 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1831

Γλυκά τὰ πέπλα τῆς αὐγῆς χαϊδεύανε τ' Ἀνάπλι
 Ξημέρωνε... Τῆς ἐκκλησιᾶς ἤχοῦσεν ἡ καμπάνα
 μὲς στὴ σιωπῇ, τοῦ λυκαυγοῦς κεντώντας τὴν ἐσθήτα
 μὲ ἄρμονίες μυστικές, κατάνυξης σαΐτες.
 Ἐπὶ μακριὰ ἀντιβόγγαγαν ψαλμοί, τροπάρια, θρηνοί,
 ἀντίλαλοι ἀπὸ τὸ χτές, μοναστηριῶν καὶ κάστρων,
 Ἐνατολῆς θυμίαμα, ποῦ εἶχε πιά τουρξέψει.

Γέροι, ὄρφανά, σακάτηδες, γῆρες ἀναμαλλιάρες,
 σμάρι πικρὸ φτωχολογιᾶς, στὰ μαῦρα φορεμένο,
 μακελεμένο ἀπ' τοῦ Ἰμπραήμ τῆ φλόγα, τὸ τσεκούρι,
 σκόρπιο στοὺς λόφους, στὶς σπηλιές, στῶν βράχων τὶς σκισμάδες,
 νὰ κραῖξει, σὺνάξη ἔστησε, στὸν Κυβερνήτη «ζήτω».

Δὲν ἦταν συναπάντημα χαρᾶς, γιορτῆ καὶ γλέντι...
 Θρηνὸς ἤχοῦσε στὰ στερνά, καὶ ἡ μυρτιά κι ἡ δάφνη
 μὲ δάκρυ ὁλοέν' ἀλμύριζαν, στὸ στολισμένο δρόμο.

Ἐνάλαφρ' ἀντηχοῦσαν τὰ βήματα στὶς πλάκες...
 Τοῦ Κυβερνήτη τὰ μαλλιά λευκὰ στὸν ἥλιο ἀστράφταν
 κι οἱ πρῶτες, τὰ στολίζανε, τοῦ Ἀναπλιοῦ οἱ ἀχτίδες
 μὲ φωτοστέφανο ἀχνό, μοίρας κρυφῆς σημάδι.

Ἐάφνου ζητιάνα πρόβαλε στοῦ δρόμου τ' ἀγκωνάρι,
 βουβή, καὶ μπρὸς του στάθηκε πασχίζοντας νὰ φράξει
 τὴ διάβα του, ἀνάστατη κι ὠχρή, ἀλληστρατισμένη.
 Ἐκεῖνος κοντοστάθηκε. Τὸ χέρι του, νὰ δώσει
 ἐλεημοσύνη στὴ γριά, τὸ ἄπλωσε, μὰ κείνη
 πέταξε πέρα τὰ φλουριά καὶ λάκισε τρεχάτη.
 Μαῦρο σκυλί, λίγο πιὸ πρὶν, ἀπάνω του εἶχε πέσει,
 ὄξω ἀπὸ τὸ κρασοπουλειό, καὶ τοῦ ἔσκισε τὸ ροῦχο.
 Καὶ πρὸς τὴ νύχτα ὄνειρο σημαδιακό, ἀπαίσιον,
 ὁ Αὐγουστῖνος εἶχε δεῖ: Στοῦ Ἀναπλιοῦ τὴν πόρτα
 φύσηξ' ἀγέρας δυνατὸς καὶ γκρέμισε ἀπ' τὶς ρίζες
 τὰ δύο μεγάλα τὰ δοντριά στὴ στεριανὴ τὴν πύλη.

Τ' ὄνειρο, τ' ἄγριο τὸ σκυλί καὶ τώρα δὴ ἡ ζητιάνα...
Θεὸς νὰ 'ταν οἰωνὸς κακός, τοῦ Καίσαρα ἢ μοῖρα;

Τοῦ Κυβερνήτη τὸ μυαλὸ οἱ σκέψεις τριβελλίζαν·
στὸ πεπρωμένο ἀπόκριση νὰ δώσει, μελετοῦσε.

«Ἄν μέλλει νὰ ῥθει, θεὸς νὰ ρθει τοῦ Χάρου τὸ δρεπάνι·
γιὰ τὴ θλιμμένη μου ζωὴ θεὸς νὰ 'ναι παρηγόρια.
Μὰ ἂν θέλεις, καθυστέρησε, Πλάστη μου, τὸ στεφάνι
τοῦ μαρτυρίου, καὶ ἄσε με, αὐτὴ τὴν ἀνημπόρια
νὰ διώξω ἀπὸ τὸν τόπο μου, τῆς φτώχειας καὶ τῆς γύρας,
νὰ τὸν βοηθήσω νὰ σταθεῖ ὀρθὸς καὶ θεριεμένος,
καὶ νὰ σαϊτέψει τὸ θεριὸ, λυράρης καὶ σωτήρας·
κι ὕστερα πάρε με... Θὰ ρθῶ σ' Ἐσένα ἐτοιμασμένος.

»Μὰ ἀξίωσε με, ἂν χρειαστεῖ, νὰ δώσω τὴ ζωὴ μου
γιὰ τὴν Ἑλλάδα... Μοῦ ἔδωσες τὸ σκῆπτρο τῶν κλαμάτων·
τὸ πῆρα. Τώρα εἴμ' ἐτοιμος, χαλάλι στὴ φυλή μου
ὄλα νὰ δώσω, βιός, σταλαματιᾶς αἱμάτων.
Κι ὅταν ἡ ὥρα μου θὰ ρθει, σ' Ἐσὲ τὴν προσευχή μου
θὰ στείλω, καὶ στὰ ὄρφανά, στὴς χῆρες, τὴν εὐχή μου,
ἡ χώρα ἐλπίδα, λευτεριά, ψωμί γιὰ νὰ κερδίσει
καὶ τιμημένη ζήση».

Τὴ στράτα του ἀκολούθησε, στὴν ἐκκλησιὰ τραβώντας,
εὐθύς, τ' Ἁγιο-Σπυρίδωνα... Κι ἀπ' τοῦ ἱεροῦ περνώντας
τὸ ἀγκωνάρι, ἀντίκρουσε στῆς ρούγας τ' ἀνηφόρι
ποῦ ἴσα πάνω ὀδήγαε στὸ κάστρο, νὰ προσμένουν
οἱ δυὸ Μαυρομιχάληδες... Ὁ Κωσταντῆς κι ὁ Γιώργης.

Ὁ Κυβερνήτης στάθηκε, γιὰ μιὰ στιγμή μονάχα.
Τὴν ταμπακίερα του ἔπιασεν, ἀνάσανε ταμπάκο.
Στὸ παραθύρι ἀντίκρου του τήραγε ὀρθὸς ὁ Ρόδιος.
Ὁ Κυβερνήτης κοίταξε, ξανάπιασε τὸ δρόμο,
ὡς πού ἴφτασε στὴν ἐκκλησιὰ... Δεξὰ ξερβά του ὁ Γιώργης
κι ὁ Κωσταντῆς καρτέραγαν στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα.

«Ἡ Θεία Πρόνοια εἶν' ἄγρυπνη, τ' ἄσπρο μου τὸ κεφάλι
 θὰ σεβαστοῦν, δὲν τὸ μποροῦν μαχαίρι νὰ τραβήξουν»
 ὁ Κυβερνήτης σκέφτηκε καὶ σήκωσε τὸ χέρι
 νὰ βγάλει τὸ κασκέτο του στὸν Κωσταντῆ, πού μπρός του
 ἀκίνητος στεκότανε. Κι ἐνῶ τὸ σκαλοπάτι
 τῆς ἐκκλησιᾶς δρασκελάγε στητὸς ὁ Κυβερνήτης,
 ἀπ' τὸ λαιμὸ τὸν ἄρπαξε, τοῦ φώναξ' ὁ Μανιάτης:
 «—Καὶ γὼ κακὰ χερόβουλα καὶ σὺ κακὰ δεμάτια!»
 Καὶ τὴν πιστόλα τοῦ ἄδειασε, μὲ μπαλαρμὰ γεμάτη,
 κι ὁ Γιώργης μαυρομάνικη μαχαίρα ἀπ' τὸ ζωνάρι
 τράβηξε καὶ τὴν ἔμπηξε βαθιὰ μὲς στὴ λαγόνα
 τοῦ Κυβερνήτη, πού 'πεσε μισὸς μέσα στὸν Ἅγιο.

Τὰ μάτια του ἐκουκούλωσε τοῦ Χάροντα ἢ ἐσθῆτα,
 θαμπή, θολή, κατάμαυρη, κι ἔπνιξε τὴ λαλιά του·

«Γραμμένο ἔτσι μοῦ 'τανε, στὶς δύο πλευρὲς τοῦ δρόμου
 εἶν' τὰ χαντάκια του βαθιὰ καὶ μεῖς μπροστὰ γιὰ πάντα
 νὰ προχωρᾶμεν ἔχουμε τὴν ἐντολὴ τοῦ Νόμου
 πού γράφει' ἀπ' τὸ χρέος μας κι ὀρίζει μας τὰ πάντα.
 “Ὅχι” νὰ πῶ δὲ μοῦ 'πρεπε, βιγλάτορα ἢ Μοῖρα
 μὲ ὄρισε στὸν τόπο μου, κι ἂν πληρωμὴ μου πῆρα
 μαχαίρι, ἀπὸ τὸ αἷμα μου, κρατᾶω τὴν ἐλπίδα,
 πῶς θὰ τραφεῖ ἡ πατρίδα!».

ΩΔΗ ΣΤΟ ΦΡΟΥΡΟ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ

Στῶν Μακάρων, ὅπου περιδιαβαίνεις, τὰ νησιά,
 εἶθε τοῦ Ἀπόλλωνα νά σ' εὐφραίν' ἡ λύρα,
 ἀνδρεῖε στρατιώτη.
 Ὁραῖο νά πεθαίνεις γιά τήν πατρίδα,
 καί σάβανό σου τή σημαία
 στό κορμί σου τυλιγμένη νά 'χεις
 ὠραῖο εἶναι.
 Τρόπαια ἔνδοξα στή μνήμη σου δέ στήθηκαν,
 οὐδὲ ἀγάλματά σου.
 Μά τῶν Καρυάτιδων τὸ δάκρυ
 τὸ μνημα σου ἐς αἰεὶ θ' ἀδαμαντοστολίζει
 καί ἀσπασμὸ στό μέτωπό σου θ' ἀποθέτουν,
 γιά τήν ἡμέρα ἐκείνη,
 πού τοῦ βαρβάρου τὸ ἀτσάλι
 τῆς Παλλάδας καταπάτησε τήν πόλη,
 καί σύ,
 τῇ γαλανόλευκῃ σφραγίζοντας μέ τὸ φιλί σου,
 στοὺς ὤμους ἐτύλιξες
 κι ἀπ' τὸ βράχο τὸ ἄλμα ἔκανες πρὸς τὴν ἀθανασία,
 τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενος.

Κατὰ τὴν εἴσοδο τῶν ναζιστικῶν στρατευμάτων στὴν Ἀθήνα, ὁ Ἕλληνας
 στρατιώτης, πού φρουροῦσε τὴ Γαλανόλευκὴ στὸν Ἱερό Βράχο, ἀρνήθηκε νὰ τὴν
 παραδώσῃ στοὺς κατακτητὲς, προκειμένου αὐτοὶ νὰ ὑψώσουν στὴ θέση τῆς τῆ σβά-
 στικα, καὶ προτίμησε νὰ τυλιχτῇ μ' αὐτὴν καὶ ν' αὐτοκτονήσῃ. Στὴ μνήμη του εἶναι
 ἀφιερωμένοι οἱ στίχοι τοῦτοι.

ΑΣΜΑ ΝΕΚΡΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΩΝΑ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

Στ' ἀρχαῖα ἐρείπια πού χρυσίζουσι στὸ λυκόφως,
 στῆς Πόλης τίς βυζαντινές 'μορφοκκλησιές
 καὶ στῆς Μακεδονίας τὸν ἀέρα
 πού μαύρων σύγνεφων καινούριος σκιάζει ζόφος,
 πελώριο, ἀσάλευτο τὸν ἴσκιό σου θωρῶ
 τὸ σάλπισμα νὰ περιμένει.
 Τ' ἄδικα βόλια πού σοῦ χτίσαν γέφυρα
 πρὸς τὴν ἀθανασία,
 νὰ μὴ τὰ ξεσυνεριστεῖς.
 Κάτω ἀπ' τὸ χῶμα τὸ ἑλληνικό,
 σὺ καὶ οἱ θύτες σου, ἀδερφωμένοι
 στῆς Ρωμοσύνης τὴν ὑπέρτατην Οὐσία,
 τὰ χέρια δώστε.
 Δώστε τὰ χέρια τ' ἄλλα,
 νὰ πλέξουν ρίζες πλάτανου γιγάντιου, φοβεροῦ,
 καὶ μὲ τὰ προμηθεϊκά του τὰ κλαδιά
 τὸ Πνεῦμα ὑψώστε.
 Κι ἄς γίνει φῶς τὸ Πνεῦμα καὶ καρδιά
 πού ἀπὸ τὸ αἷμα τῆς θεῆ νὰ τραφεῖ τοῦ Γένους
 ἢ τρισχιλιόχρονη γιγάντισσα ἡ δρυς.
 «Οἱ Ἕλληνες δὲ χάθηκαν ποτὲ ὡς τώρα
 ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς»,
 πέμπεις ὀρμήνια ἀπ' τῆς ψυχῆς σου τὴ διαθήκη.
 Τὸ σάλπισμα μὴν περιμένεις ἄλλο!
 Μὲς στῶν πατριδῶν τὸ σεισμό καὶ στῶν λαῶν τὸ σάλο,
 τ' ἀγαπημένα σου τὰ χῶματα
 ζώνουν ξανά οἱ λύκοι!
 Σάλπισμα ἄς γίν' ἡ ἀπέθαντή σου ὀρμήνια!
 Στείλε μιὰν ὥρα ἀρχύτερα χυμοὺς στὸ δέντρο,
 νὰ ξαναζωντανέψει τῶν Μουσῶν ἡ λύρα.
 Μὲ τίς Ἐννιά Θεὲς ἀντάμα νὰ ὑψωθεῖ,
 τοῦ Γένους μας ὀρίζει του ἡ κλήρα,
 προτοῦ αὐτὸ ἀδράξει τσάπα καὶ σπαθί.
 Μαζί κι ἐσύ, τροπαιοφόρος,
 βγῆς ἀπ' τὸ μνήμα σου καὶ κρᾶξε:
 «Προσέλθετε, ὅσοι ζωντανοί!»
 Καὶ ψάλε στὸ λαὸ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη,

πώς σ' ἔθνη πού γεννᾶνε Λεωνίδες
 κι ἡρώισσες σάν τοῦ Ζαλόγγου καί τῆς Πίνδου
 —μέ τις τσεμπέρες φλάμπουρα σ' ἀδούλωτον ἀέρα—
 οἱ Μοῖρες δέν τοῖς γράφουνε θανή!
 Ἔρχεται πάντα ἡ Ἀνάσταση
 μετὰ τῆς Σταύρωσης τὸ δάκρυ
 καί, τιμωρός, χτυπάει τοὺς σταυρωτῆδες!
 Κι ἂν εἶν' βαρεία ἡ νάρκη πού μᾶς πνίγει,
 δέν εἶν' κι αὐτὴ παντοτεινὴ.
 Μέσ' ἀπ' τοῦ Ἄδη τὸ λαγούμι
 φαίνεται φῶς καί σπαρταρᾶνε τῆς ζωῆς τὰ ρίγη.
 Τ' ἀγγίζεις κιόλας!
 Τ' ἀγγίζουμε, μ' ἐσέ μπροστά, Δραγούμη!

Ἰούνης '93.

ΩΔΗ ΣΤΟΝ ΙΕΡΟ ΒΡΑΧΟ

«...καί ἡ πιό στενὴ πατρίδα
πλατιά σάν οὐρανός».

Κ. Παλαμᾶς, «Τὰ Παράκαιρα», «Ποιητικὴ».

ὦ Βράχε ἄγιε, τοῦ Ἀνθρώπου προσκύνημα αἰώνιο!
 Ποιοὶ θεοὶ σκόρπισαν μέ τις φοῦχτες τους
 τίς τόσες πέτρες πάνω Σου,
 τίς ἀσπρισμένες ἀπ' τὸν ἥλιο τὸν ἀττικὸ
 καί καθαγιασμένες ἀπ' τὸ ἅγιασμα τῆς Ἐλευθερίας;
 ὦ Βράχε ἄγιε, πού τῆς γῆς οἱ βράχοι ὅλοι Σέ ζηλεύουν,
 Ἐσέ, πού φιλοξένησες τοὺς γίγαντες τοῦ λόγου,
 καί στὰ λιθάρια σου ἀντήχησαν
 οἱ κεραυνοὶ τοῦ Ὀλύμπιου Περικλῆ
 καί οἱ βροντὲς τοῦ Πρώτου μετὰ τὸν Ἔνα!
 ὦ Βράχε ἄγιε, τοῦ κόσμου καί τῶν ἐραστῶν τῆς Λευτεριάς φάρε!
 Μὲ τὴν Κλειῶ γιὰ πάντα μνηστευμένος,
 χάριζε τὴ φωταύγιά Σου
 στῆς Μάνας Γῆς τὰ τέκνα
 καί τὴν εὐκλεῆ Καλλιόπη μὴν πάψεις νὰ ἐμπνέεις!

ΑΠΛΗ ΩΔΗ ΓΙΑ ΕΝΑ ΠΡΩΙΝΟ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΗ

Κάνει κρύο κι ἄς λάμπει ὁ ἥλιος·
 μέσα μου κάτι αἰμορραγεῖ.
 Θά 'θελα νὰ τραγουδήσω δίχως ἀνθέμια,
 μὰ δὲν μπορῶ νὰ σᾶς ξεφύγω, ἰδανικὲς ἀντανακλάσεις!
 Παρθενώνα καὶ Ἁγία-Σοφιά,
 πῶς μοῦ βαραίνετε τὶς πλάτες!
 Βάδισα στὰ σοκάκια καὶ στὰ λαγούμια
 τῶν ὑδραγωγείων τοῦ λογισμοῦ,
 μὰ δὲν ἀντάμωσα παρὰ λωτοῦς καὶ ἀσφοδίλια.
 Πάσχισα ν' ἀγναντέψω πέρα,
 ὡς τὸ Ἑσχοριάλ, τὰ κάστρα τοῦ Λίγηρα, τὸ Σαίνμπρον καὶ τὸ Νόβγκοροντ,
 ἀλλὰ οἱ κούφιοι στοχασμοὶ κι οἱ στραγγισμένες ψυχὲς
 εἶναι ἄχαρη κληρονομία τοῦ ὀδυνηροῦ παρόντος.
 Μὴν εἶναι κούφιος κι ὁ δικός μου στοχασμός;
 Μὴν εἶναι κι ἡ δική μου ψυχὴ στραγγισμένη;
 Γεύομαι τὸ δάκρυ τῆς καρδιάς μου,
 τὸ δάκρυ ποῦ ἔτρεξε
 ἀπ' τὴ σιωπὴ τῶν ἀλφαβηταριῶν.
 Νόμιζα ὅτι πλάστηκα γιὰ νὰ σκέφτομαι λεύτερος·
 τώρα πιά, εἶναι πολὺ ἀργά γιὰ δάκρυα.
 Κάτι πετρώνει τὸ κλάμα.
 Τὸ βᾶρος σας μοῦ εἶναι τὸ πιὸ λατρεμένο μαρτύριο.
 Εὐύπησα μιὰ μέρα κι ἔνωσα
 πῶς φόραγα στὸ χέρι τὸ δαχτυλίδι τοῦ καημοῦ,
 μὲς ἀπ' τὸ σπλάχνο ποῦ μὲ γέννησε,
 ἐνωμένος μ' αὐτὸν σὲ μυστικὸ ἀρραβώνα πρὶν ἀπὸ χιλιάδες χρόνους.
 Τῆς πείρας τὰ γκριζογάλανα τὰ μάτια ἐπιμένουν
 νὰ γκρεμίσουν τὶς τάφρους τῆς σκέψης,
 μὰ ὅσο κι ἂν ἀγωνίστηκα
 (ἢ μήπως δὲν ἀγωνίστηκα ὅσο ἔπρεπε, ὅσο μπορούσα;)

δὲν κατόρθωσα νὰ πιστέψω τὸ Ἄγκορ Βὰτ ἢ τὸ Τάτζ Μαχάλ
 ἴσο μὲ σᾶς.
 Ἄς μὲ συγχωρήσουν οἱ ἀνθρώποι.
 Ἄκόμα κι ἂν ἐπιμένει ἡ κουκουβάγια νὰ λαλάει μὲς τὰ χαλάσματα σας
 ὀλοζώντανα ἀντικείμενα τοῦ πόθου μου θά 'σαστε γιὰ πάντα.
 Εἶναι ἡ μοῖρα μου τὸ αἶμα
 —σπονδὴ στοῦ ἔρωτά σας τὸ βωμό.
 Δὲν γίνεται ἀλλιῶς, ἀφοῦ γεννήθηκα στὴ χώρα τῆς μνήμης καὶ τοῦ πόνου.

**ΑΝΤΑΤΖΙΟ ΣΟΣΤΕΝΟΥΤΟ ΣΕ ΝΤΟ ΔΙΕΣΗ ΕΛΛΑΣΣΟΝΑ
«ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΝΑΞΙΑ»**

*«Και από τότε που θρηνώ
τό ξανθό και γαλανό
και ούραίο φως μου,
μετεβλήθη εντός μου
και ό ρυθμός του κόσμου».*

Γεώργιος Βιζυηνός (στίχοι γραμμένοι στο φρενοκομείο).

Άνεμώνες και ρόδα από κήπο χαμένο
σ' Άτλαντίδα που πνίγηκε σ' άραχλου νοῦ
μιά βαθιά νεκροθάλασσα, πλέουν, και ραίνω
μέ τό δάκρυ τους τ' όνειρο του δειλινού.
Έρωμένη άθάνατη, κόρη πανώρια,
Μοναξιά, ή πικρή μου είσαι Σύ παρηγόρια.

παρηγόρια κι άφέντρα που τό αίμα μου πίνεις...
Σέ ποθώ, Σ' αγαπώ, Σέ μισώ· νά Σου πώ
λόγια τρόμου, λατρείας, ζητώ, στής σαγήνης
της θαμπής Σου τό φέγγος νά βρω ξορκισμό
—του κρασιού Σου του φεγγαροστάλαχτου ή λήθη
νά μου δώσ' ήδονή, σά νεράϊδας δυό στήθη.

Νά μου δώσ' ήδονή και φυγή άπ' του Τώρα
τό ψιμύθι, την άναστηρη κακοτυχιά,
μακριά άπ' άφίλητα του έρωτα δώρα
που μου στέρησε άσπλαχνη μοίρα, κακιά,
μακριά άπ' τά μάτια που νά 'δουν άρνοῦνται,
όσα μέσ' στο φτενό τό κορμί μου κοιμοῦνται.

Μέσ' στοῦ Χτές την ώχρητή νεφέλη μέ Σένα
νά βουλιάξω ποθώ· μά είν' φριχτή συντροφιά
ή θωριά Σου κι είν' ρόδα άπ' τό Χέρι κομμένα
της Άτρόπου και είν' συγνεφένια καρφιά.
Φεγγαριών κοχυλένιων χλωμό νεκραγιούλι,
Μοναξιά, είν' ή άνάσα Σου μέσ' στο μεδούλι!

Διαμαντένια ἐσάρπα σ' ἄθῶον ἐρημίτη
τοῦ φαντάζεις, μὰ εἶσαι ἀράχνης ἰστός,
ποῦ μετὰ τῆς βροχῆς τὸ νερένιο μαγνήτη
οἱ κλωστές του ἀπ' τὶς στάλες —σὰ βρόχινο φῶς—
ἀστροφέγγουν· κι ἡ ὄργη τῶν βροχοδιαμαντιῶν Σου,
μαλαγρώνει, ἢ λάμψη, τὸ νοῦ τῶν πιστῶν Σου.

Ἐρωμένη, σατράπισσα, στήν ἀγκαλιά Σου
τὶς νυχτιῆς πόσο ἀβάσταχτα μὲ σφιχτοκλεῖς!
Ἄφησέ με νὰ φύγω μακριὰ ἀπ' τὰ φιλιὰ Σου
καὶ νὰ βρῶ τ' ἀνθογέλιο χαρᾶς πρωτινῆς!
—Καὶ νὰ ρθεῖς, Σὺ, λουλούδια ν' ἀφήσεις, ᾧ Ρίμα,
στοῦ ἔρωτά μου τ' ἀνέλπιδου τὸ ἔρημο μνήμα...

14-5-1993

Ο ΥΜΝΟΣ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ

Φῶς! ὦ Φῶς! Ἐφραστο θάμα
 πού τῆς ψυχῆς τα μάτια λούζει
 μ' ἄυλα μαλαματένια μετάξια!
 Λαμπρότερο ἅπ' τὸ φλογοστεφάνωτο χιτώνα
 τοῦ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσαντος,
 πάνω στὰ ἡλιόλαμπα λιθάρια τοῦ Θαβῶρ,
 λαμπρότερο ἅπ' τ' ἀχιδοπαιξίματα
 τῆς οὐρανοτάξιδης ἡμερινῆς πυρᾶς
 πάνω στ' Ἀπόλλωνα τὶς ξανθοκέντητες τὶς μποῦκλες,
 καθὼς ἐκεῖνος στὰ ὄνειροπότηρα τοῦ νοῦ κερνάει
 τὴν ἄφατη τῆς θείας Ἀρμονίας οὐσία!
 Τὸ Φῶς! Τὸ χρυσοφτέρουγο μεδούλι τοῦ εἶναι
 —μονάχ' αὐτό, ἡ παναιώνια τῆς δίψας σου πηγὴ ἃς γίνει!
 Στοῦ βίου τὴν περιπλάνηση
 τὴν ὑπεράνθρωπη ἀνάβρα του μὴν πάψεις νὰ ἀποζητᾶς!
 Στ' ἀνάερο χᾶδι ἀπὸ τοῦ Ναζωραίου τὸ λόγο
 καὶ στὸ χαλκόβροντο τῶν Προφητῶν τ' ἀστροπελέκι,
 μα καὶ στοῦ Ἐπικούρου τὶς διδαχές,
 γιὰ νὰ τὴν εὐρεῖς ψάξε.
 Ψάξ' τὴν στῆς Ὁμορφίᾳς τὸ πορφυρὸ σελάγισμα
 καὶ στὰ ἀείβροντα τοῦ δίκιου Πλούτου
 τὰ φθαρτὰ καὶ τ' ἀφθαρτα τὰ δῶρα,
 ψάξ' τὴν στοῦ ἀσκητῆ τὴν ἔνδεια καὶ τὴ μοναξιά
 καὶ στῶν Ἑσυχαστῶν τὴ σὴ ψυχή τὴ φλόγα.
 Τὸ Φῶς! Ἀέναος κυνηγᾶρης του ἃς γενεῖς,
 παντοτεινὰ καὶ στοῦ Παντός τὰ πέρατα,
 καὶ στὴν πρωινὴ φεγγαβολὴ τοῦ Παρθενώνα
 καὶ στῆς Μονεμβασιάς τα καλντερίμια
 καὶ στοῦ Μυστρᾶ τὶς ἐκκλησιές
 μὲς στὸ ἱσκιερὸ μισόθαμπό τους σ' ὥρα λιοπυριοῦ.
 Ψάξ' το, στὴν ἀπαλοσύνη ἅπ' τα τραγούδια τοῦ ποιητῆ
 καὶ στὴ σκληράδα ἅπ' τὸ σφυρὶ τοῦ πλάστη.
 Ψάξ' το, σὲ νεφέλες κάποιου ὑπερβόρειου δρυμοῦ
 ὅπου τοῦ Ἑρωτα ἱερούργοῦν οἱ Μοῦσες
 μ' ἀρχαῖες Νύμφες ἀντάμα,
 Ψάξ' το στῆς μιᾶς καὶ τῆς μοναδικῆς ἀγάπης τὴν ἀγνότη!

Ψάλε τὸν ὕμνο του στῶν Τροπικῶν τὶς ζοῦγκλες
 ὅπου ἡ ὄγρη ναχελικὴ ἡδυπάθεια σὲ παραμονεύει,
 ψάλ' τον στὴν ἐξωανθρώπινη σιωπὴ
 ποὺ σὰν ὀμίχλη κατακάθεται στῆς τσίγκας τῆ μαγεία,
 ψάλτ' τον στῆς Μάνας Γῆς τὴν ὀλοπράσινη ἐσθήτα
 ποὺ τοὺς πετρένιους κόρφους τῆς σκεπάζει
 καὶ γνέφει σου μέσ' ἀπ' τα ἔλατα, τὶς σημιῦδες καὶ τὰ πεῦκα,
 σὰν μὲ τὴν τρίσβαθη τῆ σκοτεινιά τῶν πλατανότοπων καὶ τῶν δασῶν
 σοῦ στέλνει τοὺς ἀνασασμοὺς καὶ τὰ φιλιὰ
 τῶν βουνῶν, τῶν λιμνῶν καὶ τῶν ρυακιῶν
 ἀπ' τοὺς δρυμοὺς τοὺς Ἀλπικοὺς καὶ τοὺς Δουνάβιους
 —'κεῖ ποὺ τ' ἀγριολούλουδα χορεύουν
 φορῶντας το σάρκινο ψιμίθι τους μονάχα,
 σὰ νὰ θυμοῦνται ἀκόμα τ' αὐγινό ἀγιάζι—
 κι ἀπ' τῆς Σκωτίας τοὺς κακοτράχαλους
 κι ἀπὸ τοὺς βόρειους τῆς Ἀμερικῆς,
 Ψάλ' τον στῆς Μεσογείου τὴν κάψα
 καὶ στὸν ἀπέραντο ἥλιο τῆς Ἑλλάδας!
 Τῆς ψυχῆς σου τὰ ρουμάνια ζέσανέ τα
 καὶ χίλιους ἄναψε πυρσοὺς
 ν' ἀντιφεγγίσουν πέρα ὡς πέρα,
 μὲ τῆς χαρᾶς τὰ γέλια τὰ ὀλογάργαρα
 καὶ μὲ τ' ἀγέλαστου θυμοῦ τὴν πλάστρα τῆ φωτιά·
 ἄναφ' τους μὲ τοῦ τραγουδιοῦ τῆ βακχικὴ τῆ μέθεξη,
 μὰ καὶ μὲ τὴν ἱερὴ σιωπὴ τοῦ στοχασμοῦ.
 Ψάλ' τον, ψάλ' τον ἀχόρταγα τὸν ὕμνο τὸν ἱερό
 μὲ τὴν ἀδάμαστη τῶν νιάτων λάβρα,
 μὲ τῆς ἀναπαραγωγῆς τὴν μεθυσμένη λάβα
 ποὺ ἄσπλαχνα κυλάει στὶς σάρκινες ἀκρογιαλιές,
 σὰν κείνες, τοὺς ἀτέλειωτους τοῦ πόθου οὐρανοὺς
 μὲ βιολετιὰ λαγνείας τενάγη ἀτενίζουν,
 ὡς σκόνη ἀστρική ποὺ ρέει γιορταστικὰ
 μέσα στὶς φλέβες τὶς παλλόμενες.
 Ψάλε τὸν ἱερό τὸν ὕμνο
 καὶ μέσα στὴ γαλήνη ἀπ' τὸ φθινόπωρο τῶν γερατειῶν,
 σὰν τὰ κιτρινοσμένα ἀπ' τὶς λεῦκες φύλλα
 στοχαστικὰ ρεμβάζουνε τὸ ἐφτάχρωμο δοξάρι
 τ' ἀποβροχάρικου οὐρανοῦ.
 Παντοῦ τὸ Φῶς!

Στοῦ μεγαλείου τὴν ἔκσταση
 καὶ στὰ δεινὰ τῶν φιλοσόφων τὰ κηρύγματα
 καὶ στὴ φωτιά καὶ τὸ τσεκούρι ἐνάντια στ' ἄδικο χρυσάφι,
 ἀλλὰ καὶ στῆς ἀπλότητος τὸν τρισμακάριο τὸν ἡσυχασμὸ
 σιμὰ σὲ ἀγαθοὺς ψαράδες,
 στὸ τραγούδι ἀπ' τὰ τριζόνια μὲς σὲ νύχτα καλοκαιρινή
 καὶ στὸν παγωμένο ἰδρώτα τῆς ὀλοπράσινης φλούδας
 δροσάτου καρπουζιοῦ
 καὶ στὴν ὀλύμπια τσίκινα φρέσκου χταποδιοῦ πάνω στὴν θράκα
 σ' ἀκτὴ ψαροχωριοῦ τοῦ Αἰγαίου, ποὺ ἀφήνεται
 στ' ἀέρινα τοῦ ἡλιοβασιλέματος μενεξεδιὰ ἀγγίγματα.
 Παντοῦ Φῶς!
 Στὸ μὲ τὴν Ὅμορφιά ἀντάμα γλεντοκόπημα
 καὶ στὴ Μελέτη,
 στὴν ψυχοσώστρα τῆς Μούσας ἠδονή
 καὶ στῆς Θρησκείας τὸ βάλαμο
 καὶ στῆς Εἰρήνης τὰ λουλούδια
 καὶ στῶν λαῶν τ' ἀδέρφωμα
 καὶ στῆς Πατρίδας τὴν ὑπέρτατη λατρεία
 καὶ στὸ μεθύσι τοῦ Πολέμου γιὰ τὸ Δίκιο
 καὶ στὴν Ἰδέα καὶ στὴν Πράξη
 —μακριὰ ἀπ' τὸ στέρφο μίσος κι ἀπ' τὸ Ἄδικο
 κι ἀπὸ τ' Ἀνθρώπου τὸν ἀφανισμό
 κι ἀπὸ τοὺς ἀνωφέλευτους πολέμους,
 μακριὰ ἔπο τ' ἄραχλα ἱερατεῖα,
 μὰ κι ἀπ' τῶν ἔθνῶν τὸ στραγγάλισμα
 κι ἀπ' τ' ἀποκάρωμα τῆς εὐψυχίας,
 μακριὰ ἔπο ποτισμένα μὲ ἀρώματα σεντόνια
 ὅπου Βαβυλώνιες ἑταῖρες πουλᾶνε ψεύτικα χαμόγελα,
 μακριὰ ἀπ' τὰ πλεμάτια τοῦ Ἐωσφόρου!
 Παντοῦ τὸ Φῶς!
 Στὴ γέννηση, μὰ καὶ στὸ πέρασμα πρὸς τοὺς ἀγγέλους,
 παντοῦ ὅπου ὁ Ὄν φυσᾶει Πνοή,
 καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων!

ΝΕΚΡΙΚΗ ΩΔΗ ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΠΟΙΗΤΗ ΠΟΥ ΠΕΘΑΝΕ ΠΡΟΩΡΑ

«Καβάλα στο λευκό του ἄτι
σεργιάνι βγήκε τῶν κυμάτων
κάποιος πεθαίνει τραγουδώντας
τραγουδώντας
τραγουδώντας»

Δημήτρης Νικολιτσέας, «Γραφή Παρανομίων»

Γραμμένο για τὸ θάνατό του

Δέν ξέρω ἂν δύναμαι, ἂν χρέος ἔχω νὰ σέ θρηνήσω, ἂν χρέος ἔχω
νὰ στείλω φρυκτωρία στῆς Λακεδαίμονας τῆς ἀητοφωλιῆς
πὼς σαλπάρησε ὁ τραχύγλωσσις λυράρης τῆς Ἀνδρουβιστας,
ὁ μύστης τῶν κύρβων καὶ τῶν πυκνοδασωμένων ὑπιπέδων τοῦ Ταῦγέτου,
ὁ τριήραρχος τῆς ἐρημιᾶς τοῦ κόσμου· δέν ξέρω
ἂν πρέπει νὰ σέ φθονήσω, πὺ ἀέναα θὰ συμποσιάζεις
μὲ τὸ Σόλωνα, τὸν Πίνδαρο, τὸ Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, τὸν Κάλβο.
Μὰ θαρρῶ, πὼς κάλλιο ἔναι νὰ μοιρολογήσω
τὰ χαμένα σου νιάτα, τὰ χαμένα σου χρόνια
ποὺ χωνεύτηκαν
μὲς στὰ βρούα καὶ τῆς λειχῆνης τῶν πατύρων καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν.
Δὲ βρήκες μὲς σ' αὐτὰ τὴν εὐτυχία καὶ τὴ μακαριότητα
—Πόρθος καὶ Δὸν Κιχώτης δίχως Σάντσο...
Κανεῖς μας δέν τὴ βρῖσκει.
Οὔτε μετάλαβες μὲ τὸν ἔλευσίνιο κυκεῶνα σου
(τὸν κυκεῶνα ποὺ ἔγω ξέρω πὼς ζυμώσανε
ὁ Μουσαγέτης μὲ τὸ Βάκχο ἀντάμα, σὰν τὸ μυστικὸν Ἰακχο
μὲς στὸ σώψυχό σου ἐστήσανε κάποτες)
τὸ χορὸ τῶν γερόντων καὶ τῶν κωνειάζομένων,
τὸ χορὸ τῶν ἀμύητων καὶ τῶν ποντοπόρων τῆς ἐρημιᾶς τοῦ κόσμου,
Κι ὅμως, οἱ θεοὶ στάθηκαν μαζί σου σπλαχνικοὶ, κι ἄς μὴν τὸ ἔνωσες,
ποὺ ἄφησαν τῆς ἐλεγείης σου μονάχα γιὰ τὰ βλέμματα τῶν λίγων.
Αὐτὲς ὁ Χάροντας ποτὲς δὲ θὰ μπορέσει μαζί του νὰ τῆς πάρει,
οὔτε τῆς πέτρες ἀπ' τὰ βυζαντινὰ ξωκκλήσια τοῦ Ταῦγέτου, τῆς πέτρες
ποὺ ἀρῆθηκαν ἀπὸ τ' ἀετώματα τῶν ναῶν τῆς Ἀρτέμιδας,
σὰν πρῶτοι κείνοι ὀρθώνονταν στῆς ἴδιες αὐτὲς βουνοκορφές, τῆς πέτρες
ποὺ προσκύνησες μιὰν αὐγὴ κι ἔκλεισες μὲς στὸν ὄρμο τῆς ἀκρογιαλιᾶς σου

—σάν ή άνηφοριά τοῦ Ιεροῦ βουνοῦ γύμνωσε
 τὰ φαράγγια τῶν απόκρημνων στηθῶν της
 πρὸς τὸ ἀκέραιο ψῆλος τῆς πετρενίας περικεφαλαίας στῆ ραχοκοκαλιά του—
 κι ἦταν ὡς νὰ 'κλεινες ὀλάκερη τὴν καιόμενη βάτο τῆς Μανιατοσύνης!
 Δὲν ξέρω, ἂν πρέπει τὴν ὠδὴ τούτη
 σὲ Κυπρομινωικὴ γιὰ σὲ Γραμμικὴ Βῆτα νὰ σ' τὴ γράψω,
 ἀλλὰ στοχάζομαι, πὼς ἀπ' τὴν ὥρα
 ποὺ ἄφησες τὴν πρώτη σου ἰαχὴ στὸν κόσμο,
 μὲς στὰ φυλλοκάρδια σου χαραγμένες τὶς γραφές τοῦτες εἶχες.
 Αὐτὲς ὁ Χάροντας ποτὲς δὲ θὰ μπορέσει μαζί του νὰ τὶς πάρει,
 οὔτε τὴν ἀρχαῖκὴ κεφαλὴ τῆς μυστηριακῆς Κόρης
 ποὺ 'πλασες μὲ τὸν πηλὸ τοῦ στοχασμοῦ σου
 —κι ἦταν ἡ κεφαλὴ κείνη ποὺ μοῦ 'φερνε πάντα ἓνα δέος,
 σάν τὰ συντριμμια λίθινου θεάτρου ποὺ καιεὶ τὸ λιοπύρι
 μὲς στὸν ἀνεξήγητο φόβο τοῦ μεσημεριοῦ,
 σάν κυκλαδίτικο πιθάρι ποὺ μαστορεύτηκε
 τὴν ἐποχὴ τῶν φαραῶ τῆς δέκατης ὄγδοης δυναστείας,
 σάν στρογγυλὴ πέτρα μ' ἱερογλυφικὰ χαραγμένη
 ποὺ 'φεραν γιὰ ἐνθῦμιον οἱ Ἀργοναῦτες ἀπὸ τὴν Ἡλεκτρίδα νῆσο.
 Σὺ διάλεξες τὸ Δία, ἐγὼ τὸν Ἰησοῦ·
 μὰ ἀκόμα ἐντὸς μου ὁ Πάν στιγμὲς-στιγμὲς σκιρτάει
 κι ἐντὸς σου, θαρρῶ, θὲ νὰ 'πεψες τοῦ Ναζωραίου τὸ κρασοβόλι,
 τὸ Νεφεληγερέτη νὰ γκρεμίσει.
 Θεοσκοτεινὸς Λαβύρινθος τὸ χιτὲς —βαθιά τὸ αἰσθάνθηκες αὐτὸ—
 καὶ ψηλαφιστὰ τὸν ἐρευνᾶμε,
 λυχνάρι ἔχοντας τὸν ἔρωτά σου, τὸν ἔρωτά μου, τὸν ἔρωτα ὀλουνῶν μας
 γιὰ κείνο ποὺ 'χαμε, γιὰ κείνο ποὺ 'χάσαμε, γιὰ κείνο ποὺ 'ναι ἀντάξιό μας,
 γιὰ κείνο ποὺ Ἑλληνικὴ Φυλὴ τὸ λέμε.
 Καλὸ ἀρμένισμα γιὰ τῶν Μακάρων τὰ νησιά, λυράρη.
 Στ' ἀλήθεια, βαρεῖα ἡ εὐθύνη τοῦ νὰ εἶσαι Ἑλληνας!

19-10-1993

ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΕ ΧΕΙΜΕΡΙΝΗ ΝΥΚΤΩΔΙΑ

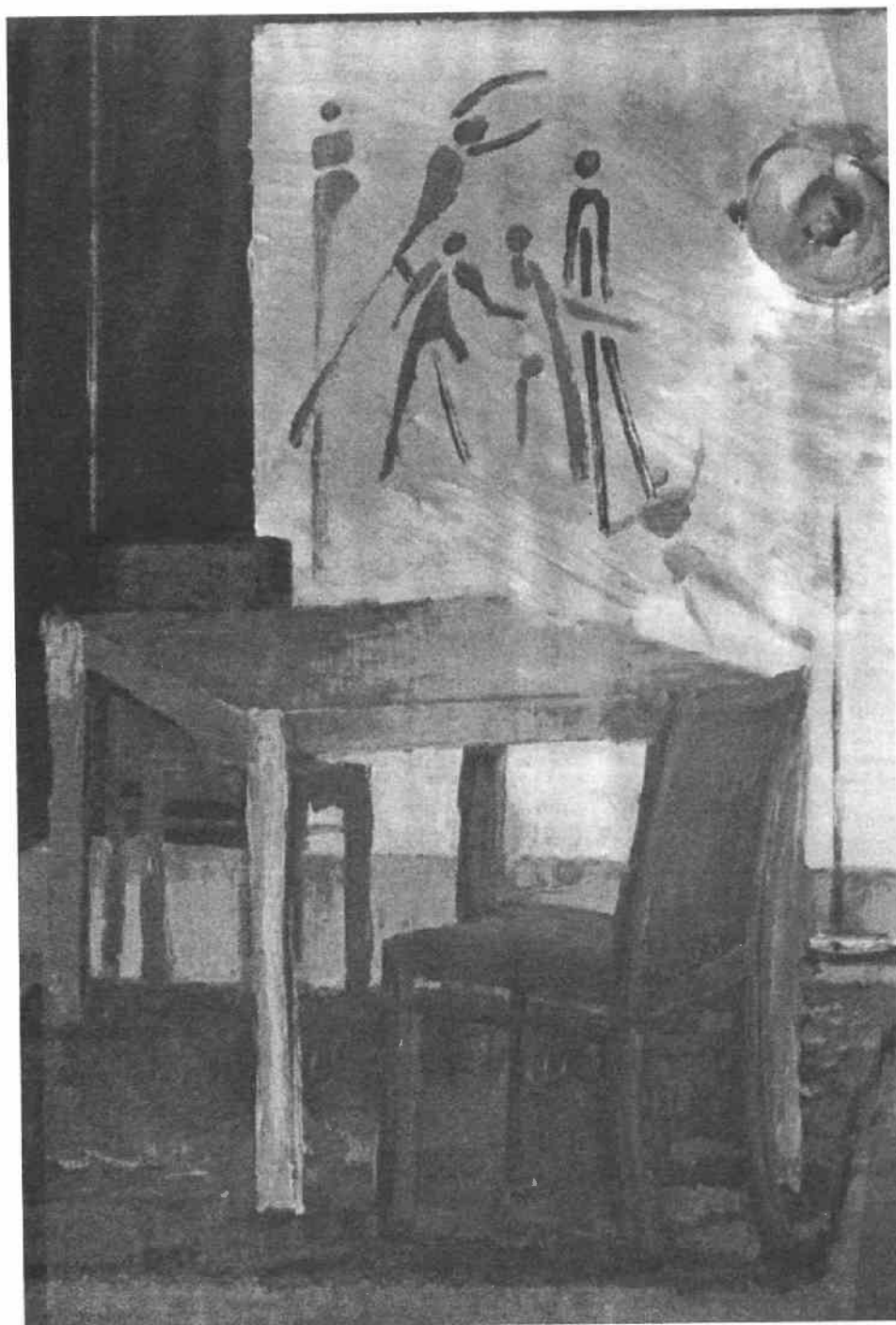
Οί αἰῶνες κυλᾶνε
 σάν τοὺς τροχοὺς στὸ ἄρμα τοῦ Χρόνου,
 σάν τοὺς κόκκους τῆς ἄμμου στὴν κλειψύδρα τοῦ Κρόνου.
 Κάπου στὸ Λαβύρινθο τοῦ μυαλοῦ Σου
 παραμονεύει ὁ Μινώταυρος τῆς Μνημοσύνης
 καὶ ἡ Λήθη στὸν hortum deliciarum τοῦ Εἶναι.
 Αὐτὸ τὸ λυκόφως πέθανε αὔριο.

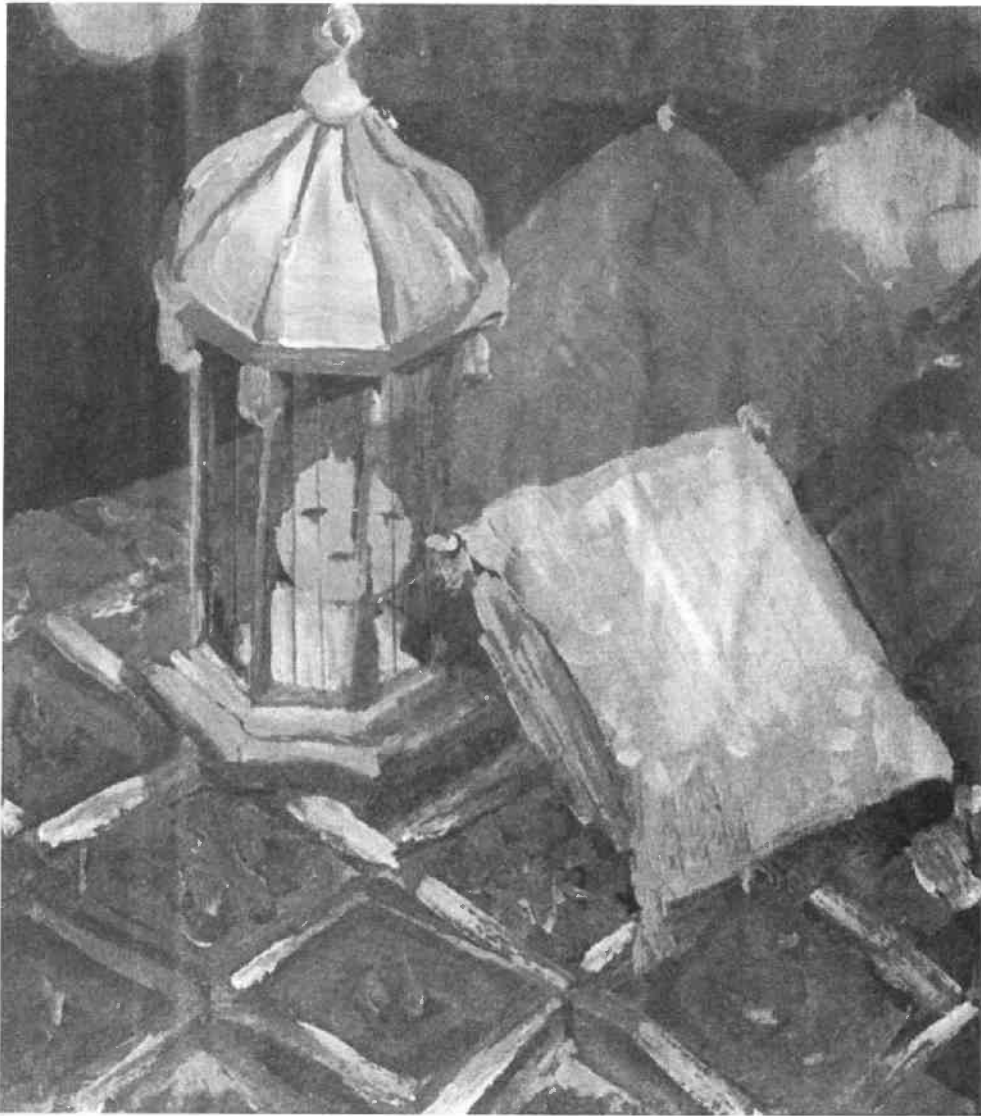
Ὁ Βασίλης Κουρῆς γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα στὶς 26-4-1972 ἀπὸ πατέρα Καλαματιανό, τὸν δικηγόρο Ἀθηνῶν Νάσο Κουρή, καὶ μητέρα Ἀναπλιώτισσα-Προνοιώτισσα, τὴν Κωστούλα θυγατέρα τοῦ ἐπὶ χρόνια πολλὰ Διευθυντοῦ τοῦ Στρατολογικοῦ Γραφείου Ναυπλίου, ἀργότερα Συνταγματάρχου Στρατολογίας Παναγιώτη Παράσχου. Ἀναπλιωτόπουλο ἀπὸ τὴ μητέρα, ἐπισκεπτόταν τακτικὰ τὸ Ναύπλιο, ποὺ ὑπεραγαποῦσε καὶ θαύμαζε. Σπούδαξε Νομικὰ καὶ ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἱστορία, φιλοσοφία, λογοτεχνία, ζωγραφικὴ καὶ τὴν κλασικὴ μουσικὴ. Συνεργάστηκε, γιὰ πολιτικὰ θέματα καὶ διεθνή προβλήματα, μὲ τὰ περιοδικὰ «Ἱστορία», «Ἐρευνα», «Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος» καὶ μὲ ἄλλα ἔντυπα. Ἐφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ ἀναπάντεχα στὶς 22-1-1994 ἀπὸ αἱμάτωμα στὸν ἐγκέφαλο συνεπεία ἀνευρύσματος. Ἄφησε πίσω του σημαντικὸ λογοτεχνικὸ ἔργο, ποὺ ἔχει ἐπαινεθῆ ἀπὸ πολλοὺς καθηγητὲς, λογοτέχνες καὶ κριτικούς (Μιχ. Μερικλῆ, Σ. Καργάκο, Π. Λιαλιάση, Ε. Μόσχο, Δ. Σιατόπουλο, Δ. Σταμέλο, Π. Παναγιωτοῦνη, Στ. Παρασκευόπουλο, Μιχ. Σταφυλᾶ, Ι. Χατζηφώτη, Α. Μάλαμα κ.ἄ.). Μαρμαρίνη προτομὴ τοῦ κοσμεῖ τὸ Πολιτιστικὸ Κέντρο τοῦ Δήμου Παπάγου.

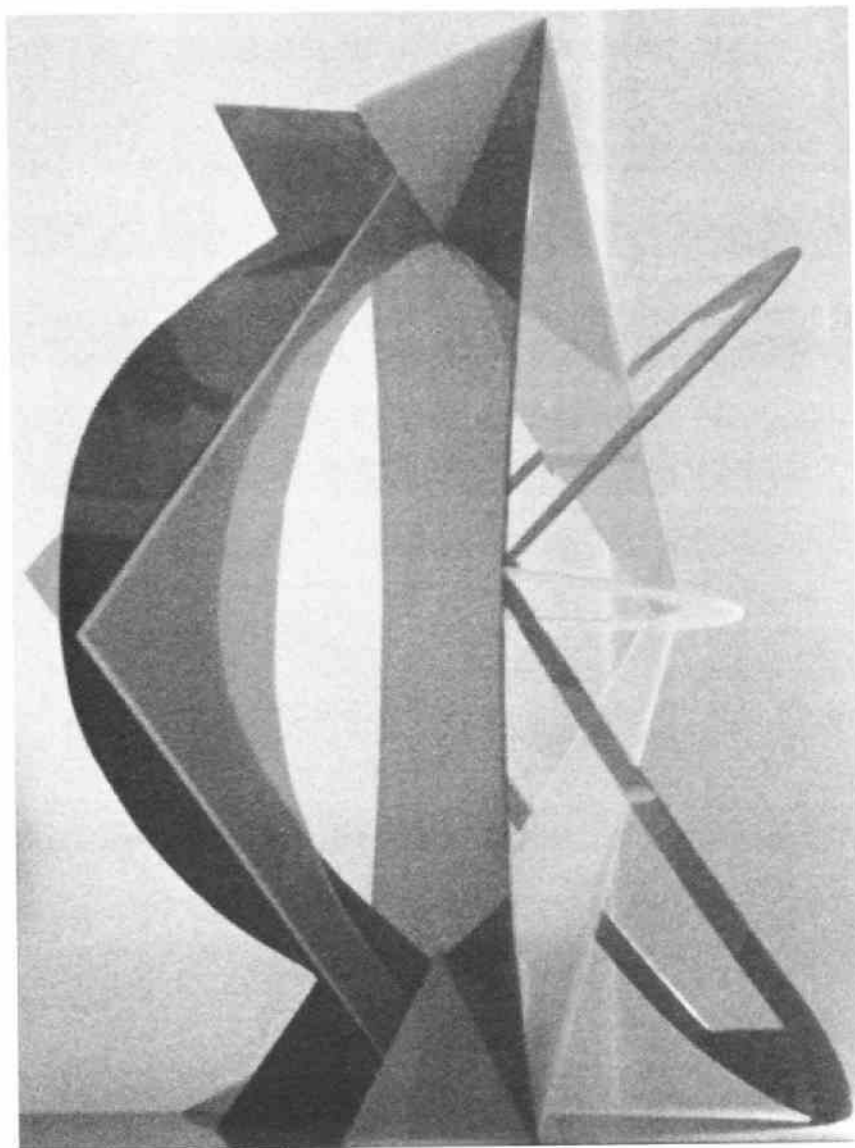
Θ. Δ. Γ.

**ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ**

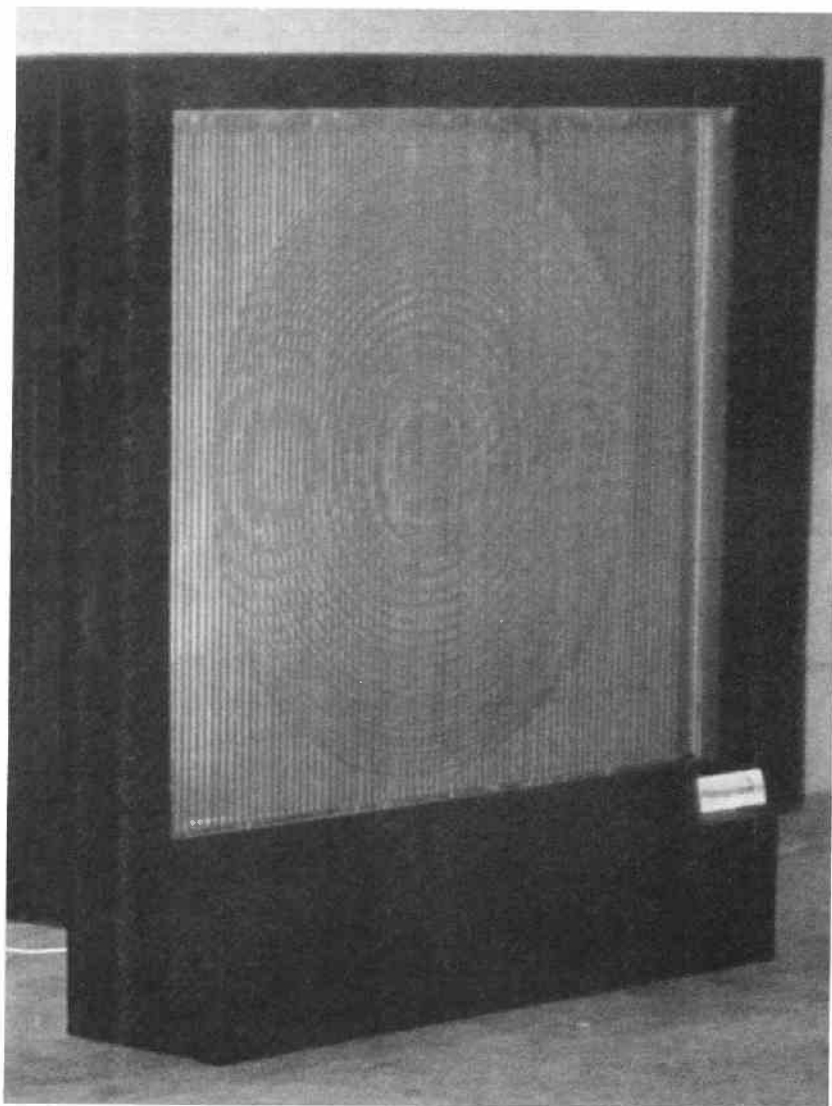

Ένας άνδρας και μια γυναίκα

Κινητική γλυπτική

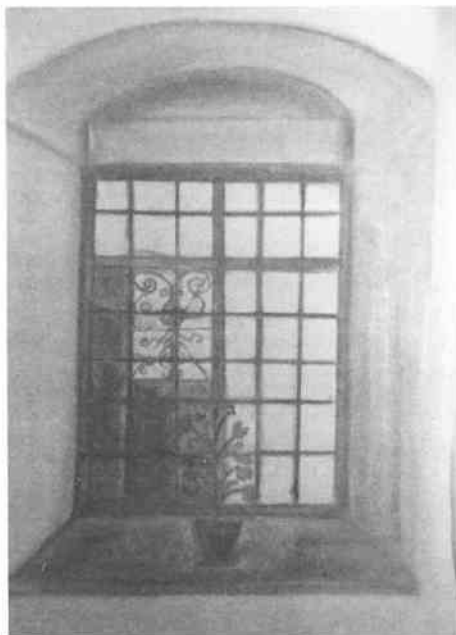
Παλιές θυμύσεις

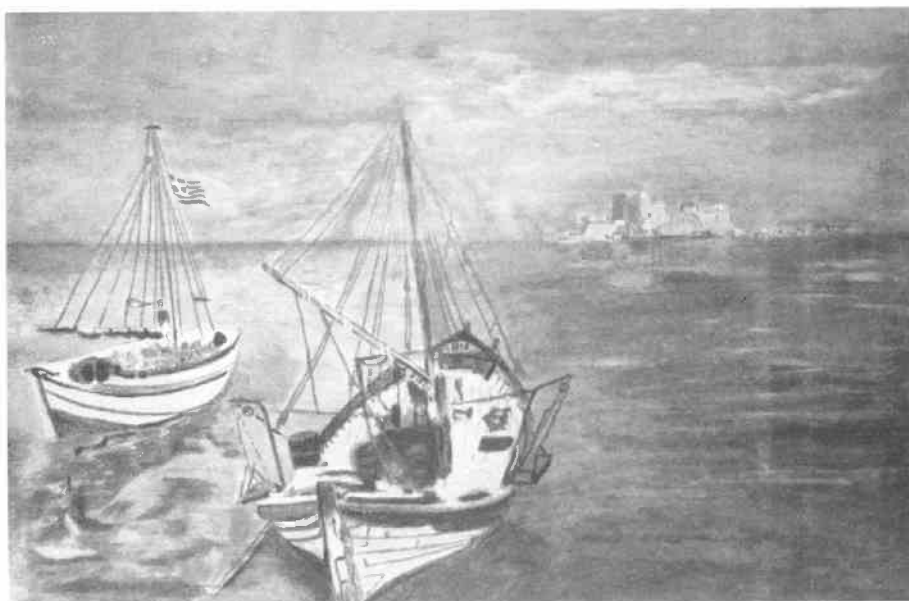
Παλιό σπίτι στην Πρόνοια

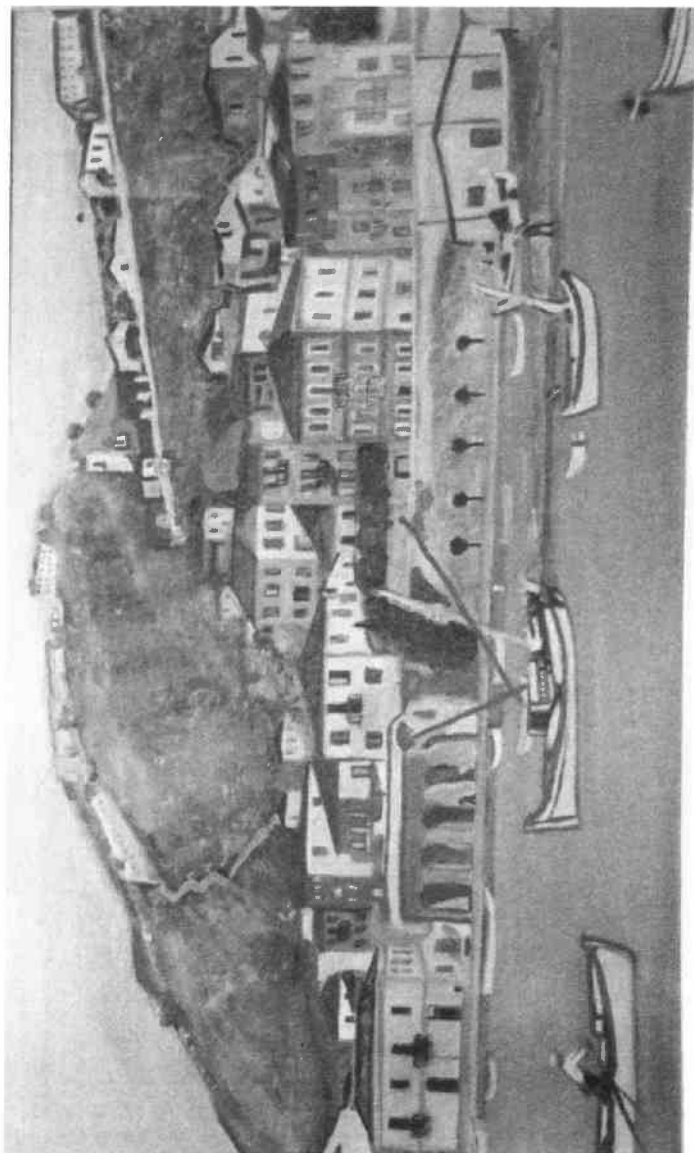
Παλιό Ναύπλιο

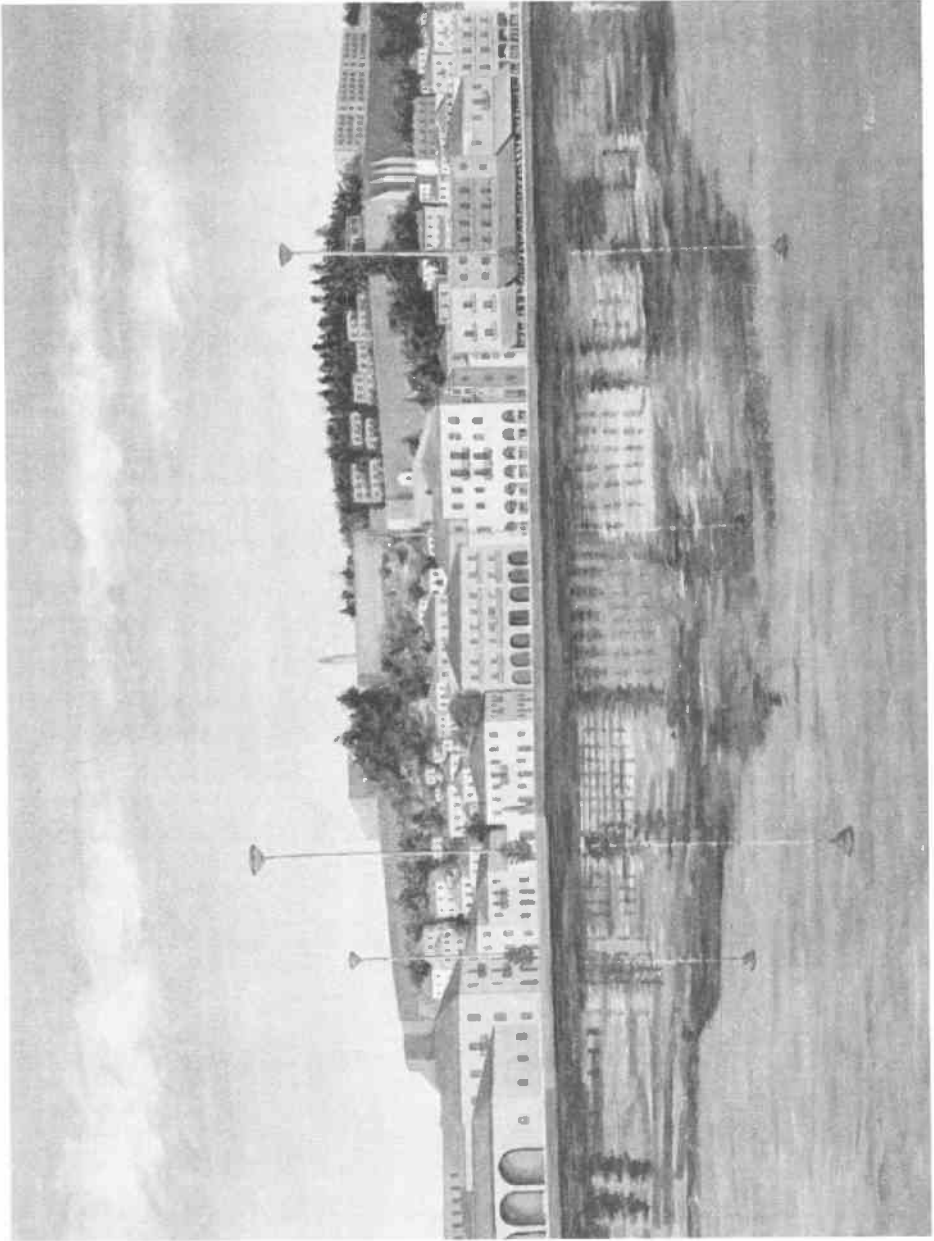
Τα χρόνια της Νιότης μου

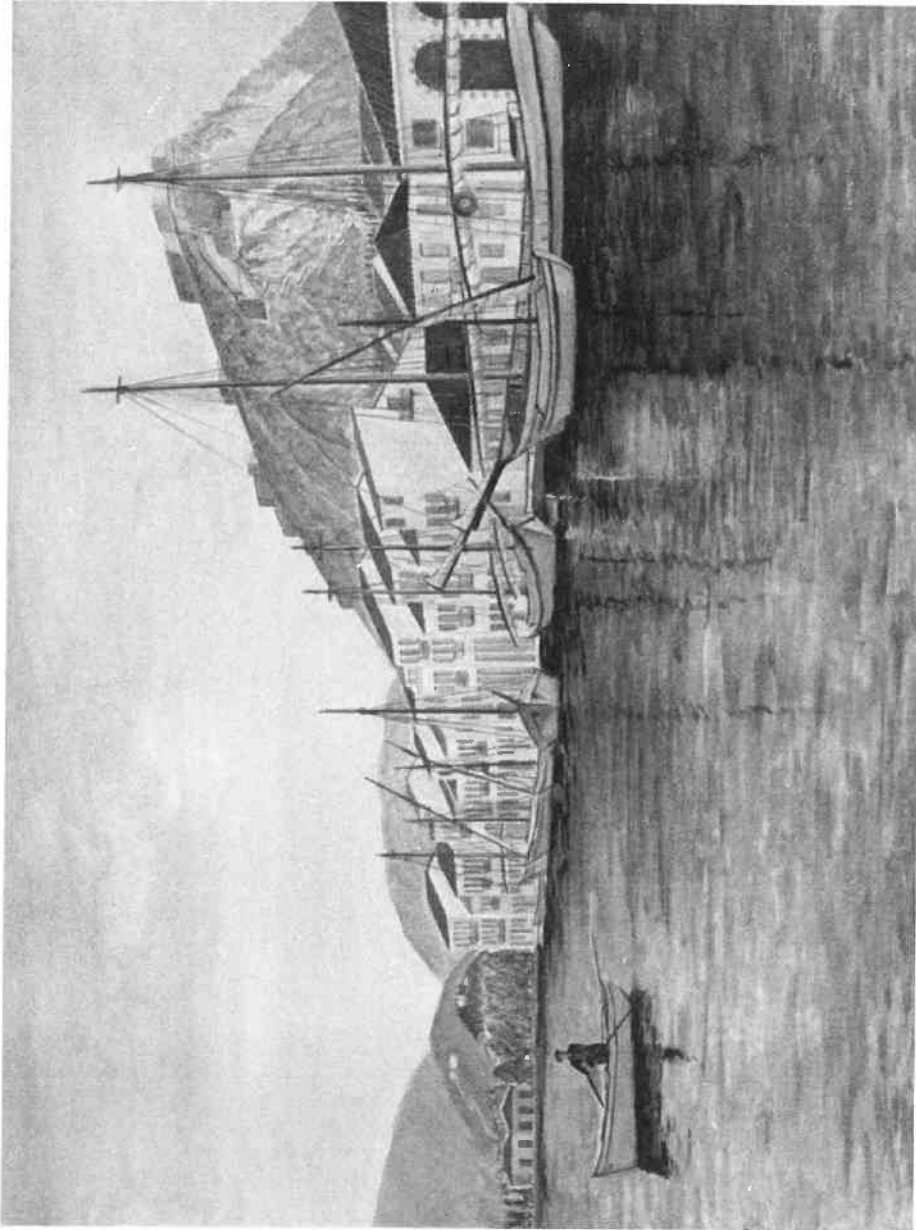

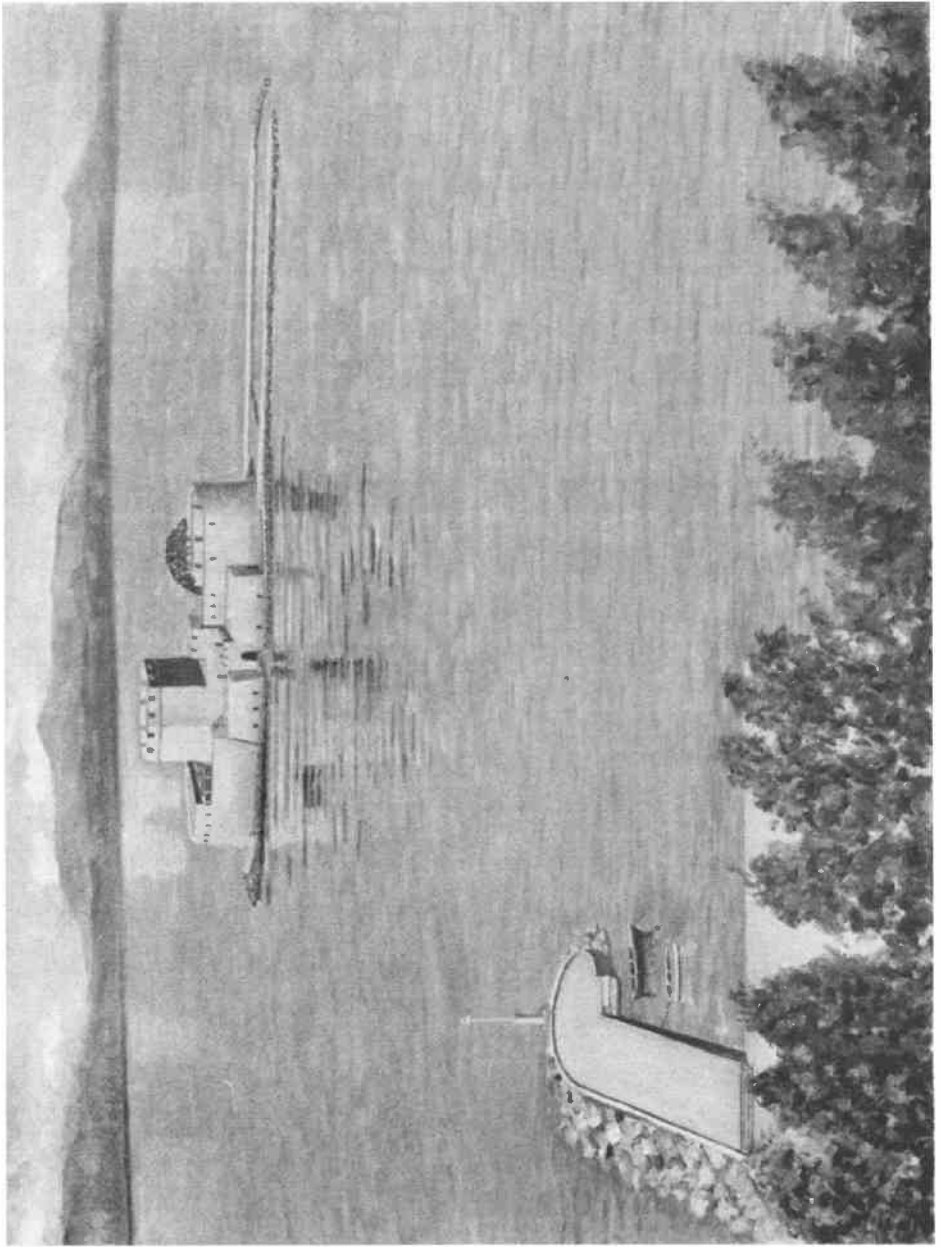
Το Ανάπλι

Πεζό

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα
Λαογραφικό Μουσείο Ναυπλίου

Μαρίας-Ελευθερίας Γ. Γιατράκου, *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Δημητρίου Καρακαλᾶ ἢ Ξηροκαστελίου. Συμβολὴ στὴν Πολιτικὴ, Οἰκονομικὴ, Κοινωνικὴ, Ἐθνικὴ Ἱστορία*, Ἀθῆναι 1998, σχ. 0,17x0,24, σσ. 280.

Ἡ γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλες μελέτες της καὶ ἀπὸ τὴν εὐδόκιμο θητεία της εἰς τὰ Σχολεῖα τῆς «Ἑλληνικῆς Παιδείας» τῶν Ἀθηνῶν, Χιώτισσα καθηγήτρια Μαρία Γιατράκου, ἐξέδωσε μὲ χορηγία τοῦ Ἰδρύματος Λέοντος Λεμοῦ τὴν διδακτορικὴ της διατριβὴ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς παλαιᾶς Ναυπλιακῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Καρακαλᾶ μὲ εὐρύτερες ὁμῶς ἀναφορὲς καὶ προεκτάσεις καὶ εἰς ἄλλους τομεῖς τοῦ κοινωνικοῦ γίνεσθαι, ἐξ ἀφορμῆς καὶ μὲ ἐπίκεντρον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἱ. Μονῆς.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου της ἀναφέρεται εἰς τρεῖς κυρίως τομεῖς: τὴν ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς περιοχῆς (τοπογραφία - ὄνομασία - κτίσματα - εἰκονογραφία - κειμήλια τῆς Μονῆς). Δεύτερον· εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Μονῆς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της (; 12ος αἰ.) μέχρι τὸ 1834 καὶ τρίτον· εἰς τὴν συμβολὴ της στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τοῦ 1821. Πολὺ χρήσιμα καὶ διδακτικά, ὡς τεκμήρια μάλιστα τῶν ἱστορουμένων, εἶναι τὰ δημοσιεύμενα φωτοαντίγραφα ἱστορικῶν ἐγγράφων καὶ μάλιστα τὰ προερχόμενα ἀπὸ ἀδημοσίευτες ἱστορικὲς πηγές, ἐνῶ εὐρετήριον κυριωτέρων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων κάνει τὴν μελέτην τῆς κ. Μαρίας Γιατράκου πολὺ χρηστικὴν.

Εἰδικώτερα ἡ κ. Γιατράκου ἠρεύνησε ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἐθνολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης καὶ ἐκείνης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, τῆς Βιβλιοθήκης Ἀδαμαντίου Κοραῆ στὴν Χίο, τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων καὶ ἄλλων καὶ βεβαίως τῆς Ἱ. Μονῆς Καρακαλᾶ.

Εἰς τὴν μελέτην της, τῆς ὁποίας κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ συγκέντρωσις ἱστορικοῦ ὕλικου, περιέχονται ἐγγράφα, τὸ πρῶτον ἐδῶ δημοσιεύμενα καὶ προφανῶς χρήσιμα διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀλλὰ καὶ διοικητικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Ὑπενθυμίζομεν ὅτι ἡ Μονὴ Καρακαλᾶ εὐρέθη μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ

1821 νά είναι ή μεγάλη γαιοκτήμων τής περιοχῆς. Μετέπειτα, με τήν ἔθνικοποίησιν πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν γαιῶν, κατ' ἐφαρμογήν ἀγροτικῶν νόμων, παρεχώρησε, ἐδώρησε ἢ ἐπώλησε μεγάλες ἐκτάσεις καλλιεργημένων καί μὴ γαιῶν διὰ τήν ἀποκατάστασιν γεωργοποιμένων καί μάλιστα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι μετώκησαν, κατὰ τήν σύγχρονον ἐποχὴν, ἐκ τῆς Ἀρκαδίας - Γορτυνίας εἰς τήν ὄρεινὴν Ἀργοναυτλίαν.

π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Κατερίνας Γαρδικιώτη-Κοΐνη, *Διαφυγοῦσα Πανσέληνος*, Ἀθήνα 2003 (ἔκδ. Μαυρίδης), σχ. 0,17x0,24, σσ. 60.

Εἰκοστὸ ἑβδομο στήν σειρά τῶν δημοσιευμάτων τῆς, σὲ πεζὸ ἢ ποιητικὸ λόγῳ, εἶναι ἡ παροῦσα ἔκδοσις τῶν νέων ποιημάτων τῆς Ναυπλιώτισσας φιλολόγου κυρίας Κατερίνας Γαρδικιώτη-Κοΐνη, με τίτλο «Διαφυγοῦσα Πανσέληνος, ὅπως τὸ λέει καί σὲ ὁμοίτιτλο ποίημά τῆς: «Στὸ θαυμαστὸ θέμα στὸν κόλπο / τοῦ Ἀργολικοῦ, ποὺ δέν τὸ χάρηκα / ὀλοζωῆς...».

Πρόκειται γιὰ ποίηση διδακτικὴ, στοχαστικὴ. Κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἑμμετροῦ λόγου τῆς εἶναι ὅτι σὲ κάθε ποίημά τῆς, μᾶς δίνει ἓνα μήνυμα, μᾶς θυμίζει μιὰ ἀρετὴ. Ἄλλοτε μᾶς ἐμβάλει σὲ σκέψη καί περίσκεψη, ἐπισύρει τὴν προσοχὴ μας στὴν πραγματικότητά καί στὸ ιδεῶδες, μᾶς μεταδίδει ἀπὸ τὴν πείρα τῆς, τὴν ζωὴ καί τὴν παιδεία τῆς. Κατερίνα, εὐγε!

π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Εὐτυχίας Δ. Λιάτα, *Τὸ Ναύπλιο καί ἡ ἐνδοχώρα του ἀπὸ τὸν 17ο στὸν 18ο αἰῶνα. Οἰκιστικὰ μεγέθη καί κατανομὴ τῆς γῆς*, ἔκδοσις τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2002, σχ. 0,17x0,25, σσ. 168 καί με Παράρτημα εἰκόνων.

Ἡ νέα αὐτὴ μελέτη τῆς γνωστῆς ἑρευνήτριας Εὐτυχίας Δ. Λιάτα-Σκλαβενίτη ἐμπλουτίζει τίς γνώσεις μας γιὰ τὸ Ναύπλιον καί τὴν εὐρύτερη περιοχὴ του. Πρὸς τοῦτο ἡ κυρία Λιάτα ἀντλεῖ ἀπὸ πρῶτες πηγές: τὰ δύο σωζόμενα Βενετικὰ κτηματολόγια τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰ. καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ. Μὲ βάση αὐτά, ἀλλὰ καί μελετώντας ἄλλες ἀρχειακὲς πηγές, διαφωτίζει ἡ κ. Λιάτα, με τὴν δόκιμη ἐπιστημονικὴ πείρα τῆς, καίριους τομεῖς τῆς Ναυπλιακῆς Ἱστορίας στὰ χρόνια τῆς Βενετοκρατίας. Ἀσχολεῖται με τὴν κατανομὴ τῆς γῆς, με τὴν σύνθεσις τοῦ πληθυσμοῦ, με τὴν σχέση πόλης καί ὑπαίθρου, με τοὺς ἐποίκους καί τίς οἰκογένειές τους καί μάλιστα συγ-

κριτικά με άλλες περιοχές της Πελοποννήσου, για τις όποιες υπάρχουν αντίστοιχα βενετικά κτηματολόγια. Στην μελέτη αυτή δίδονται πληροφορίες για την δημογραφική εικόνα της περιοχής, για την καλλιέργεια της γης, την έλαιοκαλλιέργεια, την σπηροτροφία, την κτηνοτροφία, την μελισσοκομία, για τις βρύσες, τα πηγάδια και τους νερόμυλους. Δεν αναφέρεται, όπως ή ίδια ή συγγραφεύς έπισημαίνει, έλλείπει πληροφοριών, σέ θέματα φορολογίας και κοινωνικής ζωής. Καλόν είναι ό ενδιαφερόμενος αναγνώστης νά μελετήσει και τό παράλληλον έργον της ίδιας συγγραφέως, τό αναφερόμενο στό Άργος και την περιοχή του.

π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Εύτυχίας Δ. Λιάτα, *Άργεία γη. Άπό τό τεριτόριο στό βιλαέτι (τέλη 17ου, άρχές 19ου αϊ.), έκδοση Κέντρου Νεοελληνικών Έρευνών του Έθνικού Ίδρυματος Έρευνών, Άθήνα 2003, σχ. 0,17x0,25, σσ. 140.*

Η σχεδόν ταυτόχρονη πρός την προηγούμενη μελέτη της κ. Εύτυχίας Δ. Λιάτα-Σκλαβενίτη αναφέρεται στις τύχες, στό πρόσωπα και τά πράγματα της παλαιάς πόλης του Άργους κατά τά τέλη του 17ου μέχρι τις άρχές του 19ου αιώνα.

Πηγές και τις έργασίας αυτής της κ. Λιάτα είναι τά βενετικά απογραφικά κατάστιχα και τά κοινοτικά φορολογικά άρχεία, ή χαρτογραφία του Άργους και οί περι άυτού μαρτυρίες των περιηγητών, τά όποια όλα ή ίδια έμελέτησε με κριτικό πνεύμα και έξέδωσε τά συμπεράσματά της με λιτότητα λόγου, με στατικούς και συγκριτικούς πίνακες, πού με ύπομονη έξεπόνησε.

Εύγλωττοι είναι οί τίτλοι των έπί μέρους κεφαλαίων περι του περιεχομένου του βιβλίου της κ. Λιάτα: Όριοθεσία της περιοχής Άργους. Δημογραφικά. Οικιστικά. Η κοινωνία του Άργους. Προΐόντα. Διοικητικά-Φορολογικά. Παρακεντέδες.

Άνεφερόμενη στην οίκονομία και τά δημογραφικά του Άργους κάνει λόγο για τον φορολογικό μηχανισμό της περιοχής, σέ συνδυασμό με τό εφαρμοζόμενο διανεμητικό σύστημα και τον τρόπο αποπληρωμής του φόρου. Τό βιβλίο τουτο της κυρίας Λιάτα είναι βέβαια ιστορικό, έχει όμως ταυτόχρονα και μεγάλη κοινωνιολογική άξία: αναφέρεται στις τύχες των ανθρώπων, στον άγωνα για έπιβίωση, στό επίπεδο ζωής τους, στό προφίλ της περιοχής κατά την ύπό έξέταση έποχήν.

π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Θεοδόση-Μπέτση Κωστούρου, *Τὰ ποιήματα, τεύχος Α΄*, Ἀνάπλι 2002, σχ. 0,24x0,17, σσ. 32 καὶ *τεύχος Β΄*, Ἀνάπλι 2003, σχ. ὁμοιο, σσ. 32.

Ὁ εὐπατριδῆς Ναυπλιώτης, κύριος Κωστοῦρος, Μπέτση, ὅπως τὸν προσονομάζουν ἀπὸ τὰ μαθητικά χρόνια οἱ φίλοι του, εἶναι γνωστός στὴν πρώτη πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος, τὸ Ναύπλιον ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα ἀπὸ τὶς ἀγορεύσεις του στὰ ἐκεῖ Δικαστήρια, ὡς παλιὸ μέλος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ναυπλίου καὶ ἀκόμη ἀπὸ τὸ εὐγενικὸ κοινωνικὸ του ἐνδιαφέρον, τὴν συμμετοχὴ του σὲ πολιτιστικούς καὶ ἐπιστημονικούς συλλόγους καὶ ἀπὸ τὴν ὅλη ἐκεῖ διακριτικὴ του παρουσία.

Γνωρίζομε ἀκόμη τὸν κύριο Θεοδόση-Μπέτση Κωστοῦρο ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του στὰ «Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα», στὸν τοπικὸ Τύπο καὶ ἀπὸ τὶς στήλες τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας ἢ «Ἐστία».

Καὶ ἰδοὺ ὅτι τώρα ὁ κ. Κωστοῦρος, «εἰς θαλερόν γῆρας διάγων» συνεχίζει νὰ γράφῃ καὶ μάλιστα ποιήματα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι παραμένων σὲ κατάσταση πνευματικῆς ἐγρήγορης καὶ ἔμπνευσης «ἵνα μὴ τὸ πνεῦμα σβέννυται». Τοῦτο πάλιν εἶναι πολὺ σεβαστό, γιατί οἱ ποιητές, ὅπως λένε ἀπὸ παλιὰ, «βαστάζουν τὸ βᾶρος τοῦ κόσμου», δηλαδὴ ἐκφράζουν τὰ αἰσθημάτων τῶν πολλῶν.

Ἡ ποίηση τοῦ κυρίου Κωστούρου διακρίνεται γιὰ τὴν φιλοσοφικὴ του διάθεση ἀλλὰ καὶ τὸ λεπτό του χιοῦμορ, μὲ τὸ ὁποῖο βλέπει πρόσωπα καὶ πράγματα. Μὲ τὰ ποιήματά του ὁ κ. Κωστοῦρος προβληματίζει καὶ τέρπει τὸν ἀναγνώστη. Μᾶς καλεῖ σὲ συγκρίσεις καὶ σὲ ἀναδρομές. Μᾶς δείχνει τὴν σημασίαν τῆς ἀπλότητος, τὴν γνησιότητα τῆς ἀφέλειας καὶ τῆς καλῆς διαθέσεως, τὸ ὕψος τῆς ταπεινοφροσύνης, τὴν ἀξίαν τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς, ὅπως τῆς ἀγάπης, τῆς φιλίας, τῆς πιστότητας.

Ὑπενθυμίζομε ὅτι ὁ κ. Θεοδόσης Κωστοῦρος συνεχίζει τὴν λογίαν παράδοση τῆς οἰκογενείας του, ἀφοῦ εἶναι ἀδελφὸς τοῦ ἀνεγνωρισμένου Ναυπλιώτη ποιητῆ Θεοδώρου Κωστούρου, τοῦ ὁποίου μάλιστα ἢ προτομὴ στολιζει τὴν εἴσοδο τῆς Δημοσίας Γενικῆς Βιβλιοθήκης Ναυπλίου «ὁ Παλαμίδης».

Τὰ δύο τεύχη ποιημάτων τοῦ κ. Κωστοῦρου εἶναι βεβαίως ἐκφρασις τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων του, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἓνα ὡραῖο δῶρο πρὸς τὴν γενέτειρά του, τὸ Ναύπλιον, πού ὁ ἴδιος δὲν ἀνταλλάσσει μὲ καμιὰ ἄλλη διαμονή καὶ ξέρει νὰ τὸ παρουσιάσῃ, νὰ τὸ τραγουδάῃ. Μὲ ἀνάλογα αἰσθήματα θὰ δεχθοῦν ἀσφαλῶς καὶ θὰ διαβάσουν οἱ φίλοι τοῦ κ. Θεοδόση-Μπέτση Κωστούρου τὸ περίσσευμα αὐτὸ τῆς καρδιᾶς του, τὰ ποιήματά του, ὅσα ὁ ἴδιος ἔγραψε σιωπηλὰ στὸ Δικηγορικὸ Γραφεῖο του ἢ περιδιαβάζοντας τὴν παλιὰ πόλη καὶ τὰ ὁποῖα τώρα μὲ τὴν δημοσίευσή τους ἐγίναν κτῆμα τῶν πολλῶν. Τὰ ἀφιερώνει στὸν συνώνυμο ἕγγονό του καὶ δι'

αυτοῦ στήν νεώτερη γενεά τῶν Ναυπλιωτῶν. Ἐκφράζομε πρὸς τὸν κ. Κωστοῦρο ἐγκάρδια συγχαρητήρια καὶ εὐχαριστίες καὶ ἱερατικὲς εὐχές.

π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Κωνσταντίνου Κωτσοβίλη, *Οἱ Ἕλληνες σπουδαστὲς στὸ Μόναχο, ἐπὶ βασιλείας Λουδοβίκου τοῦ Α΄ τῆς Βαβαρίας (ἀπὸ 1826 μέχρι 1844). Ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ μετέπειτα δράση τους στήν ἀποκατάσταση τῆς Ἑλλάδος*, Μόναχον 1995, σχ. 0,17x0,024, σσ. 276 μὲ πολλές ἀπεικονίσεις προσώπων καὶ πραγμάτων καὶ μὲ πίνακες τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν κατὰ ἡλικίαν, τόπον προελεύσεως καὶ τίτλον ἐπαγγέλματος, κατὰ τὴν μετέπειτα σταδιοδρομίαν ἐκάστου.

Τὸ βιβλίον ἐδημοσιεύθη στὸ τυπογραφεῖον Allgäuer feitungsverlag, Kottenerstrasse, 64, 87435 Kempten - Allgäu, Germany, μὲ τίτλον: «Die griechischen Studenten in München καὶ ἐνδιαφέρει τοὺς Ἀργοναυπλιεῖς, ἀφοῦ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Μονάχου παρελαύνει καὶ τὰ ὄνομα τοῦ Ναυπλιώτη Χριστοδούλου Α. Ρουσσόπουλου, μετέπειτα Ἀρεοπαγίτου καὶ μεταφραστοῦ νομικῶν βιβλίων ἐκ τῆς Γερμανικῆς.

Ὁ κ. Κωτσοβίλης παρουσιάζει καὶ ἄλλες προσωπικότητες τῆς ἀναγεννημένης Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι διεδραμάτισαν ἐνεργὸν καὶ ὑπεύθυνον ρόλον εἰς τὴν διοργάνωσιν τοῦ νεοελληνικοῦ κρατιδίου, κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἐποχὴν.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ κ. Κωτσοβίλη εἶναι καρπὸς ἐπιμόνων ἐρευνῶν του εἰς τὰ Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Μονάχου, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν βιβλιογραφίαν.

Εἰδικώτερα ὁ κ. Κωτσοβίλης ἀναφέρεται εἰς θέματα ὀργανωτικὰ καὶ λειτουργίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τοῦ Μονάχου καὶ συνολικὰ εἰς ἐνεργήτα ἐννέα Ἕλληνες φοιτητὲς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Προβελέγγιος, Πολυζωΐδης, Δόσιος, Καλλιγᾶς, Πετιμεζᾶς, οἱ πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι: Ἰωάννου, Μαυροκορδάτος, Βενιζέλος, Κοντογιάννης, Κόκκινος, Παπαρηγόπουλος, Κουμανοῦδης, Οἰκονομίδης, Πετσάλης, οἱ ἀρχιτέκτονες μηχανικοί: Μεταξᾶς καὶ Κάλκος, οἱ δικασταί: Βαβιλάκης, Κυριακός, Ρουσσόπουλος. Ὅλων αὐτῶν δίδεται σύντομον βιογραφικὸν μὲ βιβλιογραφικὰς ἐνδείξεις καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἐπισημαίνεται ἡ συμβολὴ τους εἰς τοὺς τομεῖς τῆς εἰδικότητός των. Φαίνεται δὲ πῶς ἐπηρεάσθη δι' αὐτῶν ἡ ὀργάνωσις, ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐκπαιδευτικῶν, διοικητικῶν, κοινωνικῶν δομῶν τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Κωτσοβίλη ζωντανεύει ἡ παράθεση πλουσίου φωτογραφικοῦ ὕλικου: Προσωπογραφίες, ὑπογραφές, αἰτήσεις, ἔγγραφα, φωτογραφίες φοιτητῶν καὶ ἄλλων προσωπικοτήτων, μᾶς μεταφέρουν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς μεταβατικῆς ἐκείνης ἐποχῆς.

π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Κωνσταντίνου Κωτσοβίλη, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία στὸ Μόναχο, ναὸς τοῦ Σωτήρος, Κοινότης τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπίκεντρο τοῦ Βαυαρικοῦ Φιλελληνισμοῦ, Μόναχον 1998, σσ. 512.

Ὁ μνημειώδης αὐτὸς τόμος φέρει τίτλον στὰ γερμανικά: «Die Griechische Kirche in München als Gotteshaus zur Erlöser, Gemeinde der Hellenen und Mittelpunkt des Bayerischen Philhellenismus», ἀποτελεῖ ἐπετειᾶκὸν δημοσίευμα γιὰ τὰ 170 χρόνια ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς ὁμογένειας τοῦ Μονάχου καὶ ἀφιερώνεται εἰς τὴν συναίνεσιν μεταξὺ τοῦ γερμανικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πλουτίζεται δὲ μὲ 108 ἔγχρωμες καὶ μὲ 422 ἀσπρόμαυρες ἀπεικονίσεις, μὲ 13 τοπογραφικὰ διαγράμματα καὶ μὲ πίνακες προσώπων καὶ πραγμάτων καὶ βιβλιογραφικὸν κατάλογον!

Ὁ νέος αὐτὸς τόμος τοῦ κ. Κωτσοβίλη εἶναι ἓνα πολύχρωμο μωσαϊκὸ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησία, τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα καὶ τὸ ἑλληνικὸ λύκειο τοῦ Μονάχου, τὰ ὅποια ὄλα τελοῦν ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν προστασίαν καὶ τὸ διακριτικὸν ἐνδιαφέρον τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Wittelsbach καὶ κατὰ συνέχειαν.

Τὸ πρῶτον κεφάλαιον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ναοῦ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του (1492-1494) καὶ τὶς τύχες τοῦ κτίσματος, διὰ μέσου τῶν αἰώνων: διετέλεσε νεκροταφειακὸς ναὸς. Ἐβεβηλώθη τὸ 1803, ἐχρησίμευσε ὡς ἀποθήκη καλλιτεχνημάτων ἀπὸ ἐθνικοποιημένα - κατηργημένα μοναστήρια τῶν Ναπολεοντειῶν χρόνων, μετέπειτα ἀποθήκη αὐστριακῶν πυροβόλων, ἀποθήκη χημικῶν οὐσιῶν μέχρι καὶ ἀμαξοστάσιο τῆς Βαυαρικῆς Βασιλικῆς Αὐλῆς. Τὸ 1806 παρεχωρήθη εἰς τὴν Προτεσταντικὴν Κοινότητα τοῦ Μονάχου, ἡ ὁποία τελικῶς δὲν κατόρθωσε νὰ ἀξιοποιήσῃ τὸ κτίσμα διὰ λατρευτικῶν λόγους, μέχρι τὸ 1828 κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον παρεχωρήθη τὸ κτίσμα τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτήρος, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τοῦ Α', διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀρθόδοξη ἐκκλησία γιὰ τοὺς ἑλλήνες φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου καὶ τοὺς Ἑλλήνες Εὐέλπιδες, ποὺ μὲ ὑποστήριξή του ἐπορεύοντο εἰς τὸ Μόναχο. Ὁ δὲ Τσάρος Νικόλαος ὁ Α' ἔστειλε ἀπὸ τὴν Ρωσσία εἰκόνες καὶ ἱερά σκευῆ, ἀπαραίτητα διὰ τὴν θεῖαν λατρείαν τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τοῦ Μονάχου.

Στό δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο περιγράφονται, με πλούσια εικονογράφηση, τὰ καλλιτεχνήματα, οἱ τοιχογραφίες τοῦ 1803 καὶ τὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ, ἔργο τοῦ γνωστοῦ ἀρχιτέκτονος Leo von Klenze, καὶ τὰ ἱερά σκεύη-δωρεὰ τοῦ τσάρου τῶν Ρωσσιῶν (1829).

Στό τέταρτο καὶ πέμπτο κεφάλαιο ἐπισημαίνει ὁ κ. Κωτσοβίλης τὴν βαθύτερη ἐπίδραση τῆς ἑλληνορθόδοξου ἐκκλησίας τοῦ Μονάχου, μὲ ἀναφορὲς στὸν βαυαρικὸ φιλελληνισμό, μὲ παρουσίαση μεγάλων προσωπικοτήτων τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς Ὁμογένειας, ὅπως τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν Νικολάου Γκύζη, τοῦ σπουδαίου μαθηματικοῦ Κωνσταντίνου Καραθεοδωρῆ καὶ ὅλην, κατὰ σειρὰν τῶν ὀρθοδόξων ἐκεῖ Ἑλλήνων Ἐφημεριῶν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1828 ἕως 1973.

Δέν παραλείπει νὰ ἀναφερθῆ στὸν μέχρι αὐτοθυσίας ἰδεαλισμὸ τῶν ἀπεσταλμένων, ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Α΄, ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν πρὸς στήριξη τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος στὴν Ἑλλάδα. Ἀναγνωρίζει ὁ κ. Κωτσοβίλης τὰ σφάλματα τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὅθωνος (1832-1835) ἀλλὰ ὑποστηρίζει μὲ συγκεκριμένα γεγονότα τὶς καλὲς προθέσεις τοῦ Λουδοβίκου καὶ τοῦ υἱοῦ του Ὅθωνος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος μὲ ἀναφορὲς στὸ γαμήλιο συμβόλαιο τοῦ Ὅθωνος καὶ τὴν δέσμευσιν ὅπως τὰ ἐκ τοῦ γάμου του τέκνα ἀνατραφοῦν κατὰ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα. Ὑπενθυμίζει τὴν παραίτησιν τοῦ Ὅθωνος ἀπὸ τῆς ἐτήσιας χορηγίας του ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς Κρήτης, διευκρινίζει τὶς ἀρμοδιότητες μεταξὺ τῶν Βαυαρῶν ἀξιωματοῦχων, ἀναφέρεται εἰς τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας (1834) καὶ τὸ σπουδαιότερον εἰς τὶς συζητήσεις-προθέσεις διὰ τὴν καθιέρωσιν Συντάγματος. Ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ εἰς ἀλληλογραφίαν περὶ ἐγκυμοσύνης τῆς Ἀμαλίας καὶ ἀνασκευάζει τὴν ἐπικρατοῦσα ἀποψη περὶ ἀνικανότητος τοῦ Ὅθωνος. Σημασίαν ἔχει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ κ. Κωτσοβίλης ἀντλεῖ ἀπὸ πρῶτες πηγὲς καὶ παραθέτει ὑπερπεντακόσιες φωτογραφίες προσώπων καὶ πραγμάτων, ποὺ μᾶς δίδουν τὴν εἰκόνα μιᾶς ἐποχῆς (τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος), ἔστω καὶ ἀπολυταρχικῆς, ὅπως τότε συνέβαινε στὶς περιορισότερες χῶρες τοῦ κόσμου.

π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Χαράλαμπος Μπάρρακλη, *Ὁ ἄνθρωπος σὲ ἄρμονία μὲ τὴν φύση. Γνώση καὶ τρόπος ζωῆς*, ἔκδ. «Κέδρος», σχ. 0,17x0,24, Ἀθήναι, σσ. 160.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ νέου τούτου βιβλίου ὀρίζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα του. Εἶναι ἡ γνώση καὶ ὁ τρόπος ζωῆς. Ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενον του. Ὁ ἴδιος ὁ κ. Μπάρρακλης ἐξηγεῖ εἰς τὸν πρόλογον, καὶ τοὺς λόγους τῆς νέας του συγγραφῆς: «ἀπευθύνεται κυρίως στοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους,

πού έχουν κουρασθεί από την άθλιότητα και την βία, πού υπάρχουν γύρω τους και ζητούν να φωτιστούν, ώστε να μπορέσουν να διακρίνουν ποιό είναι τὸ σωστό και τὸ ἀληθινὸ και ποιό τὸ ψεῦδος και ἡ πλάνη». Γι' αὐτὸ και διαπραγματεύεται ὁ κ. Μπάρακλῆς τὰ μεγάλα προβλήματα και τὶς ἀξίες τῆς ζωῆς, τὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις και ἐξετάζει τὴν βαθύτερη ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, τὸ νόημα τῆς ζωῆς, μὲ ἀναφορὲς στὴν διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου, τῶν σοφῶν τῆς ἀρχαιότητος ἀλλὰ και τῆς καθολικῆς πείρας τῶν ἀνθρώπων.

Ἀρχικὰ ὁ κ. Μπάρακλῆς μιλάει γιὰ τὴν φυσικὴ νομοτέλεια και γιὰ τὴν ἑναρμόνιση τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀρμονία τοῦ σύμπαντος, μετὰ τῆς ὁποίας καλεῖται νὰ ζῆση ἐνάρετα, ὅπως ἡ ἴδια λέξη «ἀρετὴ» σημαίνει ἑναρμόνιση (ἀπὸ τὸ ρῆμα ἀραρίσκω = προσαρμόζομαι). Ὁ ἐνάρετος ἀνθρωπος δὲν αἰσθάνεται ἔχθρα γιὰ τὸν συνάνθρωπό του. Κατὰ τὸν κ. Μπάρακλῆ, ὁ ἀνθρωπος, πού ἐκδηλώνει ἀγάπη εἶναι ταυτόχρονα ὁ συνεπέστερος ὑπέρμαχος τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἀναγνωρίζει και προστατεύει τὰ φυσικὰ δικαιώματα, διότι ὁ ἀνθρωπος πού ἀγαπᾷ, δὲν κάνει διακρίσεις!

Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, μὲ τίτλο «Ἡ ἐλευθερία», ὁ κ. Μπάρακλῆς ἀναφέρει στὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου, ἡ ὁποία ἔχει νὰ κάνει μετὰ τὴν συνείδηση «τὸ ἄδυτο τοῦ ναοῦ τοῦ κάθε ἀνθρώπου». Στὴν συνέχεια κάνει βαθιεῖς σκέψεις γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς συνειδήσεως, γιὰ τὸ ἱερὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας και μάλιστα τῆς ἐσωτερικῆς και γιὰ τὸν ἀνήθικον χαρακτήρα τῆς κάθε μορφῆς τυραννίας - δικτατορίας.

Στὸ κεφάλαιο περὶ δικαιοσύνης, ὁ κ. Μπάρακλῆς μᾶς θυμίζει τὶς πλατωνικὲς ιδέες περὶ αὐτῆς και ἀκόμη τὸ γεγονός ὅτι ἡ δικαιοσύνη παραμένει στόχος ἀκατόρθωτος, ὅσον χρόνον ὑπάρχουν ἀνθρωποὶ καταδικασμένοι νὰ ζοῦν σὲ ἀνελευθερία, σὲ φτώχεια ἢ ἐξαθλίωση.

Στὸ κεφάλαιο «ἀδελφότητα και ἰσότητα» ὑπενθυμίζει τὸ πόσο ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ μοιάζομε και παραθέτει ἐπ' αὐτοῦ γνώμες τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Σοφοκλῆ, τοῦ Μαινάνδρου, τοῦ Ἀλβέρτου Σβάιτσερ, τοῦ Ν. Καζαντζάκη, πού καταδικάζουν τὴν διάκριση τῶν φυλῶν και τὸν σαρβινισμό.

Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ θυμίσουμε ὅτι ναι μὲν ὁμοιάζομε οἱ ἀνθρωποὶ συναισθηματικὰ, διαφέρομε ὅμως ὡς πρὸς τὴν δύναμη τῆς θελήσεως («homines sunt voluntates» κατὰ τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον). Ἐπομένως ἡ ὠρίμανσις τοῦ καθενός, ἡ στάθμη τῆς ψυχικῆς του ἀναπτύξεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν προσωπικὸν ἀγῶνα τοῦ καθενός και ἀπὸ τὴν Θεία Χάρη, διότι «ὁ Θεὸς συγκάμνει τῷ κάμνοντι».

Στὸ κεφάλαιο περὶ ἀρετῆς δίδει ὁ κ. Μπάρακλῆς τὸν ὀρισμὸ τῆς και περιγράφει τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κατάκτησίν της, μὲ ἄλλους λόγους τὴν κατάνικησι τῶν παθῶν. Καὶ παραθέτει εἰς τὴν συνέχειαν ὅσα ἐπιγραμματικῶς οἱ Δάντης, Ἀριστοτέλης, Αἰσχίνης, Ἐπίκτητος, Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, Ἄγ. Φραγκί-

σκος τῆς Ἀσίζης, Λέων Τολστόϊ περι τῆς ἀξίας τῆς ἀρετῆς ἐδίδαξαν καὶ ἔγραψαν.

Ὁ κ. Μπάρακλῆς ἀρχίζει τὸ σημαντικό κεφάλαιο τῆς μελέτης του, ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ ταπείνωσης καὶ ἡ ἀπλότητα» μὲ ὅσα περὶ αὐτῆς γράφει ὁ μεγάλος ἀνατόμος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος καὶ ὁ Ν. Καζαντζάκης, ὑπὸ τὸ ἐρώτημα: «ποῖον σώζει ὁ Θεός;» — «Μονάχα ὅποιον αἰσθάνεται μέσα του ταπεινοφροσύνη καὶ ἀγάπη». Ἐδῶ παραθέτει κείμενα τοῦ Φιλοστράτου, τοῦ Πάστερνακ, τοῦ Καβάφη καὶ πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὅσα εἶναι καταγεγραμμένα στὸ συλλογικὸ καὶ πολυδιαβασμένο ἔργο πνευματικῆς ἐμπειρίας, τὸ γνωστὸ ὑπὸ τὸν περιεκτικὸν καὶ νοηματικὸν τίτλον «Ἀποφθέγματα Γερόντων» (Verba Seniorum).

Στὴν συνέχεια ὁ κ. Μπάρακλῆς δίδει μὲ ἀδρῆς γραμμές τὸ πορτραῖτο τοῦ ἀλαζόνος ἀλλὰ καὶ τοῦ ταπεινοῦ, τοῦ σώφρονος, τοῦ σιωπηλοῦ, τοῦ μὴ ἐπιδεικτικῶ ἀνθρώπου καὶ μᾶς προβληματίζει μὲ τὴν ἀκόλουθο σκέψη Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, τὴν ὁποῖαν καὶ ἐμεῖς παραδίδομε εἰς τὴν διακριτικὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου: «Ἐγὼ ἰδεῖ πολλά καὶ διάφορα φυτὰ ἀρετῶν, φυτευμένα μέσα στὸν κόσμον, ποὺ ἐποτιζόνταν ἀπὸ τὸν βόρβορον τοῦ ὑπονόμου τῆς κενοδοξίας καὶ ἐσκαλίζονταν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιδειξέως καὶ ἐλιπαίνονταν μὲ τὸ λίπασμα τῶν ἐπαίνων. Τὰ ἴδια ὁμως αὐτὰ φυτὰ, ὅταν μεταφυτεύθηκαν σὲ γῆ ἔρημο καὶ ἄβατο ἀπὸ κοσμικοὺς καὶ ἄνυδρο, χωρὶς τὸ βρωμερὸ νερὸ τῆς κενοδοξίας, ἀμέσως ἐξεράθηκαν» (Κλίμαξ, Β', ι').

Στὸ κεφάλαιο «ἐργασία» διαπραγματεύεται ὁ κ. Μπάρακλῆς τὴν ἀναγκαιότητα, τὴν χρησιμότητα τῆς ἐργασίας, κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνατοτήτων μας, ἀφοῦ «τίποτε τὸ καλὸ δὲν κερδίζεται χωρὶς κόπον» («μοχθεῖν ἀνάγκη τοὺς θέλοντας ἐπιτυχεῖν», Εὐριπίδης).

Στὸ κεφάλαιο «αὐτοβελτίωση - αὐτοέλεγχος», ἀναφέρεται μὲ γνῶμες κλασσικῶν διανοητῶν στὴν αὐτοκριτικὴ καὶ στὴν μεθοδευμένη προσπάθεια γιὰ ὑπέρβαση καὶ καταξίωση. Ἀκολουθεῖ τὸ κεφάλαιο περὶ φιλίας, περὶ πιστότητος, δεδομένου ὅτι «μόνη ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία ἀδιάβλητος» (Ἀριστοτέλης). Ἀκολουθεῖ τὸ κεφάλαιον «ὁ ἔρωτας - ὁ γάμος - ὁ ρόλος τῆς γυναίκας», μὲ εὐκόλως ἐννοούμενον περιεχόμενον.

Στὸ κεφάλαιο «ἡ μουσικὴ» ἀσχολεῖται ὁ κ. Μπάρακλῆς μὲ τὴν μουσικὴ παιδεία καὶ μὲ τὴν ἀξία «τῆς ἀληθινῆς μουσικῆς, ποὺ εἶναι ἀδελφὴ τῆς προσευχῆς ὅπως καὶ τῆς ποίησης», μὲ παράθεση γνωμῶν τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων φιλοσόφων καὶ μουσουργῶν.

Ἰδιαιτερο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὶς τροφές καὶ στὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ, στὴν προσευχὴ πρὸ αὐτοῦ, στὴν ψυχικὴ διάθεση τῶν συνδαιτημόνων, στὸν κόρον καὶ στὴν λαίμαργία, στὸ εἶδος τῶν τροφῶν, ὁ κ. Μπάρακλῆς εἶναι κατὰ τῆς κρεοφαγίας, τὴν ὁποῖα ἀποφεύγει μὲ ἐπιχειρήματα δικά του ἀλλὰ καὶ μὲ συστάσεις συγχρόνων καὶ ἀρχαίων διανοητῶν καὶ συγγραφέων.

Ἀκολουθοῦν τὰ κεφάλαια «πλοῦτος καὶ πλούσιοι, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν αὐτάρκεια, τὴν ὀλιγάρκεια, τὴν πλεονεξία. Τὸ δὲ ἐπόμενο κεφάλαιο ἀφιερώνεται στὸν ρόλο τῶν γονέων κατὰ τὴν σύλληψη τοῦ παιδιοῦ τους καὶ κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην μὲ παράθεση πρακτικῶν συμβουλῶν φυσιοδιφῶν, ἰατρῶν, κοινωνιολόγων. Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο διδάσκει ὁ κ. Μπάρρακλης περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς μὲ μαρτυρίες φιλοσόφων ἀλλὰ καὶ μὲ ὅσα μηνύματα λαμβάνομε ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος διὰ τῶν ψυχῶν τῶν φίλων καὶ συγγενῶν, ποὺ ἐπικοινωνοῦν μαζί μας μὲ ὄνειρα ἀποκαλυπτικά. Εἰδικὸ κεφάλαιο ἀναφέρεται στὸ σῶμα, ὡς ὄργανο τῆς ψυχῆς. Τὰ ἐπόμενα κεφάλαια ἀναφέρονται στὴν μετενσάρκωση τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν δέχεται ὁ κ. Μπάρρακλης, ἐπικαλούμενος γνώμες σπουδαίων καὶ σοφῶν, ἀλλὰ δὲν ὑπεισερχόμεθα εἰς τὸ στασιαζόμενον τοῦτο θέμα, οὔτε εἰς τὸ συναφές τῆς εἰμαρμένης - μοίρας.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἐπόμενα δύο κεφάλαια μὲ τοὺς εὐγλωττοὺς τίτλους: « ἀντιμετώπιση τῶν δοκιμασιῶν τῆς ζωῆς» καὶ «ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀντιμετώπισίς του» ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς μετὰ ψυχραμίας ἀντιμετώπισεως του, περὶ συμπεριφορᾶς μας πρὸς τοὺς ψυχορραγούντας καὶ ἐτοιμοθανάτους καὶ ἀκόμη περὶ τῶν αὐτοκτονούντων. Τὰ ἀκροτελεύτια κεφάλαια φέρουν τίτλους: «Ἡ προσευχή», «ὁ φύλακας ἄγγελος», «οἱ πειρασμοὶ – ὁ ρόλος τῶν κακοποιῶν (δαμονικῶν) πνευμάτων», «ἀρμονία καρδιάς καὶ νοῦ», «ἡ εὐθυμία - ἡ χαρά», «ἡ εὐτυχία», «ἡ ἐξέλιξη τῆς ψυχῆς πέραν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἔπεται τὸ δυσνόητο κεφάλαιο «οἱ οὐσίες ποὺ συγκροτοῦν τὴν φύση» μὲ σχετικῆς γνώμες τῶν μεγάλων σοφῶν, μὲ ὄλο τελευταῖο κεφάλαιο, ἀφιερωμένα στὸν ἥλιο, ὡς ζωτικὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς. Ἐδῶ παρατίθεται καὶ ὁ ὀρθικός ὕμνος πρὸς τὸν ἥλιο, ὁ ὁποῖος μᾶς θυμίζει τὸν ἀνάλογο τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου τῆς Ἀσίζης. Τὸ βιβλίον καταλείεται μὲ παράρτημα «φιλοσοφικῶν στοχασμῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιωματῶν», μὲ εὔρετήριο κυρίων ὀνομάτων καὶ μὲ πίνακα βιβλιογραφίας καὶ τῶν χρησιμοποιηθεισῶν πηγῶν (ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἀνθολογίες καὶ ἀποσπάσματα).

Ὅπως συνάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἢ νέα αὐτὴ μελέτη τοῦ κ. Μπάρρακλη εἶναι καὶ αὐτὴ ἓνα ταμεῖο πείρας πρακτικῆς καὶ σοφίας. Εἶναι ἐπομένως ἓνα βιβλίον ἀναφορᾶς καὶ μάλιστα εὐχρηστο καὶ καλαισθητικό. Διαβάζεται μὲ συνεχῶς αὐξανόμενον ἐνδιαφέρον καὶ διότι φαίνεται καθαρὰ ὅτι ὁ συγγραφέας ἔχει βάλει ἐδῶ τὴν ψυχὴν του. Οἱ σελίδες του προέρχονται ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν του, ἀπὸ τὴν μακροχρόνια μελέτην του καὶ ἀπὸ τὴν αὐτοπαρατηρησὶα καὶ ἑτεροπαρατηρησὶα του ἐμπρὸς εἰς τὸ ἀνοιχτὸ βιβλίον τῆς ζωῆς. Ὑποθέτομε ὅτι καὶ τὸ νέο τοῦτο βιβλίον τοῦ κ. Μπάρρακλη θὰ ἔχη πολλοὺς ἀναγνώστες, ὅπως ἐκεῖνος ὁ τόμος του μὲ τίτλο «Γνωμικά καὶ παροιμίες», ἔχει πλεον σήμεῖος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1979-2003 τὴν δεκάτην ἐπανέκδοσίν του!

Πρωτοπρεσβυτέρου Ἰωάννου Ἀθ. Γιαννοπούλου, *Οἱ ἀξέχαστες πατρίδες καὶ ὁ προσφυγικὸς συνοικισμὸς «Νέον Βυζάντιον» Ναυπλίου*, Ναύπλιο 2001, σχ. 0,17x0,24, σσ. 544.

Ὁ ὀγκώδης τοῦτος τόμος τοῦ ζηλωτοῦ πρωθιερέως τοῦ Ναυπλίου κ. Ἰωάννου Ἀθ. Γιαννοπούλου, συμπίπτει μὲ τὴν ἐπέτειον τῶν ὀγδόντα χρόνων ἀπὸ τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, ποὺ ὑπενθυμίζεται κατὰ τὸ ἔτος 2002 μὲ ἀνάλογες διαλέξεις καὶ ἐορτὲς μνήμης ἀνά τὴν Ἑλλάδα. Ἀποτελεῖ δὲ ἔκδοσιν τοῦ Ἰ. Ν. Ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης τοῦ συνοικισμοῦ «Νέον Βυζάντιον» τῆς παλαιᾶς πόλεως τοῦ Ναυπλίου.

Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς παρουσίας ἐργασίας εἶναι ἡ συγκέντρωσις ἱστορικοῦ ὕλικου, φωτογραφιῶν, ἐνθυμημάτων καὶ προσωπικῶν ἀναμνήσεων τῶν ἐπιζώντων τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς (1922) καὶ μάλιστα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1923 καὶ συστηματικῶς ἀπὸ τὸ 1929 ἐγκαταστάθηκαν ἀνατολικά τοῦ Ναυπλίου καὶ συνεκρότησαν τὸν συνοικισμὸν «Νέον Βυζάντιον», συνολικὰ τότε περὶ τὶς ἑννεακόσιες ψυχές. Ὁ συγγραφεὺς τοποθετεῖ τὸν ἐποικισμὸν τῶν προσφύγων μὲ ἀναφορὰς σὲ εἰδικὰ κεφάλαια τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς καὶ τοῦ προκύψαντος προσφυγικοῦ ρεύματος. Ἀναφέρεται στὰ δημιουργηθέντα τότε συντονιστικὰ ὄργανα καὶ τὶς ἐπιτροπὲς προσφύγων. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀφηγήσεις - ἀναμνήσεις τῶν ξεριζωμένων, ποὺ συνιστοῦν μαρτυρίες ζωῆς. Τὸ μεγαλεῖο τῆς ἱστορίας ἢ ἡ τραγικότητα τοῦ πολέμου φαίνεται στὶς λεπτομέρειες, εἶναι ἡ λεγόμενη κοινωνιολογικὴ θεώρηση τῶν ἱστορουμένων. Ἐπ' αὐτῶν ὁ συγγραφεὺς π. Ἰω. Γιαννόπουλος παραθέτει καὶ πολλὰς φωτογραφίες καὶ ἔγγραφα, τὰ ὅποια διαφωτίζουν ἐποπτικῶς τὸ γραπτὸν κείμενον του.

Ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ ὄνομαστικὸς κατάλογος μὲ στοιχεῖα καὶ μὲ ἡμερομηνίες τῆς προσωπικῆς καταστάσεως τῶν προσφύγων (σσ. 107-143). Μέγα τμῆμα τοῦ βιβλίου ἀναφέρεται στὴν ἰδρυση τοῦ Ναοῦ τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, στὴν συγκρότηση ἐκεῖ τῆς ὁμώνυμης ἐνορίας καὶ στὴν περιγραφή τῶν παρεκκλησιῶν καὶ τῶν ἐξωκκλησιῶν αὐτῆς μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὁ ἱστορικὸς ναῖσκος τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, κτῖσμα τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Βουνένης - Καρδίτσας, πλησίον τῆς πηγῆς «Γλυκειᾶς», δυτικὰ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλία Ναυπλίου.

Σὲ εἰδικὸ κεφάλαιον περιγράφεται ἡ ἱστορία τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου τοῦ συνοικισμοῦ «Νέον Βυζάντιον» μετὰ παραθέσεως φωτογραφιῶν τῶν διδασκόντων καὶ διδασκομένων. Ἀκολουθεῖ τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν σωματείων καὶ συλλόγων τοῦ αὐτοῦ οἰκισμοῦ καὶ ἀπάνθισμα ποιημάτων καὶ ἀσμάτων, ἀναφερομένων στὶς ἀξέχαστες πατρίδες. Καὶ κλείεται ὁ ὅλος τόμος μὲ

περιληπτικές βιογραφίες ἔθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων μὲ παράθεσιν ἐγγράφων, ψηφισμάτων, χαρτῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἔθνικούς μας ἀγῶνες καὶ τὰ ιδεώδη τοῦ Γένους.

Ἄρχιμ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Πρωτοπρεσβυτέρου Ἰωάννου Αθ. Γιαννοπούλου, *Οι ἀξέχαστες πατρίδες καὶ ὁ προσφυγικὸς συνοικισμὸς «Νέον Βυζάντιον» Ναυπλίου, Ναύπλιο 2001, σχ. 0,17x0,24, σσ. 544.*

Ὁ Γάλλος ιστορικός Lucien Febvre εἶχε πει ὅτι δεν μπορεῖ νὰ υπάρξει συνολικὴ ἱστορία μιᾶς χώρας, ἀν δεν βασίζεται στὶς μικροῖστορίες τῶν τόπων ποὺ τὴν ἀποτελοῦν. Μὲ τὸ σημαντικότερο αὐτὸ βιβλίο του, ἔργο ζωῆς, ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Γιαννόπουλος συμβάλλει ἀποφασιστικὰ στὴ διαμόρφωση τῆς ἱστορίας τοῦ Ναυπλίου. ΓΙΑ τὴν παλιὰ πόλη ἔχουν γραφτεῖ ἀρκετὰ ἀπὸ πλήθος ἱστορικούς (Λαμπρυνίδης, Θεοδ. Δημόπουλος, Πραξ. Μουτζουρίδης, Θεόδ. Κωστούρος καὶ βέβαια ὁ ἀνεπανάληπτος Α. Αναπλιώτης ποὺ δεν ἦταν ἱστορικός ἀλλὰ ἕνας ἀσύγκριτος ποιητῆς-κοινωνιολόγος). Καὶ γΙΑ τὴν Πρόνοια ἐπίσης ἔχουν γραφτεῖ πολλὰ ἀπὸ τὴν καθηγήτρια Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη (ἐκδόση ΑΠΟΠΕΙΡΑΣ), τὸν Θεόδ. Κ. Κοῖνη καὶ ἄλλους. Ἐπίσης, οἱ πάντα φιλοπρόοδοι Κιῶτες ἔχουν γίνεῖ ἀντικείμενο μελέτης ἀπὸ δικούς τους καὶ ἄλλους. Τελευταῖο παράδειγμα τὸ πρόσφατο τεῦχος 384 τοῦ περιοδικοῦ «Ἀναγέννηση» τοῦ Ἀργούς. Ἐλεγε μιὰ ἱστορία τοῦ Συνοικισμοῦ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ τὴν κοινωνιολογία τῆς γειτονιάς αὐτῆς ὁ π. Γιαννόπουλος παρουσιάζει ἕνα σύνολο ντοκουμέντων γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν καταστροφή του. Τὸ βιβλίο περιέχει ἐπίσης πολλὰ αὐθεντικὰ ντοκουμέντα γύρω ἀπὸ τὶς συνθήκες παραχώρησης καὶ θεμελίωσης τῶν προσφυγικῶν κατοικιῶν. Ἐνα ἀνεκτίμητο στοιχεῖο εἶναι ὁ ονομαστικὸς κατάλογος τῶν προσφύγων ποὺ περιέχει ὄνομα, ἐπώνυμο, καταγωγή, ἔτος γεννήσεως, σύζυγο, τέκνα καὶ ἄλλες πληροφορίες. Ἐκεῖ ὁ σχετικὰ νέος στὴν ηλικία Αναπλιώτης πληροφορεῖται μὲ ἐκπληξη ὅτι φίλοι, γνωστοί, επαγγελματίες ποὺ τοὺς νόμιζε «παλιούς» εἶναι στὴν πραγματικότητα σχετικὰ πρόσφατοι κάτοικοι τῆς πόλης μας. Τόσο καλὰ ἐνταγμένοι ὁμως... (καὶ οἱ μαρτυρίες ἀναφέρον με πόσους κόπους).

Μιὰ ἄλλη συμβολὴ τοῦ βιβλίου εἶναι μαρτυρίες (καὶ φωτογραφίες) τῶν προσφύγων. Μερικὲς τὶς πήρε ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ ΑΠΟΠΕΙΡΑ (τεῦχος 4/1992) καὶ ἄλλες εἶναι πρωτότυπες.

Ιδιαίτερο έπαινο αξίζει η εικονογράφηση του βιβλίου που παρουσιάζει φωτογραφίες σπιτιών και κατοίκων καθώς και πλήθος άλλων φωτογραφιών από την ενοριακή ζωή του Αγίου Κωνσταντίνου, εκκλησίας του Συνοικισμού, εφημέριος του οποίου είναι για μακρά σειρά ετών ο συγγραφέας. Κατά τη γνώμη μας η ιστορία αυτή δίνει μεγαλύτερο βάρος στην θρησκευτική πλευρά της ζωής των προσφύγων. Αλλά βέβαια ο συγγραφέας είναι ο εφημέριός τους... Θα θέλαμε όμως να βλέπαμε περισσότερες μαρτυρίες (το αντικείμενο της ιστορίας δεν είναι τα έγγραφα αλλά ο άνθρωπος) και περισσότερη επιμονή στο θέμα της προσαρμογής και επαγγελματικής εγκατάστασης στη νέα πατρίδα. Αλλά τότε ο συγγραφέας θα ήταν κοινωνιολόγος και όχι ιερωμένος. Ακόμα υπάρχει, κατά τη γνώμη μας, μια υπερβολική τάση αναφοράς στον εκεί ελληνισμό (με χάρτες, εκκλησιαστικές και άλλες προσωπικότητες του Βυζαντίου) που μαρτυρεί εμμονή στον αλυτρωτισμό. Πρέπει να είναι ξεκάθαρο ότι, δυστυχώς, οι πατρίδες αυτές δεν μπορούν να ανακτηθούν.

Ο συγγραφέας δεν περιορίστηκε μόνο στο Συνοικισμό «Νέο Βυζάντιο» αλλά περιγράφει και την εγκατάσταση των Ελλήνων της Ρωσίας στους Αγίους Πάντες (τα Ρώσικα) με αντίστοιχο κατάλογό τους. Κάνει ακόμα αναφορά στο πρόβλημα που δημιουργήθηκε γύρω από την παραχώρηση από την Εκκλησία (με Μητροπολίτη τον Χρυσόστομο Α΄) των οικοπέδων. Φαίνεται ότι η αρχική αγαθή πρόθεση του Μητροπολίτη να παραδώσει μεγάλα οικοπέδα, βρήκε την αντίθεση κάποιου εκκλησιαστικού «παράγοντα» που πρότεινε να τους δοθεί η μισή έκταση και η άλλη μισή να πουληθεί, λύση που τελικά επικράτησε. Ο συγγραφέας καταγράφει τη σχετική αναφορά των προσφύγων μόνο. Επίσης ο συγγραφέας περιγράφει άλλους τόπους της Ναυπλίας όπως το ξωκκλήσι του Προφήτου Ηλιού και άλλα ξωκκλήσια και κάνει ευρεία αναφορά στο κτίσιμο του δημοτικού σχολείου «Νέου Βυζαντίου», στους συλλόγους του Συνοικισμού, ακόμα και σε δημοτικά άσματα για την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, την Πέργαμο κλπ.

Πρόκειται για ένα έργο το οποίο, παρά τις παραπάνω επιφυλάξεις μας, αποτελεί σημαντικότερη συμβολή στην ιστορία του Ναυπλίου. Η πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδος ωφελήθηκε πάρα πολύ από την άφιξη των αδελφών μας της Μικράς Ασίας και της Ρωσίας. Έφεραν μαζί τους ένα πνεύμα πολιτισμού, εργατικότητας, προοδευτικότητας που εμπλούτισε την κοινωνία μας και μετρίασε τον συντηρητισμό της. Οι αρχικές αντιδράσεις εναντίον τους (ορισμένους, οι αρχές, ήθελαν να τους στείλουν σε άλλα μέρη) με τον καιρό μετριάστηκαν και εξέλειψαν. Βέβαια, θα ήταν χρήσιμο, όπως είπαμε και παραπάνω, να περιγράψει ο συγγραφέας ορισμένες πετυχημένες επαγγελματικές σταδιοδρομίες (success sto-

ries) που θα μας έδιναν παραστατικότερα το μέτρο της προσαρμογής των αδελφών μας εδώ. Σε άλλες, κοντινές μικροκοινωνίες, υπάρχουν: π.χ. στη Νέα Κίο ο εφοπλιστής Απ. Πεζάς, μέγας ευεργέτης καθώς και ο Γεράσιμος Καραμέλης, ιδρυτής το 1930 της βιομηχανίας κονσερβών «ΠΕΛΑΡΓΟΣ». Πάντως οι Μικρασιάτες συμπολίτες μας είναι πλέον Αναπλιώτες και λαμπροί Αναπλιώτες...

Ο συγγραφέας αξίζει θερμά συγχαρητήρια για την επιμονή, εργατικότητα και ακόμα λαμπρή εικονογράφηση του βιβλίου του που μας δίνει ανάγλυφα την μικροϊστορία του Συνοικισμού μας. Μακάρι το βιβλίο του να διαβαστεί ευρύτερα όχι μόνο στο Ναύπλιο και την Αργολίδα αλλά και σ' όλη την Ελλάδα και στις έδρες Νεοελληνικών Σπουδών του εξωτερικού.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

τ. καθηγητής Πανεπιστημίου
UAM και UNAM, Μεξικού

Γεωργίου Δ. Δημακοπούλου (τῆ συνεργασία Χαρίκλειας Γ. Δημακοπούλου), *Ἡ θεμελίωσις τοῦ Δημοτικοῦ συστήματος 1833-1834. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως* (Ἐταιρεία Ἀρχαϊκῶν Μελετῶν καὶ Ἐκδόσεων), ἐν Ἀθήναις 2001, σσ. 363.

Ὁ Θεσμός τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως, αἱ ἀρμοδιότητες καὶ ἡ προσφορά του εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας της, ἀπὸ τῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1821 καὶ ἔξῃς, ἔχουν ἀπασχολήσει πολλοὺς δοκίμους ἐπιστήμονας κατὰ τὴ διαδρομὴν τῶν τελευταίων δύο αἰώνων, ἀφ' ὅτου δηλὰ δη ὁ Georg von Maurer ἀνεφέρθη εἰς τὸ ζήτημα μετὰ λεπτομερειῶν περὶ τοῦ προγενεστέρου κοινοτικοῦ βίου εἰς τὸ περίφημον σύγγραμμά του περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἀκολούθως δ' ὁ Νικόλαος Μοσχοβάκης περὶ τῶν ἑλληνικῶν συσσωματώσεων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ ὁ πολὺς Νικόλαος Ἰ. Πανταζόπουλος μὲ σειρὰν πολυτίμων μονογραφῶν καὶ ἐξειδικευμένων ἀρθρῶν. Σήμερον ἡ ἔρευνα ἔχει προχωρήσει. Τὸ τελευταῖον δὲ βιβλίον ὅπερ διερευνᾷ τὸ ζήτημα ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τοῦ παρόντος.

Ὁ Γεώργιος Δ. Δημακόπουλος, παλαιὸς πανεπιστημιακὸς Διδάσκαλος τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως, ἀποτελεῖ γνωστὴν ἐπιστημονικὴν προσωπικότητα, ὅποτε οἷοςδήτις πρόλογος περιττεῦει. Ἡ παρουσία τούτου ἐπεσκίασεν ἐπὶ σειρὰν ὄλην ἐτῶν τὰς ἐρεῦνας ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἀρμοδιότητός του καὶ συνεχίζει προσέτι ν' ἀποτελῆ ὀρόσημον δι' αὐτήν. Οἰαδῆτις ἐνασχόλησις μετὰ τῶν ζητημάτων τούτων ἔχει ὡς ἀνα-

γκαίον σημεῖον ἀναφορᾶς καὶ ἐκκινήσεως, ἦγουν ἀφετηρίαν, τὰς πολλὰς μελέτας τούτου αἵτινες ἐν τῇ πραγματικότητι ἐκόσμησαν καὶ κοσμοῦν τὴν ἐκλεκτὴν χορείαν τῶν ἱστορικῶν τοῦ Δικαίου. Οἱ ποικίλοι τίτλοι τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν δὲν ἔχουν θέσιν εἰς τὴν παρουσίαν ταύτην, ἀφ' οὗ διὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συγγραφικῆς τούτου παρουσίας, ἐτίμησε καὶ τιμᾷ πρῶτιστα τὴν ἐπιστήμην.

Πρὸ τίνος ἐξεδόθη τὸ νέον τοῦ βιβλίου: «Ἡ Θεμελίωσις τοῦ Δημοτικοῦ Συστήματος 1833-1834. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως», τῇ συνεργασίᾳ τῆς ἑξαιρέτου ἱστορικοῦ τῶν θεσμῶν Χαρικλείας Γ. Δημακοπούλου, ἐκ τῆς Ἑταιρείας Ἀρχεῖακῶν Μελετῶν καὶ Ἐκδόσεων, ἐν Ἀθήναις 2001, ἐγκαινιάζον τὴν νέαν σειρὰν αὐτῆς: «Κείμενα τῆς Ἱστορίας τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως». Τοῦ βιβλίου, οὗ τίνος τὸ πραγματευόμενον μέγιστον μέρος τῆς σχετικῆς νομοθετικῆς ἐργασίας διεξήχθη ἐν Ναυπλίῳ, προηγεῖται πρόλογος τοῦ τότε προέδρου τῆς Ἐνώσεως τῶν Νομαρχιακῶν Αὐτοδιοικήσεων Ἑλλάδος καὶ Προέδρου τῆς Νομαρχιακῆς Αὐτοδιοικήσεως Ἀθηνῶν-Πειραιῶς, ὀττιροῦ Ἀγωνιστοῦ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Κατοχῆς Θεοδώρου Χ. Κατριβάνου, ἐνθα οὗτος χαρακτηρίζει τοῦτο ὡς «μειζονος σημασίας», «πολύτιμο ἔργο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία», τονίζων ὅτι ὁ συγγραφεὺς Γεώργιος Δ. Δημακόπουλος «προσφέρει πολλὰ μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου του».

Τὸ βιβλίον χωρίζεται εἰς τέσσαρα μέρη: Α': Τὴν Προδιάθεσιν, ἐν ἣ ἀναφέρεται εἰς τὸ προϊσχύσαν καθεστῶς, τὴν νομοθεσίαν τοῦ 1833-1834, τὰ πρότυπα τοῦ Νόμου περὶ συστάσεως τῶν Δήμων τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1833/8ης Ἰανουαρίου 1834 καὶ τὴν ξένην καὶ ἑλληνικὴν κριτικὴν. Β': Τὸ ἱστορικὸν τοῦ νόμου τούτου, ἦτοι τὰ ἑλληνικὰ προσχέδια καὶ τὰ ἀντισχέδια τοῦ προσέδρου Μέλους τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας Karl-August von Abel, τὴν δημοσίευσιν τοῦ νόμου, καθὼς καὶ τὴν ἐπίσημον ἐρμηνείαν του. Γ': Ἐπίμετρον περὶ διαφορῶν θεμάτων καὶ τρέχοντος ἔτι ἐνδιαφέροντος, λ.χ. περὶ τῆς κοινοτικῆς περιουσίας, περὶ τῶν τοπικῶν ὑποθέσεων, περὶ τῆς δημοτικῆς αὐτοτελείας καὶ χωρογραφίας, περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐλέγχου τῆς δημοτικῆς διαχειρίσεως, περὶ τῶν διοικητικῶν διαφορῶν τῶν δήμων καὶ περὶ τῶν δημοτικῶν ὑπαλλήλων. Τὰ θέματα τοῦ Ἐπιμέτρου ἀποτελοῦν πράγματι ἐρμηνείαν καὶ ἔκθεσιν καὶ τῶν ἰσχυουσῶν διατάξεων. Τὸ εἰδικώτερον θέμα περὶ τῆς ἐννοίας τῶν «τοπικῶν ὑποθέσεων» καὶ προσδιορίζει τὸ εὖρος καὶ τὸν νομικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν καὶ ἐπομένως τὰ ὄρια τῆς ἐννοίας τῆς «τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως», καὶ τῶν δυνατῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς. Δ': Δημοσίευσιν ΜΗ' ἀνεκδότων σημαντικῶν κειμένων καὶ ἐγγράφων εἰς ἃ ἐστηρίχθη ἢ ἐκπύνησις τοῦ βιβλίου τούτου. Σημειωθῆτω ὅτι τὸ βιβλίον πλαισιώνουν ΚΗ' σπάνιαι φωτογραφίσεις εἰκόνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθὼς καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν περιλήψις τοῦ περιεχομένου.

Κατά τὸν συγγραφέα: «Ἡ παροῦσα ἐργασία ὡς συμβολὴ εἰς τὸ Δίκαιον καὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως, ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς γενικωτέρας Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως, ἀποβλέπει πρῶτον μὲν εἰς τὴν παρουσίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαϊκῶν πηγῶν τοῦ ἱστορικοῦ τῆς καταρτίσεως τοῦ Νόμου περὶ συστάσεως τῶν Δήμων τῆς 27ης Δεκεμβρίου/8ης Ἰανουαρίου 1834, ἐπιτευχθείσης διὰ συστηματικῆς νέας παρ' ἡμῖν νομοθεσίας περὶ τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, δευτέρον δὲ εἰς κατάδειξιν τοῦ ὅτι ἡ ἐκδοσις τοῦ βασικοῦ ἐκείνου νόμου δὲν προήλθε διὰ ξηρᾶς μεταφορᾶς βαυαρικοῦ νόμου, ἀλλ' ἐστηρίχθη, ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Karl-August von Abel, τὸ μὲν ἐπὶ ἑλληνικῶν σχεδίων συνταχθέντων εἰς τὴν Γραμματεῖαν (Ἰπουργεῖον) τῶν Ἑσωτερικῶν, μὲ πρότυπον τὴν συναφῆ γαλλικὴν νομοθεσίαν μετὰ τὸ 1789, τὸ δὲ ἐπὶ παλαιότερου βαυαρικοῦ νόμου (1818), ὡσαύτως ἐπηρεασθέντος ἐκ τῶν αὐτῶν γαλλικῶν προτύπων, καθὼς καὶ τελικῆς «ἐπιθεωρήσεως» ὑπὸ ἑλληνικῆς νομοπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς, ὅτι ἡ μελέτη τοῦ θέματος ὑπῆρξεν ἐξονυχιστικὴ, ὅτι ἀπεσκόπει ὑπὸ τὰς τότε δημογραφικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας νὰ ἀποδώσῃ τὸ καλύτερον δυνατὸν ἀποτέλεσμα (κατὰ τὰ ἦθη καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ), ὅτι ὁ Νόμος θὰ ἐφηρμόζετο οὐσιαστικῶς μετὰ τὴν λήξιν τῆς θητείας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας (1835), καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἐπεχειρήθη γενικὴ «ἀναδιοργάνωσις» τοῦ καθιδρυθέντος τῷ 1822 συστήματος τοπικῆς «αὐτοδιοικήσεως» εἰς τὸ νέον Ἑλληνικὸν Κράτος. Τέλος ἐπισημαίνονται οἱ πολὺ σημαντικοὶ λόγοι τοῦ Ἰπουργοῦ Ἑσωτερικῶν Ἀνδρέου Λόντου ποὺ παρατίθενται εἰς τὸ βιβλίον: «Ἡ διοικητικὴ ἐξουσία εἶναι τόσον ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν πολιτικὴν ὅσον καὶ ἡ δικαστικὴ. Ἐπιτετραμμένα τὴν ἐκτέλεσιν ἢ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, καὶ αἱ δύο ἀποκρούουσιν ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τῶν τὴν ἐπιτροπῆν τῶν πολιτικῶν συστημάτων (16 Ἀπριλίου 1844)». Θὰ ἠθέλαμεν ὡσαύτως νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὀρθῶς ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι: «Τὸ νομοθέτημα τοῦ ὁποίου ὁ τίτλος ἀπεδόθη ἑλληνιστί: «Νόμος περὶ συστάσεως τῶν Δήμων» (τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1833/8ης Ἰανουαρίου 1834) ἐκράτησε, μὲ τινὰς τροποποιήσεις, ἀπὸ τοῦ 1834 μέχρι τοῦ 1914, δηλαδὴ ἐπὶ ὀγδοήκοντα ἔτη, ὁ ἀπόηχος δὲ τούτου ἐξακολουθεῖ ὑπὸ τὴν ἑννοίαν τῶν «τέως δήμων» (θεσμοῦ τὸν ὅποιον ἐπανεφέρε μερικῶς ὁ πρόσφατος νόμος περὶ τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως). Ἡ μετάφρασις τοῦ ὅρου *Gemeinde* διὰ τοῦ ἀρχαιοπρεποῦς: *δήμιος* καὶ ὄχι *κοινότης*, γενομένη κατ' ἐμπνευσιν ἀξίαν ἰδιαίτερας προσοχῆς, προεκάλεσεν ἐν τούτοις καὶ προκαλεῖ μέχρι σήμερον πλείστας παρεξηγήσεις».

Ἡ ἐξαίρετος ἐξ ἐπόψεως συνθετικῆς ἐρεῦνης καὶ γλωσσικῆς ἀριτιότητος αὕτη ἐργασία ἄγει εἰς μίαν νέαν ὀπτικὴν τοῦ ὅλου ζητήματος καὶ ἀναθεωρεῖ τὰς ἄχρι τοῦδε κρατούσας ἐπόψεις. Ἐνασχόλησις ἄλλως τε συνήθη καὶ προσφιλὴς διὰ τὸν Γεώργιον Δ. Δημακόπουλον. Καὶ νὰ φαντασθῇ τις

ὅτι παρ' ὅλην τὴν προσπάθειαν ἡμῶν πρὸς ἐξεύρεσιν τυποτεχνικῶν σφαλμάτων, πλὴν τινῶν συνήθων ἀβλεπτημάτων, οὐδὲν ἕτερον ἀνηύρομεν πλὴν δύο ἐπουσιωδῶν πωσ: τὴν παράθεσιν τῶν πλουσιῶν βοηθητικῶν πληροφοριῶν καὶ παραπομπῶν εἰς τὸ τέλος ἐκάστου κεφαλαίου καὶ οὐχὶ κάτωθι τοῦ κειμένου καὶ τόν... «ἰλλουστρασιὸν» χάρτην. Ταῦτα δὲ προφανῶς, «κατ' ἐκδοτικὴν οἰκονομίαν» τῶν συγχρόνων λειτουργικῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐκτυπωτικῆς τεχνικῆς, ὄχι δὲ τοῦ συγγραφέως.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ Θ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ-ΠΑΤΡΑΓΑΣ

Πάνου Λιαλιάτση, *Τὰ ποιήματα 1965-1995*. Ἔκδ. Ἑλλέβορος, Ἄργος, 2002, 176 σελ.

Τὰ ἄπαντα τοῦ ποιητῆ καὶ λογίου συμπολίτη μας Πάνου Λιαλιάτση (γενν. 1936) συγκεντρῶνουν τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου. Βρίσκουμε ἐκεῖ, Τὸ Φράχτη (1965), Σπουδὴ ἐλπίδος (1970), Τὸν Κύκλο τῆς Ἀργύπνιας (1985), τὴ Χαρμολύπη (1991), καθὼς καὶ ἄλλες συνθέσεις του.

Τρία εἶναι τὰ θέματα τοῦ Λιαλιάτση: ἡ θρησκευτικότητα, ὁ ἔρωτας καὶ τὸ Ναύπλιο. Τὸ πιὸ ἀνεπτυγμένον εἶναι βέβαια τὸ πρῶτο, μὲ ἀντιμετώπιση τῶν φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων ποῦ θέτει ἡ θρησκεία ἀλλὰ καὶ ὁ μοναχισμός, ἡ ἀμφιβολία, ἡ εὐσέβεια καὶ ἄλλα θέματα. Προσωπικὰ προτιμοῦμε τὰ ἐρωτικά του ποιήματα καὶ σίγουρα τὰ ἀναπλιώτικα ποῦ δίνουν μιὰ χροιά ἀνθρώπινη καὶ γήινη στὴν καθημερινότητα ἀκόμα καὶ τῶν ἁγίων. Στὸ ποίημα «Ἀντίο ἔφηβοι τ' Ἀναπλιῶν», γιὰ παράδειγμα, ἐμφανίζονται οἱ «εἰδωλολάτρες» θεοί, ἡ Ἄρτεμη καὶ ὁ Πάν, ἐνῶ οἱ ἔφηβοι θυμίζουσι «φάρσες καὶ κλάμματα, ἔχθρητες καὶ ἐλπίδες». Τὸ ποίημα «Θάλασσα τοῦ Ἀργολικοῦ» πάλι, μᾶς ξαναφέρει στὴ μνήμη ὅλους τοὺς θρούλους τῆς πόλης μας κι ἡ Εὐὰ Δελῆ τῆς Κίου κάνει παρέα στοὺς Φοῖνικες καὶ στὸ Διόνυσσο, ἐνῶ «μονάχα ὁ ποιητὴς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀσίνης δέησε νὰ μαζέψῃ τὸν ἀπόηχο ἀπ' τὰ δάκρυα καὶ τοὺς θρήνους, πρὶν χαθεῖ στὸ βαθὺ ὕπνο τοῦ Ἑλλήνορα». Ὁ πνευματικὸς Λιαλιάτσης γεμίζει μὲ μελαγχολία καὶ πυκνὴ σκέψη τὴν ποιησὴ του, βλέπουμε ὅτι «βαρὺ» τὸ Ἀνάπλι, ὅπως περίπου τό' βλέπε γεμάτο αἷμα καὶ ὁ Καροῦζος, ἐνῶ φοβᾶται ὅτι θὰ μείνει καὶ αὐτὸς ἀνώνυμος, ὅπως ἐκεῖνος τῆς Ἀσίνης. Πρὸλαβε ὅμως κι ἔζησε γιὰτὶ «ὅταν ὁ ἔρωτας ἀνθίξῃ στὴ στέρηση τῆ φλαγρία τῆς καρδιάς του τὴν ἀκουγε ὁ Θεός...». Κι ἀκόμη «ὅταν φίλησε τὴν Ἑλένη, ξέχασε τὸν ἔρωτα στὰ μαχαίρια τοῦ σαρκίου. Κι ὁ Γέροντας βεβαίωσε, ἐκεῖ θὰ φυτρώσει ἡ χάρις στὸ δάκρυ τῆς ἀπελπισίας». Αὐτὴ ἡ χάρις σώζει τὸν ποιητὴ, τὸν δικαιώνει, καὶ τὸ φῶς τῆς, ὅπως τὸ φῶς τοῦ Ἀργολικοῦ, κατατροπώνει σκιές, ἐρημίες καὶ ἀνησυχίες ἀπὸ γενιές ὀλόκληρες μοναχῶν.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Τάκη Γ. Ρούβαλη, *Άρθρα και χρονογραφήματα στη ΜΑΧΗ, 1962-63*, Εισαγωγή-έπιμέλεια Γιώργος Π. Ρούβαλης, Ναύπλιο 2003, 112 σελ.

Σε εποχές όπως αυτή που διανύουμε και που είναι πλέον δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ λειτουργήματος και επαγγέλματος της δημοσιογραφίας, σήμερα που η δημοσιογραφία δοκιμάζεται και ο πήχυς της αξιοπιστίας της κατεβαίνει, έχει νομίζω ιδιαίτερη σημασία η αναφορά σε μία βραχύβια εφημερίδα όπως η «Μάχη» και σ' έναν άνθρωπο —τον Τάκη Ρούβαλη— που τόλμησε να υψώσει τη διαφορετική φωνή του σε μιά χρονική περίοδο με έντονα τα πολιτικά πάθη.

Νομίζω ότι πριν από κάθε κρίση μας για τη «Μάχη» θα πρέπει να επισημανθεί ότι εκδόθηκε και επεχείρησε να λειτουργήσει σ' έναν χώρο με πλούσια εκδοτική-δημοσιογραφική παράδοση. Μη ξεχνάμε ότι εδώ στο Ναύπλιο εκδόθηκαν από τις πρώτες εφημερίδες του ελεύθερου εθνικού βίου. Το 1825 κυκλοφορεί η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», έξι χρόνια αργότερα —το 1831— κυκλοφορεί η εφημερίδα «Απόλλων» που συνέχισε να κυκλοφορεί και μετά τη μεταφορά της έδρας της πρωτεύουσας. (Συνολικά κατά τη περίοδο 1825-1892 κυκλοφόρησαν στο Ναύπλιο 26 εφημερίδες).

Κάνοντας ένα χρονικό άλμα και φθάνοντας στις σύγχρονες με τη «Μάχη» εφημερίδες βλέπουμε ότι κατά τις δεκαετίες 1950-1960 κυκλοφόρησαν στο νομό μας περί τις 10 εφημερίδες, σχεδόν όλες φιλοκυβερνητικές (Αργολική Φωνή, Σύνταγμα, Ναυπλιακά Χρονικά, Σήμα, Φείδων, Αργολίς, Αργοναυπλία, Τύπος της Αργολίδος και Αργειακό Βήμα).

Εξετάζοντας τώρα ευρύτερα το πολιτικο-κοινωνικό πλαίσιο της εποχής, κατά το οποίο λειτουργήσε η «Μάχη», δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι εκδόθηκε λίγα μόλις χρόνια μετά την επίσημη λήξη του αδελφοκτόνου πολέμου με τις συνέπειες και τα πάθη ακόμη νωπά και με τους νικητές να κυβερνούν. (Στα νησιά και στις φυλακές υπάρχουν ακόμη εκτοπισμένοι και πολιτικοί κρατούμενοι, ενώ η κατηγορία για «συνοδοιοπορία» με τους κομμουνιστές είναι στην ημερήσια διάταξη).

Σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, έχουμε μιαν Αργολίδα που προσπαθεί και αυτή να ορθοποδήσει μέσα από τα δεινά της προηγούμενης δεκαετούς περιπέτειας με πολλά προβλήματα ανοικτά.

Τότε λοιπόν, τη χρονική αυτή στιγμή ο δικηγόρος Τάκης Ρούβαλης (1919-1984) επιλέγει να εκδόσει την εφημερίδα του ως ανάγκη συνέχειας των προηγούμενων προσπαθειών και αγώνων του για κοινωνική δικαιοσύνη. Η συμμετοχή του στην Εθνική Αντίσταση, η συνεργασία του με την αριστερά, τους κομμουνιστές (δεν είναι κομμουνιστής ο ίδιος), το ανήσυχο πνεύμα του, τον οδηγούν να συνεχίσει τον αγώνα του —πέραν της υποψηφιότητάς του το 1961 με το ΠΑΜΕ μέσω της ΕΔΑ— να συνεχίσει και από

το μετερίζι της δημοσιογραφίας. Εκδίδει την εφημερίδα σε μια εποχή κατά την οποία η έκδοση εφημερίδας εξ αντικειμένου είναι μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση (από οικονομική-τεχνική άποψη).

Δεν τρέφει *αυταπάτες* για ευτυχές μέλλον του εγχειρήματός του, αντίθετα από τη πρώτη στιγμή σημειώνει ότι «ο δημοσιογραφικός του αγών άγει μετά βεβαιότητας εις πολλαπλασιασμόν αντιπαθειών, αύξηση των φανερών και κρυφών εχθρών και δη εκ των κρατούντων και ισχυρών...», για να προσθέσει ότι «η απόκτηση εχθρών στην προσπάθεια εξυπηρέτησης του γενικού καλού, αποτελεί κόσμημα, τίτλο τιμής για έναν πολίτη...».

Από το πρώτο φύλλο της εφημερίδας του δείχνει ξεκάθαρα τις προθέσεις του, την αντιπολιτευτική —συχνή δριμεία, μαχητική— *κριτική* του προς την κυβέρνηση. Δεν σταματά όμως εκεί, στο αντί. Σχεδόν πάντα, σε κάθε θέμα που πραγματεύεται, διατυπώνει και τις προτάσεις του, τόσο για τα μεγάλα πολιτικά ζητήματα όσο και για τα ιδιαίτερα προβλήματα της Αργολίδας.

Η αστική του καταγωγή και η κοσμοπολίτικη για τα τοπικά μέτρα ζωή του δεν στέκονται εμπόδιο στο να σταθεί αλληλέγγυος, υπέρμαχος θα λέγαμε, των ταπεινών, των ανθρώπων της δουλειάς και του μόχθου, ιδιαίτερα των φτωχών *αγροτών* και αυτό το κάνει με αρκετή δόση ουμανισμού, θα έλεγε κανείς. Γράφει: «Φιλόπονος, εύστροφος, ευγενικός και πολιτισμένος ο Αγρότης της Αργολίδος γονατίζει επάνω εις την γή του και από αυγής έως δύσεως, ζυμώνει τις ροξιασμένες φούχτες του το εύφορον χώμα της και τον ιδρώτα του ιερού μόχθου του...». Ζει τον καημό, την αγωνία για επιβίωση της φτωχής αγροτιάς και υψώνει μέσα από τις σελίδες της «Μάχης» τη φωνή του για καλύτερες τιμές διάθεσης των αγροτικών προϊόντων, χαμηλότερο κόστος παραγωγής, ενώ τον απασχολεί έντονα το πρόβλημα του νερού, τα αγροτικά χρέη, ενώ σε εποχές σύνδεσής μας με την ΕΟΚ —τότε— υψώνει και πάλι τον αιρετικό του λόγο, και μάλιστα σε ημέρες που η σύνδεσή μας με την Ευρώπη είχε πάρει χαρακτηριστικά «εθνικού οράματος», λύτρωσης της «ψωροκάσταινας», αυτός κόντρα στο ρεύμα τολμά και πάλι. «Διανύομεν —γράφει— το πρώτον τρίμηνον από της ενάρξεως της σύνδεσής μας με την ΕΟΚ και ήδη σκληρά και αδυσώπητος η πραγματικότητα έρχεται να διαλύσει τα όνειρα». Γενικότερα όμως —πέραν των συχνών αναφορών του στην αγροτική οικονομία, συχνές είναι οι οικονομικές του αναλύσεις-επεξεργασίες για άλλα μεγάλα ή μικρότερα οικονομικά ζητήματα της χώρας και της Αργολίδας ειδικότερα.

Συχνές επίσης είναι και οι αναφορές του στο ζήτημα της *ειρήνης*. Ταυτίζεται, πιστεύει, στη δύναμη του Φιλειρηνικού Κινήματος της εποχής. «Υπό την πίεσιν —γράφει— της συνεχούς ογκούμενης ειρηνοφίλου γενικής κοινής γνώμης, οι εκάστοτε υπεύθυνοι κυβερνήτες του λαού θα υποχρεω-

θούν ν' αντιμετωπίσουν με ψυχραιμία και λογική...» (εποχή αμερικανοσοβιετικής κρίσης για την Κούβα).

Τα ζητήματα που αφορούν τον ομαλό πολιτικό-κοινωνικό βίο, τα ζητήματα δημοκρατίας, ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων, της εύρυθμης λειτουργίας της δημόσιας Διοίκησης, τα εκπαιδευτικά και νεολογιστικά προβλήματα, το ζήτημα της βιομηχανικής ανάπτυξης της χώρας, το ζήτημα της απελευθέρωσης της γυναίκας, είναι κάποια από τα προσφιλή θέματα της εφημερίδας.

Εκεί όμως, που παρά τον περιορισμένο χώρο της εφημερίδας έδινε ιδιαίτερη εμφάνιση ήταν τα ζητήματα της *Τέχνης*, των Γραμμάτων, του Πολιτισμού. Εδώ προφανώς, σημαντική είναι η συμβολή της συντρόφου του Τερέζας Ρούβαλη, που ως πνευματικός άνθρωπος η ίδια (ποιήτρια), βάζει το στίγμα της. Σικελιανό, Παλαμά, Βρεττάκο, Βάρναλη, Ρίτσο, όσο κι αν ψάξει κανείς στα αρχεία των εφημερίδων της εποχής αλλά και των κατοπινών δεκαετιών έως και σήμερα, δεν θα βρει εύκολα. Και οι δυό τους είχαν κατανοήσει βαθειά τη σημασία της καθημερινής πνευματικής καλλιέργειας των απλών ανθρώπων και επίμονα πάσχισαν να τον μπολιάσουν, να τον φέρουν σε επαφή με το έργο κορυφαίων ποιητών-λογοτεχνών της εποχής.

Τέλος ο Τάκης Ρούβαλης με τη βραχύβια εφημερίδα του επεδίωξε να αποδείξει ότι ο τύπος, ο δημοσιογράφος μπορεί να λειτουργήσει μακριά από τις σειρήνες της εκάστοτε εξουσίας, *αδέσμευτος*, ανεξάρτητος με γνώμονα το κοινό συμφέρον. Ο ελάχιστος χρόνος λειτουργίας της «Μάχης» μάλλον δεν τον δικαίωσε. Ωστόσο, αυτό που μένει ως δίδαγμα από τη προσπάθειά του αυτή, είναι ότι αξίζει τον κόπο, από όποια θέση και όσες δυνατόμεις διαθέτει ο καθένας, να συμβάλει για έναν κόσμο με κοινωνική δικαιοσύνη, ισότητα, κοινωνική αλληλεγγύη, χωρίς αδικίες για τη κοινωνική προκοπή, διαχρονικές δηλαδή ανθρώπινες αξίες που και στις ημέρες μας δοκιμάζονται σκληρά.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

* Ομιλία του Γιώργου Αντωνίου στις 13-3-2004 στο Βουλευτικό στο Ναύπλιο, κατά την παρουσίαση στο κοινό του ως άνω βιβλίου.

Πάνος Τσεκούρας, *Άστικά περιστερία*, Έκδ. Άτροπος, Άθήνα, 48 σελ.

Ο Πάνος Τσεκούρας γεννήθηκε στο Ναύπλιο το 1978. Σπούδασε Πολιτικός μηχανικός στο ΕΜΠ. Η ποιητική συλλογή που εξέδωσε είναι λαμπρά εικονογραφημένη από τη μητέρα του, γνωστή ζωγράφο Χάρिता Τσε-

κούρα. Ἄλλὰ καὶ ἡ γραφικὴ παρουσίαση τοῦ βιβλίου εἶναι πολὺ ὁμορφη. Τὰ θέματα τῆς ποιήσεώς του εἶναι σύντομοι διαλογισμοὶ γιὰ τὴν ἐλευθερία, τὸν ἔρωτα καὶ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Μιὰ μελαγχολία διαπερνᾷ τοὺς στίχους του («Τὸ νέκταρ τῆς θλίψεως»). Ἡ χρῆση τῆς γλώσσας εἶναι ἀκόμα ἀβέβαιη κατὰ καιροὺς. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐλπίδα δὲν λείπει («τὰ σκοτάδια τῆς ψυχῆς θὰ ξεχυθοῦν νὰ καθαγιαστοῦν στὸ πρωῒνὸ φῶς»). Οἱ «ἀστικὲς» καταστάσεις ποὺ ἐπηρέασαν τὸν ποιητὴ φαίνεται νὰ εἶναι ὅλες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: τὸ Ναύπλιο ἀπουσιάζει ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ συλλογὴ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Τριθέσιο Δημοτικὸ Σχολεῖο Ἁγ. Δημητρίου: *Ὁ παπποὺς καὶ ἡ γιαγιά διηγοῦνται κι ἐμεῖς μαθαίνουμε... τὸν τόπο μας μέσα ἀπ' τὸ χρόνο*, Ἁγ. Δημήτριος, 2003. Ἐπιμέλεια ἔκδοσης Βασιλικὴ Α. Παγούνη, σελ. 70, 30x21 ἐκ..

Ὑπάρχουν στὴν περιοχὴ μας ἐξαιρετικοὶ δάσκαλοι, ὅπως ἡ κυρία Βασιλικὴ Παγούνη, ποὺ ὄχι μόνον ἀσκοῦν τὸ δύσκολο λειτούργημά τους σὲ ἐποχὲς μαζικῆς μετανάστευσης ξένων στὸ τόπο μας ἀλλὰ καὶ βρίσκουν τὸ κουράγιο καὶ τὸ μεράκι νὰ στρέψουν τοὺς μαθητὲς τους νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἔρευνα τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου τους, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προσωπικὲς τους ἔρευνες, δεῖγμα τοῦ ὁποῖου θὰ βροῦν οἱ ἀναγνώστες τῶν «Ἀναλέκτων» σὲ ἄλλες σελίδες. Στὴν πανέμορφη αὐτὴ ἔκδοση, οἱ μαθητὲς, μὲ τὴν καθοδήγηση τῶν δασκάλων, τῆς Β. Π., Ἁγγελικῆς Σουρλᾶ καὶ Ἰωάννη Τσιρλίκου, μάζεψαν στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ χωριοῦ τους (ἄλλοτε Μετόχι), γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου τους, διαχρονικὰ, πολλὰ ἀρβανίτικα τραγοῦδια, παραδόσεις, ἀσχολίες, τὶς ἐκκλησίες τῆς περιοχῆς καὶ φυσικὰ τὸ κοντινὸ μοναστήρι τοῦ Καρακαλᾶ, ἦθη καὶ ἔθιμα, ἀκόμα καὶ συνταγὲς μαγειρικῆς.

Ἐνα ὀλοζώντανο, πανέμορφο πολὺχρωμο βιβλίο, ποὺ ἔγινε πραγματικότητα χάρι στὴ χορηγία ἑνὸς ντόπιου ἐπιχειρηματία, τοῦ Χριστοῦ Ταμπάκη, καὶ τυπώθηκε μὲ λαμπρὰ ἀποτελέσματα στὸ ὑπερσύγχρονο τυπογραφεῖο τῆς πόλης μας ΙΚΟΝΑ τοῦ Ν. Γ. Χριστόπουλου. Θερμὰ συγχαρητήρια σὲ ὅλους τοὺς συντελεστὲς τῆς ἔκδοσης, ποὺ μακάρι νὰ ἐμπνεύσει κι ἄλλους δασκάλους καὶ νὰ ἔχουμε ἔτσι πολλὰ τέτοια λαμπρὰ ἀποτελέσματα τοπικῆς ἱστορίας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Γιώργος Πατρινιός, *Γραφή πάνω στο νερό*, έκδ. Γαβριηλίδης, Ἀθήνα, 2001, σελ. 54.

Νέα ποιητική συλλογή τοῦ συμπολίτη μας Γιώργου Πατρινιοῦ, ποῦ ἔχει μέχρι σήμερα ἐκδόσει ἄλλες δύο, τὴν «Πτυχή φωτός» τὸ 1977 καὶ «Σήματα λυγρὰ» τὸ 1985. Γεννημένος καὶ μεγαλωμένος στὸ Ναύπλιο, ὁ ποιητὴς ἔκανε μιὰ καριέρα τραπεζικοῦ, ὑπῆρξε διευθυντὴς τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς. Παρακολούθησε καὶ συνόδευε πάντα τὰ πολιτιστικὰ δρώμενα τοῦ Ναυπλίου καὶ ἡ ποίησή του ἔχει —ὅπως σ' ὄλους τοὺς λογοτέχνες αὐτῆς τῆς πόλης— κάποια ἐπίδραση εἴτε ἀπὸ τὴ φύση, εἴτε ἀπὸ τοὺς μύθους τῆς. Φίλος καὶ τοῦ Νίκου Καρούζου (τὸν ἐνθυμεῖται σ' ἓνα του ποίημα: «Μαραμμένε Ποιητὴ στὸ χαντάκι γιὰ πάντα / ἡ ἀλαζονεία τοῦ σώματος σὲ σπάραξε / τοῦ λύκου ἡ ματιὰ καὶ ἡ σκέψη / οἱ νεκροὶ φίλοι πάντα στὰ πλήκτρα») καὶ τοῦ Θεόδωρου Κωστούρου, ποῦ τὸν ὄρισε ἐκτελεστὴ τῆς διαθήκης του. Τὸ Ἀνάπλι ὅμως γιὰ αὐτὸν τὸν βασικὰ ἀπαισιόδοξο καὶ μελαγχολικὸ ποιητὴ, ἐκτὸς ἀπὸ ἔμπνευση εἶναι καὶ περιοριστικὸς χώρος, ποῦ σὲ πνίγει «Στὸ Ἀνάπλι λιγοστεύω - μὲ πνίγεις, (...) μ' ἐξουθενώνεις». Ὁ ποιητὴς, ποῦ δὲν ἀγαπᾷ τὰ τουριστικὰ πλήθη, οὔτε τὸν πλαστικὸ «πολιτισμὸ» τοῦ σήμερα, ἀποτραβιέται ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν «ἀνάπτυξη» καὶ τὴν κριτικᾶρει στὰ γραπτὰ του. Ὁ Πατρινιὸς ὅμως εἶναι καὶ ἐξαιρετὰ ἐρωτικὸς ποιητὴς «Σῶμα πρωϊνῆς γυναίκας, Ἐκτροφεῖο ὄνειρων, Σύντομο παραλήρημα» κ.ἄ., ἐνῶ συλλογᾶται κι αὐτὸς γιὰ τὴ σημασία τῆς ποίησης «Ἡ ποίηση δροσερὸ ἀεράκι, Γαλάζιος περίπατος». Μὲ περίπλοκες, σπάνιες λέξεις, συνθέτει πλῆθος ποιητικῶν εἰκόνων, ὅπου ὁ θάνατος, ἡ ἀπόγνωση κι ἐνίοτε μόνον ὁ ἔρωτας κυριαρχοῦν. Περιμένουμε καὶ τὴν καινούργια του συλλογὴ ποῦ ἔχει ἀναγγεῖλει.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Γιώργου Ρούβαλη, *Ἐπιστροφή στ' Ἀνάπλι κι ἄλλα ποιήματα*, Ἐκδ. Γαβριηλίδη, Ἀθήνα, 2002, 75 σελ.

Το ἐρωτικὸ σῶμα δὲν εἶναι ποτὲ ἀψογο. Ἡ γοητεία του βρίσκεται στις μικρὲς ἀτέλειες, αὐτὲς που συνιστοῦν τὴ μοναδικότητά του —και μας τραλαίνουν. Ἡ φύση ξέρει τι κάνει. Συχνά και οἱ ποιητὲς.

Ὁ ἀγνωστὸς μας Γιώργος Ρούβαλης κατάγεται ἀπὸ τὴν ορεινὴ Κυνουρία, ἀπὸ τοὺς βόρειους αυχένες τοῦ Μαλεβοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκίνησε ὁ φραγκογράφης προπάππος του, ὅπως μας λέει ὁ ἴδιος στὴν οικογενειακὴ του σάγκα.

Ανάμεσα στο χωριό Ρούβαλι —τόρα Νέα Χώρα— και το χωριό Καράτουλα —πάντα Καράτουλα— υπήρχε του Γύφτου η βρύση. Δεν υπάρχουνια. Ένας επαρχιακός αμαξιτός δρόμος την εξαφάνισε. Στα παραμύθια, όπως όλοι ξέρουμε, τα νερά τα φύλαγαν δράκοι ή νεράιδες. Η σκέψη ότι κάποιος θηλυμανής δικός μου πρόγονος θα είχε σκανδαλιστεί εκεί, παρακολουθώντας λαθραία μια Ρουβαλιάνα να πλένει ή να γεμίζει σκυμμένη το βαρέλι της, σκανδαλίζει και μένα.

«Επιστροφή στ' Ανάπλι και άλλα ποιήματα» είναι ο εσκεμμένα υποθέτω κοινότοπος τίτλος της μικρής συλλογής. Εκδόσεις Γαβριηλίδη, ωραία τυπογραφική δουλειά. Είχα καιρό να συγκινηθώ έτσι από ποιήματα. Προσπαθώ να ελέγξω τη συγκίνησή μου —να εντοπίσω δηλαδή τις αρετές των ποιημάτων ή του ποιητή. Φαινομενικά απλή διαδικασία, στην πράξη εξαιρετικά περίπλοκη. Η ποίηση δεν ξαπλώνει εύκολα στα ανατομικά τραπέζια.

Παραθέτω στην τύχη τα στοιχεία που εκτιμώ ότι απαρτίζουν αυτές τις αρετές: Το χιούμορ του ποιητή, που συχνά μεταλλάσσεται σε έναν ήπιο αυτοσαρκασμό. Η άφοβα ομολογημένη γλυκερή νοσταλγία του για την πατρίδα και οι εξίσου γλυκερές αναφορές σ' αυτήν. Η έλλειψη μεμψιμοιρίας για τη ζωή —κάποιος επιτέλους που θεωρεί τον εαυτόν του τυχερό.

Η ποιητική, η υστεροφημική του ολιγάρκεια —γράφει για ένα μελλοντικό αναπλιωτάκι, αγόρι ή κορίτσι γύρω στα δεκατέσσερα, και είναι πειστικός. Η αγάπη του γι' αυτούς που τον περιστοίχισαν —στα νιάτα του κυρίως— και έχουν πια στοιχειώσει.

Η αγάπη του χωρίς εκλεκτικές επιλογές, ατημέλητη, όπως ακριβώς δομεί και τα ποιήματά του, αρχή μαστορικής σοφίας. Οι στίχοι που ακολουθούν είναι από την εν λόγω συλλογή.

SIC TRANSIT... ΟΜΟΡΦΙΑ

*Οι νέες κοπέλες
που πρόβαλλαν στο μπαλκόνι τους
να χαζέψουν την κίνηση του δρόμου
και κάθονταν μ' ανοιχτά τα πόδια
τόσο, που ερέθιζαν τους μάγες της γειτονιάς,
αποκάτω,
που τις θωρούσαν και πήγαιναν
στη γωνία να την παίξουν,
οι νιές κοπέλες γέρασαν
και πάνε περίπατο στην παραλία
με το μπαστούνι,*

ογδοντάρισεσ πλέον
 και δίπλα τους μια φίλη τους
 λίγο πιο νέα,
 στα εβδομήντα μόνο.
 Και δεν υπάρχουν πια τα κάλλη
 αυτά που άναβαν τους μάγκες της γειτονιάς.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ*

* Εφημ. Η ΑΥΓΗ, 15 Μαΐου 2003.

Γιώργου Καραμάνου, Γυρεύοντας τό πρόσωπο και άλλα διηγήματα, ΄Εκδ. Γαβριηλίδης, ΄Αθήνα 2003, 188 σελ.

Με τό γνώριμο συναρπαστικό και διασκεδαστικό του ύφος ό συμπολίτης μας συγγραφέας Γιώργος Καραμάνος εξέδωσε ένα καινούργιο βιβλίο με έξη διηγήματα. Ό ίδιος διηγείται σε γνωστούς και φίλους ότι έχει ακόμα πολύ ανέκδοτο υλικό και φυσικά οί πολυπληθείς αναγνώστες του περιμένουν να τό δοϋν δημοσιευμένο.

Τά διηγήματα του πολύ κομποϋ κι όμορφου αυτού τομιδίου, με μιá έξοχη φωτογραφία της Πλατείας Συντάγματος για έξώφυλλο, διαδραματίζονται στην ύπαιθρο, που τόσο πολύ γνωρίζει και έχει περιγράψει ό Καραμάνος, αλλά και σε άλλες έπαρχιακές πόλεις, την έποχή της Κατοχής κι άργότερα (ας ποϋμε τή δεκαετία του ΄50).

Στους κριτικούς των ΄Αθηνών άρεσε ιδιαίτερα τό τελευταίο διήγημα, με τό όμότιτλο θέμα, όπου ένας φωτογράφος ψάχνει εύσυνείδητα, ρωτάει παντού να ανακαλύψει ένα φωτογραφηθέν παιδί, για να του παραδώσει τή φωτογραφία του. ΄Η αναζήτηση αυτή, μόνο σε άλλοτινες έποχές και με ανθρώπους παλιομοδίτικης εύαισθησίας ή επαγγελματικής εύσυνειδησίας νοείται. Σήμερα, θά ήταν άδιανόητα. Κι αυτό είναι που προσοδίδει στις διηγήσεις του συγγραφέα αυτό τό τόσο γνώριμο χρώμα: είναι διηγήσεις μιās άλλης έποχής, για ανθρώπους πιό σκληρούς, αλλά και πιό γήινους, όπου ό σεβασμός στον άλλο, ή αξιοπρέπεια, τό βάρος του δοθέντος λόγου βάρυναν σημαντικά. Νοσταλγία λοιπόν παρελθόντων έτών, που έχουν περάσει άνεπιστρεπτι.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Βασίλη Γεωργίου, *Αυτοπεποίθηση άρνητικού*, Έκδ. Έρωδιός, Άθήνα, 1997, 51 σελ.

Ο Βασίλης Γεωργίου γεννήθηκε στη Νέα Τίρυνθα τὸ 1954. Σπούδασε στὴν Πάντειο καὶ Κοινωνιολογία καὶ Πολιτικὲς Ἐπιστῆμες στὸ Μόναχο καὶ τὸ Βερολίνο. Ἔχει ἐκδόσει μὲ ἄλλους τὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ «Βερολίνο», ἐνῶ γραπτὰ του ἔχουν δημοσιευθεῖ σὲ διάφορα περιοδικὰ Ἑλλάδος καὶ Γερμανίας. Ἡ παρούσα ποιητικὴ συλλογὴ παρουσιάζει μὲ ὑπερρεαλιστικὴ κι ἄλλοτε ρεαλιστικὴ, ἀλλὰ καὶ ὀπτικὴ γραφὴ θέματα τῆς καθημερινότητας, ἐρωτικά, καὶ ἄλλα. Οἱ ἐπιδράσεις εἶναι πάμπολλες, ἐνῶ ὁ ποιητὴς ἀφιερώνει καὶ κάποιο ποίημά του στὸ Νίκο Καρούζο. Τὰ ἐρεθίσματα προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὶς μεγάλες πόλεις τῆς Γερμανίας, ὅπου ἔχει ζήσει. Ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴ φωτογραφία τοῦ δίνει ἕνα φωτογραφικὸ μάτι στὴν ἐπεξεργασία ὀρισμένων θεμάτων. Τὸ ὄνειρο εἶναι πάντα παρόν, ἰδίως στὰ πεζοτράγουδα. Τὸ Ναύπλιο ἦταν ὁ τόπος ὅπου γράφτηκαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ποιήματά του.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Ἀναστασία Γαβρήλου, *Ἀναζητῶ*, Έκδ. Νομαρχιακῆς Ἀυτοδιοίκησης Ἀργολίδος, Ναύπλιο, 2002, 144 σελ.

Ἡ συμπολίτις μας Ἀναστασία Γαβρήλου, παρὰ τὴ σχετικὰ νέα ἡλικία της, ἔχει νὰ παρουσιάσει πλούσιο λογοτεχνικὸ ἔργο. Δώδεκα πεζὰ καὶ πολυάριθμα ποιητικά, καθὼς καὶ ἕνα θεατρικὸ συνθέτουν μιὰ ἀρκετὰ μακρὰ ἐνασχόληση μὲ τὰ γράμματα ποὺ ἔχει διακριθεῖ μὲ βραβεῖα καὶ ἐπαίνους σὲ λογοτεχνικοὺς διαγωνισμοὺς (Ἐφημ. Τὰ Νέα, Παρνασσός, Σύνδεσμος Ἑλλάδα-Κύπρος, κ.ά.).

Τὸ παρουσιαζόμενο βιβλίο της περιέχει ἕνα σημαντικὸ ἀριθμὸ πεζῶν, ὅπου ἡ καθημερινότητα ντύνεται συχνὰ μὲ τὸν μανδῦα τῶν ὁνείρων, ἐνῶ στὴν ποίησή της, οἱ μῦθοι, ἡ ἀρχαιότητα, ὁ ἐρωτισμὸς καὶ ἡ φιλοσοφικὴ διάθεση συνυπάρχουν.

Τὸ παιδικὸ θεατρικὸ ἔργο «Ὁ ὄρκος», ποὺ ἐμπεριέχεται ἀκόμη, διαδραματίζεται στὸ Κύπρο καὶ φυσικὰ μιλά γιὰ τὴν εἰρήνη, ὅπως πρέπει νὰ τὴ βλέπουν τὰ παιδιὰ ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως ἐκεῖνα μιᾶς κατελιημμένης χώρας.

Τὴν ἀξιέπαινη δημιουργία τῆς κυρίας Γαβρήλου ἐξέδωσε ἡ Νομαρχιακὴ Ἀυτοδιοίκηση τοῦ νομοῦ μας, γεγονός ποὺ γεμίζει ἐλπίδα κάθε πνευματικὸ ἀνθρώπο, ποὺ βλέπει, ἐπιτέλους, κάποια λίγα «κονδύλια» νὰ κατευθύνονται ἐπιτέλους πρὸς τὸν πολιτισμὸ καὶ ἰδίως ἐκεῖνον ποὺ παράγουν οἱ δια-

νοούμενοι του τόπου. Ένα μεγάλο εύγε της και περιμένουμε να συνεχίσει στην ίδια γραμμή. Ήξάλλου, πανελλαδικά, έμεις οί φτωχοί συγγενείς τής Ένωμένης Εϋρώπης, τόν πολιτισμό μας έχουμε κυρίως νά προβάλλουμε και αυτός θά μάς δικαιώσει...

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Συμπόσιο, «Άγγελος Τερζάκης. 20 χρόνια από τό θάνατό του». Πρακτικά, Ναύπλιο 2000, Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπλίου «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ», 144 σελ.

Τό Ναύπλιο τιμά τούς συγγραφείς του. Ή προτομή του Άγγελου Τερζάκη, πού τόσο αγάπησε τήν πόλη του, δεσπόζει στην πλατεία Άγ. Σπυρίδωνος, δυό βήματα από εκεί πού δολοφονήθηκε ό Καποδίστριας. Με όργάνωση τής Κεντρικής Βιβλιοθήκης «Ό Παλαμήδης», τό έν λόγω συμπόσιο συγκέντρωσε στίς 30 Σεπτ. - 1 Όκτ. 2000 μελετητές γύρω άπ' τή θεματική «Δοκίμιο, Θέατρο, Πεζογραφία και τ' Άνάπλι». Με βάση τή μελέτη τής Πολυξένης Μπίστα «Γυναικεία προσωπογραφία στό πεζογραφικό έργο του Α.Τ.», μίλησαν οί Θ. Νιάρχος, Λουκάς Κούσουλας, Β. Τσιλιμίγκρας, Στ. Πάνου, Παν. Μακροδημήτρης, Μιχ. Μερακλής, Δήμητρα Πουλάκου, Έλένη Κακουλίδη-Πάνου, Π. Λιαλιάτσης, Βάλτερ Πούχνερ, Σπ. Ευαγγελάτος και βέβαια ή Πολυξένη Μπίστα. Πλαισιωμένη από φωτογραφίες, ή έκδοση αυτή περιέχει ακόμα έναν κατάλογο όλων τών επιφυλλίδων του Α.Τ. στό Βήμα από τό 1949 έως τό 1979 πού συνέταξε ή Πολ. Μπίστα και συζήτηση μέ τό κοινό.

Ή έκδοση αυτή συμπληρώνει άλλες προγενέστερες (π.χ. δύο εκδόσεις τών «Τετραδίων» τής «Εϋθύνης») και άποδεικνύει ότι ή μελέτη του έργου του σεμνού και «ύποψιασμένου» συμπατριώτη μας δέν έχει ακόμα έξαντληθεί. Δυστυχώς, πληθώρα τυπογραφικών λαθών, ακόμα και στα περιεχόμενα, άμαυρώνουν αυτή τήν άξιόπαινη έκδοση τής Βιβλιοθήκης. Ό διορθωτής είναι πάντα άπαραίτητος!

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Ίωάννη Κοτίτσα, Ίστορία Τολόν-Μινώα-Τολού Ναυπλίας, Ήκδ. Φύλλα, Τρίπολη, 2001, 158 σελ.

Ό συνταξιούχος δάσκαλος Ίωάννης Κοτίτσας, έκτός από ποιητικές συνθέσεις, συνέγραψε και τήν ίστορία του χωριού του, του Τολου, σέ ένα

καλαίσθητο βιβλιαράκι με ωραία εικονογράφηση. Βρίσκουμε ἐδῶ τόσο τίς προσωπικές ἀναμνήσεις τοῦ συγγραφέα (γενν. 1927), ὅσο καί τὰ ἀποτελέσματα ἐρευνῶν του γιά τὸ ὄνομα τοῦ Τολοῦ, ὅσον καί γιά ὀρισμένες περιόδους τῆς ἱστορίας του. Ἀναφέρονται οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι, ἡ ἐγκατάσταση τῶν Κρητῶν τὸ 1830, παλιές φωτογραφίες, ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν Ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο καὶ τὴν Κατοχὴ καθὼς καὶ στοιχεῖα γιά τὰ νεώτερα χρόνια καὶ τὴν τουριστικὴ λαίλαπα. Τὴν ἀρκετὰ πλήρη αὐτὴ μελέτη, γραμμὴν μὲ μεράκι καὶ ἀγάπη γιά τὸν τόπο, συμπληρώνουν κατάλογοι παλιῶν δημάρχων καὶ προέδρων τῆς Κοινότητος, πίνακες ἀπογραφῶν τοῦ πληθυσμοῦ, καθὼς καὶ ἓνας σύγχρονος κατάλογος τῶν τουριστικῶν ἐπαγγελματιῶν τοῦ σημερινοῦ Τολοῦ, ποὺ σίγουρα θὰ εἶναι χρήσιμος ἀργότερα γιά νὰ καταγραφοῦν οἱ «ἐπιφανεῖς» τοῦ τόπου.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
2001-2003

ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Το Ναύπλιο πρώτη πρωτεύουσα του Ελληνικού Κράτους, ως πόλη με μακρόχρονη μουσική παράδοση και με τα σημάδια της Ιστορίας ζωντανά στο χώρο της, προσφέρει στο μουσικόφιλο κοινό (κατοίκους και επισκέπτες) τη μοναδική εμπειρία της απόλαυσης κλασικών και σύγχρονων μουσικών έργων από λαμπρά ονόματα του παγκόσμιου μουσικού στερεώματος σε πανέμορφους ιστορικούς χώρους.

Ι. Το φεστιβάλ Ναυπλίου, που ήδη οδεύει προς την 15^η χρονιά συνεχούς λειτουργίας του, έχει θεσμοθετηθεί ως πολιτιστικό γεγονός πανελλαδικής ακτινοβολίας. Στόχος του Φεστιβάλ είναι να καθιερωθεί το ΝΑΥΠΛΙΟ, μια πόλη που συνδυάζει μοναδικά τη φυσική ομορφιά με ένα ένδοξο ιστορικό παρελθόν, στη συνείδηση των φίλων της μουσικής ως ο τόπος της ετήσιας διεθνούς συνάντησης καταξιωμένων και νέων ταλαντούχων καλλιτεχνών στο χώρο της κλασικής και σύγχρονης μουσικής, με έμφαση στους ήχους του πιάνου.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ του Φεστιβάλ είναι ότι λαμβάνει χώρα κάθε Ιούνιο, στο μεταίχμιο δηλαδή της χειμερινής και θερινής καλλιτεχνικής περιόδου και σε χρονικό διάστημα που δε συμπίπτει με άλλα σπουδαία καλλιτεχνικά γεγονότα (εκδηλώσεις του φεστιβάλ Αθηνών, φεστιβάλ Επιδαύρου), αλλά ούτε και με την έκρηξη της τουριστικής σαιζόν.

Έτσι και δεδομένης τόσο της απρόσκοπτης και σύντομης προσέγγισης από όλες τις πόλεις της Πελοποννήσου και από την Αθήνα, όσο και της υφιστάμενης υποδομής, η πόλη μας εγγυάται την καλή υποδοχή και φιλοξενία των καλλιτεχνών και των επισκεπτών του Φεστιβάλ.

Τα σημαντικότερα γνωρίσματα του Φεστιβάλ και αναμφισβήτητα προτερήματά του είναι η διάρκειά του, καθώς προσφέρει δέκα συνεχείς ημέρες γεμάτες μουσική σε ένα πυκνό πρόγραμμα, οι ιστορικοί χώροι της πόλης του Ναυπλίου, που φιλοξενούν τις εκδηλώσεις του Φεστιβάλ, όπως το Φρούριο του Παλαμηδιού, το Μούρτζι, η Πλατεία του Αγίου Γεωργίου, το

Τριανόν (το παλιό Τζαμί στην πλατεία Συντάγματος), καθώς και η συμμετοχή μεγάλων ερμηνευτών της διεθνούς μουσικής σκηνής σε έργα κλασικού και σύγχρονου ρεπερτορίου, όπως και η επιτυχία του από πλευράς προσέλευσης κοινού.

Μάλιστα τα τελευταία χρόνια η πολιτιστική προσφορά του φεστιβάλ δεν εξαντλείται στην απόλαυση της μουσικής, αλλά πλαισιώνεται με μία άλλη σειρά παράλληλων εκδηλώσεων.

Ήδη διοργανώθηκαν το 1995 έκθεση ζωγραφικής από τη συλλογή της ΙΟΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ και το 1996 έκθεση για τα 100 χρόνια από τη γέννηση του Δημήτρη Μητρόπουλου.

Ακολουθούν τα προγράμματα του 10^{ου}, 11^{ου} και 12^{ου} ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΦΕΣΤΙΒΑΛ των ετών 2001, 2002 και 2003 αντίστοιχα, στα οποία καλλιτεχνικός διευθυντής διετέλεσε ο καταξιωμένος ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΚΑΡΕΛΗΣ.

10^ο ΜΟΥΣΙΚΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

22 Ιουνίου - 1 Ιουλίου 2001

• ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 22 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Παλαμήδι

Κουαρτέτο Εγχόρδων Ensemble Wien

Σολίστ: Σόνια Θεοδωρίδου, σοπράνο

(Strauss, Mozart, Händel, Scarlatti, Paisiello, Schubert)

• ΣΑΒΒΑΤΟ 23 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Παλαμήδι

Katia & Marielle Labèque, πιάνο

Γιάννης Βακαρέλης, αφηγητής

+ μουσικό σύνολο

(Ravel, Bernstein, Saint-Saëns)

• ΚΥΡΙΑΚΗ 24 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Παλαμήδι

Andrei Gavrilov, πιάνο

(Chopin, Scriabin, Ravel, Prokofiev)

• ΔΕΥΤΕΡΑ 25 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Παλαμήδι

Ensemble Accentus

(Συγκρότημα πρώιμης μουσικής)

• ΤΡΙΤΗ 26 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Τριανόν

Δημήτρης Δεσύλλας, κρουστά

(Ξενάκης, Tanaka, Bach)

• ΤΕΤΑΡΤΗ 27 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Τριανόν

*Michel Lethiec, κλαρινέτο**Raphael Wallfisch, τσέλλο**Γιάννης Βακαρέλης, πιάνο*

(Poulenc, Schubert, Bruch, Brahms)

• ΠΕΜΠΤΗ 28 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Τριανόν

*Δημήτρης Σγούρος, πιάνο**Χρίστος Γαλιλαίας, βιολί*

(Grieg, Brahms, Strauss)

• ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 29 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Πλατεία Αρβανιτιάς

Δήμητρα Γαλάνη - Τάνια Τσανακλίδου

(Καλοκαίρι στα FM, εδώ το τραγούδι ακούγεται)

• ΣΑΒΒΑΤΟ 30 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Πλατεία Αρβανιτιάς

Milva + μουσικό σύνολο

(Μεσόγειος - Η Θάλασσα της αγάπης και της φιλίας)

• ΚΥΡΙΑΚΗ 1 ΙΟΥΛΙΟΥ

12:00 Τριανόν

Αλεξία Μουζά, πιάνο

(Bach, Beethoven, Chopin, Debussy, Rakhmaninov)

• **22 ΙΟΥΝΙΟΥ - 1 ΙΟΥΛΙΟΥ**

Αίθουσα Δημοτικής Πινακοθήκης

Ώρες λειτουργίας: 10:00 - 13:00 & 19:00 - 21:00

Έκθεση Ζωγραφικής

Ελένης Γ. Καζαντζάκη

με θέμα: Νίκος Καζαντζάκης

«η κρητική ματιά»

11^ο ΜΟΥΣΙΚΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

21-30 Ιουνίου 2002

• **ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 21 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Παλαμήδι

Ορχήστρα Prague Salon

(Vivaldi, Mozart, Beethoven - Kreisler, Αρ. Ρουμπινστάιν, Brahms,

Dvorák, Smetana, Albéniz, Boildier, J. Strauss II, Henry - Onivas, Schwarz,

Gray, Lubbe)

• **ΣΑΒΒΑΤΟ 22 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Παλαμήδι

Katia & Marielle Labèque, πιάνο

(Mozart, Brahms, Gershwin)

• **ΚΥΡΙΑΚΗ 23 ΙΟΥΝΙΟΥ**

18:00 Τριανόν

Claude Stark, βιολοντσέλο

Ferline Studi, πιάνο

(Lully, Beethoven, Grieg)

21:00 Παλαμήδι

Βικτόρια Μούλοβα, βιολί

Katia Labèque, πιάνο

(Stravinsky, Maric, Schubert, Ravel)

• ΔΕΥΤΕΡΑ 24 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Βουλευτικών

*Κώστας Κοτσιώλης, κιθάρα**Isef Rodriguez Trujillo, βιολί*

(Θεοδωράκης, Brouwer, Domeniconi, Piazzolla, Villa - Lobos, Almeida)

• ΤΡΙΤΗ 25 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Τριανόν

*Άννα Παρλαπάνου, υψίφωνος**Ντιάνα Βρανούση, πιάνο**Σπύρος Μουρίκης, κλαρινέτο*

(Weill, Poulenc, Jaubert, Jeanjean, Gershwin, Satie, Σαββόπουλος, Χατζιδάκις, Rota, Iturralde, Hampton, Wood - Mueller - Johnson - Busse, Shultz, Γιαννίδης)

• ΤΕΤΑΡΤΗ 26 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Τριανόν

*Άννα Τότσιου, πιάνο**Νικόλας Καβάκος, βιολοντσέλο**Γιάννης Μαργαζιώτης, βιολί*

(Mendelssohn, Ραχμάνινοφ, Dvorák)

• ΠΕΜΠΤΗ 27 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Παλαμήδι

*Κουαρτέτο Medici**Γιώργος Λαζαρίδης, πιάνο**Gabriel Tacchino, πιάνο*

(Haydn, Dvorák, Franck)

• ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 28 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Παλαμήδι

*Κουαρτέτο Medici**Hüseyn Sermet, πιάνο**Κυπριανός Κατσαρής, πιάνο*

(Puccini, Schumann, Brahms)

• ΣΑΒΒΑΤΟ 29 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Δημοτικό Στάδιο

*Γιώργος Νταλάρας***• ΚΥΡΙΑΚΗ 30 ΙΟΥΝΙΟΥ**

18:00 Τριανόν

*Αλεξάντερ Κνιάτσεφ, βιολοντσέλο**Γιάννης Βακαρέλης, πιάνο*

(Brahms, Σοστακόβιτς, Franck)

21:00 Πλατεία Αγίου Γεωργίου

*OPERA GALA**Ορχήστρα Εναρμόνια**Μαρίνα Βουλογιάννη, υψίφωνος**Μαρίνα Φιδέλη, μεσόφωνος**Fernando Portari, τενόρος**Μουσική Διεύθυνση, Νίκος Τσούχλος*

(Mozart, Rossini, Donizetti, Puccini, Bizet, Verdi)

• 21 - 30 ΙΟΥΝΙΟΥ

Αίθουσα εκδηλώσεων Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος

Ώρες λειτουργίας: 9:00 - 14:30 & 18:00 - 21:00

Έκθεση Ζωγραφικής Βούλας Μασούρα

με θέμα: Λάβαρα

Σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού και το
Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα.

12^ο ΜΟΥΣΙΚΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΝΑΥΠΛΙΟΥ
20 - 29 Ιουνίου 2003

• **ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 20 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Παλαμήδι

Teresa Berganza, μεσόφωνος

Juan Antonio Alvarez Parejo, πιάνο

(Vivaldi, A. Scarlatti, Handel, Rossini, Hahn, Guridi, De Falla)

• **ΣΑΒΒΑΤΟ 21 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Πλατεία Αγ. Γεωργίου

Esperanza Fernández, τραγούδι

María Esther Guzmán, κιθάρα

Ορχήστρα Intrarti

Μουσική Διεύθυνση: Juan de Ydaeta

(Turina, Rodrigo, De Falla)

• **ΚΥΡΙΑΚΗ 22 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Πλατεία Αρβανιτιάς

Madrid Flamenco Joaquín Ruiz

Flamenco Company

Joaquín Ruiz, χορός

Giorgia Celli, χορός

Gadea Saroman, χορός

Pedro Sanz, τραγούδι

José Salinas, τραγούδι

Rafael Morales, κιθάρα

José Luis Ordóñez, κιθάρα

• **ΔΕΥΤΕΡΑ 23 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Τριανόν

Σάσα Ροζιντεστβένσκι, βιολί

Θανάσης Αποστολόπουλος, πιάνο

(Προκόφιεφ, Κούκος, Ravel, Piazzolla)

• ΤΡΙΤΗ 24 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Τριανόν

*Broadway Musicals**Μάρα Θρασυβουλίδου, υψίφωνος**Δημήτρης Σιγαλός, τενόρος**Γιώργος Νιάρχος, πιάνο**(L. Bernstein, Kern, Rodgers, Porter, Mancini, A. L. Weber, Herman, Evans, Warren, Bock, Loewe, Leigh)***• ΤΕΤΑΡΤΗ 25 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Τριανόν

*Άλμα Μάλερ - Μουσικό Αναλόγιο**Μουσικοθεατρικό δράμενο σε κείμενο-σκηνοθεσία Μάγδας Μαυρογιάννη**Σκηνογραφική - Ενδυματολογική επιμέλεια: Γιάννης Μετζικιάφ**Τζούλια Σουγλάκου, υψίφωνος**Δημήτρης Γιάκας, πιάνο**Μάγδα Μαυρογιάννη, ηθοποιός***• ΠΕΜΠΤΗ 26 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Παλαμήδι

*Steven Isserlis, βιολοντσέλο**Γιάννης Βακαρέλης, πιάνο**(Brahms, Bloch, Σοστακόβιτς)***• ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 27 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Παλαμήδι

*Κουαρτέτο Μποροντίν**Adrien Meisch, πιάνο**(Ραχμάνινοφ, Σοστακόβιτς, Beethoven)***• ΣΑΒΒΑΤΟ 28 ΙΟΥΝΙΟΥ**

21:00 Πλατεία Αγ. Γεωργίου

*Σολίστ Μπαχ της Ορχήστρας Gewandhaus της Λειψίας**Jean Louis Steverman, πιάνο**(J. S. Bach)*

• ΚΥΡΙΑΚΗ 29 ΙΟΥΝΙΟΥ

21:00 Πλατεία Αγ. Γεωργίου

*Βιρτουόζοι της Πράγας**Bruno Leonardo Gelber, πιάνο*

(Mysliveček, Mozart, Vivaldi)

• 21 - 29 ΙΟΥΝΙΟΥ

Βουλευτικό

Αφιέρωμα στη **Μαρία Κάλλας**:

Έκθεση με αδημοσίευτες φωτογραφίες από τη ζωή και την καριέρα της Μαρίας Κάλλας, από το προσωπικό αρχείο του Giancarlo Tanzi.

12° ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΝΑΥΠΑΙΟΥ**ΕΚΘΕΣΗ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΜΑΡΙΑ ΚΑΛΛΑΣ****21-29 ΙΟΥΝΙΟΥ 2003**

Μία σημαντική έκθεση-αφιέρωμα στην Μαρία Κάλλας θα εγκαινιαστεί στο 12° Φεστιβάλ Ναυπλίου, που πραγματοποιείται με την αποκλειστική χορηγία της Rolex. Η έκθεση, η οποία περιλαμβάνει αδημοσίευτες φωτογραφίες από τη ζωή και την καριέρα της διάσημης ελληνίδας σοπράνο θα φιλοξενηθεί από τις 21 μέχρι τις 29 Ιουνίου στο ιστορικό κτίριο του Βουλευτικού. Τα εγκαίνια της έκθεσης θα πραγματοποιήσει το Σάββατο, 21 Ιουνίου, στις 19.00, η Teresa Berganza, μία από τις σημαντικότερες καλλιτέχνιδες του λυρικού τραγουδιού και της όπερας με εμφανίσεις στα σημαντικότερα λυρικά θέατρα του κόσμου και σε διεθνείς συμπράξεις. Η παρουσία της διάσημης μέτζο σοπράνο στην τελετή εγκαινίων είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς η Teresa Berganza πραγματοποίησε μία από τις πρώτες εμφανίσεις της καριέρας της επί σκηνής δίπλα στην Μαρία Κάλλας, στην παράσταση «Μήδεια» του Κερουμπίνι, το 1958, στο Ντάλας.

Την όλη οργάνωση παραγωγής και στα τρία αυτά χρόνια είχε η «ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΝΑΥΛΙΩΝ ΦΟΡΜΙΓΞ», που εβοήθησε και στην προπώληση εισιτηρίων. Για την προπώληση προσέφερε τις υπηρεσίες του και ο «ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΝΑΚΑΣ». Ελάχιστο χρέος μας θεωρούμε και πρέπει να τονισθεί ιδιαίτερος, ότι αποκλειστικός χορηγός υπήρξε η εταιρεία ROLEX. Η όλη πολιτιστική προσφορά οφείλεται στο ΔΗΜΟ ΝΑΥΠΑΙΕΩΝ.

26-6-2003

Γιάννης Βακαρέλης, Καλλ. Διευθυντής
Steven Isserlis, βιολοντσέλο

21-23 Ιουνίου 2003

Βουλευτικό. Παράλληλη εκδήλωση, αφιέρωμα στη Μαρία Κάλλας

Γ. Βακαρέλης - Τερέζα Μπεργάντζα

24-6-2003

Τριανόν. Broadway Musicals

Μάρα Θρασβουλίδου, υψίφωνος, Δημήτρης Σιγαλός, τενόρος, Γ. Νιάρχος, πιάνο.

Παλαμίδι 20-6-2003
Τερέζα Μπεργάντζα, Ν. Ραγερό

ΔΗΜΟΣ ΝΑΥΠΑΛΙΕΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ
2001

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

1) Στα πλαίσια των εορταστικών εκδηλώσεων «ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ - ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ 2001» ο Δήμος μας διοργάνωσε:
Κυριακή 24 και 31/12/2000 βόλτα για τους μικρούς μας φίλους με τα τρένακια.

Τετάρτη 27/12/2000 πραγματοποιήθηκαν δύο παραστάσεις της μεταγλωττισμένης ταινίας κινουμένων σχεδίων «Ο ΤΙΓΡΗΣ - Ο ΓΟΥΪΝΗ ΚΑΙ Η ΠΑΡΕΑ ΤΟΥ».

Παρασκευή 29/12/2000 συνεχίζοντας τον εορτασμό των Χριστουγέννων - Πρωτοχρονιάς 2001 επισκέφθηκε την πόλη μας η μεγάλη ΜΠΑΝΤΑ του JAMES MADISON UNIVERSITY.

Κυριακή 31/12/2000 Το Θέατρο ΘΕΑΜΑ μετά την επιτυχημένη καλλιτεχνική του επικοινωνία με χιλιάδες «μικρούς φίλους», συνεχίζοντας τη δραστηριότητά του, δημιούργησε μια παράσταση με θεατροπαιχνίδι με τον τίτλο «ΤΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΤΩΝ ΚΛΟΟΥΝ», την οποία παρουσίασε με μεγάλη επιτυχία στους μικρούς φίλους της πόλης μας.

Ο Δήμαρχος και το Δημοτικό Συμβούλιο ευχήθηκαν τα ΧΡΟΝΙΑ ΠΟΛΛΑ μέσα από ένα φαντασμαγορικό πρόγραμμα στην πλατεία Δημαρχείου με συνοδεία βεγγαλικών, λείζερ και εντυπωσιακών φωτιστικών εφέ.

2) 6-1-2001. Τελετή καταδύσεως Τιμίου Σταυρού στην εορτή των Αγίων Θεοφανείων.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

1) 1-2-2001 Εορτασμός μνήμης ΑΓΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΝΑΥΠΑΛΙΕΩΣ.

2) 11-2-2001 Ο Δήμαρχος και το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης μας πραγ-

ματοποίησε παρουσίαση βιβλίου του Θέμου Γκουλιώνη, οφθαλμιάτρου - Διδάκτορος Παν/μίου Αθηνών, με τίτλο: «ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ. ΕΝΑΣ ΕΡΩΤΑΣ ΑΛΛΙΩΤΙΚΟΣ».

3) 10-25/2/2001, περίοδος εορτασμού ΑΝΑΠΛΙΩΤΙΚΟΥ ΚΑΡΝΑΒΑΛΙΟΥ.

ΜΑΡΤΙΟΣ

- 1) 11-3-2001, ο Δήμος μας και ο Δήμαρχος Κων/νος Χαραμής τίμησαν τον εξέχοντα συμπολίτη μας ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗ για την πολλαπλή προσφορά του στην πόλη μας.
- 2) 31-3-2001, ο Δήμος μας διοργάνωσε ρεσιτάλ πιάνου με τη ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ ΚΑΖΑΚΟΠΟΥΛΟΥ στην αίθουσα ΤΡΙΑΝΟΝ.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

- 1) 1-4-2001, ο Δήμος μας και το Διοικητικό Συμβούλιο του Οίκου Ευγηρίας ΠΡΟΝΟΙΑ ΜΑΡΙΑΣ Κ. ΡΑΔΟΥ, διοργάνωσε συναυλία της Δημοτικής Χορωδίας Ναυπλίου, υπό τη Διεύθυνση του Αρχιμουσικού κ. Βασιλείου Χαραμή, της οποίας τα έσοδα διατέθηκαν υπέρ των σκοπών του Γηροκομείου Ναυπλίου.
- 2) 7-18/4/2001, πραγματοποιήθηκε έκθεση ΥΑΛΟΓΡΑΦΙΑΣ - ΒΙΤΡΩ και ΜΙΚΡΟΔΗΜΙΟΥΡΓΙΩΝ, του Κων/νου Σοφιαλίδη, Νομικού στη Δημοτική Πινακοθήκη Ναυπλίου.
- 3) 7-4-2001, ο Δήμαρχος Ναυπλιέων Κων/νος Χαραμής και ο Καλλιτεχνικός Διευθυντής του Δημοτικού Ωδείου Ναυπλίου διοργάνωσαν συναυλία «ΥΜΝΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ Μ. ΕΒΔΟΜΑΔΑ».
- 4) 9-4-2001, ο Δήμος Ναυπλιέων διοργάνωσε ρεσιτάλ κλασικής κιθάρας με το Γιώργο Μανουσάκη τη Μ. Δευτέρα στο ΤΡΙΑΝΟΝ. Το πρόγραμμα περιλάμβανε έργα Ελλήνων αλλά και ξένων συνθετών.
- 5) 10-17/4/2001. Φιλοξενία Γερμανών μαθητών στο Ναύπλιο από την αδελφοποιημένη πόλη ΟΤΤΟΒΡΥΝ.
- 6) 27/4/2001. Ο Δήμος Ναυπλιέων και η ALPHA BANK εγκαινίασαν έκθεση με τίτλο ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΧΑΡΑΞΑΝ με χαρακτηριστικά από τη Συλλογή της ALPHA BANK στη Δημοτική Πινακοθήκη Ναυπλίου.

ΜΑΪΟΣ

- 1) 13-5-2001, Εγκάνια - Τελετή αγιασμού του νέου χώρου στέγασης της Δημοτικής Φιλαρμονικής στο Κέντρο Νεότητας του Δήμου Ναυπλιέων.
- 2) 26-5-2001, ο Δήμαρχος Ναυπλιέων και το Δημοτικό Συμβούλιο πραγματοποίησαν τελετή απονομής τιμητικής διάκρισης στην εξέχουσα συμπολίτισσά μας Ιωάννα Παπαντωνίου στην αίθουσα ΤΡΙΑΝΟΝ.

ΙΟΥΝΙΟΣ

- 1) 12-6-2001. Στα πλαίσια των πολιτιστικών εκδηλώσεων ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2001 ο Δήμος διοργάνωσε συναυλία με την Μαρία Ρουσσέα, Κώστα Θωμαΐδη και Γιάννη Νικολάου στην πλατεία Τριών Ναυάρχων.
- 2) 22-6-2001. Ο Δήμος μας παρουσίασε το 10^ο Μουσικό Φεστιβάλ Ναυπλίου Κλασικής Μουσικής με μία σειρά κοντσέρτα και ρεσιτάλ υψηλού επιπέδου από ένα γαλαξία διακεκριμένων καλλιτεχνών, Ελλήνων και ξένων, οι οποίοι λάμπρυναν με την παρουσία τους την πολιτιστική αυτή εκδήλωση.

ΙΟΥΛΙΟΣ

- 1) 14-7-2001. Ο Δήμος Ναυπλιέων διοργάνωσε «Συναυλία της Δημοτικής Ναυπλιακής Χορωδίας υπό τη διεύθυνση του αρχιμουσικού Βασιλείου Χαραμή.
- 2) 31-7-2001. Έναρξη προβολών θερινού κιν/φου Ναυπλίου, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με μεγάλη επιτυχία και πολλή συμμετοχή του κόσμου.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

- 1) 8-8-2001. Ο Δήμαρχος και το Δημοτικό Συμβούλιο εγκαινίασαν με αγιασμό τη σύνδεση νερού του Δημοτικού Διαμερίσματος Λευκακίων με το νερό της πόλης του Ναυπλίου στο χώρο του νέου Αντλιοστασίου στα Λευκάκια.
- 2) 18-8-2001. Ο Δήμος Ναυπλιέων διοργάνωσε Συναυλία της Δημοτικής Φιλαρμονικής στην πλατεία Δημαρχείου υπό τη διεύθυνση του αρχιμουσικού Βασ. Χαραμή.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

- 1) 22-9-2001. Ο Δήμαρχος και το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης μας πραγματοποίησαν εκδήλωση στο θεατράκι του ΟΣΕ με το έργο του Αριστοφάνη «ΠΛΟΥΤΟΣ», που παρουσιάστηκε με επιτυχία φέτος στην Επίδαυρο από το ΘΕΑΤΡΟ ΤΕΧΝΗΣ «ΚΑΡΟΛΟΣ ΚΟΥΝ». Ο Δήμαρχος της πόλης μας τίμησε το Θέατρο Τέχνης για την προσφορά του στον πολιτισμό της Χώρας μας, ενώ για τη δράση του μίλησε η Πρόεδρος του Π.Λ.Ι. και διακεκριμένη ενδυματολόγος Ιωάννα Παπαντωνίου.
- 2) 23-9-2001. Ο Δήμαρχος και το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης μας εγκαινίασαν το ιστορικό κτίριο του Βουλευτικού, το οποίο πρόσφατα αναπαλαιώθηκε. Στην εκδήλωση παρευρέθηκε και ο Πρόεδρος της Βουλής Απόστολος Κακλαμάνης.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

- 1) Ο Δήμος Ναυπλιέων συμμετείχε στην έκθεση PHILOXENIA 2001 στη Θεσσαλονίκη από 2 έως 5 Νοεμβρίου 2001.
- 2) 24-25/11/2001. 179η επέτειος της άλωσης του Παλαμηνιού.
- 3) Το Δημοτικό Θέατρο Ναυπλίου παρουσιάζει το έργο του ΦΙΟΝΤΟΡ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ «ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ».

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

- 1) Ο Δήμος Ναυπλιέων πραγματοποίησε διάλεξη - κονσέρτο με τίτλο: «Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ ΑΝΘΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗ Μ. ΑΝΑΤΟΛΗ». Ομιλήτρια: κα Ποτίτσα Γρηγοράκου-Παρνασσού, διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Παρισίων.
- 2) Άρχισαν με ιδιαίτερη επιτυχία οι παρουσιάσεις παραμυθιών από την Κυριακή 9 Δεκεμβρίου, που οργανώνει η τριμελής Επιτροπή Παραμυθιού του ΔΗ.ΘΕ.ΝΑ.
Την «πρεμιέρα» έκανε το παραμύθι «Τα Μαγικά Μολύβια Από Τη Μαγιόρκα», που αφηγήθηκε η Μαρία Μπακοπούλου, ενώ χρέη «μιαγικού μολυβιού» ανέλαβε ο Χρήστος Παλαμήδης με τα εκπληκτικά του σκίτσα. Την αφήγηση «έντυσε» μουσικά η Μόνικα Παπαϊωάννου, συναρπάζοντας μικρούς και μεγάλους.
Παρούσα ήταν και η συγγραφέας του παραμυθιού Κατερίνα Μουρίκη, η οποία, αφού ζήτησε από τον Χρήστο Παλαμήδη να σκισάει έναν ήλιο

για να ζεσταθούν όλοι από την παγωνιά του κυριακάτικου πρωϊνού, μίλησε με τα παιδιά για τους ήρωες του παραμυθιού της.

Η Κατερίνα Μουρίκη γράφει παραμύθια από το 1984 και έχει επανειλημμένα τιμηθεί με επαινούς τόσο από τη Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά, της οποίας είναι μέλος, όσο και από τον Κύκλο του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου.

- 3) Στα πλαίσια των εορταστικών εκδηλώσεων «ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ - ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ 2002», ο Δήμος μας διοργάνωσε μεγάλη παιδική γιορτή για τους μικρούς μας φίλους με την παρέα πολύχρωμων ΚΛΟΟΥΝ, τον ΑΓΙΟ ΒΑΣΙΛΗ, τον ΞΥΛΟΠΟΔΑΡΟ και τα εντυπωσιακά ΚΑΡΤΟΥΝ ΤΗΣ DISNEYLAND (MINNIE, MICKEY, DONALD DUCK) το Σάββατο 22-12-2001 στο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ, ώρα 5 μ.μ.

Συνεχίζοντας, την παραμονή Χριστουγέννων 24-12-2001 και Πρωτοχρονιάς 31-12-2001 από τις 11 π.μ. έως και 5 μ.μ. στην Πλατεία Τριών Ναυάρχων-Δημαρχείο, τα δύο ΤΡΕΝΑΚΙΑ της πόλης μας έκαναν βόλτα τους μικρούς μας φίλους.

Ο ερχομός του ΝΕΟΥ ΧΡΟΝΟΥ γιορτάστηκε πανηγυρικά με βεγγαλικά και μουσική. Ο Δήμαρχος και το Δημοτικό Συμβούλιο έδωσαν ευχές και υποδέχτηκαν όλοι μαζί το 2002 μέσα από ένα φαντασμαγορικό πρόγραμμα που ξεκίνησε στις 10.30 μ.μ. στη Πλατεία Τριών Ναυάρχων και συνεχίστηκε με την κοπή της Βασιλόπιττας και το «Δώρο έκπληξη» που αντιπροσώπευε το φλουρί.

2002

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

- 1) 1/2/2002. Εορτασμός της μνήμης του Αγίου Αναστασίου του Ναυπλιέως.

ΜΑΡΤΙΟΣ

ΑΝΑΠΛΩΤΙΚΟ ΚΑΡΝΑΒΑΛΙ 2002

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΣΑΒΒΑΤΟ 9-3-2002. Ώρα 7:00 μ.μ. - Τριανόν

Συναυλία Δημοτικής Ναυπλιακής Χορωδίας με Αποκριάτικα Τραγούδια.

Ώρα 9:30 μ.μ. - ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ ΛΕΥΚΑΚΙΩΝ

Παραδοσιακό Αποκριάτικο Γλέντι.

ΚΥΡΙΑΚΗ 10-3-2002. Ώρα 11:30 π.μ. - ΠΛΑΤΕΙΑ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Χορός με Αποκριάτικα Τραγούδια από τη Δημοτική Φιλαρμονική.

Ώρα 3:00 μ.μ. - ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΡΙΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ (ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ)

Αποκριάτικο Πάρτυ για τους μικρούς μας φίλους με κλόουν, ξυλοπόδαρους, παιχνίδια και πολλές εκπλήξεις!

ΔΕΥΤΕΡΑ 11-18/3/2002

Στην αίθουσα εκδηλώσεων του Λαογραφικού Μουσείου Ναυπλίου λειτουργήσε έκθεση γραβούρας, με θέμα «Μάσκες της Commedia dell'Arte» από τις συλλογές του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος.

ΣΑΒΒΑΤΟ 16-3-2002. Ώρα 11:00 π.μ. - ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

ΤΟ ΚΥΝΗΓΙ ΤΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

Άφιξη ομάδων 10:30 π.μ. στο ΤΡΙΑΝΟΝ. Συμμετέχουν ομάδες με υποχρεωτική μεταμπίηση.

Ώρα 7:30 μ.μ. - ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Καρναβαλιστές, με αφετηρία το Λαογραφικό Μουσείο, αναπτύχθηκαν στην οδό Σοφρώνη και στο Μεγάλο Δρόμο καταλήγοντας στην Πλατεία Συντάγματος, όπου χορεύοντας και τραγουδώντας θύμισαν στοιχεία της λαϊκής και της αστικής αποκριάς μαζί με τα παραδοσιακά γαϊτανάκια που κράτησαν παιδιά του Παιδικού Μουσείου «Σταθμός».

Οι «Γλεντιστάδες» και οι «Κουδουνάτοι» από το Μεσότοπο της Λέσβου έκλεισαν την εκδήλωση, οργανώνοντας ένα πραγματικό αποκριάτικο γλέντι στην κεντρική πλατεία της πόλης, την Πλατεία Συντάγματος.

ΚΥΡΙΑΚΗ 17-3-2002. Ώρα 11:30 π.μ. - ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Χορός με Αποκριάτικα Τραγούδια από την Δημοτική Φιλαρμονική.

Ώρα 3:00 μ.μ.

Συγκέντρωση αρμάτων στην είσοδο του ΚΕΝΤΡΟΥ ΝΕΟΤΗΤΑΣ.

Η παρέλαση άρχισε ώρα 5:00 μ.μ. από την Πλατεία Εθνοσυνελεύσεως και κατέληξε στην Πλατεία Τριών Ναυάρχων (Δημαρχείο).

Το γλέντι συνεχίστηκε με παραδοσιακά τραγούδια της ΑΠΟΚΡΙΑΣ και στις 8.00 μ.μ. έγινε η καύση του Καρνάβαλου και των πυροτεχνημάτων.

ΜΑΡΤΙΟΣ

- 1) 23/3/2002 στην αίθουσα του Βουλευτικού πραγματοποιήθηκε εκδήλωση λόγου και μουσικής εμπνευσμένη από την Επέτειο της Εθνικής Παλιγγενεσίας.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

- 1) Πραγματοποιήθηκε παρουσίαση του τουριστικού οδηγού «Δρόμοι Ναυπλίας» την 20/4/2002 στο Βουλευτικό.

ΜΑΪΟΣ

- 1) Πραγματοποιήθηκε παρουσίαση της συλλογής «ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ» του συμπολίτη μας Θεοδόση Κωστούρου στο Βουλευτικό την 26/5/2002.

ΙΟΥΝΙΟΣ

- 1) Ο Δήμος Ναυπλιέων πραγματοποίησε Μουσική Εκδήλωση με τη συμμετοχή του γνωστού συνθέτη-τραγουδοποιού Λουκιανού Κηλαϊδόνη και γνωστών μουσικών από το χώρο της JAZZ, καθώς και συγκροτήματα ROCK. Η εκδήλωση έγινε στο ΤΡΙΑΝΟΝ την 1/6/2002.
- 2) 8-6-2002. Ο Δήμος Ναυπλιέων σε συνεργασία με τον ΟΠΑΝΑΡ πραγματοποίησε εκδήλωση με την Αλίκη Καγιαλόγλου, η οποία τραγούδησε μόνο «Μάνο Χατζιδάκη» και Astor Piazzola, στο κάστρο Παλαμήδι.
- 3) Ο Δήμος Ναυπλιέων για 11η συνεχή χρονιά πραγματοποίησε το Μουσικό Φεστιβάλ Ναυπλίου από 21-30/6/2002.
- 4) Ο θερινός Δημοτικός κινηματογράφος ξεκίνησε και φέτος με έναν κατάλογο καλοκαιρινών ταινιών Α΄ προβολής στο μαγευτικό χώρο του Άη-Γιάννη.

ΙΟΥΛΙΟΣ

- 1) 6/7/2002, στην πλ. Τριών Ναυάρχων, πραγματοποιήθηκε συναυλία της Δημοτικής Φιλαρμονικής Ναυπλίου υπό τη Διεύθυνση του αρχιμουσικού Βασιλείου Χαραμή. Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Ναυτικής Εβδομάδας.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

- 1) 22-8-2002, πλ. Αγίου Γεωργίου, Μουσική σύνθεση Αναστασίας GUY «Στο ΦΩΣ ΤΟΥ ΦΕΓΓΑΡΙΟΥ».
Σολίστες: Αθηνά Χαραλαμπίδου, Ανδρέας Αρτέμης, Αναστασία Guy, Δημήτρης Χριστοδουλίδης.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

- 1) Εγκαίνια έκθεσης φωτογραφίας της Νίκης Τυπάλδου με θέμα:

«ΕΛΛΑΔΑ ΓΙΑ ΠΑΝΤΑ», το Σάββατο 14/9/2002 στην ισόγεια αίθουσα της Δημοτικής Πινακοθήκης Ναυπλίου.

- 2) Μνημόσυνο για τη συμπλήρωση 171 χρόνων από τη δολοφονία του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδος Ιωάννη Καποδίστρια.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

- 1) 24/11/2002. Εορτασμός της 180ης επετείου της Άλωσης του Παλαμηδίου.

- 2) ΔΗΜΟΣ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ

ΚΟΡΥΦΑΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Τη Δευτέρα 25 Νοεμβρίου 2002 ο Πολιτισμικός Οργανισμός του Δήμου Αθηναίων και η ένωση Ελλήνων Θεατρικών και Μουσικών Κριτικών Ελλάδας, στο πλαίσιο της Τελετής Απονομής των Βραβείων Κριτικών Θεάτρου και Μουσικής 2002 και των Βραβείων «Κάρολος Κουν 2002», αναγνωρίζοντας την πολυετή προσφορά του Ναυπλίου στον Πολιτισμό και την Τέχνη της Ελληνικής Περιφέρειας, απένειμαν στον Δήμαρχο Ναυπλίου Κων/νο Χαραμή τιμητική διάκριση για το Μουσικό Φεστιβάλ Ναυπλίου.

Η τελετή, στην οποία παρέστησαν κορυφαίοι άνθρωποι από το χώρο των Γραμμάτων και των Τεχνών, πραγματοποιήθηκε στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών και τα βραβεία στο Δήμαρχο Ναυπλίου και τον Καλλιτεχνικό Διευθυντή του Φεστιβάλ Γιάννη Βακαρέλη, απένειμε η Αντιδήμαρχος Αθηναίων Έλλη Ευαγγελίδου.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

- 1) Την 1/12/2002 έγινε στο Βουλευτικό με πρόσκληση της Δημ. αρχής, ποιητική βραδυά αφιερωμένη στη μνήμη της συμπολίτιδός μας ΤΕΡΕΖΑΣ ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ - ΡΟΥΒΑΛΗ, ποιήτριας-οδοντίατρου († 1985), όπου προλόγισε ο δικηγόρος Θεοδόσης Κωστούρος. Για το έργο της μίλησαν οι λογοτέχνες-κριτικοί: Χρήστος Ν. Κουλούρης, Δημήτρης Καραμβάλης, Ευάγγελος Ρόζος και απήγγειλαν ποιήματά της οι Μαριάννα Βλάχου, Γεωργία Μοράκη και τα παιδιά της Αμαλία και Γιώργος Ρούβαλης.
- 2) Η Επιτροπή Παραμυθιού παρουσίασε την Κυριακή 24 Νοεμβρίου στο Τριανόν και την Κυριακή 1 Δεκεμβρίου στο Δημοτικό Σχολείο Αγίας Τριάδας το παραμύθι του Σαρλ Περώ «Η Σταχτοπούτα». Τον ρόλο της αφηγήτριας-νονάς νεράιδας έπαιξε η εκπληκτική Αλεξάνδρα Σταθοπού-

λου, που συνάρπασε κυριολεκτικά τα παιδιά, που είχαν κατακλύσει και τους δύο χώρους, τόσο με την αισθαντική της παρουσία όσο και με την γλαφυρότητα της αφήγησής της. Στο ρόλο της Σταχτοπούτας η Γαλήνη Σουρένσκα, που φορούσε ένα φανταστικό φόρεμα που παραχώρησε για τις ανάγκες της παράστασης το κατάστημα «Περι-Έργον», Βασ. Όλγας 36, και που έκανε τα παιδιά να μείνουν με το στόμα ανοιχτό με την εμφάνισή της. Στο ρόλο του πρίγκηπα ο Χρήστος Παλαμής, με στολή που παραχώρησε το βιβλιοπωλείο «Ηλιογραφία». Τα σκηνικά επιμελήθηκαν, όπως πάντα, η Γαλήνη Σουρένσκα και Ευγενία Λονγκκβινόβσκα, με τη βοήθεια του Χρήστου Παλαμής, ενώ την επιλογή του παραμυθιού και τη σκηνοθεσία του ανέλαβαν οι Θάλεια Αντωνιάδη και Μάρω Κόκκαλη. Την παράσταση έντυσε με τη μουσική του ακορντεόν της η Μαρία Δελή.

Την επόμενη Κυριακή 9 Δεκεμβρίου παρουσιάστηκε το παραμύθι των αδελφών Γκριμμ «Οι δώδεκα πριγκίπισσες που χόρευαν», σε αφήγηση Μάρως Κόκκαλη, ενώ τη συνόδευσε με φλάουτο η Γκερλίντε Κατσουλιέρη.

Η παράσταση ξεκίνησε στις 11:30 και η είσοδος ήταν όπως πάντα δωρεάν.

- 3) Την 17/12/2002 εδόθη συναυλία ελληνικού τραγουδιού με τον Δ. Μπάση και τη Μ. Ρουσσέα στο κλειστό αθλητικό κέντρο του Δήμου μας.

2003

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

- 1) Εκδήλωση Χριστουγέννων - πρωτοχρονιάς.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

- 1) Εκδήλωση εορτασμού μνήμης του Αγίου Αναστασίου του Ναυπλιέως την 1/2/'03.
- 2) 22-2-'03. Ο Δήμος Ναυπλιέων και η ΔΕΠΙΑΝ διοργάνωσαν συναυλία του Νίκου Κουρουπάκη, της Ερωφίλης και του Δημήτρη Υφαντή, στο Βουλευτικό, στις 9 μ.μ.
- 3) Αναπλιώτικο Καρναβάλι 2003. Εκδηλώσεις από 22/2 έως 9/3/'03.

ΙΟΥΝΙΟΣ

- 1) Συναυλία Διονύση Σαββόπουλου στην Πλ. Συντάγματος την 16/6 «ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΠΟΔΗΛΑΤΑ», υπό την αιγίδα του Υπ. Πολιτισμού, στα πλαίσια της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας.
- 2) Ο Δήμος Ναυπλίων παρουσίασε το 12^ο Μουσικό Φεστιβάλ Ναυπλίου Κλασικής Μουσικής από 20-29/6/'03.

ΙΟΥΛΙΟΣ

- 1) Στα πλαίσια της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας πραγματοποιήθηκε εκδήλωση με τα συγκροτήματα OLOGUNDE απο τη Βραζιλία και CONJUNTO FOLCLORICO NACIONAL DE CUBA από την Κούβα. Η εκδήλωση αυτή περιλαμβάνετο στον κύκλο με τίτλο ΙΕΡΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ. Έγινε στην πλατεία ΠΕΝΤΕ ΑΔΕΛΦΙΑ την 5 & 6-7-'03. Επίσης συμμετείχαν τα συγκροτήματα MASTERS OF SHAOLIN MONKS από την Κίνα και CUDAMANI από το Μπαλί.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

- 1) Η ΔΕΠΑΝ και ο Δήμος Ναυπλίων διοργάνωσαν Έκθεση φωτογραφίας του Γιώργου Αντωνίου «ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ» από 9-16/8/'03 στο ΤΡΙΑΝΟΝ.
- 2) 2-8-'03, στην πλ. Συντάγματος εκδήλωση με τη χορευτική Ομάδα του Σωματείου «Φίλοι ΠΑΙ» και την ομάδα του Πνευματικού Κέντρου Δήμου Ασπροπύργου.
- 3) Μουσικός Αύγουστος 2003, 10 & 11/8, Άγιοι Ανάργυροι - Ακροναυπλία Κυριακή 10/8, Συγκρότημα ΡΕΜΠΕΤΕΣ: «Ναύπλιο - Ρεμπέτικο τραγούδι - Φυλακές». Δευτέρα 11/8 Μουσικό σύνολο ΜΕΛΙΤΗ: Ανατολική μουσική της Μεσογείου.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

- 1) 14-9-'03: ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ Η ΦΥΣΙΣ. Κράμα των τραγωδιών του Σοφοκλή «Ηλέκτρα» και «Οιδίπους Τύραννος». Δόθηκε στο Θεατράκι ΟΣΕ, υπό την αιγίδα της ΔΕΠΑΝ.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΒΙΩΜΑΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Το Βιωματικό Μουσικό Εργαστήρι της Μαρίζας Κωχ λειτούργησε αυτό το σχολικό έτος και στην πόλη του Ναυπλίου, στην Αίθουσα Τέχνης Ναυπλίου που είναι και αρωγός αυτής της προσπάθειας. Στο Βιωματικό Μουσικό Εργαστήρι διδάχθηκε η συνειδητή ακρόαση του ήχου με ακουστικοφωνητικά ερεθίσματα, η Λογοπαιδική, η σωστή άρθρωση του λόγου, η γνώση των μουσικών οργάνων και παραδοσιακά τραγούδια. Ακόμα, τα παιδιά διδάχτηκαν σε κάθε συνάντηση τη διαφραγματική αναπνοή. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα που δημιούργησε η Μαρίζα Κωχ, έχει ήδη συμπληρώσει οκτώ χρόνια διδασκαλίας από την ίδια, σε Ωδεία καθώς και στα Εκπαιδευτήρια της Ελληνογερμανικής Αγωγής. Σημαντικό ότι η διδακτέα ύλη είναι εγκεκριμένη από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Αθηνών για τους μαθητές της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Ο κύκλος των μαθητών άρχισε στο τέλος Σεπτεμβρίου. Το μάθημα ήταν ομαδικό, κάθε Δευτέρα απόγευμα, διαρκούσε μία ώρα και απευθύνετο σε παιδιά ηλικίας από πέντε έως οκτώ χρόνων. Στο τέλος του κύκλου των μαθημάτων, τα παιδιά είχαν τη χαρά να παρουσιάσουν σε μια τελική γιορτή, στους γονείς και τους φίλους τους, την εργασία τους με όλο το υλικό που ήταν: το τετράδιο εργασίας, η παιδική τους δισκοθήκη (προσφορά του Εργαστηρίου) και το ενδεικτικό παρακολούθησης.

Μόνιμοι συνεργάτες στο παράρτημα Αργολίδας μαζί με τη Μαρίζα Κωχ, οι καθηγητές μουσικής Γιάννης Νόνης, Έφη Τρίγκα, Μιχάλης Νικόπουλος. Υπεύθυνη της όλης οργάνωσης ήταν η Ειρήνη Κωχ-Μυλωνά.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

Στις 6-10-2003 το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών της Σχολής Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, που λειτουργεί πλέον στο Ναύπλιο (οδός Ηρακλέους και Βασιλέως Γεωργίου Β'), επέλεξε την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους 2003--2004 και υποδέχτηκε πανηγυρικά τους πρώτους φοιτητές του, παρουσία των μελών και του Προέδρου της Διοικούσας Επιτροπής του Πανεπιστημίου αυτού καθηγητή Κων. Α. Δημόπουλου, μετά από πρόσκληση των οποίων παρέστη και πλήθος κόσμου. Πρώτα έγινε ο καθιερωμένος αγιασμός από τον σεβασμιότατο Μητροπολίτη Αργολίδας κ. Ιάκωβο, ο δε Πρόεδρος της Δ. Επιτροπής με θερμά λόγια καλωσόρισε τους φοιτητές και τους ευχήθηκε επιτυχίες και καρποφόρες σπουδές. Στη συνέχεια απεύθυναν χαιρετισμούς κατά σει-

ράν ο Δήμαρχος Ναυπλιέων Παν. Αναγνωσταράς, ο Νομάρχης Αργολίδας Β. Σωτηρόπουλος οι βουλευτές του Νομού μας Έλσα Παπαδημητρίου, Ι. Θωμόπουλος και Γ. Τσούθνος, και ο Γεν. Γραμματέας Περιφέρειας Πελοποννήσου Α. Ματσίγκος. Στο τέλος ακολούθησε δεξίωση, προσφορά του Δήμου Ναυπλιέων, ο οποίος συνάμα για να διευκολύνει και εξασφαλίσει την απρόσκοπτη και άμεση λειτουργία της Σχολής αυτής παρεχώρησε τη χρήση δύο δημοτικών ακινήτων, τα οποία μάλιστα ανακαίνισε και διεμόρφωσε με δικές του δαπάνες, συγκεκριμένα τη δωρεάν χρήση των κτιρίων του Παλαιού Δημαρχείου (οδός Βασιλ. Κωνσταντίνου) και του Κέντρου Νεότητας (κληροδότημα Βασιλείου και Καίτης Κοντολέοντος).

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Στις 22-11-2003, με τη συμπαράσταση και παρουσία του Δημάρχου Ναυπλιέων Π. Αναγνωσταρά και πλήθους κόσμου, έγιναν στην αίθουσα του Βουλευτικού τα εγκαίνια της Φιλοτελικής Έκθεσης, που οργάνωσε ο Οργανισμός Πολιτισμού και Αθλητισμού της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αργολίδας (ΟΠΑΝΑΡ, Πρόεδρος Σ. Κωτσοβός) και τα Ελληνικά Ταχυδρομεία (Δ/ντής ΕΛΤΑ Ναυπλίου Α. Τυροβολάς). Προηγουμένως στην αίθουσα «Τριανόν» ο Διευθυντής του Ταχυδρομικού και Φιλοτελικού Μουσείου Αθηνών Θεόδωρος Γαλάνης ανέπτυξε το θέμα «Ταχυδρομείο και Γραμματόσημο, Δύο φορείς επικοινωνίας των λαών και ανάδειξης των Πολιτισμών» και παρουσίασε την ταινία μικρού μήκους «Η Ιστορία της Ελλάδος μέσα από τα Γραμματόσημα».

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

20 & 21 Δεκεμβρίου 2003 «ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΑΓΑΠΗΣ» στην Πλατεία του Δημαρχείου (από τις 11 το πρωί ως τις 7 το βράδυ). Συμτείχαν οι σύλλογοι των σχολείων και πολιτιστικοί και φιλανθρωπικοί φορείς της πόλης μας.

Τα έσοδα διατέθηκαν στο ΕΕΕΕΚ Εργαστήριο Ειδικής και Επαγγελματικής Κατάρτισης της περιοχής μας (Σχολή για νέους με ειδικές ανάγκες).

Επίσης στις 21 Δεκεμβρίου 2003 «ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΗ ΣΥΝΑΥΛΙΑ» στην Αίθουσα Βουλευτικού (ώρα 8 το βράδυ) με τους μαθητές του Δημοτικού Ωδείου Ναυπλίου.

- 24 Δεκεμβρίου 2003 «ΤΑ ΚΑΛΑΝΤΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»
Συναυλία με τη σοπράνο Μάρα Θρασιβουλίδου και τον Ηλία Τηλιακό-Βαρύτονο. Στο πιάνο ο μαέστρος Γιώργος Νιάρχος. Συμμετείχε η παιδική χορωδία του Δήμου μας.
Αίθουσα Βουλευτικού, ώρα 8 το βράδυ.
- 28 Δεκεμβρίου 2003 «ΡΕΣΙΤΑΛ ΠΙΑΝΟΥ»
Με τον διακεκριμένο πιανίστα Θανάση Αποστολόπουλο.
Αίθουσα Βουλευτικού, ώρα 8 το βράδυ.
- 31 Δεκεμβρίου 2003 «ΓΙΟΡΤΗ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΧΡΟΝΙΑΣ»
Με μουσική, κάλαντα από τη Δημοτική Φιλαρμονική, εντυπωσιακά βεγγαλικά και πολλά γλυκίσματα και δώρα.
Πλατεία Συντάγματος, ώρα 11 το βράδυ.
- 20 & 21, 27 & 28 Δεκεμβρίου 2003 «ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΒΟΛΕΣ»
Δωρεάν προβολές παιδικών εορταστικών ταινιών για τους μικρούς μας φίλους, αίθουσα του Δημοτικού Κινηματογράφου ΤΡΙΑΝΟΝ.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ 10 ΧΡΟΝΙΑ ΘΕΑΤΡΟ

Το Δημοτικό Θέατρο Ναυπλίου ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1993 μετά από ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Ναυπλιέων με δήμαρχο τον Γεώργιο Τσούρνο. Αφορμή για την ίδρυσή του ήταν μια αίτηση δημοτών προς το Δήμο και το θέμα: «Περί ιδρύσεως Δημοτικού θεάτρου Ναυπλίου».

Για την ιστορία και μόνο αναφέρουμε τους αιτούντες, όπως αναγράφονται στην αίτηση: «ΑΙΓΗΣΗ των: Ελπίδας Κομανού, Ευγενίας Μακρή, Κυριάκου Σαμίου, Χρυσής Νταή, Γεωργίου Μιχαλόπουλου, Ιωάννη Καραγιάννη, Ιωάννας Χουντάλα, Θεοδώρου Χρόνη, Πέγκυ Νόννη». Συνυπέγραψαν ως υποστηρικτές της προσπάθειας οι εξής: Ιωάννα Παπαντωνίου, Μαρία Γκούμα, Ερασμία Ηλιοπούλου και Βασιλική Μηναίου. Το έγγραφο προς το Δήμο Ναυπλίου συνέταξε φιλικά ο Κώστας Καράπαυλος.

Ενδεικτικά σημειώνουμε ένα απόσπασμα: «...Ένα δημοτικό θέατρο στην πόλη μας θα έχει σκοπό την προαγωγή και την ανάπτυξη με κάθε νόμιμο και ηθικό μέσο των τεχνών και του θεάτρου ειδικότερα, καθώς και την ανάπτυξη της θεατρικής εν γένει παιδείας στην περιοχή μας με την δημιουργία ΠΡΩΤΟΝ δραματικής σχολής και ΔΕΥΤΕΡΟΝ θεατρικής σκηνής που θα περιλαμβάνει και τη δημιουργία παιδικής σκηνής. Επίσης απώτερος, αλλά υλοποιήσιμος, πιστεύουμε, στόχος μπορεί να είναι η δημιουργία ενός μικρού αλλά προσαρμοσμένου στις σύγχρονες απαιτήσεις θεάτρου στην πόλη μας (πιστεύουμε ότι τ' Ανάπλι δικαιούται και αυτό ενός σωστού δημοτικού θεάτρου)...».

Περνώντας γρήγορα στο σήμερα, αξία έχει να δούμε τι έγινε πραγματικότητα απ' όλα αυτά, τι ακόμα «εκκρεμεί», τι συνέβη ίσως και πέραν των αρχικών προσδοκιών μας.

Το ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ λειτουργεί σήμερα τρεις σκηνές. Συστεγάζεται στο χώρο του ΤΡΙΑΝΟΝ με άλλους δημοτικούς φορείς, έχοντας όμως προτεραιότητα στη χρήση του ως θεατρικός χώρος,

πράγμα που επετεύχθη μόλις πέρσι επί της Δημαρχίας του Παναγιώτη Αναγνωσταρά.

Η δραστηριότητα των τριών σκημών του Κεντρικής, Παιδικής και Πειραματικής σ' αυτά τα 10 χρόνια που ήδη διανύσαμε έχει ως εξής:

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

- 1993-94 Α. ΛΕΚΟΠΟΥΛΟΥ *Ο Πιπιάς*
- 1994-95 Α. ΤΕΡΖΑΚΗ *Γαμήλιο Εμβτήριο*
- 1995-96 Κ. ΓΚΟΛΑΝΤΟΝΙ *Καινούργιο Σπίτι*
- 1998-99 Γ. ΣΕΒΑΣΤΙΚΟΓΛΟΥ *Κωνσταντίνου και Ελένης*
- 1999-00 ΜΟΛΙΕΡΟΥ *Ταρτούφος*
- 2001-02 Φ. ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ *Έγκλημα και τιμωρία*
- 2002-03 Α. ΓΚΕΡΝΥ *Η Τραπεζαρία*
- 2003-04 Α. ΓΙΑΛΑΜΑ - Κ. ΠΡΕΤΕΝΤΕΡΗ *Η Κόμισσα της Φάμπρικας*

ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

- 1994-95 Φ. Κ. ΒΕΧΤΕΡ *Σχολείο για κλόουν*
- 1995-96 «ΜΠΙ ΤΣΙ ΛΟ ΜΠΛΟΥ» *Θέαμα κλόουν*
- 1996-97 Σ. ΓΚΑΚΑ - Γ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ *Φουστ*

Από το Δεκέμβρη του 2001 και με την ίδρυση της **Παραμυθένιας σκη- νής** του Δημοτικού θεάτρου έχουν παρουσιαστεί έως σήμερα 31 δραματοποιημένα παραμύθια για παιδιά με συνοδεία ζωντανής μουσικής.

Από το 2003 λειτουργεί **Εργαστήρι θεατρικού Παιχνιδιού** για παιδιά ηλικίας 5-12 ετών.

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

- 2001-02 Εργαστήρια της Πειραματικής Σκηνης διάρκειας 9 μηνών (προς τους ηθοποιούς του Δημοτικού θεάτρου Ναυπλίου) «ΑΝΟΙΧΤΗ ΔΟΚΙΜΗ – ΠΕΡΑΣΜΑ» Παράσταση – αποτέλεσμα των εργαστηρίων.
- 2002-03 Εργαστήρια της Πειραματικής Σκηνης διάρκειας 9 μηνών (προς κάθε ενδιαφερόμενο για την θεατρική πράξη) «ΤΩΝ ΕΡΩΤΩΝ ΤΑ ΘΑΥΜΑΤΑ» ΜΙΑ ΓΙΟΡΤΗ ΓΙΑ ΤΑ 10 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ. Παράσταση – αποτέλεσμα των Εργαστηρίων του έτους με τη συνεργασία του ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΩΔΕΙΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ.

Από το 2003 λειτουργεί παράλληλα και το Ελεύθερο Θεατρικό εργαστήρι «ΝΕΥΣΙΣ».

Σ' όλες τις παραπάνω παραγωγές και δραστηριότητες του θεάτρου σκόπιμα αποφύγαμε να αναφέρουμε ονόματα. Ονόματα σκηνοθετών, συντελεστών, δασκάλων, μελών Διοικητικών συμβουλίων, Καλλιτεχνικών επιτροπών, υπευθύνων ομάδων. Θα έπρεπε τότε, ανάλογα να αναφέρουμε και τους χορηγούς, τους εθελοντές, τους ερασιτέχνες ηθοποιούς και γιατί όχι τους υποστηρικτές αυτής της προσπάθειας που είναι τόσοι, όσοι και οι μικροί και μεγάλοι θεατές μας αυτά τα χρόνια. Ατέλειωτα μακρύς κατάλογος.

Το στοίχημα είναι να καταφέρεις κάποιες στιγμές θεάτρου να μείνουν στη μνήμη του θεατή, με νοσταλγία, ενώ τα 10 χρόνια «απολογισμό» να μπορείς να τα χωρέσεις, μόνο σε μια κόλλα χαρτί...

ΕΛΠΙΔΑ Π. ΚΟΜΙΑΝΟΥ

ΚΑΡΛΟ ΓΚΟΛΑΝΤΟΝΙ
ΤΟ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΣΠΙΤΙ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ
ΧΕΙΜΕΡΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ '95-'96

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

1999-2000

ΣΧΟΛΕΙΟ
ΓΙΑ
ΚΛΟΟΥΝ

ΤΟΥ
Κ. Φ. ΒΕΧΤΕΡ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

1994-95

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΚΗΝΗ
ΧΕΙΜΩΝΑΣ 1995-1996

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΩΔΕΙΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ
«ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΟΝΗΣ»
2001-2002

18 Φεβρουαρίου 2001	Συναυλία μαθητών του Ωδείου.
7 Απριλίου	«Ύμνοι και μουσικές του κόσμου» -
Αφιέρωμα στη Μεγάλη Εβδομάδα
27 Μαΐου 2001	Συναυλία Μαθητών του Ωδείου.
11 Νοεμβρίου 2001	«Συναυλία εις μνήμην Κων/νου Νόνη»
Διάλεξη του καλλιτεχνικού Διευθυντή με θέμα:
«Σύγχρονη κουλτούρα και κοινωνία».
8 Δεκεμβρίου 2001	Συναυλία Μαθητών του Ωδείου
23 Δεκεμβρίου 2001	«Χριστουγεννιάτικη Συναυλία»
«Με μουσικές εξαισίες στη γειτονιά των Αγγέλων»
10 Φεβρουαρίου 2002	«Συναυλία Μουσικής Δωματίου»
Τάξη Γκερλίντε Κατσουλιέρη
10 Μαρτίου 2002	Συναυλία Μαθητών του Ωδείου
23 Μαρτίου 2002	«Τρεις αλληλένδετες εκφράσεις ψυχής από γενιά
σε γενιά»
Με παραδοσιακά όργανα, δημοτικούς χορούς
και τραγούδια. Διάλεξη του καλλιτεχνικού Διευ-
θυντή με θέμα: «Η Ελληνική μουσική παράδοση
από τα τέλη της μεσολιθικής εποχής»
28 Μαρτίου 2002	Συναυλία της Συμφωνικής ορχήστρας Νέων
«Rudolf Steiner της Βασιλείας»
.....εν χορδαίς και οργάνοις.....
14 Απριλίου 2002	Συναυλία Μουσικής Δωματίου με έργα
για φλάουτο, βιολί και κιθάρα

- 21 Απριλίου 2002 «12⁹⁵ Πανελλήνιος Διαγωνισμός Χορωδιών»
- 27 Απριλίου 2002 ...«Πένθιμες φωνές»... Για σόλο φλάουτο και χορωδία. Συναυλία Θεραπευτικής Μουσικής
- 28 Απριλίου 2002 Συναυλία Μαθητών Ωδείου
- 12 Μαΐου 2002 Camille Saint - Saens:
«Το καρναβάλι των ζώων» με την ορχήστρα εγχόρδων Νέων Αργολίδας
- 19 Μαΐου 2002 «Συναυλία με έργα για βιολί και πιάνο»
- 19 Ιουνίου 2002 «Παγκόσμια Μέρα Μουσικής»
- 4 Νοεμβρίου 2002 «Τεχνών συνέργεια»
Αφιέρωμα στον ποιητή Νίκο Καρούζο
- 24 Νοεμβρίου 2002 «Διάλογοι»
Ρεσιτάλ για φλάουτο και πιάνο
- 1 Δεκεμβρίου 2002 Συναυλία Μαθητών του Ωδείου
- 8 Δεκεμβρίου 2002 Συναυλία εις μνήμην Κων/νου ΝΟΝΗ με την ορχήστρα εγχόρδων του Δήμου Αθηναίων

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΙΩΑΝ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΚΑΛ/ΚΟΣ Δ/ΝΤΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΕΡΜΠΙΝΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΩΔΕΙΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Αναγνωρισμένο από το Κράτος (Υπ. Απόφ. 58438/20-11-97, Φ.Ε.Κ. 1094/Β/10-12-97)

Παλαιός Σταθμός Ο.Σ.Ε. Ναύπλιο - Τηλ.: 27520/28229

Η πόλη του Ναυπλίου, η πρώτη πρωτεύουσα του Ελληνικού κράτους, κουβαλάει στους ώμους της ένα ένδοξο παρελθόν και εμείς οι τωρινοί κάτοικοί της, τιμώντας τους προγόνους μας και σεβόμενοι τον εαυτό μας, είμαστε υποχρεωμένοι να συνεχίσουμε την παράδοση και να μεταλαμπαδεύσουμε στις νεότερες γενιές την παρούσα πολιτιστική μας κληρονομιά, προβάλλοντας κάθε τι ωραίο και ευγενικό, κάθε τι που ανεβάζει τον άνθρωπο σε υψηλότερες σφαίρες συναισθήματος και πνεύματος.

Η μουσική είναι μία από τις Καλές Τέχνες, που δείχνουν το πολιτιστικό μας επίπεδο. Για λόγους ιστορικούς θα ήθελα να αναφέρω ότι το πρώτο πιάνο στον Ελληνικό Χώρο ακούστηκε στο Ναύπλιο, στο παλάτι του Αντιβασιλέα επίτροπου του Όθωνα.

Το Ναύπλιο από άποψη μουσικών εκδηλώσεων βρίσκεται σε αρκετά καλή θέση, αφού κάθε καλοκαίρι ο Δήμος μας οργανώνει το Μουσικό Φεστιβάλ Ναυπλίου, το οποίο έγινε πλέον θεσμός και έχει ζωή έντεκα χρόνων. Ο θεσμός αυτός έγινε πραγματικότητα χάρη στις χορηγίες ανθρώπων, εταιριών και οργανισμών, οι οποίοι συνεχίζουν μια παράδοση, που ξεκίνησε από την Αρχαία Ελλάδα.

Εμείς ως Δημοτικό Ωδείο Ναυπλίου φροντίζουμε ώστε όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά της πόλης μας να γευθούν αυτό το αγαθό που λέγεται «μουσική παιδεία». Και αυτή η ενασχόλησή τους θα βοηθήσει είτε απλώς ως καλλιέργεια πνεύματος, είτε ως απόκτηση γνώσεων για ουσιαστική κατάρτιση και επαγγελματική σταδιοδρομία στο μέλλον. Θεωρούμε όμως παράλληλα υποχρέωσή μας να φέρουμε κοντά στη μουσική και το πλατύ κοινό του Ναυπλίου και της ευρύτερης περιοχής μας με τη διοργάνωση μουσικών εκδηλώσεων.

Οι εκδηλώσεις που προγραμματίστηκαν για την περίοδο 2002-2003 είναι οι εξής:

1. Βραδίες Ποίησης και Μουσικής την πρώτη Δευτέρα εκάστου μηνός, στο Βουλευτικό, αρχίζοντας από τη Δευτέρα 4 Νοεμβρίου 2002. Παρουσιάστηκαν συνολικά 7 ποιητές. Την ευθύνη μίας ολιγόλεπτης παρουσίασης

του έργου των ποιητών είχε ο γνωστός συμπολίτης μας ποιητής Γιώργος Πατρινιός. Τα ποιήματα απαγγέθηκαν από γνωστούς ηθοποιούς και υπήρξε μουσική επένδυση, είτε κατά την διάρκεια της απαγγελίας, είτε στα ενδιάμεσα των ποιημάτων (μουσική γέφυρα). Η Μουσική ήταν πρωτότυπη σύνθεση, ειδική για την περίπτωση, από συνθέτες μαθητές και καθηγητές του Ωδείου μας και συνεργαζόμενους από την ευρύτερη περιοχή μας. Οι ερμηνευτές της μουσικής ήταν επίσης μαθητές και καθηγητές μας. Οι ποιητές που παρουσιάστηκαν είναι: Ανδρέας Εμπειρικός, Νίκος Καρούζος, Κική Δημουλά, Μίλτος Σαχτούρης, Γιάννης Ρίτσος, Μανώλης Αναγνωστάκης και Τίτος Πατρίκιος.

2. Την Κυριακή 24 Νοεμβρίου 2002 στο ΤΡΙΑΝΟΝ το ρεσιτάλ «Διάλογοι» για φλάουτο και πιάνο, με τις καθηγήτριες Καίτη Χαραλαμποπούλου στο πιάνο και Γκερλίντε Σίττε-Κατσουλιέρη στο φλάουτο.
3. Την Κυριακή 8 Δεκεμβρίου 2002 συναυλία εις μνήμην Κων/νου Νόνη, με την ορχήστρα εγχόρδων του Δήμου Αθηναίων, υπό την Δ/ση του μαέστρου Ελευθερίου Καλκάνη, με σολίστ τους Χρήστο Ζερμπίνο, Καλμό Δ/ντή του Ωδείου μας, και Απόλλωνα Κουσκουμβεκάκη, καθηγητή κιθάρας του Ωδείου μας.
4. Χριστουγεννιάτικη συναυλία από τη χορωδία του Δ.Ω.Ν.
5. Ρεσιτάλ κιθάρας από τον Απόλλωνα Κουσκουμβεκάκη, στο τέλος Ιανουαρίου στο Βουλευτικό.
6. Ρεσιτάλ τραγουδιού «Τρεις φωνές και ένα πιάνο», από μαθητές και καθηγητές του ωδείου μας, στο ΤΡΙΑΝΟ τον Απρίλιο του 2003.
7. Επίσης τον Απρίλιο 2003 Συναυλία της Μεγ. Εβδομάδας με δραματοποιημένα κείμενα και τους θρήνους της Παναγίας. Επίσης αποσπάσματα των εγκωμίων από τη χορωδία του Δ.Ω.Ν.
8. Στις 21 Ιουνίου 2003 με την ευκαιρία του εορτασμού της «Παγκόσμιας Ημέρας Μουσικής» σε πανηγυρική συναυλία η Ορχήστρα Έντεχνης Μουσικής του Ωδείου μας, σε συνεργασία με την χορωδία του Ωδείου μας, τις χορωδίες των άλλων Ωδείων της Πόλης και τις χορωδίες των Γυμνασίων παρουσίασαν το Ορατόριο του Μίκη Θεοδωράκη «Άξιον Εστί».
9. Και βέβαια οι 3 μαθητικές συναυλίες από το σύνολο των μαθητών μας, στις 1 Δεκεμβρίου 2002, τον Φεβρουάριο του 2003 και τον Απρίλιο του 2003.

Ο Πρόεδρος
του Δημοτικού Ωδείου

Ιωάννης Ηλιόπουλος

Ο
Καλλιτεχνικός Διευθυντής

Χρήστος Ζερμπίνος

Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΧΟΡΩΔΙΑ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Το Διοικητικό Συμβούλιο:

Πρόεδρος: Λούμος Κωνσταντίνος, Δημοτικός Σύμβουλος

Μέλη: Γιαννόπουλος Γεώργιος, Δημοτικός Σύμβουλος

Αντωνίου Νίκη

Γέμελας Ιωάννης

Γιαννήλου Σταυρούλα

Γκίκουρης Πολυζώης

Καντζάβαλου Δέσποινα

Κομιανός Πέτρος

Τσίγκας Ιωάννης

Μαέστρος: Θεοδόσης Αντωνιάδης

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

1^η πρόβα 27/09/2003

Οι πρόβες γίνονται στο ΤΡΙΑΝΟΝ:

Σάββατο 09.30-11.00 1^η ομάδα (παιδιά από 5^η δημοτικού και πάνω)

Σάββατο 11.00-12.00 2^η ομάδα (παιδιά από 4^η δημοτικού και κάτω).

Σύνολο εγγεγραμμένων χορωδών: 80

Πρώτη εμφάνιση:

Στην Χριστουγεννιάτικη εκδήλωση του μαέστρου Γιώργου Νιάρχου, της σοπράνο Μάρας Θρασυβουλίδου και του βαρύτονου Ηλία Τηλιακού, στο Βουλευτικό, 24 Δεκεμβρίου 2003, ώρα 20.00 (όπως αναφέρεται στο ακόλουθο δελτίο τύπου που αφορούσε αυτή την εκδήλωση).

Δεύτερη εμφάνιση:

Στο Βουλευτικό, 29 Φεβρουαρίου 2004, ώρα 19.30, συναυλία και των δύο τμημάτων της παιδικής χορωδίας. Στην ίδια εκδήλωση ομιλία του καλλιτεχνικού διευθυντή του Δημοτικού Ωδείου Ναυπλίου κ. Κωνσταντίνου Φλεριανού.

Πρώτη εμφάνιση Παιδικής Χορωδίας Ναυπλίου

Η Άγια Νύχτα της παραμονής των Χριστουγέννων απέκτησε μεγαλύτερη μαγεία από τις μελωδίες των μικρών παιδιών που πλημμύρισαν την αίθουσα του Βουλευτικού το βράδυ της 4^{ης} Δεκεμβρίου 2003, κάνοντας τους παρευρισκόμενους να νιώσουν τυχεροί που, αφηρώντας την καταρρακτώδη βροχή, βρέθηκαν εκεί και απόλαυσαν την πρώτη εμφάνιση και των δύο τμημάτων της παιδικής χορωδίας του δήμου Ναυπλίου. «Ευχής έργο», χαρακτήρισε στη σύντομη εισήγησή του, τη σύμπτωση της πρώτης εμφάνισης της παιδικής χορωδίας την παραμονή της γέννησης του Θεανθρώπου, ο πρόεδρος της κ. Κωνσταντίνος Λούμος.

Η χορωδιακή ομάδα των μικρότερων παιδιών άνοιξε την εκδήλωση τραγουδώντας την Άγια Νύχτα και τα Χριστουγεννιάτικα Κάλαντα. Η παρουσία τους συγκίνησε και καταχειροκροτήθηκαν. Ακολούθησε η χορωδιακή ομάδα των μεγαλύτερων παιδιών που τραγούδησαν, πάντα με τη συνοδεία πιάνου από τον Γιάννη Καψάλη, το Χιόνια στο Καμpanαριό, Το Έλατο, τα Σύμπαντα Γιορτάζουν και τον Μικρό Τυμπανιστή.

Αν και ήταν η πρώτη εμφάνιση μιας χορωδίας που η δημιουργία της έγινε μόλις πριν τρεις μήνες, οι μικροί μας χορωδοί, ξεπερνώντας το όποιο τρακ είχαν και με την καθοδήγηση του δασκάλου τους κ. Θεοδόση Αντωνιάδη, έδωσαν μια μικρή παράσταση που έδειξε πως, δουλεύοντας με συνέπεια και υπομονή, μπορούν να πετύχουν πολλά. Έδειξαν ακόμη πως αυτή η αγάπη που έχουν τα παιδιά γι' αυτό που κάνουν και η συμπαράσταση των γονέων τους, είναι ο σπουδαιότερος παράγοντας, που πάνω του μπορεί να βασιστεί το παιδικό χορωδιακό τραγούδι στο Ναύπλιο για να πετύχει την πρόοδό του.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ

ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ 2001-2003

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

2001

- Η πρόεδρος του ΠΑΙ Ιωάννα Παπαντωνίου τιμήθηκε με τον Χρυσό Σταυρό του Τάγματος του Φοίνικος από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, με την ευκαιρία της επετείου της αποκατάστασης της Δημοκρατίας της 24^{ης} Ιουλίου.
- Ο διευθυντής του ΠΑΙ Κανέλλος Κανελλόπουλος συμμετείχε στην Πα-νελλήνια Συνδιάσκεψη “Επικράτεια Πολιτισμού”, που οργανώθηκε από το υπουργείο Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη.
- Η Ιωάννα Παπαντωνίου συμμετείχε με ομιλίες στα ακόλουθα:
 - Ημερίδα του Λυκείου των Ελληνίδων Αθηνών και του σωματείου «Φίλοι του Λυκείου» - Πολιτιστική Ολυμπιάδα: Ο ρόλος του Λυκείου των Ελληνίδων .
 - Εκδηλώσεις του Πολιτιστικού Ομίλου «Διάσταση» (Λεμεσός, Κύ-προς) - Ενδυματολογία Θεάτρου .
 - Συνάντηση MEDATS, Λονδίνο - *A.G.M. and clothes and textiles for marriage and associated festivities* .
 - Πνευματικό Κέντρο Άργους - *Η Φορεσιά του Κεφαλόβρυσου* (Αίθου-σα Εμποροβιομηχανικού Επιμελητηρίου Αργολίδας).
 - “Λασσάνεια 2001”, Κοζάνη, Συνέδριο αφιερωμένο στο λαϊκό πολιτι-σμό - *Μακεδονικές φορεσιές: ενδυματολογικές συνήθειες και τοπική ταυτότητα*. (Στο ίδιο συνέδριο η Πόπη Καλκούνη παρουσίασε τα εκ-παιδευτικά προγράμματα του ΠΑΙ και οργάνωσε εργαστήριο, με θέμα: *Βάφοντας το πουκάμισο* (βαφή κρόκου).
 - Συνέδριο *Λαογραφικές Μουσικοχορευτικές Διαδρομές* - “Θράκη-Αι-

γαίο-Κύπρος 2001-2002”, Λεμεσός. Οργάνωση: Λαογραφικός Όμιλος Λεμεσού - *Διαχρονική προσέγγιση της ενδυμασίας της Κύπρου*. Την έκδοση των Πρακτικών του συνεδρίου ανέλαβε η υπεύθυνη εκδόσεων του ΠΛΙ Μαρία Παπαδοπούλου.

- 19th International Costume Congress, Παρίσι. Διοργάνωση: The International Association of Costume, Tokyo & The Korean Society of Costume - *Costume in the Prehistoric Aegean. The case of Thera, Crete and Mycenae*.
- Η Ι. Παπαντωνίου, ο Κ. Κανελλόπουλος και η Π. Καλκούνη συμμετείχαν στις δυο συναντήσεις του Δικτύου Λαογραφίας-Ανθρωπολογίας για την Πολιτιστική Ολυμπιάδα, όπου το ΠΛΙ κατέθεσε τις προτάσεις του.
- Η Ι. Παπαντωνίου και ο Κ. Κανελλόπουλος συναντήθηκαν με τον πρόεδρο της ΕΤΑ Στέφανο Χατζόπουλο και συζήτησαν πιθανή μελλοντική συνεργασία σε θέματα πολιτιστικής διαχείρισης.
- Η Ιωάννα Παπαντωνίου τιμήθηκε από τον Δήμο Ναυπλίων για την προσφορά της στην πόλη του Ναυπλίου.
- Το ΠΛΙ συμμετείχε στο πρόγραμμα εορτασμού των Απόκριων (συνεργασία με τον Δήμο Ναυπλίου). Παρουσιάστηκαν χοροί και δρώμενα του αποκριάτικου εθιμικού κύκλου απ’ όλη την Ελλάδα. Έλαβαν μέρος τα παιδιά των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΠΛΙ, τα οποία και «ανήγγειλαν» το αναπλιώτικο καρναβάλι στους δρόμους της παλιάς πόλης, καθώς και η Χορευτική Ομάδα του Σωματείου «Φίλοι του ΠΛΙ».
- Η Ι. Παπαντωνίου, ο Γιάννης Ζέρβας (μέλος του Δ.Σ. του ΠΛΙ) και Π. Καλκούνη συμμετείχαν σε σεμινάριο του Λυκείου των Ελληνίδων Καλαμάτας με θέμα το χορό.
- Έγινε επιτόπια παρατήρηση και καταγραφή υδροκίνητων εγκαταστάσεων του Νομού Αργολίδας από τους: Κ. Κανελλόπουλο και Π. Καλκούνη (ΠΛΙ), Λ. Λιμνιούδη (Δήμος Αργους), Στ. Νομικό (Ινστιτούτο των Ελληνικών Μύλων) και Γ.Αντωνίου (δημοσιογράφος).
- Ο Στέφανος Νομικός, αρχιτέκτονας-μυολόγος έδωσε διάλεξη στην Αίθουσα Εκδηλώσεων του Λαογραφικού Μουσείου Ναυπλίου, με θέμα *Η υδροκίνηση σε Αρκαδία και Πάρωνα*.
- Στις 18 Μαΐου (Παγκόσμια Ημέρα Μουσείων), το Πελοποννησιακό Λα-

ογραφικό Ίδρυμα ήταν το τιμώμενο Μουσείο για την Ελλάδα. Το πρόγραμμα του εορτασμού περιλάμβανε:

- Εκπαιδευτικά προγράμματα για τα σχολεία της περιοχής, με θέμα: *Υδάτινες πηγές ενέργειας.*
- Προκήρυξη διαγωνισμού για τα σχολεία του Ναυπλίου με θέμα *Ο μύθος του Θανάση Παπαντώνη στο Ναύπλιο.*
- Επισκέψεις - ξεναγήσεις κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων στους εκθεσιακούς χώρους του ΠΛΙ.
- Ελεύθερη είσοδο στο Λαογραφικό Μουσείο Ναυπλίου.
- Υποδοχή του Ελληνικού Τμήματος ICOM στο Μουσείο.

Προσφωνήσεις - Χαιρετισμοί:

Αίνα Μενδώνη, Γενική Γραμματέας υπουργείου Πολιτισμού, **Μυρσίνη Ζορμπά**, Ευρωβουλευτής, **Νίκος Ζίας**, Πρόεδρος Ελληνικού Τμήματος του ICOM

- Συζήτηση Στρογγυλής Τράπεζας - *Ο κοινωνικός ρόλος των Μουσείων.*

Ομιλητές:

Ιωάννα Παπαντωνίου, Πρόεδρος Δ.Σ. Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος

Κανέλλος Κανελλόπουλος, Διευθυντής Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος

Έλση Σπαθάρη, Διευθύντρια Δ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ΥΠΠΟ

Τέτη Χατζηνικολάου, Διευθύντρια Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού, ΥΠΠΟ.

- Παρουσίαση εαρινών δρώμενων και χορών από το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΠΛΙ και τη Χορευτική Ομάδα του Σωματείου «Φίλοι του ΠΛΙ».
 - Δεξίωση (Προσφορά του Σωματείου «Φίλοι του ΠΛΙ»).
 - Υποδοχή και πρόγραμμα ξεναγήσεων για τα στελέχη του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού (ΙΜΕ) και τα μέλη του Συλλόγου Φίλων του ΙΜΕ.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος, η Π. Καλκούνου και η Μαρία Παπαδοπούλου συμμετείχαν στο 1^ο Διεθνές Φεστιβάλ Θεάτρου Σκιών στην Πάτρα, όπου

ο διευθυντής του ΠΛΙ παρουσίασε εισήγηση με θέμα *Ο Καραγκιόξης στο Μουσείο*.

- Ο Κ. Κανελλόπουλος συναντήθηκε με το νεοεκλεγέν Δ.Σ. Συλλόγου Ναυπλίου “Ο Παλαμήδης” για την εξέταση των θεμάτων ανακαίνισης κτιρίου ιδιοκτησίας του συλλόγου και παραχώρησης χρήσης τμήματος αυτού στο ΠΛΙ, καθώς και την έκδοση ανέκδοτου ιστορίας της Ναυπλίας.
 - Η Ι. Παπαντωνίου συμμετείχε με το άρθρο *Η αξία της παράδοσης*, σε έκδοση του Σώματος Ελληνίδων Οδηγών.
 - Ο Κ. Κανελλόπουλος παρουσίασε το νέο περιοδικό “Ματιές στην Αργολίδα” σε εκδήλωση που οργανώθηκε στην Αίθουσα Τέχνης Ναυπλίου.
 - Το ΠΛΙ, σε συνεργασία με τη Φωτογραφική Λέσχη Ναυπλίου, οργάνωσε προβολή διαφανειών του φωτογράφου Ν. Βραχνού στην Αίθουσα Εκδηλώσεων του Λαογραφικού Μουσείου.
 - Ο Κ. Κανελλόπουλος συνέχισε να προσφέρει εθελοντικά τις υπηρεσίες του για την ανακαίνιση του Λαογραφικού Μουσείου Ν. Κίου. Στην ομάδα εργασίας συμμετείχαν οι: Μαρία Παπαδοπούλου (καταγραφή-τεκμηρίωση), Βασίλης Παπακυριακού (φωτογραφία), Βασίλης Μεριτάς (διακόσμηση).
 - Ο Βασίλης Ζηδιανάκης, υπότροφος του ΠΛΙ, έλαβε μέρος στη Γενική Συνέλευση του ICOM 2001, στη Βαρκελώνη.
 - Παρουσιάστηκαν οι δυο πρώτοι τόμοι του νέου επιστημονικού περιοδικού του ΠΛΙ “Ενδυματολογικά” στην Αίθουσα Εκδηλώσεων του Λαογραφικού Μουσείου.
- Ομιλητές: Ιωάννα Παπαντωνίου, Ξένια Πολίτου και Θωδωρής Κοντάρας.
- Η Ι. Παπαντωνίου και ο Κ. Κανελλόπουλος επισκέφθηκαν το Λασκαρίδειο Λαογραφικό Μουσείο Ν. Κίου για να εκτιμήσουν την πρόοδο των εργασιών επανέκθεσης. Την ευθύνη για την αναδιοργάνωση και την επανέκθεση έχει αναλάβει το ΠΛΙ.
 - Έγιναν ενέργειες και απεστάλησαν προτάσεις στην εταιρία ΣΤΑΔΙΟΝ ΑΕ για ένταξη χρηματοδότησης στο Γ΄ ΚΠΣ.
 - Ολοκληρώθηκε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα *Τα καλύτερά μας*, στο οποίο συνεργάστηκαν ο Κ. Κανελλόπουλος, η Π. Καλκούνου και η Μαρία Παπαδοπούλου.

- Ο Κανέλλος Κανελλόπουλος παρακολούθησε το Διεθνές Συνέδριο «Προστασία, Διατήρηση και Αειφόρος Διαχείριση του Αρχαιολογικού Περιβάλλοντος μέσω Πολιτιστικών Γεγονότων». Οργάνωση: Δήμος Ασκληπιείου, Αττική Πολιτιστική Εταιρεία.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος παρακολούθησε το Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Ευρωπαϊκής Ιστορίας *Εμείς και οι Άλλοι*, στην Αθήνα, στο Μέγαρο Παλαιάς Βουλής. Οργάνωση: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Μουσείων Ιστορίας, Ιστορική & Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος.
- Η Ι. Παπαντωνίου παρακολούθησε την 19^η Γενική Συνέλευση του Centre International d'Etude des Textiles Anciens (CIETA) στη Γαλλία.
- Η Ι. Παπαντωνίου προλόγισε και παρουσίασε το Θέατρο Τέχνης "Κάρολος Κουν", σε τιμητική εκδήλωση του Δήμου Ναυπλίου, κατά τη διάρκεια της οποίας παρουσιάστηκε το έργο του Αριστοφάνη "Πλούτος".
- Ο Κ. Κανελλόπουλος και η Π. Καλκούνη παρακολούθησαν το Α' Διεθνές Συμπόσιο με θέμα: *Τεχνολογία και Παράδοση*, στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Culture 2000. Οργάνωση: Υπαίθριο Μουσείο «Λυχνοστάτης» (Χερσονήσος, Ηράκλειο Κρήτης). Στο Συμπόσιο παρουσιάστηκε ο εκπαιδευτικός φάκελος του προγράμματος «ΜΕΛΙΝΑ» *Το Αερόστατο της Ανάστασης*.
- Εγκρίθηκε η πρόταση με τίτλο *Το Αρχαίο Ελληνικό Ένδυμα και η Μόδα τον 20ό αιώνα. Πτυχώσεις Έμπνευσης και Πραγματικότητας* για ένταξη στην Πολιτιστική Ολυμπιάδα.
- Η Αγγελική Ρουμелиώτη παρακολούθησε τη διημερίδα του Ανθρωπίνου Δικτύου Πολιτισμικής Πληροφορικής με θέμα *Η Πολιτισμική Πληροφορική στην Υπηρεσία της Διάσωσης, Διαχείρισης, Προβολής και Κοινωνίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Οργάνωση: Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας (Ηράκλειο Κρήτης).
- Ο Κ. Κανελλόπουλος και η Π. Καλκούνη παρακολούθησαν το 10ο Διεθνές Συνέδριο *Παιδεία και Παγκοσμιοποίηση* στο Ναύπλιο.
- Η Ι. Παπαντωνίου παρακολούθησε την τελετή απονομής των Βραβείων Μουσικής 2001 στο Μέγαρο Μουσικής. Το ΠΛΙ ήταν υποψήφιο για τιμητική διάκριση.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος συμμετείχε στη Διεθνή Επιστημονική Συνάντηση

- Όψεις της Ανθρωπολογικής Σκέψης και Έρευνας στην Ελλάδα.* Οργάνωση: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος παρακολούθησε την ημερίδα με θέμα *Η Τεχνολογία και οι εφαρμογές της στα σύγχρονα Μουσεία Τέχνης*, στο Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα.
 - Ο Κ. Κανελλόπουλος συμμετείχε στο 1^ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Μουσικής Έρευνας, που οργανώθηκε στο ΥΠΠΟ. Οργάνωση: ΙΕΤΑ (Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής & Ακουστικής). Θέμα εισήγησης: *Η συμβολή του ΠΛΙ στην εθνομουσικολογική έρευνα.*
 - Έγινε από τον Κ. Κανελλόπουλο η επίσημη παράδοση και παρουσίαση της νέας έκθεσης του Λασκαρίδειου Λαογραφικού Μουσείου Ν.Κίου στο δήμαρχο Γιώργο Κατριλιώτη και τους εκπροσώπους του Δ.Σ. του Μουσείου.
 - Η Ασημίνα Βαλασάκη επισκέφθηκε την 29^η Διεθνή Έκθεση Δώρου "ΠΑΝΔΩ", στην Αθήνα.
 - Οργανώθηκαν δύο εκπαιδευτικές εκδρομές του προσωπικού του ΠΛΙ, σε μουσεία της Αθήνας. Η πρώτη ομάδα επισκέφθηκε το Μουσείο Μπενάκη και την περιοδική έκθεση Γιάννη Μόραλη και η δεύτερη ομάδα το Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο και το Εβραϊκό Μουσείο.
 - Το ΠΛΙ παραχώρησε φωτογραφικό υλικό για την έκδοση ημερολογίου του 1^{ου} Λυκείου Ναυπλίου, αφιερωμένο στον καραγκιοζοπαίχτη Γιάννη Κόκκορη.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ - ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Στην Αίθουσα Εκδηλώσεων του Λαογραφικού Μουσείου Ναυπλίου φιλοξενήθηκαν:

- Το «άχρηστο» είναι τέχνη, με δημιουργίες της Martina Curdes από ανακυκλωμένο υλικό.
- Φωτογραφική έκθεση *Υδροκίνητες Εγκαταστάσεις* (Πρόγραμμα «Θράκη-Αιγαίο-Κύπρος»), σε συνεργασία με το Ινστιτούτο των Ελληνικών Μύλων.
- Φωτογραφική έκθεση του Νίκου Βραχνού *Πραγματική Εικονικότητα.*
- Έκθεση ζωγραφικής της Σοφίας Καραμηνά-Αρκαδινού *Ζωή και Χρώμα*

στο Παλιό Ξύλο. Την καλλιτέχνη παρουσίασαν η Ι. Παπαντωνίου και ο κ. Σούπος, διευθυντής του Πνευματικού Κέντρου “Μπενετάτου” Ψυχικού.

- Έκθεση ζωγραφικής της Λένας Ανέστη και κατασκευών του Βασίλη Μιχαηλίδη.
- Έκθεση ζωγραφικής της Αλίσ Παπαδοπούλου-Τουρνικιώτη *Χρώμα στη Ζωή και τα Όνειρα*.
- Έκθεση ψηφιδωτού *Από το χθες στο σήμερα*. Στην έκθεση έλαβαν μέρος πέντε καλλιτέχνιδες: Δημητρίου Ελένη, Θεοχάρη Μαγδαληνή, Ρετζέπογλου Αλέκα, Σταθοπούλου Έλενα και Τσόκα Μελίνα.
- Έκθεση του Κέντρου Μελέτης Νεώτερης Κεραμικής *Τροχός & Αγγεία. Η τροχήλατη κεραμική στους νεότερους χρόνους*. Την έκθεση παρουσίασε η Πρόεδρος του Κ.Μ.Ν.Κ. Μπέττυ Ψαροπούλου.

Το ΠΛΙ συμμετείχε επίσης στη 10η Έκθεση Βιβλίου στο Ναύπλιο, μετά από πρόσκληση του Επαγγελματικού Σωματείου Εκδοτών-Βιβλιοπωλών Ελλάδος.

2002

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

- Πληρώθηκε η κενή θέση στο Δ.Σ. με τον ορισμό ως μέλους του διευθυντή του ΙΜΕ Ηλία Σπιρτούνια.
- Αποφασίστηκε ομόφωνα η δωρεάν παραχώρηση του κτιρίου, όπου στεγάζεται το Παιδικό Μουσείο «Σταθμός», για 20 χρόνια από το Δ.Σ. του Δήμου Ναυπλιέων.
- Ο υπουργός Πολιτισμού Ευάγγελος Βενιζέλος επισκέφθηκε το Λαογραφικό Μουσείο Ναυπλίου και το Παιδικό Μουσείο «Σταθμός», συνοδευόμενος από μέλη της οικογενείας του.
- Εξελέγη νέο μέλος και ταμίας του Δ.Σ. του ΠΛΙ ο Διονύσης Κρητικός.
- Υπογράφηκε συμφωνητικό παραχώρησης από τον Προοδευτικό Σύλλογο Ναυπλίου «Ο Παλαμήδης» στο ΠΛΙ τμήμα ορόφου 35 τ.μ. προκειμένου να χρησιμοποιηθεί για τη στέγαση του Εθνικού Αρχείου Φορεσιάς.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Η πρόεδρος του ΠΛΙ Ιωάννα Παπαντωνίου έκανε τις εξής διαλέξεις:
 - Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου (κοπή πρωτοχρονιάτικης πίτας) - Θέμα: *Διαχρονική προσέγγιση στην ενδυμασία της Κύπρου.*
 - Σύλλογος Αργείων “Ο Δαναός” - Θέμα: *Η ελληνική ενδυμασία διαχρονικά.*
- Ο διευθυντής του ΠΛΙ Κανέλλος Κανελλόπουλος συμμετείχε στο 2^ο Αναπτυξιακό Συνέδριο του Δήμου Νέας Κίου ως εισηγητής-συντονιστής στην ενότητα «Παιδεία-Πολιτισμός».
- Η Ι. Παπαντωνίου ορίστηκε μέλος της Γνωμοδοτικής Επιτροπής Θεάτρου, με απόφαση υπουργείου Πολιτισμού.
- Πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια του ανακαινισμένου Λασκαρίδειου Λαογραφικού Μουσείου της Ν. Κίου, την ευθύνη του οποίου είχε ο διευθυντής του ΠΛΙ Κανέλλος Κανελλόπουλος και η υπεύθυνη του προγράμματος ηλεκτρονικής τεκμηρίωσης συλλογών Μαρία Παπαδοπούλου.
- Η Ι. Παπαντωνίου συμμετέχει ως επίτιμο μέλος στην Ελληνική Γραμματεία Βιομηχανικού Σχεδιασμού.
- Το ΠΛΙ έστειλε τηλεγράφημα συμπαράστασης στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.
- Ο Κανέλλος Κανελλόπουλος και η Μαρία Παπαδοπούλου συμμετείχαν στην παρουσίαση του προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας» από τον υπουργό Πολιτισμού Ευάγγελο Βενιζέλο, στο Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο. Ο Κανέλλος Κανελλόπουλος είχε συνάντηση με την Ειδική Γραμματέα του υπουργείου Βαρθάρα Μπελεζίνη και την εκπρόσωπο της εταιρίας ΣΤΑΔΙΟΝ ΑΕ Έφη Δεληνικόλα για το σχέδιο ανάπλασης του Παιδικού Μουσείου «Σταθμός» και την ένταξή του στο Γ΄ ΚΠΣ.
- Η Ξένια Πολίτου εκπροσώπησε τον Κ. Κανελλόπουλο στη συνάντηση για το Θέατρο Σκιών, στα γραφεία της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας.
- Πραγματοποιήθηκε επιτελική σύσκεψη μεταξύ Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αργολίδας, Δήμου Ναυπλίου, ΠΛΙ και εκπροσώπου της ΕΤΑ ΑΕ κ. Κόκκινου. Ο Κ. Κανελλόπουλος έθεσε τις απόψεις του ΠΛΙ σχετικά με τη λειτουργία, χρήση και διαχείριση της καστρωνησίδας Μπούρτζι, οι

οποίες έγιναν καταρχήν αποδεκτές. Κατατέθηκαν οι μελέτες σκοπιμότητας και βιωσιμότητας, οι οποίες θα μελετηθούν μαζί με τις επιμέρους προτάσεις από την ΕΤΑ ΑΕ.

- Η Ι. Παπαντωνίου είχε συνάντηση με εκπροσώπους ΕΜΥΑ (Massimo Negri και J.J. Bertaux).
- Δόθηκε συναυλία της Αναστασίας Guy, με τον τίτλο *Στο φως του φεγγαριού*, με τη συνοδεία του φωνητικού συγκροτήματος «Μελωδία» του Πνευματικού Ομίλου Λεμεσού Κύπρου (Πλατεία Αγ. Γεωργίου). Οργάνωση: ΠΛΙ, Δήμος Ναυπλίου, Σωματείο «Φίλοι ΠΛΙ», Σύλλογος Κυπρίων Αργολίδας.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος συμμετείχε σε σύσκεψη του δικτύου Λαογραφίας-Κοινωνικής Ανθρωπολογίας της Επικράτειας Πολιτισμού με θέμα την έκθεση και τις λοιπές εκδηλώσεις για το Θέατρο Σκιών που εντάσσονται στο πρόγραμμα της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας.
- Η Ασημίνα Βαλασάκη και η Μαρία Παπαδοπούλου παρακολούθησαν την παρουσίαση της ελληνικής έκδοσης της Δεκαδικής Ταξινόμησης Dewey. Οργάνωση: ΕΚΤ, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα.
- Η Ι. Παπαντωνίου και ο Κ. Κανελλόπουλος παραβρέθηκαν στα εγκαίνια του Εθνολογικού Μουσείου Θράκης στην Αλεξανδρούπολη.
- Παρελήφθη από το ΠΛΙ η δωρεά του Δημήτρη Τσάμη. Έγιναν εργασίες για την έκθεση των αντικειμένων από την Ι. Παπαντωνίου και τον εξωτερικό συνεργάτη του ΠΛΙ Σταμάτη Ζάννο.
- Ο Β. Ζηδιανάκης επισκέφθηκε τη Μονή Ιβήρων στο Άγιο Όρος, όπου - μαζί με την ερευνητική ομάδα που έχει συσταθεί - προχώρησε στην καταγραφή των αμφίων της Μονής με το πρόγραμμα ηλεκτρονικής καταγραφής μουσειακών συλλογών «Αριστείδης».
- Ο Κ. Κανελλόπουλος συμμετείχε στη συνέλευση της ΝΕΛΕ Αργολίδας.
- Οργανώθηκε εορταγορά από το ΠΛΙ, με τη βοήθεια του σωματείου «Φίλοι του ΠΛΙ», στην αίθουσα της Δανειστικής Ιματιοθήκης.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ - ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Στην Αίθουσα Εκδηλώσεων του Λαογραφικού Μουσείου Ναυπλίου φιλοξενήθηκαν:

- Έκθεση με θέμα *Εργαστήριο χειροποίητης βιεννέζικης ψάθας οικογένει-*

ας Βενιζέλου. Η έκθεση γνώρισε στο κοινό το εργαστήριο της οικογένειας Βενιζέλου, που ιδρύθηκε το 1850 στην Αθήνα και λειτουργεί μέχρι και σήμερα, διατηρώντας την παράδοση της οικογένειας. Κατά τη διάρκεια της έκθεσης, και για τρεις Κυριακές, τα μέλη της οικογένειας Βενιζέλου παρουσίασαν προσωπικά το εργαστήριό τους, ενώ παράλληλα αποκαθιστούσαν κατεστραμμένες βιεννέζικες ψάθες.

- Έκθεση γκραβούρας με θέμα *Μάσκες της Commedia dell'Arte* από τις συλλογές του ΠΛΙ.
- Έκθεση φωτογραφίας *Άγνωστη χώρα*, του Χρήστου Κοψαχείλη.
- Έκθεση της εικαστικής δημιουργού Βούλας Μασούρα, με θέμα *Λάβαρα* (υπό την αιγίδα του 11^{ου} Φεστιβάλ Ναυπλίου). Την έκθεση εγκαινίασε το μέλος του Δ.Σ. του ΠΛΙ, Γενική Διευθύντρια Πολιτιστικής Ανάπτυξης του υπουργείου Πολιτισμού, Μαίρη Μιχαηλίδου.
- Έκθεση *Σπύρος Βασιλείου Πολλαπλά 1970-1985* από τη συλλογή του Δημήτρη Τσίτουρα.
- Έκθεση *Χώρος* του αρχιτέκτονα Δημοσθένη Φλέσσα (1^ο μέρος της τριλογίας *Χώρος – Άνθρωπος – Εργαλείο*).
- Έκθεση ζωγραφικής της Σάννας Παπαδήμου. Την έκθεση παρουσίασε η Μαίρη Μιχαηλίδου (Γενική Διευθύντρια Πολιτιστικής Ανάπτυξης του Υπουργείου Πολιτισμού).
- Έκθεση *Πήλινα και γύψινα παιχνίδια* από τις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη.

Στην Αίθουσα της Δανειστικής Ιματιοθήκης (Μεγάλος Δρόμος, Ναύπλιο) φιλοξενήθηκαν:

- Έκθεση κατασκευών *Καράβια* των Παναγιώτη Ζαχαράκη και Σπύρου Σιούλα. Η έκθεση διοργανώθηκε με την ευκαιρία της συμμετοχής του ΠΛΙ στις εκδηλώσεις εορτασμού της Ναυτικής Εβδομάδας 2002.
- Έκθεση ζωγραφικής *Αγροτικά* του F.R.Balducci.

Επίσης, το ΠΛΙ συμμετείχε με εκθέματα στα:

- Έκθεση *Toys of the World*, στο Sintra Toy Museum, Portugal, με την αποστολή-προσφορά μιας χελιδόνας.
- Έκθεση του ΥΠΠΟ *Παιχνίδια Πολιτισμού*, με φωτογραφίες, video και

έντυπα από την εκπαιδευτική του δραστηριότητα. Η Π. Καλκούνου και η Ξ. Πολίτου παραβρέθηκαν στα εγκαίνια της έκθεσης, στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

- Εκδηλώσεις για τον εορτασμό της Επετείου της Άλωσης του Παλαμηδίου.

Τέλος, ο Κ. Κανελλόπουλος, η Μαρία Παπαδοπούλου και ο εξωτερικός συνεργάτης του ΠΛΙ Γιώργος Παλυβίδας οργάνωσαν, σε συνεργασία με τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αργολίδας, την έκθεση του δημοσιογράφου Γιώργου Αντωνίου *Οι μύλοι της Αργολίδας* (Πνευματικό Κέντρο Δήμου Ναυπλιέων).

2003

- Έγινε παρουσίαση του βιβλίου «Οδηγισμός, ένα δοκιμασμένο παιδαγωγικό σύστημα», του Σώματος Ελληνίδων Οδηγών, στη Στοά του Βιβλίου, Αθήνα. Η πρόεδρος του ΠΛΙ Ιωάννα Παπαντωνίου συμμετέχει στην έκδοση με το άρθρο «Οδηγισμός & Παράδοση. Ποια παράδοση;».
- Ο διευθυντής του ΠΛΙ Κανέλλος Κανελλόπουλος έδωσε διάλεξη στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης με θέμα: «ΠΛΙ: από τη συλλογή στο μουσείο» στα πλαίσια του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού προγράμματος Μουσειολογίας.
- Στο Λαογραφικό Μουσείο πραγματοποιήθηκε εκδήλωση προς τιμήν του δωρητή Δημητρίου Δ. Τσάμη. Η παρουσίαση της δωρεάς του έγινε από την Ι. Παπαντωνίου.
- Πραγματοποιήθηκε συνάντηση του Κ. Κανελλόπουλου με τους οινοποιούς Α. Παπαντώνη και Γ. Σκούρα, για να τεθούν τα πλαίσια των δράσεων σχετικά με το πρόγραμμα «Ο πολιτισμός του οίνου στην Αργολίδα». Στη σύσκεψη συμμετείχε η Παναγιώτα Ανδριανοπούλου (ιστορικός-εθνολόγος), η οποία κατέθεσε σχέδιο δράσεων για να μελετηθεί.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος συμμετέχει στο Δ.Σ. του Λασκαρίδειου Λαογραφικού Μουσείου Ν. Κίου ως τακτικό μέλος, μετά την απόφαση του Δήμου Ν. Κίου να συμμετέχει στο συμβούλιο του Μουσείου ο εκάστοτε διευθυντής του ΠΛΙ. Επίσης, του ανατέθηκαν τα καθήκοντα της διεύθυνσης του Μουσείου, αμισθί.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος συμμετείχε στη σύσκεψη της συντονιστικής επι-

τροπής του Δήμου Ναυπλίου για τον προγραμματισμό των εκδηλώσεων του Αναπλιώτικου Καρναβαλιού.

- Το ΠΛΙ συμμετείχε στο Αναπλιώτικο Καρναβάλι 2003 με 70 αρλεκίνους, 100 ντόμινο και το ιταλικό συγκρότημα «Cumeica» με γενικό θέμα εκδήλωσης: «Αστικό καρναβάλι στο Βενετσιάνικο Ναύπλιο».
- Ομιλία της Ι. Παπαντωνίου με θέμα «Το ένδυμα στο θέατρο» στην αίθουσα εκδηλώσεων ΠΛΙ. Οργάνωση: Φίλοι ΠΛΙ.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος συναντήθηκε με τον Κωστή Μαλκότση και τη Λίλα Καφαντάρη για συνεργασία στη διοργάνωση συνεδρίου Ευρωπαίων Ηθοποιών στο Ναύπλιο.
- Η Ι. Παπαντωνίου, ο Κ. Κανελλόπουλος και η Π. Καλκούνη συναντήθηκαν με τον Michael Sisk και την Ντένυ Βαχλιώτη για την εξέταση πιθανής συνεργασίας στην οργάνωση θεάματος στην Ακροναυπλία.
- Η Ξένια Πολίτου εκπροσώπησε το ΠΛΙ και παρουσίασε την έκθεση του 2004 «Πτυχώσεις», στην Ημερίδα του ΕΟΣΦΙΜ με θέμα: «Εθελοντισμός και οι Φίλοι των Μουσείων στην Ολυμπιάδα του 2004. Προσδοκίες και Προοπτικές» στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Οι Ι. Παπαντωνίου, Α. Ρουμειώτη και Π. Καλκούνη παραβρέθηκαν στην ομιλία του D. Miller για το σάρι στο ICOM.
- Η Ι. Παπαντωνίου παραβρέθηκε στη συνάντηση με θέμα: «Το νεοελληνικό έργο στο Εθνικό Θέατρο» που οργάνωσε το Εθνικό Θέατρο στα πλαίσια της έκθεσης «Ένδυμα Θεάτρου» στην Εθνική Πινακοθήκη.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος υποδέχτηκε και ξενάγησε στο μουσείο τον καθηγητή Salvator Zitko, διευθυντή του μουσείου της πόλης Koper-Capod' Istria της Σλοβενίας. Συμφωνήθηκε να αναπτυχθούν δεσμοί φιλίας και συνεργασίας μεταξύ των δύο μουσείων και μέσω της πολιτιστικής συνεργασίας να προωθήσουν την ιδέα της αδελφοποίησης των δύο πόλεων.
- Η Ι. Παπαντωνίου συναντήθηκε στην Αθήνα και το Ναύπλιο με τον Jen Wang, ερευνητή του Πανεπιστημίου της Ζυρίχης, και συνεργάστηκαν σχετικά με την εργασία του «Συλλογή κουκλών με παραδοσιακές φορεσιές».
- Ομιλία της Ιωάννας Παπαντωνίου με θέμα «Το ζωνάρι του Κεφαλόβρυσου» στην Αίθουσα Εκδηλώσεων του Μουσείου, στα πλαίσια του εορτασμού της Άνοιξης των Μουσείων (8.5).

- Συνάντηση του Κ. Κανελλόπουλου και του δημάρχου Ναυπλίου Π. Αναγνωσταρά στα Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα με τους κ.κ. Χατζόπουλο και Χωμενίδη για το Μπούρτζι (20.5).

Εκδηλώσεις στα πλαίσια του εορτασμού της Παγκόσμιας Ημέρας Μουσείων στην Αίθουσα Εκδηλώσεων του Μουσείου 12.5-16.5.

- Ομιλία του Κ. Κανελλόπουλου με θέμα «Μουσεία και τοπική κοινωνία. Σχέση αμφίδρομη»
- Προβολή CD-ROM «ΠΑΙ- Οι θησαυροί του Μουσείου»
- Ομιλία του προέδρου του Μουσείου Βορρέ Ίωνα Βορρέ με θέμα «Μουσείο Βορρέ: Οι περιπέτειες μιας ζωής».
- Ξεναγήσεις στους εκθεσιακούς χώρους του ΠΑΙ από τα μέλη του Σωματείου «Φίλοι ΠΑΙ»
- Ομιλία του καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών και μέλους του Δ.Σ. του ΠΑΙ Γιάννη Ζέρβα, με θέμα «Φίλοι Μουσείων και Εθελοντισμός».
- Ομιλία της Ιωάννας Παπαντωνίου με θέμα: «Περιφερειακά Μουσεία Ιδιωτικής Πρωτοβουλίας και Πολιτιστική Διαχείριση. Η περίπτωση του ΠΑΙ», στη συνάντηση με τίτλο «Οι πολιτισμικές σπουδές σήμερα και αύριο», που διοργάνωσε το Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα.
- Ο Κ. Κανελλόπουλος και η Π. Καλκούνου παρουσίασαν το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα και τον εκπαιδευτικό περίπατο «Το Ναύπλιο στον 19^ο αιώνα» στο 8^ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Ορθοπαιδικής Παιδείας.
- Η Ι. Παπαντωνίου δίδαξε στο σεμινάριο θεατρολογίας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Έρευνας και Τεκμηρίωσης των Παραστάσεων του Αρχαίου Ελληνικού Δράματος στο Λυγουριό.
- Η Ι. Παπαντωνίου τιμήθηκε στη Ν. Κίο από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Ν. Κίου στα πλαίσια της διοργάνωσης «ΚΙΑΝΑ» (17.7).
- Ο Κ. Κανελλόπουλος συνεργάστηκε με το Manuel Baud Bony για την έκδοση «Δοκίμιο για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι» σε δίσκο πυκνής εγγραφής
- Συνάντηση της Ι. Παπαντωνίου με τις Ann Nicholls και Aleid Rensen-Oosting, εμπειρογνώμονες του Ευρωπαϊκού Forum Μουσείων, οι οποί-

ες πραγματοποιήσαν επίσκεψη στη χώρα μας για την προετοιμασία της βράβευσης του 2004.

- Ο Κ. Κανελλόπουλος συμμετείχε στο European Museum Forum Workshop στο Prato της Ιταλίας με θέμα: «Ευρωπαϊκή Διασπορά» (22-26.10).
- Ημερίδα στην αίθουσα εκδηλώσεων ΠΛΙ στα πλαίσια της έκθεσης «Φύση Πόλη Ανθρώπινες Μορφές». Διοργάνωση: ΠΛΙ, ΜΕΠΤ (12.12).
- Ημερίδα στην αίθουσα εκδηλώσεων ΠΛΙ «Τάσος Τσακόπουλος, Το αρχείο του, ιστορική μνήμη και ιστορία». Διοργάνωση: ΠΛΙ, Γενικά Αρχεία Κράτους - Αρχεία Νομού Αργολίδας (19.12).
- Ομιλία της Ι. Παπαντωνίου στο Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας στα εγκαίνια της έκθεσης «Γυναικείες Ελληνικές Τοπικές Φορεσιές» με αφορμή το φωτογραφικό αρχείο του Emile Lester (21.12).
- Συμμετοχή του Κ.Κανελλόπουλου στο επιστημονικό συνέδριο «Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης & το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας» (4-7.12). Στο ίδιο συνέδριο η Ιωάννα Παπαντωνίου παρουσίασε στις 7.12 το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ - ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- Συμμετοχή της Ι. Παπαντωνίου στην έκθεση «Γυναίκες Δημιουργοί στο Θέατρο» στο Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, Νέα Υόρκη (7.3-11.4).
- Συμμετοχή της Ι. Παπαντωνίου στην έκθεση «Ένδυμα Θεάτρου» στα πλαίσια της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, στην Εθνική Πινακοθήκη. Οργάνωση: Εθνικό Θέατρο. Διάρκεια: Μάρτιος-Ιούλιος 2003.
- Έκθεση Δημοσθένη Φλέσσα «Άνθρωπος» στην Αίθουσα Εκδηλώσεων ΠΛΙ. Η έκθεση αποτελεί τη δεύτερη ενότητα της τριλογίας «Χώρος-Άνθρωπος-Εργαλείο». Διάρκεια έκθεσης: 5-29.4.
- Έκθεση «Ρεαλισμός και Χιούμορ στη σύγχρονη ελληνική ζωγραφική» από τις συλλογές του Μουσείου Βορρέ στην Αίθουσα Εκδηλώσεων ΠΛΙ. Διάρκεια έκθεσης: 7-31.5.
- Έκθεση «Σκοτεινοί Θάλαμοι» της Μαρίας Λοϊζίδου στην Αίθουσα Εκδηλώσεων ΠΛΙ. Διάρκεια έκθεσης: 6-30.6.
- Συμμετοχή της Ι. Παπαντωνίου στην έκθεση «Έξι Έλληνες Σκηνογράφοι στην Πράγα», Prague Quadrennial: 2003. Διάρκεια έκθεσης: 12.6-29.6.2003.

- Συμμετοχή σε έκθεση του Οργανισμού Πολιτιστικής Ανάπτυξης της Ν.Α. Λακωνίας με θέμα «Η ελληνική φορεσιά στο πέρασμα του χρόνου» με αποστολή ενδυμασιών από τη Δανειστική Ιματιοθήκη του ΠΛΙ.
- Έκθεση «Γιάννης Τσαρούχης Πολλαπλά (1936-1989), Α΄ μέρος από τη συλλογή του Δημήτρη Τσίτουρα», στην Αίθουσα Εκδηλώσεων ΠΛΙ. Διάρκεια έκθεσης: 11.9-2.10.
- Έκθεση «Γιάννης Τσαρούχης, ζωγράφος της λαϊκής ενδυμασίας», στο Παιδικό Μουσείο «Σταθμός». Διάρκεια έκθεσης: 11.7-29.9.
- Έκθεση χειροποίητων καρβιών του Τάκη Ζαχαράκη στην Αίθουσα της Δανειστικής Ιματιοθήκης. Διάρκεια: 4-31.8.
- Συμμετοχή του ΠΛΙ στη 12^η Έκθεση Βιβλίου στην παραλία Ναυπλίου (1-18.8).
- Έγιναν ενέργειες για αποστολή 5 παραδοσιακών ενδυμασιών από τις συλλογές του ΠΛΙ στο χώρο του Παγκόσμιου Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας (WIPO) κατά τη διάρκεια της ετήσιας Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού στη Γενεύη (22.9-1.10).
- Αποστολή χελιδόνας στη Σύγχρονη Μοντεσοριανή Εκπαίδευση για την έκθεση «Παίγνιον παιδων Ελλήνων», Θεσσαλονίκη, 27.10.2003.
- Συμμετοχή του ΠΛΙ στην έκθεση «ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ 2003» με αποστολή δύο τοπικών ενδυμασιών από τη Δανειστική Ιματιοθήκη, CD-ROM και ενημερωτικού υλικού.
- Αναδρομική έκθεση ζωγραφικής «Νίκος Χρονόπουλος - Α΄ περίοδος» στην Αίθουσα Εκδηλώσεων ΠΛΙ. Διάρκεια έκθεσης: 28.11.03-31.1.04.
- Έκθεση του ΜΕΠΤ «Φύση Πόλη Ανθρώπινες Μορφές» στο Παιδικό Μουσείο «Σταθμός».

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

- Στα μέσα Δεκεμβρίου έγινε η μετακόμιση των γραφείων και της βιβλιοθήκης του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος στη Βασ. Αλεξάνδρου 6.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ 2001 - 2002 - 2003
ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΝΑΥΠΑΛΙΟΥ
«Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ»

27.1.01	ΒΙΒΛΙΟ	ΘΟΔΩΡΗ ΓΚΟΝΗ	“ΤΑ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΛΙΑΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΛΦΟΠΟΥΛΟΣ
3.3.01	ΒΙΒΛΙΟ	ΙΩΑΝΝΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ	“Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΥΚΚΟΥ- ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΕΡΑΚΛΗΣ- ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΕΚΛΕΝΗΣ
17.3.01	ΒΙΒΛΙΟ	ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΦΑΡΑΚΟΥ	“Ο ΕΛΑΣ ΚΑΙ Η ΕΞΟΥΣΙΑ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΕΠΟΝΗΣ- ΠΈΤΡΟΣ ΚΟΥΝΕΛΑΚΗΣ- ΠΑΥΛΟΣ ΤΣΙΜΑΣ
31.3.01	ΒΙΒΛΙΟ	Π. ΜΟΥΣΤΑΪΡΑ Π. ΣΚΑΡΤΣΙΛΑ	“ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑ- ΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΛΑΣΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ- ΠΟΥΛΟΣ - Δ. ΦΡΑΓΚΟΣ
29.4.01	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΚΑΛΠΑΝΤΖΗΣ ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ “Ο ΚΟΣΜΟΚΑΛΟΓΕΡΟΣ”	
23.9.01	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΚΩΤΣΟΒΙΛΗΣ ΚΩΝΣΤ/ΝΟΣ	“ΦΩΣ ΣΤΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥ- ΟΥΣΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ	
21.10.01	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ	“ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ”	

10.11.01	ΚΥΚΛΟΣ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ	Γ. ΡΟΥΒΑΛΗΣ - Φ. ΔΡΑΚΟΝΤΑΕΙΔΗΣ Β. ΙΒΑΝΟΒΙΤΣ - Φ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ	“Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ”	
1.12.01		2 ^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗ	ΔΙΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΛΗ ΙΕΡΩΝΥΜΙΔΗ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΚΙΩΝ	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΕΡ- ΓΟΥ (ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗ) ΛΩΩΣ ΔΑΝΕΛΗΣ “ΤΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ”
8.12.01	ΒΙΒΛΙΟ	ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ	“Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΣΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: Π. ΚΑΤΣΑΚΟΣ Γ. ΕΛΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
8.12.01	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ π.κ. ΙΑΚΩΒΟΥ	“Η ΠΡΟΣΔΟΚΙΑ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ”	
11.- 15/6.01	ΕΚΘΕΣΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ	“ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ”	ΘΕΜΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΙΓΚΗΠΕΣΣΑ ΙΖΑΜΠΩ	ΣΤΟ 1 ^ο ΔΗΜ. ΣΧΟΛΕΙΟ
21.1.02	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΔΗΜΑ	“ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ ΩΣ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΠΟΧΗΣ”	
24.2.02	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΝΕΣΤΟΡΑΣ ΜΑΤΣΑΣ	“Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ”	
9.3.02	ΒΙΒΛΙΟ	ΓΙΑΝΝΗ ΞΑΝΘΟΥΛΗ	“Ο ΤΟΥΡΚΟΣ ΣΤΟΝ ΚΗΠΟ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: Ο ΙΔΙΟΣ
27.3.02			ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Β’ ΛΥΚΕΙΟΥ	
22- 24/3.02		ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΚΟΚΟΡΗ	3 ^η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗ	
23.3.02	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΣΤΑΡΑΣ	“ΣΠΟΥΔΗ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ 21 ^{ου} ΚΑΙ Ο ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ	
2-7/4.02			ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	

20.4.02	ΒΙΒΛΙΟ	ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΤΡΙΝΙΟΣ	“ΓΡΑΦΗ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΝΕΡΟ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: Γ. ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΡΟΥΒΑΛΗΣ
27.4.02	ΒΙΒΛΙΟ	ΣΕΡΓΙΟ ΓΚΑΚΑ	“ΚΑΣΚΟ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: Ο ΙΔΙΟΣ
13.4.02	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΚΩΣΤΑ ΔΑΝΟΥΣΗ	“ΜΝΗΜΕΙΑΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ”	
19.5.02	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΚΩΝ. ΣΕΚΕΡΗΣ	“Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ”	
9.11.02	ΣΥΜΠΟΣΙΟ		“ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΚΡΗΣ” (1923-1968) ΠΟΙΗΤΗΣ - ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ	ΟΜΙΛΗΤΕΣ: ΒΑΛΛΩΡΙΤΗΣ, ΔΡΑΚΟΝΤΑΕΙΔΗΣ, ΑΡΣΕΝΙΟΥ, ΙΒΑΝΟΒΙΤΣ, ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, ΚΑΡΑΚΑΛΟΣ, ΜΕΛΑ, ΡΟΥΒΑΛΗΣ, ΤΡΕΖΟΥ, ΔΕΝΕΓΡΗΣ
3.11.02	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΙΑΚΩΒΟΥ	“ΓΝΩΣΕΣΘΕ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ”	
27.11.02	ΒΙΒΛΙΟ	ΠΡΩΤ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ	“ΟΙ ΑΞΕΧΑΣΤΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ ΚΑΙ Ο ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ «ΝΕΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΝΑΥΠΛΙΟΥ»”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΜΑΛΤΕΖΟΣ
30.11.02	ΒΙΒΛΙΟ	ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ	“ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤ’ ΑΝΑΠΛΗ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: Ο ΙΔΙΟΣ Φ. ΔΡΑΚΟΝΤΑΕΙΔΗΣ
15.12.02	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΓΙΑΓΚΟΣ ΚΩΣΤΟΥΡΟΣ	“ΚΑΠΝΙΣΜΑ ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ”	
16.2.03	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ	“ΘΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ”	
29.3.03	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΖΑΣ	“ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ: ΜΥΘΟΣ Ή ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ” 31.3.03	
31.3.03	ΗΜΕΡΙΔΑ	ΕΛΜΕ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΘΕΜΑ: “ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ”	

2-4.4.03			ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΟΠΙΚΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ ΘΑΛΕΙΑ, ΑΡΩΝΗ ΜΥΡΣΙΝΗ, ΔΙΑΚΑΙΝΙΣΑΚΗ ΠΟΠΗ, ΧΑΡΙΣ ΤΣΕΚΟΥΡΑ
2.4.03	ΒΙΒΛΙΟ	Γ. ΝΑΣΑΙΝΑ	“Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ»	
3.4.03	ΒΙΒΛΙΟ	ΘΑΛΕΙΑ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ	“ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥ ΔΡΟΜΕΑ”	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: Η ΙΔΙΑ
6.4.03	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΓΑΛΑΤΕΙΑ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ-ΣΟΥΡΕΛΗ	“ΧΡΥΣΗ ΓΕΦΥΡΑ”	
11.5.03	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑ ΒΑΡΒΑΡΑ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ	“ΜΑΝΑ ΑΣΤΕΙΡΕΥΤΗ ΠΗΓΗ ΑΓΑΠΗΣ”	
7.6.03	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΕΛΛΗ ΜΑΝΑΤΟΥ	“Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ”	
12.10.03	ΔΙΑΛΕΞΗ	ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ κ.κ. ΙΑΚΩΒΟΥ	“ΑΘΕΪΑ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ”	

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΝΑΥΠΛΙΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Υπεύθυνη: Σοφία Κουϊκόγλου-Σταθακοπούλου
Τηλ. Επικοινωνίας 2752-0-27256

ΘΕΜΑΤΑ:

1. Αντ. Λεκόπουλος-Αναπλιώτης (Δ', Ε', ΣΤ' τάξεις Δημοτικού)
• 2 ενότητες
2. Ιστορία του Ναυπλίου (Δ', Ε', ΣΤ' τάξεις Δημοτικού)
• 3 ενότητες
3. Ο κόσμος της Βιβλιοθήκης (Νηπιαγωγείο - Δημοτικό - Γυμνάσιο)
4. Γνωριμία με τις πλατείες και τις εκκλησίες του Ναυπλίου
(Α', Β', Γ' τάξεις Δημοτικού)
5. Συνεργασία και μάθηση (Δ', Ε', ΣΤ' τάξεις Δημοτικού)
6. Η ελληνική αρκούδα (Νηπιαγωγείο)
7. Λογοτεχνία και Ολυμπιακοί αγώνες (Δ', Ε', ΣΤ' τάξεις Δημοτικού)

1.	2001	⇒	857 παιδιά
40 τμήματα
2.	2001-2002	⇒	1760 παιδιά
97 τμήματα

Εβδομάδα Παιδικού Βιβλίου

3.	2/4/2002	⇒	1333 παιδιά
18 τμήματα
4.	2002-2003	⇒	1667 παιδιά
107 τμήματα
5.	2003 - μέχρι σήμερα	⇒	529 παιδιά
24 τμήματα

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «Ο ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ»
από 1.1.2000 έως 31.12.2003

2000

- 6.1.2000: Ομιλία με ομιλητήν τον κ. Γεράσιμο Αποστολάτο, τ. Υπουργό και με θέμα: «Η Γυναικεία Φωνή της Δημοκρατίας».
- 15.3.2000: Εκδρομή του Συλλόγου στην Αθήνα και παρακολούθηση έργου στο θέατρο Ακροπόλ «Εγώ η Λασκαρίνα».
- 21.3.2000: Διάλεξη με ομιλητή τον Πανοσιολογιώτατον Τιμόθεο Τζαβάρρα και με θέμα «Η Ορθοδοξία ουσία και προσφορά».
- 29.9.2000: Συμπόσιο για τον «Άγγελο Τερζάκη».
- 22.10.2000: Διάλεξη με τον κ. Ιωάννη Χατζηφώτη, συγγραφέα, με θέμα «Η λαϊκή μας παράδοση και τέχνη ως έκφραση της εθνικής μας αυτογνωσίας».
- 25.11.2000: Εκδηλώσεις για την Άλωση του Παλαμηδίου.
- 10.12.2000: Μνημόσυνο υπέρ αναπαύσεως των Μελών του Δ.Σ. του Συλλόγου.

2001

- 28.2.2001: Εκδρομή στην Αθήνα και παρακολούθηση έργου στο «Πετροκέ».
- 16.3.2001: Επανεκδοση της «Ναυπλίας» με χορηγία του Δ. Μανουσάκη.
- 21.3.2001: Εκδρομή του Συλλόγου στο Μουσείο Βορέ.
- 8.4.2001: Προσφορά οικονομική σε αναξιοπαθούντες συμπολίτες.
- 29.4.2001: Διάλεξη του Λουκιανού Καπλαντζή, ποιητή, με θέμα «Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης».
- 17.6.2001: Γενική Συνέλευση (απολογισμός έργου).

- 23.9.2001: Διάλεξη του κ. Κων. Κωτσοβίλη, ιστορικού, με θέμα «Φως στα παρασκήνια της μεταφοράς της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα».
- 21.10.2001: Διάλεξη με τον κ. Βασίλειο Κόκκινο, τ. Πρόεδρο Αρείου Πάγου, και με θέμα «Σύγχρονα Εθνικά θέματα».
- 11.11.2001: Δαπάνη του Συλλόγου μας για το φωτισμό και σηματοδότηση της Βιβλιοθήκης «Ο Παλαμίδης».
- 16.11.2001: Διάλεξη του Σεβασμιωτάτου Αργολίδος με θέμα «Η προσδοκία των Εθνών».
- 24.11.2001: Εκδηλώσεις για την Άλωση του Παλαμηδίου.

2002

- 27.1.2002: Διάλεξη της κ. Αλεξάνδρας Δήμα, θεολόγου, με θέμα «Οι Τρεις Ιεράρχες ως πρότυπο της σύγχρονης εποχής».
- 24.2.2002: Διάλεξη με ομιλητή τον κ. Νέστορα Μάτσα, συγγραφέα, με θέμα «Ο μεγάλος λαϊκός ζωγράφος Θεόφιλος Χατζημιχαήλ».
- 29.3.2002: Οικονομική προσφορά του Συλλόγου στη Βιβλιοθήκη «Παλαμίδης».
- 31.3.2002: Διάλεξη του κ. Μιχάλη Σταφυλά με θέμα «Η περιπέτεια των αρχαίων του '21 και ο Γιάννης Βλαχογιάννης».
- 19.5.2002: Διάλεξη του Καθηγητού κ. Κων. Σέκερη, με θέμα «Η πρόοδος της βιοτεχνολογίας και οι επιπτώσεις της στον άνθρωπο».
- 5.6.2002: Επίσκεψη στο Μέγαρο Μουσικής και παρακολούθηση έργου.
- 2.7.2002: Προσφορά διαφόρων βιβλίων στην βιβλιοθήκη «Ο Παλαμίδης».
- 31.11.2002: Διάλεξη του σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Αργολίδος με θέμα «Γνώσεσθε την βοήθεια».
- 23.11.2002: Εκδηλώσεις για την Άλωση του Παλαμηδίου.
- 15.12.2002: Διάλεξη του κ. Γιάγκου Κωστούρου με θέμα «Κάπνισμα και υγεία».

2003

- 10.2.2003: Παρακολούθηση έργου στο Μέγαρο Μουσικής.
- 16.2.2003: Διάλεξη του Αρεοπαγίτη κ. Αντ. Τωμαδάκη με θέμα «Ανθρώπινη δικαιοσύνη».
- 23.3.2003: Διάλεξη του καθηγητού κ. Γ. Καζά, με θέμα «Κρυφό Σχολειό»: Μύθος και πραγματικότητα».
- 29.3.2003: Παρακολούθηση έργου στο θέατρο «Βεάκη».
- 13.3.2003: Διάλεξη του Αρχιμανδρίτου Καλλίνικου Κορομπόκη, με θέμα «Η Πνευματική και ηθική Διάσταση του ανθρώπου».
- 11.5.2003: Διάλεξη της πρεσβυτέρας Μεταλληνού, με θέμα «Μάννα, αστείρευτη πηγή αγάπης».
- 12.10.2003: Διάλεξη του Μητροπολίτη Αργολίδος, με θέμα «Αθεΐα και χριστιανισμός».
- 2.11.2003: Μουσικοφιλολογικό μνημόσυνο εις μνήμην του ποιητή Βασίλη Κουρή.
- 29.11.2003: Εκδηλώσεις για την Άλωση του Παλαμηδίου.
- 14.12.2003: Αρχιερατικό Μνημόσυνο εις μνήμην των αιμνήστων Μελών και Ευεργετών του Συλλόγου.

ΣΥΝΟΛΟΝ: 19 Διαλέξεις

18 άλλες δραστηριότητες

37 εκδηλώσεις

Ο Πρόεδρος

Γ. ΜΑΝΤΑΣ

Ο ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ «Ο ΝΑΥΠΛΙΟΣ»

Είναι γνωστό ότι στην Αθήνα έχει συσταθεί και λειτουργεί από τον Δεκέμβριο του 1950 (2253/1951 απόφ. Πρωτοδ. Αθ.) ο Σύλλογος των απανταχού Ναυπλιέων «ο Ναύπλιος», ο οποίος επί τόσα χρόνια ενώνει τους αποδήμους συμπατριώτες και συντηρεί τη φλόγα της αγάπης για την πατρίδα. Πολιτιστικός καθαρά και πατριωτικός πραγματοποιεί διάφορες συγκεντρώσεις και κυρίως δύο κάθε έτος, την πρώτην κατά τον εορτασμό του πολιούχου της πατρίδας μας νεομάρτυρος Αγίου Αναστασίου του Ναυπλιέως με σχετική λειτουργία στον ιστορικό ναό του Αγίου Γεωργίου Καρύκη και δεξίωση των μελών του Συλλόγου σε κεντρικό ξενοδοχείο, και τη δεύτερη αποκριάτικη χορευτική συνήθως συγκέντρωση σε γνωστά μεγάλα ξενοδοχεία με παράλληλη επίδειξη μόδας και λαχειοφόρους αγορές. Το Διοικητικό Συμβούλιο επίσης μετέχει των ετησίων εκδηλώσεων που γίνονται στο Ναύπλιο για την επέτειο της Αλώσεως του Παλαμηδίου και της απελευθερώσεως του Ναυπλίου την 30.11.1822. Αλλά και πολλές άλλες εκδηλώσεις έχει οργανώσει τα τελευταία έτη, που αποδεικνύουν και το ενδιαφέρον και τη ζωτικότητα των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου. Να σημειωθούν περιληπτικά:

Α) Συναυλίες της Ναυπλιακής Χορωδίας στην αίθουσα του φιλολογικού συλλόγου «Παρνασσός» α) για τα 50 χρόνια του Ναυπλιακού Συλλόγου και β) με το «Άξιον εστί» των Οδ. Ελύτη - Μίκη Θεοδωράκη.

Β) Ομιλίες των συμπατριωτών Κλειούς Πρεσβέλου και Θεοδώρου Δ. Γιαννακοπούλου και του επιτίμου Προέδρου του Αρείου Πάγου, χρηματίσαντος για μικρό διάστημα Δημάρχου Ναυπλιέων, Βασ. Κοκκίνου με θέματα για τη «Θέση της οικογένειας στην Ελλάδα και την Ευρώπη» από την πρώτη, «Αναδρομή στην ιστορία του Ναυπλίου – άγνωστα ή ελάχιστα γνωστά στοιχεία» από τον δεύτερο και «Σύγχρονα εθνικά θέματα» από τον τρίτο.

Η σημαντικότερη όμως προσφορά του Συλλόγου είναι οι ποικίλες παροχές κυρίως προς τη γενέτειρα και πολλούς συμπατριώτες:

1) παραχώρηση ενός οικοπέδου εκτάσεως 650 τετραγ. μέτρ. που είχε στον παλαιό συνοικισμό «Νέο Βυζάντιο» του Δήμου Ναυπλιέων, στο οποίο κτίστηκε και λειτουργεί ο δεύτερος παιδικός σταθμός του Ναυπλίου με χορηγία του αείμνηστου Δημητρίου Κ. Μανουσάκη, μηχανολόγου του Ε.Μ.Π. και τεχνικού και μετέπειτα γενικού διευθυντού της Α.Ε. «Κύκνος».

2) ίδρυση στην πλατεία Καποδίστρια Ναυπλίου παιδικής χαράς.

3) ενίσχυση της αποπερατώσεως του ναού του Αγίου Αναστασίου με ποσόν δραχμών 1.000.000, παραδοθέν στον σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Αργολίδος.

4) πλήρης εξοπλισμός μιάς πτέρυγος του Δημοτικού Γηροκομείου Ναυπλίου, η αξία του οποίου ανήλθε σε 1.000.000 δρχ.

5) κατασκευή ξυλογλύπτου Δεσποτικού Θρόνου στον ιστορικό ναό του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου Προνοίας.

6) κατασκευή καλλιτεχνικού ψηφιδωτού προσκυνηταρίου του Αγίου Αναστασίου στην πλατεία του ναού του Γενεσίου της Θεοτόκου (της Παναγίας) Ναυπλίου.

7) συμμετοχή με αξιόλογο χρηματικό ποσό στον έρανο για την κατασκευή προτομής του πεσόντος ηρωικά στην Κύπρο αείμνηστου συμπολίτη Γεωργίου Μπούτου, συνταγματάρχη Πεζικού.

8) διάθεση χρηματικού ποσού στον σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Αργολίδος για τους σεισμοπλήκτους Καλαμάτας.

9) διάθεση ποσού ετησίως για την παροχή ενός γεύματος στους τροφίμους του Γηροκομείου Ναυπλίου.

10) βράβευση με χρηματικό έπαθλο αριστούχων μαθητών του Λυκείου Ναυπλίου.

Πρόεδροι του Συλλόγου έχουν κατά σειράν χρηματίσει: α) Χαρίκλεια Χαρτουλάρη, β) Πίπης Γ. Μηναιός, γ) Αναστ. Φραντζολάς, δ) Αθανάσιος Ζωγρομαλλίδης, ε) Νικόλαος Χαραμής (1979-2000) και στ) από το 2000 Λεωνίδα Γεωργής.

Κατά την τελευταία τετραετία μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου διετέλεσαν και παραμένουν:

Αντιπρόεδρος: Γιούλη Καλογεροπούλου-Βερβιτσιώτη. Γεν. Γραμματεύς: Δημήτριος Ι. Διβέρης. Ταμίας: Φωφώ Δερνίκου-Μιχαλάκη, και νυν από το 2003: Δημήτριος Βέργας. Έφορος Δημοσίων Σχέσεων: Πέγκυ Παν. Ν. Βραχνού-Μασσούρα. Έφορος Μηρώου: Δημήτρ. Βέργας, και νυν: Δέσποινα Βέργα-Αγά. Ειδικός Γραμματεύς: Νικόλαος Κρανιας. Μέλη: Νικόλαος

Ρετάλης, Δημήτρ. Κυμπουρόπουλος, Ρούλα Λάμπρου-Ροδοπούλου, Μπετίνα Πουλή, και προγενεστέρως προ του 2003: Μαρία Δημ. Μουστακοπούλου-Κάτσικα, Σωτήρ. Πουλής, Ευάγγελος Κολιόπουλος.

Ήταν γνωστή η μακροχρόνια εκκρεμότης για την τύχη του κληροδοτήματος Ι. Δουρούτη, εγγονού του Μιχαήλ Ιατρού. Τελικά οι επίμονες προσπάθειες των Διοικητικών κατά καιρούς Συμβουλιών και του νομικού συμβούλου συμπατριώτου κ. Αθαν. Τερζάκη απέδωσαν μετά δικαστικούς αγώνες και όχι μόνο τα αμφισβητηθέντα δικαιώματα του Συλλόγου κατοχυρώθηκαν, αλλά επετεύχθη και η εκκαθάριση, το προϊόν της οποίας πρέπει ασφαλώς να διατεθεί για την αγορά ιδιόκτητων γραφείων και για να εξασφαλίσει στο Σύλλογο την οικονομική του λειτουργία και περισσότερες επωφελείς ουσιαστικά δραστηριότητες.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ – ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

Α΄

Εις τα «Ναυπλιακά Ανάλεκτα» (τόμος IV, 2000, σελ. 287-94), τη προτάσει μου αναδημοσιεύτηκε το αφήγημα του Μιχαήλ Μητσάκη «Εγκαταλελειμμένη Πόλις».

Η χρονολογική τοποθέτηση του αφηγήματος ανάγεται στις περιόδους της Ενετοκρατίας, κατά τις οποίες το Ναύπλιο, γνωστό τότε με την επωνυμία «Naroli di Romania», αποτελούσε πανίσχυρο οχυρό και μεγάλο εμπορικό κέντρο.

Στο αφήγημα αυτό, ένα από τα συναρπαστικότερα που έγραψε ο Μιχαήλ Μητσάκης προ ενός και πλέον αιώνος, δεν κατονομάζει την επωνυμία της Πόλεως.

Υπέθεσα, λόγω γεωφυσικής ομοιότητας και ιστορικών αναφορών, ότι αφορούσε το Ναύπλιο.

Ο κ. Πέτρος Μανταίος (Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 2/4/2002) αποκαθιστά την λανθασμένη ταυτότητα της Πόλεως και ορθώς αποκαλύπτει την Μονεμβάσια ως την Πόλη που περιγράφει ο Μ. Μητσάκης.

Η αναδημοσίευσή του τελικώς δεν απέβει περιττή: έδωσε την ευκαιρία στους αναγνώστες των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» να διαβάσουν ένα αντιπροσωπευτικό αφήγημα του Μ. Μητσάκη και να παρακολουθήσουν τον τρόπο διαβίωσης των βενετοκρατουμένων Ελλήνων σε μιά πόλη που ήταν ακριβώς όμοια με τη δική μας. Μη ξεχνάμε πως και η Μονεμβασία ελέγγοτο «Naroli di Malvasia» και πως η μοίρα είχε σφραγίσει τις δύο αυτές αδελφές πόλεις για να παίξουν ταυτόσημο ρόλο στα σχέδια της κυρίαρχης τότε στην ανατολική Μεσόγειο ναυτικής δύναμης (του εμπορικού σταθμού - «εμπορείου») για την οικονομική εκμετάλλευση της περιοχής και που είχαν την ίδια τύχη, να αλλάξουν δυνάστη και να παραδοθούν ταυτοχρόνως, το 1540, στους νέους κυριάρχους, τους Τούρκους.

Άγγελος Καράκαλος

Β΄

Στόν «δαίμονα τοῦ τυπογραφείου» ἐφόρτωναν οἱ παλαιοὶ ὅλα τὰ «παροράματα» καὶ ξεμπερδεύαν καλύπτοντες τὴν ἀγραμματοσύνη, τὴν ἀδιαφορία, τὴν ἀπροσεξία ἢ καὶ τὴν ὅποια σκοπιμότητα. Ἡ ἔκδοσις βιβλίου χωρὶς τυπογραφικὰ σφάλματα ἐθεωρεῖτο κατόρθωμα. Ἔτσι προέκυψε ἡ ἀνάγκη ἐνὸς νέου ἐπαγγελματία, τοῦ διορθωτοῦ τυπογραφικῶν δοκιμῶν καὶ περαιτέρω τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ὕλης, τῶν ὁποίων ἡ ἀφανὴς συμβολὴ εἶναι πολλὰς φορὰς σωτηρία ἢ προσδίδει πολλαπλάσια ἀξία στὰ κείμενα.

Στόν προηγούμενο τόμο (IV, σ. 442) τῶν «Ναυπλιακῶν Ἀναλέκτων», στίς «βιβλιοπαρουσιάσεις» - «βιβλιοκρισίες», ὁ τίτλος τῆς μελέτης μου ποὺ παρουσιάζεται —χωρὶς νὰ ὑπάρχη προσωπικὸ αἶτημα— εἶναι ἐσφαλμένος, καθὼς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων. Ὁ σωστὸς τίτλος εἶναι «Ἐπισκόπησις τῆς Ἱστορικῆς Τοπογραφίας τῆς Ἡλείας» καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων ὄχι 4 ἀλλὰ 104 (σσ. 355-458). Ἡ μελέτη ἔχει τυπωθῆ στὰ «Πρακτικὰ τοῦ Ἡλειακοῦ Πνευματικοῦ Συμποσίου», ποὺ ὠργανώθηκε στὴ Γαστούνη τὸν Ν/βριο τοῦ 1993 ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, καὶ σὲ ἀνάτυπο.

Θεόδ. Δ. Γιαννακόπουλος